АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

БИБЛИОТЕКА
ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Главни и одговорни уредник
Др Небојша Кузмановић

Приредио:
Милоје Пршић

Рецензенти:
Академик Љубодраг Димић
Проф. др Винко Пандуровић
Проф. др Смиља Аврамов
Проф. др Здравко Антонић

© Архив Војводине, 2025.

Милоје Пршић

РАТ ПРОТИВ СРБИЈЕ 1914-1918

ГЕНОЦИД НАД СРПСКИМ НАРОДОМ

Документа

ДРУГО
ДОПУЊЕНО ИЗДАЊЕ

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

Нови Сад, 2025.

ПРЕДГОВОР

Ове 2024. у хронологију светске историје безчашћа и обмана ућиће један догађај из, маја 1995, -из времена грађанских ратова и насилног разбијања Социјалистичке Југославије. То је - предлог Немачке и Руанде да се на дневном реду заседања Генералне Скупштине ОУН, расправља и усвоји Резолуција о наводном геноциду припадника ВРС у Сребреници 1995. Иако су против, те недобронамерне идеје немачке дипломатије-били обејективни актери међународне дипломатске сцене. Посебно, ама баш сви – НАЈВЕЋИ светски познаваоци појма, и садржаја дела који се у правним наукама дефинише ГЕНОЦИДОМ, били су против те идеје и због тога званично, и стручно тумачили да - У СРЕБРЕНИЦИ 1995. НИЈЕ ПОЧИЊЕН ГЕНОЦИД! Међутим, немачка дипломатија је упорно радила на реализацији своје идеје. Успела је у томе да придобије, поред стандардних савезница, тек мањи број оних држава које, у сваком смислу, од ње зависе! Тако је наметнула да се о Резолуцији расправља на ГШ ОУН и усвоји (84 за и 109 против или уздржано). Није успела да свету наметне своју идеју и да тиме нечасно баци љагу на Српски народ - један мирољубиви, страдалнички а најстарији европски - народ. Огроман број земаља, још прецизније многољуднији део света препознао је стварни циљ, немачке дипломатије, а то је покушај да се са Немачке и немачке нације скине одговорност за изазивање два светска рата у којима су немачке јединице починиле Геноцид широм планете иза које је, по одлукама мировних конференција у Версају 1919. и Потсдаму 1945. одговарала. Но, реално, може се предпоставити и то да је све то радила због својих актуелних интереса на Балкану. Немачка је у оба рата свету бројним народима и државама нанела огромне демографске губитке и стравична материјална разарања. Погинуло је неколико десетина милиона људи, а десетине милиона људи су остали трајни инвалиди рата и бескућници.

Наметању Резолуције о наводном геноциду јединица Војске РС у грађанском рату у Југославији у који се и сама Немачка умешала свим, па и војним средствима подстакло нас је, поред осталог, да поново објавимо оригинална докумената разних провенијенција која сведоче о томе да су аустроугарске, немачке и бугарске јединице и окупациони органи власти починили Геноцид над српским народом у Првом светском рату (1914-1918). Српском народу нанели су ненадокнадиве демографске губитке од 1.247 и 535 убијених људи и огромна материјалана разарања и пљачкања културног блага Краљевине Србије. Од првог дана агресије на Србију 12. августа 1914. па до задњег дана рата 1918. рат против Србије био је геноцидан. Подсетимо се, да су немачке оружане снаге и јединице њених савезника опет, у Дргом светском рату, од 1941 до 1945. поновиле геноцид над српским народом. После свега остаје снажно уверење да је немачка администрација, (данашње Немачке), чинила све па да и нечасним дипломатским деловањем-СРБЕ, српски народ од ЖРТВЕ И ЕНОРМНИХ ДЕМОГРАФСКИХ ГУБИТАКА које су му нанеле баш немачке и јединице Централаца у Великом и савезника у Другом светском рату, прикажу на међународној политичкој сцени као геноцидан народ. На срећу, планетарно позната одговорност Немачке за избијање оба светска рата и чињенице да је, у њима, извршила најмонструозније покушаје истребљења читавих народа и ,,брисања" држава са политичке карте света, односно да је извршила – ГЕНОЦИД, НАД СРБИМА, ЈЕВРЕЈИМА, И РОМИМА - била је несавладива препрека, немачком покушају да на нај-

грубљи начин наметне ревизију светских историјских догађаја и процеса из оба светска рата (Кристофер Кларк, књига Месечари)!!!

Наведени покушај немачке дипломатије да један најмирољубивији, најстарији али и најстрадалнији народ Европе - СРПСКИ НАРОД од жртве преобрати и прикаже га геноцидним нужно намеће потребу да се, после недобронамерног наметања Резолуције - објављивањем ове књиге докумената о немачком геноцидном ратовању против српског народа спречи бешчашће и покушај веома грубе, на очиглед света, РЕВИЗИЈА ИСТОРИЈЕ ОБА СВЕТСКА РАТА. Подсетимо, сав мирољубиви свет зна да је - Немачка изазвала оба светска рата - и да је у њима над Србима извршен ГЕНОЦИД, те да су оба светска рата имали катастрофалне последице, пре свега по српски народ.

Оригинална документа архивске грађе сабрана у овој књизи разне провенијенције садрже: ратне извештаје А. Рајса; међународних комисија; команди јединица и органа власти Краљевине Србије; наређења непријатељских јединица и окупационих органа власти о најстрожијем поступању према српском народу, којем забрањују употребу речи Србин, исповедање вере, обележавање верских празника, употребу српског писма, језика, затирање православне вере, претварање српских богомоља у коњушнице и магацине наоружања итд. Размере учињеног геноцида недвосмислено указују да је рат Централаца против Србије од првог дана агресије Аустроугарске августа 1914, па до краја рата 1918. имао геноцидан карактер те да су агресори планирали и извршили геноцид над Србима. Сабрана сведочанства о енормним злоделима аустроугарске, немачке и бугарске војске и њихових окупационих органа власти у Србији 1914. до 1918. трајно сведоче на извршени геноцид, на њихову неизбрисиву срамоту. Србе, српски народ на свим просторима ма где живели трајно опомињу да не забораве неправде и геноцид који је над нашим народом почињен, али и да потенцијално, због интереса ,,великих", постоји и траје опасност да над Србима могу починити нови геноцид.

Др Милоје Пршић

УВОД

Ниједна тема из историје српског народа не изазива, нарочито данас, такву пажњу и знатижељу не само научника него и најшире јавности као тема СТРАДАЊЕ СРПСКОГ НАРОДА ОДНОСНО ГЕНОЦИД НАД СРБИМА У 20. ВЕКУ.

Због тога се, сама по себи, намећу бројна питања. Једно, у односу на сва друга, доминира због чега се у 20. веку над српским народом у континуитету чини геноцид, односно због чега му се после вишевековне борбе за стицање и одбрану слободе по трећи пут намећу ратови у којима је изложен масовном страдању, прекрајању и отимању његових вековних територија, уништавању материјалних и културних добара и затирању његових историјских корена.

О том проблему изнети су и научно верификовани подаци који потврђују да је Србија, у односу на све земље учеснице рата, у Првом светском рату поднела највеће губитке у људству и највећа материјална разарања. Она је изгубила трећину свог становништва, односно 1.247.520 људи, од чега 54% мушког репродуктивног становништва, старости од 18 до 55 година.[1] Двадесетпет година касније, у Другом светском рату, српски народ је поново десеткован. Претрпео је губитке од 1.820.000 људи.[2] По трећи пут у 20. веку (1991-1995. и 1999) српски народ је, због грађанских ратова изазваних оружаним сецесијама које су форсиране и подржаване из иностранства и, посебно због ваздушне агресије НАТО земаља поново изложен масовном егзодусу и страдању. Српском народу се опет ратом прети, ратови се против њега воде и поново би силници, као и седамдесетих година 19. века на Берлинском конгресу, да његове територије отимају и да на њима стварају неке нове државе других народа.

Подаци о људским губицима српског народа и последицама рата на просторима социјалистичке Југославије у грађанским ратовима у Хрватској и Босни и Херцеговини 1991-1995. године-још нису прикупљени. Питање је да ли ће се икада створити услови због тога што су трагови новог геноцида над Србима уништени да се прикупе подаци и спознају размере страдања српског народа.

Због неразумног односа великих сила према српском народу крајем 20. века, народу који је у два светска рата, у Првом од 1914. до 1918. и Другом од 1941. до 1945. године, претрпео огромне људске губитке (преко три милиона), пре свих САД, Вслике Британије, Немачке, Француске и других земаља НАТО пакта, Србима је, дуго и нескривено прећено новим ратом. А онда је, без икаквих разлога, мимо свих норми међународног државног права, без сагласности Организацијс уједињених нација и Савета безбедности, НАТО пакт, прсдвођен САД, 24. марта 1999. започсо ваздушну агресију иа Савезну Републику Југославију. Тај нови, трећи рат у 20. веку против српског народа, изазвао је масовна страдања цивилног становништва и огромна материјална разарања од преко 100 милијарди долара.

Српски народ, оптерећен питањсм о сопственом страдању и истовремено изло-

1 Види опширније: Владимир Стојанчевић, Србија и српски народ за време рата и окупације 1914-1918, Лесковац 1988, стр. 65-75; Андрej Митровић, Србија у Првом светском рату, СКЗ, Београд 1984; Милоје Пршић, Слађана Бојковић, Р. А. Рајс о злочинима Аустро-Угаро Бугаро-Немаца у Србији 1914-1918, ИМС, Стручна књига 1997, стр. 9-29.

2 Животије Ђорђевић, Губици становништва у Другом светском рату, Београд, АБЦ, 1997.

жен сталним и снажним притисцима и претњама споља, стиче утисак да јс усамљен и препуштсн сам себи. Срби су, немоћни да спрече ново зло и геноцид, били и јесу изложсни изузетно снажним претњама и ултиматумима. На њихово национално биће и државност, на њихову постојапост и мирољубивост, на државни и територијални интегритет поново, по трећи пут у 20. веку, иасрнули су исти они који су српску територију крчмили у 19. и нарочито у првој половини 20. века посебно после Другог светског рата у Југославији 1941-1945. године.

Срби су један од најстаријих европских државотворних народа. Они су још у средњем вску имали снажну и напредну државу, чак напреднију од неких држава западне Европе. Па ипак, ти народи који су му, крајем другог миленијума хришћанске цивилизације, прво претили ратом и, истовремено, снажном пропагандом и блокадама, које су већ постале класичан сценарио и предворје нових оружаних сукоба који се брижљиво припремају и планирају у западним центрима моћи, настоје свим средствима **да српски народ од жртве преобрате у злочинца.**

Због свега изнетог истичемо да тема геноцид над српским пародом у 20. веку није била на одговарајући начин предмет интересовања науке, посебно историјске, а тиме ни научних институција ни појединаца. Да није радова, пре свих, Владимира Стојанчевића, Андреја Митровића и Смиље Аврамов, српска наука а посебно њена историографија, остале би ускраћене за одговоре на многа питања из насловљене тематике. Јер, истраживање и научна спознаја наведене теме -откривање размера страдања српског народа, не само људског, него и материјалног била је и јесте нужна и то не само ради научне спознаје те теме него пре свега, ради борбе за опстанак српског народа на историјској позорници. Напокон, неопходно је да се спознајом извуку праве поуке из историје сопственог и других народа а поступни учине у правом смеру.

Ћутање о злу увек рађа ново зло. То се у историји српског народа понавља. Недовољна знања о међународним односима у 19. вску, нарочито о утицају всликих сила на решавање Источног питања, о Берлинском конгресу као предворју сукоба интереса на Балкану и, због тога геноцидних ратова у 20. веку, затим о страдању Србије и Црне Горе, односно српског народа у ослободилачким ратовима 1876 1878. и 1912-1918. представљало је непремостиву препреку да се избегну нова зла и геноцид који су почињени над српским народом на тлу Југославије у Другом светском рату 1941-1945. и посебно она која је претрпео у грађанским ратовима 1991 1995. годинс. Она нажалост, још увек трају. Осим тога, због неразумиог односа моћних према Србији и Савезној Републици Југославији, због њихових намера да доминирају светом или да га поделе на нова интересна подручја, код Срба се све вишс појачава осећање неспокоја, ствара немир и наглашена брига за нсизвесну сутрашњицу.

Ни после 110 година од завршетка Првог светског рата, који је Србији и целом српском народу био наметнут, нису прикупљена, стручно сређена, истражена н публикована сва документа која садрже податке о страдању Срба. Пропуштене су бројнс повољне прилике да се правовремено прикупи сваки, по садржају врсдан документат, па био то и обичан папирић са подацима о злочинима које су над срг;ским народом у рату од 1914. до 1918. године починиле аустроугарске, немачке и бугарске трупе, односно окупационе власти и њихове оружане формације.

Неспорна је чињеница да су оригинални извори документа незаобилазна и непроцењиво вредна за свестрану спознају насловљене теме. Из тог разлога смо учинили напор да истражимо и прикупимо архивску грађу о страдању српског народа у рату 1914 1918. године и да је, по архивистичким принципима приредимо за објављивање.

Након вишегодишњег рада на детаљном изучавању фондова Војног архива, Архива Србије и Архива Југославије, после објављивања књиге Р. А. Рајс о злочинима Аустро-Угаро-Бугаро-Немаца у Србији 1914-1918. прикупили смо и уједну књигу,

по први пут, сабрали бројна оригинална документа о насловљеној теми, различите провенијенције. Она у ствари представља наставак ранијег рада и другу књигу у којој су сакупљена релевантна документа о страдању српског народа у 20. веку. Она ће, верујемо, побудити интересовање не само научника него и шире српске и европске јавности. Надамо се да ће подстаћи научнике, поссбно историчаре и све друге које занимају питања о положају и разлозима за вршење континуираног геноцида над српским народом у 20. веку, да на основи научне спознаје промишљају о судбини српског народа у наредном веку. У том смислу оригинална докумената су драгоцен извор за спознају размера учињеног зла над Србима у првом великом рату, да се проникне у политику великих према југоистоку Европе, а посебно у бит њихових међусобних сукоба на Балкану. Посебно, она откривају политику европских сила према српском народу, политику која се исказује синтагмом како се "српском народу историја не понавља". Напротив, она траје а у њој се српском народу континуирано чине зла и, као да се плански над њим врши геноцид.

Време садашње и у њему положај Србије и српског народа стереотипно подсећа на време зла, смрти и голготе српског народа у Првом светском рату 1914 1918. године. Србија и српски народ су се, у ово време неразумних претњи и агресије НАТО земаља на СРЈ поново нашли усамљени. Тај положај чине још тежим однос официјелних институција Црне Горе и Србије према заједничкој држави; затим актуелан положај Срба у колевци, изворишту српства Старој Србији (у Рашкој области и Косову и Метохији); онда питање будућности оног дела српског народа који је бежећи пред новим злочинима и геноцидом, у грађанским ратовима 1991-1995. протеран са вековних огњишта; и напокон, каква је перспектива, због све већег притиска западних сила, целокупног српског народа и, посебно његове државе западно од Дрине Републике Српске.

У тренутку када западна "демократија", ослоњена искључиво на закон силе преуређује свет и одговара народе од њихове сопствене историје или покушава да негира историју малих народа српски народ и његова историографија вапе за научном и стручном литературом са тематиком о страдању српског народа. У том смислу посебну вредност има архивска грађа, њена изворна документа, из којих се спознаје прошлост сопственог народа и његово војевање за одбрану и стицање слободе. Осим тога, докумеита су незаобилазан извор из кога се лако уочава и разуме надменост и осионост западне "демократије и цивилизације" у 19. и у 20. веку која се врло често граничи са безумљем и пропагандном масмедијском еуфоријом као предворјем нових ратова. Напокон, спознаја недоучених тема из прошлости сопственог народа отвара могућност реалнијег сагледавања актуелних збивања и превирања на међународној политичкој сцени ради и на основи тога, промишљања и визионарског осмишљавања будућности како би српски народ протерао рат са својих простора и избегао нове жртве.

Додатни мотив да се објаве прикупљена документа стоји и у чињеници да она својим садржајем отварају и постављају низ других питања и нове задатке пред науку а то је изучавање и синтетизована обрада тема: Војна историја српског народа; затим, Српски народ у Првом светском рату; Страдање интернираних Срба у концентрационим логорима у Аустро-Угарској, Немачкој и Бугарској; Окупација Србије 1916-1918, итд.

Ношени размишљањима о томе како *да се зло (геноцид) над Србима више никада не понови, како да се избегне амбијент да Србима и Србији "демократију" не намећу силом и ратом* они који злоупотребљавају и на свој начин тумаче значење термина демократија, сакупили смо и одабрали релсвантна документа, она која убедљиво, језиком фактографије говоре о политици интереса великих сила према Балкану, посебно агресивној политици према српском народу.

У књизи *Страдање српског народа у Србији 1914-1918*. сакупљена су изворна документа која се по први пут објављују. При конципирању садржаја књиге одлучили смо се да за сваки документ урадимо регеста и да у Уводу учинимо сажет осврт на догађаје из 19. века за које сматрамо да су предворје ратова против српског народа у 20. веку, затим на догађаје који су непосредно претходили избијању Првог светског рата, који је Србији био наметнут и који је неспорно, био неизбежан.

Геноцид над српским народом у рату 1914-1918.

Злочини аустроугарских и бугарских трупа у Србији 1914-1918. године резултат су експанзионистичких политика тих држава које је, својим геополитичким положајем на Балкану реметила Србија. Они представљају израз њихових агресивних политика, јер су своје успехе у рату темељиле на вршењу насиља, терора, застрашивања и одмазди над ненаоружаним српским становништвом.

Геноцид аустроугарске војске у Србији у Првом светском рату

Рат који је Аустро-Угарска дуго припремала, нескривено прижељкивала, посебно после ослободилачких балканских ратова Србије и Црне Горе 1912-1913. чији је резултат хтела да поништи, изазивала и коначно, после сарајевског атентата, започела агресијом на Србију августа 1914. године, од самог почетка имао је геноцидни карактер. Аустро-Угарска је имала за циљ да Србију не само војнички победи него да је истовремено политички унизи и економски исцрпи. У том смислу, њена војска је чинила све да масовним убијањем српског цивилног становништва и огромним материјалним разарањима, у Србији изазове тешке политичке, социјалне и трајне демографске поремећаје.

Аустроугарске трупе су се за такав геноцидни рат против Србије дуго и темељито припремале. Истовремено, снажном антисрпском пропагандом чињени су напори да се оправда вођење рата који је имао за циљ истребљење читавог једног народа. На тај начин припремане су и аустроугарска и европска јавност. У агресивној пропаганди Аустро-Угарске потенциране су конфесионалне, етничке, културне и политичке разлике, а за Србију се говорило и писало да је "опасна земља" и "права напаст" по политичку будућност јужнословсснских народа, посебно оних који живе у оквиру Хабсбуршке монархије.[3]

Војници Аустро-Угарске су снажном пропагандом убеђивани да српска војска чини зверства над заробљеницима, да им одсеца уши, носеве, језике итд. Аустроугарски официри су тиме успевали да, прво распирују наглашену мржњупрема српском народу и друго, да код њих створе осећај страха од Срба. Управо, о томе како треба ратовати против Србије девета корпусна команда је израдила "Директиве за држање према становништву у Србији". У њој је записано да аустроугарске војнике "Рат води у једну непријатељску земљу, која је насељена становништвом испуњеним према нама фанатичном мржњом", и да према том становништву мора да се "за све време ратне операције поступа са највећом строгошћу, највећом чврстином и највећим неповерењем.[4]"

Већ у првој агресији на Србију, августа 1914. године, аустроугарски војни ци су,

3 Владимир Ћоровић, Црна књига, Патње народа Босне и Херцеговине за време светског рата 1914-1918, Југословенски досије, Београд 1989, стр. 5-17.

4 М. Пршић, С. Бојковић, н.д, стр. 31-34.

ие поштујући ни ратне законе и правила ратовања, ни одредбе Хашке конвенције а ни друга међународна акта о рату, починили страховите злочине над српским цивилним становништвом. Они су уништавали материјална и културна добра српског народа настојећи при томе да затру све што је српско. Испољавајући наглашену мржњу, официри и војници су, за само 12 дана августа, у Мачви и Подрињу измасакрирали око 3000 људи. Убијали су углавном жене, децу и старце или људе одводили у логоре. Истовремено бомбардовали су Београд, Шабац, Лешницу, затим разарали и палили села и вароши по западној Србији. Посебно су били ревносни у скрнављењу цркава, забрани вере и затирању ћириличног писма.

Суочене са таквим понашањем аустроугарских трупа при агресији и упаду на територију Србије, српска влада и Врховна команда српске војске су чиниле напоре да упознају европску и светску јавност са догађањима на српском ратишту, тражећи при томе правну и моралну осуду нехуманог понашања према цивилном становништву. Истовремено Врховна команда је наредила командама и јединицама да о свим почињеним злочинима прикупе тачне податке и да се исти фотографишу, како би се штампала посебна публикација о злоделима аустроугарских трупа. У том циљу на места где су почињени злочини упућивани су страни фотографи и дописници, поред осталих руски фотограф Чернов, дописник париског „Журнала" Анри Барби и „Тајмса" Крафорд Прајс. Осим тога, злочине на релацији Брезјак-Завлака констатовала је и забележила посебна међународна комисија. У исто време, Миленко Веснић, српски посланик у Паризу, тражио је да му се што пре доставе фотографије и "описи злочина које чини аустријска војска".

У циљу прикупљања свих релевантних података о страдању српског народа, Министарски савет Србије је фебруара 1915. године формирао посебно тело. Главни истражни одбор за испитивање и утврђивање зверстава и штета причињених од аустроугарске војске, који су чинили Сима Лозанић и др Лазар Марковић, професори Универзитета, Јован Жујовић, министар у пензији и Милан Грол, управник Народног позоришта.

Међутим, сви напори српске владе и Врховне команде да упознају европску јавностда аустроугарска војска, мимо свих међународних норми, чини масовне злочине над српским цивилним становпиштвом, нису имали већи одјек чак ни у јавности савезничких и неутралних земаља. Шта више, оне су према тврдњама које су долазиле из Србије показивале скепсу и нескривену уздржаност. Неспорно, разлог да се извештаји и друге информације о злочинима Аустро-Угара у Србији примају са неверицом стоји у чињеници да је постојала информативна блокада Србије, која је, на најгрублш начин, егзистирала много пре избијања рата.

У таквим, крајње нсповољним условима по Србију и њен народ, српска влада је одлучила да у циљу непристрасног истраживања насталог стања на српском ратишту изазваног нечовечним и безумним понашањем аустроугарских трупа према цивилном стаиовништву позове угледног стручњака за криминалистику, Швајцарца немачког порекла Арчибалда Рајса[5] да дође у Србију како би обишао пострадала подручја и непосредно на терену истражио и објективно установио стварно стање.

Наведена одлука српске владе показала се основаном и аргументованом. Наиме, прихватајући позив да дође у Србију, јер је управо "једна таква анкета" представљала његову специјалност, Рајс се, иако у почетку запљуснут снажном анти српском пропагандом и сам скептичан, врло брзо уверио у истинитост навода српске владе и истовремено је био изненађен размерама злочина које су аустроугарске трупе починиле у Мачви и Подрињу. Он је у пратњи шефа полиције у Шапцу и бившег српског конзула у Паризу, обишао Београд, Шабац, Липолист, Петковицу, Рибарс, Чокешину, Прњавор,

5 О Рајсу опширније: М. Пршић, С. Бојковић, н.д, стр. 9-29.

Ново Село, Лешницу, Доњи Добрић, Јадарску Лешницу, Лозницу, Брезјак, Јаребице, Завлаку, Ликодру, Крупањ, Белу Цркву, Јовановац, Видојевицу и Пецку где је на лицу места извршио испитивања. Таквим поступком обезбедио је веродостојан доказни материјал којим је непобитно могао да верификује изјаве својих сведока о злочинима аустроугарске војске.

Рајс је, на основу непосредних истраживања, при чемује отварао гробове, ексхумирао лешеве, прегледао рањенике, улазио у куће и вршио разна друга техничка испитивања, као и анализом докумената која је добио на увид од српских војних и локалних власти, утврдио да је укупан број убијених само у срезовима и општинама Мачве и Поцерине које је обишао од септембра до новембра 1914. преко 2300 људи, рањених 116, и несталих 562. Рајс је прецизно навео да је убијено преко 1750 мушкараца и 570 жена, затим да је рањен 51 мушкарац и 65 жена, а да се као нестали воде 489 мушкараца и 73 жене. Од овог броја, убијено је 87 деце млађе од 10 година, 10 их је рањено а 20 нестало. Само из града Шапца, који није био обухваћен Рајсовом статистиком, одведено је око 1500 становника.[6]

Подносећи извештај српској влади, Рајс је почињене злочине сврстао у неколико категорија: употреба експлозивних и дум-дум метака, бомбардовање отворених градова и уништавање грађевина, масакри српских заробљеника и рањеника, масакри цивила, пљачкање и уништавање имовине. При томе је констатовао да су аустроугарски војници убијали или масакрирали своје жртве на преко 20 различитих начина. Они су их, записао је Рајс, стрељали или убијали бајонетом или ножевима, затим вешали, масакрирали или тукли до смрти штаповима и кундацима, вадили им утробе, живе спаљивали, везивали и пљачкали, ломили им руке и ноге, одсецали руке, ноге, носеве, уши, геиталне органе, копали очи, резали кожу на каишеве и одсецали делове лица, каменовали, женама секли дојке, жртве секли на комаде, одсецали главе, а једну девојчицу су чак бацили свињама.

Непристрасним и надасве стручним радом и резултатима својих истраживања Рајс је својим чланцима пуних аргумената успео да пробије информативну блокаду Србије. Он је објављивао чланке у угледним и тиражним европским листовима који су излазили у Лозани, Паризу и Амстердаму са конкретним подацима о врстама и размерама злочина које су почииили војници аустроугарских јединица. Тиме је не само потврдио, него и знатно продубио оптужбе српске владе о томе како Аустро-Угарска води рат против Србије који је, по њему, превазилазио све војно-политичке циљеве формулисане у аустроугарском ултиматуму Србији.

При раду на анкети о злочинима Рајс је често био у прилици да контактира са аустроугарским заробљеницима, које је испитивао о почињеним злочинима. Посматрао је како се са њима поступа и уверио се у хуман однос, без репресалија због почињених злочина, српског војника према њима. Рајс је записао: "Судбина ратног заробљеника није никада завидна, али судећи по ономе што сам видео, ви ћете увек имати права да кажете да сте упркос енормним тешкоћама са којима се ваша земља суочава, испунили своју дужност колико је то било могуће и да сте често чинили више него што вам је дужност налагала. Показали сте хуманост."

Овакви и слични извештаји који су о стању на српском ратишту и страдању српског народа стизали од савезничких дописника, публициста, дипломата, књижевника и научника, као и припадника разних санитетских и других мисија, битно су утицали

6 Рајсов извештај је у извесној мери непотпун јер је део Србије био још увек окупиран и тамо је било немогуће приступити истрази, а део становништва још увек избегао због чега ни број жртава није било могуће тачно утврдити. Зато стваран број жртава надмашује бројку коју Рајс наводи, а и материјална разарања су знатно већа. Опширније: R. A. Reiss, Report uponatrocitiescommitted by the Austro-Hungarian army during the first invasion of Serbia, London 1916, стр. 126. О губицима у Првом светском рату: В. Стојанчевић, н.д, стр. 65-75.

да дотад скептична и неповерљива, пре свега европска јавност, сазна истину о злоделима аустроугарских трупа у Србији. Уједно, такве информације су иницирале бројне медицинске, финансијске и друге покрете да се јаве да помогну Србији и њеном народу.

Геноцид Бугарских окупационих снага у Србији 1915-1918.

Познато је да се Бугарска ни после пораза у Другом балканском рату није одрекла идеје о проширивању својих граница на територије југоисточне Србије и Македоније, односно од идеје стварања велике Бугарске. Прилика да се, прво реваншира Србији за пораз у балканском рату који је сама изазвала и да у исто време оствари идеју о територијалном проширењу на штету суседне Србије, указала јој се избијањем Првог светског рата, односно агресијом Аустро-Угарске на Србију 1914. године.

Пригушено одушевљена односом Аустро-Угарске и Немачке према Србији и њиховим намерама да Србију уклоне са политичке карте Европе, Бугарска им се, ради остваривања својих планова о стварању Велике Бугарске већ у јесен 1915. године придружила. Тим чином њена војска је добила могућност да октобра 1915. учествује, заједно са немачком и аустроугарском војском, у нападу на Србију. Бугарска војска убеђивана да иде у рат против Србије да би, како стоји у прогласу бугарског цара, организовала "заштиту родног краја, увређеног од стране вероломног суседа и да ослободи поробљену нашу браћу од српског јарма", започела је агресију на Србију са великом мржњом према Србима.

Усамљена, а са три стране нападнута Србија, њен народ и војска били су изложени тешким искушењима и страдањима. У неравноправном положају, српска војска је морала да се повуче из земље. Након тога, Аустро-Угарска и Бугарска су окупирале Србију и истовремено завеле терор над цивилним становништвом. Бугарска је окупирала источну и јужну Србију, односно територију између српскобугарске границе до Велике Мораве на западу и све до Дунава на северу, као и цело подручје јужно од линије Рибарска бања Јастребац, па све до Ибра, затим део Косова и Метохије, јужну Србију и целу Македонију. Одмах по окупацији тог дела српских територија Бугари су наредбама укинули право српског народа на језик и националну индивидуалност. Истовремено, Бугарска је, што је по међународноправној регулативи недопустиво, прогласила припајање окупираних територија својој држави, након чега је ,,само" проширила мрежу својих државних, законодавних, просветних и верских установа а на окупираној територији увела власт коју је карактерисала не само беспоштедна пљачка природних и привредних богатстава Србије и српског народа, него је истовремено вршен и плански геноцид над читавим српским народом.

Одмах по запоседању српске територије, бугарскс окупационе власти су почсле да врше насилну бугаризацију српског становништва. Први на удару нашли су се српски језик, вера, школе, књиге, традиција, а посебно историја српског народа и споменици његове националане културе. Бугарске окупационе власти су забраниле употребу речи Србин, затим истицање било каквих српских националних обележја, итд. Бугари су састављали спискове свих виђенијих Срба политичара, чиновника, интелигенције, учитеља, свештеника, адвоката и других јавних радника, који су одмах, по окупацији, затворени, а један део или убијен или интерниран у логоре по Бугарској.

Истовремено су затворене све српске школе а уместо њих отваране бугарске са новим наставним особљем из Бугарске. Књигс на српском језику, посебно судске, административне и црквене, су заплењиване и потом спаљиване или пренете у Бугарску. Остављали су на окупираном подручју само матичне књиге рођених, које су им служи-

ле као основ за тачну евиденцију становништва, његову структуру по полу и старости, по којима су онда спроводили насилну рсгрутацију српских младића.

Бугарске окупацииое власти у Србији су се најсуровије обрачунавале са српском црквом и њеним свештенством. Супротно принципима хришћанства, бугарски свештеници су уништавали српску цркву. Иницирали су и тиме практично посредно стајали иза убијања великог броја свештених лица српске цркве. Бугари су да би уклонили трагове вековног постојања Срба у Македонији, посебно њихове средњевековне доминације на тим просторима из српских цркава уклањали старе натписе и ликове српских владара и светаца и замењивали их бугарским.

За време трогодишње бугарске окупације дела државне територије Србије, српски народ није био изложен само физичком истребљењу, него је истовремено уништавана његова духовна и материјална култура. Масовни покољи и интернирање цивилног становништва у концентрационе логоре у Бугарској вршени су на читавој окупираној територији. Страдању су били изложени сви: жене, деца и старци. Трагови бугарских злочина налазили су се расути широм источне и јужне Србије, посебно на територијама око Сурдулице, Врања, Лесковца, Ћуприје, Пожаревца, Ражња. Нове, још веће злочине Бугари су починили у првој половини 1917. године, за време и непосредно по угушењу буне српског народа у Топлици и околини.

Доказе о злочинима које су починили Бугари на делу окупиране територије Србије прикупљали су Р. А. Рајс и посебна међусавезничка комисија која је управо и формирана са циљем да испита повреде Хашке конвенције и општег међународног права од стране Бугара у периоду 1915-1918. године. Истражујући на лицу места, Рајс је примењивао егзактне научне методе које је користио и раније, посебно при испитивању аустроугарских злочина 1914. При истраживању злочина и чланови међународне комисије и А. Рајс су на списак бугарских злочина, поред осталог, ставили и описали масакре, мучења и сакаћења српских заробљеника и рањеника. Бугари су своје жртве, пре убијања, мучили на најразличитије начине. Односно, они су недужне људе убијали тек пошто су их, из чисте обести, претходно на свакојаке начине мучили. Жртве су комадали, унакажавали их, одсецали им делове лица и тела, а женама дојке, вешали их, батинали, драли им кожу или чак живе спаљивали. Мучили су људе чак и због испољавања националних осећања или из користољубља, при чему нису правили разлику између деце и стараца, мушкараца и жена, које су уз то и јавно обесчашћиване.

Заробљенике који су избегли смрт, бугарске власти су третирале супротно одредбама међународног ратног права прво су све опљачкали а затим их терали да изводе физичке радове, често и на самој линији фронта.

Рајс је на утврђивању бугарских злочина у Србији које су починили не само бугарски војници, официри и комите, него и свештеници и службеници бугарских органа окупационе власти радио по захтеву српске владе. Он је исто као и 1914. године, када је истраживао аустроугарске злочине, прикупио необориве доказе о злочинима бугарских окупационих трупа у Србији 1915-1918. Крећући се после пробоја Солунског фронта заједно са Моравском дивизијом, он је истраживао злочине које су починили Бугари у Алексинцу, Горњем Павловцу, Нерадовцу, Лесковцу, Власотинцу, Прокупљу, Горњој Конуши, Врању, Ћуприји, Ражњу, Сурдулици, Владичином Хану, Нишу, у селима пожаревачког округа и многим другим местима источне и јужне Србије.

Након обављеног задатка, и Рајс и међусавезничка комисија су у својим извештајима констатовали да нема одредбе Хашке конвенције нити начела међународног права које Бугари на окупираној територији нису прекршили.

~ Ћугари су исто онако као и Аустријанци и Немци, приморавали заробљене Србе да на првој линији фронта раде под непосредном непријатељском ватром. Осим тога користили су забрањену експлозивну дум-дум или муницију код које би претходио

крстасто засецали врх зрна, бомбардовали су небрањена места, у борбама користили цивиле као заклон, убијали најчешће без разлога таоце и сл. Због тога је међусавезничка комисија тражила да Аустро-Мађари, Немци и Бугари, припадници њихових окупационих органа власти и војске буду оптужени и осуђени за изазивање рата, промене и повреде ратних закона и правила, забрану слободе националног осећања и опредељивања, депресијацију новца, наметање ратних пореза, пљачку цркава, отимање материјалних добара, спаљивање и уништавање читавих архива и библиотека и насилно регрутовање српског становништва за њихове војскс.

Међутим, због масовности злочина и њихове распрострањености, оптужбе међународне комисије и Рајса против Бугара садржале су још теже квалификације. Наиме, они су посебно оптужени зато што су вршили масовна мучења српског стаиовништва, што су га терали на најтежи целодневни рад, кулук, затим, што су палили куће и читава села, што су вршили насилну денационализацију српског народа и што су, напокои, таквим поступцима чинили, на најгрубљи начии, повреду суверенитета српске државе.

Злочини Бугара и Аустро-Мађара за време и после Топличког устанка 1917. годиие

Србију су, после повлачења српске војске из земл3е крајем 1915. године, окупирале аустроугарске и бугарске трупе. Српско становништво у југоисточној Србији, које се нашло под бугарском окупационом влашћу, било је изложено масовном терору и насилној бугаризацији. Због тога је народ који је избсгао страдањс и интернацију крајем 1915. године, био припуђен да бежи и да се склања у шуме и припрема за пружање отпора окупаторским властима. Тада су, у пролеће 1916. створене прве наоружане комитске чете, које су већ половином те године имале и првс оружане сукобе против јединица бугарске окупаторске војскс. Иначе, Коста Војиновић, поручник српске војске, формирао је, почетком августа 1916, у Лепосавићу први Ибарско-копаонички комитски одред, састављен. од бивших комита (Урош Рудинац, Александар Пипер, Влајко Владисављевић, Прока Планић и Радомир Гашић). До јесени је одред нарастао на прско 80 људи, а своја дсјства је проширио и па територију између Новог Пазара, Бруса, Прокупља и Косовскс Митровице.

У исто време када је Коста Војиновић у окупираној Србији формирао свој одред, у њу је, "у иривремено заробљену домовину", по налогу и инструкцијама српске Врховне команде, са Солунског фронта, стигао Коста Пећанац са задатком да на најпогоднији начин успостави везе са војним обвезницима Топлице и Јужне Мораве, да им при томе саопшти информацију о скором доласку српске војске и да их организује за извођење оружаних акцију.

Пећанац је свој рад започео од Косаничког среза. На тој територији је држао зборове и тако успостављао везу са народом. Своју организацију проширио је на Топлицу, а затим на Јастребац и Јабланицу. У оквиру те делатности, сусрео се, у селу Кутлову, са четом из Црне Горе којом је командовао капетан Милинко Влаховић, а затим и са Костом Војновићем. Након тога, њих тројица су се на састанку у селу Горње Станце код Барбатовца договорили да свој рад на организовању и пружању отпора окупаторима обједине а да вођа устанка буде Коста Пећанац.

Међутим, почетком 1917, бугарске окупационе снаге су оштрим репресалијама разбиле устаничку организацију у новопазарском и косовско-митровичком округу, а само привремено и у копаоничком крају. Истовремено са применом репресивних мера бугарске окупационе власти су почеле да врше мобилизацију свих мушкараца од 19-40 година старости. Због тога, српско становништво је било принуђено да поново

бежи у планине и да се прикључи устаничким снагама којима је командовао Коста Пећанац.

Масовним бежањем српског народа са својих имања и његово укључивање у устаничке одреде да се заједнички боре против Бугара који су чинили масовне злочине, практично је отпочео устанак који је планиран и припреман за неко погодније време онда када отпочне офанзива српске војске и савезничких снага на Солунском фронту.

Немири и бежање народа у збегове изразито појачани покушајем Бугара да насилно мобилишу српске регруте за потребе бугарске војске, непосредно су утицали да се донесе одлука о превременом почетку устанка.

Наиме, супротно инструкцијама Врховне команде, Коста Пећанац је 23. фебруара 1917, два дана након састанка вођа устаничких група у Обилићу, означио почетак устанка.

Устанак се прво распламсао у Топлици, а брзо се проширио на копаонички и крушевачки крај, онда на Заплање, моравски крај око Ниша и Алсксинца, на околину Сокобање, па чак до Сврљига и источне Србије све до долине Тимока.

Устаници су, у замаху борбе, ослободили Куршумлију, Прокупље и Лебане, а борбе су се пренеле на исток и север. Устаничке снаге су, из базе на Јастрепцу ослободиле Блаце, затим Рибарску бању и избили на 14 км од Крушевца. Оне које су дејетвовале на истоку ка нишком правцу, заустављене су код Мрамора, на 9 км од Ниша.

Чињеница да се оружани устанак врло брзо ширио, да су устаничке снаге ослободиле пространу територију на којој су успоставиле цивилну и војну власт, да се борба пренела на источну и југоисточну Србију и да су тиме устаничке снаге угрозиле не само веома важне комуникације у долини Мораве, Нишаве и Вардара, него су претиле да угрозе и позадину немачко-бугарских снага на Солунском фронту, натерала је непријатељске окупационе снаге да заједничком операцијом аустроугарских, бугарских и немачких трупа, угуше оружани устанак српског народа у Топлици 1917. године.

У том циљу, удружене непријатељске јединице су, наступајући од Медвеђе, Лебана, Лесковца и Блаца према унутрашњости слободне устаничке територије, репресалијама починиле нове страховите злочине над српским народом. Аустроугарске, немачке и бугарске окупационе трупе су убијале недужно српско становништво, палиле села и вароши, пљачкале и уништавале све пред собом. Устаничке снаге су, у неравноправној борби, пружиле достојан отпор, који је након што су окупацконе снаге поново заузеле Прокупље престао. Истина, Ибарско копаонички комитски одред је наставио борбу и успео да се одржи све до децембра 1917, када је, код села Гргура, опкољен и разбијен. Наступање здружених окупационих трупа и њихово понашање у сузбијању народне побуне-устанка у Топлици имало је, по начину како су дејствовале и како су се понашале према српском народу, карактер казнене експедиције. У оквиру тих дејстава посебно су се, по суровости истицали бугарски војници и официри, који су "... спалили сва она места из којих се мушко становништво придружило" устаницима. Они су побили све учеснике устанка као и све који су им били "сумњиви".

О страдању Срба за време и после устанка у Топлици фебруара 1917. постоје изузетно вредни архивски извори који сведоче о томе да су бугарске јединице вршиле масовна убијања, да су спаљивале и уништавале читава села и одводиле становништво у интернацију. Бугари су посебно тежак злочин починили у селу Гајтан које су спалили и у коме су убили преко 200 људи,

О свему томе у извештају Анкетног одбора за извиђај узрока побуне српског народа у Топлици, Жупи и на Копаонику, забележено је да су окупационе трупе репресивиим мерама ради угушивања устанка убиле 8.767 људи у врањском, нишком и топличком округу и да су спалиле 43.541 кућа и других зграда. Међутим, по неким проценама за време и после Топличког устанка окупационе трупе су убиле преко 20.000 лица.

Архивска грађа о Топличком устанку, која се чува у домаћим архивима врло је скромна. Највећи број докумената, који је недоступан научним радницима, налази у бугарским архивима. Суочени са том чињеницом, одлучили смо да у оквиру ове књиге о страдању српског народа 1914-1918. објавимо сваки документат који садржи податке о страдању становништва за време и после Топличког устанка. Њих смо, не само због специфичности самог догађаја, него и због размерај учињеног зла и геноцида над Србима, издвојили у посебну целину, истичући на тај начин значај устанка

*
* *

Рат који је Аустро-Угарска повела против Србије августа 1914. године, затим агресија Немачке, Аустро-Угарске и Бугарске на Србију октобра 1915. и након тога окупација њене територије од 1915. до краја 1918. оставили су у Србији последице у сваком погледу **демографском, екопомском и материјалиом.** Масовна убијања и масакрирања српског становништва, његово одвођење у концентрационе логоре по Аустро-Угарској и Бугарској, које су извршиле аустроугарске и бугарске трупе и органи окупационе власти, изазвала су огроман број људских жртава и изузетно велика материјална разарања. Непосредна последица такве (агресорскоокупационе) политике исказује се не само кроз енормно смањивање броја становништва у Србији, него и његов веома умањен природан прираштај.

Србија је за време рата 1914-1918. изгубила између једне четвртине и једне трећине свог становништва, што износи између милион и милион и тристотинетридесет хиљада лица. Од тог броја најмање их је страдало за време ратних операција, укључујући ту и војне и цивилне жртве, док је много већи број жртава страдалих од војно-полицијског терора у окупираној земљи, умрлих у интернацији, заробљеништву и депортацији, од болести, глади и изнемоглости, настрадалих приликом евакуације. Посебан вид страдања српског народа чине губици у природном прираштају, изазвани масовним страдањем репродуктивног дела становништва.

Масовно страдање српског народа и његово планско уништавање карактеристично је за све време трајања рата. Злочини почињени за врсмс првог аустроугарског упада у Србију у лето 1914. настављсии су и за време ратних операција 1915, а нарочито после повлачења српске војске и окупације Србије. Страдање српског становништва изазвано је и разним болестима и епидемијама. Срби су умирали не само од пегавог тифуса, који су у Србију пренели аустроугарски војници, него и од лоших здравствених и санитетских прилика у концентрационим логорима, у којима је умрло више од две трећине интернираних у Аустро-Угарску, односно више од половине интернираних у концентрационе логоре у Бугарској.

Од свих земаља савезница Србија је, у односу на укупан број становника који је имала пре рата (око 4,5 милиона), у Првом светском рату прстрпела највеће губитке у људству. Број од 1.247.435 жртава, колико је поднела делегација Краљевине СХС на Конференцији мира у Версају, односно од 1.330.000 према истраживањима В. Стојанчевића, представља скоро 30% од укупног броја становника Србије. Више од половине жртава, 54%, чинило је мушко репродуктивно становништво између 18 и 55 година. Свакако, укупном броју жртава које је Србија претрпела у Првом светском рату треба додати и број од 264.000 лица инвалида рата, која су на разне начине онеспособљена или осакаћена.

Архивска грађа о страдању српског народа у рату 1914-1918.

Документа која су прикупљена и, по свим принципима историјске науке и архивистичке струке, припремљена за објављивање припадају архивским фондовим Војске

Краљевине Србије (архива Врховне командс, Прве, Друге и Треће армије, псшадијских и коњичке дивизије, мањих јединица и одреда српске војске) и фонду Поклони и откупи који се чувају у Војном архиву (ранији назив Архив Војноисторијског института, АВИИ); фондовима Министарства иностраних дела Краљевине Србије, Политичко одељење (МИД, ПО), Министарства просвете (МПС) и Комисије за извиђај зверстава и ратне штете од стране Бугара (1918-1920), Архива Србије; и фонду Министарства унутрашњих послова Краљевине Југославије 1919-1941 (МУП КЈ), Архиву Југославије.

Архивска грађа која садржи податке о злочинима и страдању српског народа у Србији 1914-1918. није бројна. У њу не убрајамо (иако су вредни) спискове интсрнираних и умрлине заробљених и интернираних лица у логорима у Аустро-Угарској и Бугарској. Разлог томе стоји у чињеници да су бројна документа у време ратних операција, затим. повлачења српске војске преко Црне Горе и Албаније пеповратно изгубљена. Исто тако, сигурно је да су бројна документа или пропала или оштећена у време опоравка српске војске и њене реорганизације на Крфу као и за време двогодишњих рововских борби на Солунском фронту. Због тога, регионални и општински архиви готово да немају сачуваних оригиналних докумената о страдању српског народа 1914-1918. Управо због чињенице да је мало докумената о наведеној теми, за објављивање је издвојен и припремљен сваки документ који садржи макар и најмањи податак о злочиначком деловању аустроугарских и бугарских трупа и оргапа окупационе власти на територији Србије.

Документа су углавном војне провенијенције. Војни органи власти су били ти који су први долазили на места злочина и о њима утврђивали податке. Места злочина понекад су обилазили и представници цивилних локалних органа власти, а врло ретко чланови савсзничких или међународних комисија које су иначе имале за циљ да утврдс почињене злочине над српским цивилним становништвом и рањеним и заробљеним војницима и њихове размере. Војни органи власти су све извештаје о почињеним злочинима прослеђивали вишим, надлежним командама од команди армија до Врховне команде и Министарства војног, односно до владе и министарстава иностраних и унутрашњих дела. Из тих архивских фондова одабрана су она документа која својим садржајем потврђују и допуњују оригиналне извештаје са тереиа о страдању цивилног становништва, а са друге стране она садрже податке и о посебној политичко-дипломатској борби српске владе и њеним покушајима да пробије информативну блокаду и европској и светској јавности саопшти истиу о зверствима које су починиле аустроугарске и бугарске трупе.

Садржаји изабраних докумеиата, њих 217, пружају могућностда се оформи слика о начину и размерама страдања српског народа у Србији од 1914. до 1918. године. Мадви број докумената садржи податке о страдању Срба у Босни и Херцеговини (вешање сељака у Автовцу код Гацког, убиство 22 цивила Срба у Сенковићу и 60 у Кусачи), као и положају интернираних Срба у логорима у Бугарској (извештај Михајла С. Јовановића, учитеља у Влаолу; Пере Илића, наставника Српске гимназије у Скопљу; Танасија Урошевића, протојереја округа топличког; дописника „Дејли Мејла" Крафорда Прајса).

Документа која објављујемо су извештаји, дописи, телсграми, шифроване депеше, нотс, расписи, прсдставке и сл. Сва она су, осим неколико преписа, оригинали. Аутори докумената су старешине српске војске (команданти и командири јединица, начелници штабова и одељења), представници локалних органа власти (председници општинских судова, начелници срезова и округа), чланови српске владе и дипломатски представници Србије, затим чланови Главног истражног одбора за утврђивање злочинстава и штста причињених од аустроугарске војске, српски свештсници, учитељи, санитетско особље, чланови разних комисија које су радиле на утврђивању по-

чињених злочина, разна лица и др. Сви они су своје извештаје, писма и друга акта упућивали надлежним установама, командама и министарствима, односно дипломатским представницима страних земаља. Поред података о страдању српског народа у Србији 1914-1918. документа садрже податке и о стању и положају српског народа у окупираној Србији, посебно у Ужицу, Крагујевцу, Крушевцу и Нишу, затим о врстама злочина, о лицима која су их починила, народној побуни у Топличком округу 1917. године, страдању Срба на српским територијама западно од Дрине, употреби забрањене експлозивне муниције и загушљивих гасова, бомбардовању Битоља и савезничких болница у Вертекопу, положају српских интерииираца у заробљеничким логорима у Бугарској, појави фотографисања почињених злочина од стране извршилаца и изради дописних карата од њих, раду српског Главног

истражног одбора, комисија за утврђивање почињених злочина, Арчибалда Рајса, итд. Наведена документа која су прикупљена за објављивање до сада нису коришћена.

Ради се о оригиналној архивској грађи, документима која су углавном писана ћирилицом, односно, само је неколико преписа и телеграма које су послали дипломатски представници Србије писаних латинипом. Највећи део докумената писан је руком, врло често и на цедуљама. Документа су датирана по старом календару. За документа која нису датирана настојали смо да утврдимо време њиховог настанка, а за она где нисмо били сигурни оставили смо докумснат нсдатираним. Због чињенице да су нека докумената писана обичном оловком, да су лоше очувана и врло тешко читљива, посебно она која су настала у време Топличког устанка, били смо принуђени да текст који нисмо могли да дешифрујемо, означимо са неколико тачкица.

Документа се објављују изворно, без лексичких и коректурних интервенииија и прилагођавања савременом правопису, чак и тамо где су неправилности очите. Једина интервенција извршена је на документима која садрже имена силованих жена. Она су дата иницијално и са поссбном ознаком у виду звездице.

Документа су сређена тематско-хронолошки, у три целине. Први део књиге чине документа која садрже податке о злочинима које су над српским народом починиле аустроугарска војска и, после заузимања и окупације Србије, окупациони органи власти; други део књиге чине документа о звсрствима и геноциду који су над Србима по окупацији дела Србије починили бугарска војска и бугарски окупациони органи власти 19161918. године. У овом делу књиге налазе се и документа о зверствима која су над Србима починили Арнаути. И у првом и у другом делу књиге прва документа су директиве, односно заповести највиших војних и државних органа власти Аустро-Угарске и Бугарске о томе како против Србије треба водити рат. Уједно, она су представљала упутство за вршење злочина над народом. На крају и првог и другог дела налазе се радови Р. А. Рајса у којима је он синтетизовано представио размере злочина које су починиле Аустро-Угарска и Бугарска на окупираним територијама. У трећем делу књиге груписана су документа која садрже бројне податке о страдању српског народа у пролеће 1917. године за време и после Топличког устанка, који су синтетизовани у извештају Анкетне комисије Народне скупштине Србије за утврђивање злочина Бугара за време народне побуне 1917. године. У делу о Топличком устанку објављено је и пет докумената аустроугарске провенијенције (документа окружних команди у Србији) са подацима о узимању талаца, убијеним лицима због поседовања оружја, помагања устаника, итд. а која се чувају у архивском фонду Топлички устанак у Војном архиву у Београду.

Затим резимена предговора на енглеском, француском и руском језику, док су у прилогу дате фотографије, од којих се неке објављују по први пут.

У припреми и конципирању књиге (прво издање) једнако смо радили Слађана Бојковић и ја. Веома се захваљујемо академику Владимиру Стојанчевићу и професору

доктору Смиљи Аврамов (прво издање), академику Љубодрагу Димићу, генералима Винку Пандуровићу и Митру Ковачу (друго издање) који су нас у нашим намерама подстакли, охрабрили и стручним саветима и сугестијама помогли да истраживања и стручну обраду докумената урадимо на одговарајући начин. Захваљујемо се и стручним радницима Архива Србије, Војног архива и Архива Југославије који су нам при истраживању значајно олакшали и помогли у истраживању наслоњене теме. Имамо потребу да се захвалимо академском сликару Милену Чуљићу који је имао бројне идеје како да се конципира и уреди књига, посебно део са документарним фотографијама. На жалост, овога пута идеје нису могле да буду реализоване. Посебно се захваљујемо Архиву Војводине, директору Архива др. Небојши Кузмановићу, који нас је подржао да приредимо и у изању Архива Војводине објавимо ново, друго допуњено издање књиге ,,Рат против Србије 1914-1918. Геноцид над српским народом"!

На крају, истичемо да не сматрамо да смо пронашли сва релевантна документа. Напротив. Због тога, позивамо све оне који знају да се још негде налазе документа вредна за изучавање не само наслоњене теме, него и историје српског народа у целини, и све оне који у својим личним или породичним архивама поседују документа или мало познате и вредне књиге, фотографије или личне забелешке ратника из ослободилачких ратова Србије и Црне Горе – да их уступе или предају архивским, музејским и научним институцијама, како би били искоришћени у циљу свеобухватнијег изучавања историје српског народа, зарад очувања српства и српског рода.

Др Милоје Пршић

РЕГЕСТА ДОКУМЕНАТА

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
1.	1914.	Царска и краљевска I X корп команда	...ање према ...еме	51
2.	Слатина, 3. 08. 1914.	Пуковник Стев. С. Илић, командант Шумадијске ди I позива – Команданту II армије		
3.	Десић, 3. 08. 19			
				56
				56
				57

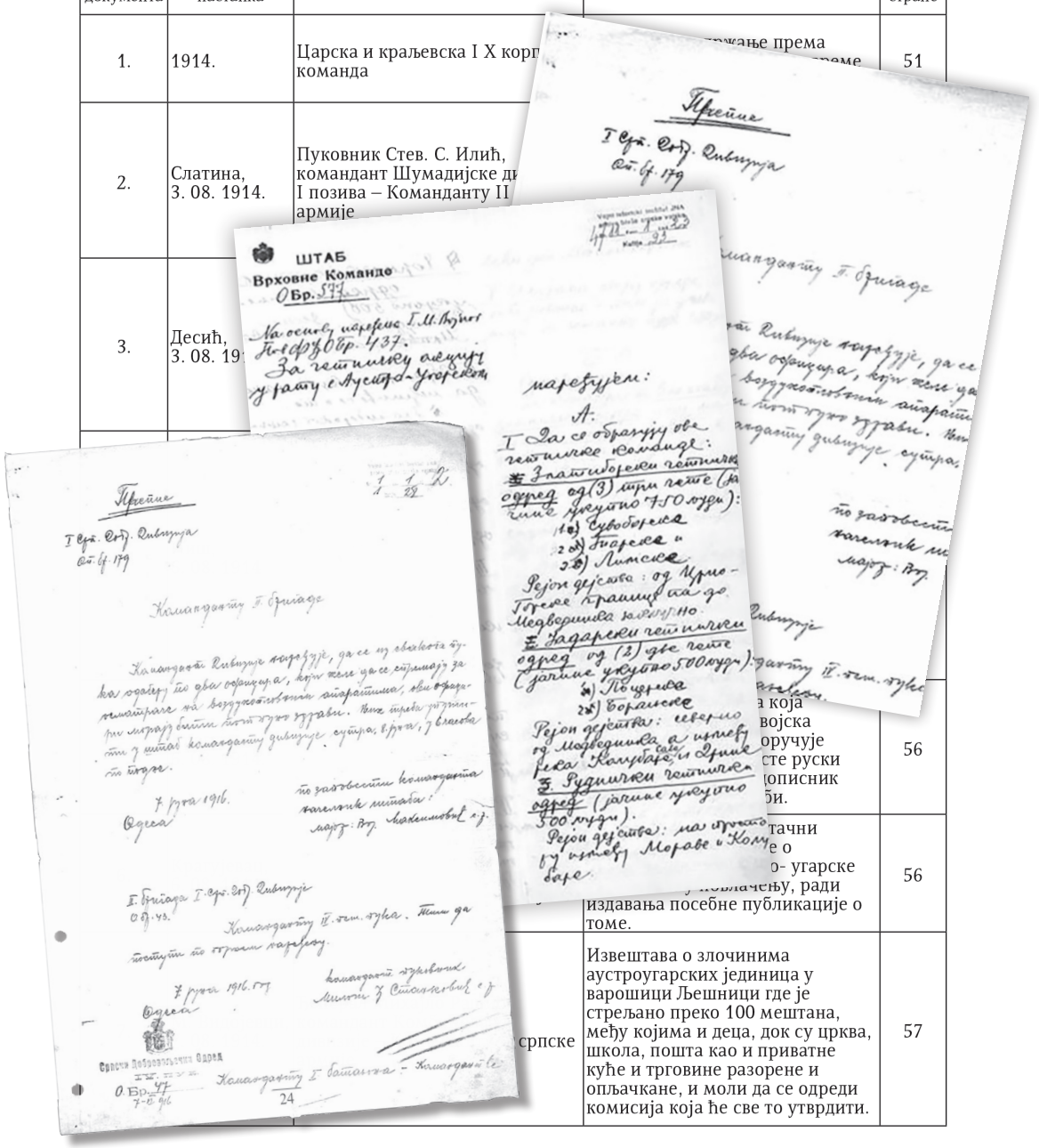

Пријем

1/1 1/28 2.

I Срп. Доб. Дивизија
Об. бр. 179

Команданту II. бригаде

Командант Дивизије наређује, да се из сваког пука одаберу по два официра, који желе да се стремају за командире на ваздухопловним апаратима, ови официри морају бити врло добро здрави. Ових треба упутити у штаб команданту дивизије сутра, 8. ђуна, у 6 часова по подне.

7. ђуна 1916.
Одеса

По заповести команданта
начелник штаба:
мајор: Вој. Јакшимовић с.р.

II. бригада I. Срп. Доб. Дивизије
О бр. 43.

Команданту IV. пеш. пука. Нека да поступи по горњем наређењу.

7. ђуна 1916. год
Одеса

Командир ђурђевик
Милош Ђ Станковић с р

Српски Добровољачки Одред
IV. пук.
О. Бр. 47
7-VI 916

Команданту I. батаљона - Командиру

РЕГЕСТА ДОКУМЕНАТА

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
1.	1914.	Царска и краљевска I X корпусна команда	Директиве за држање према становништву у Србији за време ратних операција.	51
2.	Слатина, 3. 08. 1914.	Пуковник Стев. С. Илић, командант Шумадијске дивизије I позива – Команданту II српске армије	Извештава које су се аустроугарске јединицс повукле код Бјељине и које су код повлачења убијале мештане, а жене и децу силовале. Нађено је око 15 лешева дечака и деце заклане, а некима су и очи извађене.	54
3.	Десић, 3. 08. 1914.	Потпуковник Пу. Саватић, командант Шумадијског дивизиона коњичко гпука I позива – КомандантуШумадијске дивизије I позива	Извештава о аустроугарским јединицама које су се повукле код Бјељине,са остављеним топовима и сандуцима муниције код села Десић као и злочину непријатеља у селуГрушићу у коме је убијено 15 стараца и 6 младића.	55
4.	Ниш, 6. 08. 1914.	Поповић из Врховне команде српске војске – Министарству иностраних дела Србије, Ниш	Извештава да непријатељ при повлачењу убија мештане као и о наредби издатој непријатељским трупама и војницима да се сви који дејствују код Цера убијају, а села спаљују. Врховна команда сматра да би посредством неке стране силе трсбало објавити да ће Србија бити принуђена да врши репресалије које по ратном праву има, а због злочина почињених на њеној тсриторији.	55
5.	Крагујевац, 6. 08. 1914.	Ђенерал Живојин Мишић, начелник Штаба Врховне команде српске војске – Командантима I, II и III армије, Браничевског одреда и Ужичке војске	Тражи да се зверства која чини аустроугарска војска фотографишу. Препоручује се да се за то искористе руски фотограф Чернов и дописник „Журнала“ Анри Барби.	56
6.	Крагујевац, 6. 08. 1914.	*Тих.А. Поїовић,*шеф Обавештајног одељења – Врховној команди српске војске	Тражи да се прикупе тачни подаци и фотографије о злочинима које аустро- угарске трупе чине у повлачењу, ради издавања посебне публикације о томе.	56
7.	М. Видојевци, 7. 08. 1914.	Ђенерал Михајло Рашић, командант Комбиноване дивизије – Команданту II српске армије	Извештава о злочинима аустроугарских јединица у варошици Љешници где је стрељано преко 100 мештана, међу којима и деца, док су црква, школа, пошта као и приватне куће и трговине разорене и опљачкане, и моли да се одреди комисија која ће све то утврдити.	57

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
8.	8. 08. 1914.	Никола Пашић, министар иностраних дела Србије – Амбасадору Шпаније у Букурешту	Обавештава га да су аустроугарске трупе при свом повлачењу починиле страховите злочине на Дрини и моли да се аустроугарској влади стави до знања да ће Србија због тога бити принуђена да изврши репресалије.	57
9.	Осечина, 8. 08. 1914.	Ђенерал Павле Јуришић, командант Ш српске армије – Врховној команди, Крагујевац	Извештава да су аустроугарске трупе у Кривајици убиле групу од 19 људи, у Завлаци 15 и код Мојковића, док се овакве групе унакажених и побијених људи налазе по свим селима, те да је из Ваљева позвао страну комисију да то констатује.	58
10.	Кривајица, 8. 08. 1914.	Ђенерал Павле Јуришић, командант Ш српске армије – Врховној команди, Крагујевац	Извештава да је поред већ пронађене групе побијених људи у Кривајици, нађена још једна група од 12 побијених и унакажених жена и деце.	58
11.	8. 08. 1914.	Ђснерал Владимир Кондић, командант Тимочке дивизијеI позива – Команданту II српске армије	Извештава о свирепостима које су Аустријанци починили повлачећи се са положаја Кик, посебно у селу Цикоту где је пронађена група од 20 особа завезаних и избодених ножевима и у Јаребицама где је црква претворена у шталу и убијен велики број мале деце. Моли да се на лице места пошаље једна страна комисија и изврши увид.	59
12.	Љешница, 8. 08. 1914.	Капетан II кл. Јан. Мићић, командир 4. чете 4. батаљона – Команданту 4. батаљона V прекобројног пешадијско гпука I позива	Извештава о злочинима које су аустријанци починили у Љешници где су убијали сву мушку децу старију од 8 година, силовали,мучили и пљачкалии где су затекли 6 још увек обешених грађана.	59
13.	8. 08. 1914.	Пуковник Алекса С. Петровић, командат VI пешадијског пука II позива – Команданту Коњичке дивизије	Извештава о злочинима Аустријанаца у Љешници где је убијено 80 сељака ради застрашивања а око 50 њих отерано да буду убијени негде у Мачви и тражи да се што пре установи нова месна власт ради одржавња реда као и да се обешени мештани фотографишу за доказни материјал, а потом сахране.	60
14.	Прњавор, 8. 08. 1914.	Санитетски капетан II кл. др Б. Ђорђевић, трупни лекар II коњичког пука – Команданту II коњичког пука	Извештава о зверствима која су Аустријанци починили у Добрићу и Богосавцу, где је наишао на много несахрањених лешева и мештана и непријатеља, као и о стању у Прњавору где је у кући Милана Милутиновића нашао згариште са преко 50 лешева, најпре убијених а потом спаљених. Указује на потребу да се сва села у Мачви и Поцерини санирају, покопају сви лешеви да би се избегла опасност од заразе.	61

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
15.	Прњавор, 8. 08. 1914.	Санитетски капетан II кл. др Б. Ђорђевић, трупни лекар II коњичког пука – Команданту II коњичког пука	Извештава о пружању санитетске помоћи лицима из Прњавора над којима су Аустријанци вршили насиља.	61
16.	Софија, 9. 08. 1914.	Бошко И. Чолак Антић, посланик Србије у Софији – Николи Пашићу, председнику Министарског савета и министру иностраних дела Србије, Ниш	Обавештава га да је председник бугарскс владе Радославов проследио текст телеграма којим се шпански амбасадор у Букурешту упознаје са злочинима аустроугарских трупа у Србији и да је он затражио да му се доставе сви аутентични докази о почињеним зверствима.	62
17.	Брезјак, 10. 08. 1914.	Пуковник Душан Ј. Пешић, начелникШтаба III српске армије – Врховној команди, Крагујевац	Извештава да је свсштеник опојао у селу Шљивовици 16 жртава аустријских злочина и да је пронађено још 12 убијених девојака, жена и деце.	63
18.	Цонови (Чокешина), 10. 08. 1914.	Резервни санитетски потпуковник др Жив. Михајловић, референт Коњичкедивизије	Извештава о изгорелим лешевима српских коњаника које је нашао у селу Петковици и ситуацији у том и околним селима кроз која је пролазила аустријска војска.	63
19.	Чокешина, 10. 08. 1914.	Резервни санитетски мајор др Хран. М. Јоксимовић, трупни лекар Дивизиона коњичке артиљерије – Команданту тог Дивизиона	Извештава о пружању лекарске помоћи српским цивилима које су ранили Аустријанци у Чокешини, Цуљковцу и Белој Реци.	64
20.	Ваљево, 10. 08. 1914.	М. П. Ђорђевић, начелник округа ваљевског – Стојану Протићу, министру унутрашњих дела Србије	Извештава о налазу мешовите комисије која је утврдила злочине које су починили аустроугарски војници у Кривади и Брезјаку.	65
21.	Брезјак, 11. 08. 1914.	Пуковник Душан Ј. Пешић, начелник Штаба III српске армије – Врховној команди, Крагујевац	Извештава да је у селима у долини Јадра убијено 33 лица а 3 одведено.	67
22.	Париз, 12. 08. 1914.	Миленко Веснић, министар Србије у Паризу – Николи Пашићу, министру иностраних дела Србије, Ниш	Тражи да му се што пре доставе фотографије и описи злочина које аустроугарска војска чини у Србији.	67
23.	Ниш, 12. 08. 1914.	Потпуковник М. Јовановић, Ниш – Врховној команди српске војске, Крагујевац	Извсштава да су 38. и 44. мађарски пукови починили у Шапцу највећа зверства, као и 6. ландверски код Љешнице.	67
24.	Ниш, 13. 08. 1914.	Пуковник Душан П. Стефановић, министар војни Србије – Врховној команди српске војске, Крагујевац	Саопштава да је министар иностраних дела добио од посланика из Париза депешу којом тражи да му се пошаљу фотографије и описи злочина аустроугарске војске.	68

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
25,	Цетиње, 12. 08. 1914.	Мих. Гавриловић са Цетиња – Николи Пашићу, министру иностраних дела Србије, Ниш	Саопштава вести ухваћене на Марконијевој станици у Бару да је Крамарш у Чешкој обешен, да изгреди Аустријанаца у Шапцу и Мачви представљају репресалије за испаде српског становништва против аутгроугарске војске као и да се Аустријанци повлаче из Новопазарског санџака.	68
26.	Београд, 14. 08. 1914.	Никола Пашић, министар иностраних дела Србије – Врховној команди српске војскс, Ваљево	Обавештава да је став владе да се дописнику „Тајмса“ Прајсу дозволи да оде на места где су Аустријанци починили злочине и да Врховна команда то одобри.	69
27.	БајинаБашта, 14. 08. 1914.	Свет. Леваић, начелник среза рачанског – Начелнику округа ужичког	Извештава о понашању Аустријанаца у општинама стрморској, оклетачкој и овчињској где је убијено 30-так лица, имовина опљачкана и уништена, а жене силоване.	69
28.	Владимирци, 22. 08. 1914.	Ђенерал Петар Бојовић, командант I српске армије – Врховној команди	Извештава да доставља 18 снимака аустријских зверстава почињених над српским војницима и станоштиштвом у околини Шапца.	71
29.			Извештај о аустроугарским злочинимапочињеним у Мачви, сачињеног извода из неколикозваничних српских докумената – о раду мешовите комисије у ваљевском срезу која је испитивала почињенезлочине у селима Кривају и Брезјаку, Пашићевом телеграму шпанском амбасадору у Букурешту, извештају начелника рачанско среза о злочинима Аустријанаца.	71
30.	Ниш, 5. 09. 1914.	Пуковник Душан П. Стефановић, министар војни Србије – Николи Пашићу, министру иностраних дела Србије	Извештава га о злочинима које је аустроугарска војска починила у срезовима милешевском, прибојском, нововарошком и у Пријепољу.	75
31.	Вишеград, 9. 09. 1914.	Ђенерал М. Божановић, командант Ужичке војске – Врховној команди српске војске, Ваљево	Извештава о злочинима над Србима у Босни – 22 лица убијена и унакажена у Сенковићу и 60 у Кусачи.	77
32.	Ваљево, 12. 09. 1914.	М. П. Ђорђевић, начелник округа ваљевског – Стојану Протићу, министру унутрашњих дела Србије	Доставља извештај Комисије за утврђивање злочина аустроугарских трупа почињених на правцу Завлака-Брезјак, као и 4 фотографије снимљених злочина (без извештаја и фото.).	78
33.	Шабац, 25. 09. 1914.	Лашић, начелник округа шабачког – Стојану Протићу, министру унутрашњих дела Србије	Доставља податке о броју пострадалих породица и попаљених кућа у срезовима поцерском, посавотамнавском, мачванском и азбуковачком.	78

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
34.	Јаребице, 26. 09. 1914.	Пуковник Душан Ј.Пешић,начелник Штаба III армије – Врховној команди српске војске	Доставља изјаву групе лица коју су Аустријанци заробили по свом уласку у Бању Ковиљачу и држали их као таоце и испомоћ.	79
35.	Ваљево, 26. 09. 1914.	Тих. А. Поповић, секретар места Сапопа – Министарству иностраних дела Србије, Ниш	Доставља мемоар о аустријским зверствима почињеним у Мачви и Подрињу, израђен у Врховној команди са 16 фотографија злочина (без фотографија).	80
36.	Ваљево, 09. 1914.	Штаб Врховне команде српске војске, Ваљево	Меморандум о злочинима које су аустроугарске трупе починиле у Србији 1914. и превод извештаја Комисије за утврђивање злочина почињених на територији Завлака-Брезјак.	85
37.		Г. Барловац, бивши српски конзул у Паризу	Извештај о злочннима Аустријанаца почињених у Мачви и Подрињу.	93
38.	Букурешт. 7. 10. 1914.	Свил. Косић, конзул Србије у Букурешту – Српском посланику Јовановићу	Тражи да му се за један илустровани лист из Букурешта пошаљу фотографије о злочннима Аустријанаца у Србији.	95
39	Лозница, 15. 10. 1914.	Милорад Стојнић, начелник јадарског округа	Списак злочина које је аустроугарска војска починила у Јадарском округу приликом свог првог упада у Србију августа 1914.	96
40.	Нипг, 19. 10. 1914.	Пуковник Љуб. М. Барјактаревић, вд начелника Ђенералштабног одсека Министарства војног Србије – Министарству иностраних дела Србије	Доставља неколико заплењених директива и заповести аустроугарске војске о снабдевању трупа на Сави, узимању таоца у свим српским местима, наступању кроз пространа кукурузна поља.	107
41,	Крагујевац, 27. 11. 1914.	Пуковник Живко Павловић, заступник помоћника начелника Штаба Врховне команде српске војске – Министру војном Србије	Извештава да је непријатељ у борби 21. тог месеца употребљавао углавном експлозивна зрна и тражи да влада уложи протест због њихове употребе као и да предочи евентуалне репресалије.	110
42.	Горња Буковица, 28. 11. 1914.	Пуковник МиливојеАнђелковић,командант Дунавске дивизије I позива – Команданту I српске армије, Ваљево	Извештава о лешевима на које је наишао на путу Ваљево-Г. Буковица и тражи да се почињени злочини комисијски утврде, с тим да у комисију уђу и непријатељски лекари којих има у Ваљеву. Напомиње да је неопходна поправка пута Краљево-Г. Буковица, закопавање коњских лешева и провера сумњивих гробова у које су Аустријанци закопавали топовска оруђа.	111

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
43.	Сопот, 30. 11. 1914.	Коста Катић, начелник округа београдског – Стојану Протићу, министру унутрашњих дела Србије	Извештава о стању које је затекао у варошици Сопот после повлачења аустроугарске војске. Неколиколицајеубијено и извршена незнатнапљачка.	111
44.	Аранђеловац, 1. 12. 1914.	Жив. А. Лазић, начелник Подрињске области – Подначелнику округа мачванског	Списак злочина које је починила аустроугарска војска у мачванском округу за време свог упада у Србију августа 1914.	112
45.	Аранђеловац, 1. 12. 1914.	Жив. А. Лазић, начелник Подрињске области – Подначелнику округа поцерског	Списак злочина које је починила аустроугарска војска у поцерском округу за време свог упада у Србију августа 1914.	122
46.	Ваљево, 1. 12. 1914.	М. Ђорђевић, начелник округа ваљевског – Стојану Протићу, министру унутрашњих дела Србије	Извештава о лицима која су Аустријанци побили по Ваљеву и околним селима, уништавању њихове имовине као и да је формирана посебна комисија да утврди почињене злочине.	128
47.	Пецка, 16. 12. 1914.	Санитетски капетан II кл. др Тома М. Леко – Команданту Дунавске дивизије I позива	Обдукциони извештај о лешу једне девојчице од десетак година нађеном код Пецке.	129
48.	Крагујевац, 26. 12. 1914.	Живко Г. Павловић, помоћник начелника Штаба Врховне команде српске војске – Командантима I, II и III армије, Одбране Београда и Ужичке војске	Тражи да се пошаљу срећени и документовани подаци о злочинима непријатеља за време последњих операција.	130
49.		'Всн. Михајло Рашић, командант Комбиноване дивизије I позива народне војске – Команданту II срнскс армије	Списак лица из.Гање. Босна означснних да су вршили злочине над српским народом.	130
50.	(1915)	Мајор Пет. Косић, начелник Штаба Тимочке дивизије I позива народне војске – Команданту II српске армије	Извештава о зверствима које су Аустријанци починили приликом последњих операција у Неменикући, Рипњу,БеломПотоку и Пиносави.	131
51.	Ваљево, 1. 01. 1915.	Пуковник Миливоје Анђелковић, командант Дунавске дивизије I позива – Команданту I српске армије	Извештава да команда не располаже никаквим документима о почињеним зверствима осим што је лично видео унакажене лешеве сељака о чему је већ поднео извештај.	132
52.	Ниш, 9. 01. 1915.	Никола Пашић, министар иностраних дела Србије – Војводи Радомиру Путнику, начелнику Штаба Врховне команде српске војске, Крагујевац	Тражи да се фотографу Чернову одобри да са једним лицем у пратњи посети крајеве у којима су Аустријанци чинили злочине за време својих наступања и изврши снимање најкарактеристичнијих призора.	133

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
53.	с. Дрен, 11. 01. 1915.	Капетап I кл Ратко С. Ракетић, командир 3. ескадрона Дринског коњичког дивизиона II позива – Команданту Дринског коњичког дивизиона	Извештава о њему познатим зверствима које су Аустријанци починили за време првих упада у Србију у Завлаци, Брезјаку. Јаребици и Лешници.	133
54.	Ужице, 23. 02. 1915.	Пуковник Драг. Милутиновић, заступник команданта Ужичке војске – Команданту Ужичке бригаде	Доставља део прогласа друштва „Уједињење ислама“ којим се Муслимани у Србијипозивају на злочиначка дела против земље и војске и тражи да се предузму мере за њихово спречавање.	134
55.	Ниш, 1. 03. 1915.	Симо Лозанић, председник Главног истражног одбора за испитивање и утврђивање зверстава и штета причињених од аустроугарскевојске, Ниш – Команданту II српске армије, Младеновац	Тражи да се Одбору доставе сви подаци о раду војних органа на прикупљању чињеница и доказа о злочинима Аустријанаца.	135
5(>.	Крагујевац, 22. 03. 1915.	Пуковник Драг. С. Милојевић, начелник Оперативног одељења Штаба Врховне команде српске војске – Командантима I,II и III армије, Ужичке војске, Одбране Београда. Дунавске дивизије I позива, Комбиноване дивизије. Трупа Нових области и делегату ђенералу Јанковићу	Доставља командантима по приложеном списку примерак Меморандума Врховне команде*о* зверствима које је починилааустроугарска војска у Србији у 1914.	136
57.	Ниш, 2. 04. 1915.	Стојан Протић, министар унутрашњих дела Србије, Ниш – Врховној команди српске војске	Обавештава о образовању Главног истражног одбора за утврђивање злочина које су Аустријанци починили у Србији и тражи да Врховна команда изда члановима Одбора посебне легитимације да се могу слободно кретати по војишној зони у циљу утврђивања злочина и штете.	137
.58.	Стублине, 11. 04. 1915.	Потпуковник Драг. Костић, командант V пешадијског пука II позива Дринске дивизије – Командантима 1, 2. 3. и 4. Батаљона тог пука	Доставља у преводу текст Меморандума Врховне команде о злочинима које су аустроугарске јединице починиле у Србији августа 1914.	137
59.	Крагујевац, 20. 04. 1915.	Оперативно одељење Штаба Врховне команде српске војске – Сими М. Лозанићу, председиику Главног истражног одбора	Реверс за наведене фотографије о зверствима аустроугарске војске у Србији (бсз фотографија).	139
60.	Ниш, 25. 04. 1915.	Симо М. Лозанић, председник Главног истражног одбора, Ниш – Врховној команди српске војске	Моли да им се доставе и документа из којих се види да су аустроугарски официри издавали посебна наређења о поступању са српским цивилним становништвом и да су злочини чињени плански.	140

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
61.	Крагујевац, 28. 04. 1915.	Пуковник Драг. С. Милојевић, начелник Оперативног одељења Штаба Врховне команде српске војске, Крагујевац – Главном истражном одбору, Ниш	Доставља предмет О. бр. 2285 о злочинима Аустријанаца (без предмета).	141
62.	Ниш. 29. 04. 1915.	ПуковникЉуб. М. Барјактаревић, вд начелника Ђенералштабног одсека Министарства војног Србије – Врховној команди српске војске	Извештава да је начелник округа нишког обавестио о повратку из аустроугарског заробљеништва шабачког трговца Милана Солдатовића, који је изјавио да су се за време операција посебно суровим показали официри из 38. регименте.	141
63.	Ниш, 18. 06. 1915.	Пуковник Љуб. М. Барјактаревић, вд начелника Ђенералштабног одсека – Врховној команди српске војске	Тражи да се на захтев министра унутрашњих дела француском конзулу у Битољу пошаљу фотографије аустроугарских зверстава ради пропаганде у САД.	142
64.	6. 10. 1915.	Мајор ЂорђеЂорђевић, командант Шумадијског дивизијскогкоњичког пука – Комапданту Шумадијске дивизије I позива	Обавештава о извештају официра за везу са десним крилом грочанског одсека о доласку немачких јединица у село Сеону које су починиле пљачку и силовали жене, али нису убијали.	143
65.	31. 10. 1915.	Пуковник Милош Васић, командант Дунавске дивизије II позива – Команданту I српске армије	Извештава о кретању непријатељских јсдиница према реци Дубочици које су испред себе терале српске сељаке као заклон.	143
66.	Урошевац, 8. 11. 1915.	Пуковник Драг. П. Димитријевић, начелник. Штаба Команде Тимочке војске, Урошевац – Команданту Коњичке дивизије	Доставља распис Врховне команде којим обавештава о писму команде аустроугарске војске да ће предузети репресалије према српском становништву због наводних недела која се чине над аустроугарским и немачким ратним заробљеницима.	143
67.	Браганиотика, 16. 04. 1916.	Потпоручник Драг. С. Живковић, ађутант1. батаљона VII пешадијског пука Краља Петра I“- Команданту 1. Батаљона тог пука	Извештава о злочину који су мађарски војници починили над једном девојком у селу Заблаћа октобра 1915.	144
68.	Солун, 14. 12. 1916.	Пуковник Петар Пешић, помоћник начелника Штаба Врховне команде српске војске. Солун – Командантима I. II и III српскеармије	Доставља примерке фотографије пронађене на лешу једног немачког официра на битољском фронту која представља вешање српских војника и грађана у Крушевцу од стране аустријских власти (безфотографије).	145
69.	15. 12. 1916.	Стева Миловановић, командант Моравске дивизије – Команданту I пешадијске бригаде	Доставља једну немачку дописну карту на којој је фотографија 8 за колац привезаних српских војника и грађана на пијаци у Јагодини (без фотографије).	145

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
70.	Кладероп, 17. 01. 1917.	Пуковник Маш. Грујић, командант Моравске дивизије – Команданту I српске армије	Доставља фотографију српских војника и грађана обешених у Јагодини коју је један редов пронашао код једног немачког официра, али није одмах прослеђена Штабу дивизије (без фотографије).	146
71.	Султанија Кулберели, 6, 02. 1917.	Потпуковник Д. Т. Симовић, начелник Штаба Дунавске дивизије – Команданту I дунавске бригаде	Саопштава о стању у Србији под аустријском окупацијом и односу аустријских власти према војним обвезницима, о чему су подаци добијени шифрираним дописним картама и моли да то саопшти војницима.	146
72.	Драгоманци, 10. 02. 1917.	Пуковник Воја М. Живановић, начелник Штаба II српске армије – Команданту Тимочке дивизије	Доставља копије једне дописне карте пронађене на лешу немачког војника која приказује вешање Срба у Крушевцу од стране аустроугарских власти и тражи да се војницима нареди да пријаве сваку сличну фотографију ради њене даље експлоатације.	148
73.	Солун, 12. 03. 1917.	Р. А. Рајс, судски вештак, Солун – Врховној команди српске војске	Стручни извештај о непријатељском бомбардовању енглеских болница бр. 36 и 37 у Вертекопу.	148
74.	*Драгоманци,* 15. 03. 1917.	Пуковник Воја М. Живановић, начелник Штаба II српске армије – Команданту Вардарске дивизије	Доставља примерке фотографија вешања Херцеговаца у Автовцу 1916. да се са њима упознају потчињене јединице.	151
75,	17. 03. 1917.	Пуковиик Мил. Јововић, начелникШтаба I српске армије – Команданту Коњичке дивизије	Доставља распис Врховне команде којим се саопштава извештај о стању у Србији, стању српских заробљеника, поступку са интернирцима и стању у аустроугарској војсци, добијен од друге групе размењених официра инвалида из Аустро-Угарске.	151
76.	Женева, 13/26. 04. 1918.	Михаило Ј. Митровић, писар на раду при канцеларији Г. Д. Рашуа, представника Министарства просвете Србије, Женева	Списак службеника Министарства просвсте и црквених послова интернираних и заробљених у логорима Аустро-Угарске.	154
77.	Буковик, 3. 09. 1918.	Помоћник начелника Штаба Врховне команде српске војске – Првом краљевом ађутанту и министру војном Србије	Доставља саслушање четири обвезника српске војске и учитељице Љубице Чакаревић из Ужица, који су на фронту Дринске дивизије пребегли из Србије о стању у Србији, побуни аустријске војске, њиховим побудама за бекство из Србије, животу и стању у Ужицу, поступцима окупационих власти, војсци, школама, цркви, као и држању Ужичана.	161

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
78.	Крагујевац, 16. 10. 1918.	Резервни капетан I кл. Вој. Павлићевић, на служби у Оперативном делу Штаба I српске армије – Команданту I армије	Извештава о стању у Крагујевцу за време аустро-немачке окупације и управе.	168
79.	17. 10. 1918.	Начелник Штаба I српске армије – Врховној команди српске војске	Извештава о пробијању непријатељских линија код Крагујевца, уласку српских трупа у град, стању у њему и злочинима које су Аустријанци чинили за време окупације.	170
80.	Крушевац, 18. 10. 1918.	Резервнн капетан I кл. Вој. Павлићевић, на служби у Оперативном делу Штаба I српскс армије – Команданту I армије	Извештава о стању у Крушевцу за време аустро-немачке окупације и управе.	172
81.	Београд, 29. 04. 1919.	Оперативно одељење Штаба Врховне команде српске војске. Београд – Комисији за прикупљање података о повредама међународног права	Доставља податке и документа о злочинима аустроугарских трупа у Србији 1914 (без докумената).	174
82.		Пуковник Мих. В. Јовановић, начелник Ђенералштабног одсека Министарства војног и морнарице	Списак лица из бивше аустроугарске војске која су вршила разна недела за време рата и окупације.	176
83.	НовиСад, 30. 01. 1920.	Војвода Петар Бојови, командантI армијске области – Команданту Коњичке дивизије	Доставља списак лица из бивше аустроугарске војске која су чинила недела пад српским народом а за која се тражи провера и прикупљање података.	176
84.			Летак Порука из Србије и Хрватске којом се Мађари упозоравају да не чине зла над Србима и Хрватима у Мађарској и да не наседају на дезинформације да је у Србији букнула комунистичка револуција.	177
85.	Париз, 1. 03. 1919.	Р. А. Рајс, професор Универзитета у Лозани – Председнику Министарског савета Краљевине СХС	Извештај о деловању Аустро-Угара у освојеној Србији.	178
86.	Софија, 1/14. 10. 1915.	Бугарски цар Фердинанд – Бугарском народу	Проглас у коме се бугарски народ позива у рат против Србије да поново врати Македоннју у границе бугарске државе.	209
87.		Генерал Нересов, начелник Војне инспекције Моравске области – Главном штабу бугарске војске, Ниш	Инструкција у којој сс разрађују основе унутрашње политике у Моравској области, односно генерална линија и методе бугаризације Срба.	209

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
88.	Штип, 9. 11. 1914.	Грковић, начелннк округа штипског – Стојану Протићу, министру унутрашњих дела Србије	Депеша да је Рајс пропутовао штипски округ и отишао даље у Велес и да су резултати његове анкете повољни. Рајс се уверио да ствари нису онакве каквим их Бугари представљају.	219
89.	март 1915.	Пикола Пашић, министар иностраних дела Србије – Бошку Чолак Антићу, краљсвском српском посланику у Софији	Доставља одговор српске владе на ноту бугарске владе којом се оповргавају бугарски наводи да су муслимани у околини Валандова и Тиквеша подигли устанак и да су, бежећи ка бугарској граници масакрирали српске војнике и граничне страже. Српска влада наводи доказе да је упад бугарских комита у Србију припреман у Бугарској и изражава уверење да ће починиоци бити пронађени и кажњени.	220
90.	28. 10. 1915.	Резервни санитетски канетан I кл. др Св. Маројевић, командир III пољске болнице Шумадијске дивизије I позива народне војске	Саслушање Драгутина Павловића, обвезника VI одељења резервне муниционе колоне о нападу бугарске коњице на колону када су Бугари сабљама поубијали део заробљених српских војника.	222
91.	28. 10. 1915.	Резервни санитетски капетан I кл. др Св. Маројевић, командир III пољске болнице Шумадијске дивизије I позива пародне војске	Саслушање Живка Таковца, редова 6. одељења резервне муниционе колоне о нападу бугарске коњице на њега који је био изостао од колоне код места Лисице и рањавању.	224
92.	Урошевац, 29. 10. 1915.	Ђенерал Петар Бојовић, командант Трупа Нове области – Команданту Битољске дивизијске области	Извештава да су Бугари побили све заробљене рањенике XX пука и половину их унаказили. Извештај се доставља да се трупе упознају са неделима Бугара, а да се не би поновили случајеви да војници напуштају положаје и остављају своје рањене другове.	225
93.	1. 11. 1915.	Потпуковник Влад. Ј. Туцовић, командант Ветерничког одреда – Команданту Јужноморавских трупа	Доставља исказ рањеног редова X пука Милорада Стојановића о изненадном нападу Бугара на српску караулу на Вељој Глави када је убијено 46 војника.	226
94.	Крушево, 7.11. 1915.	Управник поште М. Поповић	Телеграм о нападу Бугара на групу српских војника у Крушеву од којих је 13 заклано у затвору,док су остали ослобођени јер су се Бугари повукли када су чули да наилази српска војска.	227

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
95.	Сопина. 10. 11. 1915.	Ђенерал Михајло Рашић, командант Комбиноване дивизије – Ђенералу Гојковићу, команданту Тимочке војске	Извештава о исказу рањеног војника II прсекобројног пука Костадина Ракића кога су Бугари са још тројицом војника заробили, а потом секли сабљама и убили из пушке. Ракић је рањен у главу, али се направио мртав и ноћу побегао на српску страну. Тражи се и предузимање мера против оваквог поступања Бугара према заробљеницима или ће и српски војници почети да исто примењују на бугарским заробљеницима.	228
96.	С. Река, 11. 11. 1915.	Ђенерал Гојковић, командант Тимочке војске – Врховној команди српске војске, Призрен	Извештава о исказу рањеног редова Ракића из II прекобројног пука кога су Бугари са још тројицом војника заробили, а потом секли сабљама и убијали из пушке. Ракић се рањен претварао да је мртав и потом ноћу прешао на српску страну.	228
97.	22. 11. 1915.	Команда XXIV пука	Извештава да су војници III пука 11 позива приликом марша код села Пуки у Албанији наишли на три унакажена леша српских грађана који су били пошли за Скадар, али су их уз пут Арнаути опљачкали и убили. Војници су пронашли и рањено женско дете које је потом одведено у болницу у Скадар.	229
98.	Крф, 7. 04. 1916.	Пуковник ПетарПешић, помоћник начелника Штаба Врховне команде српске војске, Крф – Командантима I, II и IIIармије, Коњичке дивизије и Добровољачкогодреда	Тражи да се Врховној команди доставе подаци о зверствима које су непријатељи за време последњих операција вршили над српским заробљеницима, рањеницима, војницима који су се сами предали, грађанством, избеглицама и над становништвом, као и подаци о зверствима Арнаута.	230
99.	Говино, 12, 04. 1916.	Поручник Кузман Луковић, водник Коњичког ескадрона Шумадијске дивизије Управнику Марвене пољске болнице Вардарске дивизије	Извештава о злочинима Бугара у околини Гњилана где су два српска војника мучсна и убијена, а пет сељака из села Каменице убијено и сахрањено у једној гробници.	231
100.	Матијас, 13. 04. 1916.	Капетан II кл. Драг. Р. Лукић. командир 2. чете 3. батаљона 6. Пешадијског пука – Команданту 3. Батаљона тог пука	Извештава да су приликом повлачења српске војске од Пећи ка Рожају Арнаути напали војнике, опљачкали их, а редова Младена Младеновића убили као и да су војници у близини Колашина у селу Равном Пољу наишли на два убијена Босанца којима су били одсечени удови и које су сахранили.	231

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
101.	Крф. 13. 04. 1916.	Капетан II кл. Драгутин Марјановић, командир 4. чете 2. батаљона XXI пешадијског пука I позива – Команданту 2. Батаљона тог пука	Извештава да су Бугари после борби са српском четом код села Миросаља опљачкали српске рањенике који су остали па положају, а да су рањеном редову Станиславу Милојевићу ископали очи и дотукли га јер се опирао.	232
102.	Ст.Матијас, 14. 04. 1916.	Мајор Мих. Ј. Аранђеловић, командант 2. батаљона VI пешадијског пука – Команданту тог пука	Извештава о злочинима које су Арнаути починили над српским војницима: код села Васијанца где су напали два одељења резервне муниционе колоне Тимочке војске и побили око 100 војника; у близини Пећи где су напали интендантски вод III армије и убили 36 војника; код села Белопуља у близини Рожаја где су побили 5-6000 српских војника из разних јединица који су пошли да се предају Аустријанцима; на путу Љеш- Драч где су убили и опљачкали седам српских војника, заосталих за својом јединицом и на путу Везиров мост до села Доње Души нападали мања одељења српске војске и побили већи број војника.	233
103.	Епископијана, 14. 04. 1916.	Капетан I кл. Пет. Стојановић, командир 2. чете 3. батаљона XV пука	Извештава да су Бугари измасакрирали три српска редова који су остали у рову на положају Било после повлачења српске посаде под непријатељском ватром.	233
104.	Епископијана, 1.4. 04. 1916.	Капетан П кл. ТодорЈанковић, командир Митраљеског одељења 3. батаљона XV пука„Стеван Синђелић“ – Команданту 3. Батаљона тог пука	Извештава да је од једне мештанке села Доња Сојна сазнао да Бугари у Скопљу држе у затвору много српских војника које убијају, затим да су у селу Беловиште убили 80-годишњег старца, као и о томе да су Бугари код села Мраморац убили десетак српских заробљеника.	234
105.	14. 04. 1916.	Капетан I кл. Павле М. Николић, командир 3. чете 3. батаљона XVIII пешадијског пука – Команданту 3. батаљона тог пука	Извештава о поступку Арнаута који су побили српске војнике који су се предали у близини Сјенице, као и да су одсекли уши једном заосталом српском војнику кога су намерно пустили као упозорење српској војсци да не иде даље према Скадру.	235
106.	Говино, 14. 04. 1916.	Пуковник Петар Живковић. командантIV коњичког пука „Великог Кнеза Константина Константиновића“ – Команданту П коњичке бригаде	Извештава о нападу бугарских коњаника на 6. одељење резервне муниционе колоне Дринске дивизије I позива на положају између караула Мутиводе и Лисица на путу од Тулара за Приштину, када је убијемо око 100 коморција и грађана избеглица, као и о 12 лица које су Бугари заклали у Ваганешу.	236

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
107.	Говино–Крф, 14. 04. 1916.	Капетан I кл. Мил. Симоновић, командир Муниционог одељења I брдског коњичког дивизиона - Команданту тог дивизиона	Саопштава изјаву обвезника тог оделења Ђурђа Миленковића о нападу бугарске коњице на VI резервну муницину колону код положаја Лисице и Мутна Вода, када је она опљачкана и 195 комораца убијено, углавном сабљама, а он једини преживсо претварајући се да је мртав.	237
108.	Браганиотика, 1.5. 04. 1916.	Пуковник Милован Мишковић - Команданту II пешадијске бригаде Дунавске дивизије	Доставља извештај о неделима које су Арнаути чинили за време последњих операција: нападу ипљачки провијантске колоне код Подујева, проналаску три леша српских војника приликом повлачења од Пећи преко планине Девич као и два полумртва војника који су својевољно напустили јединицу па путу Елбасан-Драч.	238
109.	Стронгили, 15. 04. 1916.	Капетан I кл. Тодор Б. Илић, командир I чете I батаљона XX пешадијског пука – Команданту 1. Батаљона тог пука	Доставља податке о зверствима Бугара код села Извора где су заробили 13 војника из XIV кадровског пука које су опљачкали а неке потом и убили, док су двојица успела да побегну.	239
110.	Стронгили, 15. 04. 1916.	Поручник Стојан М. Радовић, командир 1. чете 2 батаљона XX пешадијског пука – Команданту 2. батаљона тог пука	Извештава о злочинима Бугара у Качанику 1915. када су једног заробљеног српског жандарма убили, а другом одсекли уши и послали га натраг Србима као и о паљењу једног рањеног војника у рову па положају.	239
111.	Гопино-Крф, 15. 04. 1916.	Капетан II кл. Божидар Симовић, командир Одељења коњичких пионира	Саслушање редова тог одељења Алексе Миленковића који је изјавио да је видео како су Арнаути код Пећи новембра 1915. заробили једног српског војника, опљачкали га и хтели да га убију, али га је спасао један стари Турчин који је нешто говорио и доказивао групи Арнаута.	240
112.	Браганиотика, 16. 04. 1916.	Пуковник Влад. Крупешевић, командант Дивизијске артиљерије – Команданту Дунавске дивизије	Саопштава исказе три војника из X пука које су Бугари заробили на Вељој Глави са још десетином српских војника и који су успели да преживе покољ сабљама, даље извештава да су у близини Пуки пронашли опљачкане и унакажене лешеве две жене и два мушкарца које су убили Арнаути као и о рањеној десетогодишњој девојчици коју су нашли у снегу у близини.	241
113.	Браганиотика, 16. 04. 1916.	Мајор Марко Јанковнћ, командант Колонске коморе Дунавске дивизије I позива – Команданту Дунавске дивизије	Извештава да је приликом доласка коморе у нови логор, источно од Базар-Шјака са официрима наишао на два унакажена леша српских војника као и на четири наоружана Арнаута за које су посумњали да су извршили злочин и који су успели да побегну од патроле која их је спроводила у Команду дивизије.	242

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
114.	Браганиотика, 16. 01. 1916.	Потпуковник Тад. Фр. Гледовић, командант 1. батаљона VIII пешадијског пука – Команданту тог пука	Извештава да је приликом запоседања леве обале реке Бојанепронађен један рањен и масакриран редов кога су на спавању напала два Арнаута, али од којих је успео допобегне, да је код извиђања станице у Брестовцу патрола наишла на једног коњаника кога су Бугари изболи ножевима.	242
115.	Браганиотика, 16. 04. 1916.	Мајор Чед. Протић. командант 2. батаљона VIII пешадијског пука „Краља Александра“ – Команданту тог пука	Доставља податке о неделима Арнаута: војници су видели код Пећи два заклана дечака и једног старца, један је редов опљачкан близу реке Маће, док је код села Пуки један редов видео како су Арнаути одвели два официра, две жене и два детета,као и много српских избеглица које су ту убијене.	243
116.	Браганиотика, 16. 04. 1916.	Потпуковник Бели Марковић, командант (?) батаљона VIII пешадијског пука – Команданту VIII пука Дунавске дивизије	Извештава да су Бугари приликом упада на српску територију октобра 1915. код села Гогљева сустигли 20 тешко рањених српских војника одбачених са јуришне зоне и масакрирали их.	244
117.	Стронгили, 16. 04. 1916,	Пуковник Драгутин Ристић	Доставља изјаву мајора Велимира Басарића из ХШ пешадијског пука кадровског о злочинима Бугара и Арнауга над српским војницима и рањеницима у околини Штипа и Тетова за време операција 1915.	244
118.	17. 04. 1916.	Командант XIV пешадијског пука – Команданту I пешадијске бригаде Тимочке дивизије	Доставља податке како су Немци при одступању из Београда 1915. пред собом гурали жене и децу као заклон и о постужпању Бугара са заробљеним српским војницима код Извора, које су опљачкали, а оне које нису успсли да побегну посекли сабљама.	245
119.	Мезонги, 18. 04. 1916.	Пуковник Мил. Глазања, помоћник команданта Дунавске дивизије – Команданту II српске армије	Доставља податке о злочинима које су за време операција 1915. над српском војском и становништвом починили Немци код Мале Крсне и Бугари код села Лучана, Кончулског теснаца, после пада положаја Вртибог на Вељој Глави и код Књажевца и Дебра.	247
120.	Ст. Матијас, 18. 04. 1916.	Пуковник Бож. В. Јанковић, помоћник команданта Дринске дивизије – Команданту Ш српске армије	Доставља податке прикупљене од официра и војника V, VI и XVII пука Дринске дивизије о зверствима Аустријанаца, Бугара и Арнаута над српским војницима, рањеницима, заробљеницима и становништвом за време операција 1915. као и приликом одступања српске војске преко Косова и Албаније.	249

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
121.	Сурукли, 25. 04. 1916.	Резервни капетан П кл. Јован Поповић, XVI пешадијски пук	Подноси извештај о поступку Бугара са два рањена српска војника на положају Дренова Глава октобра 1915. који су најпре опљачкани и мрцварени а један и убијен.	255
122.	26. 04. 1916.	Поручник Мил. Ђ. Здравковић, заступник командира 1. чете 3. батаљона I пешадијског пука – Команданту 3. батаљона тог пука	Извештава да су Арнаути приликом повлачења његове јединице новембра 1915. напали једногзаосталог српског војника, опљачкали га и измасакрирали, од чега је после умро.	256
123.	Сурукли, 26. 04. 1916.	Капетан II кл. Стојан Ђ. Стевановић, командир 2. чете 3. батаљона I пешадијског пука – Команданту 3. батаљона тог пука	Доставља изјаву водника 3. Дојчиновића о злочинима које су Бугари и Арнаути починили над српским војницима за време операција 1915. на Већој Глави и између Ђаковице и Терзиског моста.	257
124.	Сурукли, 26. 04. 1916.	Потпуковник Светоз. П. Богдановић, командант 1. батаљона XVI пешадијског нука „Цара Николе II“ – Команданту тог пука	Доставља сведочења официра и војника тог батаљона о злочинима које су приликом операција и повлачења српске војске у јесен 1915. починили Арнаути у близини Везировог моста, код села Пуки и Рогова у Албанији, Бугари на Тупалском вису и Немци у Близини Петровца где су заклали три детета.	258
125.		Потпоручник Миливоје Ристић, водник 2. чете 2. батаљона 16. пешадијског пука „Цара Николе II“	Доставља казивање својих војника који су приликом повлачења српске војске од села Драмња за Штимље, заоставши за јединицом видели како су Бугари заробили два српска војника и потом их убили.	259
126.	Сурукли, 26. 04. 1916.	Капетан I кл. Милов. Петровић, заступник команданга 1. брдског дивизиона – Команданту Моравског брдског артиљеријског пука	Доставља податке да су Бугари новембра 1915. на Већој Глави убили једног старца, а у околини Лебана побили 80 српских војника који су се предали, док је један преживели рањеник причао да су Бугари побили све заробљенике на положају Лисица.	260
127.	Сурукли, 27. 04. 1916.	Пуковник Дим. В. Милић, командант 2. пешадијског пука „Кназа Михаила“– Команданту Моравске дивизије	Доставља извештај да су новембра 1915. Бугари запалили призренску болницу пуну српских рањеника и болесника, као и да су убијали српске војнике у Призрену. У Прилепском пољу су заробљена два српска редова, од којих је један измасакриран и убијен, а други успео да побегне.	261
128.	28. 04. 1916.	Пуковник Ник. Јорговановић, командант III пешадијског пука – Команданту Моравске дивизије	Доставља извештај да су Бугари у октобру 1915. мучили и убили рањеног и заробљеног српског редова Добросава Антића па положају Јелача.	261

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
129.	Галанинто, 16. 05. 1916.	Пуковник Миливоје Анђелковић, командант Дунавскс дивизије – Команданту I пешадијске бригаде	Доставља распис наредбе Врховне команде у којој се износи пример непријатељског поступања према српским војницима који им поверују и предају се, као и позив Врховне команде да сви војници раде на сузбијању непријатељске пропаганде.	262
130.	14. 09. 1916.	Пуковпик Чолаковић, командант V пешадијског пука – Команданту I пешадијске бригаде Дринске дивизије	Телеграфски извештава да код Бугара нема здравих српских заробљеника, док су рањеници сви поубијани.	264
131.	8. 10. 1916.	Мајор Мил Мијатовић, командант 3. батаљона XIV пешадијског пука – Команданту тог пука	Обавештава да је послао своју патролу на место сукоба са Бугарима на коме је остало неколико рањених српских војника, а који су пронађени убијени и измрцварени.	264
132.	Врбени, 17. 10. 1916.	Пуковник Мил. Зечевић, начелник Штаба I српске армије – Команданту Коњичке дивизије	Доставља наређење да се проф. Рајсу, који је позван да на фронту српске и савезничких војски констатује злодела бугарске војске, пружи помоћ код смештаја и исхране као и да му се дају сви подаци потребни за његово истраживање.	264
133.	Флорин, 4. 11. 1916.	Штаб француске Источне војске, Флорин	Саслушање Наум Михајла из Трнова који је сведочио да је видео како су Бугари убили 30 рањених и заробљених српских војника на путу између Тополчана и Прилепа.	265
134.	Солун, 1916.		Брошура о бугарским зверствима почињених за време операција 1915.	266
135.	Воштаран, 10. 02. 1917.	Пуковник Мих. Љ. Јовановић, начелник Штаба III српске армије	Извештава да је на положају XI пешадијског пука непријатељ употребљавао бомбе са загушљивим гасовима, али које нису изазвале никакве последице.	274
136.	30. 08. 1917.	Потпуковник Д. Т. Симовић, начелник Штаба Дунавске дивизије – Команданту 8. пешадијског пука	Допис којим обавештава да су од једног бугарског дезертера сазнали да су Бугари довели јединицу од око 400 људи из Срема и Босне који су распоређени дуж фронта, са задатком да српскс војнике наводе да се предају Бугарима.	275
137.	Солун, 1917.	Р. А.Рајс	Брошура о страдању града Битоља.	276
138.	19. 03. 1918.	Потпуковник Д. Т. Симовић, начелник Штаба Дунавске дивизије	Доставља распис Врховне команде којим се саопштава извод из саслушања једног бугарског наредника о употреби загушљивих гасова у бугарској војсци, као и заштити против њих.	284

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
139.	Тресина, 12. 04. 1918.	Потпуковник Мил. Б. Недић,помоћник начелника Штаба IIармије – Врховној команди српске војске	Доставља извештај команданта Шумадијске дивизије да Бугари користе експлозивна пушчана зрна.	286
140.	Солун, 11. 06. 1918.	Пуковник Петар Пешић, помоћник начелника Штаба Врховне команде српске војске – Министру војном Србије	Доставља податке прикупљене од српских војника и цивила, као и бугарских дезертера о злочинима које су Бугари починили у окупираној Србији, а који се прослеђују Министарству иностраних дела у циљу њиховог публиковања.	287
141.	1.07. 1918. Солун. 6. 07. 1918.	Пуковник Миленко Ђ. Недић, командант Левог одсека Шумадијске дивизије – Команданту те дивизије Војвода Живојин Мишић, начелник Штаба Врховне команде српске војске – Министру војном Србије	Извештава да је у току јуна месеца непријатељ употребљавао експлозивну муницију око 30-40% и то углавном митраљеску. Тражи мишљење да и српска војска почне да користи експлозивну муницију у циљу репресалија према Бугарима.	292
142.	Владичин Хан, 3. 09. 1918.	Аца Миловановић, начелник Војне станице Владичин Хан – Команданту I српске армије	Извештава да су Бугари убили све српске војнике који су код њих заробљени као и лица интернирана у Бугарску. Убиства се врше између Божинце и Трна.	293
143.	4. 09. 1918.	Пуковник Крста Смиљанић, командант Дринске дивизије – Команданту III српске армије	Извештава да је од заробљеног бугарског војника сазнао да су бугарски официри наредили својим војницима да заробљене српске војнике убијају.	293
144.	Даница, 11. 09. 1918.	Пуковник Емилио Белић, начелник Штаба I армије – Врховној команди српске војске	Доставља извештај команданта Дунавске дивизије да је на положају Вепречански крш нађено неколико унакажених војничких лешева.	293
145.	23. 09. 1918.	Пуковник Крста Смиљанић, командант Дринске дивизије – Команданту I српске армије	Извештава да је од једног српског војника који је побегао из бугарског заробљеништва сазнао да су две бугарскс чете чиниле злочине у Власини.	294
146.	23. 09. 1918.	Пуковник Крста Смиљанић, командант Дринске дивизије – Команданту I српске армије	Доставља саслушање једног српског војника који је био у бугарском заробљеништву и пред солунску офанзиву радио на путевима код Охрида. Војник изјављује да су Бугари по отпочињању офанзиве одмах почели да убијају српске заробљенике и да је од групе од 5000 лица у животу остало свега 2000.	294

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
147.	Врање, 23. 09. 1918.	Рсзервни капетан I кл. Воj. Павлићевић – Начелнику Штаба I српске армије	Извештава о поступању Бугара према становницима Врања за време окупације, а посебно после конвенције о примирју. Од становништва сазнаје да су Бугари хапсили и убијали виђенија лица, интернирали грађане, пљачкали и вршили реквизицију.	294
148.	25. 09. 1918.	Војвода Живојин Мишић, пачелник Штаба Врховне команде српске војске – Командату I армије	Наређује да се наведени зликовац Дебарац задржи у Врању у затвору и да наведе све злочине које је починио, као и своје саучеснике.	295
149.	Ниш, 3. 10. 1918.	Резервни капетан I кл. Воj. Павлићевић, на служби при Оперативном одељсњу Штаба I армије – Команданту I армије	Доставља извештај о стању у Нишу за време бугарске окупације и наводи имена бугарских војника који су вршили злочине и пљачке.	295
150.	Солун, 7. 10. 1918.	Пуковник Мих. Љ. Јовановић, начелник Ђенералштабног одсека Министарства војног Србије – Врховној команди српске војске	Доставља извештај капетана Александра Околичана, ратног заробљеника у Пловдиву који описује стање Срба заробљеника који су били на принудном раду у Македонији, а потом враћени у пловдивски депо.	298
151.	Ниш, 8. 10. 1918.	Јован Хаци-Васиљевић – Војводи (?)	Писмо у коме говори да је у градовима од Велеса до Ниша испитивао злочине које су починили Бугари, посебно у Сурдулици, Лесковцу и Врању. Указује на потребу да се за утврђивање злочина Бугара упути мешовита савезничка комисија.	299
152.	9. 10. 1918.	Пуковник Емило Белић, начелникШтаба I армије – Врховној команди српске војске	Доставља податке из саслушања нишког трговца Влад. Димитријевића који се вратио из интернације у бугарском логору у Старој Загори о стању интернираних и заробљених лица у бугарским логорима, које треба што пре евакуисати, посебнојерсу Бугари постали још свирепији према заробљеницима после капитулације Бугарске.	300
153.	17. 10. 1918.	Војвода Петар Бојовић, командант I армије – Врховној команди српске војске	Доставља извештај о злочипима Бугара почињеним у Топличком округу у лето 1917. и тражи да се у те крајеве пошаље међународна комисија која ћеутврдити те злочине.	300
154.	Софија, 29. 10. 1918.	Делегат српске владе и Врховне команде српске војске у Софији – Начелнику Штаба Врховне команде	Доставља списак од 148 српских свештеника које су Бугари убили за време окупацијс Србије 1915-1918.	302
155.	Шишава, 2. 11, 1918.	Дим. С. Рајковић, председник суда општине шишавачке – Начелнику срсза власотиначког	Подноси извештај о злочинима које су Бугари починили у тој општини, у селима Шишави и Ломници, где су становници опљачкани а њих 30 убијено.	306

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
156.	Вршац, 9. 11. 1918.	Ђ. Лончаревић, ратни дописник Моравске дивизије – Команданту Моравске дивизије	Доставља извештај о злочинима Бугара у Мигову, Ражњу, Д. Тополници, околини Параћина, Кремана, Свилајнцу, Дубници и другим местима за време окупације Србије.	310
157.	Влаоле, 15. 11. 1918.	Михајло М. Јовановић, учитељ у Влаолу – Начелнику среза хомољског, Жагубица	Доставља реферат за министра војног или унутрашњих дела о положају српских заробљеника у логору Сливен.	312
158.	Скопље, 16. 11. 1918.	Пера Илић, наставник српске гимназије у Скопљу – Сп. Ристићу, председнику суда општине Скопље	Изјава о стању и поступцима Бугара према интернираним лицима у логору Сливен.	327
159.	ДобриДо, 8. 12. 1918.	А. Мићовић, председник општинског суда Добри До – Комисији за утврђивање злочина бугарских власти	Списак лица из општине добродолске над којима су Бугари починили злочине за време окупације.	329
160.	Прокупље, 12. 12. 1918.	Танасије Урошевић, протојерej округа топличког – Комисији за утврђивање злочина бугарских власти у округу топличком	Реферат поднет Комисији за утврђивање ратних злочина о злочинима и поступању Бугара са интернираним српским свештеницима у Бугарској.	332
161.	Косанчић, 14. 12. 1918.	Милан Лазаревић, председник суда општине косанчићске – Начелнику среза јабланичког	Спискови лица која су Бугари злостављали и силованих жена.	336
162.	Луково, 15. 12. 1918.	Вујадин Сгепановић, председник суда општине луковске – Начелнику среза косаничког	Списак лица општине луковске над којима су Бугари починили злочине.	343
163.	Београд, 20. 12. 1918.	Р. А. Рајс, професор Универзигста у Лозани – Врховној команди српске војске	Извештај поднет о злочинима које су Бугари починили у Сурдулици.	349
164.	Скопље, 21. 12. 1918.	Резервни пешадијски капетан I кл. Д. А. Барбуловић, иследник у Канцеларији места у Скопљу	Саслушање потпоручника бугарске војске Васиља Ђаконовића који је изјавио да им је бугарска Врховна команда наредила да толеришу насиље и злочине својих војника и о убиству 25-30 лица на путу између Лесковца и Врања.	355
165.	Власотинце, 29. 12. 1918.	Драгиша Стефановић, начелник среза власотиначког – Начелнику округа врањског	Доставља извештај о силовањима која су Бугари починили за време окупације у власотиначком срезу.	356
166.			Извештај о стању у округу Пожаревачком за време окупације од 2. 01. 1916. до 22. 09. 1918. – бугарској пропаганди, регрутовању Срба, претресима, убиствима.	357

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
167.		Суд општине барске, срез лесковачки	Извештај општине барске да су Бугари позвали сво мушко становништво од 15 година, а потом их затворили и запалили.	360
168.	Штип, 28. 12. 1918.	Љуб. Грковић, начелник округа брегалничког, Штип	Саслушање два сведока о убиству око сто заробљених српских војника у околини Штипа приликом повлачења српске војске које су починили четници Јована Брла, комитског војводе.	362
169.	Штип, 5. 01. 1919.	Љуб. Грковић, начелник округа брегалничког, Штип	Саслушање о убиству заробљених српских војника код Штипа које су починиле бугарске комите Јована Брла.	363
170.	Свети Никола, 11. 01. 1919.	Начелник среза овчепољског – Комисији за извиђај бугарских злочина	Доставља податке о злочинима које су Бугари починили у том срезу за време окупације Србије.	364
171.	Београд, 28. 01. 1919.	Мил. П..Товановић, министар за исхрану и обнову земље – Министарству иностраних дела Србијс	Доставља извештај начелника среза голубачког о злочинима Бугара у селу Двориште поднет на молбу сељака тог и села Криваче, да им се укаже помоћ као пострадалима у рату.	367
172.	Београд, 3. 02. 1919.	Гаврило Николић, народни посланик за срез јабланички – Председнику Народне скупштине Краљевства СХС	Представка о злочинима Бугара почињеним у топличком округу са захтевом да се сви војници из тог краја пусте кућама да би помогли преживелима у обнови краја.	368
173.	Црковница, 16. 04. 1919.	Димитрије Илић, заступник председника суда општине црковничке – Начелнику среза лесковачког	Подноси извештај о поступању бугарских војника и власти према заробљеницима и интернирцима у логорима, као и да су Бугари чинили злочине за време окупације Србије.	370
174.	Разгојна, 1. 07. 1919.	М. Стевановић, председник суда општине разгојнске – Начелнику среза лесковачког	Два списка бугарских официра, чиновника и других службеника који су за време окупације чинили разна злодела у срезу лесковачком.	370
175.	Калиште, 2. 07. 1919.	Миливоје Милутиновнћ, заступник председника суда општине Калиште – Начелнику среза пожаревачког	Списак бугарских официра, чиновника и других службеника који су за време окупације чинили злочине над српским народом у пожаревачком срезу.	373
176.	Велико Градиште, 6. 07. 1919.	Писар Драг. М. Лазић, вд начелника среза рамског – Начелству окружном Пожаревац	Списак бугарских официра, војника, чиновника и осталих службеника који су за време окупације чинили злочине у срезу рамском.	373
177.	Петровац, 7. 07. 1919.	Бож. М. Крстић, начелник среза млавског – Начелству округа пожаревачког	Списак бугарских официра, чиновника и осталих службеника који су за време окупације чинили разне злочине над српским народом у млавском срезу.	375

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
‘178.	Пожаревац, 8. 07. 1919.	Жив. Аранђеловић, начелник округа пожаревачког – Министру унутрашњих дела Краљевства СХС	Доставља извештај начелника среза голубачког о неделима бугарских чиновника, официра и других органа почињених у срезу за време окупације.	384
179.		Министарство просвете Србије, Ц одељење	Списак свештених лица која су из Србије одведена у логоре у Бугарској и Аустро-Угарској.	386
180.	Скопље, 19. 09. (?)	Представник српског министра унутрашњих дела у Скопљу – Српским посланствима у Паризу и Лондону	Обавештава да недавно откривени документи у Врању потврђују нехумане поступке бугарских власти према српском народу.	397
181.		Крафорд Прајс, дописник „Дејли Мејла“ при Главном штабу британске војски у Македонији	Чланак о логору српскнх ратних заробљеника у околини Софије и поступку Бугара са њима.	398
182.	Солун – Београд, 1918-1919.	Р. А. Рајс, професор Универзитета у Лозани – Влади Краљевства СХС	Извештаји о бугарским злочинима почињеним над српским народом за време окупације Србије 1915-1918.	399
183.	15. 02. 1917.	Машан Стајовић – Војводи Кости Пећанцу	Обавештава га да је командантство поточко и куршумлијско побегло из Житног потока у Прокупље и да су бугарски војници масакрирали српско становништво.	469
184.	28. 02. 1917.	Капетан I кл. Мил. В. Влаховић, командант Четничког комитског одреда – Војводи Кости Пећанцу, шефу Централног комитета	Извештава да су Бугари починили много злочина и да иду према Гајтану. Народ одбацује оружјепа изгледа да ће отпор устанка да попусти.	469
185.	28. 02. 1917.	Капетан I кл. Мил. В. Влаховић, командант Четничког комитског одреда – Војводи Кости Пећанцу	Обавештава да је устаничка борба престала, да се наставља само четничка, као и да су Бугари заузели Лебане, чинећи велика зверства. Извештава такође и да је локално становништво шпијунирало за Бугаре и предводило их против устаника.	470
186.		Војвода Коста Пећанац – Команданту бугарске дивизије,Ниш	О понашању бугарских војника и официра према српском становништву које је изложено тортури, пљачки и силовањима као и према рањеницима који се убијају и масакрирају.	470
187.		Војвода Коста Пећанац – Свим општинским судовима и кметовима села топличког округа	Наређује да се саопшти свим обвезницима да се нико не одазове позиву бугарске регрутне комисије јер ће бити интернирани у Бугарску.	471

188.		Војвода Коста Пећанац – Команданту бугарске дивизије, Ниш	Износи податке о злочиначком понашању бугарских окупационих власти у топличком округу и тражи да се нареди потчињенима да се са таквим поступцима престане.	472
189.	23. 07. 1917.	Комитски војвода резервни потпоручник Коста Војиновић Косовац, командант Ибарско-копаоничког одреда – Врховној команди српске војске	Извештава о ситуацији насталој у Србији после повлачења српске војске 1915. и бугарске окупације, као иразлозима народног устанка који је букнуо 1917. у топличком крају. Тражи од Врховне команде да почне са агитацијом у том крају у корист Србије због колебања које је почело да се јавља у народу.	474
190.	Солун, 11. 09. 1917.	Пуковник Петар Пешић, помоћник начелника Штаба Врховне команде српске војске – Команданту I армије	Доставља саслушање три четника Ибарско-копаоничког одреда који су успели да пребегну из окупиране Србије о стању и приликама у Србији по одступању војске 1915, интернирању цивилног становништва, организацији четничке акције у Топлици, устанку средином фебруара 1917, његовом угушивању, акцији Косте Пећанца у Бугарској и упућивању његових четника српској Врховној команди.	477
191..			Спискови опљачканих и убијених лица за време Топличког устанка.	489
192.		Миљенко Живаљевић, кмет сеоске општине Крушевица	Списак лица из села Крушевице, општине крушевачке која су опљачкана новчано и материјално.	490
193.	1. 08. 1917.	Четник Мих. Н. Миљковић – Команданту Јастребачког одреда	Доставља списак погинулих лица у региону четовође Вел. одељења.	491
194.			Списак лица села Арбанашке којима су Бугари запалили кућеи друге зграде и опљачкали новац.	491
195,	Косанчић, 29. 06. 1919.	Милан Лазаревић, председник суда општине косанчићске – Начелнику среза јабланичког	Доставља списак материјалне штете коју су Бугари починили у општини за време народне побуне 1917.	492
196.	Оруглица, 30. 06. 1919.	А. Илић, председник суда општине оругличке – Начелнику среза јабланичког	Доставља податке о убиствима, батинању, паљењу и пљачки коју су Бугари починили у тој општини за време народног устанка у марту 1917.	493
197.	Оране, 30. 06. 1919.	М. Божиновић, заступник председника суда општине оранске – Начелнику среза јабланичког	Доставља списак недела и материјалне штете коју су Бугари починили у општини за време народног устанка 1917.	494

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
198.	Бањане, 30. 06. 1919.	Г. Ивковић, председник суда општине бањанске – Начелнику среза јабланичког	Извештава о злочинима и пљачкама које су Бугари починили у тој општини за време народне побуне 1917.	496
199.	Лебане, 2. 07. 1919.	Јован Станковић, председник суда општине вароши Лебане – Начелнику среза јабланичког	Доставља податке о убиствима и штети коју су Бугари починили у ошптини за време окупације а посебно за време народне побуне 1917. као и списак бугарских војника и официра који су то извршили.	498
200.	Медвеђа, 3. 07. 1919.	Милић Димић, председник суда општине медвеђске – Начелнику среза јабланичког	Извештава о поступцима Бугара у општини за време окупације који су довели до народне побуне 1917.	500
201.	Бичумет, 7. 07. 1919.	Кр. Николић, председник суда општине бичуметске – Начелнику среза јабланичког	Извештава о убиствима, батинањима, паљевини и пљачки коју су Бугари починили за време народног устанка 1917.	501
202.	8. 07. 1919.	А. Ћустовић,председник судао пштине бањске – Начелнику среза јабланичког	Доставља податке о убиствима, мучењу, паљевини и пљачки коју су Бугари починили у марту 1917. у тој општини за време народне побуне.	502
203.	Туларе, 22. 07. 1919.	Илија Пајновић, председника суда општипе туларске – Начелнику среза јабланичког	Извештава о убиствима, батинању и пљачкама које су Бугари извршили у тој општини за време народне побуне 1917.	503
204.	Прокупље, 08. 1919.	Стојан М. Живојиновић, писар начелника среза прокупачког – Начелству округа топличког	Извештај о злочинима које су Бугари починили у срезу за време народне побуне 1917.	504
205.	Куршумлија, 3. 08. 1919.	Представници општине Добри До – Анкетном одбору Народне скупштине Краљевства СХС	Извештај о стању и понашању Бугара у добродолској општини од почетка окупације као и разлозима и последицама народне побуне 1917.	506
206.	Лебане, 7. 08. 1919,	Група грађана из Лебана – Анкетној комисији Народне скупштине за извиђај узрока побуне у Топличком округу	Реферат о животу и стању у Лебану и околини за време бугарске окупације, злоделима којс су Бугари вршили и народном устанку 1917.	508
207.	Лебане, 8. 08. 1919.	Група грађана из Лебина – Анкетном одбору Народне скупштине	Извештај о узроцима народне побуне 1917. и њеним последицама.	512
208.	26. 05. 1933.	Властимир Вуковић, судија окружног суда у Охриду	Даје податке о Топличком устанку – његовим узроцима и последицама.	513

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
209.	Рибаре, 15. 03. 1935.	Боривоје Гогић, четник добровољац из Рибара – За Историјско одељење Главног Ђенералштаба војске Краљевине Југославије	Списак поганулнх и стрељаних четника и добровољаца из општинс рибарске за време народне побуне 1917.	515
210.	Велики Шиљеговац, 4. 12. 1935.	Драг. С. Димић, председник општинске управе вароши Велики Шиљеговац – Анкетној комисији Народне скупштине	Списак лица учесника у Топличком устанку 1017. и грађанских лица из те општине која су Бугари убили за време или после устанка.	516
211.		Анкетни одбор за извиђај узрока побуне у Топличком округу – Народној скупштини Краљевства СХС	Извод из извештаја Анкетног одбора који се односи на убиства која су вршили Бугари, интернирању становништва, покушајима бугаризације српског становништва, терању на кулук, поступцима полицијских власти, као и последицама побуне у срезовима косаничком, прокупачком, добричком и врањском и нишком округу.	518
212.	Рековац, 20. 04. 1918.	Царска и краљевска Команда округа Рековац	Списак цивила којима је суђено у округу Рековац због поседовања оружја.	528
213.	Александровац, *21. 04*. 1919.	Командант Царске и краљевске Команде округа Александровац	Списак лица која су стрељана због неовлашћеног поседовања оружја.	529
214.	Трстеник, 1. 08. 1918.	Командант Царске и краљевске Команде округа Трстеник	Списак талаца из трстеничког округа за месеце август, септембар и октобар 1918.	530
215.	1918.	Командант Царске и краљевске Команде округа Брус	Списак лица из округа Брус који је преки суд осудио на смрт стрељањемзбог неовлашћеног поседовања оружја 1917.	534
216.	1918.	Командант Царске и краљевске Команде округа Брус	Списак лица из округа Брус који је преки суд осудио на смрг стрељањем због помоћи коју су пружили у борби и ван ње јединицама за време народне побунеу Топлици 1917.	535
217 .		Франц Ломер, командант Царске и краљевске Команде округа Јагодина	Списак лица која су стрељана у округу због поседовања оружја или као таоци.	541
218.	16.05.1916.	Начелник војног инспектората моравског рејона, ген. Лајтант Коутичев *	Наређење командантима и перфектима департмана Ниш, Врање, Пожаревац, Пирот, Зајечар, Ћуприја (превод) *	543
218/а	16.05.1916.	Исто	Исто Изворно (оригинал документ) на француском језику*	543

Број документа	Место и датум настанка	Ко коме	Садржај	Број стране
219.	28.11.1916.	Др. В Радославов, председник савета инспекције*	Изворно, (оригинал документ) на француском језику*	544
219/1.	28.11.1916.	Др. Радославов, председник савета Инспекције*	Изворно, (оригинал документ) на француском језику*	545
220.	25.11.1916.	Адм. полиц. одсек Министарства унутрашњих послова – извештај*	Употреба српског језика	545
220/1	25.11.1916.	Исто (превод документа бр. 220)*	На француском (превод документа бр. 220)*	545

*DOCUMENTS relatifs aux vilations des conventions de la Haye et du Droit inrernational en general, commises de 1915 – 1918, par les Bulgares en Serbie occupee, TOME I. Paris, 1919.

ПРВИ ДЕО

ГЕНОЦИД АУСТРОУГАРСКЕ ВОЈСКЕ (1914-1918)

ВРХУНАЦ ДИВЉАШТВА 602

Српски војници XIII пука II позива које су Аустријанци, заробљене, потукли у соби виле апотекара Гамића код Шапца.
Снимио 12.августа 1914.год.рез.капетан II кл.Жив.М.Савић.

Вешање Срба цивила у Мачви, Јадру и Подрињу од домобрана из Хрватске 42. вражје дивизије

1.
Директиве Царске и краљевске IX корпусне команде за држање према становништву у Србији

Царска и краљевска IX корпусна команда

Директиве
За држање према становништву у Србији

Рат нас води у једну непријатељску земљу, која је насељена становништвом, испуњеним према нама фанатичном мржњом; у једну земљу, где је мучко убиство, као што то катастрофа у Сарајеву показује, чак и вишим класама дозвољено, где се оно управо као јунаштво слави.

Према таквом становништву свака хуманост и благородност није ни најмање на своме месту, шта више штетна је, јер ови, иначе у рату понекад могући обзири, у овој прилици угрожавају сигурност наших трупа.

Наређујем, да се за све време ратне операције поступа према свакоме са највећом строгошћу, највећом чврстином и највећим неповерењем.

Пре свега не трпим, да се неуниформисани, али наоружани људи непријатељске земље, било да се нађу у групама или појединачно, заробљавају; они се имају безусловно потући.

Ко у овом случају буде имао милости, тај ће најстрожије бити кажњен. На против са заробљеиим војницима има се лепо поступати и само их на случај покушаја бегства потући.

Војничке знаке свију врста, ако они нису међународно правно признати као па пример Црвени крст, ни у ком случају не признавати као униформу војничку.

С обзиром на појаву Бандита и наоружаних појединаца у насељеним местима, има следеће као директива да служи:

Учинити најобилнију употребу од свију средстава за везу а нарочито за сигнализацију; употреба коњаника за извештаје или ордонанса у несигурном крају има се ограничити на најмању меру и у неизбежним случајевима, па и тада никада не слати једног самог, већ више њих. Уопште безусловно искључити појединачан рад, јер бандити вребају само такве мале успехе, а ми не смемо ни једног човека узалудно жртвовати.

У насељена места улазити на следећи начин:

Пред самим местом патрола претходница приправна за борбу застаће на кратак одмор (откочена пушка) и чекати дотле, док страже које се папред налазе или специјално испослате бочне патроле, једновремено са њом не уђу.

Ако нема у месту побочних улица ићи кроз баште и куће.

У великој хитњи или само при пролазу, патрола претходница улази брзо у место са обореним бајонетом и откоченом пушком. У сваком случају одмах се дочепати не-

колико таоца – попова, учитеља, угледних поседника итд. При проласку узети их са собом по могућству до проласка последњих кућа и безусловно их потући, ако само један метак из места буде опаљен на трупе.

Задржи ли се једна трупа дуже у једном месту (одмор) становништво се има одмах скупити, наредити прикупљање свега оружја и објавити, да ће се извршити претрес, и свака кућа уништити у којој се нађе оружје, и да ће, ако становници исте не буду ухваћени, бити обешени најугледнији мештани, који су у положају да према околностима дају обавештења о одсутним, па то очевидно намерно не учине. Ово се природно има и да изврши.

Уопште не желим да се кантонује већ логорује у насељеном месту. У овом случају, оне зграде које се узму за употребу, имају се од становништва потпуно испразнити и као војнички објекти ставити под стражу.

Становништво и у овом случају скупити и објавити му: да ће најмање непријатељство макар једног јединог човека запечатити судбину таоца. У овом се случају има оружје безусловно предати и предузети темељан претрес кућа.

Даље се има обзнанити: да више од три човека на улици не смеју стајати; да са наступањем мрака ни један становник не сме кућу напустити; куће се имају да осветле само до одређеног сата, а употребиће се сва средства, да се месне улице преко целе ноћи осветљавају.

Официри и војници мотриће строго на свакога мештанина, неће држати руку у џепу где може бити скривеног оружја и уопште ће се увек опходити са највећом строгошћу и чврстином.

Наша трупа под свима околностима одржаваће најстрожију дисциплину.

Узимање и најмање приватне својине и уопште разузданост, најстрожије ће се казнити.

Жељене намирнице, које се не реквиришу од команде, по себи се разуме, купују се за готов новац, но станична команда ипак ће утицати на цену.

У насељеним местима строга приправност, која такође служи као заштита у сваком случају.

Ни једно звоно не сме звонити, одузети звона ако је нужно. Уопште свака звонара има се посести са једном патролом.

Служба Божја само на молбу мештана и само на отвореном месту пред црквом али ни у ком случају проповед.

За време службе у близини цркве налазиће се одељење спремно за паљбу.

За веће вароши, по себи се разуме, мора највиши командант да изда сасвим нарочите одредбе.

Покушај изјава лојалности, обећања и томе подобно има се грубо одбити, по себи је разумљиво, да принципијелно истима не треба поклањати вере, па и онда кад би оне искрене изгледале.

Из реченог излази само по себи, да не буде бочних патрола већ само побочница патрола за извештаје, већ деташмана за извештаје под командом официра – аспиранта официра или наредника. Заштитнице добијају овде један нарочити значај, јер су оне заштита позадине против бандита. Исто тако и заштите терена.

Шуме: при пролазу шума важе правилске одредбе. Где шуме леже бочно, имају се извидети ако су на домету пушчаног метка, иначе се морају у њих послати извиђачка одељења.

У дубини шуме никога не тражити, јер такве банде не могу дејствовати на пролазеће трупе; оне се удаљују највише неколико стотина корака од ивице шуме а и на ивици имају само осматраче. Према овоме врши се и извиђање шуме.

Свака трупа увек маршује са напуњеним пушкама, на случај потребе спремна за паљбу очекујући сваког тренутка напад. Наше млађе војнике чешће поучавати да се не

боје непријатељских зрна у рату, појава истих сама је по себи разумљива, дакле никакав догађај; напротив то је сасвим природна ствар која не треба да даје разлога за узбуђење, јер да би се непријатељ савладао мора се то и очекивати. Кад нас буду гађали, сасвим спокојно предузети против мере, као што то приличи једној храброј трупи као што је наша, која се тиме одавна одушевљавала.

Али опомињем: да би велика погрешка била, кад би се на случај, да поједини метци из разних праваца падну одмах развила одељења у том правцу; за такве случаје свака чета одређује унапред једног официра и неколико лаких добрих стрелаца који се евентуално још раније за сваки случај прикупљени, брзо развијају у том правцу, поседају заклоне и на тај начин штите трупе које су на маршу. На пуцање појединих становника мора се беспрекидно рачунати. Често развијање одељења за борбу изврсно би служило циљевима ових људи, јер би нас то задржало.

У сваком становнику који се изван насељеног места нарочито у шумама нађе, не гледати ништа друго до чланове банде, који су своје оружје негде сакрили; да ово тражимо немамо времена, ове људе ако само ма по чему изгледају сумњиво смлатити.

Заседе непријатељских одељења, природно је такође очекивати; али и сам радити где је према положају то могуће са заседама и препадима.

Извиђати у смислу напред реченом – деташманима који евентуално ранце код трупе остављају и што више муниције са собом носе.

Осигурање за време ноћи.

Уколико и само наше правило даје за ово осигурање мога прописа, у толико их мало и сам могу дати.

При свем том скрећем пажњу на то, да систем прихватница и мртвих стража неће увек бити подесан. У побуњеној земљи нарочито у покривеном терену препоручљивије је на пример у место једне прихватнице из једне чете једним бројем мртвих стража пре формирати четири прихватнице од једног вода без мртвих стража, јер мртве страже које су од њихових прихватница нарочито на тешком терену за хиљаду корака удаљене, врло лако могу бити препаднуте.

Увек се осигуравати у свима правцима.

Код сваке логорујуће трупе место једне веће приправности напред, четири мање приправности према свакој страни света.

У борби се ради, ако то време допушта, врло много са обманом непријатеља који има често огромног успеха и врло оживљава дух трупе. Маскирани положаји пешадије, нарочито такви који су просто израђени, врло су препоручљиви. Трупни команданти имају њихове официре и људство односно овога лично и подробно да поучавају а добре замисли да јављају корпусној команди, како би их ова даље доставила.

О напред изложеном поучавати често и најенергичније све људство свију команда, трупе, тренова и свију установа.

Преговарање са непријатељем

Изгледа сувишно да о томе говорим, па ипак морам на следеће да скренем пажњу.

Нико други нема права са непријатељем да преговара до највиша команда (армијска команда, самостална корпусна команда).

Истакне ли се где год бела застава, одмах известити најближу вишу команду, која ову вест проноси даље; ипак се ни најмање на то не обазирати и борбу безусловно продужити.

Полагање оружја појединих одељења не сме у току борбе акцију задржавати. Парламентари се даље шаљу и не узнемиравају, а борба се и даље продужава. Уверавања непријатељских парламентара или официра да је примирје закључено безусловно не

узимати у обзир, борба се продужава. Опомињем на борбу код Шенорабена, где се је један француски генерал са командантом аустријске заштитнице неовлашћено упустио у преговоре, и овим дао борби неповољан обрт за Французе.

Укратко резимирам:

Како сигурност сопствених трупа тако и углед царско краљевске војске захтевају најстрожију дисциплину.

Исто тако углед војске изискује, да се опредељењима Женевске конвенције о црвеном крсту указује најпотпуније поштовање.

Алкохолна пића дозвољена су само у прописаним порцијама, где се ова нађу предају се комори. Пијанство пред непријатељем тежак је злочин, јер оно трупу чини немоћном за одбрану.

Победе не славити пићем, већ одушевљеним сећањем на његово Величанство и болном успоменом на своје пале другове.

Врло је често пијана победничка теревенка носила у себи клицу пораза.

Још једанпут: дисциплина, достојанство, али највећа строгост и чврстина.

АВИИ, П 3, к. 1, рег. бр. 8/1

2.

Пуковник Стев. С. Илић, командант Шумадијске дивизије I позива - Команданту Друге српске армије

Командант Шумад. дивизије I поз. Слатина
Команданту II армије В. Бошњак
0 400 3 VIII дан 11 сат 50 минут по подне

Депеша

Командант Шумад. дивизијског коњичког пука I поз. известио ме је да је од једног заробљепог кадета питомца сазнао да су прешли код Бјељине пешадијски пукови VI, VII, VIII, XVIII, XXIX, XI, 75, 91, 102, 27 и 28 хонведи, 4 регименте уланских коњаника, 6 регименти драгона из Велса и 4 регименте хусара. Од артиљерије XXII и XXIII пук.

Од команданата пукова извештен сам да је непријатељ при повлачењу убијао мештане; нађено је око 15 лешева дечака и деце заклане а некима од њих биле су и очи извађене.

Такође сам дознао да су женскиње па и децу силовали.

О предњем част ми је известити команданта.

Командант пуковник

(Стев. С. Илић)

Командант 3 батаљ. XIX пука стигао је са батаљ. код с. Грушића.
О Бр 400
3 VIII 1914. год 11 с 10 по подне

АВИИ, П 6, к. 408, рег.бр. 23/9

3.
Пуковник Пу. Саватић, командант Шумадијског дивизиона коњичког пука I позива - Команданту Шумадијске дивизије I позива

Десић
Слатина

Командант Шумад. дивиз. коњ. пук I поз.
Команданту Шумад. див. I поз.
Број 523 8 дан 6 сат 20 минут по подне

Од једног заробљеног кадета питомца дознао је наш лекар да су следећи пукови пешадије код Бјељине прешли и то: VI, VII, VIII, XXVIII, XXIX, XI, 75, 91, 102 и 27 и 28 хонведи, поред овога 4 регименте уланских коњаника, 6 регименти драгона из Велса и 4 регименте хусара. Од артиљерије налазе се 22 и 23 пук.

Патрола ме извештава да су нађена 4 топа и 4 каре са 15 санд. муниције у јарузи села Десића, потрудићу се да реквирираним воловима извучем ноћас и те топове.

У селу Грушићу поклано и поубијано 15 стараца и 6 младића, некоме су вадили очи и мозак. Продужићу рад од Десића ка Бобији.

Командант п.пуковн
Пу. Саватић

АВИИ, П 6, к. 408, рег.бр. 23/9

4.
Поповић из Врховне команде српске војске - Министарству иностраних дела Србије, Ниш

6. VIII 1914 год.
Ниш

ТЕЛЕГРАМ

Отправљен из Крагујевца 6/VIII у сати мин. пре подне

Примљен у Нишу 6/VIII у 5 сати 20 мин. после подне

Врховна Команда: Под 4 ов. м. саопштава Генерал Ст. Степановић, од потчињених команданата сазнао: да непријатељ при повлачењу убија мештане. Нађено је око 15 лешева дечака и 15 закланих, некима су од њих и очи извађене; да су женскиње силоване. Бр 1538

Врховна Команда: Генерал Степановић, 5 ов. м., од заробљеника сазнао, да постоји наредба код непријатеља, да се сви, који дејствују против непријатеља код Цера, вешају, тако исто и села спаљују и становништво убија. Бр. 1568, 1569. Непријатељ је пребацио око 60 војника на двема дереглијама у село Орашац код Обреновца. Побили око 60 сељака, па се вратили. Врхов. Команда мисли, да би, због ових аката против ратног права, било корисно да изјавимо, према формули, коју је дао Слободан Јовановић, да ће Србија бити принуђена употребити, као репресалије, најстроже мере, које имамо право употребити по ратном праву и ту изјаву објавити и нотификовати непријатељу посредством које стране силе. Бр 3722

Шбр. 108

Потпис
Поповић

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/115-117

5.

Ђенерал Живојин Мишић, помоћник начелника Штаба Врховне команде српске војске - Командантима I, II и III армије, Браничевског одреда и Ужичке војске

ШТАБ
ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
Оперативно одељење
Обр. 1562
августа 1914. год. Крагујевац

Команданту I армијеУб
II ” Бошњак
III Осечина
Бранич.одреда Пожаревац
Ужичке војске Ужице „Вардиште“

Зверства и свирепости, која чини аустро-угарска војска утврдите фактима. Жртве фотографишите, а за сведочанство послужите се сликаром Черновим и дописником Journal-a Барбием, који су упућени армијама.

По заповести Начелника
Помоћник, ђенерал
Мишић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

6.

Тих. А. Поповић, шеф Обавештајног одељења - Врховној команди српске војске

Врховној Команди

Пошто аустро-угарске трупе у одступању чине ужасе над женама и децом, имам част молити Врховну Команду по наредби Господина Министра Председника, да се нареди да се прикупе о томе тачни подаци а по могућству и фотографије, ради публикације на страни. Молим да се за то употреби Чернов или који други новинарски дописник.

ПовБр 104
1. августа 1914
Крагујевац

По наредби Министра
Шеф Одељења,
Тих. А. Поповић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

7.
Ђенерал Михајло Рашић, командант Комбиноване дивизије - Команданту Друге српске армије

Командант Комбин. дивизије М. Видојевци.
Команданту II армије Кик

Број 434 7 VIII по подне

Командант VI пеш.пука II позива јавља данас у 12 час и 45 ово: ушао сам са предњим деловима, а после пола часа и са целим пуком у варошицу Љешницу с тим да су предњи делови одмах продужили извиђање у правцима: Дрине, Лознице и Ново село. У вароши нисам наишао на непријатеља, а у правцу Дрине има заосталих делова, са којима се патроле моје сада пушкарају.

Од оно мало заосталог становништва обавештен, тако и на основу личног уверења да је непријатељ починио страховита вандалска дела у овој варошици.

Тако сам затекао још и сада обешених 6 грађана, а непријатељ је овде стрељао преко 100 невиних грађана из места и околине, међу којима и малолетну децу, које је већ закопао. Убијао је и децу од 10 година, чији је отац војник, а мајку им (у већем броју оваквих жена одвео собом у ропству) па дете сахранио пред очевом кућом. Цркву је развалио, обио и опљачкао. Тако и општински суд, пошту, као и приватне домове, дућане, магазе којеје све опљачкао. (Своје пак мртве сахранио је у црквеном дворишту.)

Како је сав овај рад непријатељев противан овој прокламацији, чији примерак нашао је на путу, то ми је част умолити команданта, да изволи одредити комисију за констатовање овог стања.

Молим Комаиданта II Армије да нареди шта се има радити по овоме.

Командант, ђенерал
М. Рашић

АВИИ, П 4/2, к. 32, рег.бр. 2/3

8.
Никола Пашић, министар иностраних дела Србије - Шпанском амбасадору у Букурешту

Амбасадору Шпанском у Букурешту

Аустроугарска војна команда издала је наредбу командантима трупа да уништавају усеве, спаљују села, убијају, вешају становништво. Аустроугарске трупе на Дрини при своме повлачењу починиле су ужасе; наше трупе наилазе на онакажене, и побијене жртве, међу којима има највише стараца, жена и деце. Поменута зверства аустроугарских трупа потресају толико нашу војску да ће их тешко бити уздржати од освете.

Саопштавајући ово В. Екселенцији имам част молити је да нотификује бугарској влади да све ове чињенице које су најочитија повреда ратнога права и да јој стави до знања да ће Србија бити принуђена употребити као репресалије све оне најстроже мере на које је овлашћује, после оваквога поступања аустроугарске војске, и само ратно право.

8/VIII -914. Пред. Мин.
Мин. Ин. дела
Пашић

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/! 18

9.
Ђенерал Павле Јуришић, командант Треће српске армије - Врховној команди, Крагујевац

Т Е Л Е Г Р А М

Адреса Врховној Команди

Крагујевац

из Осечине

Аустриска војска починила је у нашим крајевима страховита зверства, код механе Кривајице налази се једна група од 19 особа људи, жена и деце сви су повезани једно за друго конопцем а потом поклани и ужасно онакажени. Исте оваке групе налазе се у Завлаци (њих 15) и код Мојковића. Сем тога свуда по селима налазе се омање групе побијених и онакажених већином деца и жене. Једној жени секли су кајишеве од коже а другој су дојке отсекли! Из Ваљева позвао сам комисију од странаца те да ово виде и констатују. Глава код Кривајице фотографисана а такође и неки други моменти.

III армија
Обр 714

Командант
ђенерал
Јуришић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

10.
Ђенерал Павле Јуришић, командант Треће српске армије - Врховној команди, Крагујевац

ТЕЛЕГРАМ

Адреса Врховна Команда

Краг.

из Кривајица

Поред већ нађених осакаћених лешева код механе Кривајице нађена је још једна група од 12 особа везаних побијених и унакажених жена и деце по казивању сељана ових призора има на све стране.

Штаб III армије
Обр. 715

Команд. ђенерал
П. Јуришић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

11.
Ђенерал Владимир Кондић, командант Тимочке дивизије I позива - Команданту Друге српске армије

Компад. Тимочке див. I поз.
Команд. II армије
Број 5 8 дан 7 сат минут по подне

Сматрам за потребно да команданту у кратким цртама преставим страшну слику коју су Аустријанци у току јучерањег дана оставили повлачећи се са Кикских положаја. На своме правцу одступања а нарочито кроз села где год су кога видели од мештана убили су или одвели у ропство. Нарочито су своју свирепост показали према женском свету коме су секли сисе, образе и уши. У селу Цикоту нађено је на гомили 20 које људи које жена и деце завезане и ножевима испробадани. Велики број женских обешчашћен и силован. Јаребичка црква претворена је у шталу гди су смештени коњи и по целој цркви па и на олтару нађена је балега. Путир сам је оскрнављен. По исказу сељака официри су на преноћишту доводили поједине девојке и за извесне кажу да су обешчашћене у самој цркви. Једном војнику из XX пука одсекли су нос и уши, ископали очи и главу нагорели. Саву Поповића свештеника из Жужице заклали су у његовом подруму. Велики број мале деце убијен је на очи њихових родитеља. Мештани причају да су ово све чинили Мађари-хусари у црвеним чакширама. Наредио сам да се гомила од 20 људи, жена и деце испрободени фотографише и чим буду фотографије готове доставићу их команданту.

Достављајући предња свирепства Аустријанаца која су равна и већа и од оних Хуна и Авара, част ми је молити команданта да се на лицу места испошаље једна страна комисија која ће на лицу места констатовати горња свирепства.

Командант, Ђенерал
Влад. Кондић

АВИИ, П 4/2, к.32, рег.бр. 2/3

12.
Капетан II кл. Јан. Мићић, командир 4. чете 4. батаљона - Команданту 4. батаљона Петог прекобројног пешадијског пука I позива

Командир 4. чете 4. батаљона
Команданту 4. батаљона
Број службено 8. VIII дан 7 сат 45 минут пре подпе

Јуче по подне када сам са четом ушао у Љешницу затекао сам у истој масу језивих призора. Слободансамизложитикомандантуоноштосамвидео.

1. При самом уласку у варош скочила је на мене и моје војнике маса жена и женске деце, који су плачући и љубећи ми руке мени и војницима изјавили да их је непријатељ Аустријанци, страховито мучио, пљачкао и мрцварио. Тако на пр. убијали су сву мушку децу старију од 8 година, силовали су жене и женску децу, све одраслије грађане везивали, терали пред собом и мучили их глађу, пљачкали све што се могло. Јапакличновидеосамследеће:

2. Масу кућа поаране и опљачкане до најмање ситнице, прозори излупани на великом броју кућа, избрљано и намазано нечистоћом.

3. Затроване бунаре у вароши и био сам присутан кад је један војник умро пијући одатле воду а затим одмах и један коњ угинуо.

4. Све ствари које непријатељ за собом однео поломио је и покрао, остављајући лом по улицама.

5. Брашно и остала зрнаста храна преливена је гасом и запаљена.

6. У цркви разбацани епитрахиљи, одежде и остале свете ствари, поломљена кандила и др.

7. На једном месту подигнуга су вешала и обешено 6 наших грађана који и сада висе.

Једном речи у вароши је пустош каква се не би дала замислити ни од арнаутских банди а камоли од… културне Аустрије.

Без сваке сумње да би тај грешни народ у Љешници имао изјавити и доказати и друга свирепства према којима су ова изложена у овом рапорту само бледа слика.

Командир капетан II кл.
Јан. Мићић

АВИИ, П 4/2, к.32, рег.бр. 2/3

13.
Пуковник Алекса С. Петровић, командант Шестог пешадијског пука II позива - Команданту Коњичке дивизије

Команданту Коњич. Дивизије

У допуну свог јучерањег извештаја Обр 107 подносим и следећи извештај. По исказу жена које су их протоколарно саслушали, а мештанке су варошице Лешнице, аустриске војне власти убиле су из пушака 6 овог месеца код овд. жељ. станице око 80 наших сељака. Ово су учинили ради застрашивања становништва а да би била она што већа дотерали су све жене и децу и натерали их да гледају то мучно убиство. Даље убили су једно дете од 12 год Милутина Павловића из Лешнице њихове кроз прозор. Обешени су од стране аустриских власти 6 наших сељака који и сад висе обешени у воћњаку. Николи Лазаревићу у варошици Лешници у околини попалили су више кућа. Из Лешнице отерали су око 50 сељака да их поубијају у Мачви.

Све радње и куће као и општ. судницу, држав. пошту и телеграф опустошили су и разнели и уништили.

Њихову храну на пијаци полили су гасом и упалили су.

По изјави скретничара овдаш. жел. станице Јакова Сабова непријатељ је покопао наших побивених сељака од њихове стране 115 стараца и деце-младића ових побивених покопани су пред самом жел. станицом.

Да би се и други злочини и варварство почињена од стране непријатеља овде неопходно би било потребно да се одмах одреди месна власт као и општипска управа. Ово је преко потребно и за одржавање реда у вароши јер су све радње и куће остале отворене и у вароши има само од живитеља мали број жена и деце. Молим да и ће се обешени скинути са дрвета и сахранити, ако ће се то учинити могли би се пре тога снимити ако где постоји апарат фотографски, тим пре што је једног породица и без знања власти скипута.

VI пук II позив
Обр 112
8 VIII 914 год
у 11 сат пре подне

Командант Пуковник
Алекса С. Петровић
Обр 468

АВИИ, П 4/2, к.32, рег.бр. 2/3

14.
Санитетски капетан II кл. Др Б. Ђорђевић, трупни лекар Другог коњичког пука - Команданту Другог коњичког пука

Трупни лекар II коњич. пука Прњавор.
Команданту II коњич. пука Прњавор
Број 4 8 VIII дан 5 сат 35 минут по подне

Пролазећи са пуком по селима, у којима је већ био непријатељ, видео сам и констатовао грозне призоре, које су причинили непријатељи. Четвртог ов. м. пролазећи кроз село Добрић наишао сам на два сељачка леша, погинула од пушчане ране. Наредио сам сељацима да их посарањују, што су они већ предузели били са још неколико леша. Истог дана у селу Богосавцу у кафани видео сам 6 лешева, такође од пушчаних рана и бајонета. Кроз улице сеоске било је 3-4 леша младића од не више него 15-16 година. Распитао сам се код сељака и утврдио да су то лешеви стараца и младића које је непријатељ поубијао и поклао. Било је доста и непријатељских лешева по положајима где се борба водила. Неколицини старијих сељака наредио сам да све лешевс посарањују, како би се избегла труљења на површини. Данас сам обишао у Прњавору неколико сагорелих кућа и констатовао следеће:

Из згаришта куће, која припада маси Милана Милутиновића сељаци сујутрос извукли, по казивању њиховом, преко 50 лешева – односно костура и затрпали их у рову поред саме куће. На згаришту сам нашао један костур грацилне грађе – младића, по средини кости разних лешева. Гомила лешева била је подједном шупом на чијем се једном зиду виде јасни трагови пушчаних зрна и крви по поду. Вероватно да су прво пушкарани па онда запаљени. Исто таква слика била је у кући Михаила Милутиновића где јс пушкарано и сагорело око 15 људи. Осим људских лешева налази се по путевима и маса коњских непокопаних лешева, који прелазе у трулеж. Пошто су воде махом бунарске за пиће, то постоји опасност, да се бунари загаде трулежом лешева. С тога је потребно да се што пре сва села у Мачви и Поцерини осанирају и сви људски и животињски лешеви закопају, да би се избегла опасност заразе која прети од множине лешева, који на површини труле. За тај посао потребна је једна пионирска чета која ће прокрстарити кроз сва села и извршити потпуно осанирање земљишта. Тој чети треба придати болничаре са дезинфикујућим средствима да угуше смрад, који произлази из трулења проливене крви по сеоским кућама, каванама и путевима.

Молим команданта да хитно пошаље овај рапорт на надлежност.

Трупни лекар
санит. кап. II кл. Др Б. Ђорђевић

АВИИ, П 4/2, к.32, рег.бр. 2/3

15.
Санитетски капетан II кл. Др Б. Ђорђевић, трупни лекар Другог коњичког пука - Команданту Другог коњичког пука

Трупни лекар II коњич. п. Прњавор
Команданту II коњич. пука Прњавор
Број 5 8 VIII дан 4 сат 30 минут по подне

Данас сам у Прњавору превио следеће личности из тог села, над којима су непријатељски војници вршили насиља и то

1. Превио сам Драгог синчића Андре Мајсторовића старог 7 година од пенетрирајуће пушчане ране која иде с преда кроз препону и излази на дебело месо левог кука.

2. Обренију кћи Стевана Стеванића стару 20 годину, која је од непријатељских војника задобила пушчану рану, која иде кроз десну сису и излази испод десне плећке, пенетрирајући грудни кош.

3. Загорку ћерчицу од 2 год. Владисава Алановића превио сам од ране на десној мишици која иде кроз кожу и мишиће а нанета је оштрим оружјем (бајонетом).

О овоме част ми је известити команданта с молбом да извештај даље пошаље на надлежност.

Трупни лекар
санит. кап. II кл. Др Б. Ђорђевић

АВИИ, П 4/2, к.32, рег.бр. 2/3

16.

Б. И. Чолак Антић, српски посланик у Бугарској – Николи Пашићу, председнику Министарског савета и министру иностраних дела Србије, Ниш

Посланство Србије у Бугарској

Софија, 9. августа 1914
Пов. Бр 489

Господине Министре Председниче,

Данас сам саопштио г-ну Радославову текст Вашег телеграма Но 720, који сте упутили шпанском амбасадору у Букурешту, односно почињеног зверства у Србији од аустро-угарске војске. Примивши то к знању, г. Радославов је молио, да му се стави на расположење препис или фотографски снимак наредбе, издате командантима аустро-угарских трупа, којом се оне подстичу на варварства. Исто тако желео би да има и фотографске снимке свих почињених зверстава над нашим становништвом, као и све друге аутентичне документе, што би послужило као доказ о варварским инстинктима код Европљана, који су раније оптуживали нас Балканце, а нарочито Бугаре за зверства у рату.

Изволите примити, Господине Председниче, уверење о моме најдубљем поштовању.

Б. И. Чолак Антић

Господину Николи П. Пашићу
Председнику Министарског Савета
Министру Иностраних Дела у Нишу

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/119

17.
Пуковник Душан Ј. Пешић, начелник Штаба Треће српске армије - Врховној команди, Краљујевац

Т Е Л Е Г Р А М

Адреса Врх. Команди

К (рагујевац)

из Брезјака

Команд. Морав. див. II позива извештава у вези ранијих извештаја о зверствима аустријске војске јављам даје свештеник опојао у селу Шљивовици 16 жртава сем њих заклано је у једној кући 12 жена девојака и деце и неким су женама дојке сечене.

по запов. ком.
начел. пуковник
Пешић

3 армија
Оно 767

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

18.
Извештај резервног санитетског потпуковника Др Жив. Михајловића, референта Коњичке дивизије

Вандализам аустриске војске

1) У општинској кафани села Петковице која је запаљена и до јуче горела нашао сам четири изгорела леша наших коњаника. Вероватно је да су ови људи били тешки рањеници и пошто је кафана изгорела, нису могли пожар избећи. У близини ове кафане до пута била је једна сеоска кожара, која је до темеља изгорела. У средини ове находи се коњски леш обгорео до костију. У ендеку крај пута према кожари находи се људски леш, од кога је остао само скелет на чијој је стопи остала чизма. Судећи по остатку чизме мислим да је и овај војник био коњаник. По причању сељака, све мушкиње што није одбегло и затекло се у селу, они су одвели са собом, а неке су поубијали, чије сам лешеве нашао поред пута по њивама села Петковице. Општинску касу су разбили да би је опљачкали. Архиву уништили и разбацали.У сеоској школи полупали су и подерали слике краља Петра и престолонаследника. Школске карте које су висиле о зидовима подерали су. Стан одбеглих учитеља и учитељице разбијен је и ствари потпуно уништене.

По свима селима, где је долазила аустриска војска, сељаци и сељанке тврде једногласно да су аустроугарски војници мушкарце старије од 13-15 године одвајали су женскиње и одводили у ропство и по другим селима поубијали, ако случајно није могао побећи приликом њиховог повлачења. По многим селима било је и силовања женскиња, па чак и женску децу од 9-12 година.

Не могу се тачно сетити у коме селу причаше једна женска, да су једногодишње

дете, које је матер држала натакли на нож пред очима матере, једну мајку која је своје дете дојила, дојио је сам један аустриски војник пола сата.

Немогуће је све описати, што сам слушао, а прибележити нисам могао одмах, зато што сам био приморан вршити своју лекарску дужност.

Зверства и насиље и вандализам Аустријанаца може верно представити само фотографски апарат.

10. августа 1914. год
Цонови (Чокешина)

РеферентКоњ. див.
Резервни сан. потпуковник

Др Жив Михајловић

АВИИ, П 4/2, к. 32, рег.бр. 2/3

19.
Резервни санитетски мајор Др Хран. М. Јоксимовић, трупни лекар Дивизиона коњичке артиљерије – Команданту Дивизиона

Команданту дивизијона коњичке артиљерије

У селу Чокешини указао сам лекарску помоћ Милосији Николићкој, старој око 60 год која је ватреним оруђем од аустријских војника повређена у десни лакат, леви ручни зглоб, десној јабучици и обема сисама. Постоје преломи костију десног лакта и левог ручног зглоба. Узрок је, по казивању, што није имала хлеб да им пружи и што је казала да нема мужа а они су у двориште на конопцу видели прану мушку кошуљу.

У селу Цуљковцу указао сам лекарску помоћ детету од године дана, које је бајонетом повређено у обема рукама а мајка му је погинула. Родом су из Добрића.

У селу Белој реци указао сам помоћ 18 годишњој девојци Станији, која је ватреним оруђем повређена у грудни кош.

О предњем част ми је известити команданта.

10. VIII 1914.
Чокешина

Трупни лекар дивизијона
коњичке артиљерије
рез. санит. мајор,
Др Хран М. Јоксимовић

Дивизион
Коњич. артиљерије
Бр. Службено

Команданту Коњич. дивизије,- Част ми је доставити предњи рапорт на надлежност.

11. авг. 1914.
Чокешина

Командант, пуковник
Бер. Тодоровић

АВИИ, П 4/2, к. 32, рег.бр. 2/3

20.
М. П. Ђорђевић, начелник округа ваљевског – Стојану Протићу, министру унутрашњих дела Србије

КРАЉЕВСКО СРПСКО
НАЧЕЛСТВО ОКРУГА ВАЉЕВСКОГ
Бр. ПОВЕРЉИВО
10. августа 1914. год.
ВАЉЕВО.

ГОСПОДИНУ
МИНИСТРУ УНУТРАШЊИХ ДЕЛА

Командант Дринске Дивизијске Области 8. ов. мес. тражио је од мене да му упутим 1 полициског чиновника, једног виђеног грађанина неутралних држава и 1 фотографа, који ће, са још двојицом лекара које је он одредио, као чланови комисије отићи у места на којима је вођена борба последњих дана да извиде и протоколарно утврде зверства која су починиле над нашим грађанима аустроугарске регуларне трупе.

За овај циљ одредио сам г. Јанићија Красојевића, начелника среза ваљевског, г. Јулијуса Шмита директора електричне централе у Ваљеву (швајцарски поданик, пореклом Француз) и једног фотографа. Од лекара били су г.г. Др. Тинхофен лекар из Холандије и Др. Свет. Николајевић, лекар из Београда.

Према усменом наређењу Команданта Дринске Дивизијске Области комисија се је кренула из Ваљева истог дана у 10 часова пре подне и упућена у Осечину да се јави Команданту III. Армије, који је имао да јој изда ближа упутства и наређења. Но како је армиски штаб био већ у покрету, то је комисија сама из Осечине продужила пут ка Завлаци а одатле у село Кривају, где је комисију сачекао г. Жив. Дачић, кореспондент из III. Армије и одвео је на лице места, где су аустроугарски војници извршили један од најужаснијих злочина.

Комисија је тамо нашла ово:

На путу Ваљево-Лозница у селу Кривају, недалеко од саме механе, на једној ливадици комисија је наишла на једну велику гомилу побијених људи, жена, мушке и женске деце, а одмах до те гомиле још три мушка леша. Сва та гомила лешева била је већ у процесу распадања али се ипак могло да утврди и идентитет личности и године њихове старости. Комисија је пре свега фотографисала све те лешеве у онаквом стању и положају како ихје нашла. Њих 15 на броју: људи, жена, мушке и женске деце било је повезано конопцима и сви су тако повезани и побијени. За тим су лекари лешеве разрешили и помоћу родбине погинулих и месне општинске власти утврдили да су то: Споменка Ћосић, од 16 год., Мирка Ћосић, 58 год., Сара Церовчевић, 50 год., Миљана Благојевић, 50 год., Милан Рељић, 50 год., Драгић Рељић, 52 год., Петко Јоксимовић, 25 год., Тома Церовчевић, 50 год., Цветко Благојевић, 14 год., Милош Стевановић, 60 год., Стојадин Благојевић, 18 год., Лепосава Лазић, 18 год., Крсманија Благојевић, 18 год., Илинка Церовчевић, 25 год., и Лазар Церовчевић, од 12 година.

Сва ова лица су из села Симина Брда, које се налази до положаја „Марјановића вис“ где је вођена борба између наших и аустријских трупа. По казивању родбине погинулих, аустроугарски војници су били зашли по кућама у групицама од по 10-15 војника предвођени старешинама (да ли су те старешине били официри или подофициири то комисији нису могли да објасне због тога што нису умели да распознају) и по кућама везивали свакога кога су хтели и одводили собом. На молбу и кукњаву родбине војници су одговарали: „Све ћемо вас поубијати ухватићемо и вашег краља јер је све то он начинио.“

Тако су били потерали и сва горња лица и довели их на место где су и побијени. Лекари су прегледали сваки леш понаособ и фотографисали. На лешевима су нађени трагови најстрашнијег мучења. Утврђено је да су жртве прво мучене па онда, у последњем моменту, убијене из пушака. Детаљније о овоме саставиће комисија протокол, где ће бити описане детаљно све повреде.

У овом извештају пак довољно је навести: да је једној жени кундаком разбијена лобања и мозак просут, једној девојци скидан кајиш меса од шаке до лакта, једној жени бајонетом толико расечена бутина, да се види бутна кост, а сама рана страховито зјапи и дубока је 15 цм, једном старцу кундаком размрскана вилица, једној девојци бајонетом прободен врат. Једном речи, сви су ти људи страховито измасакрирани и толико измрцварени да су вероватно многи од њих умрли у највећим мукама пре него што су аустријски зверови једним плотуном најзад хтели да прекрате њихове муке.

По извршеном најдетаљнијем прегледу сваког леша комисија је наредила кмету селском да лешеве одмах сахрани.

Комисија је потом отишла у село Брезјак и јавила се Команданту III. Армије, који је наредио да се и томе месту протоколарно утврде неколико сличних злочина.

Комисија је у Брезјаку нашла у једном рову тако исто повезане: Лазара Петровића, старог 40 год., његову жену Милицу од 40 год. и његове кћери Добрију од 18 год., Станојку од 12 год. и Ангелину од 14 год. За Ангелинину ногу пак био је везан њихов пас. Цела та поворка тако везана доведена је до рова и побивена из пушака. И ове жртве фотографисане су у онаквом положају и стању како их је комисија затекла. Сва су лица из Брезјака.

Недалеко од тога места у једном кукурузу комисија је наишла на једну велику хумку. Посумњала је да су ту можда закопани лешеви те је наређено да се одмах копа. И доиста из те рупе извађено је 5 лешева: Сима Јездић, од 14 год., Аница Јездић, од 30 год., Ангелина Павловић, од 13 год., Драгић Павловић, од 14 год. и Јула Томић, од 14 год. Сви су лешеви страховито онакажени и комисија је и њих фотографисала.

У истом селу у вајату једне куће нађена је мртва на кревету М.* ж. Милорада П., из Брезјака. То је млада доведена о Ђурђевдану ове године. Муж јој је у рату. Лекари су констатовали да је она страховито полно злоупотребљавана од војника аустријских, јер јој је из вагине цурела сперма и крв. Њу су, како су лекари констатовали, силовали, па је онда у последњем моменту проболи бајонетом кроз груди.

Комисија је улазила и у неколико имућнијих кућа у томе селу, где су аустријски војници, не нашавши никог живог да убијају, оставили само пустош и ужасне трагове вандализма. Најоштећенија кућа је свештеника из Брезјака. Богат намештај и покућанство свештениково представљају данас гомиле полупаних ормана, испретураних бронзаних пећи, разваљених Сингерових машина, грамофона, поцепаних одежди и спавећих ствари, разлупаних тањира, столица, астала и т.д. Сва попова библиотека уништена. Као крона свега овога дивљаштва стоје написи на вратима и даскама од ормана: „Успомена на поход аустријске војске 1914. г. Уништимо Краљевину Србију. Живела Аустро-Угарска.“

Како комисија није имала наређења да иде даље и ако оваквих примера масакра има по причању сељака и по извештајима наших команданата по свима селима и дуж целе борбене линије, докле год је допрла била аустроугарска војска, -то је се комисија јутрос вратила у Ваљево.

О овоме част ми је учтиво известити Господина Министра.

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ

П О Н И З А Н
М. П. Ђорђевић
Начелник округа Ваљевског

АС, МИД-ПО, 3914, ф. ХУ1/124-125

21.
Пуковник Душан Ј. Пешић, начелник штаба Треће српске армије - Врховној команди, Крагујевац

Т Е Л Е Г Р А М
Адреса Врхов. Команди К.(рагујевац) из Брезјака

Официр одређен да прегледа бојиште у долини Јадра извештава да је у селима Томичавцима Мојковићу Шљивови Ставама Бастави Врбићу побивено и поклано људи 23 жена 8 деце 2 и одведено 3 младића

Обр 768

По заповести
Команд. начел. ђ.штаба
пуковник Пешић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

22.
Миленко Веснић, министар Србије у Паризу – Николи Пашићу, министру иностраних дела Србије, Ниш

Министру иностраних дела из Париза Ниш 12. авг. 1914.

Шаљите што пре овамо фотографије и описе злочинстава које почини аустријска војска. МинистарСрбијеВеснић

АС, МИД-ПО, 1914, ф. ХУ1/121

23.
Потпуковник М. Јовановић, Ниш – Врховној команди српске војске, Крагујевац

Т Е Л Е Г Р А М
Адреса
Врхов. Команди К.(рагујевац)

из Ниш

По извештају команданта заробљеничке команде а на основу извршених саслушања 38 и 44 мађарски пукови починили су у Шапцу највећа зверства. Исто се тако показао и 6. ландверски пук код Љешнице у чијем је саставу и командир 6 чете капетан Конаск који је лично убио једног старца пошто их је све послужио ракијом.

Пов Ф Ђ О Бр 1026. - По запов мин заступа начелника потпуковник М Јовановић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

24.
Пуковник Душан Стефановић, министар војни Србије - Врховној команди српске војске, Краљујевац

13. VIII 914 год

Ниш 4.30 по
Краг 4.40 по Шифрована депеша

Врховној Команди

Министар Иностраних дела добио је од нашег посланика у Паризу следећу депешу: „Шаљите што пре овамо фотографије и описе злочинстава која је починила аустријска војска.“

Молим да се тражене фотографије и описи што пре доставе.

Мин. Војни
пуковник
Стефановић

Мин. Војно
Пов ФЂОНо 1038
АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

25.
Мих. Гавриловић, српски посланик на Цетињу – Николи Пашићу, министру иностраних дела Србије, Ниш

13. августа 1914 год.
Ниш

Т Е Л Е Г Р А М

Отправљен из Цетиља 12. VIII 914 у 4 сати 5 мин подне
Примљен у Нишу 13. VIII 914 у 8 сати 54 мин подне

По вестима из Беча Драчу, које су ухваћене на Марконијевој станици у Бару, Крамарш је обешен у Чешкој, а изгреди аустријанаца према становништву у Шапцу и Мачви представљају се као репресалије за испаде нашег становништва противу аустријске војске. По вестима из новопазарског санџака изгледа да се аустријанци повлаче, јер су напустили Нову Варош.

Но 263

Потпис
Гавриловић

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/122

26.
Никола Пашић, министар иностраних дела Србије
- Врховној команди српске војске, Ваљево

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ДЕЛА Београд, 14 август 1914. год
Бр.

Врх. Команди за Поповића
Крагујевац

Због свирепости почињених од стране Аугарске влада је мишљења да би добро било дозволити дописнику Тајмса, Прајсу да оде на лице места.

Моли се Врховна Команда да изволи ово одобрити и о томе известити телеграмом Министарство.

Пашић

одговор

Врховној Команди Ваљево

за Тих. Поповића. Молим говорите са шефом Пресбироа г. Слободаном Јовановићем да се дописнику Прајсу због зверстава почињених од аустријанаца одмах допусти отићи на лице места.

Министар
Јовановић

Ниш 15VIII 1914.

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/123

27.
Свет. Левајић, начелник среза рачанскоī – Начелству округа ужичкоī

НАЧЕЛНИК СР. РАЧАНСКОГ
М. БР: 375.
14 АВГУСТА 1914 ГОДИНЕ.
Б. – БАШТА.

НАЧЕЛСТВУ ОКРУГА УЖИЧКОГ.

На дан 3 тек. мца, непријатељска Аустро-Угарска војска у јачини од 8 батаљона пешадије, једним оделењем брдске артиљерије и митраљеским оделењем, дошла је путем од Љубовије у Бачевце – општину стрмовску повереног ми среза.

У Бачевцима ова се је војска поделила у три оделења, тако: једно оделење заузело је општину стрмовску, друго оклетачку а треће овчињску општину. Сва три оделења кретала су се у једном истом правцу – од реке Дрине ка Северским Стенама у правцу Дебелог брда, у намери да се дочепа главног пута за Ваљево.

Прво оделење Аустријске војске, којем је био правац кретања уз општину стрмовску а у којем су, по причању мештана били Мађари, починило је ужасна варварства и насиља. Запаљено је до ТРИДЕСЕТ КУЂА, СВЕ ВОДЕНИЦЕ па и кошаре у којима је било стоке.

Запаљена је и судница општине стрмовске, као и кафана у Бачевцима, тако да су остале само зидине. Школа Бачевачка је сва излупана; врата, прозори као и све што се по школи налази излупано је и опљачкано. Акта канцеларије општине стрмовске сва су погорела.

Сву рогату стоку, свиње и коње покупили су по селу и отерали за Љубовију, и у опште сву људску храну, које је било, па чак и бели мрс, такође су покупили и отерали. Једном речју становништво општине стрмовске остало је без игде ичега. Усеви су већином уништени.

Заклали су 27 људи и једну жену. Од Симане жене Ивка Милутиновића, механџије из Бачевца (Ивко се налази на војној дужности) узели су 2.000.-динара, којом су сумом хтели откупити живот свога јединца 17то годишњег сина, па су га ипак заклали. Поклати људи већином су старци и угледнији људи. Изузев четворице, који су заклати испод врата, остали су бодени ножевима свуда по телу а вадили су им и језике. Заклате људе трпали су на гомилу, по 4-5 заједно па су их мало загрнули земљом.

Све женскиње, које се затекло у селу, од 15те па до 70те године силовано је, од стране аустријских војника и официра, по више пута. Млађи женски сталеж водили су у логор и са истим су на најдрскији начин поступали.

Антонија Обрадовића, свештеника, онд. извели су из куће и до данас се за њега ништа незна. Тврди се да је нашао смрт негде у пламену од запаљених кућа. Од њега су тражили нека писма, која је, веле, он – поп Антоније – примао из Сарајева. Све што му је било у кући излупано је и испреметано, а његове кошнице, до 25 комада, полупане су и мед повађен.

Друго одељење њихове војске, које је се кретало уз општину оклетачку, запалило је 3 куће и 2 штале и ранили су из пушке два дечака. Узимали су људску храну и бели мрс, а ситну стоку клали. Силовања и насиља није било.

Треће одељење њихове војске, које је се кретало уз општину овчињску, запалило је три кладње жита и једну кошару; такође узимали су храну и стоку. И овде није било никаквог насиља.

Сва три одељења њихове војске изашла су у једном истом правцу под „СЕВЕРСКЕ СТЕНЕ“, где су покопала и шанчеве и ту су се бавила два дана и две ноћи, а када су се повукла, пола је пребачено у Бачевцима преко Дрине, помоћу сплави, а друга половина вратила се истим путем за Љубовију, одакле су и дошли.

Брдску артиљеријy и митраљеско одељење гонили су аутомобилима, из којих су, по причању сељака, вршили и паљбу и пробали где има наше војске.

Убијен је између осталих и Радич Тодоровић кмет из Стрмова, а други кмет Ранисав Обрадовић, био је заробљен и вођен до Љубовије, па пуштен, јер нису знали да је кмет, а да су знали и њега би убили.

Кмета Ранисава питао је командант ове непријатељске аустријске војске, да ли он зна зашта они аустријанци ово овако чине, он им је одговорио да незна, на то је овај командант рекао: „Ви сте Срби убили вашега Краља Алсксандра, под којим је Србија срећна била, па сте убили нашега Краља Фердинанда, који је имао бити Цар, зато ћемо ми све Србе који славе славу побити а само ћемо оставити оне, који ће прећи у нашу веру. Ухватили смо Црногорског Књаза Николу и одвели га у Беч, а ухватићемо у Крагујевцу и Краља Петра јер ми знамо да је он у Крагујевцу, па ћемо му живом сећи парче по парче меса и давати нашим солдатима да једу“.

Кога је чина овај командант Ранисав незна, но мисли да је био мајор.

О предњем ми је част учтиво известити начелство ради знања и управљања.

НАЧЕЛНИК СРЕСКИ
Свет. Леваић (?)

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/130

28.

Ђенерал Петар Бојовић – Врховној команди српске војске

Ађ 291

Врховној Команди

Част ми је доставити 18 снимака аустриског зверства учињеног са нашим војницима и живљем у околини Шапца.

Снимке је радио рез. капетан II кл. Живојин Савић, ађутант батаљона у XIX пеш. пуку.

Капетан Савић враћен је у Аранђеловац, те да донесе и плоче ових снимака, које ћу имати част накнадно послати Врховној Команди.

22. августа 1914. год.
Владимирци

Командант ђенерал,
Пет. Бојовић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

29.

Извештај о аустријским зверствима

Аустријска зверства

Аустријска војска је, за време свог кратког боравка на српској територији, починила најужаснија зверства. Аустријски војници и официри понашали су се као звери.

Убили су пуно српских затвореника, затим рањенике који су били на бојном пољу или у лазаретима, сакатили сељаке којима су копали очи, одсецали језик, уши, руке и ноге.

У свом бесу што су поражени, масакрирали су жене, децу, старце, чак и бебе, мирне становнике које су сретали на путу, бежећи кроз равнице Мачве. Крали су, пљачкали, уништавали плодове, палили села и градове, претурали све оно што нису могли да однесу.

Силовали су девојке, жене, дванаестогодишње девојчице па све до седамдесе- тогодишњих жена, одсецали дојке својим жртвама и гурали им у уста а затим их убијали ударцима кундака и бајонета.

Нема речи да се у свом ужасу опишу зверства која су починили и која Аустрију излажу презрењу човечанства.

Нема кукавичкије, подлије и нечовечиије војске од ове аустријске. Ужасни злочини које су починили, заувек су обешчастили Аустрију.

Било би предугачко за овај извештај набројати, један по један, све злочине које је починила аустријска војска у Србији. Довољно ће бити дати неколико одломака из званичних српских докумената које су, сходно закону, начиниле надлежне власти. Приложићемо неколико фотографија, снимљених на местима где су почињени злочини. Ове фотографије су неоспориво и ужасно сведочанство гнусних аустријских злочина и уверљивије су од сваког описа.

Начелник Ваљевског округа, М. П. Ђорђевић у свом поверљивом извештају од 10. августа текуће године, који је упутио његовом височанству, господину министру унутрашњих дела, обавештава га да је командант области Дринске дивизије тражио 8. августа да се изабере једна комисија која би званично испитала и установила све злочине које су регуларне аустријске трупе починиле над српским грађанима.

Начелник је одмах изабрао комисију у саставу г. Јанићија Красојевића, начелника Ваљевског среза, г. доктора Светислава Николајевића, лекара у Државној болници у Београду, г. доктора Арует ван Тихофена (ouet van Tichoven), лекара у Хоринхему, у Холандији, г. Јулиуса Шмита (Julius Schmidt), директора електричне централе у Ваљеву (швајцарски поданик, француског порекла). У ову комисију изабран је и један фотограф из Ваљева.

Ова комисија упутила се у села најближа Ваљеву, између осталог у Кривају и Брезјак где су почињени најужаснији злочини. У већини села целе Мачве, која се простире дуж Саве, исти или слични злочини почињени су са више или мање свирепости.

Ево шта у свом, горенаведеном извештају, наводи окружни начелник у Ваљеву, говорећи о злочинима почињеним у селима Криваја и Брезјак.

„Ево шта је комисија тамо нашла:

У селу Криваја, које се налази на путу од Ваљева ка Лозници, недалеко од гостионице, на једној малој ливади, комисија је пронашла велику гомилу лешева мушкараца и жена, дечака и девојчица, убијених од стране аустријских војника, и мало даље још три леша мушкараца. Сви ти лешеви већ су били у стању распадања, међутим било је могуће утврдити и идентитет и годиште жртви. Комисија је прво наложила фотографисање свих лешева у стању и положају у којима су пронађени. У групи убијених било је 15 особа: мушкараца, жена, деце (дечака и девојчица), који су били прво свезани конопцем и потом убијени.

Лекари су затим тражили да се лешеви одвежу и уз помоћ родитеља жртви и општинских власти, могли су да се идентификују. То су: Споменка Ћосић, стара 16 година, Мирка Ћосић, 58 год, Сара Церовчевић, 50 год, Милијана Благојевић, 50 год, Милан Релић, 50 год, Драгић Релић, 52 год, Петко Јоксимовић, 25 год, Тома Церовчевић, 50 год, Цветко Благојевић, 14 год, Милош Стевановић, 60 год, Стојадин Благојевић, 13 год, Лепосава Лазић, 18 год, Крсманија Благојевић, 18 год, Илинка Церовчевић, 25 год, и Лазар Церовчевић, 12 год.

Све ове особе воде порекло из села Симино Брдо које се налази близу положаја „Марјановићев врх“ око којег су се водиле борбе између наших и аустријских трупа. По исказима родитеља жртви, аустријски војници обилазили су сеоске куће у групама од 10-15, са вођама на челу (горепоменути родитељи не знају да ли су те вође биле официри или подофициири) и из сваке куће су одводили са собом једну или више особа. На молбе и преклињање сељака, одговарали су: „Све ћемо вас убити, ухапсићемо такође и вашег краља, јер је све ово његова грешка.“ Тако су поступили са горепоменутим особама и одвели их на неко место где су их убили. Лекари су појединачно прегледали сваки леш и наложили њихово фотографисање. Констатовали су на лешевима трагове најстрашнијих мучења. Жртве су прво дуго мучене а потом на крају убијене, пушком из непосредне близине. Комисија је саставила детаљан записник у коме су описане све повреде.

Довољно ће бити да наведем следеће повреде: аустријски војници су ударцима кундака разбили једној жени лобању и просули јој мозак; једној девојци су откинули део коже између чланка и лакта; другој жени су пробили бајонетом бутину до бутне кости што се може видети кроз ужасну отворену рану, дубине петнаест центиметара; једном старцу кундаком су разбили унутрашњу вилицу, бајонетом пробили врат једној девојци. Једном речју, сви ти људи ужасно су мучени и толико су унакажени да су многи од њих морали умрети у најтежим мукама, пре него што су их докрајчиле рафалом, аустријске дивље звери.

Пошто је подробно прегледала сваки леш, комисијаје наредила председнику општине да их одмах сахрани.

Комисија се затим упутила у Брезјак где је имала част да буде примљена од стра-

не команданта Треће армије који јој је наредио да констатује сличне злочине почињене у том селу и да о томе састави записник.

Комисија је у Брезјаку, у јарку пронашла следеће особе, свезане на исти пачин као и претходне: Лазара Петровића, старог 40 год, његову жену Милицу, 40 год, њихове ћерке, Добрилу, 18 год, Станојку, 12 год, и Ангелину, 14 год; за ногу ове последње био је завезан кућни пас. Цела ова група одведена је до ивице јарка и затим је стрељана. Ове жртве такође су фотографисане у стању и положају у којем су нађене. Сви су пореклом из Брезјака.

Недалеко од тог места, у кукурузном пољу, комисија је спазила једну велику хумку. Поштојој се учинила сумњивом, одмахје наредила да се ископада би се видело шта је у њој. И заиста извадили су пет лешева и утврдили да су то: Сима Јездић, 14 год, Аница Јездић, 30 год, Ангелина Павловић, 13 год, Драгић Павловић, 14 год, и Јула Томић, 14 год. Сви ови људи били су страшно мучени; комисија је наложила њихово фотографисање.

У истом селу, у спаваћој соби једне куће, нађенаје мртва на кревету, М. П.*, рођена В., жена Милорада П., сељака из Брезјака, која се удала овог пролећа. Њен муж је у рату. Лекари су констатовали да су је аустријски војници до те мере напаствовали да су још увек сперма и крв цурели из њене вагине. Лекари су утврдили да је прво силована а затим су јој груди пробијене бајонетом.

Комисија је обишла куће више богатих угледних људи овог села, које су аустријски војници, пошто нису никог живог нашли, опустошили и у којима су оставили ужасне трагове вандализма. Највише су оштетили кућу попа из Брезјака. Његов скупи намештај и сви предмети данас су само једна гомила отпада: ормани, огледала, дивани, фотеље, столице, столови, ливене пећи, машине за шивење „Сингер“, грамофони, епитрахиљи, мантије, разноразна одећа и веш, мадраци, покривачи, тањири, чиније, стакларије и друго – све је то испретурано. Уииштена је цела библиотека попа. Као круну свих дивљања, оставили су на вратима и орманима, следеће натписе: „Успомена од похода аустријске војске, године 1914. Уништено под Краљевином Србијом. Живела Аустро-Угарска.“

Како комисија није примила наредбу да настави своју истрагу, иако су се, по исказима сељака и према извештајима наших команданата, слични злочини десили у свим селима кроз која су прошли Аустријанци као и на целом борбеном фронту – вратила се јутрос у Ваљево.

Имам част, господине министре да Вас, с пуно поштовања обавестим о свему што претходи,

господина министра, слуга многопослушни,

М. П. Ђорђевић,

начелник Ваљевског округа.“

Краљевски министар рата упутио је председнику Министарског савета писмо од 21. јула 1914. године у којем му јавља да је примио извештај команданта Дринске дивизијске области, од 19. јула 1914. Но 1922, који га информише да су до тога дана, код тројице рањених српских војника, који се сада налазе у војној болници у Шапцу, констатоване ране које потичу од експлозивних метака дум-дум.

Врховна команда војске послала је председнику Министарског савета, 6. августа 1914. у 5 сати и 20 минута после подне, телеграм следеће садржине:

„Генерал Степан Степановић, командант Друге армије, дознао је од потчињених команданата, да непријатељ, при повлачењу убија све становнике које среће. Нађено је на путу 30 лешева дечака, од којих је 15 убијено а 15 задављено, многима су ископане очи. Жене су силоване.

Генерал Степановић је дознао од заробљених аустријских војника да су они добили наређење да обесе све непријатеље који делују против њих у околини Цера, да спале сва села и убију све становнике. Но 1568, 1569. Непријатељ је у село Орашац, близу Обреновца, послао 60 војника; ту су убили око 60 сељака и затим су се вратили. Поповић."

8. августа 1914. године, г. Пашић, председник Министарског савета и министар иностраних дела упутио је, посредством министра Шпаније у Букурешту, његовом високанству, г.... амбасадору Шпапије у Бечу, задуженом за интересе српских грађана у Аустрији, телеграм следеће садржине:

„Висока аустријска команда издала је наређење командантима свих својих трупа послатих против Србије, да се уништи сва жетва, спале села, убију или обесе становници. Аустријске трупе на Дрини, починиле су, током свога повлачења најгора зверства. Наше трупе проналазе свуда њихове жртве, масакриране и мучене, од којих су већина старци, жене, деца. Ова зверства аустријских трупа толико су огорчила наше војнике, да ће у том случају бити тешко спречити их да се свете. Саопштавајући ово Вашој Екселенцији, имам част дајe замолим да достави аустроугарској влади горенаведене чињенице које су најочитије кршење ратног права и да је обавести да ће Србија бити принуђена да, у име репресалија, предузме све најстрожије мере, које допушта, после таквог једног држања аустријске војске, само ратно право. Пашић."

Начелник среза Рача, упутио је из Бајине Баште, начелнику Ужичког округа, свом претпостављеном, следећи извештај од 14. августа 1914. године, м.но 375:

„Једна непријатељска аустријска трупа, састављена од 8 пешадијских батаљона, једног сеоског артиљеријског одреда и једног митраљеског вода, стигла је 3. тек. месеца из Љубовије у село Бачевци, општине Стрмово, из мог среза.

У Бачевцима је та група подељена у три дела: први део је окупирао општину Стрмово, други општину Оклетац а трећи Овчињу. Сва три дела ишла су истим путем Дрине, све до Северске Стене у правцу Дебелог Брда, с намером да освоји главни пут за Ваљево.

Први део ове трупе који је ишао кроз територију општине Стрмово, где су се по казивању становника, налазили Мађари, чинио је насиља и ужасна варварства.

Аустријски војници из тог дела спалили су 30 кућа, све млинове и хангаре са стоком. Запалили су кућу општинског одбора у Стрмову и гостионицу у Бачевцима. Школа у Бачевцима је опустошена: све што се у њој налазило је опљачкано, врата и прозори су полупани. Општинска архива је спаљена.

Са собом су одвели стоку, коње и свиње и послали их у Љубовију. Однели су такође све намириице које су нашли. Становницима су све отели. Уништили су њихове плодове.

Задавили су 27 мушкараца и једну жену.

Узели су 2000 франака извесној Симони, жени Ивка Милутиновића, гостионичара из Бачевца (који је отишао у рат); она им је поклонила тај новац да би спасла живот свог сина јединца, дечака од 17 година, којег су они ипак пред њом задавили.

Већина задављених мушкараца су угледне личности и старци. Четворици су пререзали врат, а остале су по целом телу ударали ножем и одсецали им језик.

Војници су своје жртве скупили у више група од 4 до 5 лешева и на њих набацали неколико лопата земље.

Аустријски официри и војници су више пута силовали све девојке и жене од 15 до 70 година. Најмлађе су одвели у логор, где се према њима поступало на најсрамнији начин.

Одвели су са собом сеоског попа Антонија Обрадовића који се више није вратио.

Верује се да страдао у пожару, када су гореле куће. Захтевали су од њега да им преда писма, која је, по њима, наводно примио из Сарајева. Његова кућа је опљачкапа. Уништили су му кошнице пошто су претходно покупили сав мед.

Други део поменуте трупе који је прешао територију општине Овчиња, подметнуо је пожар на три складишта жита и на једну житницу. Однели су намирнице и стоку. Нису починили ниједно друго насиље.

Убили су још, између осталога, председника општине Стрмова, Радића Тодоровића и затворили другог председника општине, Ранисава Обрадовића.

Онај који је командовао целом овом аустријском трупом упитао је председника општине, Ранисава (не зна који је имао чин али мисли да је био „мајор"-командант) да ли зна зашто се Аустријанци понашају на такав начин. Када је овај одговорио да не зна, командант му је рекао:

„Ви Срби, убили сте вашег краља Александра, под којим је Србија била срећна, убили сте нашег надвојводу Фердинанда, који је требало да постане наш цар; ето због чега ћемо убити све Србе осим оних који ће пристати да усвоје нашу религију (католицизам). Ухватили смо црногорског краља Николу и одвели смо га у Беч и ухватићемо такође Петра, који је у Крагујевцу, и кидаћемо му кожу, парче по парче, коју ћемо дати нашим војницима да је једу.

Имам част да саопштим Начелству све што претходи.

Срески начелник, Стев. Јовановић."

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/215-221

30.

Пуковник Душан П. Стефановић, министар војни – Николи Пашићу, министру иностраних дела Србије

МИНИСТАРСТВО ВОЈНО
ОПШТЕ ВОЈНО ОДЕЉЕЊЕ
ЂЕНЕРАЛШТАБНИ ОДСЕК
Пов. Ф. Ђ 0 Бр. 1341

ГОСПОДИНЕ МИНИСТРЕ

Командант трупа Нове Области писмом од 3 ов. мес. ЂОбр. 1405 доставља ми следеће:

„Командант Ибарске дивизијске области са С.Бр. 1040 од 28 августа тек. год., доставио ми је извештај начелника округа Пријепољског Бр. 6682 од 27 августа тек. год. о злочинима које је учинила Аустро-Угарска војска приликом упада у Санџак, следеће садржине:

Према прибављеним податцима – част ми је поднети команданту овај извештај:

I. Са Аустријском војском одбегло је (као добровољци-комите или се одселило) у Босну и то:

1. Из Пријепоља 105 лица (90 без и 15 са фамилијом);

2. Из ср. Милешевског 263 лица (176 без и 87 са фамилијом);

3. Из ср. Прибојског 272 лица (51 примили од Аустријанаца оружје и 221 са фамилијама); и

4. Из ср. Ново-Варошког 80 лица (без фамилија).

II. Стрељано је и убивено од Аустријских војника и њихових комита-Турака и то:

1. Из ср. Милешевског 24 лица (14 Срба стрељано код Пријепоља у Зекином потоку, а 4 Србина и 6 Турака убивено по селима);

2. Изср. Прибојског:

1) стрељано 8 лица – Срба од регуларних Аустријских војника по захтеву мештана Турака;

б) убивено 9 лица – Срба од стране Турака Аустријских комита;

в) погинула 2 лица – Турчина за време борбе на Црном Врху. По свој прилици били су путовође Аустријској војсци.

г) рањено 2 лица – Србина (1. дете и 1. човек).

3. Из ср. Ново Варошког – 6 лица (5 стрељано и 1 убивено).

4. Из Плевља затекла се два лица у Пријепољу и оба стрељана у Зекином Потоку заједно са оном четрнајесторицом из ср. Милешевског.

III. Опљачкано је које у стварима које у стоци:

1. У ср. Милешевском 37 лица. Вредност штете 3316,-динара;

2. У ср. Ново-Варошком 11 лица. Вредност штете 2000,-динара. Поред тога има још доста непроцењене штете, по баштама око Нове Вароши.

3. У ср. Прибојском 203 лица (145 Срба и 58 Турака). Вредностштете 58911.-динара.

4. У Пријепољу опљачкане жандармима ствари у жандарм. касарни и опљачкан магацин војне станице. Штетајошнијепроцењена.

IV. Попаљених кућа, зграда и сабране хране:

У ср. Прибојском код 77 лица запаљено је 163 куће, стаја, штала и др. и 1 државна зграда (стражара) на Увцу у вредности 50500.-динара.

V. Аустријска војска одвела је собом као заробљенике:

1) Из ср. Ново-Варошког 10 Срба (пуштени су сви из Плевља).

2) Из ср. Прибојског 23 лица – Срба (21 мушкарац и 2 женске).

Срез Прибојски, дакле, највише је настрадао. У самом Прибоју није било паљевина, али је зато Аустријска регуларна војска, подстрекнута Турцима мештанима, опљачкала многе српске куће. Од виђенијих Срба, за време бављења непријатеља, у Прибоју су остали Алекса Борисављевић, Милан Караџић; трговци и Велимир Игњатовић, порезник, који због старости није могао одступити. Ни њима, ни породицама њиховим, на њиховој имовини није ништа фалило. Сву тројицу призвао је код себе Аустријски генерал Вурм и саслушавао па их опет пустио. Пред кућом Борисављевића за све време бављења Аустријанаца у Прибоју била је стража. По казивању Борисављевићевом Аустријанци су му из радње требовали робу у вредности 15- 16 хиљада круна, али му исту нису исплатили.

Из магацина Прибојске царинарнице однето је око 50 сандука ракије „Мастике“ која је као спорна била чувана у царинарници.

Разбијен је и магацин 6. граничне чете и из њега однето: оружје, муниција, ћебад, одело и остали војнички прибор.

При одступању рањен је у обе ноге одличан жандарм поднаредник Саватије Живковић, који је био на служби у Прибојском срезу. Изгледа да је један жандарм овдашњег жандар. одреда као рањен заробљен и однет.

Из Ново-Варошког среза Аустријанци су одвели 9 коња за своју комору. Сем тога купили су коње од Адема Љуце, Ака Бајровића и Јока Божића из Н. Вароши, а издали им у место новаца реквизиционе признанице. Исто тако издали су реквизиц. признанице, за узето сено и друге намирнице: Милану Борисављевићу, Сулејману Шећералићу, Мемед Алији-Аловићу и другима.

За време свог бављења у Пријепољу и Новој-Вароши Аустријанци су причали ове

лажи: како је Србија већим делом освојена, како је Њ.В. Краљ Петар погинуо, како је Њ.В. Краљ Никола заробљен и како је Аустријска војска дошла на Цетиње."

Достављајући Вам предњи извештај Господине Министре, молим Вас да и овом приликом примите уверење мога одличног поштовања.

5 септембра 1914. год
Ниш

Министар Војни
Пуковник,
Душан П. Стефановић

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ ИНОСТРАНИХ ДЕЛА

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/134-135

31
Ђенерал Милош Божановић, командант Ужичке војске - Врховној команди српске војске, Ваљево

Ш И Ф Р О В А Н А Д Е П Е Ш А

ПРИМЉЕНА Место Ваљево Дан 9 Месец IX Час 9 Минут 15 по

П О Д А Ц И

БРЗИНА						
ПОСЛАТА ИЗ	Вишеграда	Дан 9	Месец IX	Час 8	Минут 30	по
ПРИСПЕЛА У	Ваљево	Дан 9	Месец IX	Час 9	Минут	по

В Р Х О В Н О Ј К О М А Н Д И

Четврти кадровски пук јавио да је његова извиђачка патрола видела у селу Сенковићу двадесет два леша поклана, онакажена избодена ножевима, извађених очију. Од ових 20 сељака и две сељанке лешеви наших Срба. Мештани јављају да је непријатељ у селу Кусачи побио 60 Срба. Овим су потврђена раније јављена зверства над српским живљем у Босни. На раскрсници путева код Громиља ишао је један фијакер са једним наредником и три војника које су наше патроле удружене са Црногорским пуцале и јављају да су убили непријатељског наредника ранили оба коња, заробили фијакер кога су узели Црногорци. По накнадно добивеном телефонском извештају непријатељ пред фронтом нашег XII пука источно од Мркаља и Жљебова пали наша села.

Ужичка војска
Оно 836

Командант
ђенерал Божановић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

32.
М. П. Ђорђевић, начелник округа ваљевског – Стојану Протићу, министру унутрашњих дела Србије

НАЧЕЛСТВО ОКРУГА ВАЉЕВСКОГ
ПОВЕРЉИВО.
12. септембра 1914. године
В А Љ Е В О.

ГОСПОДИНУ
МИНИСТРУ УНУТРАШЊИХ ДЕЛА

По телеграфском наређењу Господина Министра, част ми је послати му и на француском језику извештај комисије за констатовање зверстава које је починила војска аустро-угарска приликом упада у нашу земљу над нашим грађанима, а у правцу Завлака-Брезјак, округа подринског.

Препис је веран оригиналу који се налази у Врховној Команди овде у Ваљеву, по коме ће а и из осталих извештаја које је Врховпа Команда добила о почињеним зверствима аустро-угарске војске надругим местима, саставити један општи извештај. Овај посао поверен је г. Слободану Јовановићу, професору универзитета, и он га у велико ради.

Од фотографија снимљених зверстава на лицу места шаљем 4 примерка колико сам једва могао добити.

На моје тражење од Команданта Дивизије да ми да и остале примерке ако их има, јер је он све плоче фотографске од снимања одмах одузео од фотографа, одговорио ми је да је све снимке послао Врховној Команди, а кад сам их потражио и у Врховној Команди одговорено ми је да их немају.

Ако још коју слику добијем послаћу је одмах.

НАЧЕЛНИК ОКРУГА
М. П. Ђорђевић

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/242

33.
Лашић, начелник шабачког округа – Стојану Протићу, министру унутрашњих дела Србије, Ниш

Т Е Л Е Г Р А М
г мин унутр дела ниш

из Шапца, 25 IX 14.

Услед нередовног и поштанског и телеграфског саобраћаја на овом војишном терену нисам још добио од начел ср рађевског тражени извештај о броју попаљених и порушених вароши и села. Као и о броју пострадалих породица у рату. И оно што сам добио није како треба категорисано. У Шапцу је порушено и попаљено на 25 кућа а пострадалих породица има на 2400 несталих и одведених грађана има на 1000 у селу поцерском спаљено је 232.- кућа и убијено 247 лица у срезу посаво тамнавском убијених 3 порушених кућа 6,- и пострадалих породица 10 у срезу мачванском порушених

кућа 457 побијених лица 359 и заробљених 371.- у срезу азбуковачком убијено је 182 лица одведено 42 и запаљено 228 домова.- у срезу јадранском порушено је…

сада добих непотпун извештај из среза рађевског односно пострадалих од рата да је тамо попаљено тринајест села а за пострадале породице није још прикупио податке због операција као што и срезови јадрански и азбуковачки нису могли поднети извештај за неколико села која су још под непријатељем и његовом ватром. бр 16279 начел окр лашић

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/253-254

34.
Пуковник Душан Ј Пешић, начелник Штаба Треће армије - Врховној команди српске војске

ШТАБ
ТРЕЋЕ АРМИЈЕ
0 Бр. 1786

В Р Х О В Н О Ј К О М А Н Д И

Командант Комбиноване Дивизије актом Ђ. Бр. 1583. доставио је следеће:

„Данас 24. ов. мес. у 2.30 часова пре подне Командант V пешад. пука I позива спровео је овој дивизији 78 које људи, жена и ситне деце које је аустријска војска при уласку у бању Ковиљачу заробила, и све до синоћ у ропству држала. Један старац сакат једва је дошао до Лознице и ту остао.

Синоћ у мрак испратили су их нашим предстражама 9 војника аустријских, који су их спровели до њиних стражара, који се налазе на путу код куће Продана Јовановића, наше предстраже стражари на Трбушничкој реци прихватили су их и спровели у позадину.

Међу њима налазе се само 4 старија човека и то Василије Јовановић, Богосав Пејић, Милан Симић и Алекса Јовановић, сви земљоделци из Ковиљаче, који на саслушању изјавише:

2. септембра, када је аустријска војска ушла у Ковиљачу ми смо били код кућа, не надајући се, да ће они моћи ући, па нисмо ни бегали, пошто је наше војске било ту. Када су ушли онда су нас све похватали и од кућа одвели са њима, куд год су се они кретали од Ковиљаче до Гучева водили су и нас позади трупа, где нас је и дању и ноћу чувала стража. Ово је трајало неких 9 дана. Кад се која регимента смени, она нас предаје другој. За то време они су нас стално питали и нагонили, да им кажемо, где је наша војска. Ми им то нисмо казали, јер нисмо ни знали. Хранили су нас војници од свог следовања, а од њих нисмо ништа добивали, ноћивали смо под ведрим небом.

Нас жене и девојке терали су, те смо им носили рањенике од куће Живана Лазића, која се налази у Ковиљачи, носили смо их до моста на Брасини, а одатле су их колима болничким носили.

После 9 дана вођења за њима повели су нас на мост на Дрини, да нас воде у Босну, али на самом мосту срео нас је њихов један Ђенерал, који је ишао за Србију, он нас је зауставио и питао нашу стражу, куда нас воде? Пошто су му они казали, куда нас воде, он је нешто разговарао са официрима, који су са њиме дошли и онда наредио, те су нас

вратили, а и он се одатле вратио натраг. Ми смо ту преноћили код моста, па су нас сутра дан отерали у бању Ковиљачу и затворили у 3 собе хотела Подриња, где нас је чувала стража. Пуштали су нас само по ради нужде, тако смо остали све до синоћ.

За ово време давали су нам по 1 лебац на 11 душа и само чорбе без меса. Два пута смо добили за вечеру по један куван кукуруз.

За време ово долазио нам је њин доктор Србин, који нас је сажаљевао али вели, не могу да вам помогнем. Долазило је још њиних официра и све су нам говорили, да смо ми комите, и претили су нам питајући нас, где нам је наш Краљ.

Синоћ дошао је код нас у собу један официр и саопштио нам, да је дошла заповест, да се одмах спремамо, јер ће нас упутити нашој војсци. Ми смо се одмах спремили сви са женама и децом и он нас је упутио са 9 војника, велећи „идите, па шта вам да Бог". При поласку рече нам „поздравите ваше официре и војнике", он је лепо српски говорио. Испред хотел Подриња кренули смо се путом за Лозницу, кад смо дошли до њиних стражара казао нам је, да се натраг не смемо враћати, јер ће нас све побити, а да нас не би наши стражари побили, да пуштимо напред децу и жене што смо и учинили. Наши стражари незнајући по мраку ко иде припуцали су, но када смо се ми јавили деца и жене почеле плакати, они су престали пуцати, примили нас, и овамо спровели.

У Ковиљачи у вили званој Ковиљача, ту им је била болница, у кући доктора Јашића видели смо, да седе неки официри, код хотел Подриња има један ескадрон коњице, код купатила има неколико кара и топова, колико има незнамо. Коморе има, долази и одлази, и кад одлази она носи ствари из појединих вила.

Прекјуче су вукли један топ велики са 6 коња и за њим ишло 7 јармова волова. Од купатила одвукли су га ка белим кућама у правцу Гучева и после пола сата вратили су се коњи и волови, а топ су негде оставили, за тим су отишла 20 војника са пијуковима и ашовима у истом правцу.

Пре 5/6 дана из бање Ковиљаче одвукли су за Босну 6 комада кара и топова.

До синоћ су кували увек вечеру за болницу и војнике, који су ту, а синоћ нису кували. Видели смо, да су синоћ наставили казан да пеку ракију.

Ови војници, који су нас чували и спровели јесу из 16. регименте и у бањи Ковиљачи има их око 2 батаљона.

Рањеника видели смо пре два дана да се доносе доста, а ова последња два дана нема тако много, ту у болници само преноће па их терају у Босну. Пре два дана чистили смо собе у болници, доктор вели, да ће требати 600 кревета, да се наместе за рањенике.

Причали су нам понеки од Срба војника, но крадом, да их Мацарски војници не виде, како су сви у опште плаше наших топова и бомби."

Част ми је предње доставити с молбом за увиђај.

26. септембра 1914. год.
Јаребице

По Заповести Команданта
Начелник Штаба, Пуковник,
Душан Ј. Пешић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

35.
Тих. А. Поповић, секретар места Сапона - Министарству иностраних дела Србије, Ниш

Министарству Иностр. Дела – Ниш.

У прилогу под./. имам част послати Министарству један мемоар о зверствима аустријским, израђен у Врховној Команди, са под.//. 16 фотографских снимака по списку.

Како има снимака од којих нема дупликата, Врховна Команда ми је уступила те оригиналне примерке, само под условом, да се тамо копирају и одмах врате по списку.

Потребно је послати Врховној Команди са оригиналом и по неколико копија, како би се оне могле ставити на расположење овд. страним дописницима, чије су услуге познате.

Но. 223.

26. септембра 1914. г.

у Ваљеву.

Тих. А. Поповић
секретар Места Сапона

Бр.	1. Драгомир Маринковић, из Липолиста, рањен зрном дум-дум,	нема	дупл.
и	2. Један женски леш из Кривајице; заклан и исечен кајиш с руке.-	”	”
	3. Четири леша из Кривајице, три женска, један мушки,-	”	”
	4. Три леша из Кривајице, два мушка, један женски,-	”	”
	5. Побијени дечаци од 15-17. г. у с. Глишићу, код Шапца.-	”	”
	6. Заробљени па побијени војници 13. и 14. пука II позива,-	”	”
	7. ” ” ” ”	”	”
	8. Поклани људи у Лозници код Кундовића магазе,-	”	”
	9. „У походе сину“-после борбе на Церу,-	”	”
	10. Масакриран срп. војник од Аустријанаца,-	”	”
	11. Заклане жене и деца у селу Клупци. Лозничкаопш,-	”	”
	12.Потучени војници у Јевремовцу – њих 36,-	”	”
	13. Шабачка црква.	”	”
	14. Сељаци потучени кундацима у Јевремовцу,-	”	”
	15. Побијено срп. становништво у Босни.-	”	”
	16. Масакрирано	”	”

Упад аустријски на српско земљиште, извршен у првој половини августа о. г., био је праћен зверствима каква се не памте у историји модерних ратова. У свом службеном исказу један наш официр каже: „Био сам скоро три године четник у Маћедонији и Старој Србији и нагледао се свакојаких зверстава бугарских, турских и арнаутских дивљака. Био сам у турском и бугарском рату, а такође и у арнаутској буни у дебарском округу, али оваквих свирепости и бестијалности нисам видео.“

У овом мемоару забележен је само један, па и то мањи део аустријских зверстава. Побележити сва зверства, било је немогућно. Многе жртве аустријске биле су покопане пре него што су наши иследници стигли на лице места да их виде својим очима и побележе. Наш се народ журио да их што пре покопа, нешто из здравствених разлога, а нешто и из свога нарочито осећања стида. Што се тиче оних примера аустријских зверстава који су надлежним путем утврђени, ти се примери, и ако чине само мањи део онога што је аустријска војска учинила, ипак тако многобројни да их је немогуће све наводити. Овде су стога наведени само најкарактеристичнији примери.

Извиђај о аустријским зверствима вршили су наши официри. У својим извештајима они су, без икакве реторике и увеличавања, саопштавали само оно што су или сами видели или опет од очевидаца слушали. Где је било могућно, позивани су страни лекари и страни дописници да и они узму учешћа у извиђају. Треба само имати на уму, да се и у овом рату код наше војске налазио много мањи број страних лекара и страних дописника него што је то био случај у ранија два рата.

Још пре него су аустријске трупе прешле на наше земљиште, њихове су команде изречно наредиле војницима да према таквом народу као што је српски, несмеју бити

хумани и милостиви. У штампаној „Директиви за држање према становништву у Србији“, коју је издала Ц. и Кр. IX корпусна команда, каже се од речи до речи ово:

„Рат нас води уједну непријатељску земљу, која је насељена становништвом, испуњеним према нама фанатичном мржњом; у једну земљу, гдеје мучко убиство, као што то катастрофа у Сарајеву показује, чак и вишим класама дозвољено, где се оно управо као јунаштво слави. Према таквом становништву сваки хуманитет и благородност није ни најмање на своме месту; шта више штетна је, јер ови, иначе у рату по некад могући обзири, у овој прилици веома угрожавају сигурност наших трупа.“

Аустријске су трупе и сувише добро разумеле овај миг који им је дан. Оне су оставиле на страну све прописе модерног ратног права по којима је употреба силе допуштена само према непријатељској војсци а не и према његовом грађанском становништву. Аустријске трупе нису поштовале ни живот ни част ни сопственост нашега грађанског становништва. Где год су прошле, оне су пљачкале, пустошиле, палиле. Оне су ставиле под нож наше грађанско становништво, не штедећи чак ни жене и децу. Силовања почињена од аустријских официра и војника, многобројна су и бестиална. Натерана на повлачење, аустријска је војска оставила за собом сама згаришта и читаве гомиле лешева.

Од аустријског зулума нарочито су пропатила ова села и вароши: Шабац, Лозница, Лешница, Љубовија, Грушић, Цулковић, Метковић, Добрић, Десић, Радивашница, Бела Река, Петковица, Рибари, Прњавор, Сипуља, Мровска, Волуја, Бистрица, Цикоте, Дворска, Јаребице-Драгинац, Завлака, Текериш, Румска, Нешковица, Бојић, Богословац, Причиновић, Ступница, Шујице, Кривајица, Чокешина, Бастава, Мојковић, Ликодра, Богосавац, Томисавци, Шљивова, Ставе, Врбић, Брезјак, Маово, Ливаде, Јевремовац, Варна.

Сва су та места, које више које мање, опљачкана. Нарочито су страдале вароши Шабац, Лозница, Лешница, и богато село Прњавор. Прњавор је сав изгорео, и његове су куће претворене у згаришта. Вароши нису опљачкане у обичном смислу речи, него опустошене. Што се није могло понети, то је на какав било начин упропашћено. Чак су и прозори полупани или избрљани и намазани нечистоћом. Бунари су затровани. У апотекама је сав материјал уништен. Из новчаних завода, не само да је однет сав новац и хартије од вредности, него су и књиге упропашћене. По школама су кварена учила. Нарочиту мржњу аустријских официра и војника изазивале су наше цркве и манастири. Шабачка је црква јако оштећена. Манастир је Чокешина похаран. У Лешничкој цркви, одежде и остале свете ствари разбацане су, а кандила поломљена. У Јаребици је црква претворена у шталу, и коњска се балега налазила чак у олтару. Ту, у цркву, довођене су девојке и силоване на часној трпези.

Поред пљачке, врше су и уцене. У Грушићу је један сељак био уцењен са 100 дуката: он је новац положио, и опет био заклан. У општини Цикотској, сељак Илија Алексић ударан је на муке да би новац дао, па је на мукама и издахнуо. Поред појединаца, уцењиване су и читаве вароши. На пр. од вароши Лознице тражено је 30 000 динара. Та сума није била на њу ударена на име реквизиције ни на име репресалија, него просто као откуп од пљачке и паљевине. Да би се сигурније дошло до те суме, узети су таоци. Лозница је положила 30 000 динара, али таоци нису били пуштени на слободу, него су одведени незна се где.

Наше цивилно становништво убијено је више или мање свугде где је аустријска војска прошла. Број аустријских жртава не да се ни приближно утврдити, али је он без сумње врло велики, јер се убијало у масама. Обично су веће или мање гомиле везиване заједно, па онда премлаћивана кундаком и бајонетом. Има исто тако примера да су се људи у гомилама затварали у поједине куће, које су се после потпаљивале. О том убијању у масама могу се навести ови примери. У сслу Цуљковићу нашла се читава

хрпа искасапљеног света,- људи и жена, стараца и баба, момака и девојака, и мушке и женскедеце. Само уједном потоку лежало је 27 лешева натрпаних на гомилу, искасапљених и испроваљиваних куршумима. У једној кући, нађени су у авлији лешеви једног дечка, једне жене, једног детета од године и једне бабе; у самој кући, нашао се у једној соби на кревету леш једне девојке, а на поду леш једне бабе. У другој кући, где је живело шест сестара са старом мајком, четири сестре и мајка убијени су; једна је сестра рањена; жива и здрава остала је само једна сестра која је стигла да утекне. У Прњавору, пре него ће се село запалити, цивилно је становништво бајонетима натеривано у куће, да и оно у њима изгори. Колико је света страдало у Прњавору, не може се тачно утврдити, али је без сумње страдало врло много, кад је само из згариште једне куће, која припада маси Милана Милутиновића, извучено око 50 лешева. У том месту зна се и за четири куће да су потпуно истребљене. У Јаребици, у једној су кући сви укућани побијени, чак и деца од две године. У другој опет, мати и четворо деце преклани су, па наслагани на гомилу. У Богословцу, у једној је кући убијено осам чељади: отац, мати и четири детета. У Лешници, побијено је око 115 сељака. У Чокешини, убијено је преко двадесет људи који се сви по имену знају, између других и Живојин Цветковић са женом и петоро ситне деце; у Богосавцу, у кући Николе Антића, нађени су убивени сам Никола, његова жена, његов брат, његов син, његова сна, четири детета између треће и седме године. У другој нечијој кући нашла се гомила од осам лешева два човека, три жене, три детета. У трећој кући, нашла су се четири леша; у четвртој кући, два човека обешена; у петој кући, једна жена заклана с мушким дететом извађеним из утробе. У Шапцу, наши војници из XIII и XIV пука, који су били заробљени, побијени су сви од реда, кад се непријатељ морао повући из ове вароши. Они су били затвореии близу расадника у Гашића имању; њих двадесет побивено је у дворишту испред штале; друга група од њих седам осам побивена је у самој штали; трећа група од њих тридесет побијена је у једној соби, где су сви потрпани на гомилу, у три реда, један на други.

Услед овог убијања у маси наилазило се врло често на страховите призоре. У Цуљковићу у једном дворишту, крај убијене жене и кћери, седео је један старац сав избоден ножевима, полумртав и готово избезумљен. Он је говорио: „Не знам ни сам што сам жив, и зашто живим. Три дана већ седим овде и гледам своју жену и дете пред вратима мртве. Нит могу да се кренем нити могуда вичем. Изубијаше нас, избодоше, осрамотише, па побегоше. Ево гледам. Како ова бара крви подамном расте, а не могу ничим да кренем да се склоним од ње.“ У Прњавору, један очевидац прича да је једна мајка, кад је потпаљена кућа у коју је била затворена, покушала сакрити своје одојче у недра да га пламен не дохвати. Исти је очевидац видео једну мајку с једним дететом на крилу и два поред ње, – сви четворо загрљени и изгорели. У ливади крај потока који се слеве стране слива у Јадар, ниже Кривајске механе, нађена је једна гомила од петнаест које мушких које женских лешева. Једној девојци нож је пробио леву вилицу па изишао кроз десну јагодицу; њени су се зуби просули по широким браздама крви која је цурила низ леђа једна бабе која је поред ње лежала преклана. Код села Маова нађена је једна жена убијена са сисанчетом које јој је заспало па грудима.

Аустријанци су убијали све што им је дошло под руке: жене као и људе, децу као и одрасле. Међу њиховим жртвама има стараца од осамдесет годипа и деце од године дана. На пр. у селу Мојковићу побијени су: Петар Панић (87 год.), Живко Арсеновић (70 год.), Илија Ђурђић (60 год.), Илија Марковић (58 год), Симеун Ђурђевић (55 год.), Милан Ђурђевић (45 год.), Добрија жена Тодора Васиљевића (40 год.), Љубомир Ђорђевић (35 год.), један син Милорада Ђурђића (16 год.), једно дете Добрије Васиљевића (4 год.), Јован син Драгомира Ђорђевића (3 год.). Према женама и деци није се имало никаква обзира. У местима Грушићу, Цулковићу, Добрићу, Прњавору, Сипуљи, Бистрици, Јаребици, Завлаци, Десићу, Белој Реци, Бојићу, Богословцу, Лешници, Шурицу, Цикоту,

Петковици, Мојковићу, Богосавцу, Маову, Јевремовцу нађени су лешеви деце испод десет година. У Цулковићу, једно дете од годину дана избодено је ножем. У том истом месту пошто су једну жену убили, заклали су и њено мало дете. У Прњавору, опет једногодишње дете натакнутоје на нож. У Јаребици, заклали су матер са четири мала детета и све их сложили на гомилу. У Богословцу, нађена су у једној кући четири детиња леша. У Лешници су убијена сва мушка деца изнад осам година. У Цикоту, убијена су два женска детета оба од четири године: Станислава Матићева и Ката Андрићева. У Прњавору, син Андре Мајсторовића, стар седам година, рањен је из пушке, а кћи Владислава Алановића, стара две године, рањена је из бајонета.

Убијање грађанског становништва вршено је ма под каквим изговором. У Чокешини, једна је жена убијена стога, што је рекла да нема мужа, а после се код ње нашла нека мушка кошуља. У Цикоту, убијена су четири брата само стога, што се код њих нашао један метак турске муниције из прошлих ратова. У Јаребици, убијен је сваки код кога је нађено какво било оружје (и ако претходно свет није био позван на предају оружја). У Белој Реци, Сипуљи, Варни, ајамачно и у другим местима, сељаци узети за путовође убијани су чим су свој посао свршили, – под изговором, да не би доцније показали нашој војсци пут којим су Аустријанци прошли. У Цулковићу, тражено,је од становништва да виче: „Живела храбра аустријска војска! Живео цар Фрања Јосиф!“ Ко не би хтео то учинити, био би сместа убијен. У Прњавору одмах је стрељано неколико виђенијих људи, да би се остали свет застрашио. Ради застрашивања, у Лешници је стрељано 50 људи, – и да би ефекат био јачи, дотеране су жене и деца да гледају стрељање. У многим местима (Грушићу, Белој Реци, Цулковићу, итд.), јамачно опет ради застрашивања, стрељани су председници општина. Али у великој већини случајева за убијање грађанског становништва није се тражио никакав изговор: наши су људи убијани просто зато што су Срби.

Запажен је велики број онакажених лешева. То долази отуда што су Аустријанци мучили своје жртве пре него би их убили, као и отуда што су налазили неког зверског задовољства да већ убијену жртву даље боду и касапе. У Цулковићу, једном су младићу прво ископали очи, па га онда убили. На положају Кику, један је дечко избоден, па онда бачен на воденички витао. У Шурицу, један је свештеник мучен, брада му изгађена упљувцима, па је онда заклан. У Цикоту, Илији Алексићу осечена су оба ува и нос, одсецано му је месо с оба бута, ушкопљен је, – и од свих тих болова он је најзад издахнуо. У Дворској, Максима су Васића везали за воденички кото, пустили кото да се окреће, и у том окретању дохватили Максима на ножеве, и боли га како је ко стигао. У неким местима, као на пр. Јаребици, Чокешини, Богосавцу,људи су печени живи. Нађено је много лешева којима су извађене очи, осечене уши, нос, прсти, очни капци, вилице, одерана кожа, али, како изгледа, ти су људи прво побијени, па онда онакажени. Женама су обично сечене дојке. У Прњавору, једној су жени расекли дојке и кроз њих провукли прсте, па је онда онако мртву ставили у седећи став. У Маову још живи једна жена којој су дојке све избодене. У Богосавцу, једна је трудна жена убијена, и дете извађено на нож из утробе. Побијене жене остављене су обично сасвим разголићене. На неколико места, где је мати убијена заједно са дететом, мати је разголићена, а дете утиснуто између њених ногу.

Силовања су вршена скоро у свима местима. Силовано је све што је женско: бабе, циганке, чак и деца. У Шапцу су у једном хотелу, где је било сатерано становништво, силована сва женска деца изнад десет година. Силовање је извршено пред очима матера, које су кундацима ударане, кад су покушале да своју децу одбране.

Најзад, Аустријанци су чинили још и једну ствар коју досада ниједна модерна војска није чинила. Они су, наиме, одводили собом грађанско становништво у ропство. Треба нарочито истаћи да ти људи које су Аустријанци одводили собом, нису били узимати као таоци. Аустријанци су их заробљавали из сасвим другог разлога: да Краљ Петар,

како су јавно говорили, остао без војника бар за неки број година. Тиме се објашњује, што су одводили собом поглавито мушку омладину, у којој су гледали будуће војнике. Наравно, кад је одвођење једном почело, онда се више није пазило да се одводи само мушка омладина. Уз њу су одвођени и старији људи, жене, нарочито девојке (јамачно ради силовања), па чак и деца. На супрот, основним начелима међународног права, Аустријанци су узимали да не само војници него и мирни грађани могу бити заробљени. Колико сс могло утврдити, из Грушића, Петковице и Рибара, у ропство су одведени младићи; из Цулковића одведено је двадесет младића и девојака; из Беле Реке, све мушко становништво, почевши од стараца па до дечака из основне школе; усто је одведено и нешто девојака; само из једне куће одведено је девет чељади. Из Прњавора је одведено све мушко становништво преко дванаесте године; из Јаребице-Драгиица, многе младе девојке, шест девојчица од 15 година, и четири детета; из Симиног брда, из куће Станка Ивановића, две девојке и два старца; из Текериша, њих двадесеторо, које људи које жена које деце; из Лешнице, педесет грађана. Исто је тако одвођено у ропство и из ових места: Шурице, Чокешина, Бастава, Мојковић, Ликодра, Врбић.

Када се све ово прикупи, може се с пуно разлога рећи:

(1) Аустријска зверства нису осамљене и случајне појаве за које ваља учинити одговорнима само неке изузетно свирепе официре и војнике, каквих, у већем или мањем броју, има у свакој војсци. Аустријска су зверства чињена у таквим размерама и с толико систематичности, да се мора претпоставити да су лежала у плану аустријске више команде (што су у осталоме потврђује наведеном директивом IX корпусне команде). Аустријсказверстваостајудело и срамотацелеаустријскевојске.

(2) Својим зверствима Аустријанци су показали да они нису пошли у рат само противу српске војске него и противу српског народа. Они већ одавна говоре како треба противу српског народа приредити један „казнени поход". После сарајевског атентата они су се одмах ставили на гледиште, да за тај атентат треба казнити не само она лица која су за њ одговорна по прописима казненог законика, него цео српски народ као неког моралног сакривца.

(3) Таква једна наказна ствар као што је кажњавање целог народа није се могла извршити, а да се не повреде најосновнија начела међународног права и најпростији осећаји правичности. Аустријанци су употребили своју оружану силу противу нашег грађанског становништва противу кога је, по међународног права, нису смели употребити. Они су убијали наше људе без икакве доказаие кривице, само стога што су Срби, као да је бити Србин само собом једна кривица. Они су бајонетом нападали чак наше жене и нашу децу, иако су ови били заштићени не само правним принципима, него оним осећањима човечности која су својствена чак и народима ниже културе.

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/188-203

36.
Меморандум Штаба Врховне команде српске војске о злочинима аустроугарских трупа у Србији и превод извештаја Комисије за утврђивање злочина почињених на територији Завлака-Брезјак

М Е М О Р А Н Д У М
О злочиимима које су починиле аустроугарске трупе у Србији
(септембар 1914)

Аустроугарска армијаје за време свог кратког боравка на српској територији, у прошлом месецу августу, починила најтеже злочине. Према званичним извештајима

српских официра, окружних начелника, као и сведочењима лекара и страних дописника добијеним у току истраге, аустроугарски официри и војници убијали су заробљенике и рањенике, масакрирали невине сељаке (старце и децу), силовали и масакрирали жене. У равницама Мачве они су крали, газили и уништавали усеве (летину), палили градове и села, пустошећи све што се није могло понети.

Српска влада сматра да су сви ти злочини почињени не само уз знање аустроугарских војних власти већ и по њиховом наређењу. Да би то доказали она је у могућности да се послужи неким деловима из „Директиве о држању према становништву у Србији“ које су, у форми брошура, упућене трупама од стране команданта 9. армијског корпуса пешадијског генерала Хорстајна, а чији се оригинал налази у нашим рукама. У Директиви се, између осталог, може прочитати следеће:

„Ратне операције воде нас у непријатељску земљу, чије је становништво обузето према нама фанатичном мржњом, у једну земљу где је убиство, као што доказује и катастрофа у Сарајеву, дозвољено и у вишим друштвеним слојевима, где се оно упркос свему слави.“

„Прематаквом становништву нема места никаквим људским осећањима нити племенитости.“

„Не дозвољавам да се заробљавају становници који би били нађени без униформе, већ под оружјем; они морају бити стрељани без изузетка.“

„Улазећи у насељена места, треба континуирано приводити таоце (свештенике, учитеље, угледне људе). Ови таоци морају бити стрељани уколико само један пушчани метак буде опаљен ка нашим трупама, а све куће морају бити спаљене.“

„На све становнике који се затекну ван градова и села треба гледати као на део банде која је сакрила своје оружје; услед недостатка времена да би се обавила опширна истрага, треба стрељати све ухваћене житеље уколико и најмање буду деловали сумњиво.“

Доле наведене чињенице послужиће као модел понашања према којем ће аустроугарске трупе тумачити и извршавати одређене наредбе. Набрајање ових чињеница је нужно непотпуно, јер у многим случајевима, као што су ова насиља, жртве су покопаване из здравствених разлога и због презира, пре него што су могли бити прибављени званични докази.

Разарања, пустошења, пљачке, паљевине

Доле наведени градови и села су потпуно или делимично уништени, опустошени, опљачкани и спаљени.

1) Градови: Шабац, Лозница, Лешница и Љубовија

2) Села: Грушић, Цуљковић, Метковић, Добрић, Десић, Радовашница, Бела Река, Петковица, Рибари, Прњавор, Сипуља, Мровска, Волуја, Бистрица, Цикоте, Дворска, Јаребице, Драгинац, Завлака, Текериш, Румска, Нешковац, Бојић, Богословац, Причиновић, Ступница, Шурице, Кривача, Чокешина, Бамгава, Миоковић, Ликодра, Богосавац, Томисавци, Шљивова, Ставе, Врбић, Брезјак, Маове, Ливаде, Јевремовац, Варна.

Од свих тих места, градови Шабац, Лозница и Лешница и богато село Прњавор највише су страдали. Прњавор је био потпуно спаљен, његове куће претворене у гомилу пепела. Ови градови нису били, једноставно речено, само уништавани већ су тотално опустошени. Аустријанци су, у сваком случају, уништили све што се није могло понети. Они су чак разбијали стакла или их прљали и мазали изметом. Затровали су бунаре. Пљачкали и уништавали све што су налазили у апотекама. Из банака нису само износили сав новац и све папире од вредности већ су, такође, уништавали све књиге и регистре. У школама су уништили комплетна наставна средства. Наше цркве

и манастири постали су објекти нарочите мржње аустроугарских официра и војника и њихове страсти за уништавањем. Саборна црква у Шапцу је веома оштећена. Манастир у Чокешини је опустошен. У цркви у Лешници ковчези и други црквени предмети бацани су на земљу и скрнављени. У Јаребици црква је претворена у коњушницу; коњски измет простире се све до олтара. Младе девојке су одвођене у ту цркву и силоване на црквеном олтару.

Уцене

Аустријанци су чинили гнусне уцене. У селу Грушић обећали су једном сељаку да ће му поштедети живот уколико им да 100 дуката (1.200 франака); кад су добили ту суму, они су га погубили.

У селу Цикоте мучили су сељака Илију Алексића да би им дао новац. Клео се да га нема. Али, они му нису веровали и злостављали су га све док није издахнуо.

У селу Брезјак једна сељанка бацила се на колена плачући; преклињала их је да јој поштеде сина јединца, дете од десет година, нудећи им целокупну своју уштеђевину која је износила хиљаду франака. Обећали су јој да неће дирати сина и узели хиљаду франака, али истог момента су га убили пред очима мајке.

Они нису изнуђивали само новац појединачно већ су глобили читаве градове. На пример, тражили су тридесет хиљада франака од града Лознице. Ова сума није захтевана ни као реквизиција, нити као одмазда; она је, једноставно, тражена као цена обећања да ће поштедети град од пљачке и пожара. Да би осигурали плаћање те суме, Аустријанци су покупили таоце међу угледним грађанима. Град Лозница им је исплатио тридесет хиљада франака, али они нису вратили таоце, већ их одвели у непознатом правцу.

Насиља

Аустријанци су чинили безбројна насиља над цивилним становништвом свуда куд су пролазили. Број жртава не може се ни приближно тачно одредити, али је изузетно велики јер су вршена масовна убиства. Они су заједно везивали прилично велики број људи, а затим их убијали моткама или бајонетима. Веома често су их масовно затварали у куће у које су подметали пожар.

Ево неколико примера.

У селу Цуљковић велики број људи је заклано или су живи спаљени: мушкарци, жене, старци, старице, младићи, девојке и деца оба пола. У једној јарузи лежало је 27 лешева, људи закланих или изрешетаних мецима. У дворишту једне куће налазе се лешеви дечака, младе жене, старице и једног детета од годину дана; у једној соби те куће налази се на кревету леш младе девојке, а на поду исте просторије леш једне старице. У другој кући, где је живело шест сестара са својом баком, четири од тих девојака су убијене, пета је била рањена, док се шеста спасла.

У селу Прњавор мештани су савладани убодима бајонета и затворени у куће у којима је затим подметнут пожар. На тај начин су становници у великом броју живи спаљени. Не може се тачно одредити број жртава, али се може просудити на основу чињенице да је из једне усамљене куће, која је припадала извесном Милану Милутиновићу, извучено 50 угљенисаних лешева. Четири велике фамилије потпуно су истребљене у том селу.

У селу Јаребица нађени су убијени сви чланови једне фамилије, чак и деца од две године. У другој кући, исто село, Аустријанци су заклали мајку са четворо деце и њихове лешеве бацили један преко другог.

У селу Богословац убили су у једној кући шест особа: оца, мајку и четворо деце.

У граду Лешница Аустријанци су убили 115 особа.

У селу Чокешина међу убијеним житељима идентификована су имена 20 особа, међу којима и Живојин Цветковић са својом женом и петоро мале деце.

У селу Богосавац, у кући Николе Антића, пронађени су убијени домаћин Никола, његова жена, његов брат, његов син, његова снаја и четворо деце од којих троје испод седам година. У трећој кући истог села нађена су четири леша, у четвртој два обешена човека, у петој заклана једна трудна жена са дететом извађеним из њене утробе.

У граду Шапцу сви наши војници из 13. и 14. пука који су били заробљени побијени су од стране непријатеља када је овај био принуђен да се повуче. Ти војници су били затворени у једној кући близу имања М. Томића; двадесет војника из те групе је убијено у дворишту испред штале, осам у штали, тридесет у једној соби где су њихови лешеви натрпани у три реда.

У селу Цуљковић покрај своје убијене жене и ћерке седео је старац у јадном стању, био је избоден ножем, полумртав и готово луд. Говорио је: „Не знам како сам могао да останем жив и зашто живим. Има три дана како седим овде и гледам своју жену и дет мртве на прагу моје куће. Не могу ни да се крећем ни да вичем. Они су нас тукли, боли нас ножем, обесчастили, а затим побегли. Ево шта ја гледам како та бара од крви подилази испод мене и не могу да направим ниједан покрет како бих негде побегао и спасао се.“

У селу Прњавор један очевидац прича како је једна жена, када су Аустријанци намеравали да подметну пожар у њеној кући, где је она била затворена, покушала да своје дете сакрије на грудима како би га спасла од пламена. Исти сведокје видео једну жену у седећем положају са дететом у крилу и два детета са стране. И сви четворо у том положају били су живи спаљени.

У селу Криваја, на једној ливади близу реке, изнад крчме пронађена је гомила од 15 лешева закланих мушкараца и жена. Међу њима налази се леш младе девојке бајонетом проboденог лица у пределу вилице на левој и јагодице на десној страни; њени зуби су се налазили у локви крви која се протезала до леђа једне старе жене која је покрај ње заклана лежала.

У селу Липолист пронађен је рањен метком дум-дум извесни Драгомир Мариновић, чији су отац Тодор, рођак Марко од 13 година и мајка Ружица били убијени.

У селу Маове пронађена је млада жена са живим новорођенчем које је на њеним грудима спавало.

Аустријанци су убијали све на које су наилазили – мушкарце, жене, децу и одрасле. Међу њиховим жртвама налазе се старци од 80 година и деца од једне године. У селу Миоковић, на пример, убили су следеће особе: Петра Панића (87 година), Живка Арсеновића (70), Илију Ђурђића (60), Илију Марковића (58), Симеуна Ђурђевића (55), Милана Ђурђевића (54), Добрију (40) жену Тодора Васиљевића, Љубомира Ђорђевића (54), сина Милорада Ђурђевића (16), дете Добрије Васиљевић (4), Јована, сина Драгомира Ђорђевића (3).

Аустријски војници нису штедели ни жене ни децу. У местима: Грушић, Цуљковић, Добрић, Прњавор, Сипуља, Бистрица, Јаребице, Завлака, Десић, Бела Река, Бојић, Богословац, Лешница, Шурице, Цикоте, Петковица, Миоковић, Богосавац, Маове, Јевремовац нађени су лешеви деце испод 10 година.

У селу Цуљковић ножем је избодено дете од годину дана након што је убијена једна жена. Они су јој убили дете.

У граду Лешница сва мушка деца изнад 8 година била су побијена. У селу Цикоте убили су две девојчице од 4 године: Станиславу Матић и Кату Андрић. Аустријанци су убијали мирно становништво без икаквог разлога. У селу Чокешина убили су једну жену јер је изјавила да нема мужа, након чега су код ње пронашли једну мушку кошуљу. У Цикотама убили су 4 брата под изговором да су код једног од њих пронашли

турску пушку заосталу из последњег српско-турског рата. У селу Јаребице убили су сваку особу код које су пронашли ма какво оружје, а да претходно нису позвали те житеље да предају оружје. У Белој Реци, Сипуљи и Варни они су сељаке, наредивши им претходно да открију правац којим је кренула српска војска, побили под изговором да их ометају у проналажењу тог пута. У Цуљковићу наредили су житељима да вичу: „Живела херојска аустријска војска! Живео цар Фрањо Јосиф.“ Они који су одбијали да изврше то наређење били су одмах погубљени.

Само што су ушли у Прњавор, побили су многе угледне људе из тог места да би застрашили становништво. Са истим циљем побили су 50 житеља Лешнице и, да би ефекат био што јачи, принудили су жене и децу из тог насеља да им помажу у егзекуцији. У многим местима: Грушићу, Белој Реци, Цуљковићу итд. свуда са циљем да застраше становништво, убијени су председници општина.

Међутим, у великом броју случајева Аустријанци се нису трудили да пронађу изговор да би истребили цивилно становништво: они су убијали наше људе само због тога што су били Срби.

Сакаћења, тортуре, силовања, отмице

Евидентан је велики број унакажених лешева. То произилази из чињенице да су Аустријанци своје жртве подвргавали најгорим тортурама пре него што би их убили, а већ усмрћене често бајонетима пробадали и сакатили.

У Цуљковићу Аустријанци су једном младом човеку најпре извадили очи, а затим убили.

На положају званом Кик изболи су бајонетом једног младића и бацили га на точак млина који се окретао.

У Шурицама мучили су сеоског пароха, пљували му у браду, а затим га заклали.

У Цикотама су одсекли нос и оба ува извесном Илији Алексићу; одсекли су му комаде меса на бедрима и кастрирали га.

У селу Дворска везали су Максима Васића за точак млина и како се точак окретао, они су га дочекивали ножевима, који су се забадали у месо.

У неким местима као што су, на пример, Јаребице, Чокешина, Богосавац, становништво је живо спаљивано.

Евидентни су многобројни лешеви на којима су биле извађене очи, одсечене уши, носеви, прсти, очни капци, извађене вилице, одрана кожа; међутим, изгледа да су те жртве најпре убијене, а затим сакаћене.

Женама су Аустријанци често одсецали дојке.

У Прњавору су одсекли прсте једној жени, затим јој проболи дојке кроз које су провукли одсечене прсте.

У Маову виђена је још једиа жена чије су дојке биле избодене бајонетима.

У Богосавцу су убили једну трудну жену, извадили јој дете из стомака и наболи га на нож. Они су комплетно свлачили и остављали тако под ведрим небом жене које су претходно убијали. У многим местима убијали су мајку и дете које су јој остављали да лежи међу ногама.

Починили су силовања готово у свим местима кроз која су Аустријанци про- лазили; силоване су све особе жепског пола: старе жене, циганке, па чак и деца. У Шапцу, у једном хотелу где су претходно затворили многе становнике, силовали су сву женску децу изнад 10 година. Силовали су их у присуству њихових мајки које су тукли палицама уколико би покушале да заштите своју децу.

Осим тога, Аустријанци су починили један злочин који до сада ниједна савремена армија није починила: одводили су са собом, у Аустрију, у ропство, мирно

становништво из градова и села. Треба изричито нагласити да ти људи које су Аустријанци водили са собом нису били узети као таоци. Аустријанци су их узимали као заробљенике са једним сасвим другим циљем – да би краљ Петар, они су отворено то истицали, остао без војника током наредних неколико година. У вези са тим треба истаћи чињеницу да су водили са собом, пре свега, младе људе у којима су видели будуће војнике. Међутим, када су први пут почели да одводе становништво у заробљеништво, нису обраћали пажњу да то буду само младићи (дечаци); водили су такође старе људе и жене, нарочито младе девојке, чак и децу. Супротно основним принципима међународног права, Аустријанци су сматрали да имају право да узимају као затворенике не само војнике већ и мирне грађане без оружја.

Треба констатовати да су Аустријанци одвели у заробљеништво све младе људе из села Грушић, Петковица, Рибари, двадесетак младића и младих девојака из Цуљковића, комплетно мушко становништво из Беле Реке, од стараца до дечака из основне школе. У овом последњем селу отели су деветоро деце. У Прњавору су одвели сву мушку децу изнад дванаест година; у Јаребици-Драгинцу много младих девојака, шест девојчица од 15 година и четворо деце: у Симином Брду из куће Станка Ивановића, две младе девојке и двоје стараца; у Текеришу двадесетак житеља (мушкараца, жена и деце); у Лешници педесет грађана. Они су, такође, одвели у заробљеништво многе житеље из следећих села: Шурице, Чокешина, Бастава, Мајковић, Ликодра и Врбић.

Септембар 1914.

Прилог „Меморандума“

ПРЕВОД ИЗВЕШТАЈА Комисије за утврђивање злочина почињених на територији Завлака-Брезјак (9/22. август 1914)

Комисије именоване од стране команданта војног округа Дринске дивизије и начелника округа Ваљево, са задатком да утврди злочине почињене на територији Завлака-Брезјак; Комисију су чинили начелник ваљевског округа Јанићије Красојевић, доктор Светислав Николајевић, лекар болнице у Београду, и сведоци Ариус ван Тиенховен из Хага и Жил Смит, инжењер и индустријалац из Швајцарске.

I

8/21. августа 1914. године у село Кривача, које се налази на путу од Ваљева ка Лозници, Комисију је провео старац из села на једну пољану у подножју брежуљка, удаљену од 400 до 500 метара од пута. На тој пољани, у близини једног потока, почивало је петнаест лешева различитих година и оба пола, у гомили један поред другог у положају како их је смрт затекла. Дванаест од тих лешева имали су руке свезане иза леђа и били су, осим тога, заједно повезани једним дугим конопцем.

Мало даље на истој пољани три мушка леша поодмаклих година лежала су на трави један поред другог.

Испитивање ових жртава показало је да су оне биле најпре малтретиране, затим делом везане, све унакажене и најзад довршене ударцима палице, бајонета и пушчаним хицима.

Пре него што је приступила тим лешевима, поменута група је фотографисана у присуству Комисије и мајора аустријске војске Јозефа Балзарика (Josep Balzariek), из 16. пешадијског пука, заробљеног у близини села Кривача.

Идентитет жртава и видљивеповреде

1) Споменка Ћосић, стара шеснаест година, пробушене лобање у дужини од 15 центиметара и делом мозга који је исцурио из лобање. Осим тога, ова жртва је имала три метка у грудима и један метак у руци. Имала је белу мараму везану око руке. Овај леш је снимљен.

2) Мирка Ћосић, стара 58 година, има два метка у грудима изнад дојки. Има једну рану на левој бутини од 15 сантиметара дубине изазвану вероватно бајонетом.

3) Сара Терочевић, стара 50 година, има метак у грудима и на свакој бутини рану дугу 15 сантиметара и дубоку по 6 до 7 сантиметара, изазване оштрим предметом. Испод кука, на површини једнакој људској руци, комад меса са тела је одсечен оштрим предметом. Тажртвајебилафотографисана.

4) Милана Благојевић, стара 50 година, задобила је један метак у јетру, један метак у колено десне ноге, два метка испод десног пазуха и метак у ивицу десне руке, кост је била поломљена на том месту. Излив крви кроз уши, нос и уста указивао је на дубок прелом лобање.

5) Тома Терочевић, стар 50 година, добио је два метка у груди и има рану на врату с леве стране 10 сантиметара дугу, 6 сантиметара широку и 10 сантиметара дубоку која је открила плућа и главне артерије. Овајлешјефотографисан.

6) Цветко Благојевић, стар 13 година, осим метка у плућима има дубоку рану на врату с десне стране. Испод пазуха с леве стране има дубоку рану од 6 сантиметара дужине и 4 сантиметара ширине изазвану сечивом.

7) Милан Стефановић, стар 60 година, има потпуно поломљену браду и доњу вилицу као и метак усред груди и један метак у трбуху. На прегибу десног колена има рану од 10 сантиметара дужине и 4 сантиметара ширине и кост поломљену на том месту.

8) Стојадин Благојевић, стар 13 година, има велику рану испод колена десне ноге и поломљену кост на том месту. Изнад тог места видљиво је јако згњечење а још више, на бутини, друга контузија; има метак у малом трбуху и два метка у куку с десне стране.

9) Вукосава Терочевић, стара 18 година, има рану на врату с леве стране од доње вилице до рамена широку 4 сантиметра и дубоку 5 сантиметара. Доња вилица је поломљена; има рану на руци почев од шаке, 20 сантиметара дужине и 6 сантиметара ширине, изазвану оштрим сечивом.

10) Крсманија Благојевић, стара 18 година, погођена бајонетом у десну дојку, има метак у левој дојци, метак у доњем трбуху и два метка у бутини десне ноге, а кост поломљену на том месту. Лобања разбијена; изнад леве бутине комад меса једнак површини људске руке је одсечен.

II

9/22. августа у селу Брезјак, које се налази покрај пута од Ваљева ка Лозници, Комисија је отишла на једну пољану око 500 метара удаљену од пута. Тамо, у једном јарку уз живу ограду, лежи пет лешева. Отац, мајка и њихове три кћери/сви унакажени и масакрирани:

1. Лазар Петровић, стар 40 година, из Брезјака
2. Милица Петровић, његова жена, 40 година, из Брезјака
3. Доја Петровић, њихова кћи, 18 година, из Брезјака
4. Ангелина Петровић, њихова кћи, 14 година, из Брезјака
5. Станојка Петровић, њихова кћи, 12 година, из Брезјака

Поред тих лешева пружио се леш једног пса везаног за ногу мале Станојке. Та група је фотографисана у присуству Комисије.

III

На 100 метара од те групе, на једној њиви под кукурузом, уз сам пут налази се свеж гроб. Пошто је Комисија наредила да се тај гроб отвори, извађено је из њега пет лешева, који су један преко другог били бачени у тај гроб, тако плитак да се први леш назирао из земље. Комисијаје установиладасутежртвебиле:

1. Сима Јездић, стар 14 година из Брезјака
2. Аница Јездић, стара 30 година из Брезјака
3. Ангелина Павловић, стара 13 година из Брезјака
4. Драгић Павловић, стар 14 година из Брезјака
5. Јулија Томић, стара 14 година из Брезјака

Сви лешеви су били унакажени; ова група је фотографисана.

IV

Истог дана Комисија је отишла уједну колибу удаљену око 70 метара од горе наведене јаме и нашла у њој леш младе жене идентификоване као М.*, жена Милорада П., из Брезјака. Овај леш је лежао наједном кревету на леђима раширених ногу; доњи део тела откривен, делови гениталних органа надувани и искрвављени, што доказује да је ту жртву силовао велики број особа. Смрт је била изазвана ударцем бајонета у леву дојку.

Идентитет свих тих жртава установили су њихови рођаци и општински органи тих села.

На целој територији коју је обишла како би констатовала злочине Комисија је установила да је комплетан намештај у домаћинствима, као што су кревети, ормари, столице, столови, машине за шивење па чак и пећи за грејање, потпуно уништен и избачен напоље. Комисија је, такође, констатовала да су све домаће животиње, уколико нису поједене или одведене, масакриране.

Према изјавама житеља и општинских власти, евидентно је да су слични злочини почињени у свим селима која су окупирале аустроугарске трупе, али Комисија прихвата да је званична констатација напред наведених случајева сасвим довољна за доказе да се овде не ради о појединачним случајевима, већ о тако добром систему репресалија, рекло би се освети, без преседана.

Превео Жил Отрал (Jules Autral)

Ми доле потписани изјављујемо да је евидентирање почињених злочина у Лимана Брду, Брезјак у округу Шабац учињено у нашем присуству 8/21. и 9/22. августа 1914. године и да извештај (превод) који претходи у свему одговара ономе што смо видели на лицу места.

9/22. августа 1914.
Ваљево

Потписани: др медицине Ариус ван Тиенховен, Жил Смит, инж
Чланови Комисије: Јанићије Красојевић,
др Свет. Николајевић

Штаб Врховне команде
Бр. Службени

Гарантујемо
аутентичност ове копије за коју тврдимо да одговара
оригиналу који се чува у досијеу

Бр. А 24348 војних канцеларија Дринског подручја

11. септембар 1914.
Ваљево

Шеф Обавештајног бироа
Потписани:
пуковник Драг. Димитријевић

АВИИ, П 4/2, к. 32, рег.бр. 2/3

37.
Извештај ī. Барловца, бившеī српскоī конзула у Паризу о аустријским зверствима

Велика катастрофа која је беснела у свету, ималаје за изговор Србију и вечиту мржњу ове мале земље против аустроугарске монархије.

Аустријска војска освојила је један део Србије под помпезним именом „Казнене експедиције“. Добила је и изгубила битке од којих ће једна -она на Церу- дуго остати забележена у сећању аустријских војника који су у њој учествовали; али она је у исто време опустошила оружјем и ватром целу територију на којој је био обезбеђен приступ њеним прекидом.

Поље војне операције – трапезоид који се простире између Саве, Дрине све до Лознице и одатле пролазећи преко планине Цера све до Шапца, и Саве – било је такође поље где су се дешавале невиђене грозоте, безгранична зверства.

Оно што најперверзнија машта може да измисли је употребљено под различитим изговорима, а чак и без икаквог изговора, да би се мучио невини народ, оптужен што се икада усудио да подигне глас против моћног суседа.

Солдатеска, пијана од беса и страха, глобила је, не само из личне иницијативе, већ по наређењу Високе команде, на очи и уз помоћ војника, тражећи бомбе кодјадних, невиних људи, који их, очигледно нису ни имали.

Српски генералштаб поседује наредбу, дату од стране Команде IX корпуса аустријске војске „О начину како треба поступати са становницима у Србији.“

Неколико одломака из овог документа биће довољни да покажу „начин“ који су примењивали освајачи у односу на потчињене.

„Рат нас води у непријатељску земљу, насељену становницима, пуним фанатичне мржње према нама; у земљу у којој је злочин, чак и међу високим сталежом, дозвољен и слављен – као што то доказује катастрофа у Сарајеву. У односу на такве становнике, сваки људски или племенити поступак уопште не би био на своме месту; чак би био штетан, јер обзири који су понекад допуштени у рату, могли би том приликом бити за наше трупе опасни.

Наређујем да се за време ратних операција поступа, према свима и свакоме, са највећом строгошћу, одлучношћу и највећим неповерењем.

Пре свега, нећу трпети да наоружани људи, без униформе непријатељске земље, сами или у групи, буду заробљени; морају бити убијени немилосрдно.

По уласку у насељена места, одмах ухватити таоце: свештенике, учитеље, власнике и др; одвести их са трупом до задњих кућа у селу и у случају ијединог испаљеног метка против наших трупа убити их без милости.[1]

Уколико се трупе задрже дуже на одмору у неком месту, сазвати становнике, захтевати оружје и најавити уништавање сваке куће у којој би се нашло оружје.

Уколико се становници, који живе у тим кућама не буду могли наћи, обавестити све да ће они најугледнији бити обешени, уколико не дају тражена обавештења. На тај начин треба на лицу места поступити.[2]

1 Већина наших бораца, не рачунајући друге трупе, ииje била у униформи на почетку непријатељстава.

2 Оружје није пронађено, али су куће спаљене а људи обешени.

Гледајте у сваком становнику, који се налази изван насељених места, обичног бандита којије сакрио своје оружје. Пошто немате времена да гатражите, убите и најмање сумњиву особу.“

Ова наредба је извршена дословце, а непредвиђени случајеви, решени су у смислу овог документа.

Освајачки талас је све збрисао пред собом, не остављајући у појединим местима чак ниједну душу која би живела да би плакала и сахрањивала мртве, гасила ватру кућа у пламену.

Ниједно село кроз које је непријатељ прошао, није остало нетакнуто; свугде су ватра, злочип, силовање, крађа, обележили његов пролазак. Поједина села, као Шабац на пример, сасвим су опљачкана, а када пролазимо улицама у сред бела дана, помислите да пролазите кроз неки стари ископапи римски град, насељен путницима- пролазницима или стражарима.

Овај погранични град на Сави, освојен је изненадним нападом и пуно становника није хтело да напусти град, уверен да се налази пред једном цивилизованом војском; други нису имали времена нити могућности да беже.

Аустријанци су одмах обишли куће, одвојили мушкарце од њихових жена и деце, ухапсили као таоце, старце и младе људе, неспособне за војну службу, који су касније одведени у Мађарску или убијени на лицу места због и најмање ситнице. Жене и деца били су затворени у кафанама и шталама -које нису ваљале ни за коње хусара- и били су набацани по поду. Ноћу су војници под оружјем, долазили да траже најлепше девојке, које су одале мађарске служавке ради забаве њихових официра; они су их касније препуштали да њима буду потчињене, како би свако добио свој део у неправди и како би имао чиме да се хвали по повратку.

Те исте жене и деца су онога дана када је освојен град, пре него што ће их затворити, гурнули у поље које се протеже око града, да би служили као живи штит аустријским војницима који су напредовали ка српским позицијама. У току пута, бацили су их на земљу и пуцали рафале изнад њихових глава ради испитивања непријатељских трупа; затим су кретали даље и иста игра је започињана, неколико десетина метара даље све док нису откривени толико жељени шанчеви.

Ватра је уништила један део града, бацајући током више ноћи, своју тужну светлост на десетине километара унаоколо. Крађа, пљачка и глупо уништавање окончали су ово пустошење; бацајући намештај и ствари у ровове, на улицу или на пут, мађарске су банде овом суморном радњом добро обележиле свој пролазак. У цркву су скупили и затворили жене, децу и неколико стараца из околних села. У току борбе, један српски пук упао је у град и пошао ка цркви. Сав тај свет почеоје да виче: „Спасите нас!“ Пук су отерали Мађари и сви ти дроњавци, свезаних руку на леђима, задављени су и сахрањени на лицу места.

Гроб је необично дуг; број жртава је морао бити доста велики. У селима су коришћени исти поступци са неколико измена које нису биле наклоњене жртвама.

Свугде су одвојили таоце да би их убили или обесили у суседном селу; жене су силоване или задављене, девојчице окаљане а деца убијена ударцима бајонета.

Формирани су прави ланци живих бића -од четири до седамнаест у једном редуруке свезане на леђима, завезани једни за друге конопцем. Поједини су стрељани -имајући највећу част да им очи буду везане -други, бројнији, били су једноставно задављени, отворених очију, гледајући смрти у лице.

У Лешници су свезали једну стотину особа са гвозденом жицом; та бића била су стрељана групно, а да нико не би избегао своју судбину -као што је био случај са другим рањеницима- Аустријанци су их одмах сахранили. Колико је њих још било живих, јер метак није спасоносни бајонет -он не гарантује тренутну и сигурну смрт.

Сви укућани -жене и деца, били су присиљени да скачу у подрум, где су војници били накострешили своје бајонете и ишчекивали своје жртве да би их укебали; уколико би се мало двоумиле, ударцем кундака би их гурнули до краја степеница да би их живе проболи. Српски лекари су пронашли ову окрвављену гомилу, коју су у таквом стању оставили Аустријанци.

У Прњавору, селу које је највише трпело, пуно света сакрило се у школи. Ушли су војници, поделили насумице, неколико удараца бајонета и затим, пошто су затворили за собом врата, подметнули пожар. Да би спречили оне лакше рањене да побегну, гађали су по жртвама кроз прозоре. Изгореле кости, велике локве крви и рупе од метака по зидовима, једини су сведоци овог пламена који ће се памтити.

Једна жена се била затворила у својој кући са једногодишњим дететом у наручју и још двоје поред себе. Ударили су кундаком по прозорском стаклу, пуцали у жену а метак је прошао кроз дете и ранио мајку у бутину; са још два пуцња, смртоносно су ранили два друга детета.

Две старице од шездесет година, које су саме остале у кући, силоване су и једно дивље одсецање четири дојке, окончало је ово језиво оргијање. Нађена је велика количина убогаљених и унакажених лешева и претпоставља се да је овај тужан посао обављен на још живим бићима. Носеви, одсечене уши, ископане очи, поломљене вилице, одсечене груди, уобичајени су поступци у овој великој кланици.

Вешање је било често; понекад су пуцали по лешевима који су се љуљали, вежбе ради, или из страха да обешени не би избегли смрт.

Бајонети су одиграли велику улогу у покољима али не на борбеним пољима. Војни свет обавештен је да аустријска војска не иде са хладним оружјем у борбу- војник уступа, не користећи га. Доказана је чињеница да је бајонет послужио искључиво против небораца и слабих невиних људи. Силовање девојчица, девојака, жена и старица било је обавезно; војници су пустошили у дослуху са официрима -који су понекад извлачили из тог нешто ново.

Догађале се непрепричиве сцене садизма и дивљаштва и колико је женских живих бића окупаних у сопственој крви – због непристајања на задовољство – морало да подноси последње срамоте, неколико тренутака пре него што ће издахнути.

Кад се пролази кроз ове пријатне пределе, просејане свеже покривеним гробовима, на којима су једноставни бели крстови које су исклесале неискусне руке, чују се крици и плач који одјекују на последњим рушевинама целог краја, којег су зликовци опустошили за дуго времена, ако не и заувек.

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/275-281

38.
Свилкосић, српски конзул у Букурешту – Српском посланику Јовановићу

Т Е Л Е Г Р А М

из Букурешта, 7. X

За господина посланика Јовановића. Молим лепо пошљите ми за један овдашњи велики илустровани недељни лист слике из садашњег рата нарочито о свирепостима непријатеља унапред. благово…. конзул Свилкосић

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/255

39.
Милорад Стојнић, начелник јадарског округа

СПИСАК
злочина које је починила Аустро-Угарска војска у време свог упада
у Јадарски округ почетком 1. августа 1914. Године

Ред. бр.	Име и презиме	Старост	Место порекла	Занимање	Врста злочина
ОпштинаНедељица					
1.	Петар Панић	58	Слатина	земљорад.	масакриран
2.	Добросав Панић	28	“	“	“
3.	Тихомир Панић	21	“	“	“
4.	Аница, жена Н. Јездића	35	“	“	очи ископане, нос и уши одсечене
5.	Симо Јездић	16	“	“	нос и ушиодсечене
6.	ЈелкаТомић	14	“	“	“
7	Цветко Павловић	42	“	“	очиископане
8.	Крсман Конабић	60	“	“	очи ископане, нос и уши одсечене
9.	Драгутин Петковић	51	“	“	“
10.	Светомир Васиљевић	51	“	“	“
11.	С. В. *	50	“	“	силована, полни орган исечен, масакрирана
12.	м. в. *	21	“	“	”
13.	Лазар Петровић	42	“	“	Рука исечена, очи ископане
14.	Милица Петровнћ	42	“	“	дојке одсечене, убијена убодом бајонета
15,	Добрила Петровић	13	“	“	Очи ископане
16.	Станка Петровић	16	“	“	Очи ископане, нос одсечен
17.	Ана Петровић	14	“	“	Уши одсечене
18.	Цвија Павловић	50	“	“	мучен, носи ожиљке убода бајонетом
19.	Станица Павловић	50	“	“	очи ископане, убијена ударом пушке
20.	Зорка Павловић	18	“	“	масакрирана и раскомадана
21.	Никола Томић	60	“	“	убијенубодомбајонета
22.	Цветко Јездић	26	“	“	масакриран
23.	Живко Мађаревић	60	“	“	очиископане, убијен
24.	Станоје Мађаревић	48	“	“	ушиодсечене
25.	Јоца Миловановић	80	“	“	масакриран, кожаодрана
26.	Драгутин Петковић	51	“	“	масакриран
27.	Милисав Обрадовић	27	“		очи ископане, нос и уши одсечене
28.	Драгољуб Ћосић	18	“	“	“
29.	Живко Бојчић	65	“	“	масакриран, очиископане
30.	Светомир Томић, кадет	48	“	“	“
31.	Иван Мандић	54	“	“	“
32.	Светозар Томић, старији	52	“	“	масакриран, ушиодсечене
33.	Трифун Ђорђевић	51	“	“	Убијен убодом бајонета
34.	Љубомир Шакић	60	Недељица		Убијен ударом пушке
35.		23	“	“	Очи ископане
36.	М. Ш. *	18	“	“	силована, убијена
37.	Обрад Бојић	82	“	“	одведен
38.	Никола Челичић	60	“		нестао
39	СаваКокановић	65	“	“	Убијен убодом бајонета
40.	СретенРосић	20	“	“	убијен убодом бајонета, нос одсечен
41.	Миливоје Росић	20	“	“	“
42.	Сава Росић	55	“	“	Убијен ударом бајонета
43.	Михаило Росић	16	“	“	“
44.	Стана Росић	55	“	“	Убијен аударом пушке
45.	С. Св. Ш. *	24	“	“	силована, убијена ударом бајонета
46.	д. и. ш. *	18	“	“	силована од више лица, мртва
47.	С. Ш, * ћерка	17	“	“	силована, убијена ударом бајонета
48.	Љубомир В. Мађаревић	20	“	“	Нос одсечен, очи ископане
49.	Милева Ј. В. Гајић	40	“	“	масакрирана
50.	Никола Антонић	48	“	“	Убијен ударом пушке

Ред. бр.	Име и презиме	Старост	Место порекла	Занимање	Врста злочина
51.	Марко Јаковљевнћ	65	Д. Недељица		нестао
52.	Радомир Јаковљевић	50	“	“	“
53.	Рајко Атанацковић	24	“	“	“
54.	Два детета Жив. Павловића	5, 3	“	“	масакрирани
55.	Живко Бојић, снајин синчић	4 мес.	“	“	дете исечено на пола
Општина Ступница					
56.	Марко Васиљевић	60	Ступница	земљорад.	Убијен убодом бајонета
57.	Јован Обрадовић	32	“	“	Убијен ударом пушке
58.	ЖивојинСимић	38	“	“	“
59.	Љубомир Максимовић	34	“	“	“
60.	Марко Мићановић	70	“	“	масакриран, убијен ударом пушке
61.	Обрад Мађаревић	68	“	“	“
62.	Недељко Јовановић	80	“	“	“
63.	Живко Остојић	45	“	“	заклан. убијен ударомбајонета
64,	Живана Рад. Живановић	42	“	“	Убијена ударом пушке
65.	Живана Нед. Арсенић	48	“	“	рука одсечена, дојке раскомадане, заклана
66.	Јован Петровић	55	“	“	Заклан ножем
67.	Станисава, жена Ј. Петровића	50	“	“	Убијена ударом пушке
68.	Милош Јошковић	55	“	“	Убијен ударом пушке
69.	Миајло Недељковић	67	“	“	заклан и има трагове внше убода бајонетом
70.	Аћим Грујић	56	“	“	Убијен ударом пушке
71.	Јока Митровић	75	“	“	Заклан ножсм
72.	Лука Јовановић	46	“	“	Убијен ударом пушке
73.	Станоје Вујић	38	“	“	“
74.	Бојана Д. Васиљевнћ	8 мес.	“	“	Бачена свињама
75.	Милисав Васиљевић	50	“	“	везан и одведен са а-у. војском
76.	Драгутин Јевтић	38	“	“	“
77.	Спасоје Јевтић	16	“	“	“
78.	Лука Милошевић	52	“	“	“
79.	МиланСр. Максимовић	18	“	“	“
80.	Павле Максимовић	60	“	“	“
81.	Никола В. Обрадовић	18	“	“	“
82.	Борисав Обрадовић	36	“	“	“
83.	Радивоје Лазаревић	34	“	“	“
84.	Цвија Петковић	33	“	“	“
85.	Љубомир Андрић	45	“	“	“
86.	Михаило Андрић	50	“	“	“
87.	Драгутин Андрић	55	“	“	“
88.	Добросав Андрић	24	“	“	“
89.	Стојана Андрић	18	“	“	“
90,	Никола Миловановић	30	“	“	“
91.	Љуба Живановић	21	“	“	“
92.	Влада Бајић	60	“	“	“
93.	Никола Бајић	48	“	“	“
94.	Максим Старчевић	50	“	“	“
95.	Светозар Павловић	44	“	“	“
96.	Недељко Митровић	45	“	“	“
97.	Лазар Перић	48	“	“	“
98.	Јефта Радивојевић	40	“	“	заклан и има трагове бајонета
99.	Андрија Исаиловић	46	“	“	одведен са а-у. војском
100.	Данило Миладиновић	33	“	“	
101.	Станко Трифуновић	80	“	“	
Општина Д. Бадања					
102.	Петар Маринковић	70	Д. Бадања	земљорад.	одведен у Завлаку или убијен
103.	Пантелија Јовановић	75	“	“	одведен у Драгичане или убијен
104.	Живојин П. Јовановић	35	“	“	“
105.	Недељко Луковић	52	“	“	десна рука одсечена до лакта чија се кожа подиже до рамена
106.	Иван Луковић	55	“	“	Убијен код куће

Ред. бр.	Име и презиме	Старост	Место порекла	Занимање	Врста злочина
107.	Радосав Јањић	50	“	“	одведен у Завлаку или убијен
108.	Сава Томић	51	“	“	“
109.	Алекса Ђукановић	45	“	“	одведен у Завлаку и нема вести
110.	Драгољуб А.Ђукановић	15	“	“	“
111.	Милорад Канабић	35	“	“	“
112.	Драгомир М. Лукић	21	“	“	“
113.	Станко М. Гајић	21	“	“	одведен у Симино Брдо или убијен
114.	Радован Николић	52	Филиповић		одведен и нема више вести
115.	Алекса Филиповић	32	“	“	водио аустријске војнике и ништа се више не зна
116.	Видоје П. Јоцић	28	“	“	“
117.	Младен Т. Лазаревић	21	“	“	“
118.	Милић Нинковић	56	Д. Сипул,а	“	“
119.	Аћим Пантелић	53	“	“	“
120.	Милисав Николић	12	“	“	“
121.	Светислав Гајић	14	“	“	“
ОпштинаТекериш					
122.	Обрад Марковић	60	Текериш	земљорад.	заклан и има трагове бајонета
123.	Матија Милојевић	61	“	“	убијен ударом пушке са једним уветом одсеченим
124.	Адам Спаић	62	“	“	одведен н убијен у камсници
125.	Никола Павловић	70	“	“	убијен ударом пушке, има трагове бајонета
126.	Павле Нишевић	50	“	“	одведен
127.	Светозар Милошевић	56	Трбосија	“	“
128.	Димитрије Јовић	78	“	“	Убијен ударом пушке
129.	Велимир Јовић	61	“	“	убијен и кожа подигнута на крајевима
130.	Чедомир С. Павловић	12	“	“	Убијен ударом пушкс
131.	Драгиња Павловић	55	“	“	убијена и има трагове бајонета
132.	Мирка Живановић	80	“	“	Убијена ударом пушке
133.	Никола Павловић	65	“	“	Одведен сааустријском војском
134.	Јеврем Павловић	70	“	“	“
135.	Илија Ђукнић	64	“	“	“
136.	Милош Филиповић	80	“	“	“
137.	Милан Филиповић	72	“	“	“
138.	Милован Филиповић	76	“	“	“
139.	Никола Радојчић	65	“	“	Убијен ударом пушке
140.	Цвета Жив. Стевановић	35	“	“	Убијена ударом пушке
141.	Мијалко Матић	60	“	“	Одведен са аустријском војском
142.	Јаков Веселиновић	60	Милина	“	“
143.	Младен Веселиновић	65	“	“	“
144.	Петар Дикановић	58	“	“	“
145.	Тешо Дикановић	70	“	“	“
146.	Степан Нинковић	62	“	“	“
Општина Ново Село					
147.	Љубомир Црвендлакић	49	Ново Село	земљорад.	стрељан
148.	Војислав Црвендлакић	21	“	“	не зна се шта се због њим, није се вратио
149.	Лаза Карапанџић	65	“	“	стрељан
150.	Миајло Бачић	60	“	“	заклан
151.	Никола Агакалић	60	“	“	Незна се ништа
152.	Велимир Проданић	52	“	“	“
153.	Милан Ј. Проданић	15	“	“	“
154.	Михајло Томашевић	50	“	“	“
155.	Милева М. Максимовић	30	“	“	стрељана
156.	МихајлоЂелић	55	“	“	Незна се ништа
157.	Анка М. Ђелић	53	“	“	“
158.	Роза Ђелић са дететом	31	“		“
159.	Илија Алимпић	55	“	“	стрељан
160.	Софронија Алимпић	60	“	“	Незна се ништа
161.	Марко Стандевић	65	“	“	“
162.	Петар Јагић	15	“	“	“
163.	Коста Јовановић	60	“	“	“

Ред. бр.	Име и презиме	Старост	Место порекла	Занимање	Врста злочина
164.	Јелена Јовановић	60	“	“	“
165.	Младен Лазаревић	35	“	“	обешен
166.	Миливоје Марковић	50	“	“	нестао
167.	Косана Марковић	45	“	“	нестала
168.	Живана Марковић	14	“	“	“
169.	Драгутин Марковић	10	“	“	нестао
170.	Будимир Марковић	1	“	“	“
171.	Кристина Марковић	48	“	“	нестала
172.	Манојло Станојевић	56	“	“	Незна се ништа
173.	Милинко Симић	52	“	“	нестао
174.	Мија Горданић	70	“	“	стрељан
175.	Панта Сремчевић	58	“	“	“
176.	Живан Иванић	68	“	“	“
177.	Госпава Лазаревић	50	“	“	запаљена у кући у Прњавору
178.	Станица Лазаревић	28	“	“	“
179.	Милица Лазаревић	6	“	“	“
180.	Јелица Лазаревић	2	“	“	“
Општина Чокешина					
181.	Софроније Мијатовић	70	Чокешина	земљорад.	Убије нударом пушке
182.	Павле Бактић	68	“	“	Печен на мало јватри
183.	Живко Тадић	64	“	“	Убијен ударом пушке
184.	Јован Родановић	62	“	“	“
185.	Јаков Адамовић	65	“	“	“
186.	Мнхајло Јанковић	54	“	“	одсечен му је уд и стављен у уста
187.	Стеван Ракић	50	“	“	Убијен ударом пушке
188.	Тодор И. Станковић	51	“	“	“
189.	Радосав Шубарашевић	58	“	“	“
190.	Петар Јовановић	48	“	“	“
191.	Владислав Блажић	52	“	“	“
192.	Никола Јовановић	54	“	“	“
193.	Јован Стојиновић	54	“	“	“
194.	Живојин Петрић	55	“	“	“
195.	Влајко Радановић	48	“	“	“
196.	Живко Благојевић	36	“	“	“
197.	Живојин Младеновић	47	“	“	“
198.	Томанија Н. Добросављевић	50	“	“	Убијена ударом пушке
199.	Мара Жив. Младеновић	46	“	“	“
200.	Живана Ж. Младеновић	19	“	“	“
201.	Никола Добросављевић	55	“	“	Незна се ништа
202.	Милоје Враголић	54	“	“	“
203.	Лазар Добросављевић	50	“	“	“
204.	МакеријеМаглајчевић	52	“	“	“
205.	Живко Косанић	56	“	“	“
206.	Добросав Миловановић	20	“	“	“
207.	Станимир Ж. Стоиловић	19	“	“	“
208.	ВасаЂ. Станковић	70	“	“	“
209.	Софроније Благић	64	“	“	“
210.	Јован Р. Буковички	50	“	“	“
211.	Милан Ракић	50	“	“	“
212.	Милисав Јаковљевић	26	“	“	“
ОпштинаЛешница – Јадар					
213.	Милоје Мил. Новаковић	17	Лешниа – Јадар	земљорад.	убијен и има трагове бајонета
214.	Станисав Новаковић	50	“	“	“
215.	Урош Марјановнћ	50	“	“	очи ископане, уши и образи исечени, убијен
216.	Илија Рајић	56	“	“	једно уво и нос одсечени, потом убијен
217.	Радосав Митровић	30	“	“	Убијен ударом пушке
218.	Ранко Митровић	26	“	“	“
219.	Живојин Карапанџић	27	“	“	“, има трагове бајонета
220.	Милисав Враголић	39	“	“	убијен ударом бајонета, чијих трагова има по руци и телу

Ред. бр.	Име и презиме	Старост	Место порекла	Занимање	Врста злочина
Општина Лозница					
221.	Светозар Јовановић	71	Лозница	трговац	Убијен ударом пушке
222.	Тома Филиповић	71	“	“	“
223.	Филип Гавриђ	61	“	“	“
224.	Илија Симеуновић	50	“	радник	“
225.	Јеремија Митровић	50	“	чобанин	Убијен ударом пушке
226.	Гвозден А. Секулић	41	Башчелевци	земљорад.	Убијен бајонетом
227.	Јован Црномарковић	44	“	“	Убијен ударом пушке
228.	Миливој М. Марковић	60	“	“	“
229.	Петар Новаковић	59	“	“	“
230.	Спасоје Глинић	75	Краишници	“	заклан и одран
231.	Марија Милошевић	50	“	“	заклана и одрана
232.	Милка Вилотић	64	Плоча	“	обешена
233.	Павле Јездић	58	“	“	Убијен ударом пушке
234.	Стеван Дератић	75	Лозница	крчмар	“
235.	Симо Голубовић	74	“	радник	“
236.	Тодор Јелић	65	“	пекар	заклан, кожаодрана
237.	Милка Милутиновић	64	“	“	Масакрирана ударом бајонета
238.	Живана Соламић	60	“	“	“
239.	Милан Милосављевић	49	“	црквењак	Убијен ударом пушке – кундаком
240.	Цветко С. Илић	30	“	земљорад.	Масакриран убодим абајонета
241.	Милисав Лукановић	19	Краишници	“	заклан, кожа одрана
242.	Јован Јеличић	49	“	“	“
243.	Милош Стојановић	64	“	“	Убијен ударом пушке – кундаком
244.	Сока В. Ристић	70	Лознница	трговац	Масакриран убодом бајонета
245.	Милош Комарац	66	Клубци	земљорал.	заклан, има трагове бајонета
246.	Драгић Милићевић	48	“	“	“
247.	Триша Новаковић	59	“	“	“
248.	Андрија Андрић	54	“	“	“
249.	Петар Вукосављевић	74	“	“	“
250.	Живан Глишић	79	“	“	“
251.	Симо Глишић	76	“	“	“
252.	Алекса Милутиновић	69	“	“	“
253.	Јаков Казановић	41	“	“	“
254.	Милан Казановић	18	“	“	“
255.	Ивко Казановић	59	“	“	“
256.	Живојин Станојевић	20	“	“	“
257.	Цветко Церован	40	“	“	“
258.	Данило Мичић	50	“	“	“
259.	ЛазарЈевтић	59	“	“	“
260.	ЖивојинЈевтић	54	“	“	“
261.	МилованКрсмановић	52	Воћњак	“	масакриран и одрана кожа са главе
262.	Цветко Коморан	37	“	“	заклани “
263.	Милан И. Марковић	60	“	“	“
264.	Милорад Н. Комарац	37	“	“	Убијен ударом пушке – бајонетом
265.	Јулка Никић	18	Зајача	“	Масакрирана убодом бајонета
266.	Срећко Церовац	59	Клубци	“	Масакриран убодом бајонета
267.	Јовица Антонић	50	Воћњак	“	“
268.	Мујо Ликић	51	Лозница	“	заклан и има трагове бајонета
269.	Илија Икановић	74	“	“	“
270.	Славко Икановић	14	“	“	Убијен ударом пушке – бајонетом
271.	Милка Симић	80	“	удовица	Убијена ударом пушке – кундаком
272.	Лика У. Лукић	22	“	столар	Убијен ударом пушке
273.	Сибинка Зебић	54	Клубци	удовица	Убијена бајонетом
274.	Јован Рашковић	37	“	земљорад.	Убијен бајонетом
275.	Никола Рашковић	53	“	“	“
276.	Милисав Антонић	60	Паскаван	“	заклан
277.	Милева М. Антонић	40	“	“	заклана
Општина Јаребица					
278.	Милинко Степановић	55	Јаребице	земљорад.	одведен
279.	Љубинко Арсеновић	59	“	“	“
280.	Михаило Трифуновић	50	“	“	убијен, има трагове бајонета

Ред. бр.	Име и презиме	Старост	Место порекла	Занимање	Врста злочина
281.	Живко Пајчић	78	“	“	Убијен ударом пушке
282.	Марија М. Крсмановић	19	“	“	“
283.	Милутин Несторовић	40	“	“	“
284.	Милинко Илић	33	“	“	“
285.	Василије Јаковљевић	54	“	“	“
286.	Владимир Мартиновић	47	“	“	нестао
287.	Нинко Радовановић	63	“	“	“
288.	Станисав Гргуровић	27	“	“	“
289.	Василије Марковић	53	“	“	“
290.	Тодор Спаић	53	Драгинац	“	заклан
291.	Живан Антић	53	“	“	“
292.	Цвија Лазић	55	Сим. Брдо		одведен са колима и воловима
293.	Јован Марковић	55	“	“	“
294.	Матија Ракић	57	“	“	“
295.	Обрад Лекић	38	“	“	нестао
296.	Станко Благојевић	55	“	“	ове су жртве везане конопцем, масакриране и раскомадане на месту званом Кривајица
297.	Коста Благојевић	54	“	“	“
298.	Милијана Благојевић	48	“	“	“
299.	Крсманија Благојевић	19	“	“	“
300.	Цветко Благојевић	12	“	“	“
301.	Живана Благојевић	14	“	“	“
302.	Милош Стевановић	62	“	“	“
303.	Стојадин Благојевић	14	“	“	“
304.	Лазар Церовачевић	57	“	“	“
305.	Тома Церовачевић	53	“	“	“
306.	Сара Церовачевић	52	“	“	“
307.	Вукосава Церовачевић	19	“	“	“
308.	Милинка Церовачевић	26	“	“	“
309.	Марко Ћосић	53	“	“	“
310.	Споменка Ћосић	16	“	“	“
311.	Коста Вукосановић	28	Драгинац	“	убијен
Општина Грнчаре					
312.	Тома Бајић	64	Коре	земљорад.	Убијен ударом пушке
313.	Внћентије Илић	64	“	“	“
314.	Анка Мил. Перић	38	“	“	убијена ударом пушке и бајонетом
315.	Лазар Малетић	39	“	“	Убијен ударом пушке
316.	Цвета, жена П. Малетића	42	“	“	“
317.	Видосава П. Марковић	16	“	“	“
318.	Анђа Лазаревић	61	“	“	“
319.	Милан М. Марковић	47	“	“	“
320.	Јован П. Милутиновић	17	“	“	“
321.	Данило Тодоровић	50	Козјак	“	закланножем
322.	Јован Марјановић	35	“	“	“
323.	Крсманија Савић	74	“	“	Заклан аножем
324.	Павле Тодоровић	50	“	“	Убијен ударом пушке
325.	Петар Максимовић	60	“	“	Убијен бајонетом, кожа одрана
326.	Митар Стојановић	54	“	“	“
327.	ЦветаСтојановић	20	“	“	убијенаударомпушке
328.	РадованБакић	59	“	“	убијенударомпушке
329.	Обрен Филиповић	34	“	“	“
330.	ВладимирЂорђевић	59	“	“	“
331.	Соња М. Крстић	58	Руњане		заклананожем
332.	ПеладијаВл. Пантић	27	“	“	“
333.	Владимир Пантић	7	“	“	“
334.	Марко Стојановић	56	“	“	“
335.	Филип Тадић	49	“	“	главаисечена
336.	Смиљана Ј. Вишњић	54	“	“	убијенаударомпушке
337.	Недељко Цамбасевић	60	Липинце	“	закланножем
338.	Живојин Ћирковић	65	“	“	“
339.	Живојин Илић	57	“	“	обешен о дрво
340.	Драгиња С. Радишић	56	“	“	Убијена ударом пушке
341.	Алекса Алексић	64	Козјак	“	Заклан ножем
342.	Владимир Бакић	25	“	“	“

Ред. бр.	Име и презиме	Старост	Место порекла	Занимање	Врста злочина
343.	Милован Гајић	60	“	“	“
344.	Јелена Рајка Павловић	54	Грнчаре	“	Заклана у кући
345.	Живана П. Јевтић	19	“	“	убијенаударомпушке
346.	Добрија Мил. Јовановнћ	64	“	“	обешена о дрво
347.	Лука Филиповић	50	“	“	Убијен ударом пушке
348.	Цвета Б. Деспотовић	65	Козјак		обешена о дрво
Општина Цикоте					
349.	Видоје Матић	25	Цикоте	земљорад.	нестао
.350.	НикоМартић	27	“	“	“
351.	Матија Јовичић	50	“	“	убијен и раскомадан
352.	Цвија Лазић	52	“	“	нестао
353.	Свстислав Јовичић	42	“	“	“
354.	Јеврем Живановић	45	“	“	“
355.	Обрад Глишановић	45	“	“	“
356.	Петар Станојевић	30	“	“	убијен код куће и масакриран
357.	Степан Аћимовић	50	“	“	“
358.	Дамјан Аћимовић	40	“	“	убијен у млину
.359.	Живан Јевтић	37	“	“	нестао
360.	Ката Јевтић	60	“	“	убијена код куће и масакрирана
361.	Симеун Павловић	50	“	“	убијен код куће и масакриран
362.	Јеврем Павловић	54	“	“	“
363.	Живан Павловић	45	“	“	“
364.	Петар Сокић	42	“	“	нестао
365.	Коста Андрић	42	“	“	“
366.	Живан Андрић	50	“	“	убијен у кући и масакриран
367.	Живан Красавчевић	38	“	“	“
368.	Светомир Антонић	25	“	“	“
369.	Димитрије Петровић	50	“	“	нестао
370.	Цвијо Крсмановић	62	“	“	убнјен и раскомадан
371.	Илија Алексић	64	“	“	заклан, масакриран
372.	Васа Ђукановић	53	“	“	Убијен код куће
373.	Јеврем Јаковљевић	45	“	“	нестао
374.	Благоје Станковић	47	“	“	“
375.	Глигорије Филиповић	50	“	“	убијен код куће и масакриран
376.	Станимир Терзић	25	“	“	“
377.	Драгомир Јовић	35	“	“	нестао
378.	Пантелија Терзић	44	“	“	“
379.	Драгић Добросављевић	51	“	“	“
380.	Влада Недељковић	49	“	“	Убијен код куће
381.	Иконија Чед. Живановић	30	“	“	Убијена код куће
382.	Војислав Матић (дете)	5	“	“	нестало
383.	В1адимир Живановић	35	“	“	убијен у сслу
384.	Сава Поповић	90	Чурица	свештеник	нестао
385.	Богосав Вуковић	62	“	земљорад.	“
386.	Лепосава Б. Вуковић	58	“	“	нестала
387.	Живан Вуковић	42	“	“	“
388.	Живана Б. Вуковић	16	“	“	нестала
389.	Арсен Радовановић	50	“	“	Убијен код куће
390.	Алимпије Радовановић	62	“	“	“
391.	Петра Станимировић	30	“	“	“
392.	Милисав Ристивојевић	50	“	“	“
393.	Цветко Ристивојевић	45	“	“	“
394.	Живојин Благојевић	48	“	“	“
395.	Јелиц аЂурђевић	35	“	“	“
396.	Сава Стевановић	45	“	“	нестао
397.	Филип Стевановић	50	“	“	“
398.	Сав аСимеуновић	60	“	“	“
399.	Радосав Василић	45	Цикоте	“	“
400.	Цвијо Костадиновић	25		“	убијен и масакриран
ОпштинаКореница					
401.	Илија Ђурић	28	Кореница	земљорад.	убијен убодом бајонета, нос и уши одсечени
402.	Владан Ђурић	20	“	“	“

Ред. бр.	Име и презиме	Старост	Место порекла	Занимање	Врста злочина
403.	Милојка Ђурић	27	“	“	од последица две ране умрла у болници
404.	АнтонијеЈ овановић	18	“	“	Масакриран пошто је убијен
405.	Стојадин Јовановић	49	“	“	каменован и убијен испред куће
406.	Мићо Зарић	74	“	“	“
407.	Сока И. Пејић	64	“	“	каменована и убијена испред куће
408.	Сретен Глишић	21	“	“	убијен ударом пушке испред куће
409.	Иван Бојанић	67	“	“	каменован и заклан у Крсту
410.	Михаило Павловић	39	“	“	одведен у заробљеништво
411.	Милорад Павловић	31	“	“	заклан у селуДворска
412.	Властимир Павловић	22	“	“	одведен у заробљеништво
413.	Станисав Марјановић	31	“	“	“
414.	Владимир Марјановић	49	“	“	“
415.	Недељко Мичић	68	“	“	“
416.	Димитрије Максимовић	53	“	“	“
417.	Радо Ђурђић	54	“	“	каменован и масакриран
418.	Гајо Ђурђић	54	“	“	“
419.	Љубомир Ђурђић	27	“	“	“
420.	Ђуро Јовић	36	“	“	каменован и заклан
421.	Василије Јовић	61	“	“	заклан у Брезјаку, близу моста
422.	Милош Димитрић	64	“	“	убијен ударом бајонета и унакажен
423.	Јеврем Димитрић	30	“	“	заклан и унакажен пред кућом
424.	Никола Пешић	53	“	“	Убијен ударом пушке
425.	Борисав Обрадовић	15	“	“	Убијен ударом бајонета
426.	Павле Тешић	19	“	“	убијен ударом бајонета и унакажен
427.	Јанко Јанковић	41	“	“	Заклан пред кућом
428.	Цвијо Ћирић	48	“	“	Убијен ударом пушке
429.	Живко Ћирић	45	“	“	одведен у заробљеништво
430.	Станоје Јанковић	46	“	“	заклан и унакажен
431.	Недељк оМатић	40	“	“	одведен у заробљеништво
432.	Михаило Матић	37	“	“	“
433.	Милорад Димитрић	44	“	“	заклан и унакажен
434.	Живко Матић	52	“	“	убијен ударом пушке пред кућом
435.	Петар Димитрић	25	“	“	каменован и заклан
436.	Милан Бањац	48	Тршић		нос и уши исечени, потом заклан
437.	Живан Лазић	48	“	“	убијенударомбајонета
438.	Никола Драгичевић	55	“	“	очи ископане, нос и уши исечене
439.	Михаило Добриновић	42	“	“	заклан и каменован
440.	Лаза Ђукановић	28	“	“	Убијен ударом бајонета
441.	Милан Драгичевић	31	“	“	нос и уши исечени, кожа косе одрана
442.	Љеговсин Живојин	15	“	“	везан и заклан
443.	Љеговсин Селимир	13	“	“	“
444.	Љеговсин Љубомир	11	“	“	“
445.	Рајко Драгичевић	55	“	“	одведен у заробљеништво
446.	Марко Драгичевић	54	“	“	“
447.	Михаило Драгичевић	52	“	“	“
448.	ЦвијоДобриловић	18	“	“	“
449.	ЈованЧапрић	20	“	“	“
450.	Сава Мичић	25	“	“	“
451.	Лаза Ранковић	48	“	“	“
452.	Раја Матић	20	“	“	“
453.	Чедо Матић	19	“	“	“
454.	Миливој Матић	17	“	“	нос, уши и руке исечени, послезаклан
455.	Витомир Матић	60	“	“	одведен у заробљеништво
456.	Марко Матић	21	“	“	“
457.	Јанко Матић	21	“	“	раскомадан
458.	Милован Н. Добриловић	37	“	“	нос, уши и груди исечене, после заклан
459.	Бајо Јанковић	61	“	“	одведен
460.	Његовсин Миливој	29	“	“	заклан и унакажен
461.	Миливоје Јанковић	13	“	“	одведен
462.	Љубомир Крстић	48	“	“	“

Ред. бр.	Име и презиме	Старост	Место порекла	Занимање	Врста злочина
463.	Митар Васић	31	“	“	кожа одрана, нос и уши исечени, после заклан
464.	Милован Драгичевић	19	“	“	каменован
465.	Макарије Митровић	51	“	“	ноге и руке, нос и уши исечени
466.	Тодор Капетановић	58	Кореница	“	одведен
467.	Јован Капетановић	39	“	“	“
468.	Драгић Младеновић	31	“	“	каменован
469.	Госпава Арсеновић	69	“	“	нос и уши исечени, после прободена
470.	Милисав Петровић	27	“	“	“
471.	Живан Аничнћ	60	“	“	нестао
472.	Станоје Аничић	65	“	“	одведен
473.	Милева Маринковић	24	“	“	каменована
474.	Њенсин Милета	4	“	“	Каменован ко дкуће
Општина Рибарица					
475.	Драгутин Савић	41	Југовић	земљорад.	Убијен ударом пушке
476.	Будимир Савић	5	“	“	“
477.	Аксентије Поповић	63	“	“	“
478.	Борисав А. Поповић	25	“	“	“
479.	Милосав Поповић	63.	“	“	“
480.	Милутин Савић	47	“	“	“
481.	Живко Савић	70	“	“	“
482.	Богољуб В. Ристановић	17	“	“	Заклан и прободен
483.	Живко В. Ристановић	8	“	“	Убијен ударом пушке
484.	Светозар В.Јовановић	31	“	“	
485.	Василија Југовић	63	“	“	Убијена ударом пушке
486.	Антоније Јевтић	32	“	“	“
487.	Стојко Јовичић	40	“	“	“
488.	Стевка М. Стевановић	31	“	“	“
489.	Марија А. Јевтић	30	“	“	“
490.	Коста Павловић	55	Рибарица		заклан и прободен
491.	Обрад Мићановић	47	“	“	Убијен ударом пушке
492.	Живко Радичевић	54	“	“	“
Општина Дворска					
493.	Макеим Васић	36	Дворска	земљорад.	Прободен ударом бајонета
494.	Петар Марковић	18	“	“	нестао
495.	Станимир Грујичић	28	“	“	“
496.	Милија Обрадовић	50	“	“	“
497.	Сима Јовичић	60	“	“	одведен са колима и воловима
498.	Милинко Јовичић	51	“	“	нестао
499.	Вићентије Новаковић	50	“	“	убијен код куће ударом бајонета
500.	Игњат Тадић	62	“	“	нестао
501.	Стојадин Тадић	67	“	“	“
502.	Пантелија Јаковљевић	65	“	“	Убијен ударом бајонета
503.	Велимир Капетановић	72	“	“	нестао
504.	Јован Капетановић	32	“	“	“
505.	Радован Павловић	28	“	“	“
506.	Његов син	20	“	“	“
507.	Спасоје Јосиповић	50	“	“	убијен код куће ударом бајонета
508.	Лука Јосиповић	61	“	“	“
509.	Драгомир Јосиповић	32	“	“	“
510.	ЖивкоЂурић	35	“	“	“
511.	Недељко Петковић	60	“	“	“
512.	Срећко Петковић	62	“	“	“
513.	Цвија Марковић	61	“	“	“
514.	Његов син	18	“	“	“
515.	Спасоје Јосиповић	37	“	“	“
516.	Лука Јосиповић	61	“	“	“
517.	Драгомир Јосиповић	32	“	“	“
518.	Живко Ђурић	35	“	“	“
519.	Недељко Петковић	60	“	“	“
520.	Срећко Петковић	62	“	“	“
521.	Цвија Марковић	61	“	“	“
522.	Његов син	18	“	“	“
523.	Спасоје Перић	60	“	“	нестао
524.	Добросав Перић	25	“	“	“

Ред. бр.	Име и презиме	Старост	Место порекла	Занимање	Врста злочина
525.	СтанисавЂукановић	27	“	“	“
526.	КостаЂукановић	50	“	“	“
527.	ЦветкоЂукановић	34	“	“	“
528.	НедељкоЂукановић	49	“	“	“
529.	НиколаЂукановић	72	“	“	убијенударомпушке
530.	СветиславЂукановић	28	“	“	убијенударомбајонета
531.	Срећко Ђукановић	60	“	“	“
532.	Теодосије Митровић	59	“	“	“
533.	Радисав Митровић	40	“	“	нестао
534.	Живан Пајић	28	“	“	убијенударомбајонета
535.	Степан Пајић	17	“	“	“
536.	Матија Пајић	72	“	“	“
537.	Богосав Стевановић	50	“	“	“
538.	Богосав Јовановић	52	“	“	одведен са воловима и колнма
5.39.	Драгић Татић	32	“	“	“
540.	Никола Јевтић	60	“	“	“
541.	Степан Капетановић	24	“	“	убијен код куће ударом бајонета
542.	Цветко Матић	50	“	“	одведен
543.	Велимир Петковић	25	“	“	“
544.	Велимир Петровић	17	“	“	“
Општина Доњи Добрић					
545.	Милан Веселић	62	Д. Добрић	земљорад.	Убијен ударом пушке
546.	Миливоје Веселић	25	“	“	“
547.	Радован Веселић	20	“	“	“
548.	Срећко Илић	65	“	“	“
549.	Сима Недић	66	“	“	“
550.	Никола Петровић	63	“	“	“
551.	Љубомир Пурић	56	“	“	убијен ударом пушке и прободен
552.	Михаило Пурић	61	“	“	“
553.	Михаило Јаковљевић	55	“	“	“
554.	Живко Спасојевић	62	“	“	“
555.	Станко Живановић	20	“	“	“, уши исечене
556.	Иван Алимпић	66	“	“	”, нос исечен
557.	Павле Ковачевић	68	“	“	”, лице унакажено
558.	Бошко Ковачевић	56	“	“	”, лице унакажено
559.	Младен И. Терзић	8	“	“	Убијен ударом пушке
560.	Василије Динић	32	“	“	“
561.	Владимир Николић	58	“	“	нестао
562.	Михаило Бањановић	58	“	“	“
563.	Јанко Јанковић	54	“	“	“
564.	Миливој Марјановић	62	“	“	“
565.	Богосав Бањановић	21	“	“	“
566.	ТешоЗарић	57	“	“	“
567.	Милован Зарић	25	“	“	“
568.	Станоје Лучић	21	“	“	“
Општина Горња Бадања					
569.	Пантелија Васић	59	Г. Бадања	земљорад.	Убијен ударом пушке
570.	Цветко Васић	46	“	“	“
571.	Маријан Ракић	59	“	“	“
572.	Димитрије Лакић	29	“	“	“
573.	Петар Лазић	29	“	“	“
574.	Петар Тешић	69	“	“	“
575.	Цветко С. Ивановић	19	“	“	“
576.	Видоје Л. Ивановић	12	“	“	“
577.	Живко Марковић	58	“	“	“
578.	Светозар Митровић	53	“	“	“
579.	Милева Рад. Васић	41	“	“	рањена у обеноге
580.	Станко Максимовић	50	“	“	Убијен ударом пушке
581.	Радосава Средојевић	52	“	“	Убијена ударом пушке
582.	Косара П. Васић	21	“	“	“
583.	Рајко П. Васић	17	“	“	Рањен ударом пушке
584.	Јелена Марковић	74	“	“	Рањена убодом пушке у обе ноге
585.	Петар Арсеновић	67	“	“	Одведен узаробљеништво
586.	Рајко Арсеновић	44	“	“	“
587.	Милосав Илић	54	“	“	“
588.	Рада Јосиповић	16	“	“	“

Ред. бр.	Име и презиме	Старост	Место порекла	Занимање	Врста злочина
589.	Богосав Николић	34	“	“	“
590.	Јулија Ч. Илић	15	“	“	“
Општина Иверак					
591.	Матија Илић	58	г. Добрић	земљорад.	Убијен ударом пушке
592.	Живан Н. Илић	15	“	“	“
593.	Милан Миловановић	47	“	“	“
594.	Живојин Ј. Миловановић	35	Брадић	“	Убијен ударом пушке у Козјаку
595.	Смиљана Ј. Јовановић	54	“	“	“
Општина Вел. Село					
596.	Живан Тодоровић	49	Брњац	земљорад.	кожа главе одрана, нос и уши исечени
597.	Михаило Рамчевић	60	“	“	одведен
598.	Јова Мусић	50	“	“	“
599.	Добросав Јевтић	20	Вел. Село	“	Убијен ударом пушке
Општина Јошево					
600.	Љубомир Пејић	54	Јошево	земљорад.	Убијен ударом пушке
601.	Драгутин Крстић	31	“	“	“
602..	Драгомир Петровић	39	“	“	“
603.	Станоје Новаковић	74	“	“	“
604.	Светозар Пантелић	48	“	“	“
605.	Милош Перић	41	Каменица	“	“
606.	Мита Веселиновић	52	“	“	“
607.	Станојка Д. Крстић	22	Јошево	“	Убијен аударом пушке
608.	Милан Пантелић	6	“	“	Убијен ударом пушке
609.	Живко Милкић	36	Каменнца	“	“
610.	Бојана Ж. Милкић	3	“	“	Убијена ударом пушке
611.	Милан Марковић	70	“	“	“
612.	ВладисавЈ ездић	62	“	“	“
613.	Живко Јездић	15	“	“	“
614.	Живко Сањуша	15	Јошево	“	одведен
615.	Иван Марковић	64	Каменица	“	“
616.	Борисав Живановић	31	“	“	“
617.	Будимир Живановић	17	“	“	“
618.	Јевта Перић	60	“	“	“
619.	Живан Даничић	37	“	“	“
620.	Милош Ивановић	52	“	“	“
621.	Владисав Ђорђевић	49	“	“	“
622.	Мурат Аметовић	20	Јошево	“	“
623.	Суља А. Ибрић	12	“	“	“

За истинитост тврди

15. октобар 1914, Лозница (Л. С.)

НАЧЕЛНИК ЈАДАРСКОГ ОКРУГА
МилорадСтојнић

Ова листа не садржи злочине почињене у општини Борања и Ковиљача који су извршени у моменту израде ове листе, такође од аустријске војске.

Исто је и са селом Лешница где је г. професор А. Рајс лично прикупио податке.

Начелник
Жив. А. Лазић

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI-16

40.

Пуковник Љуб. М. Барјактаревић, вд начелника Ђенералштабног одсека Министарства војног – Министарству иностраних дела Србије

МИНИСТАРСТВО ВОЈНО
ОПШТЕ ВОЈНО ОДЕЉЕЊЕ
ЂЕНЕРАЛШТАБНИ ОДСЕК
Пов. Ф. Ђ. О Бр. 1976

Министарству Иностраних Дела

Одговарајући на акт тога Министарства Бр. службено од? част ми је послати у прилогу овога писма – а у вези акта овог Министарства ПовФЂоНо 1291 од 1 сеп- тембра ове године – пет примерака разних директива аустроугарске војске, и то:

1 примерак „Директиве за држање према становништву у Србији“;
1 примерак „Дневне заповести Бр. 7“ Ц. и Кр. 32. п. дивизије;
1 примерак „Заповести Но 32“ Ц. и Кр. 9. корпусне команде;
1 примерак „Рапорта ппоручника А. Фишера“ и
1 примерак „Упутства за наступање кроз пространа кукурузна поља“.

19 октобра 1914
Ниш

По заповести Министра
Врш. дужн. начелника
пуковник
Љуб. М. Барјактаревић

Прилог:

Цес. и Кр. 32. п. дивизија
Шимановци 7. августа 1914.

Дневна Заповест Бр. 7.

4 .) Све трупе, које се на Сави налазе или које тамо пристижу, имају у следећим данима да се старају, да се сва пловна средства, што се налазе, на непријатељској обали преведу на нашу обалу.

О склапању средстава за трансбордман не треба се за сад старати.

Јавити колико је материјала набављено.

5 .) Где се непријатељске трупе покажу, треба отворити паљбу.

6 .) Трупе треба да јаве колико је телеграфских бандера израђено и где се оне налазе.

7 .) Још се једаред наређује да се гомиле туцаног камена баце у јарке с обе стране друма, да би се комуникација могла у свој својој ширини искористити. Те ће послове обављати домаће становништво и то не само у улицама насељених места, већ и на свима друмовима рејона, који су пешадијским ггуковима додељени јучерашњом заповешћу Оп. Но. 9/2.

8 .) Први јутарњи рапорт по тачци 32. правила војне службе II. дела, треба за 10-VIII склопити, и тога дана морају на сваки начин приспети трупној дивизијској команди.

9 .) Ка заповести армијске команде од 4-VIII.

Строжије казне по војном казненом законику које важе за време рата имају се од сада примењивати.

10) Да би се скренула пажња трупа које врше осигуравање границе, објављује се, да Срби местимице постављају мете, те тиме наводе наше трупе на пуцање.

11) Материјална упутства 2. армијске етапне команде Оп. Но 26 од 5-VIII-14.

Снабдевање:

Сви команданти свију степена и њихови органи имају лично и с употребом највеће енергије да учествују при спровођењу снабдевања. Безусловно је потребно добро и обилно снабдевање с обзиром на предстојеће нарочите захтеве и способност људи и коња.

Квартирно снабдевање треба употребом подвозних кухиња с обзиром на богате изворе кантонманске територије у највећој мери употребљавати.

Употреба средстава из коморских колона, које су састављене на расположење трупним дивизијама, дозвољено је само ако снабдевање није више могуће из собом понесеног вишка.

Да би се коњи што пре привикли на сурогате артикала хране, треба им већ сада допуну пуној порцији зоби давати у кукурузу, јечму и т.д., а сено делимице замењивати зеленом храном.

Паушална (новчана следовања) одсеком ових команада, трупа и установа, које нису одређене у службеној књизи 2 к, додатак 1 и 2, објављују се у придодатом прегледу.

Командама војних станица – жељезничких станица – наредиће армијској команди непосредно потчињеие јединице, у чијем се захвату налазе, да трупама и установама, које су у њихове станице већ приспеле или ће тек приспети, издаду упутства о мерама, које су ради снабдевање предузете на концентрацијској просторији.

Муниција:

Муницију треба – у колико то војне прилике допуштају – штедети.

Санитетске одредбе:

а) армијска команда одобрава да се сваком човеку издаје од дана стизања на концентрацијску просторију један додатак од једног оброка чаја и шећера.

б) препоручују се најстрожије мере за предупређење зараза.

ц) треба спречавати употребу млека, воћа и варива у пресном стању.

Пијење воде из устојаних или текућих вода безусловно је забрањено; ако се таква вода ипак мора употребити, онда је треба претходно скувати.

Препоручује се поправка сваке воде лимунтусом.

Логоровање у мочварним пределима треба по могућству избегавати.

Акутне инфекционе болести, нарочито колера, тифус, пролив, богиње и наступна грозница, или њихове сумњиве појаве треба одмах пријавити лекару.

9 .) Једна патрола 6. пеш. пука под командом наредника Гебла данас је у извиђању прешла на цилама Саву код Забрежја пред непријатељем и у сукобу са комитама нарочито се одликовала храбрим и енергичним држањем.

Изјављујући овим храбрим војницима захвалност као и моје пуно признање саопштавам ово свима и надам се да ће се и остали војници моје дивизије увек на овакав одважан мушки начин понашати.

10 .) Један становник из околине осуђен ратним судом данас је погубљен због злочина шпијунирања и употребе оружја против једне чете 69. пеш. пука.

Цес. и Кр. 9. корпусна команда

Но 32.

Рума 14. августа 1914. год.

На основи заповести армијске команде Оп. Но 259.

Због непријатсљског држања становништва Кленка и Шапца треба и с ове стране границе у свима српским местима, која су трупама поседнута или ће бити поседнута, узети таоце и држати их код трупа.

Ове треба у случају злочинстава против ратне силе (напад, издаја) одмах побити а и места на непријатељској територији спалити. Право спаљивања места на сопственој територији задржава себи корпусна команда.

Ова ће се заповест обзнанити народу одмах преко политичких власти.

Хортштајн генерал инфантерије.

Команда 31. пешад. дивизије
као Корпусна Команда
Оп. Бр. 23/16а
Шабац, 28-УШ у 1 ч. 30 по подне

1. Подаци о непријатељу: Југоисточни шабачки фронт напада Шумадиска дивизија I. поз., с обе стране пута за Причиновић Тимочка I. поз. Са обе стране пута Јевремовац-Шабац, Тимочка II. поз. са 3 пука (половина Тимочке II. поз. наоружана је тек пре 2 дана руским пушкама, са којом не зна да рукује).

2. Корпус ће нападати, као што је већ наређено. Група Генерал-лајтнанта Подхоранског, за којом следује и 31. пеш. дивизија, стараће се да се непријатељ надкрили и одбаци.

29. пеш. дивизија, према успеху напада, узеће учешће у истом.

Санападомпочетиодмах.

3. Шаље се 29. 31. 32. пеш. дивизији и Генерал-лајтнанту Подхоранском.

Х. Јозеф фелдмаршал-лајтнант

УПУТСТВА
ЗА НАСТУПАЊЕ КРОЗ ПРОСТРАНА КУКУРУЗНА ПОЉА

Ми ћемо се на српском земљишту пре свега имати да прелазимо преко врло непрегледних и пространих кукурузних поља. Блиско извиђање помоћу патрола врло је заметно; сваког часа може се дакле очекивати сукоб са непријатељем, те се мора увек бити спреман за борбу.

Иза једне гушће груписане ватрене линије – пред којом иде само неколико осматрача – а код које паралелно наступајућа одељења остају у најближем додиру и вези, – следују резерве, да би се брзим улагањем могла поправити борбена таласања, која су у изненадном судару неизбежна.

Нарочито на крилима, резерве морају следовати у више степена, да би се одмах могле бацити на непријатељска одељења, која би се изненада појавила на боку. Пошто се у густом и високом кукурузу непријатељ може приметити тек у последњем тренутку и пошто ће борба на бајонет у најбољем случају тек после кратке брзе паљбедонети решење, то митраљези неће моћи бити доста брзо спремни у овако кратком тренутку, те их треба распоредити код резерава.

За артиљерију су околности још неповољније, она иде под заштитом пешадијских одељења из фронта – већином мимо пута – и треба да буде спремна да одмах ступи

у дејство, чим се најзад стигне на крај кукурузног поља, где ће пешадија имати кратак застанак. Нарочито батерије са штитовима имаће прилике, да још у кукурузу неприметно скидају с предњака, да топове истакну до на ивицу пешадијске линије и да отуд потпомажу пешадију, нарочито у случају ако има ватром да гони из кукуруза избаченог непријатеља, који продире преко отвореног поља.

И пешадијска дивизија треба овако да наступа збијеним борбеним фронтом, при чему борбене групе, што паралелно наступају, остају у најужем додиру а заштита пукова у највећој мери има да буде извршена дубоко степенованим резервама. За ово могу се употребити кратке маршевне колоне, док се у борбеној линији, као што је већ поменуто, може наступати само у стрељачким линијама или по водовима.

Врло је важно управљање трупе у правилном правцу. Правац и оделење за правац мора да су опште познати, а правац се има одржавати по правилу помоћу бусоле.

С погледом на појаву чета и непријатељско расположење становништва треба одређивати осигурање коморе.

Најзад скрећем пажњу да је тако наступање кроз кукурузна поља веома заморно, заметно и стога скопчано са много губитка времена; ја нећу да брзањем и гурањем људи буду изнурени а старешине да постану нервозне, при чему може да пропадне неминовно потребан чврст борбени поредак.

Гизл с. р.
ђенерал коњице

АС, МИД-ПО, 1914, ф. ХУ1/181-185

41,
Пуковник Живко Г. Павловић, заступник помоћника начелника Штаба Врховне команде српске војске – Министру војном Србије

Господину Министру Војном

Телеграм Бр. 7413 из Крагујевца
Отправљен 27/XI 1914 у 9.50 по подне
Приспео 27/X1 у 10.35 по подне
Примљен у Кабинету у 1 пре подне 28/XI

По извештају Команданта комбиноване дивизије непријатељ је у борби 21 тек. м-ца већином употребљавао распрскавна пешадијска зрна. Констатовано је да је на 149 случајева рана било од овог зрна, са свим тешким последицама, која ова зрна изазивају. Молим да се преко Краљевске Владе уложи протест за употребу ових зрна, као и да се предоче евентуалне репресалије са наше стране.

Врховна Команда
О Бр. 7885

По запов. Начел. штаба
Заступ. помоћн.
Пуковник,
ЖИВ. ПАВЛОВИЋ.

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/270

42.

Пуковник Миливоје Анђелковић, командант Дунавске дивизије I позива - Команданту Прве српске армије, Ваљево

Комдт Дун. див. I п. Г. Буковица
Комдту I армије Ваљево
Број 2732 дан 8 сат минут по подне

Маршујући данас путем Ваљево-Г. Буковица наишао сам на следеће трагове зверстава које је непријатељ починио:

<1.) На Аврузовића јабуци убијени један старац и једна баба. Уста старцу пуна су земље.

.) Испод моста на реци Сеновцу убијене две жене.

.) Код Бегових вода убијен дечко 15-16 година старости.

.) На Бобивчевом Биљегу убијен дечко 10-12 година старости.

.) Између Бобивчевог Биљега и Мацарског брда убијено девојче од 15-16 година.

.) На Мацарском брду убијена два сељака (тупим оруђем по глави)

.) Између Мацарског брда и Кика (к. 410) а.) убијени један сељак и један војник, лешеви мало нагорели, б) убијено девојче од 13-14 година, в) убијено дете женско од 6-7 година, г) убијене две бабе, један сељак и један војник.>

Све ове лешеве лично сам видео, судећи по изгледу истих, нека су убиства извршена пре 7-10 дана, нека јуче 26. ов.м.

Мислим да би ове злочине требало комисијски утврдити, с тим да у комисију уђу и непријатељски лекари којих има у Ваљеву.

Осим овога напомињем команданту да је пут Ваљево-Аврузовића јабуке-Бегова вода-Бобивчев биљег-Кик-Г. Буковица у тако рђавом стању, да је немогуће употребити га за комуникацију ма које јединице, без врло опсежних оправака, које би дуго трајале. Пут који се од Аврузовића јабука одваја преко Сувих вода и води преко Дубља поља и Царића за Просече, бољи је. Дуж свих путева пуно је коњских лешева, треба наредити мештанима да се што пре укопају.

Дознао сам да је непријатељ закопавао топовска оруђа и пушке у гробове са крстачама, зато би требало наредити да се сумњиви гробови прегледају. Ови гробови падају у очи то више што су кратки и четвртасти.

Комдт
пуковник
Мил Анђелковић

АВИИ, П 4/1, к. 25, рег.бр. 26/8

43.

Коста Катић, начелник округа београдског – Стојану Протићу, министру унутрашњих дела Србије

НАЧЕЛСТВО ОКРУГА БЕОГРАДСКОГ
Поверљиво.
30. новембра 1914. год.
Сопот.

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ УНУТРАШЊИХ ДЕЛА

… У варошици Сопоту, где је био штаб непријатељске војске, која је надирала ка Космају затекао сам ово стање:

Среске канцеларије у којима је становао командант непријатељске војске са својим штабом све су биле испретуране: акта и све среске ствари разбацане и у највећем нереду, али готово ништа упропашћено. Среска депозитна каса, као и каса пореског одељења које је у истој згради а које су приликом отступања отворене остављене нађене су неповређене. У канцеларији среског начелника, која је свакако служила за канцеларију њиховог команданта нађена је руком писана једна прокламација проглас на грађанство на мађарском језику. У згради које је општинска судница у којој су били свакако њихови војници, такође је све испретурано, а на сликама Кара-Ђорђа и Краљевића Ђорђа пробушене су очи. У другим јавним зградама као: школи, пошти, среском расаднику све је размешено а у среском расаднику и каса разбијена. Трезор од ове касе остао је неповређен. Пљачке од стране непријатељске војске било је незнатно сем неколико дућана, који су отворени ради својих потреба. Сено узимали су без икакве накнаде, а намирнице плаћали су по свом нахођењу махом новцем који је пуштен у саобраћају у току рата. Стока ситна и крупна негде је плаћана по цени по коју су они хтели а где где на просто одузимата и без икакве накнаде. До сада сам могао сазнати за ове злочине које су аустријанци за време свога бављења учинили:

Заклали су Р.* 17. година стару, кћер Алексија Ђ. из Неменикућа, пошто су предходно над њом извршили силовање. Са њом су заклали и Алексијевог унука Јанка младића од 14. година. Поред ових убили су Тому Ђиндића из Ропочева који је на њихове очи упалио свој пласт сена нехтејући им га дати без накнаде. Затим Алексу Јанића из Ропочева из за сада непознатих разлога. Извршили су разбојништво над Глишом Новисићем кафецијом из Сопота који је од страха и потреса сутра дан умро.

НАЧЕЛНИК ОКРУГА,
Коста Катић с. р.

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/256

44.

Жив. А. Лазић, начелник Подрињске области – Подначелнику округа мачванског

СПИСАК

злочина које је аустро-угарска војска починила приликом свог упада у Србију у Мачванском округу

Мачвански округ

р. Бр	Име и презиме	Место порекла	Старост (године)	Врста злочина
1.	Лазар Кандић	Прњавор	55	убијен у бекству
2.	Ненад Стојановић	“	63	стрељан
3.	Никодије Вујевић	“	30	“
4,	Владисав Вујевић	“	11	запаљен
5.	Милица Вујевић	“	10	запаљена
6.	Милан Чаркић	“	-	одведен у заробљеништво
7.	Јанко Ђукић	“	75	убијен и запаљен
8,	Тома Рибић	“	71	стрељан
9,	Андрија Милинковић	“	60	стрељан
10.	Његова ћерка Милева	“	26	Запаљена жива
11.	Његова унука Вида	“	6	“
12.	Максим Крстић	“	49	стрељан
13.	Јован Савић	“	62	“
14.	Станисава, жена претходног	“	57	Запаљена жива
15.	Његова унука Нада	“	1	“
16.	Симона Мијатовић	“	25	“
17.	Њенаћерка Даница	“	3	“
18.	Њенсин Милан	“	1	Запаљен жив
19.	СтеванијаМијатовић	“	40	запаљенажива

р. Бр	Име и презиме	Место порекла	Старост (године)	Врста злочина
20.	Њена ћерка Зорка	“	18	“
21.	Њен син Марко	“	13	Запаљен жив..
22.	Њен син Илија	“	<8	“
23.	Драгић К. Мијатовић	“	42	стрељан
24.	Његова жена Ангелина	“	30	Запаљена жива
25.	Његов син Игњат	“	5	Запаљен жив
26.	Његов син Василије	“	4	“
27.	Његова ћерка Милка	“	6	Запаљена жива.
28.	Живко Ракић	“	52	стрељан
29.	Његова жена Драгиња	“	50	Запаљена жива
30.	Његова ћерка Милева	“	22	“
31.	Његова ћерка Ангелина	“	18	“
32.	Његов син Драгутин	“	16	Запаљен жив
33.	Његов син Милутин	“	12	“
34.	Његов син Ненад	“	3	“
35.	Његова ћерка Загорка	“	5	Запаљена жива
36.	Јулка Калабић	“	36	“
37.	Драгиња, ћерка претходне	“	12	“
38.	Станисава Калабић	“	26	“
39.	Њенсин Живорад	“	6	Запиљен жив
40.	Њенсин Илија	“	2	“
41.	Мара Мијатовић	“	43	Запаљена жива
42.	Њена ћерка Јулка	“	18	“
43.	Њена ћерка Лепосава	“	15	“
44.	Њена ћерка Ката	“	2	“
45.	Њен син Стеван	“	7	запаљен жив
46.	Њен син Жарко	“	5	“
47.	Ранисав Мијатовић	“	12	одведен
48.	МиланРакић	“	68	стрељан
49.	Његова жена Мара	“	65	Запаљена жива
50.	Његова унукаЗорка	“	9	“
51.	Петар Попадић	“	63	стрељан
52.	Његов синовац Миладин	“	27	“
53.	Унук Јордан	“		“
54.	Унук Драгутин	“	14	+”
55.	Његова жена Мара	“	60	Запаљена жива
56.	Његова снаха Лепосава	“	33	“
57.	Његова снаха Крстина	“	26	“
58.	Његова снаха Даринка	“	23	“
59.	Његова снаха Драга	“	36	“
60.	Његова унука Живана	“	4	“
61.	Његова унука Радојка	“	3	“
62.	Његов слуга Милорад	“	18	убијен
63.	Марко Матић	“	16	“
64.	Михајло Милутиновић	“	70	“
65.	Марина, његова жена	“	60	убијена
66.	Стојан Кулезић	“	53	убијен
67.	Митар Криловић	“	45	“
68.	Марина П. Криловић	“	60	Запаљена жива
69.	Њенаснаха Криловић	“	40	“
70.	Њена ћерка Анђа	“	18	“
71.	Њена ћерка Перса	“	12	“
72.	Њена ћерка Јела	“	15	“
73.	Њен синовац Младен	“	3	Запаљен жнв
74.	Милева В. Криловић	“	30	Запаљена жива
75.	Танасије Матић	“	30	убијен
76.	Михаило Варнула	“	54	“
77.	Дамјан Лазаревић	“	32	“
78.	Мића Лазаревић	“	58	“
79.	Милутин Кулезић	“	53	убијен и запаљен
80.	Јулка Р. Кулезић	“	40	Запаљена жива
81.	Милан Гвозденовић	“	61	стрељан
82.	Живан Гвозденовић	“	50	“
83.	Његов син Јован	“	15	“
84.	Ружа С. Гвозденовић	“	18	Запаљена жива
85.	Станимир Гвозденовић	“	65	стрељан

р. Бр	Име и презиме	Место порекла	Старост (године)	Врста злочина
86.	Његоваснаха Ката	“	40	Запаљена жнва
87.	Његова снаха Јелена	“	37	“
88.	Његова снаха Косана	“	30	“
89.	Његова ћерка Анђа	“	22	“
90.	Његова ћерка Перса	“	20	“
91.	Његова ћерка Ангелина	“	18	“
92.	Његов унук Илија	“	12	Запаљен жив
93.	Његов унук Пантелија	“	10	“
94.	Његов унук Петар	“	7	“
95.	Његова унука Смиљана	“	7	Запаљена жива
96.	Јефта Самуровић	“	53	стрељан
97.	Његова жена Василија	“	50	Запаљена жива
98.	Његова снаха Живана	“	27	“
99.	Његов унук некрштен	“	3 дана	Запаљен жив
100.	Његова унука Цвета	“	3	Запаљена жива
101.	Павле Самуровић	“	-	убијен
102.	Његова жена Јелка	“	-	убијена
103.	Љубомир Костадиновић	“	44	убијен
104.	Алекса Петровић	“	40	“
105.	Панта Јекић	“	-	“
106.	Драгиња Ж. Вујевић	“	34	Запаљена жива
107.	Њена ћерка Зорка	“	9	“
108.	Њена ћерка Даница	“	6	“
109.	Њена ћерка некрштена	“	2 мес.	“
110.	Драгутин Аничић	“	14	убијен
111.	Милутин Аничић	“	-	“
112.	Живојин Аничић	“		“
113.	Милинко Кулезић	“	20	“
114.	Андрија С. Кулезић	“	21	“
115.	Милутин М. Кулезић	“	17	“
116.	ДимитријеКулезић	“	60	“
117.	ЊеговсинЖивојин	“	18	“
118.	ЊеговсинЉубомир	“	30	“
119.	ЊеговунукВојислав	“	8 мес.	запаљенжив
120.	ЖивкоЛевајић	“	56	убијен
121.	Никола А. Милинковић	“	70	”
122.	Стеван П. Милинковић	“	55	“
123.	Светозар Ј. Милинковић	“	19	“
124.	Ммлисав Милинковић	“	14	“
125.	Даринка Милошевић	“	20	убијена
126.	Стеван Ј. Милинковић	“	62	убијен
127.	Његовсин Аксентије	“	30	“
128.	Њсговсин Добросав	“	14	“
129.	Марко Милошевић	“	45	“
130.	Јован Милошевић	“	22	“
131.	Јанко Милошевић	“	17	“
132.	Никола, син Марков	“	15	“
133.	Љубомир Милошевић	“	65	“
134.	Влајко Ристић	“	65	“
135.	Његов унук Милорад	“	17	“
136.	Иван Ристић	“	50	“
137.	Његов брат Живко	“	30	“
138.	Живбјин Жнвковић	“	60	“
139.	Његов унук Ђорђе	“	15	“
140.	Станко,син Стане Живковић	“	15	“
141.	Станоје, син СтеванијеЈегдић	“	21	“
142.	Милан Петричић	“	70	“
143.	Степан Мајсторовић	“	60	“
144.	Милан Р. Пејић	“	55	“
145.	Илија Милинковић	“	-	одведен
146.	Никол Бањановић	“	58	убијен
147.	Матија, син Л. Верића	“	16	“
148.	Милан, син Л. Верића	“	9	“
149.	Павле Ж. Милинковић	“	62	“
150.	Никола Мајсторовић	“	60	“
151.	Драгић Милинковић	“	45	“

р. Бр	Име и презиме	Место порекла	Старост (године)	Врста злочина
152.	Његовсин Иван	“	19	“
153.	Његовсин Живко	“	16	“
154.	Влајко Гарабиљевић	“	60	“
155.	Сретен Јанковић	“	30	“
156.	Јован Бабић	“	56	“
157.	Милан Сокољански	“	10	одведен
158.	Јован Сокољански	“	13	“
159.	Даринка Сокољански	“	14	одведена
160.	Марко Сокољански	“	18	одведен
161.	Мија Тришић	“	45	стрељан
162.	Његова снаха Милија	“	30	одведена
163.	Коста Гарабиљевић	“	60	убијен
164.	Јован Танасић	“	70	“
165.	Станисав Танасић	“	30	одведен
166.	Илија, његов синовац	“	12	“
167.	Драгомир, његов синовац	“	17	“
168.	Станисав, његов синовац	“	18	“
169.	Миливој Танасић	“	32	“
170.	Никола Праизовић	“	70	убијен
171.	Љубомир Праизовић	“	18	“
172.	Стева Живановић	“	45	“
173.	Његовбрат Милош	“	40	“
174.	Лука Јекић	“	60	“
175.	ЊеговсинМилорад	“	25	“
176.	ЈованМарјановић	“	58	“
177.	Његов син Веселин	“	28	“
178.	Милутин Ж. Стевановић	“	17	“
179.	Будимир Ж. Стевановић	“	15	“
180.	Никола Ђ. Милинковић	“	56	“
181.	Никола Дикановић	“	60	“
182.	Његов син Марко	“	17	“
183.	Милован Бабић	“	20	одведен
184.	Ивко Дикановић	“	65	убијен
185.	Маринко Бабић	“	55	“
186.	Никола Трнинић	“	60	“
187.	Андрија В. Гагић	“	17	“
188.	Милутин Севић	“	14	“
189.	Живојин Севић	“	21	“
190.	Нинко Севић	“	16	“
191.	Алекса Севић	“	17	“
192.	Иван Н. Севић	“	21	“
193.	Дамњан Севић	“	17	“
194.	Паја Крсманић	“	53	“
195.	Ката Ж. Крсманић	“	35	убијена
196.	Владимир, њенсин	“	10	убијен
197.	Димитрије Ликарић	“	19	“
198.	ЖивкоЈ. Милинковић	“	45	“
199.	Живко Катић	“	40	“
200.	Марко Ћурковић	“	65	“
201.	Драгутин М. Станић	“	16	“
202.	Будимир Јекић	“	16	“
203.	Јован Јекић	“	55	“
204.	Његовсин Милорад	“	18	“
20.5.	Смиљана Максимовић	“	60	одведена
206.	Радивоје С. Максимовић	“	5	одведен
207.	Милица С. Максимовић	“	25	убијена
208.	НоворођенчеСофронијаТомића	“	-	угушено
209.	Живка М. Пеић	“	30	одведена
210.	Живан, њенсин	“	10	одведен
211.	НиколаПеић	“	20	убијен
212.	ЊеговсинДрагомир	“	14	убијен
213.	Крстина, мајка Д. Јовановића	“	55	убијена
214.	Дева Д. Пеић	“	45	одведена
215.	Јован Васковић	“	79	одведен
216.	Његова снаха Милева	“	40	одведена
217.	Његова унука Станка	“	12	“

р. Бр	Име и презиме	Место порекла	Старост (године)	Врста злочина
218.	Његова снаха Лепосава	“	45	“
219.	Драгиња Сокољански	“	16	“
220.	Зорка Сокољански	“		“
221.	Милутин Трифковић	“	70	убијен
222.	Ранко Гарабиљевић	“	70	“
223.	Снаха Сека Гарабиљевић	“	40	одведена
224.	Снаха Марта Гарабиљевић	“	65	“
225.	Нинко Гарабиљевић	“	27	убијен
226.	Јован Цвејић	“	55	“
227.	Андрија Трнинић	“	75	“
228.	Степан Крсмановић	“	65	“
229.	Јован Петровић	“	20	“
230.	Јован Н. слуга	“	-	“
231.	Алимпије Н. слуга	“	-	“
232.	Макарије Филиповић	“	-	“
233.	Живан Мијатовић	“	47	“
234.	Минка Самуровић	“	30	запаљенажива
235.	Ангелина Самуровић	“	9	“
236.	Жарко Самуровић	“	7	запаљенжив
237.	Наталија Самуровић	“	4	запаљенажива
238.	Десанка Самуровић	“	1	“
239.	Петрија Самуровић	“	60	“
240.	Стеван Петровић	“	61	одведен
241.	Мирко Мијатовић	“	48	убијен
242.	Милош Самуровић	“	57	“
243	Миладин Срдановић	“	39	“
244.	Никола Срдановић	“	70	“
245.	Јеремија Кевић	“	56	“
246.	Ивана Кевић	“	55	убијена
247.	Ангелина Д. Кевић	“	25	“
248.	СтанијаКевић	“	18	“
249.	МаринкоЈовановић	“	-	убијсн
250.	Стана Д. Милинковић	“	35	одведен
251.	Живка Д. Милинковић	“	12	одведсна
252.	СтанислављСокољански	“	50	убијен
253.	Јока (мајка) Сокољански	“	70	одведена
254.	Милка (ћерка) Сокољански	“	17	“
255.	Томанија (ћер.) Сокољански	“	10	“
256.	Гаца (ћерка) Сокољански	“	6	“
257.	Ивана (жена) Сокољански	“	50	“
258.	Драгиља В. Сокољански	“	32	“
259.	Илија (син) Сокољански	“	13	одведен
260.	Милан (син) Сокољански	“	10	“
261.	Анђа Јешанић	“	60	одведена
262.	Андрија (син) Јешанић	“	30	“
263.	Јела Ж. Савић	“	52	Запаљена жива
264.	ЉубицаСавић	“	21	“
265.	ДесанкаСавић	“	18	“
266.	Перса Савић	“	12	“
267.	Роксанда Н. Криловић	“	16	“
268.	Цаја А. Криловић	“	30	“
269.	Милан Јанковић	“	50	убијен
270.	Његоважена Милева	“	50	Запаљена жива
271.	Његова ћерка Крстина	“	10	“
272.	Лепосава Ј.Јанковић	“	27	“
273.	Њена ћерка Стеванија	“	8	“
274.	Њенсин Марко	“	6	Запаљен жив
275.	Њенсин Живко	“	3	“
276.	Њенсин Маринко	“	3	“
277.	Марко Николић	“	48	убијен
278.	Његоважена Николија	“	48	запаљена жива
279.	Његова ћерка Обренија	“	7	“
280.	Његова ћерка Даница	“	8	“
281.	Његов син Милован	“	3	Запаљен жив
282.	Његова ћерка Даринка	“	1	Запаљена жива
283.	Његов син Душан	“	20	убијен

р. Бр	Име и презиме	Место порекла	Старост (године)	Врста злочина
284.	Драга (син) М. Николић	“	15	
285.	Анђа, снахаКалабић	“	40	Запаљена жива
286.	Десанка, синовицаКалабић	“	13	“
287.	Стојко, синКалабић	“	13	Запаљен жив
288.	АлександарКалабић	“	5	
289.	Вукосава (синовица) Калабић	“	2	Запаљена жива
290.	Ката Мијовић	“	27	“
291.	Станисав (син) Мијатовић	“	9	Запаљен жив
292.	Јелина Криловић	“	40	Запаљена жива
293.	Драгиња Криловић	“	30	“
294.	Смиљана Криловић	“	25	“
295.	Анђа (ћерка) Криловић	“	18	“
296.	Милева (ћерка) Криловић	“	16	“
297.	Владисав (син) Криловић	“	12	Запаљеи жив
298.	Ката (синовица) Криловић	“	8	Запаљена жива
299.	Живојин (синовац) Криловић	“	4	Запаљен жив
300.	Даринка (синов.) Криловић	“	2	Запаљена жива.
301.	Алекса (синовац) Криловић	“	7	Запаљен жив
302.	Стеванија Кулезић	“	70	Запаљена жива
303.	Живана Н. Ракић	“	50	убијеиа
304.	Жара С. Поповић	“	45	одведена
305.	Ђока Пушкаревић	“	70	убијен
306.	Милан П. Ристић	“	45	“
307.	Илија Алановић	“	64	“
308.	Његов брат Гаја	“	60	“
309.	Љубомир Алановић	“	49	одведен
310.	Његова ћерка Мара	“	14	убијена
311.	Никола Ж. Милинковић	“	65	убијен
312.	Марко Кандић	“	48	“
313.	Његов син Милорад	“	19	“
314.	Марко Газибарић	“	25	“
315.	Дамњан Клајн	“	35	“
316.	Димитрије Јанковић	“	70	“
317.	Живан А. Милинковић	“	16	“
318.	Иван Лаћарски	“	57	“
319.	Његовсин Живојин	“	17	“
320.	Живојин Крсманић	“	27	“
321.	Миајло Крсманић	“	48	“
322.	ДрагомирСв. Крсманић	“	35	“
323.	Душан Крсманић	“	19	“
324.	Милош Крсманић	“	17	“
325.	Рада Иванић	“	16	убијена
326.	Прока Комесаровић	“	55	убијен
327.	Симона Срдановић	“	35	Запаљена жива
328.	Њензет Никола	“	35	Запаљен жив
329.	Будимир, њенунук	“	13	“
330.	Љубиша, њенунук	“	12	“
331.	Светислав, њенупук	“	9	“
332.	Мара, њенаунука	“	6 мес.	Запаљена жива
333.	Јелица снаха	“	30	“
334.	Паја Срдановић	“	58	убијен
335.	Витомир П. Срдановић	“	15	“
336.	Милан Ж. Самуровић	“	25	“
II Општина Слепчевић				
1.	Стеван Степановић	Слепчевић	64	Убнјен ударцем пушке
2.	Иван Васиљевић	“	60	Убијен ударцем бајонетом
3.	Димитрије Јакшић	“	67	“
4.	Миајло Јакшић	“	45	Убијен ударцем пушке
5.	Милорад Мојашевић	“	38	Убијен ударцем бајонета
6.	Станисав Чачић	“	73	“
7.	Ђока Топаловић	“	49	одведен
8.	Глиш Ђокић	“	53	“
9.	Симеун Вуковић	“	75	“
III ОпштинаЗмињак				
1.	Јован Чолић	Петловача	57	Убијен ударцем пушке
2.	Живојин Вучић	Змињак	20	заклан

р. Бр	Име и презиме	Место порекла	Старост (године)	Врста злочина
3.	Светозар Вујчић	“	54	одведен
4.	Борисав Миливојевић	“	43	“
5.	Станко Зарић	Петловача	72	“
6.	Стеван Исаиловић	“	60	“
7.	Ранисав Ј. Живановић	“	13	“
8.	Цветан Чолић	“	53	“
9.	Милорад С. Лаушевић	Шабац	14	“
IV Општина Рибаре				
I.	Матија Самарџић	Рибаре	52	Убијен ударцем пушке
2.	Миладин Миличевић	“	58	“
3.	Андрија Павловић	“	60	Убијен ударцем бајонета
4.	Драгослав Парлановић	“	21	Убијен ударцем пушке
5.	Јанко Парлановић	“	21	“
б.	Грујица Чугуровић	“	50	Убијен ударцем бајонета
7.	Михаило Крсмановић	“	58	“
8.	Живан Малетић	“	60	“
9.	Остоја Малетић	“	58	“
10.	Никола Марковић	“	70	Убијен ударцем пушке
п.	Светозар Бошковић	“	55	Убијен ударцем бајонета
12.	Степан Весић	“	55	Убијен ударцем пушке
13.	Јован Брезић	“	60	“
14.	Павле Брезић	“	45	“
15.	Дамњан Марјановић	“	50	Убијен ударцем бајонета
16.	Живко Жутић	“	65	Убијен ударцем пушке
17.	Драгић Жутић	“	45	“
18.	Андрија Жутић	“	45	“
19.	Милан Јевтић	“	38	“
20.	Лазар Малетић	“	53	Убијен ударцем бајонета
21.	Велимир Ђурђевић	“	59	Убијен ударцем пушке
22.	Јован Стевић	“	55	Убијен ударцем бајонета
23.	Јаков Бошковић	“	80	“
24.	Митар Ђиновић	“	62	“
25.	Петар Грујић	“	58	“
26.	Андрија Перић	“	55	“
27.	Јован Савић	“	58	заклан
28.	Илија Јовановић	“	58	Убијен ударцем бајонета
29.	Михајло Васиљевић	“	56	Убијен ударцем пушке
30.	Божидар Васиљевић	“	25	“
31.	Милинко Васиљевић	“	38	“
32.	Никола С. Марковић	“	23	“
33.	Матија Петровић	“	52	“
34.	Миајло Максимовић	“	23	“
35.	Јован Батановић	“	60	Убијен ударцем бајонета
36.	Станојло Марић	“	58	Убијен ударцем пушке
37.	Драгутин Ивановић	“	17	“
38.	Никола Рађевац	“	21	“
39.	Марија Р. Ђиновић	“	34	Убијен аударцем бајонета
40.	Михаило Станишић	“	60	Убијен ударцем бајонета
41.	Живана М. Бошковић	“	45	убијена ударцем бајонета
42.	Стоја Д. Ковачевић	“	60	“
43.	Марија Л. Перић	“	50	“
44.	Милија Ж. Савић	“	65	“
45.	Дева Ј. Стевић	“	65	“
46.	Љубица С. Весић	“	50	обешена
47.	Јелена О. Мартић	“	45	убијенаударцсмбајонета
48.	Марко Цветић	“	52	убијенаударцемпушке
49.	Стеван Дејановић	Петковица	15	“
50.	Стеван Марковић	Рибаре	56	одведен
51.	Милутин Ђуриновић	“	21	“
52.	Радивој Ивановић	“	18	“
V Општина Петковица				
1.	Милан Марић	Петковица	40	Убијен ударцем пушке
2.	Душан Марић	“	19	“
3.	Љубомир Марић	“	50	“
4.	Јанко Остојић	“	49	“
5.	Ранко Веселиновић	“	50	“

р. Бр	Име и презиме	Место порекла	Старост (године)	Врста злочина
6.	Ђурађ Веселиновић	“	69	“
7.	Милош Ђурђевић	“	50	“
8.	Андрија Вуковић	“	60	“
9.	Јован Т. Степановић	“	50	“
10.	Аврам Јовичић	“	60	“
11.	Јеремија Илић	“	62	“
12.	Живан Благојевић	“	20	“
13.	Сретен Алексић	“	50	“
14.	Иван Т. Степановић	“	48	“
15.	Михаило Шарчевић	“	58	“
16.	Живан Вуковић	“	52	“
17.	Нинко С. Вуковић	“	54	“
18.	Тодор Алексић	“	62	“
19.	Павле Станарчић	“	64	“
20.	Јеремија Ђурић	“	70	“
21.	Михајло Ракић	“	65	“
22.	Велько Ћосић	“	45	“
23.	Милорад Ћосић	“	20	Убијен ударцем бајонета
24.	Велимир Марковић	“	50	Убијен ударцемп ушке
25.	Никола Бајић	“	50	“
26.	Танасије Николић	“	66	“
27.	Вићентије Којић	“	65	“
28.	Радован Лазић	“	20	одведен
29.	Драгић Којић	“	19	“
-30.	Драгојло Марковић	“	60	Убијен ударцем пушке
31.	Јован Илић	“	18	“
32.	ЈанкоСтојадиновић	“	48	“
33.	Милан Благојевић	“	45	“
34.	Никола Крњајић	“	59	“
35.	Милан Томанић	“	31	“
36.	Живко Т. Веселиновић	“	57	“
37.	Тодор Јанковић	“	60	“
38.	Живојин Младеновић	“	56	“
39.	Милица А. Вуковић	“	58	Убијена ударцем пушке
40.	Драгић Сремчевић	“	20	Убијен ударцем пушке
41.	Петар Маринковић	“	50	“
42.	Божа Лукић	“	19	“
43.	Милутин Лукић	“	20	“
44.	Ивко Томанић	“	58	“
45.	Јездимир Илић	“	35	“
46.	Марија Ж. Младеновић	“	40	Убијена ударцем пушке
47.	Њенаћерка Живана	“	16	“
48.	Њенсин Владисав	“	12	Убијен ударцем пушке
49.	Благоје Илић	“	32	убијен у заробљеништву
50.	Живојин Пајић	“	45	“
51.	Милан Крсмић	“	23	Убијен ударцем пушке
52.	Стана Веселиновић	“	50	обешена о дрво
53.	Михаило Бељуревић	“	23	Убијен ударцем пушке
54.	Јован Танацковић	“	53	одведен
55.	Миладин Ђокић	“	38	“
56.	Ивко Крсмић	“	66	“
57.	Танасије Милетић	“	46	“
58.	Марија П. Станарчић	“	55	одведена
59.	Милка М. Станарчић	“	35	“
60.	Божидар М. Станарчић	“	10	одведен
61.	Иван М. Станарчић	“	3	одведен
62.	Ката М. Ковачевић	“	37	одведена
63.	Илија М. Ковачевић	“	10	одведен
64.	Драгиња П. Милетић	“	45	одведена
65.	Њена ћерка Милица	“	30	“
66.	Ката Л. Степановић	“	50	“
67.	Марија Л. Степановић	“	17	“
68.	Видамајка М. Панић	“	60	“
69.	Станкамајка Б. Ћосић	“	70	“
70.	Симона М. Веселиновић	“	55	“
71.	Живана Стојадиновић	“	55	“

р. Бр	Име и презиме	Место порекла	Старост (године)	Врста злочина
72.	Перса Ј. Стојадиновнћ	“	40	“
73.	СаветаСтојадиновнћ	“	36	“
74.	Јелица Л. Ћосић	“	30	“
75.	Пава Р. Јовановнћ	“	20	“
76.	Зорка Р. Јовановнћ	“	2	“
77.	Драга Јовановић	“	50	“
78.	Дамњан Јовановић	“	24	одведен
79.	Софија Живковић	“	40	одведена
80.	Ђока Живковић	“	12	одведен
81.	Филип Живковић	“	10	“
82.	Зорка Живковић	“	8	одведена
83.	Драгиња Стојадиновић	“	12	“
84.	Марија Стојадновић	“	10	“
85.	Вукосава Ј. Стојадиновић	“	8	“
86.	Вукашин Ј. Стојадиновић	“	2	одведен
87.	Марко Ј. Стојадиновић	“	14	“
VI Општина Липолист				
1.	Иван Којић	Липолист	51	Убијен ударцем бајонета
2.	Теодосије Маринковић	“	60	Убијен ударцем пушке
3.	Ружа Маринковић	“	21	Убијена ударцем пушке
4.	Марко Маринковић	“	19	Убијен ударцем пушке
5.	Милутин Д. Стојковић	“	18	“
6.	Всселин Д. Стојковић	“	12	“
7.	Загорка Д. Стојковић	“	9	Убијена ударцем пушке
8.	Стеван У. Мијатовић	“	64	Убнјен ударцем пушке
9.	Милан Јовановић	“	53	“
10.	Јован Максвић	“	65	“
Н.	Коста Којић	“	53	Убијен ударцем бајонета
12.	Живан Којић	“	21	“
13.	Јован Вукомановић	“	56	Убијен ударцем пушке
14.	Остоја Станишић	БелаРека	65	“
15.	Драгутин Малешевић	“	28	“
16.	Манојло Ћирић	“	68	“
17.	Живко Ћирић	“	51	“
18.	Младен Крејаковић	“	18	“
19.	Живан П. Ђурић	“	50	“
20.	Михајло С. Ђурић	“	30	“
21.	Драгомир Јаковљевић	“	16	Убијен ударцем бајонета
22.	Јанко Дамњановић	“	67	Убијен ударцем пушке
23.	Петар Васић	“	22	“
24.	Васа Станковић	“	21	“
25.	Живан Николић	“	21	“
26.	Никола Ј. Николић	“	38	“
27.	Стеван Станојевић	“	21	“
28.	Марко Стојковић	Липолист	-	одведен
29.	Живко М. Стојковић	“	21	“
30.	Милорад Иконић	“	21	“
31.	Љубинко Васић	“	57	“
32.	Душан Л. Васић	“	32	“
33.	Ђурађ Станисавић	“	68	“
34.	Ивана Петровић	“	56	одведена
35.	Марко Т. Петровић	“	18	одведен
36.	Тихомир Ковачевић	“	37	“
37.	Петар Ковачевић	“	18	“
38.	Јован С. Маринковић	“	63	“
39.	Михаило Маринковић	“	24	“
40.	Светислав Пандуревић	БелаРека	18	“
41.	Марко В. Ђурић	“	18	“
42.	Стеван Ж. Добрић	“	19	“
43.	Милољуб Добрић	“	16	“
44.	Милосав Добрић	“	15	“
45.	Владимир С.Добрић	“	19	“
46.	Милан Вучинић	“	21	“
47.	Младен Вучиннћ	“	18	“
48.	Гавро Павловић	“	51	“
49.	Миладин Панић	“	51	“

р. Бр	Име и презиме	Место порекла	Старост (године)	Врста злочина
50.	Стеван Д. Дамњановић	“	58	“
51.	Јаков С. Дамњановић	“	19	“
52.	Стеван М. Аврамовић	“	43	“
53.	АврамДамњановић	“	18	“
54.	Живко Ј. Дамњановић	“	21	“
55.	Милутин Гвозденовић	“	27	“
56	ДимитријеГвозденовић	Липолист	17	“
57.	Даринко Ж. Гвозденовић	“	22	одведена
58.	Живан Гвозденовић	“	60	одведен
59.	Митар Ј. Ћирић	“	38	“
60.	Матија Васић	“	58	“
61.	Душан М. Васић	“	19	“
62.	Светозар Васић	“	15	“
63.	Станислав Мартић	“	48	“
64.	Душан Мартић	“	19	“
65.	Сава Томић	“	21	“
66.	Радоје омић	“	16	“
67.	Рајко Јаковљевић	“	21	“
68.	Бранко Јаковљевић	“	18	“
69.	Милан Ћирић	“	62	“
70.	Михаило Ћирић	Бела Река	19	“
71.	Никола Секић	“	24	“
72.	Ђока Васић	“	63	“
73.	Драгић Николић	“	59	“
74.	Илија Ђорђевић	“	57	“
75.	Аврам Николић	“	25	“
76.	Илија Петровић	“	58	“
77.	Милан Петровић	“	50	“
78.	Миливој Ђорђевић	“	49	“
79.	Драгутин Маринковић	Липолист	18	“
80.	Риста Николић	БелаРека	42	“
81.	Станко Арнаутовић	“	56	“
82.	Петар Арнаутовић	“	51	“
83.	Драгић Арнаутовић	“	38	“
84.	Миладин Матић	“	29	“
85.	Миша Павловић	“	48	“
86.	Жнвко Васић	“	29	“
87.	Живојин Радојчић	“	58	“
88.	Милица Станишић	“	38	одведена
89.	Милосав Панић	“	13	одведен
90.	Светомир Ђурић	“	27	“
91.	Петар Игњатовић	“	18	“
92.	Милорад Игњатовић	“	17	“
93.	Александар Дамњановић	“	13	“
94.	Драгојло Лукић	“	58	“
95.	Милутин Драгојевић	“	21	“

Тврдимо да је копија овог извода верна оригиналу извештаја поднетог подначелнику Округа Мачванског дана 22 октобра 1914 под бр. 12805 о почињеним злочинима осим оних извршених у општинама Засавица, Митровица, Сал. Ноћај и Дреновац.

Н 17462
1 децембар 1914 (В. С.)
Аранђеловац

Начелник
Подрињске области
Жив. А. Лазић

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI-16

45.

Жив. А. Лазић, начелник Подрињеке области – Подначелнику округа поцерског

СПИСАК

злочина које је починила аустро-угарска војска у време свог упада у Србију – у Поцерском округу Подрињске области

Поцерски округ

р. бр…	Име и презиме	Место порекла	Старост (год.)	Врста злочина
Општина Охрид				
1.	Андра Кокановић	Орашје	51	Убијен ударом пушке
2.	Живана, мајка Андрина	“	70	Убијена ударом пушке
3.	Божидар, синовац Андрин	“	19	Убијен ударом пушке
4.	Станислава, синовица	“	4	Убијена ударом пушке
5.	Милан Павловић	“	12	Убијену даром пушке
6.	Маринко Арсеновић	Орашац	60	
7.	Његова жена Стана	“	58	Убијена ударом пушке
8.	Његова снаја Милица	“	35	“
9.	Његова снаја Симона	“	25	“
10.	Ћерка Љубица	“	18	“
11.	Његова снаја Јелена	“	25	Тешко рањена
12.	Томанија Вучковић	“	56	Убијена ударом пушке
13.	Петра удов. Вучковића	“	54	“
14.	Вујица Мерић	“	83	Убијен ударом пушке
15.	Његова жена Смиљана	“	75	Убијена ударом пушке
16.	Милија удовица Роксић	“	60	“
17.	Миодраг Игњатовић	“	5	Убијен ударом пушке
18.	Живан Кнежевић	“	4 мес.	“
19.	Станија Кнежевић	“	27	Тешко рањена
20.	Недељко Станић	“	75	Убијен ударом пушке
21.	Благоје Станковић	“	60	“
22.	Глиша Станојевић	“	39	рањен
23.	Даринка Кокановић	“	36	Тешко рањена
24.	Стана Кокановић	“	19	“
25.	Живко Лукић	Мрђеновац	60	убијен ударом пушке изван села
26.	Живојин Маић	“	55	“
27.	Стеван Банковић	“	56	“
28.	Марко Тадић	“	54	“
29.	Мнлинко Тодоровнћ	“	17	“
30.	Владисав Тодоровић	“	15	“
31.	Макерије Пакљанац	“	68	“
32.	Живко Бошковић	“	60	“
33.	Велимир Танацовић	“	56	“
34.	Радојица Ђурић	“	48	“
35.	Марко Стојковић	“	26	“
36.	Станимир Стојковић	“	16	“
37.	Стефан Бошковић	“	25	“
38.	Маринко Радојичић	“	58	“
39.	Милош Поповић	“	55	“
40.	Срећко Гранић	“	60	одведен у заробљеништво
41.	Драгомир Гранић	“	54	“
42.	Живојин Бошковић	“	52	“
43.	Цвета Гранић	“	28	одведена у заробљеништво
44.	Ивана Гранић	“	4	“
45.	Иван Гранић	“	2	одведен у заробљеништво
46.	Олга Лукић	“	18	одведена у заробљеништво
47.	Љубица Плавшић	“	17	“
48.	Стојко Тадић	“	32	одведен у заробљеништво
Општина Добрић				
1.	Стеван Мићановић	Добрић	67	везан и убијенбајонетом
2.	Његов брат Михаило	“	61	“
3.	Његов син Витомир	“	19	Изван куће убијен бајонетом
4.	Антоније Серкић	“	79	везан и убијен бајонетом
5.	Мирко Серхић	“	74	Изван села убијен бајонетом
6.	Милорад Јелић	“	40	изван куће везан и убијен бајонетом

р. Бр	Име и презиме	Место порекла	Старост (године)	Врста злочина
7.	Милосав Јанковић	“	21	везан н убијен ударом пиштоља
8.	Живко Симеуновић	“	31	везан и убијен бајонетом
9.	Јован Јовић	“	50	“
10.	Ивко Јовић	“	67	везан и убијен ударом пушке
11.	Његов син Драгић	“	19	Раскомадан на делове
12.	Глиша Мајсторовић	“	72	Убијен бајонетом, очи ископане
13.	Ненад Јаковљевић	“	18	убијен ударом пушке и бајонета
14.	Павле Алексић	“	58	убијен ударом пушке код куће
15.	Његов син Ивко	“	21	везан и убијен
16.	Рајко Ивковић	“	21	везан и убијен бајонетом
17.	Срећко Пушкец	“	62	убијен бајонетом, лево уво и образи одрани
18.	Живојин Теодосић	“	43	Убијен бајонетом
19.	Љубомир Ђерић	“	53	“
20.	Неша Опанковић	Шабац	68	везан и раскомадан
21.	Живан Моравчевнћ	Добрић	19	везан и убијен бајонетом
22.	Душан Цветић	“	21	“
23.	Љубомир Станчић	“	56	“
24.	Никола Станчић	“	62	“
25.	Станица удовица Гајић	“	75	Убијсна бајонетом у дворишту
26.	Игњат Исаковић	“	49	везан и убијен бајонетом
27.	Ђенадија Гајић	“	68	Убијена бајонетом
28.	Илија Смиљанић	“	58	везан и убијен бајонетом
29.	Миладин Миловановић	“	52	“
30.	Његов син Драгутин	“	29	“
31.	Његов син Чедомир	“	10	“
32.	Радосав Цвејић	“	19	“
33.	Иконија Јадрановић	“	46	везана и убијена бајонетом
34.	Њенсин Живослав	“	19	везан и убијен бајонетом
35.	Њен син Јеврем	“	19	“
36.	Милан Цветић	“	54	“
37.	Јелена Богић	“	32	везана и убијена бајонетом
38.	Драгутин Грацић	“	19	везан и убијен бајонетом
39.	Радивој Мрковић	“	9	Раскомадану дарцем ножем
40.	Његовбрат Живан	“	-	Убијен бајонетом
41.	Будимка Павловић	“	16	Убијена бајонетом
42.	Загорка, сестрапретход.	“	6	“
43.	Борисав, братпретходне	“	3	Убијен бајонетом
44.	Петар Мићановић	“	60	“
45.	Петар Мичић	“	31	везан и убијен бајонетом
46.	Живојин Поповић	“	51	Убијен ударом пушке у двориш.
47.	Иван Поповић	“	54	везан и убијен бајонетом
48.	Пантелија Срдановић	“	45	“
49.	Марија Ловчевић	“	52	везана и убијена бајонетом
50.	Петар Адамовић	“	58	везан и убијен бајонетом
51.	Његова жена Митра	“	55	везана и убијена бајонетом
52.	Његова снаја Марија	“	33	
53.	Алексија Ловчевић	“	45	Особе, њих 17, од броја 49 до 67 нађене су у кући Милка Адамовића из које их је аустро-угарска војска истерала на врата један поједан, где их је сачекивао бајонет 10 војника постављених на свакој страни.
54.	Андријана Адамовић	“	46	
55.	Љубица Адамовић	“	25	
56.	Милутин Адамовић	“	9	
57.	Драгиња Адамовић	“	7	
58.	Живојин Стевановић	“	22	
59.	Миливој Лукић	“	11	
60.	Чедомир Лукић	“	9	
61.	Благоје Матић	“	39	
62.	Његова жена Косана	“	36	
63.	Милева Стевановић	“	32	
64.	Зорка Јовановић	“	26	
65.	Милија Поповић	“	52	
66.	Будимир Аламовић	“	6	
67.	Тимотије Пантелић	Богосавац	53	везан и раскомадан
68.	Његова жена Марија	“	52	везана и раскомадана
69.	Илија Гајић	“	49	Убијен бајонетом
70.	Његова жена Милева	“	47	Убијена бајонетом
71.	Његов син Пантелија	“	15	Убијен бајонетом

72.	Петар Мнлутиновић	“	58	“
73.	Томанија, снаха претход.	“	25	Убијена бајонетом
74.	Ђурђа, снаха претходног	“	32	“
75.	Витомир Јовановић	“	64	Убијен бајонетом
76.	Јован Стојановић	“	49	“
77.	Љубомнр Јовановић	“	62	“
78.	Анђелнја Максимовић	“	72	Убијена бајонетом
79.	Павле Гавриловић	“	62	Убијен бајонетом
80.	Милутин Кузмановић	“	19	“
81.	Гавра Ракић	“	85	Запаљен жив у слами
82.	Анта Марковић	“	82	везан и убијен бајонетом
83.	Сретен Драгић	“	54	“
84.	Никола Антонић	“	58	“
85.	Живан Јевтић	“	62	“
86.	Драгиња Антонић	“	58	везана и убијена бајонетом
87.	Мнлан Срнић	“	28	везан и убијен бајонетом
88.	Чедомир Срнић	“	19	“
89.	Драгић Исаиловић	“	45	“
90.	Спасоје Вучетић	“	59	“
91.	Милић, син Спасоја	“	21	“
92.	Вучета, синСпасоја	“	19	“
93.	Ђорђе Вучетић	“	56	“
94.	Пантелија Вучетић	“	55	“
95.	Његов син Живан	“	19	“
96.	Милан Јованић	“	50	“
97.	Иван Бабић	“	68	“
98.	Стеван Драјић	“	16	ухваћен у Шапцу, обешен о дрво
99.	Нинко Миајиловић	Добрић	60	
100.	Павле Савић	“	47	
101.	Нинко Арнаутовић	“	15	
102.	Ивко Арнаутовић	“	20	Особе од бр. 98 до 111 су ухваћене.
103.	Марко Јанковић	“	60	везане н одведене. Ништа ново о
104.	Илија Јанковић	“	58	Њиховој судбини.
105.	Милован Петровић	“	56	
106.	Милић Мићановић	“	56	
107.	Петар Станчић	“	18	
108.	Драгутин Маринковић	“	56	
109.	Марко Калајџић	Богосавац	58	
110.	Милан Пантић	“	57	
Н1.	Мнлко Адамовић	Добрић	73	
1 12.	Панта Николић	“	65	
113.	Соња Јовановић	“	63	
114.	Зорка Јовановић	“	3	
115.	Јелика Адамовић	“	21	
116.	Наталија Адамовић	“	22	
117.	Милка Адамовић	“	18	
118.	Милева Адамовић	“	15	Особе наведене од бр. 111 до 139
119.	Мирко Адамовић	“	17	Тешко су или лакше рањене. Ос Ос особе
120.	Стана Лукић	“	30	Особе наведене под бр. 114, 115, 116,117, 118, 119, 120, 121 и 122 су откривене у кући Милка Адамовића
121.	Добривоје Лукић	“	13	
122.	Наталија Лукић	“	9	
123.	Госпава Ловчевић	“	55	
124.	Лепосава Ловчевић	“	21	
125.	Павлија Стевановић	“	32	
126.	Стана Стевановић	“	32	
127.	Станимир Стевановић	“	6	
128.	Витомир Стевановић	“	4	
129.	Живан Стевановић	“	28	
130.	Лепосава Ловчевић	“	32	
131.	Петар Поповић	“	62	
132.	Јован Ловчевић	“	51	
133.	Ивана Ловчевић	“	31	
134.	Спасенија Пантелић	“	38	
135.	Светозар Срнић	Богосавац	54	
136.	Глиша Гавриловић	Добрић	85	
137.	Смиљана Паић	“	80	

138.	Милица Вучетић	“	42	
139.	Стоја Вучетић	“	18	
III Општина Мишар				
1.	Миладин Мојсиловић	Причиновић	40	Масакриран ударцсм сабље
2.	Манојло Михајловић	Мишар	65	Заклан кодкуће
3.	Митар Станојловић	“	70	Убијен ударцем пушке
4.	Милоје Ковачевић	“	71	“
5.	Срећко Богичевић	МалаВрањска	90	масакриран и раскомадан ножем
6.	Иван Јанковић	Причиновић	52	Рањен ударцем пушке
7.	Милован Симеуновић	“	60	“
8.	Живојин Бабић	“	75	“
9.	Владимир Бабић	“	17	“
10.	Нинко Деспотовић	“	63	Особе наведене од бр. 8 до 21 је одвела аустроугарска војска, потом ништа ново о њиховој судбини.
11.	Ђока Јанковић	“	57	
12.	Цветан Јанковнћ	“	75	
13.				
14.	НенадЈанковић	Причиновић	56	
15.	МилинкоГајић	Мншар	55	
16.	Ђока Качаревић	“	52	
17.	Милица и МитарБугарчић	“	58	
18.	Милинко Мишковић	“	66	
19.	Илија Рајковић	“	90	
20.	Јаков Јовановић	“	18	
21.	Јеленажена Милана Морвука	Причиновић		
IV Општина Варњанска				
1.	Рајко Икић	Варна	56	заклан са носом и ушима исеченим
2.	Милош Глигорић	“	57	Заклан ножем
3.	Степаи Ђурић	“	56	Убијен ударцем пушке
4.	Степанија удовица Исић	“	45	Заклана ножем
5.	Милија Исић	“	42	“
6.	Стојка А. Јовановић	“	40	“
7.	Ђурађ Максимовић	“	45	Убијен ударцем пушке
8.	Јован Максимовић	Махова	45	“
9.	Новак Максимовнћ	“	60	“
10.	Нинко Милосављевић	“	56	“
11.	Марко Ђурђевић	“	60	“
12.	Митар Арсић	“	50	“
13.	Станко Ђурић	“	60	“
14.	Илија Ђурић	“	56	“
15.	Танасије Феризовић	“	51	“
16.	Иван Феризовић	“	17	“
17.	Живана П. Феризовић	“	51	Заклана ножем
18.	Њена девојчица	“	3	“
19.	Њена друга девојчица	“	15 дана	“
20.	ДушанЈовичић	“	17	Убијен ударцем пушке
21.	Милица Ђ. Јовичић	“	40	Убијена ударцем пушке
22.	СаваТрифуновић	“	60	Убијену дарцем пушке
23.	ЊеговажснаМилева	“	40	Убијена ударцем пушке
24.	Његовадевојчица	“	5	“
25.	Његовадругадевојчица	“	5	“
26.	Матија Маћаревић	“	65	“
27.	Јоца Ј.Јовановић	“	40	Убијен ударцем пушке
28.	Љубомир Трифуновић	“	56	“
29.	Маринко Вукашиновић	Метковић	56	“
30.	Иван Миајиловић	Махова	50	Особе од бр. 29 до 40 заробљене и одведене.
31.	Марко Миајиловић	“	55	
32.	Савко Исаиловић	“	45	
33.	Стојан Ковачевић	“	50	
34.	Стојко Јовановић	“	58	
35.	Рајко Тодоровић	“	50	
36.	Јоца Стојковић	“	56	
37.	Васа Маринковић		40	
38.	Панта Ђекић	Варна	54	
39.	Стеван Лазаревић	“	55	

р. Бр	Име и презиме	Место порекла	Старост (године)	Врста злочина
V Општина Десић				
1.	Алекса Матић	Грушић	60	масакриран, очи ископане, везан одведен на положај, тестиси одсечени, убијен ударцем бајонета
2.	Илија Павловић	“	70	“
3.	Милутин Видић	“	56	Убијен ударцем пушке
4.	Петар Симић	“	56	везан, убијен, очи ископане
5.	Његов син Иван	“	19	“
6.	Љубисав Алексић	“	19	убијен ударцем пушке код куће
7.	Митар Игњатовић	Десић	53	Убијен бајонетом
8.	Љубинко Андрић	“	45	“
9.	Грујица Мијатовић	“	53	“
10.	Живан Марић	“	26	Убијен ударцем пушке
11.	Андрија Пантелић	“	47	“
12.	Станко Јовановић	“	60	“
13.	Илија Радосављевић	“	46	“
14.	Ђока Ковачевић		46	“
VI Општина Метлић				
1.	Драгић Грујичић	Румска	46	Убијен ударцем пушке
2.	Ивана Ж. Богдановић		20	Убијена ударцем пушке
VII Општина Драгојевац				
1.	Станоје Цветановић	Драгојевац	57	Рањен ударцем пушке
VIII Општина Мајур				
1.	Драгић Милетић	Мајур	47	Убијен ударцем пушке
2.	Драгутин Вучетић	“	28	“
3.	Милан Бугарски	“	60	“
4.	Крунија Стевановић	“	65	Убијена ударце мпушке
5.	Душан Кесић	“	41	“
6.	Марко Лазић	“	70	“
7.	Марко Јелесић	“	85	заробљен и одведен
8.	Павле Дамњановић	“	30	ухваћен
9.	Тодор Дамњановић	“	35	ухваћен и одведен
10.	Тодор Даниловић	“	19	“
11.	Милинко Јевтић	“	80	“
12.	Петар Лазић	“	47	“
13.	Доброса вКојић	“	17	“
14.	Петар Филиповић	“	70	“
15.	Петар М. Филиповић	“	21	“
16.	Војислав Лазић	“	34	“
17.	Милутин Лазић	“	32	“
18.	Младен Раичевић	“	51	“
19.	Алекса Дамњановић	“	18	“
20.	Милан Филиповић	“	60	“
21.	Павле Марковић	“	75	“
22.	Димитрије Филиповић	“	17	“
23.	Јован Филиповић	“	65	“
24.	Петар Дудић	“	36	“
25.	Петар Марковић	“	70	“
26.	Митар Сломић	“	58	“
27.	Стеван Реновчевић	“	66	“
28.	Милан Реновчевић	“	57	“
29.	Сима Реновчевић	“	54	“
30.	Алекса Ивановић	“	61	“
31.	Недељко Милетић	“	67	“
32.	Живан Милетић	“	58	“
33.	Петар Милетић	“	45	“
34.	Петар Мартић	“	32	“
35.	Јанко Топаловић	“	70	“
36.	Станислав Стевић	“	20	“
37.	Никола Прешић	“	66	“
38.	Живан Вуковић	“	80	“
39.	Живко Вуковић	“	18	“
40.	Деспот Искић	“	52	“
41.	Цанко Искић	“	19	“
42.	Ђорђе Шаматић	“	28	“
43.	Цвеја Арсеновић	“	36	“

р. Бр	Име и презиме	Место порекла	Старост (године)	Врста злочина
44.	Живан Чачић	“	33	“
45.	Теша Стефановић	“	73	“
46.	Коста Топаловић	“	43	“
47.	Коста Јуришић	“	70	“
48.	Михаило Вучетић	“	70	“
49.	Љубомир Марковић	“	52	“
50.	Цветан Тумбашевић	“	28	“
51.	Велко Чебић	“	53	“
52.	Милинко Молтедић	“	28	“
53.	Митар Чембић	“	50	“
54.	Никола Пух-Мајер	“	28	“
55.	Станко Илић	“	50	“
56.	Ђока Илић	“	28	“
57.	Лазар Илић	“	43	“
58.	Милан Стефановић	“	40	“
59.	Рајко Цвејановић	“	45	“
60.	Сава Мушицки	“	32	“
61.	Љубомир Станковић	“	42	“
62.	Рада Жакић	“	60	“
63.	Борисав Видојевић	“	18	“
64.	Панта Рајчевић	“	42	“
65.	Коста Тршић	“	70	“
66.	Јаков Белић	“	55	“
67.	Божидар Радивојевић	“	18	“
68.	Ђока Сламић	“	60	“
69.	Милан Дорославац	“	70	“
70.	Божидар Топаловић	“	18	“
IX Општина Г. Врањанска				
1.	СтанкаБабић, удовица	Г. Врањска	65	убијена
2.	Даринка Бабић	“	18	“
3.	Живан Живановић	“	92	убијен
4.	Његоважена Анка	“	80	убијена
5.	Љубинко Пантелић	“	60	убијен
6.	Станија Трифуновић	“	70	убијена
7	Јулка Анђелић	“	60	“
8.	Стојадин Матић	“	64	убијен
9.	Миладин Симић	“	60	“
10.	Тереза Рудић	“	45	убијена
11.	Милица Рудић	“	48	“
12.	Ђурђе Рудић	“	16	убијен
13.	Љубица Рудић	“	38	убијена
14.	Кена Анђелић	“	40	“
15.	Живана Марковић	“	58	“
16.	Петар Стојчевић	“	65	убијен
17.	Иван П. Стојчевић	“	45	“
18.	Андрија Стојчевић	“	55	ухваћен и одведен
19.	Трифун Кнежевић	“	17	“
20.	Милутин Остојић	“	16	“
21.	Марко Трифуновић	“	55	“
22.	Миајло Трифуновић	“	56	“
23.	Никола Адамовић	Јевремовац	58	“
24.	Михаило Адамовић	“	15	“
25.	Живан Адамовић	“	14	“
26.	Павле Адамовић	“	65	“
27.	Живко Матић	“	64	“
28.	Степан Живановић	“	59	“
29.	Ммлош Живановић	“	62	“
30.	Милош Стојановић	“	56	“
31.	Димитрије Курчански	“	52	“
32.	Васа Радовановић	“	60	“
33.	Ранко Живановић	“	17	“
X Општина Радовашница				
1.	Илија Марковић	Цуљковић	38	убијен
2.	Лука Антонић	“	60	“
3.	Иван Цветић	“	67	“
4.	Михајло Радовановић	“	48	“

р. Бр	Име и презиме	Место порекла	Старост (године)	Врста злочина
5.	Велимир Митровић	“	41	“
6.	Богоса Марковић	“	50	“
7.	Ремија Страиловић	“	60	“
8.	Илија Милошевић	“	53	“
9.	Душан Ђокић	“	16	“
10.	Павле Марковић	“	57	“
11.	Ангелина Ковачевић	“	26	убијена
12.	Радојка, ћерка претходне	“	3	“
13.	Мирка, ћерка претходне	“	1	“
14.	Смиљана Ружичић	“	49	“
15.	Љубица, ћерк апретход.	“	22	“
16.	Марија Вуковић	“	59	“
17,	Марица Богичевић	“	49	“
18.	Љубица Марковић	“	23	“
19.	Симона Јовановић	“	56	“
20.	Јелица Лазаревић	“	89	“
21.	Милинко Зеленковић	“	86	убијен
22.	Илија Живановић	“	59	“
23.	Станко Маринковић	“	54	ухваћен и одведен
24.	Његов син Гаја	“	20	“
25.	Милутин Марковић	“	20	“
26.	Глиша Ружичић	“	68	“
27.	Александар Савић	“	20	“
28.	Ивко Костић	“	16	“
29.	Аћим Недељковић	Радоваш.	17	“
30.	Душан Бакић	“	35	“
31.	Тома Ловчевић	“	64	“
32.	Савко Гојковић	Цуљковић	21	Рањенударцем пушке
33.	Ђенадија Богичевић	“	40	Рањена ударцем пушке, умрла
34.	Милева Ружичић	“	31	“

Тврдимо да је овај извод почињених злочина веран извештају поднетом подначелнику округа Поцерског дана 30. септембра 1914. (В. С.) Бр. 12834

Бр. 17510
1. децембар 1914. (Л. С.) Начелник
у Аранђеловцу Жив. А. лазић, с.р.

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/271

46.
М. Ђорђевић, начелник округа ваљевског – Стојану Протићу, министру унутрашњих дела Србије

НАЧЕЛСТВО ОКРУГА ВАЉЕВСКОГ
Но. 43
I. децембра 1914. год.
Ваљево.

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ УНУТРАШЊИХ ДЕЛА

…. Противник се по селима и у вароши понашао као некултуран завојевач ништећи имовину становништва лично сам видео многа страховита пустошења становништво изјављује да је било силовања одвођења и убијања мирних грађана на прибирању ових факата има тек да отпочне рад. Куда год је противник прошао и где је се бавио оставио је страховите призоре нечистоће, најстрашније стање постоји у вароши Ваљеву. Обра-

зована је комисија дужност физикуса врши пуковник Др. Поповић а раду комисије над њеном стању поднесу опширан извештај. О почињеним зверствима имам ове податке: убили су Милорада Мијалковића бившег преседника из Кадине Луке и Љубомира Михаиловића такође бив, преседника из истога места и Ивана Павловића, Рајка Марковића из Бабаића, Вићентија Средојевића бив. преседника општине Бабаићске који је сав избоден бајонетима и Стеван Михаиловић из Тодорин Дола, Светозара Лукића председника општине Буничке у срезу колубарском. У срезу подгорском нађени су убијени на Аврузовић Јабуки један старац и једна баба испод моста на реци Стенавци, две жене код Бегових Вода, један дечко од 15-16 год. између Баговчевог Бријега и Мађарског Брда, девојке од 15-16 година на Мађарском Брду 2. сељака између Мађарског Брда и Кука, један сељак и војник чији су лешеви мало нагорети, један војник….

НАЧЕЛНИК ОКРУГА
М. Ђорђевић с. р.

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/260

47.
Санитетски капетан II кл. др Тома М. Леко - Команданту Дунавске дивизије I позива

Команданту Дунавске дивизије
I позива.

Према усменом наређењу Команданта Дунавске дивизије I позива, част ми је поднети следећи извештај:

7ог децембра 1914. годиие у пролазу од Баставе-Ставе за Гуњаци-Пецка, са источне стране пута Пецка-Гуњаци-Кокорово-Ставе-Баставе, код места где се гради нов мост преко речице Пецке, нашао сам у једној колиби леш једног девојчета од 9- 11 година. Леш је лежао на лећима, са потпуно раскреченим ногама, доњи део тела разголићен. Спољни делови женског полног органа без длака. Велике срамне усне отечене и модре. Од дражуљка па преко залиска (химена) и дуж предњег зида усмине (вагине) пружа се дубока дугачка рана, чији се предњи крај спољним прегледом неможе видети, њене су ивице искрзане и оне као и дно ране покривене су усиреном крви.

Леш се налази у стању распадања, кожа на лицу већим делом отпала, а кости на лицу и доњој вилици слеве стране потпуно разголићени, обе очне дупље празне, на костима очни дупља нема никаквих промена. Меки делови деснога бута, готово сви меки делови деснога гњата изглодани.

Према находу несумњиво је да је над овом девојчицом још за време живота извршена обљуба-силовање. Стање у коме је леш нађен показује, да је леш више дана стар, у најмању руку 10-15 дана, и да је неко време служио као храна животињама.

Овај су леш заједно самном имали прилике да виде и Командант Дунавске дивизије I позива, пешадиски пуковник г. Миливоје Анђелковић и његов ордонанс коњички потпоручник г. Владимир Гојковић.

Будући у пролазу и у недостатку иструмената за секцију унутрашњу преглед леша нисам вршио. Леш је на исто место погребен.

16. децембар 1914. год
Пецка

Санитет. капетан II кл.
Др Тома М. Леко

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

48.

Пуковник Живко Павловић, помоћник начелника штаба Врховне команде српске војске - Командантима I, II и III армије, Одбране Београда и Ужичке војске

Врховна Команда
Оно 9200
26 XII 1914. г.
Крагујевац

Команданту I, II и III армије
Команданту одбране Београда
Команданту ужичке војске

Молим да се прикупе, среде и довољно документују и потом пошаљу податци о зверствима, која је непријатељ извршио у периоду последњих операција.

По заповести начелника
штаба помоћиик, пуковник,
Жив. Г. Павловић.

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

49.

Ђенерал Михајло Раишћ, командант Комбиноване дивизије I позива народне војске - Команданту Друге српске армије

КОМБИНОВАНА ДИВИЗИЈА
I ПОЗИВА НАРОДНЕ ВОЈСКЕ
О. Бр. 847

Ибраим син Емид бега начелника из Јање – и други син Осман, пљачкали, палили и тиранисали наш свет у Србији.

Ахмет Буљубашић из Јање.

Омо хаци Имамовић из Јање

Хасан бег хаци беговице брат из Јање

Мухарем Осмекић, из Јање.

Латиф Кундаковић из Јање.

Вехтмајстор из Јање и четири жандарма Срби из Јање – били су добри људи и лепо поступали и њима се хвале-они су сви били Срби. поштедити их.

Учитељ из Јање Ефендија и његов пасторак Ешфага, и Осман Гутић из Јање, посединик. зликовци

Много Турака било је из Бјељине; она их познаје, али не зна им имена. Може

да их покаже Тода у Прњавору. Знају је сви Самуровићи. Налази се код Драгића Соколовића у Прњавору

Команданту II Армије

Било је много из Бељине, то би Бадовинчани могли показати. г. Драгић Самуровић бив. нар. посланик из Прњавора причао ми је о злочинствима почињеним од Аустр. војске кад се бавила у Прњавору. Том приликом показао ми је записку коју је саставио по причању неке жене Тоде, Босанке која живи у Прњавору код нашег сељака Драгића Сокољанског, и којој се мора веровати:

Да су запажени као највећи зликовци и вође у паљевинама и пљачки ови Босанци-Мухамеданци:

С друге стране забележено је да су у Прњавору запажени као наши пријатељи који су скривено чинили услуге и помоћ нашем заробљеном живљу:

Вахтмајстор из Јање и четири жандарма, све Срби.

Међ зликовцима који су помагали зверства чињена према нашем живљу има много мухамеданаца из Бељине. Њихова имена и информације о злочинствима могу да се покупе од Бадовинчана.

Држим да не би било с горег прикупити све ове податке и објавити их дивизијама II Армије за евентуалну употребу.

Да се препише
К.т. Ђен
М. Рашић

АВИИ, П 6, к. 583, рег.бр. 19/5

50.
Мајор Пеш. Косић, начелник Штаба команде Тимочке дивизије I позива - Команданту Друге српске армије

КОМАНДА
Тимочке дивизије I п. н. војске
Бр.

Команданту II армије

Према наређењу Обр 4944 од 27ог децембра прошле године, част ми је поднети извештај о зверствима које је непријатељ извршио у периоду последњих операција:

I. У атару села Неменикућа у једној кошари нађени су лешеви једне девојке и једног дечка. Девојка је кћи Алексија Ђ. из Неменикућа а дечак Радојице Ђурића земљоделца из истог села. Девојка је силована па заклана а дечко вероватно у одбрани заклан.

Нађени су 27ог новембра прошле године, а заклани вероватно 25ог.

Предње утврђују:

Референт санитета и командир болнич. чете санитет. мајор Др Милорад Јанковић, командант стана овог штаба жандарм. капетан II к. г. Миодраг Симић, р. капетан II кл. Милорад Милутиновић командир 3. чете 3. бат. XX пука, поруч. Петар Станојевић, само његов извештај да је ово зверство видео у Ранчеву нетачан је, јер за с. Неменикуће мислио је да је с Ранчево и каплар V одељ. мун. колоне ове дивизије г. Андреја Јанковић.

Под % оригинални извештаји.

II. У селу Рипњу на самој ивици села нађен је један човечији леш, коме је одсечен уд и метнут у уста.

То утврђује коњички потпоруч. г. Милош Павловић командир III одељ. профијант колоне ове дивизије.

III. Између 3 и 4 децембра прошле године у селу Белом Потоку на јужној ивици а испод једног грма нађени су два леша, једне девојке и једног мушкарца између 14 и 15 година старости.

Девојци су дојке биле расечене и кроз њих њене руке провучене и ноге дигнуте у вис привезане жицом. Мушкарцу глава је размрскана и обе му руке до рамена одсечене. Мушкарац је пребачен попреко преко леша девојке и привезан за исту жицом.

Ово утврђује Коњички ппоруч. г. Милош Павловић командир III одељења проф. колоне ове команде. Позивајући се да то може утврдити дечко Јован Стојановић калфица обућарски код Светозара Којића обућара у Београду.

IV. У селу Пиносави ппоруч. Милош Павловић сазнао је од једне бабе да су јој шест Мацара силовали унуку и да је од тога иста умрла.

Незна се име поменуте бабе.

Под /2 прилог оригинални извештаји за зверства под II, III и IV.

V. Поднаредник 4. чете 2. батаљ. XIV пука Димитрије Флорић у селу Кумодражу у једном подруму видео је једног закланог старца.

VI. Редов 4. чете 2. батаљона Светомир Кркић ввдео је у селу Неменикућама јсдног обвсзника III позива са одраним лицем и одсеченим ушима.

За тачку V и VI у прилогу под /3 оригиналан извештај.

Преписати.
Начелник штаба
мајор,
Пет. Косић

АВИИ, П 6, к. 202, рег.бр. 2/1

51.
Пуковник Миливоје Анђелковић, командант Дунавске дивизије I позива - Команданту Прве српске армије

Дунавска Дивизија I Позива
Народне Војске
О Бр 2990

Команданту I Армије

Част ми је известити команданта, да ова команда не располаже никаквим документима о зверствима почињеним од стране непријатељске војске, изузев што је потписати лично видео на појединим местима више или мање унакажене лешеве сељака, жена и деце, о чему су поднети рапорти О.Бр. 2738 од 27. новембра прошле године, О.Бр. 2784 од 1. децембра и Пов.А.Ђ.Бр. 324 од 17. децембра пр. године.

Свеза О.Бр. 4168 те команде.

1. јануара 1915. г.
Ваљево

Командант, пуковник,
Мил. Анђелковић

АВИИ, П 4/1, к. 25, рег.бр. 26/8

52.

Никола Пашић, министар иностраних дела Краљевине Србије – Војводи Радомиру Путнику, начелнику Штаба Врховне команде српске војске, Крагујевац

КРАЉЕВСКО СРПСКО
МИНИСТАРСТВО
ИНОСТРАНИХ ДЕЛА
Бр. службено

Ниш, 9. јануара 1915. год.

ГОСПОДИНЕ ВОЈВОДО,

Сматрам, да би било корисно у општем државном интересу, да се упути један сликар у крајеве, у којима су Аустријанци, за време свога наступања на нашој територији вршили разна насиља, злоупотребе и друга дела противна ратним обичајима и законима, ради снимања најкарактеристичнијих сцена, које су за собом оставили.

Пошто сам мишљења, да би овај посао иајбоље извршио г. Чернов, који је и за време ранијих ратова својим сликарским радом учинио услуга српској ствари, част ми је замолити Вас, Господине Војводо, да изволите одобрити г. Чернову, да посети крајеве, у којима је остало трага о напред споменутим неделима Аустријанаца на нашој територији, а ради описа ових сцена, да изволите упутити једно лице, које би пратило г. Чернова и описало сва та недела.

Изволите, Господине Војводо, примити и овом приликом уверење о мом високом поштовању.

Ник. П. Пашић

Војводи
Господину Радомиру Путнику,
Начелнику Штаба Врховне Команде Крагујевац

АВИИ, П 3, к. 60, рег. бр. 16/5

53.

Капетан I кл. Ратко С. Ракетић, командир Трећег ескадрона Дринског коњичког дивизиона II позива – Команданту Дринског коњичког дивизиона II позива

3ћи ЕСКАДРОН
Дринског Коњичког Дивизиона
II Позива Народне Војске
О. Бр. 32

Команданту Дринског Коњич. Дивизиона II поз.

Према наређењу Обр 588 од 31. XII пр. год. – част ми је известити команданта да знам за следећа зверства која су починили Аустријанци при упаду у нашу отаџбину:

1. Приликом гоњења непријатеља 7. Августа пр. год. видео сам уједној шумици код села Завлаке једног старца закланог.

2. Истог дана кад сам дошао са ескадроном у Брезјак видео сам код Брезјачке школе такође два заклана старца. Како сам био у послу око извршења добивеног задатка нисам имао времена да се распитујем о именима ових жртава.

3. 7 Августа пр. год. кад сам ушао у Јаребичку цркву приметио сам хаос у истој и

прљавштину коју је нанела непријатељска коњица уводивши коње у цркву.

4. Поднаредник овог ескадрона Вићентије Милинковић из Прњавора изјавио ми је да су му Аустријанци приликом првог упада одвели оца Стевана и браћу Аксентија и Добросава у Лешницу и тамо заклали а сву кућу порушили.

5. Обвезник овог ескадрона Добросав Бирманчевић из Змињака изјавио ми је да су Аустријанци убили му оца Стевана, ишчупали му језик, одрали му лице и закопали са још четири убијена сељака.

6. Наредник-комесар Владимир С. Јовановић изјавио ми је да су му Аустријанци у Лозници убили оца Светозара старог 70 година.

6. Наредник Цветко Петровић изјавио ми је да су му 16 зграда у селу салашу Ноћајском срушили.

11. Јануара 1915. год.
с. Дрен

Командир, капетан I кл.
Ратко С. Ракетић

АВИИ, П 6, К. 118, рег.бр. 8/5

54.
Пуковник Драг. Милутиновић, заступник команданта Ужичке војске - Команданту Ужичке бригаде

Команда Ужичке Војске
пов. 0. Бр. 2648

Команданту Ужичке бригаде

У прилогу под /1 доставља се део прогласа друштва „Уједињење Ислама“ са фетвом Шеих-Ул-исламовом, којим се Муслимани наши грађани позивају на злочина дела противу наше земље и војске, ради знања и даљег управљања, стим, да се предузму нужне мере и осујети сваки покушај Муслиманима у овоме погледу.

23 – П – 1915 год.
У ж и ц е

Заступа команданта
пуковник,
Драг. Милутиновић

Један одломак из прогласа

Муслимани до јуче се лепршала застава османлијска-са светим знамењем полумесеца у вашој драгој отаџбини, а данас се вије прљава застава Срба, наших вековних непријатеља,- који својим гнусним ногама газе свети гроб султана Мурата на Косову, џамије претварају у цркве, а вашу имовину пљачкају и отимају.

Ето, овај ниски народ шаље вас у борбу противу Аустро-Угарске и Немачке, који су савезници муслиманског калифата.

Браћо по вери! падишахов Ферман, проглас улеме и Фетва шеих-ул-ислама јасно вам говори: ако употребите оружје противу савезника калифата, сматраћете се издајници и преступници као да сте га употребили противу Бога, пророка Мухамеда и св. Ћабе. Према томе слушајући (наредбу) заповест падишахову ви ћете оружје које вам је дато да га употребите противу наших савезника окренути противу непријатеља наших. Са потпуном војничком опремом бежите у Бугарску, ако у овоме немогнете успети ви се предајите Аустријанцима. Али колико вам год дође до руке вршите раз-

новрсне штете непријатељу, да бисте посведочили да сте достојни потомци Турака и муслимана.

Убијајте више и ниже официре, бацајте у ваздух магацине са муницијом, рушите железничке и остале мостове, јер ће те на тај начин извршити заповест пророковог пуномоћника – нашег честитог падишаха. Са таквим поступком ви ћете данас пред браћу по вери, сутра на страшном суду пред лице нашега св. пророка изаћи са ведрим челом и светлим образом.

Бог је на нашој страни, браћо!

Хиљаду вам поздрава од нас -

Друштво „Уједињење Ислама“

АВИИ, П 7, к. 6, рег.бр. 50/6

55.

Симо Лозанић, председник Главног истражног одбора за испитивање зверстава и штета причињених од аустроугарске војске - Команданту Друге српске армије, Младеновац

ГЛАВНИ ИСТРАЖНИ ОДБОР
за испитивање и утврђивање
зверстава и штета причињених
од аустро-угарске војске
Бр. 1
1. марта 1915.год.
у Нишу

Команданту II Армије Младеновац

Решењем Министарског Савета од 13. II 915, Пбр. 3350 образован је нарочити Државни Истражни Одбор ради прикупљања и сређивања свих података о зверствима и штетама, које је причинила аустриска војска на српском земљишту.

Да би Одбор могао да организује и правилно изведе тај посао, неопходно је потребно да има све већ прикупљене и утврђене чињенице појединих преступа и оштећења извршених од Аустријанаца. У том циљу Главни Одбор се обраћа Команданту II Армије с молбом за најхитнији одговор о досадашњем раду војних органа у том правцу, као и за пошиљку Одбору свих аката и протокола, у колико такви постоје.

Исту оваку молбу Одбор је упутио и штабовима других армија и командама самосталних одреда, у колико су исти Одбору познати.

Председник Одбора
С. Лозанић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

56.

Пуковник Драг. С. Милојевић, начелник Оперативног одељења Штаба Врховне команде српске војске, Крагујевац – Командантима I, II и III армије, Ужичке војске, Одбране Београда, Дунавске дивизије I позива, Комбиноване дивизије, Трупа Нових области и делегату ђенералу Јанковићу

ШТАБ
ВРХОВНЕ КОМАНДЕ

О.Бр. 12615

Команданту I армије
II"
III"
Ужичке војске.
Одбране Београда.
Дунав. Дивиз. I Позива.
Комбиноване дивизије.
Трупа нових области.
Делегату ђенералу Јанковићу

Част ми је доставити командантима по приложеном списку означени број примерака „меморандума“ поводом зверстава које је починила Аустро-Угарска војска у Србији у 1914 години.

22. Марта 1915. год.
Крагујевац,

По заповести Начелника штаба
Начелник, пуковник
Драг. С. Милојевић

Списак

из кога се види колико је којој команди послато примерака „Меморандума“ писаног поводом зверстава, која је починила аустро-угарска војска у Србији у 1914. години:

Команданту I армије	10 примерака
II	10
III	8
Ужичке војске	6
одбране Београда	6
Дунавске Дивизије I поз	3 примерка
Комбиноване дивизије	3
Трупа нове области	3
Делегату, ђенералу Јанковићу	3

Штаб
Врховне Команде
О Бр. 12615.
22. марта 1915. г.
Крагујевац

По заповести начелника Штаба,
начелник, пуковник
Драг. С. Милојевић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

57
Стојан Протић, министар унутрашњих дела Србије, Ниш
- Врховној команди српске војске

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ДЕЛА
ПН. 6915.
априла 1915. год.
Ниш

ВРХОВНОЈ КОМАНДИ

Решењем Министарског Савста од 13. II ове године Пно. 3350 образован је Главни Истражни Одбор за испитивање злочинстава и штета, почињених од аустро- угарске војске. Овај одбор сачињавају ови чланови: г.г. Сима Лозанић, професор Универзитета; Јован Жујовић, Министар у пензији; Милан Грол, управник Народног Позоришта и Др. Лазар Марковић, ванр. професор Универзитета.

Како ће ускоро г.г. чланови морати ићи лично на лице места ради утврђивања злочинстава и штете, коју је аустро-угарска војска починила на нашој територији, то је потребно да г.г. чланови имају, поред легитимација коју ћу им ја издати, и легитимације од Врховне Команде, да се могу слободно кретати и по војишној зони.

Достављајући предње Врховној Команди, мени је част умолити је, да изволи по једну такву легитимацију издати за сваког члана Одбора засебно и послати преко подручном ми Министарства, које ће им предата заједно са легитимацијама, које им ја будем издао.

Министар
Унутрашњих Дела,
(Протић)

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

58.
Пошпуковник Драг. Костић, командант V пешадијског пука II позива
- Командантима 1, 2, 3. и 4. баталона тог пука

V Пешад. пук II позива
Дрин. Дивиз.
О.Но 1269

Команданту 1, 2, 3. и 4. батаљона овог пука

Под./. приложени „меморандум“ у преводу, односећи се на зверства аустријске војске у Србији у 1914. години, доставља се команданту на прочитање.

Последњи ће ми вратити предмет.

11. априла 1915. год.
Стублино

Командант ппуковник,
Драг. Костић

Меморандум
о зверствима почињеним од аустро-угарских трупа у Србији

Аустро-угарска армија починила је за време свог кратког бављења на српском земљишту, у Августу мес. пр. г. најгора зверства. По званичним подацима српских официра, начелника, као и потврде од стране лекара и страних кореспондената, аус-

тријски официри и војници убијали су заробљенике, дотукли рањенике, чинили покољ над небрањеним становништвом (старцима и децом), бешчастили и убијали жене. У мачванској долини крали су, пљачкали, уништавали усеве, палили вароши и села, упропашћавали све што се није могло понети.

Српска Влада жели нарочито да истакне, да су сва та недела почињена по изричној наредби аустро-угар. врховне војне власти и тога ради износи неколико тачака из „Упутства за поступање са српским народом“ чији је оригинал заплењен. Ту се нпр. вели како је српски народ испуњен фанатичном мржњом према Аустрији, стога према њему не треба бити човечан и великодушан. Свако неуниформисано а наоружано лице одмах стрељати. При улазу у вароши и села узимати таоце, и исте одмах стрељати, чим би се који метак испалио на њихове војнике итд.

Разоравања, пустошења, пљачкања, паљевине

Наводе се 4 вароши и 41 село делом разорено, опустошено, опљачкано и попаљено.

Све вароши и село Прњавор највише су страдали, просто су опустошена у правом смислу речи. Отровали су све изворе, поганили и разорили све што се налазило по апотекама. По банкама не само што су понели сав новац и хартије од вредности, већ су уништили књиге и регистре. Манастири и цркве били су предмети њихове особите мржње и беса разоравања. Младе девојке одводили су у цркве и бешчастили на светом столу.

Уцепе

Уценивши једног сељака из Грушића са 100 дуката, које им он није имао дати, удавили су га.

Од сељака Илије Алексића из Чикота тражили су новаца, кога он наравно није имао, и дотле су га мучили док није издахнуо.

Једна сељанка из Брезјака понудила им је сву уштеђевиину од 1000 дин, само да јој оставе синчића коме није било ни 10 год. На њихово обећање даде им новац, но примивши га убијујој пред очима синчића.

Убиства

Аустријанци су починили безбројна убиства над грађанима куд год су прошли. Број жртава не може се ни приближно утврдити, али је он веома велики, јер су убијали у маси. Везивали су већи или мањи број лица, па су га или пушкарали или убијали бајонетом. Ресто су масе затварали у куће па потпалили.

Из примера који се наводе види се да су нађени удављени или живи печени: људи, жене, старци, старе жене, дечаци, девојке и деца. На таква недела наишло се у Зулковићу, Прњавору, Јаребици итд.

Пред своје повлачење из Шапца, побили су 58 заробљених војника из нашег 13. и 14. пука.

Што је најглавније, Аустријанци се нису ни трудили да нађу изговор за та недела и зверства, већ су све то чинили само за то што су то Срби.

Злостављаља, мучеља, силоваља

Наишло се на масу измрцварених лешева, што доказује да су прво злостављали своје жртве па их онда убијали. Стављали су их на најгора мучења, нпр. ударање бајонетом, па и пошто су их убили, злостављали су лешеве.

У Чулковићу Аустријанци су ископали очи једном младићу, пошто су га убили.

У Прњавору одсекли су прсте једној жени, затим су јој просекли груди и ту углавили одсечене прсте.

У Богдановцу убилису једну жену у другом стању, затим су јој извадили дете из утробе и натакли га на нож. Жене које су убијали, свлачили су потпуно и остављали голе. На више места убијали су жене и децу, жена гола измрцварена а деца смештана су између ногу.

Силовања су извршена готово по свима местима кроз која су Аустријанци прошли; силовали су сва лица женског пола: бабе, циганке па и саму децу. У једном хотелу у Шапцу, где су затворили известан број грађана, силовали су сву женску децу изнад 10 год. Силовали су их у присуству њихових матера, које су ударали бајонетима кад би покушала да притекну у помоћ својој деци.

Најзад су Аустријанци учинили злочин, за који се до сада ни једна модерна војска није показала способна. Одводили су са собом, у Аустрију, у ропство, вићене варошке и сеоске грађане. Треба нарочито истаћи, да те људе Аустријанци нису одводили као таоце. Одводили су их као заробљенике у сасвим другом циљу – да би краљ Петар, и то су отворено говорили, остао неколико година без војника. Тиме се објашњава, што су са собом повели поглавито младиће, у којима су гледали будуће војнике. Али, кад су једном већ отпочели да одводе грађане, нису се више ни обазирали да ли су то баш младићи, већ су одводили људе у годинама, жене, па и девојчице и децу. Противно основним принципима међународног права, Аустријанци су пронашли да имају право да одводе у ропство не само војнике, већ и ненаоружано грађанство.

Могло се утврдити да су Аустријанци одвели у ропство све младиће из села Грушића, Петковића и Рибара, двајестину дечака и девојчица из Чулковића, све грађане из Беле Реке, почевши од стараца па до дечака из основ. школа. Такође су одвели у ропство и много грађана из села: Шурица, Чокешина, Бастав, Мајковић, Ликодра и Врбић.

Превод рапорта (извештаја)

наше комисије, која је уз присуство сведока Др Аријуса од Тинховена из Хага и Јулијуса Шмида из Швајцарске, саставила протокол о зверствима.

Ту се у званичној форми износи оно, што је у претходном меморандуму саопштено.

АВИИ, П 9, к. 112, рег.бр. 27/4

59.

Штаб Врховне команде српске војске, Оперативно одељење, Крагујевац - С. М. Лозанићу, председнику Главног истражног одбора

ШТАБ
ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
Оперативно одељење Обр.

РЕВЕРС

На ниже означене фотографије уз предмет „ЗВЕРСТВА АУСТРОУГАРСКЕ ВОЈСКЕ У СРБИЈИ":

1. ФОТОГРАФИЈЕ: ЗВЕРСТВА У ОКОЛИНИ ШАПЦА <30 КОМ.>
2. ДЕЛОВИ АУСТРО-УГАРСКОГ „ДУМ ДУМ" ЗРНА. <2 КОМ.>
3. АУСТРО-УГАРСКА ЗВЕРСТВА У СРБИЈИ <27 КОМ.КАРТ.>
4. ЗВЕРСТВА АУСТРО-УГАРСКЕ ВОЈСКЕ У ОКОЛ. ШАПЦА <5 КОМ.>
5. РУШЕВ. БЕОГРАДА <26 КОМ.>
6. ГЛИШИЋ <5 КОМ.>
7. ВАСИЋ <11 КОМ.> СА ПИСМОМ
8. У МАЧВИ <13 КОМ.>
9. ЗБИРКА РАТНИХ СНИМАКА-МАРЈАНОВИЋ <10 КОМ.>
10. АУСТРО-УГАРСКА ЗВЕРСТВА У СРБИЈИ-МАРЈАНОВИЋ <11 КОМ.>

20. АПРИЛА 1915. ГОД.
КРАГУЈЕВАЦ

примио
С. М. Лозанић
председник
Истражног Одбора

АВИИ, П 3, к. 60, рег. бр. 16/5

60.

Симо М. Лозанић, председник Главног истражног одбора за испитивање злочинстава и штета почињених од аустроугарске војске, Ниш – Врховној команди српске војске

ГЛАВНИ ИСТРАЖНИ ОДБОР
ЗА ИСПИТИВАЊЕ ЗЛОЧИНСТВА И ШТЕТА
ПОЧИЊЕНИХ ОД АУСТРО-УГАРСКЕ ВОЈСКЕ
Бр. 47
25. априла 1915. год.
у НИШУ

Врховној Команди

Главпи Истражни Одбор има част умолити вас, да му ставите на расположење и документе из којих се види да су команданти аустриски издавали нарочите наредбе о поступању са становништвом и из којих се може закључити да су зверства и злочинства с планом наређивана и извршавана. Господин помоћник начелника Штаба нам је у разговору рекао да има и таквих докумената у Врховној Команди.

Ако нам шаљете оригинална документа, молимо вас да их пошаљете по куриру, а не поштом.

Председник
Главног Истражног Одбора
С. М. Лозанић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

61.

Пуковник Драг. С. Милојевић, начелник Оперативног одељења Штаба Врховне команде српске војске, Крагујевац – Главном одбору за испитивање злочинстава и штете причињене од аустроугарске војске, Ниш

ШТАБ
ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
ОПЕРАТИВНО ОДЕЉЕЊЕ
О. Бр. 13965 27. IV 1915.

ГЛАВНОМ ОДБОРУ ЗА ИСПИТИВАЊЕ ЗЛОЧИНСТАВА И ШТЕТЕ ПРИЧИЊЕНЕ ОД АУСТРО-УГАРСКЕ ВОЈСКЕ. Част ми је у прилогу послати одбору предмет О. Бр. 2285 од 18. VIII 914. г. Молим да се приложени реверс потпише и по куриру врати. Сматрати овај предмет, као важан документат.

28. априла 1915. г.
Крагујевац

По заповести Нач. Штаба,
Начелник, Пуковник,
Драг. С. Милојевић

ГЛАВНИ ИСТРАЖНИ ОДБОР
Бр. 59
маја 1915. год.
НИШ

ШтабуВрховнеКоманде.

У повратку овога акта шаљемо вам реверс о примљеном предмету О. Бр. 2285 од 18. VIII 1914.

Председник
Главног Истражног Одбора,
С. М. Лозанић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

62.

Пуковник Љуб. М. Барјактаревић, вд начелника Ђенералштабног одсека Министарства војног, Ниш – Врховној команди српске војске

КРАЉЕВСКО СРПСКО
МИНИСТАРСТВО ВОЈНО
ОПШТЕ ВОЈНО ОДЕЉЕЊЕ
ЂЕНЕРАЛШТАБНИ ОДСЕК
Пов. ФЂОбр. 4372

ВРХОВНОЈ КОМАНДИ

Начелник округа Нишког писмом од 28 овог месеца Поверљиво Бр 132 доставља следеће:

„Част ми је известити Господина Министра Војног, да се 26 овог месеца вратио из Аустрије шабачки трговац Милан Солдатовић, који је приликом навале Аустријанаца био из Шапца одведен.

Солдатовић је изјавио да су се за време бављења и евакуације Аустријанаца, показали највише сурови и готово прави зверови официри из 38 регименте и то: капетан Вилхелм фон Лехнер, пуковник Геза фон Лукачић, поручник Карло фон Собота, ппоручник Вилхелм фон Ђери и аустријски официр Прока Деликредић, учитељ из Сарајева. – Једини који се показивао човечно и предусретљиво према Србима био је мајор Хертле.“

Предњи извештај част ми је доставити Врховној Команди ради знања.

29 априла 1915 године
у Нишу.

По заповести Министра Војног
Врши дуж. Начелника,
Пуковник,
Љуб. М. Барјактаревић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

63.

Пуковник Љуб. М. Барјактаревић, вд начелника Ђенералштабног одсека Министарства војног, Ниш – Врховној команди српске војске

КРАЉЕВСКО СРПСКО
МИНИСТАРСТВО ВОЈНО
ОПШТЕ ВОЈНО ОДЕЉЕЊЕ
ЂЕНЕРАЛШТАБНИ ОДСЕК
Пов.ФЂОБр. 5090

ВРХОВНОЈ КОМАНДИ.

Господин Министар Унутрашњих Дела писмом од 17. ов. мца Пов. Бр. 348 доставља следеће:

„Француски конзул у Битољу, као наш пријатељ, молио је да му се пошаљу што више фотографија о аустријским зверствима у Србији – у циљу пропаганде у Сједињеним Америчким Државама.

Како је Врховна Команда радила на фотографисању зверстава и других аустријских поступака, то је Министарству Унутрашњих Дела част доставити предње Министарству Војном, с молбом, да се по могућности дотичне фотографије пошаљу француском конзулу у Битољ преко начелства округа битољског.“

Част ми је доставити предње с молбом да се потребне фотографије изволе послати, како би се дотуриле француском конзулу у Битољу.

јуна 1915 године
у Нишу.

По заповести Министра Војног,
Врши дуж. Начелника,
Пуковник.
Љуб. М. Барјактаревић

Цео елаборат дат је комисији за испитивање
аустр. зверстава учињених у Србији.
Одговорити. пуков. ( )
АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

64.
Мајор Ђорђе Ђорђевић, командант Шумадијског дивизијског коњичког пука - Команданту Шумадијске дивизије I позива

Т Е Л Е Г Р А М
Команданту Шумад. дивиз. I позива
Селевац

Официр за везу са десним крилом грочанског одсека 6 X у 6 (сати) 50 (мин) пре подне јавља:

„Ноћас око 1 сат наишла је на предстражу овог крила једна жена избеглица из села Сеоне, на саслушању изјавилаје следеће јуче 5 огтек. мца. око 8 часова пре подне дошло је око 50 коњаника у село Сеону, а око 1 сат по подне истог дана дошло је око две чете пешака немачке војске са два топа.

Сва ова војска провела је јуче цео дан у селу.

Војници су пљачкали, пили и просипали пиће, женску чељад силовали, а од грађана истог села нису убивали. Поручник Миладан М. Лазаревић.“

Шумад. Дивиз. Коњички пук
Обр. 1827

Командант
мајор
Ђорђе Ђорђевић

АВИИ, П 6, к. 408, рег.бр. 23/9

65.
Пуковник Милош Васић, командант Дунавске дивизије IIпозива - Команданту прве српске армије

Команд. I армије

1.) Непријатељска предња одељења прошла су данас до реке Дубочице. Пред собом су терали наше сељаке избеглице да трупе наше не бих на њих пуцале.

2.) Данас око 11 час примећене две чете у покрету од Троглава ка Кошутица једна од њих спустила се ка Гусарици.

Испред Дугог поља на 1 1/2 километар налази се непријатељска предстража.

Трупе су јако заморене и VIII пук ако тек вечерас доцкан изађе на Локваље.

Дунав. Див. II поз. Команд. пуков.
Обр. 4872 М.Васић

АВИИ, П 4/1, к. 25, рег.бр. 26/8

66.
Пуковник Драг. П. Димитријевић, начелник Штаба Команде Тимочке војске, Урошевац - Команданту Коњичке дивизије

из Урошевца

Командант Тимочке Војске
Команданту Коњичке Дивизије
Број О 1038 8. XI дан 10 сат

Врховна Команда са Обр. 24654 од 8. т. м. доставила је следеће:

„Од стране Команде Аустроугарске војске упућено је Врховној Команди писмо следеће садржине:

Команди уједињених немачко-аустроугарских сила познато је да се над ратним заробљеницима тих сила врше недела.

Ако се у томе погледу не би помоћ одмах пружила, морало би се према српском становништву предузети најстрожије репресалије. Уједно се саопштава, да ће се од првог поновљеног случаја о злоставама и грозотама над немачким и аустријским војницима, ставити у затвор стотина од српских заробљених часника и да ће српска врховна команда сносити одговорност за све последице, које смо ми присиљени да вучемо."

Доставља Вам се предње ради знања и управљања.

По запов. Команданта
Начелник Штаба
пуковник Драг. П. Димитријевић

АВИИ, П 8, к. 9, рег.бр. 16/5

67.
Поручник Драг. С. Живковић, адјутант 1. батаљона VII пешадијског пука „Краља Петра I" – Команданту 1. батаљона тог пука

Команданту 1. батаљона
VII пешад. пука „Краља Петра I"

Према наређењу Команданта пука О. Бр. 5 за 15. април ове год., част ми је доставити Команданту податке о једном крвавом зверству, које су непријатељски војници извршили над једном девојком избеглицом из београдског округа.

октобра 1915. год. за време офанзивног покрета нашег пука од села Слатине у правцу Чачка, моја чета по наређењу Команданта батаљона, задржала је се у току целе ноћи у првом борбеном реду, а у близини основне школе села Заблаћа. У току ноћи, с времена на време, непријатељски војници отварали су јаку пушчану ватру, плашећи се нашег блиског присуства. Кад би се ватра утишала и кад наступи потпун мир, у правцу непријатеља а на одстојању од нашег рова 400 метара, била је једна мала бела кућа – из које је тада за време тог привременог затишја, допирао дивљачки глас песме и подврискивање варвара.

Ујутру, кад је наређено наступање на целом борбеном фронту 1. батаљона, моја чета (1. чета, 1. батаљона) имала је за правац кретања ту малу белу кућу, из које се прошле ноћи чула дрека или песма, на мађарском језику.

Кад смо стигли у двориште саме зграде, непријатељски војници још нису били стигли да избегну из зграде. Кад је наредник Милош Ђорђевић отворио врата на згради држећи упаљену бомбу у руци, појурили су напоље из зграде 4 непријатељска војника – Мађара, у намери да избегну. Упаљена бомба експлодирала је и њих четворо погинули су. Они су били ти, који су се у тој кући прошле ноћи веселили и на врхунцу свог дивљачког задовољства сви редом силовали једну младу, лепу девојку, избеглицу из београдског округа.

Груба слика дивљачке обести овако је изгледала, кад смо ступили у двориште зграде:

Млада и лепа црномањаста девојка, расплетене косе и измученог лица, лежала је наслоњена леђима на басамак од вајата. Сукња јој је била загрнута, ноге раширене, а

међ ногама читав поток усирене крви. Жиле на рукама биле су јој пресечене, а у гркљану стајала је забодена једна тупа бритва с десна у лево.

Овај страшни призор болно је утицао на све војнике, а један од присутних рече ми, да је ова девојка родом из села Велики Црљени, округа Београдског, и да је кћи поштених и имућних родитеља.

16. Априла 1916. год
Браганиотика.
(Крф)

Ађутант 1. батаљона
потпоручник Драг. С. Живковић
бивши водник 4. вода, 1. ч. 1. батаљона.

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

68.
Пуковник Петар Пешић, помоћник начелника штаба Врховне команде, Солун - Команданитма I, II и III српске армије

ШТАБ
ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
оперативно одељење
О. Бр. 9420
14. XII 1916.

Команданту I, II и III армије

Част ми је послати вам (I армији 60, II 40, III 60) примерака снимака који прсдстављају вешање српских грађана и војника у Крушевцу од стране Аустријских власти.

Ова је фотографија нађена на лешу једног немачког официра на Битољском фронту.

Молим да се ови снимци разделе трупама и да се покажу свима војницима, без изузетка.

14. дец. 1916. г
Солун

По з. н. шт.
Пом. пук.
Пешић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

69.
Стева Миловановић, командант Моравске дивизије - Команданту I пешадијске бригаде

Командант Морав. дивиз.
Команданту I пешад. бригаде
Број 2595 15/XП 15 сат

У прилогу под./. достављам Вам једну немачку карту на којој је фотографија 8 за колац привезаних српских војника и грађана на пијаци у вароши Јагодини.

Ова карта најизразитије представља наше стање у Србији и шта се ради и како се поступа са свима оним несрећним и лакомисленим нашим војницима који допадну ропства.

Ову карту показати да виде сви војници, првенствено војници XVI пешад. пука.

Пошто карту буду прегледали сви војници и бригаде послати је Кдту I бригаде, да исту покаже свима војницима своје бригаде, а потом да се врати за штаб дивизије потпуно очувана.

Командант
Сте. Миловановић

АВИИ, П 6, к. 527, рег.бр. 3/1

70.
Пуковник Маш. Грујић, командант Моравске дивизије - Команданту Прве српске армије

МОРАВСКА ДИВИЗИЈА
ОбБр. 2962

КОМАНДАНТУ ПРВЕ АРМИЈЕ

У прилогу част ми је послати фотографију наших обешених сељака и грађана од стране Аустријских власти у Јагодини.

Ова је фотографија нађена код једног немачкофицира, који је био тешко рањен на коти 1050 и разговарао са наредником 1-ве чете 3-ћег батаљона III пешадијског пука МЛАДЕНОМ ПЕТРОВИЋЕМ, молећи га да буде евакуисан. Али пошто је тада била врло јака артилеријска ватра, то га је наредник Младен оставио у намери да га доцније пошаље на превијалиште. Међутим када је доцније дошао, нашао је тог немачког официра на истом месту мртвог.

Ова је слика била код неколико војника пре но што је дошла у дивизијски штаб, а од немачког официра изгледа да је узео редов III пешадијског пука РАДИВОЈЕ ПЕРИШИЋ, који је сада у болници. С тога се за сада тражени податци не могу послати.

Поводом тога, што је слика овако исечена и изломљена води се извиђај и поступиће по надлежности.

Св. О. Бр. 5862
17. јануара 1917. год
Кладероп

КОМАНДАНТ, ПУКОВНИК
Маш. Грујић

АВИИ, П 6, к. 527, рег.бр. 3/1

71.
Потпуковник Д. Т. Симовић, начелник штаба Дунавске дивизије - Команданту Прве дунавске бригаде

ДУНАВСКА ДИВИЗИЈА
Обр. 2567

Команданту I Дунав. бригаде

Командант III Армије са Обр. 6852 од 4. тек. мес. доставио је следеће:

„Врховна Команда са П. Бр. 174 од 2. ов. мес. доставила је:

„Командир митраљеског одељења 15. пука поручник Живан М. Петровић поднео је редовним путем следећи рапорт:

„15. ов. мца. добио сам од своје матери из Крагујевца две оригиналне карте од 23.-9-1916. год. које, поред нових породичних вести од матере доносе још и следеће: 1. карта

„У селу има велике промене али је ипак добро. Радован Матин и Душан Лазин отишли су нашем Михаилу, -то нам је најтеже."

Назначени Радован Матин јесте Радован Петровић обвезник 3. коњичког пука стар 23-24 године, поднаредник у резерви. Душан Лазин то је Душан Л. Тошић, обвезник једног одељења муницијске колоне Шумадијске дивизије 1. позива, оба су остала приликом повлачења наше војске у месецу октобру и новембру 1915. г. Михаило коме су отишли то је мој брат погинули авијатичар Михаило Петровић, у 1913. год.

2. карта:

„Јави Тихомиру, да је сестра Марија добила вести, сви су здрави. Отац и Здравко Савин отишли су код Уроша."

Овде назначени отац старији је човек од 50 година раније био кмет; зове се Коста Недељковић. Назначени Здравко С. Недељковић обвезник Шумадијског артиљ. пука, стар 32-34 год. раније кмет, благајник и председник општине Блакчанске у срезу Јасеничком. Урош коме су отишли умро је пре 6 година.

2. „Потражи Живана Павловића и кажи му даје његов син Гвозден (младић од 18-19 год) отишао код баба Цвете која је умрла пре 20 година.

Из првог извештаја види се да су сви обвезници, који су напустили своју команду нашли грозну смрт, било стрељањем, било вешањем од стране власти ако се нису хтели предати или су лутајући по шуми ухваћени. Из другог да нема две виђене личности што опет даје доказа да природном смрћу нису помрли. Трећи извештај о смрти младића од 18-19 година такође да је веровати да се по својој живој природи није хтео пријавити већ је вероватно ушао у ону групу којој су власти аустријске досађивале и тако нашао неприродну смрт.

Сматрајући да ће ове вести бити од корисних података нашим вишим командама а и ради примера за објављивање, мени је част доставити предње команданту с молбом на увиђај и надлежност."

Пошто се овај извештај није могао публиковати, да се не би непријатељу одао начин тајне преписке и да не би предузимао репресивне мере противу пошиљача, то је начелник штаба наредио да ове податке путем наредбе саопштите трупама те да се војници и овим случајем увере о крволочним поступцима непријатеља према живљу, а специјално према људима у годинама војне обавезе."

Част ми је доставити предње с молбом, да се саопшти војницима на начин, да ни у ком случају то не могу да сазнају наши непријатељи.

6. фебруар 1917. год.
Султанија Кулбелери

По заповести Команданта
Начелник Штаба,
Потпуковник Д. Т. Симовић

АВИИ, П 9, к. 222, рег.бр. 15/4

72.
Пуковник Вој. М. Живановић, начелник Штаба Друге српске армије - Команданту Тимочке дивизије

КОМАНДАНТУ ТИМОЧКЕ ДИВИЗИЈЕ

Врховна Команда са Фбр. 103 од 8. ов. мца доставила је:

„Част ми је послати вам 50 копија једне дописне карте којаје нађена 8. новембра прошле године на коти 1050, на лешу немачког поручника Бернхарда Веверинча из 11. гренадирског пука. Она преставља вешање Срба у Крушевцу од стране аустријских власти, слично раније послатој фотографији.

Начелник Штаба наредиоје да се ова фотографија покаже свима војницима као што је урађено и са раније послатим снимком. Сем тога потребно је скренути пажњу свима официрима и војницима на значај оваквих фотографија и на потребу да се оне одмах достављају редовним путем Врховној Команди ради њене експлоатације. Фотографија, која се сада шаље једва је пронађена и била је готово упропашћена по џеповима нашег војника који ју је био нашао.“

Част ми је послати 22 копије фотографије с молбом за наређење да се покажу сваком војнику и да им се нареди, да чим нађу ма какву фотографију код бугарских или немачких војника или иначе по положају одмах је предаду своме старешини који ће је надлежним путем доставити даље.

фебруара 1917. год.
Драгоманци

По заповести Команданта,
Начелник Штаба,
Пуковник,
Вој. М. Живановић

АВИИ, П 6, к. 257, рег.бр. 3/1

73.
Р. А. Рајс, судски вештак, Солун – Врховној команди српске војске

Доле потписани, А. Рајс, доктор наука, професор на Универзитету у Лозани, (Швајцарска), судски вештак, добиоје задатак од Врховне команде српске војске да дође у Вертекоп и да ту спроведе стручно истраживање о бомбардовању енглеске болнице бр. 37 од стране непријатељских авиона 12 марта 1917. године. Вештак је почео ово истраживање 19. марта.

Он је прво дошао на станицу Вертекоп, удаљену око два километра од болнице бр. 37 где је део муниције био погођен запаљивим бомбама баченим из непријатељских авиона. Доле потписани је утврдио да је скоро сва муниција која је била погођена експлодирала на лицу места. Комади који су одлетели ван запаљеног складишта су многобројни. Ни један комад није нађен на удаљености преко 500 метара од центра експлозије. Тако, на станици Вертекоп која се налази на 100-150 метара од складишта, нема никаквих трагова оштећења које би могло настати од одлетелог пројектила из узастопних експлозија. А сами црепови с крова, као и прозорска окна оштећени су од налета ваздушног таласа који је изазвала експлозија и посебно од саме експлозије ускладиштеног експлозива, која је направила дубоки кружни кратер пречника око 50 метара. Чак већи број мина, бомби, итд. није експлодирао.

Чињеница да делови муниције која је експлодирала нису одлетели даље од 500 метара од места експлозије неће никако изненадити стручњаке који раде са експлозивом. Да би се активирале мине, меци са чаурама, итд. треба да чаура која има у себи пројектил буде испуњена експлозивном покретачком материјом и да не може и да експлодира сама. Другим речима потребно је да се стави у амбалажу која је обезбеђује. Ако експлозивна материја која се налази у чаури експлодира и ако та чаура није појачана заштитном амбалажом, нпр. као код пушке, чаура пуца и метак нема довољан домет. Уосталом, чак иако чаура не може да експлодира, да би пројектил достигао велики домет, треба исто тако да гасови који се стварају после експлозије барута, итд. делују на пројектил уједном релативно великом временском интервалу, што може да се догоди само у затвореној цеви (душа топа, пушке, пиштоља, итд) без тога покретачки гасови се губе и пројектил пада после краће путање. На станици Вертекоп мине, барут у чаурама, пушчани меци, итд. експлодирали су тако рећи у ваздуху. Само су комади ових пројектила који су експлодирали на лицу места могли да одлете и то до даљине која не прелази 500 метара. У сваком случају ниједан комад није могао погодити болницу 37 удаљену отприлике 2 км од станице.

После проучавања комада муниције, вештак је отишао у болницу 37 где га је примио начелник болнице.

Овај му је рекао да је бомбардовање ове болнице било 12-ог марта, између 8,15 и 8,30 изјутра; два болничара и четири енглеска медицинска техничара су била убијена, шест медицинских техничара и три српска болесника су била рањена. У тренутку бомбардовања воз је пролазио пругом источно од болнице.

Прва бомба је пала два метра испред операционе сале и ту убила једног болничара и једног медицинског техничара. Од тог места до железничке пруге има бар 200 метара; неколико сведока каже да се у том тренутку воз налазио на висини операционе сале, други тврде да је био још мало иза. Сви се слажу да су авиони дошли од станице Вертекоп, пратећи правац железничке пруге.

Друга бомба је пала на шатор одељења поред операционе сале. Трећа је погодила пут удаљен три метра од задњег дела овог шатора. Удаљеност између прве и друге бомбе је 10 м и 60 цм, од друге до треће 7 м и 30 цм, од четврте и пете 4 м и 60 цм, од пете до шесте 14 м и 60 цм.

Повезивањем места на која су пале бомбе добија се сломљена линија, минимална удаљеност између кратера које су проузроковале ове бомбе показују јасно да су оне биле откачене заједно, да није било струјања ваздуха при њиховом откачињању, јер у супротном удаљеност између њих била би већа. Смер линије повезаних кратера означава такође и смер лета бомбардерског авиона IZ 51.

Седма бомба је пала отприлике два метра северно од једног шатора који се на линији налазио десно од операционе сале. Један медицински техничарјету убијен. На фудбалском терену, открива се једна нова серија од шест бомби чије су удаљености 6 м 40 цм Основни смер падања бомби је подударан са основним смером прве серије бомби. То показује да су ове бомбе избачене истовремено из другог авиона који је са првим авионом летео вертикално на циљ. Југоисточно од ове друге серије бомби на удаљености од 70 м 71 цм, налази се кратер од залутале бомбе. Овај кратер је у смеру падања шест претходних бомби и вероватно је та бомба бачена као пробна. Ако је брзина авиона била 540 километара на сат после пробне бомбс бачена је серија од шест пројектила у временском размаку од 2 секунде.

Десно и лево од прилазног пута, али већ у болници 37, наилази се на нову серију од шест бомби чија линија основног смера показује да су оне откачене из неког трећег авиона. На крају, залутала бомба је бачена тачно поред једног комада платна са ознаком Црвеног крста. Болница 36, која се налазила испред болнице 37 погођена је са три бом-

бе, сасвим близу линије железничке пруге. Три човека су ту била рањена и један убијен.

Болнице 36 и 37 су окружене са 12 комада платна са ознаком Црвеног крста. Димензије белог дела овог платна су 11 м 88 х 9 м 41. Краци Црвеног крста су 10 м 05, и 7 м 62. Црвени делови неколико крстова су избледели, али код највећег броја црвена боја је веома јака.

Вештак је хтео да покаже да су поменути црвени крстови били видљиви са висине на којој су летели непријатељски авиони (3.000 метара). Он се тако попео у један од авиона ескадриле из Вертекопа и прелетео на висини од 3.000 метара бомбардоване болнице. Мада је било магловито, дванаест црвених крстова су били савршено видљиви голим оком. Треба рећи да је на дан бомбардовања њихова видљивост била много већа јер је било сунчано време.

Летећи на тој висини, доле потписани се исто тако могао уверити у важност раздаљине која дели болнице од станице Вертекоп. Фотографије које су прикључене овом извештају, а које је снимила фотографска служба ескадриле из Вертекопа на висини од 2.000 метара, показује веома добро видљивост ових крстова.

Вештак је изнео ову последњу и важну тврдњу: кратери које су направиле бомбе су плитки и малих димензија. Ово показује да лансирани пројектили нису били велике бомбе намењене за рушење чврстих објеката него бомбе које се користе за уништење живе силе. Дакле тврђења доле потписатог показују да су болницу 37 напала три авиона, а болницу 36 један авион. Само су бомбе болнице 36 и једна бомба болнице 37 пале близу железничке пруге. Упркос томе што је воз био поред ових болница, можемо ли прихватити да је он био мета пилота?

Да би се одговорило на ово питање треба најпре рећи да су немачки пилоти знали да се налазе изнад болница. Они су то знали по црвеним крстовима, јасно видљивим и по њиховом претходном извиђачком лету чији је план приложен овом садашњем извештају. А уз то да су знали да се налазе изнад болница и да су стварно имали намеру да нападну воз они су само требали да сачекају да воз који се кретао напусти зону болница. Али напад воза није био њихов циљ, они су хтели да нападну болнице. Ово се доказује: 1. самом природом бомби које би биле рушилачке да су хтели да униште воз, 2. бацањем серије бомби које су пале веома близу једна друге, што говори да није било струјања ваздуха. У тим околностима растојање између места где су пројектили експлодирали и железничке пруге је доста велико да би било последица грешке при лансирању, 3. чињеницом да су три авиона бацили своје бомбе усред болнице 37, 4. бацањем пробне бомбе, након које је одмах бачена серија од шест бомби. Пилоти су морали да виде где је пала пробна бомба али пошо у одмах бацили шест других бомби у исто време, то значи да су хтели да ових шест бомби падну на исто место где и прва.

Све ово што је напред речено наводи доле потписаног вештака да закључи:

1. да експлозија магацина оружја Вертекоп-станица нема ништа заједничко са бомбардовањем болница 36 и 37;
2. да је бомбардовање болнице 37 извршено са три различита непријатељска авиона;
3. да је видљивост крстова била потпуно јасна на висини од 3.000 метара, непријатељски пилоти су знали да се налазе изнад болница;
4. да нису коришћене велике бомбе, које се обично користе за уништење чврстих објеката, него бомбе намењене за напад на људе;
5. да је бомбардовање било намењено болницама 36 и 37, а не возу који је пролазио поред њих.

Солун, 22. марта 1917.

Болница 37 је била погођена пројектилима баченим из непријатељских авиона:

10. августа 1916. у 7ч 30 двема бомбама које су пале на терен болнице. Један велики шатор је био уништен а два човека су рањена;

19. авуста 1916. у 5 ч 15 двадесетчетири бомбе су бачене на болницу. Два официра и један човек су озбиљно рањени. Шест од ових бомби су биле запаљиве. Два велика шатора су уништена, више великих шатора, малих шатора и округли шатори су знатно оштећени.

АВИИ, П 3, кут. 119, рег. бр. 2/1

74.
Пуковник Воја М. Живановић, начелник штаба Друге српске армије - Команданту Вардарске дивизије

ШТАБ II АРМИЈЕ
О. Бр. 7486

КОМАНДАНТУ ВАРДАРСКЕ ДИВИЗИЈЕ

У вези послатог саслушања пребеглог аустријског заставника 9. марш. батаљоиа 23. ланшт. пука МИХОВИЈА МУРАТА (Обр. 7133 од 1. ов. мца) част ми је у прилогу под./ 1 послати ниже означени број примерака слика о вешању Херцеговаца у Автовцу, које су нађене код Мурата:

6 примерака: Вешање Херцеговаца у Автовцу

по 2 примерка: Одлазак на губилиште, Изрицање смртне пресуде, Вешање и Слике обешених.

Све слике датирају из месеца марта-маја 1916. год.

Молим да се ове слике сходним начином доставе поредом свима јединицама.

15. марта 1917. год.
Драгоманци

Позаповести Команданта,
НачелникШтаба,
Пуковник,
Вој. М. Живановић

АВИИ, П 6, к. 20, рег.бр. 3/1

75.
Пуковник Мил. Јововић, начелник Штаба Прве српске армије - Команданту Коњичке дивизије

Ш Т А Б
ПРВЕ АРМИЈЕ
ОБр. 7366

Команданту Коњичке Дивизије

Врховна Команда под О. Бр. 12880 од 14. овог месеца доставља:

„Извештаји друге групе размењених официра-инвалида из Аустро-Угарског ропства у главном су исти као оних из прве групе, тако

1. О СТАЊУ У СРБИЈИ ИЗНОСЕ:

1. ЗДРАВЉЕ народа у опште, билоје веома рђаво, нарочито од времена од уласка непријатеља па за првих неколико месеци. Недостатак најнужнијих животних потреба, зимско време и немање лекарске помоћи и лекова учинило је, да се заразне болести, што су се појавиле као последица несретних прилика за време одступања војске и евакуације становништва, брзо распростру и узму мах и у народу са великим процентом смртности.

Исто тако су туберколозна обољевања врло честа као последица рђавог храњења и осталих прилика и услова за живот.

2. ЕКОНОМСКО СТАЊЕ и исхрана народа у Србији по уласку непријатеља страховито је погоршана. Непријатељ је употребом најдрастичнијих мера и средстава извлачио и извукао из земље све артикле хране, живу стоку и све остале потребе неопходне за одржавање живота, не водећи при томе ни мало рачуна о потребама и одржавању становништва.

Ово је нарочито страховито погодило варошки живаљ и породице чиновника и ситних занатлија, јер је сеоски свет, при свем том, имао могућности да што-шта прикрије и за себе задржи. Наравно, подразумевајући ту само оне незнатне количине хране и број стоке потребне за одржавање живота.

Из земље је извучено апсолутно све од вредности а нарочито цереалије, стока све врсте, вуна и вунене ствари и одело, бакар, никл, кожа и сви предмети од коже, дрво за грађу и сав остали материјал који се могао искористити за потрсбе војске и побољшање економског стања нспријатељских народа.

3. НОВЧАНО СТАЊЕ, вредност нашег новца је свођена на трећину и половину, при чему су се власти служиле и преваром, тражећи да се банкпоте предају њој ради жигосања на половину вредности, што у ствари нису радили и.т.д.

4. ПОЛИТИЧКИ МОРАЛ у опште је на врло великој висини, јер све живо верује у крајњу победу савезника и боље дане, у пркос силном настојавању свих званичних фактора, да се у обратно увере и за ново стање придобију.

Агитације противу династије и владе остале су без резултата, или постизале обратно дејство.

Изузетци су врло ретки и незнатни и претстављају или од раније покварене типове или људе просте, необавештене и непосредно заинтересоване у пословним везама упућене на слепу послушност званичним представницима непријатеља.

5. ЕТИЧКИ МОРАЛ у опште је такође на висини изузев раније пропалог женскиња и врло честих случајева силовања од војника свих непријатељских народности.

6. ДРЖАЊЕ НЕПРИЈАТЕЉА према народу, нарочито првих дана је било страховито свирепо. За најмање грешке или најпростију денунцијацију примењиване су тешке казне и средства, но ово је доцније, завођењем власти умањено и замењено врло строгим надзором свега живог и потајним агитацијама ради придобијања народа за себе и своје циљеве.

Интернирање је вршено у маси и без обзира на углед, године и пол интернираних. Интернирано је и старо и младо, и богато и сирото, и здраво и болесно.

Изгледа да је циљ био упропастити и уништити што је више могуће чланова српског народа и поданика Краљевине Србије.

7. РЕЖИМ у Србији војнички, са свимешто су им на расположењу ради што веће њихове сигурности и упропашћавања становника Србије.

У опште, непријатељ је предузео и учинио све да од Краљевине Србије што је могуће више истреби, исцрпи и онеспособи за ма какав рад и акцију за дужи низ година, а противно свима одредбама међународног права и закључених конвенција.

2. О СТАЊУ КОД НАШИХ ЗАРОБЉЕНИКА КОД НЕПРИЈАТЕЉА: потврђују све страхоте изнете у извештајима прве групе размењених официра, нарочито подвлачећи ужасно рђаву исхрану, одело и стање, услед чега је смртност огромна и туберкулозно побољевање страшних размера, што је горе но и сама смртност.

Истичу и потврђују употребу заробљеника на радове у борбеним линијама, где гину и бивају рањавани у маси.

Препоручују и моле да се и нашим заробљеним војницима повремено и редовно шаљу пакети хране и одела, као што чине Русија и Италија за своје заробљенике.

Стање заробљених официра врло је мало боље но војника, нарочито у исхрани, оделу и становању. /принадлежности официра су назначене у првом послатом извештају/. Моле да се дипломатским путем утиче ради поправке тога зла.

Санитетске прилике наших заробљеника су врло рђаве, јер их недовољно и нерационално лече, у колико их у опште лече.

Велика је оскудица у лекарима и лековима, а нарочито у завојном материјалу.

3. ПОСТУПАК СА ИНТЕРНИРАНИМА је исти као и са заробљеницима, само је овима у толико горе што су у опште слабијег организма, старци, жене и деца почев од 10 година.

НА СТАНОВАЊУ СУ ИЗМЕШАНИ СВИ БЕЗ РАЗЛИКЕ НА ГОДИНЕ И ПОЛ, УСЛЕД ЧЕГА ЈЕ И НЕМОРАЛ УЗЕО МАХА.

Смртност и оболевање и код ових је огромна, јер су прилике и услови за живот бедни.

4. О СТАЊУ У АУСТРО-УГАРСКОЈ ВОЈСЦИ:

1. ВОЈНО. Потпуна исцрпљеност свега способног становништва. Све од 15 до 70 година узето је према способности за војничке послове. Све иоле способно отерано је у прве линије и у борбу, а за радове у позадини употребљено је неспособно, старо, деца па врло често и жене.

2. ЕКОНОМСКО. Крајња исцрпљеност свих животних средстава и свих осталих потреба за снабдевање војске и народа.

Чини се све да се оперативна војска што је могуће више снабдева и храни, а позадина и народ је у томе погледу скоро у истом стању као и наши заробљеници.

3. МОРАЛНО. Безнадежно. -Општа клонулост и апатија. Необуздана и нескривена жеља за миром. Уздање у Немачку и њену моћ постоји, али са често отвореним изливом мржње према њој.

Ипак, режим војно-политички са укорењеним страхопоштовањем власти испреплетан шпијунажом свих врста успева да конгломерат народа Аустро-Угарске држи уза се и гони га на истрајност до крајњих граница физичке и моралне моћи.“ Предње се доставља с молбом на надлежност.

17. марта 1917. год.
Положај

По Заповести Команданта,
Начелник Штаба,
Пуковник,
Мил. (Јововић)

АВИИ, П 8, к. 19, рег.бр. 33/6

76.
Михаило Ј. Митровић, писар на раду при Канцеларији Г. Д. Рашуа, представника Министарства просвете Србије, Женева

СПИСАК
Интернираних и заробљених службеника Министарства просвете и црквених послова[3]

Тек. бр.	Презиме и име	Занимање и место живљења у Србији	Где се сада као интернирац налази
I.	Адамовић Апостол – Акан	учитељ у Прибоју	Ашах
2.	Ајдачић Јован	свештеник из Ивањице, члан жич. духов. суда	Нежидер
3.	Алексић Живојин	Свештеник из Чачка	Нежидер
4.	Алексић Милојко	Свештеник из НовогПазара	Нежидер
5.	Алексић Милорад	свештеник	Нежидер
6.	Анић Предраг	Учитељ из Танда (Крајина)	Кришкумхолош
7.	Андоновић Ђорђе	Учитељ Пријепоље	Нежидер
8.	Анђелковић Јован	Учитељ Смедерево	Нежидер
9.	Др Арновљевић Иван	Професор Универзитета	Рабс/Ткаја
10.	Поп Арсић Риста	учитељ Милешево	Нежидер
11	Атанацковић Драгољуб	Учитељ Баре Пожарево	Нежидер
12.	Атанасковнћ Павле	учитељ у Лалову	Ашах
13.	Аћимовић Богољуб	свештеник из Грица	Нежидер
1.	Балшић Душан	Свештеник Сјеница	Нежидер
7	Бањанин Чеда	Свештеник из НовогПазара	Нежидер
3.	Берићева Даринка	учитељица	Нежидер
4.	Бирчанин Лукијан	јеромонах, стараоц Петковице и парох	Нежидср
5.	Бјелић Лазар	учитељ, рез. официр, ппоруч.	Ашах
6.	Благојевић Миодраг	учитељГорњаниКрајински	ГредигСалцбург
7.	Богдановић Глигорије	Учитељ Тетово	Гредиг
8.	Божовић Саватије	свешт. КраљевоКолашин	Нежидер
9.	Божовић Вукајло	Прота Придворица	Нежидер
10.	Божовић Глигорије	професор у оставциПризрен	Нежидер
н.	Божовић Ђорђе	Учитељ из Призрена	Нежидер
12.	Божовић Јордан	свешт. Придворица Колашин	Нежидер
13.	Божовић Коста	учитељШеварица округ Подрињски	Нежидер
14.	Божовић Мијат	учитељ Дубок Поток Звечани Косовска Митровица	Браунау
15.	Бојковић Зарије	Свештеник Дадиначки Власотинце	Нежидер
16.	Борисављевић Михајло	Професор Београд	Ашах
17.	Боричић Драгиша	Професор црногорски	Болдогасони
18.	Борковић Др.	Наставни кгимназије	Карлштајн
20.	Бранковић Милан	Свештеник из Врчина	Нежидер
21.	Буквић Сима	прота	Ашах
22.	Бунарџић Коста	Свештеник среза Жичког	Нежидер
23.	Бурковић Тома	Свештеник Железник	Нежидер
1.	Васић Ђорђе	учитељ у селу Главиница Јагодина	Хајнрихсгрин
2.	Васић Лазар	свешт. Косовска Митровица	Нежидер
3.	Величковић Живота	Свештеник Нови Аджбеговац Паланка	Нежидер
4.	Вељковић Стојица Стајић	свештеник	Нежидер
5.	зове се и Стојан Перић		
6.	Вељковић Прокопије	протосин. из Берана сталан у Миљанушима, ср. Прешевски	Болдогасон
7.	Веселиновић Драгослав	учитељокр. Кумановски	Ашах

3 Подаци који су у оригиналном списку интернираних лица у логоре у Аустро-Угарској и Бугарској уписани у колоне под бр. 5-9 овде нису пренети, јер садрже само информације о примљеним пакетима.

Тек. бр.	Презиме и име	Занимање и место живљења у Србији	Где се сада као интернирац налази
8.	ВеселиновићМилоје	свешт. фак. учит. школе с. Грдовци ср. КочаниокрБрег.	Ашах
9.	ВидаковићЉуба	наст. Негот. учитељ. школе	Ашах
10.	Виторовић Владимир	Свештеник Пређина	Ашах
11.	Вићентијевић Михајло	Свештеник Ваљево	Ашах
12.	Вићентијевић Чедомир	свештеник Бранковина	Нежидер
13.	Војиновић Милосављевић Милорад	учитељ у Бору (Тимоч)	Матхаузен
14.	Вујанац Милорад	Учитељ из Смедерева	Нежидер
15.	Вујаловић Милан	Професор Београд, рез. кап.	ГредигСалцбург
16.	ВујићРад. К.	учитељ у Рогојевцу	Гредиг
17.	Вукашиновић Љубомир	учитељ у Азању	Болдогасони
18.	Вукичевић Младен	Свештеник Јагодина	Ашах
19.	Вујковић Драгољуб	свешт. ГолобокПожаревац	Нежидер
20.	Вукомановић Василије	учит. Кут. цивил	Браунау
21.	Вучевић Љуба	свештеник	Нежидер
22.	Вучетић Илија	Директор гимназије у пензији	Болдогасони
1.	Глишић Драгољуб	свештеник у Белушићу	Нежидер
2.	Глишовић Чедомир	учитељ у оставци	Хајнрихсгрин
3.	Гонемовић Н. Павле	Свештеник Годачица	Нежидер
4.	Госпић В. Јован	Прота Пријепоље	Нежидер
5.	Грујичић Миљко	Учитељ Жабари	Нежидер
6.	Грујић Живко	Свештеник из Митровице	Нежидер
7.	Грујић Стојан	учитељ	Браунау
8.	Грујичић Михајло	професор Ваљево	Нежидер
1.	Дабетић Никола	Црногорски студент	Болдогасонн
2.	Давидовић Гавра	Типограф Државне штампар.	Ашах
3.	Дачић Василије	Учитељ Рготина Тимок	Болдогасони
4.	Дамњановић Радован	Учитељ Пасијевић (Крагујев)	Ашах
5.	Деда Константин	суплент	Нежидер
6.	Деспотовић Александар		
7.	Јакшић	учит. ДубокПоток Звсчане	Нежидср
8.	Димитријевић Драгомир	суплент гимназ. у Н. Пазару	Нежидер
9.	Димитријевић Милан	Учитељ из Куманова	Нежидер
10.	Димитријевић Тодор		Грсдиг
11.	Динчић Стојан	учитељПлавнаКрајина	Гредиг
12.	Добрић Мартин	учит. школ. надз. Н. Пазар	Гредиг
13.	Дринковић Андрија	учитељ	Нежидер
1.	Ђаковић Петар	Учитељ Скопље	Болдогасони
2.	Ђенић Арсеније	Свештеник из Горачића	Нежидер
3.	Ђерић Видоје	Учитељ Пироман (Ваљевски)	Нежидер
4.	Ђорђевић Драгомир	Учитељ Топола	Нежидер
5.	Ђорђевић Стеван	учитељ	КаценаукодЛинца
6.	Ђорђевић Чедомир	Свештеник Топола	Нежидер
7.	Ђукић Трифун	наставн. гимназ. у Приштини	Болдогасони
8.	Ђурић Драгослав	свештеник	Нежидер
9.	Ђурић Милан	учитељ	Гредиг
10.	ЂуричићСтеван		Болдогасони
11.	Ђурковић Владимир	свештеник у Лапову	Ашах
I.	0Живановић Милан	учитељ Пирот	Нећмеђер
2.	Живојевић Данило	настој. Манастира Бање	Нежидер
3.	Живковић Милорад	учитељ	Нежидср
4.	Живковић Стана	учит.	Нежидер
5.	Живојиновић Велимир	Суплент Београдске реалке	Болдогасони
1.	Зарић Миладин	свештеник	Нежидер
2.	Здравковић Милан	свештеник Београд	Нежидер
	Здравковић Урош	Учитељ Сурдулица Врање	Нежидер
4.	Зрнић Лука	проф. у пензији Београд	Дебрецин
1.	Ивановић Р. Душан	суплент	Гредиг
2.	Ивановић др Живан	учитељ у Ђевђелији	

Тек. бр.	Презиме и име	Занимање и место живљења у Србији	Где се сада као интернирац налази
3.	Ивановић Љубодраг	свештеник Велики Шиљеговац (Крушевац)	Хајнрихсгрин
4.	Ивановић Сретен	Свештеник Ковиљача	Нсжидер
5.	Ивановић Станко	Прота Ваљево	Ашах
6.	Илић Драгомир	свештеник Бегаљица Београд	Цеглед
ш	Илић Јанићње	јеромонах	Болдогасонн
8.	Илић Мплан	Свештеник Владимнрпи	Ашах
9.	Илић Милојс	Свештеник из Грбице	Нежидер
10.	Илић Митробран	опслужује парохију Дубовску јеромонах Жиче	Нежидер
11.	Илић Ј. Никола	свешт. Страгаривдучитеља	Нежидер
12.	Илић М. Чедомир	Свршени матурант	Ашах
1.	Јаковљевић Михајло	Свештеннк Крагујевац	Цеглед
2.	Јанићије	Јеромонах манаст. Раиновац	Болдогасони
3.	Јанковић Л. Иван	свешт. МиличинацВаљево	Нежидер
4.	ЈанковмћМарннко	Свештеник ПраховоНегогин	Нежидер
5.	Јанковић Михајло	архимандрит	Ашах
6.	Јанковић Наталија	Учитељ Радујевац	Нежидер
7	Јанковић Б. Светолик	учитељ. рез. ппоручник	Гредиг Салцбург
8.	Јевђевић Вукола		Ашах
9.	Јевђевић Јосиф	надзорник основне школе за округ Пријепоље	Ашах
10.	Јевђевић Михајло	свештеник Увац Пријепоље	Нежмдер
11.	Јевђевић Никола	свештеник Прибој	Ашах
12.	Јевђеновић Марко	Учитељ из Крушевца	Болдогасонм
13.	Јевременовић М. Живорад	учитељ. рез. ппоручник	ГредигСалцбург
14.	Јевтић Милутин	учитељ (подофицир)	Ашах
15.	Јеротић Милош	Свештеник Ваљево	Ашах
16.	Јовановић Божа	Прота из Београда	Нежидер
17.	Јовановић М. Данило	свештеник	Нежидер
18.	Јовановнћ Ђорђе	Учитељ из Александровца	Болдогасони
19.	Јовановић Ђурђе	свештеник Мојсиње	Болдогасони
20.	Јовановић Јелисије	јеромонахманаст. Милешево	Нежидср
21.	Јовановић Јован	учит. из Рогачице ужич. окр	Мађардиоцеј
22.	Јовановић М. Кузман	учит. у Железну Реку Тетово	Гредиг
23.	Јовановић Мина	Јеромонах Крушевац	Нежидер
24.	Јовановић А. Љубодраг	парох В. ШиљеговачкиКруш.	Хајнрпхсгрн н
25.	Јовановић Сава	учитељ у Штитару (округ Подрињски)	Нежидер
26.	Јовић Јован	учит. из Колапнице (Власот)	Гредиг
27.	Јовић М. Никола	Свештеник са Уба	Ашах
28.	Јовић Тодор	служб. IIIБеогр. гимназије	Нећмећер
29.	Јовичић Богољуб	свештеник Лоћика	Ашах
30.	Јокић Сергије	јеромонах	Хајнрихсгрин
31.	Јокановић Петар	учит. из Јеловика окр. Крагу.	Нежидер
32.	Јоковић Тихомир	учитсељ у Скопљу	Нећмећер
33.	Јоргић Теодосије	јеромонах	Нежидер
34.	Јосифовић Фотије	јеромонах. стареш. манастира Трескавица, Крагујевац	Болдогасони
35.	Јоцић Милисав	учитељ из В. Шиљеговца (Крушевац)	Гредиг
1.	Кара Матијевић Јован	прота	Ашах
2.	Кијаметовић Мијајло	Учитељ Вучитрн	Браунау
	Книнић Сава	Учитељ Косовска Митровица	Браунау
4.	Ковачевић Станојло	Свештеник из Брђана	Болдогасони
5.	Ковачевић Стеван потписује се и Себастијан Ковачевић	Учитељ Белановица	Нећмећер
6.	Клајић Петар	Учитељ Речкиокр. Крајински	Гредиг
7.	Катић Александар	учитељ	Ашах
8.	Катић Љубомир	свештеникУб	Нежидер
9.	Кошанин Недељко	Доцент Универзит. Београд	Линц
10.	Кочовић Јован	учитељ	Ашах
11.	Краговић Петко	наст. гимназије у Ћуприји	Ашах
12.	Кречковић Радомир	свештеник из Дружетића	Нежидер

Тек. бр.	Презиме и име	Занимање и место живљења у Србији	Где се сада као интернирац налази
13.	Крстић Јован	Учитељ Шабац	Браунау
14.	Крстић Манојло	Свештеник Пчелица Рековац	Цеглед
15.	Кузмановић Панта	Економ богословије Св. Саве	Ашах
16.	Куjунџић Андра	учитељ (Косов) Митровица	Ашах
17.	Куjунџић Михаило	учитељ, рез. капет. Скопље	Ашах
18.	Кукурековић Теофило	Настојник манастира Дечани	Нежидер
19.	Кутлешић Милутин	Професор Нишке гимназије	Гредиг
20.	КршикапаТома	учит. у село Стелча горње Пониш, правник 4те године	Болдогасони
21.	Кукић Тихомир		
1.	ЛазаревићАлександар	свешт. Из Шапића Лазаревац	Нежидер
2.	Лазаревић Драгољуб	рез. пор. учитељ из Драча (Крагујевац)	Гредиг*Силибурī*
3.	Лазић Милован	Ђак учитељ	Ашах
4.	Лазаревић Никон	Игуман манастира Каленић	Нежидер
5.	Лекић С. Мина	Учитељ изСурдулице Врање	Болдогасони
6.	Листић Милан	учитељ из Нове Вароши (Пријепоље)	Гредиг
7	Лојаниua С. Андрсја	учитељ	Гредиг
8.	Лукић Игњат	свештеник	Нсжидер
9.	Лукић Богдан	свештеник из Бреснице (Г. Милановац)	Нежидер
1.	Љотић Павле	управ. учитељ. шк. Неготин	Варош-Хаса
1.	Магазиновић Петар	свешт. Враново (Смедерево)	Нежидер
2.	Мајсторовић Чедомир	свештеник	Нежидер
3.	Максимовић Богдан	свештсникРашка, Градац	Нежидер
4.	Максимовић Владимир	учитељ	Болдогасони
5.	Максимовић Ј. Лепосава	наставник	Нежидер
6.	МаксићСава	Професор Београд	Ашах
7	Марић Василије	свештеник у Сељанима (окр. Пријепоље)	Нсжидер
8.	Марјановић Радослав	свешт. КурјачеПожаревац	Нежидер
9.	Марковић Благоје	Студент филозофије	Грелиг
10.	Марковић Велимир	Свештеник Београд	Нежидер
11.	Марковић Вићентије	Учитељ из Ушћа	Нежидер
12.	Марковић Владимир	Свештеник Драговски	Ашах
13.	Марковић Воја	свештеник	Нежидер
14.	Марковић Михајло	Учитељ из Велеса	Болдогасони
15.	Марковић Рафајло	Архимандрит Наупаре	Нежидер
16.	Марковић Танасије – Таса	Учитељ Варварин	Цеглед
17.	Мартић Глигорије	врши дужн. учитеља у Ратару, свештеник Рашка	Нежидер
18.	Матић Светозар	Професор Београд	Нежидер
19.	Матковић Д. Душан	студент	Ашах
20.	Мацаревић Исило	Свештеник Краљево	Нежидер
21.	Мелентије	јеромонах-монах из Студенице	Нежидер
22.	Мешовић Мелентије	Јеромонах Матарушке Бање	Ашах
23.	Миленковић Михајло	словослагачДрж. штампарије	Болдогасони
24.	Миленковић Михајло	учитељ из Београда	Оснјек, Славонија
25	Милетић Дамаскин	јеромон. Ман Благовештење	Нежидер
26	МиливојевићИгњат	Прота из Митровице	Нежидер
27.	Милијашевић Милан	професорБеоград	Гредиг
28.	Милићевић Андреја	студент филозофије Београд	Ашах
29.	Милићевић Душан	свештеник	Нежидер
30.	Милићевић Михајло	свешт. Београд, чл. Дух. суда	Цеглед
.31.	Милићевић Никола	Учитељ из Београда	Нежидер
32.	Миличић Стева	свештеник	Нежидер
33.	Миловановић Борис	Калуђер из Плеша	Браунау
34.	Миловановић Бошко	Свештеник Јовање (Ваљево)	Нежидер
35.	Миловановић К. Лазар	Свештеник из Крњева	Нежидер
36.	Милојевић Игњат	прота	Нежидер
37.	Милорадовић В. Душан	учитељ	Ашах
38.	Милосављевић Бора	јеромонах	Нежидер

Тек. бр.	Презиме и име	Занимање и место живљења у Србији	Где се сада као интернирац налази
39.	Милошевић М. Добривоје	учитељ рез. поручник	Гредиг
40.	Милошевић Гаврило	Члан београд. Дух. суда	Болдогасони
41.	Милошевић Св. Милош		Ашах
42.	Милошевић Стојан	свешт. Пирот, учит. у школи	Нежидер
43.	Милутиновић Коста	Професор Неготин	Гредиг
44.	Милутиновић Милорад	Тенор Народног позоришта	Болдогасони
45.	Миљковић Аврам	свешт. Стопања Трстеник	Нежидер
46.	Миљковић Д. Милан	Свештеник Ђунис	Хајнрихсгрин
47.	Миодраговић Јован	професор у пензији	Нежидер
48.	Митић Г. Љубомир	учит. Нагоричани (Куманово)	Гредиг
49.	Митрановић Јован	Учитељ Пријепоље	Болдогасони
50.	Митровић Љубомир	Свештеник Београд	
51.	Митровић Мирон	калуђер – пуштен кући	
52.	Митровић Светозар	учитељ	Ашах
53.	Мићић Миладин	Учитељ Печењевци	Гредиг
54.	Михаиловић Воја	ђакон	Нежидер
55.	Михаиловић Драгић	свештеник	
56.	Михаиловић Милан	учитељ рез. кап. Параћин	Гредиг
57	Монах Мирон	из Драча (Крагујевац)	
58.	Мрав Јефтан	Учитељ из Аранђеловца	пуштенкући
I.	Ненадовић Радивоје	Студент Лесковац	Нежидер
2.	Нешић Алекса	учитељ у пензији Славковица (Ваљево)	Нежидер, умро
3.	Нешић Чедомир	учит. из Г. Мутнице рез. ппор.	Гредиг
4.	Никетић Љуба	Ђакон Крушевац	Хајнрихсгрин
5.	Николић Младен	Свештеник Јаребице	Нежидер
6.	Николић Младен	учитељ у Љубичеву	Нежидер
7.	Ничић Петар	Учитељ Жарково (рез. ппор)	Гредиг
8.	Новаковић Михајло	Калуђер манастира Раковице	Нежидер
1.	Обрадовић Драгомир	Учитељ Пријепоље	Нежидер
2.	Обрадовић Живота	Свештеник Умка Врањић	Нежидер
3.	Обрадовић Стеван	учит. Бачевац (Ужнчки) кап.	Гредиг
4.	Орловић Радивоје	Учитељ Пријепоље	Нежидер
5.	Оцокољић Урош	свештеник Гуча – Клеве	Нежидер
1.	Павковић А. Драгољуб	књигов. Држав. штампарије	Хајнрихсгрин
2.	Павловић Вељко	Учитељ Мачковац, Крушевац	Браунау
3.	Павловић Гаја	свештеник	Болдогасони
4.	Павловић Доситеј	монах манаст. Јошанице код Крагујевца	Ашах
5.	Павловић Илија	Свештеник Крагујевац	Нежидер
6.	Павловић Љубомир	Учитељ Кусадак (Смедерево)	Нежидер
7.	Павловић Милан	свешт. Глибовац (ср. Јасен.)	Нежидер
8.	Павловић Ст. Милан	Професор Београд	Ашах
9.	Парлић Давид	Свештеник из Вучитрна	Нежидер
10.	Парлић Илија	Свештеник из Вучитрна	Нежидер
11.	Паунковић Лазар	учитељ у пензији	Ашах
12.	Пауновић Милан	Учитељ из Кучева	Браунау
13.	Перић Радоје	студент	Нежидер
14.	Петковић Алекса	свештеник	Нежидер
15.	Петковић Љубиша	Учитељ Горичица Крагујевац	Нежидер
16.	Петковић Милан	Директор гимназије	Нежидер
17.	Петковић С. Петар	Свештеник РготинаЗајечар	Ашах
18.	Петковић Радован	Свештеник Велико Орашје	Нежидер
19.	Петровић Алекса	свешт, чл. Дух. суда Шабац	Нежидер
20.	Петровић Милан	свештеник Наталинци	Нежидер
21.	Петровић А. Петар	Свештеник из Голупца	Нежидер
22.	Петровић Р. Петар	Учитељ Рибари, Шабац	Неђмеђер
23.	Петровић Прокопије	Свештеник Рашка	Нежидер
24.	Петровић Светозар	свештеник Бранковина	Нежидер
25.	Петровић Р. Софроније	свештеник изБора	Нежидер
26.	Петровић Сретен	Учитељ Самаиле Чачански	Нежидер
27.	Петровић Цветко	учитељ Битољ	Ашах
28.	Пешић М. Владимир	свештеник Марковац	Нежидер

Тек. бр.	Презиме и име	Занимање и место живљења у Србији	Где се сада као интернирац налази
29.	Плавшић Милоје	Свештеник Драгодолски	Нежидер
30.	Половина Никола	Студент Ниш	Ашах
31.	Поповић Алекса	учитељ	Нежидер
32.	Поповић Божа	Свештеник из Гроцке	Нежидер
33.	Поповић Божидар	учит у Корбевцу ср. Пчињски	ГредигСалцбург
34.	Поповић С. Бранко	Свештеник Ћићевац	Цеглед
35.	Поповић Васа	рез. коњ. ппоручник	ГредигСалцбург
36.	Поповић Војин	Свештеник из Наупаре	Нежидер
.37.	Поповић Љ. Иван	Учитељ Варварин	Цеглед
38.	Поповић Илија	Прота из Мионице	Нежидер
39.	Поповић Јован	Свештеник Уб (Ваљево)	Ашах
40.	Поповић Д. Јован	свешт. МакрешанеКрушевац	Ашах
41.	Павловић Коста	Свештеник НовиПазар	Нежидер
42.	Павловић Јовановић Кузман	в. Податкена Јовановић	
43.	Поповић Љубомир	свештеник Б. Црква чл. Дух. суда Шабац	Нежидер
44.	Поповић Љ. Љубомир	Свештеник Катун	Цеглед
45.	Поповић Ј. Милета	Свештеник из Јагњила	Нежидер
46.	Поповић Милутин	Свештеник Брајле, Ваљево	Нежидер
47.	Поповић Михајло	Прота из Смедерева	Нежидер
48.	Поповић Обрад	Прота из Скопља	Болдогасони
49.	Поповић Радоје	свештеник	Нежидер
50.	Поповић Светозар	Свештеник из Лозовика	Нежидер
51.	Поповић Сергије	свештеник из Варварина	Цеглед
5?	Поповић Стеван	свешт. Драчић, ср. Ваљевски	Ашах
53.	Поповић Харитон	свештеник у Зопићу	Арад
54.	Порић Кипријан	Јеромонах из Капорина	Нежидер
55.	Протић Владимир	Свештеник окр. Ваљевски	Нежидер
56.	Протић Зарија	свештеник	Нежидер
57.	Протић Паун	Свештеник Каменица	Ашах
58	Протић Спасоје	Свештеник Буквица, Ваљево	Ашах
59.	Пурић Антоније	свештеник	Нежидер
60.	Пурић Владимир	Свештеник из Бродарева Пријепоље	Нежидер
61.	Пурић Илија	Свештеник из НовеВароши	Нежидер
62.	Пурић Светозар	учит. у Рађевици, ср. Пријеп.	Ашах
63.	Пурић Филип	Учитељ Пријепоље	Нежидер
64.	Путник Себастијан	јеромон. манаст. Љубостиња	Ашах
1.	Радовановић Љубомир	професор	Нежидер
2.	Радовановић Светозар	свештеник села Лесковац, ср. Посавски, окр. Београдски	Нежидер
3.	Радовановић Тихомир	ђакон старе цркве у Крагујев.	Хајнрихсгрин
4.	Радовановић Настас	Свештеник из Трнавци	Болдогасони
5.	Радојковић Андрија	свештеник	Нежидер
6.	Радоњић Милан	Свештеник Крагујевац	Нежидер
7.	Радосављевић Илија	учитељ, школски надзорник Г. Милановац	Нежидер
8.	Радуловић Михајло	свешт. парохија Моравичка, окр. Руднички	Нежидер
9.	Радуловић Филип	Учитељ из Звечке	Нежидер
10.	Ракић М. Драгољуб	учитељБагрдан	Ашах
н.	Ракић Јосиф	Свештеник Крушевац	Нежидер
12.	Ракић Милорад	учит. у Барошевцу Лазаревац	Браунау
13.	Ракочевић Машан	учит. из Бреснице Прокупље	Гредиг
14.	Ранковић Милош	свештеник	Нежидер
15.	Ристић Живојин	Ђакон Јагодина	Ашах
16.	Ристић Станоје	учитељ у Битољу	Гредиг
17.	Ролетић М. Лепосава	учит. ДаросаваБеоград	Нежидер
18.	Ружичић Радисав	свештеник	Болдогасони
1.	Савић Велимир	Прота Врање	Нежидер
2.	Секулић Аћим	свештеник	Нежидер
3.	Серафимовић Никола	Свештеник Трнава, Чачак	Нежидер
4.	Симић Љ. Михајло	учит. с. Равни, ср. Посавски, окр. Пожарев, рез. ппор.	Гредиг

Тек. бр.	Презиме и име	Занимање и место живљења у Србији	Где се сада као интернирац налази
5.	Симић Неофил	Свештеник Гуча	Нежидер
6.	Симић Теодосије	учитељМеђуречје	Цеглед
7.	Симовић Драгутин	учитељ	Ашах
8.	Симоновић Никола	учитељ, рез. капетан	ГредигСалцбург
9.	Спасић Димитрије	свешт. у гор. Гружи	Ашах
10.	Спасић Димитрије	редит. Скопљ. позориште	Ашах
11.	Спасић Михајло	управ. путуј.позоришта	Нежидер
12.	Стаматовић Цветко	Учитељ Вучитрн	Браунау
13.	Станковић Ј. Алекса – Аца	учитељ	Цеглед
14.	Станковић Јован	учитељ из Мајдана (Г. Милановац)	Браунау
15.	Стефановић Животије	Свештеник Лапово	Нежидер
16.	Стевановић Коста	Свештеник Параћин	Нежидер
17.	Стефановић Мирон	монах	Нежидер
18.	Стевановић Петар	Учитељ Мрчајевци, Руднички	Нежидер
19.	Стефановић Самуило	Свештеник Рашка	Нежидер
20	Стевановић Станислав	учит. из Београда, рез. ппор.	ГредигСалцбург
21.	Стефановић Стеван	свештеник	Нежидер
22.	Стефановић Теофило	игуман	Нежидер
23.	Стојановић Драгомир	свештеник	Нежидер
24.	Стојановић Живојин	Учитељ Прћиловица	Болдогасони
25.	Стојановић Манасије	учитељ (надз) Призрен	Нежидер
26.	Стојановић Павле	Свештеник Шабац	Цеглед
27.	Стојковић Т. Светозар		Ашах
28.	Студић Стојан	учитељ	Нежидер
1.	Теофиловић Сава	Учитељ из Тетова	ГредигСалцбург
2.	Тешић Драгутин	Учитељ из Лознице	Ашах
3.	Тодоровић Бранислав	Професор Тргов. академије	Нежидер
4.	Тодоровић Драгољуб	врш. дуж. у Бобовишту, студент филозофије	Нежидер
5.	Тодоровић Марко	Типограф Држ. штампарије	Нежидер
6.	Тодоровић Миољуб	Студент Смедерево	Ашах
7.	Тодоровић Милан	професор Мушке учитељске школе у Јагодини	Ашах
8.	Тодоровић Р. Сава	Јеромонах манаст. Каленић	Нежидер
9.	Томић Немања	суплент, рез. ппор.	Гредиг
10.	Трипковић Мита	Професор Крушевац	Нежидер
11.	Трифунац Р. Данило	Учитељ Скопље	Гредиг
12.	Трифунац Тихомир	учит. (рез. офиц) Причиновић	Браунау
13.	Трипковић Милан	Свештеник из Брежђа	Ашах
14.	Трпковић Максим	проф. у пензији Крушевац	Нежидер
15.	Турубатовић Лазар	свешт. у Белој Реци (окр. Ужички)	Нежидер
1.	Ћирић Јосиф	јеромонах	Нежидер
I.	Херколовић Д. Душан	Свештеник Пирот	Цеглед
1.	Цветковић Живојин	суплент	Беч
2.	Цветојевић Нинко	Учитељ Чачак	Нежидер
3.	Цвјетић Ниђифор	свештеник Сјеница	Нежидер
4.	Црнчевић Јован	учитељ	ГредигСалцбург
1.	Чакаревић Чеда	свешт. Штитково, Н. Варош	Нежидер
1.	Шендић Арсеније	свешт. у Губеревцу. окр. Чачак	Нежидер
2.	Шиљак Данило	Свештеник Ритошићи, Прибој	Нежидер
Додатак			
	Милетић Милан	Професор Ужице	
	Кукић Тихомир		
	Грујић Стојан	учитељ	

13/26 априла 1918. годинез фиша извео
у Женеви
АС, МПс, Ц одељ, ф. 31, Р 85, 1918.

Михаило Ј. Митровић
писар, на раду при канцеларији
Г. Д. Рашу-а, прествн. Мин. просвете

77.

Помоћник начелника Штаба Врховне команде српске војске - Првом ађутанту краља Србије министру војном

ШТАБ ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
оперативио одељење
ОБр. 28491

Част ми је доставити саслушања четворице наших обвезника: наредника Драгутина Јовановића, наредника Милутина Петковића, Обрена Младеновића и Мирче Јовановића, и госпођице Љубице Чекаревићеве учитељице из Ужица, који су пребегли ноћу 27./28. августа ове године на фронту Дринске дивизије, из Србије:

I. – НАРЕДНИК ДРАГУТИН ЈОВАНОВИЋ ИЗЈАВИО ЈЕ:

1 . – ЛИЧНИ ПОДАЦИ:

Драгутин Јовановић; активни наредник; рођен у Алексинцу 1893. године. Раније био четник код покојног војводе Војина Поповића.

2. – ЗАДАТАК И ИЗВРШЕЊЕ:

У новембру месецу прошле године прешао је са капларом Лазаром Алексићем из села Врбичана округа Призренског на фронту Дринске Дивизије и са знањем наше Врховне Команде од које је добио задатак да прикупи податке о непријатељу и његовој позадини и да по могућству шаље извештај. Вели да је то учинио у два маха, оба пута писмено по уговореној шифри, али ни један од тих извештаја није стигао у Врховну Команду. Први извештај послао је у децембру 1917. године по једном бугарском ђаку који је радио на ваздушној жељезници у Прилепу, био оптужен за неку кривицу и због тога хтео да се преда. У томе извештају јавио о покрету једне Турске дивизије код Прилепа. Други пут у јануару 1918. године послао је шифровани извештај по једном бугарском војнику Илији Коневу, с којим се раније познавао и који је такође хтео да се преда. У томе извештају саопштио о фортификацијама и начину исхране код непријатеља.

Затим је отишао даље за Тетово, у село Врбичане, Суву реку, Штимље преко Липљана у Приштину. Ту му више Липљана у Селу Сушици нестане друга Лазара кад је био отишао да купи храну. Чекао га две ноћи па је закључио да је ухваћен и наставио пут даље. Дотле није видео ништа значајно. Преко Лисице стигао је у почетку фебруара у село Туларе где је сазнао да се налази једна чета бугарских пешака због потере за побуњеницима. Одатле је отишао у село Медвеђу где је опет била једна чета. На путу за Прокупље свратио у село Житорађе у коме је била на становању једна бугарска чета опет због побуњеника. У опште у целом том крају у селима где је општина, налазила се по једна цела чета а у осталим селима по један до два вода. Распитивао је за Косту Пећанца али није умео нико ништа да му каже.

Затим је преко Јастребца отишао у Крушевац код таста. Ту је видео два батаљона аустријских пешака и једну брдску позицијску батерију. Идуће ноћи стигао је у Врњачку бању где је на одмору провео до половине априла ове године. У Бањи је сазнао да је његов друг наредник Милутин Петковић у Јагодини; због тога је у мају отишао у сељачком оделу пешке у Јагодину и довео собом и њега и једног талијанског заробљеника у бању. Није ништа важно видео на путу.

После тога ишао пешке опет у сељачком оделу у Крагујевац да нађе матер свога бившег команданта покојног потпуковника Војина Поповића, али је сазнао да је она у Београду. Поново ишао 7. јуна ове године у Крагујевац где је нашао матер покојнога

ппуковника Поповића, од које је чуо да се буне војници, Чеси по народности. Кад се кренуо из Крагујевца чуо је пуцњаву у средини вароши код Крста. Доцније чуо да се 106 таквих војника разбегло у планине, да је 50 стрељано и да је доста официра изгинуло.

Кад се вратио кући, сазнао да у планини Гочу има два наша војника бегунца која су тамо већ трећа година, с којима је после ухватио везу. Један је од њих топџија а други је понтонир. Са њима је остао месец дана у Гочу јер се бојао да се врати кући. Узео је на признаницу од Гаврила Белића и Вула Поповића надзорника бање 2000 круна те је за тај новац куповао храну и опанке за себе и остале своје другове с којима је прешао овамо. Док је био у Гочу издржавао га кмет, један добар газда из Гоча који се зове Љуба Миковић. И њему је дао признаницу на три овце у вредности 500 круна.

Госпођицу Љубицу Чакаревић познао је преко жене пешадијског мајора Рад. Јеремића, преко које је госпођица Чакаревић молила да је наредник Драгутин поведе са собом, јер је два пута покушавала да добије прелаз за Женеву па није успела. Једном приликом кад је био у Бању она га је и лично замолила, те он пристане, купи јој опанке и чакшире и поведе собом у Гоч.

Она двојица војника бегунаца из Гоча пристали су били да пођу, па су у последњем тренутку одустали.

27. јула пошао је из Гоча правцем: БРУС-СЕЛО БЛАЦЕ-ПРЕПОЛАЦ- ОКОЛИНА ПРИШТИНЕ-ЦРКВА ГРАЧАНИЦА-ШТИМЉЕ-СУВА РЕКА. Довде је приметио само један бугарски ескадрон у Сувој Реци и ништа више. Даље: село ВРБИЧАНЕ где је од Лазареве сестре сазнао да је овај непрестано у затвору у Призрену, где га посведневно туку небили признао с ким је и зашто дошао, али да он ништа није хтео да саопшти. Чекао је два дана и гледао на сваки начин да Лазар сазна да је он овде, те да покуша да побегне из затвора и да се врати заједно с њим на фронт, али како од тога није могло бити ништа он се крене даље на пут. Лазарева сестра га је снабдела хлебом и сиром за њега и остале другове и провела их једном преком стазом преко Шар планине у околину Тетова. Одатле је преко Сутих планина, планине Скале сишао у Пореч, где је у селу Зркле у кући једног четника, који је сад овде на фронту, добио хране. Затим, на село Требиште где је видео једну воловску комору која вуче сено за Прилеп. Кад је стигао код Прилепа, он је оставио друштво у камену код града а сам сишао код ујака чија се кућа налазила у близини турског гробља. Ту је купио хлеба и сира. Затим је са друштвом наставио пут за село Калиник и Разимба где је преданио од прилике на сат далеко од штаба II дивизије. Затим у Полчиште код последње станице жичане жељезнице. Одатле ухвати пут за Козјак и кад је свануло он види да је погрешио путјер је стигао позади Сокола, ближе Добром Пољу, а не према фронту Дринске дивизије где је хтео да се пребаци. Истога дана увече сиђе у поток, прође поред једне немачке батерије и стигне код бугарског лазарета северно од „Раскршћа“ где је купио од бугарских војника 4 хлеба, одмах наставио пут до близу штаба 28. пука и срео ордонанса из штаба тог пука, који се понудио да га одведе у штаб, али он скрене на другу страну и око 2 часа ноћи стигне на „Раскршће“ где остави друштво а он изађе на једну косу ради осматрања и оријентације. Али како је ту била осматрачница немачка, он се спусти на Градешнички пут и попене се на један ћувик према тачци 4. Дринскога фронта. Ту је видео и свеже трагове од наших артилериских метака и посматрао дејство наше артилерије. Око 12 часова Талијан- заробљеник се изгубио, зашта је он тек око 4 часа по подне дознао. Чим је о томе био обавештен он одмах остави друштво и сам пође у извиђање у напред јер су сад наилазили бугарски ровови. Ту их сустигну два бугарска војника без пушака којима на питање одговори да је из 8 роте и да тражи неког Павла Димова из 7. роте, чије је име измислио, да би се само отресао незгодног друштва. Бугари му одговоре да тај војник не постоји у 7. роти и један од њих предложи

ономе другоме да пожуре јер ће сад почети гађање непријатељске артилерије и тако се изгубе. А он пође косо лево, прескочи једну спроводницу и стигне до рова из кога је била избачена свежа земља.

Учини један покрет у десно, па затим у лево, али не наиђе ни на кога од бугарских војника, сем што је пред ровом видео препреку од жица. Зато се врати натраг поведе све друштво собом, прескочи ров и скретајући у лево он наиђе на отвор у препреци који је водио ка бугарској објавници коју је лепо видео. Због тога скрене више у десно и тек што су се ови кренули ка нашој препреци бугарски војник да речене објавнице баци само једну бомбу за њима.

Чим је приметио наше ровове и препреку пред њима он се јави гласом нашим војницима да не пуцају и каже се ко је. Врати се по остале, пређе препреку и уђе у ров.

Успут је сретао многе бугарске војнике који иду на 20-25 дана одсуства, раз- говарао је с њима и видео да не мисле да нападају нити слуте о нашем нападу. Нигде није видео бугарске резерве.

На целом путу носио је бугарску шапку, а поред тога му је много помагало и знање бугарског језика, и за набављање хране и за разговор са бугарским војницима.

Чуо је од бугарског војника Стојана Кенева у Поречу (дошао на одсуство кући) да немачких пешад. јединица нема, а поједине немачке батерије такође крећу, али не зна у ком правцу.

II. НАРЕДНИК МИЛУТИН ПЕТКОВИЋ ИЗЈАВИО ЈЕ ДА:

1. – ЛИЧНИ ПОДАЦИ:

Рођен 1891. године. Био је четник у добровољачком одреду покојног потпуковника Војина Поповића.

2. – УЗРОЦИ ОСТАНКА У СРБИЈИ:

1915. године био је упућен у патролу из одреда па је у борби са арнаутима рањен, извесно време остао код њих на чувању и лечењу па је оданде спроведен у Пећ и даље у Ушће, Краљево, Крушевац, где се поредом задржавао ради лечења. Кад је санитетским возом требао да буде одведен у Аустрију, он је искочио из њега код Јагодине и остао непрестано код своје куће. Глас који се раније распростро да је погинуо, подржавали су и његови родитељи, који су носили чак и црно због тога. У варош излазио више пута.

3. – СТАЊЕ У СРБИЈИ:

У Јагодини постоји „„. У Крушевцу је „ „. Жандарма има око 200, али нису сви у Јагодини, него и у селима у Округу. Тако на пр. у Црнчи има 40, у Мишовићу 20, највише због чете коју води неки Живота абација из једног села. Пред полазак чуо је да је Живота предао чету поп Благоју из Куманова. Чета оперише у Јухору и на Црноме Врху. Рано у пролеће 1916. године четници су убили једног аустријскога официра, због чега је попаљен Прњавор манастира Јошанице.

Посланик Жика Златановић који је пуштен из Ашаха стим да може живети у Београду, понова је интерниран заједно са Вељовићем инжињером. Остало грађанство се држи мирно. Животне намирнице нису тако скупе. Месо се коље два пута недељно. Свет не рачуна на брзи завршетак рата и наш повратак. Па ипак се с времена на време протуре гласови како је српска војска прешла Бабуну, свет онда мало оживи, па опет утоне у резигнацију. Али главно да нико не губи наду да ће се српска војска вратити, и да ће наша ствар победити.

4. – КРАГУЈЕВАЧКА ПОБУНА:

О овој побуни чуо је у Јагодини. Један аустриски пук формиран од заробљеника који су дошли из Русије имао је своја два батаљона у Крагујевцу, а два у Београду. Сас-

тав пука мешовит: Чеси, Мацари и Хрвати. Они у Крагујевцу имали су да се наоружају и упуте на Мађедонски фронт или Албански фронт. Али војници договорно реше да се овоме одупру. Постојала је читава организована завера. И кад су једно вече аустријски официри давали један банкет у кафани Талпари код „Премовића“, побуњеници разбију магацин оружја, снабду се муницијом и оружјем, па онда опколе дотичну кафану и отворе ватру из пушака. Један део трупа Крагујевачких пође у помоћ, развије се борба и седам побуњеника ухвате и сутрадан обесе, али остатак успе да побегне у планине где се и сада налазе. У паници је изгинуло много официра, жена и деце. Чак је и артилерија учествовала у борби да би уплашила побуњенике. Чуо је да има још много наших чета али су све неорганизоване и махом ради свако за свој рачун.

Других података није умео да да.

III. ПРЕДУЗИМАЧ из Врњачке бање МИРЧА ЈОВАНОВИЋ ИЗЈАВИО ДА ЈЕ:

Стар 57 година, родом из села Буђина код Прилепа.

1. – ПОБУДЕ ЗА ПРЕЛАЗАК:

Бојећи се гоњења од стране Аустријских власти које су му већ вршиле претрес стана начувши да је његов син Драгутин дошао, прешао је заједно са њим на фронту Дринске дивизије.

Ништа нарочито и ништа важно није се могло од њега сазнати.

IV.*IV.*ОБВЕЗНИК ОБРЕН МЛАДЕНОВИЋ ИЗЈАВИО ДА ЈЕ:

1. – ЛИЧНИ ПОДАЦИ:

Родом из Врњаца, стар 36 година.

2. – ПОБУДЕ ЗА БЕГСТВО:

Све до 26. октобра 1916. године био је кмет у Врњцима. Ишао је са српском војском у одступању до Подгорице, где је са осталим друштвом из Врњаца остао да се преда Аустријанцима. Одатле па до Цетиња ишли су под стражом. Од Цетиња до Котора без страже. Одатле: лађом до Новог Кастела, возом преко Мостара до Добоја где су остали 11 дана у карантину због вакцинације, потом два дана пешице, па онда возом до Земуна и из Земуна преко понтонскога моста у Београд, где је провео два дана у касарни VII пука, па онда са својим друштвом упућен кући и стигао у Врње 6. фебруара 1916. године. Одмах су га Аустријанци поставили за општинскога одборника, а од 1. априла за кмета на којој је дужности остао све до 15. септембра 1917. године, када је по четвртој својој молби смењен са доктором Арновљевићем који је био председник општине. Одтадаје председник општине Вуле Поповић, надзорник бање, а кмет на његово место Бранислав Кожетинац, трговац. Дискретно напомиње, да је пребегао између осталога и због неверства женинога која се спанђала са неким Швабом.

Наредника Драгугина Јовановића звани „ЛУНЕ“ познаје из раније кад је био комита. Вели да је жандармерија знала за његово бављење у Врњцима, али се правила невешта.

ЖИВОТ У ВРЊЦИМА:

Поступак власти. Раније у Врњцима је постојала месна команда; сада само има 15-16 жандарма са вахтмајстором ДЕРЊЕЈ-ЕМ (Мађар) који представља главну власт у Врњцима. Осим наше општинске власти других цивилних нема. Поступак власти у главном добар.

У Врњцима се од јуна месеца слободно продају беле векне у тежини од 750 грама

по цени од 4 круне. На ову се продају гледа кроз прсте, и ако она није дозвољена, јер и за Врњце као и за остала места важе купони. У 1916. години један килограм брашна је стајао 5-6 круна, док у овој години не прелази две круне. Хлеба следује по двеста грама на особу. Једно пиле кошта 20 круна; кајмак 16-20 круна; сир 12- 15 круна. Општина је до јуна месеца куповала из државних магацина пшенично брашно по 0.80, а продавала га по 1.20 дин.; пројино 0.60, а продавала га по 1.00 дин. Цене су повећаване зато што општина има доста сиротиње коју издржава.Може се рачунати да данас у бањи има око 100 породица избеглица или око 5-6000 душа. Од угледних личности тамо се још налазе: Вучко Ђорђевић државни саветник, ђенерали у пензији Магдаленић и Перишић, пуковник у пензији Илија Ћирић, начелник Министарства Грађевина Светолик Поповић.

Од прошле године Аустријанци поступају блажије. Из Терапије однето је све. То су аустријанци урадили и са приватним зградама.

Морал код жена је много опао. Кинђуре се и намештају као и пре. Празником и недељом долазе официри из Трстеника, и онда се на корзу Врњачком има шта видети.

Вели да има доста имућних људи који су новчано помагали наш оскудни свет. Тако спомиње неког Стевана Мирића који је издао избеглицама преко 20.000 круна. А имаихмногодругих.

V. ГОСПОЂИЦА ЉУБИЦА ЧАКАРЕВИЋЕВА ИЗ УЖИЦА ИЗЈАВИЛА ДА ЈЕ:

1,. – ЛИЧНИ ПОДАЦИ:

Љубица Чакаревићева из Ужица, кћи учитеља Јеврема Чакаревића који је сада у Паризу; рођена 1894. године у Ужицу, учитељица. Нуђена од Аустријанаца, али није хтела да се прими службе.

2. – ПОБУДЕ ЗА БЕГСТВО:

Половином јула месеца ове године дошла је из Ужица са оболелом сестром на лечење у Врњце. Ту је сазнала да је са Солунскога фронта кришом дошао наредник Драгутин Јовановић, састала се с њим и наваљивала да је у повратку собом поведе, на шта је овај најзад и пристао. Прави су јој узроци-мотиви за ову одлуку, да живи у слободи са својим оцем и браћом, од којих је један учитељ и обвезник у II Дринском завојишту а двојица су у Француској студенти.

За време нашег повлачења 1915. године ишла је са својим оцем, који је био начелник војне станице у Новој Вароши, до Пријепоља одакле се вратила натраг пошто јој је отац то саветовао највише зато, што је коњ кога је јашила био слаб и изнурен, те би тешко могла да настави и издржи пут до краја. Отац ју је предао једном Турчину своме пријатељу пошто је и сам из Санџака.

3. – ПУТ ДО СОЛУНСКОГА ФРОНТА:

Није у стању да каже тачну маршруту, јер се не сећа свих места кроз која је прошла, пошто је наредник као вођа одређивао правац кретања. Кретали су се само ноћу, а предањивала у шумама далеко од насељених места.

27. јула ове године пошла је са осталим друштвом из планине Гоча, преко Бруса, Јанкове Клисуре, Куршумлијске бање, Преполца, Приштине итд.

Од ње се није могло да добије нарочитих војничких података али уме да прича:

4. – ЖИВОТ У УЖИЦУ:

ИСХРАНА. -Аустријске окупаторске власти реквиришу сву храну, коју прикупљају у магацине, одакле издају народу по одређеним ценама и у прописаној количини.

Брашно је кукурузно, млевено заједно са кочањком и следује дневно на главу по двеста грама. Цена је по килограму од 0.80 па навише. Со се издаје за читав месец; цена је такође променљива од 0.80 па навише. Шећер следује по четврт до пола кгр. на главу за месец, а цена је 4 1/2 круне по килограму.

Намирнице се најсигурније и најбрже добијају за златну монету. Свет је принуђен да ужичких зеленаша купује наполеон по баснословну цену од 120-150 круна, који власти примају у вредности номиналној у 20 круна. Иначе, у погледу осталих намирница тешкоће су за набавку огромне. Зато се грађанство у пролећним данима исхрањује копривом, лободом итд. коју бере у пољу.

Магацини за официре и чиновнике пуни су свега и свачега, а пуно је официрских и чиновничких жена које су дошле из Аустрије да се исхране.

У опште, ко успе да стекне пријатељство власти, тај не оскудева у намирницама. То нарочито вреди за женски свет.

2. – ВЛАСТИ И ЊИХОВО ПОСТУПАЊЕ.

У Ужицу постоји: окружна команда као највиша војна и цивилна власт.

Општинска власт је састављена од наших грађана. Садањи председник је Велимир Јанковић, трговац, а пре њега су били Никола (Црни) Добросав Јевремовић и Страхиња Поповић адвокат. За наш свет је био најбољи Страхиња Поповић адвокат који је као културан, а при том још и богат човек умео да буде независнији према Аустријанцима, па се чак говорило да је приликом пријема председничке дужности, постављао и извесне услове са своје стране.

До смрти Фрање Јосифа, власти су биле врло сурове према стаиовништву. Вешања су била врло честа. Али од доласка на владу новога Цара, оне поступају блаже и није било ни једног случаја смртне казне.

На против, и код самог окупаторског елемента који је склопљен махом од Срба и Хрвата, осећа се отворен Југословенски покрет. На забавама се поред српске химне певају и Хрватске песме. Аустријанци радо слушају песму „ДАЛЕКО ОД МОРА“.

Жене се употребљавају за кулук. Варошанке имају да издрже по 10 кулука на годину (плеве баште, саде поврће и туцају шодер за друмове). За сељанке важи то исто, са разликом што је број кулука за њих неограничен. Радно је време од 6 часова ујутру до 6 часова вече. Варошанке се могу новцем да откупе.

Сељанке кад заврше туцање камена, у повратку кућама певају из гласа познате песме или још чешће једну нову која се појавила после нашег одласка из Србије: „КРАЉУ ПЕТРЕ, ДОЂИ САД НА ВЛАДУ, ЖЕНЕ СУ ТИ ОПРАВИЛЕ ЏАДУ“. То је израз њиховог расположења према окупаторским властима.

Власти гледају да на сваки начин извуку што више новаца од становништва. У томе погледу се не устежу да праве и ординарне преваре. Такав је случај са молбама за прелаз у Швајцарску. Уз једну такву молбу мора се приложити 6-7 круна таксених марака, али се обично дешава, да та молба „НИЈЕ НАПИСАНА ПО ОДРЕЂЕНОЈ ФОРМИ“, те свет пише поновне молбе и плаћа понова таксу, и кад већ почне да рачуна на повољно решење, долази му у кућу дедектив и на врло фини и углађен начин саопштава да је молба из тих и тих разлога одбивена.

Аустријанци се труде да заостало чиновништво придобију за себе. То је у осталом темељ на коме почива њихово државно уређење: бирократизам-беактерски привилегисан сталеж. Наш чиновник који се прими службе код њих, ужива свако благовољење, нарочито у погледу повластице за исхрану: добија све намирнице из чиновничког магацина итд. Има доста девојака које у „Крајскоманди“ раде као писари, али се оне само још по имену зову девојкама, јер им је чедност била па прошла.

3. – РЕКВИЗИЦИЈА:

Још одмах по своме доласку, власти су приступиле реквирисању свих бакарних ствари, вуне и тканина као што су ћилими итд.

И дан данас не пропуштају да врше претрес станова у тражењу горњих артикала. У почетку су поскидали сва звона са цркава па су после по једно вратили.

4.-ВОЈСКА И ЖАНДАРМЕРИЈА:

У вароши се прилично задржавају аустријски регрути, „ЈЕГЕРИ“. Не зна им народност. Ту се вежбају, па онда одлазе, али куда није јој познато.

Жандармерија је прилично јака. То је изазвала појава одметника и комитских чета у округу. Смештена је у кафани код „ДВА БАГРЕМА“, „ГРБИЋА“ и још у једној приватној згради.

5,- ДРЖАЊЕ УЖИЧАНА:

Свет сс помирио с тим да ће рат трајати још најмање две године и да ће решење пасти на Западу. Аустријанци веле да ће се рат решити на „ПАТА КАРТЕ“ и да ће Србија постојати, али наравно без Маћедоније, која има да припадне Бугарима. О некаквим добицима на рачун Аустроугарске, неће ни да чују.

Има наших људи од којих пате и Ужичани и народ у округу. Међу њима видно место заузимају: трговци Пера Јанковић и Ђерасимовић. Нарочито је дозлогрдио Јокановић, који је на Златибору основао фабрику ПУТЕРА, па будући да стоји на доброј нози са властима аустријским, одузима сељацима стоку и гомила незадовољство противу себе.

Власти су приредили једном приликом забаву са лутријом чији су згодици били артикли за јело. Између осталога могло се добити јагње, теле, клековаче, итд. Али нису имали никакву посету. Мада су рачунали да ће мрсни згодици привући у што већем броју изгладнеле Ужичане, ипак су ови претпостављали да је пробитачније, посматрати бал споља, вешајући се на плотове у дворишту.

У овој години долазили су Чачански ђаци у народном оделу. Давали су неке чинове из Циде. Поред свега свог труда да буду попустљиви Аустријанци су ипак попреко гледали на народно одело.

Морал код женског света не стоји на завидној висини. Пре се може рећи да је много пољуљан. Нешто је томе узрок сама окупаторска власт, али пре и више спонтани женски прохтев. Аустријанци имају свој коруптивни систем, који се састоји у томе, да приликом размештаја својих официра и чиновника, увек удесе да у приватним кућама где има доста женске чељади одреде по једну собу за становање. И онда није тешко погодити шта временом бива са женскињама из тога дома.

Али више је случајева, да нарочито женскиње из имућних кућа ступа у односе са Аустријанцима. Има побачаја код неколико наших жена, које су резултат тих односа. Тако исто има девојака које су пошле за аустријске чиновнике и официре, или су се само вериле. На пр. Даринка ћерка Велимира Јанковића, председиика Ужичке општине венчала се са једним Хрватом, правником, који се зове Влатко Миљковић. Он је аустријски резервни официр. Док је још била верена, та је госпођица једном приликом на ужичкој пијаци узела за пример дрољавости и неугледности српских официра, једног старог сељака из округа, резервног официра.

Милица, ћерка Пауна Жиравца трговца, верена је за Стириновића судију и Србина из Лике, који је у Крајскоманди аудитор и онај „ШТО ВЕША ЉУДЕ“. Ружица Радовановић (сирота девојка) верила се за цандара Илију Н. – Меланија Н. свршени ђак трговачке академије, верила се за дедектива Ивковића.

Док чиновничке жене нису почеле уредније добијати новац од својих мужева са Солунскога фронта, поједини трговци су осуђивали одлазак њихов из Србије, и гунђали што им „своје жене оставили на врату, па их сад они морају да издржавају“. Има их који се прибојавају нашег повратка, јер ће се онда открити многи њихови прљави послови.

6,- ШКОЛЕ:

Основне школе постоје тек по форми, и у њима су као наставнице запослене готово само Хрватице. Учи се нешто мало рачуна, хрватског језика и певања. Учитељице врло добро поступају са децом, тако да уживају већу наклоност него ли раније наше

наставно особље.

ГИМНАЗИЈА постоји као приватна установа. Директор је Урош Кубуровић; остали су наставници опет Срби. Обавезни су страни језици: француски, немачки и мађарски.

Сваки ђак плаћа школарину сразмерно своме имовном стању од десет круна па навише. За већи број деце из једне породице постоје и извесне новчане олакшице.

7,- ЦРКВА И СВЕШТЕНСТВО:

Свсштеници су сви на лицу. Приновљен је један свештеник из Аустрије. Обреди црквени и остало, све је по старом.

8,- ЈАВНИ РАДОВИ ОКУПАТОРСКИХ ВЛАСТИ:

У Ужицу је подигнутједан парк са „ТЕНИС-ПЛАЦЕМ“. Електрична централа је у дејству. Ткачка фабрика ради врло мало, и то све за аустријску војску. Улице су посуте шодером и песком. Неколико зграда су почели да оправљају, али су прекинули посао. Исти је случај са жељезничким краком од Кремана, који је имао да веже Ужичку пругу са Босанском. Жељезница Ужице-Крушевац је у саобраћају.

9,- ОДМЕТНИШТВО СТУДЕНТА ЂОСОВИЋА:

Пре два-три месеца убијен је студент Ђосовић у селу Потпећу од аустријских жандарма. Са њимеје погинуо још један дечко који је раније заједно са њиме одбегао у планину. Ђосовић је био врло интелигентан човек, резервни официр, у рату рањен у ногу и због тога није могао да се евакуише из Србије. Издали су га властима наши сељаци (Ћебићи из Врела). Одметнуо се због сукоба са председником Севојничке општине, код кога је био општински писар, и то због лоповлука у деоби намирница сељацима.

Његова је кућа била једна од најимућниј кућа у Ужичком округу, Аустријанци су му све попалили, старијег брата убили, а осталу чељад интернирали. Кад су једном приликом аустријски жандарми наплатили порез у Мачкатима и враћали се за Ужице, пресрео је онога што је носио новац, одузео му и вратио сељацима, а „Крајскоманду“ писмом известио да је он „У ИМЕ КРАЉА ПЕТРА ИЗВРШИО НАПЛАТУ ПОРЕЗЕ НА СВОЈ НАЧИН“.

Кад је убијен, Аустријанци су били необично добро расположени и фотографисали су га мртвог.“

3. септембра 1918. године
Буковик

По заповести Начелника Штаба,
помоћник пуковник,

Достављено:
I Ађ. Њ. Кр. В. Престолонаследника
Господину Министру војном

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

78.

Резервни капетан I кл. Вој. Павлићевић, на служби при Оперативном делу Штаба Прве српске армије – Команданту Прве армије

КОМАНДАНТУ I АРМИЈЕ

Крагујевац је са својим округом страдао исто онако, као што су страдала и друга места, која је непријатељ држао окупирана.

19. октобра 1915 год. у 7 часова пре подне ушле су прве непријатељске трупе у Крагујевац, и то су биле немачке. Чим су ушле у варош одмах су усред бела дана ишле по улицама, и где год су нашли какву радњу, дућан или трговину, разбијали су, пљачкали и

собом носили шта су хтели у присуству својих официра, који су мирно гледали, како њихови војници ниште туђу приватну имовину. Истога дана у подне ушле су и аустро-угарске трупе, које су вршиле то исто. Таконапр. опљачканесурадње:

Владимира Денчића, јувелира из Крагујевца,
МилосаваБоранијашевића, трг.
ДрагољубаЂорђевића,
СимеСтанојевића,
МиладинаСретеновића,
МиланаМитровића,
АнтонијаМарића,
МиланаМиловановића,
РистеВрањанца,
Милутина Симића, и т. д.

и још многе друге, што би било дуго ређати имена свих лица. Може се слободно рећи, да није било радње, која није оштећена или потпуно уништена. Тако је уништена имовина – фабрика Светозара Стефановића, индустр. из Крагујевца, у вредности преко 500.000 динара. Ово је пљачкање трајало читавих 15 дана на очима целога света и непријатељских официра.

У почетку је била немачка управа, која је одмах интернирала на 800 грађана из Крагујевца, свих сталежа. Доцније је дошла аустро-угарска управа, која је била за сво време окупације и увела један незапамћен режим строгости са преким војним судовима, који су сталио радили и осуђивали овај један свет на стрељање или вешањс без обзира на узраст, доба старости и пол. По округу су стрељали, а у вароши Крагујевцу вешали и мушко и женско становништво, и старо и младо. Оваких случајева било је веома много, али аустро-угарске власти то нису објављивале, те се не може знати тачан број погубљених. У сваком случају прелази хиљаде. Знаће се тек онда, када се свуда васпоставе општинске власти и од њих прикупе податци, колико је из које општине погубљсно или обешено.

Аустро-угарске власти продужиле су интернирање грађана и мушког становништва од 17 до 50 год. старости из свих класа. Тако је интернирано више од 3000 лица.

Кажњавање становништва било је посведневно, за најмању ситницу; нема скоро лица, које није кажњено новчано.

Вредност српског новца побијена је у пола. А реквизиција је непрестано вршена. Узимано је све: храна и људска и сточна, стока, кола, кућевне ствари. Свеје то одузимано од становништва, коме обично нису ништа плаћали, а и кад би што платили, то је било по цени, које су саме аустро-угарске власти одређивале произвољно, колико су хтеле. Та је цена увек била на 10 пута мања од оне, која је била у промету.

Ни дању ни ноћу српска кућа није била заштићена од узнемиравања и претресања. Где год су видели какву бољу или ствар, узимали су и носили за своје

команде, које су те ствари задржавале и сопственици их нису никад више добили натраг. Чак су собом носили и билијаре из кафана.

Њихови официри и чиновници доводили су своје породице, да се исхране на рачун становништва. За њихов смештај узимали су приватне куће и меблирали их стварима узетим из разних домова. Све те ствари при евакуацији однели су собом и нису их вратили сопственицима.

Свака књига штампана ћирилицом одузимана је. Читаве су библиотеке односили и упропастили.

Кулучење је било сваког дана, а на кулук су терали и људе и жене.

Уводили су порезе, које су биле за 3 и више пута веће од оне, коју су грађани раније плаћали. Наплатили су сву порезу за три месеца 1915 год., целу 1916. и 1917. год. и 1/3 1918. године.

Сваки је морао уписивати њихове ратне зајмове, ко не би хтео претили су му, да ће га интернирати.

На тај начин аустро-угарска управа разним паметима, контрибуцијама, реквизицијама и новчаним казнама ишла је очигледно на то, да наш свет потпуно економски исцрпе и узме му све што има, да га упропасти.

Сада при повлачењу из ових крајева, и немачке и аустро-угарске трупе вршиле су отимачину и пљачку онако исто, као што су радили 1915 год.

Немачке су трупе и сада при евакуацији нападале на туђу приватну својину; радње и дућане разбијале и пљачкале, тако да је ретка радња, која није оштећена. Упадале су и у приватне домове, изнуђавале новац, ствари и све што су нашле, одузимале и носиле собом: веш, храну, стоку, кола, и т.д. Све је то опљачкано под претњом, да ће одмах убити онога, ко се противи или не би хтео дати.

И немачке и аустро-угарске трупе одузимале су нарочито сву стоку, где год су је видсле. Само су једнога дана аустро-угарске трупе протерале кроз Крагујевац један чопор од 2000 грла волова и 400 оваца. А већ свакога дана виђани су омањи чопори, које су терзле немачке и аустро-угарске трупе, које су поотимале од становништва.

Одузимале су и кола и товариле упљачканом храном, намирницама и стварима, и све то однеле собом.

Свуда где год су непријатељске трупе прошле, вршиле су ову пљачку, остављајући за собом праву пустош и немаштину.

16. октобра 1918 г.
Крагујевац

Рез. капетан I кл.,
Воj. Павлићевић
на служби при оперативном делу
штаба I А р м и ј е

АВИИ, ПЗ, к. 119, рег.бр. 3/2

79.
Начелник Штаба Прве српске армије – Врховној команди српске војске

Ш Т А Б
ПРВЕ АРМИЈЕ
Обр. 19057

В р х о в н о ј К о м а н д и

Од команданта Дринске Дивизије добивен је следећи извештај:

„Лева колона ове дивизије својом појавом 12. тек. мца на Куковој Липи и код Грошнице дефинитивно пробила је непријатељски фронт Стражара-Столице-Љубић-Велики Врх-к. 545-висови северно од Чачка, које су држале аустријске трупе и делове око Крагујевца довела у тежак положај, због чега је наступила код истих велика пометња и паника. Због овога је непријатељ у току ноћи 12/13. очистио варош Крагујевац и повукао се северно од вароши. Делови немачких трупа задржали су се били северно од Крагујевца и у току 13. тек. мца док није десна колона избила код Батуње.

У току 13. тек. мца непријатељ је скоро целога дана бомбардовао Војно-технички Завод и периферију вароши а поред тога бацио је известан број зрна и на саму варош и ако у истој преко целог тога дана наших трупа није било.

Избијањем леве колоне на Крагујевац и Лак и десне колоне код Батуње 13. т. м. непријатељ се повукао даље ка северу и на тај начин варош Крагујевац била је довољно

осигурана од бомбардовања те је 14. тек. мца и средња колона могла проћи делом кроз варош и продужити гоњење и расчишћавање терена у правцу Тополе и Јарушнице без опасности по Крагујевац. Благодаређи овоме као и томе што је било облачно и кишно време и као такво неповољно за непријатељске авијатичаре, између 11 и 12.40. час. са дивизијским штабом и резервом /V Пешадијски Пук, Пољски Дивизион, француском батеријом 105 мм и Хаубичким Дивизионом/ ушао сам у варош и трупе пропратио, да промаршују у одређеним правцима у примерном реду.

Варош је била искићена нашим и савезничким тробојкама још од 13. Представници месних власти и становништво у огромним масама изашло је да дочека своје ослободиоце и да да одушке својој неизмерној радости што види да су ропски окови, који су их већ три године стезали сасвим искидани и да им је сунце слободе поново синуло у пуној светлости.

Крагујевчани су и овом приликом показали колико цене слободу и своје ослободиоце. Одушевљење је било бескрајно. Трупе су затрпане цвећем, пешкирима и другим ситницама, било је дирљивих призора.

Браћа и сестре дочекале су своју браћу само онако, како то Српски народ уме и може.

Французи су били предмет нарочите пажње и они су очарани оваквим дочеком.

Но Крагујевчани се нису задржали само на изливу својих осећаја. У току прошлог дана и данас за дивизију припремили и прикупили за два дана хлеба и осталих намирница, које су спремали и у општину доносили сами грађани.

По доласку у варош уверио сам се да је варош мало страдала, нарочито делови у близини мостова услед експлозије. Мостови су сви порушени. Војнотехнички Завод био је и раније срушен. Магацин уништен а делом евакуисан.

Услед бомбардовања погинула је само једна жена, колико сам могао сазнати, али је грађанство било целог дана у неописаном страху.

Поред тога сазнао сам, да је крај ближе железничкој станици, куда су се повлачили Немци, потпуно опљачкан и становништво мучено. Све што су могли понети, узели су нарочито стоку, живину и храну.

Ови модерни варвари и униформисани разбојници, који су себе сматрали као нацију, која је Богом одређена да господари светом и да своју културу наметне целом свету, нису се задржали само на бомбардовању отворених и трупама непоседнутих вароши и села. Њихов траг познаје се још од првог дана од како су на нашој територији ступили у акцију а њихова недела и злочинства потомство наше као о најстрашнијој казни, које може постићи човечанство.

Они су на најбруталнији и најсвирепији начин изнуђавали и отимали стоку, храну, узимали новац, убијали људе и жене без икаквог разлога и повода. Па не само то, већ они нису штедели ни част наших домова. Они су силовали све што су стигли, а која им се није подавала, убијали су на најнемилостивији начин. У Рековцу, убили су из пушке једну младу девојку, која је бегала испред гониоца да би очувала неокаљан свој образ.

У селу Доњој Сугубини, по причању мештана, силовали су старице преко 80 година, па чак и неке, које су лежале на својим постељама болне и преболне од тифуса и шпанске грознице који владају у томе селу.

У опште недела ових дивљака страховита су и надлежни би требали, да о њима прикупе све детаље и ставе до знања културном свету, колико је се ниско срозао тај немачки народ и његова војска.“

Предњи извештај част ми је доставити с молбом на знање и употребу.

17. октобра 1918. год
Војиште

По Заповести Команданта,
Начелник Ђ-штаба,
Пуковник, (?)

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 3/2

80.

Резервни капетан I кл. Вој. Павлићевић, на служби при Оперативном делу Штаба Прве српске армије – Команданту Прве армије

КОМАНДАНТУ I АРМИЈЕ

Ни Крушевац са својом околином није био ни мало боље среће од осталих места, које је непријатељ окупирао.

Прве непријатељскс трупе, које су ушле у Крушевац, биле су немачке. То је било 25. октобра 1915 год. у 10 час. пре подне. Одмах по своме уласку у варош, немачки су војници тога и следећих дана зашли по улицама и редом разбијали све дућане и радње, и пљачкали их. Друге трупе које су долазиле, вршиле су то исто, уништавајући имовину и дугогодишњу тсковину грађана.

Било би дуго ређати имена свих лица, чије су радње опљачкане. Може се рећи, да није било ни једне радње ни трговине, која није страдала. Овде ћу навести само неколико примера опљачканих личности, чије су радње потпуно опустошене:

1. Светозар Вујић, трг. из Крушевца,
2. УрошУрошсвић,
3. СтеванЂукић, столар
4. ЖикаМихајловић, трг,
5. ГлигоријеПротић,
6. БошкоМилосављевић,
7. ВлајкоСтефановић,
8. Технички Завод Крушевачке Банке и т. д.

Па не само што су радње пљачкали, већ су их после палили и изгореле су. Тако су опљачкане, запаљене и изгореле радње ових лица:

1. СтанојаИлића трг.изКрушевца
2. МилануМоравца
3. БраћеРадичевића
4. КостеЈанковића
5. ПантеКачаника
6. Љубе Станисављевића
7. ДрагићаМићића
8. МиленаЛепенца
9. КостеПриштевца
10. Милана Симоновића, адвоката и т. д.

Ни немачки официри ни немачка команда нису ни мало спречавали ово пљачкање и уништавање приватне својине. Изгледа напротив, да је трупама давато право, да првих дана, по уласку у какво место, слободно врше пљачкање.

Доцније је дошла аустро-угарска команда, којаје била за сво време окупације, и увела режим преких војних ратних судова. Вредност српског новца смањена је на пола. Интернирано је сво мушко становништво од 17 до 50 год. старости. А преки војни суд стално је радио, осуђујући лица, без обзира на године старости и пол, на вешање или стрељање. Такосуубијени:

1. Сибин Јеличић, трг. из Бруса,
2. Браловић, управник поште из Бруса (рођени брат пуковника Браловића),
3. Милосав Стевовић, трг. из Бруса,
4. Беочанин, председник општине Д. Ступањске, и још много других лица из Крушевца и околине.

По исказу становништва, убијено је или обешено на 2000 душа, људи, жена и деце.

Реквизиција је стално вршена сваких 10-15 дана. Узимано је све: и храна и намирнице и стока и кола и ствари кућевне. Све је одношено, а плаћали су цене, које су они хтели и одређивали. Управо узимано је у бесцење, тако на пр. и ако је цена говеђем месу била по 7-10 круна 1 кгр. ипак при реквирирању нису плаћали више од 0,60-0,70 круна. Тако су радили и са свима осталим предметима које су реквирирали.

За становање и своје команде узимали су ствари и намештај од приватних лица, које при премештању нису враћали сопственицима, већ их собом односили.

Узимали су најбоље ствари и најфинији намештај од мештана за станове својих официра и њихових породица, које су они довели. При одласку све те ствари односили су собом. Тако су многе куће као и приватне виле у Врњцима потпуно опљачкане.

Уводили су порезе, које су биле нсколико пута веће од оне, које су наши грађани плаћали у редовним приликама. Тако далеко више увећану порезу наплатили су за 1916, 1917 и целу 1918 годину. Чак су наплаћивали 20% порезе на онај новац, који су наши слали својим фамилијама ради издржавања, као и на помоћ, коју је држава слала чиновницима, пензионерима и удовицама умрлих чиновника, заосталим у окупираним крајевима.

Гонили су свет, да уписују њихове ратне зајмове. Давали су обвезнице својих ратних зајмова и тешко ономе ко би одрекао да их прими или не би хтео да их уплати. Ни приватна лица ни јавне установе нису тога биле поштеђене. Свака је општина такође морала уписати извесну суму за ратни зајам.

Изгледа, да је Аустро-Угарској управи био циљ, да од становиишгва одузме постепено све што има, да га потпуно осиромаши и економски упропасти, да га управо доведе до просјачког штапа.

Па ни у последњем часу нису пропустили, да узму све што се може још изнудити од овог народа. Тако на пр. општина крушевачка имала је да плати још 140.000 круна на име порезе до конца 1918 год. На три дана пред своју евакуацију из Крушевца и улазак наших трупа Аустро-Угарска команда притворила је 100 највиђенијих грађана из Крушевца и оставила је рок од 24 часа општини Крушевачкој да положи ту дужну порезу, што ако не учини, да ће тих 100 грађана као таоце све побити. Под оваквим захтевом и претњом, а да би спасла своје грађане, општина крушевачка била је принуђена да се задужи код Крушевачке Банке, и положи у последњем часу аустро-угарској команди тих 140.000 круна и тако ослободи своје грађане.

Сада при напуштању ових крајева биле су опет немачке трупе, које су последње одлазиле и вршиле евакуацију. Оне су радиле оно исто, што су чиниле 1915 год. При наступању. И сада су при евакуацији немачке трупе вршиле разбијања и пљачкање свих приватних радњи и трговина, у сред бела дана. Редом су по чаршији дућане разбијали и пљачкали, у чему их њихови официри нису спречавали. Нема радње ни трговине која није оштећена. Из пушака су по авлијама тукли свиње, стоку, пернату живину и носили собом. Где год су нашли кола или волове, свиње, овце, коње, узимали су и водили собом. То су исто чинили и са храном и другим стварима. Немачки војници су и дању и ноћу улазили у приватне станове и под претњом оружја и смрти изнуђавали од света новац, храну, ствари и остало.

Тако су изнудили и узели:

1. од Хранислава Миловановића, каф. из Крушевца, 40.000 које у крунама које у српском новцу. Узели му све што је имао под претњом, да ће му убити јединца сина. И сиромах Хранислав шта је могао да чини, већда им све да, само да спасе свога јединца. Само га је тако могао спасити. На руци његове жене немачки војници видели су брилијантски прстен; хтели су и њега узети, али се није могао скинути; тада су покушали да јадној жени одсеку прст, да би скинули прстен и на силну молбу и кукњаву одустали су од те намере.

2. Од Станије жене Чеде Миленковића, трг. из Крушевца, узели су 500 круна.
3. Од Даринке Томићеве, учитељице из Крушевца, однели су ствари.
4. Од Боре Стојковића из Лазарице, изнудили су 8.000 које у крунама које у српском новцу, а узели су му и сву стоку, коју је имао.

Оваквих случајева било је врло много, али због краткоће времена, нисам могао да прикупим сва имена лица, којима је изнуђен новац.

А већ лица, којима су немачке трупе одузеле ствари, стоку, храну и друге намирнице, има на хиљаде.

Нема тако рећи села, општине или вароши, кроз које су немачке трупе прошле, а да нису вршиле пљачку и отимање.

Према овоме, што су до сада починиле, не само да је вероватно, већ се може рећи сигурно, да ће немачке трупе то исто вршити и по осталим местима и крајевима, кроз које буду пролазиле и повлачиле се.

18. октобра 1918 г.
Крушевац

Резерв. капетан I кл.,
Воj. Павлићевић
на служби при Оперативном
одељењу Штаба I Армије.

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 3/2

81.
Штаб Врховне команде српске војске, Оперативно одељење, Београд - Комисији за прикупљање података о повредама међународног права

ШТАБ
ВРХОВНЕ КОМАНДЕ Оперативно одељење Обр.
априла 1919. год. Београд

Документа о аустро-угарским
зверствима у Србији у 1914. години.

Комисији за прикупљање података о повредама
Међународног права, у згради Министарства
Спољних Послова

Према усменом тражењу те комисије, част ми је у прилогу под % послати оверене депеше под Оно о Аустро-Угарским зверствима у Србији, с молбом да се исте доставе комисији за прикупљање података о повредама међународног права од стране бивше Аустро-Угарске.

Најважнији подаци, као оригинални извештаји, фотографије, израђен елаборат о зверствима и наредба ђенерала Франка предати су 20. и 28. априла 1915. године Главном Истражном Одбору за испитивање злочинстава и штета почињених од Аустро-Угарске војске, у коме су чланови г.г. Сима Лозанић, Милан Грол и Др Лазар Марковић.

Из прилога под % 2 види се списак докумената, која су тада дата Главиом Истражном Одбору на даљи рад.

Врховној Команди, та документа нису враћена.

Преписати,
П.З.Н.Ш.
заступа помоћника,
Пуковник,

Прилог 2

Р Е В Е Р С

На доле означена акта ове команде, која је починила Аустроугарска војска у Србији

	Обр. овекоманде	ДАТУМ	Обр. команде која шаље	КОМАНДА КОЈА ШАЉЕ ИЗВЕШТАЈ	ПРИМЕДБА
1.	214516	16. 8. 914.	603	1 Армија	
2.	2179	17. 8. 914.	530	I Армија	
3.	2245	18. 8. 914.	843	III Армија	
4,	2273	18. 8. 914.	443	I Армија	
5.	2358	19. 8. 914.	913	III Армија	
6.	2359	19. 8. 914.	768	II Армија	
7.	2360	19. 8. 914.	433	IIАрмија	
8.	2361	19. 8. 914.	482	II Армија	
9.	2449	21. 8. 914.	655	1 Армија	
10.	2540	22. 8. 914.	24348	Ком. Дрин.див. области	
11.	2690	24. 8. 914.	762	II Армија	
12.	3128	2. 9. 914.	2256	Ком. Дрин. див. области	
13.	3981	18. 9. 914.	2357	Ком. Дрнн.див. области	
14.	5058	9. 10. 914.	880	I Армија	
15.	13681	20. 4. 915.	Служб.	Начел. Окр. Шабачког	
16.	13682	20. 4. 915.	Служб.	Ратни Пресбиро	
17.	13683	20. 4. 915.	Служб.	Ком. Дрин. див. области	
18.	13684	20. 4. 915.	Служб.	Нишка заробље. коман.	
19.	13685	20. 4. 915.	Служб.	Нишка заробље. коман.	
20.	13686	20. 4. 915.	Служб.	Министар. Спољ. Послова	
21.	10022	15. 1. 915.	4484	1 Армија	
22.	10185	19. 1. 915.	5210	II Армија	
23.	10325	22. 1. 915.	2292	Ужичка војска	
24.	10946	8. 2. 915.	4224	111 Армија	
25.	11113	12. 2. 915.	1642	Команд.одбр.Београда	
26.	11256	16. 2. 915.	4619	III Армија	
27.	11421	20. 2. 915.	4665	III Армија	
28.	11606	25. 2. 915.	4744	III Армија	
29.	11921	5. 3. 915.	3074	Ком. Комбин. дивизије	
30.	1242	II. 3. 915.	5832	II Армија	
31.	Служб.	20. 4. 915.	—	7. пук I позива	
			АКТА О ЕКСПЛОЗИВНИМ ЗРНИМА		
31.	2499	22. 8. 914.	340	Ужнчка војска	
32.	3372	7. 9. 914.	2601	Арт. Одељ. Врх. Команде	
33,	3373	7. 9. 914.	1982	Арт. Одељ. Врх. Команде	
34.	3479	8. 9. 914.	2685	Арт. Одељ. Врх. Комаиде	
35.	3508	9. 9. 914.	2732	Арт. Одељ. Врх. Команде	
36.	3563	10. 9. 914.	296	Министарство војно	
37.	3620	11. 9. 914.	683	III Армија	
38.	4166	22. 9. 914.	587	II Армија	
39.	4738	3. 10. 914.	Служб.	I Рез.Бол. у Ваљеву	
40.	4167	22. 9. 914.	564	II Армија	

20. Априла 1915. г.
Крагујевац.

Примио:
Сима ЛОЗАНИЋ ср.
Председник Истражног Одбора.

АВИИ, П 3, к. 167, рег.бр. 1/1

82.
Пуковник Мих. В. Јовановић, начелник Ђенералштабног одсека Министарства војног и Морнарице

С П И С А К

Лица из бивше Аустроугарске војске која су вршила разна недела за време окупације.

1. Милан Барић, из Петровог Села, Лика, био са службом као ађутант.
2. Русо Шот, из Гусиња, био са службом у Андријевици.
3. Петар Шијан, из Лике, био као каплар са службом у Ивањици.
4. Ивчић, из Далмације, кадет код бившег трећег босанско-херцеговачког пука.
5. Милан Јовичић, из Зворника, поручник, био са службом у Чачку.
6. Сарко Мисирлић, из Требиња у Херцеговини, био као ађутант са службом у Шапцу.
7. Јосип Маркоулин, из Сплита, био са службом у Чачку.
8. Али Бej Храсница, из Сарајева, судски поручник, био са службом у Крагујевцу.
9. Каучић, Далматинац капетан.
10. Триски, био пре рата у Загребу, капетан, био са службом у Тузли.
11. Ђуро Топалник, потпоручник активни из Загреба, био са службом у Тузли.
12. Вук Вукадиновић, из Загреба или Лике, био активни у Дубровнику. Пуковник, био са службом у Колашину.
13. Али Боснић, из Босне био каплар са службом у Продареву.

Начелник Ђ-штабни Пуковник,
Мих. В. Јовановић с.р.

Министарство Војно и Морнарице
Опште Војно Одељење
Ђенералштабни Одсек
К.Пов.ФЂО/Бр.46.023

Да је препис веран оригиналу тврди
Помоћник Начел.Ђ-штаба П.Пуковник

АВИИ, П 6, к. 678, рег.бр. 10/9

83.
Војвода Петар Бојовић, командант Прве армијске области - Команданту Коњичке дивизије

К О М А Н Д А
Прве Армијске Области
Ђ. О. Бр. 9055
Јануара 1920. г.
НовиСад

Команданту Коњичке дивизије

Министарство Војно и Морнарице са ПОВ. ФЂБр. 47491 доставља:

„Министарство Иностраних Дела са ПОВ. Бр. 12 од 15. 1. текуће год. доставило је списак лица из бивше Аустроугарске војске, који су вршили преступна и злочина дела према нашем народу. У томе списку налазе се следећа лица:

1. Јосиф Швофрер, из Винковаца, командант среза у Ушћу.
2. Давид из Срема или Баната, шеф „Штрајф Корпуса“ у Врдиди.

3. Иван Брзован, из Беле Цркве, командант жандармерије у Ушћу, и
4. Наредник Милутин Бајић, из Бечкерека.

Част ми је молити да се за напред именована лица прикупе следећи подаци:

1. Где се они сада налазе и на каквим су дужностима.
2. Каквог су сада држања и понашања.

Са извештајем молим да се достави и мишљење, да ли би било умесно предузимати што противу њнх, и противу којих од њих.

Предмет је врло хитан.“

Нека ми команданти за именоване на својој територији прикупе што пре горње податке и пошаљу.

Достављено:

К-данту Потиске, Дунавске и Дринске
Дивизијске Области и К-данту Коњичке Дивизије

КОМАНДАНТ, ВОЈВОДА,
Пет. Бојовић

АВИИ, П 8, к. 30, рег.бр. 16/2

84.
Летак ***ПОРУКА ИЗ СРБИЈЕ И ХРВАТСКЕ***

Порука из Србије и Хрватске

Имамо поузданих извештаја да мађарске власти, војници и грађани чине великих зала и пакости Србима и Хрватима који се налазе у Мађарској.

Скрећемо вам пажњу да са овим терором над Србима и Хрватима одмах престанете и да их оставите на миру пошто ни ми не чинимо никаква зла Мађарима који су код нас и који гледају своја посла.

Имајте на уму да се ми можемо светити над Мађарима у Србији и Хрватској за оно што ви учините над Србима и Хрватима код вас.

Сем тога, знајте да можемо доћи да и код вас у Мађарској потражимо и казнимо оне који тероришу наше људе који су се још затекли у Мађарској. Имајте то увек на уму.

Мађарске новине шире гласове на све стране, како српска војска баца оружје и како је и у Србији букнула комунистичка револуција.

Не верујте тим лажима, пошто је све то измишљено у Пешти у циљу да вам се покаже, како комунизам свуда преовлађује.

Српски варошанин и сељак није луд да допусти да му сокачке комунистичке гомиле отимају сву његову имовину, коју је својим трудом стекао. Срби жале вредне и радне Мађаре који су приморани да трпе тиранију обесних и пијаних комуниста и желе им скоро ослобођење од те беде. Мађарски народ има довољно снаге да сам стресе са себе овај јарам, који му може донети само нове несреће и тегобе.

Разјурите дакле комунисте и Црвену Гарду пошто ништа добро од њих не можете очекивати!

Срамота је да цео Мађарски народ трпи тиранију једне слабе руље пљачкаша, нерадника и пијаница.

У борби противу њих помоћи ће вас све демократске државе.

АВИИ, П 3, к. 167, рег.бр. 1/1

85.
Р. А. Рајс, професор на Универзитету у Лозани, Швајцарска - Председнику Министарског савета Краљевине Србије

АУСТРОУГАРИ У ОСВОЈЕНОЈ СРБИЈИ

Извештај поднет господину председнику Министарског савета Краљевине Србије од стране Р. А. Рајса, доктора наука, професора на Универзитету у Лозани (Швајцарска).

Господине председниче,

Од самог почетка европског рата, ваша влада ми је наложила да испитам и забележим све повреде закона и ратних конвенција које су починили ваши непријатељи. Своја истраживања изложио сам у серији извештаја и записа поднетих, било непосредно влади било вашој Врховној војној.

Данас Вам подносим извештај који се тиче деловања Аустроугара у освојеној Србији. Те чињенице утврдио сам у току победоносног напредовања прошле јесени и за време мога боравка у ослобођеном Београду. Овај извештај допуна је мојим претходним испитивањима садржаним у извештајима штампаним под насловом: „Свирепости које су починиле аустроугарске трупе" (1915), „Повреде ратних конвенција и закона које су починили непријатељи Србије, од српског повлачења, 1915" (1918), „Аустро-германо-бугарско поступање према затвореницима и рањеницима" (1918). У овом садашњем раду нећу поновити чињенице садржане у претходним извештајима. Набројаћу и расправљаћу само о чињеницама које сам утврдио у последњој фази рата. На тај начин, три горепоменута рада са овим извештајем чине једну целину и уколико желимо да стекнемо праву слику онога што су Аустроугари чинили у Србији током рата, требало би их заједно прегледати. Сигурно би боље било сажети у једном јединому извештају злочине ваших аустроугарских непријатеља, али, нажалост, немамо довољно времена за толико велики рад, с обзиром на то да послови мировне коиференције захтевају брзо подношење овог извештаја.

ПОГУБЉЕЊА

У време њихове инвазије Мачве, у јесен 1914. године, аустроугарске трупе починиле су покоље које сам описао у свом извештају, поднетом вашој влади, марта 1915. године. Солдатеска која је сматрала да је коначно победила и коју су на њено рушилачко дело подстрекавале њене старешине, убила је на хиљаде жена, деце и стараца. Од тада осуда света, изазвана управо обзнаном свих тих ужаса, нагнала је на размишљање владе и штаб у Бечу и Пешти. Нису се усудили више да поступају на такав дивљи начин против српског елемента, мада су још увек желели да га у граници могућег истребе. Аустроугарске власти су тада своја многострука погубљења сместили у оквир лажног привида правде. Оптужили су српске патриоте за злочине, или су их погубили под изговором да су код њих наводно пронашли оружје и муницију. Свугде су ми моји српски сведоци причали да су полицајци сакривали код сељака познатих по својој привржености Србији, метке и оружје да би се касније враћали ради претреса. „Налазили би" тада метке и оружје, а јадни старци осуђивани су на смрт као „комите". Имам у свом досијеу фотографије жртава овог случаја. Полицајци, поред ових „комита" везаних у ланцима, показују метке, бомбе и „пронађено" оружје. Тим поводом, навешћу само исказ једпог аустроугарског полицајца, Душана Тодоровића, 31 год., из Загреба, пешадијског наредника 25. угарског пука:

„Глобочник, Едлер вон Војка био је генерал-мајор у Митровици и имао је под

својом командом албански месни батаљон. Овај батаљон имао је задатак да очисти покрајину од разбојника, али како сам већ рекао, баш су ти Албанци били највећи разбојници. Пљачкали су села и у њима убијали Србе, да би касније извештавали како су ти Срби били „комите". На пример, стизали су у српску кућу, и тражили од домаћина воде. Сељак је одлазио по воду у пратњи војника, који је остављао своју пушку. Тада су стизали други, узимали пушку и оптуживали сељака за поседовање ватреног оружја. Овај се узалуд бранио тврдњом да пушка припада војнику који је ишао с њим по воду. Био је регуларно стрељан а Албанци су извештавали како су пронашли једног „комиту" наоружаног пушком и да су га погубили."

Да би могли тако да убијају српске цивиле, аустроугарске војне власти су се позвале на одлуку врховног команданта војске од 28. фебруара 1916. године која се тиче поседовања оружја, муниције и експлозива, као и на одлуку која се тиче истог субјекта од 23. августа 1916, обе потписане са: ErzherzogFriedich, F. M. (видети: Sa mmlungderimdenVerordnungsblatt der K. und K.Militaerverwaltungin Serbien im Jahre 1916 und 1917 erschienenVerordnungenenen).[4] И даље у „Amts-BlattK. u. K. KreiskommandosSmederevo"[5] од месеца октобра 1916. године, налазимо следећу ноту: „По наређењу врховног команданта војске од 28. августа 1916, Но 99371, С, наређује се следеће:

„1. Онај који чува или носи оружје, муницију или експлозив, без дозволе;

„2. онај који негира обавезно давање изјаве о месту чувања или о самом чувању оружја, муниције или експлозива, чини злочин који се кажњава смрћу на целој територији Војне генералне владе Србије, и то по члану 481: 2 М. СТ.Р.О (војни казнени закон) као и по одлуци М.В, Но 99.847.С.

„Треба да се клонимо таквог злочина: свако ко после објаве ове одлуке буде крив за један од горепоменутих злочина, биће погубљен вешањем."

Ове три одлуке послужиле су Аустроугарима да убију стотине и стотине Срба. Да би њихова погубљења изгледала као да су легална, објављивали су о њима у својим „Amts-Blatt" (службеним новинама) разних срезова, или су о њима извештавали на посебним одштампаним папирима које су оглашавали на различитим местима. Као пример, мало даље ћу изнети неке од ових прогласа и неке од објава из смедеревског „Amts-Blatt"-а.

Ево сада неколико података који се тичу аустроугарских погубљења и која сам сакупио у току истраживања, саслушавајући сведоке.

ВЕЛИКА ПЛАНА

Никодије Јовановић, 58 год., из Велике Плане (исказ су потврдили многи други становници из краја који су присуствовали саслушању):

„Аустроугари су у Паланци подигли једна вешала (у ствари подигли су их више, што доказује и једна фотографија, коју су они снимили, о вешању три сељака, фотографију коју поседујем у свом досијеу). Пуно је талаца ту било обешено. Две или три особе из Велике Плане биле су осуђеие и обешене. У Паланци је такође био стрељан Миливоје Радојковић из Велике Плане, под изговором да је крао. Андра Петровић, трговац из Велике Плане, видео је у Паланци, вешање троје сељака из Ракинца, међу којима се налазио извесни Лива, стар око 28 година. Мотив већине погубљења био је тај да је код жртава нађено оружје."

4 Надвојвода Фридрих, Ф. М. (вид. Збирку изашлу у Листу наредби Ц. и К. војне команде у Србији, године 1916. и 1917)

5 Службене новине Окружне команде Смедерева

ГРАД ПАЛАНКА

Љуба Новаковић, бивши министар, 64 год., Божа Драгутиновић, прсдседник општине, 56 год., Милан Золић, 20 год., Тихомир Којић, 33 год.

„Током три године окупације, Аустроугари су погубили известан број особа пошто су им претходно, форме ради, судили. Скоро сва погубљења извршена су под изговором да је код жртава пронађено оружје. Међутим сви погубљени били су честити људи који нису починили нити један злочин, а ако су заиста имали код себе оружје, сматрали су да је потпуно легално да га чувају. Тако је Благоје Милојевић, студент теологије, стар 17 година, имао једну стару, сасвим оштећену ловачку пушку, успомену од брата који је у српској војсци. Аустроугари су је нашли и због тога стрељали младића. С њим беше убијен и Илија Нешић, талац из села Кусадак. Нико из саме Паланке није убијен, али сви осуђеници из среза погубљени су у граду. Чим су ушле у град, аустријскс трупе подигле су три вешала. Та вешала склоњена су на неколико дана да би затим поново била монтирана. Аустроугари су без изузетка, стрељали све оне код којих је пронађено оружје, друге су обесили. Погубљења су вршена за време празника или пијачним данима, у присуству, на силу окупљених становника. Укупно је погубљено у Паланци, 40 жртава. Прошле суботе (26. октобра 1918), аустријски војници окупирали су пијацу, покрали све што су нашли и убили ударцима бајонета једног сељака из Азање. Када су полазили, аустријски полицајци убили су, изван града, рабаџију Христивоја Станичића, под изговором да је био српски шпијун."

СЕЛО УМЧАРИ

Михајло Рашић, 60 год., сеоски поп. „Тодора Радосављевића из Умчара, кога су Аустроугари држали као таоца, убили су у Гроцкој. Погубили су га зато што су нашли у некој кући пушку. Пре 15 дана (15. октобра 1918), у Пударцима, на 6 километара од Умчара, убијен је Трифун Маринковић. Трифун, младић од 19 година, био је са својим рођацима у винограду. Када је стигла једна полицијска патрола, девојке су рекле рођаку да су војници дошли да би га ухапсили. Младић се уплашио и покушао је да побегне, међутим полицајци су га убили из пушке. У Врчину је убијен талац Вељко Синђелић, стар 65 година, зато што је код њега пронађена једна пушка. Аустроугари су у Малом Пожаревцу убили Младена Стефановића из села Дражња, зато што није дошао на принудни рад".

ГРОЦКА

Др Папанајоту (AthanasePapanajotou), 32 год., грчки поданик, лекар из Грочанског среза: „У Гроцкој, близу Дунава, осам војника убило је из пушке, по наређењу „kreiskommandant"-а[6] Малданера, једну жену и четири мушкарца. Ове жртве стрељане су зато што су код њих наводно пронађене пушке. Сведок је присуствовао овом погубљењу. Такође је у Врчину присуствовао погубљењу Вељка Синђелића, са којим је стрељан још један мушкарац, али његово име сведок не зна. Прво погубљење десило се месеца маја 1917, а друго месеца октобра исте године."

Станојло Бадер, инжењер, 29 год., Светозар Милановић, 47 год., Панта Русковић, 67 год., Никола Ивановић, 38 год., Илија Аврамовић, 66 год.: „Људи убијени близу Дунава, о којима је говорио претходни сведок су: Панта Јеремић из Врчина, Милован Пајић, Милосава, снаја[7] Панте Јеремића, Тодор Радосављевић и пастир Стојан, последња двојица из Умчара."

6 Окружни командант

7 Belle-soeur, (франц.) значи и заова, свастика, шурјакиња

БЕОГРАД

Никола Понић, 58 год., главни чувар гробља: „Све докје присуствовао сахрани људи које су Аустроугари обесили. Обешени су, било у полицијској управи, било у тврђави. Најмање је било 30 лешева који су тако сахрањени. Аустроугари нису никада навели имена жртава а гробове су поравнали. Међутим, Понић је препознао један леш. Било је то тело свештеника Александра Јанићијевића, из села Сибнице. Неколико лешева било је у кошуљама, неки су још имали конопац око врата. Сахрањивани су без церемоније и обично ноћу. Сахрањивањима су присуствовали само војници и аустријски чувар гробља. У почетку су затвореници сахрањивали тела обешених људи. 15—20 дана после свога доласка, Аустроугари су ископали једну велику јаму и изјавили како желс да донесу тела тридесетак обешених особа, међутим донели су само два. Сведок је чуо како су Аустријанци сакрили пуно лешева у тврђави а највише у римском бунару."

Овај исказ потврдио је Мита Стојановић, 58 год., општински гробар.

Понић и Стојановић кажу да су чули како су Аустроугари криви за нестанак великог броја људи у тврђави. О овом истом догађају известили су ме такође многи други сведоци из Београда, мада нису могли да ми дају доказ о томе. И заиста, Аустроугари су уредно крили све оно што се догађало у тврђави у којој су затварали своје затворенике.

Радован Перовић Невесињски, професор, доктор философије, 40 год,, испричао ми је какав је био живот заробљеника у тврђави. Прошао је кроз следеће: „Били смо затворени у казаматима тврђаве, само са једним покривачем и без ватре (било је то у току зиме). За храну смо добијали неочишћен и неопран кромпир, понекад још покварено коњско месо. За вечеру смо добијали топлу воду помешану са 3 кг брашна и то за 150 до 200 затвореника и један хлеб за 5 особа. Тамничар, унајмљени радник Конча, вређао је и тукао Србе. Командант тврђаве, поручник Краус, задовољавао се младим затвореницама. Тако је исто хтео да има учитељицу Живку Голубовић. Међутим, она се држала за рам свог кревета а војници, које је послао поручник, нису могли да је подигну. У тврђави је било жена са трогодишњом децом и чак један луди старац, којег су војници непрекидно тукли. Често су мењали команданта тврђаве. Последњи, за време мога тамновања, био је поручник Шулц, који је крао све што би затвореницима било послато из Швајцарске. Један део би задржавао за себе, а остатак би делио аустријским војницима."

Исти сведок, који је пратио српску војску све до Митровице, такође ми је испричао о ономе што се дешавало у тим крајевима. Између осталог ми је рекао: „Свештеник Анђелко Крстић из Митровице, испричао ми је да је сутрадан по доласку Аустроугара у град, отишао у болницу да би обавио молитву за покој душе и тамо наишао на собу пуну лешева српских цивила који су били убијени током ноћи. Јсдан аустријски официр га је избацио. Фанатизовани од Аустроугара, потурчени Арбанаси убили су три свештеника из Новог Пазара а њихова тела бацили у Ибар, где су оста- ла несахрањена током целе зиме. Аустријске власти, упркос предузетим корацима, нису хтеле да их сахране. У овим крајевима, било је на хиљаде људи убијених од Арбанаса које су наоружавали Аустријанци. Ове Албанце је у свему помагао аустријски генерал Лука Шниарић, који није хтео да слуша јадиковања жена жртви. У селу Кочетину, у кући свештеника Вукала Бојовића, Албанци који су били у служби Аустрије, уништили су секиром балсамовано тело светог Петра Коришког. Свештеник Бојовић је од тога полудео."

Ових само неколико набројаних сведочења доказују да су Аустроугари убили пуно особа у освојеној Србији. Међутим, има још других необоривих доказа, које су нам лично дали Аустроугари. Ради се о бројним дописницама на којима се види вешање Срба.

Поседујем велики број тих дописница које потичу из свих крајева Србије, окупиране од Аустроугара. На многим дописницама не види се само једно, већ 4, 5, 7 и 8 вешала и на свакоме виси по један леш. У свом досијеу имам једну дописницу на којој се види низ од 6 обешених жена. На основу објашњења која ми је дао аустроугарски полицајац Тодоровић, тренутно у затвору у Београду, војне власти фотографишу погубљења да би фотографије приложили досијеу као доказ извршења наредби. Међутим, задовољан изглед официра, војника и мучитеља, који се сликају испред својих жртви као да су на свадби, јасно показују стање духа ових људи: били су одушевљени због истребљења Срба!

Поседујем још друге аустроугарске доказе о њиховом убијању великог броја цивила. То су, у првом реду, штампани прогласи о погубљењу људи а затим објава погубљења у њиховом Amts-Blatt-у. Износим прво, као пример, неколико извештаја „Ц. и К." команде Смедеревског среза:

№ К. 27 — „Спасоје Павић из села Месуљ, општина Азања, стрељан је 7. фебруара ове године, од стране једне патроле, зато што није хтео да стане и што је покушавао да побегне.

Све патроле и сви полицајци имају најстрожије наређење да у таквим условима, употребе оружје. Дакле, сви су упозорени да следе безусловно њихове заповести.

Паланка, 15/28. фебруар 1916.

Командант Р.И."

№ 747/16 — „Благоје Милојевић из Кусадка, стрељан је 27. новембра ове године у Паланци по наређењу војне владе зато што је код њега пронађено оружје које је сакривао. Стрељан је у исто време, из истог разлога, талац из села Кусадка, Илија Нешић.

Тим поводом ставља се на знање свима који још поседују оружје, да га без одлагања добровољно предају властима, у противном ће бити стрељани као и талац из села. Ово ће саопштавати викач јавно у свим општинама наредна три дана.

Паланка, 27. новембар 1916.

Командант Р.И."

№ 784 — „Ђурђи Бељаковић из Велике Крсне, стрељан је 9. децембра 1916. у Паланци зато што је погазио наредбу Централне војне владе № 13086 која се тиче забране ношења оружја.

Оовом погубљењу се извештава јавност како би сви они који још поседују оружје могли да га предају властима. У противном биће стрељани.

Паланка, 9. децембар 1916.

Командант Р.И."

№ К.251/16 — „Велимир Петровић из Ковачевца осуђен је на смрт вешањем зато што су код њега пронађене две пушке и 104 метка.

Надлежна власт пристала је да замени смртну казну вешањем на смртну казну стрељањем. Оптужени је стрељан 29. септембра 1916.

Ово објављујемо јавно како би свако избегавао да чини овакве злочине. Паланка, 29. септембар 1916.

Командант Р.И."

№ 4593 — „Рада Дамјановић, из села Полома, општина Бањани, Горњомилановачког среза, ухваћен је у поседу једне пушке, муниције и бомбе. Стрељан је 8. маја ове године.

Обелодањујемо овај случај како би служио као пример.

Паланка, 9. мај 1917. Командант Р.И.

Потпуковник Максимилијан Петера."

№ 466 — „Тихомир Новаковић, 32 год., рођен у Крагујевцу, ухапшен је у поседу једног револвера а стрељан је 11. маја ове године.

Јавно саопштено како би послужило за пример.

Паланка, 18. јун 1917.

Командант Р.И.
Потпуковник Максимилијан Петера."

№ 6133 — „Аранђел и Светолик Симић из Радовања, среза јасеничког стрељани су данас зато што су хтели да сакрију један револвер (аутоматски) код председника радовањске општине, како би се код њега пронашло скривено оружје.

Јавно саопштено како би послужило за пример.

Паланка, 18. јун 1917.

Командант Р.И.
Потпуковник Максимилијан Петера."

№ 4/16 — „Мита Илић, из Кривеља, среза зајечарског, округа тимочког, осуђен је на смрт вешањем зато што је код њега, и то противно наредби објављеној у више наврата, пронађена бомба коју је бацио на полицајце општине Ковачевац.

Надлежни командант је дозволио да се измени казна вешањем на казну стрељањем а окривљени је стрељан 3. маја ове године.

Јавно саопштено да би послужило за пример.

Паланка, 3/16. маја 1916.

Окружни командант Р.И."

Превод овог документа је дослован и његова садржина показује сву злонамерност Аустроугара, али у исто време и недостатак интелигенције њихових војника. Наиме, како су полицајци могли да нађу код Илића бомбу, ако јује он бацио на полицајце из Ковачевца?

Ево садајединог прогласа који позива јавност да за новац ода такозване комите.

„Награде се исплаћују за хапшење комита.

1. Цивили (они којима је стављена у дужност било каква служба у царском и краљевском заповедништву) који ухвате наоружаног комиту биће награђени на следећи начин:
   А. 1.000 круна за живог наоружаног комиту,
   Б. 500 круна за мртвог наоружаног комиту (убијеног)
2. Свако ко преда царским и краљевским властима ненаоружаног човека, али који ради за комите тако што их снабдева храном и муницијом или доставља њихова саопштења, биће награђен са 200 круна.
3. Свако ко ефикасно помаже царским и краљевским властима у њиховој потрази за наоружаним комитама, добиће награду која достиже половину горепоменутог износа. Ту суму ће, на једнаке делове, поделити међусобно сва лица која су сарађивала у хапшењу. Царско и краљевско заповедништво одредиће особе које имају право на награду.

Паланка, 30. маја 1917.

Командант Р.И."

Колико је јадних сељака и сељанки обешено и стрељано да би „цивили" међу којима је јасно да се убрајају чиновници, могли да примају награде за хапшење комита?

Многи од ових докумената сведоче о погубљењу људи код којих је нађено оружје. али у исто време саопштавају да је погубљен такође и талац из села одакле су окривље-

ни били пореклом. Ово показује да су Аустроугари, негирајући свако право, казнили два пута исти злочин, уколико се уопште десио, и показује да је бар један од погубљених био невин. Ово је још један доказ да су ови људи само тражили да истребе Србе.

Бележим сада низ имена обешених и стрељаних особа, објављених у Amts-Blatt-у Команде Смедеревског среза. Као узроке многих погубљења, Аустроугари наводе „Raub", разбојништво, али зна се, по ономе што претходи, колико се може веровати овој аустријској квалификацији.

Октобар 1916 — Ђурић из Михајловца, обешен. Мита Илић из Кривеље, стрељан. Андра Јанковић, Љубисав Марић, Радија Марић из Кусадка, стрељани. Љубомир Гарић, Александар Дичић из Удовица, стрељани. Филип Пауновић из Лугавчине, стрељан. Живојин Вујичић, Милован Вујичић, Михајло Вујичић, из Селевца, стрељани. Игнат Пауновић, из Светог Адшибеговца, стрељан. Велимир Петровић из Ковачевца, стрељан. Миливоје Радујковић из Велике Плане, стрељан.

Децембар 1916 — Љуба Тодоровић из Ракинца, обешен. Миливоје Милисављевић из Ракинца, обешен. Владисав Танасковић из Лапова, обешен. Милутин Миљковић из Сараорaца, стрељан.

Фебруар 1917 — Милија Батинић, Светозар Батинић из Азање, стрељани.

Мај 1917 Драгомир Јовановић, 23 год., из Крњева, стрељан. Марко Чолаковић, 41 год., из Крњева, стрељан. Рада Дамјановић, 18 год., из Полома, стрељан. Тихомир Новаковић, 32 год., из Крагујевца, стрељан.

Јун 1917 — Аранђел Симић, 26 год., из Радовања, стрељан. Светолик Симић, 31 год., из Радовања, стрељан. Милошевић из Ковачевца, стрељан. Љуба Бачановић из Ковачевца, стрељан.

Јул 1917 — Драгомир Николић из Баничине, обешен.

Новембар 1917 — Велимир Стоимировић, из Делиблата, обешен.

Август—септембар 1918 — Велимир Стојадиновић из Азање, обешен.

У другим крајевима освојене Србије, Аустроугари су убили још много више људи. Било је крајева где су водили прави рат против побуњеног српског становништва.

Већ сам указао на ову чињеницу у лето 1917, у Солуну, а Аустроугари су тада енергично порицали моје тврдње, говорећи да је српско становништво, у крајевима које су они окупирали, било потпуно мирно, и да нигде није било трагова побуне. Но, баш у њиховим документима налазим потврду о тој побуни из 1917. године. „Militaergeneralgouvernement— Befehl № 108,[8] датиран „2. августа 1918. из Београда", каже:;

„IPraes, № 25.592, 6. ескадрон, VII драгонског пука.

Шести ескадрон драгонског пука бр. 7 напустио је територију војне управе у Србији и упутио се на фронт. Током отприлике годину и по дана овај ескадрон био је под командом војне управе у Србији, као борбена чета и истакла се по својој снази, јунаштву и успесима, прво у сукобима са побуњеницима на бугарској територији у лето 1917, затим у малим и великим експедицијама на најтежем терену Србије (Копаоник, Јастребац и Рудник), и најзад у крагујевачком догађају. Овај ескадрон се такође истакао у административној служби, по својој дисциплини, својим квалитетима уређења и својим схватањем наметнутих им задатака.

Изражавам команданту, капетану Карлу Власадију, свим официрима и војницима из ескадрона, признање („BelobendeAnerkennung) Г.Г.М. (Војни генерални гувернман) у Србији у име „An Dienstes"[9] и желим овом храбром ескадрону све успехе и срећу војничку.

Генерал, барон фон Ремен."

8 Заповест Војног генералног гувернмана

9 Службе

Зашто би једна „борбена чета" вршила мале или велике експедиције на најтежем терену Србије него ради борбе?

У „Militaergeneralgouvernement— Befehl" № 96 од 9. јула 1918, генерал фон Ремен, изражава службено признање Врховне команде „резервном поручнику Волфу Фишбаху, из ловачког пука бр. 20, пребаченом у трећу чету жандармеријског ратног батаљона С, због своје храбрости показане у току сукоба са једном бандом од двадесет комита, близу Ресника."

Укратко, моји лични налази, потврђени чињеницама наведеним у непријатељским службеним документима, показујуда су Аустроугари, не примењујући масовне покоље као 1914. године, убили, под различитим изговорима, пуно људи у освојеној Србији.

ТАОЦИ

По угледу на свог савезника, Немачку, Аустроугари су, чим су ушли у Србију, 1914. године ухватили таоце у разним пределима кроз које су пролазили. Али су такође задржали овај систем талаца, када су се настанили у освојеној Србији, коју су сматрали заувек својом. О овоме имамо доказе у њиховим документима, као на пример у следећем:

„Царски и краљевски командант из Смедерева у Паланци, № 753.

Војни Генерални гувернман, на предлог долепотписаног команданта наредио је да, *ūроберади,* таоци из среза смедеревског, који су ухваћени да би били стрељани уколико се у срезу пронађе оружје, муниција или експлозив, буду од сада на слободи.

„Чекам да се становништво среза смедеревског покаже достојним ове части и да преда, без одлагања и добровољно, сво оружје, муницију и експлозив и то не водећи рачуна о томе да ли су ти предмети још увек употребљиви и да ли је оружје борбено или ловачко. Сви предмети који могу да се користе за гађање, ударање, убадање, или могу да експлодирају, морају бити предати.

Уколико се ових наредби строго не придржавају, или ако има било каквог отпора, таоци ће бити поново ухваћени и стрељани.

Одлуке Војног генералног гувернмана Р. Ј. од 28. августа 1916, № 99.371 и од 30. октобра 1916, № 9443/16 које се тичу сакривеног оружја остају на снази а свако лице које их не поштује, биће осуђено на смрт.

Паланка, 16. децембар 1916. Окружни командант С.И.,
потпуковник, Максимилијан Петера."

Али таоци су поново ухваћени у овом истом срезу смедеревском. Доказ о овоме налазимо у Amtsblatt-у од августа—септембра 1918. „Kreiskommandant", потпуковник Едмунд Бек о томе каже:

„Ad. Res. 1251 — Наредба за сузбијање разбојништва.

С обзиром на то да разбојништво свуда расте, с обзиром на то да особе и цели локалитети, не само што избегавају да одмах пријаве долазак разбојника, већ им помажу тако што им дају храну и чине друге услуге и на тај начин отежавају борбу против разбојништва, наређујем ово што следи:

Како би се убудуће могао одржати ред, доленазначене особе послужиће у свакој општини као таоци.

Уколико би се десила разбојништва и други напади, таоци ће бити убијени.

Очекујем од сваког становника округа да сарађује што боље у потпуном одржавању реда на границама округа. Општине које буду предале разбојнике, биће ослобођене те мере заштите, а оне у којима ће таоци бити осуђени на смрт, „justifiziert"[10], биће кажњене због погоршања мера."

10 „с правом"

Следи списак од 57 општина срезова Паланке, Великог Орашја и Смедерева са 166 имена талаца.

Свака општина, са изузетком 3, морала је предати три таоца.

Садржај прогласа № 747/16 показује да су таоци заиста били убијени због чињеиице да је код неких грађана пронађено оружје. То није дакле била некаква празна претња!

Уосталом, таоцима су такође претили смрћу, уколико би, за време жетве дошло до саботаже. Наравно да су Аустроугари били ти који су присвајали плодове жетве. Доказ ове чињенице је проглас, штампан на црвеној хартији, на српском и немачком, који сам пронашао у Гроцкој.

ЗЛОСТАВЉАЊЕ СТАНОВНИШТВА

Војне и цивилне власти злостављале су српско становништво. Као пример, навешћу прво неколико исказа неких мојих сведока.

СЕЛО ВЕЛИКА ПЛАНА

Никодије Јовановић, 58 год., и А. Петровић: „Срески командант био је потпуковник фон Ерхек, који је боравио у селу Великом Орашју. Свугде је било полицијских станица а полицајци су били врло брутални. Тукли су и мучили људе. Своје жртве су везивали и тукли пушчаним кундацима. Тако је једног дана била у општини Лепосава Обрадовић, 18—20 год. Мађарски четни наредник, пијани Леско, хтео је да напаствује девојку. Она се одупирала а четни наредник ју је, поцепавши јој хаљину, скинуо и тукао на такав начин да се разболела. Жалила се среском команданту који није ништа предузео против кривца. Полицајци и потпуковник Ерхек сами су, без повода, тукли људе. Када су становници клали прасад а да о томе нису извештавали власт, срески командант их је одузимао и досуђивао кривцима још казну од 500 до 1.000 круна, за коју није издавао никакву признаницу. Имао је право да одреди казне до 2.000 круна. У Великој Плани је био стациониран др Бубел из аустроугарске војске. Он је у почетку разумно наплаћивао своје посете. Касније је повећавао цену на 100 фр., и на тај начин зарадио позамашну своту. Исти лекар је тако пребио жену српског грађанина и војника Родолфа, да је од страха побегла у Београд. Када је одлазио, однео је намештај који му није припадао."

ГРАД ПАЛАНКА

Љуба Новаковић, Божа Драгутиновић, Милан Золић, Тихомир Којић, Божа Тодоровић, 38 год., Вацлав Турек: „Чим су ушле у град, аустроугарске трупе пљачкале су и тукле свакога без разлике. Срески командант, потпуковник жандармерије, Максимилијан Петера, тукао је корбачем, најугледније становиике, који га нису поздрављали. Жене као и мушкарци, били су претучени. Нарочито су жене у селима пуно испаштале. Полицајци су упадали у куће под изговором да траже комите и тукли су и силовали жене. Нарочито у последње време, када су се војници распустили и када су се предали уживању било је пуно силовања. Срески командант, Е. Бек наметао је огромне казне од 600 круна сваком приликом. Потпуковник Ерхек приморавао је становништво да упише аустроугарски ратни зајам. Уколико људи не би уписивали зајам, наметнуо би им казну, позивао их и лично шибао."

СЕЛО УМЧАРИ

Ђорђе Јанићијевић, 56 год., председиик општине, Живота Милићевић, 56 год.: „Аустроугари су тукли људе и то нарочито када би сакривали намирнице. Мушкарци и жене били су претучени. „Wachmeister"[11] Пинтах из жандармерије наређивао је батинање, а и сам је батинао. Био је у селу три године. Из кућа је узимао, не плаћајући, маст, месо, пасуљ и друго и све то продавао у Београду. Кретао је ноћу колима сељака и продавао робу у Београду. Било је забрањено клати свиње. Ако би их сељаци кришом клали, због масти, Пинтах је долазио, све им одузимао и затим продавао у Београду."

ГРОЦКА

Станојло Бадер, 29 год., Светозар Милановић, 47 год., Панта Русковић, 67 год., Никола Ивановић, 38 год., Илија Аврамовић, 66 год. „Војници и полицајци тукли су људе. Драгутина Марјановића претукли су полицајци зато што није хтео или није могао да каже где су Руси подметнули мине, 1915. године. Обесио се из страха да не би био поново претучен. Живота Смиљанић, бивши кмет, био је претучен из истих разлога. Било је то у току зиме, 13. јануара, а полицајци су му прво просули воду по телу и тукли га затим пушчаним кундаком од чега се разболео. Становници су морали да поздрављају официре. Жене и мушкарци који их не би поздрављали, били би претучени. Војни чиновници наплаћивали су бројне казне у динарима и стављали себи у џеп разлику између курса динара и круна. Тома Јефтић и његова жена претучени су и одузето им је још 1.050 круна. По доласку, Аустроугари, под вођством капетана Александра Нехмана, ухватили су сведока Илију Аврамовића, чврсто га везали, узели му из џепа кључ његове касе и украли му 6.000 динара у новчаницама, 70 хл вина, 10.000 кг брашна, 2 вола, једна кола, 3 кревета са мадрацима и друго. Аврамовића су стрпали у затвор и хтели су да га натерају да каже како је радио против Аустроугарске. У току саслушања, Аврамовић је био обешен за руке и то на тај начин да му ноге нису додиривале под. Хтели су да дознају где му је злато и где су му документа против Аустрије, за која су тврдили да су у његовом поседу. Нехман му је претио смрћу. Сви сведоци убеђени су да су Аустроугари поступали на тај начин да би уништили или обесхрабрили српско становништво. Онај који би се декларисао као Србин био би интерниран. Најгора проститутка више је код њих вредела неголи најхрабрији Србин, који никада ништа није радио против закона."

ВРЊЦИ БАЊА

Исак Амар, 23 год., студент из Београда. Сведок је био у купалишту Врњци Бање. Једнога дана шетао је у парку када му је пришао један официр и замерио му што га није поздравио. Сведок му одговори да га он не познаје и да он поздравља само њему познате особе. Официр му одговори: „Ви сте дужни да поздрављате аустријску униформу." Сутрадан се Амар шетао са неким госпођама. Исти официр га је поново пресрео и направио му сцену из истих разлога као и претходног дана. Одвукао га је до полиције где му је одмах одређена казна од 50 круна, „зато што није поздравио аустријску униформу". Уз то је упозорен, да уколико се то понови, биће протеран из Врњци Бање. Аустроугарске власти су још објавиле да цивили, мушкарци и жене, морају да поздрављају официре под претњом строге казне — новчане или затвора."

11 Наредник, старешина страже

БЕОГРАД

Ђорђе Ђорђевић, 44 год., судија првостепеног суда. „Када се вратио, 25. јануара 1916. године у Београд, морао је да се пријави полицији код капетана Видмана, који је одлучивао о интернирању људи. У дворишту, где је капетан затварао све оне које је позвао, било је забрањено разговарати и чак шапутати и то под претњом непосредног интернирања. Капетан је људе звао „српским свињама". Сведокје морао да се пријављује свакога месеца и то истог дана и у исто време. Други су били принуђени да се пријављују свакога дана. Сведок је видео на улици свезане сељаке и сељанке које одводе у тврђаву."

Пол Штол из Луцерна, швајцарски грађанин, 44 год. „Сведок је био позван у Швајцарску ради служења војног рока, али му Аустроугари нису дозволили да иде, као ни Јозефу Гредингеру, из Цириха, кувару Гранд Хотела. Осим Видмана, био је још ту поручник др Јелић, војни судија, који је помагао овоме у свему што је радио. За најмању ситницу је људима наплаћивао огромне казне. Млеко се добијало за само јако болесне људе и још је био потребан лекарски рецепт. Давали су само четврт литра. За то време су Аустроугари хранили млеком своје псе. Да би добили четврт литре млека, људи су морали да чекају у реду два сата између полицајаца који су их тукли кундацима."

Душан Тодоровић, 31 год., чиновник аустроугарске војске, подофицир 25. угарског пука: „Полиција је организовала потпуно корумпиран поредак. Поштене жене и девојке биле су уписиване у регистар проститутки. Често су се одбијени војници или „feldwebel" светили тако што су уписивали жене као проститутке. Тако је Бетику Јанковић, из Балканске улице бр. 8, удату жену и јако добру мајку, пријавио један полицајац да је проститутка. Једва је успела да избегне да буде уписана у регистар проститутки."

Радован Перовић Невесињски, професор, 40 год. „Отворен је гроб команданта Танкосића, у Трстенику а тело покојника фотографисано је у различитим позама. У време декларације рата од стране Румуна, Аустроугари су почели масовно да интернирају људе. Многи су побегли из Трстеника у планину Копаоник а међу њима и сведок. Да би их приморали да се предају, Аустроугари су затварали њихове породице у затворе. Перовић је у Врњачкој бањи видео „Wachtmeister" Дернеја како веша сељаке и како их туче корбачем све док нису рекли оно, што је он желео. У селима је чврсто везао сељаке, живе их пекао и тукао по табанима. Вукашин, из села Стопања, побегао је у планину, да не би био интерниран. Аустроугари су га прогласили за „комиту" и наредили председнику општине, који је примао од њих плату, да га доведе. Да би се осветили Вукашину кога нису могли да ухвате, Аустроугари су убили његова два брата, који ништа нису учинили. Један аустријски „streifkorps" (ловачки одред), запалио је скоро цело село Надрља, из освете према комити Воји Марјановићу. Сведока су полицајци ухапсили у планини близу Трстеника, затворили, са ланцима на ногама, прво у Врњачкој бањи а затим у Крушевцу. У Крушевцу су у затвору биле три просторије: један подрум за обичне људе, једна мала соба без стакала на прозорима, за виђеније људе и једна соба за жене. Соба у којој је био затворен сведок, могла је да прими само 12 особа, мада је у њој било смештено њих 25. У подруму није било клозета, а затвореници су пуштали у двориште само три минута ујутро и три минута увече. У соби за жене је била једна сељанка са својом бебом, рођеном у затвору у Јагодини. Та беба је током целога дана висила у једној торби док је њена мајка била принуђена да ради. Била је у затвору зато што јој је муж побегао у планину. Чувари и подофицири настојали су да напаствују затворенице а једно вече око Нове године, 1918, сведок је чуо урлике жена које су подофицири хтели да силују. Сведоку је речено како је до 1917.

године, пуно људи обешено у крушевачком затвору, говорило се чак о више стотина (сигурно је да је у том граду пуно особа обешено; на једној дописници, која приказује вешање у Крушевцу, види се 6 вешала а на свакоме виси по један леш). Са том праксом се престало тек после наредбе цара Карла, у лето 1917. године, о забрањеном вешању људи. Сведок дугује живот баш тој наредби. Непрекидно су тукли затворенике а затворски каплар им је одузимао новац. Сведокје, пре него што ће бити ослобођен, био у местима у којима је службовао Видман. С њим је био један човек, који је од задобијених удараца, имао ране по стомаку."

Ових неколико сведочења које сам навео, показују какав је третман морало да претрпи несрећно становништво освојене Србије од стране Аустроугарске. Ипак они дају само једну бледу слику онога што су ови људи претрпели под чизмом својих окрутних победника. Разговарао сам са многим особама и све су ми рекле да је понашање Аустроугара било недопустиво. Нарочито су се по својој свирепости истицали полицајци и ловачки одреди. Печење живих људи, вешање и батинање био је њихов уобичајени начин за извлачење признања, отимање новца од људи и њихово кажњавање. Али неки полицајци отишли су много даље. Тако је један жандармеријски наредник, чије име на жалост не познајем, да би извукао признања од сељака које је ухапсио, везивао их и палио им ноге у ватри коју је запалио. Као што смо то видели из наведених исказа, нису само војници и подофицири злостављали становништво већ и официри. Тим поводом навешћу још пуковника, барона Салиса де Солиа, команданта Јагодинског среза. Тај угледни официр шибао је жестоко свакога човека са дугом косом, кога је сретао на улици. Наредио је да сви ти људи морају да одсеку косу: „weil das eine verlauste serbische Bagage ist"(„зато што је то један вашљив српски пртљаг"). Жандармеријски пуковник Клем, тукао је непрекидно становништво и у јавном прогласу захтевао да га цивили поздрављају.

Занимљиво је такође констатовати да су се Аустроугари недолично понели и према неутралнима. Испитао сам неколико Швајцараца који су остали у Београду за време окупације. Аустроугари су им забранили да се врате у своју земљу иако су били позвани да се одазову на своје војне дужности.

ОТИМАЊЕ НОВЦА

Аустроугарски војници су искористили свој положај да би отимали новац од становништва покорене земље. Понекад су прикривали своје отимачине тако што су, сваком приликом, људима наплаћивали казне, а новац често трпали себи у џепове.

ВЕЛИКА ПЛАНА

„Када су становници клали прасад а да то нису пријављивали властима, срески командант Ерхек им је одузимао прасад и наметао им казне од 500 до 1.000 круна. за које није издавао никакве признанице. У Паланци је постојао суд али који је судио само цивилима. Тај суд је нарочито радио да би зарађивао новац од хартије са утиснутим таксеним маркама. Тако се бавио разводима који га се уопште нису тицали."

Сведоци из Велике Плане

ГРАД ПАЛАНКА

„Нису отимали новац на груб начин као што то раде Бугари, већ су, под свакојаким изговором слали људе да раде на путевима. Инжењеријски командант, поручник

Лоренц, слао је тада некога код богатих људи који су ухваћени због принудног рада, да би им понудио ослобађање уколико дају паре. Тражио је од 5.000 до 10.000 круна. Тако је отео Стојану Костићу из Суводора и његовом брату, 5.000 круна. Живан Богдановић из Селевца платио је 5.000 круна, Богдан Дановић из Глибовца, 200 круна, Обрад Милосављевић из Другoвца, 10.000 круна. Митру Јакшићу из Селевца, су капетан Краус и срески командант Бек, отели 7.000 круна. Поручник Емил Лоренц узео је 2.290 круна инжењеру Туреку, који је још морао да ради бесплатно код њега. Исти Лоренц продао је Младену Поповићу из Паланке сушницу за сушење кукуруза која вреди 34.700 круна и која је власништво аустријске државе, за 1.000 круна. Лоренц, који је био главни инжењер у округу, интернирао је све оне који нису плаћали казне. На тај начин је овај официр прикупио и ставио себи у џеп отприлике 200.000 круна и то само од људи из града. Осим тога и сви људи који су били запослени и које је плаћала држава, били су принуђени да плаћају Лоренцу по 20 сантима дневно. Потпуковник Ерхекје задржавао један део новца од многобројних казни које је наметао становницима и стављао га себи у џеп. Скоро сви аустријски официри су се обогатили отимајући новац становништву."

Сведоци из Паланке

СЕЛО УМЧАРИ

„Наредник Пинтах из жандармерије, отимао је из кућа, не плаћајући, месо, пасуљ, поврће и др., ноћу, колима сељака односио у Београд и тамо све продавао. Полицајац Елек је отимао новац од сељака и делио га је са Пинтахом. Тако једна жена, Милица Петровић није пријавила да има четири овце. Елек јој је због тога наплатио 300 круна, и стрпао их себи у џеп. Срески заповедник у Гроцкој, капетан Густав Исовић, узео је од Милоја Дончића једног коња који вреди 3.000 круна, а дао му је за њега само 400 круна."

Сведоци из Умчара

ГРОЦКА

„Капетан Нехман (већ поменут у претходном поглављу о злоделима), претио је смрћу сведоку Аврамовићу уколико овај не да своје злато. Сведок је био обешен на вешалима за руке на тај начин да му ноге нису додиривале под. Капетан, који је вероватно био из 48. пука, отео је од становништва, отприлике 1.000.000 динара. Био је срески заповедник укупно 13 месеци."

Сведоци из Гроцке

БЕОГРАД

Пол Штол из Луцерна, швајцарски грађании, 44 год.: „Сви аустроугарски чиновници и војници су се обогатили крijумчарењем и отимачином. Сви су се бавили трговином."

Душан Тодоровић, 31 год., из Загреба, аустроугарски полицијски чиновник, тренутно затвореник у Београду: „Нећака гувернера, генерала фон Ремена, Мици Шпецлер, интервенисала је, помоћу новца, заљуде који су били одређени за интернирање (а на које је често баш она указивала да су сумњиви)."

Разговарајући са пуно становника из Београда и других српских крајева које су Аустроугари окупирали, добио сам у великој мери потврду горенаведених исказа сведока. Упркос свима пљачкама које су починили, војници Франца Јозефа и Карла

II се нимало нису стидели што се богате отимањем и изнуђивањем. Чувена нећака гувернера фон Ремена, Мици Шпецлер, стизала је, колима свога ујака, код богатих људи и саопштавала им да ће бити интернирани уколико јој не буду дали новца. А није мало тражила: 10.000 круна.

ПЉАЧКАЊЕ

Српску државу срамно су опљачкали Аустроугари а потпомагали су их Немци и то како су најбоље умели.

ВЕЛИКА ПЛАНА

„Аустроугарски војници су пљачкали и нису ништа плаћали. 10 дана пре њиховог одласка стигла је наредба да се престане са пљачком и реквизицијом. После тога се више нису усудили да чине толико зла као раније. Др Бубел је, кадаје одлазио, однео намештај."

Сведоци из Велике Плаие

ГРАД ПАЛАНКА

„Од када су ушле у град, аустроугарске трупе су имале право да пљачкају и туку људе без разлике. Пре него што ће поћи, аустроугарски војници су опколили пијацу и све покрали не плаћајући. Сутрадан су позвали власнике волова, коња, свиња, оваца и свега другог што су покрали и платили им трећину вредности робе. Као и претходног дана, сељаке су претукли и како су једног од њих чак убили бајонетом, многи нису смели да се врате. На тај начин плаћена је само једна мања количина робе и то по много нижим ценама него што је њена права вредност. Одлазећи, Аустроугари су упадали у куће, са бајонетима и пљачкали."

Сведоци из Паланке

ГРОЦКА

„Аустроугари су опљачкали кућу Илије Аврамовића, узели из ње намирнице у вредности од 60.000 динара и затим су интернирали њега и његову снају, Лепосаву Аврамовић. Официри и војници, правдајући се тиме да су то биле „неплаћене реквизиције" узимали су из кућа намештај, тепихе, веш и друго. Одлазећи, Аустроугари су опљачкали скоро све куће и отели су становницима новац. Тако, под претњом смрти, војници су узели др Папанајотису, 1.500 круна и његов сат. Код инжењера Бадера, украли су веш, сребрни стони прибор и др. Стрпали су у затвор Владисава Стојановића, претукли му мајку и узели му 3.000 круна, кошуље, пешкире и др. Претукли су Тому Јефтића и његову жену и узели им 1.050 круна. Милутину Нишлићу, једном сиромаху, војници су, претећи му, узели све штоје имао: 600 круна. Кости Пантићу су узели 2.000 круна, Савети Чолић, под претњом смрти, 4.000 круна, Тихомиру Дулићу, 1.000 круна и један прстен, Маци Костић, прстен с бриљантима, минђуше и новац, Тихомиру Ристићу, 500 круна и сат, Панти Русковићу ручни сат и др. Чим су стигли, Аустроугари су окупили у школи све становнике града а војници су за то време пљачкали празне куће."

Сведоци из Гроцке

БЕОГРАД

Пол Штол, швајцарски грађанин, из Луцерна: „Сведокје присуствовао и видео како Аустроугари колима исељавају приватне куће из града, чак и у присуству домаћина. Ова селидба обављена је по заповести војних и цивилних власти. Гувернер фон Ремен присуствовао је селидби."

Јозеф Гредингер, 31 год., из Мелингена, близу Цириха, швајцарски грађанин: „Када је сведок стигао у Београд, три месеца после уласка Аустроугара у град, ови су пуном паром исељавали и настањене и празне куће. Све је било послато у Аустроугарску."

Душан Тодоровић, аустроугарски полицајац, сада затвореник у Београду: „Капетан Драгић узео је из куће у Симиној улици бр. 13, један велики тепих, који није платио изговарајући се на ратно време. Капетан Таш узео је из кућа, тепихе и старо оружје. Једнога дана дао је детективу Фолнеговићу, један стари сребрни пиштољ, како би га овај продао у Бечу за 3.000 круна. Поручник Вебер је, претресајући, задржао за себе штофове, новац и једну српску официрску униформу. Био је оптужен за ту крађу од стране власника, али је био ослобођен кривице у војном суду. Мици Шпецлер је покрала из кућа, не плаћајући, намештај и клавире које је послала за Аустрију. Наводно их је узимала за официрске мензе. По повратку, војници послати због сузбијања побуне у близини Лебана, враћали су се са пуно украдене стоке."

Капетана Винценза Видмана, 45 год., шефа службе за интернирање, итд. испитивао сам у више наврата у војној полицијској станици у Београду, граду где је тренутно и затворен, и упркос извесних схватљивих прећуткивања са његове стране, дао ми је пуно интересантних обавештења о понашању аустроугарских официра у Београду. Та обавештења могао сам да проверим испитујући друге сведоке. Што се тиче пљачкања Видман ми је изјавио: „Одлазећи, пуно официраје однело велики број сандука пуних робе. Један од мојих војника рекао ми је једног дана: – Ви сте увек тако строги када узимамо који мали сувенир. Данас су из „Владе" однели пуне камионе тепиха и намештаја — Одељење за финансије је такође пуно ствари однело. Испред редакције Београдских новина, било је у моменту поласка, пуно камиона, претоварених сандуцима. Нећака генерала фон Ремена, Мици Шпецлер, одиграла је овде велику улогу. Урадила је много и заштитила је пуно официра. Она је та која је управљала. Узела је велики број клавира и других предмета који су јој се свиђали. Сви виши официри су се обогатили. Др барон Микаел Ланг, поручник и финансијски изасланик, однео је 45 пуних сандука.

„Немци су такође односили ствари. Тако, крајем 1915. године, послали су из Београда пет великих лађа пуних клавира и тепиха. Тепихе које нису могли да однесу, употребљавали су за своје коње. Капетан Драгић (онај који је украо тепихе), био је командант војне полиције, касније је био члан суда части и најзад „референт" почасног савета владе. Поручник Вебер био је шеф обавештајне службе у Крушевцу и имао са собом детектива Фолнеговића из Загреба или Карловца. Обојица су вршили претресе и крали су вредне предмете које су налазили. Уколико би се опљачкани људи жалили, поручник би наложио њихово интернирање. Обојица су осуђена, али војни суд их је, после интервенције значајних Веберових заштитника, ослободио кривице. Потпуковник Гелинек (бивши аустроугарски војни аташе у Београду) наложио је Немцима да опљачкају Вајфертову имовину „да би га казнио зато што је припадао *Народној Одбрани*. Командант Константиновић, чувар музеја, узео је много предмета из збирки. Мајор Франц, командант *Bezirkskommando* (Кнез Михајлова улица бр. 19) узео је пуно ствари из куће у којој је боравио, чак и 10 отирача. Овај командант био је из 32. пешадијског пука. Поручник Курц живео је на Обилићевом венцу бр. 10 или 15. Однео је са собом сав намештај из куће. У зиму 1916. године, остављен је код мене један

пианола, отет од војника пљачкаша. Маја или јуна, пуковник Кершнав је наредио да га донесу у штаб да би га касније послао у Беч."

Желео сам у овом извештају да изнесем само исказе припадника неутралних народа или Аустроугара, зато што су ове пљачке толико огромне, и да су о њима причали српски сведоци изгледало би да претерују.

Лично сам проверавао изјаве мојих сведока. Ишао сам у обилазак кућа које су Аустроугари „иселили". Куће потпуно празне, комплетно исељене од стране војника и официра покојне Двојне монархије, броје се на стотине. Тако кућа г. Николе Пашића, бившег председника Министарског савета, у Скопљанској улици бр. 1, данасу свом стану на првом спрату има само један оштећен лустер, сломљени диван и председникову бисту, рад Мештровића, бисту којој су Аустроугари поломили нос. Хотел „Москва", чији је намештај коштао 400.000 динара у злату, потпуно је празан. Пљачкаши нису оставили ниједан сто. Два од салона на другом спрату овога хотела, претворили су у кокошинце. Посетио сам још на десетине других „исељених" кућа које су припадале појединцима, друштвима, граду или држави, и свугде је био исти призор: све собе празне, иако су у њима боравили Аустроугари, биле су ужасно прљаве.

Такође сам са г. Винтровићем, начелником Одељења Министарства иностраних дела, г. Јовановићем, полицијским изаслаником и једним представником заинтересованих посланстава и конзулата, посетио посланства Француске, Енглеске, Италије, Белгије, Русије и Румуније и конзулате Сједињених Америчких Држава и Шпаније. Свугде сам констатовао пљачкање које су починили Аустроугари, којима су у том рушилачком делу сигурно помагали њихови немачки савезници.

У неким посланствима и конзулатима, у Посланству Италије и Конзулату Сједињених Америчких Држава, на пример, задовољили су се тиме да иселе намештај, поломе онај који нису могли да однесу и претресу и однесу један део архиве. У другим представништвима или су узели скоро све, као на пример у посланствима Француске и Енглеске, а у другима, посланствима Белгије и Румуније, уништили су оно што нису могли или хтели да однесу. Понашали су се као прави вандали!

Из приватних кућа, у којима су живели њихови власници, Аустроугари су узели сав намештај, тепихе, посуђе и све друго што им се свиђало. Понекад су тврдили да су све то реквирирали за потребе официрских мензи. Неки комади намештаја сигурно су били коришћени у тим мензама, али је већина ипак послата за Аустрију и Угарску. У анексу „Militaer-general-Gouvernement-Befehl" бр. 20, од 10. фебруара 1918. године, налазимо образац: „Ausweis",[12] о пореклу намештаја официрских мензи. У том обрасцу помињу се четири категорије покретне имовине: 1. намештај купљен о трошку државе или реквириран уз издавање легалне признанице, 2. намештај за који није издавана признаница, 3. намештај у власништву српске државе и 4. намештај позајмљен од приватних лица. Међутим, намештај који се помиње у овим категоријама, уколико није одмах послат с друге стране Дунава, пребачен је био у време када су Аустроугари евакуисали град, а ми када смо дошли, више ничег није било. Сигурно је такође да власници овог намештаја, без обзира да ли су, или не, имали признанице, никада нису добили ниједну пару од Аустроугара као одштету за отета им добра.

Мислим да никада раније нису виђене краће извршене на тако бестидан и бесраман начин као ове које су починили официри аустроугарске војске у Београду и другим градовима Србије које су окупирали. Сам гувернер Ремен, нимало се није устручавао, да у време евакуације Београда, са двоје великих теретних кола, пребаци на другу страну, дрва за грејање, украдена од Срба. Уосталом, тај угледни представник аустроугарске солдатеске, који је дошао у Србију без иметка, вратио се са 7 милиона, како сведочи његов сарадник, капетан Видман.

12 Исправа, пропусница, легитимација

ТРГОВИНА АУСТРОУГАРСКИХ ОФИЦИРА

Сви аустроугарски официри, чак и војници, бавили су се пословима у освојеној Србији. Принуђени судато сами признају. Полицајац Тодоровић и поручник Трнски, једна значајна личност у „влади", потврдили су ми да су се скоро сви официри без изузетка, бавили трговином — непоштеном — како на селу тако и у граду.

Главни инжењер у Смедеревском срезу, инжењерски поручник Лоренц, бавио се трговином и кријумчарењем. Куповао је робу у Бечу и продавао је у Паланци. С друге стране, куповао је ствари у Софији и продавао их у Бечу, наравно не плаћајући царину.

Поручник Гуршић, продавао је пасоше за Швајцарску, по цени од 7.000 круна по комаду.

Капетан Вагнер, из Обавештајне службе штаба, куповао је свињску маст по цени од 10 круна по кг, која је обично коштала у граду, 60 круна. Овај исти капетан, кога је помагао полицајац Стаглиар, бавио се трговином жице.

Капетан Шолер, такође из Обавештајне службе, бавио се на велико кријумчарењем и прибављао путне дозволе у Бечу, уз 10% награде за посредовање.

Потпуковник фон Гелинек, бивши војни аташе у Београду, обавестио је Врховну команду да су му Срби, на почетку рата, уништили намештај, иако му се налазио у Београду у сасвим одличном стању. Влада му је дала 8.000 круна одштете. Гелинек је затим продао тај неоштећен намештај за 10.000 круна, затим га је отео од његовог новог власника и однео, колима, у време евакуације града.

Капетан Фегете, куповао је дуван у Скопљу по цени од 60 круна по кг. Послао је 100 кг овогдувана као „ратну робу" на адресу Министарства војног. Тај дуван продат је у Бечу, по цени од 200 круна по кг, а у Београд су се вратили сандуци пуни папира за дуван, који је Фегете продао.

Генерал-мајор Бодмер, командант области Митровице, трговао је са Турцима, Хасан бег Прстином, Ибрахим бег Девом, Нечи бег Драгом, којима је давао дозволе да путују. Бавили су се алкохолом и шећером. Генерал је делио приход са Турцима. Благајник Милан Рогулиа је потврдио како је, када је Бодмер стигао у Митровицу, морао да задржи половину генералове плате како би платио своје дугове. Када је генерал отишао, имао је иметак од 100.000 круна. Поручник Едлер фон Озкеј, ађутант пуковника Кершнаве, и задужен за аутомобилски одсек, бавио се кријумчарењем војних аутомобила, за рачун трговаца, између Земуна и Београда. Скупо је наплаћивао своје услуге. Једнога дана је полиција ухапсила једног подофицира из поручниковог одсека, у моменту када је овај хтео да извезе кришом, четири гуме у вредиости од 2.800 круна. Озкеј је наредио да га одмах ослободе. Уосталом овај отмени официр био је један од саучесника Мици Шпецлер.

Поручник Курц, спекулисао је динарима. Био је благајник среске команде. Дегел из интендантуре, такође се обогатио спекулишући динарима.

Командант Шафранек, шеф Обавештајне службе, кријумчарио је злато, продавајући жицу.

Поручник Јушт, који је бринуо о снабдевању официрских мензи, тражио је 10% од својих добављача. На тај начин је зарадио више од 200.000 круна. Никада није био забринут зато што је радио са Мици Шпецлер и са гувернером фон Ременом.

Имам у свом досијеу још имена других официра — непоштених трговаца, али ово кратко набрајање биће довољно да покаже како су у Србији, аустроугарски војници схватили част своје војске.

РЕКВИЗИЦИЈЕ

Аустроугари су реквирирали све оно што је било могуће и на тај начин су опустошили земљу. Те реквизиције, малим делом су служиле за издржавање окупацијске војске. Већи део реквириране робе ишао је за Аустроугарску.

„Аустроугари су све реквирирали и одређивали јако ниске цене за реквириране предмете и плаћали су само половину. У почетку је једна српска комисија одређивала цене, али била је укинута. Аустроугари су плаћали меницом, за 100 кг жита — 39 круна, за 100 кг кукуруза — 27 круна. За шљиве, вино, зачин и кромпир, скоро да нису ништа плаћали. И још су крали на мери. Жито је становништву било рационално подељено. Постојале су комисије у саставу полицајаца који су сваком приликом претресали куће, да би видели да ли случајно становници имају који килограм више жита или кукуруза, од дозвољене количине. Уколико би полицајци пронашли килограм више или једну јагњећу кожу, власти би наметнуле јако високе казне. Килограм више кукуруза био је изговор за казну од 500 до 1.000 круна. Општина Велика Плана, као и друге општине, била је одређена да Аустроугарима обезбеди стоку, жито, јаја и др. Уколико не би могла да испоручи тражену количину, била би јој наметнута велика казна. Тако је општина Велика Плана платила казну од 4.000 круна а Лозовичка, казну од 10.000 круна. Нема општине која на тај начин није била опљачкана."

Сведоци из Велике Плане

„Аустроугари су пуно реквирирали а плаћали су само петину цене. Давали су, на пример, за једног вола који вреди 1.500 динара, 300 до 400 круна. Све житарице биле су реквириране и народује остављано само 7 кгжита или 7 кг кукуруза месечно по особи. Зоб и јечам, сав је реквириран а сељацима ништа није остављено. За време жетве количина житарица је повећана на 10 кг. Аустроугари су плаћали али јако мало: 1917. године, давали су за 100 кг жита — 34 круне, 1918. године — 37 круна. Вуна је сва реквирирана по цени од 3,5 круне по кг. Све предмете од бакра и месинга узели су а да ништа ннсу платили. Када су полазили, Аустроугари су још реквирирали 35 волова и јако их мало платили. Сведоку Јанићијевићу су платили 415 круна, за вола који вреди 2.000."

Сведоци из Умчара

„Житарице и све намирнице су Аустроугари опорезивали и реквирирали. На почетку су остављали месечно, 8 кг житарица по глави становника. Касније су смањили количину, прво на 6 а затим на 5 кг. Они који су сами производили жито имали су право да задрже месечно по особи, 9 кг. Аустријанци су реквирирали жито по цени од 33 круне за 100 кг и препродавали га јавно за 45 круна. Сав бакар, месинг и звона отета су без плаћања. Тако су била скинута 3 звона са цркве. Уколико би становници сакривали неке предмете од бакра или месинга, била би им одређена казна од 200 круна или 20 дана затвора."

Сведоци из Гроцке

Ових неколико исказа сведока из села и варошица, сасвим су типична: све је узето, јако је мало исплаћивано, становништво је било гладно. Ето шта се свугде чује. Аустроугари су извезли из Србије све што су могли и уопште им није било стало да ли ће локално становништво, у земљи коју су они експлоатисали, цркнути од глади. Сасвим супротно, то је ушло у њихов систем истребљења српског народа. Читајмо следећи проглас, који је потписао фон Ремен и који је објављен у „Militaer-general-Gouvernement-Befehl", бр. 110 од 7. августа 1918. године:

„Послат је из З… у Беч први вагон јечма и први вагон зоби од овогодишње жетве у Ваљевском срезу.

„Садржина два вагона, за којима су убрзо кренули и многи други вагони, била је пожњевена, прерађена и на савршен начин натоварена, тако да је стигла у добром стању у одредиште.

„Заслуга овог доброг резултата припада, у првом реду, команданту Ваљевског среза, генерал-мајору фон Доминичу, затим, што се тиче извршења посла, шефу станице у З…, поручнику Коломану Бушвалду.

„Изражавам своју захвалност (BelobendeAnerkennung) у име Врховне команде, генерал-мајору фон Доминичу, као и поручнику Бушвалду за њихову врло успелу иницијативу."

Аустроугари се веселе. Послали су прве вагоне јечма и зоби у Беч. Јечам и зоб украли су од становништва Ваљева које трпи глад!

Аустроугари су водили рачуна да, осим неколико килограма хране остављене за становнике, све остало буде њима испоручено. Сведоци су испричали како су полицајци претресали по кућама и како су за сваки пронађени килограм жита или кукуруза кажњавали са 500 до 1.000 круна.

У „Amst-Blatt"-у Команде Смедеревског среза, у сваком тренутку налазимо дуге спискове људи и општина којима су наплаћене казне зато што су сакривали намирнице. Мајски број из 1917, на пример, садржи између осталога, следеће казне:

Јелена Батинић, Азања	300 круна
Филип Стевановић, Мала Плана	600 круна
Исти	600 круна
Јован Радовић, Ст. Адзбег	600 круна
Перо Ђурић, Милошевац	600 круна
Чедомир Нешић, Марковац	200 круна

Јунски број из 1917. године, садржи списак општина којима је наплаћена казна за сакривање кукуруза:

Паланачки срез	
Општина Добри До	3.000 динара
Општина Ковачевац	2.000 динара
Општина Кусадак	3.000 динара
Општина Селевац	4.000 динара
Општина Баничина	1.000 златника
Великоорашки срез	
Општина Сараорци	2.000 динара
Општина Трновче	2.000 динара
Општина ВеликоОрашје	3.000 динара
Општина Велика Плана	4.000 динара
Општина Ст. Адзбег	4.000 динара
Општина Новиадзбег	3.000 динара
Општина Ракинац	4.000 динара
Општина Лозовик	1.000 златника
Општина Милошевац	1.000 златника
Општина Крњево	800златника
Општина Марковац	1.200 златника
Смедеревски срез	
Општина Липе	5.000 динара
Општина Водањ	2.000 динара
Општина Радинац	6.000 динара
Општина Скобаљ	4.000 динара
Општина Лугавчина	6.000 динара
Општина Врбовац	2.000 динара
Општина Мала Крсна	2.000 динара
Општина Осипаоница	800 златника
Општина Михајловац	1.000 златника

Примећујемо да су за неке општине казне наплаћене у динарима, а за друге у златницима. Док су Аустроугари унели свуда у освојеној Србији круну и потценили динар (на почетку су курс динара фиксирали на 0,50 круна), њихове власти наплаћују казне не у крунама већ у динарима! Зашто? Разлог је врло једноставан. Аустроугари су знали да је вредност динара много већа него круне и да сигурно неће остати у Србији. Хтели су да створе динарске резерве за период када дође до исплате рачуна.

Што се тиче наплате казни у златницима, разлог је сличан. Аустроугари су желели на тај начин да извуку за себе златнике које су сељаци сакривали.

ИНТЕРНИРАЊЕ

Аустроугари су интернирали на хиљаде и хиљаде Срба, у логоре, често штетне по здравље и без прикладних уређаја за хигијену. Последице тога биле су небројене епидемије које су коштале живота хиљаде интернираца, и које Аустроугари једва да су сузбијали. Напротив, учинили су положај интернираца још неподношљивијим и опаснијим тиме што су их подвргнули режиму глади.

Ево прво шта кажу о интернирању сведоци из неколико села и варошица:

„Аустроугари су интернирали око 100 особа из Велике Плане. Међу интернирцима, били су такође, Драгомир Стојановић, свештеник, 50 год., и наставници. У време декларације рата од стране Румуније, Аустроугари су тражили од општина спискове бивших осуђеника и бивших војника. Спискови су морали да буду готови за 48 ч. Сви ти људи, били су интернирани."

Сведоци из Велике Плане

„Пуно људи из Паланке било је интернирано, већ од доласка Аустроугара а међу интернирцима је било прилично жена. Када је Румунија објавила рат, заједно је било интернирано 36 особа из Паланке. Међу њима су се налазили: Влајко Симић, трговац, Сретен Јовановић, Љуба Митровић, Недељко Гачић, Александар Ђорђевић, Димитрије Николић, Власа Јовановић, апотекар, Панта Спасојевић, Димитрије Николић и његов син, Михајло Николић, и др. Цветко Влајић, Сава Влајић, Периша Стошић, Велимир Становић, Атанасије Лазаревић, Панта Спасојевић, и др., умрли су у логорима за интернирце."

Сведоци из Паланке

„Пуно људи из села било је интернирано. Тако је, само у месецу августу било интернирано 80 мушкараца из Умчара. То су били млади људи а међу њима су се налазили: Илија Јанићијевић, 18 год., Обрад Милићевић, 18 год., Живота Миловановић, 22 год., Стојадин Милићевић, 15 год., Радован Миленковић, 17 год., Јован Михајловић, 16 год., Милован Симић, 16 год., Милић Вукотић, 19 год., Лазар Којић, 17 год., Живојин Којић, 16 год., Живојин Маринковић, 18 год., и др. Петорица или шесторица интернираца се вратило, други су још увек у избеглиштву. После ових младих људи, интернирани су и други, на пример, Јован Милић, који се вратио после једногодишњег интернирања. Милић је био сакрио код себе свога зета Милорада Војновића, како би овај избегао интернирање. Због тога је он сам био интерниран."

Сведоци из Умчара

„Аустроугари су одмах почели да интернирају људе. Тако су интернирали Илију Аврамовића и његову снају, пошто су им претходно узели робу у вредности од 60.000 динара. Сретен Стефановић, познат као ватрени радикал, био је због тога интерниран. Свештеник Божидар Поповић, наредио је да на Петровдан звоне звона и због тога је био интерниран. Милутин Моравац, председник општине, који се био жалио на аустријског префекта, био је интерниран. Димитрије Николић, ватрени радикал, интерниран, итд. 50 особа из града било је интернирано 1916. године, у време декларације рата од стране Румуније."

Сведоци из Гроцке

БЕОГРАД

Колико је људи из Београда било интернирано? Још увек не знам тачан број, али је сигурно да их је било више хиљада. Испитао сам више интернираца који су се вра-

тили из логора. Такође сам испитао и бивше аустроугарске полицајце, као Видмана, Тодоровића, Трнског, који су били дубоко умешани у мере интернирања. Природно, сваки од њих хтео је да се ослободи одговориости за изазивање интернирања.

Тако је Видман изјавио да је од поручника Трнског примио спискове људи за интернирање, а понекад лично и од пуковника Кревата. По одласку поручника Трнског, спискове људи за интернирање састављали су поручник Фулановић, капетан Космић, поручник Тауб и секретар др Хорват. Видман додаје да су у почетку, отприлике у току пет месеци, сви мушкарци од 17 до 55 година, пошто су прошли здравствени преглед, били интернирани. У време објаве рата од стране Румуније, Видман је, по наређењу владе наредио масовна хапшења и на тај начин скупио око 400 Срба који су интернирани. Њихова имена нашла су се на списку који су му уручили Трнски и Пастровић. Румуни су били на посебном списку. Било је 60 до 70 особа међу којима и жене и деца. Свештеници су интернирани на основу једног владиног наређења, који је потписао капетан Стипетић, шеф Обавештајне службе. У јануару или фебруару 1916. године, око 40 младих људи из Београда, између 17 и 26 година старости, било је затворено зато што су „комите". Међу њима се налазио полицијски комесар Рајић. Ове људе пријавила је једна мађарска неговатељица, која је тврдила како се у цивилној болници крију комите, прерушене у болеспике, и да је ту сакривено оружје. Због те пријаве интернирани су такође доктори, Данић, Јанковић, Панић и управник болнице. Наређење да се ова четворица иитернирају, дошла је од владине Обавештајне службе, чији је шеф био капетан Стипетић.

Са своје стране, полицајац Тодоровић изјављује: „У тренутку објаве рата од стране Румуније, врховни командант (Oberkommando), информисао се о стању духа становништва. Влада је одговорила да има комита и да се очекује побуна. Врховна команда (претпостављам главни штаб), наредила је тада да сви сумњиви елементи морају бити интернирани. После тогаје влада, са своје стране наредила да се интернирају сви мушкарци од 18 до 60 година старости. Ова наредба дата је срескоj команди, која ју је проследила полицији. У Београду је Видман саставио спискове људи за интернирање. Он је могао да интернира и ослобађа људе. Политичка интернирања наређивала је сама влада (влада окупиране Србије) а извршавање је поверено полицији."

Поручник Трнски даје следећа обавештења у вези са интернирањем: „Пуковник Кревато примиоје наређење од „Bruckenkopfkommando" (команде мосто- брана) која се тичу интернирања мушкараца старости од 17 до 55 година. Процедура интернирања обављена је на следећи начин: Сви мушкарци који су долазили у Београд, били су обавезни да се пријаве полицији у 7 сати ујутро. Ту су морали да прођу испред Видмана и једног лекара који су их, зависно од њиховог здравственог стања, интернирали или ослобађали. Покојни пуковник—лекар, (Szel), се често и врло оштро жалио на капетана Видмана, који је био врло насилан према позванима. Видман је био груб и агресиван и интернирајући људе, није правио никакву разлику између виших чиновника и сељака. Тукао је оне који би се усудили да стављају примедбе.

„Био је то први период интернирања. Други, само што није уследио, а може се звати период Обавештајне службе. У тој служби налазио се чувени Клобучарић, који је око себе имао сумњиве људе, какав је и он сам био. Они су глобили народ и они који нису хтели да плате, слати су Клобучарићу који их је интернирао у сагласности са капетаном Стипетићем. 1916. године, када је Румунија објавила рат, влада је наредила да се интернирају сви мушкарци од 17 до 55 година. Следећи ово наређење, позвао сам све те људе и како нисам имао срца да извршим наређење, пустио сам на слободу 95 од укупно 100 особа. Због тога су ми одредили помоћника, капетана Пастровића и убрзо ме послали на фронт.

„Што се тиче Клобучарића, једног дана дошао је код мене капетан Ракасовић и

изјавио ми, да мује др Драшић из Сарајева рекао како га је Клобучарић замолио да уручи писма извесним угледним Србима и Хрватима. Затим је требало да претресе њихове куће и да тамо нађе лажна писма која им је подметнуо Клобучарић, лично."

Аустроугари су радије интернирали образоване мушкарце. Имам списак од 190 имена интернираних Срба у логору у Нежидеру. Међу њима издвајам имена 3 државна саветника, 10 лекара, 13 професора, 4 судије, 1 председника суда, 9 адвоката, 18 свештеника, наставника, студената, полицијских чиновника, 13 чиновника министарства, трговаца, од којих је један био са женом и деветоро деце и др. И сви ти људи морали су да раде за Аустроугаре као надничари.

ЖИВОТ У ЛОГОРИМА ЗА ИНТЕРНИРЦЕ

О животу ратних заробљеника и интернираца испричао сам у свом извештају под насловом: „Понашање Аустро-Германо-Бугара према затвореницима и рањеницима". Поново се враћам, посебно на извештај др Јозефа Хрничека, заведен у Министарству рата, под бр. 6.893 (пошто је мој извештај написан у току рата, нисам дао име сведока из страха од репресалија, с обзиром на то да му је породица била у рукама непријатеља; данас не морам да будем толико обазрив). Забележио сам бројне исказе људи који су се вратили из аустроугарских логора. Овде ћу дати само онај заједнички, извесног броја српских иителектуалаца.

Тодор Богатинчевић, 32 год., секретар у Министарству правде, Бранко Нешић, адвокат, 36 год., Добривоје Зарић, трговац, 31 год., Константин Деда, професор, 34 год. и Никола Деда, адвокат, 30 год., изјављују: „Сведок Богатинчевић, интерниран је од краја 1915. године, друга четворица су депортована у време објаве рата од стране Румуније. Први је одведен са деветорицом других грађана: Морисом Левијем, чиновником Француско-српске банке, Душаном Димитријевићем и др. Њихово интернирање било је наређено на основу Видманове пријаве а под изговором да су били комите, да су били везани за војну службу, и најзад, зато што су припадали партији старих радикала. Богатинчевић, када је Београд био преузет, није још био ослобођен, али је био „на одмору". Видман је тај који је хтео да интернира ове људе а Трнски који је тражио разлоге за то.

„Четворица других сведока је такође на одмору а Аустроугари су хтели да их присиле да раде у Београду: да носе дрва, раде на путевима и др. Сва петорица су успела да се ослободе ових радова уз помоћ лекара „Ревизионе комисије", доктора Крамер и Рисмондо. Грађани Београда, од 17 до 50 година старости, били су натерани на принудни рад. Могли су тога да се ослободе, плаћајући дневно 30 круна некоме ко би их заменио.

„Као што је речено, 4 последња сведока, интернирана су у време објаве рата од стране Румуније, под изговором да су припадали једној политичкој партији која је деловала против Аустроугарске. Београдје дао отприлике, 7.000 интернираца, укупан број интернирацау земљи коју су Аустроугари окупирали је око 150.000. Богатинчевић и Нешић, интернирани су у Хајнрихсгрину и Нежидеру, Зарић и браћа Деда, само у Нежидеру. У Хајирихсгрину су интернирци били заједно са војним затвореницима. Укупно ихје било 60.000. УНежидеру је било више од 12.000 мушкараца, 1.500 жена и 300 до 400 деце. Међу мушкарцима било је инвалида, болесника и стараца од 90 година.

„У току транспорта, Богатинчевић је био 30 дана у Петроварадину, у баракама без грејања и без сламе. У децембру месецу, када је било јако хладно, свукли су војне затворенике, затворили их, прво у једној бараци без грејања и затим их одвели на

купање, преко једног дворишта, 500 м ширине. Купање је обављено уједној бараци, где су мушкарце попрскали са кофом млаке воде, и потпуно мокре и голе, вратили их у њихову бараку. Много је ових војника који су зарадили упалу плућа. 1.500 војника и интернираца, путовали су четири дана и четири ноћи до Хајнрихсгрина, тако што им нису отварали вагоне и нису им дозвољавали да изађу напоље да врше нужду. Стигли су на место одредишта у једном ужасном стању."

„У Хајнрихсгрину је интернирцима све недостајало. Пуно њих је умрло. Свакога дана јс умирало најмање тридесеторо од хладноће и глади. У Хајнрихсгрину и Нежидеру, 30 до 40 мушкараца, понекад чак и 60 дневно, било је кажњено, вешањем. Једнога дана, др Миливоју Цермановићу, интернирцу из Београда, поручник Лантош је наредио да у Нежидеру прегледа стотину људи осуђених на вешала. Одбио је да то учини, а поручник, због којег је пуно људи отишло у гроб, злостављао га је на најгори начин. Као казна коришћено је такође печење живих људи.

„У логорима у Хајнрихсгрину и Нежидеру, храна је била очајна: мало парче хлеба, справљеног од кромпира, кукурузног брашна и пиљевине и једне течности коју су звали „гурлица". У овим логорима су затвореници били толико гладни да су јели траву. Људи су копали по отпацима не би ли нашли нешто што може да се једе. Једнога дана, у Нежидеру, један интернирације појео ногу од црknутог коња.

„Интернирци као и ратни заробљеници морали су да раде у граду и у селу. Искоришћавали су образоване људе за пољске радове. У Нежидеру је било 160 интернираних српских свештеника. Свештеници, као и наставници и чиновници подизали су жице у току годину и по дана.

„Војници су крали од интернираца њихов новац, сатове, чак чарапе и ципеле. Месеца марта 1918. године, Комитет из Берна, послао је ципеле интернирцима из Нежидера које је Комитет за интернирце разделио у одсуству команданта логора. Када се, месеца јуна, командант вратио са одмора, окупио је све интернирце и натерао их да скину ципеле које су добили од Швајцарске. На приговоре интернираца, одговарао је да је он једини газда у логору. Један број сељака није хтео да остане без својих ципела. Тада их је пуковник лично тукао. Уосталом, овај пуковник је често тукао интернирце и затворенике.

„1918. године, војници, пошто нису имали довољно ћебади, узимали су их од интернираца, који су тако остајали без њих. Пуковник Вајнграбер је преко католичких свештеника вршио живу пропаганду против српских затвореника и интернираца, код сељака из краја, који се, због тога нису усуђивали да продају храну несрећиицима. Једино плаћајући огромне цене — 12 до 20 круна за један хлеб од 0,750 кг, могли су да се опскрбе. Чињеница да је пуковник Вајнграбер био одликован, и да је Лантош, његов поручник — егзекутор глобљења, био именован за капетана, доказује да је управа логора у Нежидеру, логора који је дневно бројао велики број мртвих, била сасвим верна жељи владе. Када је стигла швајцарска и шпанска комисија, пуковник је наложио да се логор посебно уреди. Поправио је храну и хлеб и забранио интернирцима да говоре и причају о свом животу члановима комисија, који су, уосталом, увек били окружени аустријским официрима. Људи који су представљени истражитељима, доведени су да, уз велике повластице, посведоче, у повољном смислу о животу у логору. Само је један Данац, потпредседник данског Друштва Црвеног крста, могао дознати мало истине.

„Официри из логора, зарађивали су новац продавајући ствари украдене од интернираца и затвореника. Интернирци су коначно успели да оснују једну комисију од својих чланова, која је присуствовала дељењу намирница. Чланови комисије били су: др Недељковић, управник Српске банке у Сарајеву, Љуба Радовановић, професор у Пожаревцу, Божа Јовановића, свештеник из Београда. Ова комисија установила је да су официри крали месечно 30 до 40.000 круна, узимајући залихе.

„У току годину и по дана, ниједна новина, нити књига није могла ући у логор у Нежидеру. Тек је после једног енергичног протеста, командант допустио улазак штампе и новина, али оних које је он бирао. Болница — једна велика барака, без грејања, ништа није имала, чак ни најобичније лекове. Болесници су ту умирали од зиме и недостатка неге. Сифилис није био лечен. Била су два лекара: Гринфелд и Пох. Ниједан није обављао своју дужност.

„Пакети које је слао Црвени крст, једним делом су били украдени а једним делом су дељени тек када би им се покварио садржај. Дозвола за рад на селу, код приватних власника, морала је бити плаћена чуварима —подофицирима. Пуковник Вајнграбер, искоришћавао је децу интернираца, уместо паса, за лов, у време великих зима."

Овом исказу нису потребни коментари. Јасан је и отворен. Сведок Богатинчевић, уручио ми је своју „дозволу". Доктор права, Т. Богатинчевић, секретар у Министарству правде, овако је у њој оквалификован: „serbischerCivilarbeiter", српски цивилни радник! Сведоци су ми још дали једну разгледницу која приказује свакидашњи спровод ковчега, умрлих у Хајнрихсгрину. Види се двадесетак ковчега, а наводно је то био један дан са малим бројем умрлих!

РЕГРУТОВАЊЕ

У мојих претходним извештајима: „Повреде права и ратних конвенција" и „Понашање Аустро-Германо-Бугара према затвореницима и рањеницима", доказао сам да су Аустроугари постали саучесници у регрутовању српских поданика у бугарској војсци, тако што су испоручивали Кобурговој војсци македонске Србе које су они заробили. Такође сам истакао у извештају: „Повреде итд.", чињеницу да су људи из Беча и Будимпеште покушали чак да регрутују у своју војску српске избеглице које су у Швајцарској (стр. 266 и 267). Истрага с јесени 1918. показала ми је да су заиста они врбовали српске поданике у своју сопствену војску.

Ево, шта кажу сведоци, саслушани тим поводом.

„Деца српских грађана који су пореклом из Аустроугарске, била су регрутована у аустроугарску војску. То су била дакле српска деца грађана који су постали Срби. Бивши српски војници који су пореклом с друге стране Саве и Дунава, такође су били врбовани у аустроугарску војску, након што су одлежали у затвору.";

Љуба Новаковић, бивши министар, Божа Драгутиновић, Милан Золић, Тихомир Којић, Михајло Милошевић, Божа Тодоровић и Вацлав Турек из Паланке.

„Срби из Аустроугарске, који су постали српски поданици, као и српске избеглице с друге стране Саве и Дунава, били су регрутоваии у аустроугарску војску";

Станојло Бадер, Светозар Милановић, Панта Русковић, Никола Ивановић и Илија Аврамовић из Гроцке.

И још, у „Militaer-general-Gouvernement", бр. 10, од 19. јануара 1918, под бр. 20227, налазим следећу напомену:

„Одред војске, команда или организација у којој се сада налази пешадијски војник Пашо Оглу Идрис, из пешадијског пука И. Р. бр. 634, 3/4 чете, рођен и пореклом из Рожаја, срез Косово (Пећ), Нови Пазар, рођен 1888. год., регрутован 1916. год., муслиман и чобанин, мораће о томе одмах да извести војну генералну владу и да назначи горњи број."

Срез Косово је српско од 1913. године а Пашо је регрутован 1916. године. Дакле нема сумње да овај аустроугарски документ прећутно признаје регрутовање једног српског поданика у непријатељску војску. И пошто су људи из Беча и Будимпеште поступили на тај начин са Србима из Косова, јер Пашо сигурно није једини који је

врбован у војску покојне Двојне монархије, оно што нам говоре сведоци из Паланке и Гроцке, сигурно такође одговара стварности.

НАПЛАТА АУСТРО-НЕМАЧКИХ ДУГОВА

Ово су обавештења која мије дао г. Дирнбергер, Алзашанин, који већдуго година живи у Београду, о наплати аустро-немачких дугова на штету српског становништва.

„Као и у Белгији и Румунији, аустро-немачки освајачи Србије, чим је земља била окупирана, трудили су се да пребаце своја дуговарања на српске трговце. Али насупрот ономе што се до тада практиковало у Белгији и касније у Румунији, где је немачка војна и судска управа пружала директну сарадњу захтевима аустро-немачких поверилаца, у Берлину, Бечу и Будимпешти су установљена, у сарадњи са трговачким коморама, три цивилна бироа са задатком да усредсреде дуговања на Србију. Та три бироа су споразумио организовала један заједнички централни биро у Београду, којем су дали назив „Централа заштите немачких, аустријских и угарских поверилаца", а која има задатак да утера дугове. Осигурано је, у ту сврху, учешће војне управе која је доставила одлуку која укида српски мораторијум. Ова одлука, која је уосталом, крајње нејасна, иако се чини да даје извесне рокове отплате дужницима, ставља их у ствари на милост поверилаца и судова војне управе. Резултирале су злоупотребе свих врста које су изазвале оштро негодовање већине српских дужника и које ће још дуже време утицати на будуће усмерење српских трговаца.

„Повериоци једног истог дужника формирали су заједничку касу како би могли сразмерно да поделе наплаћивања а и да би дужницима пружили, путем већине, разне нагодбе. Задовољило се прихватањем месечног исплаћивања од малих дужника, према могућностима које су признали да имају, а многи међу њима су се на тај начин врло радо ослободили дуга, а да нису били на други начин узнемиравани. Али није исто било са великим трговцима, који су се у већини налазили ван земље и који су често у Србији остављали само једног ортака или пуномоћника, неспособног да се супротстави значајним захтевима који би га преко ноћи сатрли. Београдске радње и магацини били су скоро без робе, у новембру 1915. године, када је Србија по други пут била освојена, а оно што је у ствари остало од коже, вуне, памука и гвожђа, било је реквирирано или од војске, или по наређењу из Будимпеште, у корист централа за одевање, основаних у Аустроугарској. Централа поверилаца није примала потврде о реквирирању као начин наплате дугова, већ је захтевала исплату у новцу, чак и у случају када су дужници могли да дају само потврде. Педесстак трговачких кућа стављено је под секвестар, чак и оне најозбиљније и најпознатије по својој честитости и платежности. У неким ретким случајевима, остатак робе је обрачунат, док је за већину секвестар привремено служио као средство притиска на дужника да се споразуме са својим повериоцима. На тај начин је настао известан број споразума на темељу једног непосредног прописа који је варирао између 25 и 75% од износа потраживања.

„Међутим, главне српске куће, треба то рећи у њихову част, одбиле су да прихвате поступке који би повредили њихов углед и протестовале су, колико код поверилаца, толико и код гувернера, против неоправданог насиља који су доживеле од стране Централе заштите поверилаца.

„Треба приметити да су ове врсте споразума између дужника и поверилаца, до тада непознати у Србији, били већ одавно и вешто примењивани у Бечу и Будимпешти посредством „Creditorenvereine"[13], који постоје и у једном и у другом граду. Како су баш ти „Creditorenvereine" први предложили стварање Централе у Београду и управља-

13 „Савез кредитора"

ли бироима који су код њих отворени, бироима који су одлучивали о мерама које треба предузети против овог или оног трговца, на њима лежи одговорност за поступке које су примењивали њихови агенти у Србији. Било би добро да аустро-немачки трговци и индустријалци, који су међу собом делили, да тако кажем, тржиште ове земље, барем знају да су баш они који су се издавали за заштитнике њихових интереса ти, који су им, задуго ако не и заувек, отуђили српско тржиште.

„Аустроугарска је постала тако гадна у финансијском погледу, оснивањем у Београду филијала великих банака из Будимпеште и Беча, које су у недостатку правих банкарских послова, тражиле бенефиције, било закупом државних монопола, било залихама дрва за огрев, угља, или друге робе. Јавно негодовање достигло је свој врхунац нарочито због деловања Банке Андрејевић и комп. из Београда, творевине Угарске комерцијалне банке из Пеште. Банка Андрејевић, иако је установљена на основу српских закона, сматрала је да треба искористити утицај својих газда из Пеште, отварајући шалтере, не ради нових послова, због којих је сама Банка у Пешти отворила филијалу, већ да би примала своју активу и да би тајно ликвидирала. Поставила се међу стране повериоце Србије и послужила се Централом поверилаца да би у њој поставила своје лично особље. Под кровом Централе утврдила је дужнике. Прича се да је имала капитал у вредносним папирима од 8 до 10 милиона франака који је реесконтовала од малих локалних банака у унутрашњости, које су све престале са радом у току рата. Највећи број тих меница био је изравнан у динарима или франците у злато. Банка је понекад потраживала 150, понекад 160, понекад чак 200 круна за 100 франака и додавала је почетном капиталу 12% затезне камате за период дужи од 4 године.

„Дужник је на тај начин морао да плати 2 до 3 пута износ своје менице. Али како су менице имале у просеку три потписа, банка је захтевала исплату од свих потписника, тако да се дешавало да једна иста меница буде исплаћена више пута, јер су чиновници војне полиције, који су се бринули о убирању у унутрашњости земље, често инкасирали ослањајући се на рачуне које је банка направила.

„Насупрот томе, када су српски улагачи тражили исплату свог новца, банка је нудила исплату од 5% и круне, „ал пари", уместо исплату у динарима или франците у злато. Наводи се случај када је поравнала до 110 или 115 круна, док је од својих дужника захтевала 150 до 200 круна. Прича се такође да се пуно дужника, не само Банке Андрејевић, већ и фабрика пољопривредних машина и других добављача, ослободило дугова у целини или делимично а да нису примили назад менице које су они потписали. Инкасирања Банке Андрејевић, порасла су на 2 1/2 или 3 милиона, док су инкасирања Централе, извршена за добављаче, једва прелазила 12 до 13 милиона, од износа од око 40 милиона.

„Осим плаћања у готовом новцу, пуно дужника, власника кућа у Београду, натерани су били од Централе да се сложе са уписом хипотске на своје непокретности. Често би супруга дужника, у његовом одсуству, давала пристанак на то уписивање, без мужевљеве дозволе, да би избегла још веће проблеме и трошкове поступка.

„Већина апотека у Београду и унутрашњости Србије стављене су под војну управу и зависиле су од интендантуре. Чист приход од управљања био је коришћен, прво за издржавање породица власника апотеке, затим за плаћање претходних дугова спрам аустро-немачких добављача. Значајне суме прикупљене су на тај начин од стране војне интендантуре, у чијим рукама су изгледа остале. Такође, суме које је инкасирала војна управа у унутрашњости земље за рачун Централе поверилаца, нису јој још биле исплаћене, нити су према томе, раздељене повериоцима. Ради тога се треба бојати да ће повериоци, који нису добили суме које је инкасирала војна управа, касније наново потраживати наплату својих већ наплаћених дугова."

Овом излагању о аустроугарским финансијским махинацијама нису потребни коментари. Довољно је јасан. Ипак треба истаћи чињеницу да војна интендантура, којој

је наложено инкасирање у унутрашњости, није исплатила сакупљени новац Централи поверилаца. Врло је вероватно, имајући у виду навике ове господе, да је „заборављен", најмање његов велики део, у џеповима аустроугарских официра.

ПОРЕЗИ

Аустроугари, чим су постали господари земље, и противно одредбама Хашке конвенције, одмах су, на претеран начин, повећали порезе. Ево неколико примера:

Ђорђе Јанићијевић из Умчара, који је српској пореској администрацији плаћао годишње порез, 600 динара, 1916. и 1917. године, платиоје 2.400 круна а 1918. године, 2.550 круна.

Светозар Милановић плаћао је српски порез 2.000 динара. Аустроугари су му узели 7.270 круна. Када су одлазили, још су наплаћивали порезе.

Углавном су порези били 3 до 5 пута већи од оних које је тражила српска пореска администрација.

РАТНИ ЗАЈАМ

Аустроугари су натерали становништво освојене Србије да њима уписује ратни зајам. Тако су Срби морали да сарађују индиректно у рату који се води против њихових очева и браће.

„Сво становништво било је присиљено да упише три или четири пута, аустроугарске ратне зајмове и то под претњом иитернирања. Потпуковник Ерхек је, у име ратних зајмова, скупио у Паланци пола милиона круна. Ако би се десило да људи неће да упишу зајам, потпуковник их је позивао, наплаћивао новчану казну и лично их шибао. Становници Паланке и околине, морали су такође да потпишу за фонд цара Карла (фондација за удовице и ратну сирочад). Тако је Великоорашки срез за овај фонд уписао 30.000 круна."

Сведоци из Паланке

„Сељани су морали да купе четири пута облигације аустроугарског ратног зајма. Два пута су примили облигације, два пута нису ништа примили. 1917. годиие, за те зајмове је село морало да плати 5.000 круна."

Сведоци из Умчара

„Аустроугари су, под претњом интернирања, натерали људе из Гроцке да за њих упишу зајмове. На тај начин су у Гроцкој сакупили до 30.000 круиа. За први зајам издали су купоне, али не и за следеће."

Сведоци из Гроцке

ЛАЖНЕ НОВЧАПИЦЕ

Аустроугари су фалсификовали своју сопствену новчаницу од 20 круна. Лажна новчаница пуштена је у промет у последње време окупације. Ради се о једном прештампавању праве новчанице, фотомеханичким путем. Репродукција је добро урађена, мада су линије, као и у свим репродукцијама ове врсте, јаче намазане бојом, него што је то случај код оригинала. Осенчени делови су сиви, што јс такође особитост ове врсте репродукција. Међутим, све заједно показује стручњаку да је рспродукција урађена у радионицама врло добро опремљеним. Најзад, наличје, у избледелим бојама

(дугиним бојама), показује промену реда боја (боје су у смеру ширине новчанице, уместо дужине) а новчаница има још с предње леве стране и десне задње стране, натпис, исписан плавим мастилом: „IIAuflage" и „IIKiadas" („II издање").

Без двоумљења ову грешку приписујем самој аустроугарској влади из следећих разлога:

1. Тешко је извести добар фалсификат аустроугарске новчанице. Лажна новчаница је скоро савршена и могла је бити израђена само у врло добро опремљеним радионицама, као што су радионице аустроугарске банке.

2. Један обичан фалсификатор никада не би заменио редослед боја и такође не би означио своју новчаницу као лажну, натписом: „друго издање". Имитираобиштојем огуђебољеоригинал.

3. Новчаница је слободно била у оптицају под Аустроугарима и прихватиле су је све државне благајне.

Зашто су Аустроугари направили ову новчаницу? Одговор ми делује сасвим једноставан: Када су је пустили у оптицај, јасно су видели да ће требати у догледно време, да напусте Србију. Предвиђали су такође, да би после евакуације из земље, морали да врате безбројне новчанице које су ту оставили. А рачунали су да ће одбити тада плаћање новчаницама „другог издања", као лажним новчаницама. Могуће је, чак вероватно, да би људи из Беча или Будимпеште, да их српско-француске трупе нису брзо најуриле, пустили у промет друге банкноте „другог издања".

У својој каријери вештака, често сам имао да испитам лажне новчанице, али нисам видео тако смео фалсификат као овај који су извели Аустроугари у освојеној Србији!

Ево, господине председниче, резултата моје последње анкете у освојеној Србији, коју сам спровео од када су ваше победничке трупе ушле у своју земљу. Ова истрага далеко је од тога да је потпуна и намеравам да је наставим што је пре могуће. Међутим, резултати су занимљиви, јер омогућавају да се створи представа о томе шта су ваши непријатељи чинили у областима које су привремено окупирали. Тим поводом биће корисни у раду мировне конференције.

Париз, 1. марта 1919.

Р. А. Рајс

42. домобранска пешачка дивизија, позната и као ,,вражја дивизија", била је пешадијска дивизија хрватског домобранства унутар аустроугарске војске током Првог светског рата. Настала је мобилизацијом почетком рата и спајањем хрватских домобранских пуковнија с подручја Хрватске и Славоније. То је једна од најпознатијих и најозлоглашенијих војних јединица хрватске ратне прошлости. Свој ратни пут почела је на српском ратишту, у Срему, као део снага првог удара. Касније учествује у биткама на Церу, Колубари... У Колубарској бици је каплар Јосип Броз „Тито" постављен за командира извиђачког вода, да би након Колубарске битке постао ордонанс у штабу 42. ,,вражје дивизије".

ДРУГИ ДЕО
ЗЛОЧИНИ БУГАРСКЕ ВОЈСКЕ И АРНАУТА (1915-1918)

Српске жртве бугарских злочина, Струмица, 2. април 1916. године

Над српским становништвом систематски су спроведени безбројни масакри. Војници би напали села и опколили ненаоружане мушкарце, жене и децу. Убијали су их из ватреног оружја, бајонетима, или су их вешали.

86.
Бугарски цар Фердинанд – Бугарском народу

МАНИФЕСТ БУГАРСКОМ НАРОДУ

„Бугари,

Ви сте сви сведоци изванредног напора, који сам учинио у току годину дана, од како траје Европски рат, да бих одржао мир на Балкану и спокојство у држави. Ја и влада старали смо се, да до сад одржимо неутралност, те да постигнемо идеале бугарског народа. Обе ратујуће групе Великих Сила признају велику неправду, која нам је учињена поделом Маћедоније. Оне су сагласне, да је највећи део Маћедоније требао да припадне Бугарској. Само наша подла сусетка Србија остаде упорна пред саветима својих пријатеља и савезника. Србија, не само да није хтела да послуша њихове савете, већ злобно – халапљиво нападе милу нашу територију, и наша храбра војска беше принуђена да се бори за заштиту своје земље.

Бугари,

Сви народни идеали налагали су ми да 1912. г. позовем нашу храбру војску у борбу, у којој је са пожртвовањем развијена застава слободе и кидање ланаца ропства. Наши савезници Срби беху тада главни узрок, што изгубисмо Маћедонију. Исцрпљени и уморени, али не и побеђени, ми смо морали да савијемо наше заставе до бољих времена. Згодно време наступи много пре, него што смо могли очекивати. Европски рат клони се завршетку. Победоносне армије централних сила су већ у Србији и брзо напредују. Позивам бугарски наоружани народ на заштиту родног краја, увређеног од стране вероломног суседа и да ослободи поробљену нашу браћу од српског јарма. Нашеје дело право и свето. Заповедам, опет, нашој храброј војсци, да протера непријатеља из предела Царства, да потуче вероломног суседа и да ослободи терета нашу изнурену браћу под српским јармом. Ми ћемо ратовати против Срба, једновремено са храбрим војскама централних сила. Нека бугарски војник лети из победе у победу! Напред! Бог да благослови наше оружје!

Софија 1./14. октобра 1915. г.
На оригиналу сопственом руком Њ. В. Цара, написано.“

Фердинанд

Следују потписи свих министара

Велики рат Србије, књ. X, стр. 11-12.

87.
Генерал Нересов, начелник Војне инснекције Моравске области - Главном штабу, Ниш

Инструкција војне инспекције Моравске области
Предмет: Унутрашња политика области — Службена тајна
По наређењу војне инспекције Моравске области
Број 13.

Главном штабу Ниш

Са успешним развојем окупационе организације Моравске области и с обзиром на резултате које смо успели постићи у свим гранама управе, наш је задатак

да непосредно разрадимо основе целокупне унутрашње политике, политике која мора да нам пружи не само могућност да себи обезбедимо савршени ред и мир, већ и средства помоћу којих ћемо мало помало овладати душом становништва, тог становништва које нам је толико блиско по пореклу и крви. Та политика ће нам омогућити да придобијемо овај народ који је крв наше крви и да је његово уједињење са Бугарском за нас свршена ствар.

Да би се постигао овај узвишени циљ није довољно само да се то прижељкује на неки платонски начин, да се врши усмена и штампана пропаганда или држе беседе, већ су нам потребна дела, и то снажна дела и знатан утицај. Потребан је читав систем, један свеобухватни план који ће обухватити све чиниоце и све стране људске природе. Овладавање душом овога народа који је био силом и систематски отуђиван од Бугарске у току последњих 40 година, представља задатак који захтева велики напор и мобилизацију свих наших снага и средстава. Искуство је показало да су од свих средстава најефикаснија она материјалне природе. Међутим управо та средства су била скоро сасвим занемарена са наше стране. Стога је војна инспекција слободна да предложи Главном ратном штабу следеће мере које би требало да се прихвате:

1. Требало би дати право интернирцима у Старој Бугарској да се слободно баве радом у својим струкама, или пак дозволити им да раде оно чиме би обезбедили средства за живот. Могли би се користити и на радовима за армију, каквих има сијасет. Ове привилегије били би лишени интернирци који не заслужују поверење.

2. Са свима који су регрутовани у радне батаљоне требало би да се поступа као са војницима, а њиховим породицама обезбедити потпору државе какву уживају породице војника. Та мера, која не би изискивала велика средства, биће веома корисна за зближавање са онима који се регрутују за државне радове и показаће да се са људима из Моравске области поступа на исти начин као са онима из Старе Бугарске. Поред тога, тим људима треба давати одсуство као и бугарским војницима.

3. Бугарска држава требало би да потпомаже све оне који су уживали потпору српске државе, било као пензионери или инвалиди. Ова мера служила би као доказ да наша држава подједнако води рачуна о људима из Моравске области иако су они раније били у служби Србије, додуше силом прилика. Међутим, пензију треба дати само домороцима из Моравске области а не и онима који су ту дошли из Шумадије.

4. Свештеницима из региона, који су тренутно интернирани у Бугарску, требало би дозволити да врше службу, под условом да науче бугарски језик, да носе верска обележја и одежду бугарских попова и да у потпуности постану Бугари.

Да би се спровела бугаризација ове области, треба предходно уништити све што је српско, па ће се тако на рушевинама србизма изграђивати бугаризам.

5. Све бивше српске учитеље и чиновнике, који су штетни по нашу ствар у Моравској области, треба пресељавати у Стару Бугарску. Као штетни ће се сматрати сви они у чијем се ставу и понашању назиру елементи пасивног отпора.

Стога треба у једном или у више бугарских градова организовати течајеве бугарског језика за лица која би желела да се приме у неку бугарску државну или општинску службу.

Да би се остварile све напред наведене мере у циљу бугаризације Моравске области, сви ми који се налазимо овде – официри, службеници, војници и уопште сви који обављају неку јавну службу, морамо да радимо удвострученом енергијом. Нарочиту пажњу треба посветити развоју бугарских јавних и културних организација, које морају прерасти у моћне организације и снажан фактор бугаризације Моравске области.

Ево главних тачака наше политике у Моравској области:

I Циљевиунутрашњеполитике

1. Учвршћивати поредак и општу безбедност у области, али на благонаклон начин, што ће нам омогућити да овладамо душом овога народа.

2. Снажно потпомагати привредни и интелектуални развој становништва, у границама које нам дозвољавају ратне прилике.

3. Будити успавану бугарску свест у народу, уливајући дубоку привржености према Бугарској, бугарској култури, бугарском језику, бугарској прошлости и будућности.

Задатке из тачке 1. треба да остварују окупационе трупе и административне власти. Они ће то постићи помоћу организоване активности, снажне иницијативе, умешношћу и брзином.

Тачка 2. је посао делом државних органа, а делом зависи од школства, цркве и свих комитета, удружења и савеза бугарске националне културе. Само испољавањем велике љубави за ово дело, свестраним упознавањем услова рада и озбиљним проучавањем становништва може се постићи тај циљ.

Што се тиче тачке 3. то је задатак свих бугарских власти и уопште свих Бугара у области, који морају унапред припремити разборито смишљен план.

Задаци из тачке 3. захтевају пуно ангажовање свих наших снага. Њој морамо жртвовати све наше време, сву енергију и беспоштедно сва наша средства. Уствари, ако успемо у овом подухвату, остварићемо и прва два задатка, јер тиме осигуравамо, како чврстину поретка, тако и привредно богатство, а уједно обликујемо и бугарску свест становништва.

II Органиунутрашњеполитике

1. Све окупационе снаге са свим својим деловима и целокупним људством до последњег војника.

2. Све државне власти, сви чиновници до последњег вратара и послужитеља.

3. „Културна“ удружења са својим члановима и њиховим симпатизерима, новине „Моравски глас“ са свим својим сарадницима, све позоришне трупе, певачка друштва и тд.

Прва и друга група органа унутрашње политике су од највеће важности, док се трећа група не буде довољно развила.

Сви они који припадају тим групама и који су у сталном додиру са становништвом морају деловати, али увек по једном унапред и до појединости разрађеном плану, и то кроз разговор, на улици, на јавним местима, на пијацама, у цркви и тд.

Што се тиче треће групе, треба тако деловати, да се од ње створи веома моћна организација, која ће имати стални утицај широм целе Моравске области. Међутим, лица која ће учествовати у том раду не смеју да свој рад схвате бирократски, већ морају да схвате да је успешан рад могућ само у народу. Друштвене организације су организације народне и руководиоци и организатори ових друштава треба свој живот да проводе међу народом.

Улога листа „Моравски глас“, позоришиих трупа и певачких друштава је од нарочите важности. Све власти треба да им излазе у сусрет и у сваком погледу да им помажу.

И увек колико год се каже да се ради, никад није довољно. Ова друштва треба да развију огромну активност, да оснивају библиотеке, биоскопе и тд. који ће бити центри бугарске мисли. Задатак тих организација је да Бугари из Моравске области науче бугарски језик.

III Главни задаци свих Бугара: официра, чиновника, војника

1. Да су увек свесни свог националног осећања, као и мисије коју врше у области.
2. Да увек поштују име и народност бугарску.
3. Да воде рачуна о свему што говоре или чине, јер ће становници по нашим делима судити о нама и кроз наше понашање упознаће наше право и нашу снагу.
4. Да буду ревносни у вршењу пропаганде како би становништво што пре схватило своју бугарску националну припадност, осећање које је под српском окупацијом закржљало, а у неким крајевима области чак се потпуно изгубило.
5. Да дејствују свом снагом, целом душом и свим могућим и немогућим средствима како би овдашњи Бугари научили свој, тј. бугарски језик.

IV Политика према овдашњим Бугарима

Овдашњи Бугари се састоје највећим делом од становништва долине Нишаве, Тимока, Бугар Мораве и Велике Мораве. Њихов језик јс чисто бугарски дијалект, са неким српским књижевним речима које су продрле преко касарне, цркве и администрације за време српске управе. Сви обичаји и целокупна психологија тог становништва је бугарска. Ти људи врло добро знају да су у прошлости сачињавали део бугарског народа. Сеоско становништво, које је патријархалније од градског, више је очувало бугарски језик и свест. Извесни крајеви, околина Пирота, Бабушнице, Беле Паланке, Сурдулице, Власотинца, Врања, Лесковца и Ниша нису толико србизирани, као долина Тимока, а ова је опет мање србизирана од неких крајева око Велике Мораве.

Зависно од тих различитости међу овдашњим Бугарима у појединим крајевима треба да буде различито и наше понашање.

Према сељацима и грађанима који су србофили, морамо се поставити као непријатељи. Према њима не треба бити попустљив све док не постану свесни свог бугарског порекла и док се не изјасне да су Бугари и да желе да са својом великом бугарском породицом деле све радости и све недаће.

Према осталима, који нису србофили, треба да се покажемо као пријатељи, да им пружимо све привилегије, да учинимо све да нас заволе, да им у свакој прилици указујемо пажњу, једном речју да се према њима односимо као према браћи.

Ево како можемо да показујемо нашу благонаклоност према овдашњим Бугарима:
1. Са њима увек поступати братски.
2. Треба им умањивати реквизиције и порезе.
3. Треба их подржавати у трговини, пружати им олакшице при путовању и сваком приликом када затраже нашу помоћ.
4. Треба им помоћи у највећој мери у снабдевању храном, гасом, сољу, шећером и тд. и пружати им олакшице код органа државне управе.
5. Треба им пружати олакшице при извршавању њихових обавеза према држави: регрутације, реквизиције, порези и тд.
6. За њих треба обезбедити почасна места у манифестацијама поводом националних и државних празника.
7. Њих треба потпуно одвојити од србофила, и постепено их ангажовати да се боре против њих. То је од изванредног значаја, јер наш успех биће обезбеђен тек онда када се овдашњи Бугари сами добровољно почну супротстављати србофилима.

Ова последња тачкаје најважнија, и чим један део Бугара из ове области почне да се супротставља србофилима и да се бори против њих – што је и главни циљ наше унутрашње политике – дејством психолошког начела заразног зрачења, покрет ће почети да се снажно развија. На тај начин напредоваће и развијаће се све наше организације,

па према томе и наше национално дело, тј. бугарска национална свест у Моравској области. Ово неће бити лако – јер треба се подсетити да се ради о србофилској традицији дугој 40 година – али национално буђење биће ипак спроведено од стране самог становништва, снагом његових сопствених осећања.

Сва наша пажња треба да се усредсреди на људе из области који се декларишу као Бугари и који су склони да то буду. Тако ћемо придобити највећи део становништва за нас, а после тога придобићемо и осталу мањину. Томе циљу треба пажљиво и енергичио тежити у свим суседним областима старе Бугарске и постепено ће пробијати према западу. Задатак је свих наших органа у овој области да посвете сву своју активност томе узвишеном националном циљу.

Од овдашњег бугарског становништва морамо систематски и енергично да захтевамо:

1. Да потпуно одбаце и избаце известан број српских речи које су силом продрле у њихов бугарски језик у току српске окупације Моравске области, речи чији се списак даје у прилогу овога акта.

2. Да себе називају и свуда се изјашњавају као Бугари и да се тиме поносе.

3. Да искрено учествују у свим нашим слављима, нашим прославама и у бугарским националним удружењима.

4. Да активно учествују у нашој националној одбрани, да пропагирају бугарска осећања међу онима који још нису преобраћени у Бугаре. У том циљу потребни су нам Бугари из ове области који су већ постали стварни Бугари, који ће осталима служити за пример. Ти људи биће први борци за нашу ствар и цео успех зависиће у првом реду од њихове искрености и борбености. Тојенашенајважнијетактичкооружје.

Наша пажња треба да буде нарочито усмерена према селима. Управо тамо ћемо наићи на наше прве ослонце и подршку помоћу којих ћемо успети да разоримо србизам у градовима. Села треба супротставити градовима.

V Срби који су се доселили из Шумадије

Другу групу овдашњег становништва сачињавају они који су дошли из Шумадије у Моравску област и то Срби, Црногорци… Они су растурени по целој области и настањују вслики број насеља око Куршумлије и Прокупља. Управо они чиие центре српске организације и србизације Мораве. Они су уживали све могуће привилегије од стране српске државе и користили су их за асимилацију Бугара из Поморавља.

Та група становништва је непомирљива и међу њима су револуционарне идеје К. Пећанца нашле своје фанатичне поборнике. То су ти који су дигли руке против бугарске државе, а њихова српска свест је непоколебљива. Њихов језик нам је сасвим стран, а њихови обичаји, одећа и њихова душа су нам непознати.

Стога су следећи циљеви наше унутрашње политике.

1. Мотрити на њих из близа и стално их држати на оку.

2. Њихов утицај на Бугаре из области свести на нулу и систематски продубљивати разлику између те две групације становништва.

3. Сачинити списак о најутицајнијим од њих и присиљавати их да се декларише као Бугари или их пустити да емигрирају. У томслучајуолакшаватињиховуемиграцију.

4. Њих не фаворизовати, изузев оних који се преобрате у Бугаре.

5. Присилити их да говоре бугарски и да поштују бугарско име и државу.

VI Румуни (Власи)

Трећу категорију сачињавају Власи којих је око 200.000 у области, углавном у брдовитом крају између Неготина и Пожаревца а спуштају се до линије Параћин- Зајс-

чар. Та групација нема ништа заједничког са Србима, а са политичког гледишта су неутрални. Власи ће бити увек уз режим, који им обезбеђује удобан живот. Према њима се треба показати добрим, благонаклоним поштујући у свему обичаје, како би нас ти људи сматрали достојним поштовања, нацијом обдареном организаторским способностима и толерантном, али и нацијом која уме да господари. Узимајући у обзир да је међу њима увек било разбојника, а и сада их има, ове треба енергично сузбијати, указујући становништву да се то чини у њиховом интересу.

Од Влаха треба да захтевамо:

1. Да буду одани грађани и поданици наше државе.

2. Да поштују нашу културу, наш језик и нашу иницијативу.

3. Даговоребугарски.

4. Да се називају Власима или Бугарима, али никако Србима.

VII Јевреји, Турци, Грци и Цигани

Те групације су малобројне и не играју никакву запажену улогу у области, али имају свој политички значај било какве групе или као издвојене поједине личности.

Јевреји су сасвим безоблични. Ако се вешто воде могу се користити у пропагандне сврхе. Треба их најпре организовати у духу наше унутрашње политике. Њима треба да се говори и изричито захтевају услуге од њих. Излазити у сусрет само онима који се покажу као врло активни наши пропагандисти.

Турци и Цигани су сасвим малобројни и нису нам ни од какве користи. Према њима морамо поступати благонаклоно и строго.

Међутим све – Јевреје, Турке и Цигане треба користити и обавезно их одвојити од Срба.

Грци су по нас опаснији и према њима ваља применити енергичну политику. Понајмање их треба фаворизовати. Треба их ставити под контролу, како се не би груписали и организовали. Ове људе треба стално држати под присмотром. Грцима се има ускраћивати свака привилегија или специјална дозвола. Сањимапоступатитачнопословузакона.

VIII Становници из других области, интернирани у Поморављу

Њих сачињавају Грци, Турци, Албанци и затим упорни србомани и гркомани.

Лако је сазнати психологију интернираних: они су обузети мржњом према онима који су их интернирали. Очекивати од њих да ће се приклонити нашој ствари – чиста је заблуда. Не треба да се надамо ничем добрим од стране интернираних о којима се и не зна које су народности.

Ево поступака које треба примењивати према интернирцима:

1. Колико год је могуће треба их издвајати и не дозволити им да се оформе у значајне групе или колоније.

2. Треба мотрити на њихове везе са овдашњим становништвом.

3. Стално их проучавати и искористити оне који желе да нам буду на услузи, пружајући таквима мање привилегије.

4. Управљати и користити се интернирцима је мукотрпан посао који изискује много енергије и проницљивости. Најважније је проналазити и користити оне који су склони да нам служе.

Гркомане треба сасвим издвојити од Грка и наметнути им њихову бугарску националност коју су изгубили.

Србомане, уколико их има, треба послати у Стару Бугарску где могу поново открити своју првобитну националност.

Грке, Турке и Албанце треба злостављати.

IX Избеглице

Избеглице из Македоније су малобројне, а према националности то су Бугари и Турци који су емигрирали из Турске. Највећи део њих су сељаци, а нешто мало их је варошана, из Дојрана, Ђевђелије и Битоља. Они нису важан елемент у погледу квалитета, али се могу користити пошто говоре бугарски и бугарофилске су свести. Треба их постављати да буду наши чиновници, службеници, слуге – уопште узимати их у службе у којима су „мајстори". Идеју да су Бугари треба им улити у главу, да постану свесни тога и да се поносе тиме.

У мукотрпном послу истребљења србизма морамо користити и најситнија средства.

Код избеглица треба енергично применити следеће:

1. Треба их фаворизовати у свим њиховим пословима, у трговини и њиховим струкама.

2. Са њима треба поступити благонаклоно, љубазно их прихватати, једном речи треба да осећају да представљају за нас неку вредност.

3. Водити рачуна о њиховом смештају и исхрани.

4. Уколико раде, треба их добро награђивати. Међутим, ваља избегавати да се запосле на јавним радовима.

Са своје стране они су дужни:

1. Да се поносе што су Бугари;

2. Да говоре својим језиком (бугарским);

3. Да се клоне србизма;

4. Да сачувају своје обичаје;

5. Треба да су потпуно свесни да су господари и, маколико били ситни, да могу много учинити у корист бугарске администрације у Моравској области, јер могу озбиљно утицати на развијање бугарске националне свести код становништва Поморавља.

X Македонци, Цинцари и сви остали који су се доселили из Македоније у Србију пре рата

Македонци живе расуто у неким градовима и нису бројни. Овде никада није било македонских насеља као што их је било у бугарској империји. Стога Македонци у Србији нису никада пре рата играли неку политичку улогу, као што су то чинили у Бугарској.

Цинцари представљају нама противнички елемент. У прошлости они су били увек против нас. Упркос тога они се деле у две групе: једни који су отворено и искрено уз нас и они који су остали Срби и фанатични Цинцари. Прве треба ангажовати у нашој пропаганди за рад на враћању бугарске свести код становништва Поморавља, а са другима поступати као са непријатељем. Са осталим, Грцима, Јерменима, Јеврејима, предратним дошљацима из Македоније ваља поступити на исти начин као са њиховим сународницима у самом Поморављу.

XI Лица према полу и животном добу

Што се тиче активности разних лица према добу старости и њиховом полу, ми смо кроз искуства дошли до следећих важних сазнања, које ми Бугари треба да разумемо да би нам послужила као оријентација за наша схватања и наше деловање.

Неоспорно је установљено да су најзначајнији и најжешћи шовинисти увек жене. Оне су живо језгро српскога духа и најактивнији агенти тајне српске организације.

Жене су курири тајне поште; оне су идеолози организације; оне су главни пропагандисти, агресивне су и опасне.

Искоришћавајући природну наклоност мушкараца према женском полу – што је потврђено и код наших овдашњих Бугара, у Моравској области – жене развијају опасне активности против свих наших подухвата у тој области. Својим лепим очима и својом лепотом, својим изазивањем подавајући се добровољно и са предумишљајем, овдашње жене држе се за једног нашег официра или чиновника, врше на њих јак утицај и искоришћавају их за потпомагање српске ствари и деловања против наше пропаганде.

Крајње је време да се стане на пут том страшном злу које може да нас кошта једног дела наше нације и да уздрма безбедност наше државе. Време је да се прекине са том женском хипнозом и да се јасно сагледа права природа тог зла и сва његова величина.

Према женама наша унутрашња политика треба да буде усмерена на следеће:

1. Не дозвољавати ни једној жени да путује по области изузев оним које се декларишу као добре Бугарке или које су учлањене у бугарска национална удружења и посећују наше свечаности, приредбе, књижевне вечери и тд.

2. Не треба помоћи женама и њиховим породицама осим ако се изјашњавају да су добре Бугарке.

3. Све жене морају говорити бугарски и не треба узимати у обзир ниједну њихову усмену или писмену молбу ако није упућена на бугарском језику.

Ради постизавања тог циља треба сачинити списак свих интелигентних и утицајних жена које би могле играти макар и незнатну улогу у пропагирању србизма.

Становништву зависно од доба старости треба прилазити на следећи начин:

1. Старци који се присећају свог бугарског порекла. Од њих су за нас добри само они који се изјашњавају да су Бугари и активно раде за нашу ствар. Сви остали су неупотребљиви за нас. Они су фанатици као они који су променили веру. Према првима морамо бити нарочито љубазни и благонаклони, а према другима бићемо веома строги. Ови последњи су за нас најопаснији људи.

2. Људи између 40. и 55. година старости: они су постали Срби традицијом, пошто су били сасвим млади у време српске окупације. Били су у добу када се врло лако прилагођава страном духу. Но ова врста људи је подложна да поново буде асимилирана од наше стране.

3. Људи између 36. и 45. година старости: то је доба најживље активности код свих нација, па ту врсту људи морамо најпажљивије да простудирамо свакога понаособ да би их добро упознали.

4. Људи од 20. до 36. година старости: они су плаховити као сви млади људи, но нису баш много опасни. Још су сувише млади да би им карактер био изграђен и зато нису опасни.

5. Људи млађи од 20 година: то је маса сасвим младих коју је лако, не само неутралисати, већ се могу придобити да се боре за нашу ствар.

Што се тиче жена, године код њих не играју никакву улогу, јер је установљена чињеница да су жене једнако опасне без обзира на старост.

Према томе, искорењивање србизма захтева истребљење српских жена које су најмоћнији чиниоци србизма.

XII Лица према њиховој професији

Унутрашња политика која не води рачуна о различитости карактера људи која проистиче из разлике у занимањима, представља политику која ће врло брзо крахирати. У том погледу недостаје нам општи акциони план за Моравску област, па се зато излажемо опасности да починимо неку непоправљиву грешку.

Због тога дајемо следеће карактеристике лица према њиховим професијама:

1. Српски свештеници: они представљају суштински израз српске свести. Треба их уклонити из области и не дозволити им повратак. Уколико има још кога од свештеника у области, треба их одмах интернирати. Изузетак се може чинити једино са онима који се изјасне да су Бугари. Ови морају да носе одежду бугарских свештеника и да врше верске обреде на бугарском језику. Ако је неко од ових свештеника интерниран, треба га пустити да се врати.

2. Српски учитељи: они неће никада постати Бугари, те зато ако остану у области то није за нас добро. Они треба да остану у интернацији и не сме им се дозволити повратак.

3. Српски чиновници: у њих не треба имати никакво поверење. Најопаснији су они који су били на високим положајима: окружни начелници, на пример. Њих никако не треба оставити на територији области, јер ће увек вршити утицај на становништво. Требало би да им се благонаклоно омогући емиграција или да им се нађе неко запослење у Старој Бугарској.

4. Активни чланови бивших партија: сви који су се активно бавили политиком и учествовали у разним српским политичким партијама пре рата опасни су. Међу њима најопаснији су они који су припадали Пашићевој странци. Треба их држати под присмотром и присилити их да „емигрирају“ у Бугарску.

Либерали – што значи Пашићеви противници – су нешто мање опасни. Могу им се пружити неке олакшице ангажујући их, ако је могуће, да роваре против радикала.

Ради уклањања по нас опасних елемената мораћемо се послужити подстицањем подвојености између припадника политичких странака.

5. Бивши државни и општински службеници: то су кметови, лекари, инжењери, агрономи, судије и тд. Не треба им поклањати поверење и проучавати их да би се упознало њихово мишљење и понашање.

6. Хотелијери, угоститељи, фотографи, апотекари, бакали, сајџије, кобасичари, кројачи и тд.: проучавати их и класификирати их.

7. Адвокати и књижари: ови су за време мира представљали најактивније чланове политичких организација. Треба оценити њихов степен опасности по нас. Углавном не треба им веровати и биће увек корисно интернирати или их пустити да емигрирају у Стару Бугарску или пак у део Србије под окупацијом Аустрије. У сваком случају они нам не могу бити од користи.

8. Банкари, мењачи, трговци: с обзиром на њихов материјални положај, они су склони и кадри да одиграју значајну политичку улогу подржавајући српску свест код овдашњег становништва. Треба их држати под контролом а најопасније међу њима интернирати.

9. Трговачки путници, кочијаши и тд.: опасни су као курири тајне српске организације. Треба будно изблиза мотрити на њих. Онима који су сумњиви, забранити обављање професије.

10. Деца или чланови породица оних који су у српској војсци официри, подофициpи или војници: њих можемо врло тешко придобити за нашу ствар, теже од оних који немају никога у српској армији. Треба врло строго мотрити на њих и не треба им веровати.

11. Варошани и сељаци: сељаци су доста очували своје бугарске обичаје, наречје и традицију, у знатно већој мери од варошана. Треба их придобити за нашу ствар и помоћу њих разбити српски дух градова.

Од сељака треба да захтевамо:

1. Да стану отворено на нашу страну у борби против србизма у градовима.
2. ДасебеназивајуБугарима.

3. Да из свога речника избаце сваку српску реч прихваћену за време српске окупације.

Уопште треба их морално и материјално подржавати, поступати благонаклоно према њима и тако их потпуно одвојити од варошана, како ови не би могли утицати на њих. Подржавајући сељаке увек и на сваком месту, можемо се надати лепом успеху у том одвајању сељака од градског живља.

XIII Дужности свих становника без обзира на пол и старост

1. Треба да говоре бугарски, да се називају Бугарима и да обнове своја бугарска осећања која су имали пре српске окупације.
2. Морају потказивати све оне који роваре против бугарске државе и наших интереса.
3. Треба активно да сарађују у свим бугарским националним подухватима.
4. Треба да нам помогну у нашим напорима да обезбедимо снабдевање области и читаве државе, како би успели да победоносно окончамо рат.
5. Своја писма и преписку треба да пишу само на бугарском језику.
6. Треба да похађају течајеве бугарског језика и да на тај начин забораве српске изразе.

XIV Њихове повластице

1. Дозволе за путовања.
2. Дозволе за бављење трговином.
3. Олакшице у снабдевању.
4. Пуштање интерниараца на одсуство.
5. Могућност за раднике на присилном раду, који раде код разних компанија, да се могу запослити да раде у свом родном месту.
6. Ослобађање радника и ратних заробљеника.
7. Олакшице у разрезивању пореза, реквизиције и тд.
8. Олакшице о додели станова и тд.

Све те привилегије дају се само оним лицима која се отворено изјашњавају да су Бугари и који активио учествују у бугарској пропаганди. Моравска област је била бугарска и мора да остане бугарска. За бугарску нацију то је од капиталног значаја. Без Поморавља, Бугарска ће бити присиљена да се вечито бори за своју властиту храну и да на то троши своје снаге. Она неће моћи никада да развије своју националну културу и своје благостање. Помоћу Поморавља Бугарска ће ући у ред европских сила, као држава достојна поштовања и тражена за савезника.

XV Најстрожејезабрањеносвима

1. Реч „Србин“ мора у потпуности да нестане и нико несме да је изговори. Свиимајудајесасвимзабораве.
2. Забрањује се изговарање и употреба српских речи.
3. Писане или усмене молбе неће се разматрати уколико су састављсне на српском језику.
4. Забрањено је певање српских песама.
5. Забрањено је говорити против Бугара пред овдашњим светом.
6. Забрањено је говорити против власти и против бугарских наређења.

7. Забрањено је пружити било какву олакшицу особама за које се зна да су загрижен и србофили.
8. Забрањено је рђаво поступати са овдашњим људима (Бугарима), макар и сви били сумњиви, док се њихова кривица утврди.
9. Забрањено је дописивање на српском језику. Цензура неће пуштати писма на српском језику.
10. Уопште се забрањује употреба српских натписа на радњама, на надгробним споменицима итд.
11. Забрањеноје давање српских имена новорођеној деци.
12. Забрањено је давање српских назива улица.
13. Сва лица која се обраћају бугарским властима мора то да учине на бугарском језику, без икаквог посредника. У томпогледутребабитивеомастрог.

Треба имати на уму да су Срби за време своје краткотрајне окупације Македоније предузимали драконске мере у циљу србизирања језика – који је бугарски. Треба се подсетити да нису куповали месо у Македонији од људи који нису говорили српски. Шта више, српски кметови су у Македонији будно мотрили да се Македонци служе искључиво српским књигама и библиотекама. Ако је неко тражио нешто, кмет није хтео да му изађе у сусрет већ је говорио: „Иди најпре да прочиташ било коју српску књигу."

Тако су поступали Срби, а добро су знали шта су хтели да учине. У свему морамо да следимо ту исту политику.

Начелник инспекције:
Генерал-лајтнант: Нересов
Помочник, генерал-мајор: Тасев
Шеф Главног штаба, пуковник: Дрвингов

Напомена: Ово наређење треба пажљиво чувати и закључати после сваке употребе. Документа о повреди Хашке конвенције, I, Париз 1919.

88.
Грковић, начелник округа штипског – Стојану Протићу, министру унутрашњих дела Србије

Шифра из Штипа
Од 9. новембра 1914. год.
Предата у 10.30 пре подне
Примљена 8 у вече

Г. Министру Унутраш. Дела.

Господин Рајс пропутовао је овај округ и јуче по подне отишао за Велес и даље. Прешао је из Кратова у Кочане; Царево Село, Берово, Радовиште па у Штип.

Резултат његове анкете за нас је веома повољан. Уверио је се и да не стоје ствари онако како их Бугари представљају, као и да онамо што постоји нису узроци које Бугари наводе.

Начелник окр.
Грковић

АС, МИД-ПО, 1914, ф. XVI/259

89.

Никола Пашић, министар иностраних дела Србије – Бошку Чолак Антићу, краљевском српском посланику у Софији

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ДЕЛА
ПОЛИТИЧКО ОДЕЉЕЊЕ
Но 3809

Господине Министре,

Част ми је послати Вам приложени одговор на ноту Краљевске Бугарске Владе од 21. марта о. г. Бр. 550, који ћете изволети предати Господину Министру Председнику и Министру Иностраних Дела бугарском заједно с прилозима. Фотографије ових прилога узете с оригинала на раду су и биће Вам послате чим буду готове.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом одличном поштовању.

Никола П. Пашић

ГОСПОДИНУ
ГОСПОДИНУ БОШКУ ЧОЛАК-АНТИЋУ
КРАЉЕВСКОМ СРПСКОМ ПОСЛАНИКУ

Софија

На ноту Краљевске Бугарске Владе Бр. 550 од 21/3 марта 1915. г. Краљевском Српском Министарству Иностраних Дела је част одговорити следеће:

Још пре више од месец дана Влада је добијала извештаје од пограничних војних и цивилних власти да се на територији Краљевине Бугарске спрема један огроман број чета са задатком да око Ускрса изврше упаде великих размера, а нарочито на жељезиичку пругу и мостове између Ђевђелије и Зеленикова. План је према тим извештајима био да те чете, састављене од муслимана и хришћана, а измешане с одбеглим регрутима с наше територије, изврше једновремено упад у нашенове крајеве и изазову нереде и помогну нашим непријатељима.

Краљевска Српска Влада је скретала пажњу у неколико махова непосредно у Софији и посредно у Нишу на ове припреме, на што је добијала увек категоричне изјаве да су овакве наше претпоставке неосноване, а такви упади с бугарске на српску територију апсолутно искључени. Последњи пут је Краљевска Српска Влада добила такво уверавање марта о. г.

По струмичкоме догађају опсежна истрага, прибирање докумената и материала још трају, али је Српско Краљевско Министарство Иностраних Дела у могућности да одговори на поменуту ноту према ономе што је досада утврђено.

Краљевска Бугарска Влада тврди да је у селима турским у околини Валандова и Тиквеша плануо устанак муслимана, да је српска војска опколила ссла и да су устаници са масом жена и деце прокрчили себи пут ка бугарској граници и успут, непрестано у бегству и гоњени ватром из топова и пушака, масакрирали, српске војнике и граничне стражаре, имали времена да их спаљују живе, поливају гасом, секу им језике, уши и т.д.

Поменуто тврђење на одговара материалним фактима која су утврђена, па досад прибрана материална факта чине необорив доказ да је овај упад, овако великих размера био спремљен на територији Краљевине Бугарске.

Поменута факта досада утврђена ова су:

1. Прикупљање комита вршено је у највећој тајности. Од бугарске границе до струмичке станице поубијани су готово сви војници на караулама и у посадама почевши

од 2 часа ујутру 20 о.м., дакле од момента кад је констатован прелазак чета из Бугарске. Међутим, борба око струмичке станице и појединих објеката на нашој жељезничкој прузи вођена је у подне и по подне. Погранични стражари и посаде по селима поубијане су ујутру 20. о.м., а чете су се почеле повлачити тек сутра дан пред вече и према томе нису могле поубијати наше стражаре, палити карауле и мрцварити лешеве у свом повлачењу. Стражари, који су остали живи и појединa мања наша одељења из посада повлачили су се постепено пред надмоћнијим непријатељем од границе ка прузи, где су се зауставили и с војском која је стигла у помоћ, одбранили пругу од нападача. У осталом не може се ни замислити да се код струмичке станице води борба уз учешће артиљерије, а да наше посаде у правцу бугарске границе не чују борбу, мирно остану на својим местима, сачекају повлачење четника, буду од њих изненађени и побијени. Немогуће је замислити ово за то што је раздаљина од места борбе до границе бугарске на овом месту врло мала. Најзад, искључено је, да су чете у овом повлачењу имале времена да врше она недостојна унакаживања лешева наших војника. Према томе, не може стојати тврђење у поменутој ноти Краљевске Бугарске Владе да су побуњеници у повлачењу побили наше војнике. (Видиприлог А, Б, Ц)

2. Упадачи су приликом повлачења вукли собом своје мртве и рањене да би утрли сваки траг о њима. При свем том, они су на бојном пољу оставили приличан број својих мртвих другова, међу којима има и родом из Краљевине Бугарске и Аустро-Угарске. Ухваћен један рањен четник, родом из Бугарске, дао је изјаву на саслушању које се овде прилаже, из којег несумњиво излази да је упад спремљен на територији Краљевине Бугарске у струмичком крају. Ово исто потврђују и саслушања осталих похватаних и испитаних по струмичком догађају. (Видиприлоге)

3. Уверења званичних бугарских власти и бугарских лекара у државној служби, која су нађена на погинулим четницима. Види прилоге Б, Ц, Д.

4. Шињели са жутим дугметима с ликом лава који су упадачи четници оставили на терену при своме повлачењу; капе и торбе војничког облика; бомбе, оружје и муниција каква је у употреби у бугарској, аустријској и турској војсци; куршуми думдум. Сви се ови предмети налазе у Краљевском Српском Министарству Иностраних Дела.

5. Дописна карта која је из Софије послана на адресу четника у Струмицу са жигом софијске и струмичке поште.

6. Аустријска војна књижица нађена на једном погинулом четнику, која гласи на име Игнаца Рибичке, родом из Аустро-Угарске, из 99. регименте. Овај убијени четник не може припадати „побуњеном месном становништву“, као што не припада томе становништву ни рањени четник Хусеин Хасан из Бањске у Краљевини Бугарској. ВидиПрилоге Б.

7. Правилност напада као и правилност одступања четника да се закључити да су упадом могли руководити само људи обучени ратној вештини. Четници су војничким трубама давали знаке и сигнализирали једни другима. Топовима српским, које су упадачи били за једно кратко време преотели, дејствовали су противу наше одбране, а руковање топовима не може бити познато неуким сељацима. Са наших положаја за време борбе видело се једно… превијалиште и његово особље на раду. Такођесејасновидела и коморачетника.

8. Једнодушни искази очевидаца сведока да су ово били четници из Бугарске и од чијих се саслушања овде прилажу само неколика, јер су сва једнообразна.

9. У време упада и напада на нашу жељезничку пругу велики српски транспорти имали су се кренути из Солуна за Србију, а о томе није могло бити извештено месно становништво. По току и месту борбе очигледно је да је напад имао за циљ нашу жељезничку пругу и мостове, да би се Србији, Русији и Румунији пресекла веза са Солуном.

10. Већи део мушког становништва способног за војну службу из ових крајева налази се у српској војсци на бојноме пољу, а устанак не дижу заостали старци, жене и деца.

11. Никакво оружје становништво ових крајева није имало при себи.

12. Сва поља из којихје становништво одведено потпуно су обрађена што је несумњив доказ да се ово становништво није спремало да бежи него да је одведено на силу или наговорено да с четницима пређе у Бугарску.

13. До сада на овоме месту и на исте жељезничке објекте било неколико напада, за које је све утврђено да су спремљени у Бугарској, а није било ни речи о каквом устанку.

Саопштавајући овај одговор Бугарској Краљевској Влади Српска Краљевска Влада сматра да је утврђено да је цео овај догађај припремљен на територији Краљевине Бугарске и да ће према томе Краљевска Бугарска Влада, пошто су кривци успели да се врате на бугарску територију, предузети најодсудније мере да се они похватају, да се ствар правилно иследи и све кривце који су у ову ствар умешани постигне заслужена казна. Најзад, Краљевска Српска Влада се нада да ће, с обзиром на више пута даване јој изјаве од стране бугарског Председника Министарства и Министра Иностраних Дела, ово бити последњи пут што се слични догађаји као овај у струмичком крају дешавају и тиме уклоне сви неспоразуми између две државе и повод за зле последице које из њих могу произаћи.

АС, МИД-ПО, 1915, ф. XIV, 17/IV

90.
Резервни санитетски капетан I кл. др Св. Маројевић, командир III пољске болнице Шумадијске дивизије I позива

Рађено 28 октомбра 1915. год. у Канцеларији III пољске болнице шумад. дивиз. I позива Народне војске

Саслушање

Над Драгутином Павловићем, обвезником VI одељења резервне муниционе колоне, родом из села Ракара, среза Колубарског, округа Ваљевског.

I
Ти си Драгутине рањен од стране непријатељске Бугарске коњице, покажи кад си, где и на који начин рањен.

I
Јуче 27 ов. мца. око 8 часова ујутру ја сам се налазио на путу из Тулара за Приштину и кад сам био између I и II карауле на старој српско- турској граници заједно са мојом колоном одједаред је искрснула пред нас непријатељска бугарска коњица у јачини од прилике један ескадрон са Митраљ. одељењем и зауставила предња одељења у којима сам и ја био и наредили да оставимо запрегу и да пођемо за њима, што смо ми и учинили, одвели су нас у шуму од прилике за 100 метара од колоне, било је са мном још око 50 војника из моје колоне, још уз пут почели су нас тући сабљама једног мог друга по имену Дра-

гутина Ненадовића из мога 6ora одељења још уз пут сабљом су му пресекли руку. Кад су нас одвели у шуму одвојили су прво 10 људи и свукли сво војничко одело и почели да секу сабљама и говорећи да нико не сме нигде мрднути, ја кад сам видео да хоће да нас све побију решим се да побегнем, али ме одмах један коњаник дохвати сабљом по врату у намери да ми одсече главу ја се извијем и он ме дохвати по глави, у том моменту ја јурнем међу њихове коње и побегнем кроз шуму, и тако се спасим.

II
Ти си дошао без одела војничког, покажи кад су ти и где скинули одело.

II
Мене су скинули сво одело бугарски коњаници заједно са осталим мојим друговима кад су нас одвели у шуму.

III
Какви изгледају ти бугарски коњаници, шта носе од одела и чиме су наоружани?

III
Бугарски коњаници носе од оружја карабине и сабље, одело им је слично нашем само што носе округле капе – качкете са сунчаником напред, качкети су им у боји плави и жути.

IV
Да ли знаш јели и колико твојих другова убијено – заклано приликом одвођења у шуму и знаш ли коме име и презиме.

IV
Кад су нас одвели у шуму бугарски коњаници, они су нас прво поскидали оставши нам само кошуље и гаће, затим су нас скупили у једну гомилу густу, као неки сноп, и почели са сабљама сећи и бости, како смо били опкољени коњима а збијени један до другог то нисам могао у оној забуни видети да ли је баш који ту одма погинуо, а видео сам да су многи посечени пре мене, а кад су мене посекли, ја сам побегаокао што сам већ казао у шуму и шта је даље било са њима ја не зиам.

V
Јесу ли вам бугарски коњаници тражили новац и јесу ли вам изнуђивали да кажете што год односно наше војске и дали су вам тражили какве муниције и ма шта другог?

V
Новац нам нису нарочито тражили, али кад су нам одело поскидали, покупили су све сатове који је имао и можда су тада и новац из одела узели, односно наше војске питали су нас дали знамо где се налази Престолонаследник Александар и Принц Ђорђе и јесмо ли чули да је заузет Лесковац од њине војске. Ја и сви други одговорили смо да за све то ништа не знамо. Муницију су тражили само митраљеску и дао им је један војник неки Вељa из Лознице.

IV
Имаш ли још што год да кажеш по овој ствари?

VI
Немам ништа више да кажем по овој ствари. Сем то: да сам видео да је бугарске коњанике довео до нашег одељења један човек одевен у бело сукнено одело са белом капом по свој прилици да је Арнаутин и чим их је до нас довео одмах се трчећи вратио одакле је и дошао.
Испит ми је прочитан и моје су речи верно записате. На показано заклећу се и нисам писмен.

Драгутин Павловић возар 6 одељења резер. Муниц. колоне.
подписао га:
Радивоје М. Којић
Присутни:
наредник Добросав Јовановић поднаредник Радомир Тривуновић

Саслушао га и оверава:
Командир III пољ. болнице
Шумад. дивиз. I позива рез. санитет. капет. I класе Др Св. Маројевић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

91.
Резервни санитетски капетан I кл. др Св. Маројевић, командир III пољске болнице Шумадијске дивизије I позива

Рађено 28 октобра 1915 год. у канцеларији III пољ. болнице Шумад. дивизије I позива народне војске

Саслушање

редова 6 одељења резервне муниционе колоне Живка Таковца родом из Гор. Шаторње среза јасеничког окр. Крагујевачког

I
Упитан кадје, где и на који начин рањен, одговори.

I
Јуче 27 ов.мца. око 8 часова пре подне када се моја колона кретала из Тулара ка Приштини а на месту зв. Лисице искрснула је пред нас Бугарска коњица у јачини од прилике два ескадрона предвођена једним Арнаутином који је јашио на коњу напред са једним Бугарским поручником.
Ја сам био изостао од колоне која је била већ прошла око једног брда, и ту ме опколе 4 коњаника међу којима је био и поручник, упитају ме из које сам команде ја одговорим да сам из 6 одељења муниц. колоне, где се (веле) налази колона, ја одговорим да незнам и да сам изостао што сам мало болестан. Затим ме упитају одакле сам, ја одговорим да сам из Шумадије, тог момента један коњаник замахне сабљом да ми одсече главу, ја заклоним руком и он ме посече по лакту и ја паднем на земљу, онда су ме остали

боли са сабљама са коња и на тај начин посекли су ме на 14 места, све сабљама. Ја сам се затим ућутао и они су мислећи ваљда да сам мртав отишли даље.
Пошто су отишли ја се дигнем, па пошто су ми ноге биле здраве кроз шуму и кроз један поток побегнем у једно црногорско село где се превијем и мало одморим и затим дођем овамо.

II
Да ли су те ти Бугарски коњаници питали што год о нашој војсци или шта друго.

II
Нису ме питали ништа за нашу војску нити ма шта друго. А све се ово свршило врло брзо те ваљда и због тога ништа ми нису друго говорили нити питали.

III
Имаш ли још што год да кажеш по овој ствари?

III
Немам ништа више да кажем. Испит ми је прочитан а моје су речи верно записане. На све показато заклећу се, писмен сам.

ЖивкоТаковац

Присутни:
п. наредник Радомир Првуловић
" Велимир Томовић

Саслушао га и оверава:
Командир III пољ. болнице
Шумад. дивиз. I позива
резер. саиитет. капет. I класе
Др. Св. Маројевић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

92.
Ђенерал Петар Бојовић, командант Трупа Нове области - Команданту Битољске дивизијске области

К О М А Н Д А
ТРУПА НОВЕ ОБЛАСТИ
Ђ. О. 10457

КОМАНДАНТУ Битољске Дивиз. Области

Командант Брегалничке дивизије I позива са О.Бр. 632 од 28. ов. мес. доставио је следеће:

„Редов 3. чете 3. батаљона III кадровског пука СВЕТОЗАР ТРИЧКОВИЋ ЈАВЉА, да је својим очима видео једног нашег рањеника, кога су Бугари на ватри пекли.

Командир 3. чете 3. батаљона III кадровског пука извештава, да су Бугари синоћ све рањенике XX пука, које су заробили и друге одступајуће војнике, које су сустигли, изболи ножевима и унаказили."

Предњи извештај Команданта Брегалничке дивизије I позива Командант односно Инспектор ће са поуком доставити својим трупама и упознати их са неделима и свирепостима Бугара према нашим палим јунацима које су њихови другови оставили одступивши са положаја а који би, ако не сви а оно већи део остали у животу, да су њихови здрави другови остали и борили се поред својих рањених другова не одступајући, јер је победа, част и опстанак отаџбине и спас свакога војника ако у борби истраје до краја без одступања.

29. октобра 1915. год
Урошевац

Командант, Ђенерал
Пет. Бојовић с.р.

Сравнио,
Ађутант, мајор,
Рад. С. Живковић

АВИИ, П 6, к. 609, рег.бр. 35/7

93.
Пуковник Влад. Ј. Туцовић, командант Ветерничког одреда - Команданту Јужноморавских трупа

Ветернички одред
О.Бр. 175

Команданту ЈужноМоравских трупа

Од Команданта X пука I позива добио сам следећи извештај:

„Од команданта 1. батаљона овог пука са положаја Карауле „Свирци“ добио сам данас следећи извештај: „Синоћ је наишао на мене редов 4. чете 3. батаљона овог пука Милорад Стојановић, рањен пушчаним зрнима на четири места и засечен од Бугара ножем на два места приликом изненадног напада Бугара 28.ог т.м. на 3. багаљон на Всљој Глави. Испитивањем сазнао сам од њега ово:

Бугари су наишли потоком лево од Црне Чуке и напали на чету капетана Милорадовића, која се укопавала на преседлини између карауле „Црна чука“ и „Вељa Глава“. Бугари су им пришли непримећено и изненада отворили брзу паљбу. Његова се чета у томе тренутку спремала да се врати по завршеном раду на копању ровова на Вељој Глави и добила је ватру у леђа. Командир им је рекао да треба да избију на горњу косу и да се ту одупру Бугарима. У трчању ка тој коси видео је при изласку из потока да је погинуо капетан Александар Милорадовић и ппоручник Боја Јовановић. Кад је избио на косу командира његовог није било (Капетана Милована Недељковића). Тада им је поручник Аца Јанковић довикнуо да трче и даље ка Вељој Глави. Ту је погинуо и поручник командир из I пешад. пука II позива, који је раније са четом држао Црну чуку. Одатле су сишли у други поток и тада су пред њих изашли опет Бугари. Он је тада био већ рањен у руку и у ногу и кад је изашао на косу затекао је чету, како је сложила пушке у купе да се предаду Бугарима. Оружје је остало где је и било а њих су Бугари потерали у десно; пратило ихје 30 бугарских војника. Наши официри поручник Аца Јанковић и потпоручник Драгољуб Игњатовић ишли су позади њих са бугарским поручником из 55 пука. На питања шта ће са њима да раде, Бугари су им одговорили да ће их спровести даље у Бугарску. Кад су стигли на један вис затекли су око 50 Бугара

и они су им се придружили и одвели их код команданта пука. Ту су око њих поставили стражаре а онај поручник из 55 пука отишао је код команданта и нешто је разговарао. Око команданта пука било је и других официра, који су дигли онога поручника из 55 пука на руке са узвицима „Живео“. -По томе је командант пука отишао а бугарски официри су пришли нашим официрима и испитивали их о нашој војсци (Редов Стојановић тврди да је на томе положају био један пук бугарске пешадије).

Кад се већ почело да смркава почели су их конопчићима везивати све два и два. То су исто урадили и са официрима, које су прво повели испред и после кратког времена припуцале су пушке. Ја сам лежао рањен а други војници, који су стајали, почеше да плачу, јер су видели да су те пушке испаљене на поручника Ацу Јанковића и потпоручника Драгољуба Игњатовића. Кад су после и мене са осталима повели напред ја сам их обојицу видео мртве.

Све наше војнике, 46 на броју, поклали су ножевима. Мене и Миливоја Симовића, који је такође био рањен, повели су даље говорећи нам, како ће нас одвести до једне сламе да спавамо па да нас изјутра спроведу у болницу. У место код сламе, они нас оставише на голој ледини и доцније дођоше три бугарска војника и Симовића ножем заклаше а мене обранише два пута ножем по врату и руци па мислећи да сам мртав оставише ме. Ја сам се полако вукао и дошао до Мерђеза, одакле ме је један Арнаутин довео до наших трупа.

Достављајући овај исказ Команданту част ми јс молити да се унесе у релацију и да послужи као документат како Бугари поштују Женевску конвенцију.

Редов Стојановић има једну рану у трбуху, једну у руку, две у обадве ноге, све четири од пушчаног зрна и две ране ножем на врату и руци.“

Предњи извештај част ми је доставити Команданту с молбом на увиђај и даљу надлежност.

Из исказа овога војника поред оваког поступка Бугара према нашим заробљеницима види се да је непријатељски напад на Вељу Главу успео због немарљивости и небрижљивости појединих старешина. Наредио сам да се поведе истрага по свему овоме и да се утврди прави узрок неуспеха на Вељој Глави.

1. новембра 1915. год
Војиште

Командант, ппуковник
Влад. Ј.Туцовић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

94.
Телеграм управника поште М. Поповића

ТЕЛЕГРАМ

Извештај Писара Станоја Спасојевића из Долнице са телефона из Канц. Начел. ср. Крушевског 7-Х1-915

5ог ов. м. пошли смо за Битољ да предајемо пушке и муницију. Дошли смо овде у Крушево да видимо капетана Кокановића. До самог Крушева пришли су били Бугарске комите и пуцали на нас, ухватили и метули у затвор.

Од нашег друштва су рањени један из посаде и 1 из 14. пука што га послао командир са нама да види како је у Крушеву. Метули нас у затвор, било нас је 25.- Од тих људи заклали су тринајесторицу 6ог у вече, а нас су оставили остале да покољу 7ог увече (данас) само су чекали да дође буг. војвода Анђел из Базерника да посведочи о нашем насиљу по селима.

Нас су испитивали у присуству Ванче Ноне из Крушева буг. војводе и војводе Чауловића Петра.

Нас и оне поклане опљачкали су узели новац па и обућу.

Са овим буг. војводама били су у Крушево око 200 в. бегунаца и отишли у Кривогаштане (по причању грађана) одмах чим су чули да иде наша војска, која је ушла у Крушево око 5 с. дан.

Овде су сад команд. II и XIV пука и неки ком. батаљона.

Овог часа у 10.50 јавио се и жандарм. Милан Н из села Острилце, где је подигао 2 телегр. стуба која су била пресечена.

Упр. поште М Поповић

АВИИ, П 6, к. 609, рег.бр. 35/7

95.
Ђенерал Михајло Рашић, командант Комбиноване дивизије - Команданту Тимочке војске

Командант Комбиноване дивизије Сопина
Команданту Тимочке војске Суха Река
Број 4608 10/X1 дан 8 сат минут по подне

Са штабом сам стигао у село Сопину данас у 3 часа по подне. Ту ће штаб остати.

Трупе данас поседају одређене положаје.

О непријатељу немам још никаквих података.

Јутрос је стигао у своју јединицу један војник II прекобр. пука – редов 3. чете 2. батаљона Костадин Ракић – којега су били Бугари заробили са још тројицом наших војника. Костадин је сав израњављен сабљом и пушчаним зрном. Тврди да су њега и ону тројицу Бугари – један њихов старешина – најпре секли сабљом, па онда из пушке убијали и ону тројицу убили, а њега у главу ранили. Он се направио мртвим и, кад су се Бугари уклонили, ноћу се провукао к нама.

Достављајући предње, част ми је умолити Команданта за дејство, да надлежни предузму потребне мере противу оваквог поступања непријатеља – Бугара – према заробљеницима; иначе ће и наши војници примењивати сами исто према заробљеним бугарским војницима.

Командант, Ђенерал
М. Рашић

АВИИ, П 7, к. 48, рег.бр. 37/8

96.
Ђенерал Гојковић, командант Тимочке војске - Врховној команди српске војске, Призрен

ТЕЛЕГРАМ
Адреса

Врховној Команди Призрен

С. Река

Команданту КОМБИНОВАНЕ ДИВИЗИЈЕ рапортом својим О. Бр. од 10. тек. мца. достављам следећи извештај.

Јутрос је стигао у своју јединицу један војник II прекобројног пука редов III чете II батаљона Костантин Ракић кога су Бугари били заробили са још наших тројицом војника, Костантин је сав изранављен сабљом и пушчаним зрнима и тврди да су њега и ону тројицу бугари и један њихов старешина најпре секли сабљом па онда из пушке убијали и ону тројицу убили а њега у главу ранили, а он се направио мртав и када су бугари одступили ноћу се повукао к нама; достављајући предње част ми је умолити команданта за дејство да надлежни предузму потребне мере против овога поступања непријатеља бугара према заробљеницима, иначе ће наши војници примењивати и сами исто према заробљеницима бугарских војника.

Из предњег рапорта види се неправично и зверско поступање према нашим рањеним и заробљеним војницима од стране бугарских војника и од стране њихових официра, колико себи изазива раздраженост код наших војника за слично поступање према бугарским заробљеницима. Достављајући предње част ми је умолити Врх. команду за надлежност против прохтева зверских поступања према заробљеницима и рањеницима од стране непријатељских војника, већ и од официра који су позвани за свој старешински ауторитет оваких поступака стаје на пут.

Тимочка војска
О Бр 1665

Команд. Ђенерал
Гојковић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

97.
Извештај команде XXIV пука

Из XXIV пука

Зверства Арнаута

22ог новембра 1915 год чело III пука II позива беше стигло испред села Пуки у Албанији. Дан беше врло хладан а земљиште покривено дубоким снегом. Колона је мирно ишла узаним и разривеним арнаутским путем а на лицу готово сваког војника огледала се дубока замишљеност.

На једаред колона заста. Неколико војника који беху на челу сиђоше са пута и сви потрчаше ка I месту где је се снег црвенио. „Е баш су зверови“ чу се одмах један глас.

Одмах за овим потрчаше још неколико војника и сви се окупише око оне прве гомиле и гледаху нешто у снегу.

Кад тамо, имало је се шта и видети -грозна слика. На снегу су лежала 3 српска леша; 1 мушки и 2 женска. Сва три леша беху крвави а тако исто беше крвава и сва околина снега у коме беху ова 3 леша.

Слика разбојништва арнаутског беше грозна. Лешеви су били потпуно наги.

Разбарушене косе, сав умрљан крвљу, блед као крпа и сав готово избоден лежао је на снегу 1 човек средњих година доста крупан. Десно од њега беху 2 женска леша такође страховито онакажена. Обе женске беху тридесетих година измрцварене, са одсеченом косом а на телу јасно су се видели убоди оштрих арнаугских ножева,- Грозна слика мученичке смрти.

Видевши ово наши војници махинално скидоше капе и прекрстише се.

„Ах! платиће они ово“ чу се глас 1 војника који одмах затим дубоко уздахну.

На 50 метара од ова 3 леша чу се слаби глас једног осмогодишњег женског детета, који једва допираше до наших војника.

„Мама“–„тата“ викаше дете својим слабим плачљивим гласом. -Војници му одмах притрчаше. -Сирото дете било је у 1 кошуљици, полусмрзнуто и рањено у леву ногу и

у груди од стране крволочних зверова Арнаута.

Један од она два леша беше леш јадне српске мајке. која не хтеде остати у Србији а још мање оставити своје јединче.

Војници одмах узеше дете, завише га у један војнички шињел, почеше га тешити и метнуше га на 1 коња. Сирото дете исприча како су му Арнаути убили маму и тату, како су га ранили и да је целе ноћи лежало ту у снегу, плакало и викало, али нико му не дође у помоћ.

Детету одмах би указана помоћ и потом би однешено у Скадар у болницу.

Путем идући, сазнадосмо да ово беше неки окружни благајник, који је са својом женом и сестром био пошао за Скадар; да су га Арнаути пресрели, отели му новац, а њега жену и сестру заклали ножевима.

Колона је и даље мирно маршовала. Сви су ћутали и само се могло чути шкрипање хладнога ситнога снега.

АВИИ, П 3, к. 119, рег. бр. 2/1

98.

Пуковник Петар Пешић, помоћник начелника Штаба Врховне команде српске војске, Крф – Командантима I, II и III армије, Коњичке дивизије и Добровољачког одреда

ШТАБ
ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
Бр. 29678
КОМАНДАНТУ I, II, III АРМИЈЕ КОМАНДАНТУ КОЊИЧКЕ ДИВИЗИЈЕ КОМАНДАНТУ ДОБРОВОЉАЧКОГ ОДРЕДА.

Врховној Команди потребни су подаци о зверствима које су непријатељи за време последњих операција вршили над нашим заробљеницима, над рањеницима, над војницима који су се драговољио предавали, над грађанским избеглицама који су успут остајали и над становништвом.

Исто тако, потребни су податци и о преварама, завођењу, пљачкању и убијању од стране Арнаута, опет наших војника који су им се поверавали да их проведу до непријатељске војске, ради предаје.

Да се за ово прикупљање података не би изгубило сувише времена довољно је доставити само поједине најважније случајеве, посебно по пуковским и нижим штабовима. Међутим те случајеве треба завести са свим детаљима о времену, месту, јединицама итд.

Извештаји о овом молим да буду у Врховној Команди до 20. о. м.

7. април 1916. г.
Крф

Преписати,
По заповести Начелника штаба,
Помоћник, пуковник Пешић

АВИИ, П 3, к. 60, рег.бр. 16/5

99.

Поручник Кузман Луковић, водник Коњичкоī ескадрона Шумадијске дивизије - Управнику Марвене пољске болнице Вардарске дивизије

Надзорник болесних коња
Коњич. ескадрона Шумад.
дивизије.

Управнику Марв. пољске болнице
Вардарске дивизије

Према наређењу Команданта Вард. див. Обр.17 од 11.-тек. мца. част ми је поднети следећи извештај:

1. У патроли 1-Х1. 1915. год. наишао сам у српско село Каменицу код Гиљана и видео нашега војника редова Тихомира Јовичића из 4. чете III. бат. XVIII пеш. пука кадровског који је близу села на положају у борби рањен остао. Кад су бугарски коњаници наишли дотерали су га код свога официра у село, па су га на очиглед срба сељака тукли и са сабљама исекли му оба лица, нос, руке и прсте поломили, неколико зуба поломили и усне сабљом расекли и тако су га живог оставили наредивши сељанима да га не смеју склонити докле не умре.

2. У близини тога села наједном положају наишао сам на један леш нашега војника. Леш је био у кошуљи и капа је била код њега остало одело није имао, овај леш бијо је сав избоден тупим оруђем и грозно унакажен, интенданост нисам могао утврдити.

3. У с. Стрелицу до с. Каменице (Гиљане) ухватили су кмета Трајка Симића и сељане Трајка Стефановића, Стојана Арсића, Благоја Дењина и Николу Гроздимовића све Срби ове су људе Бугарски коњаници на најгрознији начин секли боли и мучили опљачкали и све побијене саранили уједну гробницу, ово ми је причала учитељица из с. Каменице и сељани са сигурношћу.

4. Арнаутин Ћазмин из с. Коретима до Бујановца насилноје одвео Риску кћер кмета Станка Станковића из с. Каменице(Гиљане) ову је одвео за свој харем тако је код свих сељака казао и одвео је око 40 брава разне стоке. Ово ми је изјавила породица кмета Станка и учитељица у с. Каменици.

12. IV – 916- г.
Говино

водник у коњич. ескад. Шумад.
дивизије коњички поручник
Кузман Луковић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

100.

Капетан II кл. Драī. Р. Лукић, командир 2. чете 3. баталона 6. пешадијскоī пука - Команданту 3. баталона тоī пука

2. чета 3. бат. 6. пешад. пука
Службено

Команданту 3. батаљ. VI пука

Према заповести Команданта за 12. т. мц. тач II, част ми је поднети извештај у следећем:

1. Приликом повлачења наше војске од Пећи ка Рожају напали су арнаути наше војнике, опљачкали их и редова Младена Младеновића из Крсните ср. јадранског, окр. подринског, ухватили су и са ножевима изболи толико да је остао на месту и није избављен.

2. У близини Колашина у селу равном пољу, наишли су наши војници на два убијена Босанца, којима су осечени удови и пометати у уста. Побијене војнике сахранили су наши војници немогавши сазнати имена побијених.

13. априла 1916 год.
Матијас

Командир, капет. II кл
Драг. Р. Лукић.

АВИИ, П 9, к. 203, рег.бр. 25/3

101.
Капетан II кл. Драгутин Марјановић, командир 4. чете 2. батаљона XXI пешадијског пука I позива – Команданту 2. батаљона тог пука

из XXI пука
4. чета 2. батаљ. XXI пешад. пука I поз.
О.Бр. 6

Команданту 2. батаљ. XXI пешад. пука I позива.

Према наређењу команданта батаљ. Бр. Сл. од 13. ов. м. у вези наређења команданта пука Бр. 21 од 12. ов. м. тек. г. -част ми је поднети следећи извештај:

Између многих факата који сведоче о зверствима крволочних Татара-Бугара и овај који овде износим најлепши је доказ њиховог ужасног свирепства и вандализма.

4ог новембра 1915 год. у борби код села Миросаља (Урошевац) командовао сам 1. четом, 3. батаљ. VI прекобр. пука. Због малене снаге наше бисмо принуђени да се под највећим окршајем повучемо нагло испред противника, кога мало час у силноме налету одбацисмо са тог положаја. У повлачењу није се ни толико имало времена, да покупимо на положају своје мртве и рањене. Међу многим рањеницима остао је на положају и редов пом. чете Станимир Милојевић из Младеновца, среза Космајског, округа Београдског како Бугари дојурише до наших рањеника и мртвих, стадоше им скидати с ногу цокуле, шињеле и претресати их. Наиђоше и на тешко рањеног Станимира и стадоше га дрмусати. Овај већ у агонији и готово издишући одупираше се мародарима и гласно је протествовао. Тиме распали још и више жеђ за осветом и свирепост код зверова, те му они тада избодошс очи ножевима и дотукоше га. Овај трагичан догађај одиграо се на очиглед осталим рањеницима, те су ови, кад је на њих дошао ред, без протеста и драговољно давали од себе све што су мародари заискали.

После два дана пошто одбацисмо Бугаре с тог положаја, покуписмо све мртве и рањене, међу којима и измрцвареног Станимира са извађеним очима. Рањеници су били сведоци ових зверстава и они ме обавестили о овом крволочном поступку Бугарском.

Ово је тужна повест једног младог српског војника и трагика пуна бола, која казује како је морао грозно умрети сваки онај Србин, који се није хтео повиновати зверским ћудима крволочних Бугара.

13. априла 1916 год
К р ф

Командир капет. II кл.
Драгугин Марјановић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

102.

Мајор Мих. Ј. Аранђеловић, командант 2. батаљона VI пешадијског пука - Команданту VI пешадијског пука

2. батаљ. VI п. пука
Службено

Команданту VI пеш. пука

Према наређењу Команданта пука О. Бр. 6 од 11. ов. мес. част ми је известити Команданта да сам од војника повереног ми батаљона, прикупио следеће податке:

1.) 19. новембра 1915. год. код села Васијанца, Арнаути су напали II и V оделење резервне муниционе колоне Тимочке војске, и том приликом убили су командира и благајника оделења, као и све подофицире, капларе и редове тако, да од 107 људи, колико су бројала оба оделења, спасло се само 12 војника.

2.) 21. новембра 1915 год. недалеко од Пећи, Арнаути су напали интендантски вод III. армије, који је био у јачини 1 официра и 40 војника са 240. волова. Од овога броја, спасли се 1 официр, 2 подофицира и 2 редова, остали су побијени а волови одведени.

3.) Више вароши Рожаја у селу Белопуњу 20ог Децембра 1915 год. 5-600 војника из разних јединица, пошли су да се предају непријатељу – Аустријанцима, предвођени Арнаутима.

Када су изашли из сфере наших предстража, Арнаути су их разоружали, сав новац од њих покупили и одузели, као и здраво одело, обућу и приватне ствари јаче вредности, затим их одвели у једну јаругу, рекавши им, да ће ту доћи Швабе да их воде у Србију. После су их опколили и све побили, само се спасло њих 8, који су и испричали случај.

4.) На један сат од Љеша, идући ка Драчу, 12. Јануара 1916 год. Арнаути из околине, убили су и опљачкали 7 српских војника, који су изостали иза своје јединице.

5.) На путу Везиров мост, преко села Попина, до села доње Души, Арнаути су мучки нападали мања оделења српске војске, која су тим путем отступала, и побили већи број војника.

14. Априла 1916 год.
Ст. Матијас

Командант, мајор
Мих. Ј. Аранђеловић

АВИИ, П 9, к. 203, рег.бр. 25/3

103.

Капетан I кл. Пет. Стојановић, командир 2. чете 3. батаљона XV пешадијског пука „Стеван Синђелић“ – Команданту 3. батаљона тог пука

У борби 4. октобра 1915. г. на положају „Било“ јаком артиљериском ватром непријатељ је успео да отера нашу посаду из рова. Три редова 2. чете 3. батаљ. XV. пука I. позива: Станоје Богдановић из В. Поповића, Станимир Милановић из Витанца и Радисав Милановић из Трућевца, среза деспотов. окр. моравског, због своје малодушности нису смели изаћи већ су остали. Затуцане шовинисте, Бугари су их све изболи ножевима небирајући места; по грудима, по трбуху, по глави, по леђима, тако да су им црева поиспадала, очи исцуреле, и полунаге оставили на ледини испред рова. Котнра нападом поново смо заузели ров и нашли наше мученике. Страшно је било погледати их. Војници су их сахранили.

14-IV-1916. г.
Епископијана

Командир 2. чете 3. батаљ. XV п. пука
капетан I кл.
Пет. Стојановић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

104.

Капетан II кл. Тодор Јанковић, командир Митраљеског одељења 3. батаљона XV пука „Стеван Синђелић“ – Команданту 3. батаљона тог пука

Митраљ. одел. 3. бат. XV пука
„Стев. Синђелића“
Бр. службено

Команданту 3. бат. XV пука „Стев. Синђелића“

Према наређењу команда нтовом бр. службено од 13. тек. м-ца, част ми је доставити следећи извештај:

1 .) 12. октомбра 1915. г. Тетовски одред у чијем је саставу био XIII п. пук кадровски, базирајући се на свом правцу Тетово-Скопље, дошао је тог дана око 3 часа по подне, после петодневног марша десном обалом Вардара, тако рећи по непролазном терену, јужно од Скопља у село Добри До, избацујући 3. бат. на предстражу на „Водну“ код села Горња и Доња Сојна.

Пошто је 3. бат. избацио предстраже, у чијем сам саставу био и ја са митраљ. оделењем, остао сам у прихватници где је био и заступник команд. батаљ. пеш. кап. I кл. а сада мајор командир чете у XIII п. пуку г. Велимир Басарић на самој ивици села Д. Сојна. Долазили смо у додир са појединим мештанкама, пошто мушких није било у том селу. Случајно упознам се са мајком кмета тог села, што ми она сама рече да јој је син у том селу кмет. Упитао сам је где јој је син на шта ми она рече да је отишао заједно са попом у Скопље. Упитао сам је да није и она била у Скопљу и она ми рече да је јуче (11. октомбра исте год.) била. Питао сам је да није што видела у Скопљу и она ми рече да су их Бугари лепо дочекали и да је дознала да има доста српских војника позатвараних које Бугари све редом кољу. Бугари им нису дали да исте војнике виде.

То су војници који су преболели пегави тифус, рекуране или маларију, која је пре тога у великој мери владала у Радовишту где је био XIII п. пук кадровски, те су остали приликом одступања а услед изнемоглости.

2 .) 17. октомбра исте год. 1. батаљ. XIII п. пука кадровског са једним водом брдске дебанжове батерије, као лева колона, имао је да дејствује на правцу Тетово- Качаник. Код (село Лешке) манастира Лешке сусретне се са једном јачом колоном Бугаро-Арнаута. Да би се тај батаљон појачао, то сам добио наређење са оделењем, са положаја Групшинског, где сам био у саставу десне колоне (3. батаљ. и вод брдске батерије) што пре стигнем и јавим се команданту леве колоне. Наређење добио сам око 2 часа по поноћи 18 октомбра. Журећи са оделењем да што пре стигнем на одређеио место а пролазећи кроз село Беловиштс, јер је 1. бат. успео да непријатеља потисне, наиђем на једну гомилу мештанака и свештеника са одеждом. Упитам свештеника због чега су се ту скупили, рече ми, да су Бугари пролазећи кроз њихово село 16. октомбра, ухватили њиховог, како ми он рече, доброг и старог учитеља осамдесето годишњег старца и заклали га ту на томе месту, истог ми је показао и истог сам видео, и да су се ту сакупили да се последњи пут са старим и добрим учитељем опросте.

3 .) 16. новембра 1915 год. 1. батаљ. XIII п. пука кадровског, са 2 брдска дебанжова топа одступио је са положаја код села Конице, срез Кичевски, на положај код села Мраморац. Поднаредник 2. чете тог батаљ. Љубомир Миленовић, како ми је он причао, услед изнемоглости и болести остане у селу Коници, где су га Бугари и ухватили, који су са собом водили 1 каплара и 12 редова из истог батаљона. Око 7 час. у вече истога дана, Бугари их повежу и све онако повезане мету под једну шупу и на онако везане одједанпут припуцају из пушака. Одједаред је настало запомагање и лелек пове-

заних војника, тада су Бугари притрчали те ножевима и кундацима дотуку оне који су били живи и јаукали. Видећи шта раде са њима направим се мртав и ако сам на 2 места на глави био лако рањен. Пошто су мислили да смо сви мртви, пришли су и претресли нас све редом. Кад су и то урадили поставили су једног стражара код шуме мало даље а остали су се удаљили. Тада се полако дигнем и обучем (пошто сам због претреса био у пола свучен). У исто време видим дајејош један од редова жив и предложим му да се извучемо и побегнемо, но њега је било страх да га не примете и попне се на таван шупе а ја се полако извучем, пошто је била помрчина а стражар подаље и побегнем.

Истог поднаредника видео сам лично сутрадан рањеног на 2 места на глави пушчаним зрном.

Поднаредник Миленовић налази се сада у 2 чети 1. батаљ. овог пука.

Предње част ми је доставити команданту, с молбом на употребу.

1. априла 1916 год.
Епископијана

Командир, коњ. кап. II кл.
Тодор Јанковић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

105.
Капетан I кл. Павле М. Николић, командир 3. чете 3. батаљона XVIII пешадијског пука „Краљевића Ђорђа“ – Команданту 3. батаљона тог пука

3. чета 3. батаљ. XVIII п. пука
„КраљевићЂорђе“
Бр. службено

Команданту 3. батаљона XVIII пешад. пука
„Краљевић Ђорђе“

Према наређењу командантовом од данас учтиво подносим овај извештај, који се односи на поступак Арнаута са оним војницима, који су се сами предавали или од трупе изостајали услед слабости и то:

1. Кад сам са четом на „Мусиној Јами“- северо-западно од Рожаја на предстражи 24. новем. 1915. био, дошла су три војника-коморџија са једним дечком од 14. година преплашеним, у лицу од умора зајапуреним и са прекрштеним рукама клекнушс молећи ме да им опростим, што су без ичијег знања ишли ка Сјеници у циљу предаје, као и то да их узмем у заштиту, ако их Арнаути нападну. Том приликом испричаше ми, да је било око 22. војника-коморџија из муниционе колоне, које је црногорска предстража за 120 дин. кроз њихову стражу пропустила, те да их после за непуна два часа Арнаути живе покољу (некима су претходно носеве и уши посекли) а ми смо се бежањем спасли и вратили вами, нашој предстражи.

2. Приликом обиласка око Скадарског језера сувим 31. децембра 1915 један је војник из 14. пука као болестан изостао и када је 2. батаљон VIII пука II позива наишао дошао је у састав батаљона са посеченим ушима од стране Арнаута, кога су, како он вели, намерно пустили, ради примера да даље ка Скадру не идемо, јерћемо сви тако проћи.

14. априла 1916 год.
Логор

Командир, капетан I кл.
Павле М. Николић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

106.

Пуковник Петар Живковић, командант IV коњичког пука „Великог Кнеза Константина Константиновића“ – Команданту II коњичке бригаде

IV коњички пук
Великог Кнеза
„Константина Константиновића“
Оно 6.

Команданту. II коњичке бригаде

На основу наређења команданта Обр. 3584 од 10ог тек. мца а сходно наређењу Врховне Команде Обр. 29678 од 7огтек. мца, част ми је доставити извештај.

27ог октомбра 1915 год. када је овај пук гонећи Бугаре преко Тулара и чистећи стари гранични фронт наишао на караули „Хај Кобила“, „Мути-Вода“, „Прапашница“ и „Лисица“, ја, моји официри, подофицири и војници видели смо језовиту слику нечувеног дивљаштва и нечовечности.

Између карауле „Мути-воде“ и „Лисице“ а на самом путу који од Тулара води за Приштину, стоје испретурана око 100 кола са муницијом. Испрегнути волови лутали су тамо-амо с обе стране пута. То је било 6то одељење резервне муниционе колоне Дринске дивизијеI позива, које су бугарски коњаници вођени Арнаутима изненадили и уништили. На три гомиле видели смо наслаганих, мртвих, 100 коморџија и неколико грађана (без сумње избеглице које су са овим оделењима ишли.) Лешеви су били страховито унакажени. Било ихје заједно везаних по 10 и 15 подпуно голих и пола обучених, на њиховим телима било је безброј убода сабљом, њихова лица била су страховита: нека нису имала носа, нека ушију; а неке лобање биле су до самога врата располућене.

Једног рањеног коморџију, кога су ми војници довели испитивао сам, и он ми је рекао следеће:

Да су њега са још петорицом везали једним појасом бугарски коњаници, па им онда наредили, да одреше чакшире и тако их сапете терали да трче поред њих, који су били на коњима и са извађеним сабљама. Чим су бугарски коњаници чули прве пуцње из карабина од стране Тулара, наредили су им, да трче, ови, наравно, сапети нису то могли чинити, онда подофицир, који је водио ову групу коњаника нареди да их боду и они су их немилостиво стали пробадати сабљама, под којим су ударцима сви попадали, а ови су их стали, са коња не силазећи, дотуцивати, тако, да су се ови несретници умртвили, те их ови оставе бежећи од мојих коњаника, који су већ пристизали а који у овој гомилици мртвих, извуку овог јадника још живог.

Даље је причао, показујући на гомиле лешева измрцварених својих другова, да су сви они молили бугарске официре за милост али да су они наредили да их секу све, без милости, штоје и извршено.

Арнаути, који су са војницима били, скидали су све од одела што је било боље и однели.

Коморџије су биле без икаквог оружја. Моје патроле ухватиле су три бугарска војника пешака, који су изјавили да су ово зверство извршили коњаници бугарски. (О овоме сам под Обр 1178, у своје време, известио команданта Јужно-моравских трупа, под чијом је командом и био овај пук и од чије је стране хитно упућен, да од бугара расчисти гранични фронт и ослободи комуникацију за Приштину, што је и извршено.)

Гонећи Бугаре старом границом овај пук је дошао 3-XI у с. Ваганеш у коме је наишао на плач и кукњаву жена и вриску нејаке деце.

Грувајући се у прса несретне мајке, жене и сестре причале су, како су им Бугари

побили хранитеље, и заиста у порти ваганешке цркве било је закланих 12 мушких глава, људи и дечака, међ којима је најмлађе било од 7-10 година. Сви су били лепо обучени од њихових и положени на земљу пред црквом. Одмах сам наредио те су војници ове мученике сахранили.

14. априла 1916 год
Говино логор

Командант, пуковник,
Петар Живковић.

Да је препис веран оригиналу, тврди:
Начелник Штаба
Ђштаб. ппуковник
Богољуб Илић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

107.

Капетан I кл. Мил. Симоновић, командир Муниционог одељења I брдског коњичког дивизиона – Команданту тог дивизиона

Муниц. оделење
I брдског коњич. дивизиона
Бр.9

Команданту I брдског коњич. дивизиона.

Према парећењу О. Бр. 1 од 11. ов. мес. част ми је доставити следеће:

Обвезник овог оделења Ђурђе Миленковић из Камењаче среза трстеничког округа крушевачког изјави:

„27. новембра, 1915. год. кад смо били на положај: „Лисице“ и „Мутна вода“ моје оделење VI резервна муниц. колона моравске дивизије бугарска коњица заобиђе и зароби. Нас је било 196 на броју. По извршеном претресу да нема што од оружја, а нарочито бомбе, узимаше сав новац код кога су што нашли. Код мене нађоше 120.-динара, у новчаницама од по 10.-динара, и узеше ми. По свршеном пљачкању, све моје другове поубијаше а тако исто и мене сабљом избодоше, али ја сретно прођох јер ме не убодоше много, али ја сам се претварао да сам мртав. Ово мрско дело вршили су официри, п. официри а и војници бугарске коњице по наређењу њиховог команданта, који је ту стално, на коњу седећи, гледао док његова наредба није била сва извршена. Ту наредбу чули смо сви јер је била издана пред нама у фронту, али повезани једно за другим. Из фронта су изводили по 10 лица и вршили убијање хладним оружјем не гледајући где су ударали али већином по глави. Ево и мени ожиљак на глави од сабље. На мени има 10 рана које ми зададе п. наредник бугарске коњице, кога командант два пута наврађаше да ме дотуче, јер је, сигурно, приметио да сам жив. По извршеном делу појахаше коње и одоше, ја се онда придигнем и одвучем у једном трњу, одакле сам посматрао како свих 195 стрпаше у две раке и земљом покрише а по земљи набацаше трње, сигурнода се не позна. Закопавање су извршили исти коњаници истог дана пред сам мрак.

Приликом стрељања – убијања ужасан је и страшан призор био од начина убијања а и од јаука – запомагања мојих другова. Запомагање је било већином једно исто од сваког. „Не брађо, не боди, не сечи, уби из пушке, што нас кољете, зашто нас не заробите?“ Они су на то одговарали: „Синцете ште ви колеме, нештеме ни едни да оставиме што прсите Старата Србија и Македонијата. На ли сме ви оратили да неште вашата воља бде.“

Тек сутра дан добих мало снаге устанем из трња и одем полако у Приштину, ту ступим у болницу. Кад мало прездравих одох у јединицу.“

14. априла 1916. год.
л. Говино – Крф

Командир, капетан I кл.,
Мил. Симоновић

АВИИ, П 8, к. 14, рег.бр. 44/10

108.
Пуковник Милован Мишковић – Команданту II пешадијске бригаде Дунавске дивизије

Команданту II пешад. бригаде Дунав. дивизије

Према наређењу командантовом Обр. 32 од 12. т.м. а у вези наређења Команданта Дунавске дивиз. Обр. 4. од 11. т.м. част мије послати команданту податке о зверствима која суАрцаути за време последњих наших операција вршили над нашим војницима и то:

I Податци добивени од командира 3. чете 3. батаљона капетана I кл. г. Мил. Ј.Марковића.

„Месеца новембра 1915. год. био сам командир профијант коморе VII пеш. пука III позива, једног дана у поменутом месецу дошао сам у село Другоац испред Подујева, где издам батаљонским комесарима храну за пук, а исту су спроводили и 5 наоружаних спроводника. На путу у Подујеву пресретну их Арнаути наоружани, нападну их и отму оружје и сву храну, комесару-поднареднику Светозару Н., 4. батаљона поменутог пука скину шињел и узму новац у суми 300.- динара, а болничару Драгољубу Гајићу који је носио храну за амбуланту – превијалиште истог пука, такође су одузели храну као и новац у 280.-динара и одвели два магарета на којима је храна ношена.“

II Податци добивени од командира чета 2ог батаљона,

„1. Наши последњи заштитнички делови, приликом повлачења од Пећи преко планине „Девич“, нашли су три леша наших војника, који су били наги, измрцварени и онакажени од стране Арнаута.

2. Приликом марша од Дервена-Есад-пашине куле за Драч, 13. јануара ове год., на последњем пропланку, одакле смо изашли на главни друм Елбасан-Драч; на том пропланку находе се неколико арнаутских кула, од којих је једна служила као хан. Испод самог тог хана, наишли смо на два полумртва наша војника, који су били на издисају.

Руке и ноге тих несрећника поломљене, а још врела крв пенушила се на њихова уста.

По траговима на које смо наишли, изгледа: да су ови својевољно напустили трупу и лутајући заноћили на том месту, где су и смрт нашли поред мале ватрице, која је исто онако лагано, тихо гасила се, као што се и њихов живот, тихо, нечујно гасио од обести дивљег племена- Арнаута.

Поред ових јадника прошао је цео наш пук и када су војници видели овај случај, силно је утицао на њих тако, да је се врло ретко десио случај, да је који војник доцније изостао од своје јединице.“

Других података о зверствима непријатељским пук овај нема.

15. априла 1916. год.
Браганиотика

Командант, пуковник
Милован Мишковић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

109.
Капетан I кл. Тодор Б. Илић, командир I чете I батаљона XX пешадијског пука - Команданту 1. батаљона тог пука

I. чета I. бат. XX. пеш. пука
Бр.12

Команданту 1. батаљ. XX. пешад. пука

Према наређењу командантовом, – част ми је послати команданту податке о зверствима Бугарским; за време рата 1915. год.

13. октомбра 1915. год. по прелазу „Велеса“ а путујући за Извор заробљени су од стране бугарске коњице редови ове чете Маринко И. Нешић из Богатића, среза Мачванског, округа Подринског и Живорад Ј. Росић из Забрдице, среза и округаВаљевског са још 11 војника сви из XIV кадров. пука. Кад су заробљени одведени су у село Крајне до Велеса и ту су прво извршили над њима а у присуству једнога бугарског поручника бугарски војници претрес одузимајући им новац, одело, обућу, опасаче и остале ствари, а потом је бугарски поручник наредио те су изведени изван села до једне јаруге, ту су их постројили у две врсте и окренули их на десно а затим су бугарски војници почели да боду ножевима у том су моменту одмах пала три војника и почели да кукају а остали војници видећи да ће и они бити поклани наједаред сви су дали се у бегство, и бегајући јаругама и користећи се маглом и кишом успели су ова двојица да побегну, неке су у бегању убили а неке поватали и понова одвели на исто место.

15. априла 1916. год.

Стронгили

Командир капетан I кл.
Тодор Б. Илић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

110.
Поручник Стојан М. Радовић, командир 1. чете 2. батаљона XX пешадијског пука - Команданту 2. батаљона тог пука

1. чета 2. бат. XX п. пука
Бр. Службено

Команданту 2. бат. XX пешад. пука

На основу наређења Командантова бр. 6. од 12 ов. мца част ми је поднети Команданту следећи извештај:

У току борбе са Бугарима 1915 године, Бугари су учинилиова зверства која су запамћена и која су видели наши војници то:

. октобра 1915 године када су Бугари ушли и заузелКачаник заробили су 2 наша жандарма, једнога су од њих убили одмах (изболи ножевима) а другога масакрирали, одсекли му уши изболи га по лицу, и тако онакаженога послали га тамо говорећи му „Иди некатевидетвоји Срби какви стејунаци.“

октобра по подне када су Бугари код старог Качаника много већом снагом напали на 2 батаљон XX Кадровског пешад. пука и кад су нас потиснули са положаја, остао је један војник из 2. чете рањен у рову и Бугари су запалили над њиме настрешницу и сено које је било под њиме, па је тај војник упола изгорео, таквог смо га нашли сутра дан у зору, кад смо извршили контра напад и положај од Бугара поново заузели.

Бугари наше рањенике нису односили на њихова превијалишта, већ су им скидали одело, и остављали их на положај те су умирали.

15. Априла 1916 год.
Стронгили

Заступа командира
Поручник Стојан М. Радовић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

111.
Капетан II кл. Божидар Симовић, командир Одељења коњичких пионира

Рађено у канцеларији Оделења коњичких пионира 11. априла 1916. год. логор Говино у Крфу

Саслушање

Редова Оделења коњичких пионира Алексе Миленковића из села Кусатка, срез јасенички, округ смсдеревски који је преведен у ову Команду из дунавског дивиз. коњичког пука I позива народне војске, који ми пристаде на рапорт и изјави следеће:

Пошто нас је командир питао: „имали ко да зна штогод да каже: о зверствима непријатељске војске и Арнаута за време последњих наших операција? да ли је ко видео да је вршено, над заробљеницима, рањеницима, војницима нашим, као и грађанима нашим, избеглицама, пљачкање, убијање, силовање и.т.д.“ Ко има шта да каже:

Ја изјављујем да сам видео ово: кад је се наш ескадрон 2ог дунав. див. коњич. пука I позива кретао, повлачио, испред Пећи, Арнаути заробе једног нашег војника, по имену Љубомира Стојановића из села Придворице срез јасенички, округ смедеревски. То је било 10 Новембра, нападао је био велики снег и била је јака зима. Арнаути су свукли голог редова Љубомира, и спремише јатаган да га исеку. Пред Љубомиром на 3 корака лежао је један го човек исечен; свакојако неки леш војника који им је раније пао шака. Ја сам био на једном брду свега 50 метара; јер сам био заостао са својим коњем и посматрао сам. Љубомира голог хтедоше ножем убити, но срећом, наиђе један стари Турчин, који сам поче нешто живо говорити и рукама доказивати, те га они пустише голог, а он потрча напред, где се после мало нађосмо. Ја му дадох мој шињел, а после мало времена сретосмо се са неким војницима, те му један даде копоран, јер је имао два, други му даде једне чакшире, пошто је он имао двоје, после му нађемо од неких војника крпе те увије ноге и тако дођемо у ескадрон.

На казато могу се заклети.

Писмен сам редов
Алекса М. Миленковић

присутни: каплар Сава Карић
” Драгослав Милановић

Осим овог војника није ми се ни један други јавио да зна штогод и да је видео.

Саслушао га и оверава:
Командир, капетан II кл.
Божидар Симовић

Да је копија верна оригиналу,
тврди
Начелник Штаба
Ђенералшт. ппуковник
Богољуб Илић

АВИИ, П 8, к. 14, рег.бр. 44/10

112.

Пуковник Влад. Крупешевић, командант Дивизијске артиљерије - Команданту Дунавске Дивизије

Команда
Дивизијске артиљерије ОНо 2.

Команданту Дунавске дивизије.

Према наређењу командаита Обр. 4 од 11. т.м. и команданта III армије Обр. 9648 од 9. тек. мца част ми је поднети извештај о зверствима непријатеља према нашим војницима и грађанима.

IКод Тупалског виса срео сам три војника из X пука I позива и I пука I позива сасвим изнемогле, исечене сабљом и избодене бајонетима по целом телу (глави, прсима, леђима, раменима, рукама), и улепљене од засирене крви, само је један од њих био обувен а друга двојица боси. Сва тројица опљачкани.

Када сам их запитао испричали су ми следеће:

Пошто су наши по други пут били заузели Вељу Главу, Бугари су јачом снагом напали на 3ћи батаљон X пука и 1. чету из I пука II позива, који су тамо били и том приликом заробили неколико десстина наших војника, међу којима и ову тројицу.

Испочетка су бугарски војници с њима лепо поступали, али пред вече почели су их питати колико имају година, а када су им ови рекли они су говорили „Жалост“ из чега су закључили да је дошло наређење које није за њих било добро: почели су их везивати по десеторицу и одводити у страну тако су повели и ове, тамо су их официри почели бесомучно, онако везане, сећи сабљама а војници бости бајонетима и све је под ударцима попадало. Које год викао и давао знаке живота још био је боден бајонетима до краја.

Један од ове тројице прича: „ја се направих мртвим распасаше ме узеше ми три банке што имадох, рекох у себи то за воштаницу. По том се све уђута, мрак се хвата, приметих 2-3. наша који покушаше да устану па падају да се више не подигну. Бритвом пресекох везе и почнем из све снаге да бегам. Уз пут сретох ову двојицу, киша је падала, бегали смо целу ноћ, сад стигосмо овди.“

Упутио сам их код војника на Тупалском вису да им причају шта Бугари раде са заробљеницима.

Са овим војницима били су заробљени и два официра наша. Њих су Бугари пред нашим војницима одмах поубијали. Официри су мислим из I пука II позива.

Молим да се детаљи узму о овом догађају у X и I пуку II позива.

Датум не наводимјерје операцијски дневник остао у старој команди.

IIНа путу од Мухајне, а близу Пуки наишли смо на путу опљачкане, онакажене и голе лешеве две жене, а на десетину метара даље два човека у грађанском оделу. Дознао сам да су ово зверство извршили Арнаути над фамилијама благајника округа ужичког Беловића и вишег учитеља чини ми се Николе Јовановића.

Лешеви су били њих двојице, жене и слушкиње Беловића. Међутим жену и 17то годишњу ћерку онога другога (Јовановића) Арнаути су заробили и одвели у ропство.

Осим овога у близини овог места благајник Моравске дивизије II поз. нашао је где је у блату пренођила девојчица (дете од 10 год.) овог Беловића опљачкана (само у гаћицама) и рањена на два места кроз прса и кроз оба кука.

Што ово дете није пропало заслуга је реченог благајника. Предато је ђенералу г. Петру Бојовићу у Скадру.

16. априла 1916. год
Браганиотика

Командант-Пуковник,
Влад Крупешевић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

113.

Мајор Марко Јанковић, командант Колонске коморе Дунавске дивизије I позива - Команданту Дунавске дивизије

Командант Колонске Коморе
Дунавске Дивизије I Позива
О. Бр. 9.

Команданту Дунавске дивизије.

На основи наређења О.Бр. 4. од 11. овог месеца, част ми је поднети податке о зверствима, која су арнаути вршили пад нашим војницима, за време наших операција кроз Албанију.

Приликом доласка јединица колонске коморе у нови логор – 15. јануара ове године, на 2 к.м. источно од Базар-Шјака, са мојим официрима нашао сам у шибљу два убијена српска војника, од којих је један заклан и страшно унакажен, а други је удављен. По оцени лешева, злочинство је извршено на један дан пре доласка јединица колонске коморе на томе месту.

Није се могло утврдити, из које су команде убијени војници.

У близини лешева – на 60 корака, затекао сам четири наоружаних арнаута, на које је пала сумња да су злочин извршили, које је командант XVIII пешад. пука I позива- са патролом упутио команданту дивизије, но ови су се арнаути у путу разбегли и пушкарали са нашом патролом. Шта је даље било није ми познато.

Све јединице колонске коморе, сада су ме известиле, да немају никаквихподатака о зверствима учињеним од непријатеља, за време наших последњих операција, сем података добивених од командира санитетске колоне под Бр. 10 од 14. о. м. које овде прилажем, с молбом на надлежност.

16. априла 1916. год.
Браганиотика

Командант, мајор
Марко Јанковић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

114.

Поручник Тад. Фр. Гледовић, командант 1. батаљона VIII пешадијског пука „Кнеза Александра“ – Команданту VIII пука

1. БАТАЉОН VIII ПЕШАД. ПУКА
„КњазаАлександра“
Пов. службено

Команданту VIII пука „Кн. Александра“.

- Према наређењу Команданта пука од 15. о. м. част ми је известити, да су овоме батаљону познати ови случајеви зверстава и пљачкања од стране непријатеља:

1 .) Приликом одласка VIII пука II позива на поседање леве обале реке Бојане, 2 Јануара о. г. недалеко од села Дерићата (између Брдице и); редов 3 чете овог батаљона Александар С. Димић, из Смедерева, наишао је на редова 4 чете 1 бат. VIII п. II поз. Живка М. Ивића, из села Пољане, срез и округ Пожаревачки, који је лежао у једном рову крај пута, са расеченом кожом на гуши до гркљана, и једним јаким убодом ножа у врат до самог потиљка; био је сав крват и блатњав. На питање војникаједва

је одговорио, да је био као болесник у Скадарској болници, и да је пуштен да иде у састав пука за веш. Код пом. села затекао га је мрак, и један Арнаутин га је позвао на бесплатан стан, видећи га тако слабог. Пред зору у кућу је дошао још један арнаутин, и после кратког разговора обојица нападну на спавању овога војника и ударе га ножем у потиљак, а за тим почну да га кољу. Грешни војник напрегне последњу снагу, отме се овим разбојницима и побегне у мрак; бежећи залута у ров, где се стропошта од малаксалости и ту смо га нашли.

2 .) Патрола 4 чете 1 бат. VIII п. I поз. приликом извиђања станице у Брестовцу, код Лесковца наишла је на једног коњаника кога су Бугари исекли и изболи ножевима. Ову је патролу послао водник те чете ппоручник г. Жив. Диковић.

3 .) Наредник 4 чете овог батаљона, пређе у исту чету II позива Станко Рајић из Вл. Дола вели да је услед изнемоглости изостао пред Драчем и да су га напали арнаути претресли га, узели му новчаник са 13,10 дин., вратили му новчаник са 0,10 дин, а остало задржали и отишли.

Више случајева није познато овоме батаљону.

16 Априла 1916. год.
Браганиотика

Командант, ппуковник
Тад. Фр. Гледовић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

115.
Мајор Чед. Протић, командант 2. батаљона VIII пешадијског пука „Књаза Александра“ – Команданту VIII пешадијског пука

2. БАТАЉОН VIII ПЕШАД. ПУКА
„Књаза Александра“
ОНо службено

Команданту VIII пешад. пука
„Књаза Александра“

Сходно наређењу команданта пука Обр. 8 од 15. ов. мца част ми је послати следеће податке, на основу података добијених од командира овог батаљона:

„Поднаредник 3. чете овог батаљона, Александар Васић, родом из села Чепура, среза парађинског, округа моравског видео је близу Пећи два наша дечка од 12-15. год и једног старца заклане од стране Арнаута

Редов 3. чете овог батаљона Драгомир Димитријевић, из Лазаревца, среза колубарског, округа београдског изјавио је: да је близу реке Маће опљачкан од стране Арнаута.

Редов 3. чете овог батаљона Васа Врапчевић, родом из Ковина – Банат -видео је код села Пука када су Арнаути одвели једног нашег капетана, једног ппоручника, две жене и два детета; видео је даље доста наших избеглица, који су ту погинули од Арнаута.“

За све ове наведене случајеве детаљнијих података нема, а не сећају се ни датума када су горња дела извршена.

16. априла 1916. год
логор Браганиотика

Командант, мајор
Чед. Протић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

116.

Поūūуковник Бели Марковић, командаūт баūаљона VIII ūешадијскоī ūука I ūозива - Команданūу VIII ūука Дунавске дивизије

(?) батаљон VIII пеш. пука I поз.
НАРОДНЕ ВОЈСКЕ
Обр. сл.

Команданту VIII пука Дунав. дивизије

Сходно наређењу команданта пука Оно 8. од 15. ов. мца, част ми је поднети следеће податке:

4. октомбра 1915. год. када су Бугари прешли на нашу територију а на суседном одсеку од онога кога сам ја држао, по наређењу кмдта Одреда помогао сам контра напад једног батаљона овог пука са пет водова свога батаљона. Како овај контра напад није успео услед велике надмоћности Бугара и како су наше јединице одбачене са јуришне зоне а Бугари прешли у наступање, код једне чесме испод села Гогљева (у срезу и округу Крајинском) стигли су Бугари око 20 мојих војника тешко рањених и све ножевима изболи. Јављено је о овом масакру одмах Команданту Одреда г. пуковнику Ђури Дакићу али је потребно ово и сад констатовати а што се мене лично тиче, ја сам извукао потребне консеквенце, и знаћу се у будућности определити.

Иначе у батаљону нема маркантних случаја, који се траже предњим наређењем а за време последњег нашег одступања.

Да је било више времена на расположењу за тражење овог извештаја, ја бих и именовао све ове војнике, али овако ово је немогуће.

априла 1916 год.
Браганиотика

Командантппуковник,
Бели Марковић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

117.

Извешūај ūуковника Драīуūина Ј. Ристића о злочинима Арнауūа и Буīара

Списак

Официра који су били у могућности да утврде звсрства непријатеља према нашим војницима у одступању.

1. мајор Велимир Басарић командир 3 чете 3 бат. поднео је ове податке:

2. Приликом повлачења из Радовишта са граничног фронта 2. октобра 1915. год. велики број војника из 3. батаљ. XIII пешад. пука кадровског је изостао на маршу за Штип услед хрђавог времена и великог дневног и ноћног марша.

Пошто је варош Штип била евакуисана, батаљон је добио наређење да све изостале војнике сачека и прикупи на десној обали Брегалнице. Када су војници пролазили ноћу и сутрадан кроз варош, грађани су их сачекивали и оружјем и моткама убијали; а некима су одузимали оружје, муницију и одело; па их пуштали голе у гаћама и кошуљама.

~~2.~~ 11. октобра прошле године при покрету 3. бат. XIII пеш. пука кадровског од с. Палиграда ка с. Црвеној води, Арнаути из с. Палиграда, по пролазу батаљона кроз село, пресрели су и напали моткама и сикирама неколико изосталих војника од

марша услед умора и разлупали им главе, отели пушке и муницију и свукли одело; па их посли пустили. Ово је исто било и у Албанији код с. Забзуна.

3.—У борби са Бугарима и Арнаутима код с. Групшина код Тетова 18. окт. пр. год. Бугари су по извршеном контра-нападу нашли већи број рањених војника из 3. чете 3. батаљона XIII пеш. пука кадровског и све их исекли; а једног војника, који је такође био рањен, изболи су ножевима по лицу и у груди и оставили га, рачунајући да је мртав; међутим, тај је војник срећом остао жив и ноћу се довукао код батаљона и испричао све шта је са осталим војницима рањеним и њиме било.

КНо 4763
16. априла 1916. г.
Стронгили

Командант,
Пуковник, Драгут. Ј. Ристић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

118.
Потпуковник Рад. Петковић, помоћник команданта XIV пешадијског пука - Команданту Прве пешадијске бригаде Тимочке дивизије

XIV Пешадијски пук
О Бр. 6

КОМАНДАНТУ ПРВЕ ПЕШАДИЈСКЕ БРИГАДЕ

Према наређењу командантовом Обр; 6 од 12. овог месеца част ми је у прилогу под /1, послати извештај о зверствима која су починили наши непријатељи.

17. априла 1916. год.
Стронгили

Заступакомданданта
помоћникп пуковник,
Рад. Петковић

I Бригада
Тимочкедивизије
К Обр. 25.

ЗВЕРСТВА КОЈА СУ ПОЧИНИЛИ НАШИ НЕПРИЈАТЕЉИ

Командант 2. батаљона доставио је следеће саопштење потпоручника г. Станимира Живковића који је био на служби у 14 пуку 2. позива а на фронту према Немцима:

„Немачки војници 25. септембра прошле године у 5 часова по подне, при наступању кроз Београд пред собом су гурали жене и децу из вароши; а тако исто 27. септембра прошле године на Врачару облачили су се у женско одело, ради обмане наших војника.“

Командант 3. батаљона доставио је следеће саопштење ппуковника г. Радомира О Петронића и редова Јована Грујића а на фронту према Бугарима:

Ппуковник г. Петронић прича:

„17. октобра прошле године 3. батаљон пешад. пука кадровског борио се на коти 392 између Извора и Велеса противу бугарске здружене бригаде.

После дуже борбе, због надмоћнијег непријатеља а према добивеном наређењу, предузето је повлачење ка планини Бабуни. Одмах по предузетом повлачењу десило

се, те 7 војника из батаљона случајно су се одвојили у одступању и не пођу друмом куда је одступао батаљон, већ једном гредом – косом поред друма ту залутају и заноће на истој.

Сутра дан 18. октобра пр. год. стигне их бугарска коњица и похвата, пошто се ови нису бранили, а на позив бугарских војника, они су се одмах предали.

Бугари су им одмах одузели оружје и муницију, затим су сњима лепо поступали, и повели их у оближњу јаругу, говорећи им да им они неће ништа. Када су стигли у ту оближњу јаругу постројили су те наше заробљене војнике у једну врсту, одузели су им новац – говорећи како су лепе српске паре, а по том су их почели бости и клати ножевима. Први, који су добили ове ударце попадали су мртви на земљу, а остали видећи шта их чека, надали су се у бегство и спасу се само њих двојица. Тих двојицс војника: Маринко Нешић и Живорад Росић дошли су код нас на планини Бабуну 19. октобра и испричали све шта се са њима десило.

Ова два војника испричали су све шта се са њима десило, целом 3. батаљону којим сам командовао а у моме присуству обадвојица су дошли без оружја и по све поцепани бегајући кроз шуме и јаруге.“

Редов Јован Грујић прича:

„17. октобра прошле године био сам с четом на положају „Извор“. Истога дана око 11 часова пре подне добили смо наређење за одступање на Бабуни. У том времену ја сам био с десетином на крајње левом крилу те сам последњи одступио. У том времену Бугари су већ били изашли на пут ка Бабуни, те ја спазивши њих, скренем лево, прегазио реку Бабуну и пођем уз један поточић. Пред вече изађем на врх брда, у нади да ћу наћи своју чету, али ње није било. Кренем се напред у намери да изађем на Пашин Хан. Густа помрчина ме је омела, те ја у свануће не изађох код Хана, већ на неко непознато ми место. Дакле, залутао сам! Чим зора забеле Бугари мене и моје другове изненадише брзом паљбом. Ми смо били без муниције, те им ватром не одговоримсмо. Они нас опколише и заробише. Одузеше нам оружје и оружни прибор и спроведоше нас безоружане до једног села како сам од њих чуо Крајинци код команданта места – по чину потпоручника. Он нас није ништа испитивао, већ нареди да нас воде испред села и да нас стрељају. Бугари нас одведоше на одређено место. Ту нас претходно претресоше и одузеше нам новац и друге ствари које смо имали, па нам наредише, да се постројимо у једну врсту. Чим смо се постројили, они отворише паљбу и ја спазих, где мој друг с левог крила пада. Дакле ја сам био промашен; одмах се решим, да бежим, па шта Бог и срећа даду; појурим свом снагом у правац потока који је ту поред нас био. Они окренуше на ме пушке, али безуспешно. Ја ухватих поток, али ме они не остављаху. Једно ме зрно окрзну с десне стране груди, али врло мало. Ја се моментално окренух и спази их у непосредној близини те, скретох лево у поточић и уђох у шуму. Они ме више не нађоше, нити пуцаше, те се ја реших, да остатак дана проведем ту и да се одморим. Чим поче мрак, кренем се, одприлике, у правцу ка Бабуни. Ту у путу на ивици једне шуме наиђох на једну бугарску предстражу, те да би их избегао, скренем лево и дођем до неког села. У селу чујем ларму, што је знак да има неке војске. Застанем пред селом, да се боље оријентишем. У то чујем, да ми на сусрет иду нека кола. Ја се склоних поред пута да осмотрим та кола.Путем прођоше кола натоварена сламом, а за њима неколико бугарских војника. Кола прођоше, а ја неко време остах на месту, па се за тим реших, да и ја на одстојању пођем за њима, јер апсолутно нисам знао куда ћу даље. Тако идох за њима до једног брежуљка. Ту Бугари окренуше десно, а ја се упутих и даље путем-лево поред брежуљка. Пред свануће изађох на једну узвишицу и седох, да се одморим. Осматрајући околину спазих, да испод узвишице на којој ја седим, једном путањом иде бугарска комора. У један мах са супротног виса отвори се брза паљба

у правцу коморе, ја одмах помислих, да то наша војска гађа комору и намислих, да за комором пођем и изађем на супротни вис. Ја још не бејах устао, а митраљез заклокота више мене. Ја поскочим, сиђем на путању и искоришћавајући све заклоне избегнем из ватрене линије и изађем на пут. Тим путем одем у село, незнам како се зове, нађем једног мештанина и упитам га: где је наша војска и куда води овај пут?- он ми одговори: „овај пут води у Дреновску општину и даље ка Криволаку, а наша је војска тамо“ – и показа ми руком. Ја пођох у правцу, који ми мештанин показа, али се брзо уверих, да сам преварен, јер угледах бугарску коњицу, која се креташе мени у сусрет. Ја се вратим у село и нађем другог сељака и упитам га за пут и нашу војску. Он пође са мном, одведе ме до другог села, показа ми руком једну кућу и рече: „то је општинска судница и ту има наше војске“ -па се врати. Ја одох у показану кућу и заиста нађох наше трећепозивце и „Велешку чету“. Из ове чете сам упућен на службу у батерију за чување запрега – волова, пошто пушке нисам имао, и стом батеријом сам дошао до Бакарног Гумна где сам нашао своју чету.“

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

119.
Пуковник Мил. Глазоња, помоћник команданта Шумадијске дивизије - Команданту Друге српске армије

ШТАБ
ШУМАДИЈСКЕ ДИВИЗИЈЕ О. БР. 47.
КОМАНДАНТУ II АРМИЈЕ

Према наређењу Команданта Обр. 11705 од 9. априла тек. год. част ми је послати податке о зверствима које су наши непријатељи починили за време последњих операција над нашим војницима и становницима:

I КОД МАЛЕ КРСНЕ.

5. октобра прошле год., на положају Мала Крсна, Немци су заробили 8 наших војника из 1. чете 1. батаљона XI пешад пука. Ове су војнике постројили у једну врсту и почели су их редом клати. Кад је дошао ред на редова Јована Л. Јовановића непријатељски војник га је зграбио рукама за лице, да му занесе главу како би га могао лакше заклати, али Јован ухвати непријатељског војника за прса, обори га на земљу, и утом моменту побегне, скочивши у реку Језаву.

Док су непријатељски војници претресали наше поклане војнике, Јован се низ воду провуче и дође у састав чете на положају код села Врбовца.

Доцније је рањен и као такав остао у болници.

II КОД СЕЛА ЛУЧАНА.

16. октобра прошле год. при испаду Бугара са положаја западно од села Лучана заробљена је једна група војника 4. чете 3. батаљона XI Кадров. пука од којих је се 19. октобра вратио из ропства из села Дубнице редов Дамњан Божовић из Вел. Шења ср. гружан., окр. крагујевачког који прича ово:

„При испаду Бугара 16. октобра заробљено је преко 30 војника наше чете међ којима сам и ја био и одмах су нас одвели код њиховог команданта пука чији је штаб био код цркве села Ослара. Ту смо се мало одморили, па су нас издвојили у две групе:

у једној групи Срби добровољци из аустријске војске, Босанци, Сремци, Личани ит.д. затим Срби из старих србијиних граница и Срби са Косова; у другу групу Срби Македонци.

Шта су радили са групом Срба Македонаца не знам сигурно али верујем дасу их одвели бар за прво време у заробљеничку команду, а нас оставили да се добро одморимо па да нас воде у Бугарску.

Када се већ спустила ноћ поведоше нас окружене са 7-8 стражара. Ишли смо једном стазом у колони по један, некад и по два, па кад дођосмо до јаруге-потока, рекоше нам: „елате, братко да се мало одморимо седајте.“ Како смо ми седили и били окренути потоку, стражари су били изнад нас. Разговарали смо полако и слутили да нам ови нешто спремају. Од једном чух у својој близини болни и очајни крик једног од другова затим скочих у помрчину и у самом моменту скока осетих да ме нешто довати, а затим потрчах низ поток, а замном где је била несретна група Срба, чује се јаук па вапај па најзад и пуцањ пушака.

Два ипо дана и три ноћи употребио сам да пређем простор од непуних 10-12 км. Ишао сам ноћу од Ослара лево до Мораве а затим уз Мораву. Дању сам непомично лежао у каквом џбуну, поред кога су пролазила непријатељска оделења. Тако сам дошао до села Брисића где ме је један Турчин примио, увео у своју кућу, нахранио и показао пут, да идем све уз Мораву и да ћу тамо наћи наше трупе.“

Редов Божовић доцније је рањен и евакуисан за Призрен.

III КОД КОНЧУЛСКОГ ТЕСНАЦА.

3. батаљон XI Кадров. пука држао је 10. октобра пр. год. положај на десној обали Биначке Мораве а на источном делу Кончулског теснаца.

Батаљон је добио наређење да се повуче на Дубницу и на четврт до пола часа пред повлачењем војници овога батаљона чули су чудне гласове и мени скренули пажњу, који су из села Лучана долазили. Кад се на то обратила већа пажња лепо су се кроз ноћ чули очајни гласови жена и деце, кукњава и запевка: „не дирај ми татка, остави ми мајка (братка)“. Болно су одјекивали ти узвици у срцима свију војника, прекидани с времена на време ударцима секира и ломљавом врата на кућама.

IV РАДИ ПЉАЧКЕ.

Командант XI пешадијског пука сазнао је да је 1. октобра 1915. год. прешла једна група Бугара преко границе, у село Црвена Јабука, нашла код оваца једног старца од 70 година, са унуком, старца убили из пушака а његовог унука заклали ножем и отерали им 40 оваца и 20 коза.

V ПОСЛЕ ПАДА ПОЛОЖАЈА „ВРТИБОГ“

На дан 19. октобра 1915. год. 2. чета 2. батаљона X пука била је на положају „Вртибог“.

Редов те чете Драгољуб Милошевић прича следеће:

„Ја сам био у рову и одатле пуцао на Бугаре, који су ка нама наступали. После неколико тренутака дотрча један наш војник рањен, не сећам се који и довикну нам да не пуцамо јер су нас Бугари опколили. Ми престадосмо гађати. Једно оделење Бугара упаде у наше ровове и поче одмах убијати на ког год наиђу. Ја сам са два моја друга био у рову кад упадоше међ нас 7 Бугара и стадоше нас бости бајонетима тако да и мени један од њих зададе тешку рану у леђа и ми сва тројица полегасмо на земљу правећи се да смо побијени. Бугари опалише још неколико пушака на нас али како у том тренутку наша артиљерија поче гађати, они побегоше и оставише нас. Моја два друга била су мртва а ја се полако извучем и побегнем својој чети.“

На том истом месту остало је 40 војника који су били сви измрцварени и онакажени.

VI НА ВЕЉОЈ ГЛАВИ.

27. октобра 1915. год. четврта чета 3. батаљона X пука била је у борби са Бугарима на положају Вења Глава. Сутра дан 28. октобра непријатељ користећи маглу извршио је препад на ову чету и заробио око 80 војника и 3 официра. Сви ти војници и официри прво су били повезани па затим ножевима побијени. Од официра ту је погинуо капет. I кл. Александар Милорадовић, поручник Алекса Јанковић и потпоручник Драгољуб Игњатовић.

VII КОД КЊАЖЕВЦА.

Обвезник 3. чете 1. батаљона Милорад Качаревић из Котража ср. драгачевског, окр. чачанског који је за време последњег рата са Бугарима био обвезник 2. чете Пионир. Полубатаљона Шумад. Дивизије II поз. изјавио је:

Онога дана изјутра, када су бугарске трупе заузеле Књажевац, запленили су 2 наша пољска топа са 6 војника. Одмах су те војнике исекли на самом положају, што смо ми пионири посматрали и видели са даљине од 600-700 метара.

За овај случај зна мој водник у Пионирском Полубатаљону рез. ппоручник г. Мијајло Сретеновић.

VII КОДДЕБРА.

Обвезник 3. чете 1. батаљона Божидар Волић, из Лисе ср. Драгач. окр. чачанског раније у 14. чети граничне трупе која је била у селу Булчици (између Мата и Мартинеша) изјави: кад је добивено наређење да се чете граничне трупе повуку са граничног фронта ка Елбасану (око 6. новембра 1915. год.) онда је заробљено од стране Бугара код Шпиљског моста (код Дебра) 60 граничара из 15. чете Граничне трупе која се је била придружила 14. чети ради повлачења. Ове наше заробљене војнике Бугари су све разоружали, свукли голе, поубијали ибацили у Дрим. За овај случај зна и командир 15. чете рез. кап. II кл. Новица Дељановић.

18. априла 1916. Мезонги

Заступа Команданта,
помоћник, пуковник
Мил. Глазања

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

120.
Пуковник Бож. В. Јанковић, помоћник команданта Дринске дивизије - Команданту Треће српске армије

П О Д А Т Ц И

о непријатељским зверствима за време наших последњих операција, који су прикупљени на основу наређења команданта III армије О.Бр. 9648 од 9. ов, мца.

1 .) На предстражи положаја „Девесиље“ кота 491 код Крагујевца, гди сам са четом заноћио између 18.-ог и 19.-ог октобра прошле године пријавила се је стражарима у стражарском низу једна млада и лепа жена са малим дететом на рукама запомагајући да је избаве од насиља непријатеља који је то вече ушао у село Кутлово. Пошто су је стражари мени довели, изјавила је, да се зове П. О.* из Кутлова, да сујој око 9 часова то вече

ушли у кућу три немачка официра са десетак војника, да су два млађа официра одвела њене две заове девојке (сестре њеног мужа) у качару, а њој наредио старији официр да остане ту у соби, а сам је изашао у двориште те је наређивао нешто својим војницима; ну, она је улучила тај моменат па је узела своје дете из колевке и на друга врата побегла из куће, при излазу из авлије примети је онај официр и да се за њом трчати, после дужег трчања официр је стигне, отме јој дете из руку и баци на земљу а њу обори на земљу и извршивши насилну обљубу, потом се официр врати кући, а она са дететом побегне нашим предстражама.

У својим осматрањима отисака од блата који су се дали видети на марами којом се повезала, лактовима, леђима, дошао сам до уверења да је истину показала.

Пред саму зору упутио сам је са осталом бежанијом из села Рогојевца, да бега у нашу позадину.

2 .) У селу Истоку код Пећи где сам са мојом четом послан ради умирења побуњених Арнаута, видео сам 16. новембра прошле године два унакажена леша од војника из III позива VII пука, који су по уласку у село Исток као патрола били убијени од стране Арнаута, а потом опљачкани и једном глава одсечена и поред тела удаљена 2 метра расечена на пола, други је био са разлупаном главом и на више места сикиром по телу расечен.

(Податке дао резервни пешадиски капетан I кл. МилорадЈов. Ћириловић).

3 .) 25. новембра 1915. г. редови ове чете Живан Поповић и Данило Крсмановић терали су 22 комада пуковских коза (за исхрану војника) десно крај села Суводола и ту су их 5-6 Арнаута са пушкама из заседе засрели на њих и препуцали, од којих је Данило рањен и од исте ране доцније је, по сазнању, умро, козе су отели и отерали, редов Живан имајући пушку при себи, дајући отпора извукао је се и побегао.

4 .) 25. новембра 1915. г. кувар ове чете Радован Илић враћајући се са положаја од села Суводола, гди је војницима ове чете, на положају раздао храну, нападнут је на путу од двојице наоружаних Арнаута, од којих је један остао удаљен 10-15 метара са напереном пушком на њега (Радована) а други дошао до њега, скинуо му војнички шињел, цокуле и чакшире, узео му 10 дин. у српској банкноти (јер више није имао) и на његову скромну молбу, да га не убију, пустили су га те је „бос“ по снегу од 50 с/м висине дошао комори, гди су и кухиње биле.

5 .) Патрола ове чете, са положаја код „Мусине јаме“ 18. новембра 1915. год., вршећи своју дужност, дошла је у село Паучину, ту су је пресрели 5-6 Арнаута и видећи да не могу имати никаквог успеха, у погледу напада, јер је патрола наоружана, почели су им говорити, да су луди што даље иду и муче се и тражили су им пушке и муницију па да их проведу ка Сјеници кроз непријатељски (аустриски) ланац да иду својим кућама; говорећи им да је Србија пропала и да више неће постојати и т.д.

(Податке дао водник 3. чете 1 батаљона V пешадиског пука, поручник, Жив. Б. Кнежевић).

6 .) У месецу јануару 1916. год., када су наше трупе маршовале кроз Албанију – од Љеша ка Драчу – у непосредној близини једног села на десној обали рекеМаћи, наишао сам на један страшан призор. Два леша наших војника, од трупа које су пред нама прошле, потпуно голи, избодени ножевима по телу и до пола затрпати у камење. Ова два наша несрећна војника, застали су од своје јединице услед болести и изнурености, наишли на ово село и у истоме нашли страшну смрт од дивљихАрнаута. Из које су јединице ови несрећници, нисам могао сазнати јер нису имали никаквог знака, пошто су били потпуно голи.

(Податке дао водник 3. чете 1.-ог батаљона V пешадиског пука, поручник, Милоје Ђ. Станић).

7 .) 22. новембра 1915. г. водио сам борбу противу Арнаута на положају – селу

Буковици, тог смо дана од стране Арнаутске са положаја потиснути и положај у вече напустио; но сутра дан, добивши појачање, наређено је, да поново исти изгубљени положај заузмемо што је и учињено, и када сам наишао где је водио борбу 1.-ви вод 4. чете 1.-ог батаљона V пука II поз. којом сам ја командовао нашао сам редова Василија Давидовића мртвог-убијеног из пушке-удареног на 5 места, сем тога на 7 места убоден ножем у прса, одсечен му нос и леви бок, том су га приликом опљачкали, узели му новац, скинули одело и цокуле, па га онако унакажена бацили у поток где су истог редова Давидовића нашле неке жене-Црногорке и нами казале те смо истог сахранили.

(Податке дао водник 4. чете 1. батаљона V пешадиског пука, резерв. поручник Ник. П. Милановић).

8 .) 30. октобра 1915. год. за време борбе на „Бабама“ положај на десној обали реке Рибнице, источно од планине Столова наишло је неколико жена и девојака из вароши Краљева на поручника г. Милоша Масаловића, које су изгледале врло бедно говорећи, да су испред зверова испод шлемова, мучене и силоване једва успеле да спасу животе. Исте су биле још под страшним утиском унижења части и блиске смрти и причале су о страшном пустошењу, крађи и силовању од стране Немаца-официра па и војника – по Краљеву.

9 .) Каплар Душан Марјановић, видео је и сахранио у борби код с. Буковице, северно од Рожаја, 21. и 22. новембра 1915. год. свога рањеног друга редова Василија Давидовића из 4. чете 1. батаљона V пешад. пука II поз., коме су побуњеници Арнаути и Турци рањеном исекли нос и уши и затим га изболи ножевима.

(Податке дао командир митраљеског одељења V пешадиског пука /1. батаљон/ капетан I кл. Алек. М. Нико…*

*недостају стране 5-7.

… 14.) При одступању наше војске у току ових последњих операција када је кроз село Винча у Крагујевачком округу V пешад. пук II поз. одступао десио се овакав један језовит случај, који даје врло јасан пример о култури наших противника. То је било октобра месеца, не знам тачно дан, али било је после подне када су и последњи делови V пешад. пука II поз. одступали кроз село Винча, међу тим деловима био сам и ја и када смо већ излазили из села нама дотрча једна девојка од својих 15 година сва уплакана, проклињући непрестано Швабе. На питање наше она нам искрено исприча ово: како су је Швабе напале у кући, јер су исти наишли одмах чим смо ми одступили, и тројица од њих су је силовали пред очима њене матере и њеног братића. Она је се једва ишчупала из њихових руку и право побегла овамо. Пре него што су је савладали, видело се и по телу њеном, да су морали да је ударају песницама и кундацима својих пушака, и на тај начин изврше свој гадан смер, што су и извршили на срамоту „високе културе“ наших противника Аустријанаца.

(Ове податке дао водник 2. чете 2. батаљона V пешад. пука, пешад. ппоручник Душан Кркић).

15 .) Око 24. новембра прошле године Арнаути су мучки напали, на положају испред Берана, Мацу Антића, редова 1. чете 4. батаљона V пешад. пука II поз. и изболи га ножевима зато, што овај свесно вршећи своју војничку дужност – није, као стражар, хтео да пропусти неколико наших војиика, који су били изгубили своје јединице, па их Арнаути завели и упутили, не за њиховим јединицама, већ на другу страну ка Србији, како би одмах постали њихов (арнаутски) плен.

Залутали војници су одмах видели да је то Арнаутска превара, па су покушали да се упуте на супротну страну од оне, куда су их Арнаути упућивали, али су и они сви били поубијани и опљачкани, оставши потпуно наги и измрцварени.

16 .) Концем новембра прошле године Арнаути су на положају „Мусина јама“ код Рожаја из заседе напали Радована Илића, редова 2. батаљона V пешад. пука II поз. који је као ордонанс носио од команданта наређење на положај тукли га и мучили, а потом га опљачкали и све му одело и обућу свукли (скинули), па га онако полумртвог и голог пустили, те је једва жив дошао команданту.

Догађаје су испричали: поднаредник Милутин Милићевић и каплар Аћим Аћимовић 2. чета, 2. батаљон V пешад. пук II поз.

(Податке дао резервни пешад. потпоручник Марко Ж. Пулетић).

17 .) 9 јануара ове године, кад је V пук II поз. био на предстражи у близини Љеша у селу Гура-кућама, мој командир капетан г. Милорад Ћириловић,- дозволио је резервном нареднику Мићану Антонићу, те да оде у Скадар и доведе своју сестру, о којој је дотле капетан Ћириловић водио очинску бригу, а која је ту била решила да остане код једног Црногорца, који се такође био примио да је чува и издржава.

Наредник Мићан враћаоје се са својом сестром из Скадра истогдана у 9 сати пре подне, а Скадар је пао у непријатељске руке у 2 часа по подне. Идући из Скадра наредник је Мићан видио у путу између Скадра и Брдице где Арнаути излазе на пут, сретају наше војнике, који су као болесни заостали, отимају од њих пушке, одело и све што стигну. Наредник Мићан видео је један случај где су Арнаути изашли пред једног војника и тражили му пушку, војник није хтео дати, и ови су га одмах убили из пушке, узевши му пушку и почели скидати одело, те је он морао да се прикривено провуче, пошто није имао пушке, и дође к нама. Наредник је Мићан видио доста војника уз пут поубијаних и са њих поскидано све одело, који су вероватно на овај начин изгинули.

(Податке дао резервни пешад. п.поручник Драгомир М. Тодоровић).

18 .) Арнаути су приликом повлачења нашег кроз Албанију убијали све усамљене војнике, који су због слабости изостајали и нису могли маршовати са својим јединицама. Кад је V прекобројни пук маршовао од Струге ка Елбасану на том путу а на простору између Ћафа Сане и Бабија 23. новембра видео сам три српска војника-регрута – убивена ладним оружјем. Убили су их Арнаути преваром за љубав оружја и одела. Убивени војници лежали су поређани на самом путу један поред другог само са кошуљама и гаћама.

За многа друга арнаутска зверства само сам слушао, али их нисам видео.

(Податкедаопешад. мајорСвет. Т. Станојевић).

19 .) 30. октобра 1915. год. са два митраљеза кренуо сам се из села Брезне ка положају Мале Кобасице. У пугу кроз село срео сам две девојке -сестре -од својих 17- 18 година плачући, упитавши их што плачу и одакле су одговориле су, да су из села Рибнице, код Краљева, и плачу стога што су их Аустриски војници хтели силовати, упитавши их зар међу тим војницима нема њихових старешина коме би се жалиле, одговориле су „па коме, господине, да се жалимо, кад и старешине то раде“ – наводећи да су Аустриских 8 војника дошли у њихову кућу, међу којима је било један или два подофицира, одмах по доласку тражили су да им се донесе вечера, што смо ја и моја сестра са снахом учиниле, дале што смо имале, хлеба, сира, лука и ракије, кад су вечерали и добро се напили, један од њих ухватио је нашу снаху и ту пред нашим очима привукао себи, почео љубити и откопчавати блузу, друга двојица ухватили су нас две и почели вући за руке тражећи да седнемо до њих, дуго смо се отимале но ипак морале смо пристати да седнемо те је и са нама исто почето што и са нашом снахом, на наше силно наваљивање да нас пусте да изнесемо судове пустили су нас, чим смо изашле из собе побегле смо нашој војсци, где смо преноћиле, па сада идемо за Рашку.

У даљем повлачењу нисам запазио других појава.

(Податке дао командир митраљ. одељења 3. батаљ. V пешад. пука, коњички капетан I кл. БожидарРистић).

20 .) Приликом одступања наше војске из Србије у месецу новембру прошле го-

дине, наишао сам и видео у селу Истоку код вароши Пећи на један шанац кроз који је текла вода а у њему је било на гомили 10 наших мртвих војника које су побили из пушака Арнаути.

Војници су били без одела само у кошуљама, а код себе од оружја и муниције нису имали ништа јер су им ово Арнаути отели. На овим војницима набацано је грање и трње, а сви су били на једној гомили.

Из које су јединице ови војници били не знам, а лично их нисам познао.

(Податкедаорезервнипешад. ппоручникТан. Стевановић).

21 .) 27. октобра 1915. год. био сам са својим водом на предстражи источно од села Кочана среза Лесковачког окр. врањског, на левој обали реке Мораве. Десно од мене био је вод исте чете који је држао од села Пуковца поред реке Пусте па до мојег десног крила, сутра дан нападе бугарска коњица на тај вод и погинуше наша 2 војника редови Јованча Цветковић и Анђелко Тодоровић, нисмо могли ми да их сахранимо јер је се тај вод, из кога су били ови војници морао да повуче за 1 километар до рова, а кад смо сутра дан потисли Бугаре са тог места прошао сам поред погинулог Јованче и видим како су га Бугари свукли и свог изболи сабљама нарочито по лицу, даље кад смо заузели с. Брестовац и железничку станицу избијем са водом до брода- скеле на Морави и ту се задржим до мрака, када ме је сменила коњица а ја добијем наређење да се вратим у село Брестовац, да ту ноћим, што сам и учинио. Кад сам ушао са водом у село наишао сам на једну жену из истог села где кука из свег гласа. Упитам је зашто кука, а она ми каже, да су јој Бугари одвели двоје деце. Ту сам у селу преноћио у сеоској механи јер је падала киша. Сопственик кафане, врло имућан човек, жали ми се, да су Бугари били у његовој механи образовали превијалиште па кад им је наређено да одступају они су га опљачкали, тако да су му однели све покућанство, намештај у собама, па чак и девојачко рухо и наредили му официри, да отвори своју касу и узели му 3310 динара. Још каже, да су по селу покупили многе ствари, покупили неколико кола и волова те запљачкане ствари отерали.

Што се тиче Арнаута о њима знам да су у месецу новембру прешли из Горње Шаље у Плав, отерали више од 100 грла оваца, коза и говеди.

(Податке дао водник 3. чете 3. батаљона V пука резерв. пешад. ппоручник Радомир Н. Маринковић).

22 .) 9. октобра 1915. год. Бугари су у 8 час. вече тога дана прешли Тимок и у селу Зунићу – које је на левој обали Тимока – починили страшна свирепства над тамошњим сељацима, тукли све од реда жене, децу и старце. Убили једног дечака на месту, стоку и храну сву одузели од становништва. Женскиње све од реда силовали су и натерали су их да ноћевају са војницима бугарским у рововима. Ово сам све лично 10. истог мца у јутру посматрао са мога положаја догледом.

(Податке дао командир 3. чете 3. батаљона V пешад. пука, капетан II кл. Век. Ђорђевић).

23 .) РедовТихомирЈосиповићизЈабучја, ср. тамнавскогокр. ваљевског, којијебио у VI одељењурезерв. МуниционеколонеКомбинованогодељења II армије, изјавиомије:

На дан 27. октобра 1915. год. када је VI одељење резервне Муниционе колоне Комбинованог одељења II армије кретало ка Приштини у Мутиводи у јутру 27. октобра 1915. г. пресретне их бугарска коњица у јачини једног пука, и ово одељење (комору) од 500 људи зароби, потом издвоји 9 коморџија возара за показивање пута куда наша војска одступа, а рест повеже све два заједно, смакне им чакшире до колена да не би могли бегати, затим построји у две врсте и распореди коњицу у две групе једну са једне стране а другу са друге стране заробљених и повезаних коморџија- возара, а на команду јуриш исеку све постројене и повезане коморџије сабљама и секирама, а кога нису добро исекли у првом јуришу то су понова учинили. Затим су ових 9 коморџија-возара повели са собом и у путу наиђе наша коњица те их ослободи, међу којима је био и редов Тихомир Јосиповић.

(Податке дао командир 1. чете 3. батаљона V пешад. пука, пешад. капетан II кл. МилутинГрујичић).

24 .) 19. новембра 1915. год. код села Васијати, Арнаути су напали II и V одељење резервне Муниционе колоне Тимочке Војске, и том приликом убили су командира и благајника одељења, као и све подофицире, капларе и редове тако, да од 107 људи, колико су бројала оба одељења, спасло се само 12 војника.

25 .) 21. новембра 1915. г. недалеко од Пећи, Арнаути су напали Интендантски воз III армије, који је био у јачини: 1 официр и 40 војника са 240 волова. Од овог броја, спасли се, 1 официр, 2 подофицира и 2 редова, остали су побијени, а волови одведени.

26 .) Приликом повлачења наше војске од Пећи ка Рожају напали су Арнаути наше војнике, једну десетину 2. чете 3. батаљона VI пешад. пука I поз., опљачкали их и редова Младена Младеновића из Коренште, ср. јадранског окр. подринског, ухватили су и са ножевима изболи толико, да је остао на месту и није избављен.

27 .) Више вароши Рожаја у селу Белопуњу 20. децембра 1915. год. 5-6000 војника из разних јединица, пошли су да се предаду непријатељу – Аустријанцима, предвођени Арнаутима. – Када су изашли из сфере наших предстража, Арнаути су их разоружали, сав новац од њих покупили и одузели, као и здраво одело, обућу и приватне ствари јаче вредности, затим их одвели у једну јаругу, рекавши им да ће ту доћи Швабе да их воде у Србију. После су их опколили и све побили, само се спасло њих 8, који су и испричали случај.

28 .) У близини Колашина у селу Јавном Пољу, наишли су наши војници на два убијена Босанца, којима су осечени удови и пометани у уста. Побијене војнике сахранили су наши војници, не могавши сазнати имена њихова.

29 .) На један сат од Љеша, идући ка Драчу 12. јануара 1916. год. Арнаути из те околине, убили су и опљачкали 7 српских војника, који су изостали иза своје јединице.

(Податке прикупио и средио заступник команданта VI пешад. пука „Престолонаследника Краљевића Александра“, помоћник, ппуковник, Бож. Загорчић).

30 .) 3. октобра 1915. г. у борби на Буковој Глави, резервни поднаредник Александар Николић, и редов из резерве Драгољуб Гајић, рањени су од стране Бугара, но није им било довољно онеспособити их за даљу борбу, већ су их као рањене масакрирали тако, да је поднаредник Николић добио до 6 рана понова од хладног оружја, а редов Гајић до 10 рана. Онакажени по глави и рукама именовани су успели преко ноћи да се спасу помоћу мештана, пошто су Бугари сматрали да су их дотукли овим мрцварењем.

31 .) 31. октобра 1915. г. на путу за Тупалски вис близуједне куће, наиђемо на један гроб, откопасмо га, а тамо један наш војник лежи заклан, кожа са лица одерана му и само у кошуљи. ОвосуизвршилиБугари.

32 .) 2. новембра 1915. г. патроле које су ишле до Веље Главе, изјавиле су да су тамо наишле на масу наших војника измрцварених од стране Бугара.

33 .) Бугарски заробљеник Петар Начев, из XIII пука, који је заробљен на Големој Глави 18. октобра 1915. г. на питање шта раде са нашим рањеницима, изјавио је, „да све наше лакше рањенике као и њихове превијају, а све теже убијају.“

(Податке прикупио и средио командант XVII пешад. пука, пешад. пуковник Алекса К. Стојишић).

ДРИНСКА ДИВИЗИЈА
К. 0. Бр. 80
18. априла 1916. год.
Ст. Матијас

заступа команданта,
помоћник, пуковник
Бож. В. Јанковић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

121.
Извештај резервног капетана II кл. Јов. Поповића из XVI пешадијског пука

телеф. одељење

Бугарски злочин на Дреновој глави

На дан 12. октобра прошле 1915. год. у 8 часова кренула се 1. чета 3. батаљ. XVI пешад. пука у напад против Бугара, да поврати Драганов Вис (положај више Пирота) који је била јуче изгубила. Чета, потпомогнута ватром осталих трију чета из ровова кретала се полако напред. Око 10 часова непријатељ многобројнији зауставља потпуно напредовање ове чете, отвара паклену артиљеријску, митраљеску и пушчану ватру и у сред те највеће ватре бива рањен наредник-ђак Милан Зарић (по професији учитељ) водник 3. вода и до њега пада такође рањен и Александар Китић, редов из Лесковика, ср. бело-паланачког, окр. пиротског. Обојици сломљене ноге у коленима.

Пред навалом надмоћнијег непријатеља, који је као мрав милио из јаруга и савијао се као обруч око чете, настаде брзо повлачење чете до утврђене линије за одбрану – на лево крило положаја. „Изнесите нас, изнесите нас!“ запомагали су несрећни рањеници. Бугари већ долазе до линије одакле се чета почела повлачити и заробљавају рањене војнике а ова сирота два рањеника побаучке, вукући се, успевају да се за 50 метара извуку и остају у једној малој јаружици, немогући никуда више а мало заклоњени од обеју ватри, наше и непријатељске.

Већ по подне непријатељ успева са јачом снагом да управи напад на десно крило нашег одсека, дошавши на 20-30 метара испред ровова а затим и до самих ровова, секући препречне жице. На левом пак крилу, задржао се до пред мрак, када би општи напад. Једна непријатељска чета наилази на ова два наша рањеника, испитује их за нашу јачину, пљачка и злоставља и пролази их. Дочекана јаком ватром из наших ровова бива потиснута; поново у повратку наилази на наше рањенике, шчепавши их за поломљене ноге вукли их је као мрцину за собом неколико десетина метара. Затим им спуштају изломљене ноге на земљу са речима: „Куд теглиме ове псине?“ И настаде онда мародерство. Пошто су наредника Зарића изули, по други пут опљачкали, – однели му сат, новчаник, сребрну табакеру, револвер, нотес и друге његове забелешке и ствари -почели су му изнуђивати признање да је он официр, кад се он клео да није, почели су га кундацима по глави туђи, док овај сиромах „младмин официр“није издахнуо у највећим мукама и боловима. Тешко је било погледати овог наредника. Глава полуразмрскана, слепе очи уваљане а крв целу главу облила од стотину удараца кундака. Све је ово сиромах Александар гледао својим очима, који је тешко рањен лежао поред јадног свог војника, једнако молећи да њега кундацима не туку, већ метком да га дотуку. Кад су свршили са Зарићем један од мародера прилази Александру са речима: „Имаш ли ти пара?“ Александар надајући се за откуп свога живота, радо је показао да у џепу има, али незна колико; мародер радо прилази својој жртви, претреше је и вади новчаник са новцем, потурајући у џеп Александров својпразан и иде, али други незадовољан што и за њега „пари“ није било, убада га бајонетом у леву страну врата -испод увета- тако, да је нож од прилике за 2-3 цм у врат ушао. Благодарећи само јаци од копорана бајонет се није могао даље зарити у грло и Александар је сиромах остао у животу. Крв је га је свог облила а мародер, мислећи да је свршио са својом жртвом, удаљио се.

Сутра дан била је густа магла на положају. Из мога „стрељачког вода“, комбинованог од војника из свију чета у батаљону, пошаљем у патролу Јосифа Ђурића из Мирковца, среза бело-паланачког, окр. пиротског, са још двојицом да види где се налази непријатељ. Он вешто успева под заклоном магле да промакне кроз непријатељ.

стражарски низ и долази до овог места, где су ова два наша јунака лежала. Зарић мртав а крај њега једва у животу Александар, који спазивши наше војнике почиње да плаче, преклињући да га изнесу. Одмах о овоме бивам извештен, те упутим једно јаче одељење за њих обојицу, које је после једва успело да и себе и њих извуче, јер је било опажено од непријатеља и водећи борбу, са пожртвовањем спасише Александра. Окрепљен мало, заложен и превијен дошао је сиромах Александар после 1/2 часа к себи и свима нама овај злочин испричао. На питање моје, шта је било са његовим новцем, одговори ми, да је један бугарски војник узимао његов новчаник, али да му га је он вратио, незнајући јадник за његову потуру, са којом нисмо начисто били, шта је с тим хтео тај непријатељски војник.

Наредника Зарића саранисмо на положају „Дренова-Глава“ а Александра однеше војници на превијалиште, пошто целом батаљону исприча овај грозан злочин, а затим је после упућен у пиротску болницу па даље за Ниш.

IV 916. год
Логор – Сурукли. Рез. кап. II кл. Јов. Поповић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

122.
Поручник Мил. Ђ. Здравковић, заступник командира 1. чете 3. батаљона I пешадијског пука – Команданту 3. батаљона тог пука

1. чета 3. батаљона
I пешад. пукаБр. службено

Команданту 3. батаљона
I пешад. пука

На основу наређењакоманданта пука Бр.о 641 од 24. априла 1916. године, а по тражењу Врховне команде са О.Бр.о 29688 од 7. априла 1916. године, -част ми је поднети команданту извештај о извршеном зверству од стране арнаута над једним војником бивше моје чете у следећем:

а.) 18. новембра 1915. године приликом повлачења на простору од Бицамадо Васјата око 5 1/2 с. по подне заостао ми је један војник под видом нужде ради; у томе су именованог редова напала једна арнаутска хорда; и опљачкали га, скинувши до коже, затим одсекли му нос, уши, и месо на образима и затим га пустили.- Именовани је доведен у чету око 8 с вечере када му је указата лекарска помоћ, али је ипак именовани редов око 12 с ноћу издануо подлегавши ранама-.

26. априла 916. год.
- Логор - За.
Командира поручник
Мил. Ђ. Здравковић.

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

123.

Капетан II кл. Стојан Ђ. Стевановић, командир 2. чете 3. батаљона I пешадијског пука I позива – Команданту 3. батаљона тог пука

2. чета 3. батаљ. I п. пука
I Поз. Народ. Војске Бр. службено

Команданту 3. батаљона I пеш. пука

Према наређењу команданта пука Бр. 641 од 24. т. мца. част ми је послати изјаве водника ове чете рез. ппоручн. г. Здравка Дојчиновића о зверствима извршеним од стране Бугара и арнаута у току последњих операција наше војске:

„29. октобра 1915. год. истерали смо Бугаре из села Оруглице ср. Пољанич. окр. Врањ. У кући земљоделца истог села Томе Баље нашли смо једног рањеног, нашег, војника, који је био избоден ножевима, и који нам је причао: „Седамдесет и пет наших војника заробљени су самном на Вељој Глави". Бугари су нас отерали у један поток, наредили нам да скинемо сву одећу, и тако голи да легнемо потрбушке,- Молили смо и преклињали да нас не убијају, али је молба била узалуд. -Легли смо, и они су нас почели бости ножевима. Ја сам легао у средини и док није на мене дошао ред да ме боду, видео сам како грозно муче и мрцваре наше војнике. -Утркују се ко ће од њих дубље зарити нож у тело!-на крик и јаук војника смеју се и псују „Маиката српска!" -Од грозоте ја сам се онесвестио, и у несвести сам осетио свега неколико удараца ножа и више ништа. Када сам се прибрао видео сам око мене искасапљене лешеве а Бугара нема. Прикупио сам сву снагу, навукао на себе један бачен крвав веш војнички, и тетурајући се дошао у ову кућу, гди су ме опрали од крви и превили крпама. Сутра дан, прошао је овуда 1 вод Бугара са 1 официром, свратили су у кућу; официр кад ме видео опсовао је „Маика та српска" и ударио ме сабљом по глави. -Хтео ме убити али су га укућани молили – нарочито домаћинова, Томина, снаха, -говорећи да сам њен муж. Официр-Бугарин оставио ме живог а зграбио је ту жену, извукао је из куће и силовао је. Пошто је он задовољио своју похоту, наредио је да и његови војници то исто учине, и учинили су. За тим су опљачкали кућу, однели све и одвели старца за путовођу; кога су више села убили!" -Ово исто сведоче и сви укућани.

„На дан 5. новембра 1915. године заробили смо 2 бугарска војника. Кад смо их упитали зашто они кољу жене, децу, старце и наше војнике које заробе? – Одговорили су да им је то наређено -да би уништили српство. -Ми несмемо да водимо заробљенике јер би били кажњени, -говорили су они. „За жене и децу наређено је од нашег Цара Фердинанда да се убијају како би се српско племе затрло."

„На дан 10. новембра 40-50 наших војника са једним поручником из XVI пешад. пука пошли су да се предаду Бугарима. Кад су се пријавили одведени су код једног Бугарског мајора и овај је наредио да се поручник одвоји а војници да се даду њиним добровољцима-арнаутима – на поступак. Арнаути су их отерали у једну јаругу и стали су их клати редом. Један каплар види шта ће да буде, па се нада у бегство, арнаути су га гонили али га нису стигли већ је побегао. -Исти каплар стигао је нас и предње нам испричао."

Између Ђаковице и Терзиског Моста, арнаути су навратили око 20 наших војника да се предаду, -уверавајући их, како ће их одвести на фронт и без опасности предати Немцима код Митровице; ови су се поверили арнаутима, пошли на предају и арнаути су их близу фронта опколили и поубијали. Од њих су тројица побегли и предње причали нама."

Предње изјаве г. Дојчиновића о зверствима част ми је доставити команданту с молбом на надлежност.

26-1У-916 г.
Сурукли

Командир, капет. II кл.
Стојан Ђ. Стевановић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

124.

Потпуковник Светоз. П. Богдановић, командант 1. батаљона XVI пешадијског пука „Цара Николе II“ – Команданту тог пука

1. батаљон XVI п пука
„Цара Николе II“
Бр. 38

Команданту XVI пешад. пука
„Цара Николе II“

Према наређењу бр. 226 од 23. овог мца част ми је послати команданту појединости о зверствима: Аустријанаца, Немаца, Бугара и Арнаута која су извршили над нашим војницима за време операција у 1915. год. као и над избеглицама приликом повлачења наше војске а које су прикупљене од официра и војника овога батаљона:

а.) Резервни подпоручник г. Арсеније И. Микарић водник 2. чете прича: „19 и 20 новембра 1915 год., када су се трупе Морав. дивизије II позива повлачиле од Ђаковице ка Везировом мосту, Арнаутска руља напала је из заседе. Том приликом је погинуло преко 200 официра и велики број подофицира и војника.

Бесни Арнаути нису се задовољили тиме, што су од коморџије одузели коње и волове, него су одузели и све ствари, па које су њима за употребу биле однели, а остале као архиву и разне друге ствари побацали. Коморџије поклане и претресене и без одела осакаћени и са размрсканим главама измрцварени на разне начине лежали су редом по путу а неки су и у реку бацани.

22. Новембра 1915. г. код села Пуки, наишли смо на групицу избодених наших војника са којих су Арнаути и одело скинули. Јадници су показивали само последње знаке живота јер упитани нису могли ништа да говоре већ су само прстима давали неке знаке које нисмо разумели.

б.) Поднаредник 2 чете Стојан Гешевић који је био у I пуку III позива прича: 12 Новембра 1915 год. послао ме је мајор г. Каралић да пронађем и ухватим везу са XX пуком I позива. Залутао сам, а путовођа кога сам узео да ми покаже пут, завео ме је у бугарски строј код места Демир хисара, успео сам да се извучем и дођем до села Бозјаника где ме и ноћ ухвати.

Целе ноћи лутао сам и тек у свануће нашао сам XX пук. Похитао сам, да о томе поднесем извешће и при повратку наишао на 10-15 војника из XX пука. Пошто је непријатељ био близу, позвао сам их да пођу са мном, да их неби заробили али они одбише то говорећи, да ће чим се одморе поћи. Није дуго трајало а наиђоше Бугарски четници и кад их спазише похваташе их и све исекоше па чак и један део села упалише.

в.) Наредник 2 чете Аритон Јовић прича: 6 октобра 1915 год. када се евакуисала Врањска болница за Лесковац као рањеник био сам и ја са осталим, на путу свратим у своје село Градњу код својих, ускоро за тим су наишле Бугарске патроле са једним официром кога избегли сељаци ссла Ушевци убише. Видећи да могу бити заробљен извучем се из села и задржим недалеко од села, где после извесног времена дође моја мајка и рече ми: „Спасавај се сине, јер Бугари све мушкарце поклаше па и неке девојке одведоше.“

г.) Наредник 1. чете Илија Жугић прича: приликом повлачења наше војске кроз Албанију код села Рогова напали су нас 16 новембра Арнаути, код тога села ранили су тешко редова Петра Пејића кога нисмо могли изнети. Кад су наишли Арнаути на рањеног Петра исекли су га у комаде.

д.) Наредник 1 чете Коста Алексић прича: у повлачењу наше војске испред Бугара око 4 и 5 новембра после борбе на Тупалском вису, 11 наших војника предадоше се

Бугарима, а Бугари предаше их Арнаутима. Видели смо кад су их Арнаути одвели у јаругу и све их поклаше. Мало за тим наишли смо на од прилике 200 лешева међу којима је сем војника било и жена. Сви су били поклани и страховито онакажени.

ђ.) Редов 1 чете Јеленко Станковић прича: у селу Поповцу близу Петровца, то је било 1. октобра 1915 г. наишао сам уједну кућу и видео сам, три детета која су немачки војници заклали. У истој кући видели смо једног старца испребијаног и на питање зашто су га Немци били одговорио је: „зато што нисам казао дали имам војника „солдата“ из моје куће и где је наша војска.“

Истога дана видели смо групицу немачких војника који су били и убијали жене и децу.

Приликом повлачења кроз Албанију 22-Х1-915 г. наишли смо на село Пукигде видесмо 3 леша. Њих су Арнаути измрцварили и голе их скинули. У њима смопознализрпског лекара и 2 женске одкојихје једна била његова жена а друга слушкиња. На200корака одатле видела су се 3 наша заклана војника којима су извађене цигерице и метнуте на прса.

Предње изјаве част ми је доставити с молбом на надлежност.

26 априла 1916 год.
Сурукли

Командант потпуковник
Светоз П. Богдановић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

125.

Капетан II кл. Марјан Шашић, командир 2. чете 2. батаљона 16. пешадијског пука „Цара Николе II“ – Команданту 2. батаљона тог пука

Подаци о зверствима непријатеља, приликом нашег последњег одступања, које сам сазнао од војника.

Одступало се од села Драмња за Штимље, па онда за Призрен. Заостали војници причали су ми ово:

„Нисмо знали да сте одступили. Седели смо у једној арнаутској кући, и чекали да се испече хлеб. Хлебац је био готов и ми пођемо; али вас нема. Утоме мало подаље од села приметимо два наша војника, како иду према непријатељском фронту. Из једне шумице испадоше бугарски коњаници и ови се њима предадоше. Бугари им одузму оружје, везаше их и поведоше до једног дрвета, ту их свезаше за дрво и почеше туђи кундацима, јадници су се превијали од болова, кукали и запомагали, али Бугари зверови све јаче притезаху уже, и напослетку их избодоше ножевима. Даље нисмо смели остати, него журно кренусмо за вама, да и нас не би иста судбина постигла.

Водник 2. чете 2. бат.
16. п. пука „Цара Николе II“
п.поручник, Миливоје Ристић

2. Чета 2. Батаљ. 16. Пешад. Пука
„Цара Николе II“
Но 17 V

Комаиданту 2. бат. 16. п. пука „Цара Николе II“. Част ми је доставити напред изложене податке војника ове чете потпоручника Миливоја Ристића, о зверствима непријатеља приликом нашег последњег одступања.

26. априла 1916. год.
Сурукли

Командир, капет. II кл.
Марјан Шашић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

126.

Капетан I кл. Милов. Петровић, заступник команданта 1. брдског дивизиона - Команданту Моравског брдског артиљеријског пука

1. БРДСКИ ДИВИЗИОН
Нослужбено

КомандантуМоравскогБрдскогАрт. Пука

Према наређењу Командантовом Бр. 200 од 25. ов. мца, част ми је послати тражене податке у следећем:

1 .) 3ег Новембра прошле године нађен је на „Вељој Глави“ један старац од 70 година коме су Бугари изломили ноге, па га потом дотукли. Ово потврђују мештани и наводећи да је овај старац из Врањског округа који је био пошао код свога сина у I пеш. пук, па су га Бугари ухватили.

2 .) 4ог Новембра прошле године код „Криве реке“ нађен је један наш војник из II пешад. пука I позива (име му није прибележено) ког су Бугари заробили на положају Лисица и при спроводу њега и осталих заробљеника, овај је војник причао да су Бугари све заробљенике уз пут побили сабљама и бајонетима, и њему задато на телу 12 рана од бајонета и сабље од чега је био онесвешћен те су га Бугари, мислећи да је мртав, на путу оставили и пошто се мало освестио, придигао се и вратио натраг нашој војсци.

3 .) 20ог Новембра прошле године Арнаутису мучки напали код села Васјата наше пролазеће трупе, масу наших војника поубијали, поотимали разну спрему, одело и новац па и рањене војнике, мрцварили и пљачкали.

4 .) У селу Сакапи Арнаути су извршили формалну пљачку наплативши насилно три товара старе грађе,која је узета за гориво – десет наполеона.

5 .) По причању мештана у околини Лебана Бугари су побили око 80 наших војника који су се били предали Бугарима.

26. Априла 1916 г.
Сурукли

Заступа Команданта,
Кап. I кл., Милов. Петровић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

127.

Пуковник Дим. В. Милић, командант 2. пешадијског пука „Књаза Михаила“ - Команданту Моравске дивизије

2. ПЕШАД. ПУК
“КЊАЗА МИХАИЛА”
Бр. 186

КомандантуМоравскеДивизије

Према наређењу АђБр. 350. од 23. ов. мес. част ми је доставити следеће примере арнаутских и бугарских зверстава учињених у току последњих операција према нашим војницима и рањеницима:

1. Према исказима војника 1. чете 2. батаљона овога пука, који су у Призрену заостали у намери, да се предаду непријатељу, Арнаути су ноћу између 15. и 16.

новембра пр. год. упалили призренску болницу пуну наших рањеника и болесника, те је болница заједно са рањеницима и болесницима изгорела.

Наше војнике који су се нашли у вароши убијали су на најсвирепији начин.

2. Редови 2. чете 1. батаљона овога пука Младен Васић и Милутин Аризановић чували су 20. октобра пр. год. стоку овога пука у Прилепском пољу. Један вод бугарске коњице провуче се помоћу мештана у Прилепско поље, ухвати ова два редова, одведе их до села Заграђа и код једног крша оборе редова Васића на земљу, а за тим га два бугарска коњаника отпочну бости сабљама по трбуху а трећи по врату док га нису убили.

Бугарски официр, који је био са тим водом, нареди војницима, да убију и редова Аризановића. Чувши ову заповест редов Аризановић стане бегати, један бугарски коњаник сустигне га и убоде сабљом у леву руку. Видећи сигурну смрт Аризановић скочи са једног крша висине око 6 мет. и користећи се тереном побегао од Бугара.

Овај је редов жив и сада се налази у штабу 1. батаљона овог пука.

27. априла 1916. год.

Сурукли

Командант, Пуковник,
Дим. В. Милић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

128.
Пуковник Ник. Јорговановић, команданту III пешадијског пука - Команданту Моравске дивизије

III ПЕШАДИЈСКИ ПУК
Бр. 226

Команданту Морав. дивизије

На основу наређења командантовог АђБр. 350. од 23. т. мца., част ми је доставити ниже изложени случај зверства, извршен од стране Бугара за време минулих операција над једним војником овога пука, а који је познат садањем командиру 3. чете 2. батаљона овога пука, капет. I кл, г. Александру Петровићу.

„Када сам као командир 4. чете, 4. батаљ, III пука I позива био одређен да штитим положај „Јелачу“ бугарска коњица учинила је ово зверство:

Приликом борбе па „Јелачи“ од 24-31. Октобра 1915 год, коју је водила моја посада под командом резерв. пешад. ппоручника г. Вујице С. Митровића; напала су два ескадрона бугарске коњице са митраљеским оделењем 26. октобра 1915 год, на моју посаду и успели обиласком да заузму положај, када се моја посада морала повући на оближње „Гризанске“ положаје истог дана по подне. У повлачењу падне рањен редов Добросав Антић, из с. Стојковца, ср. Масуричког, окр. Врањског и остане на положају. Кроз кратко време моја посада чула је глас свога рањеног друга Добросава: „Немојте ме брађо“. Убрзо после тога чуло се запомагање, јаук рањеног редова. Другови су знали да је то глас рањеног Добросава, кога бугари мрцваре; али пошто је била густа магла нису му могли помоћи. Ја сам тада био на мочарским положајима, те сам морао да штитим леви бок наших трупа на положају „Чука“.

Кад сам са четом поново 28 Октобра 1915 год заузео положај „Јелачу“ нашао сам леш покојног редова Добросава без одела и обуће, измрцварен и унакажен ножевима, очи извађене, по рукама и ногама исечен тако да је страшно било погледати га.

Испитујући мештане сазнао сам да су редова Добросава овако измрцварили пет

бугарска коњаника сабљама. По казивању мештана, бугарски војници одузели су прво новац именованом редову Добросаву, па су га сабљама боли и тражили нешто од њега, докле именовани редов није издахнуо у највећим мукама.

Овакав исти извештај поднео ми је и командир коњичког оделења, које се ту у близини налазило, коњички поручник г. Петар Бранковић.

Леш покојников пренетје и сахрањен у порти цркве Каменичке. – Командир 4. чете, 4. батаљ. III пешад. пука I поз. капет. I кл. г. Александар Петровић."

Сем ових података о зверствима чињеним од стране непријатеља за време последњих наших операција, других података овај пук нема.

27. Априла 1916 год.
Логор

Командант, пуковник,
Ник. Јорговановић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

129.
Пуковник Миливоје Анђелковић, командант Дунавске дивизије - Команданту I нешадијске бригаде

Команда
Дунавске дивиз.
О Бр 44

Команданту I пеш. бригаде

Командант III Армије са О.Бр 182 од 13 ов. м. доставио је наредбу Начелника Штаба Врх. Команде О Бр 588 за 6 тек. мес. следеће садржине:

25 пр. месеца нађена су северно од Водена, у планини у близини границе, два убијена српска војника; лешеви су њихови били страховито унакажени; по многобројним ранама од ножева и кама, може се закључити, да су ови несрећници прво мучени, мрцварени, пребијани, док најзад нису у најгрознијим мукама издахнули. Носеви и уши били су им одсечени и однети, по свој прилици због тога, да би убице могле да докажу извршење свога злочина.

Учињеном истрагом нису се могла сазнати имена ових војника али се је могло утврдити, да су они виђени у Водени у друштву неких сумњивих људи, вероватно Бугарских комита, са којима су отишли у правцу границе. Ови су их сумњиви људи затим завели у планину, и пошто су их на најсвирепији и најварварскији начин побили, опљачкали их и онакажене лешеве оставили у планину.

Ова два несрећна српска војника постигла је оваква жалосна судбина њиховом сопственом кривицом. Преварени од стране непријатељских агената, они су напустили своју команду, своју заставу, своју браћу и другове и пошли да се предаду непријатељу, полакомљени његовим лажним обећањима. Јер заиста, непријатељ помоћу својих плаћених људи покушава да наговара наше војнике да бегају из команде и да прелазе у Србију, обећавајући им слободан одлазак кућама, па чак и новчану помоћ.

Страховита судба ова два несретника показује, како непријатељ одржава своја обећања! У осталом треба бити сувише наиван па веровати обећањима непријатеља! Зар неко може још да помисли, да му Бугари или Швабе желе добро. Који то српски војник може бити лакомислен да верује, да ће он остати код своје куће у Србији сада када непријатељ уводи и свог сопственог последњег неспособног старца у ров! Не, не. Циљ непријатеља је јасан. Он са страхом очекује скорашњи напад наш и наших силних савезника, напад, који ће да га сруши и да заврши рат. У свом страху он гледа, не жалећи новаца ни труда, да превари

колико толико наших војника, да напусте своју команду, како би нас било што мање, кад се будемо кренули да повратимо нашу отаџбину и како би он тиме добио што више људи, јер сви Срби, који нису свршили овако жалосно, као ова два бедника, увршћени су без изузетка или у непријатељске борце и послати на далеке фронтове или су отерани у немачке рудника, где врше најтеже и најпрљавије послове.

Врховна Команда има безброј доказа о ужасном поступању са нашим становништвом у Србији о систематском истребљењу Срба, о одвођењу свију здравих људи или у непријатељску војску или у ропство, о убијању наших домамљених војника итд. Сви ови примери биће ускоро одштампани и достављени трупама, из њих ће се јасно видети, како Бугарин и Немац уништава све што се Србима зове и каква грозна судба очекује оне, који у својој простоти верују непријатељским обећањима.

А, дотле скрећем пажњу свима командантима, официрима и војницима да строго мотре на непријатељске агенте, који међу наше доброћудне и наивне војнике протурају лажне гласове и наводе их на напуштање команде. Овакве агенте одмах похватати и поступити с њима као и са осталим непријатељским шпијунима.

Војницима пак препоручујем, да се не даду завести овим глупавим обећањима, да чувају свој српски и војнички образ и понос, да сачувају себе од зле судбе која је постигла ова два војника или ропства и аргатовања, које их у сваком случају чека. Близу је дан када ће мо као победноци ући у нашу свету земљу ослободити наше домове, повратити и увећати нашу отаџбину. Сви наши мили и драги на домовима у нас очи упиру од нас спас очекују. И он је тако близу. Малодушнима и издајницима неће бити места међу нама. Поред вечног жига срамоте, поред строгости земаљских закона њих ће очекивати и неумитна казна Божија, од које се не може побећи.

Позивам вас још једном Јунаци, да се не дате завести очигледним, лажима непријатељским, да проказујете одмах њихове шпијуне, који вас наводе на најтежи грех, на грех издајства отаџбине и да стрпљиво и са поверењем очекујете скору победу над непријатељем и повратак својим домовима.“

Предња наредба доставља се с тим да се саопшти трупама.

16-У-916.
Галапинте

Командант, пуковник
Мил. Анђелковић ср.

АВИИ, П 9, к. 222, рег.бр. 15/5

130.
Пуковник Чолаковић, командант V пешадијског пука - Команданту I пешадијске бригаде

Команд. I пешад. бригаде

Од наших војника који су јуче остали у рововима а под видом мртвих у које су ушли Бугари па су у току ноћи оступили добио сам ове податке:

„Здравих заробљених наших војника нема код Бугара. рањенике су бугари све поубијали.

Код бугари веле заробљеника нема и ми убијамо све.“

V пешад. пук
Обр 1230
14-9-16 г у 16 ч

Ком. пуков. Чолаковић

АВИИ, П 6, к. 161, рег.бр. 17/2

131.
Мајор Мил. Мијатовић, командант 3. батаљона XIV пешадијског пука - Команданту тог пука

1. Батаљ. XIV п. пука
Команданту XIV пеш. пука
О Број 129 8-X-1916 дан 9 сат

Пре 5 дана наш добровољачки батаљон нападао је на једну камениту чуку и био одбијен. Тада је на месту судара поред лешева остао и известан број наших рањених војника.

Јуче сам шиљао патролу ка истом месту ради извиђања и вођа патроле каплар 2 чете Мата Ратковић по повратку рапортирао ми је да су Бугари све наше рањенике зверски мрцварили, јер је он видео да је једном рањенику заboden пијук у груди, а другом наш бајонет у главу и по положају руку види се да су се ови несрећници бранили.

Једног нашег убијеног војника наместили су у седећи положај и нашу пушку удесили да држи на готовс лицем к нама окренут.

О овим Бугарским зверствима част ми је известити команданта ради даље надлежности.

Командант мајор
Мил Мијатовић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

132.
Пуковник Мил. Зечевић, начелник Штаба Прве српске армије - Команданту Коњичке дивизије

ШТАБ
Прве Армије
оперативно одељење
Обр. 3068

Команданту Коњичке дивизије,

Председник Министарства позвао је г. професора Рајса из Лозане, да на фронту Српске и савезничких војсака констатује недела и зверства бугарске војске према нашим војницима и становницима.

Господин Рајс већ је приспео и налази се у Штабу ове команде.

Доставља се предње с наређењем команданта Армије, да се г. Рајсу, као госту наше Владе и у званичној мисији, указује нарочита пажња, стављајући му на расположење потребна превозна средства, водећи нарочиту бригу о удобном смештају и што бољој исхрани. Исто тако указивати му потребну помоћ и давати му све потребне податке за његова истраживања, како би све што је од интереса и од користи за нас и нашу војску могао видети и доцније описати.

Сав трошак око тога исплатиће Врховна Команда.

17. октобра 1916. год.
Врбени

По заповести команданта
Начелник Штаба,
Пуковник, Мил. Зечевић

АВИИ, П 8, к. 14, рег.бр. 44/10

133.

Штаб Француске Источне војске у Флорину – саслушање сведока Наум Михајла

Чл. 85. и 86.
Војног Законика Француска Источна Војска

САСЛУШАЊЕ

Године хиљаду девет стотина шеснајесте, четвртог новембра у четрнајест часова.

У нашем присуству: Лурти Виктор, ппоручник у штабу Француске Источне Војске, радећи на основу чл. 85, и 86. Војног Законика и опуномоћен од стране Господина Генерала Леблоа, команданта француске Источне Војске, као судски официр, уз припомоћ поднаредника Боско Пол Фернан, старог 29 година вршиоца дужности писара и кога смо претходно заклели да поменуту дужност добро и верно врши, у кући бр. 70, у улици Краља Константина у Флорини, позвали смо да предстане ради пријема његових изјава, доле поменутог сведока, који позват да каже своје име, презиме, године старости, место рођења, занимање и место становања, изјави да се зове (посредством тумача III класе Жарде Огист, који се је заклео према чл. 332. Закона о кривичном поступку):

Презиме: Михајил Име: Наум
Место рођења: Трново рођен: око 1893. г.
занимање ткач место становања: Трново
родитељи су му Румуни.

Тада смо позвали поменутог сведока, ван присуства осталих сведока, да положи заклетву да ће казати целу истину и само истину и пошто сведок положио поменуту заклетву, изјавио нам је следеће:

Питање: Кажите шта имате да изјавите.

Одговор: Нарочито полажем да одмах изјавим следеће: Не могу се тачно сетити кад је то било, али између 16. и 20 септембра, налазио сам се у Битољу где су ме Бугари узели за кулук. Кад сам носио воду за рањенике, видео сам српске рањене и заробљене војнике који су долазили с фронта пешке. Њихје било око 30 и међу њима је било и два официра. На путу од железиичке станице ка касарнама, на једној пијаци чије име не знам, војници који су пратили ове рањенике ударали су их батинама и бајонетима. На тој пијаци су били остављени цела два дана под стражом бугарских ополченаца. Они нису примали никакву храну, нити лекарску помоћ и њихове ране су смрделе. Ови рањеници су морали давати новац грађанима који су им донели намирнице.

Питање: Да ли су српски заробљеници хтели да маршују?

Одговор: Не, ни најмање, али појединии су били тешко рањени и вукли су се с муком. Ови су нарочито ударани не само батином, већ нарочито наглашујем и бајонетима.

Ови су рањеници остали два дана и две ноћи на пијаци. Рано изјутра натоварени су на један аутомобил без црвеног крста. Аутомобил је отишао у правцу Тополчана. Ја нисам очима видео ово што ћу да кажем даље, али сам чуо од бугарских војника да су српски рањеници били побијени, од прилике на пола пута између Тополчана и Прилепа. Они нису били пушкарани већ избодени бајонетима. Никакав подофицир бугарски није пратио рањенике. Само један Србин успео је да побегне и сакрио се у Битољу. Бугари су га тражили, али нису могли да га пронађу.

Питање: Да ли би нам могли дати неколико имена бугарских војника који су дотукли рањенике и који су се с тим после разметали пред вама?

Одговор: Не би вам могао дати тачно њихова имена. Један од њих се звао Димитри.

Познавао сам га из виђења. Више од њих су кантоновали у Трнову и могао би их заиста познати кад би ми их показали. На нараменицама су носили бр. 12. У осталом овај догађај који сам вам испричао јавно је познат у Битољу.

Извесни војници 12. пешадијског пука су ми заиста описивали ову сцену коју сам вам изложио, али нису то они који су починили та зверства.

Питање: Имате ли још што да кажете?

Одговор: Не.

Пошто је ово саслушање прочитано сведоку, он изјави да су његови одговори верно преписани, да садрже истину, да и даље то тврди и потписује се нами, тумачем и писаром, одобравајући осам избрисаних речи и једну поправку на две речи.

Писар,	Тумач,	Сведок,	Судски официр
П. Ф. Боско.	с.р. О. Жарде.	с.р. Михаил Наум.	с.р. Б. Лурти. с.р.

АВИИ, П 3а, к. 1, рег.бр. 11/3

134.
Брошура – Зверства Бугара и Аустро-Немаца

I БУГАРСКА ЗВЕРСТВА У ТОКУ РАТА

Солун 1916.
Штампарија Куменос & Мираторе

Наши непријатељи Аустро-Мађари, Немци и Бугари труде се да представе целоме свету, како су они просвећени народи, и како се њихове војске владају по свима одредбама ратног права. Судећи по њиховим говорима, у Србији саде тече мед и млеко, и у народу је право благостање, веће но што је икада било.

Немамо потребе да много доказујемо, како је ово непријатељско тврђење потпуно нетачно и лажно.

Сваки наш војник лично је видео, а цела Европа је добро обавештена, о страшним зверствима која је у Србији починила Аустро-мађарска војска у почетку рата 1914. год. Аустријаици су мислили да ће својом свирепошћу и варварством над српским старцима, женама и децом, да ће рушењем читавих вароши и уништењем имовине, принудити српску војску и народ на брзо потчињење. У томе су се грдно били преварили. У место да падне на колена и да моли за милост, српска је војска у своме храбром одушевљењу сломила непријатеља на Церу и Јадру и натерала га у срамно бегство преко Саве и Дрине.

Увиђајући да застрашивањем не могу постићи код Срба икаквог успеха, Аустријанци су у своме другом упаду у Србију, у октобру и новембру 1914. год., били мање свирепи, рачунајући ваљда, због општег гнушања целог света, да изгладе мало своја ранија зверства. Добро нам је свимајош у памети, како је жалосно завршен овај други непријатељски упад на српско земљиште. Непријатељ, потпуно потучен на целој линији, оставио нам је сву своју артиљерију, комору и огроман број заробљеника, и једва успео да нађе своје прелазе на Сави и Дрини и да спасе један незнатан број својих војника. Ова славна победа наша блистаће вечито у историји српског народа. Она је у исто време била страховито понижење за углед Аустрије, моћне царевине и велике силе.

Није, дакле, никакво чудо што је Аустрија, пошто се је прво читаву годину дана припремала, предузела један нов напад на Србију у јесен прошле године. Само, овом приликом, она није смела поћи сама, већ је противу нас кренула и знатан део немачке војске и целу бугарску војску; српска војска, нападнута једновремено са свију страна од

трипут надмоћнијег непријатеља, морала је попустити, и да не би цела пала у руке непријатељу морала се је повући ка Јадрану, оставивши тужним срцем привремено своју отаџбину.

За време ових последњих наших борби и за време нашег одступања, били смо сведоци нових зверстава и недела, која је непријатељ починио над нашим заробљеницима, болесницима и становништвом. Пада у очи да су Бугари у овом послу далеко отишли испред Аустријанаца и Немаца. У својој заслепљеној мржњи према српском племену, у својој страховитој пакости и зависти на нашим успесима и слави, Бугари су нас издајнички напали и у својој немоћи да се у отвореној и равној борби мере са српском војском, они су своју урођену крволочност излили над нашим заробљеницима, рањеницима и становништвом, удружујући се у том циљу с арнаутским разбојницима и пљачкашима.

Ми смо прикупили на брзу руку неколике случајеве које верно износимо пред српскога војника и пред цео просвећеии свет. Нека недела непријатељска буду забележена док су још свежа, и нека их српски војник добро запамти!

Нарочито је жалосна судбина свију оних Срба који су пали непријатељу у руке, а још су у годинама да буду војни обвезници. Сви су они употребљени или као борци у непријатељској војсци или као аргатници за најтеже и најпрљавије послове. Непријатељска војска и жандармерија одавно је покупила по свима варошима и селима све способне мушке становнике и одвела их далеко од њихових кућа, на најудаљеније фронтове. Велики број Срба, нарочито из Нове Србије, увршћење као борац у Бугарску војску, одакле многи бегају и предају се Французима и Енглезима, чим улуче прилику, причајући о страшној глади и свакојакој оскудици у бугарској војсци; они којима нису смели поверити пушку, израђују путеве, туцају камен или раде у рудницима бугарским као најгори измећари, умирући од глади. Немци су читавим возовима одводили Србе на француски фронт, где, по последњим извештајима, под страховитом ватром француске артиљерије, оправљају немачка утврђења код Вердена. Аустријанци су такође одвели друге Србе у истом циљу на талијански фронт, и није редак случај да по који од њих успе и пребегне Италијанима, описујући своју тешку судбу.

У Србији има сада само жена, деце и немоћних стараца, којима је непријатељ оставио тек толико хране да не умру од глади. Бугари нарочито сатиру српски живаљ из нових крајева, хотећи да униште сваку српску успомену на Србију и на Српство. У крајевима наших старих граница које су потпале под Бугарску, Бугари су отворили своје школе и натерују у њих нашу децу. Јадници, они мисле да Србин тако лако заборавља своје име и своју народност! Аустријанци пак у своме делу Србије забрањују да се пише српским словима, већ натерују да се употребљује хрватска, хотећи и они да утру траг српском имену.

И Бугари и Аустријанци протурају гласове како српске војске нема више, како је сва она пропала кроз Албанију, како је коси колера и тифус, како нема шта да једе, итд. Сви ми знамо коликоје истине у таквом њиховом причању, а исто осећају и сви наши мили и драги који су остали у Србији. Они су убеђени да ћемо ми опет доћи, да је час ослобођења близу, да ће мрски угњетач ускоро опет бегати као без душе тамо одакле је и дошао, пошто искуси заслужену казну. Бугарска војска остала је сада готово сама на Балкану и са страхом очекује напад Срба и њихових савезника; бугарски војници свакога дана пребегавају Французима и Енглезима, и пресрећни су кад добију парче хлеба да се наједу; они причају да стално гладују, јер добијају свега по четврт киле прошиног хлеба на дан, а маст и варива не виде по неколико недеља. Њихови официри, да би их утешили и смирили, објашњавају им како и српска војска умире од глади и болештина.

Српски Војници, прочитајте пажљиво ово што пише, запамтите га добро. Приберите снагу и очекујте с пуним поверењем час освете, који је ту близу. Благодарећи помоћи Божјој и наших силних савезника, ми ћемо се скоро вратити у нашу отаџбину као по-

бедиоци. Наши мили очекују нас жудно и њихово уво се напреже да чује пуцањ српског топа, који ће им огласити ослобођење. И чуће га врло брзо.

Овде ће се прво изложити зверства бугарска, па онда зверства аустро-немачка. Бугарска зверства биће подељена у две групе: зверства за време операција и зверства која су после свршених операција Бугари чинили у заузетим српским областима.

1 *Бугарска зверства у току рата.* О овима зверствима имају се најсигурнија сведочанства, добивена или од очевидаца, или оних лица којима су очевидци о њима причали.

1. У борби на Глоговици, 2 октобра пр. године, Бугари су наше заробљенике и рањенике убијали, пошто су их прво опљачкали. Неке су од њих скидали голе, па их онда тукли кундацима и тек после тога убијали. Ово је гледао својим очима редов Радован Миловановић, 2. чете 2. батаљона V пешад. пука.

2. Водник 3. чете 3. батаљона V пука прича ово: „27 октобра 1915 био сам са својим водом на предстражи источно од села Кочана среза Лесковачког окр. Врањског, на левој обали реке Мораве. Десно од мене био је вод исте чете који је држао од села Пуковца поред реке Пусте па до мојег десног крила. Сутра дан нападе бугарска коњица на тај вод и погинуше наша два војника, Јованча Цветковић и Анђелко Тодоровић. Кад смо сутра дан потисли Бугаре са тог места, прошао сам поред погинулог Јованча, и видео како су га Бугари свукли и свог изболи сабљама, нарочито по лицу. – У селу Брестовцу наишао сам на једну сељанку где кука из гласа што су јој Бугари одвели двоје деце. – У истом селу, механџија ми се жалио да су га Бугари, при одступању, опљачкали, однели му све покућанство, собни намештај, па чак и девојачко рухо. Официри бугарски наредили су му да отвори касу и узели све што је у њој било, – 3310 динара. Исти механџија прича да су Бугари покупили по селу многе ствари, отели неколико кола и волова, па све то отерали са собом.“

3. 9 октобра 1915. Бугари су у селу Зунићу на левој обали Тимока тукли све од реда: жене, децу и старце. Једног су дечака убили на месту. Стоку и храну одузимали су од становништва. Жене су силовали и натеривали да ноћевају са војницима у рововима. Ово је посматрао са свог положаја командир 3 чете 3 батаљона V пешад. пука.

4. Редов Тихомир Јосиповић, из VI одељења резервне муниционе колоне комбинованог одељења II армије, прича даје 27. октобра 1915. његово одељење пресрела, на путу за Приштину, бугарска коњица. Бугари су издвојили 9 коморџија возара за показивање пута, а остале су повезали све по два заједно, смакли им чакшире до колена да не би могли бегати, и постројили их у две врсте. Пошто су их тако постројили, Бугари су јуришали на повезане коморџије, ударајући их сабљама и секирама. Пошто нису све исекли у првом јуришу, они су јуришали и по други пут. Заробљено одељење бројало је око 500 људи, и посечени су сви сем оних 9 коморџија који су били одвојени за показивање пута, и које је, после, наша коњица ослободила. МеђуовимасеналазиоиредовТихомирЈосиповић.

5. Командант XVII пешад. пука саопштава за ова бугарска зверства. 3. октобра 1915. у борби на Буковој Глави, Бугари су касапили већ рањеног поднаредника Александра Николића и већ рањеног редова Драгољуба Гајића. Николић је добио 6 рана од хладног оружја, а Гајић до 10 рана. Онакажени по глави и рукама, они су успели преко ноћ да се спасу помоћу мештана. – 31. октобра 1915, на путу за Тупалски вис, трупе XVII пука наишле су на један нови гроб. Кад су га раскопали, наишли су у њемуједног нашег војника закланог, коме је кожа са лица била одерана. – 2. октобра, наше патроле које су ишле од Веље Главе, наишле су тамо на масу наших војника измрцварених од Бугара. – Петар Начев из XIII пука, заробљен од нас на Големој Глави 18. октобра, изјавио је, на саслушању, да Бугари убијају све наше теже рањене.

6. Патрола 4 чете 1 батаљона VIII пука, приликом извиђања станице у Брестовцу

код Лесковца, наишла је на једног коњаника кога су Бугари исекли и изболи ножевима.

7. Командант 3 батаљона VIII пеш. пука саопштава да су Бугари, 4. октобра 1915. код једне чесме испод села Рогљева, у срезу и округу Крајинском, нашли 20 наших војника тешко рањених и све ножевима изболи.

8. Командант артиљерије Дунавске дивизије саопштава да је код Путилског виса срео три војника из X пука I позива и I пука II позива са свим изнемогле и исечене сабљом и избодене бајонетима по целом телу (глави, прсима, леђима, раменима, рукама). Само је један од њих био обувен, а друга двојица боси. Они су му причали да су, приликом заузећа Веље Главе, Бугари заробили три наша официра из I пука II позива и неколико десетина војника из 3 батаљона X пука и из I пука II позива. Официре су одмах поубијали (капетана Александра Милорадовића, потпоручника Алексу Јанковића и потпоручника Драгољуба Игњатовића). Војнике су везали по десеторицу заједно, одвели у страну и почели бесомучно касапити. Официри су их секли сабљама, а војници боли бајонетима. Ко је год викао и давао знаке живота од себе, био је на ново боден бајонетом, све док не би умукао сасвим. Ова три војника која је срео командант, спасла су се тако, што су се били направили мртви, па после кад је прао мрак, дигли се и побегли.

9. Редов Дамњан Божовић из 4 чете 3 батаљона XI кадровског пука прича ово: „При испаду Бугара 16. октобра са положаја западно од села Лучана заробљено је преко 30 војника наше чете, међу којима сам и ја био, и одмах су нас одвели код њиховог команданта пука, чији је штаб био код цркве села Ослара. Кад се већ спустила ноћ, поведоше нас окружене са 7-8 стражара. Ишли смо једном стазом у колони по један, некад и по два, па кад дођосмо до јаруге потока, рекоше нам: „Елате, братко, да се мало одморимо! Седајте!“ Како смо ми седели и они окренути потоку, стражари су били изнад нас. Разговарали су полако, и ми смо слутили да нам нешто спремају. Од једном чух у близини болни и очајни крик једног од другова. Ја одмах скочих у помрчину, и у самом тренутку скока осетих да ме нешто дохвати. Јасеотргох ипотрчах низ поток, а за мном, где су остали моји несрећни другови, чуо сам јаук, па вапај, и најзад пуцањ пушака.“

10. 3 батаљон XI кадровског пука, који је 10 октобра 1915. држао положај на десној обали Биначке Мораве а на источном делу Кончулског теснаца, пролазио је приликом свог повлачења поред села Лучана које су Бугари већ били заузели. Командант батаљона и његови војници лепо су чули кроз ноћ кукњаву и запевку жена и деце: „Не дирај ми оца! Оставимибрата!”

11. Командант XI пеш. пука сазнао је, да је 1. октобра 1915. прошла једна група Бугара преко границе у село Црвена Јабука, нашла код оваца једног старца од седамдесет година и његовог унука. Старца су Бугари убили из пушака а његовог унука заклали ножем, и отерали им 40 оваца и 20 коза.

12. Редов Милорад Качаровић из 2 чете пионирског полубатаљона шумадијске дивизије II позива прича ово: Онога дана изјутра када су бугарске трупе заузеле Књажевац, запленили су два наша пољска топа и заробили 6 војника. Те су војнике одмах исекли на самом положају, што смо ми пионири посматрали и видели са даљине од 600-700 метара.

13. Редов Божидар Волић из 14 чете граничне трупе прича да су око 6. новембра 1915. код Шпиљског моста код Дебра, Бугари заробили 60 граничара из 15 чете граничне трупе, која се била придружила 14 чети ради повлачења. Ове наше заробљене војнике Бугари су све разоружали, свукли голе, поубијали и бацили у Дрим.

14. Командант 3 батаљона XII кадровског пука саопштава ово: Приликом повлачења мога батаљона са коте 392 између Велеса и Извора, 18. октобра прошле године, седморица наших војника, који су се случајно били одвојили од својих другова,

буду заробљеии од Бугара. Бугари су им одмах одузели оружје и муницију, па их затим повели у оближњу јаругу, говорећи им да им неће ништа. Када су стигли у ту јаругу, Бугари су постројили наше војнике уједну врсту и одузели им новац са речима, „како су лепе српске паре!“ По том су их почели бости и клати ножевима. Први који су добили ове ударце, попадали су мртви на земљу, а остали видевши шта их чека, надали су се у бегство. Спасла су се само двојица Маринко Нешић и Живорад Росић, који су испричали овај догађај.

15. Редов Јован Грујић из истог батаљона, прича да је од прилике 17. октобра када су Бугари изашли на пут ка Бабуни, био заробљен са неколико другова. Бугари су их све спровели до једног села, код команданта места, по чину потпоручника. Он их није ништа испитивао, него је одмах наредио да их воде испред села и ту стрељају. Бугари су одвели наше заробљенике на одређено место, ту их претходно претресли, одузели им новац и друге ствари, и онда им наредили да се построје у једну врсту. Чим су се наши заробљеници постројили, Бугари отворише паљбу. Грујић, који је при овом плотуну био промашен, наже да бежи, и успе да се дочепа шуме.

16. Командир 2 чете 3 батаљона XV пеш. пука I позива саопштава ово: У борби 4 октобра 1915, на положају „Била“ непријатељ је јаком артиљеријском ватром успео да отера нашу посаду из рова. Три редова моје чете, из малодушности, нису смела изаћи из рова. Кад су Бугари наишли на њих, они су их све изболи ножевима, по грудима, по трбуху, по глави, по леђима, тако да су им црева поиспадала и очи исцурелс. Ми смо, доцније, контранападом повратили изгубљен ров, и тада смо нашли те наше војнике онакажене и полунаге по лединu.

17. Командир митраљеског одељења 3 батаљона XV пука саопштава да се 11 октобра 1915, налазио на самој ивици села Д. Сојна, и да му је једна сељанка причала да је 12 октобра одлазила у Скопље и да је чула да ту има доста српских војника позатвараних које Бугари све од реда кољу. То су били војници који су преболели пегави тифус, рекуране или маларију, па су, приликом нашег повлачења, остављени у Скопљу због изнемоглости.

Тај исти командир саопштава да је 18. октобра, пролазећи кроз село Беловиште, наишао на једну гомилу мештана са свештеником у одежди. Ти су се људи били искупили да се последњи пут опросте са својим старим осамдесетогодишњим учитељом, кога су 16. октобра Бугари заклали при пролазу кроз њихово село.

18. Поднаредник 2 чете 1 батаљона XIII пешад. пука Љубомир Миленковић прича ово: Кад је мој батаљон одступио са положаја код села Козице срез Кичевски, ја сам због изнемоглости и слабости остао у том селу. Ту сам пао у руке Бугарима, који су водили собом 1 нашег каплара и 12 наших редова. Они нас, пред вече тога дана, све повежу и метну подједну шупу, па онда припуцају на нас. Од једанпут наста запомагање и лелек наших војника. Бугари притрчаше, те ножевима и кундацима дотукоше оне који су били живи и јаукали. Ја сам био на два места лако рањен, али, да ме Бугари не би дотукли, направим се мртав. Кад су се они удаљили, ја се лагано подигнем, и, благодаређи помрчини, утечем. Командир који је саслушавао Љубомира, уверио се да је он доиста имао две ране на глави од пушчаног зрна.

19. Командир 1 чете 1 батаљона XX пеш. пука саопштава ово: 13 октобра 1915 бугарска коњица заробила је два редова ове чете Маринка Нешића и Живорада Росића и поред њих још 11 редова из XIV кадровског пука. Ти су наши војници одведени у село Крајне до Велеса. Ту су у присуству једног бугарског официра претресени, и одузет им је новац, одело, обућа, опасачи и остале ствари. По том је тај официр наредио да се изведу изван села до једне јаруге, где су постројени у две врсте и окренути на десно. Кад су их тако постројили, бугарски војници стали су да их боду ножевима. Три су наша војника одмах пала запомажући, а остали су нагли да беже. Неки су у бегању

ухваћени, неки убијени, али ова два редова из моје чете успела су да се спасу.

20. Командир 1 чете 2 бат. XX пеш. пука саопштава да су 13 октобра Бугари заробили два наша жандара кад су заузели Качаник. Једног су убили одмах, а другоме су одсекли уши и изболи га по лицу, па га тако онакажена спремили са речима: „Иди, нека те виде твоји Срби, какви сте јунаци!“ – 25 октобра, кад су нас потисли код старог Качаника, Бугари су нашли у рову једног рањеног војника из 2. чете. Они су запалили настрешницу над њиме и сено под њиме, и наш је војник пола изгорео. Ми смо га таквога затекли, када смо контранападом повратили тај изгубљени положај.

21. Редов Костадин Ракић из 3 чете 2 батаљона II прекобројног пука прича да је са три друга био заробљен од Бугара, који су их прво секли сабљама, па их онда тукли из пушака. Његова су три друга убили, а њега у главу ранили. Он се направио мртав, и, кад је пала ноћ, побегао. У своју чету дошао је сав израњављен сабљом и пушчаним зрнима.

22. Командант II пешад. пука саопштава ово: Редови 2 чете 1 батаљона овог пука Младен Васић и Милутин Аризановић чували су 20 окт. пр. год. стоку овога пука у Прилепском пољу. Један вод бугарске коњице привуче се у Прилепско поље, ухвати оба редова и одведе до села Заграђа. Ту код једног крша оборе редова Васића на земљу. Два су га бугарска коњаника бола сабљама по трбуху, а трећи по врату, све докле га нису убили. Бугарски официр који је био с овим водом, нареди да се редов Аризановић убије, али овај, чувши ту заповест, стане бегати. Коњаник који га је гонио, убо га је сабљом у леву руку, али га није могао ухватити, јер је Аризановић, само да би се спасао, скочио са једног крша, високог око 5 метара, доле на земљу.

23. Командир 4 чете 4 бат. III пука I позива саопштава да је 26. октобра, редов Добросав Антић остао рањен на напуштеном положају „Јелачи“. Кад су наши 28. истог месеца повратили тај положај, они су леш редова Добросава нашли без одела и обуће, измрцварен и унакажен ножевима, очи извађене, сав исечен по рукама и ногама, тако да га је било страшно погледати. По казивању мештана, Добросава су овако измрцварили бугарски коњаници.

24. Водник 2 чете 2 батаљона XVI пеш. пука саопштава ово: „Одступало се од села Драмља за Штимље, па онда за Призрен. Заостали војници причали су ми ово. „Нисмо знали да сте одступили. Седели смо у једној арнаутској кући и чекали да се испече хлеб. Хлебац је био готов, и ми пођемо, али вас нема. У томе, мало подаље од села, приметимо два наша војника, како иду према непријатељском фронту. Из једне шумице испадоше бугарски коњаници, и ова се два војника њима предадоше. Бугари им одузеше оружје и везаше их, и поведоше до једног дрвета. Ту их везаше за дрво и почеше тући кундацима. Јадници су се превијали од болова и запомагали, али Бугари су све јаче притезали уже. Напослетку узеше да их боду ножевима. Даље нисмо смели остати, него журно кренусмо за вама, да и нас не би иста судба постигла.“

25. Командир 1 чете 1 бат. XVI пешад. пука саопштава ово: 12 октобра 1915, у близини Драгановог виса код Пирота, остављена су приликом повлачења те чете, два наша рањеника на положају: наредник Милан Зарић и редов Александар Катић. Обојици су биле сломљене ноге у коленима. Те рањенике Бугари су шчепали за изломљене ноге, па их вукли собом као мрцину неколико десетина метара. Потом су Зарића изули и опљачкали. Тражили су од њега да призна да је официр. Када се он стао клети да није, Бугари су га тукли кундацима у главу све док није издахнуо. После тога тражили су Катића да им да паре. Катић је дао свој новчаник том бугарском војнику који му је био приступио, али, како су крај њега била два Бугарина, онај други, незадовољан што за њега није ништа остало, убоде Катића бајонетом у леву страну врата испод увета. Наша патрола спасла је после Катића, који је све ово испричао команданту своје чете.

26. Командант 1 брдског дивизиона саопштава за ова бугарска зверства: 3. новембра пр. год, нађен је на Вељој Глави један старац од 70 година, коме су Бугари изломили ноге, па га после дотукли. – 4. новембра нађен је један наш војник из 2 пешад. пука I позива код Криве Реке. Њега су Бугари заробили на положају Лисици и потерали с осталим заробљеницима. Како он прича, Бугари су све заробљенике уз пут побили сабљама и бајонетима. Њему самом задатоје 12 рана бајонетом. Он је пао онесвешћен, и Бугари су га оставили, мислећи да је мртав.

27. Командант IV коњичког пука саопштава ово. 27. октобра 1915. наишао сам између карауле Мутне воде и Лисице, а на самом путу који од Тулари води за Приштину, око стотину испретураних кола са муницијом. Испрегнути волови лутали су тамо амо с обе стране пута. То је било шесто одељење резервне муниционе колоне дринске дивизије I позива, које су бугарски коњаници изненадили и уништили. На три гомиле видели смо наслагане лешеве побијених коморџија и избеглица. Било их је заједно везаних по 10 и по 15, голих или полуголих. На њиховим је телима било безброј убода сабљом. Лица су им била страховито онакажена. Некима су лобање биле до самога врата располућене. Један рањени коморџија причао је да су коморџије биле без оружја, кад су их бугарски коњаници напали. Бугарски официри наредили су да се похватане и повезане коморџије и избеглице исеку све без милости. Њега су са још петорицом Бугари везали једним појасом, па им онда наредили да одреше чакшире, и тако их сапете терали да трче поред њих који су били на коњима и с извађеним сабљама. Заробљеници, наравно, то нису могли чинити: онда је један бугарски официр наредио коњаницима да их боду, и ови су их пробадали сабљама. На тај начин, био је рањен и овај коморџија на кога су наши коњаници наишли у једној хрпи лешева, кад су се испред њихове појаве бугарски коњаници разбегли.

28. Исти командант саопштава да је 3. новембра у селу Ваганешу наишао на плач и кукњаву жена и вриску нејаке деце. Грувајући се у прса, несрећне жене причале су како су им Бугари побили мужеве, синове и браћу. У порти ваганешке цркве виђено је закланих 12 мушких глава, – људи и дечака, међу којимаје најмлађи имао између седам и десет година.

29. Ђорђе Миленковић, обвезник муниц. одељења I. брдског коњич. дивизиона прича ово: 27 новембра 1915, кад сам био на положају Лисице и Мутне воде, бугарска коњица заобиђе моје одељење и зароби нас 196. Пошто нас опљачкаше, они поубијаше све моје другове. Ја прођох срећно; јер убоди од сабље које сам добио, нису били смртоносни. Спасао сам се тако што сам се направио мртав. Ово убијање вршили су бугарски коњаници по наредби свога команданта, који је, седећи на коњу, мирно гледао како се његова наредба врши. Нас су изводили по десеторицу заједно и убијали хладним оружјем, ударајући нас већином по глави. Ја сам добио десет рана. Командант је два пута наређивао коњанику који ме је ударио, да ме дотуче. Наши су запомагали: „Не брађо! Не боди! Не сеци! Уби из пушке! Што нас кољете? За што нас не заробите?“ Бугари су одговарали: „Синцете, што ви колеме? Нештемениединдаоставиме?”….

30. Командир 1 чете 3 батаљона IV прекобр. пука саопштава ово. Кад смо 6. новембра повратили изгубљени положај код села Миросаља (Урошевца) нашли смо редова Станимира Миливојевића из наше чете измрцварена од Бугара, и са избоденим очима. Ми смо га два дана раније оставили тешко рањеног на том положају, када смо били принуђени да се тренутно повучемо испред Бугара.

31. Водник у коњич. ескадр. шумадијске дивизије саопштава ово. У патроли, 1. новембра 1915. нашао сам у селу Каменици код Гиљана редова Тихомира Јовичића из 4 чете III бат. XVIII пеш. пука кадровског, кога су Бугарски коњаници затекли рањеног па га свог искасапили. Сељаци причају да су гледали својим очима како су му Бугари исекли оба образа и нос, како су му руке и прсте поломили, неколико зуба разбили, и

усне сабљом расекли. Сељацима су наредили да га не смеју склонити све док не умре. – У близини истог села наишао сам на једном положају леш једног нашег војника. Леш је био само у кошуљи, сав избоден тупим оруђем и грозно унакажен. – У селу Стрелицу до села Каменице (код Гиљана) Бугарски су коњаници ухватили кмета Трајка Симића и сељане Трајка Стефановића, Стојана Арсића, Благоја Дењина и Николу Гроздановића, па их опљачкали и најгрознијим мукама уморили. Све су ми то причали сељаци који су ово својим очима гледали.

32. Командир 2 чете 3 батаљона I пеш. пука саопштава да му је један рањен војник, кога је свег избоденог од ножева, нашао у кући једног земљоделца у селу Оруглици, ср. пољанички, окр. Врањски, прича ово. „Седамдесет и пет наших војника заробљени су са мном на Вељој Глави. Бугари су нас отерали у један поток и наредили нам да скинемо сву одећу, па да тако голи легнемо потрбушке. Молили смо и преклињали да нас не убијају, али је молба била узалудна. Легли смо, и они су нас почели бости ножевима. Ја сам лежао у средини, и док није на мене дошао ред да ме боду, гледао сам како грозно муче и мрцваре наше војнике, и како се утркују ко ће од њих дубље зарити нож у тело. На крик и јаук наших војника само су се смејали и псовали: „Мамката српска!“ Од грозоте ја сам се онесвестио, и у несвести осетио свега неколико удараца ножа, и више ништа. Када сам се прибрао, видео сам око мене искасапљене лешеве, а Бугара нема. Прикупио сам сву снагу, навукао на себе један бачени крвави веш војнички, и, претурајући се, дошао у ову кућу, где су ме опрали од крви и превили крпама. Сутра дан, прошао је овуда један вод Бугара са једним официром. Они су свратили у ову исту кућу, и бугарски официр, кад ме је видео, опсовао ме је: „Маиката српска“, и ударио ме сабљом по глави. Он ме је хтео убити, али су га сви укућани молили да то не чини, нарочито домаћинова снаха, која је тврдила да сам јој муж. Официр је онда зграбио ту жену, извукао је из куће и силовао, па по томе наредио и својим војницима да то исто учине. За тим су кућу опљачкали, однели све ствари и одвели старца за путовођу, кога су више села убили. Овопричањепотврдилису и свиукућани.

33. Исти командир саопштава да смо надан 5. новембра 1915. заробили неколико бугарских војника, и кад их је упитао, зашто они кољу жене, старце, децу и наше војнике које заробе, Бугари су одговорили, да им је тако наређено, да би се уништило Српство. „Ми не смемо, говорили су Бугари, да доводимо заробљенике, јер бисмо били кажњени. За жене и децу сам је цар Фердинанд наредио да се убијају, како би се српско племе затрло.“

АВИИ, П 3, к. 178, рег.бр. 3/1

135.
Пуковник Мих. Љ. Јовановић, начелник Штаба Треће српске армије

ШТАБ
ТРЕЋЕ АРМИЈЕ
О. Бр.

Командант 1-ог батаљона XI. пешад. пука поднео је своме команданту овакав извештај:

„Синоћ 27. јануара извештен сам од командира 2. чете овога батаљона да је непријатељ бацао бомбе са загушљивим гасовима. Отишао сам на лице места и констатовао, да је непријатељ бацио у року од 15 минути 10 комада бомби и то из бацача који се до сада на овоме (месту) делу фронта није појављивао. Од бачених 10 бомби 9 су ударише испред наших ровова око жица и од њих никакве штете није било, нити

се пак гас могао да осети. Једна пак бомба пребацила је наше ровове и спроводницу која поред ровова води, и после 5 минута од експлозије осетио се јак задах, што је дало повода воднику 3. вода те чете потпоручнику г. Радовану Јовановићу, да одмах извести свога командира и у исто време да алармира цео фронт овог батаљона, да буду на опрези, и да они који су осетили тај задах одмах метну маске на лице. Алармирање је извршено помоћу за то већ спремљених звона.

Од места где је експлодирала бомба гас се није развијао у правцу бацања бомби већ је почео да се враћа натраг, у правцу у коме је бомба бачена т.ј. у правцу ка непријатељу, али је дочекан спроводницом и услед своје тежине у њој се и задржао, ширећи се дуж спроводнице од прилике 80 метара.

Најјаче његово дејство осећало се је десно и лево за одприлике 20. метара од линије којом је бомба долетела т.ј. код левокрилног вода 2. чете, иначе десно и лево од овога простора гас се је врло мало и неприметно осећао, али није се даље распростирао у десно и од десног крила 3. вода 2. чете, нити пак у лево од деснокрилног вода 4. чете, код ког се вода гас мало и осетио. До рововског оруђа, које је на овоме фронту, није гас ни допирао. Величина бомбе није се могла ни одредити, јер је била ноћ; али је експлозија далеко слабија и потмулија од експлозије наше ручне бомбе.

Парчад се апсолутно нису могла да примете, што би значило да се обмотач бомбе уситнио услед танких дуварова, који се нарочито танки и праве, да би могло што више хлорног једињења и експлозива стати у бомби.

Најјаче дејство своје гас је достигао у 20,55 час. и висину над дном спроводнице од 1,50 мрт.; дејство његово трајало је у пуној мери 2 до 2 и по сата, али се задах гаса осећао – само доцније слабији – до око 4 сата.

Ширење гаса ишло је дуж спроводнице, али на крају гас је ишчезао у североисточном правцу т.ј. ка непријатељу што значи да и ако је време било тихо, ипак је било мало поветарца, који је са југо-западне стране дувао.

Штетних последица није било а по војничким рововима гас се није ни осећао зато што је у сваком рову била ватра довољно наложена.

Од свих бачених бомби са непријатељске стране, а које су пале испред наших ровова, никакве се последице нису осетиле; судећи по правцу ширења гаса из ове бомбе, која је позади ровова пала, мишљења сам да и непријатељ осетио дејство гасова од оних бомби, које су испред ровова пале.

Маске је употребила 2. чета и то 40 комада, а деснокрилни вод 4. чете и ако је маске употребио ради предострожности, ипак је гас био толико слаб да маскама није могао ништа нашкодити.

Густина гаса била је толика да се ни шаторским крилима гас није могао да растера, а јачина његова доста је умањена услед снега.“

Предње част ми је доставити на знање и управљање.

10 фебруара 1917 године
Воштаран

ПО ЗАПОВЕСТИ КОМАНДАНТА
НАЧЕЛНИК ШТАБА ПУКОВНИК
Мих. Љ. Јовановић ср.

АВИИ, П 9, к. 222, рег.бр. 16/4.

136.
Потпуковник Д. Т. Симовић, начелник Штаба Дунавске дивизије - Команданту 8. пешадијског пука

ДУНАВСКА ДИВИЗИЈА
ОБр 4170

КОМАНДАНТУ 8. пешад. пука

Један дезертер Бугарске војске из 43. бугарског пука, који се предао 27. ов. мес. Моравској дивизији изјавио је следеће:

„Причао ми је један бугарски артилерац да свака батерија на овом фронту бугарска и немачка има по 100 зрна пуњена загушљивим гасовима, али до сада нису њима гађали.

Пре двадесет дана доведен јс код штаба дивизије један аустријски батаљон састављен од Срба из Срема и Босне, у јачини од 400 људи разнога узраста. Међу њима има и старијих и млађих војника. У борби никада нису били. За себе кажу да су Срби. До сада су били на Цетињу у гарнизону, али се побунили због слабе хране јер су им почели давати један килограм хлеба на три војника. Онда је решено да се тај батаљон упути на фронт према Србима где ће добити више хране, али за то ће им бити задатак да дозивањем и разговором из рова наводе Србе на предавање, пошто Срби неће да се предају Бугарима.

На сваки пук у дивизији додељен је по један вод од ових Срба са њиховим официрма; у 43. пуку налазе се око 45 ових војника и сада су код 7. чете 2. батаљона, на редуту „Фридрих Велики“. Они су као и остали бугарски војиици дању у галеријама а ноћу у рововима.“

Част ми је предње доставити ради знања.

30. август 1917. год.
Положај.

По заповести Команданта,
Начелник Штаба,
Потпуковник, Д. Т. Симовић

АВИИ, П 9, к. 222, рег.бр. 16/4

137
Р. Л. Рајс, Страдање града Битоља

ИЗДАЊЕ МИНИСТАРСТВА ВОЈНОГ

СТРАДАЊЕ
ГРАДА БИТОЉА

ШТАБ ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
Саобраћајно Одељење
С. Бр. 12454

С О Л У Н
Штампарска радионица Министарства Војног 1917.

Битољ је пре европског рата био најбогатији град у Маћедонији. Лежећи у подножју Перистера, трговина му се ширила кроз целу земљу до Солуна, с којим је везан железницом нормалног колосека. Његово маћедонско становништво примило је себи

грчке, италијанске и друге трговце, који су се брзо обогатили. Било је сасвим природно, што је, од времена турске окупације, овај напредан град снажно привлачио суседе, који су сви полагали на њега своје право својине. Бугари, сасвим специјално, вршили су у њему врло живу пропаганду, тежећи да уверејавност на западу, врло мало или нимало посвећену у балканске ствари, да је овај град био бугарски и да неоспорно припада држави Фердинанда Кобурга. С тога се њихова срџба повећала, када је после другога балканскога рата, распаљеног њиховом прождрљивошћу и њиховом издајом, Букурешки Конгрес доделио Србији престоницу јужне Маћедоније.

Од тога доба Бугарска је чекала само повољан тренутак да отме Србији овај лепи град, потпуно бео усред зелених воћњака, насељен са 50.000 душа, жељан само да ужива своју срећу у миру. Прилика се указала у току великог рата, који сада крвави Европу. У јесен 1915. Србе је напала велика аустро-немачка сила. Успркос овоме, храбри ратници Краља Петра могли су се одупрети, да је нападач долазио само са севера и запада. Али, имајући још једнога сасвим свежега противиика на истоку, положај им је постао неиздржљив. Међутим, успркос своме доброме положају, обазриви Бугари не би се кренули, да стара савезница Србије, Грчка, није подражавала пример Берлина, те да није исцепала крпу од хартије, на којој је био текст њенога савеза и потпис њенога Краља. Да би несрећа била потпуна, Савезници из Споразума не дођоше на време да помогну своју малу, али херојску пријатељицу. У Нишу је, ради свечанога дочека војника Велике Републике и Енглеске, изнето цвеће увенуло, а истакнуте заставе постале су безбојне, и свако јутро одузимало је Србима све више наду да ће чуги радосну трубу савезничких трупа, које долазе у помоћ својој браћи, која су у искушењу.

Српска војска, оставши сама, морала је уступити. Мало по мало она је евакуисала целу територију својих предака. Други би народ, у овоме болноме положају, вероватно потражио да спасе своје добро потпуним потчињењем победиоцу. Али се српски парламенат, Скупштина, у тренутку опасности разишао с узвиком: „Радије смрт, него срамоту!“ и војска и народ одржали су ову заклетву. Сурови а стоици повукли су се кроз албанске планине, покривене снегом. Хиљаде лешева жсна, деце и војника обележиле су њихов пут. Сам стари Краљ био је у средини својих, делећи с њима њихове муке, за које нема имена. „Повлачење кроз Албанију“ остаће у историји символ невероватних патњи, али и символ највеће славе!

Крајем 1915. Краљ Србије и Његов син били су без државе, а Срби без Отаџбине, али су и Краљ и војници и сељаци дали српскоме имену такав сјај, какав земља није никада имала. Судбина се тренутно појавила да награди бугарско издајство. Поданици Кобургови постали су господари целе Маћедоније, с Битољем, до грчке границе.

Шта су освајачи урадили у граду, за који су говорили да је по праву њихов? Јесу ли поступили са становницима као са својом браћом по раси, као с изгубљеним синовима, који су поново нашли своју постојбину? То сам могао сазнати помоћу подробне анкете, коју сам извршио одмах, пошто је савезничка војска поново заузела град 6. (19.) новембра 1916. Ево прво мојих првих утисака онаквих, како сам их објавио у великоме холандскоме листу *Амстердам Телеграф:*

„Битољ је пао у руке Савезника 6. (19.) новембра. То је први српски град ослобођен испод освајачева јарма. Неодољива навала српске војске на гребене Чуке, која с бока заштићује леву обалу Црне Реке, припремила је и омогућила овај пад. Српске трупе, заузете борбом с непријатељем на планини, нису могле послати већа одељења да учествују у свечаноме уласку у престоницу јужне Маћедоније; међутим било је српских јединица, које су успешно сарађивале са својим савезницима, и прва два човека који су ушли у град били су Срби. Један од њих је син храброга команданта, који је управљао дивним маневром, чије срећне резултате светкујемо сада. Отпор Бугаро-Немаца био је упоран. Централне Силе и њихови вазали нису олако испустили

плен, који су већ сматрали као поуздано задобивен, те добар исход акције чини у толико већу част источној, савезничкој војсци и њеним командантима а, нарочито, храбрим Србима, који су на себе узели најтежи посао.

Чим се сазнало за заузеће Битоља, одлучио сам се отићи у град одмах, да бих оценио стање у њему. Отпутовао сам, дакле, 7. (20.) новембра врло рано и упутио сам се, кроз баровиту равницу, циљу свога путовања. Када сам стигао на велики пут из Врбена у Битољ, срео сам аутомобиле и аутокамионе свих врста. Они су преносили намирнице и муницију. Сретао сам српске официре на коњима, који нису могли одолети жељи да стану на калдрму српскога града и који се враћају у своје логоре. Један, врло млад, руски капетан придружи нам се и објасни нам живахно, да је митраљески капетан, да се борио три дана без престанка и да иде у Битољ „да спава". Каква су велика, прекрасна деца ови руски војници! Претече нас врло јак аутомобил; у њему су били виши француски официри; они нас поздравише радосно. Даље, иде дугачка поворка руских пољских кујни, које носе јело храбрим трупама, које су помагале у протеривању Бугаро-Немаца. Најзад, долазимо на улаз у грал. Велика касарна, са својом недирнутом ружичастом фасадом, спаљена је. Железничка станица је оштећена, а неколико локомотива стоје сетно без ватре на искривљеним шинама. Италијански пешаци спремају се да прођу кроз град. У својим сивим униформама са спремом исте боје они су сјајни и они ће снажно помагати одбрани српскога Битоља, делу коме се искрено радују сви пријатељи краљевине Емануела Савојског и Петра Карађорђевића.

Спушта се ноћ и градске улице тону у готово потпуну помрчину. Међутим хиљаде савезничких војника иду кроз њих пешке и на коњу и питају се на свима језицима споразумних земаља. С времена на време чује се распрскавање каквог пројектила; то се Бугари свете за свој губитак и шаљу тешке гранате на Битољ; они су се били заклели да неће попустити. Они су правили рачун без савезничке артилерије и без херојских српских трупа, које се журе да се врате у своју земљу. Они, можда, осећају да трубе, које се оре сада у овоме граду, оглашују почетак посмртног звоњења Велике Бугарске! Правде још није нестало на овоме свету!

Српске грађанске власти су се већ настаниле. Окружни начелник је на својој дужности, као и председник општине. Идем да их поздравим у кући, која привремено служи као дворац владин, пошто је старо и лепо начелство било разорено пожаром има скоро месец дана. Начелник је блажен. Поново је нашао своје старе печате међу онима, које мује оставило нагло бугарско бегство. Он је сав заузет радом. Председник општине је у разговору с првим грађанима, који му причају своје јаде и расправљају о најуспешнијем начину да се помогне изгладнеломе становништву. Јер је становништво заиста изгладнело. Бугари су узели све и мало су се старали о одржању људи, које су хтели побугарити. Сомун хлеба продавао се тачно по 5 лева, т.ј. по 5 франака. Малишани, упалих образа, задржавају ме на улици и траже ми комад хлеба. Прво старање Срба биће снабдевање храном овога несрећнога становништва. Одлазе телеграми којима се тражи брза пошиљка хлеба и брашна.

Али, успркос глади, становништво је срећно, што је избегло бугарски јарам. Српске тробојне заставе излазе из својих скривалишта и лепршају се весело на ветру по балконима кућа, пола источњачких, пола европских. У оно мало гостионица, које су отворене, закуцавају се журно по зидовима оквири са сликама српске краљевске породице. Каквим ли су чудом ове слике избегле неповерљивој инквизицији бугарских комита?

Прваци из места причају ми своје патње. Град, некада напредан, постао је бедан. Освајачи су узели све. Они су похапсили и изгнали све грађане, на које су сумњали да су пријатељи Србије. Комите, под управом сина ђенерала Бојаџијева, голобрадо-

га младића, сина човека од утицаја, а примљенога у мађедонски комитет, вршиле су страховиту полициску службу. У последње време људи се нису усуђивали излазити из својих кућа из бојазни да буду одведени да раде по путевима и у рововима. Младићи па и људи извесне старости били су регрутовани у војску. У свему, то је био режим терора. Данас су ови грађани понова дахнули. Они знају да Срби нису угњетачи већ демократи, које траже да искрено задовоље цео свет. А Мађедонци траже само једно: да се оставе на миру, да би могли радити и од рада живети у потпуној безбедности.

Али већ је доцкан, а ми нисмо ништа јели целога дана. Потражисмо где ћемо се опоравити, што није било лако наћи. Међутим, добром вољом Срба успемо у томе и добијемо стан, који је задржао господин начелник. И поред треска од топовске пуцњаве, која није престајала целе ноћи, спавао сам сном праведника и само ме је сутрадан у јутро пробудило сасвим блиско распрскавање једне бомбе, бачене с једнога непријатељског аероплана. Преко целог дана Бугаро-Немци су нам слали такве бомбоне.

Када сам сишао на улицу, утврдио сам, да су фасаде готово свих слагалишта биле разрушене, а сама слагалишта похарана. Верни својој навици и слични својим савезницима Аустро-Мађарима у Србији, Бугари су покрали све што се могло однети, а остатак су разрушили.

У 10 часова ушли су у ослобођени град Престолонаследник Александар и ђенерал Сарај. Имао сам част дочекати их с начелником и председником општине. Принц Александар, природан као и увек, пријатељски нам стеже руку, али је његова шака мало дрхтала. Принц је био узбуђен, а није хтео да се то опази. Он баци поглед двема српским тробојкама, које смо били истакли на вратима уласка, и овај је поглед казивао пажљивоме посматрачу сву жудњу овога јунака, да види ускоро Бели Београд, и сву његову радост, што се налази на капијама своје многољубљене земље, земље сељака гордих а добрих, којима управља династија, поникла из његових редова.

Ђенерал Сарај и сам је задовољан. Његова лепа ратничка фигура изражавала је радост и он нам јако стеже руку. Овај велики успех чини му част, али верујем да је у томе тренутку мање мислио на стратегијски успех свога плана, него ли на радост што је сарађивао на томе, да херојски српски народ може поновоући у своју земљу. Инстинктивно ми се јавило привиђење другога једног човека, који и сам мора бити задовољан. Видео сам и председника француске владе, Бријана, покретача солунске експедиције и, тим самим, једнога од главних ослободилаца Србије, кога је овлаш умрљао освајач. Историја ће рећи све што треба о овоме човеку, који је, поред свих препрека, схватио и хтео балканску војну. Србија ће подићи овим људима споменик, на чије ће подножје њена деца положити цвеће истинске захвалности."

За време своје окупације Битоља, Бугари се нису ни мало показали као „добра браћа" становника несрећног града. По овој ствари прибрао сам тешке доказе, од којих ћу дати кратак извод, наглашујући изречно, да се не користим ничим, што није доказано исказима сведока, потпуно поузданих, који су потписали усмене исказе својих саслушања.

Прва брига Бугара, улазећи у град, била је да у њему установе управни комитет, састављен из 3 члана револуционарног мађедонског комитета из Софије (Мађедонско-Једренски) и из 4 члана из околине, примљених у централну организацију. Др. Пенчев, гимназијски професор у Софији и члан од утицаја централног комитета, долазио је често у Битољ да сарађује с комитетом. Овај је комитет имао готово неограничену власт и пред њима се морао клањати и сам окружни начелник Бојацијев, син ђенерала истога имена. Бојацијев, млад, голобрад официр, био је бруталан, свиреп и женскарош. Овај злогласни комитет управљао је још и полициском службом, у којој се велики део састојао из чланова комитских чета. Најутицајније старешине ових људи били су: Ризов, Попов, Дорев, Борис, Грапчев, Алтипармаков и поп-комита Павле Кристов,

који је увек испод свештеничке мантије носио униформу бугарског четника.

Председник градске општине био је Наум Владов, родом из Ресна, али настањен већ одавно у Бугарској, као мали фабрикант содне воде; био је присталица Радославова; неваљао и нечастан човек. У својству општинског председника био је и председник одбора за исхрану Битоља и задржао је за себе велику количину животних намирница, које је требало продати несрећноме становништву по ниској цени. Тако је од једне пошиљке соли од 30.000 кгр. узео 20.000 кгр., које су његови људи продали за његов рачун.

Ови чиновници, како грађански тако и војни, примљени у четничку организацију, злоупотребљавали су своју власт, изнуђавајући новац иесрећним Битољцима. Они су позивали грађане у полициски комесаријат и стављали су их у затвор под изговором да су се рђаво изражавали о бугарској влади. Мало доцније затворенике би потражио други чиновник и предложио би им ослобођење одмах помоћу неке суме новца. Обична цена за ову врсту „ослобођења“ била је 15 до 20 турских златних лира. Каткад, и то често, тражене су суме биле много веће. Тако је Никола Плашић, стар 48 година, из Дебра, платио управнику окружне тамнице у Битољу 2.000 динара и овај му је, пуштајући га, дао акт, који сам преписао од речи до речи: „Царевина Бугарска, окружна тамница у Битољу, Но 898. 17-X1-1916. Битољ, Команданту битољскога гарнизона. У месту. Господине Мајоре. Према телеграму Но 3378. 16.-X1-1916. председника војнога суда у Преспи, пуштам у слободу именованога Николу Плашића из Дебра. Управник тамнице Иван (следује неко име готово нечитко, вероватно Кристов).

У осталоме, битољске тамнице биле су увек пуне за време Бугара. Свако лице, осумњичено да нагиње Србима, затварано је и, већином у томе времену, изгнано у Бугарску. У тренутку повлачења бугарских трупа било је у самој окружној тамници 300 затвореника и сви су били одведени у оковима у Прилеп, сем оних који су платили управнику. Овај је тога дана имао богат приход: Ираклије Саршевић, трговац у Битољу, платио му је 3000 дин.; Наум Кочас, рентијер из Битоља, старац око 60 година, 400 дин.; Демир Хусеин, стари контролор српскога монопола дувана, 2.000 дин.; Петар Николић, извршитељ у Битољу, 300 дин.; итд. Међу затвореницима било је много дечака од 10 до 16 година. Тако је дечко од 10 година, Сарче из Прилепа, био осуђен на десетогодишње тешке радове.

Жене српских војника и чиновника биле су изгнате у Бугарску. Бојаџијев је чак хтео присилити више њих да се удаду за Бугаре. Донка, жена српскога жандарма Светозара Стоиљковића, умакла је овоме насилноме двогубоме браку само уласком Савезника у град и опет су је Бугари, из јарости, хтели убити пре одласка. Официри и чиновници покушавали су да сурово злоупотребе жене, које су остале без својих мужева. Жену једнога српскога поручника н.пр. силовао је један бугарски официр, те је, болесна, насилно одведена у Прилеп.

Чиновници се, шта више, нису устезали да употребе телесне казне за људе, који им се нису допадали. Тако су првака Петра Бојацића, старца од 64 године, силно тукла два комитска изасланика: Никола Димев Смоланецев и Таке Илов Јанакиоски.

Бугари су вршили исто тако насилну пропаганду у корист шизматичке бугарске цркве. Грчки архимандрит у Битољу уверавао ме је да је око 60 патријаршиских села било приморано да приђу шизматичкој цркви.

Када су се прошле јесени борбе обрнуле у корист војске принца Кобурга, сви грађани, без разлике друштвенога положаја, који су се случајно десили на градским улицама, били су шчепани и приморани да раде на путевима. У месецу септембру 1916. Бугари су одвели у Бугарску све лекаре без разлике народности. Др. Аштари, Грк и лекар грчке болнице у Битољу, био је тако одведен 7. (20.) септембра с још 4 друга лекара. Узели су их под изговором, да су им потребни лекари у Бугарској и дали су им

само 2 часа да уреде своје ствари. Они су прво били упућени у Софију, па је Аштари одведен најзад у Разград. Бугари су у граду оставили само 2 бугарска лекара, који су отишли с војском.

Битољ је био некад богат и напредан град. Бугари су, за мање од године дана окупације, начинили од њега град глади. Пошто су узели све што је припадало становништву, они нису готово ништа учинили за исхрану становништва. Софиска влада слала је каткад помоћи у брашну, соли итд, али у толико недовољној количини, да је помоћ била потпуно безуспешна и то у толико више, што су, као што сам горе рекао, нечасни чиновници узимали за себе већи део робе. Животне намирнице, много јевтиније пре рата, достигле су фантастичне цене. Хлеб је коштао 4 до 5 дин. сомун и опет је био врло рђав. Месо је било између 4 и 6 дин. ока, млеко 1 до 1.50 дин литар, јаје се плаћало 1.50 дин. Када је било шећера, што се ретко дешавало, продавала се ока (1 280 кгр.) по 18 дин. Петролеј се није могао наћи. Што је сирото становништво претрпело у овоме режиму, невероватно је. Сиромаси су умирали од изнемоглости. Првак градски Сотир Секуловић, који је пре бугарске окупације био познати бугарофил, уверавао ме је, да би Савезници нашли стотине људских лешева, помрлих од глади, да су задоцнили с доласком само за 15 дана.

Најзад, у часу одласка, бугарски су војници похарали готово сва слагалишта. Што се није могло однети, уништено је.

Тако су Битољци, за време готово једне целе године, патили од глади и трпели режим терора комита Бојацијева, Владова и злогласног управнога комитета. Ови се међутим нису усуђивали убијати грађане. Ово се лако објашњава фактом, што се Бугари, који су увек тврдили да су Мађедонци из битољске области чисти Бугари, нису хтели формално демантовати, стрељајући у маси „своје рођене поданике.“ Поуздана извешћа, која имам, и моја лична уверења на лицу места показују ипак, да су ухваћени на другим местима, нпр. у Дебру, где су поубијали 1400 српских заробљеника, и у Градешници, где сам утврдио да постоје гробови 21 покланога српскога војника.

У Битољу су стрељали само једнога јединога човека: Ванка Григоровића. Овај Ванко, српски патриота, слао је извештаје савезницима. То се чуло, његова жена то не крије. С њихове тачке гледишта, Бугарима је било лако да га се опросте. Али начин, којим су се они послужили да њега нестане, типичан је пример њиховога варварства. Ради присуствовања погубљењу Ванковом скупили су у дворишту начелства све затворенике с лисицама на рукама. Најзад су довели жену и обе ћерчице осуђенога. Мала Хрисула пала је пред ноге начелника Бојацијева и преклињала га, да им уштеди овај призор. Али је овај ударио грубо својим корбачем и наредио војницима да држе мајку и децу тако, да су били присиљени видети вешање свога мужа и оца. За то време, бугарски и немачки официри, који су дошли у великоме броју, као на неку позоришну представу, смејали су се сузама и подсмевали се свирепо мученику и његовој породици. Смрт, чак и најгорега непријатеља, поштовали су увек просвећени народи, па и дивљачка племена. То су заборавили Бугари и Немци, који су присуствовали погубљењу овога српскога патриоте.

Пошто су савезничке трупе заузеле Битољ, могло се веровати да ће његово становништво моћи слободно дисати и трудити се да поправи, у могућној мери, штете, које су окупацијом причинили непријатељски војници. Зар није Битољ, отворени град, заштићен Хашком Конвенцијом од противничкога бомбардовања? Али не, јадни становници несрећнога града имали су само да уђу у нову фазу својих мука. Од 6. (19.) новембра Бугаро-Немци нису престајали бомбардовати Битољ и убијати у њему старце, жене и децу. Ишао сам тамо у неколико махова и, да бих дао скицу овога бомбардовања, написао сам извештај, који сам из овога града послао *Газет де Лозан* под 13. децембром 1916. (п. н.)

„Ја сам у Битољу, који су савезничке војске узеле Бугаро-Немцима 6. (19.) новембра. То је отворен град, никако неутврђен, а војнички положаји налазе се изван његових граница. Међутим, од како су га изгубили, непријатељи Споразума нису престали бомбардовати га топовима и аеропланима. Истина, они су циљали нарочито на предграђа и на улазак у град, где су могли претпоставити да се налазе логори трупа или положаји артилерије. Од неколико дана променили су тактику и шаљу шрапнеле на сам град, а од јуче бомбардују његов центар великим гранатама из 210. Међутим има један члан Хашке Конвенције од 1907., коју су потписале Централне Царевине, а која формалпо забрањује бомбардовање отворених градова. Ну ова Хашка Конвенција је крпа од хартије, коју су они поцепали, као и све друге сличне.

Јутрос сам се у своме приватноме стану, у средини Битоља и далеко од свакога војничкога завода, пробудио на страховит тресак. Велики непријатељски пројектил оборио је једну кућу сасвим близу моје. За овим првим пројектилом дошла је дванаестина других, који су падали свугде око моје куће, производећи над нашим зидовима и над нашим кровом прави град од камења и распрслога метала. Најзад пројектили падају све даље и, напослетку, после бомбардовања од једнога часа наста релативан мир, прекидан с времена на време сувим распрскавањима, као пуцњима бича, шрапнела, који експлодују по улицама и јавним местима.

Становници се беху сакрили под земљу у своје подруме или, боље рећи, у оно што они називају подрумима, тј. у просте сутерене, не засведене, већ само покривене неким таваном од дрвета. Велики пројектил из 210, као што су они које употребљавају Бугаро-Немци за пуцање на Битољ, улази у ове подруме као у комад сира, пошто је пробио целу лаку грађевину, коју на истоку зову кућом од камена. Али ови подруми дају бар нешто налик на безбедност овоме излуђеноме становништву од стараца, жена и деце, и то је већ много. Велики број Битољаца тражи заклон по црквама, за које мисле да су обезбеђене противу иепријатељских пројектила, и дању и ноћу храмови су пуни људи, који замишљају да могу измаћи смрт, чинећи се тако што је могуће мањим.

Користим се првим затишјем да изађем да утврдим штете. Само војници, навикнути на велике гранате, иду мирно улицама. С времена на време сретнем носила, која носе два човека, а на којима лежи тело жене или детета, обливено крвљу и праћено тужним родитељима. То у грчку болницу носе жртве бугаро-немачке непокорности ратним конвенцијама и законима. Ево једне лепе грађевине, пробијене озго до доле од једнога пројектила и чији су сви прозори полупани. Улазим унутра и у подруму налазим велику локву крви. Једна мајка беше побегла ту са своје троје деце. Она је имала одојче на крилима, а два већа детенцета бејаху јој се из страха сакрила под скуте. Она их умириваше, говорећи им да су добро склоњени у подруму, кад један велики пројектил из 210 дође, да угаси ова четири невина живота.

Ево ме пред француском болницом; из ње се журно селе. Распрскавања пројектила узнемиравају хирурге, којима су пуне руке посла у хируршкој дворници. Они ће се настанити у подрумима грчке болнице, који су засведени.

Улазак у ову болницу закрчен је светом и неки очајно плачу. То су родитељи рањених, које судонели амо. Један танковијасти младић, гимназист, пита плашљиво једнога француског болничара, у пролазу: „Јесу ли оне две младе девојке опасно рањене?“ Врло збуњен, честити болничар одговара: „Бојим се да оне неће преживети“; али га глас издаде, да су већ умрле. „То су ми сестре“, рече гимназист и удаљи се јецајући.

Бомбардовање почиње. Неки, који су се случајно затекли по улицама, пожурише се да се дохвате својих „подрума“. Хоћу да наставим своја „осматрања гађања“ с мога прозора, с којега се види велики део града. Изгледа, да наша кућа поново привлачи пројектиле. Свугде у наоколо пројектили падају по кућама. Једна граната паде на 10 метара, користих се и сликах њено распрскавање.

Подне је; треба ићи на ручак у менажу српских официра. Идем пустом улицом, у којој срећем само једнога дечка, који усред експлозија пролазницима којих нема нуди српске новине. „Правда“, „Велика Србија“ виче мали и пркоси пројектилима, да би однео неколико марјаша својој мајци, оболелој од тешке оскудице.

Нова фаза бомбардовања довршава се. Један попа, у пратњи једнога човека који носи бео мртвачки сандук, жури се да сахрани стару жену, убијену поред наше куће. И он, да би могао зарадити за живот, излаже се смрти, јер од једнога шрапнела, који се распрште над њим, једно зрно проби празан сандук, намењен покојници.

Тако по цео дан и по целу ноћ непријатељи Срба продужују своје дело разоравања једнога отвореног града, некада врло богатога, данас порушеног бугарском окупацијом и бомбардовањем. Резултат данашњега дана: један италијански војник убијен, један српски војник рањен, једно дваестину жена и деце убијено. Ма колико да је човек неутралан, не може се уздржати да не види ову одвратност. Рат се не води да се истребе невини, већ да се боре војске. Требало би да неутралне земље најзад изиђу из своје уздржљивости, па да протествују противу овога мрцварења, јер ће осуда Историје бити строга не само за онога, који их чини, већ и за онога, који је допустио да се чине, не говорећи ни речи.“

Помоћу званичних аката могао сам утврдити овај разултат бомбардовања града Битоља.

Од 21. новембра до 31. декембра (п.с.) погинулоје и рањено од бомбардовања (само грађана): убијених 79, рањених 119. Има убијених 31 и рањених 31, којима се пол није утврдио. Међу погинулима, којима је пол одређен, има: 21 човек, 11 жена, 16 деце; међу рањенима: 27 људи, 31 жена, 30 деце.

Од 1. јануара до 27. јануара 1917. (п.с.), убијено је и рањено бомбардовањем грађана: 17 убијених, од којих 4 човека, 9 жена и 4 детета; 28 рањених, од којих 7 људи, 11 жена, 10 деце.

Од 1. фебруара до 28. фебруара (п.с.): 17 убијених, од којих 3 човека, 7 жена, 7 деце; 46 рањених, од којих 4 човека, 16 жена, 26 деце.

Од 1. марта до 18. марта (п.с.): 286 убијених, од којих је, како сам могао одредити 53 човека, 65 жена, 88 деце, 80 неодређенога пола; рањених 172, од којих је 37 људи, 30 жена, 44 детета, 61 неодређенога пола.

Према овоме је целокупни број жртава 764, од којих је 399 мртвих и 365 рањених; ово су званично утврђени бројеви мртвих и рањенихжртава, грађана од бомбардовања Битоља од стране Бугаро-Немаца. Међу мртвима има 81 човек, 92 жене, 115 деце, неодређеног пола 111, међу рањенима има 75 људи, 88 жена, 110 деце, неодређенога пола 82.

Бројеви, које сам навео, не представљају све губитке у људским животима, које је причинило бомбардовање престонице Јужне Маћедоније. Убеђен сам, чак сам уверен, да власти не знају за многе жртве, па, следствено, их нису могле ни завести званично у регистар. Замислите град, који још и данас има око 25.000 становника, нарочито стараца, жена и деце, и који се дано-ноћно бомбардује пројектилима тешкога калибра. Више од 2.000 његових кућа је начето или разрушено. Успркос свој храбрости, коју показују начелник, председник општине, полициски комесари и жандарми, ипак им је немогућно стићи свугде и утврдити непобитним доказима све штете, које је причинио непријатељ. Број пројектила само тешкога калибра, пуштених на Битољ и званично пописаних, износи 5285!

Изгледа, да је непријатељима Споразума једини циљ да разоре град, који су им отеле храбре савезничке трупе. Они ће се изговарати, да је бомбардовање било управљено противу војника, који пролазе кроз Битољ. Извесно је да су трупе пролазиле кроз Битољ, који лежи у дну равнице, а нема пута, који би ишао око њега. Али је то

исто с великим бројем отворених места, које међутим, штити Хашка Конвенција. Што су законодавци у Хагу прогласили за незаконито бомбардовање чак и отворених градова, који се налазе на путу војсака, то је зато што су знали да онај, који хоће да спречи пролаз кроз такав један град, има само да затвори пројектилима градске уласке и изласке, а да никако није потребно да дира његово средиште. Бугаро-Немци могли су се у толико лакше држати ове тактике, што су знали, по једанаестомесечној окупацији, појединости свакога кутка Битоља и његове околине.

Бугаро-немачки пројектили падали су по свима градским квартовима. Нису биле поштеђене ни уличице, удаљене од неких улица, које су могле служити за пролаз трупама и коморама с храном. Ово иде у прилог доказу, да су непријатељи Споразума тражили друго нешто, а не да препрече пролаз војсци својих непријатеља. Они би могли приметити, да су претпостављали да Савезници имају артилериске положаје у граду. Одговор је лак. Ако је заиста тачно, да су у даноме тренутку трупе за одбрану имале неколико топова на ивици Битоља, то је било с тога, што су биле приморане заштитити град од непрекиднога бугаро-немачкога бомбардовања, које се почело изводити одмах по његовом заузећу и ако ни један топ није био намештеи у граду. Шта више, Србима непријатељска Врховна Команда неће се моћи изговарати, да је по целоме граду тражила положај топова. Њени аероплани летели су доста често иад Битољем, да би сазнали, у свима појединостима, шта се у њему догађа. Нису мање и њене уходе биле активне, тако да је она потпуно познавала бомбардовани град.

Бугаро-Немци знају поуздано такође, и то одавно, да Битољ није видео никакав топ и да су неколико топова за одбрану били намештени по крајевима његових предграђа. Зашто се нису задовољили да својим тешким гранатама залију ова места? И зашто су, баш одтога тренутка, појачали, на страховит начин, бомбардовање градскога средишта?

Најпосле, последња и тешка потврда обара потпуно систему одбране Централних Царевина и њихових вазала. Ноћу између 16. и 17. марта бугаро-немачка артилерија почела је бацати посред града пројектиле са загушљивим гасовима. Ове ноћи убијено је 19 лица распрскавањем пројектила и 62 гасом. Међу овима последњим било је 25 жена и 32 детета: 61 лице је отровано и већина од њих умрла је сутрадан. Од овога датума пројектили са загушљивим гасовима падају посведневно на све делове несрећнога града. Непријатељи их пуштају нарочито ноћу, тако да се јадни становници изненађују за време спавања и да им је немогућно спасти се.

Дејство гасова је страховито. Отровани људи показују ове знаке: бол у гуши, тешко дисање, отежалост стомака. Лице им је помодрило. Они, који су се спасли, уверавају ме, да гасови миришу помало на горки бадем, због чега се претпоставља да је то пруска киселина (цијанска). Међутим, ако би то одиста била ова киселина, смрт би морала наступити готово тренутно; у ствари она наступа тек после 30 до 45 минута. Гасови су врло тешки и граде лако прашљив облак. Немајући потребних справа, нисам могао извршити анализу; ипак мислим да ће то бити угљен моноксид или неки сличан гас. Пројектили се распрскавају без великога праска; кроз средину им пролази цев, омотана металним плочицама које зраче. У овој је цеви материја, која прелази у гас, вероватно топлотом.

Оне ноћи, када су Бугаро-Немци први пут употребили пројектиле с гасом, бацили су их у турски кварт, у средиште, у јеврејски кварт и око зграде српске митрополије. У овој последњој било је у подрумима много избеглица; 37 их је било убијено гасовима. Од тада на ову зграду падају готово сваке ноћи слични пројектили; али су обавештени људи и не крију се у подруме. Чим пројектил падне у близини, они се пењу на горње спратове, где су заклоњени од ових врло тешких гасова. Зграда митрополије удаљена је од улица, које могу служити као пролазни путеви. Немогућно је, дакле, да је непријa-

тељ овим бомбардовањем хтео спречити ноћно снабдевање. Овим бугарским бомбардовањем морало се циљати на стан поглавара српске цркве!

Шта више, непријатељска се артилерија служила и запаљивим пројектилима. Само на дан 8. (21.) марта било је тако запаљено 12 кућа. Такве направе нису се никада употребљавале противу трупа, па чак ни противу артилерије, већ само за рушење зграда. Њихова употреба показује сасвим јасио циљ оних, који су их бацали на Битољ: они хоће да поруше град.

Па зашто Централне Силе и њихови пријатељи употребљавају загушљиве гасове за бомбардовање отвореног града? Мисле ли они, да ће на тај начин моћи убијати савезничке војнике, који само пролазе кроз град и, у томе пролазу, сви носе маске? До данас у Битољу није умро ни један војник од удисања гасова из немачко-бугарских пројектила. Напротив, грађанске жртве су врло многобројне. И тачно је, да је непријатељ хтео туђи грађане несрећнога града овим начином варварскога разоравања. Зна непријатељ врло добро, где су противнички топови и да се старци, жене и заплашена деца крију по подрумима. Поузданије је да ће их наћи пре с подмуклим гасовима него с обичним пројектилима. Ово је први пут да зарађени, одричући се свакога хуманога осећаја, употребљавају таква средства за истребљење небораца.

Ово истребљење становништва прави је циљ бугаро-немачкога бомбардовања. Видећи, да је Битољ за њих потпуно изгубљен, Бугари се свете над несрећним становницима. Поступање, које су завели у граду за време своје пролазне окупације, већ је показало, како су мало искрени били њихови „братски осећаји“ према Битољцима. Њихово дивље бомбардовање разориће и последње илузије, којима су се извесни још заносили, оставши, успркос свему, потајно бугарофили.

Април 1917. Р. А. Рајс

АВИИ, П 3а, к. 34, рег.бр. 19/3

138.
Пуковник Д. Т. Симовић, начелник Штаба Дунавске дивизије - Пучињеним командама

ДУНАВСКА ДИВИЗИЈА
О Бр. 5463

КОМД.....

Врховна Команда са О Бр. 23412 од 6. тек. мес. доставља извод из саслушања једног наредника из 32. бугар. пешад. пука о загушљивим гасовима у бугарској војсци:

1.- ПРЕДАВАЊЕ О ГАСОВИМА.

а.- Организовање предавања.- У свакој бугарској дивизији организована су предавања о загушљивим гасовима. Курс о гасовима за мешовиту дивизију држан је у Охриду у другој половини децембра месеца. Предавање је држао један немачки официр коме је један бугарски официр служио као тумач а слушали су по један официр из сваког пука и по један официр из сваке чете. Обука је трајала 12 дана. Осим тога организовани су били специјални курсеви по дивизијама за пуковске болничаре и првим негама које треба дати „затрованим“ војницима од гасова.

б.- Програм предавања за официре и подофицире. Појмови о гасовима, разне врсте гасова, њихова основна својства. Начин пуштања гасова и начин заштите. Маске: немачка маска и француска маска; измене учињене у немачкој масци; замењивање каучука кожом на маски. Практична вежбања, прелаз у собу за пуштање гасова.

2.- ЗАШТИТА ПРОТИВУ ГАСОВА.

а.- Послуге гасова,- У сваком пуку послуга се састоји од једног официра по једног подофицира из сваке чете и по једног војника из сваког вода. Подофициири за гасове један пут недељно прегледају маске и врше вежбе за намештање маске. Официр долази на преглед изненада. Дужност гасне послуге састоји се у томе да посматра правац ветра и да јави одмах чим буде констатовала да су гасови пуштени.

б.- Појединачна заштита противу гасова. Сваки војник има по једну маску од каучука и две кесе за дисање, од којих се једна налази у торби а друга у кутији за чување маске. Сведок не зна састав три слоја хемијске природе која садржи кеса за дисање. МАСКА ОД КАУЧУКА БИЋЕ УСКОРО ЗАМЕЊЕНА МАСКОМ ОД КОЖЕ. Немци уверавају да је нова маска боља од старе а у ствари ово замењивање није ништа друго него нов доказ о оскудици у каучуку која се осећа у централним државама, маска од коже штити мање него маска од каучука и много је неподеснија за човека који је носи.

в.- Савети у случају напада с гасовима. (Диктирао је немачки официр на предавањима у Охриду):

1.- У случају напада с гасовима имајте потпуно уверење у вашу маску која ће вас сачувати ако је у добром стању и ако је употребите на време. Добрамасканеманирупе, нипукотинанизарђалости.

2.- Имајте веру у кесу за дисање и не мењајте је за време напада. Она ће вас сачувати да се не затрујете па ма како дуго напад трајао.

3.- Пазите увек на време и на правац ветра. Непријатељ обично пушта гасове врло рано ујутру или врло доцкан увече. Увек носите на себи маску: у послу, кад вечерате и кад спавате. Ако сте по кад кад принуђени да је скинете, оставите је увек близу вас.

4.- Старајте се за вашу маску као о зеници ваших очију: држите је увек чисто. Чувајте увек своју кесу за дисање од влаге и од сваке нечистоће имајући у виду да се тиче вашега живота.

5.- Служите се маском онако како су вас научили. Пазите да прстен од каучука буде увек на свом месту.

6.- Чим приметите напад гасовима, чим видите да падају зрна с гасовима и чим чујете знак за напад такве природе метите брзо и добро своју маску и вичите: гас.

7.- Дишите полако, танко и дубоко. Пазите да не пореметите положај маске додиром или гурајући се са другима. Нетрчитекадиматемаску. Држитесехладнокрвно.

8.- Служите се својом главом као и да немате маску.

9.- Ни опкопи, ни заклони, ни ровови не могу вас сачувати од гасова.

10.- Ако се маска поквари метите на уста кесу за дисање.

11.- Не скидајте маску пре него што се знак за то да.

12.- Чистите маску увек пре него је ставите у кутију.

13.- После напада не улазите у заклоне и ровове без маске. Прво очистите и разветрите ровове и онда скините маску.

14.- Обришите и осушите маске пре него их савијете и метнете у кутију.

3.- ГАСОВИ КОЈИ СУ ПОЗНАТИ СВЕДОКУ.

1.- Обични загушљиви гасови (гас са хлором, гас који производи светлост) који се пуштају из нарочитих справа или који излазе из пројектила.

2.- Гасови који изазивају ране (од сумпорне и фосфорне базе) који се пуштају из апарата или из зрна.

3.- Гасови који изазивају кашаљ пуштају се из пројектила. Сведок зна само њихова немачка имена: Пер Штоф, К-Штоф, Б-Штоф.

4.- Сведок не зна за гасове којима се служе Французи. Чуо је само да се говори о неком гасу који излази из гранате, безбојан и без мириса а чије се присуство може једино констатовати тиме што лист хартије који је упио неку нарочиту течност чији

је састав бегунцу непознат, поцрни. Овај гас изгледа да озбиљно задаје бриге непријатељској команди јер противу њега немачка маска нема дејства."

Част ми је предње доставити на знање и употребу.

19. марта 1918. год
Положај.

По заповести Команданта,
Начелник Штаба,
Потпуковник,
Д. Т. Симовић

АВИИ, П 9, к. 222, рег.бр. 16/4

139.
Потпуковник Мил. Ђ. Недић, начелник Штаба Друге армије - Врховној команди српске војске

ШТАБ II АРМИЈЕ
О. Бр. 17278

ВРХОВНОЈ КОМАНДИ.

Командант Шумадијске дивизије са О Бр. 10146 од 9. тек. мца. доставио је следеће:

„Командант левог одсека ове дивизије известио ме је да је од стране потчињених му команданата и командира обавештен, а о чему се и сам у два маха уверио, да Бугари употребљавају често експлозивна пушчана зрна.

Предњи извештај част ми је доставити команданту на увиђај. -Наређено је да се при поновљеним случајевима достављају на углед и парчад од непријатељских експлодирајућих пушчаних зрна."

Предње част ми је доставити с молбом на увиђај.

12. априла 1918. год.
Тресина.

По заповести команданта,
Заступа Начелника Штаба,
Помоћник, Ппуковник,
Мил. Ђ. Недић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

140.
Пуковник Петар Пешић, помоћник начелника Штаба Врховне команде српске војске - Министру војном Србије

ШТАБ
ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
Оперативно Одељење
О. Бр. 21245

Господину Министру Војном

На основу наређења Пов.ФЂО.Бр. 8015 од 23. новембра 1917. године, част ми је доставити следеће податке о зверствима, која је непријатељ починио у Србији:

1. Заробљеник 46. бугарског пука заробљен 4./VIII 1916. изјавио је: 46. пук у времену од 26-28. октобра 1915. године, заробио на Вељој Глави и Копиљаку око 100 војника

(2 официра). Командант пука пуковник Абаџијев наредио те су ови заробљеници побијени. У овомепомагалисукапетанМиљков и поручникДебрев.

2. Бегунац 21. пука Маричић 24-VIII изјавио је:

Бугари су били заузели наш ров, у коме су била три рањена, терали Маричића да зове наше војнике, а кад ови дођу отворе ватру, изболу га ножевима, осталу двојицу убили а њега врате нашим војницима да га виде онакаженог.

3. Трајко Војновић редов 1. чете 1. батаљона 22. пука, који је био заробљен од Бугара код Соровича и пуштен, изјавио да је тучен и злостављан.

4. Неколико војника нашег V пука, који су остали у рововима, правећи се мртвима, по повратку у јединице изјавили су, да код Бугара нема наших заробљеника. СвенашерањеникеБугарисупобили.

5. Бегунци 46. пука изјавили су исто што и заробљеник истог пука (горе под 1) додавши, да је наредник Кајшев и пуковски свештеник Варбинов вршили убијање. Овај свештеник лично је убио српског свештеника на путу Феризовић-Призрен, па га затим опљачкао.

6. Из извода саслушања Василија Трбића, који је 27. јуна прошле године био пребачен аеропланом у околину Скопља и обишао територију око Прилепа, Велеса, Скопља, Кавадара, Кичева, Тетова и Гостивара и концем Децембра 1916. год. успео да се провуче кроз непријатељске линије и врати, поред осталога види се и ово:

„У Прилепској, Велешкој и Кичевској околини убијено је преко 2000 душа, већином жена и деце. Читаве хајке дизале су се на незаштићени народ, убијале, пљачкале и бесчастиле. Ово је све трајало до 20. јануара 1916. године.

Има више од хиљаду примера, где су бугарски војници силовали девојчице од 10 година старости, а небројено примера, где су поједини командири чета и батаљона при уласку у село саопштавали војницима, да су те вечери женске све од 10 година па на више -докле је војска у селу- њихове. Није нашао ниједан пример да се неки бугарски официр одвајао и да је узимао народ у заштиту. У свиманеваљалствимаонисубилисоли дарни…

7. Јован Т. Ристић, родом из Шаранца (Врање) ср. Пчињски, окр. Врањског, који се је предао енглеским трупама 5. јануара 1917. године изјавиоје:

Чуо је да су при уласку бугарске војске у Врању убијени: Коста Стојменовић ужар, убила га је патрола бугарска зато, што није с места пошао са патролом да покаже кмета, већ је хтео да затвори дућан;

Ђорђа пекара из Врања зато, што се изговарао да је болесан, кад су му Бугари тражили хлеба, међутим лежао је паралитичан;

Сета, жена Ш. Пољака, убивена је на железничкој станици што им није хтела да да сина од 15-16. година да буде путовођа бугарској коњичкој патроли;

На железничкој станици убијена су три војиика III позива;

Око Св. Николе прикупе све виђеније људе њих 60 на бројју и потерају их у Сурдулицу, где су издвојили неке поименце рекавши да ће их упутити возом за Софију и то: Јанчу Вучковића трговца, Аритона Миљковића сарача, Ђорђа Петровића терзију, Ђорђа Пупару трговца, Ристу Колаиче, једног судију за кога мисли да је Тома Микић (презиме му незна тачно) и неколицину, чија презимена незна. Њих су издвојили и ван Сурдулице побили ножевима. О овоме убиству причао му је његов отац а исто то у Софији Тихомир, практикант из Врање, који је такође био интерниран. Остали су пак упућени пешице у Софију, где су интернирани. Ђорђе Минић (Глушча) трг. убијен је између Врање и Буреловца код Воденице у Давидовцу.

Средином Децембра отерани су из Врање Аксентије (поп Цане) свештеник у селу Собину са младићем Мане Ђашићем и убивени у селу Јелашници. Поп Цане је убијен зато, што је на служби поменуо случајно Краља Петра у место Цара Фердинанда.

За Тому Зафировића посланика чуо је 5. II у Сурдулици да је умро од батина. Од туче је умро у Врању и Зафир Дижарац трг. Чуо је да је један од браће Илића био доведен у Сурдулицу, давао је доста новаца да се откупи, но ипак је био одведен на место где су убијани и ударен је ножем, но он је успео да побегне и превије рану, врати се у Лесковац где се јавио немачком команданту и био упућен у болницу.

8. Двојица бегунаца из 15. бугарског пука, који се предали 20. априла 1917. изјавили су:

Кад су дошли на фронт почетком априла, причали су им војници регрути из 15. и 18. допунског батаљона (сада у 15. пешад. пуку) да су се у Србији добро хранили, по селима узимали што су хтели, палили села, скупљали по селима мушкарце и повезане одводили, тукли и убијали.

9. Бегунац Димитрије Ђ. Петров из 1. чете 1. батаљона 11. пука, предао се 7. маја на Кукурузу и изјавио поред осталог: чуо, да је за време ове побуне бугарска војска запалила 35. села у околини Алексинца и Ниша.

10. Заробљеник код Немаца, руски војник Нахапета Натцканов родом из села Асан Канда (Кавказ) Јерменин, као рањен код Варшаве 1914. године заробљен од Немаца. Побегао из Ниша и предао се српским трупама на Кожуху; изјавио је поред осталог: да су три села близу Мораве, чија имена незна, а која су у близини Ниша- спаљена од стране војске за време борбе са побуњеницима. Становништво тих села побијено је а њихова стока отерана у Бугарску.

11. Министарство Војно Стр.Пов. 449 доставило је извештај Министарства Унутрашњих Дела, по коме за време побуне у Србији хиљадама је било обешених и стрељаних без икакве пресуде, без обзира на пол и доба. Довољнајебиланајмањасумња: најобичнијинож.

12. ПребеглинашзаробљеникжандармерискиподнаредникДушанМанојловић, пребегаоизбугарскогропствапредавшисеЕнглезима 4. јула 1917. године изјавиоје поред осталог, дасуБугариодмахстрељалисвакогпобуњеникачимсугаухватили. Куће им попалили. Зна да је цело Лебане попаљено као и још нека села, али незна која.

13. Француски лист „Тан“ од 8. авг. 1917. доноси овај извештај:

„Ево писма једног од оних несретних Срба, који су били приморани отимачином и мучењем које су над њиме вршиле бугарске власти у окупираној Србији, да се лате оружја те да покушају да ослободе своју земљу, или ако у томе не успеју, да у смрти потраже конац својим мукама. То писмо баца светлост како на саму побуну, која је била у Априлу 1917. године, тако и на поступање натурено српском становништву у оном делу Србије, који држе Бугари.

Писац тога писма учитељ је из Србије стар 48 година. Избегавши у планину писао је својом крвљу:

„ Бугари систематски истребљују наш народ. 25. априла укрцали су увозове у Белотинцу 8000 деце од 12-15 година за Цариград.

Многа су деца поскакала из вагона уз пут и тако нашла смрт. Бугари су позвали цело становништво за пелцовање. Али, у место маје против колере или богиња они су убризгавали заразне болести. Један је лекар то казао народу, који је побегао у планине са децом. Бугари су подигли вешала на мосту у Лесковцу, у Белотиицу, у Власотинцима, Лебанима, Нишу, Књажевцу и другим местима и почели су вешати људе, жене и децу, натерујући остале да гледају у њихове страшне муке. Неки Јордан општипски писар обешен је за језик и умро у страшним мукама „

14. Из саслушања четника Ибарско-Копаоничког одреда: наредника Проке Планића, поднаредника Влајка Владисављевића и Властимира Вуковића, који су успели 28. августа 1917. године да прећу непријатељске линије на фронту 4. руског пука:

Било је много случајсва силовања; нарочито је било тога код избеглица, које су

се враћале по одступању наше војске 1915. године. Аустријанци су пљачкали, узимали сву стоку што год су могли наћи. Многи су стоку крили по Копаонику.

Кућа Влајкова и Прокина попаљене су крајем 1916. године од стране Аустријанаца. Тада је попаљено много кућа. Породице отеране у Нови Пазар и ухапшене.

Аустријанци су спалили Разбојну, Равни, Златаре, Пребрезу, Попова. Бугари су попалили по селима поједине куће и кошаре. Народу су узимали новаца, пљачкали, убијали жене, децу и старце. Кога су од устаника ухватили, мучили га на разне начине, по том убијали.

15. Војвода Коста Војиновић у писму, које је послао по горњим четницима Врховној Команди поред осталог каже:

Настало је потказивање и следствено вешање првака. Арнаутима и Турцимададоше неограничена права и ови га одмах почеше користити, примењујући своје урођене методе грозног убиства, силовања жена и девојака, паљења српских села у (Колашину, Косову и покрај старе границе и т.д.

16. Бегунац 48 бугарског пука Ахило Николић из Охрида, трговац узет одБугара, и ако је био наш војник код начелника станице у Охриду 14. октобра 1916.године изјавио је поред осталога: Видео сам – док сам био у Једрену – два воза са Србима за Малу Азију. Чуо сам да су Бугари запалили 70 села у округу Врањском и Прокупачком за време устанка.

17. 2 бегунца 9 бугарског маршевског пука Иван Канев Черкез и његов брат, русофили и активни противници Владе, предали се француским трупама источно од Охридског језера, доставили су:

Ђенерал Протогеров започео је своју управу као командант Моравске области заповешћу, коју је издао свима војним командантима, да стрељају без икакве формалности сваког становника, који би им се учинио сумњив, а да прогоне у Малу Азију све сроднике стрељанога. Већина команданата искоришћује дато им право а чешће и злоупотребљавају у толико радије, што им је тиме омогућено да подигну сву имовину својих жртава, а од богатих становника да изнуде велике уцене.

Иван је својим очима гледао, како је у Јулу месецу 1917. године у селу Рудној Глави код Доњег Милановца 10-15 српских жена затворено у једну кућу и побијено. Бугари су по том запалили цело ссло не водећи рачуна ни о деци, ни о старцима ни о женама.

У срезовима Кучевском и Доњо-Милановачком бугарски војници 9. маршев. пука преоблачили су се у комите и ноћу ишли и палили и пљачкали села, по том су преко дана опет облачили униформу. Бугарски официри и чиновници уцењивали су становништво говорећи им: „У вашем селу има комита зато ћемо вас све прогнати у Бугарску. Узмик собом сав свој новац и спремите се за полазак.“ Кад се сељани прикупе, бугарски војници јурну у гомилу, покољу и поотимљу новац. На овај начин само у околини Прокупља уништено је 184 села; данас је земља у овом крају потпуно пуста.

И ако су у Србији провели више од годину дана, не умеју да даду подробнијих података и у опште чине утисак, да им се исказима не може поклонити много вере (Примедба).

18. „Српски гласник“ од 19. октобра 1917. год. доноси:

„Лига неутралних земаља“ објављује свој извештај о резултатима анкете, о пос- тупку бугарских власти у Мађедонији. У томе извештају констатује се, да су се бугарске власти, и то по наређењу из Берлина, огрешиле против Хашке конференције, принуђавајући насиљем становништво заузете Мађедоније на војничке послове и дозвољавајући пљачку по селима и варошима.

Исто тако та нота констатује, да бугарске власти никад не споре истинитост ових навода.

Лига је упутила апел Шпанском Краљу Алфонсу, да се заузме код бугарске Владе, да стане на пут овом моралном и ризичком мучењу јадног становништва.

19. Бегунац Јордан Стошић из 11. пука 16. октобра 1917. изјавио је поред оста-

лог: да је у Августу ишао на осуство кући у Бујановац; том приликом обишао је Врању, Лесковац и Ниш. Његов ујак у Ристовцу давао је Бугарима 3000 банке да му не погубе унуче, дечка од 14 година. Бугари су му узели паре, дете пред његовим очима заклали а за тим и њега погубили. Ово су чинили с тога, што су кроз Ристовац прошле неке комите.

Приликом борбе код Ристовачке станице у време побуне погинуло је 29 бугарских и 9 немачких војника. Бугари су за то запалили Ристовац. Тај одред побуњеника био је покварио мост код Ристовачке железничке станице. Бугари су из освете побили много мештана. Тако на пр. ЈанкаМишковића, Масумеханцију и т.д.

20. Извештај Штаба Савезничких Војсака Но 451 од 8. новембра 917. г. п. н.:

Према тврђењу заробљеног официра из 6. батаљона гренцјегера излази, да су 1914-1915. године утврђави Петроварадинској обешени више од 10.000 интернираних Срба у Мацарској. Ови су Срби још пре рата били настањени на јужном делу Мађарске.

21. Јордан Поповић родом из села Кожиља, среза и округа Скопљанског, стар 22 године, ђак српске богословије у Призрену, узет у бугарску војску с 41. набором, предао се 2. новембра 1917. год. Грцима и изјавиоје:

Бугари су одма по своме уласку у село скупили жито, ишли по кућама узимали шта је ко хтео, наређивали да им се спреме гозбе, силовали су жену и сестре свештеника поп Атанасија Трајковића, који је одбегао са српском војском. Његова је кућа сва попаљена.

Бугарске комите уцењивали су сељаке да их не би убили.

У другим местима убијени су и то у Скошву прота Јован Тасић, Поп Цветко Поповић, за друге незна.

22. Из билтена српског пресбироа-Женева. Мађарскаштампа:

БУГАРСКИ ЗЛОЧИНИ У ОКУПИРАНОЈ СРБИЈИ. И поред свију бугарских демантиа, ипак се свакога дана чује о страшним наметнутим мукама становништву у провинцијама Србије окупираним од стране Бугара. Бугари нису могли да одрже у тајности злочине, које су починили у средњем току Мораве, где су због побуне читави окрузи уништени. Целокупна окупирана Србија је жртва Бугара како угњетавањем, тако и економском експлоатацијом као и пљачком.

Једна мађарска сведоцба. На седници мађарског парламента подигао је глас противу злочинства, која се чине у окупираној Србији, посланик Золтан Вермеш, који је између осталог рекао и то, да у Мајданпеку ради 1080 раденика, војника, интернирано и цивилно становништво српско. Мајдан је у близини територије, која припада под бугарску организацију, где Бугари са једном злочиначком строгошћу, гоне српске комитске чете, чије родитеље осуђују на смрт. Тако су у Мајданпеку извршене смртне пресуде свакодневно. Нико се не стара о томе да осуђене сахрани; евакуише се једно село за другим, у којима станују родитељи устаника, т.ј. Бугари скупе становништво и упућују, према једнима у Добруџу, према другима у Малу Азију.

Преговори између аустриске, немачке и бугарске Владе били су отпочели али су остали без икаквих резултата; изгледа да ово питање у очима Бугара није хитно. Дужност мађарске владе је, да ову ствар узме у своје руке и да осигура живот својих људи. У опште потребно је да се побољша администрација у овим пределима. Деца не посећују школе, болесници немају лекарске неге, венеричне болести се шире и становништво је у једном страшном стању. Никаквихтрагова о социјалниммерама у администрацијинема.

23. Бегунац 30. бугарског пука из Пореча 4.-III. 1918. изјавиоје:

Зна да су у Поречу Бугари поубијали све виђеније Србе, села Крапа, Белица, Црешњево, Брзница и Тожево расељена су, а становништво је послато у разна села бугарска. Сељани села Ропатова, исељени су код Ст. Загоре. У селу Долгавци убијено је око 300 људи а слично је било у селу Маргару. Чуо је да су тако још многа села расељена.

У турском манастиру у Броду (Текија), Бугари су поубијали неколико стотина наших грађана из Прилепа и околине.

Сви српски свештеници остали у Поречу поубијани су као и сви кметови, сем двојице побеглих.

Војска и чиновништво нападали су жене и девојке тако, да у Поречу нема данас необешчашћене женске.

24. Министар Унутрашњих Дела г. Јовановић на интерпелације посланика Илића и Ђорђевића о узроцима и обиму побуне у Србији поред осталог рекао је:

Бугарске су комите уносиле страх и ужас по Македонији. У току рата 1915. године палили су села у Прилепској области. У Тиквешкој области убијали мирно становништво. Њихова злочинства била су толика да је сам бугарски миторполит протестовао код цара Фердинанда. Пљачке и силовања присилили су народ, да поново 13. фебруара 1917. године подигне буну. Такви су били и Аустријанци. Вешали су и убијали у Крушевцу и Крагујевцу. У Новом Санџаку запалили су и истребили многобројне породице. Такви су били и Немци. Влада има доказе, које ће изнети пред цео свет"

25. ЈеремијаТерзићизШапца, ђакнаредник 2. пука, једанод 260 размењених наших војника-инвалида из аустриског ропства, изјавио је поред осталог ово:

„Ја лично нисам морао ићи на рад, као ђак наредник, али сам видео да су поједини приморавани на рад, нарочито државни. Кад су се враћали са рада, то су били потпуно изгубљени људи, нарочито они који су се враћали са Тиролског фронта. Ко је се усудио да не ради, приморан је казнама – тучом и вешањем. Мени је лично познат овај случај: Сретен Бојић из Шапца кажњен је од стране лекара на Тиролу да му се извади здрав зуб зато, што се јавио за лекарску помоћ као здрав."

11. јуна 1918. године
Солун

По заповести Начелника штаба,
Помоћник, Пуковник,
Пет. Пешић с. р.

МИИИСТАРСТВО ВОЈНО
ОПШТЕ ВОЈНО ОДЕЉЕЊЕ
ЂЕНЕРАЛШТАБНИ ОДСЕК.
Пов. Ф. Ђ. О. Бр. 11501

Министарству Иностраних Дела,

По захтеву тога Министарства Пов. Бр. Службено од 5. децембра прошле године, тражени су под ФЂО. Бр. 14069 од Врховне Команде подаци о почињеним зверствима од стране непријатеља и по томе је добијен од ње под О. Бр. 21245 одговор, који имам част да доставим у прилогу под./1.

Из саслушања размењених инвалида, заробљеника и бегунаца, који су долазили са територија под непријатељем, ово Министарство је редовно достављало томе Министарству податке о непријатељским зверствима. О зверствима Бугара на струмичкој станици, послат је извештај по Пов. ФЂО. Бр. 9087 од 27. јануара ове године.

При публиковању, молим да се изоставе нумере наших пукова и све оно, што би одавало организацију и формацију наше војске.

21. јуна 1918. године
У Солуну

По заповести Министра Војног,
За Начелника,
Ађутант Њег. Вел. Краља,
П у к о в н и к,
Душ. П. Приориновић

АС, Комисија за извиђај зверстава и ратне штете
од стране Бугара (1918-1920), кут. 1

141.
Пуковник Миленко Ђ. Недић, командант Левог одсека Шумадијске дивизије - Команданту Шумадијске дивизије

Леви одсек
Шумад. дивизије
ОБр 7900

Команданту Шумад. дивизије

У току прошлога месеца непријатељ је употребљавао експлозивна зрна у проценту између 30 и 40 %. Нарочито пада у очи да непријатељ употребљава ова зрна у јачој мери из митраљеза.

У прилогу под % шаљу се прикупљена парчад експлозивних зрна.

1. јула 1918. год.
Положај

Командант,
пуковник, Миленко Ђ. Недић

Штаб
ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
ОПЕРАТИВНО ОДЕЉЕЊЕ
О. Бр. 26877

фр. текст

Бугари су почели да генерализују употребу експлозивних зрна из пушака и митраљеза. Велики број зрна индентичних ономе чија је фотографија недавно достављена свим Савезн. штабовима прикупљен је и на фронту Шумадиске дивизије. Механизам који проузрокује експлозију зрна није још познат, али се на нађеним деловима види да оловно зрно има металну кошуљицу, која се при експлозији на неправилан начин развије и проузрокује велику рану.

II

Г. Мин. војном

Као што сам већ имао прилике да вас у више прилика известим, Бугари су пре неког времена почели да употребљавају експлозивна зрна из пушака и митраљеза. Било би потребно да и ми, у циљу репресалија, употребимо сличну муницију.Ако Краљевска Влада начелно дели ово гледиште Врховна би Команда предузела мере да нас Савезници снабду са оваквом муницијом, пошто је сада немамо.

Имам част умолити вас за ваше гледиште по овој ствари.

6. јула 1918.
Солун

Н. шт. Војвода
Жив. Мишић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

142.
Аца Миловановић, начелник Војне станице Владичин Хан - Команданту Прве српске армије

Ком. I Арм.

<Бугари ових дана убили су све наше војнике који су код њих били заробљени као и лица која су била интернирана у бугарску. Бугари врше ова убиства сваког дана из-

међу села Божинце и Трна на путу којим се наши људи из бугарске враћају у отаџбину. Убијање продужује се у већем обиму.

Бр 197
Владичин Хан
3/9 – 918

Начел. вој станице
Аца Миловановић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

143.
Пуковник Крста Смиљанић, командант Дринске дивизије - Команданту Треће српске армије

Са положаја Бр. 97045 4-1X

Команданту III армије

Заробљени бугарски рањени војник 56 пука Петар Нејков, изјавио је на кратком саслушању да су сви бугарски официри наредили својим војницима, да заробљене српске војнике убијају.

Част ми је обавестити вас о предњем.

Дрин. Див.
О Бр 2229
4 септембра у 8 50

Ком. пуков.
Смиљанић

АВИИ, П 4/3, к. 18, рег.бр. 15/6

144.
Пуковник Емило Белић, начелник Штаба Прве армије – Врховној команди српске војске

Т Е Л Е Г Р А М
Адреса Врх. Ком. „О“

из Данице

Командант дунав. дивиз. са ОБр 7152 од 10. ов мца извештава:

„Да су на положају вепречански крш на коме је један батаљон 7. пука водио борбу 6. ов. мца, нађено војнички лешева унакажених и измрцварених тако: наредник I. чете Живан Ћућић сав избоден ножевима одсечене му уши и нос, изуједан људским зубима по рукама, један војнички леш толико унакажен да се и незна ко је. Редова добровољца Павла Васиљевића свог испребијали кундацима те је нађен полу мртав. Исечен ножем је и редов Илија Самарџија. Редов добровољац IV Илија Милишић као рањен у груди сав избоден па су после и бомбу на њега бацили.“

Част ми је доставити предње с молбом на знање.

Штаб 1. армије
ОБр 18413

П. з. к. н. шт. пук
Белић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

145.
Пуковник Крста Смиљанић, командант Дринске дивизије - Команданту Прве српске армије

Команданту I Армије

Бивши наш војник I чете I батаљона VII пука утекао је из бугарског ропства и на путу од села Божица ка Власини видео 2 Бугарске чете, да су правиле зулум у Власини. Узели су сељанкама, пошто су их потукли, новац и сву стоку (коње и говеда). Ово је се десило 22 ов. месеца. Бугари су се звали Балев и Русев.

О предњем част ми је известити команданта.

Дринска Дивиз.
О Бр 13119

Командант Пуковник
Смиљанић

23 – IX
АВИИ, П 4/1, к. 43, рег.бр. 35/3

146.
Пуковник Крста Смиљанић, командант Дринске дивизије - Команданту Прве српске армије

Команд I Армије

Кидант 4 пука извештава са О. Бр. 5361 од 23. тек, мца.

„Данас сам саслушао Ђорђа Лазаревића из с. Врбова, среза Пчињског, округа Врањског, који је био раније у I чети I баталь. I кадров. пука Морав. дивиз. а који је био заробљен са својим водом код Арзема (Албанија) од стране Арнаута и предат бугарима у Дебру.

Око 5000 наших војника заробљених били су у Софију, Мецедији (Добруџа), а на послетку пред нашу офанзиву били су код Охрида где су радили путеве.

Чим су бугари почели одступати одмах су их (5000) кренули пешке путем Скопље-Куманово-Крива Паланка у Бугарску. Успут су наше војнике немилосрдно убијали, тако да је од 5000 колико је било у тој групи, остало свега 2000. Све остале су бајонетима убијали грдећи их и псујући их, говорећи да смо ми виновници њихове пропасти. Поменути је побегао када је видео шта се ради. Наших војника је највише убијено на путу Скопље-Страцин 15 тек. мца. Лешеви убијених војника остајали су на путу где су их пси растрзали. Поступање је било страшно а исхрана никаква.

Предње част ми је доставити команданту на увиђај и употребу.

Дрин. Дивиз.
О. Бр. 13138

Кндант пуков.
Смиљанић

АВИИ, П 4/1, к. 43, рег.бр. 35/3

147.
Резервни капетан I кл. Вој. Павлићевић – Начелнику Штаба Прве српске армије
Начелнику Ђенерал-Штаба I Српске Армије

Данас по доласку у Врање распитивао сам се од мештана о начину поступања Бугара према њима за време окупације, а нарочито о држању после потписа конвенције о примирју.

Од свију сам добио уверења о необично зверском и нечовечном поступању, које су Бугари вршили над становништвом: уцењивали их, хапсили, па по добру цену из

хапсе пуштали, да их после два три дана поново притворе и уцене; одводили су највиђеније грађане и убијали их, као што су убили Зафировића, бившег народног посланика, Тому Микића судију, Тому Ђурђевића председника прв. суда и брата му Ђурђевића, трговца овдашњег. Убијено је више од 70 грађана, а велики је број и интерниран. Вршили су реквизицију по неколико пута, како зрнасте хране тако и стоке.

Шта више, и сада, после потписане конвенције о миру, Бугари су реквирирали већину стоке и кола и на истима преко Сурдулице и Лесковца однели сву храну која се налази у овом пределу. То је противно конвенцији.

Сем тога, сада при евакуацији Врање, Бугари су, како њихови војници тако и официри, са пушкама у руци упереним на мирне грађане упадали у њихове куће и изнуђивали им знатне суме, да им плате, што ако ови не би учинили претили су им да ће их побити. На тај начин миоги су морали дати и последњу пару, да би спасли своје животе.

О свему овоме требало би детаљно саслушати преко општинског суда све грађане града Врање, над којима су Бугари вршили зверства, те да се утврди да су и пре и после потписа конвенције исту погазили.

23. Септембра 1918 г.
Врање. Резервни капетан I кл.,
Вој. Павлићевић

АВИИ, П 4/1, к. 43, рег.бр. 35/3

148.

Војвода Живојин Мишић, начелник Штаба Врховне команде српске војске - Команданту Прве армије

О Бр 30138
25 – IX -18

шифра

Кнднту I армије

Зликовца Дебарца задржите у Врању под јаком стражом у затвору, да покаже све злочине које је чинио и своје саучеснике. Да именује и све бугаре који су злочине и разбојништва чинили. Све ово да утврди потписом својим и сведоцима. За даљи поступак наредиће се накнадно.

Нач. штаба
Војвода Мишић

АВИИ, П 3, к. 126, рег.бр. 35/9

149.

Резервни капетан I кл. Вој. Павлићевић, на служби при Оперативном одељењу Штаба Прве српске армије – Команданту Прве армије

КОМАНДАНТУ I АРМИЈЕ

Ни Ниш ни његова околина, нису ни мало били поштеђени од бугарских зверстава, која су почињена одмах по окупирању ових крајева, на крају 1915. године и почетком 1916. године.

Осетили су дакле и они крвави бугарски нож, који је овде лишио живота на хиљадс и хиљаде мирног становништва, жена, деце и људи. Убијано је и вешано све што је било виђеније у Нишу и околини. Систематски се ишло, да се становништво потпуно уништи, а оно мало што остане да се побугари.

И војне и грађанске власти утркивале су се, ко ће више да поубија, опљачка, намучи и истреби сав живаљ! Отимало се од овог света све: и ствари и новац и храна и стока и кола и намириице,- и све је то возовима и колима терано у Бугарску.

Становништво је још у страху од овога крвавога бугарског терора и прича ужасе, које су Бугари починили за сво време окупирања.

Убијања и вешања вршена су у Нишком граду; свакога дана убијено је или обешено по 5 до 6 лица, а кад кад по 10 до 20. Тако су убијени:

Свештеник	Лука Марјановић	из Ниша
Прота Јован	Поповић	«
Прота	Добросав Марковић	«
Свештеник	Јанко Ђ. Јанковић	«
Свештеник	Марко Ђ. Јанковић	«
Свештеник	Цветко Јаковљевић	«
Свештеник	Милан Којић	»

А сем њих поубијано је још на 50 свештеника из Нишке околине.

Љуба Обрадовић адвокат из Ниша, платио је животом само за то, што се поздравио са својим старим познаником и пријатељем Др Митом Милићевићем, санитетским пуковником, који је као интерниран спровођен за Бугарску. Одмах су га отерали за Нишки град и преко ноћи обесили.

На овај начин лишено је живота на хиљаде људи.

Поред убијања и вешања, вршили су и разна мучења као и тучу становника, – све у Нишком граду. Ноћу се отуда могао чути само јаук и уздаси. У јутру је бугарски лекар прегледао жртве, и ко је још показивао ма и најмање знаке живота,- то га би одмах ту дотукли и онда их по рупама сарањивали.

Ни женско становништво није поштеђено ових зверстава. И оно је тучено, убијано и вешано. А силовања су била обична ствар. Тако су силоване:

М. Г.	Из Ниша
Д. П.	» «
Д. Ј.	» «
Ц. Ш.	» «
Н. М.	« «
К. М.	« «
М. С. *	и још многе друге из Нишке околине.

Колико су Бугари били варварипри овоме бесчашћу женског света, показује и то, да су силовања вршили на очи родитеља. Тако су силовали кћер Стојана Ђ.*, из Ниша, који је морао својим очима гледати, како му Бугари бесчасте кћер.

Одузимали су сваку ствар штампану српском азбуком, па било да је приватна својина или каквог друштва, библиотеке итд. Тако су однели у Бугарску све српске књиге из свих школа, читаоница, библиотека итд. Библиотека владике Јеронима потпуно је уништена. Па ни приватне библиотеке нису биле боље среће. Тако је целу библиотеку професора универзитета Белића узео бугарски школски инспектор Вељко Думев и однео је у Бугарску. Из књижара: Милана Андрића, Саве Павловића и Коцића, из Ниша, -покупили су и однели све српске књигс; њихови протести ништа нису помогли.

При овоме одузимању Бугари нисудавали никакве реверсе на одузете ствари. Уђу просто у кућу и све што им се допадне, дигну и носе у Бугарску.

Куће, станове и радње претресали су сваких 10 до 15 дана ради тражења оружја. То је био прост изговор, јер су тада односили из кућа што год су нашли, чиме су се могли послужити. Дизали су тада и наките и новце и сервисе и друге драгоцене ствари, Пиротске ћилиме, итд.

Интернирали су и људе и жене и децу. Ухапсили их и тукли, као што је тучен и хапшен Сотир Блатезовић, бивши посланик из Ниша. Са њим је било притворено на 4000 душа, од којих једва ако је остало 200, а све остало је потучено.

Пљачкали су свет на све могуће начине. Односили су читаве радње у Бугарску. Тако су три апотеке: Пере Аранђеловића, Фредића и Дубравског однете у Софију, и лишили становништво апотека и лекова.

Исто тако су односили читава фабричка постројења, све машине, кајише итд. Управо целе фабрике пренете су у Бугарску, као на пример фабрика кожа Трговачкс Банке, парни млин Браће Поповића и др.

Уводили су нове порезе и трговци, који су пре плаћали по хиљаду, две хиљаде или три хиљаде динара пореза, сада су им Бугари разрезали, да плаћају по 10, 20 или 30 хиљада пореза. Браћа Станковићи морали су плаћати 65.000 лева порезе.

Све је рађено с планом, да се од народа одузме што више новца; да се осиромаши и доведе до просјачког штапа.

Држана су јавна предавања у циљу пропаганде и свет је гоњен, да слуша, како је од вајкада Бугарин и сада ослобођен. Шеф јавне бугарске безбедности Чолаков, продавао је улазнице за та предавања, по 10 лева комад; давао је по 10 комада најмање свакој виђенијој кући или радњи; ко не би купио, био би интерниран; узимао је тако од појединих по 2 до 3.000 лева. Отимао је, што је више могао, и светје морао да се откупљује, да не би био интерниран.

За сва ова недела и дивљаштва одговорни су тадањи представници бугарских војних и грађанских власти, и то:

1.-Чапрашиков, бивши бугарски посланик код наше владе, а доцније гувернер Мораве.

2.-Ђенерал Бојацијев, командант трупа.

3.-Ђенерал Христов, гувернер Мораве.

4.-Ђенералштабни пуковник Петар Дарвинков, начелник штаба у Области.

5.-ПуковникЦветанов.

6.-МајорВладимиров и др.

Највећи злочини почињени су за време ђенерала Христова и пуковника Петра Дарвинкова, који су пустошили ове крајеве све до последњег часа, докле нису изашли из Србије.

Увели су неки одбор за реквизицију и експропријацију, у коме су били пуковник Цветанов и његов помоћник мајор Владимиров. У ствари, то је био одбор за званичну пљачку и отмицу. Они су вршили претресе, одузимали шта су хтели и односили у Бугарску. А оно што им није требало, смештали су у бивши дворац, кога су такође опљачкали, па после запалили, те је изгорео са тим стварима.

Становништво тврди, да су ови бугарски пљачкаши однели на милионе у Бугарску, које у новцу, које у разним стварима.

После потписа конвенције, при евакуацији, Бугари су покупили сва кола са запрегама из Ниша и околине, па на њих натоварили све ствари, храну и др. што год су могли понети. Те тако до последњег часа вршили пљачку и отимачину од јадног становништва, које је немоћно гледало како му се имовина односи и развлачи. Њихови пак чиновници понели су све ствари из кућа, у којима су становали, као да је то њихова

својина, а не оних сопственика, у чије су станове ушли. Све те опљачкане ствари сада су у Софији и по Бугарској.

3. октобра 1918. год.
Ниш

Резервни капетан I класе,
Воj. Павлићевић
На служби при Оперативном Одељењу
Штаба I Армије

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

150.
Пуковник Мих. Љ. Јовановић, начелник Ђенералштабног одсека Министарства војног Србије – Врховној команди српске војске

Министарство Војно
Опште Војно Одељење
Ђенералштабни Одсек
ПОВ. Ф. Ђ. О. Бр. 13.915

Врховној Команди.

Капетан Александар Околичани ратни заробљеник у Бугарској шиље из Пловдива 1. овог месеца овај извештај:

„После трогодишњег робовања српскога народа под Бугарима дошао је тренутак ослобођења-спасења још оног малог броја људи који се у животу налазе.

Зверства и злочини који су извршени од стране Бугара према српском народу невероватна су и сумњам да би било речи којима би се иста могла описати. Једина нада и утеха тог намученог народа је та што је један мали део савезничких официра био сведок те модерне и културне бугарске инквизиције. Нико жив, само ли је показао и најмање знака да је Србин неостаде поштеђен. Старци, жене, одојчад и деца, интелигенција и сељак, официр, војник, интернирани и ратни заробљеник, инвалид и богаљ, беху подједнако третирани, мучени и злостављани, гоњени на најтеже и најсрамније радове. Српско племе до последњег тренутка није ни у људима ни међународним правима нашло заштитника. Хиљаде, хиљаде гробова у потлаченој Србији и по целој Бугарској и Македонији неми су сведоци ових недела и злочина.

Један велики део нашег народа који је био на најтежим радовима у Македонији и по разним рудницима и фабричким предузећима враћен је ових дана у заробљеничке депое. Физички изнурени, гладни, голи, боси и болесни пристигли су ти људи у депое. Најтеже пак пострадали су они, који су били у Македонији на радовима. Исцрпљени снагом, голи и боси кренути су форсираним маршевима са фронтова пешке за Бугарску. У току тих маршева од 15-16 дана, ти намучени људи двогодишњим тешким радом на копању ровова и путева, третирани су најгрозније на путу. Већина је у току петнаестодневног марша примила само два до три хлеба. Сви болесни или на путу посустали људи, сви они који имађаху новца, мало бољег одела и обуће беху у току пута, а по исказу пристиглих, поубијани. Ни воде им уз пут нису давали. Сав овај пут морали су превалити у форсираном маршу, болесни, голи и гладни. О овом зверском поступку извештен јс и начелник депоа Пловдивског као и холандски консул у Пловдиву бугарин по народности г. Колчев.

Део ових људи који пристигао у Пловдивски депо по ружном времену остао је без крова и хране 48 сати под кишом која је лила као из кабла. Прве ноћи умрло је седам од којих се један удавио у бари.

И тек другог дана после више пути поновљене интервенције код холандског консула, као и личног одиласка мога код команданта дивизијске области, одобрено је да се ти људи сместе у једну полу покривену зграду, без врата и прозора у подрумима на земљи без простирке.

О лекарској помоћи, и недовољној храни нетреба ни говорити. Одело и веш које је послато из Швајцарске за наш народ примљено је у недовољној количини."

Предње част ми је доставити.

7. октобра 1918. г.
Солун.

По заповести Министра Војног,
Начелник, Ђштабни Пуковник,
Мих. Љ. Јовановић

Достављено: Врх. Ком. І. Ађут. Њ. В. К.
Мин. Иностр. Унутраш. Дела. Шефу Сек.
за везу код Савез. Ком. Дворској Канц.
Екон. Санит. Инж. тех. одељ.

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

151.
Јован Хаџи Васиљевић – Војводи

Ниш, 8. октобра 1918

Господине Војводо,

Данас је трећи дан како се налазим у Нишу. Од Велеса довде, свуда сам се по градовима задржавао по неколико дана. Свуда сам вршио, на своју руку, и сопственом вољом, испитивање бугарских зверстава, буг. пљачкања и варварства у опште, о каквом се знало само у Средњим Вековима. За све време своје „владавине" у овим крајевима, Бугари су сејали пустош и смрт. Од Велеса до Ниша, Бугари су највећа варварства вршили у Врању и Лесковцу. Та су места права гробља мученика наших. Сурдулицу, где је пало неколико хиљада жртава, сами Бугари прозвали су српском костурницом, а само Арапова Долина код Лесковца сакрива у себи 7-8000 невиних српских жртава. Наши исељеници у Топлици, Црногорци, као да и не постоје више. Не у једном селу, затварали су Бугари по 40-50 душа у какву зграду, па су зграду палили, да су живи људи горели….

Хитно, и одлучно, треба тражити мешовиту комисију бар од савезника, која би све ово испитала и утврдила. Десетог овог месеца полазим за Алексинац.

С поздравом, одани вам Јован Хаџи Васиљевић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 2/1

152.
Пуковник Емило Белић, начелник Штаба Прве армије
- Врховној команди српске војске

Штаб 1. Армије
О Бр 18966
9. X 918.

Врховној Команди

Трговац из Ниша Влад. Димитријевић који је био интерниран у Бугарској у логору Старе Загоре вратио се 7. ов. мца. и на кратком саслушању изјавио:

У Софиском и Старо Загорском логору (Горње Парничарево) влада некаква епидемија (он мисли шпанска грозница или т.з. гладни тифус) од које умире просечно 50-60 дневно, а храна је тако бедна да је стање оних у логору очајно – требало би без обзира на то да ли је ко интерниран или заробљен што пре испразнити те логоре.

У свима логорима Бугари агитују да се наши – нарочито заробљеници – не враћају у Србију већ да остану у Бугарској, убеђујући их да ће сви бити стрељани ако се врате или ако не то онда ће их одмах узети у војску па да и опет гину.

Најсвирепији су команданти логора Св. Загорског Русев и Софијски- не зна му имена. Пљачкају, арају, убијају, краду итд. од заробљеника и интернираних.

У Пловдивском логору налазе се интерниране госпође Милоша Пауновића пуковника, госпођа Ристићка, госпођа и госпођица Ђурашковића из Ћуприје, државни саветник Милутин Марковић сви су врло рђаво и треба их што пре избавити. Све женске и деца интернирани су у текстилној фабрици у Габрову и Казанлику треба и њих што пре избавити јер су врло мучени и у врло бедним приликама.

Владика Доситеј, је уједином манастиру на 15 км. од Габрова, владика Сергије је у манастиру код Трнова. Око 200 свештеника наших интернирани су у једном логору у Ески Џумаји.

Изјављује да су сви наши тако у Бугарској нарочито сада од кад су Бугари капитулирали свирепији и грознији него до сада и да ако се са евакуацијом нашег живља не похита ни половина неће сачекати ова последња два месеца.

П. З. К. Н. Ш. пуковник Белић

АВИИ, П 4/1, к. 43, рег.бр. 35/3

153.
Војвода Петар Бојовић, командант Прве армије
- Врховној команди српске војске

ШТАБ I АРМИЈЕ
О. Бр. 19083

ВРХОВНОЈ КОМАНДИ

У низу извештаја, које сам имао част да пошаљем о зверствима Бугара, почињеним у окупираном делу Србије част ми је доставити и следеће:

Крајем јула месеца 1917. године у округ Топлички дошле су бугарске комитске чете „планински взводи“ и растурени од Прокупља ка Куршумлији и даље Приштини и

по крајевима леве обале Топлице до Јастребца. Главни командант био им је пуковник Дрвингов. који је био у Куршумлији за време највећег терора иначе је био у Нишу. Сем њега био је потпуковник Атанасев, који је стално обилазио: Прокупље, Куршумлију, Бељолин, село Драгушу и др. Њима су биле подчињене „војводе." Војвода је било много, чија се имена и злочини могу лако прикупити од тамошњег живља. Око Прокупља је чинио зверства Тане Николов; у општини Крушевичкој Тодор Оровчанов, који је месеца јануара премлаћивао (то је ирави израз) дневно по 30 људи и жена па их онда вешао; Лазар Иванов је у општини Горњо Коњушкој и Прекадинској премлатио више од 80 људи и жена, држећи их по три месеца у затвору; Гаврило Стојилов терорисао је села: Г. Коњушу, Пискаље, Прекашницу, Ђушницу, Точане, Качу и друга, набијао на колац људе и жене, који су у мукама издисали; вешао је стрмоглавце људе и ложио ватру испод њихове главе; једну стару жену из Прекашнице или Обртинаца, пошто је испребијао умртвио је коцем, који јој је сјурио у уста,- Њиме и Лазарем много се хвалио пуковник Дрвингов и потпуковник Атанасев, називајући их својим најбољим јунацима. Војвода Крум и још много њих – Говорило се да их је било 80 сваки са по 40 до 50 људи.

Сва ова зверства Дрвингов и Атанасев правдали су тиме, што су хтели да убију „српску идеју". Говорило се да је ова зверства одобравао и ђенерал Неоезов.

Тукли су и људе и жене „комитски", како су то они називали а то је значило: жртву свуку, оборе је наузнако, стане јој на сваку руку и ногу по један комита а двојица бију по трбуху. Били су дебелим бичевима или пето или шесто стручним конопцима, расквашеним у врелој води, ако већ не стоје стално покисељени. Били су и кочевима и то увек по двојица. Војводе бију својеручно. Вешала су била подигнуга у Прокупљу, Куршумлији и по свим општинама.

Бугари су убили попа Васу Антића из Концеља пошто су му, живом, драли кожу с главе и одсекли руке. То нису вршиле комите, већ војници 25. пука редовне војске.

Достављајући предње част ми је умолити Врховну Команду да се и у те крајеве намучене Србије пошаље интернационална комисија, која ће све те злочине констатовати а према тим зверима у људском облику молим да се предузму мере, које ће за свагда одучити ту господу од варварстава ове врсте.

17. октобра 1918. год.

Војиште

Војвода, Пет Бојовић

Командант Армије,

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 3/2

154.

Делеīат владе и Врховне команде срūске војске у Софији
- Начелнику Шīаба Врховне команде

Делегат Владе
и
Врховнс Команде Но 120

Начелнику Штаба Врховне Команде

У прилогу под %, част ми је доставити списак српских свештеника, који су убијени од стране бугара с молбом на надлежност.

Овај је списак у преводу достављен команданту окупиране војске у Бугарској ђенералу г. Кретијену.

29. октобра 1918. г.
Софија Делегат, пуковник

СПИСАК
убијених српских свештеника од бугарских војника од месеца октобра 1915 – 1918. год.

| Но	Име и презиме	Чин	село	срез		округ
| 1	Вићентије	владика	С к о п љ е			
2.	Нишић Цветко	ђакон	“			
1) По казивању госпође Зорке Ничић, обојица су убијени у Качаничкој клисури; владика је избоден и затим запаљен. *2)* Друго мишљење: по казивању господина Чемерукића Манојла призренског свештошка и госпође Томке М. Чунковић, владика је убијен у клисури качаничкој, мртав је донешен у Скопље по наређењу бугарског владике Неофита. Ово им је соптио један од бугарских војника који је био присутан овом ужасу.						
3	Марковић Добросав	прота	Н и ш			
4	Марјановић Лука	свештеник	“	“	“	
5	Поповић Јован 3.	“	“	“	“	
6	Јанковић Јанко	“	“	“	“	
7	ЈанковићМарко	“	“	“	“	
8	Стаменковић Стојан	“	Барбепг	“	“	
9	Пешић Драгутин	“	Јаглић	“	“	
10	Пешић Ђорђе	“	Смрдан	“	“	
П	Јовановић Алекса-Занга	“	П иро т			
12	Миликовић Милан	“	Малча	Н и ш		
13	Петровић Сава	“	Чилшевац	Ражан,	Крушевац	
1.4	Јовановић Драгомир	“	Сукове	Пи р о т		
15	Ненчић Јордаи	“	П и р о т			
16	Костић Станко	“	Јаловик – Извор	“	“	
17	Поповић Илија	“	БелаПаланка	“	“	
18	Поповић Душан	“	Клисура	Б. Паланка	Пирот	
19	Штекућ Богосав	“	Рогљево	Неготин	Крајина	
20	Миленарић Милутин	“	Бошљане	К р у ш е в а ц		
21	Илић Светозар	“	Комка	Н н ш		
22	Киријак. јеромонах од манастира Метоха Н и ш Овде напред означени свештеници у месецу Новембру1915. год.завреме од 7-11 истоги били су затворени у нишкој тврђави; једанајестог дана око 9. час у јутру они су поведени ка вароши Пироту. По казивању једног свештеника, који је био присутан тамо, и који је данас жив, сва ова господа су убијенн близу села Крименца од бугарскнх војника, којима је наређивао Захарија Стојанов, бугарски официр, рођен у Софији, који је био командант уБелој Паланци.					
23	Бисић Илија	| свештеник	| К њ ажевац			

24	Бисић Петар	свештеник	К њ ажевац		
25	Петровић Лазар	прота		“	
26	Миленковић Добросав	свештеник	Бели Поток	Т и м о к	
27	Марковић Војислав		Вина	“	
28	Костић Коста		Балинац	“	
29	Василијан јеромонах С. Фримите Сва ова господа су позвати од начелника среског у Књажевцу да дођу у полицију и 12.-XII-1915 да отпутују у Бугарску као интернирани. Истог дана они су упућени ка вароши Зајечару, но тамо нису стигли. Сви они су убијени путем.				
30	Миловановић Аврам	прота	Ал е к си нац		
31	Богдановић Цветко	Чландух. суда	Н и ш		
32	Којић Илија	“		“	
33	Стефановић Милета	Свештеник	Ал ек с и нац		
54	Јовановић Ђорђе	“		“	
35	Станковић Димитрије	“	Делиград	Алексинац	Ниш
36	Ђорђевић Милан	“	Суботинац	“	“
37	Поповић Душан	“	Мозгово	“	“
38	Цветковић Милан	“	В р ањ е		
39	Јовановић Ђорђе	“	Расиица	Н и ш	
40	Динић Младен	“	Ћурдине	“	
41	Јевтић јеромонах надзорник болнице за сирочад Ниш Ноћу између 11. и 14. новембра позвати су и одведени у нишку тврђаву. Ноћу између 15.ог и 16.ог истог месеца послати су из Ниша ка Ћеле Кули – Пироту и сви су убијени уз пут.				
42	Тасић Јован	прота	чл. дух. суда	С к о пљ е	
43	Петровић Атанасије	“		П р и з р е н	
44	Ацковић-АцићНеша	“	Чучер	С к о пљ е	
45	Спасић Петар	“	Бањане		
46	Ковачевић Трајко	свештеник	Мирковац		
47	Поповић Цветко	“	“		
48	Спасић-Пажевић Панко	“	Глухо		
49	Нешић Анђелко	“	Побусреје		
50	Димитријевић Петар	“	Тахтанце		
51	Н. Риста	“	Булачане		
52	Хрисанте	“	Св. Илија		
53	Којић Сава калуђер студ. дух. акад. у Призрену У времену између 28. XI до 6. XII 1915. г. су затворени у Скопљу, 10. XII послати су ка вароши Куманово, Врању, Владичином Хану, Сурдулици. Успут до вароши Сурдулице сви су убијени на обали Врле Реке и бачени на обалу.				
54	Комненовић Стефан	прота	Л е с к о в а ц		
55	Вешковић Петар	свештеник		“	
56	Коцић Трандафило	“		“	
57	Игњатовић Михајло	“	Рударе	“	
58	Поповић Јосиф	“	Гркуша	Лесковац	Врање
59	Антонијевић Светолик « Црнолевац Дервепт. Ниш. 15.ог Новембра 1915. год. су затворепи у Лесковцу. 17. истог месеца су управљени ка вароши Сурдулици и убијени на обали Врле Реке од бугарских војника по наређењу официра бугарских Јурукова и Карацова.				
60	Серафим калуђер Манастир Темске Пирот 24. Новембра одведени су извароши Владичиног Хана у Сурдулицу у друштву са још три свештеника, који су успели да побегну. Око 9 1/2 часа у вече дошо је лично поручник бугарски Јуруков са поручником Карацовом и 12 војника код Начелпика среског вароши Масурице, где су се налазили ови свештеници и три официра српска затворени. Сва ова господа су убијени нарочито у затвору. Лично г. Јуруков је опљачкао њихов новац и наките. После тога он је везао њима руке и око 10 1/2 часова у вече они су одведени на гробље Сурдуличко где је онај свештеник убијен са овим српским официрима: Ваном Марком, Н. Миланом и Шопићем Владиславом дечаком од 13 година. Други су успели срећно да побегну.				
61	Поповић Онуфрије прота Власотинци 6. XII 1915. год. затворен је и одведен изван вароши Власотинца. Недалеко од ове вароша је убијен. Његов леш је нађен мало доцније и пренешен у гробље власотиначко.				
62	Јувковић Ђорђе	свештеник	Врбица	Т и м о к	
63	Димитријевић Петар “ “ “ Крајем месеца новембра 1915. одведени у Краљево Село, затворени и убијени у подруму школском. Ноћу су бачеми у бунар школског дворишта и затрпани камењем.				
64	Поповић Тодор	свештеннк	Власотинце	В р ањ е	
65	Здравковић Димитрије	“	Крушевице	“	
66	Миленковић Светозар	“	Конопиште	“	

67	Петковић Милоје	свештеник	Јабланица	Врање	
	При повратку код својих ухваћени су код вароши Прокупља, одведени и затворени у тврђаву града Ниша; послати ка Пироту и путем убијени.				
68	Поповић Манасије	свештеник	Корбевац	Пчиња	Врање
69	Поповић Коста	“	Баша	“	“
70	Поповић Сава	“	Власе	“	“
71	Стојковић Стаменко	“	Стубал	“	”
	Око 6. децембра 1915. су одведени па пољско добро г. Косте свештеника тамо убијении бачени у Мораву.				
72	Шондић Михаило	свештеник	Плавна	Б р з а Паланка	Крајина
73	Милетић Јордан	«	Рудна Глава	Пореч	
	Враћајући се из вароши Призрена ухваћени су и затворени у Владичиином Хану 22.ог XI 1915. г. Сутра дан су управљени ка Сурдулици и за време путовања убијенипо наређењу команданта Јурукова.				
74	Петровић Ђорђе	свештеник	Чландух.суда	З а ј е ч а р	
75	Пешић Радисав	“	Грљан	“	
76	Гојић Миленко	“	Вел. Извор	“	
77	Комарчић Драгомир	“	“	“	
78	Јовић Петар		Слатмна		
79	Ђорђе	јеромонах	манастир	Суводар	Тимок
80	Јовановић Павле	свештеник	Велика Јасиковица		Крајина
81	Јовановић Сима	“	З а ј е ч а р		
82	Рашић Владимир	“	Вражогрнац	З а ј е ч а р	
83	Поповић Лазар	”	Рготина		
	Сви су сакупљени и затворни у подруму гимназијске зграде у вароши Зајечару 1.-XII-1915. год. Сутра дан око 9 часова у вече управљени су путем ка Неготину и ту убијени. Код жељезничког моста први њих седморо овде означених упућени су ка селу Велики Извор, и код места зв. „Вишњар“ убијени. Остала тројица одведни су још неколико метара у лево од истог пута и убијени.				
84	Здравковић Младен	свештеник	Бујановац	Прешево	Куманово
85	Поповић Милан	“	Краљева Кућа	“	“
86	Ђаковић Трајко	“	Бујановац	“	“
87	Стојиљковић Тома	«	Осларе»»		
	10.-X-1915. г. позвати су по наређењу команданта и на путу између Краљеве Куче и Давидовца убијени су. Њихови лешеви су мало доцније нађени и сахрањени у гробљу бујановачком.				
88	Поповић Кулаџић Коста	свештеник	Н о в и П а з а р		
89	Протић Тома	прота	”		
	12.-X1-1915. г. ухваћени су за време путовања у вароши Митровици од стране Турака, убијени и бачени у реку Ситницу.				
90	Поповић Коста	свештеник	Петровац	Гиљане	Приштипа
91	Поповић Јосиф К.	“	“	“	“
92	Поповић Ђорђе	“	Ранилуб	“	“
93	Поповић Јанићије	свештеник	Кормоњан	“	“
94	Поповић Ђорђе	“	Доморовац	“	“
95	Поповић Петар	“	В. Ротова	“	“
	У почетку 1916. затворенн и затим упућени ка Врању-Сурдулици-Трну п код врањских винограда убијени.				
96	Поповић Владимир	свештеник	ман. Прохора	Пчиња	Врања
97	Бушгранску Арсеније Алекса	јеромонах	“	“	“
98	Поповић Јован	свештеник	«	«	«
	24.-X-1915. г. одведени су из манастира Св. Прохора и близу Лукарца на брду Рујну убијении запаљени. Сељаци су наишли у пола распаднуте лешеве и на истом месту закопали их.				
99	Јовановнћ Аврам	прота	В. Шиљеговац	Алексинац	Ниш
100	Антић Јован	свештеник	Грејач		
101	Марјановић Петар	«	Трњани	«	«
	28. II 1917. г. одведени из Житковца и ноћу убијени на мосту реке Моравеи бачени у воду.				
102	Мишић Аксентије	свештеник	В р а њ е		
103	Стевановић Аксентије	“	Собиње	“	
104	Јовановић Стојан	«	Суково»		
	12. XII 1915. г. одведени из њихових кућа и од тада се не зна да ли су у животу.				
105	ПоповићМанојло	свештеник	Давидовац	Пчиња	Врања
106	Поповић Илија	«	Големо Село	Пчиња	Врања
	27. XII 1915. затворени у вароши Врању, сутрадан упућени ка Сурдулици-Трну и убијени на путу.				
107	Димитријевић Станко	свештеник	Ливађе	Гилане	Приштина
108	Курило	јеромонах	Бупуша	«	«
	Обоје су одведени из Приштине 12. XI 1915. г. и на обали Врле Реке убијени и бачени на обалу.				
109	Поповић Манасије	свештеник	СебеВрање	Пчиња	Врање
110	Младеновић Михајло	«	Прпорека	«	«
	Око 6. XII 1915. г. везани на обали реке Корбевца за дрво и тамо убијени.				

	Тасић Живојин свештеник Краљево Село Т и м о к У времену последње половине мес. новембра отпутовао је са командантом бугарским ка вароши Зајечару; командант се вратио у Краљ. Село, и не зна се, где се налази овај свештеник.		
112	Првуловић Коста “ Орљане Добрич На крају месеца новембра упућен ка вароши Лесковцу но до данас се не зна где се налази	Топлица	
113	Панић Риста “ Конђеље Прокупље Убијен је месеца фебруара 1916. г.		Топлица
114	Вучинић Радивоје свештеник Рача Косаница 10. XII 1915. одведен од његове куће, упућен ка Нишу, и сад се не зна да ли је у животу и	Топлица гдесеналази.	
115	Антић Васа свештеник Конђеље Прокупље Месеца фебруара 1917. г. стрељан од бугарских власти у средини вароши Прокупља.		Топлица
116	Паламаревић Тодор свештеник К у м а н о в о Месеца децембра 1915. прошао је кроз варош Бујановац и на путу убијен.		
117	Станковић Таса свештеник К у ч е в о Месеца децембра 1915. г. затворен и до данас сене зна где се налази.		
118	Поповић Сава свештеник Прилуши Месеца фебруара 1916. г. убијен код своје куће од Арнаута.		
119	Поповић Коста В. свештеннк Гилане П р и ш т и н а Месеца јануара одведен је од своје куће и за време путовања код врањских винограда убијен.		
120	Поповић Младен свештеник Рибарска Б а њ а Око 22. П 1916. год. у страшном хаосу убијен у средини села Рибара.		
121	Ђукић Јован свештеник Копашница Лесковац 9. I 1916. г. одведен као интерниран, но због слабости остао у селу Цепу и тамо убијен.		
122	Данило јеромонах манастира Св. Марко Призрен Са још два свештеника чија су имена непозната убијен је у цркви овог манастира 16. XI 1915. год		
123	Анђелковић Јован свештеник Неродимље П р и ш т и н а За време улаза Бугара у село Неродимљу, убијен је од свештеника бугарског Врбана Врбанова из Јамбола због тога, што је изјавио да је Србин.		
124	Дебељковић Дена свештеник Липљане Пришти н а 24. XI 1915. г. одведен је од своје куће и за време путовања између Липљана и Скуланова убијен.		
125	Рујић Тодор свештеник Витина Гилане Крајем месеца октобра 1915. г. убијен у средини села.		Приштина
126	ПоповићПавле | свештеник | Мирница | Косаница		Топлица
127	Поповић Коста « « « ’’ 1917. г. у вароши Куршумлији убијен.		
128	Цветковић Петар свештеник Прекопчелце « « Између 1. и 2. XII 1915. г. убијен у селу Кривачи.		
129	Миловановић Милош свештеник Читлук Соко Бања Ниш Месеца марта 1916. г. одведен је од своје куће и на путу са 70 пробода убијен, и мало доцније његова жена га је нашла и закопала.		
130	Поповић Здравко свештеник Бабуша Лесковац После уласка бугарске војске одведен је из своје куће и сада се не зна где је.		Врање
131	Ђулић Страшимија свештеник Читлук Соко Бања Одведен је из његове куће и на путу убијен, тамо остављен и пси су растргли његов леш.		Ниш
132	Јовановић Коста прота П р и з р е н Одведен је из вароши Призрена и на путу убијен.		
133	Мирчевић Трајко свештеник Долговек Прилеп		Битол.

134	ВељковићДимитрије “ Строveац “ Крајеммесецаоктобра 1915. г. убијен јеодБугара,првисасвојих 150, а другисасвојих 70 парохијана	парохијана.	
135	КоњевићТаса свештеник Крапа Пореч		Битољ
136	Локић Риста свештеник манастира С. Богородица Обојица су убијени месеца новембра 1915. г. у селу Броду, са још (двојицом) две личности још непозната.	из	затвора чија су
137	Лукић Севастијан јеромонах манастира Св. Марка На подножју планине Качаника 1917. г. убијен.		Призрен
138	Ђорђевпћ Игњат свештеник Богомиг В е л е с 30. X 1915. г. убијен у ходнику своје куће за време другог уласка бугарске војске.		
139	Ђурић Срећко свештеник Црепули М и т р о в и ћ Убијен од Арнаута за време уласка бугарске војске.	а	
140	Поповић Риста свештеник Доња Белица Струга 29. XI 1915. убијенна путу ка вароши Струги.		Охрид
141	Атанацковић Риста свештеник Жбаће Струга 6. XII 1915. убијен у селу Свињишту округ охридски.		Охрид
142	Климић Спасоје свештеник Доња Белица Струга Интерниран и убијен у Ресану.		Охрид
143	Поповић Риста свештеник Челопек Т ет о в о Убијен од бугарских војника за време уласка.		
144	Арсић Тома свештеник Милетине Тетово Убијен са својом женом у ходнику његове куће за време уласка Бугара		Милетине Т е т о в о
145	Грујић Стефан прота Гостивар Тетово За време путовања убијен у вароши Елбасану.		остивар Т е т о в о
146	Чевдоревић Јевтим	Свештеник Овче Поље	
147	Поповић Коста	Свештеник Мисурица Врање	Савојница | Масурица | Врање
148	Поповић Риста Сва тројица убијени у варошици Сурдулици,	Сурдулици 6. XII	Милетине Т е т о в о Време уласка Бугара.
			Гостивар Т е т о в о
			О в ч е П о љ е

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 3/2

155.
Дим. С. Рајковић, председник суда општине шишавачке - Начелнику среза власотиначког

Суд Општине Шишавачке
Повер. Бр. 2
2 Новембра 1918 год
Шишава

Начелнику Среза Власотиначког

По наредби Вашој од 28 Октомбра 1918 год. пов. Бр. 1 Суд ово општински учтиво подноси Вам следеће извешће О Бугарским зверствима учињеним у овој општини.

Бугарска војска са полицијом на дан 1 марта 1917 године опколила је село Шишаву и Ломницу, и пошто је око ових села поставила стражу да нико из ових села неможе изаћи, распоредила је војску са полициским жандарима, и одпочели су са пушкама накојих су натакнути ножеви истеривати људе из куће, и сакупљати их на једно место које се зове „Бачевиште“ дотерујући ги стражарно и ту под јаком стражом остављати кад су овако сакупили сељане из ових села на одређеном месту, онда су наредили женама и осталим слабим и нејаким у кући да ствари из куће потоваре на кола и са истим иду за варошицу Власотинце неостављајући никог у кући а поред ових онису дотерали још и сва кола из варошице Власотинце и у предњих села распоредили да и они товаре имовину код кога буду нашли и тако тога дана одпоче да се товари и диже, све оно што које буде имао у куће као храну одело и остало покућанство које је у кући нађено кад су овако потоварили сва кола којасу нађена у ова два села и она којасу кулуком узета из варошице Власотинце, иста су са спроводним Бугарским војницима са женама и ситном децом истераним из њихових кућа кренутих за варошицу Власотинце застали војници са једним командантом и полициском приставом Белчом Барнековом оду на оно место на коме су сакупили грађане из предњих две села Шишаву и Ломницу и ту их почну одвајати на две групе на једну сви они који немају још 14 година и они који имају преко 60 година, а на другу групу од 14 па до 60 година кад су овако подељени на две групе онда Кандидат нареди да она група која се састоји из оних испод 14 год. и преко 60 година, одмах иде за женама деце и кола а остала од 14 па до 60 година опстану у месту, јер ће иста бити интернирани за Совију.

Кад се ова лица испод 14 и преко 60 година крену да иду у Власотинци за децом и кола тек што одмакну од места на комесу били, и удаље за 200-300 метра стигнеих са коњем кандидат стане предњих и каже све паре које имате код вас да одмах положите, јерће војска дави претресе па ако ма код кога нађе један грош биће убивен, и ови видећи да ако небуду дали новац који имају код себе изгинуће, онда сваки који су имали новац изваде и почну давати, тако да су дали и то:

1	СтанкоИлијић	200	динара
2	ТодоруСтаменковићу	240	
3	Петар Г. Стојановић	980	
4	Ђорђе Ј. Миленковић	60	
5	Филип Стојиљковић	808	
6	МитаСтојиљковић	172	
7	СимонМиљковић	100	
8	ПетарЈовић	40	
9	Криста Јовић	95	
	сви из Шишаве		
10	Прокоп Мишић	100	динара
11	Горче Мишић	2	
12	Јовану Стојковићу	50	
Сви из Ломнице			

Кад су поједина лица изјављивала да немају Бугарски новац онје казао, ма какавдаје да положе и кад њи ако се нађе биђеју убивени.

Кад је напред именована лица опљачкао пустио је и даље да иду за Власотинце какоим је наредио а он се врати назад при ону групу лица од 14 до 60 година и њима саопшти да одмах положе сав новац који имају код себе ма које државе јерће бити претресени па ако се ма у кога нађе ма колико од новаца биће убивен тако даје од истих узео и то:

1	Од Ђорђе М. Стојановића	100	динара
2	Петра А. Станојевића	250	
3	Милутина С. Станковића	200	
4	ПетраСтојковића	1500	
5	Ђорђе Р. Стојановића и сина му Божидара		
6	Стојадин М. Станојевић	40	динара
7	Таса Ц. Стојиљковић	100	
8	Александар С. Димитријевић	23	
9	Михаило М. Стојановић	30	
10	Криста М. Стојановић	100	
11	Арса Ј. Стојановић	16	
12	Мирка Ђ. Стаменковића	350	
13	Драгутин М. Стојиљковић	20	динара
14	Добривоје Ђ. Стојковић	10	
15	Тома Ц. Митровић	150	
16	Урош Ф. Стојиљковић	10	
17	Трајко С. Стојановић и син му Милорад	100	динара
18	Од Стојан Крстић	100	
19	Божидар А. Станојевић	20	
20	Василије Миленковић и син му Урош Сви из Шишаве	120	
21	Драгутин Младеновић	1000	динара
22	Светозар М. Стојиљковић	340	
23	Михаил Јанковић	300	
24	Ђорђе Мишић	624	
25	Гаврил Стојиљковић	100	
26	Михаил Стаменковић	813	
27	Драгутин П. Станковић	1500	
28	Јован С. Цветковића	700	
29	Петар П. Станковић	2388	
30	Димитрије Здравковић	723	
	Сви из села Ломнице.		

Кад су напред именованих лица положили сав новац колико су код себе имали кандидату и приставу Белче Барнековому ондак крену ради интернирања за Власотинце, и пошто одмакну за 200 до 250 корака од места на коме су били сакупљени идући пут за Власотинце, они их крену од пута низ један поток и удаље од пута од прилике од 250 до 300 метра, са тканицама повежуим руке и ноге и каишима који од њих скину и кадаих повежу једно за другим и опљачкају онда крену платунску паљбу из пушке и

све поубијају, а затим стрпају на једну гомилу и ту оставе тако дасуих несарањеие пси развукли.

Тако да иа овоме месту без икакве кривице несаслушана лица, најмирни и поштени грађани, који нађу код своје куће из исте истерају опљачкају и побију и то:

1 Петар А. Станојевић од 16 година ученик II винодељске воћарске школе
2 Александар С. Димитријевићод 16 година
3 Мирка Ђ. Стаменковића 15
4 Добривоја Ђ. Стојковића 16
5 Урош Ф. Стојиљковић 16
6 Божидар А. Станојевићаод 14 год
7 Ђорђе Р. Стојановић 54 и сина му Божидара старог од 18 год
8 Трајка С. Стојановића 56 и сина му Милорада 17
9 Василије Миленковића 56 и сина му Уроша старог од 16 год
10 Ђорђе М. Стојановића 56
11 Милутина С. Станковића 21
12 Петра Стојковића 45
13 Стојадин М. Станојевић 25
14 Таса Ц. Стојиљковић 45
15 Михаила М. Стојановића 57
16 Криста М. Стојановића 54
17 Арсу Ј. Стојановића 52
18 Драгутин М. Стојиљковића 35
19 Тому Ц. Митровића 40
20 СтојанаКрстића 48
Сви из села Шишава
21 ДрагутинаМладеновићаод 35 год
22 Светозара М. Стојиљковића 16
23 Михаила Јанковића 56
24 Ђорђе Мишића 53
25 ГаврилаСтојиљковића 48
26 МихаилаСтаменковића 58
27 Драгутин П. Станковића 46
28 Петра П. Станковића 52
29 Јована Цветковића 58
30 Димитрије Здравковића 56
Сви из села Ломнице

Приликом извршеног убиства и пљачке новца упалили су у селу Шишави Ломници 232 зграда које су изгореле, и отерали су 185 волова и крава и сву осталу стоку као овце козе и свиње опљачкали су и однели сву покретност и имовину коју су нашли у ових села а грађане ових села интернирали из својих места на 1 до 2 сата даљине у других села у којима су пробавили до 25 дана, а за сво ово време онису вукли и пљачкали у ова два села све што су нашли за ово време, па кад су све превукли и опљачкали тако да од зграде које су остале не упаљене само остали дувари, а врата и прозори и овасу поскидали и однели а онда наредили дасе они којису остали живи а у друга су села да се врате својим кућама иначе ако се не врате населиће мађедонци.

Бугарску Војску и Власт, грађани ових два села ничим нису изазвали да изврше убиства предњих 33 лица и упале толиких зграда отерају стоку, и опљачкају сву имовину јер како у ових две села Шишаву и Ломницу онако и осталих села ове општине,

није ниједан Бугарски војник или полициски чиновник или ма који страдао, да би изазвао убиство предњих лица пљевину и пљачку, већ су ово Бугарске војне и грађанске Власти учиниле убиство даби могли ова села опљачкати као наимаћнија села у Срезу.

Штета коју су нанели пљевином пљачкањем стоке хране вино, ракије одело и остало покућанство износи више од преко (2000000) два милиона динара.

Кривци су за напред извршено убиство, пљевина и пљачку Командант Аврамов, родом из Видин, Начелник сресни Стеван Иванов Баиташев из село Лечевце срез Ћостадински Белча Бранеков полициски пристав, Никола Бајкушев из Трн Алекса А. Бајкушев из Трн Председник општине Шишавачке и његов писар Тодор Стојчев из Кострошовце среза Трнског, и Милча који се налазио у тајној полиције у Власотинце.

Достављајући предње извешће О Бугарским зверствима среској Власти суд моли исту да исти достави надлежном.

Деловођа
Атан. Ј. Станојевић

Председник општ. суда
Дим. С. Рајковић чланови
Сотир Д. Костић Ђорђе Т. Миленковић

АС, Комисија за..., кут. 11а

156.
Ђ. Лазаревић, ратни дописник Моравске дивизије - Команданту Моравске дивизије

Команданту Морав. дивизије,

На захтев Ком. Морав. дивизије саобразно акту Врховне Команде О.Бр. 32117, част ми је известити Команду, да потписати није у стању да поднесе исцрпан извештај о зверствима Бугара у окупираним територијама Србије, но само један мали део, колико је узгред могао, поред осталог, прибележити у свој дневник.

У Мигову тучени: Марица Станковић стара 70 год; она је свучена гола и по голом телу ударана са преко 100 удараца. Витомир Милошевић стар 12 год, Милутин Поповић свештеник интерниран и није се вратио. Убијени: Драгутин Петковић син Милеве Петковић пошто су мајци изнудили најпре откуп 1600 дин. Уцењени да их неби интернирали: Милија Голубовић 500 дин, Стеван Голубовић 500, Благоје Голубовић 500, Милан Јанковић 1200, Сима Голубовић 3000, Рајо Обрадовић 2000. Приликом одступања: Јулка Миливојевић 1000 дин, Милан Петковић 1600, Славку Михајловићу 50 дин.

У Ражњу убијени: Миодраг Селић, Јеврем Ракић (обешен), Манојло Ракић из Црног (Кола) доведен рањен а затим одведен и није се више вратио, Светозар Милетић из Вароши убијен је за новац. Из Петке стрељане три жене Станојла Томића жена, снаја и мати. Убијени Мирко Јовановић, Тихомир Ивковић још 50 лица. Милан Николић убијен гвозденим вилама на гувну. Из Ђуниса убијен Драгутин Милетић. У Јошију убијене две жене (не знам име). У Поскоку Живка Павловића и његову жену Савету тукли су по табанима и трбуху. Из Ражња интернирани: Алекса Жарковић и Добросав Брачинац, Воја Филиповић; син Манојла Миливојевића убијен. Милена Пајкића убијена два детета. Унуци Милена Дурцића убијени. Сава Радосављевић апшен и тучен у циљу изнуде новца. У селу Варош двадесеторо деце затворили у кућу у коју су запалили мокру сламу да би их присилили да кажу: где је оружје? Ово су извршили Стефан Николов поручник 29. планинског „звода“. Командант места био је Дропиев. Уцењивач Дамен Толчов рејонски командант.

Из Д. Тополнице стрељан Јован Илић; из Грабове стрељан Петар Цветковић. Саву Ристићу отели краву и убили га. (Из Мађаре) Свештеници су били бугарски. Наплаћивали су за венчање 48 лева, за сарану 20 лева.

Књиге су све изношене на јавним местима и у присуству грађана спаљивали. Славе су забрањене. Арнаудов бугар. новинар ишао је свуда; држао говоре и изнуђавао потписе за присаједињење Бугарској.

Светозар Христев био је у Расину и околини комитски поручник. Комите су били деташирани војници бугарски који су вршили недела и убиства. Христов је узео од Св. Брагињу 500 дин да их не би интернирао, па их је после ипак послао у Нишу где је морао положити 1700 дин и 250 лева као гаранцију за личност. Тај новац није му враћен.

У селу Варош (општ. ражањска) Василије Марковић, Милан Ђорђевић, Стојан Ђорђевић и још 9 сељака премлаћени моткама и избодени ножевима, затим бачени у кречану. Било их је 15 али су троје успели да побегну.

Немци при повлачењу, убили су Ранђела Радојевића, Михајла Величковића, Милорада Радосављевића, све из Рушке. Њих су узели да им покажу пут; а затим им извадили очи, убили и закопали поред пута, где смо их нашли, ископали, констатовали злочин и поново саранили.

У Гајтану побијено и заклано 164 грађана. Из Д. Бријање заклали Крсту Мл. Стаменковића и сина којима су најпре узели новац 10.000 дин. Ову уцену и убиство учинили су један мајор и наредник (чија имена нису могли да кажу).

Милија Ристовић из Реткоцера убијен, а његова породица од 9 чланова затворена у кући коју су запалили те су сви изгорели.

Из Чепуре, Шавца, Лебине, Мирковца, Кључа, Јанкова убијено и премлаћено, избодено око 5-6000 грађана мушких и женских.

У Стрижу (код Параћина) ћерку Димитр. Стокића тукли и пребили јој руку. У Стрижу био је преседник Петар Кафеџијев из Прилепа Иван Станковић с. Извор трнска околија. Милана Симића из Стрижа тукли кундацима и отели му 1800 дин 376 лева; Мики Савићу отели 3300 дин; жени Крсте Јовановића… лева.

Код Кремена ср. јабланички заклано је и премлаћено око 2700 душа мушких и женских, међу којима из Чепура Вуле Ђ. Андрејевић, Живојин М. Јанковић, Мика Илић и његов син, Радисав Живоборац из Катуна. У Параћину био је префект Докторов. Удову Владе Бошковића интернирали зато што је преко једног немца, послала писмо сину… је у Кладову. Откупила се са… дин.

Ужасно је пљачкање народа приређивање концерата за које се плаћало по особе 6-8 дин. Концерти су објављивани добошима и помоћницима уз претњу: ко не дође биће интерниран. Ту је био капетан Ганев врло рђав човек.

Свилајнац Тодор Генкић ухапшен и убијен у затвору кундаком зато што је пред његовом кућом једна жена продала свињу; Тодосије Николић убијен зато штоје ноћу код њега горела свећа и што није могао као сипљив да иде да деље греде. Стар 65 год.

У Дубници убијени: Мита Милић Момировић 40 год стар, Крста Момировић и син од 17 год. Љубомир Марјановић 35 г. Јаблан Марјановић 60 г, Величко и Стева браћа Стајић и њихова снаха, Стева Велисављевић, Среја Илић, Богић Милановић, Вема Стојић, Станко Милошевић, Милош Радисављевић.

У Рановцу и Кладерову убијено око 150-200 душа – људи, жене, деце. Село је све опустошено, а непокрет. имање однешено. Официр је био Браколов из Пловдива, који је све то вршио по наредби мајора Христова из Варне или Румчука. Они су из 32. допунског батаљона.

Мита Мандић из Забрђа убијен на путу за паре, такође и Трајило Пауновић из Витежева. Из Мелнице убијено је 62 лица, само је један успео да побегне.

У Петровцу био је комесар Бојацијев.

Из Мелнице убијено је 62 лица; само је један успео да побегне.

Таса Раков из Битоља (живи у Софији) са Петром Пунцуковим (умро) заједнички су вршили уцене и пљачке на тај начин, што су најпре интернирали па за новац пуштали. Узели су Таси Марковићу 6000 дин, Стојану Николићу 1500. Интернирали су 35 лица међу којима Љуба Поповић, Богдан Ђуричић лекар, Светозар Бољански учит; Ранко Ракић, Драгутин Новаковић, Драгутин Топлица, Савина Новаковић учитељица. Интендант кап. Станчев и његов заст. Младенов тукли су, злостављали и уцењивали. Они су наредили тучу над Митом Стевановићем богаљем; свукли су му панталоне и по голом месу тукли. Тучу су објављивали добошем.

Јордан „старина“ (сељаци Луковчани знају му презиме и одакле је) он је био врло свиреп: тукао је, пљачкао и убијао. Тукао је батинама дотле и сваки дан док није убио. Он је био са седиштем у Седларима. У Гложану био је Попов и Касабов. Они су убили око 150 душа у Деспотовцу. У Седларима, Гложану и Деспотовцу знају њихова презимена и одакле су као и побијена и опљачкана лица. На брзу руку ја сам тек нотирао, јер се није имало више времена. Њихова зверства ислеђивале су чак и бугарске власти.

Ја сам ове податке бележио узгред и на брзу руку тек толико да допуним моје ратне белешке. Опширније и систематски сређене податке о зверствима бугара и немаца има г. проф. Рајис, који је, како он каже, по наредби Врх. Команде вршио анкету на правцу кретања Моравске Дивизије.

9. нов. 1918. г.
Вршац

Ратни дописник Морав. дивизије
Ђ. Лазаревић

АВИИ, П 3, к. 119, рег.бр. 3/2

157.
Реферат Михаила Јовановића, учитеља из Влаола
- Начелнику среза хомољскоī, Жагубица

Начелнику среза хомољског,

Жагубица

По наређењу Делегата наше Владе и Врховне Команде у Софији од 26-X-1918. имам поднети реферат о положају наших заробљеника у Сливенском логору, у Бугарској, Министру Војном или Министру Унутрашњих Послова. Достављајући Вам./. израђен реферат, молим Вас, Господине Начелниче, да га надлежним и најкраћим путем, упутите Министру Унутрашњих Дела са напоменом о реченом наређењу Делегата Владе.

Влаоле,
15. новембра, 1918. г.

Михајло М. Јовановић,
учитељ у Влаолу

Начел. ср. Хомољског
Бр. 54
новембра 1918. год.
у Жагубици

Начелству окр. пожаревачког

Под./. приложени реферат Г. Михаила Јовановића, учитеља из Влаола учтиво достављам начелству с молбом на даљи надлежни поступак.

Начел. срески
Бор. М. Алексић

„Планици у Буīарској осећају
се као код својих кућа.
Моравски Глас, 15-1-1918.

Господине Министре,

Част ми је поднети Вам следећи извештај о положају и третирању заробљеника и интернираних у Сливенском логору, у Бугарској.

Логор је основан октобра 1915, са пристизањем ратних заробљеника, а доцније, са пристизањем интернираних, преобраћен у казнени логор са једним најсвирепијим режимом и вандалским системом уништења свега српског. Такав систем мучно да се могао манифестовати и у најзабаченијем неком кутку Азије, и он није поштедио ни децу на материној сиси, нити децу од 2-3-5 и више година, која су са мајкама интернирана у овај логор, ни децу од 11 год., која су без родитеља, као опасни бунтовници и комите, дотерана овде, па ни старци и старије од преко 70 и 80 год. У тој системи пријављене су такве грозоте, које мало изостају иза оних почињених у окупираној Србији од Бугара. Ако овде у логору, као што је то чињено у Србији, Бугари нису парали утробе трудних жена и онда на бајонет набијали, ватрањем пржили уд и трбух жена, а везане људе бацали у казан кључале воде, оно су ипак манирима, који одговарају психологији старих вандала и њиховој раси, стварали себи уживања и задовољења разних врста. Било је убијања, пребијања, злостављања, пљачкања, каква не врше најокорелији разбојници по шумама. Нека се на узима као претераност, али може се рећи, да наша фантазија није била у стању претставити могућност постојања таквих дивљачких инстиката и крволочности, какву су пројавили Бугари, без обзира на њихов социјални положај, политичке погледе и интелигенцију.

Ниже изложени документи и коментари потврдиће довде речено довољно.

Писац ових редова био је без мало сведок свих наведених убистава и злостава, а из много појмљивих разлога и није могао прибрати и забележити све случајеве, међу којима има још карактеристичнијих од изложених. У случају, пак, одређивања једне међународне анкете, могло би се у архиви Министарства Војног – војно пленички биро (Санитетски одељак) у Софији, наћи много званичних докумената о убиствима женика у овом логору, а чије све дупликате ми немамо.

Убиства су вршена махом кундачењем без икаквог повода, јавном тучом батином ма због какве кривице и обичним пушкарањем и бодењем бајонетима. Пошто су се случаји моментног убијања дешавали већином ноћу, то су увек подвођени под покушај бегства, без обзира на то, што је жртва налажена пред својом бараком, или у логорском кругу, или покрај ноћног логорског шафоља за мокрење. Многи, пак, који су побијени, пребацивани су преко рова, и без нарочитог труда да се траг о убиству у сред логора затури. Пошто се ником није давало рачуна о убиствима, нити је иследна комисија долазила (изузев један случај), то су се убице разметале убиствима, а жртве, грозно онакажене убодима бајонета, куршумима и ударима кундаком по глави, остављале на глед за страх. Било је дато стражарима генерално разрешење, да безказнено могу кога хоће убити или пребити (команданти депоа о томе су чакјутарња предавања држали војницима) и тоје дало у пуној мери свој ресултат. Донети носилима у „болницу“ логорску убијеног или пребијеног била је тако обична ствар, јер ретко је ко у логору, не изузимајући ту официре, свештенике, професоре, учитеље и др., да није искундачен, или избатинат.

За карактеристику настројства бугарских стражара према заробљеницима, нека

се забележи овај пример, који је писац посматрао: Један од стражара ставио је један јастук пред себе на земљу и уз псовку мајке српске пробадао га бајонетом неколико пута. Најзад га натакао на бајонет и пребацио преко себе, такође уз псовку мајке српске. То је било у почетку и вежбање. Примена је у скоро следовала и у најпунијој мери. Ниже изложени документи који само просто преписато објашњују тај систем уништења, који је трајао до последњег дана поласка пленика из Бугарске.

1. Болеснички лист, Но 2236, 10-VII-1917. г. Богосав Јовановић, 18 год, србин интерниран, из с. Влашког Дола, ср. Жабари.

Diagnosis:Contusiones gentae et regiosacroiliacestotalis (контузија….)

Anamnaesis: Болесник је донесен у болницу носилима у потпуно несвесном стању. При свешћењу жали се на силне болове у целој снази, а нарочито кичме у делу појаса, који су му причињени ударцима кундака и батине,

Status praesens: Све до ивице карлице са целом задњицом оток је веома јак и модар, а местимично са згуљеном кожом. Оток и модрица се простиру у дужину до 35 цм уз кичмени стуб. Место је ту веома осетљиво и болесник на додир осећа велике болове. Подпис Др Јос. Видаковић

Именовани је пребијен у канцеларији пачалника депоа и умро 9-1-1918 од Nephritisa (запаљења бубрега).

2. Болеснички лист, Но 2237, 1О-VII-1917,- Александар Траиловић, 19 г., србин интернир., с. Влашки До, ср. Жабари.

Diagnosis: Contusionesgentaecum necrosis cutis (контузије)

Anamnaesis: Болесник је донесен у болницу носилима у потпуно несвесном стању. При свешћењу жали се да не може да дише и на болове дуж кичменог стуба. Жали се да је бијен кундацима и батинама до губљења свести.

Status praesens:: Срчана радња убрзана. Задњица је отечена са великим модрицама и згуљеном кожом. Исто тако и део више задњице уз кичму. Модрица и оток су величине 30 цм у пречнику. (потп. Др Јос. Видаковић)

Именовани је пребијен такође у канцеларији началника депоа и умро од туберкулозе плућа.

3. Болеснички лист, Но 7382, 16-VIII-1918.- Стојадин Петровић, 16 г., србин наборац, из с. Печењевца-Лесковац; умро 17-VIII-1918.

Diagnosis:Choc de colone vertebral (Удар у области кичм. стуба)

Anamnaesis: Болесник је донесен готово у несвесном стању и могао је само да изјави да је бијен. Малу и велику нужду врши пода се. Не креће се.

Status praesens:: Пулс слаб. Несвесно вршење мале и велике нужде пода се услед удара у кичмени стуб (colone vertebr) (п Др Карталис)

4. Болеснички лист, Но 7445, 7-IX-1918.- Срета Јовановић, 45 г., србин интерниран, из вароши Прокупља. Умро 7-IX-1918 (истог дана кад донет у болницу)

Diagnosis: Contusio

Anamnaesis: Болесник изјављује да се осећа слабим и малаксалим. Пре неколико дана је бијен од стражара у леђа.

Status praesens:: Запажају се хематомозна места по леђима услед удара. Срце слабо. (п. ДрКарталис)

5. Болеснички лист, Но 2186, 3-VII-1917 Цветко Савић, 80 год, срб. иитерн, из Новог Села-Ниш; умро 29-VII-1917

Diagnosis:Vulnus contuzum (рана од удараца)

Anamnaesis: На десном рамену згуљена кожа у пречнику 10 цм. подп. Др Ђ. Јовановић

6. Болеснички лист, Но 2888, 25-VIII-1917- Добросав Николић из с. Велико Божинце-Пиротско

Diagnosis: „Contusiones regio scapula dextra“ (контузије у области десне лопатице) п. Др Ђ. Јовановић

7. 25-VIII-1916,- Миленко Голубовић из с. Доње Каменице-ср. заглавски.

Diagnosis: Vulnera contusio (злостава)

Status praesens: Цело седиште отечено и подливено крвљу, на периферији црвено модре боје, а у средини избраздано у дужини 10 цм, а у ширини 40 цм уздужним а навише паралелиим ранама, које су покривене гнојем и црним крастама (п. Др Д. Т. Николаевић)

Са именованим Миленком истог дана премлаћено је још 14 њих, којима је ударано по 45 батина.

8. Болеснички лист, Но 7072, 5-VI-1918.- Апостол Станчић из Врања. Ударан кундаком по глави и леђима од чега онемео. п. Др Иван Захаропулос

9. Болеснички лист, Но 7378.- Михаило Илић из с. Ст. Момчилово- Прокупље.

Diagnosis:Contusio

Anamnaesis: Болесник се жали да је бијен.

Status praesens: Модрице по леђима, трбуху и стражњици. (п. ДрКарталис)

10. Болеснички лист, Но 2135, 25-VI- 1916,-Грујa Николић из с. Доброг Поља-Бољевац.

Diagnosis:Vulnus contusum capities et contusis dorsi (ране на глави од удараца и на грудима)

Anamnaesis: Болесник се жали да га је био часовој (стражар)

Status praesens:: На левој страни главе више уха 10 цм површине рана неравних ивица на 2 цм дуга, дубока до поткожиог ткива, а ивице повезане мостићима поткожног ткива. На левој страни испод скапуле има једна модрица за 5 цм у пречнику са сљуштеним епидермусом. Перкусиони тон на левој страни леђа испод плећке нешто слабији, нејаснији, већа резистенција, а дисање нешто слабије (п. Др Николаевић)

11. Амбулантна књига, р. бр. 1970, 18-У-1917,- Станко Вуић из Свилајнца: „Повређен батином.“

12. Амбулантна књига, р. бр. 170 и 171, 2-VI-1917. „Петко Танчић из с. Самариновца и Никодије Јефтић из с. Бреснице -модри од убоја. Жале се да су их часовоји (стражари) били. Но 170: на десној плећки модрица 12 цм дуга, 11 широка. Модрица допире до самог рамена; Но 171: С леве стране од унутарњег краја плећке па до левог рамена, модрица дуга 16, а широка 5 цм, а на спољнем крају 21 цм.“

13. Амбулантна књига, р. бр. 2250, 14-VI-1917.- „Милорад Стефановић из с. Црне Траве: Модрица дуга 12, а широка 5 цм, у среди 4, напред 2, а задњем делу 2,5 цм. На два ипо испод ове налази се друга 15 цм. На спољнем десном крају 2,5, на предњем 5 цм.“

14. Амбулантна књига, р. бр. 4332, 15-IX-1917- Марко Милошевић из с. Космаче-ср. косаонички: „убоден бајонетом у главу и изударан кундаком (vulnus punctum capitis in regio parictalis dextra et vulnus contusum thoracis).

15. 17-VII-1916. ступио у болницу Лазар Станковић из с. Гостуше са диагнозом: Contusiones thoracis. Боловаодо 13-VIII-1916.

16. Стојан Благојевић из с. Клина-Крушевачко, ударен кундаком у главу, од чега је полудео.

Немајући потребе да коментаришемо ове случајеве, навешћемо препис неколико докумената о убиствима, која су тако лако извођена у овом логору. Али потребна је једна напомена: систем уништења није извођен једном личности или под једним режимом. Као што није извођен само у овом логору, већ по свима местима у Бугарској, исто тако он је спровођен под свима командантима депоа, поткрепљен само или ублажаван темпераментима и патолошким стањем појединих типова међу њима. Све

то зло у дискусији последњих дана по примирју, началник депоа оправдавао је наредбама Дивизије и врховних инстанца. Ми се и са том констатацијом задовољавамо.

Убити заробљеника овде значило је извршити деликатну војничку дужност. Како су, пак, извесни међу стражарима похваљивани или одликовани што су убијањем спречавали бегство и одржавали логор у страху, може се разумети каква је жеља за ништењем људских живота била у маси код ове расе.

Писац ових редова многе случајеве убиства посматрао је својим очима, јер тај посао није вршен баш тако скривено.

Маса оболелих долазила је пред логорску „болницу“ (тако се звала зграда где су болесници умирали) и тражили лекарску помоћ. То су били толико изнурени људи да су у већини носилима доношени. Тада су часовоји моткама и кундацима захватали све од реда што је пред болницом, гонећи „на ћерпич.“ Главе су пршталe, а имало је случајева, да болесник ту под ударцима и моментну смрт нађе. Писац је посматрао како ударен мотком, која на врху има гвожђе, по глави оболео, који је за лекарску помоћ дошао, простро се на мах на земљу и ту издахнуо. Наводимо факта која одстрањују сваку сумњу о претераности реченог. (Већина докумената, чији препис дајемо у нашим су рукама.)

1. „Акт смрти, Но 16, јуна 13, 1916. у 7 часа по подне Сливен-Чаирли, мени, поручнику Петкову, началнику вој. пленичког депоа, пријави се Др Николајевић при истом депоу и изјави, да је Тодор Јовановић, Србин из гр. Зајечара. умро у 6 сати по подне у логорској болници од болести „Laesio (contusio) renis lat dextra“ (ударен кундаком од стражара – примедба Др Николаевића).

Пошто смо прегледали тело умрлог, не нађосмо да је над њим употребљено неко насиље, код њега се није нашло ништа и зато му се разрешава сарана.

Пошто се уверисмо у стварност смрти, састависмо овај акт, који потписах ја и сведоци, којима се прочита.

Сачинитељ акта, началник депоа,
поруч. Г. Петков
сведоци: Др Д. Т. Николајевић
Мих. М.Јовановић“

НЗ. Акта су штампани формулари, који се само попуњују, те је због тога „складност“ диагнозе и става да насиље није извршено. У осталимактимаизоставићемошаблонски део.

2. „Акт смрти, Но 123, 22-III-1916.- Србин интерниран, Стеван Алексић из села Вукање, ср. моравски, умро у 1 час по подне од болести: „Contusionesthoracis regio cordis (злостава) oedema pulm.“

Началник депоа,
подпор. Савов
сведоци: Др Николајевић
Мих. М. Јовановић“

3. „Акт смрти, Но 259, 5. јула, 1917.- Србин интерниран, Илија Нича Стојновић из с. Робовца-Гиљане. Умро од болести: „Fractura cranu, vulnera sclopetet vulnus sessum antibr. dextri“ (размрскана лобања; ране од куршума и рана од бајонета у превоју десне руке.)

Началник депоа,
Манев
сведоци: Др Ђ. Јовановић
Мих. М. Јовановић“

Именовани Илија убијен је пред бараком при мокрењу, где је и нађен мртав.

4. „Акт смрти, Но 1232, 28. септембра, 1917. Србин интернир., Младен

Станковић, 65 год из с. Вел. Божинца, ср. Бабушница; умро у 4 ч. пре подне у болници од болести: „Juanitio-Contusioin regioscapul.“(Изнуреност-удар у областилопатице)

Началник депоа,
Манев сведоци: Др Јос. Видаковић
Мих. М. Јовановић”

5. „Акт смрти, Но 1565, 11. октобра, 1917. Грк интерниран, Маноил Футијади[14], 56 год., из гр. Сереза; умро у 5 часа пре подне од болести: „Vulnussclopet. abdominisuprapubiem perforans“ (Рана од куршума који је пројурио кроз стомак).

Началник депоа,
Манев сведоци: Др Иван Захаропулос
Ив. Бакрџиев”

6. „Акт смрти, Но 3159, 15-II-1918. Србин наборац, Душан Васић, 30 год., из села Видровца, ср. Крушевац; умро у болн. у 3 часа пре подне од болести: „Contusioan brasganete“

Началник депоа
Манев
сведоци: Др Ив. Захаропулос
Воj. Николић”

7. „Акт смрти, Но 3691, 21-III-1918. Србин интерниран, Живојин Илић, 54 год., из с. Каменице-Прћиловица; умро у болници у 9 ч. пре подне од болести: „Contusiothoraci regio dorsali“ (удар)

Началник депоа
Манев
сведоци: Др Харал. Порминг ис
В. Николић”[15]

8. „Акт смрти, Но 4072, 7. септ., 1918. Србин интерн., Срета Јовановић, 45 г., из ср. Прокупља; умро у 10 ч. пре подне у болници од болести: „Contusio.“

Началник депоа, Манев
сведоци: Др Карталис
Воја Николић“

9. „Акт смрти, Но 4086, 29. септем., 1918 г. (по новоме). Србин интерн., Периша Влаховић, 48 г., из с. Трпезе, ср. јабланички; умро у логору у 1 с. по поноћи од болести: „Vulnus sclopet, vulnera seissum“ (Рана од куршума, рана од бајонета.) „законоубијен“

Началник депоа, Манев
сведоци: Др Карталис
В. Николић“

10. „Акт смрти, Но 4085, 29. септембра, 1918.г. Србин интерн., Влајко Тодоровић из с. Мачковца-Куршумлија -умро у логору од болести: „Vulnera sclopet, vulnera seissum“ (Ране од куршума, ране од бајонета) „законо убијен“

11. „Акт смрти, Но 4084, 29. септем., 1918. г. Србин интернир. Евђеније

14 Маноил је изведен из палатке од војника и вишс палатке убијен и опљачкан.

15 Живојин је донет у болницу у агонији и одмах умро. Као болестан отеран је да носи ћерпич; успутје пао и кундаком убијен.

Марјановић из с. Сушије-Прћиловица; умро у логору у 1 час пре подне од болссти: „Vulnera sclopet; vulnera seissum“ (ране од куршума, ране од бајонета).

„законо убијен“

Началник депоа, Манев
сведоци: Др Карталис
В. Николић“

12. „Акт смрти, Но 4083, 29. септембра, 1918., Србин интерн. Добросав Стојановић из с. Језера, ср. Соко-Бања; умро у логору од болести: „Vulnera sclopet; vulnera seissum“ (Ране од куршума, ране од бајонета).

„законо убијен“

Началник депоа, Манев
сведоци: Др Карталис
В. Николић“

Ово последње четворо наведених покушали су бегство са још шесторицом. Да се бегство спрема знао је Началник депоа, поводом чега је била намештена заседа испод самих прозора бараке у којој су ови били. Началник депоа успео је убедити Дивизију у Сливену да се спрема побуна заробљеника због наступилих мутних дана у Бугарској. Началник депоа, Манев, већ је неколико пута покушавао најбезумнијим средствима да инсценира побуну, но безуспешно. Овом приликом добио је 4 митраљеза са ескадроном коњице и то све је било распоређено 28. септембра око логора. Од 10 бегунаца 5 је ухваћено, а 5 успело да се пробије. Тада су именовану четворицу изрешетали куршумима и онаказили бајонетима, да, кад су сутра дан донети у капслу, било их је врло тешко распознати. Очајно запомагање тих грешника могло се чути те ноћи док нису дотучени. Један од њих, ухваћен пред самим вратима бараке, кад су га повели да га убију, запомагао је: „Немојте, браћо, ако бога знате, четворо деце имам.“ Мало затим чули су се дивљи и агонични крици једног српског родитеља. То је био Јевђеније Марјановић, који је најгрозније онакажен. Места на лицу није било које није избодено бајонетима; лобања је била клот деформисана од удараца кундака, а мозак просут. Без мало тако су сви изгледали. Сви стегнутих песница и згрчених прстију, знак грозне борбе здравих људи са смрћу. Пети, Александар Чупић из с. Вел. Шиљеговца-Прокупље -Но болничке листе 7607, 28-IX-1918. г., избоден је на 14 места бајонетом у главу и случајно остао жив. Разуме се да ни он не би остао, да се је знало да је жив, јер је била пракса, да се нико жив не оставља ко се ухвати. Началник депоа, Манев, сам својом руком такве ухваћене револвером је убијао.- Сутра дан долазио је 1 подофицир са неколико војника да Чупића у болници домлате, но наишли су на отпор наших болничара. Према свему томе рањених бегунаца није било.

14. „Акт смрти, Но 4131, 29. октобар 1918. г., Србин наборац, Милија Јовић из с. Црљенца-Петровац; умро у 3 ч. по подне у болници од болести: „Vulnus sclopet, thoraci“ (Рана од куршума, која је прошишала грудни кош).

Началник депоа, Манев
сведоци: Др Карталис
В. Николић”

15. „Акт смрти, Но 4081, 30. септембра, 1918. Србин интернир. Спас Мира 50 г. из с. Радујевца-Неготин; умро у 6 ч. пре подне у болници од болести: „Contusio“.

Началник депоа, Манев
сведоци: Др Карталис
В. Николић“

То су убиства, о којима постоје документи у Министарству Војном, у Софији, а чије дупликате имамо и ми.

Но вршена су убиства којих оригинал. докумената немамо. То су:

1. 9. јануара, 1916. г., ујутру, убијен је кундаком пред својом бараком Јован Петровић, свештеник из Магарева-Битољ.

2. 21. марта, 1.916. г., пред логорском кујном до чесме убијени су 1 старац и 1 младић, чија имена нисмо могли дознати, где су опљачкани од бугарских војника до голе коже.

3. 5. јула, 1916. г., убијен је пред палатком у доњем логору, при мокрењу, Стојко Н. из Бушинца-Гиљане -избоден сав бајонетима и кундаком му мозак просут, који је случај констатовао Др Ђ. Јовановић.

4. 29. VIII 1916. г,, убијен је практикант Драгољуб Гавриловић из Јагодине усред дана на нужничкој јами. Командант логора имао је смелост тврдити пред комисијом, која је први и последњи пут за 3 год. дошла поводом убиства, како је убиство извршено због покушаја бегства. Како је писац овога био сведок тога догађаја, није дао лагати началнику депоа, но је саопштио ствар и указао на то, да је убијени сакат ногом и не може бежати, затим да је још смакнутих панталона – очигледан доказ вршења нужде, и треће, да је тај човек ослобођен да иде кући и породици. Свршило се тиме, што је војник оправдан и одликован, комеје мало било што је убијеном нанео куршумом моментну смрт -погођено је срце- већ га и мртвог боо бајонетом.

5. 8. фебруара, 1918. г., нум. болесн. листе 6201, донет у болницу логорску смртно рањен, при покушају бегства, Кузман Лазаревић из с. Ђуракова-Градиште. Изјављуједајебегаозбогглади.[16]

6. 10. марта, 1918. г., убијен је кундаком пред командантском зградом Благоје Николић из с. Разгојнског Чифлука-Лесковац, који је, као ослобођен, издржавао карантин, изведен из карантина, убијен и опљачкан. Мртав је донет у болницу, гдеје констатована повреда и смрт.

7. 16-VII-1918 убијен на ноћном шафољу и однет до рова Стојан Станковић из села Брезе-Лесковац. Куршумом је погођен у десно слепо око и засут барутом – знак да је из непосредне близине убијен -а бајонетом убоден у леву слабину.

8. 27. XI 1917. г., донет у болницу Сава Бојковић из села Кучевиште-Скопље, пребијен у логорској апсани, где је лежао до тога дана и умро у болници од повреда 2-XII-1917. г„ Но 5081.

Права слика онога стања које је владало у логору и после довде изложена не може се добити, јер је потребно искусити га непосредно, али може се утврдити факт: очигледан систем уништавања заробљеничких живота. Бугари могу бити задовољни резултатом тога система који је својим средствима: глађу, батином и створаним условима покосио од 6. јуна, 1916., до 5. новембра, 1918. г. (по новоме) у овоме само логору 4142 живота. Неће бити никакво претеривање ако се каже, да две трећине од тога умрло је од глади и батина.

Приликом батинања није се имало обзира ни према коме. У сваком бугарском војнику и бугарском чиновнику овде кипела је жеља утопити се у крви побијених Срба. Та мржња била је толико безочна, да се апсолутно није ништа штедело, нити од чега презало. У јеку хајке стражара на пленике, која се дневно 2 пут приређивала, у јеку пртања глава, одбијања бубрега, улетао би на коњу командант логора, сам газио и млатио корбачем, а војницима својим препоручивао, дерући се, да пуцају на сваког ко се успротиви.

Вршене су дваред дневно „проверке“: јутром и по подне. Отприлике у време

16 Имало је и случајева самоубиства због глади: један је био распорио стомак себи из села Кушиљева-Градиште.

кад труба треба да засвира збор, стражари би се са необично дугим моткама, које обема рукама држе, распоредили иза барака и у заседи чекали. Чим засвира труба, робови, знајући шта их чека, појуре на зборно место, но без обзира на то целати већ дочекују и млате. Гомила се распрштри, а ови се тек онда надају у хајку. Кад се пресите батина и исмеју паници ових грешника, онда се збор скупља и одатле све гони на ношење ћерпича или ма какав рад, где би се само трошила снага и давало повода за тучу. Јурњавом око „проверке" није била поштеђена и болница и болесници. Стражари би улетали са пушкама и моткама у болничке бараке, пребијали болеснике, боли бајонетима, дизали из кревета болеснике и гонили на зборно логорско место уз њихову карактеристичну дивљачку дреку: „веички, веички, болни, молим, вн" (сви, сви, болесни, болесни, напоље). Вандализам и бес толико је био усађен у ових, да су болеснике по гангренизираним од мраза ногама тукли и боли бајонетима. За потврду тога наводимо један преписани документ:

Болеснички лист, Но 4748, 15. јануар, 1918. г., Нађко Тодоровић из села Церније-Гиљане: „Blessure a 1a pace posterieure de la cussedroite produit par une attaque a la baionnet des quelques soldats du depot qui ont battu les malades des tous les deux baraque la bas sans cause apparente" (рана на једној страни десне бутине, произведена атаком на бајонет неколико војника из депоа, који су тукли болеснике обеју доњих барака без јасног узрока) Др Ив. Захаропулос."

Том приликом лупан је кундаком на леглу и један умрли болесник.

Неприкосновеност болнице и болесника била је тако илузорна, да се је сваки „старши", „младши" и часовој могао мешати у чисто болничке послове. Началник депоа је истеривао болеснике из болнице и забрањивао да се извесни болесници примају у болницу.

Например, 21-XII-1917. г., побегла су из болнице двојица доведена из логорске апсане. Сутра дан началник депоа, вршећи преметачину по болници, наредио је да се сви болесници из поднадзорне групе и из апсане испишу из болнице и најуре у логор, и да од сада нико не сме бити приман у болницу од њих, већ да се само умрли имају доносити у болницу.

Забрањено је било, такође, примање у болницу, оних оболелих, који немају нумере депоа, а таквих је било веома много, јер депо свима и није издао нумере. Умирање таквих на носилима пред болницом и на пољу у логору, била је појава у маси.

Кад су настајале силне зиме и услед тога било право страдање, па и умирање по баракама, онда је почето раздавање по једну лопату ћумура на бараку. Али било је уз то облигато, да се сваки, коме се да ћумур, удари лопатом по леђима. То је са нарочитим задовољством и смехом свакад посматрао командант логора, потпор. Манев, са стране.

25-XII-1917., издаван је веш заробљеницима по логору. Не знамо колико је том приликом испрађено веша од Црвеног Крста, али веш је био великим делом измењан потпуно исцепаним, прљавим и чак неопраним вешом. И том приликом пребијено је до бесвести неколико робова.

10-XII-1917, „ађутант" команданта логора, извесни Никола Циганин, пред очима команданта логора, потпор. Манева, и на очиглед пишчев и многих других, мотком са гвозденим врхом ударио је по глави једног болесног дечка пред болницом и на место га убио, који је одмах однет у капелу.

Једном приликом била је проверка горњег и доњег логора, који су удаљени једно од другог 4-500 метара. Као казну за извесну грешку неких, командант логора, Манев, приредио је једну забаву. Стражари са моткама и кундацима појурили су све окупљене на збор трчећим кораком од горњег до доњег логора и обратно. Тога дана донето је у болницу неколико пребијених. А ретко је који дан прошао да неки са разбијеном гла-

вом или пребијен не дође за лекарску помоћ.

Када би који побегао ноћу из логора, настала би пуцњава, јурњава целе страже по логору и по баракама, пребијање и сакаћење свих, али апсолутно свих по бараци побеглог, и тада је најмање живот био сигуран свима нама, којима су ти моменти доносили лупање срца. Страда се тада потпуно невин, а сутра дан капела и болница добију неког новог члана. Но сутра дан не пролази мирно у логору. Сазива се збор раније но обично, пљуште кундаци и мотке по целом логору, а људи из бараке побеглог изложе јавној тучи. Та је туча толико животињска, да ју је у стању изводити само фанатизована и варварска руља. Од те туче нису штеђени ни људи са обема дрвеним ногама, који су се у логору налазили као опасни по бугарским појмовима.

Доласком новог команданта логора, потпор. Манева, забранише се српски трубни знаци. Почеше да се свирају бугарски које нико није разумевао. Тада се размиле стражари са моткама и кундацима и простиру по земљи од реда сваког на кога наиђу. Људи не знају шта је сад,и настане паника, која тек увећава крволочне прохтеве стражара, који том приликом пребијају до пресићености.

У погледу убијања и пребијања живот нам је био најнесигурнији ноћу. Повечерје је свирано веома рано и нико није смео излазити после тога ноћу, а да не рискује живот. Маса је њих страдало на самом ноћном шафољу. Пуковник Павле Јанковић једном таквом приликомје сав искундачен. Међутим, шафољ се стављао на сред логорског круга и наређено је да се ноћу само ту има вршити нужда. Но изгледа да је то био само мамац, удешен за убијање, пребијање и пљачкање. Несигурност изаћи ради вршења нужде напоље, ма само и појавити се на врата бараке, може се судити по томе, што су људи преко ноћи вршили нужду у својим порцијама, у којима су храну примали, а дању их прали. Нека се то не узима као претераност, јер то је факт.

Болесници из болнице, који су ишли ноћу у болнички нужник пресретани су од стражара испред нужника и ту пребијани. Писац, који је радио у болници, имао је прилика, да потпуно пребијеног и од батина онесвешћеног болесника нађе ујутру пред болничким нужником. Па и сам писац хтео је страдати једне ноћи на самим вратима болнице, кад је хтео изаћи нужду да врши.

У доњем логору, пак, било је још црње. Сваки апсолутно ко се само усуди да ноћу изађе ради нужде из бараке, па се ухвати, био је убијен. Људи су вршили нужду унутра по баракама, а сутра дан, ухваћени у то, сви из бараке били душмански пребијани.

Пребијало се са мало повода, пребијало се без икаквог разлога. Писац је много пута посматрао следеће: кад су људи у својим баракама, улетели би стражари као бесни унутра и отпочели премлаћивање зато што су људи унутра. Један, пак, од стражара за то време стоји на вратима и препречује излаз. Унутра, међутим, прште главе, јер се је махом по глави тукло. (1916 год. упали се једна барака. Стражар притрчи и препречи излаз кундаком и затвори врата од бараке -бараке су у виду земуница, плетаре или од непеченог црепа-ћерпича. Притрче људи из других барака и разбију бараку с обратне стране, те се људи спасу, међу којима је имало много опрљених, а двоје је умрло од изгоретина у болници.) Кад људи излете из барака напоље -наиђе друга група стражара, па се нада батином и кундацима премлаћујући зато што сваки није на своме месту. Један од стражара би опет стао на врата и пречио улаз.И док би робови запомагали од батина, гониоци би се кидали од смеха. Мучење овога света не може се описати.

Писац је посматрао у доњем логору, пред бараком Но 2, овај случај: двоје гиљанаца донели су један суд са кречом за поливање нужника. Нису знали од кога ће краја почети и у томе наиђе стражар са батином (ради куриозитета мерен је обим једне батине, преломљене о болесникову главу, који је износио 12 цм; то су, управо биле праве држаље), те једнога од њих, зато што стоје, простро на земљу првим ударцем. Тај грешник је унет у бараку, умро и не освестивши се. Тако је био јефтин живот ропски.

То је све вршено са знањем и упутством начелника депоа, а тај упут нашао јединствен израз у овој крволочној раси.

Постојала је и друга врста туче: скупи се на збор цео логор, а у средину постави лежећи кажњени коме се има ударити 25-40 и 50 батина. Жртви се свуку чакшире, и повали на земљу, а неки крволочан мускулозан Тракијанац одабере се са мочугом, која при дну има гвоздени део. Тракијанац засуче рукаве, раскорачи се и отпочне страховите ударе не толико по стражњици, колико по среди, у делу бубрега. Жртва се копрца, док не малакше и обезнани се, а џелат пада у један дивљачки занос и продужује сав запенушао од бесног и крволочног прохтева да уништи, пребије, убије. После тога би се тучен однео у апсану где би му опет следовала порција батина.

Или се постави шпалир од заробљеника и сваком се да по мотка. Жртва има да прође кроз шпалир и сваки је дужан да удари, а ко удари слабо или не удари, пребија се. Писац је посматрао, како је командант страже једног роба, који није хтео свог брата да удари, ударио батином толико силно по глави, да се овај стропоштао на земљу. То је било пред бугарском кујном.

Тукло се је и метровом цепаницом. Тако је тучен Михајло Ћирковић из с. Вел. Плана-Прокупље, који је, срећом, још жив и може о томе причати.

Пребијенима је било забрањено да се јављају за лекарску помоћ.

Навешћемо овде један документ (у нашим је рукама) из кога се може видети, како је поступано са пријављенима се за лекарску помоћ и како је маса као стока мањкавала по баракама и логорској пољани без икакве лекарске помоћи. Дошли пребијени за лекарску помоћ пред болницу и ту су пребијани и гоњени да умиру по логорском кругу.

„Поверљиво
Месна Војна Болница
Но 2538
18-VI-1918 Сливен

Управнику клона М. В. Болнице,
Логор.

Начелник војно-пленичког депоа у логору доставља Дивизионој области, да има много болесних и савршено изнурених војно-пленика, интернираних и набораца, чији пријем у болницу је био отказиван, те су ускоро умирали у својим баракама.

Предлаже вам се да се такви пажљиво прегледају, те ако су у ствари болесни, да се примају у болницу, да не би умирали у својим палаткама.

За начелника болнице
санит. мајор, Гребенаров
Домаћин болнице, Кремаков“

Одговорено је овако:
„Но 1. Поверљиво
Управник клона М. В. Болнице
у логору,
19. VI 1918.
Но 2838

Рапорт
Начелнику М. В. Болнице, Сливен.

Акт Но 2838 добио сам. Тврђење, да слабомоћни болесни в. плениции, интернирани и наборци, који су се јављали за лекарску помоћ нису предусретани од болнице и отказиван им пријем, -не одговара истини.

За неизлишно држим да Вам ставим до знања, да је имало много случајева, када, јавили се плениции, интернир. и наборци за преглед и ступање у болницу, -били су

разгоњени од Началника логорске страже пре но што су прегледани, околност која их лишава медецинске помоћи и услед чега су умирали у својим палаткама[17] у логору. Осим тога, треба да се зна, да већина од умрлих у баракама умрла је од обште слабости и изнурености.

Др Иван Захаропулос.“

Потребно је напоменути, да је Началник логора наредио болници, да она саставља акта смрти и оних који су по логору и по својим палаткама помрли, али је забрањивао, да се стави примедба на акту да су такви умрли у логору. За разлику, дозволио је, да се само на акт смрти таквих стави просто „Л“. У архиви Министарства Војног -војно-пленички биро- у Софији могу се наћи око 1200 таквих аката.

Немамо потребе да даље наводимо ма и један пример. Тенденција ове методе била је очигледна.

Друга метода за уништавање била је глад. Прво, једном најнескрупулознијом пљачком и злоупотребом оног дела хране која припада робовима, а друго недовољном количином хлеба -300 грама метленог и кукурузног хлеба без друге хране, јер оно што се 2-3 пут недељно добијало у виду попареног купуса врелом водом, не може се храном назвати,- било је довољно, да се логор доведе у погледу глади дотле, да се је у маси липсавало од глади. Као доказ тога биће довољно навести факт: да је маса пасла траву као стока, јела говеђу балегу и почела таманити све псе и мачке по логору, отимала се са псима на ђубрету о кост и хранљиве отпатке. Био је и један изузетан случај: Када је последњих дана по примирју долазила у логор комисија са француским капетаном на челу, тада су заробљеници у логору добили чак и маст за јело. Није, дакле, никакво чудо, што се је са 300 грама хрђавог хлеба и 3 порције топле воде недељно, падало од глади и умирало.

Наводимо неке примере:

1. Болеснички лист, Но 4228, и акт смрти Но 1797 -Зујеј Авдулић, 14 годишњи, из с. Девче-Прокупље.- диагноза Juanitio и лекарева примедба: „болесник је силно малаксао и истрошен услед лоше хране“

2. Димитрије Станковић, болеснички лист, Но 6929, ступио у болницу 24-Х и умро 24-Х 1918. Diagnosis: Juanitio,„болесник је силно истрошен и малаксао услед лоше хране. Др Карталис. “

Да би дали још јаснију слику овог пакленог стања навешћемо неколико цифара:

у августу, 1917. г, умрло свега 303 (од Но 394-697). Од тог броја у својим палаткама и логорском кругу 47, од Juanitio 195; интернираних 199.

у септембру, 1917. г, умрло свега 602. Од тога броја: у својим палаткама и логорском кругу, без лекарске помоћи, 253; од Juanitio 451; интернираних 376.

у октобру. 1917. г, умрло свега 873. Од тога броја у својим палаткама и логорском кругу, без лекарске помоћи, 417, одJuanitio 426.

у новембру, 1917., умрло свега 596. Од тога броја у својим палаткама и логорском кругу, без лекарске помоћи, 300.

у децембру, 1917. г., умрло свега 335. Од тога броја у својим палаткама и логорском кругу, без лекарске помоћи, 194.

Тако само за 5 месеци помрло јс 2709 људи, од кога броја преко 1490 од Juanitio, то ће рећи глади и изнурености и 1209 ван болнице, по својим баракама и побијено. То није умрло од епидемије, јер епидемија је сразмерно мало косила ове већ иначе мртве и осуђене на изумирање људе. То је однео метод глади и батине.

Када је у јеку умирања у октобру и новембру, 1917. г., потписати носио јутарње извештаје умрлих канцеларији депоа, редовно је пресретан са неваспитаним испадима,

17 Палатке мале, по 21-30 м3, са 5-6-7 и 8 душа у једној.

а најчешће са циничним питањем: „Демек сал 30 (или 40 -колико год) днес умреха? Кога ште един ден всичките срби да измрат, маиката србска….“ (Дакле, само 30 су данас умрли? Кад ће једнога дана сви Срби да изумру, мајку српску.)

Да бацимо један кратак поглед и на опште услове, који допуњују тенденцију овог вандалског система.

Омиљено је било малтретирање. Робље је мучено жеђу преко лета, јер су стражари чували и чесме и сваком уз воду дали и порцију батина; излагано преко зиме да по највећој вејавици стоје ради „проверке“ по 2 – 2 1/2 сата на зборноме месту, где се је пропадало; гонило на апсолутно непотребне радове, само да се да могућност уништавању и унижењу. Колико се гонило и ово последње може се ценити по томе, што су официри терали да на рамену носе ноћне шафоље преко логора (пример са Пајом Јанковићем пуковником и многим румунским официрима); што су професори (међу којима и директор гимназије, из Лесковца, Михајло Марковић) са учитељима и свештеницима копали шанчеве, носили ћерпич, дрва из планине, удаљене 3 1/2 сата од логора, гоњени на друге послове. Разуме се, да је уз све то принадлежила батина.

Поред свега тога мучења и гладовања није дозвољаван одлазак у варош или оближње село ради снабдевања намирницама, нити је, пак, ко смео ма с које стране донети их за продају. Ако ко из села донесе хлеб, меса или ма чега од хране, па случајно буде ухваћен, по правилу бива опљачкан и пребијен. Наши заробљеници, који су мртве рад сахране носили на гробље, па у оближњем селу куповали хлеб и собом понели, били су претресани пред логором, хлеб им одузимат, а они хапшени и пребијаии.

Кад се појави епидемија пегавог тифуса у логору, онда се са једном уметничком способношћу изводило уништавање пленика (не губити из вида, да су Бугари пленицима називали све што је дотерано у њихову земљу и логор: децу, жене, интермиране, наборце и ратне заробљенике). Тада се из логора нико није могао промаћи -стража је у овоме логору била веома груба, нарочито ноћу: 30-40 корачаја од стражара до стражара-, али зато је тек тада довођена маса пленика са радова из других логора, са села и радова уопште, и мешала се са оболелима. Тада су се најмарљивије изводиле „проверке“ по неколико пута дневно, на којима су сатима људи задржавани у гомили на киши и хладноћи, мешајући, дакле, заражене бараке са незараженима у отсуству сваке дезинфекције, јер један мали дезинфекциони апаратје служио поглавито за њихове војнике; на тај начин карантин је трајао месецима и готово се никако и није скидао. На купање се пак ишло до оближње реке један пут годишње и то је већини преседало, јер се је многи са купања вратио пребијених ребара. Да би се, пак, отстранила свака ревизија која би, ако би имала озбиљне намере, могла загледати у таман и грозан живот овога логора, увек су заинтересовани долазећи отстрањивани изговором да влада страховита епидемија. Отуда овај логор не зна за долазак странаца, изузев 3-4 случаја, када је издавана помоћ. Одговарајуће целокупном јавном животу Бугара, тако и овде радило се тако швиндлерски, колико да се обмане простота. Дезинфекција се вршила, например, тим начином, што се прах негашеног креча посипао по логорском кругу, али зато ниједна палатка није кречила унутра, нити слама давала. Сипан је креч по кругу, да се из далека види како се логор бели.

Бараке, пак, право легло заразе и смрти, биле су грађене по неком нарочитом хотентотском плану. У зимње и кишно време бити у њима и напољу – једно исто је, јер нити су прекриване (то је учињено тек у пролеће) нити су имале намештених прозора. Нарочито доњи логор у томе погледу је предњачио. Без сламе, без икакве прекривке, клот на голој земљи спавати у таквим баракама на зимњем времену у доба епидемије, и без икакве, али апсолутно икакве мере против епидемије, -значило је све људе у њима осудити на смрт. У осталом то је и било. Јер у тим баракама у којима је било по 80 и 100 људи, остало је по 20-15-10, па чак и 7 -остало је све изумрло. Од 410 Гиљана-

ца у некима од тих барака остало је до септембра, 1918. г., само десетак. Доњи логор који је бројао 28 великих барака препуних за све време постојања логора није добио 1 лопате ћумура, 1 парчета дрва за огрев. И људи су се мрзли као марва.

Услед таквога стања, палатније у горњем логору биле су на цени и плаћане су веома скупо. Оне су командантима логора служиле као добро средство за уцену, уз осталу пљачку, о којој ће бити речи. Да је стање било ужасно, нарочито преко зиме, по овим мрачним хетакомбама, може се ценити по болничким зградама које су биле најбоље, о којима ћемо навести 1 пример:

„Лекар логорске болнице
логор Сливена-Чаирли,
15-1X-1917. г.

Господину Началнику 3. Балканске пешад.
Дивизије, Сливен

Рапорт

Извештавам Вас, Господине Ђенерале, да се болесници у логорској болници, налазе у једном неподношљивом стању. Од 298 болесника, преко 150 су без крова, пошто 6 палатака[18], где су болесници, прекривене су шаторским крилима и прућем (а не црепом).

Кадаје кишно и зимње време може се рећи, да су болесници апсолутно напољу.

О томе сам рапортирао и достављао државној болници и Началнику депоа. Молим Вас, да наредите, да се палатке прекрију црепом и направе још 2-3 нове палатке, пошто је од њих велика потреба због сталног прогресирања болесника.

Лекар,
Јосиф Видаковић.“

Лекар је чинио, овим, своју дужност, но, разуме се, да од тога није било користи, јер је систем био очигледан, и доцније, преко целе зиме, вађени су, затрпани снегом у истим палаткама, мртви болесници. Не треба се, затим, чудити, што је маса болесника умирала и од зиме, и што су маси поотпадале ноге од промрзнутости[19], јер нити је имало покривке, нити простирке, нити ватре, јер је све то била излишна ствар за пленика. Овако стање у болници илуструје без много речи и оно у логору.

Но док је с једне стране био један врло добро смишљен план о уништавању пленичких живота, дотле с друге: тежња, способност и вештина пљачкања вршена над истим заробљеницима узашли су до врхунца. Од најобичнијег циганског дрипца у виду часовоја, па до Началника депоа, све је то на најординарнији начин пљачкало. То је толико далеко ишло, да сваки ко је имао више новца од пленика није био сигуран са животом.

Началници депоа су се спуштали толико ниско да су имали нарочите агенте преко којих су истраживали ко има злата, па то ноћу „реквирирали“, само у томе случају не на „расписку“. То је рађено удоњем логору са Гиљанцима под командантом логора, потпор. Савовим, који је при претресима, које је чешће приређивао, формално пљачкао: одузимао златнике, кожне јанџике, кајише, обућу – све то преправљао и себи задржавао. Тако је одузимао све што му се допадало. С друге страие, пак, разни „старши“, „младши“ и остали дрипци одузимали би ресто што се господину началнику не допада.

Именовани Савов узео је за малу палатку Но 8, у коју је дозволио да се уселе

18 Као што је напоменуто, то су необлепљене зградице од непеченог црепа, на којима су прозори затварани крпама и одећом болесника. У једној таквој гробници изумрла је за 4 дана породица Радосава Станковића: жена, дете од 6, од 4 и од 1 1/2 године, а он од Бугара убијен у Топлици.

19 Преко зиме 1917/18 било је више од 100 болесника у болници са гангренизираним ногама (Gangrenae pedis) од промрзнутости, од којих је око 80 изјавило жељу да им се ноге поотсецају. Но пошто и о томе нико од Бугара није водио рачуна, то су наши болничари бритвама отсецали већ отпале делове ногу таквима.

четворо, од Владе Јаковљевића, железн. чиновника у Јагодини, 600 дин. Последњем је био „реквирирао“ 1 велики златан новац; од Кановића из Ниша узео је 500 дин, да би му уступио неку малу палатку која не прокишњава; од Адама Пековића из Зајечара за исту сврху 200 дин.; од Бране Јовановића из Пожаревца сребрну табакеру; од тек умрлог Владе Митића из Ниша камашне и т.д, и т.д. Вршене су, такође, уцене око ослобођења, око одсуства, око пуштања на радове ван логора и др. Умрли су се клот голи свлачили и тако без сандука по 20-30-40 у једној јами сахрањивали без знака и сандука.[20] Од дасака, пак, које би биле намењене за грађење сандука, градили су началници депоа, разни „команданти“ из Сливена, интенданти и чак ђенерали, који су у логор само ради тога долазили, разни кућни намештај. Дасака је имало довољно, пленика радника, који су радили бесплатно, имало је, такође, довољно и људи су градили својим женама ормане.

Сем приватних ствари пленичких одузимане су и ствари које је наш Црвени Крст слао. Тако је рађено са ћебадима. Командант логора, Манев, одузимао је, например, ћебад свима пленицима, који су из логора се ослобођавали или излазили уопште из логора. Да не говоримо о најбезочнијој пљачци пошиљака које су испраћене румунским официрима и пленицима. Ту се пљачкало на сандуке.

Наводили смо примере да се види шта су радили сами команданти логора, и не спомињући оно што су могли радити мањи пацови, који су имали одрешеније руке. Тоје једном речи било најординарније уцењивање и пљачкање, које се равна само са смелошћу обичних друмских разбојника.[21]

Остаје нам да кажемо неколико речи о стању које је настало од дана примирја на македон. фронту, када је однос према пленицима требао бити основно измењен. Близује логици, да се етички појмови и менталитет људи не мења корено за једну ноћ и није чудо што је сличан однос ових људи према пленицима продужио по традицији и даље.

28. септембра, 1918. г., преко ноћи логор је преживљавао кризу, сличну оној и 1913. год. на овоме месту, када је поклано око 2000 турских пленика под изговором њихове побуне. Кундачење је, и ако мање, продужило ипак и није чудо што су пленици, чујући о блиској слободи своје земље, развијали једно носталгично осећање и тежили измаћи се из овог пакла, из логора смрти. Но на место да се људима објасни ситуација и препоручи спокојство још за неко време до поласка из логора, Бугари су заузели такво држање, да се није знало коме се треба обраћати за извесне потребе и тако доводили људе у искушење. Стражари су слободно залазили по логору и тражили извесну суму новца да преко рова пребаце ко хоће. Многи су и без помоћи стражара одлазили, а многи су на понуду пристали и – страдали. Јер, била је сумњива онолика отвореност стражара, која је имала форму јавне погодбе. С једне стране начелник депоа стављао је до знања да сада логором располаже заплењени српски потпуковник, а с друге је намештао заседу стражара ноћу, дочекивао и убијао оне који су покушали излаз из логора. Или, пак, стражари, узевши новац, доводили би до рова и убијали.

Тако су страдали:

2. XI 1918 (по новоме) Стојан Ристић из Лесковца, који је рањен у главу куршумом и приликом општег поласка пленика из логора задржан у сливснској болници да не би био сведок овог бугарског вандализма;

2. XI 18. Милојко Динић из с. Турковца-Алексинац -смртно рањен и остао такође

20 То су били најгрознији призори у логору. Потпуно наги људи бацани су у капелу. У јутру, онакажених лица од пацова, који су очи испили, образе појели и нагрдили тело, износе се такви по 20-30-40 и ређају на носила од дасака и односе до јаме, у коју се бацају сви на једно и затрпавају тако плитко, да су их сеоски пси откопавали и сејали њихове кости. Сељаци су, пак, по својој варварској навици, спомене, који су рођаци умрлима подизали, ломили и сваки знак уништавали, а често и гробове скрнавили нечистоћом.

21 Кост разбијена на више одломака. 3/4 упућеног новца од породица није предавано, и остало се што се издало издавало се ономе ко „чесоти“ (части).

у сливенској државној болници. Болеснички лист носи Но 7673.

29. X 1918. Грујa Обрадовић, рањен у ногу и задржан у сливенској болници. Болеснички лист Но 7663, диагноза: „Vulnus sclopetpedis.“

29. X 1918. Милојко Јовић из с. Црљенца-Петровац, -погинуо исте ноћи (наведени акт смрти 4131).

Ово двоје последњих рањено је у самом логорском кругу, а остала група од 32 која се пробила наишла је на заседу код моста р. Тунце (1/2 сата од логора -где се мора проћи); где је рањен у ногу куршумом дум-дум дечак Стојмен Стојковић из с. Власине-Сурдулица, који је срећом умакао у Србију и изјављује да ништа не зна за остале другове и да је чуо запомагање рањених, о којима ништа не зна. Из исте дружине умакао Риста Црногорац, из Феризовића, који изјављује да је чуо ту, после плотуна заседе, очајну кукњаву и запомагање рањених, који су изгледа, побијени и склоњени.

Као јасан документат, дакле, ми имамо факт, да су Бугари убијали заробљенике и после дана примирја. О томе говоре наведени случаји, чија се стварност може проверити у архиви Министарства Војног -пленички биро, у Софији, у архиви Сливенске Месне Војне Болнице једном анкетом, изјавом рањених и документом о смрти убијеног, који ми имамо.

Стање, које је владало у овом логору, оцртано је довољно слабо. Но на место да се задржавамо на рефлексијама, дали смо места већим делом документима. То чинимо поглавито и стога што може бити у питању и страни свет, који може узети у комбинацију поводом неких наших оштријих израза и националну искључивост. Но поводом тога ми осећамо нарочито задовољство позвати се на француске и енглеске официре, који су једно време били сведоци грозних сцена у овом логору. Тосу: изколонијалневојскедебаркирајућихтрупа у Солуну:

1. поруч. Рене Жамбо,
2. потпор. Лилик,
3. аспиран Фердинанд Голија,
4. Енглез ИзмаринеМилард.

Подижемо глас за сећање на 4142 побијених, помрлих од глади, зиме, батина и малтретирања у самоме логору (од 5-VI 1916. до 23-X-1918), за сећање на 2000 оних исте судбе ван логора на радовима, а који припадају Сливенском логору – јер од 8.000 враћа се кућама само 2.000; подижемо глас за сећање на оне побијене и помрле по истој системи расејане робове по целој Бугарској и тражимо праведну одмазду. Онај ко је видео и ко је осетио тражиће правду док је не нађе.

новембра, 1918.

Мих. М. Јовановић,
учитељ у Влаолу-Жагубица,
интернир од Бугара у Слив. лог.
од 20-I 1916-23-X 1918.

АС, Комисија за , кут. 2

158.
Изјава Пере Ж. Илића, наставника српске гимназије у Скопљу - Сп. Ристићу, председнику Суда општине Скопље

Рађено 16 новембра 1918. год
у Скопљу.

Данас преста овом суду Пера Ж. Илић, наставник српске гимназије, улица Јагодинска Бр. 30 па изјави између осталога:

„.... Уопште бугарско поступање у сливенском логору, где сам ја са женом био, било је врло хрђаво, да ниједно перо не би могло то описати, јер је целокупан бугарски рад сводио се на то, да се што више уништи српски народ.

Неколикопримера:

1. Бугарски војници у свако доба дана или ноћи улазили су у „палатке“ (колибе) наше и узимали све што год им се свиђало: ципеле, кошуље, одело, сат, новац и све од јела што год нађу, које је заробљеиик за свој новац купио.

2. Ниједан војник бугарски без „тојаге“ не иде, и без икаква повода изудара јадног Србина.

3. Сви пакети које су несретни српски ратници од куће добијали, никада нису потпуно примили већ у канцеларији су Бугари отварали и узимали половиву за начелника депо-а Савова поручник, а после док се поређају сви писари, наш војник добије исцепану крпу и мрвице, које су остале унутра.

4. Исто тако је било и са новчаним упутницама. По неколико месеци држане су упутнице у канцеларији, и кад дође време да се новац раздаје, прво се потпише примаоц на послату суму, а после му се изброје паре, обично са 10, 12 па чак и 30 од сто мање, и нико не сме да се жали, јер су ту су увек „бајганци“ са тојагама.

5. Наставницима, учитељима и свештеницима српским, забрањено је да примају макакву помоћ од државе српске, Црвеног Крста и легације, а сакривене су им признанице за три месеца, које су званично предате у канцсларију логорску, а свака је признаница гласила по 150 лева.

6. Интернирани грађани били су гоњени на најтеже послове као: ношење камења, ношење ћерпића, копање нужника и јендека и т.д.

7. Преко ноћ када су људи излазили да врше нужду у чабровима на одређена места, стражари дочекају људе са нападом тражећи им: новаца, сатова и др. ствари и ако они немају новаца, да се откупе истуку их добро. Тако да услед тога људи су били принуђени, да врше велике и мале нужде у своје порције од јела и сутрадан прали своје судове, да у исте судове приме ону бедну храну коју им Бугари даду.

8. Страшно батинање вршило се у апсани, која је била до саме моје колибе и то се вршило ноћу овако:

Дође комитов караулни начелник са четири, пет војника. Уђе у апсану, затвори врата и онда отпочне батинање. Кад се један Бугарин умори, онда даје другом да продужи са речима „ти удри, ја ћу да бројим.“ Јаук и писак јадника толико је била страшна, да ми се коса у вис дизала. Многи од тих несретника, сутрадан су их носили полумртве на носилима у болницу где су после тешких повреда свршавали са својим животом.

Било је случајева и лудила у томе „шенлучењу“ батинама, сви су Бугари подједнаки а нарочито се истиче Никола Циганин и Ђорђе Грк. – Друга врста батинања била је јавна овако: труба свира збор и стража бугарска од границе логора, развију се у стрелце и сви без разлике дотерају у средину круга, тада изведу апсенике и уз парадни марш, који наш трубач мора свирати, немилостиво батинају по голом телу, тако, да парчад меса од тела људима отпада, и нама гледаоцима и слушаоцима од јаука крв се леди у жилама.

9. Храна и хлеб уопште била је најгора, што може да буде, хлеб је био врло мали и обично од мекиња ситно смлевеии и од сирка (семе од метле) који апсолутно није могао да се једе. Један комад таквог хлеба, кога сам сачувао и испекао прилажем.

Чорба је обично прављена од корења, од салате и разних других отпадака, које није могла бугарска војска да употреби за јело. Кад није било чорбе онда за цео дан смо добивали једна главица лука или седам до девет иструлелих маслинака, које су од њихове војске шкартиране. Меса уопште било је врло ретко и то кад се добијало

обично од липсане стоке. Било је случајева, да су наши јадници пасли траву од глади, а и неколико пута зна се, да су наши људи ухватили куче и кували за јело, нашта се начелник депо-а смејао.

10. Да би се што више кињио српски народ, начел. Манев много пута је без стварне потребе правио поворке, да су и тешке болеснике у поњавама морали износити на поворку. И да би сву своју зверску ћуд показали, издвојио би по десетину лица болесних и казао им да пођу мало напред, а у тај мах спремљени стражари са батинама у рукама почну тући и вијати несретнике и просто пребију где кога стигну. Запомагање бијених људи чинило је задовољство и начелнику и стражарима, те су све више ударали и викали: „хоћеш ли још да будеш болестан?“

11. Услед хрђаве хране туберкулозна побољевања и смртни случајеви су огромни, а зараза је готово стално постојала, а никаквс мере нису предузимали за сузбијањс. Напротив, много сам пута из начелникових уста чуо да каже, да то није зараза кад умире по 40-50 људи на дан.

Сарањивање мртваца било је такође бедно, потпуно голи, без сандука, неокупани ношени су мртваци на Тунцу и сарањивани по 20-30 поред барке у једну рупу, без крста и без икаква знака. Ниједна страна комисија у сливенски логор није дошла, јер су Бугари то спречавали под изговором: опасне заразе, а у самој ствари нису смели довести никога да види беду српског народа.

12. Нико није смео писати писмо сем на бугарском језику, а оно што је писано врло ретко је испослато и врло ретко се писма примала, већ се обично писма бацала у пећ или у нужнике.

Сва ова недела, која су Бугари вршили могу посведочити и четири француска и један енглески официр, који су били извесно време у том логору.

Пера Ж. Илић,
наставник скопске гимназије.

Оверава

Шеф извршног одељка,
Радосав Креманац.

Председник општине,
Сп. Ристић

АС, Комисија за…, кут. 2

159.
А. Мићовић, председник општине Добри До
- Комисији за утврђивање злочина бугарских власти у округу топличком

Но 1161

С п и с а к
Лица над којима је непријатељ зверства починио у општини Добро-долској.

1) Станиша Лакушић земљ. из села Секираче ст. 80. год. бијен батинама 30 пута, 20 пута кундаком од пушке, а за откуп стрељања дао 1.000 дин. 16. Априла 1917. г. одпоруч. Орозова Бугарског војводе.

2) Милић Гојовић из Секираче ударијо му 30. кундака од пушке, 30 пути батином, поново 10. пути кундаком од пушке од чега је остао неспособан, био га је потпоручник Папазов командир 12. роте 10ог ополченског пука Бугарског 28 Новембра 1917. год.

3) Божа Гојовића 14. година син Милића Гојовића из Секираче бијен 30. пути

батином, хватан за грло пола сата сечен испод ноката, бијен чизмом по глави, боден ножем по грудима исти потпор. Папазов 12. чете 10ог ополч. пукаБугарског 28. новембра 1917. год.

4) П. жена Васа П.* из Трпеза бијена 25. пути батином, терали ју 4. бугарска војника ухватили двојица држали а двојица силовали, одузели 180 дин. српске паре, одвели у логор Добри-до истог дана и 6. дана силована најпосле лично командант 10ог ополченског Бугарског пука 18. Марта 1917. године.

5) Д. Илије Ј.* из Трпеза одвели у логор уз пут је силовали 5. бугарских војника, у логору силована за шес дана од 10. војника и од стране наредбе команданта 10 ог ополченског пука Бугарског бијена 30. пута батином и лично командант ју је силовао у Добром-долу 20. Марта 1917. год. и одузео ми 2.500 дин. паре њеног мужа који је био у српској војсци.

6) Вучић 10то год. син Петка Лакићевића из села Трпеза, бијен по глави и доња вилица му је очеплена, тако да не може да се нахрани, били га поново и боли ножем по леђима, лично ппор. Орозов Бугарски војвода 18 децембра 1917. год.

7) Јагоду жену почив. Муче Лачковића из села Трна, бијена 30. пута кундаком од пушке и саломлена јој 3. ребра, врхом од ножа по леђима и врату, иста и данас болује на постели; ово је извршио водник 2ог вода 5. чете 10ог ополченског пука Бугарског 15. Марта 1917. год.

8) Љубомир ст. 8. год. син Милића Гојовића из Секираче, ударио му 25. батина, 10 пута кундаком од пушке, вешан о дубу пред кућом из три пута, Мајор Стевчов- командир 7. чете 3. дружине 10ог ополченског пука Бугарског, 5. децембра 1917. године.

9) Мулета Боричић из села Секираче, бијен 30 пута корбачом, чизмом по глави, оборили на земљу и кундацима га тукао у прсима тако да данас болује на постели лично поручник Папазов Бугарски војвода 5. децембра 1917. год. коме је исти Папазов узео 1.500 дин.

10) Раде Ђорђевић из села Трпеза бијен из два пута по 40. батина, вођен на вешање; кундацима од пушке бијен, чупан за косу, потпоручник Тодооов 12 чете 10ог ополченског пука Бугарског. 9. Марта 1917 год.

11) Веруша жена Рада Ђорђевића из Трпеза батинама бијена 30. пута, кундацима 20. пута, бодена врхом од ножа од јутра до подне Бугарски војници по наређењу њиховог команданта 10ог ополченског пука Бугарског 15. Марта 1917. год.

12) Љубица дванаесто год. ћерка Перка Лакићевића из Трпеза, бијена кундацима, бодена врхом од ножа по глави, по врату и по прсима, од чега има рану на глави, ово је извршио редов Иван Мицев, 7. чете 10ог ополченског пука Бугарског 17. Марта 1917. год. и одузео из ње сашивена 3.000. динара срп. вр.

13) Перко Лакићевић из Трпеза, одведен од куће и натеран главом и коленима у блато па онда бијен по леђима 50. пута батином, за 8. дана; после стављен у затвору и бијен једанаест дана по два пута дневно по трбуху и леђима, био гаје поручник Ризанов командат места од 41 ополченски пук, после одведен везан у Соколовом вису да тражим топове, мучен; вучен за косу, очупали бркове 10. јануара 1917 год.

14) Јагош син Михаила Мићуновића од 14 година стављен на вешала два пута у Грабовицу, после бијен по трбуху голом и по леђима, докле је крв облила и црева изашла на поље Тане Николов Бугарски војвода 20. јануара 1917 године.

15) Лука Марка Радоњића из села Трпеза, бијен 30. пута батинама, други пут бијен у Рударе 20. пута батином на насип, бијен по наређењу команд. 10ог ополченског пука Бугарског 3. Марта 1917. год.

16) Мића Божовића и жену му Марицу из села Секираче, затворили у кућу па онда запалили кућу, после извели из куће, боли врхом од ножа, мучили бојем са бодући и бијући кундацима од пушке; командир II чете I. батаљона Iог Свиштевског пука Бугарског, 15 Марта 1917 године.

17) Блага М. Божовића из Секираче, бијен 30. пута батином по трбуху голом, 15. пута по леђима боден врхом ножа у грудима, и у врату; тоје извршио; Вељко Мандорчев, Бугарски војвода; 18. јануара 1917. год.

18) Вучина Пејовић из Доброг-дола, бијен 100. пута батином по леђима, пао је у несвести лежао као мртав 2. сахата, био га је, Тане Николов Бугарски војвода, 29. септембра 1917. год.

19) Златану Савића Мрделића из Доброг-дола, бијена мотком и натерана у реку гди је морала бити у води од за 6. сати, после поново бијена, и седела у снегу 4. сахата, одведена у Рачу и удари 30. батина, ово је извршијо потпор, Тодоров од 11. допуњајућа планинска дружина, 3. децембра 1917. год.

20) Дмитра Јовановића из Доброг-дола бијен батинама 25. пута, резали живе нокте и са штипавицама нокте чупали, бијен кундацима од пушке у прсима, тако да пљује крв и данас; тога је био и мучио редов Петко из 10. чете 10ог ополченског пука Бугарског 12. децембра 1917. год.

21) Неда жена Пунише Ђорђевића из села Трпеза, бијена батинама у кући њеној пред децом и после изведена из куће и жива закопана у земљу, извадена и по голом трбуху бијена 45 пута батином од чега је остала неспособна; ово је зверство вршијо Георге Велков, по наређењу Павла Минчева Бугарског војводе; 12. Марта 1917 год.

22) Ћула Марка Радоњића из Трпеза, бијена кундацима од пушке по глави, конопцем везана и по глави бијена пушком од чега је остала болесна и неспособна и данас лежи; бијена је (по наређењу) Бугарски војници команданта 10ог ополченског пука, 18. Марта 1917. год.

23) Марија Радоја Нишића изТрпеза, бијена по трбуху батинама, косу јој чупали, бодена врхом од ножа, од чега је лежала као мртва 8. сати, после се освестила; то је било 8. децембра 1917 год. То је бијена по наредби поручника Ризанова команд. 7. чете 41. ополч. пук.

24) Јану Мирка Николића из села Трпеза, бијена чизмама, кундацима, 30 пута, 25. пута батинама, вучена за ногу около куће, изгребена као жена ст. 70. год. ударијо јој 30. батина од пушке, од чега је остала болесна на постељу, били је ордонанси команд. бог ополченског Бугарског пука; 8. децембра 1917 год.

25) Стоја Пунише Ђорђевића из Трпеза, бијена кундацима од пушке 35. пута, бацана жива у ватру сечен јој језик, за откуп узели 300. дин. срп. паре; од чега је болесна и данас на постељу; овоје вршијо пор. Иванов. командир 6. чете 10ог ополченског пука Бугарског и синчића јој Милана од 12 год. старости били по голом трбуху и по леђима 18. пута, 11-III-1917 год.

26) Јулка кћи Милице Перишића из Мече стене стара 20. год. бијена 25. пути батином по трбуху голом; 15 пута кундаком, вучена за косу, стављана на вешала; то Бугарски старшија Никола под командом Лаза војводе Бугарског, 12. сетембра 1917 год.

27) Милуша Јагоша Вучинића, из Доброг-дола, ударијојој 30. батина по голом трбуху; 15. батина по дојкама и прсима, везао ју са конопцем, после њеном косом за кревет, поред троје малолетне деце, које је затворио и закопао у кромпирски трап, гди су 4. дана била затворена, овоје вршио лично поручник Бугарски Орозов; војвода 25. Марта 1917 године.

28) Милица Вука Нишића из Трпеза, бивена код куће, одвели у Иван-кули, понова ударили по голом трбуху 35. батина, бодена врхом од ножа, под језиком сечена, сисе набодене врхом од ножа; и то: Велко Мандарчев Бугарски војвода, 26. јануара 1917. године.

29) Јовану Сава Томовића из Трпеза, бијена 60. пута батинама; везана за руке и ноге у једно 4. дана, проболи под пазухе кожу, доносили, врелу воду и сипали на њу;

тоје било 30. Марта 1917 год. поручиик Иванов команд. 6. чете 10ог ополченског пука Бугарског са ордонансима.

30) Милован, Сава Томовића из Трпеза, стар 14. год. бијен кундацима од пушке 27. пута, батинама 25. пута, натериван да врши нужду и исто да једе Георге Велков старшија по наредби Велка Минчева Бугарског војводе 30 јуна 1917 год.

31) Нова Радуловића из Доброг-дола, одведен од куће у затвор гди је био 21. дан сваки дан по један пут и сваку ноћ по један пут бијен конопцем мокрим, поред тога теран да врши нужду у истој соби и да га у руке носи за двадесет и један дан; за то време дали су му један леб за храну, одведен двадесет прву ноћ и сломили му леву руку од чега је остао неспособан, узели му 1.400. дин.

32) Радоја Марковића и жену му Дмитру из Доброг-дола од по 80. год. старости; били по 30 батина и кундацима од пушке, поново по 15. батина по голом трбуху, од чега су и данас болесни; бијо их је Велко Мандарчев Бугарски војвода, 30 марта 1917 год.

33) Радомира Вуксановића из Секираче, бијен 20 пута батином, изломена му ребра кундацима од пушке; однели му 750. дин. срп. паре. командир II чете I батаљона I Свиштевског пука Бугарског 11. Марта 1917 год.

Да су заиста зверства верно описана у овоме списку тврди одбор општине Добро-долске.

8. Децембра 1918. г.
у Добри-до.
Делов.
Ново Радуновић

Председ. оп. суда
А. Мићовић
чланови.
+ Јак. Филиповић
+ Василије Радосављевић
Машан Вучинић
Петар Вукашиновић Видоје Радовановић
+ Вуле Цалић
+ Раде Ђорђевић
Саво Радосављевић Вуко Божовић
Р. Меденица

АС, Комисија за..., кут. 11а

160.
Танасије Урошевић, протојереј округа топличког
- Комисији за утврђивање злочина бугарских власти у округу топличком

Прокупље 12 Декембра 1918 год.

Р Е Ф Е Р А Т

Танасија Урошевића протојереја окр. топличког, поднет Комисији за извиђај злочина бугарских власти у округу топличком о поступању Бугара са интернираним српским свештеницима у Бугарској.

После сече и убијања српских свештеника на квантум у октобру и новембру месецу 1915 год. (о чему је већ познато српској влади) у територији коју је поседала бугарска војска, сви интернирајући се свештеници кад су чули за такав зверски поступак били су обамрли од страха, очекујући смртовског часа. Многи од њих су још у спрово-

ду за Бугарску покушали да изврше самоубиство, а слабији здрављем су умирали или у путу или одмах по доласку у одређени логор.

Тако: поп Драгољуб Поповић парох бучјански у ср. заглавском код Књажевца покушао је да изврши самоубиство у хапсани у Зајечару: докопао је жандарски леворвер и опалио на себе два метка у груди, али је у хитњи промашио и олово му је поред ребара пробушило кожу на више места. Онако рањеног, Бугари су оца Драгољуба ипак спровели у бугарску само су одустали од намере да га шаљу преко Видина већ су га упутили преко Ниша и Пирота за Софију.

Јерej Петар Поповић парох брестовачки у окр. крајинском такође је покушао да се самоубије у затвору у Неготину из пушке чувара и чудним начином је остао жив јер је тешко рањен био и смртоносно повређен кроз груди.

Јерej Станко К. парох балтабериловски у окр. пиротском при спроводу из Ниша за Бугарску док још није била оправљена железн. пруга на путу између Црвене Реке и Беле Паланке, скочио је с моста у Нишаву и у њеним таласима нашао смрт, бојећи се мучења што се доцније и догодило јер је група његових другова била ту око Паланке побивена на најзверскији начин.

Поп Андра Љубичић парох и намесник великоградиштански и дугогодишњи народни посланик, човек стар и слабога здравља није могао издржати штрапац, тегобу пута и тортуру спровођења по „сталном реду“ из хапса у хапс умро је на калдрми у Софији однет у болницу и сахрањен у бол. гробљу.

Поп Димитрије Поповић престарели свештеник фратајски у окр. врањском, потеран из Врања пешице по снегу и зими са тешким пртљагу на леђима преко власинских висина и дубодолине за Трн и Софију, који је пут трајао 7-9 дана хода, умро је у Хаскову на 5-6 дана по доласку у логор од изнурености.

Јеромонах Пахомије из дивљанског Манастира у окр. пиротском умро је такође од страха и премореності чим је стигао у одређени депо у Крцалији.

Поп Димитрије Петковић намесник соко-бањски, дотеран је међу последњима од интернираних свештеника крајем 1917, уЕски, Цумају, јер је са интернирањем већ било престало. Шта је с њим рађено у путу и затворима то нико не зна да каже па ни он сам, јер је био избезумљен од страха и мучења. Био је сав изубијан по лицу, рукама и снази и када је к себи дошао казивао је како су га спроводници злостављали и по затворима и на спроводу на путу. Живео је после тога око 6 месеци и пред смрт је душевно оболео и нехтео више да прими храну, бојећи се да га не би отровали, умро је уЕски, Цумаја у болници.

Доцније су услед слабе хране, хрђаве пеге и зверског поступања у Бугарској умрли ови интернирани свештеници:

1. Раша-Радосав Стевановић, лазнички у окр. пожарев. умро после пошто је тучен ноћу од стражара кундаком при излажењу да врши нужду. Био је веома стар човек и готово обневидео а у нишком затвору је покраден, те остао без пара умро је у највећој оскудици.
2. Павле Поповић, парох у Н. пожаревачком округу.
3. МићаПоповић, ” рабровски
4. ЈованТодоровић ” осмаковски
5. Трифун Димитријевић прота из Призрена.
6. Јован Поповић, парох рафунски у окр. врањском.
7. Дамњан Исаиловић, члан дух. суда у Призрену.
8. Монах Агатангел Хилендарац, званич. беогр. дух. суда.
9. Игуман Исаија, старешина Манастира Витовнице у окр. пожарев.
10. Јаков Лукетић, парох мајданпечки у окр. крајнском.
11. ДимитријеБогдановић, свештеникизВелеса

12. Стојан Николић, парох кијевски у окр. врањском.
13. Милош Марић, парох штубички у окр. крајнском
14. МилутинЈежекић, намесник брзопаланачки

Свештеници под бројем 1, 2, 3, 4, и 7 умрли су у Горњем Паницереву у околини дазандушкој.

Свештеник бр. 5 умро је у Карлову.

А они под бр. 6, 8, 11, 12 и 13 умрли су уЕски Џумаји.

У шуменској болници умрли су они под бр. 9 и 10.

Свештеник бр. 14 умро је у Сливену.

Само је свештеник Дамњан Исаиловић умро од заразе од пегавог тифуса а сви остали умрли од тешких последица затвореничког живота: оскудица у топлом оделу, чистоте, хрђава и недовољна храна и услед неиздржљивог државног притиска којим је преношена страховита затвореничка атмосфера.

Поступање са интернираним свештеницима било је круто и грубијанско. Од кад смо одвојени од наших кућа, па до коначног ослобођења, сваки је од нас третиран као обичан злочинац. Тучен од стражара с пушком и увек у затвору. Само је мали број свештеника, био срећан у Карлову, да буде неко време пуштен да живи по приватним становима у овој вароши. Остали нису били пуштани ван зида логорског и хапсане. Ишло се и у цркву на молитву у пратњи стражара. У Горњем Паничареву морала се и пред стражом вршити велика и мала нужда. Где није било у лагеру пијаће воде као у Гор. Паничереву ишло се по воду у великим поворкама и то у војничком строју. Ко би из редова случајно испао одмах је следовала казна, -кундак у леђа.

Храна није била ни довољна ни здрава. Хлеб је био више пута од саме проје, а обично мешан од ражи, јечма, пшенице и кукуруза. У последње време 1918 год. био је сведен на најмању порцију од 300 и 250 грама. Један такав тајим сачувао сам и уступам га Комисији на увиђај и употребу. Месо које је давано у Ески Џумаји за дуго време је било од ужегле и покварене овче и козје пастрме. Страховитје смрад издавала таква храна, да ју је ретко ко могао примити. Овим је била осуђена велика већина свештеника на гладовање јер је хлеб као недовољан а друге хране није било, нити се где могла набавити.

Набавка животних намирница у свима пљеничким логорима у Бугарској била је предмет шпекулације и пљачкама повлашћених управа лагерских које су се на рачун пљеника богатиле. У Гор. Паничереву такву је пљачку вршио командир поручиик Ристо Семерџијев а у Ески Џумаји повереник командиров Никофор Петков. Оба ова чиновника ухваћена у овој пљачки збачени су са положаја пошто су се дуго времена на рачун пленика богатили.

На радове пољске, баштованске и друге теже послове, као сређивање паприке, купуса употребљени су били само свештеници из Карловог лагера. Из других лагера тога није било, али су свештеници у Ески Џумаји морали вршити ове послове: чишћење соба и круга затвореничког, копање и чишћење нужника, пренос ручка, доручка и вечере из велике даљине, ношење воде за казан у коме је кувано јело за свештенике и војнике, пренос дрва за огрев и прање из касарне до лагера, изношење ђубрета ван круга прање соба итд.

Тескоба станова и дворишта, претрпаност по собама и недовољан простор за свако појединo легало био је принцип и правило свију управа заробљеничких у Бугарској, па то правило важило је и за српске свештенике. У Хаскову док су многе мале зградице „палатке“ остајале празне нису хтели да нас разреде и ако смо бог зна молили. У Ески Џумаји је најгоре било и најцрње. Измењали смотри зграде и у свима је била претрпаност и тескоба преко сваке мере. Није било нигде више места за једну постељу од 40 сан.метара. Тескоба соба, тескоба дворишта, које није било поплочано, те се при

најмањој киши грдно блато морало уносити по собама, нужници вазда препуњени и у непосредној близини спаваћих соба и често њихово отварање и чишћење, буве, вашке, стенице, собе препуњене стварима, дрвима за огрев и животним намирницама које су кужиле ваздух и дању и ноћу биле су за наше здравље праве гробнице. Све молбе и преклињања и протести да се дозволи свештеницима слободно становање у вароши није нашло одзива. Чистота тела и одела није се могла никако по оваквим собама одржати а и због скупе таксе за купање 1 лев од особе. Стенице су у Гор. Папичереву биле преплавиле дрвене бараке. У невољи свештеници су се довијали да хватају стенице на лист од пасуља и то помоћу оног дела његовог који је маљав на наличју. Тако је се ухваћених ноћу стеница нарочито оних малих могло само око главе наћи по 80-150 комада. Дезинфекциони апарати за одело и кречење барака били су од мале помоћи нарочито од вашију, од којих је био жртва пок. поп Јован Тодоровић, парох осмаковски кога су тако ређи вашке у гроб отерале, јер стар, обневидео и оболео није могао да се одржава у чистоти.

Глобљење и истјазавање и иначе сиротих српских свештеника било је већ неиздржљиво. У Гор. Паничереву поручник Хр. Семерџијев је на разне начине глобио, пљачкао, отимао све пљенике, па и свештенике, официре и богате трговце. Под видом давања одсуства или коначног ослобођења, многи су и последњу пару издали овом глобацији. У Ески Џумаји Никифор Петков је налагао на свештенике читаве контрибуције. Билода свештеник прима помоћ од Холандског Посланства билода ко поднесе такву молбу, кад добије новац од куће или колет с намирницама, да ко пође на одсуство или коначно буде ослобођен, да ко буде од њега одведен до Мировог судије да потврди какво пуномоћије, -све је то подлежало плаћању и глоби овог бездушника. За најмању погрешкује требало новцем плаћати откуп. Његов званичан одлазак у Шумен код главног заробљеничког депоа, морали су свештеници одмиривати дијурном под изговором да ће се постарати за неко олакшање тешкога и несносног положаја нашег у затвору.

Помоћ бугарске државе може се ређи није била никаква што се види из овог што следује:

Тако Св. Синод је био послао за Нову Годину 1917, да се на 90 свештеника у Гор. Паничереву изда 1000 лева.

Генерал Чилнигарев је у почетку 1916 год, приликом посете лагеру у Гор. Паничереву наредио те су одмах дате на 20-40 свештеника по пар веша, један убрус, јастук, ћебе и сламарица, али је све то сем веша одузето и дато румунским официрима.

Из магацина у Гор. Паничереву дато је по један унтерцигер и једна фланела свима свештеницима, за које смо чули да је поклон од наше државе или какве стране мисије. А само неколико њих свештеника добило је по неку раскодовану куртку и панталоне као и неколико пари опанака је дато свештеницима.

Помоћ српске државе није нам давата друга сем оне коју је дало Холандско Посланство у три пута по 150 лева за три године.

Српски свештеници на броју 140-146 који су као интернирани у животу остали као и породице оних који су изгинули и по лагерима умрли с правом траже од свију меродавних места који имају задатак да српском народу и држави обезбеде пристојну награду из ратне штете коју има давати Бугарска Србији, да не заборави на оволике патње и оштете свог свештенства од непријатеља и да му оштету довољно и достојно накнаде.

С одличним поштовањем
Протојереј
Т. Урошевић.

АС, Комисија за..., кут. 2

161.
Милан Лазаревић, председник суда општине косанчићске
- Начелнику среза јабланичког

СУД ОПШТИНЕ КОСАНЧИЋСКЕ
Срез Јабланички
Бр. 294
14. децембра 1918.
Косанчић

Начелнику Среза Јабланичког

Суд учтиво доставља списак лица злостављана батинама, Списак силованих жена и списак над којима је извршено нечовечно дело -мучење, – с молбом на надлежиост.

Св. Бр. 1193

Делов.
Влај. Ивановић

Пресед. оп. суда
Милан Лазаревић

Списак
Лица која су злостављана батинама од стране Бугарске власти – војске

р.бр.	Име и презиме	Одакле је Село	Срез	Округ	Коликому Је бат. удар.	Ко је извршио и по Чијем наређењу
1	Ђорђе Р, Стефановић	Д.Бријање			100	По наређ. кумитског војводе Ичка
2	Милорад П. Стаменковић				40	
3	Станко Илић				25	
4	Мита Милошевић				30	
5	Миља Н. Стаменковић				50	
6	Влајко Р. Стаменковић				50	
7	Крста Ранђеловић				40	По наређ. пор. Тошева из 42 п. 1 Див.
8	Јован Цакић				25	
9	Драгољуб В. Илић				15	
10	Станко П. Илића				20	По наређ. кумитског војводе Ичка
11	Марија Љ. Стојилковића				15	По наређ. пор. Станојева из 24 пука
12	Јован Љубић	Д.Бријање			25	По наређ. команд. 4. пећењевце Мајора Шопова и пор. Кашова коњичког
13	Јелена Ј. Љубића				30	
14	Лазар Љубић				45	
15	Јелена Л. Љубића				30	
16	Јанко Вељковић				25	
17	Цветан Ранђеловић				15	
18	Стеван Миленковић				10	
19	Добросав Стојановић				150	

20	Мирко Б. Стаменковић		25	
21	Коста Петковић		20	
22	Павле Динић		25	
23	Гаврило Пешић		25	
24	Живко Г. Пешић		40	
25	Александар П. Стојановић		25	
27	Горча С. Радојичић		15	
28	Тома С. Радојичић		25	
29	Марија М. Илића		10	
30	Стојинко Станковић		15	
31	Фаза Бећировић		30	
32	Еко Ф. Бећировић		25	
33	Цуна ж. С. Бећировића		25	
34	Рацип Кунић		25	
35	Гајтана З. Митића		15	
36	Миљко Пешић		25	
37	Зојка П. Стаменковића		25	
38	Љуба Д. Јовића		25	
39	Трајко Илијић		25	
40	Цвета М. Петровића		50	
41	Даница кћи М. Петровића		15	
42	Румена Л. Петровића		10	
43	Милица С. Миленковића		50	По нарећ. команд. поруч. Стојев 24. пук Црноморске Дивизије
44	Глигорије Илић		15	
45	Младен Здравковић		15	
46	ДинкаГ.Стаменковића		15	
47	Мара Ј. Јовановића		10	
48	Благоје Илић		80	
49	Станко Јовић		10	
50	Богдан Стаменковић		45	
51	Ђорђе Илић		25	
52	Тодор Илић Стојановић		25	По нарећ. кумитског војводе Ичка
53	Санда М. Бећировића		25	
54	Асан Бећировић		50	
55	Михаило Радојичић		150	По нарећ. команд. поруч. Тошева 24 пук I дивизија
56	Станоје Петровић		25	Кдт. пор. у Г. Бријање зв. Ђорђијев
57	Радован Перовић	Обилић	150	По оптужби Радисава Марковића Бугарског
58	Михаило Николић		100	војводе из Раставницу срез Прокупачки а по
59	Милан М. Николић		50	нарећењуПоруч. Иванова

60	Стана Н. Перовића	Обилић	150	
61	Милка М. Перовића		150	
62	Милуша Д. Перовића		150	
63	Трајкакћи Д. Перовића		150	
64	Лепосава С. Којовића		100	
65	Љубица Н. Ђорђевића	Г. Бријање	50	понарећ. кап. Димитрија Ђорђевића команл. у Г. Бријањс
66	Живојин Благојевић		10	Пресед. оп. Косанчићске Николе Ђорђева родом пз Трн
67	Цвета ж. Благојевића		10	
68	Милоје С. Милошевић		50	
69	Ђорђе Стојановић		10	
70	Спаса Станковић		50	
71	Владимир С. Виденовић		50	
72	Васка С. Виденовић		10	
73	Алекса Стаменковић		30	
74	Трајко А. Стаменковић		15	
75	Првул Стаменковић		50	
76	Јованка П. Внденовић		25	
77	Јања Јовановић		30	
78	Петар Виденовић		25	Пресед. оп. Косанчићске Николе Ђорђева родом из Трн
79	Глигорије Стојановић		30	по нарећ. Ценкова пор. кдт у Бојник
80	Глигорије Стојичић		25	
81	Драгутин Благојевић		50	
82	Јулка М. Стефановића		30	
83	Димитрције Стојичић		30	
84	Давид Стевановић		29	од кумитског војводу Ичка
85	Лазар Ж. Стојковић		100	По нарећ. команд. у Печењевце коњич. мајора Шопова
86	Милица Т. Стојановића		50	Од команд. у Г. Бријање капетана Димитрије Ђорђева
87	Наталија А. Стојановић		30	
88	Димитрије Ристић		25	Приликом наступања у 1915. од стране војника 25 по наређењу поручника Стојилова
89	Живана Ј. Ристић		25	
90	Јанко Цакић	Косанчић	50	о нарећ. команд. у Печењевце коњич. мајора Шопона
91	Милена С. Дојчиновића		15	Пресед. оп Косанчићске Николе Ђорђев родом из Трн
92	Стојну М. Миладиновића		15	Бугар. кумите приликом четничке акције непознати
93	Борисав Мијатовић			Бугар. војници из IV коњ. ескад. 7. к пук по нарећ. кдт. Кашова коњ. пор.

94	ЈованБранковић	Косанчић		…. бугар. Шаша по нарећ. поруч. Кашова
95	ЗлаткоСтанковић		50	За време четн. акције буг. војн. непоз.
96	Драга М. Дукића		50	Васиљко кувар по нарећ. команд. Кашова 7 коњ. пук 4 ескадрона
97	Ката М. Ђурковића		30	Стојан буг. војн. из 14 доп. дружине
98	Васка М. Михајловића		25	бугар. иследник Васиљко по нарећ. команд. у Г. Бријање Шопова
99	МитаМихајловић		30	Бугар. кумитавојвода Ичко
100	Митка Ј. Стојановића		15	за време четн. акц. бугар. војн. непоз.
101	Даница М. Стаменковића		30	по нарећ. кдт Кашова 4 еск 7 к. пука
102	ЛазарЂосић		150	по нарећ. пор. Недељкова 7 к.пук 4 ес.
103	ПетарСретић		130	
104	ТренчаМихајловић		30	по нар. кдт у Г. Бријање мај. Шопова
105	Љубица В. Миладиновића		10	војници по нарећ. мај. Шопова
106	Љубинка П. Цветковића		15	непозн. војн. за време четн. акције
107	Стојадинка С. Цветковића		10	
108	СтојадинЦветковић		100	
109	Цветко Б. Илијић	Стубла	30	војници из 8 коњ. ескад. по нарећ. пор. Недељкова и мајора Балабанова
110	Кана О. Миленковића	Косанчић	15	непозн. војн. за време четн. акције
111	Младен Н. Стојановић	Стубла	35	по нарећ. пор. Недељкова и мајора Балабанова
112	Велимир Станојевић		40	
113	Милутин Ивковић		50	
114	Тома Стојиљковић		20	
115	Гаврил Стаменковић		50	
116	Миленко Димитријевић		15	
117	Стојиљко Стаменковић		20	
118	Вукашин Стаменковић		10	
119	Божа Стаменковић		15	
120	Кева Г. Стаменковића		10	
121	Маријакћи С. Стаменковића		10	
122	Перса М. Стаменковић		15	
123	Стојанкакћи М. Миљковића		50	
124	Живадин Миладиновић		25	војници из 25 доп друж. по нарећ. поручника Димова
125	Даринка Ж. Миладиновић		15	
126	Стана Б. Станојевића		20	
127	Милча Ивановић		50	

128	Станка Ј. Савића	Стубла	50	војник Мирча из 25 доп. дружине по наређењу поручника Димова
129	Гаврило Стаменковић		60	
130	Стојилко Стаменковић		50	
131	Димитрије Златановић		25	
132	Цвета Љ. Савића		30	
133	Великакћи М. Ивановића		25	
134	Антанас Н. Ранђеловић		30	војник Андон из 14 доп. дружине (градинар)
135	Миљакћи М. Ивановића		15	
136	Аврам Митић		40	бугар. кумите по наређ. војводе Ичка
137	Марија Р. Вељковића	Косанчић	30	пор. Кашов 7 коњ. пук 3 ескадрон
138	Жива Томић		10	Кумитски војвода Ичко
139	Вучко Љубеновић	Стубла	50	по наређ мај. Шопова кдт 25 доп. др
140	Радоје Шаулић	Лапотница	20	војници по наређ. пор. Кашова и по. Ченкова из 3 ескадр. 7 коњ. пука
141	Коста Шаулић		50	
142	Јулка Шаулић		25	
143	Јованка Шаулић		30	
144	Дима Миљковић		50	
145	Костадин Миљковић		50	
146	Стојан Миљковић		100	
147	Трајко Миљковић		50	
148	Тодора Т. Миљковић		20	
149	Никодије Ђорђевић		50	
150	Милетије Глишић		100	
151	Светислав Стојковић		50	
152	Сретен Стојковић		25	
153	Станија Миленковић		50	
154	Радован Вељковић		50	
155	Милан Николић		50	
156	Стана М. Вукића		30	
157	Милосав Веселиновић		50	
158	Миленко Веселиновић		150	војн. Димитрије из клисуру Трнско из 25 доп. друж. по наређ. кт Шопова
159	Мија Вељковић		25	Пор. Кашов 3 ескал 4 коњ. пук
160	Трајко Цакић		50	
161	Кузман Вељковић		50	
162	Стојилко Цакић		50	
163	Милева Цакић		30	
164	Обрен Станковић	Д. Бријање	60	војници из 25 доп. друж. по наређ. Команданта Шопова
165	Филип Стаменковић		50	
166	Станоје Спасић		25	
167	Ергата Т. Илића		50	
168	Перса Н. Илића		25	
169	Добривоје Динић	Кацабаћ	30	Кумитски војвода пор. Димов

170	Јока П. Стојановића	Кацабаћ	40	Кумитск ивојвода пор. Димов.
171	Станко Стојковић		50	
172	Младен Илић		150	
173	Ранђел Јовановић		100	
174	Милан Јовановић		50	
175	Миливоје Митић		20	
176	Милорад Станишић		20	
177	Анђелија М. Станишић		30	
178	Драган Динић		50	
179	Антанас Глишић		30	
180	Наум Стојановић		100	
181	Драгутин Стојковић		20	
182	Глиша Митровић		25	
183	Тодор Анђелковић		50	
184	Милорад Милошевић		35	
185	Владимир Јовановић		30	
186	Даринка М. Миловановића	Косанчић	10	војници из 25 доп. дружине по наређењу команд. Шопова
187	Дина Станојевић	Ћуковац	50	Кумитски војвода пор. Димов
188	Драгољуб Раденковић		50	
189	Лазар Раденковић		30	војн. по наређ. мајора Недељкова
190	Михаило Раденковић		40	
191	Цветко М. Раденковић		30	
192	Добросав Лазаревић		50	
193	Ранђел Милошевић		50	
194	Милча Милошевић		50	
195	Станка Петровић		100	
196	Стојилко Петровић		30	
197	Василије Стојковић		30	бугар. кумит. војв. Радисав Марков
198	Спаса Станојевић		50	
199	Цвета С. Станојевић		20	
200	Владимир Станојевић		25	
201	Лепосава Т. Станојевић		30	
202	Стојанча Станковић		50	коњ. пор. Кашов 7 к. пук 3 ескадр.
203	Ранђел Петровић		30	
204	Мнхаило Лазаревић		100	
205	Дина Јовановић	Косанчић	25	Тукао га услед. при команди места у Лесковац Стојков по нар. Думитрова

СУД ОПШТИНЕ КОСАНЧИЋСКЕ
(Срез Јабланички)
Бр. 294
14. децембра 1918. г.
Косанчић
Делов.
Влај. Ивановић

Председ. Суда
Милан Лазаревић

Списак
Лица над којимаје извршено нечовечно дело од стране Бугарске власти и војске

0 д а к л е је р.бр.	Име и презиме	Село	Срез	Округ	Ко је извршио нечовечно дело, по чијем наређењу и како је извршено
1.	КостаЂурић	Косанчић	Јаблан.	Врањски	Везиван за ноге и руке и на неком вештачком прекрету поломљене му ноге да је остао сакат с ногама, све ово извршио је бугарски старшија Андон Захаров из Софије (не зна се јединица)
2.	ДобросавСтојковић	Доње Бријање			Везиван и мучен свакојаким мукама ударане му игле кроз језик и у прстију у рукама и ногама по наређењу команд. 25 доп. дружине мајора Шопова
3.	Сика жена ЈевремаПауновића	Косанчић			Приликом паљевине села Косанчића од војника из 14 доп. дружине по наређењу мајора Попова неколико пута убодена ножем у леву сису
4.	Милан Момчиловић	Лапотница			Везиван и са неким шрафцигером стезан да су му све кости попуцале у обе руке остао је сакат и не може да ради, све ово учињено је по наређењу коњич. поруч. Кешова 7 пука 3 ескадрона
5.	Станоје Ристе Стаменковића	Ђуковац			Тучен и везиван у неком шрафцигеру стезан и небројано пута ударан по наређ коњичког поручника Кешова 7 пука 3 ескадрона, који је после краћег времена умро по причању од овог мучења је умро
6.	Милоје Динчић	Ђуковац			Тучен везиван ножем у десном образу у руку у обе ноге убоден од Бугарског кумитског војводе Радословова
7.	Наум Стојановић	Кацабоћ			Тучен везиван на неком гвинту стезан држан у воду до колена по 24 часова од стране кумитског војводу поручника Димова

СУД ОПШТИНЕ КОСАНЧИЋСКЕ
(СрезЈабланички)
Бр. 294
14. децембра 1918. г.
Косанчић
Делов.
Влај. Ивановић

Председ. суда
МиланЛазаревић

Списак
жена које су силоване од стране Бугарске старешине и војника

0 д а к л е је
Село Срез Округ
Ко је и по чијем наређењу и одобрењу извршено силовање

Р. бр	Име и презиме	Село	Срез	Округ	Ко је и по чијем наређењу и одобрењу извршио силовање
1	П. женаМилорада М.	Доње Јабланич.		Врањски	Силована од стране поручника Стојева из 24 пука црноморске дивизије
2	С. жена Милије И.	Бријање			Силована од стране команданта 25 доп. дружине мајора Шопова
3	Л. жена Јована В.				исто
4	Д. удова Младена Д.	Косанчић			Силована од стране Бугарског војника Николе по наређењу поруч. Кешова из 7 коњ. пука 3 ескадрона
5	Г. удоваСтевана М.				Силовали је војници из 14. доп. дружине а по наређењу команд. мајора Поповића
6	Ј. жена Јевте М.				исто
7	Д. жена Лазара В.				силовали је војници из 3 ескадрона 7 коњичког пука (непознати)
8	С. Михајила М.	Стубла			исто
9	Ђ. женаНаће Р.				исто
10	Т. женаЂорђа С.				исто
11	М. женаВидосава А.				исто
12	Д. женаЛуке С.	Доње Бријање			Интернирана и силована у ропству од стране Бугарских војника (непознати)
13	Д. удова Светозара Ж.*	Косанчић			Силовали је војници из 14 доп. дружине а по наређењу команданта мајора Поповића

СУД ОПШТИНЕ КОСАНЧИЋСКЕ (Срез Јабланички)
Бр. 294
14. децембра 1918. г.
Косанчић
Делов.
Влај. Ивановић
Председ. суда Милан Лазаревић

АС, Комисија за…. кут. 11а

162.
Вујадин Стевановић, председник суда општине луковске - Начелнику среза косаничког

Краљ. Српски
Суд Општине Луковске
Бр. 173
15 Децембра 1918 године
Луково

Начелнику Среза Косаничког

Суд овај учтиво Вам шаље под./. списак учињених зверстава од стране непријатеља над народом ове општине у 1917 и 1918 години с молбом на надлежност, а по Вашем наређењу Бр 310 од прош. мца.

Председник општ. Суда
(ПН) Вујад. Степановић Делов.
Мил. Радоичић

Списак

Лица над којима је непријатељ, зверства починио у општини Луковској:

1) Воислав Савић из Мрча избоден ножевима пак после убивен пушком 11 Марта 1917. год. војници 39 пука бугарског.

2) Радисав Савић из Мрча на 15 места прободен ножевима па напослетку убит пушком 12. Марта 1917 годвојници 39 бугарскогпука.

3) Недељка Милановића из Мрча секли му по парче меса од њега док му душа испала 11 Марта 1917 године војници 39 бугарског пука.

4) Милију Милановића из Мрча на комаде исекли ножевима 12 Марта 1917 год. војници 39 бугарског пука.

5) Миру ж. Веселина Милетића из Мрча убили пушком пред својом кућном војници 39 бугарског пука.

6) Веселина Милетића из Мрча испребивали ноге и руке па пред својом кућном убивен пушком, војници 39 бугарског пука.

7) Радоја Милетића из Мрча на 25 места проболи ножем пак по парче меса одсецали од њега док му душа испала 11 Марта 1917 год. у своме селу војници 39 бугарског пука.

8) Глишу Антића из Мрча боли га ножевима и секли месо док је умрео 12 Марта 1917 године војници 39 бугарског пука.

9) Стојанку жену Сретена Гилића из Мрча изболи је ножевима па је затворили у кућу и запалили те у кући изгорела жива, 12 Марта 1917 год. војници 39 бугарског пука.

10) Вукомира десетогодишњег сина Сретена Гилића из Мрча 10 пута убоден ножем пак са мајком у кући живи изгорели 12 Марта 1917 године војници 39 пука бугарског.

11) Микаила Милановића из Мрча на 15 места избоден ножем пак сечен док је и умрео 12 марта 1917 године војници 39 бугарског пука.

12) Радослава Милановића из Мрча на 25 места убоден ножем пак га напослетку пушком убили 11 марта 1917 године војници 39 бугарског пука.

13) Навку жену Тиосава Милановића бодена исечена пак на послетку је убили пушком пред својом кућном 11 марта 1917 год. војници 39 пука непозната имена.

14) Тодору жену Микаила Милановића из Мрча на 11 места убодена ножем пак сечена по парче и на послетку је пушком убита пред својом кућном, а дете на њој мртвој сисало 24 сата 11 Марта 1917 год. војници 39 пука бугарског.

15) Цвету ћерку једногодишњу Тиосава Милановића из Мрча бодена и сечена докје умрела 11 марта 1917 године војници 39 бугарског пука.

16) Станисаву једногодишњу ћерку Микаила Милановића из Мрча на 5 места проболи ножем пак је напослетку убили пушком 11 марта 1917 год. војници 39 бугарског пука.

17) Марију ж. Уроша Савића из Мрча боли ножевима пак секли по парче меса и напослетку је пушком убили 11 марта 1917 годиие, пред кућном војници 39 бугарског пука.

18) Стана кћи Сретена Гилића из Мрча избодена ножевима и остала неспособна 11 марта 1917 год војници 39 пука.

19) Сара ж. Крсмана Савића из Мрча бодена и сечена пак на послетку убита пушком 11 марта 1917 год. војници 39 бугарског пука.

20) Персида ж. Василија Савића из Мрча бодена и сечена ножевима пак напослетку пушком убита 11 марта 1917 год. пред својом кућом, војници 39 пука.

21) Султану кћи Крсмана Савића из Мрча затворена у кућу пак кућу запалили те у кући жива изгорела 11марта 1917 године војници 39 бугарског пука.

22) Јеросиму жену Раденка Савића из Мрча целу је изболи ножем пак сечена по парче и напослетку пушком убита 11 марта 1917 год војници 39 бугарског пука.

23) Кадеву шестогодишњу ћерку Раденка Савића из Мрча на 12 места убодена ножем и остала неспособиа 11 марта 1917 год. пред својом кућом војници 39 бугар пука.

24) Наталију ж. Гвоздена Савића из Мрча прободена ножем на 12 места и онеспособљена 11 марта 1917 године у своме селу пред кућом, војници 39 пука бугарског.

25) Насту жену Милутина Гилића из Мрча сву је изболи ножевима пак је затворили у кућу запалили и у кући жива изгорела 12 марта 1917 год. војници 39 пука бугарског.

27) Ратко двогодишњи син Јевтимија Гилића из Мрча избоден ножевима пак затворен у кућу, запалили кућу те жив изгорео 12 марта 1917 год. војници 39 бугарског пука.

28) Милицу једногодишњу ћерку Јевтимија Гилића из Мрча боден ножевима пак бачен на ватру те жив изгорео 12 марта 1917 год. војници 39 бугарског пука.

29) Софијану жену Јевтимија Гилића из Мрча држећи дете у наручју кроз дете су је ножевима изболи и онеспособили 12 марта 1917 године војници 39 бугарског пука.

30) Благомир Филиповића из Мрча боден и сечен пак на ватру бачен те жив изгорео 11 марта 1917 год. војници 39 бугарског пука.

31) Станку ж. Благомира Филиповића из Мрча бодена ножевима сечена по парче, горена ватром пак бачена на ватру те изгорела 12 марта 1917 године у Мрчу војници 39 бугарског пука.

32) Радоша двогодишњег сина Благомира Филиповића из Мрча на 5 места прободен ножем, горен са ватром, пак бачен у кућу пак кућу запалили и у кући жив изгорео 12 марта 1917 год у Мрчу, војници 39 бугарског пука.

33) Станојку шестогодишњу ћерку Благомира Филиповића на 11 места убодена врхом бајонета пак сечена по парче, бачена на ватру те жива изгорела 11 марта 1917 године у Мрчу војници 39 пука.

34) Станију жену Ранђела Филиповића из Мрча на неколико места убодена врхом бајонета и остала неспособна 11 марта 1917 године војници 39 пука бугарског.

35) Александру сина Ранђела Филиповића избоден ножевима и остао неспособан, војници 39 бугарског пука.

36) Султану жену Милентија Филиповића из Мрча рањена пушком у главу и онеспособљена, војници 39 пука бугарског.

37) Вујка мати Благомира Филиповића кад је видела пораз њене фамилије цркла је од страха у Мрчу 11 марта 1917 год од војника 39 пука бугарског.

38) Богдану ћерку Драгојла Гилића из Мрча бодена и сечена по парче пак затворена у кућу те жива изгорела 11 марта 1917 год. у Мрчу војници 39 пука бугарског.

39) Милана двогодишњег унука Драгојла Гилића на 13 места убоден ножем пак бачен на ватру те жив изгорео 11 марта 1917 год. у Мрчу војници 39 бугарског пука.

40) Јелику жену Зарка Гилића из Мрча затворена у кућу пак запаљена кућа те жива изгорела 11 марта 1917 год. војници 39 бугарског пука.

41) Цану кћи Драгојла Гилића из Мрча на 10 места убодена врхом бајонета пак

затворена у кућу запалили кућу те жива изгорела 11 марта 1917 год. у Мрчу војници 39 бугарског.

42) Миладина Ивића из Мрча везан пак бивен и на послетку убит пушком 1 Марта 1917 год војници 10 регименте Аустриског пука.

43) Милицу жену Миладина Ивића на неколико места убодена ножем и остала неспособна 11 марта 1917 год у Мрчу војници 39 бугарског пука.

44) Дикомира трогодишњег сина Миладина Ивића из Мрча на 10 места убоден врхом бајонета, пак бачен на ватру те жив изгорео 11 марта 1917 год у Мрчу војници 39 бугарског пука.

45) Сенију шестогодишњу ћерку Миладина Ивића избодена ножевима на неколико места и остала неспособна 11 марта 1917 године војници 39 бугарског пука.

46) Милуника жена Светислава Минића из Мрча избодена ножевима пак је затворили у кућу те жива у кући изгорела 11 марта 1917 год. војници 39 бугарског пука.

47) Олгу кћи Јована Минића из Мрча избодена ножевима и остала неспособна 11 марта 1917 године војници 39 бугарског пука.

48) Гвоздена кћи Профила Мијатовића из Мрча бодена и сечена пак бачена на ватру те жива изгорела у кући својој 11 марта 1917 године војници 39 бугар пука.

49) Стана жена Профила Мијатовића из Мрча избодена ножевима и остала неспособна 11 марта 1917 године војници 39 бугарског пука.

50) Раду жену Љубомира Мијатовића из Мрча бодена и сечена пак бачена на ватру те жива изгорела 11 марта 1917 године у Мрчу војници 39 бугарског пука.

51) Стевку жену Милорада Радовановића из Бачића, бодена ножевима пак бачена на ватру те жива изгорела у кући жива 11 марта 1917 године у Мрчу војници 39 бугарског пука.

52) Радосав једногодишњег сина Милорада Радовановића из Бачића на 13 места убоден ножевима пак бачеи на ватру те жив у кући изгорео 11 марта 1917 године у Мрчу војници 39 бугарског пука.

53) Јулка осмогодишња кћи Милорада Радовановића из Бачића на 13 места убодена ножем пак бачена на ватру те жива изгорела 11 марта 1917 године у Мрчу, војници 39 бугар пука.

54) Росу кћи Милорада Радовановића из Бачића на осам места убодена ножем па у кућу затворена и кућа запаљена те у кућу жива изгорела 11 Марта 1917 године у Мрчу војници 39 бугарског пука.

55) Анисија Милојевића из Лукова стрељали код његове куће војници 10 рате 11 ополченског пука 11 Априла 1917 године.

56) Бранка Симића из Трешнице стрељан на планини Треска командант 39 бугарског пука 15 марта 1917 године.

57) Лазар Лазаревић из Трешнице стрељан на планини Треска командаит 39 бугарског пука.

58) Јанићије Марковић из Трешнице стрељан на планини Треска 13 марта 1917 године, Командант 39 бугарског пука

59) Милорада Гавриловића из Миочића стрељан пред кућном 13 марта 1917 год, војиици 39 бугарског пука.

60) Гвоздена Милановића из Требиље, дављен за гушу бивен пак пушком убивен у Бачићу 13 марта 1917 године, војници 39 бугарског пука.

61) Милована Урошевића из Љутове убит пушком на његовој њиви где је орао 17 марта 1917 у Љутови војници 25 драгоманског пука.

62) Диму Гаића из Лукова стрељан пред својом кућном, 11 марта 1917 год у Лукову војници 25 драгоманског бугарског пука.

63) Сибина Вукоичића из Лукова на пет места прободен ножем па пушком убит 13 марта 1917 године у Калиманцу, војници 10 регименте аустриског пука.

64) Аксентиа Костића из Сеоца исекли на парчета 13 марта 1917 год у Калиманцу 10 регимента аустријанаца.

65) Милорада Лукића из Сеоца на 10 места убоден врхом бајонета па убит пушком у селу Сеоцу 14 марта 1917 године војници 10 регименте аустријске.

66) Проку Глигоријевића из Сеоца убивен пушком 14 марта 1917 године у Сеоцу војници 10 регименте аустријанаца.

67) Микаило Јовић из Сеоца убивен пушком на Бабичком брду 14 марта 1917 године војници 10 регименте аустријска војска.

68) Драгомира Јаћимовића из Лукова глувонемог убивен пушком више куће у потоку 14 марта 1917 године војници 10 регименте аустријанаца.

69) С. жену Рафаила Г.* из Штаве после 7 рођених деца увели је у цркву Штавску и силовали 10 војника из 39 бугарског пука 12 марта 1917 године.

70) Влајка Костића из Параде у бегању ранили пушком у ногу-бутину и онеспособили 14 марта 1917 године у планини Ранковици, војници 25 драгомански бугарски пук.

71) Тодосија 18тогодишњег сина Мијата Милашевића из Љугове стрељан 14 марта 1917 год у Мерђезу војници 11 регименте аустријанаца.

72) Јанка Стојадиновића из Бабице стрељан 14 марта 1917 године, у Мерђезу војници 10 регименте аустријанаца.

73) Петра Милисављевића кмета села Бабице стрељан 10 октомбра 1917 године у Мерђезу, кандидат Димов 11 рате 11 ополченски бугарски пук.

74) Недељка Радисављевића из Бабице ударен мотком по голом трбуху 35 пута пред општинском судницом и пред свим народом ове општи. 14 Октомбра 1917 године Ђира Пауновић Бугарски војвода планинске дружине.

75) Гвоздена Савића из Мрча ударен са коцем по голом трбуху 42 пута пред општ. судницом и целим народом ове општине 14 Октомбра 1917 године Ђира Пауновић Бугарски војвода.

76) Уроша Савића из Мрча, ударен по голом трбуху 63 пута коцем, и то везана, пак дављен за грло, набивана цев од леворвера у уста -пред општинском судницом где је и цео народ од општине био скупљен, Ђира војвода Бугарски са друговима Михаилом Бучинским, Талалановим и другим 18 Октомбра 1917 год. у Лукову.

77) Милошина Младеновића из Жељева везали руке на плећа по голом трбуху 53 пута пред целим народом гди је био скупљен пред општинском судницом 18 Октомбра 1917 године Ђира Пауновић бугарски војвода са друговима.

78) Бадана Радоичића из Лукова везана га ударали коцем по голом трбуху 37 пута пред општинском судницом и народом кои је био скупљен пред општином 18 Октомбра 1917 године, Ђира Пауновић бугарски војвода планинске дружине.

79) Миладина Костића из Параде везана га ударали по голом трбуху 53 пута мотком 18 Октомбра 1917 године пред општинском судницом и народом који је био скупљен 18 Октомбра у Лукову, Ђира Пауновић бугарски војвода са друговима.

80) Милентија Милића из Штаве везана га ударили по голом трбуху и куд је замашио 49 пута тако и кундаком по глави 10 пута 18 Октомбра 1917 године пред Штавском црквом у селу Штави. Ђира Пауновић са друговима Бугарима.

81) Сретка Томића из Штаве везана га ударали мотком по целој снази пред Штавском црквом 18 Октомбра 1917 године у Штави Ђира Пауновић бугарски војвода са друговима.

82) Богомира С. Митровића из Штаве сакатог у руку и ногу од гранате, везана га коцем по глави рукама леђима и трбуху ударили 41 пут пак му цев од леворвера

набивали у уста, 18 Октомбра 1917 године пред Штавском црквом, Ћира Пауновић бугарски војвода са друговима.

83) Стевана Митровића из Штаве стара 80 година везана га ударали са коцем по трбуху 43 пута 18 Октомбра 1917 године пред Штавском црквом.

84) Данче С. Митровића из Штаве везали га са каницом и ударали коцем по целој снази куд су замашили 39 пута 18 Октомбра 1917 године пред црквом Штавском у селу Штави, Ћира Пауновић бугарски војвода са друговима.

85) Василија Митровића из Штаве везали га каницом па коцем ударали правећи од две једну док набројили 33, пред црквом Штавском у селу Штави 18 октомбра 1917 год Ћира Пауновић Бугарски војвода.

86) Секулу Прокића из Штаве били га мотком по глави док му крв потекла на нос и на уста 18 октомбра 1917 године, у селу Штави Ћира Пауновић Бугарски војвода са осталим друговима.

87) Роса жена Милентија Милића из Штаве везану је са мотком ударали 31 пут 18 октомбра 1917 године пред црквом Штавском Ћира Пауновић бугарски војвода са друговима.

88) Веселина Радисављевића из Бабица безали га пред кућом пак га истерали на Бабичко брдо на 10 места уболи ножем па га убили пушком на истом брду 11 Маја 1917 године, војници 10 роте 11 ополченског пука.

89) Јована Томића из Сеоца на 15 места убоден врхом бајонета пак стрељан на брду „Ћелавици“ 12 маја 1917 године, војници 10 роте 11 ополченског пука.

90) Љубомира Јевтића из Сеоца стрељали на брду „Ћелавици“ 12 маја 1917 год, војници 10 роте 11 ополченски пук.

91) Станику жену Мирка Костића из Требиље бивена је мотком, штапом, чизмом 23 октомбра пред општинском судницом отога је и умрела, Српски Ппоручник Јован Булаић кад је био са бугарске стране њихов поверилац.

92) Злату ж. Миладина Миленковића из Требиље бивена је корбачем, мотком, чизмом док пала у несвест 23 октомбра 1917 године пред целим народом ове општине у Лукову, Бугарски поверилац Јован Булајић ппоручник са његовим друговима.

93) Стојану ж. Јанићија Стојадиновића из Бабице био је са мотком, штапом, чизмом док се обезнанила пред општинском судницом и народом целе општине 25 октомбра 1917 год. у Лукову, Бугарски поверилац Јован Булаић ппоручник са друговима.

94) Владисава Стојадиновића из Бабице везиво га био кундаком од пушке апсио па га интерниро 26 октомбра 1917 год. у Лукову пред целим народом ове општине који беше тада на скупу. Бугарски поверилац Јован Булаић са друговима.

95) Игњата Милићевића из Лукова везана га био са што доватио као марву 27 Октомбра 1917 године пред општинском судницом у Лукову и интернирао га бугарски поверилац Јован Булаић са друговима.

96) Тодосију Марковићу из Лукова запало му кућу и све друге зграде, и узео му 3.000 динара Бугарски поверилац Јован Булаић са друговима.

97) Алексија ж. Петра Илића из Пораде био је са мотком 31 пут пред целим селом 13 августа 1918 године, у Поради, Денчо ХристовXI взвод 10 рота 23 зборна дружина.

98) Станицу жену Тиосава Миленковића из Пораде ударена је са мотком по стомаку 23 пута 11 агуста 1918 године у селу Поради Ристо Иванов II взвод 10 рота 22 зборна дружина.

99) Јанићија Гавриловића из Штаве везана га били мотком по целом телу док су га оставили полу мртва те је и сада болестан 18 октомбра 1917 године пред Штавском Црквом у Штави, Ћира Пауновић из Струмице-Македонија Бугарски војвода са друговима.

Да су заиста зверства верно описан у овом Списку, тврди Суд и одбор општине Луковске

Но 173
15 Декембра 1918 г. (П.Н.)
Луково
Делов.
Мил. Радоичић

Председник Суда и одбора
Вујадин Степановић
Чланови:
Драгољуб Миливојевић
Огњан Миловановић
Одборници
Вукоје Милићевић
Благоје Милисављевић
Вукадин Нешић
Доброније Николић
Данче Васић
Аврам Трифуновић

АС, Комисија за..., кут. 11а

163.

Др Р. А. Рајс, професор Универзитета у Лозани – Врховној команди српске војске

СУРДУЛИЦА
Извештај поднешен Врховној команди Српске Војске од
Д-р. Рајса
доктора природних наука-професор Лозанског Универзитета, и тд.

Мала варош Сурдулица стекла је једну жалосну славу у Србији, због страховитог масакрирања, извршеним у њој од стране Бугара. То је билаједна станица на путу изгнанства, кроз коју су пролазили несретни Срби, одвојени у бугарско ропство.

Да би овој књижици оставили прави истинит изглед и сву оптуженичку моћ, ми је доносимо без икаквих коментара, у њеној правој форми.

Сведочсње Алексе Јанковића, 69 година, Аксентија Томића, 65 година; Михаила Момчиловића, 45 година; Јована Марковића, 53 године; Косте Јанковића, 40 године; Маринка Станковића, 66 година; сви из Сурдулице. Њихова сведочанства су: лично потписали: „Три грађанина Сурдулице, била су убијена од Бугара: Сима Момчиловић, 26 година – шумар; Живко Аранђеловић, 18 година и Мика Стојановић 25 година, чиновници. Они су убијеии 1-XII-1915. г. Бугари су позвали све мушкарце од 18-50 година и све су затворили у Општиискоj Судници. Увече, Бугари су изабрали између њих, петорицу од којих и три напред поменута. Двојица су успели да се спасу. Три остала су везали и одвели у шуму. Двојицу су убили кундацима. Сима Момчиловић био је мучен целе ноћи до ујутру. Сломили су му руке и ноге, и одсекли му уши. Сами бугарски војници причали су после тога по вароши, како су мучили жртву.

2 или 3.000 лица из околине или доведени из далека, убијени су сви у Сурдулици. Сведоци их нису могли пребројати, било их је сувише. 7. децембра 1915, седам учитеља су убили на путу близу вароши, а Бугари су наредили сурдуличанима да их сахране. Ови су могли опазити да су лешеви ових несретних људи били стрељани

пошто су их најпре много мучили. 10. децембра 18 њих доведених из Скопља, били су убијени у Врлој Реци. Осам дана доцније, увек на истом месту, 18 људи из Прилепа, и једно дете од 13 година били су убијени. Да становници не виде шта се дешава на том месту, забранили су Бугари пут преко Врле Реке. 23. децембра 1915, Бугари су довели једног адвоката из Призрена, родом из Књажевца, са својом ћерком старом 16 година. Њих су преко ноћи убили 7. децембра 1915, 140 људи доведених из Лесковца, побили су у долини Дубока Долина. Убијали су их у групама по дванајест, са ударима бајонета. Наморали су цигане из околине да их сахране. Међутим неколико жртава овог убиства, нису сахрањене, и њихове лешеве су пси разнели. Пред Дубоком Долином је била стална стража и забрањивала прелаз преко ње. Почетком јануара дошао је ред на њих дванајесторицу из Врање, одмах за њим, других шест су их следили. Током месеца јануара доводили су у групама око њих 300 из Прокупља, Куршумлије, Лебане, Приштине, Лесковца, Ниша и т.д. Неки пут је било мање људи – мушкараца-али су групе биле увек најмање 120 лица. Такве су групе стизале сваког дана од месеца јануара па до марта. Те људе, које су доводили у Сурдулицу, нису све убијали. Једна нарочита комисија је решавала о њиховој судбини. Ову комисију су сачињавали: Нестор Симонов, потпоручник 42-ог пука и командир одреда, Тодор Витанов, наредник 10 чете 42-ог пука, и Пејов, болничар исто из 42-ог пука. Председник комисије је био Симонов. Војници-извршиоци масакра-припадали су 42-ом пуку, а командир њихове чете био је потпоручник Стојан Јуруков, у исто време и командант места у Сурдулици. Убијали су их у Врлој Реци, у Дубрави, у Стојковој Шуми, у Дубокој Долини, у Калиферу и у Радињевој Бари. 40 таоца су убили у Влашком Долу у Врлој Реци нађено је свештеничко одело. Сведок Станковић могао јс видети, из своје крчме, која се налази у средини вароши на путу, све што се дешавало, а нарочито довођење таоца. Бугари су му забранили да гледа кроз прозор, кад они долазе, и да ноћу пали лампу. У ствари, увек су ноћу, после 10 часова масакрирали, и кад је поворка осуђених пролазила испред Станковићеве кафане.

Пошто су доста поубијали, војници су најзад одрекли послушност да и даље муче људе-жртве. Најзад је комисија тражила од Д.Д.Д. бугарског да пошаљу македонске комите, да би продужили безумље. После кратког времена стигоше и комите предвођене Трајком Поповим из Скопља. Они су имали специјалну мисију да убијају жртве, појављивали су се само ноћу. Војници су задавили у селу Полому неког Тому пред његовом женом и децом.

70 људи из среза је регрутовано као војници-радници. Када су Бугари полазили хтели су повести све људе са њима, међутим њихов префект их је спречио у томе, објашњавајући им, да је то забрањено условима капитулације. Сви становници, људи и жене, били су опљачкани и тучени.

Први председник општине био је Таса Станков из Трне. После њега Крста Мекоз из Ћустендила. Овај последњи узимао је на превару људима новац и због тога је био кажњен 6 месеци затвора. Трећи председиик био је Иван Василов, који се боље опходио од ранијих. Последњи председник био је Нинко Јарков. Он није био рђав, али је узимао новац од становника. Општински деловођа био је Стојан Георгијев, један врло рђав човек, и који се врло рђаво опходио са народом. Наређивао је да се секу општииска дрва и продавао их у своју корист. Од становника је узимао све што му се допадало и никад није плаћао.

Све животне намириице: дрва, жито и т.д. биле су реквириране. Некад су давали реквизиционе бонове, али су најчешће узимали без бонова. Ти бонови никад нису били исплаћени. Тако Бугари нису ништа платили за оно што су узели.

Употреба српског језика билаје најстрожије забрањена. Становници, код којих су нађене шајкаче или српске књиге били су тучени или интернирани. Српске књиге су

биле заплењене. У месецу јануару 1917. године варош је била опкољена војницима и шеф полиције приморао је становнике да потпишу у школи једну изјаву у којој се тврди да су Бугари. Тада је шеф полиције био Најдан Констатилов из Ћустендила. Да би узели дрва, Бугари су срушили куће следећих лица: Илије Ђорића, удове Тодора Ристића и Занке Ристе Крстића. Људи жене и деца били су приморани да раде на одржању путева. Чак и жене државних чиновника морале су исто да раде без плате и хране.

Сведочење Османа Ђурића, 65 год. и Мустафе Хамедовића, 65 год. обадвоје цигани из Сурдулице. Обадва сведока су ми изјавила да су Бугари приморавали цигане да закопавају побијене, али ови двојица мисле да су Бугари такве цигане довели из Бугарске. Ова последња претпоставка не изгледа ми тачна, јер Цигани, који су ме пратили на месту масакрирања у Дубокој Долини, између осталих и два горе наведена сведока, изгледа да су врло добро познавали места где су Бугари закопавали своје жртве.

Сведочења Стојана Спасића, 35 год., председника Врањске Општине; Димитрија Микића 42 г. Луке Петровића 25 г. Тасе Стајића 58 год. сви из Врања, г- ђе Олге Кушаковић, 28 г. из Београда, избеглица у Врању:

„28. децембра 1915. год. пошла је прва партија интернираних пешке преко Трна за Софију. Када су ти људи стигли у Сурдулицу, Бугари су изабрали њих 17 највиђенијих и побили су их. Те жртве, од којих 15 из Врање, јесу: Мита Милић, шеф одељења у монополу; Ђорђе Петровић, трговац; Јанча Вучковић, трговац, Аритон Пантазијевић, благајник Банке; Мита Ложичковић, чиновник Државног Монопола, Душан Калчић; Ђорђе Цупара, трговац; Коста Ђорђевић, порезник; Мика Младеновић трговац; Благоје Илић, фабрикант из Власотинаца; син Манета Чаче, шегрт; Тома Миленковић, кројач; Миливоје Стаменковић; Аритон Мирковић исто и три попа околине Врања: Поп Тома, Поп Манојло и Поп Стаменко Стојковић. 23. јануара 1916. г. дошао је пуковник Петар Калкаџијев, командант 42 пука, и исте вечери заповедио је да се интернирајући 6 грађанина од којих су четворица била убијена у Сурдулици. То су била Тома Микић, 54 г. судија (туберкулозан) Тома Ђурђевић, председник Првостепеног Суда у Смедереву, Тома С. Михајловић, трговац и Тома Зафировић, народни посланик из Врања, болестан одједне болести срца".

Христифор Цветковић, 30 г. из Лесковца сведочи: „Ја сам био сведок са још 80 људи у Сурдулици 6. децембра 1916. год. за време пута нису нам дали ништа да једемо и били смо тучени без престанка. У Сурдулици довели су нас у Дубоку Долину поред главног друма. Били смо сви завезани и војници су нас тукли својим бајонетима. Ја сам добио два ударца, али сам ипак успео да се некако одвежем и да се спасем. Видео сам многе од мојих другова који беху већ зверски убијени".

Прегледао сам тако овог човека и констатовао сам ожиљке од два ударца бајонета. Поред тога констатовао сам да је Зафировић тада добио један јак нервни потрес због потреса које је тада видео. Он више не може да говори – док се не запита.

У пратњи поручника арт. Жарка Поповића, из штаба артиљерије Моравске Дивизије, заједно са мојим сведоцима из Сурдулице и неколико Цигана, пошао сам и ја у Дубоку Долину. То је једна јаруга доста дубока али тесна кроз коју протиче један поточић када пада киша. Свуда сам констатовао да је земља не баш много раније померана тако да ствара мала уздигнућа. Требало је подићи само сухо лишће које их покрива, копати мало и видети штата земља скрива. Наредио сам Цигаиима да отворе један од тих уздигнућа. Пошто смо извадили кости од најмање 5 лешева, од којих једног свештеника кога смо познали по остатцима одела, и пошто смо открили такође остатак одела једног сељака, констатовао сам, да та рака садржи још једну велику количиину костију других лешева. Констатовао сам такође да неколико великих камена покривају раку, од који су многи попрскани крвљу као да су џелати своје жртве убијали камењем и бацали у раку. Цигани су ме уверавали, да ови несрећници нису сви још ни били мртви када су бацани

у раку и убијани камењем. Нико од становника Сурдулице није смео тада да се приближи Дубокој Долини. Стражари са пушкама чували су улаз у Долину. Моја су обавештења о догађајима у Сурдулици потврђена једним тајним писмом Ивана Димитрова, шефа Врањског Округа, упућеног Министарству Унутрашњих Дела и Министарству Здравља у Софији, које је датирано 23. марта 1916. г. под бројем 903 и чија је копија предата српским властима од стране једне девојке из Врања дактилографкиње, која је била запослена у Врањском Начелству.

Пошто је критиковао држање војних власти у своме Округу, начелник окружни који изгледа да је био поштен човек, револтиран дивљаштвом својих земљака, говорећи о догађајима у Сурдулици, каже у томе писму:

„Можете да се уверите према свима званичним документима раније изложеним да сам ја био противан илегалним интернирањима, не само интернирању Зафирова, него и свију осталих као што ми је дужност налагала. Додајем да су ме пуковник Калкацијев и мајор Илков спречавали врло често да вршим своју дужност и своју власт у округу који ми је био поверен. Међутим ја сам увек радио у духу споразумевања. Сведоцима могу доказати да сам тражио у два маха, посредством једног „фелдвебела" и једног поднаредника, да се не чини грешка и да се Зафиров не интернира, зато што је болестан, врло болестан од реуматизма, једне тешке болести, као што је то констатовала комисија, одређена од стране од истог Илкова, у којој је био Д-р. Марков, санитетски капетан у 2/3 болници. Марковје издао Зафирову једну званичну потврду. Не треба заборавити да су пуковник Калкацијев и мајор Илков становали у кући пок. Зафирова а исто тако и ја. 23. јануара ове год. Зафирова су одвели у Сурдулицу, место врло добро познато Врањанцима и Лесковчанима, – без да су дозволили његовој жени да му спреми потребне лекове и одело. У Сурдулици, и ако је имао једно моје специјално писмо за полицијског чиновника Георгијева, пустили су га да се одмара мало на путу а затим су га одвукли у смрт. Те исте вечери пуковник Калкацијев није хтео да прими мог секретара. Он је тада лумповао код мајора Илкова. Обадвојица су прославили нелегално интернирање Зафирова. Његов животје био одржаван само инјекцијама и сваког се часа очекивала смрт.

Додајем да се стидим да говорим о томе како је „фелдвебел", као одговор на моје тражење да не дира Зафирова, извадио своју сабљу и претио ми је подижући сабљу изнад моје главе и главе болесног старца који је био прикован за свој кревет. То је генерал Кутинчев оквалификовао као „задатак врло добро схваћен и енергично извршен".

Ја сам тврдо убеђен да-и ако су мотиви оних који су наређивали интернирања- били патриотски и опомена-интернирање је вршено нелегалним начином и да су се интернирани убијали да би се скрило то нелегално интернирање, да би се силовале жене и ћерке интернираних и да би се њихова добра Између осталог изјављујем да кривице Калкацијева, Илкова, капетана Димкова, поручника Храмова, командант-официра Антонова, командант-официра Зурева, фелдвебела Алексе Попова из Цариброда, војника Хане Манолова-Батпазарски, детектива Георги Хопова и.т.д.….да све њихове кривице – ја понављам, фатална су за Бугарску и да ће те требати најмање 10 година да би сс поправило сво зло које су они учинили Бугарској, и у име Бугарске. Иста злочинства су извршена и у Нишу о чему сам ја већ поднео извештај Главној Врховној Команди, Господину Председнику Министарског Савета и Вама лично Господине Министре, и тражио сам једну брзу и непристрасну анкету. Нико тада није хтео да ме чује. Ја Вам стављам на расположење један исцрпан извештај оизвршеним зверствима, убиствима, паљевинама, извештај који садржи тачна имена, – дела и датума.

Ја бих морао да Вам саопштим специјалан случај који сам чуо у Лесковцу, случај потврђен догађајима у Власотиицу и овде, и то да је Благоје Илић Мумциски, који има своје фабрике у Врањској Бањи, Лесковцу и Власотинцима, а који има и своју породицу у Карлову од којих је један чак и бугарски мајор, био је убијен. Илић, који је био врло

богат, није се бавио политиком. Он је носио увек са собом 100- 120.000 лева поред сата, прстења, кутије за цигарете и других ствари од вредности. Све му је то било украђено у Дубокој Долини, о којој је народ овде певао песме и на жалостјош ће их певати. И овај човек, пре но што је требао бити убијен, хтео је да да Бугарском Црвеном Крсту пола милиона лева да би спасао свој живот. Али су бугарски војници више желели да украду за себе 100 или 120.000 лева за које су били сигурни да се налазе код убијеног. Знам да међу нашим војницима има људи који, противно интересима Бугарске, њене храбре војске, направили су овде милионе и милионе. Између ових има један известан потпоручник Ђуруков, садашњи командант Сурдулице.

Пуковник Калкацијев, личио он, казао је чиновнику Карађову следеће речи које много кажу: „Да ја узимам, ја крадем! Видите у овој соби има много дивана и на сваки по један ћилим. Све је то покрао мој брикадни пуковник Кирилов". Ове речи Калкацијева, изговорене у пуковниковој кући, потврђене су ми од стране Карођова код мене у присуству потпуковника д-р. Павела Везечева и ја сам их поновио лично пуковнику Кирилову. Према предњем ви и сами можете да судитс овдашње прилике. Ја Вас уверавам да су два наша војника, од оних који су присуствовали страхотама Сурдулице, пореметили памећу – а друга двојица су умрли од нервних криза. Познавајући добро, врло добро ову атмосферу ја сам чинио у неколико махова све што сам могао да је променим, да бих спасао интересе земље, у споразуму са вишим властима.

Ја нећу никад заборавити речи које сам чуо из уста фелдвебела Попова, увече 23. јануара ове године, пред целом породицом пок. Зафирова и пред његовим братом: „Многе сам ја српске главе котрљао, котрљаћу и твоју!"

Исти начелник, у једном другом врло интересантном писму, упућеном Генералу-инспектору Моравске области у Нишу, 2. фебруара 1916. године, говори о једном другом интернираном -по његовом мишљењу неправилном- који је такође био одведеи у Сурдулицу. каже цитирајући 20 примера нелегалиих интернирања:

„9. Трифун Митов, преко 50 год. скоро сасвим слеп и болестан. Дигнут из свог кревета и ако болестан, чим је отишао у Сурдулицу морао је понова да легне."

О свима овим догађајима, које је Бугарски окружни начелник Димитров навео о Сурдулици а првенствено држање његових земљака је једна страшна оптужба против ових. На тај иачин он потврђује исцрпно сведочанство мојих сведока као и многе моје констатације. Он наводи иста имена која сам и ја покупио на лицу места. Он тврди у свом рапорту о полицајцу Георгијеву у Сурдулици, док међутим моји сведоци тврде да је шеф полиције у њиховој вароши био Најдан Констатииов. Димитров назива Георгијева просто „полицајцем". Он је вероватно био потчињен Констатинову или, пошто су Бугари често мењали своје чиновнике, он је могао бити у Сурдулици пре или после Констатинова.

Начелник наводи такође, оптужујући и они били главне личности у злочинима учињеним у околини Врања и то: Пуковник Калканцијев и мајор Илков.

Тако моја анкета доказала ми је да је ова оптужба потпуно истинита. У целој околини Врања и Лесковца наилазио сам на ова два имена. Обојица су припадали 42 пуку, страх и трепет у овом делу Србије Калкаицијев је био командаит пука а Илков командант 3 батаљона. Имаћу прилике да у другим мојим извештајима, наићем на недела ова два човека. Верујем да њих двојица сигурно међу свим Бугарима, имају највише злочина на души. Димитров говори такође о Димкову и Хранову. Обојица су ми познати из личне моје анкете, о њима ћу говорити у моме извештају о Врање и његовој околини. Димков капетан у 3 батаљону 42 пука и Хранов поручник истог пука, припадали су групи Д-р. Сапунцијева, среског лекара и Д-р. Васиљева, батаљонског лекара, а сви су сачињавали комисију за интернирање са седиштем у Врање. Та комисија је интернирала многобројне становнике овог дела Краљевине.

Димитров даје детаље о хапшењу и убиству народног посланика Зафировића о коме говоре и моји сведоци из Врање. Он тврди да је он боловао од реуматичног оболења зглобова, док Врањанци тврде да је имаоману срца. Обе стране могу имати право, јер се зна да реуматично оболење зглобова у већини случајева изазива срчануману. Бугарин такође наводи фабриканта Илића, поменут од моји сведока, додајући да је овај понудио пола милиона лева Бугарском Црвеном Крсту да би откупио свој живот. Његова опаска да су војници претпоставили да узму за себе 100-120.000 лева које је Илић имао код себе, него ли Краљевски дар једној хуманој установи, поражавајућа за морал Бугарских трупа.

Тако из моје личне анкете потпомогнута документа из Бугарских извора, излази:

1. Бугари су убијали много људи у Сурдулици. Сведоци цене да их је било 2-3000.
2. Жртве Сурдуличке довођене су са свих страна. Тројица су свега били из Сурдулице.
3. Убиства су вршена на следећим местима: Врела Река, Дуброва, Стојкова Шума, Дубока Долина, Калифер, Радићеве Баре, Влашки Дол.
4. Ови мученици нису били сасвим мртви када су их закопавали, и који су могли показивати знаке живота, дотукли су их камењем у самој раци.
5. Начином извршења ових убистава на лицу места руководио је командант места, потпоручник Стојан Ђурков и специјална комисија састављена од потпоручника Нестора Симинова, наредника Тодора Витанова и болничара и Рејова, – сви су припадали 42 пуку.
6. Пуковник Петар Калканџијев, мајор Илков, обојица из 42 пука, лекари Др. Сапунџијев и Др. Васиљев слали су људе из Врање да би били убијени у Сурдулици. КапетанДимков. ПоручникХрановсарађивалисунаовомодвођењу.
7. Тешки болесници били су убијени у Сурдулици.
8. 70 људи из Сурдулице било је интернирано.
9. 200 младића из истог среза регрутовани су за Бугарску војску као регрути радници.
10. Све су реквирали а ништа нису плаћали.
11. Чиновници и војници Бугарски богатили су се на штету Српског живаља.
12. Српске комите су биле уништене.
13. Српска црква је била претворена шизметичку цркву.
14. Бугари су уништавали приватне својине.
15. Становништво је морало да ради бесплатно за непријатеља.

Београд 7/20. децембра 1918.

Р. А. Рајс

АЈ, МУП КЈ 1919-1941, 14-2/2

164.

Резервни капетан I кл. Д. А. Барбуловић, иследник у Канцеларији места у Скопљу

Рађено 21 децембра 1918 год.
у канцеларији места у Скопљу,

САСЛУШАЊЕ
бив. акт. ппоручника бугарске војске Васиља Ђаконовића.

Зовем се Васиљ Ђаконовић, бив. акт. ппоручник бугар. војске, родом из Скопља, стар 26 год. нежењен, писмен, неосуђиван али био под судом за давање положаја непријатељу.

„ У почетку 1917 год. ја сам био на служби у Скопљу и још тада сам изгубио поверење мојих старијих, јер сам се био заузео за српске фамилије: професора Марковића, кројача Трифуна Чучића и још једне госпође са петоро деце. Ја сам интервенисао у команди због њиховог интернирања. Због тога сам био кажњен са 3 месеца затвора и за 2 године немам право на унапређење.

За време мога боравка у Лесковцу -око 10 дана- видео сам да су бугарски војници пљачкали и узимали из кућа и дућана шта су и колико хтели, и да су им то војне власти гледале кроз прсте. Није ми познато да је за ово време ма ко од грађана убијен.

Тад је у Лесковцу био као командант места командант бригаде пуковник Златанов, који је свима нама официрима саопштио поверљиво наређење Врховне Команде да толерирамо ако који бугарски војник учини какво насиље или злочин и да увек таква дела заташкамо.

По наређењу саме команде узимато је из трговачких радњи све што би било за војску: пиринач, масло, паприку и т.д.

По наређењу из дивизије иста чета и мој вод митраљеза имали смо отићи у Врању.

На путу из Лесковца до Врање пролазећи поред села војници су пљачкали и палили куће. Не спомињем се како су се звала та села, јер нисмо остајали у њих дуже већ је то било у пролазу.

На другом или трећем нашем преноћишту када смо требали да кренемо стигла нас је једна повећа стража војника који су терали једну гомилу људи. Било је неколико младића од 17 и 18 год. а било је и стараца преко 60 год. Са њима је била и једна стара жена. Било их је 25-30 душа. Спроводник је предао једно писмо од команданта Златанова команданту чете капетану Марапчијеву. У писму је било наређено да се сви ти људи одмах побију. Капетан Марапчијев наредио је те су ови људи и та жена одведени изван села и сви затворени у једну плевну-кошару. Затим је лично он наместио митраљез и из истог пуцао кроз плевну. За време паљбе један је пробио плевњу, извукао се и побегао низ поток. Кад је паљба свршена четири мушкарца међу којима један дечко и она стара жена изашли су из кошаре. Само је један од њих био рањен. Сви остали у плевњи били су поубијани.

Ови несретници молили су, клечали, љубили су земљу пред капетаном да им опрости живот. И ја сам молио нарочито за оног дечка, говорећи капетану, да је случај и судбина хтела да остану живи, па да их не убије. Али капетан није хтео да чује изговарајући се на наређење већ је наредио да се и они стрељају. У томе моменту ја сам ону жену одгурнуо у страну и показао јој да се склони иза неких кошара. Она четворица кад су видели да им нема помоћи почели су да бегају на две стране по двојица али су убрзо били побијени пушчаним зрнима. Њихове лешеве су понели у ону кошару. Тада онај капетан примети бабу која је од страха застала иза једна кошаре па нареди те и њу убише.

Све ове лешине биле су поливене гасом па затим запаљене у оној кошари а порушене су и друге кошаре те је грађе и остало бачено на ватру и на тај начин ватром су спаљени сви они лешеви.

Овог дана нисмо отпутовали већ сутра дан.

Не знам како се зове то село. Оно је у планини на једном платоу.

Услед оваквих недела ја сам долазио у сукоб са капетаном – командиром и он је у Врању тражио те сам смењен и упућен сам код Немаца на курс. На курсу сам био свега шест дана па је дошло наређење те сам отишао у Скопље.

Никада за све време рата па ни за време побуне у Србији, ја нисам учинио ништа што би било противно ратном праву. Никакав злочин нити пљачку нисам наредио ни извршио.

Све што сам казао истина је и потпуно тачно, а ја жалим што су све моје забелешке нестале и уништене, а из њих би се видело да сам ја бележио све злочине чињене у Србији које сам видео.

Напомињем да они побијени нису имали код себе никакво оружје и да су по оделу судећи били све сами сељаци али нисам могао познати нити знам из кога су краја били.

Васа Ђаконовић

Саслушао и оверава иследник
рез. пешад. капетан I кл.
Д. А. Барбуловић.

АС, Комисија за..., кут. 1

165.

Драгиша Стефановић, начелник среза власотиначког – Начелнику округа врањског

НАЧЕЛНИК СРЕЗА
ВЛАСОТИНАЧКОГ
Бр. 2879
29-X1M918. г.
Власотинце

Начелству окр. Врањског

Према постојећем наређењу, а на основу прикупљених података, част ми је поднети Начелству следећи извештај о силовањима, која су бугари извршили за време окупације у повереном ми срезу:

1) Октобра месеца 1915. год., један бугарски војник I телефон. одељења 41. пеш. пука, силовао је Т., кћер Зарија П* из Калне стару 9 год.

2) 10. Марта тек. год., бугарски војник Никола Добриков из 5. брдске батерије, са Црног мора, силовао је С. кћер Јана Р.* из Црне траве, стару 19 год.

ц) 16. Марта 1917. год., један бугарски војник силовао је Р. кћер пок. Петра С.* из села Ломнице, тада стару 10 година.

д) Октобра мес. 1915. год., бугарски војници силовали су Љ. жену Драгутина М. С.* и С. уд. Милоја Р. С.* из села Свођа.

е) 1915. год., бугарски војници силовали су Н. жену Владимира Н.*, С. жену Пејче С.*, В. жену Димитрија С.* и И. жену Илије М. К*, све из Добровиша; извршиоци ових дела непознати су.

ф) 1917. год., бугар. војници силовали су: С. ж. Никодија К.*, и том приликом

узели су јој 25. наполеона; М. ж. Милорада З.* и М. жену Михајла А.* из Добровиша; извршиоци ових дела непознати су.

г) Приликом повлачења, бугарске војске тек. год. бугарски војници Трифун Н. силовао је М. уд. Мике М.* из Гаре, помоћу Гане Н. такође бугарског војника, који је М. држао.

х) Такође су бугарски војници силовали Љ. кћер Николе Ј.* из Гаре.

Под /. част ми је послати начелству 14 саслушања оних лица, која су силована са списка и сликом силоване Р. кћери пок. Петра С.* из Ломнице.

Начелн. среза,
Драгиша Стефановић

АС, Комисија за..., кут. 11а

166.
Извештај о стању у округу пожаревачком за време бугарске окупације од 2. 1. 1916. до 22. 9. 1918. године

Округ пожаревачки
за време окупације Бугара од 2 Јануара 1916 до 22 Септембра 1918 године

I

Говор г. Кирамицијева 25. Јануара 1916. год. Грађани су на овај збор звати тобошом. У 10 часова сала пуна грађана. Тада је г. Управитељ у главноме рекао ово: „да ће он штитити нашу личну имовину и сигурност, ко би нас у том правцу нападао, томе су његова врата свагда отворена на жалбу; да је моравско по историји бугарско; да смо ми постали поданицима бугарским „во вјеки вјеков" (ту трупне ногама као да га неко царне); „ко би покушао, да се томе противи или буни, томе ћу „шију да заврнем" (опет трупне ногама) показујући још руком, како ће шију да заврће, да ће се бугарски закон и над нама, као новим поданицима бугарским применити". Међу тим закони бугарски, над нама нису примењивани. Закон је за нас био воља његова и бугарских војника.

II

II ги Говор Управитеља.

У почетку фебруара управитељ је позвао други збор на који је поред грађана позвао и грађанке. Тада је у главноме казао ово: Најстрожије препоручио нам да уништимо слике Краља Петра и Престолонаследника; да уништимо све списе и књиге који нас подсећају на српство; ко то не учини, биће интерниран. Обраћајући се госпођама рече им: да он има доказа, да су се оне одале блуду, и да он то неће трпити, за то, која би женска хтела то да чини, треба од њега, да узме књижицу (лист), иначе ће бити кажњена. Треба знати да су на овом скупу биле најотменије госпође и госпођице.

III

Регрутовање војника вршено је по срезовима од Новембра месеца 1916-те године а регрути су послати у Софију 1917.

Регрутовање је ишло врло тешко. Многи су регрутовани, побегли у шуме а њихове су куће попаљене, фамилије мучене а многе и интерниране. Највећи број побеглих, био је из среза млавског и омољског. Они, који су регрутовани, већином су ишли преко Пожаревца за Осипаоницу под заставом бугарском а одатле за Ниш, опкољени наоружаним војницима бугарским.

При прелазу преко Мораве многи су од њих скочили у воду и удавили се, а неки сишавши на суво, почели су бежати па су нашли смрт од куршума бугарских. Прет-

поставили су смрт у води и од куршума бугарских, него да буду војници бугарски. К овоме додајем и ово, један који је од набирне комисије регрутован побегао у шуму, његову су кућу запалили а оца му тукли и мало дете у колевци. Отац његов вели: „није ми жао куће, кад ми се врати син, ја ћу другу саградити; није ми криво ни мене што су тукли, али што су ми моје унуче тукли, то им никад нећу заборавити.“

IV

Претрес за српски новац. 14. Марта 1917 год од 6 часова изјутра, лупао је добош по вароши и малама, да грађанство несме излазити из својих кућа до даље наредбе. Одмах после добоша војници, по пет шест наоружани улазили су у домове вичући „паре бре мајку вам српску.“ Претресали су по орманима фијокама, креветима таванима подрумима нужницима, и сва места прекопавали, која им се учинила сумњива, чак и дечије колевке. Мушкима су шлајпике вадили из џепова а жене до кошуље скидали, то су исто радили и са сељацима и сељанкама, који су незнајући за ову наредбу у варош долазили. Што су код кога од српских пара нашли узели су. 17 ог у 4 часа по подне ова је наредба дигнута, али и после те наредбе 18-ог сви су са села долазећи претресани и паре им одузимане. Претресали су и госте кафанске Петра Чоловића касационог судију, Мијајла Душманића апотекара и Милана Стојадиновића адвоката. Тада је у хотелу био председ. општине, Мандовски (бугарин) и видећи тај цинизам бугарских војника, удаљио се из хотела.

После неколико дана, лупао је тобош, позивао грађанство да иде у командантство и прими одузети му новац натраг. И грађани су ишли и примили онолико, колико су војници дали, а они су давали мање него што су узели. На жалбу грађана, да је од њих више узето командант је лаконски одговорио „ми верујемо нашим војницима“ и с тим је по бугарским појмовима правда задовољена.

V

Претреси.

Прстерес за новац био је разбојнички а и остали њихови претреси свагда су вршени са грубошћу, скоро сваки десет дана. Час за оружје и ако је за оружје већ толико претреса било, час за брашно, кукуруз, жито, пасуљ, лука, маст и све што су за исхрану нашли. Сваки артикал имао је свој претрес и ту није било никаквог правила, шта ће се узети и шта оставити, војници су то одређивали по својој вољи.

Ти чести претреси производили су у грађанству, велику узнемиреност и страх. А страх од претреса увећан је једном наредбом Радославова, по којој је сваки војник, могао убити, сопственика, земље, куће и авлије, на којој би се нашло ма какво оружје, без да тражи одобрење од свога старешине. Наравно таква наредба имала је значај да је војник могао убити кога је хтео, па тако је и било. У то доба пада и убиство Јанка Кобиљанина из Пожаревца, честитога старца од 80 година. Њега су војници око 10 часова ноћу извели из куће убили и новац му узели. И ако је власт бугарска знала његове убице она против њих није ништа предузимала. Кад је деду Радославову примећено да је то једна варварска наредба, он је одговорио: „само се тако могу укротити шумадиске свиње.“

VI

Убиства у округу,

Међу приватним злочинима убиство је највеће а код бугара оно је најмање. Многа су убиства они извршили, али ја ћу се задржати само на убиствима у срезу млавском, у коме је била највећа касапница српских глава. Ја их нећу моћи по именце описати, али сам се потрудио да обележим све творце њихове.

Међу првима, био је командант места Иван Бојацијев резервни поручник из 51-ог пука, по професији учитељ из Видина. Овај господин убио је преко 60 лица, међу којима нађенаје у гробуједна жена са дететом у љулци на леђима. Он је те своје жртве затварао, а ноћу изводио и убијао. Својом руком тукао је корбачем сељаке и сељанке. Он је одузимао српске књиге и спалио. Ишао је ноћу са рударским фењером и домаћим ципелама, да се не примети и прислушкивао на вратима и прозорима свих бољих кућа да чује шта се говори. Извршена убиства правдао је разлогом: „ја чистим Балкан од хајдука". Његови су ревносни помагачи били: Василије Митев а нарочито кандидат Живков из 51-ог пука на жалост и он је такође био учитељ. Потпуковник Тујиков убио је 10 људи. Један младић из овога броја, кад су војници упрли своје пушке на њега, узвикнуо је: „Удрите, али мојом смрћу нећете спасти Бугарску." Помоћници Тујикова били су Баруснов, Писамов, Стојанов и Мавдаров сви из 32-ге допунске дружине. Писамов је једне ноћи извео из затвора једну девојку од 16 година и силовао је, а како је чуо да ће га она тужити, друге ноћи је извео и убио.

Својим зверствима горе именоване надмашио је мајор Христов са својим помоћником двадесетогодишњим потпоручником Бракаловом, убио је 250 људи и раселио Рановац, Кобиље и Кладурово. Никола Ђуншијев, убио је 130 људи. Од свих ових злочинаца био је највећи Бракалов, он није ништа имао човечанског код себе. Оног истог дана, кад је расељено Кобиље, он је око 3 часа изјутра извео апсанике Петровачке 57. на броју и све их поубијао у атару села Кнежице, на месту званих „Бела Вода", међу њима налазио се и Миладин Миљковић, председник општине Шетоњске, брат уваженог учитеља Илије Миљковића из Петровца и овај је при напереним пушкама на њега узвикнуо: „оваком се правдом дао Бог, спасла Бугарска." Због овог узвика његовог војници тргоше пушке па га заклаше. Аустриски капетан Стањек и Читрскес из IX-ог географског оделења, сликали су све поубијане код Белих вода. Остаје да споменем још једнога зликовца, он се зове Жеков, један од последњих команданата у Петровцу. Он је у вриску и писку затворених налазио уживања и трудио се, да за њих изнађе највећа мучења. Од јаука затвореника суседи команданства, били су принуђени, да напуштају своје домове, а од силног тучења њиховог и сад се виде трагови по зиду од њихове крви. Овај крвник најзад завршио је у лудници. Да би се свет још више заплашио, они су секли главе поубијаних, носили кроз варош и остављали на улазу у Команданство да би их долазећи свет могао видети.

VII

Покушај тражења изјаве да смо бугари.

Неки војни историк Арнаудов, који се издаје за доцента Универзитета Бугарског, у сваком броју „Моравског Гласа", писао је, да је све до Мораве бугарско. Како су му за то оскудевали историјски податци, он је, да те недостатке попуни, прибегао другом средству, на име: отпочео је на окупираној моравској територији, да путује и држи предавања: да су њени становници потомци старих моравских бугара, а после предавања од њих узимао потписе на то и штампао у „Моравском Гласу".

Такве изјаве, узео је од грађана из Врање, Лесковца, Ниша, Пирота, Алексинца и Зајечара. Тога ради, дошао је и у Пожаревац у почетку Марта 1918. године. Чувши за то грађани, били су узнемирени. И доиста то су били наши најтежи дани. На сам дан предавања у 1/2 11 часова пре подне Ст. Максимовић адвокат послао је једног трговца ка г. Управитељу Бајчеву, да му у име његово изјави: да он са својим пријатељима, никакву изјаву неће потписати, да таква изјава Бугарима неће ништа користити, а он би, кад би је потписао у очима самих Бугара био подлац, а према Србији издајник. Тај изасланик Максимовићев одмах је отишао ка г. Управитељу и ово саопштио. Како је канцеларија г. Управитеља била преко пута „Гранд Хотела", пред којим је стајала

једна група грађана, то је Управитељ упитао тога изасланика: „зашта су ови људи пред „Гранд Хотелом“, нашта му је овај одговорио „дошли су због те изјаве“ а у хотелу има их још више. „Г. Управитељ је овластио изасланика да му каже, „да се ни од кога потпис мимо његову вољу неће тражити.“ Изасланик, вратив се од Управитеља, саопштио је то Максимовићу и Душманићу апотекару. Око 1/2 12 часова мајор Тихинов саопштио је такође грађанима у кафани: да се неће никаква изјава од грађана тражити. Нећемо ми да дражимо. По говору овога отпало је и оно управитељево, „да се неће, ни од кога мимо његову вољу, потпис тражити.“

Наш историк држао је предавање и доказивао да је све од Мораве бугарско, и ту своју историјску тезу завршио је речима овако: „ова је територија у тренутку кад он ово говори уступљена неповратно Бугарској; да смо ми сви Бугари и ако је око нашег срца од притиска Срба, начињен лед, тај ће се лед отопити и ми ћемо постати најоданији Бугари, какви су нам оцеви и дедови били. Ко неће да буде Бугарин, нека иде преко Мораве. Многи грађани још за време његова говора напуштали су салу, доказ да им је тај говор био одвратан. На улици јавно су протестовали да нису Бугари, а онај остатак, чим је историк завршио своје предавање, јурнуо на врата, бојећи се сигурно тражења потписа. Овако је предавање, држао историк у Градишту и Петровцу, али није покушао ни тамо да тражи потписе.

Овако исто предавање, да смо ми Бугари, држао је раније у „Хотелу Софији“ и г. Ничков сестрић г. Радославова, а при отварању читаонице бугарске и г. Мицков шеф Тајне полиције, а у Цркви поп Вељко Поповић из Видина. На сва та предавања грађани су звати по списку, а под претњом ко не дође, биће интерниран.

АС, Комисија за…, кут. 2

167.
Извештај општине барске о бугарским злочинима

Општина Барска срез Лесковачки окр. Врањски

По заповести Бугарске власти, дошла је једна чета бугарских војника са својим официрма и са једним капетаном у Борје место звано Веселово. Наређено надан 7. марта да сви грађани од 15 година па на више да дођу на збориште место у Веселово ради пријема објаве да се може лако кренути слободно где ко хоће.

На овом месту дошла су 48 лица међу којима су биле и женске.

Од ових лица пуштени су 6 лица да чувају стоку и то већином деце, који ће терати стоку за Лесковац коју су били опљачкали.

Остала лица на броју 42 међу којима је била и једна жена од 40 год, младића од 13-14 година 10 младића, остала лица била су пунолетна. Ова 42 лица натерани су били да уиђу у једну кошару сви везани где су једва стали, и са свију страна упаљени су те су живи изгорели. Викали су у помоћ, нудили новац да се спасу да их не изгоре живе, бугари нису хтели да чују већ су тако живи на том месту изгорели. Пред овима бугари су још дометали сува дрва да што боље изгору.

Од тих 42 лица случајно је једно лице побегло, и то: Младен Николић стар 18 год. и спасао се од смрти.

Био сам на лицу места и уверио се где су доле именована лица потпуно изгорела, тако, да не познаје се готово ништа сем згариште и са свим ситне кости које није могло изгорети. При горењу бугарски војници мешали су ватру 3 дана да би све изгорело да не би се показао никакав траг.

Изгорела лица су ова:

1.	Младен Станимировић	кмет	стар	65 год
2.	Милан Стојковић	председник	стар	40 год
3.	Александар Илић	кмет	стар	38 год
4.	Смиљко Јанковић	земљод.	стар	48 год
5.	Трајко С. Јанковић		стар	18 год
6.	Јован Ф. Крстић		стар	65 год
7.	Алекса Ђурђевић		стар	55 год
8.	Стојилко Станимировић		стар	50 год
9.	Стеван Стојковић		стар	30 год
10.	Младен Илић		стар	30 год
11.	Мирко Манасијевић	земљод.	стар	15 год
12.	Димитрије Марковићземљод.	стар	14 год	
13.	Миладин Пејковић	стар	70 год	
14.	Видосав М. Пејковићсин	стар	25 год	
15.	Младен Стајић	стар	30 год	
16.	Бранко М. Стајићсин	стар	13 год	
17.	Михаило Цветковић	стар	35 год	
18.	Владимир Стојановић	стар	14 год	
19.	Ђорђе Стевановић	стар	40 год	
20.	Цветко Трајковић	стар	32 год	
21.	Милош Живковић	стар	40 год	
22.	Јелена ж. МилошаЖивковића	стара	40 год	
23.	Данча А. Живковић	стар	28 год	
24.	Манасије Костић	стар	80 год	
25.	Милош М. Костићасин	стар	40 год	
26.	Милојко М. Костићсин	стар	30 год	
27.	Анта Васић	стар	30 год	
28.	Горча Јовић	стар	40 год	
29.	Цветко Т. Вељковић	стар	80 год	
30.	Коста М. Станковић	стар	50 год	
31.	Цаја Станковић	стар	14 год	
32.	Бојко Крстић	стар	60 год	
33.	Стојан Крстићбрат	стар	50 год	
34.	Аритон Стојановић	стар	55 год	
35.	Јован Стојадиновић	стар	13 год	
36.	Димитрије Николић	стар	14 год	
37.	Стојан Станојевић	стар	55 год	
38.	Димитрије Јовановић	стар	14 год	
39.	Јанко Љубишљевић	стар	45 год	
40.	Видосав Илић	стар	50 год	
41.	Владимир Стојановић	стар	15 год	

АС, Комисијаза…, кут. 11а

168.
Љуб. Грковић, начелник округа брегалничког, Штип
- Испит сведока о убиству српских војника у околини Штипа од стране Бугара

Рађено 28. децембра 1918. У Штипу

Испит сведока
по кривици Јована Брла и осталих оптужених због убиства

~~1.~~

~~Опште питање?~~

~~Зовем се Ђоше Питовић из Штипа, стар сам 53 године, не осуђиван, ожењен и имам 5 деце, писмен, вере православне.~~

~~2.~~

~~На стварно питање каза?~~

За време српске управе 1913, 1914. и 1915. године био сам коморција општински и мој син Боривоје био је у окружног инцинера Г. Спире ђак, па кад је настала евакуација српских власти и он је са Србима побегао и данас се налази у Француској на школовању као српски ђак.

Кад су српске власти отишле из Штипа, па после два дана, беше пре подне, видео сам са брега од моје куће, где проведоше српске војнике около 100 душа, много је било али колико беше не знам, терали су их од Штипа ка касарни, позади ове колоне српских војника ишли су четници из чете Јована Брла, а видео сам да их дотераше до касарне али после тога куд их отераше не знам, јер се од моје куће не види.

После неког времена чуше се пушке, горе код гробља, по једна али учестано, па се после некога времена и то ућута. После овога чуо сам да се говори по вароши како су поубијани неки српски војници и да је ово убиство извршио Јован Брло, са његовим четницима, али ја то нисам видео, јер сам због сина ми склањао се и седео код куће, бојећи се за свој живот и своје фамилије.

На ово се могу заклети
Писмен
ЂошеПитовић

2. св.

1.

Општепитање?

Зовем се Јордан Паневић из Штипа, стар сам 51 годину, до сада не осуђиван, ожењен и отац 4 деце, писмен.

2.

На стварно питање каза?

Ја сам ступио у општинску службу после неколико дана по одласку Срба из Штипа. Баш је била субота када су Срби отишли, а ја сам ступио у службу дан-два доцније. Биоје председник Балабановић, који је биојош неко време, па га је сменио Ване Филиповић.

Неколико дана по одласку Срба био сам ступио у службу општинску, поубијани су неки српски војници код гробља и наређено је да чистачи, Цигани и Турци иду да их закопају. Ову наредбу издао је председник Мијаило. Кад су ови војници одведени да их поватају, нисам видео, али кад сам чуо да одоше Цигани да их закопају, ја пођем за њима да видим шта је то било. Кад сам дошао на лице места беху почели да копају рупе и ја сам прилазио близу убијених и видео сам да по пет војника леже на гомили,

убијени, једни се претурили на леђа, једни лево и десно, изгледа да су по пет убијани од једном. Беше их 50-60 душа бар се мени тако учинило, беше то грозно видети, мене се смучи и плакао сам, па зато сам одмах са овога грозног места отишао и нисам бројао лешеве, па нисам ни видео ко је наређивао закопавање. Убијени су закопани испод горњег гробља у долини, јер су ту и поубијани. Видео сам да су Цигани скидали шињеле са убијених војника. Самном није од грађана нико био, јер сам нарочито отишао да ово грозно дело видим, како би га доцније могао показа- ти јер сам увек мислио да ће Срби опет доћи.

Нисам видео ко је ово грозно дело извршио, али се после говорило да је ово дело извршио Јован Брло бугарски комитетски војвода са његовим четницима, јер још није била дошла бугарска војска у варош.

На ово се могу заклети ништа
више по овоме не знам, а на
ово се могу заклети
Писмен Јор. Паневић

Присутни грађани:
Фил. Митровић, учитељ
Ђ. Јо. Марковић

Деловођа писар
Драг. Николић

Оверава:
Начелник округа
Љуб. Грковић

Да је овај препис веран оригиналу, тврди начелство округа брегалничког по својој званичној дужности.

К. Бр. 2845
5. јануар 1919. год.
Ш т и п

АЈ, МУП КЈ 1919-1941, 14-2/2

169.

Љуб. Грковић, начелник среза брегалничког, Штип
- Испит сведока о убиству српских војника у околини Штипа од стране Бугара

Рађено 5. јануара 1919. г.
у Штипу

Испит сведока
по кривици Јована Брла и осталих оптужених
због убиства српских војника

1.

Опште питање?

Ја се зовем Милан Сандевић из Врсакова, од пре три године овде у Штипу живим, стар сам 22 године, неосуђиван, без жене и деце, неписмен.

2.

На стварно питање каза:

Кад су бугарске кошаве донеле у град са њиховим војводом Јованом Брлом, био сам овде у Штипу код моје сестре Ванђе жене пок. Мана Прстоловића, јер сам из села побегао због бугараша. Једнога дана, а то је било одмах по њиховом доласку видео сам кад су отерали на гробиште велики број српских војника, које су терале комите,

јер војске није још било и одмах сам помислио, хоће да их потепају, па зато пођем на гробиште, да то видим шта ће бити. Самном је било још деце и ми смо се попели горе више гробља на брег и видео сам ово око 50-60 душа српских војника беше скупљено испод гробља у долу, а бугарске комитеције убијали су их из пушака. Од комита видео сам које ја познајем ова лица: Црни Пане, Нако и Лаза од Толерци, Васко од Балвана и још неки које ја нисам познавао, али сам их доцније изучио како се који зове.

Пошто их све поубијаше, оставише их ту а они одоше у град ја се вратим кући. Они су остали незакопани два-три дана па су их после покопали.

Један од ових убијених је био некако онесвешћен, па је се преко ноћ освестио и сутрадан пође у варош, и на крај вароши сретне га Герасим Ванов четник Брлов и упита га, ко је он и кад је овај казао да је остао жив и молио га да га пусти и да ће га његов отац богато даривати, ако га остави живог, он је онда наредио једноме дечку, из Белог брда, те је отерао овога војника понова на место где су они убијени и из пушке га убио. Ово сам гледао мојим очима. Како се зове овај дечко не знам. На показано се могу заклети

Писати не знам
Милан Сандевић
пот. Драг. Николић

Оверавају:
Присутни грађани
Рад. Т.
Петар Матковић
Деловођа писар
Драг. Николић

Иследник
Начелник Округа
Љуб. Грковић

Да је препис веран оригиналу, тврди начелник округа брегалничког по својој званичној дужности.

Бр. 2045Оверава
5. јануара 1919. године Начелник округа
Ш т и п

АЈ.МУП КЈ 1919-1941, 14-2/2

170.

Начелник среза овчеīољскоī – Комисији за извиђај буīарских злочина

Краљ. срп.
Начелник Среза Овче Пољског
Бр. 170
јануара 1919.
СветиНикола

Комисији за извиђај Бугарских злочина

За време трогодишње Бугарске у овим крајевима у реону овога среза извршени су ови злочини:

1. Јеврема Анђеловића, теж. из села Сончилца, општине немањичке, бив. кмета тога села за време српске управе до 1915. год., човека 70 година, врло честивог грађанина и угледног домаћина, неколико бугарских четника из бугар. комитетске чете, Лазара

Фертига, првог дана надирања бугарске војске, а то ће бити 6. или 7. октобра 1915. год. су извели из његове куће у место зв. „Асанове ливаде“ у атару истога села и убили из пушака. Тело чика Јевремово његова породица укопала је у гробље села Ранчице и гроб се и данас познаје.

Дело убиства утврђује се изјавама: Гаврила Јевремовића из Ранчилца, (види акт бр. 1039), Андона-Дона Ивановића (види бр. 99), Таса Трајчевића (види бр. 127), и извештајем суда општине Немањичке (у 3. и 4. таб.).

2. Ћира Постоловића-Газдовић из Кртова, отац нашег учитеља Тихомира Ћирића из Барбарева, у првоме надирању бугарске војске, од бугарских комитетских четника изгледа једног оделења напред поменуте бугарске комитетске чете, затечен је у Барбареву од ње злостављан и по томе убивен у месту зв. „Мелово“ атару села Барбарево на путу села Патетина, где је и укопан и гроб му се и данас познаје.

Дело овога убиства утврђује се изјавом Јевтима Митковића, теж. из Барбарева и полицијским увиђајем ове власти као и извештајем Суда општине Барбаревске (види бр. 1, 2 и пов. бр. 8).

3. Јованче-Јован Лековић, бив. пољак из села Д. Ђуђанца, ухваћен је у Св. Николи од бив. комитетске чете Лазара Фертиса и затворен у апсану среске канцеларије, где је од четника ове чете и Богдана Смиљевића, четника бугарске комитетске чете, Јована Брла, на најгрознији начин, убијен, његов леш бачен поред реке испред дрвене зграде, где је 3 дана лежао на ледини и тек 4-тог дана на истоме месту поред реке његов се гроб и данас познаје.

Дело ово утврђује се исказима Наца Гичевића (бр. 2990), Дана Стаменковића (бр. 2998), Левка Лецевића (бр. 2995) и Сана Ордевића (види бр. 3015).

4. Андон Миладиновић, свештеник из Барбарева, Алексија Андоновић, пољака из Мечкујевца, Васка, жена Алексија Андоновића, пољака из Мечкујевца, Јумет Абадин, стражар из Св. Николе, један арнаутин из Приштине, коме се име не зна и још 10-15 српских војника заосталих од српских јединица у повлачењу, а чија се имена, јединице у војсци и други ближи подаци досадашњом истрагом нису могли дознати, у првоме надирању бугарске војске, а то ће бити 6. или 7. октобра 1915. године, од бугарске комитетске чете Лазара Фертиса похватани су и у Св. Николи, па прво позатварани у зграду среске канцеларије, а увече истога дана сви изведени више варошице Св. Николе у месту зв. „Гор. Ливаде” удаљеиом од варошице до 2 километра и ту на најгрознији начин сви поубијани убодима пушчаних ножева, а по томе од стране мештана према наређењу чете у истоме месту укопани, сем Васке жене Алексија Миладиновића којаје преко дан од четника исте чете одведена ка Немањици и тамо убијена тако да јој је гроб и данас непознат.

Ова грозна дела утврђују се масом изјава мештана као: Наца Гичевића (бр. 2990), Серафима Димовића, Рецепа Демировића (бр. 3001), Мемеда Ковача, Таира Демира (бр. 3001), Џафера Јашара (бр. 3003) и осталих као и признањем четника Таса Тројчевића (види бр. 127).

Гробови свију ових жртава сем Васкином и данас се познају у месту зв. „Гор. Ливаде” штосеутврђујеувиђајемовевластибр. 3005.

5. Четири српска војиика којима се имена и јединица досадашњом истрагом нису могла утврдити, који беху заостали од својих јединица и од мештана склоњени у једну кућу, при уласку у Св. Николи прве бугарске патроле од 6 војника са једним бугарским поручником којима су имена и јединице истрагом остала непозната, ухваћени су изведени пред среску зграду на сред улице и ту пред свима мештанима који беху сакупљени лупањем звона са цркве од ових војника из патроле исечени су сабљама на мртво име, а по томе њихови лешеви бачени у реку која је у непосредној близини. По једнима лешеве ових мученика однела је река при своме надоласку, а по другима да су укопани у гробље Св. Николско. Ово друго истрага не може још да угврди, што се и чувар пом. гробља из

овога доба налази још у Бугарској као бугарски војник.

Ово грозно дело касапљења наших војника утврђује се: исказима сведока очевидаца Наца Гичевића (бр. 2990), Шерифа Демуша (бр. 2994), Серафима Димовића (бр. 3002), Кана Стримановића (бр. 3013), Мите Михаиловића (бр. 3013), Ивке жене Темелка Димитријевића (бр. 3013) и осталих.

6. Наум Насковић свештеник из Немањице, млад човек и једини од интелигентнијих и отреситијих свештеника овога краја, 25. или 26. октобра 1915. год. у повратку из Штипа камо је био отишао да се види са братом тада бугарским војником у путу ухваћен је и од тога доба о њему нема никаква гласа. Несумњиво је да је Наум том приликом убијен баш од ове исте бугарске комитетске чете Лазара Фертиса која је имала као задатак да потамани све мађедонце који нису хтели да бугарски мисле, а један од таквих био је и свештеник Наум.

Његов гроб до данас није пронађен али да је он убијен утврђује се: изјавом Александра Насковића (види бр. 1038) и извештајем суда општине Немањичке (види 3. и 4. табак).

7. Александар Атанасковић, пољак из Немањица, крајем октобра 1915. год. тек што је се вратио из Прилепа куда је био отишао са српском војском убијен је у селу Немањици по наређењу бугарског комитетског војводе Лазара Фертиса. Гроб овога човека још није пронађен, што је био постављен у њиви која је у неколико махова преорана па тиме сваки видан траг затрвен.

Ово дело утврђује се изјавама: Милана сина Александра Атанасковића (види бр. 2993), Кона Тимовића и Мина Нацевића (види бр. 159) и извештајем суда општине Немањичке (види 3. и 4. табак).

8. Алекса Костић, теж. из Немањице у првом надирању бугарске војске, једно вече од двојице оружаних људи одевених у бугар. комитетско одело узет је од своје куће и негде одведен. О њима ни дан данас није се ништа могло сазнати и по томе вероватно да је убијен несумњиво од четника бугарске комитетске чете Лазара Фертиса, која се је била у то време налазила у околини Немањице.

Ово дело утврђује се изјавом Стојана Костића (бр. 2992) и извештајем Суда општине Немањичке (види 3. и 4. таб.).

9. Илија Марковић тежак из Немањице и бив. председник Суда општине Немањичке за време српске управе до 1915. године, пошто се је вратио из Прилепа куда је отишао са српском војском одмахје од стране бугарских војних власти отеран у Велес и тамо у затвору и под истрагом лежао дуже време. Како та истрага противу Илије није могла да утврди ни једну казнену радњу, Илија буде из затвора пуштен и упућен у своје село Немањицу, на кратко време после овога, а с пролећа 1915. године 15. марта увече Илију је испред његове куће извикао на шор један глас и Илија је тамо отишао и на неколико минута иза куће чуо је се пушчани пуцањ. Његови укућани из страха те вечери и ноћи нису смели да се из куће појаве и тек сутрадан изјутра када су изашли нашли Илију мртва иза саме куће. Његов леш укопан је у гробље села Немањице. Бугарске власти по овоме убиству нису предузимале никакву истрагу. Баш због тога и зато што је Илија био врло ревносан у служби нама одан, лепо српски писао, један од најчеститијих људи тога краја, несумњиво да је убијен од комитетских хорди а са знањем самих власти.

Истрага по овоме делу није могла још да открије учиниоца. С тога, што се главни кривци по свима овим злочинима налазе у Бугарској евакуисани са бугарском војском.

Ово дело убиства утврђује се изјавом: Милана Алексића (види бр. 2976) и извештајем Суда општине Немањичке (види акт 3. и 4. таб.) и изјавом Наца Гичевића (види бр. 2990).

10. Коне поп Андоновић, угледан трговац из Св. Николе у повратку из Скопља за Св. Николу куда је ишао трговачким послом, нестало га је на путу више села Сушице на Цвети 1916. године и од тога доба за њега се ништа не зна, нити се ма шта сазнало за његовог коња на коме је јахао.

Истрага ове власти по овоме делу није још поведена због одсутности главних сведока чијим би исказима добио се правац за успешну истрагу.

По тајанствености извршења и што је пок. Коне био отвореног карактера и увек слободан у критиковању недопуштених радњи власти, ова власт има несумњиво уверење, да је Коне убијен са знањем званичних органа тадашњих власти и да је само због тога овај злочин остао тако покривен.

Дело ово утврђује се исказом Ленке Андоновића из Св. Николе (види бр. 2975) и изјавом Јована Арсића (бр. 2988).

11. Пано Јовановић тежак из Немањице нађен је убијен из бомбе код своје стоке између села Немањица и Макдеша. Учиниоци овога дела као и узрок нису познати. Дело извршено је у времену одступања бугарске војске преко атара ових села. Ово се утврђује извештајем Суда општине Немањичке (види 3. и 4. таб.).

12. Тиме Коцевић тежак и бив. сеоски кмет из села Срмзалине општине Шумадијске, 1918. године приликом одступања бугарске војске убијен је у истоме месту од бугарске војске по наређењу њене команде због тога што је приликом одступања њиховог изашао у дочек српске војске.

Његово тело налази се укопано у гробљу села Сархамзалине. Ово се утврђује изјавом Васе кћери Тиме Коцевића (види бр. 1043).

13. Стеван Поп Андоновић тежак и бив. кмет за време српске управе 1915. године из Барбарева, син убијеног Андона Миладиновића свештеника из Барбарева, по евакуацији српске војске 1915. године у месецу октобру једне вечери од бугарске комитетске чете војводе Марка Иљевског је одведен од куће и убивен тако да му се гроб ни данас не зна, а ни истрагом још не може да се пронађе, што су његови учиниоци одсутни.

Ово дело угврђује се изјавама Санда жене Стеванове (види бр. 1041).

Одкопавање гробова и фотографисање остатака лешева свију жртава од стране ове иследне власти до сада није извршено, што у овоме месту нема фотографа, па нити има лекар. Од начелства среза Брегалничког, моћи ће се лекар добити тек после 18/3 ов. месеца и тада ће ова иследна власт приликом овог стручног вештачења извршити и снимање остатака лешева и ако не буде доцкан доставићс и то Комисији. Част ми је уз овај извештај доставити комисији оверен препис свију акта досадашње истраге с учтивом молбом за извештај да ли ће се од стране те комисије вршити откопавање гробова у коме би случају ова власт откопавање одложила до њеног доласка.

Начелник среза

АЈ, МУП КЈ 1919-1941, 14-2/2

171.
Мил. Ј. Поповић, министар за исхрану и обнову земље - Министарству спољних послова Србије

КРАЉЕВСТВО СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
МИНИСТАРСТВО
ЗА ИСХРАНУ И ОБНОВУ ЗЕМЉЕ
Бр. 1066
28. Јануара 1919. г.
Београд.

Министарству Спољних Послова

На молбу сељана села Дворишта и Криваче у срезу Голубачком окр. Пожаревачком, да им се укаже помоћ као пострадалима у рату, Начелник среза Голубачког поднео је

овом Министарству под 27-XII-1918 год. Но 796, следећи извештај:

„На дан 16 августа 1917 год једно одељење бугарских комита, чија је главна команда постојала у вароши Кучеву, дошла је у село Двориште, овога среза, заишла по кућама и покупило ове женске:

Павлију Пауновић, стару 23 год, Томанију К. Видуљевић стару 30 год, Војку Благојевић, Марију К. Радосављевић, Катарину Т. Видуљевић, Стану В. Видуљевић, Даринку М. Јанковић старе 23 год, Ружу П. Јовановић стару 30 год, Савку Д. Марковић стару 30 год, Даринку Грујић стару 29 год и Станију Јовановић стару 19 год. сви из села Двориште. Извели их ван села и истог дана покрај Туманске реке из пушака побили. Као узрок овоме стрељању наводили су да су ове женске чувале и храниле српске шумске хајдуке. Међутим, пре овога стрељања никаква истрага ни испитивање није вршено над овим стрељаиим женскињама, да би им се зато утврдила кривица и одговорност, већ их без пресуде и саслушања побили."

„После три дана од извршеног стрељања, Бугарске су власти све мештане села Двориште и мушко и женско и мало и велико интернирали у Бугарску, Зајечар и Параћин: њихова имаовина: као стока, храна и.т.д. све је покупљено и кулуком пренето у Велико Градиште» „И од сточетрдесет домова, колико је било у селу, сем два дома остали су све попаљени и до темеља порушени, и порушени са свима принадлежним зградама и зградама у сваком двориште."

„У овој паљевини и отмици ствари учествовали су: Сава Стојанов војни начелник за срез Голубачки по чину фелдфебел, родом из вароши Вратца, Константин Алексијев чинов. држ. имања, родом из Радомира, Стеван Белов окр. шумар, родом из Софије, Геро С. Хинов, акцизни агент, не зна се одакле је; Вељко Станојев бив. порески чиновник родом из Софије, Васиљ Видински срески начелник родом из Видина, Христо Мазлов управник (финан. начел.) пореског одељења родом из Свиштова и капетан Станев командир десете роте четвртог ополченског пука, чија је чета извршила паљевину."

„Сем напред именованих женских, убијени су од Бугарских војника месеца марта 1916 год код Ракове Баре идући за Кучево: Спаса Јовановић, Благоје Јовановић и Јован Ивковић сви из Дворишта који су били тамо позвати да познаду војнике бугарске који су их пре њиховог убијства напали у кућама да их пљачкају.

Верује се, да их ти исти војници бугарски сачекали онога дана, када су по позиву звати за Кучево и у путу их потукли. Изгледа, да је сама Власт у Кучеву овако извела ову ствар. Имена тих војника и јединица непознати су."

Приликом спровода интернираних из Дворишта за Бугарску, бугарске комите, које су спровод вршиле, убиле су у путу августа 1917 год. Христину И. Рајић стару 15 год, зато што је од умора застала од спровода."

Част ми је доставити Вам следеће с молбом на надлежни поступак.

Изволите, Господине Министре, примите уверење о мом одличном поштовању.

МИНИСТАР
Исхране и Обнове Земље
Мил. П. Јовановић

АС, Комисија за…, кут. 2

172.
Гаврило Николић, народни посланик среза јабланичког - Председнику Народне скупштине

Господину Председнику Народ. Скупштине
за Господина Председника

Краљевске Владе

Бугарска управа у окупираним областима наше територије извршила је покољ живља и паљевину њихових домова тако да од преосталог живља седи по рупчагама и колибама немајући ни срестава ни људске снаге да прибави хране и направи домове.

Шта је све урађено у округу врањском и топличком износим бледу слику пустоши само за срез јабланички и то:

у општини	Слишанској убијено је	205 лица а упаљено	473 дома
	Лебанској	181	549
	Медвеђској	156	282
	Туларској	113	291
	Бошњачкој	75	73
	Бојничкој	49	405
	Реткоцерској	54	198
	Косанчићској	31	695
	Бувској	41	300
	ДоњоКоњувачкој	39	220
	Бањској	54	264
	Орањској	23	294
	Равнобањској	14	79
	Оругличкој	19	50
	Бучуметској	14	250

Поред убијених лица и још велики број лежи или се вуче под ранама од удараца бугарских. Деца изгинулих родитеља потуцају се од колибе до колибе тражећи склоништа и кору хлеба, јер немају никога ко би им набавио хлеба и направио склониште. Али како се налази велики број војника свију позива из поменутих крајева, који би могли притећи остатку живља у помоћ и спасти га од коначне пропасти, молим Краљевску Владу да нађе пута и начина да се сви војници из ових крајева отпусте кућама да би нејачи притекли у помоћ, иначе ће ти крајеви остати потпуно пусти. Ова смена не би имала штете по наше војне ствари, јер би се они могли заменити са осталим војницима који се налазе код кућа, а које крајеве непријатељ није опустошио.

Ако би Краљевска Влада била вољна да овој нејачи изађе у сусрет, онда наредбе о отпуштању војника не треба да се оставе <u>ћефу и резоновању појединаца</u> као што је то случај са отпуштенима III позива од којих ни трећина није отпуштена услед чекања некаквих замена, <u>већ телеграфски нареди</u> да се ови војници отпусте. Што се тиче замене, поштрити мере противу војних органа, а и позвати лица, јер се ово врло споро извршује што сам се и сам лично уверио путујући од Лесковца до Београда.

Надам се да ће Краљевска Влада учинити по овоме моме захтеву и да ће остатак

неупропашћеног живља поменутих крајева спасти од коначне пропасти.

3. фебруара 1919 год. у Београду.

Гаврило Николић
народни посланик
за срез јабланички

АС, Комисија за..., кут. 11а

173.

Димитрије Илић, заступник председника суда општине црковничке - Начелнику срези лесковичкоī

Суд општине Црковничке
Пов. Бр. 13
16. Априла 1919. год.
Црковница

Начелнику среза Лесковачког

Према наређењу Вашем од 14. тек. месеца Пов.Бр. 89 Суд ово општински учтиво подноси следећи извештај:

1. По исказима наших из Бугарске враћених заробљеника и интернираних грађана Бугарске власти и војници поступали су са истим као са неком стоком, тукли су их на сваки корак. Живили су 300 грама хлеба за 24 сата, а понекад и без ичега, без простирке и покривке отимали новац, који је имао више новца њега су убили узели новац, са изговором да је почео да бежи.

2. Бугари су вршили злочина дела за време окупације, силовали су жене и девојке на очиглед својих родитеља, убили су двадесет и осам младих човека, запалили су преко (300) три стотине зграде те су изгореле, изнудили су велику суму новац, и однели све одело што је имало грађанство ново и боље, батинали су грађанство за новац.

3. За време евакуисање Бугари су учинили штету грађанству у вредност (166.300) сто шесдесет и шест хиљада и три стотине динара.

4. У исто време шаљу се под /5 комада саслушања исказа.

Деловођа,
Ранђел Стојановић

За Председ. суда
члан
Димитрије Илић

А1, МУП КЈ 1919-1941, 14-2/2

174.

М. Стевановић, председник суда општине разīојнске – Начелнику среза лесковачкоī

Краљ. Срп.
СУД ОПШТИНЕ РАЗГОЈНСКЕ
Пов. Бр. 15
1 Јула 1919. г.
РАЗГОЈНА

Начелнику ср. Лесковачког

Према наредби Пов. Бр. 167 учтиво Вам суд шаље под /. списак Бугарских официра, чиновника и осталих службеника који су вршили злочина дела за време окупације.

Писар,
Душан М. Јовановић
М. Стевановић

Председ. суда

Списак

Официра, чиновника и осталих органа бугарских, који су за време окупације у срезу Лесковачком вршили разна злочинства, над српским живљем.

р.бр.	Име и презиме	чинили звање	Где је вршио злоч. и када	Штајеизвршио
1	Калканиијев	пуковник 42 пука	Лесковац и срез 1915-16	По његовом наређењу вршена су убиства људи од 18-45 год. старости
2	Ме. Антониев	мајор 42 пука	Дто 1915-16. г.	Вршио наредбе пуков. Калкаџијева
3	Ре. Ратков	поручник 42 пука	Дто	члан комисије за интер нирање водник чете која је вршила убиства
4	Ђеорђиев	Дто	Дто	Дто
5	Бајев	ађутант к-та места и п.пор. 42. пука	Дто	Дто
6	БубовТе.	поручник к-нтместагод.	Лесковац и срез 1916-17.	вршио интерн. и за убиства наређења издавао као и уцењуграђана
7	Илков М.	мајор I ви к-нт места	Лесковац 1915-16. год	По његовој наредби побијено 84 грађана гр. Лесковца
8	Попов	мајор 11 пешпука	Лесковац 1916. год.	Вршио насиља при- ликом хватања четника
9	Иван Ђеорђиев	ађутант к-таместа	Лесковац 1917. год	Вршио уцене и интернир.
10	Менахем Таџер	потпук. 42. пука	Лесковац 1915-16. год	Члан комисије за интернир.
11	Петев	мајор 11 пеш. пука III поз.	Лесковац 1916. год.	Вршио уцене грађана
12	Јончев	потпор. 42. п. пука	Лесковац 1916. год.	члан комис. и спров. интер.
13	Динулов	пуков. IIIбриг. рејона	Лесковац 1917. год.	Вршио убиства и уцењивао људе
14	Сарафов	Начелн. Штаба капетан III бриг. рејона	Лесковац 1917. год.	Вршио убиства и уцењивао људе
15	Шопов	мајор 17. пука 1. батаљона	Дто	Дто
16	Стојчев	капетан 42. пука	Лесковац 1915-16. год.	у ср. власотинач. камењем убијао људе, вршио највећа злочинства
17	Нака Андонов	кап. 11 опл. пука из Перушнице окр. Пловдив	Лесковац 1915-16. год.	Лично вршио убијства у лесковачким затворима
18	Михајло Шатојев	начелн. ср. лесков.	Лесковац 1915. год.	члан комисије за интерн. и уцењивао председ. оп.
19	Христо Стојков	Шеф тајне полиц. из Софије	Лесковац 1915-18. год.	Главни кривац свих зала почињених у Лесковцу и ср.
20	Димитров	помоћ. тајнеполиц.	Лесковац 1915-18. год.	Дто
21	ТодорФаћиров	обвезник 1. Сталног пука	Лесковац 1915. год.	Члан комис. За интерн. 1915.
22	Мита Гуцев	члан фирме Бешењи чки из Червен брега	Лесковац 1916-18. год.	Монополисао куповине јужарије
23	Јован Маждраков	финанс. чиновник	Лесковац 1916-18. год.	отимао новац и тукао људе
24	Петко Антанасов	чиновник?	Лесковац 1916-18. год.	силом узимао српски новац и покућанства без господар
25	Јованча Важаров	трговацизСофије	Лесковац 1915-18. год.	Откупљивао јужарију и по његовом оптужењу убијање овд. трговци
26	Христа Доцев	Шеф монопола	Лесковац 1916-18. год.	Вршио уцену грађана
27	Калинов	полиц. писар	Лесковац 1917-18. год.	Нападао породице и Вршио силовања.

Општ. Разгојиска ср. Лесковачки

Списак

Бугарских официра, чиновника и осталих службеника, који су вршили разна злочинства над Српским живљем за време окупације, састављен по наредби начел. ср. ЛесковачкогПов. Бр, 167 од 27-VIов. г.

ред. бр,	Име и Презиме	Којој је јединици припадао	за какво се злочино дело оптужује	Примедба
1	Белчов	Иследник при команди	Уценио Михаила Стевановића	
		града у Лесковцу	изСмрданаса 6000 динара	
2	Тодор Пашев	жандарми	мучили људе, отимали новац,	из села Голема
3	Петар Оризанов	при	реквизицију жита, одела и др.	Кокар-часр.(ок)
4	Стеван Соколов	(окол. управлениje)	вршили за свој рачун. Тукли	Разградска
5	Јордан Димитров	среску	људе када би кога у срп. шај	
6	Бранко Н.	власт у	качи видели и наплату да не	пекар из Лесков.
7	Мита Н.	Лесковцу	би га затварали вршили су у 4 ока	
8	Главни поручник	Командант града у	Уценили Ђорђа Д.	
		Лесковцу	Стаменковића из	
9	Стојков	Иследник при кди	Д. Локошницеса	
		града у Лесковцу	3000 динара	
10	Крум Н.	(млад. подоф.) поднар.	тукао људе и забрањивао да	
		леск. интендантства	са свог имања доносе трешње и др.	
11	Танасије Миленков	Наредник старшија	Уценио Тасу Миленовићаиз	
		Жандарм присp.	Д. Локошнице са 600 динара	
		власти у Лесковцу		
12	Михаило Н.	жандармприсp.	Уценио Тасу Миленовићаиз	
		власти у Лесковцу	Д. Локошницеса 650 динара	
13	Шопов мајор	командант 25 допун.	УценioТасу Миленовићаса	
		батаљона (допал.	1000 динара вршио реквизицију	
		дружина) саседиштем	живине, грожђа, вина и др. прили	
		у Печењевци	ком њихове евакуације под његовом	
			командом тучен народ из ове	
			Општине за кола ради	
			истеривања команд. за бугарску.	

Краљ. Срп.
СУД ОПШТИНЕ РАЗГОЈНСКЕ
Пов. Бр. 15
1. Јула 1919. г.
РАЗГОЈНА
Писар
Душан М. Јовановић

Председ. суда
М. Стевановић

АС, Комисијаза…., кут. 11а

175.
Миливоје Милутиновић, заступник председника општинског суда Калиште - Начелнику среза пожаревачког

Списак

Бугарских чиновника, официра и осталих органа, који су вршили разна злочина дела над српским живљем, за време бугарске окупације, састављен по наредби Начелн. ср. ПожаревачкогПов. Бр. 47 од 24-УП-1919. год.

Р.бр	Име и презиме, . чин и звање	Одакле је родом	За какво се дело оптужује	Примедба
1	ФЕРАД ФЕРАР, поднаредник са службом у Вел. Селу у одреду комитском бугарском. Са њиме су били у друштву редови комите: Сали Н., Митар Н., Ђорђе Н, Раин Н. са још 2-3 редова комита.	Албанац незнасе одаклесу	Дошли у општину Калишку, везали и тукли Драгутина Стрјадиновића из Калишта тадањег председника општ. Калишке, у његовојкући, дотерали га у општ. судницу где га опет испребијали, затим га потерали ка Вел. Селу, где га на половини пута, у месту званом „Гају“ атару ове општине, у једном забрану без наређења старије власти или какве пресуде стрељали 8-VII-1917. год. дању.	

К Пов. Бр. 47
2 Јула 1919. год
Калиште
Деловођа
Мих. С. Марковић

За
Председн. општ. суда
члан,
Миливоје Милутиновић

АС, Комисија за…, кут. 1

176.
Писар Драг. М. Лазић, вд начелника среза рамског – Начелиику окружном Пожаревац,

НАЧЕЛНИК СРЕЗА РАМСКОГ
Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца
Бр. 9064
6. јула 1919. г.
В. ГРАДИШТЕ

Начелству окружном Пожаревац.

Част ми је послати, према наређењу Пов. Бр. 130 од 18 јуна тек. год: списак злочинстава бугарских официра, чиновника и осталих органа за време окупације, у срезу рамском.

Врши дужност Начелника среског писар,
Драг. М. Лазић

1	11 * Никола Н	Редов допун. коњич. ескадрона који се у оно време налазио у Пожаревцу	Из Шутракана у Добруци на сваки начин у Бугарској	Заубиство	На половини пута Острово-В. Градиште у атару општине Вел. Градиштанске новембра месеца1917.	Убио је Јована Стефановића из Острова, кундаком
2	Ннкола Ђумишев	Војвода комита водник 37. шумског вода	Из околине Солуна. Не зна се где је сада	За насилно отимање из кућа станов из Вел. Бреснице 20 оваца, 3 коња, 4 кола и 8000 кгр. пшенице, злостав. грађане	У Великој Бресници 22. септембра 1918. год.	Према становништву општине Велико-Бресничке
3	Дињо Јанев Блогорас	редов 37. Шумског вода	варошицаКавакли Тракијабугарска	заубиство	У Великој Бресници 3. јула 1918. год.	Убио је Албу кћер Милована Јанковића из Велике Бреснице
4	Д емир Адемов	каплар 37. Шумског бугарског вода	Из Житоше срез Прилепски	за самовољно отимање-пљачкање кућа грађанства села Вел. Бресница. одвод стоку и храну од грађана	У Великој Бресници 22. септембра 1918. год.	према грађанству (суда) општине Велико-Бресничке
5	Жика М. Дикић	3. зборна дружина II рота IIIћи пук старшија	из Браћевца околина кулска округ видински	за злостављање и тучу и самовољно отимање стоке и новца	1918. године приликом бугарског одступања	Према Миленку Стојковићу нз Бискупља и Благоју Стојићевићу из Кличевца Стевану Милошевићу Животи Петровићу из Бискупља
6	Димитрије Туврадчински	председник суда општине ђураковачке	из села Хранинлук околина Трнска	за насилно и самовласно отимање стоке и ствари грађ. из Бискупља	Приликом евакуације Србије 1918. год.	Према Радосаву К. Живковићу из Бискупља
7	Војвода Мандарчев	Војвода комитски	Из Скопља не зна се – али живео је у Скопљу	злостављао. тукао п отимао стоку и земаљ. производе	Јуламесеца 1918. год.	према Савки жсни Јована Стојадиновића из Бискупља
8	Јордан Иванов	жандар. наредник	Велес	Нанео је тешку повреду телесну	Јуна месеца 1916. годнне Вел. Градиште	Станоју Ђорђевићу из Вел. Градишта
9	Младен Главински	Срески писар	незнасе	Злостављајући и тукући изнудио новац 1000 лева	1916. године у Десини	Максиму Живковићу из Десине
10	Н. Германов	кандидат	незнасе	нанео тешку телес. повреду	1917. године у Десини	Макси Живковићу из Десине и Станку Андрејићу из Десине

11	Јанча Иванов	пристав. сресни писар	Варне	злостављао, тукао и изнудио 2000 лева	21. септембра 1917. год. у Десини	Луки Давидовићу и Ивану Миловановићу из Десине
12	ВасилијеН.	председник опш. дољашничке Бугарин	Џумаје	злостављао, тукао и изнудио новац	1917-8. године у Десини	Мити Живковићу и Луки Давидовићу и Ивану Миловановићу сви из Десине
13	Васил Пејчев Крдша Каци Гаврило Чанаков Трајко Стојанов	жандарм наредник жандарм	Џумаје Велеса Тетова Велеса	злостављали, тукли и изнудили новац	1917. год. у Десини	Мити Бранковићу из Десине
14	Антон Стојанов	н.поручник	Ћустендила	злостављао, тукао и изнуђивао новац	1918. год.у Раброву	Према грађанима општине рабровске
15	Никола Ђумишев	Војвода комит.	Битоља	злостављао, тукао и изнудио новац и земаљ. производе	у септембру месецу 1918. год.у Раброву	Према грађанима општине рабровске
16	Трифун Н.	редов	незнасе	заубиство	1918. у Кисиљеву	Александра сина Михаила Милорадовића из Кисиљева

Но 9064
јула 1919. год.
Вел. Градиште
Врши дужност Начелника сресог писар
Драг. М. Лазић

АС, Комисија за…., кут. 2

177.
Бож. М. Крстић, начелник среза млавскоī
- Начелству округа пожаревачкоī

Списак

Бугарских чиновника, официра и осталих органа, који су вршили разна злочинства над српским живљем за време окупације, у општинама среза Млавског

р. Бр	Име и презиме	Чин и звање	Одакле је	Какву је дужност вршио	За какво се злочинство оптужује	Где и када је злочинство извршио	Према коме је злочинство извршено
1.	Христов	Мајор	Варна	Као команданту Пожаревцу и Петровцу издао је наређење да се села Кладурово, Кобиље и Рановац интернирају и екзекутирају.	Убиство За паљевину две Изнуда новца у 65.000 д. Убиства Убиству и пљачке које су извршене по његовом наређењу	У атару општине Кнежичке 1917. године У селу Добрњу 1917. год. У селу Добрњу 1917. год. У селу Кладурову приликом интернирања и екзекутирања села 1917. год. У селу Кобиљу и Рановцу приликом интернирања и екзекутирања села по његовом наређењу 1917. године	Милутина Петровића и његове жене Живке из Добрња. Милутину, Стевану, Драгутину и Милану браћи Петровића из Добрње. Јовану Кузмановићу из Добрња. Павла Стојановића, Илије Лазаревића, Иконије ж. Илије Лазаревића из Кладурова као и многих других који су поубијани и опљачкани. Убијени су Милош Ђ. Шатлага и Стеван Драгулић из Рановца, а пљачка је извршена над свима становницима села Кобиља и Рановца у новцу, стоци, оделу, покућству и целокупне покретности која је разграбљена од стране војника комита.
2	Петров	Капетан	Н	Командир чете и командант места у Петровцу 9. Маршеви пук	Убиства	У Кушиљеву 1917. год. У пољу општине Добрњске 1917. год.	Војислава Ристовића из Добрње Божидара сина Радосава Милошевића из Добрња.
3	Димитров	Капетан	Н	Командир 14. Допуне дружине	Злостављање и тешка повреда Безузрочно интернир грађ.	У селу Рановцу месеца марта 1918. год. У селу Златову марта мес. 1918. године	Богосава С. Илића, Милице жене Богосава Илића и Милице уд. Веселина Глишића из Кнежице Извршена над десет лица из села Златова
4	Иван Бојацијев	Поручник	Видин	Командант места у Петровцу и командир чете у 51. пешад. пуку	Убиства Убиства Убиства са вешањем Убиства Убиства Убиства Убиства Убиства	У селу Бусуру 1916. и 1917. год. У селу Вел. Лаолу месеца фебр. 1916. год. У Петровцу 1916. год У пољу општине Петровачке 1916. год. У Петровцу 1916. год. У пољу атара општине Петровачке зв „Умка“ 1916. год. Упољу општине Петровачке ноћу 1916. год. У Петровцу 1916. год.	Петрије снахе Танасија Јанковића, Пауне жене Богдана Бранковића, Руже ћерке Траила Јаношевића и Јована Јоновића из Бусура. Живка Стевана Јосића и Обрада Јеремића из Вел. Лаола, који су ноћу стрељани по његовом наређењу. Мијаила Вујића и Стојадина М. Вујића из Витовнице Милутина М. Живановића из Каменова Танаска П. Јенића и Петра Макуљевића из Кладурова Мите Максића, Илије Ракића, Димитрија В. Костића, Милана В. Костића из Крнија Драгутина М. Радовановића из М. Лаола Ивана Сперлића, Јеремије Станкуловића и Илије Стевановића из Стамнице

5	Карацон	Поручник	Н	Командир 32. доп. Дружине у Петровцу	Убиства Паљев. кућа	У селу Везичеву 11. марта 1918. год. У селу Златову мес. новем. 1917. год.	Тихомира Ђурића, Грозде С. Ђурића, Радојке В. Милића, Кулушје В. Јовановића, Љубице Р. Ивковића и Вељије Милошевића из Везичева Милутину Јанковићу из Златова
6	Крачунски	Поручник	Н	Командант места у Петровцу	Убиства извршена по наређ. мајора Христова види б. 1 ов списка Паљев. две куће, извршена по наређ. мајора Христовавиди бр 1 ов списка	У атару општине Кнежичке 1917. год. У селу Добршу 1917. год.	Милутина Петровића и Живке ж. Милутина Петровића из Добрња Милутину, Стевану, Драгутину и Милану браћи Петровића из Добрња
7	Митоа?	Поручник	Видин	Заступао команданта места у Петровцу а на служби у 51. пешад. пуку	Убиство Убиства	У Мелници у мају 1917. год. У селу Стаменици 1916. год.	Димитрија Д. Марковића из Мелнице Јеремија Благојевић, Илија Благојевић, Маринка Благојевића из Стаменице
8	Писанов	Подпоручник	Н	Помоћник команданта места у Петровцу	Силовање Убиства Злостав. и туча од чега је смрт наступ. Злостављање и тешка телесна повреда тела са онеспосо бљавањем	У Петровцу у затвору 1917. год. У селу Манастирици марта 1918. год. У Манастирици марта 1918. год. У Манастирици марта 1918. год.	Над. К.* ћерком Милована М. из Добрња Анте А. Рајковића, Алексе Ј. Новаковића, Милана П. Кокорића, Павла Јовановића, Адама А. Јевтића из Манастирице Пауна Јенића и Марије ж. Димитрија Николића из Манастирице Симе П. Драгојевића из Манастирице
9	Бркалов	Подпоручник	Н	Подпоручник на служби у 32. доп. дружини и заповедник комита у Петровцу	Убиства Убиство и уцена са 250 д. Убиство и уцена са 2500 Убиство и уцена 150 дин. Убиство и уцена 2000 д. и 8 дуката у злату Убиство и уцена 2.300 д. и 10 дуката Убиство и уцена 600 дин.	У атару општине Рановачке 1917. год. У селу Шетоњу месеца Августа 1917. год.	Владисава Јовића, Милије Илића, Вукосава Миљковића, Анђелије ж. Светозара Здравковића из Табановца Милосава Динића из Шетоња Радивоја Костића из Шетоња Радивоја Станојевића из Шетоња Петра Милорадовића из Шетоња Петра Јовића из Шетоња Светозара Богићевића из Шетоња

					Убиство Повреда тела и уцена са 1500 дин. Злостав. и туча Убиства Убиства Злостав, пљачкање и отимање: новца, одела и др. ствари, који су вршили комити и војници под његовом командом и по њег. наређењу над грађанима села Рановца приликом интернирања	У селу Витовници 1917. У селу Кладурову 1917. У селу Крвију у месту зв. „Бела Вода“ атара општине Кнежичке 1917. и 1918. год. У селуРановцу 1917. год.	Живка ћерка Марка Младеновића Филипа Андрејића из Шетоња Над Драгутином Јанковићем из Витовнице Саве Лазаревића, Петра Станојевића и Милутина Тодоровића из Кладурова Данила Раденковића, Лепосаве уд. Мите Милетића, Милоја Л. Милојевића, Радомира М. Максића, Рајне ж. Станисава Митровића, Јеврема Милића, Веселе ж. Радосава Милетића из Крвија Над свим грађанима и житељима општине Рановачке, приликом интернирања и егзекутирања села Рановца, које је извршено иницијативом подпоручника Бркалова као Заповедника Комита
10	Попов	Подпоручник	Н	Вођа оделења војника за одузимање хране Изуземателне команде	Крађа новца у 4.000 дин Повредателa	У сслу Добрњу 1918. год. У селуЗабрђу 1918. год.	Јована Кузмановића из Добрња Саве Јевремовића из Забрђа
11	Христо Цветков	Подпоруч ник	Н	Подпоручник вођа комитск ечете	Пљачка и отимање новца на путу	На путу при поласку из села Кобиља 1917. год.	Над свим. становницима села Кобиља приликом интернирања
12	Дончев	Поручник	Јамбол	Поручник 4. Коњичког пука	Изнуђивање новца и пљачка	У школи Рановачкој Августа 1917. год.	Од 206 душа који су били затворени у школиу намери да се поубијају
13	Апсанов	Подпоручник	Н	Подпоручник као иследник са комитама	Убиства	У селуДубочки 1917. год.	МаринкаЈанковића, МаринкаПавловића, ТраилаТраиловића, Иконије ж. КрстеПауновића, Иконије ћеркеМаринкаПавловића, Данице ж. СтевеПауновића, Стане ж. ЈеремијаЈанковића и Персе ж. Андреје Грујића из Дубочке
14	Габровски	Поручник	Н	Поручиик на служби у 14. допун. дружини	Убиство	У селу Златову, 18. Марта 1918. год.	Василија Петровића из Златова
15	Жеков	Подпоручник	Софија	Подпоручник на служби у разузнавателном бироу при 32. доп. Дружиниу Петровцу	Убиства Злостављање и бесправ. интернир	У селу Ждрелу 1918. год. У селу Ждрелу 1918. год.	Јована Петровића, Саве Јенића и Калине ћерке Илије Станића из Ждрела Јанка И. Новаковића, Јерине уд. Јована Петровића и Петра Томића из

					Убиства Злостав и повреда тела Убиства	У селу Каменову 1918. год. У селу Кнежици децем. 1917. год. У Петровцу 1917. год.	Ждрела Владимира Милосављевића, Благоја Милосављевића и Ранђелка Милошевића из Каменова Анђслка Стокића, Славка Мишића и Станисава Р. Станојловића из Кнежице Милана П. Вељковића, Иконије ж. Ј. Демића и Јоване ж. П. Рајића из Кладурова
16	Коста Батушев	Фелдфебел		Војно рајони начелник и командант места у Петровцу	Изнуђивање новца у 15.000 круна под претњом смрћу	У Петровцусптембра 1918. год.	Од Милића Благојевића из Буровца, који је био у затвору
17	Ћира Карацов	Старши горски стражар	Н	Горског стражара, као шумар за срез Млавски	Отимање новца	У селуТрновчу 1918.год.	Стојану П. Ивковићу и Ђорђу Јевремовићу из Трновча
18	Раја Иванов	Наредник	В.Трново	Наредник водник комита	Изнуда новца	У селу Кобиљу 1917. год.	Од многих грађана, под видом да их спасе од смрти да их други војници не би поубијали приликом интернирања села.
19	Атанасије Бознов	Наред ник	Нова Загора	Наредник водник комита	Злостављање и вешање многих грађана	У селу Кобиљу 1917. год.	Према вел. броју грађана за време интернирања опш. Кобиљске, као и Анђелка Траила Сурдуљевића из Аљудова
20	Петар Величков	Наредник	Н	Наредник старешина војника у селу Стамници	Убиство Злостављање и повреда тела	У селу Стамници 1917. У селу Стамници 1917. год	Ђурђа Маричића из Стамнице, Јоксима Стојадиновића, Илија Боцановића и Ђурђа Боцановића из Стамнице
21	Христо Свештарев	Наредник	Н	Наредник 9. маршев. пука	Туча, злостављање и изнуђивање новца	У селу Црљенцу 9. и 16. марта 1917. год.	Стојадину Ст. Павловићу из Црљенца
22	Атанас Пермингов	Официр кандидат	Н	председник комисије за изузи мање хране	Туча и злостављање	У селу Црљенца Јуна 1917. год.	Миладина Рајичића из Црљенца
23	Иван Ђетов	Наредник	Н	Наредник старешина војника у селу Вошановцу	Убиство	У атару села Кнежице, Августа 1917. год.	Будимка ћерка Животе Миловановића из Вошановца
24	Никола Ђумишев	Комитск ивојвода	Софија	Као комитски војвода планинске дружине	Убиства Злостављањеи повреда тела Убиства Злостављање и изнуђивање новца Изнуђивање новца	У селу Каменову 1918. год. У селу Кнежици децем. 1917. год. У селу Манастирици у Марту и Априлу 1918. год. У школи Рановачкој Августа 1917. год.	Владимира Милосављевића, Благоја Милосављевића и Ранђелка Милошевића из Каменова Анђелка Стокића, Славка Мишића и Станисава Р. Станојловића из Кнежице Илије Брешића, Никодија Т. Јовића и Катарине ж. Вуице Адамовића из Манастирице Симе Јовановића и Траила Јовановића из Манастирице Од 206 душа који су били затворени у школу у намери да се поубијају

					Убиства Уцена и пљачка у 5.000 дин Злостављање и отимање новца Грозно тучење и мучење	У месту зв. „Бела Вода“ у атару општине Кнежичке 1917. год. У Петровцу 1917. год. У селу Старчеву 1917. год. У селу Црљенцу јула 1917. год.	Никола Голубовић, Јован Голубовић, Јован С. Марковића, Симана ж. Саве Пауновића, Ана ж. Маринка Милошевића, Ружа ћерка Јована Станковића и Паун Јанковић из Рашанца Пери Антићу из Рашанца Калине Т. Павловића из Старчева Благоја Д. Јеремића и Кадивке уд. Владисава Вуичића из Црљенца
25	Атанас Муржев	Комитск ивојвода	Н	Комитски војвода планинске дружине	Туча, мучење и изнуда новцау 700 лева За лишење слободе 20 дана за које време тучен и мучен и кидање меса од тела са кљешт.	У селу Црљенцу Јула 1917. год. У селу Црљенцу јула 1917. год.	Јоване ж. Живојина Вучића из Црљенца Милован С. Митић, Огњане ж.Милована С.Митића, Живка С.Митића, Анђе ж. Живка С. Митића и Даринке ж.Војислава Ж.Митића из Црљенца
26	Вељко Мајданжаров	Војвода комитки	Н	Војвода комитски	Злостављање и туча грађана	У селу Вел. Поповцу 29. Септем. 1918- год.	Милоја Марковића, Богдане уд. Марка Перића, Александре уд. Живана Перића, Стојане ж. Антонија Перића, Благоја Д. Живановића, Јелена уд. Станимира Животића, Милица ж. Михаила Перића, Миље ж. Чедомира М. Миљковића и Саје ж. Јована Радосављевића из Вел. Поповца
27	Димитрије Поп	Подвојвод	Н	Комитски подвојвода	Убиства	У селу Трновчу Октомбра 1917.	Прокопија Ценића из Трновча
28	Димитрије Трандафилов	Поднаредник	Ајчар срез Свиштовски	Поднаредник старешина војника у селу	Злостављање и туча	У селуВезнчеву1918. год.	Масу сељака осуђивао на батинање и тучу
29	Ђорђе Пешев	Поднаредник	Н	Поднаредник старешина војника у Кладурову	Разбојништво	У селуКладурову 1917. год.	Јосифа Лазаревића и Панте Зарића из Кладурова
30	Петар Величков	Поднаредник	Н	Старешина над војницима у селу Кладурову	Убиство са разбојништвом	У селуКладурову 1917. год.	Милана Ј.Траиловићаи Милана Лазаревића убио, а многе грађане на разбојнички начин опљачкао при интернирању села Кладурова
31	Тинча Русев	Поднаредник	Н	Поднаредник водник, комита	Злостављање и тучење старих људи, жена и деце на мацки	У селуКобиљу 1917. год.	Тучени и злостављани многи житељи општине Кобиље приликом интернирања села
32	ФлораТувилов	Поднаредник	Н	Командир одељења у Рашанцу, за Рашанац и околину са војницима из	Паљев. кућа и других зграда	У селу Црљснцу Мар. 1917. год.	Вељка Јовића, Милоша Пантића, Милоша Живановића, Илије Живановића, Стевана Ж. Ђорђевића

				9. маршевогпука	Злостављање, тучаи изнуђивање новца	У селу Црљенцу Јуна 1916. и Марта 1917. год.	Милоша Ђурковића из Црљенца Остоје С. Антонијевића, Стојадина Ст. Павловића из Црљенца
33	Ннкола Ников	Каплар	Н	Комита- војник 9. маршов. пука	Злостав. са проузроков. смрти, вешањем	У селу Буровцу, Септембра 1917. год.	Стојану С. Милосављевићу из Буровца
34	Никола Гоцев	Каплар	Н	На служби у селу Златову војник 14. доп. дружине	Злостављање и туча	У селу Златову марта 1918. год.	Живка Николића, Гора уд. Ђорђа Николића, Миље уд. Милије Николића и Василије уд.Танасија Радосављевића из Златова
35	Тодор Манчев	Каплар	Н	На служби у селу Кладурову старешина војника	Убиство са разбојништвом	У селуКладурову 1917. год.	Стане Радаковић, Јована М. Адамовића и Кате Јована Лазаревића из Кладурова
36	Лазар Христов	Каплар	Село Бело Поље код Белоградчика	Као командир једног одељења у селу Рановцу	Убиства Убиства Злостављање, туча и пљачка новца Злостављање и туча	У селу Манастирици Фебруара и Марта 1917. У селу Рановцу Априла 1917.год. У селу Манастирици Фебруара и Марта 1917. год. У селуРановцу 1917.	Косте Лазаревића, Илије Бицића, Јане ж. Илије П. Вучића и Пауна Драгојевића из Манастирице Љубомира Сулимановића, Илије Н. Сулимановића, Китана Ђорђевића, Петре ж. Марка Богдановића, Марицеж. Трифуна Т. Недељковића, Маријеж. МијаилаБрејића, Марице ж. Ђорђа Колеровића и Симе сина Ђорђа Колеровића из Рановца.Над великим бројем грађана села Манастирице, вршио злостављање и пљачке новца Смиљана ж. Ђорђа Сулимановића из Рановца
37	Стеван Мечков	Каплар	Нова Загора	Каплар- војник 32. доп. дружине	Убиство	У селу Рановцу Јуна 1918. год.	Јовану кћер Јована Сулимановића из Рановца
38	Сима Јанков	Каплар	Н	Старешина војника у селу Старчеву	Паљевин у кућа и других зграда Злостављање, туча и отимање новца	У селу Старчеву Марта 1917. год. У селу Старчеву Марта 1917. год.	Романица М.Илића, Ане Павла Здравковића, Марјана Ђорђевића, Павла Аврамовића, Траила Мијаиловића, Милана Милошевића, Маринка Н. Јанковића, Марице Ил. Трајића из Старчева Миљка М. Трајића, Трајка Васиљевића, Миљка И. Пауновића, Пауна Милошевића, Марице М. Пауновић, Василија Милошевића, Илије Лазаревића и Јанка Лазаревића из Старчева
39	Илија Николов	Каплар	Н	Каплар	Злостављање, туча и отимање новца	У селу Старчеву Марта 1917. год.	Мијаила Рајковића из Старчева
40	Јанош Н.	Редов	Н	Војник 32. доп. Дружине као комита	Злостављање и туча	Уселу Витовници 1917. год.	СтојкаПетровића, Ђорђа П. Јанковића, Димитрија Ђорђевића из Витовнице
41	Никола Николов	Каплар	Н	Као војници у одреду за	Паљевине кућа и	У селу Вошановцу	Илији Максимовићу, Милеви уд.

	Мита Н Ангел Н	Редов		одржавање реда у селу Вошановцу	другихзграда	Сптембра 1917. год.	Лазара Максимовићу, Милутину и Светозару Милосављевићу, Животи И. Милосављевићу, Живану Гвоздићу и Миливоју Ж. Гвоздићу из Вошановца
42	Т????? Н	Редов	Н	На служби у селу Вошановцу	Злостављање и туча	У селуВошановцу 1916. год.	Милосава Миловановића, Угрина Станојевића из Вошановца
43	Вељко Пајданов	Редов	Н	Војник 9. маршев. пука	Повреда тела	У селу Забрђу 1918. год.	Драгољуба Савића из Забрђа
44	Петар Манчев	Редов	Н	Војник коњаник 4. коњич. пука	Убиства	У месту „Дугарице“ атару општ. Кобиљске 1917. год.	Петра Стевића и Марјана Стевића из Кобиља
45	Матеја Јованов	Редов	Н	Војник у селу Кобиљу	Злостављање и туча старих људи, жена и деце	У селу Кобиљу 1917. год.	Велики број стараца, жена и деце тучен батинама на мацки у селу Кобиљу
46	Крачун Паунов	Редов	Н	Као старешина војника у селу Кобиљу	Пљев. кућа и других зграда	У селуКобиљу 1917. год.	Над 49 лица из села Кобиља којима су куће попаљене
47	Рамадан Иев	Редов	Прешево	Војник 9. мар. пука	Убиство и пљачка	У селу Манастирици Августа 1917. год.	Пауна Драгојевића из Манастирице
48	Иван Георгиев и Борис Киров	Редов Редов	Нова Загора Нова Загора	Војници на одреду у с. Манастирици из 9. маршев. пука	Пљев. кућа и других зграда Злостављање и пљачка новаца и одела	У селу Манастирици 1916. и 1917. год. У селуМанастирици 1917. год.	Калиниуд. Јована Адамовића, МилијуНовака Јевтића, ИлијуБицића, Константина Ј.Лазаревића, Пауну Бицићу, Јосифу Мучиловићу, Димитрију Николићу, Ани уд. Грује Димитријевића, Илији. П. Вучићу, Јанку Марјановићу и Алекси Ситићу из Манастирице. Над многим грађанима и грађанкама из општине Манастиричке
49	Иванов Јанко Н.	Наредник Редов	Јамбол Јамбол	Војници-коњаници 4. Коњичког пука	Убиство	У селу Рановцу Јула 1917. год.	Јане ћерке Илије Јошића и Милеве ж. Милутина Јанкуцића из Рановца
50	Коста Костов	Редов	Н	Војник 32. доп. дружине на одреду у Трновчу	Злостав, туча и пљачкање	У селуТрновчу 1918. год.	Данила Благојевића, Димитрија Вуичића и Луке Марковића из Трновча
51	Ахмед Н	Редов	Н	Војник 9. марш. пука	Злостављање, туча и изнуда новцау 250 круна	У селу Црљенцу Марта 1917. год.	Остоји С. Антонијевићу из Црљенца
52	Димитрије Трандафилов	Редов	Н	Војник 32. доп. друж. на служби у селу Ђовдину	Убиство	У селу Ђовдину 1917. год.	Филипа сина Добросава Матејића из Ђовдина
53	Стеван Богојев	Околиски начелник среза Млавског	Видин	Околиски началник среза Млавског у Петровцу	Убиство Убиство Убиство Убиство Пљев. кућа и других зграда	У пољу села Кнежице Августа 1917. У месту “Беле Водс” више села Кнежице 1917. г. У селу Кушиљеву 1917. У селу Добрњу 1917. год. У селуДобрњу 1917. год.	Будимке ћерке. Животе Миловановића из Вошановца Милутина Петровића и Живке ж. Милутина Петровића из Добрња Војислава Ристића из Добрња Божидара сина Радосава Милошевића из Добрња Милутину, Стевану, Драгутину и Милану браћи Петровића, Мијаила Трифу-

					Изнуда новца 65.000 убиство	У селу Добрњу 1917. год. У Петровцу децем. 1916. год.	новића, Кате ж. Луке Добросављевића, Стевана Милорадовића, Радивоја Р. Марјановића, Александра, Тодора и Миланабраће Грујића, Животе Панића, Војислава Ристића и Јована Кузмановића из Добрња Јовану Кузмановићу из Добрња Саву Јеврема Стојиловића из Петровца
54	Роман Трифунов	Наредник полициски старшина	Силистрија	Наредник-жандар надзорник на воденице	Злостављање и туча грађана Убиства	У селу Вел. Поповцу 1918. год. У селу Каменову1918.год.	Стојана Момировића, Божидара Живановића из Вел Поповца Владимира Милосављевића, Благоја Милосављевића и Ранђела Милошевића из Каменова
55	Димча Ж. Фарцанов	Тајни полицајац	Млекарево Село	Тајну полициску службу	Убиство	У Петровцу августа 1917. год.	Петра Д. Тацића из Вел. Лаола
56	Ангел Н.	Редов полицајац	Н	Полициску службу	Злостављање и туча	У селу Вел. Поповцу Марта 1918. год.	Милутина Стојановића из Вел. Поповца
57	Коста Попов	Редов полицајац	Софија	Полициску службу	Злостављање и туча	У селу Вошановцу Децем. 1917. год.	Живојина Ч. Милошевића из Вошановца
58	Анта Н.	Полициски жандар	Н	Полициски жандар у Жабарима	Злостављање и туча у затвору и изнуда 20 дуката	У селу Добрњу у полициском затвору у Жабару	Милића Милутиновића из Добрња
59	Звани Попчић	Жандар полициски	Н	Полициски жандар	Убиство од злостављања и повреда тела	У селу Забрђу 1918. год.	Илија Здравковић из Забрђа
60	Јордан Величков	Старши полиц стражар	Н	Вршио полициску службу у селу Седлару срез Ресавски	Силов. Злостављање и туча	У селу Седлару срез Ресавски 21. Сеп. 1917. г. У селу Златову 20. Септем. 1917. год.	В. ж. Косте Т. * из Златова Лазара Павловића, Милићу Петровићу, Милосава Петровић, Глигорија Павловића, Милице Р. Томашевића и Станке Ј.Јанковића из Златова
61	Дима Зеч	Тајни полицајац	Село Млечев о Нова Загора	Тајну полиц. службу	Пљачка и отимање новца	У селуТабановцу 1917. год.	Живану Маленовмћа, Лазара Миљковића и Станија М. Марковића из села Табановца
62	Звани „Поп“	Жандар	Н	Полициску службу	Злостављање и туча и изнуда новца 250 круна	У селу Црљенцу 1916. год.	Остоја С. Антонијевића из Црљенца
63	Јота Пујев	Државни бирник (порезник)	Н	Вршио наплату пореза по општинама као порезник	Злостав. Пљачка и изнуђивање новца, наплаћивање пореза а не заведено у пореске књижице	У селу Манастирици Јуна и Јула 1917. год.	Јована Т. Вуића, Михаила Т. Савића и готово све грађане из општине Манастиричке приликом наплаћивања пореза
64	Никола Магаров	Полициски жанд.	Видин	Пратиоц порезника при наплати пореза	Злостављање и повреда тела	У селу Забрђу јула 1917. год.	Станка Радојковића из Забрђа
65	Ставра Н. Ангел Марков	Поднаред. Редов	Н Н		Убиства	У селу Мелници и пољу атара Мелничке Маја 1917. год.	Божидара П.Станојевића, Петра И. Голубовића, Магдалина ж.Манојла Бицуљевића,

	Иван Н. Вељко Н. Амед Амедов Тодор Н. и Велимир Нанов	” ” ” ” ”	Н Н Н Н Н				Марија ћерка Јанка Јаношевића из Мелнице Х. ж. Мијаила Ј-Д.* из Мелнице
66	Рафаило Антов	Чиновник	Н	Вршио дужност чиновника у реквизиционој комисији у Петровцу	Силов. Злостављање, туча и отимање новца	У селуТрновчу 1918. год.	У Селу Мелници 29. Маја 1917. г. Стевану Пантелићу, Благоја и Стевана Антића, Вуице Милојковића из Трновча
67	Јања Стојанов	Председ. општ. суда	Софија	Председник општине у Вел. Поповцу	Злостављање и туча грађана	У Вел. Поповцу 1917. год.	Миленка Митића, Станоја Момировићаи проту Станојла Драгуљевића из Вел. Поповца
68	Василије Влајен	Председ. општ. суда	Софија	Председник општине у Вел. Поповцу	Злостављање и туча грађана	У Вел. Поповцу 1918. год.	Гвозда А. Јовичића, Милана Митића, проту Станојла Драгуљевића, кога је гањао што није хтео да буде Бугарин и опљачкао му књижницу у вредности 6.000 дин.
69	Владимир Михаилов	Председ. општ.	Н	Председник општине Ћовдинске	Злостављање, туча и вешање	У селуЋовдину 1918. год.	Томе Радојевића, Милосаве ж. Стојана Миливојевића, Симе Илића и Стојадина М. Милошевића из Ћовдина

НАЧЕЛНИК СРЕЗА МЛАВСКОГ

Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца

Пов. Бр. 202
1. Јула 1919 г.
ПЕТРОВАЦ

Начелник среза
Бож. М. Крстић

АС, Комисија…., к. 2

178.
Жив. Аранђеловић, начелник округа пожаревачког - Министру унутрашњих дела Србије

НАЧЕЛСТВО ОКР. ПОЖАРЕВАЧКОГ
Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца
Пов. Бр. 130
Јула 1919. г.
ПОЖАРЕВАЦ

Господину Министру Унутрашњих Дела

Београд.

На основу Ваше шифроване депеше П. Бр. 21.676 од 1. Јуна ове године – Начелству је част послати Вам у прилогу под./8 извештаје и имена бугарских официра и чиновника, који су вршили разна злочинства над Српским живљем за време окупације.

Начелник округа,
Жив. Аранђеловић

НАЧЕЛНИК СРЕЗА ГОЛУБАЧКОГ
Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца
Бр. Поверљиво
20 Јуна 1919 г
ГОЛУБАЦ

Начелству окр. Пожаревачког

Према наређењу Начелства Пов Бр 130, част мије послати тражени извештај о неделима Бугарских Чиновника, официра и осталих органа, извршеном за време окупације ових крајева у следећем:

1) Христо Попов из Варне, секретар-бирник у Провадији окр. Варненског, био је први срески начелник Бугарски у овоме срезу. За време свога службовања, немилостиво је пљачкао наш народ, хапсио је појединце буд зашто, и за неколико стотина лева пуштао их опет у слободу. Ко би му добро платио, на његовој је страни била правда, па ма он био и главни кривац. При крају свога службовања с јесени 1916 године, извршио је велику крађу кукуруза од народа заједно са тадањим Бугарским Начелником окр. Пожаревачког Страшимирем Кермекчијевем, те су обојица ухваћени и стављени под суд, али су казну избегли.

2) Пантелија Горов родом из села Аслбеглија среза Провадијског окр. Варненског, био је жандармеријски наредник на служби при срезу Голубачком, за сво време трајања окупације. Он је вршио иследничку службу, која се састојала једино у батинању осумњичених, који су, па ма и невини, под ударцима многих батина морали бити кривци, који признају кривицу. Он је био најнемилосрднији и цео срез од њега највише пропиштао, јер је врло мали број оних грађана-људи и жена-који од њега и његових потчињених жандарма нису били тучени и злостављани. Нарочито су у затвору мучени они, који би ма за шта били осумњичени. Он је у септембру 1917 године, са својим жандармима шенлучећи на сеоском путу убио Милована Анђелковића тежака из Житковице. У лето 1917 године, ухапсио је Димитрија Јанковића из Миљевића старог 60 година, који је по његовој наредби у селу и затвору толико тучен, да је од убоја после извесног времена умро. Августа месеца 1918 године, ухапсио је Илију Јовановића из Кудреша, који је по његовој наредби тучен у затвору да призна, да храни сина бегунца заробљеника, који је међу тим тада био у ропству, те је Илија одмах по ослобођењу од тога убоја умро. По његовој наредби тучен је у затвору као осумњичен и притворен за просту крађу Михајло Станковић из Усија, који је од тога убоја после месец дана умро. Сем тога, мноштву грађана ударено је по 25, 30, 50, 100, 150 и 200 батина, а некима и више, све по његовој наредби. Браниславу Д. Филиповићу, Војиславу Станојевићу, Лалку Д. Ивковићу из Браничева, ударено је у сред села, пред њим и по његовој наредби преко 200 удараца мотком, од чега ови младићи дуго времена а и сада болују. За све ово што је Горов учинио, није никад ником одговарао. Народ сматра, да је био највећи тиранин и распитује се, хоће ли му Савезници судити.

Сава Стојанов из Вратце, фелдфебел и бив. командант места у Голубцу, Стефан Белов окружни шумар родом из Софије, Константин Алексијев чиновник државних имања, родом из Радомира, Васиљ Видински срески начелник, Гено С. Хинов акцизии агент, Христо Мазлов шеф финансијске управе у Голубцу, (родом из Свиштова Крумова ул. бр. 5), Вељко Станојев бив. порески чиновник (финансов агент) у Голубцу, родом из Софије и капетан Станојев, командир 10 роте 4 резервног оплченског пука, која је била на служби у Голубцу, сачињавали су веће, које је донело одлуку, да се у Августу месецу 1917 године интернира и запали село Двориште; та је одлука извршена и село је до темеља изгорело, пошто су претходно евакуисане све ствари и мал. Већину

ствари (намештај, веш, посуђе и храну) разграбили су Бугарски чиновници, и све то приликом премештаја и евакуације однели собом, а стоку, кола, сав земљоделски алат и део ствари, Бугарске су власти однеле у Бугарску, јер сељаци, приликом интернирања, нису смели собом понети ни хлеба ни покриваче, због чега их је доста пропало у путу.

Већи део ових чиновника, вршили су јавне разне пљачке, говорећи да су они дошли у Србију само да „печале паре".

Сем овога, један војник из 10 роте 4 оплченског пука, после потписа примирја у Октомбру 1918 године (по новом) приликом повлачења, убио је без икаква узрока из пушке у селу Житковици Станимира Јанковића там. пошто му је претходно отео кола и два вола.

Осим ових Бугарских службеника, чија се имена могла сазнати, у овим су крајевима Бугарске комите и војници, непознатих имена, поубијали ова лица: Спасу Јовановића, Благоја Јовановића, Јована Ивковића, Павлију Пауновић, Томанију К. Видуљевић, Војку Ж. Благојевић, Марију К. Радосављевић, Катарину П. Видуљевић, Стану В. Видуљевић, Даринку М. Јанковић, Ружу П. Јовановић, Савку Г. Марковић, Даринку Грујић, Станију Јовановић и Христину И. Рајић све из Дворишта, Јеремију Митровића из Зеленика (кога је тукао коцем неки Михаило жандарм. наредник од чега је Јеремија после три дана умро); Илију Мијуцића председника општине, Христину Митровић и Ружу Макуљевић из Криваче, и Илку Љ. Ненадовић и Босиљку М. Милетића из Клења.

После закљученог примирја и приликом евакуације ових крајева, Бугарски војници из 10 роте и жандарми, размилели су се по селима и пред собом потерали сву крупну стоку, која им је дошла под руку, пуштајући исту само онима, који би им платили добру уцену.

Других злочинстава од стране Бугара у повереном ми срезу није било.

Сва ова злочина дела која су починили Бугари на територији овог среза, ислеђена су, и сва акта ислеђења по истима послата су „Одбору за извиђање свих повреда Међународног права и злочинима и нечовечностима Бугара" у Скопље, 30 Јануара тек. године под Бр. 262 и 19 Фебруара тек. године под бр. 299.

Начелник среза,
Јов. Јовковић

АС, Комисија за..., кут. 2

179.
Министарство просвете Србије, Ц одељење

С П И С А К
одведених и интернираних свешт. лица из Србије

I У БУГАРСКОЈ

а) У Пловдиву

1.	Аврам Љешевић из	Пожаревца
2.	Иван Атанацковић	" "
3.	Атанасије Илић ђакон	"
4.	Милосав Марковић	" "
5.	Милан Бранковић	" "
6.	Андра Божић "	Жагубице

7. Петар Радивојевић ” Жагубице
8. Стојан Атанасковић ” Скопља

На средини потколенице, ожиљак пречника 0,5 цм са отвореном раном у средини. Велики ожиљак, дубок, овалан, величине 6x10 цм на горњем делу левог листа. Испод браде, ожиљак величине 3 цм, од оштре справе. Ожиљак величиие 1,5 цм на трећем чланку малог левог прста. Ожиљак величине 2 цм између малог и домалог прста леве руке, са спољне стране. Дугачак ожиљак од 4 цм између кажипрста и средњег прста са спољне стране.

Све ово сам констатовао у присуству др Андре Брлића из Брода на Сави, лекара Петровачког среза.

Манастир Горњак

Идући од Петровца ка Жагубици, прошао сам кроз кланац Горњак као и поред манастира који се налази у истом том кланцу. Искористио сам прилику да видим шта су Бугари учинили у овом манастиру, који је данас потпуно напуштен. Прво сам констатовао да су сви прозори двеју зграда отворени и да су стакла већином поломљена. Недостају крила многих прозора. Улазна врата манастира су разваљена. У свим собама у приземљу зграда за становање нашао сам крављу балегу и овчије брабоњке. Очигледно је да су те просторије служиле као штале. На вратима нема квака. Пећи су срушене. На првом спрату, исто пустошење и унеколико соба сам опет видео овчије брабоњке.

У више соба на првом спрату под је био дигнут као да су тражили сакривене ствари. У двема зградама нема ниједног комада намештаја. Прозори цркве су разбијени а верске књиге поцепане.

У селу Крепољин, чија је ово управо црква, могао сам добити додатна обавештења о пустошењу Горњака. Тако сам сазнао да је део сребрнарије манастира украо бугарски свештеник Велко Попов из Видина. Ова сребрнарија сакривена је уједној шуми изнад манастира. Међу тим стварима налазио се један велики сребрни крст, непроцењиве вредности. Спаљена је велика и богата библиотека манастира. Коста, калуђер цркве који је овде остао на служби, такве је батине добио од Бугара да су му поломили руку. Хтели су на тај начин да га натерају да каже где је сакривена сребрнарија.

Варош Жагубица

Саслушани сведоци: Павле Дунић, 60 год., Петар Н. Радуловић, 67 год., Стеван Филиповић, 58 год., трговац, Јован Милојевић, 63 год., Јован Аврамовић, 62 год., сви из Жагубице. Искази су потврђени од многобројних грађана вароши.

Беху убијени у Жагубици:

1. Илија Ж. П. Кекић, 60 год.
2. Илија Р. Миленић, 18 год.
3. Милан Стевић–Грбић, 70 год.
4. Милка Грбић, 24 год.
5. Димитрије Станисављевић, 46 год.
6. Миладин П. Рајковић, 22 год.
7. Јеврем Дунић, 70 год.
8. Петар П. Петковић, 18 год.
9. Петар Аврамовић, 33 год.

10. Павле Грбић, 23 год.
11. Драгутин Јеркић, 23 год.
12. Даница С. Рајић, 19 год.
13. Милосава Р. Милошевић,
23 год., сабебомод 6 месеци
14. Пауна Ж. Ружић, 18 год.
15. Новак Ж. Радуловић, 30 год.
16. Јанко Д. Марјановић, 30 год
17. Светозар Ж. Дулкан, 23 год.
18. Јован Ж. Жерановић, 26 год.
19. Јован Т. Јоновић, 24 год.
20. Станоје Ж. Јовановић, 25 год.
21. Илија М. Пацић, 30 год.
22. Петар Д. Стојковић, 18 год.
23. Јован Ж. Кекић, 26 год.
24. Лазар М. Лупшић, 28 год.
25. Миленко П. Јанковић, 19 год.
26. Илија С. Јоргановић, 28 год.
27. Илија П. Јаношевић, 30 год.
28. Радојко С. Аврамовић, 25 год.
29. Маријан Ж. Кекић, 27 год.
30. Јанко С. Новачикић, 47 год

Дакле 28 мушкараца и 4 жене жртве су Бугара. Адам Кекић из Жагубице, који је био „хајдук", убијен је у једном сукобу с Немцима. Жртве су убијене ван вароши, пушкама и бајонетима. Једино је Аврамовић убијен ван вароши, на извору реке Млаве.

У непосредној околини Жагубице, Бугари су бајонетом убили више од 200 сељака из села у срезу. Међу жртвама је било пуно жена. Људи из Жагубице убијени су зато што су били у вези са „лоповима". Ови „лопови" били су они који су побегли у шуму да би избегли регрутовање. Међу жртвама је био само један хајдук из Жагубице, Адам Кекић, већ споменут, кога су убили Немци. Бугари су доносили на својим бајонетима главе оних које су убили у околини. Шетали су своје трофеје по вароши и изјављивали становницима да ће сви они који буду одржавали везе с побуњеницима, исто тако завршити.

Сва ова убиства чинили су команданти места у Жагубици. Први је био Илија Иљуцов или Илуцов, поручник 9. пешадијског пука. Један сведок је тврдио да је он из 51. пука. Затим је дошао Александар Радев, поручник 9. пука. Овај официр је у грађанству био професор гимназије. Под његовом влашћу се мало смањио број убистава. Затим је то био капетан Димов, такође из 9. пука. Најзад четврти, био је потпоручник Демиров из Добруџе (други кажу из Пловдива), из истог 9. пука. Од све четворице, он је био најгори.

Злостављања, отимачине, силовања

Јако су тукли жене и мушкарце, великим мочугама. Тукли су такође и затворенике. Пауну Бајкић, 40 год., тако су претукли, да је умрла од последица батинања. Бугари су пребијенима отимали паре. На пример, код Мартина П. Јоргановића нашли су пушку, тукли га, узели му 1.000 динара и затим га интернирали. Једне вечери, вршећи службу полицајца, војник Стеван Данев дошао је код сведока Филиповића и изјавио му да ће бити стрељан зато што је причао против Бугара, али додао је да би

могао бити спасен уз помоћ новца. Филиповић је овим војницима платио 7.000 круна и лева. Ово се десило под командом Демирова. Бугарски војник Милијев нашао је код Илије Јовкића један „лични завој" који је припадао Јовкићевом сину, војнику српске војске. Бугарски војник је хтео због тога да пријави Илијину везу са побуњеницима. Овај је морао да плати војнику 50 лева да га не би пријавио. Један други војник дошао је код сведока Дунића и саопштио му да је одређен да одведе сву Дунићеву стоку код команданта места у Жагубици, за потребе војске. Дунић није хтео да је да а војник се задовољио са 100 лева. Бугари су скупљали прилоге за Црвени крст, за аероплане и аутомобиле, и терали народ да даје паре. Терали су такође људе да пишу дописнице, које би наводно биле послате авионом на Солунски фронт, а паплаћивали су им 30 пара сваку реч. Наравно ови аероплани никада нису полетели. Тукли су људе у затвору или полицији. Мало даље може се прочитати извештај о прегледу тела неколицине људи које су Бугари испребијали. Жене су биле силоване.

Пљачка и реквизиције

Нарочито је Демиров са својим војницима пљачкао. Да не би био препознат, потпоручник се за тај посао обукао у обичног војника. Пљачкао је ноћу. Све је било реквирирано осим 6 кг житарица које су остављали месечно по особи. Мало тога је плаћено и то по врло ниској цени. Бугари нису издавали потврде о реквизицији али су у својим књигама уписивали количине реквирираних ствари. У Хомољском срезу су војне власти узеле, а да нису платиле, 8.600 кг вуне.

Цивилне власти и комите

У Жагубици су се смењивала четири среска начелника. Један је био из Ђевђелије и звао се Пашев. Цивилне власти, иако су узимале новац од становништва, биле су мало боље од војних власти. Трајков из Криве Паланке био је комитски војвода и командовао је једним „ловачким одредом". У Жагубици није много наносио зла. Био је ту још један други војвода, Албанац, који је 1912. године био војник у српској војсци. Његов центар био је Крепољин.

Пожари и уништавања

У Жагубици је у пожару уништено 10 кућа. У општини је спаљено 220 кућа и фарми. Спаљено је дакле у целој општини Жагубица укупно 230 кућа. У том збиру урачунате су само зграде у којима су живели људи а не и штале, житнице и др…

Интернирање и регрутовање

Око 100 мушкараца, жена и деце из Жагубице било је интернирано. Бугарска регрутна комисија регрутовала је 160 младих од 18 до 21 год., од којих је 60-70 упућено у Дубравицу, да би под Аустријанцима, радили као регрути радне обавезе.

Школа и црква

Школа је радила само четири месеца и то с једним бугарским учитељем. Када су одлазили, Бугари су потпуно уништили школску зграду, што сам лично констатовао. Такође су, када су полазили, делимично опљачкали цркву. Била су четири свештеника у Жагубици. Скупо су наплаћивали верске свечаности: 100 лева венчање, рачунајући 1

лев 2 динара. Сваке године су свештеници скупљали прилог за бугарског митрополита. Увек би на силу скупили 200 лева.

Преписка, предавања, свечаности

Није стизала преписка Црвеног крста из Женеве. Бугари су држали предавања да би доказали да предео има бугарско обележје. Приморавали су људе да посећују бугарске свечаности („вечеринке").

Преглед неколико особа из Жагубице које су Бугари злостављали

Мирослава Маријановић, 40 год. Била је испребијана и рањена у тренутку када су Бугари одлазили. Пошто су они крали, хтела је, заједно са својом ћерком да сакрије стоку у планини. Бугари су је ухватили и тукли је кундацима по глави. Пустили су је затим да иде, али један од њихју је гађао и ранио. Констатујем на стомаку – 10 цм десно од пупка, ожиљак од метка. На десној страни стражњице, други ожиљак (отвор од метка). Сведок је у моменту пуцња држао десну руку на том делу тела. Констатујем да је та рука пробијена метком који је направио дубок ожиљак на надланици између кажипрста и средњег прста и откинуо први чланак на палцу.

Сава Јеремић, 38 год. Остао без десне руке услед рањавања у рату 1914. Сведок ми је рекао да је био у вези са побуњеницима. Бугари су га позвали у Начелство, тукли су га четири сата корбачем и кундацима да би им дао обавештења о побуњеницима. Свукли су га, бацили га на леђа, ставили му један тежак камен на бедра, а у уста му угурали три марамице. Затим су га тукли по стомаку. Констатујем јасне трагове бичевања по стомаку. Јеремић је претучен, августа 1918. године.

Станија Аврамовић, 45 год. Претукли су је Бугари, неколико дана после Ускрса 1918, због њеног мужа (касније убијеног), који је у том тренутку био у шуми. Претучена је у школи, два пута у току недеље. Сваки пут је добила 25 удараца. По наредби потпоручника Демирова, претукао је „feldwebel" (наредник) Антоније. Држала су је два војника док су је тукли по голој стражњици. Констатујем на стражњици модре трагове од бичевања.

Стојка Божић, 45 год. Претукли сује априла 1917, зато што је наводно изјавила да ће Бугари напустити земљу. Претучена је у Команди места (у школи) а добила је од војника, међу којима је било и Албанаца, више од 70 удараца. Ово батинање наредио је поручник Радев. Констатујем на левој страни стражњице, велики дубоки, разгранати ожиљак, величине 10х3 цм. На десној страни стражњице, сличан ожиљак, али мањи, величине 5х2 цм. Стојка данас још увек лежи у кревету, ту сам је и прегледао.

Село Лазница

Саслушани сведоци: Јанко Припуловић, 65 год., Јанко Голубовић, 76 год., Станоје Никуцић, 60 год., Мартин Поцан, 57 год., Сима Телић, преко 60 год., Петар Грујић, 54 год., Јанко Војновић, 68 год.

Погубљења

Били су убијени:

1. Благоје Сурдуловић, 18 год.
2. Иван Дервић, 34 год.

3. Рака Ђорзић, 52 год.
4. Илија Војновић, 28 год.
5. Јован Голубовић, 60 год.
6. Илија Гочић, 18 год.
7. Виор Радовановић, 55 год.
8. Петар Јеремић, 30 год.
9. Дамјан Николић, 27 год.
10. Никола Глишић, 34
11. Илија Јанцув, 18 год.
12. Сима Пајкић, 30 год.
13. Мартин Жотуловић, 19 год.
14. Марта Симе Мартиновић, 60 год.
15. Паун Мартиновић, 55 год.
16. Сима Марелић, 76 год.
17. Марица, удова Дамјана Рче, 32 год.
18. Петар Михајловић, 29 год.
19. Јанко Михајловић, 24 год.

Убијено је дакле у Лазници 17 мушкараца и две жене. Већина жртава убијена је 1916. Међу њима су били они који нису хтели да се одазову позиву Регрутне комисије, као и њихови родитељи. Полазећи, Бугари су убили: Марту Мартиновић, Пауна Мартиновића, Симу Мателића и Марицу Рчу. Бугари су их повели ради рада али су их успут убили. Неколико њих, као на пример Николу Глишића, су убили да би могли да им узму паре. Глишићу су, на пример, Бугари узели 300 динара. Петра Јеремића убили су у планини. Војници су се шетали кроз село, носећи главу Илије Јанцува набодену на бајонету „као пример". Убили су бајонетима пуно жртава у самом селу. Њихови лешеви били су прекривени с мало земље а забрањено је било породицама да приступе њиховом сахрањивању. Командант одреда који је убијао био је поручник Иљуцов, из 51. резервног пука. Помагао му је „feldwebel" Михаило, из истог пука. Скоро сва погубљења дешавала су се ноћу.

Злостављања, отимачине, силовања

Становништво је било претучено. Сведоци кажу да „су жене тукли свакога дана". Љубомира Петријара, 30 год., тако су претукли да данас више не може да хода. Сведока Јанка Голубовића јавно су претукли кундаком и штапом. Не зна зашто су Бугари на такав начин поступали с њим, мисли да је то зато што је био један од угледнихљуди у селу. Мартин Панкаловић, 57 год., добиоје 50 удараца а узели су му 1.030 динара. Чиновници и војници су за сваку ствар отимали новац сељацима. Тако је потпоручник Симиров, из 9. пешадијског пука, последњих дана окупације, узео 200 динара Стојану Трукићу, да му не би узео свињу. Да не би интернирао Павла Мотића, 30 год., срески начелник Пашев му је узео 4.000 динара. Да му не би узели његове свиње, Траило Шербан дао је 400 динара. Војници и официри, као и жандарми захтевали су да их сељаци поздрављају. Претучени би били они који их не би поздрављали. Месеца јуна 1918, Љ. П.*, 18. год., силовало је 7 бугарских војника 32. пешадијског пука под командом поручника Карађова.

Интернирање и регрутовање

17 мушкараца од преко 50 год., било је интернирано: Траило Гочић, 73 год., Не-

дељко Димитријевић, 79 год., Павле Јеремић, 75 год., Петар Страјић, 62 год., Марко Петровић, 60 год., Милутин Јеремић, 54 год., Паун Панкаловић, 63 год., Илија Здравковић, 54 год., Стојан Гајновић, 60 год., Јован Бузејић, 59 год., Јанко Котојић, 57 год., Паун Јован Панкаловић, 59 год., Петар Дервиш, 54 год., Илија Николић, 60 год., Радивоје Стевановић, свештеник, 77 год., Петар Васић, 62 год., Јован Илијенкар, 54 год.

Више од 200 сељака, жена и деце, млађих од 50 година, били су интернирани. Многи од њих умрли су у Бугарској. 158 мушкараца од 18 до 40 година регрутовани су у радне јединице. Једни су отишли у Ђумулчину, други, као радници на фронт. Пола њих се вратило, други су умрли.

Реквизиције

Све житарице биле су реквириране, а Бугари су остављали по глави становника само 5 кг месечно. Ништа није било плаћено а нису чак издавали ни потврде о реквизицији. Стока је такође била реквирирана, али су је делимично плаћали. Председник Комисије за реквизицију био је Стаменко Пашев из Ћустендила, сресни начелник у Жагубици. Овај чиновник одлазио је код људи да би им рекао шта ће бити реквирирано и коју би цену требало одредити. Међутим пре завршетка посла морали су да му дају „бакшиш".

Школа и црква

Школа није радила за време окупације, а српске књиге биле су јавно спаљене. Бугарски свештеник из Жагубице је наплаћивао венчања по истој цени као и у Жагубици.

Спаљене куће

Бугари нису палили куће у самом селу али сви салаши (фарме) становника били су уништени.

Порези

Порези су били велики. Када су уписивали порезе у свеске, чиновници су их увек умањивали а разлику задржавали за себе.

Пропаганда

Командант Иљуцов и други држали су предавања у „кафани" а сви сељаци морали су да буду присутни. Оне који нису хтели добровољно да долазе, војници су силом доводили и тукли. Бугари су такође организовали „вечеринке" на којима је становништво морало да присуствује.

Село Крепољин

Погубљења:

1. Паун Јовановић, 65 год.,
2. његов син Милутин, 25 год. Обојица су убијена испред куће. Бугари су тврдили да крију побуњенике.
3. Јован Бололајић, 25 год., убијен као дезертер, фебруара 1917, заједно с претходном двојицом.

4. Јован Николић, 56 год., убијен на путу, када су га, ради интернирања водили у Петровац.
5. Петар С. Радисављевић, 25 год., убијен на путу када су га одводили као регрута радне обавезе (рудара) у Сењски Рудник.
6. Никола Р. Илић, 48 год., и
7. Стојан М. Илић, 40 год., обојица убијени у затвору у Жагубици. Сведоци не знају зашто су и како убијени.
8. Јован Степановић, 60 год., из Брезнице, у Крепољину га је убила оружана пратња.
9. Илија Пауновић, 50 год., прво одведен у Петровац, затим враћен у Жагубицу. Убијеннапуту.
10. Јанко Ј. Младеновић, 35 год., убио га је један бугарски војник у равници Крепољина.
11. Љубомир Мирковић, 30 год.
12. Стојан Веселиновић, 30 год.
13. Паун Здравковић, 30 год.
14. Симеон Здравковић, 20 год.
15. Павле Радовановић, 30 год.
16. Александар Пенонић, 25 год.
17. Ђорђе П. Ђорђевић, 30 год.

Ових последњих седам интернирани су у Ђумерђину, у Бугарској, где су и убијени.

Овом списку треба додати још Стевана Лазића, 45 год., који се убио тако што се бацио с једне велике стене док су га спроводили у Жагубицу. Грујица Голубовић, 30 год., је нестао, али сељаци мисле да је у бугарској служби.

Злостављања и отимачине

„Нема ниједне особе у селу која није била претучена", кажу ми сведоци. Председнику општине Јеначку Мирковићу, Бугари су, када су полазили, узели 1.600 динара. Следећи војници и чиновници били су у селу и чинили многа злодела: капетан Антоније Димов из Старе Загоре, поручник Иљуцов, полицијски комесар Петко Забев из Софије, жандарми, Александар Хаци Арзо из Велеса, Стојча Ђорђијев Гијев из Младог Нагоричана код Куманова, Ферад Веселов из Горње Трнавче, Печо и Трајко из области Радомира. Осим војника који су убијали, ови жандарми су чинили највише зла у Крепољину. Сваком приликом су отимали новац а нарочито су тражили српски новац. У свим околним селима, Бугари су убијали, пљачкали, палили, отимали паре и интернирали.

Интернирање и регрутовање

30 особа из Крепољина, од којих су 4 жене, било је интернирано. 50-60 мушкараца регрутовано је у радне јединице.

Спаљене зграде

Бугари су спалили кућу, споредне зграде и две шупе Антона Миленковића. Они су тврдили да је Миленковићев син Јован био бугарски дезертер. У ствари он је био интерниран у Бугарској. Исту судбину задесило је имање Јеремије Урошевића. Следећим сељацима су спаљене фарме (салаши): Мити Максимовићу, Јакову Најдановићу, Па-

уни Питић, Ђорђу Радовановићу, Стевану Савићу, Светозару Урошевићу, Симеуну Удрићу. Бугари су правдали ове пожаре тиме што су се у овим фармама сакривали побуњеници – дезертери.

Школа, српске књиге

Од школе у Крепољиину остали су само зидови и кров. Спаљене су клупе, столови, прозори, врата, књиге и др. Бугари су уосталом претресали све куће у селу да би нашли српске књиге и затим их спалили. Опрема Пољопривредног друштва такође је била потпуно уништена.

Село Велико Село

Саслушани сведоци: Васа Миленковић, 66 год., кмет села, Паун Алексић, 58 год., Радован Ђакић, 65 год. Њихови искази били су потврђени од стране великог броја других сељака који су присуствовали саслушању.

Погубљења

Беху убијени у селу:

1. Милутин Жоњевић, 38 год.
2. Живко Богдановић, 62 год.
3. Владислав Живковић, 40 год. изТопонице

Први је био стрељан, други убијен кундаком, трећи, пошто више није могао да подноси бугарски режим, побегао је у шуму. У шуми су били убијени још следећи становници Великог Села:

4. Здравко Петровић, 36 год.
5. Миленко Петровић, 32 год.
6. Милић Петровић, 23 год.
7. Владислав Тодоровић, 40 год.
8. Станојло Игњатовић, 32 год.
9. Милутин Јанковић, 40 год.
10. Тома Петровић, 36 год.

Ови људи су се сакрили били у шуму како би избегли интернирање. Милутина Жоњевића убио је подофицир Ђорђе Палилула и војвода и командант одреда Атанас Мурђијев из 58. планинског одреда. Близу општине су била вешала. Бугари су „да би показали другима пример" обесили особе за ноге али их нису убијали.

Злостављања и отимачине

Мушкарци и жене били су претучени. Смиљана Петровић, 36 год., умрла је у ноћи после батинања. Од последица батина, умрли су још: Стојан Симић, 38 год., (ударци кундаком) и Василије Грунић, 18 год. Василија су претукли у његовој кући. Умро је после 20 дана. Бугари су на систематски начин тукли људе у затвору. Користили су штап пречника 2,5 цм. Најчешће су жртве још морале да дају својим џелатима паре. Жене су тукли по голом стомаку. У свом досијеу имам списак од 129 становника Великог Села које су Бугари претукли, са напоменом шта су им узели, бројем удараца, доказима и именима оних који су наредили батинања. Батинања су наређивали: Атанас Мурђијев, Ђорђе Палилула, Велко Мандарђијев, Аферат Салимов, Златанов из Комисије за реквизиције, Ређеб, Илија Голубовић, агент за безбедност, Русе Новевић

из Дебра, поручник Пожарев, Милан Ђурић, агент за безбедност, Стева, жандарм, Цане –feldwebel (наредник). Касније ћу изложити појединости прегледа неколико тела оних које су Бугари претукли. Војници су захтевали да их сељаци поздрављају. Уколико их не би поздрављали, тукли би их. Подофицири и војници, отимали су новац становништва. Стојана Арсић претучена је у Топоници зато што је наводно у својој кући држала сакривене пушке. Обесили су је голу за ноге и тукли је штапом.

Интернирање и регрутовање

Интернирано је било 18 мушкараца, жена и деце. Били су чланови оних породица које су биле убијене. Њихове куће биле су спаљене. Тако су биле запаљене куће: Чедомира Маринковића, Томе Петровића, Милутина Јанковића, Здравка Петровића, Милића Петровића, Стојана Грујића. 1917. год., 70 мушкараца од 18 до 45 година, а 1918, 25 мушкараца примљени су у бугарску војску као регрути радне обавезе.

Реквизиције, пљачка

Све је било реквирирано. Бугари су остављали само 9 кг житарица месечно по глави становника. У прво време су Бугари још понекад плаћали своје реквизиције, нпр. 7 лева — 100 кг сена. Затим су издавали потврде које нису плаћали. Најзад, 1918, нису чак издавали ни потврде. Цена робе коју су плаћали увек су биле јако ниске. Тако је крава, која је коштала 2.000 динара, била плаћена само 400 лева. Сељаци су морали да хране 60 војника који су били стационирани у Великом Селу и који су пљачкали по кућама и узимали све што су желели.

Школа и црква

Српска школа је била затворена а Бугари другу нису отворили. Свештеник Светозар Ђукић био је принуђен да врши шизматичку верску службу.

Преглед неколико особа које су Бугари претукли

Илија Петровић, 52 год. Претучен је месеца маја 1918, да би признао где су побуњеници. Скинули су га и бацили на земљу. Констатујем врло велики, разгранат ожиљак, елипсастог облика, величине 15х8 цм на левој страни стражњице.

Живојин Ђурић, 50 год., претучен је заједно са Илијом Петровићем, из истог разлога. Констатујем с леве и с десне стране стражњице округао ожиљак, мало разгранат, пречника 15 цм.

Милован Микић, 50 год., претучен је с претходном двојицом, из истог разлога. Дугачак ожиљак величине 6х2,5 цм, на левој страни стражњице, близу бутине. Код све тројице су ожиљци дубоки.

Ката Илић, око 30 год., претучена маја 1918. године, под изговором да је хранила побуњенике. Војници Мурђијева су јој у затвору подигли сукње и тукли је. Држала су је четири војника док су је друга шесторица тукла. Добила је више од 100 удараца. На левој страни стражњице, дубок уздужни ожиљак величине 8х2,5 цм. У том делу, жена на додир осећа болове.

Станина Јанковић, 23. год., претучена маја 1918, из истог разлога као и претходна. Претучена је у својој кући, а војници Мурђијева су јој отели дете. У два наврата је добила 150 батина. На десној страни стражњице, дубок, округао ожиљак, неправилних ивица, пречника 19 цм.

Михаило Весић, 38 год., тукли су га пет дана, месеца маја 1918. Оптужили су га да је убио једног бугарског војника, Циганина. Укупно је добио 250 батина. Бројни округли ожиљци пречника 1 цм на стражњици и левом слабинском делу.

Мало тога може да се дода исказима мојих сведока. Ови искази увек сами говоре и не треба им коментар. Као што сам већ рекао на почетку овог извештаја, да би се тачно утврдило шта су Бугари чинили у Пожаревачком округу, требало би обићи сва села и приступити истом оном послу који сам обавио у неким варошима и селима. Само би на тај начин могли да утврдимо тачан број жртава страдалих од поданика Фердинанда Кобура, број који би сигурно у овом округу достигао неколико хиљада. И заиста, понављам, да у Хомољском срезу нема села у којем зверски освајачи нису убијали на десетине особа. У местима кроз која сам прошао – било их је дванаест, од којих три вароши – установио сам даје укупно убијена 431 особа. Већину њихових имена сам објавио. Знајући да су Бугари нарочито убијали становнике села, мислим да је у многобројним селима у којима нисам могао да спроведем истрагу, број убијених на хиљаде. Ту нисам урачунао безброј интернираца који су умрли у Бугарској.

Очигледно је да су се сва ова погубљења догодила са знањем и одобравањем људи из владе у Софији. Без тог одобрења, бугарски војници и чиновници не би могли да врше некажњено такве покоље. Међутим пада такође у очи, као и у току мојих претходних истрага, да су их војници и чиновници са задовољством удвостручавали, с једним циљем да извуку личну корист, пљачкајући лешеве својих жртава или отимајући им новац пре него што ће их убити. Други су се задовољили тиме да отимају паре под претњом смрти или интернирања. Уосталом, држава је такође извлачила корист од погубљења Срба тако што је незаконито присвајала њихову имовину. Јасно је да је циљ владе било настојање да истреби што је више могуће Срба да би касније могли да подрже, пред светом, своју обману „о бугарском карактеру овог краја". Ово треба да се запамти приликом оцене држања владе у Софији и не би требало такође заборавити огроман број официра, војника и цивилних чиновника који су се обогатили тако што су гомилали лешеве.

Јасно се види, из исказа мојих сведока, на какав су варварски начин Бугари убијали. Ипак треба истаћи нарочито њихове „шетње" кроз варош и села са главама погубљених на бајонетима. Да ли се може замислити ишта суровије? А шта рећи о батинањима којима је било изложено на стотине и хиљаде Срба? Нису ли то средства из најмрачнијег средњег века, која усред 20. века користи народ који има намеру да наметне своју „Културу" на немачки начин, људима који је с разлогом не желе?

Само да се не каже да су мучитељи били реткост. Скоро су се сви официри, војници и чиновници понашали на исти начин. Да ови војници нису били истог менталитета као и они који су командовали, да ли би поступали на такав начин? Могао сам да нађем само једног официра о којем су сви лепо говорили. Журим да истакнем да је то капетан (или командант) Петров, који је боравио у Петровцу. У Великом Селу су ми такође истакли председника општине Калиште, „Руса" Нелидова из Дебра, који је заједно са председником општине Топонице, једним Македонцем из Битоља, све чинио што је могао, наравно кришом, да би мало помогао становништву.

Бугари су били свесни својих грешака зато што су се, како ми је потврдио бивши посланик из Великог Села, Нешић, често облачили као српски „побуњеници", када су вршили своја недела, а да би касније могли за њих да оптуже Србе.

Бугари сами су принуђени да признају своје злочине. Тако сам присуствовао у Пожаревцу саслушању резервног потпоручника Михаила Шоилева, у грађанству професора цртања и рођеног у Велесу. Овај официр дао је следеће интересантне податке:

„Војни обавештајни бирои били су у ствари Биро полиције за безбедност. Његов шеф био је капетан Драган Драганов. Његов помоћник био је Христо Тепонички,

потпоручник, који је починио нечувене грозоте. Потпоручници Христо Филипов, Илија Попов и Анђел Радев поступали су на исти начин. Нарочито је Тепонички тако тукао мушкарце, жене и децу да им се месо одвајало од тела. Један војник Тепоничког по имену Тодор Аридев признао је Шоилеву да је његов шеф чинио многе грозоте и у Жагубици.

„Драганов је наредио Шоилеву да стреља. По наређењу генерала из Ниша, регрутовани су сви мушкарци од 19 до 40 година, способни за војску. Поручник Радев (већ навођен у овом случају) држао је посебна предавања о начину паљења сеоских кућа, намењена бугарским официрима. Лекарски помоћник Чернајев испричао је Шоилеву, да је Радев покупио новац који су ови подофицири отели од људи. По мишљењу Шоилева, Радев је један „прави разбојник". Поручник Чавареларов, починио је многа зверства у селима Рановца, Кладурова и др. Дневно је убијао 10 до 20 особа. Поручник Карађијев и Радев наређивали су војницима, зараженим венеричним болестима, да нападвују жене како би раширили ове болести."

Ето шта ми је испричао један бугарски официр о понашању својих земљака. Непотребно је коментарисати његов исказ. Он потврђује оно што сам констатовао у току своје истраге у Македонији, Старој Србији као и ових дана када сам обилазио Пожаревачки округ.

Београд, 21/8. јануар 1919.

Р. А. Рајс АВИИ, П 3, к. 20, рег.бр. 3/1

180.
Представник српског Министарства унутрашњих дела у Скопљу - Српским посланствима у Паризу и Лондону

Из Скопља 516 19 9
Представник српског министра унутрашњих дела

За Српско посланство у Паризу и у Лондону

Тајни бугарски документи недавно откривени у Врању потврђују јасно нехумане и криминалне поступке које бугарске власти примењују на српски народ.

У једном извештају од 2. фебруара 1916. године префект Округа Врање др Иван Димитријев који је раније био адвокат у Софији протествовао је код инспектора Моравске области против интернирања инвалида, болесника и слепих из Округа Врање као и против ликвидирања најугледнијих људи који су поменути поименично. У вези с овим извештајем војне власти су затражиле да Димитријев буде отпуштен или премештен зато што их спречава у њиховој акцији. На овај захтев војних власти Димитријев је одговорио извештајем од 23. марта у коме отворено оптужује команданта Ивкова и друге официре за убијање Срба наводећи да је Сурдулички кланац постао права гробница српског народа. Поред ових докумената треба поменути извештај потпрефекта среза Пчиња Лазара Бојаџијева од 26. фебруара у коме извештава префекта Округа Врање да су седам свештеника и два цивила из области Гњилана били доведени и ликвидирани у поноћ северно од града под командом бугарског официра. Лешеви жртава са главама одвојеним од тела откривени су 10-16. текућег месеца од стране српских власти.

АЈ, МУП КЈ 1919-1941, 14-232/286

181.
Крафорд Прајс, дописник Дејли Мејла, при Главном штабу Британске војске у Македонији

Дејли Мејл, Лондон
Главни штаб Британске војске у Македонији, четвртак

Логор српских ратних заробљеника у околини Софије ужасан је доказ такве мржње између Бугара и Срба, која као отров тече кроз читав систем Балкана. У резигнацији која је природна последица њиховог пораза, Бугари су расположени да умерено говоре о својим суседима Србима. Али нико не може да посети те сабласне људске прилике које су некада биле српски војници и сељаци, а да не схвати да се ништа није променило. Бугари тврде да се боје угњетавања од стране Срба због становништва Македоније бугарског порекла. Међутим, може бити да је чињеница бугарског неосетљивог поступка према Србима који су пали у њихове руке, јасна свима који одшетају не више од миље од центра Софије.

Са главног пута према Радомиру види се блатњав простор величине око три јутра, ограђен бодљикавом жицом. У овом обору набијено је три хиљаде Срба свих узраста, заједно са 600 грчких цивила који су доведени из Сера и Драме, мањим бројем Руса и одељењем Француза. Француски су смештени у неколико бело офарбаних колиба које се налазе у логору. Велика већина Срба лежи даноноћно на отвореном, на ветру и киши, лети и зими, многи од њих и током свих година заробљеништва. Немају ћебади за било какву заштиту и ноћу своја јадна тела прибијају једно уз друго не би ли се загрејали, као чопор животиња. Њихова храна се састоји од једне фунте црног хлеба дневно. Такозвана супа коју су припремали док сам ја био тамо, само је казан вруће воде са десетином зрна кукуруза. Воде за пиће и купање у овој околини има у једној усамљеној чесми. Жедни људи чекају два сата да дођу близу ње. Нужник је отворена рупа, са колицима, укаљана свуд около, и ноћу људи спавају на голој земљи у близини њене ивице.

Десет Срба је умрло ноћ пре но што сам ја стигао. Ујутру су Бугари натоварили њихова тела на колица и одвели их. Један сат касније иста колица су враћена са дневном порцијом хлеба.

Да не чиним неправду, не жале се мршави преживели становници овог заробљеничког логора на своју храну. Они признају да је бугарски војник мало рационалнији и од њих самих. Али, поред тога и поред оштре дисциплине са батинањима и стрељањима којима су изложени, човек не може а да са највећом горчином не укори бугарску владу због бруталног недостатка елементарне хуманости којим оставља ове јадне креатуре - за многе од њих је смањен на ниво нижи од хуманог - потпуно без икакве медицинске пажње или бриге.

Изложени свим временским приликама и измршавели од недостатка хране и најтежег рада, они су просто остављени да живе или умру како то најбоље могу. Када то човек више не би могао да поднесе, његови пријатељи би га однели у једну од колиба пуних гамади. Тамо лежи док не умре а следећег јутра колица за хлеб односе његов леш. Три свежа леша налазила су се на земљи када сам дошао у логор у десет сати ујутру и одвели су ме да видим малу приземну колибу која се, са ужасном иронијом, назива „болница“. Тамо сам затекао петорицу Срба - четворица само кост и кожа, преслаби чак и да окрену главу према гомили заробљеника који су ми се придружили код врата. Пети човек, снажније грађе, лежао је испружен на леђима на голој земљи. Његове очи су биле стаклене и укочене. Дах му је долазио у брзим спазмама. Муве су пузале по његовом лицу, по ноздрвама и угловима уста из којих је цурела пљувачка.

Изгледао је као да ће живети још само неколико сати патње. „Зар нико не долази да помогне овим људима? Зар никада нисте видели бугарског санитетског официра овде?“, питао сам. „Никада“ је био недвосмислен одговор српског и грчког заробљеника који су знали француски. Показали су ми сабласно измршавеле прилике које су лежале по ћошковима логора, на чијим лицима је кожа боје воска била развучена као маска на египатским мумијама. Били су на отвореном током великих киша у протекле две недеље. Остали заробљеници их нису примећивали. Сваки човек је имао толико тога да подноси да је изгубио сав осећај за саосећање.

Стање крпа и прљавштине оних који су још били на ногама није могло бити горе. Било је страшно погледати их у лице. Без претеривања, има нечег ванземаљског у њиховим очима.

Ово су просте чињенице о српским заробљеницима добијене за време полусатне шетње са бугарским војним министром. Не знам какви могу бити услови у другим логорима разбацаним по целој земљи, али најочигледнија чињеница је да ако савезници не наметну мир Бугарској, највећи део људи које сам видео неће преживети зиму. Многи од њих су још увек на путу да умру од опште изнурености и болести тиме изазваним.

Свако ко познаје Балкан уопште, не може наравно очекивати опроштај од балканске нације за своје заробљенике друге нације, али мора се дозволити да се суди у корист Србије да су бугарски заробљеници који су виђени на путевима иза српског фронта добро изгледали, били добро храњени као и саме савезничке трупе и да су само много радили.

Чим се сазнало за ужасне услове ових српских заробљеника, британске војне власти су предузеле кораке да учине све што могу за преживеле. Њихов транспорт је сада најтежи проблем, али лекари и медицинске екипе су већ у Софији да што пре поправе ужасан скандал који лежи на самом прагу бугарске владе.

Ворд Прајс

Напомена: Не штампати без претходне сагласности г. Ворда Прајса

АВИИ, П 3, к. 195, рег.бр. 16/1

182.
Р. А. Рајс, професор Универзитета у Лозани - Влади Краљевства СХС

Извештај о вештачењу

Доле потписани, Р. А. Рајс, доктор наука, професор Универзитета у Лозани, судски вештак, примиоје дана 22. јула 1918. године од Врховне команде српске војске, читав низ парчића који потичу од зрна из бугарских пушака. Ови парчићи послати су Врховној команди од стране Шумадијске дивизије.

Задатак вештака био је да утврди да ли су ова зрна претрпела било какву припрему, којом би се произвела зрна звана „дум дум”, која су закони и ратне конвенције забраниле.

Током темељног испитивања, долепотписани је запазио следеће:

Парчићи 1, 2 и 3 нису делови пушчаних зрна. Боље рећи чини се да ови комади потичу од ручних бомби. Парчићи 4, 5 и 6 потичу од оловног језгра пушчаних зрна. Олово ослобођено из свог омотача спљоштило се о камење. Огреботине настале услед трења о неравнине камења, јасно су видљиве. Комади 4 и 5 ударили су директно у ка-

мен и били су ту заустављени у месту. Комад 6 ударио је у први камен и ту се одбио на други. Ово је доказано огреботипама из правца скоро вертикалног, (мисли на попречне огреботине, односно вертикалне на правац путање зрна, прим. прев.) које су се налазиле на обема странама олова. Треба још напоменути да се за језгро пушчаних зрна обично користи олово, звано тврдо олово, тј. мешавина од девет делова олова и једног дела антимона. Олово бугарских зрна делује необично меко и не чини се да садржи антимон или можда само у минималној количини. Да ли је намерно изостављено додавање антимона да би растурено зрно постало што штетније или је одсуство антимона последица његовог недостатка у фабрикама где се производс оваква зрна? Потписани не може да реши ово питање исто као што треба посебно подвући да ће само додиром закључити одсуство уобичајене количине антимона. Недостаје му било какав уређај за потврђивање ове чињенице хемијском анализом.

Комад 7 представља типичан изглед пушчаног зрна са омотачем који је спљоштен са стране на једном камену. Нагло заустављање зрна је спљоштило оловно језгро загрејано услед кретања дуж своје путање. Пошто су неравнине камена расекле омотач, деформација језгра је учинила да се овај последњи распадне и разлети. Врло вероватно да се зрно 7 бочно одбило први пут пошто се на омотачу истичу незнатне огреботине, међутим прва препрека није била довољно јака да би се зрно скренуло са правца.

Број 6 - исто запажање као за број 7, ипак ово зрно не изгледа као да је одскакало. Број 9, 10, 11, 12 и 13 - ови остаци зрна су распукнутих омотача без свог језгра. Треба уочити да сви имају нетакнут врх, насупрот томе њихов крај је веома уништен или спљоштен (комад 13). Спљоштавање краја о камен је такође јасно уочљиво на комаду 12. Сви ови остаци имају изглед „преокренутих зрна", то јест, делују као да потичу из метака из којих је нишанџија, пре него што ће пуцати, извадио зрно из чауре и вратио га наопачке, врхом усмереним према унутрашњости метка. Зрно које је на тај начин стигло с дном према чврстом предмету, меко олово загрејано услед кретања током пута и пратећи кретање, спљоштава се и како не може да изађе кроз отворено дно омотача, пробија ово последње. У омотачу број 13, један део олова се ту задржао услед деформације тог омотача, изазване највероватније једним првим бочним одскоком који није скренуо зрно са своје путање. Преокретање зрна, преокретање које осетно умањује њихову путању често су користили Немци, зато што олово које излази из свог омотача, проузрокује врло озбиљне повреде.

Комад бр. 14 је распукли омотач једног пушчаног зрна. Зрно је дошло врхом на камен, што се јасно види по смрвљености и избразданости врха омотача. Олово, услед наглог заустављања пројектила, скупљајући се у врху омотача, изазвало је распадање омотача. Може се приметити на врху омотача једна мала пукотина за коју би се могло помислити да је направљена турпијом да би се произвело зрно „дум дум". Међутим, пажљивије испитивање показује да та пукотина није права какав би био рез турпијом, већ је вијугава а њене ивице су расцепкане док турпија производи јасне и праве ивице. Та пукотина последица је удара о камен а да се, као на другим местима није десило комплетно цепање.

Комади 15, 16, 17 и 18 - су омотачи пресечени бочним наиласком зрна на неравнине камења.

Комади 19 - 24, су остаци омотача пушчаних зрна, где више није могуће одредити узрок цепања. Међутим, ни на једном остатку се не виде трагови турпије, тако да се може закључити да је цепање случајно и да није изазвано интервенцијом турпије.

Број 25, 26 и 27 - три мала комада олова смрвљена, где је немогуће разјаснити питање да ли су или не Бугари користили забрањене пројектиле. Зна се да су „дум дум" пројектили припремљени уз помоћ резова (турпијом) на омотачу зрна или пресецањем врхова омотача. Тако се долази до оловних језгара облика „печурки" која проузрокују

врло озбиљне повреде. Али доле потписани није могао ни на једном комаду који му је дат на испитивање да нађе и најмањи траг реза.

Треба закључити да ниједан пројектил којима припадају ови остаци није припремљен на тај начин. Остаје претпоставка да би могло да се ради о распрскавајућим зрнима, типа аустроугарских *„einschusspatronen"*. Али ова претпоставка изгледа такође искључена јер прво код *„einschusspatronen"*, комадање унутрашње облоге омотача изгледа много замашније и даље и нарочито један део парчића (7, 8, 13) има у омотачу још увек оловно језгро које показује да је оно било пуно што није случај са аустријским распрскавајућим мецима, који садрже само врло мале оловне чепове у врху и на крају пројектила.

Потписани је био изненађен садржајем, скоро свих остатака омотача изузев броја 21 и 23. Ти омотачи изгледају да су произведени од обичног и танког челичног лима (рђа на омотачима). Уопште омотачи су произведени од паквона, једне врло отпорне легуре цинка, бакра и никла. Бугарски меци с почетка рата били су снабдевени таквим омотачима. Можда, чак највероватније треба тражити узрок садашњих врло честих случајева цепања (растурања омотача пројектила, прим. прев.) бугарских пројектила у слабијем квалитету овог омотача од челичног лима.

Закључак:

1. Међу остацима бугарских пушчаних зрна које је доле потписани прегледао, не постоји ниједан који потиче од зрна које је припремано турпијом или однеког распрскавајућег зрна.
2. Остаци 9, 10, 11, 12, 13 - чини се да потичу од „преокренутих зрна" које су закони рата забранили.
3. Учесталост цепања бугарских метака вероватно је узрокована слабијим материјалом, који се користи за израду омотача ових зрна.

Р. А. Рајс

Солун, 23. јул 1918.

Први списак бугарских војника и чиновника који су глобили у окупираној Србији (истрага вођена у периоду офанзиве, у јесен 1918.)

Петар Лесов, комитски војвода, Велес, погубљења, пљачке, отимачине.

титула место глобљења врсте

Анастас Оризарац, комита, Велес, убио једног српског затвореника.

Велчек, поручник и командант позадине, Велес, отимачине и злостављања.

Хаџидимиов, пуковник-аудитор, Велес, интернирања и злостављања.

Матов, комитски војвода, Велес, отимачине.

Лаза из Штипа, комитски војвода, Свети Никола, пљачка и злостављања.

Ташо Георгијев из Флорине, председник општине, Орашац, отимачине.

Денко из Биљаче, општински писар, Нерадовац, крађе.

Филип из Велеса, председник општине, Нерадовац, отимачине.

Илков, командант III батаљона 42. пука, Врање, интернирања, погубљења.

Димков, капетан III батаљона 42. пука, Врање, члан комисије за интернирање.

Шранов, поручник 42. пука, Врање, члан комисије за интернирање.

Др Сапунџијев, лекар батаљона и среза, Врање, члан комисије за интернирање.

Др Василијев, лекар, Врање, члан комисије за интернирање.

Петар Калканџијев, пуковник, командант 42. пука, Лесковац, многобројна погубљења.

Михаило Попов, из Софије, председник општине, Врање, крађе и отимачине.

ИванМарковизПрилепа, ” ” ” ” ”

НаслетниковизРушчука, ” ” ” ” ” ”

Стојан Јуруков, потпоручник X чете 42. пука, Сурдулица, погубљења.

Нестор Симонов, потпоручник и командант позадине 42. пука, Сурдулица, члан комисије за погубљења.

Тодор Витанов, подофицир, X чета 42. пука, Сурдулица, члан комисије за погубљења.

Пежиов, болничар 42. пука, Сурдулица, члан комисије за погубљења.

Трајко Попов из Скопља, комитски војвода, Сурдулица, командовао је комитама - џелатима.

Таса Станков из Трна, председник општине, Сурдулица, злостављања и отимачине.

Крсте Менков из Ћустендила, председник општине, Сурдулица, злостављања, отимачине.

Стаја Георгијев, секретар општине, Сурдулица, крађе, отимачине.

Најдан Константинов из Ћустендила, шеф полиције, Сурдулица, злостављања и погубљења.

Стајков, професор Универзитета у Софији, шеф војне полиције, Лесковац, погубљења.

Ратков, поручник 42. пука, Лесковац, погубљења.

Тачер, командант 42. пука, Лесковац, „

Шатажијев, окружни начелник, Лесковац, интернирања, отимачине.

Балтов, окружниначелник, ” ” ”

Пеливанов, окружниначелник, ” ” ”

Кацарев, окружниначелник, ” ” ”

Атанасов, окружниначелник, ” ” ”

Никола Стефанов, окружни начелник, Лесковац, интернирања, отимачине.

Смилијанов, окружни начелник, Лесковац, интернирања, крађе, отимачине.

Динчев, окружниначелник ” ” ”

Дочев, срески начелник, Лесковац, отимачине.

Дане из Велеса, комитски војвода, Лесковац, погубљења, злостављања.

Стоичев, капетан и командант места, Власотинце, погубљења, злостављања.

Николов из Софије, капетан 42. пука, Власотинце, погубљења, злостављања.

Балабанов, потпоручник 42. пука,

Мујовски или Муински, потпоручник, у грађанству учитељ, Власотинце, погубљења и злостављања.

Серафимов, пуковник, командант I пука I дивизије из Софије, Власотинце, злостављања.

Николов, пуковник, командант дивизије из Тунче, Власотинце, злостављања.

Василијев, потпоручник XVII пешадијског батаљона, Власотинце, отимачине, злостављања, погубљења.

Иван Шопов из Плевне, командант XVII батаљона, Власотинце, погубљења, отимачине, злостављања.

Неделков из Стајчевца, среза Трн, потпоручник, Власотинце, Ломница и др., убиства, отимачине, пожари.

Христо Самарџијев, поручник, командант логора Горње Панчарево, близу Старе Загоре, логор Горње Панчарево, убиства затвореника.

Иван Бајкушев, префект, Власотинце, злостављања.

Атанасов, окружниначелник, ” ”

3. Пашев, ” ” ”

J. Јучев, ” ”

Харлампије Глигоров, окружни начелник, Власотинце, злостављања.

Есгра из Солуна, комитски војвода, Власотинце, погубљења и злостављања.

Христо Генов, интендантски поручник, Власотинце, крао стоку после капитулације.

Бојацијев, генерал, Ниш, пустошење града.

Христов, генерал, гувернер Мораве, Ниш, убиства свештеника.

Цветанов, пуковник, Ниш, пљачка на велико, председник комисије за експропријацију.

Владимиров, командант, Ниш, помоћник Цветанова.

Дарвинков или Дрвинков, пуковник штаба, Ниш, Прокупље и др., наређивао покоље.

Иван Варашев, дипломирани правник, командант Ниша, Ниш, злостављања.

Христо Стрбанов, председник општине, Ниш, отимачине.

Тане Николов, комитски војвода, Куршумлија, погубљења, убиства, пљачке.

Тодор Орофчанов, професор гимназије, комитски војвода, Куршумлија, погубљења, убиства, пљачке.

Сотир Атанасов, потпуковник, командант планинског пука, Куршумлија, убиства, погубљења, пљачка.

Матов, капетан, командант места, 42. пук, Прокупље, погубљења, злостављања.

Петков, поручник 42. пука, Прокупље, погубљења, злостављања.

Иванов, ” 13. пука, ” ” ”

Стојан Медаров, срески поглавар, Прокупље, злостављања.

Димитрије Шетерев из Тартар Пазарчика, председник општине, Прокупље, злостављања.

Хаџија из Видина, помоћник председника општине, Прокупље, злостављања.

Исак Кесиаков, потпуковник 25. пука, Прокупље, убиства.

Ичко, комитски војвода, околина Прокупља, убиства, пљачке.

Роштанов, потпоручник 42. пука, околина Прокупља, отимачине и убиства.

Павле Мимчев, комитски војвода, околина Прокупља, убиства, пљачке.

Гаврил Гаве, комитски војвода, ” ” и силовања.

Русев, потпуковник, Алексинац, злостављања.

Никола Бонев, окружни начелник, Алексинац, отимачине.

Пандил Петров из Банице, председник општине, Мозгово, отимачине.

Камен Томов, подофицир, командант места, Ражањ, отимачине, убиства.

Стефан Николов, поручник 29. пука, село Варош Ражањ, 20 деце затворено и спаљено.

Драгијев, поручник, командант армије, Ражањ, издао наређење поручнику Николову.

Терзијев, поручник, Ражањ, забрањује прославу славе у области Ражња.

Стеван Сливински, окружни начелник, Ражањ, злостављања.

Мицко Дужаков, окружни начелник, Ражањ, отимачине.

Христов, поручник, Ражањ, отимачине под претњом интернирања.

Атанасије Робев из Битоља, председник општине, Ћуприја и Свилајнац, отимачине.

Петар Стефанов, благајник општине, Ћуприја, отимачине, крађе.

Петев, командант 32. чете, XI или XII пука, Ћуприја, отимачине.

Кулчин, командант, Ћуприја, злостављања.

Пантев, потпоручник, Свилајнац, многострука убиства.

Бракалов из Пловдива, потпоручник, Свилајнац и околина, убиства.

Христов, командант 32. пука (?), Свилајнац и околина, издао наређења Бракалову.

Бојацијев, поручник, командант места, Петровац, убиства.

Станчев, интендантски капетан, Свилајнац, злостављања.

Јордан Старчиа, подофицир, заменик полицијског команданта, Свилајнац, батинања, ради отимања новца, усијаним жељезом жигосао жртве по леђима.

Пристав Попов, секретар полиције, Деспотовац и друга места, наредио убиство више од 150 особа.

Р. А. Рајс

Доставила истражна служба.

Варош Алексинац

Искази: Атанасија Марковића, 68 год., кмета вароши; Милутина Миљековића, 65. год., председника општине и Љубомира Милошевића.

Погубљења:

Бугари су одвели и убили свештенике: Аврама Миловановића, проту и бившег посланика; Милету Стефановића, проту; Ђорђа З. Јовановића; Димитрија Станковића, сву четворицу из Алексинца. Ухапшени су усред ноћи, одведени у нишку тврђаву одакле им се губи сваки траг. Десило се то месеца новембра 1915. године. Учитељ Веселин Алексић нестао је на исти начин и истог дана. Фебруара 1917. године, бугарске комите стигле су у овај крај али нису ипак ушле у варош Алексинац. Убили су много мушкараца и жена и спалили њихове куће.

Пљачке и реквизиције

Под изговором да траже оружје, бугарски војници су сваког месеца, понекад чак и чешће претресали куће и односили све што им се допадало. Тако су однели све осим онога што су житељи могли да сакрију закопавши у земљу. Војник који је сам претресао или наређивао претрес, био је потпуковник Русев. Начелник цивилне власти био је Никола Бонев. У току једног претреса Русев и Бонев пронашли су код Виде, жене интернираног Драгутина Стефановића, 180.000 динара и узелијој. Бугари су однели све што су нашли у радњама и кућама а да ништа нису платили. Тако су однели и продали сав намештај учитеља и резервног капетана Владе Стојановића као и артиљеријског команданта Живка Павловића. Исто су урадили и са намештајем управника гимназије Милана Димитријевића. Бугари, међутим, нису само пљачкали куће у одсуству домаћина, већ су и у њиховом присуству односили намештај и одећу. Двадесетчетвртог новембра 1915. године, дошли су Немци и у колима однели робу из радњи. У почетку Немци ништа нису плаћали за своје реквизиције, потом су плаћали мало. Бугари су све реквирирали, најчешће не плаћајући ни динара. Тако су од кафеције Петра Стефановића узели пића у вредности од 6.000 динара и ништа нису платили. Од гостионичара Стевана Илића, Немци и Бугари одузели су пића у вредности од 25.000 динара. Оно што нису могли однети, просули су у подруму. Бугарски чиновници су реквирирали робу и продавали је у своју корист.

Пљачкање при одласку

Када су одлазили, Бугари и Немци су сву стоку и храну коју су нашли, однели а да ништа нису платили.

Отимачине, злостављања, принудни рад, силовања

Префект Бонев је, претећи да ће их интернирати, отимао новац мештанима. У току једног претреса, горе поменути Русев и Бонев, отели су Види Стефановић 180.000 динара. Исти су, приликом претреса, отели ножару Трајку Димитријевићу, 1.200 динара. Чиновници државне благајне упали су код старца Живана Стојадиновића, 70 год., бојације, свукли њега и болесну му жену и украли му 200 динара. Сви чиновници долазили су без пребијене паре а одлазили богати. Ови чиновници били су кројачи и свакојаки људи наклоњени бугарској влади. Становници, мушкарци и жене, били су испребијани. Жене су добијале више од 50 удараца штапом. Жене су тражиле понекад намирнице на селу. Сваку коју би нашли у пољима, тукли су и силовали под изговором да снабдевају српске комите. Недељама су Бугари забрањивали мештанима да излазе из својих кућа наводећи као разлог претрес. Људи који нису имали залиха, свирепо су патили. Мушкарци и жене били су принуђени да раде за Бугаре на путевима, мостовима и др., без надокнаде и без хране. У селима су комите силовале децу од 13 годиа.

Интернирања

Било је интернирано око 200 особа из Алексинца.

Порези и таксе

Људи који су ире окупације Србије плаћали порез 200 динара, под Бугарима су плаћали до 6.000 лева, а за сваки лев требало је још дати 20 пара „за курс". Да би се

могло радити и ићи с једног на друго место билаје потребна дозвола. У почетку је такса за ову дозволу износила један лев, затим је била смањена на 30 стотинки. Лична карта коштала је 0,50 лева. Да би подигли новац послат од родитеља из иностранства, било је потребно поседовати уверење о добром владању, издато од бугарских власти, уверење које је коштало 5 лева.

Црква, српске књиге

Црква је била преображена у расколничку цркву у којој су служили бугарски свештеници. Они су израбљивали становништво. Најсиромашнијима су наплаћивали женидбу 80 лева (српска такса износила је 7 до 12 динара). Да би повећали цену измишљали су разноразне тешкоће. Сахране су за најсиромашније коштале 40 лева (српска такса износила је 6 динара). Све српске књиге биле су уништене. Посебно је био спаљен главни регистар.

Бугарска пропаганда

Бугари су организовали вечери зване „вечеринке" и терали су жене и ћерке из најбољих кућа да на њима присуствују. Међутим, забрањивали су њиховим мужевима, очевима и браћи да их прате. Интернирани су били они који су забрањивали својим ћеркама да тамо одлазе. Организовали су такође вечери доброчинства за коју прилику су људи врло скупо плаћали место које им је било додељено. Цене карата ишле су од 5 до 20 лева. Они који нису желели да посећују овакве вечерње забаве, били су прво ухапшени а потом и иитернирани. Префект Бонев приморавао је трговце и кафеције да се сваке године претплате на службени бугарски лист „Моравски гласник" и да купују од бугарских званичника.

Преписка

Сва писма која су стизала посредством Црвеног крста у Женеви, била су јавно спаљивана а људима којима су била упућена, наплаћивали су новчану казну, а они који нису могли да је плате, били су претучени.

Искази: Савке Јовановић, 60 год., Косаре Ђорђевић, 32 год., Вукосаве Станковић, 44 год., Десанке Стефановић, 20 год.

Свештеници Миловановић, Стефановић, Ђорђе З. Јовановић, Станковић и Милан Ђорђевић, овај последњи с местом боравка у Алексинцу али служи у цркви у Суботинцу, одведени су били, 13. новембра 1915. године. Одвели су их у Ниш под изговором да их науче литургији бугарске цркве. Наводно су хтели да их врате после пет дана. Три дана су били затворени у нишкој тврђави. Из Ниша су их пребацили у Црвену Реку на путу за Пирот, где им се губи траг. (Неколико сведока је тврдило да су убијени у Кременици, близу Беле Паланке). Њихови родитељи нису више ништа чули о њима. Недељу дана пре уласка Срба у Алексинац, Бугари су позвали родитеље ових свештеника и питали их да ли имају новости о њиховим очевима и супружницима, додајући да је српска влада била тражила обавештења о њиховим родитељима. Бугари су боравили у кућама својих жртви, узимали су све и нису ништа плаћали а тражили су још да их породице и служе. Бугарски чиновници покушали су да убеде родитеље несталих свештеника да су ови још живи, међутим, никада им нису дозволили да пишу деци и под различитим изговорима, налазили су начиа да одбаце њихове службене захтеве за обавештењима. Станујући бесплатно у кућама свештеника, Бугари су још тражили да им њихови родитељи плаћају порез. Књиге свештеиика биле су уништене.

Исказ Катарине В. Милојковић, 28 год.

Супруг сведока служи у српској војсци. Када је одлазио, оставио јој је на име издржавања око 1500 динара, новац који је закопала у свом подруму. Дознавши за то, бугарске власти су мучиле њеног оца, претиле му смрћу, као и осталим укућанима, не би ли признали где се налази новац. Када су га Бугари коначно пронашли, приморали су сведока да га однесе код команданта места. Овај је задржао сав новац под изговором да га госпођа Милојковић није пријавила а вратио јој је само тридесетак круна. Поручник Георгијев, који је тада замењивао команданта места био је тај који је наредио претресање подрума и који јој је отео новац.

Исказ Јулке Илић, 28 год., жене свештеника Светозара Илића из места Шуме, са пребивалиштем у Нишу. Њеног су мужа одвели у нишку тврђаву, 11. новембра 1915. године. Сведок зна да је њен супруг стигао у Белу Паланку, али од тада се не јавља. Госпођа Илић верује да је њен супруг морао бити са свештеницима о којима су говорили сведоци из Алексинца. Неколико свештеничких жена ишло је код бугарског генерала у Ниш да пита шта се десило с њиховим мужевима. Овај их је најурио речима: „идите код господ бога, питајте њега за новости."

Држање Бугара у Алексинцу сасвим је исто као и у другим градовима овог краја освојене Србије. Као у већини градова, они су убили мало људи, али су то надокнадили у селима. Свештенике су одводили и убијали на путу. Родитељи ових свештеника никада нису тачно дознали шта се с њима десило и сваки пут када би питали за њих, Бугари су остајали неми, а генерал из Ниша их је слао господ богу да питају за новости. Међутим, захваљујући својој истрази ја знам да су ови свештеници били убијени. Када су ствари по Бугарску кренуле лоше, чиновници су се уплашили да не буду оптужени за убиства те су хтели да убеде родитеље свештеника да су ови још живи. Ово је још један доказ да су Бугари били свесни својих злочина и да су хтели да их сакрију. То је такође још један доказ „преваре", критерија њихове кривичне одговорности. Учитељ Веселин Алексић, који је нестао у исто време кад и свештеници, највероватније је доживео исту судбину.

У Алексинцу, као и другде, налазимо војнике и чиновнике, пљачкаше који отимају новац од становништва под разним изговорима. Њихов једини циљ је да се обогате и ни на који цачин не могу да се зауставе у остваривању својих циљева. За време свог проласка, Немци су учествовали у бугарском злочину. Бележимо нарочито да су Бугари, одлазећи, дакле после капитулације, одвели стоку и узели намирнице које су нашли. Као што сам констатовао скоро свугде, Бугари нису ни у Алексинцу поштовали свој потпис.

Порези су за Бугаре били средство стицања новца, средство које су свугде користили. У Алексинцу, као и другде, људи из владе у Софији убирали су претерано висок порез. У том граду, чиновници су наплаћивали 30 пута већи порез него српска влада. Сав тај новац сигурно није доспео у благајну бугарске владе. Велики део ставили су чиновници себи у џеп. Поступајући на тај начин, Бугари су прекршили 48. члан Хашке конвенције која прописује опорезивање само на основу пореских и деобних прописа који су на снази. Окупатор може да повећа порез само за потребе војске или администрације окупиране територије. Међутим, ово повећање уопште не одговара трошковима које је имала Бугарска за окупирану српску територију, којој није ништа дала већ напротив од које је све узела, а порез за војску очигледно је претеран. Поврх свега Бугари су увели читав низ такси, „личну карту", дозволу за кретање и др., које су такође у супротности са 49. чланом Хашке конвенције.

Циљ Бугара — да извуку што више богатства из освојене земље, јасно проистиче

из држања њихових свештеника који претерано наплаћују црквене обреде, неопходне осиромашеном становништву.

Бугарска пропаганда била је жива у Алексинцу, али је такође послужила војницима и чиновницима да зараде новац. Желећи на силу да преобрате храбре Србе у аутентичне Бугаре, скупо су им наплаћивали то преобраћање. Они који нису пристајали на тако нешто били су интернирани. А шта рећи за вечерње забаве на које младе жене и девојке морају на силу да долазе, док се под претњом интернирања, забрањује њиховим очевима, мужевима и браћи да их прате. Зар циљ није довољно јасан?

Треба на крају истаћи чињеницу, коју сам уосталом констатовао на многим местима, да је уништавана пошта која је стизала посредством Црвеног крста у Женеви и да су кажњени они којима је она била послата. Ово је својствено целој бугарској администрацији у окупираној Србији.

Београд, 10/23. јануар 1919. Рајс

Села уз стару српску границу

Село Горње Павловце

Сведочење Стојана Стаменковића, старог 65 година и Манасија Антића, старог 55 година: Сва стока, жито итд. реквирирано је без накнада. Тако је све одузето, од сељака, једино им је остављено по 80 кг жита по глави годишње. Затим су Бугари на име пореза узимали и новац. Најсиромашнији плаћали су до 250 лева, остали до 4.000 лева. Сведок Стаменковић, који је слабог имовног стања платио је дакле 250 лева, док је сведок Антић исплатио само половину разрезаног пореза - 340 лева. Војници су са бајонетима на пушкама, банули код Вељка Стојановића, отели му све што је имао и ранили га бајонетом. Од кмета Јована Младеновића су Бугари узели 1.000 динара. Овај је побегао, а војници су му спалили кућу. Василија Милића старог 18 година убили су после устанка. Пресекли су му врат. Скоро цело село је спаљено. Бугари су извршили ту паљевину под изговором да су становници за време устанка довели устанике на мост у Ристовцу ради рушења истог. Ристовац је потпуно спаљен. У селу су побијени људи и младићи почев од 10 година старости. Тако је настрадало 50 људи и младића. Неке жене су побегле у друга села, а остале су интерниране. Такође су спаљена села: Бели Брег, Доње Павловце, Нерадовце, Горње Нерадовце, Рибница, Ратаје. Од ових је 2 или 3 села само пола спаљено. Док су становници радили по станицама, Бугари су палили села а Немци су фотографисали тај призор.

15 сеоских становника је интернирано у Бугарску. Бугари су осим тога вршили регрутацију али нису стигли да позову регруте. Председник општине Нерадовце је био из Велеса. Денко, сеоски писар из Биљаче, покупио је и продао сво жито из села и потом побегао са 10.000 лева. Било је забрањено одлажење из једног у друго село; била је потребна пропусница, за коју се плаћало 60 ст. Дозвола за рад стајала је 20 ст... За све време су људи и жене морали да раде без накнаде и хране. Бугари су тражили за рад нарочито младе жене. Једина помоћ владе која је пружена од ње осиромашеном становништву састојала се у додели соли коју су плаћали 50 стотинки по кг. Чим су сељаци говорили српски били су бијени, тако исто ако нису одмах донели новац који је захтеван од њих. Није се смело рећи динар, већ само лев. Морало се говорити „кшта" уместо „кућа". 3. октобра (после капитулације) Бугари су тражили још 40 људи за превоз сточне хране.

Село Нерадовце

Изјаву дали Младен Костић, стар 70 година, Трајко Костић, стар 67 година, Атанас Петковић, 70 година стар и Аритон Тасић.

У почетку су Бугари одузимали стоку, жито итд... без икакве надокнаде. 1916. године плаћали су по веома ниској цени, на пример 33-34 ст. по килограму жита. Младену Костићу су дали 90 лева за вола. 1917. и 1918. године нису уопште исплаћивали али су све реквирирали, остављајући сељацима само 80 кг жита по глави годишње. Становништво се побунило па су им уместо 80 кг оставили 110 кг. Окупатори су оставили такође по глави 800 кг сламе годишње за исхрану стоке. 4. октобра ујутро Аустријанци су узели свињу која је вредела 320 динара, али нису ништа платили. Пре бугарске окупације у селу је било 1600-2000 комада говеда, а данас је од тога остало свега 11 волова и око 50 крава.

Бугари су дошли једне суботе 1915. године и следећег дана од њихове коњице су побијени, искасапљени сабљама на улици следећи људи: Младен Стојановић, стар 20 година, Стојмен Стаменковић, 35 година, Ђорђе Младеновић, 60 година, Мане Пешић. 50 година, Коста Митић, 30 година, Станко Стаменковић, 60 година, Мита Антић, 40 година, Мита Калиманчевић, 40 година, Љуба Станковић, 55 година, Милан Станковић, 25 година, Димитрије Симоновић, 40 година, Василије Спасић, 18 година, Милан Томић, 30 година и Алекса, сељак из села Лепчинце. После извршеног покоља Бугари су опљачкали зграду општине и из ње однели касу.

После устанка Бугари су запалили 400 зграда у селу. Док су палили кућу Трајка Костића украли су му још и вола у вредности од 1.200 динара, краву и теле, а председник општине, Филип узео му је још 200 динара да не би спалили преостало.

1917. године од Бугара су регрутовани и позвани на принудни рад следећи људи из села: Трифун Митровић, Влајко Атанасовић, Реља Костић, Јордан Перић, Мијалко Перић, Душанка Атанасовића, Душан Костић, Зафир Костић, Милан Костић, Драга Трајковић, Здравко Ристић, Крста Стаменковић. Ови регрутовани неколико пута су долазили на одсуство и опет се враћали. Нису били у униформама и морали су да раде иако су сматрани војницима и били под војном командом. 1916. године били су интернирани сељаци: Митар Младеновић, Стојан Антић, Душан Ристић, Коста Величковић, Ратко Костић и Александар Додић. Митар Младеновић и Коста Митић су умрли у Бугарској.

Сваког дана и у свако доба су батинали становнике; на пример жандар Мите Борисов, агент безбедности сребо је у селу Аритона Тасића и тражио од њега 500 лева. Тасић је побегао у кућу, али је жандар пошао за њим и под претњом да ће му запалити кућу изнудио му је новац. Урош Стаменковић, стар 16 година био је под Бугарима сеоски ћата. Пре него што су се повлачили Бугари су га тако крвнички истукли, да је још у време моје истраге лежао у тако тешком стању „умотан у овчију кожу". Тај младић има два брата, од којих је један у заробљеништву а други војник српске војске. Такође је имао две веома лепе снаје. Каплар Иван Георгијев из јединице 12. „ополчанска рота" је хтео да им се удвара, али је био одбијен. На то им се каплар осветио бијући њиховог оца, мајку и зета. Жене су затим силоване. По селима Рибинцу и Павловцу Бугари су уцењивајући сељаке отимали новац. У селуНерадовцу задруга је имала 4.000 динара. Бугари су присвојили тај новац.

У селу је српска школа опљачкана и затворена од Бугара, али нису отварали другу. Божја служба се вршила по православном обреду. Ради одржавања богослужења долазио је из Киновца поп Алекса Антић. Но када је у својим молитвама уместо бугарског Фердинанда помињао српског краља Александра, поп је отеран.

Да би привређивали сељаци су морали да поседују дозволу за рад која је издавана по цени од 20 ст. а важила је само 3 дана. Уз то је била нужна општа годишња дозвола

(лична карта) по цени од 65 ст... За одлазак из једног у друго село општине тражена је даља дозвола.

Сведочиле жене: Лена Милановић, Даница Здравковић, стара 27 година, Нуша Бошковић, 28 год., Санда Младеновић, 80 год., Зона Васковић, 28 год., Тала Драговић, 30 год., Стамена Стојановић, 45 год., Стојна Стаменковић, 60 год.

Бугари су починили много зла. Зона Васковић је остала са троје мале деце целе прошле зиме без крова над главом, пошто су јој Бугари спалили кућу. Тали Драговић и Нуши Бошковић су Бугари такође спалили кућу, чији су мужеви били у аустроугарском заробљеништву. Војници су тукли и прогањали жене. Пошто су их пребили Бугари су их затворили и задржали у „караули". Дешавало се да су Бугари у време батинања стрпали бомбе у њихову одећу, које су затим „пронашли" а кривцс затим одвели у караулу. Стамени Стојановић су запалили кућу и узели два вола и две краве. Она је остала са петоро деце. Од Тале Драговић су 1917. Бугари узели 5.000 кг жита и пре одласка још даљих 2.000 кг. Од Стојане Менковић су 1917. годиие узели 900 кг жита, спалили јој кућу за време устанка и у том повлачењу су покупили од ње још 2.000 кг жита. Лени Милановић су војници спалили 4 куће и отерали 3 вола и 7 свиња. Кућа Данице Здравковић је спаљена. 1917. узето јој је 500 кг жита и поврх свега тога још 500 лева за порез. Пре њиховог одласка изнудили су јој даљих 60 лева. Менковићка која је сиромашног имовног стања имала је да плати 510 лева пореза, а у часу повлачења узели су јој 90 лева.

Изјавамамојих сведока није потребан било какав даљи коментар. Они говоре, у свој својој примитивности, о свим невољама којима су сељаци били изложени дуге три године бугарске окупације. Био сам на лицу места и обавестио се о величини недаћа ових сељака. У селима Горње Павловце и Нерадовце, поготово, у првом, многе су куће спаљене и у рушевинама су. Преостале куће изгледају бедно, пошто су их испразнили Бугари. Мало је стоке. То је беда. Друга села, све мушко становништво оданде је побијено за време устанка. Војници Фердинанда Кобуршког су одмах при доласку вршили покоље. Искасапили сваког на кога су наишли у селу, без икаквог разлога. Тако је нестало 14 сељака, и описујући ми призоре покоља сељаци и сељанке су били веома узбуђени, макар што су од тада прошле већ три године.

Као и у другим местима софијска влада регрутовала је сеоску омладину за принудни рад. У селу Горње Павловце Бугари нису стигли да их позову; из села Нерадовце њих 14 је морало напустити своја газдинства и поћи да ради за бугарску армију. Иако ови регрути нису преобучени у униформе, вероватно због несташице истих, они су се сматрали војницима, што су тврдили сведоци, а и ја сам се уверио прегледајући бугарске званичне документе. Тако је поново потврђено на шта сам указивао у својим извештајима и претходним списима, наиме да су Бугари, кршећи ратне конвенције и законе хуманости, регрутовали у своју армију субјекте из непријатељских земаља окупираних од њих. 7 сељака из Нерадовца су били интернирани.

Моја истрага је поред пљачки, реквизиција, крађа и обичних отимачина са сигурношћу установила следеће:

1. Уз границу Старе Србије, поред жељезничке пруге спаљена су од стране Бугара делимично или у потпуности села Бели Брег, Доње Павловце, Горње Павловце, Нерадовце, Горње Нерадовце, Рибнице, Ратаје, Ристовац.
2. У селу Горње Павловце убијен је Василије Милић.
3. У селу Нерадовце сасечено је 14 сељака од бугарске коњице.
4. У селу Горње Павловце Бугари нису стигли да позову регруте, у Нерадовцу је регрутовано 14 људи.
5. 15 сељака из Горњег Павловца и њих 7 из Нерадовца је интернирано, 2 из овог другог су умрли у Бугарској.

6. Сеоско становништво је злостављано и у тој мери тучено, да је неколико жртава трајно оболело.
7. Укинута је школа, а црква посвојена.
8. Сељаци нису имали слободу кретања.
9. Жене су прогањане од стране Фердинандових војника.
10. Бугари су осиромашили становнике и нису ништа учинили да им олакшају положај. Шта више оптерећивали су их високим дажбинама и одузимали им последње добро.
11. После капитулације Бугарске, а супротно одредбама аката о капитулацији, они су и даље одузимали становништву храну, злостављали их и изнуђивали новац.
12.

Београд, 27/14. децембра 1918. год. Р. А. Рајс

Лесковац

Искази: Христодора Маринковића, 45 год., полицијског писара; Михаила Коцића, 30 год., окружног начелника; Александра Милановића, 38 год., Петра Цонића, 33 год., Ђорђа Костића, 28 год., трговца, Сретена Мичића, 32 год., Милана Костића, 38 год., Чеде Тодоровића, 38 год., кројача.

Погубљења у Лесковцу

82 особе убијене су у Лесковцу а међу њима: Ђорђе Лешников, 44 год., браћа Тодоровићи, 48 и 55 год., Велимир Јовичић, окружни начелник, 60 год., Милован Михаиловић, пензионер, 90 год., Таса Димитријевић, судија, 60 год., Александар Бршић, 65 год., професор, Стева Коменовић, 70 год., прота; Живко Јоксимовић, 48 год., професор из Врања, Михаило Игњатовић, 40 год., свештеник; Петар Велковић, 50 год., свештеник; Бранковић, 45 год., судија; Марко Јоковић, 48 год., учитељ; Глигорије Миленковић, 55 год., учитељ; Јосип Поповић, 39 год., свештеник; Алекса Енглезовић, 30 год., фотограф; Тодор Н. Зекић, 50 год., трговац; Хаим Карио, 55 год., обућар; Никола, син Проке, гајтанција, 18 год., Мика Петковић, 34 год., трговац и други. Месеца марта 1917. године, убијени су Светозар Поповић, 35 год., општински писар и жена посланика Гаве Николића. Цацу, ћерку свештеника Трајка Поповића Бугари су затворили у једну кућу коју су запалили, те су је тако живу спалили. Хаим Карио и Зекић испоручивали су конопље Макензеновој војсци. С Бугаримаје стигао у исто време бугарски трговац Иван Вашаров, из Софије и Црвеног брега. Он није хтео да Срби снабдевају војску. Урадио је што је било потребно код пуковника Калканцијева, из 42. пука да овај нареди убиство двојице трговаца из Лесковца. Немци су протестовали због овог двоструког погубљења али их Бугари нису слушали.

Христодор Маринковић је својим очима видео следећи призор: марта 1917. видео је једну жену како пролази, обучену у српску војничку униформу. Оптужили су је да припада комитској банди. С њом је био један сељак и обоје су опколили бугарски војници. Одвели су их близу села Синковца где су их стрељали. Војници су свукли леш жене и забављали се испитујући да ли је била девица. Поручник Ратков сликао се код Енглезовића и тражио мује и негатив снимка. Како му га фотограф није одмах дао, по његовој заповести војници су га одвели из града и убили. Један српски капетан, један потпоручник као и један француски официр, сва тројица авијатичари, стрељани су у близини Лесковца у време побуне, 1917. године. Бугари су тврдили да су ови авијатичари донели муницију побуњеницима.

Погубљења у околини Лесковца

45 сељака из среза Барје било је побијено картечом, у самом селу Барје, у кући која је касније била спаљена. Три жене и четири мушкарца обешени су у селу Слатина. У околини Лесковца, у Барју, Мирошевцу, Бунуши, Вучју, Стајковцу, Тureковцу, Винарцу, Манојловцу, Престовцу, Печењевцу, Залужњу, Бабичку, Дрaшковцу, Пуковцу, Копашници и другим местима убијено је, по мишљењу сведока, најмање 10.000 особа.

Интернирање и регрутовање

Интернирано је 4-5000 мушкараца и неколико жена из Лесковца. 1500 младих људи били су регрутовани у радне јединице.

Одговорни за покоље

Стајков, професор Универзитета у Софији био је шеф војне полиције. Нанео је много зла становништву. Када га људи на улици нису поздрављали, сутрадан је наређивао да их туку. Овај човек је сам убио више особа тољагом, коју сада поседује долепотписани. У Лесковцу је био чувени 42. пук чији је вођа био пуковник Петар Калканџијев. Већина жртви убијена је по његовој наредби. Били су ту и поручник Ратков и командант Тачер који су наређивали убијање многих људи. Управо је поручник Ратков наредио убијање фотографа Енглезовића.

Пљачкање и реквизиције

Чиновници и војници опљачкали су све куће српских чиновника и војника и послали својим кућама намештај, тепихе и др. Опљачкане су на пример биле куће адвоката Боре Поповића, окружног начелника Видоја Мишевића, банкара Милана Илића, поручника Милана Литића и других. Творнице Илића, Петровића и Тодоровића су испразнили а машине послали у Софију. Све су реквирирали без надокнаде и то од 1915. Понекад су издавали потврде о реквизицији али често нису издавали ниједну. 2.000.000 кг житарица било је реквирирано 1918. године у 22 општине среза. Самоједвема општинама нешто мало плаћено. Плаћали су им 1 лев, килограм жита и 0,80 лева, килограм пшенице. Нису платили ни сламу ни сено које су узели. Немци и Бугари су покупили бакар; Немци су га плаћали али Бугари нису.

Отимачине

Људе су затварали и наплаћивали им њихово ослобађање. Петар Цонић, писар српске полиције био је ухапшен а срески поглавар, Дочев мује за његово ослобађање тражио 3.000 лева. Цонић није могао да да тај новац али је ипак био пуштен јер је претио да ће се жалити вишим властима. Чиновници су поступали на исти начин са скоро свим становницима Лесковца. 1917. године, командант Шопов је оптужио Тончета Цакића да је у вези са комитама и на тај начин му је отео 10.000 лева. Његов секретар и помоћник био је Белчо Праников, срески поглавар у Власотинцу. Ристо Ганев, обичан војник, мучио је Вучка из Губеревца да би му отео новац.

Бугарски префекти

Главни префект био је Шатожијев, затим Балтов, Пеливанов, Кацарев, Атанасов,

Никола Стефанов, Смилианов и најзад Денчев. Сви ови префекти отимали су новац од становника.

Црква и школа

Цркве и школе постале су бугарске. Српске свештенике су убили или интернирали.

Српски језик и српске књиге

Било је строго забрањено говорити српски. Оне који су ипак говорили српски, жестоко су претукли. Спалили су српске књиге.

Принудни рад

Мушко становништво вароши натерали суда ради у пољима без надокнаде и без хране. Од месеца јуна 1918., на снази је била наредба да се исплаћује 10 лева на дан, али до исплате никада није дошло.

Комите

У Лесковцу су биле бугарске комите које су наносиле много зла становништву. Њихов војвода био је Дане из Велеса.

Држање Бугара после капитулације

Полазећи, Бугари су украли и одвели сву стоку коју су могли да ухвате и ништа за њу нису платили. Тако је бугарски подофицир Димитрије Киров, из Беле Слатине отео Сретену Мичићу преко 1.000 лева и 40 оваца.

Немци у Лесковцу

Немци су опљачкали и просули жито по улици. Испразнили су подруме и просули пиће које нису могли да попију нити да однесу. Хватали су стоку, убијали је, узимали мало меса и бацали остатак. Немци и Бугари купили су бакар. Немци су га плаћали, Бугари нису.

Исказ Милорада Тодоровића, 22 год., из Лесковца. Оца сведока, Сотира Тодоровића, 60 год., као и његовог стрица Тодора Тодоровића, 50 год., пријавили су мештани да су председници Народне одбране и Црвеног крста и да су они ти који су задужени за изазивање побуне у Лесковцу. Бугари су одвели обојицу и отели у исто време од Сотира 50.000 динара у злату и меницама. Обојицу Тодоровића стрељали су у Грделици.

Искази Глигорија Поповића, 52 год., Настасије Стојановић, и Јелене Илић. Брат сведока Глигорија, Јосип Поповић, 39 год., био је убијен. Одвели су га у ноћи, 13. новембра 1915. У затвору је боравио од 13. до 17. новембра, када су га одвели, свезаних руку. Благоје Илић, (видети извештаје из Сурдулице и Врања), 48 год., повукао се са српском војском до Призрена. Одатле је хтео да се врати са женом и мајком али су их ухапсили у Врању. Радњу Настасије Стојановић опљачкали су Бугари, Бувков, директор гимназије, Давидков, чиновник и Алекса Стојанов, председник општине. Украли су и продали све тканине.

Искази мојих сведока захтевају само мало коментара. Мештани Лесковца процењују да су Бугари у околним селима вароши убили најмање 10.000 људи. Тај број,

на први поглед и у поређењу са 82 жртве из Лесковца, изгледа мало велик. Међутим, склон сам да признам да је та процена приближна. Прво, околина Лесковца доста је насељена, затим ти крајеви су управо били један од центара побуне 1917. године а знамо на који су варварски начин Бугари угушили овај устанички покрст, изазван њиховим дивљаштвом и намером да регрутују у своју војску српске поданике. Разлика у броју поубијаних у Лесковцу од оних у околним селима произилази из чињенице, коју сам констатовао куда год сам прошао у Старој Србији окупираној од Бугара, да су ови убијали увек мање у варошима него у селима. Сматрали су да је за њих много опаснији сељачки елемент него варошки. Побили су много жена. Та чињеница налази своје објашњење у следећем одломку, наредбе бр. 13 војне инспекције Моравске области, наредбе од 29. маја 1918. године која се тиче унутрашње политике области:

„Неспорно је установљено да су најзанесенији и најжешћи родољуби увек жене. Оне су живи центар српског духа и најмарљивији агенти тајне српске организације. Жене одашиљу тајну пошту, оне су идеолози организације; оне су главни пропагатори и агресивне су и опасне.

Искоришћавајући природну наклоност мушкарца према женском роду - што се потврђује код овдашњих наших Бугара из Моравске области, — жене развијају опасну делатност уперену против сваке наше иницијативе у овој области. Својим лепим очима и својом лепотом, својим изазивањем и предајући се радо и смишљсно, овдашње жене у вези су с више од једног нашег официра и чиновника, утичу јако на њих и користе ихда би помагали српску ствар и деловали против нашег пропагандног рада.

Време је да се делује против овог ужасног зла које би могло да нас кошта дела наше нације и да уздрма сигурност наше државе. Време је да се прекине с том женском хипнозом и да се јасно сагледа сва природа и величина тог зла.

Наша унутрашња политика према женама мора бити вођена на следећи начин:

Ниједној жени не треба дозволити да путује по крају, осим онима које се изјашњавају да су честите Бугарке и онима које су чланице бугарских националних друштава и које посећују све наше прославе, забавне и позоришне вечери и др.

Не треба пружати помоћ женама и њиховим породицама осим онима које су се изјасниле као честите Бугарке.

Све жене ће морати да говоре бугарски и ниједна молба, било усмена било писмена не сме бити узета у разматрање осим ако је поднета на бугарском језику.

Да би се постигао тај циљ мора се установити списак паметних и утицајних жена које би могле да одиграју макар и најмању улогу у пропаганди српства".

Покољи сељанки, Хаим Кариа, Зекића и фотографа Енглезовића, својствени су начину на који се Бугари опходе према несрећном становништву у окупираним српским крајевима. У Лесковцу затичемо такође пуковника Калканџијева, из чувеног 42. пука, који наређује крвопролиће као у Врању.

С једним од власника, господином Илићем отишао сам у врло значајну творницу тканина, Илић, Тодоровић и Петровић и тамо обишао празне радионице. Установио сам прво да су Бугари у тој творници сместили коњицу. Већина разбоја и покретачких машина су однете, у целини или делимично. Известан број разбоја за ткање спреман је за слање. Бугари су на њима закачили цедуље са ознаком цене по којој су рачунали да ће их продати: 8.000, 9.000, 10.000 лева итд. Велика сала бојаџинице служила је као коњушница. Скупа белгијска машина која је ту била инсталирана, потпуно је уништена. Уосталом, кадгод Бугари нису могли да однесу машине, наређивали су да се слупају и то на такав начин да се може закључити да су за тај посао користили праве стручњаке. Преглед на лицу места допушта такође закључак да су Бугари на такав начин оштетили творницу да би на дуже време спречили њен рад. Нека ми буде дозвољено да додам да ми се чини да је наговештено како српска влада уговара у ус-

ловима мира, дозволу оштећеним власницима да иду у Бугарску да тамо траже своје машине и да их, уколико их не нађу, замене машинама из бугарскпх творница и то у циљу наставка рада, неопходног за земљу.

Истрага на лицу места ми дакле допушта да констатујем:

1. Да су Бугари убили 82 особе из Лесковца.
2. Да су Бугари убили много више у околини вароши. Моји сведоци сматрају да је број убијених 10.000.
3. Да су главни који су одговорни за покољ у Лесковцу: пуковник Калканџијев, командант 42. пука, поручник Ратков, командант Тачер и шеф војне полиције Стајков.
4. Да је 4 до 5.000 мушкараца из Лесковца и неколико жена интернирано.
5. Да је 1.500 младихљуди регрутовано у радне јединице.
6. Да су цивилни чиновници и војници отели новац од становништва.
7. Да огромне реквизиције нису биле исплаћене.
8. Да су војници пустошили радње.
9. Да су Бугари однели машине из творница.
10. Да су црква и школа биле бугаризоване.
11. Да су српске књиге биле уништене а употреба српског језика забрањена.
12. Даје становништво било натерано на принудни рад, без надокнаде.
13. Да су Бугари, одлазећи, после капитулације, одвели стоку и отели новац од становника.
14. Да су Немци пљачкали и убијали стоку.

Београд, 30. децембра 1918.

Р. А. Рајс

Власотинце

Искази: Проке Црниловића, 62., Трајка Милошевића, 58 год., Крсте Крајничевића, 60 год., Сотира Г. Поповића, 60 год., кмета вароши; Веселка Коцића, окружног начелника; Христифора Поповића, свештеника; Гаврила Манића, окружног начелника; Крсте Валшића.

Погубљења

После пљачкања, Бугари су одмах почели да интернирају и убијају људе. Тако је убијен свештеник Онуфрије Поповић, прота. После двочасовног мучења, убили су га бајонетом, на удаљености од пола сата од вароши. Вече пре него што ће га заклати, бугарски официри су у његовој кући јели и пили. Пошто су га убили официри и војници су опљачкали његову кућу. Убијени су још: свештеници, Тодор Поповић, Димитрије Здравковић и Светозар Миленковић, фабрикант Благоје Илић, Димитрије Ђорђевић из Стајковца, Горча Цветановић, Таса Стаменковић из Црњатова, 37 мушкараца из села Шишаве (мушкарци од 15 до 50 година), Михаило Павловић из села Рајног Поља. Овог последњег су ухапсили, тражили му новац и затим га убили. Његов леш бацили су у јаму за ђубре Тасе Валшића. Убили су још Влајка Николића из Власотинца, Давида Милчића из села Доброг Поља са још осам других сељака. Гробница ових последњих налази се у Власотинцу. У околини вароши, Бугари су убили још 60 сељака. Потпоручник Неделков, из села Стајчевци, срез Трн, убио је Димитрија Здравковића из Ломнице и одвео је његовог старијег сина од 20 година. Тај исти официр и његова чета убили су још много људи чија имена сведоци не знају. Тако је у Крушевици убио

председника општине, Михаила, пошто му је претходно узео близу 10.000 динара. У „Обавештајном бироу" у Власотинцу, Бугари су поставили вешала и мучили и вешали људе из околних места. Владика скопски, Викентије, убијен је у Сурдулици (у Скопљу верују да је убијен у Качанику).

Погубљење после капитулације

Полазећи, 22. септембра (5. октобра) 1918. године, потпоручник Василијев, у грађанству учитељ, из 17. пешадијског батаљоиа, убио је, у винограду вароши, Тасу Стојковића из Дадинца.

Војници одговорни за погубљења и друга бугарска злодела

Командант места, капетан Стојчев из Софије, капетан Николов из Софије, потпоручник Балабанов, поручник Мујевски (учитељ у грађанству), сва четворица из 42. пука. Пуковник Серафимов из I пука, I дивизије из Софије, пуковник Николов, командант дивизије из Тунце, потпуковник Василијев (учитељ у грађанству) из 17. пешадијског батаљона, командант Иван Шопов из Плевне из 17. пешадијског батаљона, потпоручник Неделков из села Стајчевци, среза Трн, комитски војвода Есгра из Солуна, потпоручник Тошев, интендантски поручник Крста Генов.

Префекти

Префекти су били Иван Бајкушев, Станој Бајтошев, Атанасов, З. Пашев, И. Јучев и Харлампије Глигоров. Нарочито је Иван Бајкушев отимао новац од целог становништва а посебно од кмета.

Пљачкање и реквизиције од стране Бугара

Одмах по доласку су Бугари почели да пљачкају. Тако су опљачкали радње и узели вино, ракију, стоку, житарице, сламу и др. Војне власти стигле су после овог пљачкања. Бугари су просули у подрумима вино и ракију коју нису могли да попију или понесу. Из фабрике у Грделици, Бугари су украли 300.000 кг вуне. Сефове банке у Власотинцу као и Трговачке банке, с целим садржајем, пребацили су у Софију. Бугарске власти су на рачун своје државе преселиле апотеку Душана Милошсвића. Поручник Мујевски или Муенски и поручник Тошев су сасвим опљачкали кућу окружног начелника Гаврила Манића и узели му још 5.700 динара. Бугари су у општини Власотинце украли житарице, стоку и др. у вредности од 10.000.000 динара.

Реквизиције од стране Немаца

Немци су са својом тешком артиљеријом (3.000 коња) реквирирали у вредности од једног милиона у вароши и два милиона у општини.

Спаљена села

Већ поменути поручник Неделков наредио је спаљивање села - Ломница, Шишава, Гуњетина, Црна Бара и Крушевица. Сву стоку из ових села одвели су у Власотинце и јавно продали.

Злостављања и отимачине

Потпоручник Василијев из 17. пешадијског батаљона, скупљао је људе из околине Власотинца, бирао најбогатије и тукао их да би признали да имају оружје. Затим им је, под претњом да ће их убити, отимао новац. Командант Иван Шопов из Плевна, такође из 17. пешадијског батаљона, поступао је на исти начин. Сведок Црниловић упозорио је војног судију Калачова о ономе што се дешава, међутим, овај није ништа предузео. Жени Д. Здравковића, командант Шопов тражиоје 5.000 лева за ослобађање њеног сина. Дала је новац али су јој сина ипак одвели. Бугари су злостављали и тукли житеље, мушкарце и жене, и то нарочито после побуне.

Интернирање и регрутовање

Око 50-60 житеља Власотинца било је интернирано, између осталих, сведок Црниловић. Неки од ових интернираца били су пуштени 1917. године, други су још у Бугарској (у време истраге). Младе интернирце терали су на рад. Нису им давали храну. Окружни начелник Гаврило Манић, 58. год., био је у интернацији 17 месеци у Старој Загори у логору званом Горње Панчарево. Командант логора био је поручник Христо Самарџијев. Он је људе који су имали новца, смештао у болницу где их је, по наводима сведока, тровао да би им узео новац. Углавном је злостављао интернирце. За три месеца је у том логору од 3.000 Срба умрло њих 1.000.

У 1917. и 1918. години било је регрутовано 180 младих људи. Пре побуне обучавали су их за војнике и давали им униформе. После побуне, искоришћавали су их као раднике.

Школа, црква, бугаризација

Школа и црква биле су потпуно бугаризоване. Бугари су избрисали српске натписе у цркви и заменили их бугарским натписима. Када су полазили Бугари су одвели говеда у цркву коју су делимично опљачкали. Службу су вршили бугарски свештеници. Српске књиге биле су спаљене. Презимена су била бугаризована. Новинар „Моравског гласа" из Ниша, Арнаудов, хтео је уз помоћ војника да присили народ да потпише декларацију по којој су они Бугари. Шездесетак особа је потписало.

Порези

Бугарски порези били су десет пута већи од српских. На пример, председник општине Сотир Поповић, плаћао је пре окупације, порез 2.500 динара. Бугари су му наметнули порез од 30.000 лева, а када су одлазили узели су мујош 6.000 лева. Узели су му такође млин и обећали да ће плаћати најамнину 20.000 лева. Наплатили су власнику порез на непокретност, али нису дали новац за најам млина.

Понашање Бугара приликом поласка

Дан пре поласка Бугари су утамничили 5 житеља вароши, међу којима и Црниловића и Крајничевића и држали су их цео дан. После одласка регуларне војске, дошле су бугарске комите под командом војводе Есгра из Солуна. Војници и комите отели су житељима новац. Тако су комите одузеле Ристи Бајићу, 960 лева. Василку Коцићу, комите су отеле три овце и 1.000 лева, од Проке Хаџи-Ђокића 100 лева, од Мајке Такић узели су 200 лева и још су је поврх свега тукли; Крсти Валшићу отели су 100 лева, Илији Цветковићу, 150. Војници су, када су полазили, силовали у винограду

једну жену. Одвели су волове у цркву коју су делимично опљачкали. Сведок Валшић чуоје како поручник бугарске интендантуре, Христа Генов наређује војницима да узму из општина све што пронађу како би све однели у Бугарску. И заиста су Бугари, када су одлазили покупили житарице, стоку, кола и др.

Посетио сам цркву у Власотинцу и прво установио да су Бугари противно црквеним законима, сахранили два војника поред цркве. Установио сам такође да су на улазу у храм видљиви трагови блата с говеда и да су ормани цркве били обијени. Бугари су немарно избрисали натписе са слика српског краља Уроша и његове жене и заменили их именима бугарског краља Бориса и његове жене. У сакристији се налазила каса коју су Немци обили када су улазили. Становници Власотинца су ми потврдили да су бугарски официри, када су одлазили, наредили својим војницима да униште што више винограда. Лично сам констатовао штете које су коњаници и војници намерно учинили у виноградима.

Власотинце, као и Сурдулица, Врање и Лесковац били су подручје чувеног 42. пука. Погубљења у Власотиначком крају била су врло бројна. Понекад су џелати одводили своје жртве даље како би их убијали. Тако је Благоје Илић, богати фабрикант, о којем сам говорио у претходним извештајима, био убијен у Сурдулици. Бугари су посебно Онуфру Поповићу, проти из Власотинца наменили свирепу смрт. Пошто су уживали у његовом гостопримству, официри су га затим мучили и убили тако што су га ударали бајонетом. Био сам код удовице црквењака и она ми је показала његову одећу, коју је покупила и уредно сачувала. Установио сам да је одећа на више места поцепана што је очигледно од бајонета. Поцепани делови су по целој одећи тако да се може закључити да је бес џелата био искаљен по целом телу несрећног свештеника, од ногу до врата. Треба такође посебно подвући да је бугарски поручник Василијев убио Тасу Стојковића после капитулације. Уосталом искази мојих сведока (као и оно што сам констатовао у другим крајевима), показује да Бугари, пошто су били побеђени и принуђени на капитулацију, нису уопште поштовали свој потпис. У Власотинцу су опет затварали људе и били криви за многа глобљења. На овој чињеници треба нарочито инсистирати приликом изравнавања рачуна.

Као и у подручју Врања, Бугари су подметањем пожара уништили многа села у околини Власотинца, а поручник Неделков је наређивао пожаре. Цивилне и војне власти су, као и у свим другим местима, злоупотребиле свој положај да би се обогатиле пљачкама и отимачинама. Наметали су намученом становништву страшне порезе не марећи за Хашку конвенцију која прописује окупатору да се служи пореском основом коју је утврдила окупирана земља. Ванредни порези могу бити наметнути само за потребе окупаторске војске и администрације окупираних области. Што се Бугара тиче, радило се о личним потребама њихових чиновника и војника! Треба такође истаћи исказ окружног начелника Гаврила Манића који оптужује поручника Христу Самарџијева, команданта логора за интернирце, Горње Панчарево, да је отровао интерниране Србе који су имали новац.

Најважније чињенице, поред пљачке, злостављања и свакодневних отимачина, које сам констатовао у својој истрази у Власотинцу су следеће:

1. 65 особа из Власотиица и других места, убијене су у овој вароши. Неколикомештана изВласотинцаубијеноје у Сурдулици.
2. У околним селима Власотинца убијено је пуно сељака.
3. После капитулације, Бугари су убили још Тасу Стојковића из Дадинца. ОвопогубљењенаредиојепоручникВасилијев.
4. Када су полазили, Бугари уопште нису поштовали услове капитулације. Пљачкали су, отимали новац житељима, одводили стоку и пустошили виноградe.
5. 50 до 60 мушкараца из Власотинца било је интернирано.

6. 180 младих људи регрутовани су у радне јединице.
7. Бугари су запалили села из околине Власотинца. Ове пожаре је наређивао потпоручник Неделков.
8. Бугари су житељима наметали огромне порезе.

Београд, 1. јануара 1919. Р. А. Рајс

Прокупље и околина

Искази: Јована Бичанина, трговца, 46. год., Сибина Максимовића, 63 год., трговца, Милана Страшинића, 42 год., трговца и Александра Стевчића, 29 год.

Погубљења

По уласку у варош, бугарске регуларне трупе су пљачкале и интернирале људе. Нису још убијале. За време побуне, Пећанац је окупирао Прокупље. После његовог повлачења Бугари су у Прокупљу убили: Андру Везовића, судског писара, свештеника Васу Антића из села Концела, Косту Белића, кафеџију, Михаила Перића, земљорадника, Владана Стојановића, пиљара, Александра Хаџи-Манића, земљорадника, Мију Симића Крчара, 17 год. Командант 25. пука, поручник Исак Кесиаков позвао је старешине породица побуњеника и саопштио им да су побуњеници помиловани и да могу да се врате. Када су дошли код команданта пука, овај их је ухапсио и послао, заједно свезане гвозденом жицом у јаругу Врти Прашки, недалеко од села Божурне. Ту су их убили бајонетима а њихове породице тврде да су Бугари жртвама одсекли шаке. Жртве су: Војислав Велић, Бранко и Драгомир Владеновић (обојица су већ била рањена у време хапшења), Милан Јовановић звани Спаљор (исечен на комаде), Чедомир Јовановић, Спаса Спасић, Драгољуб Марковић, Драгутин Миловановић, сви из Прокупља, Борислав Луковић и Васко Протић из Куршумлије. Више рањених сељака из околине вароши било је такође у овој групи искасапљених. Раде Јовановић, Денчо Ђорђевић и Драгић, бивши жандарм, убијени су у тој истој јаруги. Такође су убијени Муја и Рустем Куртић. Било је још жртви али се моји сведоци не сећају њихових имена. После побуне, сво зло у Прокупљу чинио је 25. бугарски пук.

По процени сведока, у зони побуне у срезовима Прокупље, Куршумлија, Добрић, Лебане, Бугари су убили око 35.000 жртава. Бугари су на великом тргу у Прокупљу поставили вешала али их нису користили. Митра Стефановић из Прокупља ухваћена је и затим убијена у „Обавештајном бироу" једним пијуком. Вилица јој је била разбијена. Јелена Лорет и Перса Ристић које су извезле батаљонску заставу побуњеника, осуђене су на смрт али су три дана након пресуде помиловане.

У селу Добротић, војници 25. пука дошли су код Крсмана Милекића и захтевали да их одведе код својих трију снаја. Одбио је да то учини. Сутрадан су ухватили 12 сељака, међу којима се налазио Милекић и одвели их у Прокупље. Успут су војници одсекли леву руку Милекићу и натерали га да је носи у својој десној руци. На крају су их све побили у једној гори. Сведок Страшинић је видео лешеве, чак и погубљење. У селу Бериље, војвода Ичко је обесио после побуне Начу Митровић, Милана Станковића, Николу Гаговића, Лазара Павловића, Перу Павловића, Јоју Андрић, Драгомира Андрића, Обрена Томовића. У селу Влахово, исти војвода је обесио Петка Момчиловића, три жене - Недељу Јовановић, Здравку Ристић и Видну Рајковић, затим Илију Цакић и Милана Стефановића. У селу Белилук, 25. пук стрељаоје Илију Лабала, Глигорија Радовановића, Тому Карачића. Село је било спаљено а стока одведена. Исти пук је стрељао у селу Студенцу Митра Ђорића, Ђорђа Илића и његовог сина Милутина Илића, Милоја Младеновића. У селу Пролому, војници овог пука силовали су Ј. М., С. С. и Р. Ђ.*, затим су обесили Обрена Пешорића, Цветовита

Гојковића, Николу Гојковића, Симону Гојковић (жену), Младену, жену Чедомира Гојковића, Велимира Спасића, Новака Брадића и Радосава Коконовића. Овај последњи убијен је у својој кући.

Првог дана свог доласка, Бугари су убили у Лукомиру, Душана Цакића, Никодија Вукића, Стојана Здравковића и жену Дизу Здравковић. Непосредно пре побуне, Бугари су убили у Бериљу, Милију Митића и Милоја Николића.

Пљачкање и реквизиције

Чим су стигли у варош, бугарске регуларне трупе почеле су одмах да пљачкају. Радње, куће и нарочито подруми били су испражњени. Оно што војници нису могли да однесу, оштетили су а садржај буради у подрумима просули. Све време окупације, војници су узимали све што су желели. Сведоку Страшинићу, скинули су ципеле испред његове радње под изговором да оне припадају држави. Једне вечери је код сведока Бичанина стигао бугарски капетан желећи да код њега преспава. Одбио је да каже своје име. Сутрадан је отишао одневши сву постељину и сав веш из ормана. Његови официри украли су коња сведоку. Заменик председника општине, Хаџија из Видина је пљачкао. Једног дана дошао је у кућу сведока Максимовића, који је био одсутан. Ушао је у подрум где су биле намирнице, претурао их и узео ствари у вредности од 200 динара. Када је Максимовић стигао кући морао је још да плати 120 динара да би задржао своју свињу. Исти сведок Максимовић дао је такође веш капетану Матову који му га никада није платио. За своје реквизиције никада нису плаћали. Бугари нису чак издавали ни потврде о реквизицији. Потпоручник Раштанов, из 42. пука, који је боравио у селу Житорађу, почетком 1916. године је наредио да се пљачка кућа Петка Момчиловића из села Подине. Потпоручник је, уз помоћ својих војника, тражио још од Момчиловића 5.000 лева да га не би убио. Међутим, војници су му већ били ранили дете. Сељак је успео да смањи суму на 2.000 динара, којује платио.

Злостављања

Сви житељи, мушкарци и жене, били су претучени. У Начелству у Прокупљу су Бугари држали један мађ којим су млатили људе. Сведок Стевчић је више пута чуо крике претучених у подрумима среског начелства. Било је то пре побуне. Сведок Страшинић, је видео у селу Коњарнику једну жену којој су руке биле потпуно отечене. Комите војводе Ичка су јој биле забиле чиоде испод ноктију зато што је, по њиховој тврдњи, давала храну побуњеницима.

Силовања

Пошто су дошли у варош, Бугари су силовали жене. У селу Пролому, војници 25. пука су обесчастили Ј. М., С. С. и Р. Ђ.* Комитски војвода, Павле Минчев долазио је увече у села Горња Јошаница, Претрешња и Придовица (вероватно је реч о селу Придворица, прим. прев.) и скупљао девојке и младе жене како би изабрао једну с којом би спавао. У Придовици се једна силована девојка обесила сутрадан после проведене ноћи с Минчевим.

Принудни рад

Житељи, мушкарци и жене, морали су да раде за Бугаре без надокнаде и хране.

Отимачине

Сви интелигентни људи и сви младићи морали су бити интернирани. Они који су имали новца могли су, плаћањем, да се ослободе. Сведок Бичанин је тако платио 1.500 динара капетану Матову из 42. пука, команданту места. Када га је поручник Петков из истог пука заменио, хтели су опет да интернирају Б. (Бичанина, прим. прев.), али је он дао 500 динара *„feldscherr“*-u (болничару) да му изда уверење да је болестан. Стојан Хаџи-Томић је платио 1.000 динара поручнику Иванову из 11. пука и 1.000 динара потпоручнику Стојану Медарову да не би био интерниран. Пре тога су га Бугари били одвели све до Лесковца где је за своје ослобађање платио 5.000 динара. Бугари су хтели такође да интернирају сведока Максимовића, али је дао 1.000 лева мајору Маркову из 25. пука који га је ослободио. Потпоручник Роштанов из 42. пука (већ поменутог) отео је 11.000 динара Крсти Денићу пошто га је бацио у бунар његове куће. Отео је још 800 динара Нацку Петковићу из Подине, 1.000 динара Вучку Јовановићу из села Расоваче, 800 динара Глигорију Матејићу из Студенца, 1.000 динара Стратији Игњатовићу пз Белилука, 900 динара, Станоју Ђорђевићу из Костадиновца. Првог дана када су стигли у Лукомир, Бугари су узели Михаилу Стаменковићу 2.000 динара. Председник општине Прокупља био је Димитрије Шетарев из Татар Пазарчика. Срески начелник био је Стојан Медаров који се глобљењем обогатио. Оптуживао је људе за разне злочине и тражио им новац да би их ослободио.

Интернирања

Првих дана су одвели апотекара Брзаковића и није се знало шта се с њим десило. С њим су одвели пуно сељака. Сви паметни људи и сви младићи морали су бити интернирани. Они који су имали новца могли су да се ослободе. Почетком 1916. године, Бугари су интернирали све свештенике и учитеље. У целој Морави било је интернирано 80.000 особа. После побуне било је интернирано 37 породица из Прокупља. Те породице су бројале 2 до 8 чланова а међу њима је било и трудних жена. Породица сведока Бичанина је такође била интернирана а за време њиховог пребацивања док су ишли пешке, људи су били злостављани. Људи из Прокупља одведени су у Жагубицу близу Пожаревца. Ишли су пешке до Ниша, одатле возом до Ћуприје, од Ћуприје поново пешке до Деспотовца одакле и даље пешке до Жагубице. Ствари и деца били су у колима. За време пребацивања породице Бичанин, Бугари су наредили да се кола гурну у реку. Деца сведока Стевчића су тако пала у воду. На духове, 1917. године, су више породица ухватили у цркви и одмах директно пребацили.

Црква, српске књиге

Бугарски свештеници су служили у цркви. Све српске књиге су биле спаљене одмах по доласку Бугара.

Село Горња Конуша

Исказ: Анке Каличанин, 44 год.

6. јануара 1918, војвода бугарских комита, Гаврил Гаве, позвао је три ћерке сведока: Иносаву и Мирославу Каличанин и Д. П.*, као и њихову рођаку Миљу Каличанин. Тражио је да му кажу где су се сакриле српске комите (побуњеници), последњих пет дана. Како жене о томе ништа нису знале, Гаве их је тукао по голом стомаку дебелим штапом и једним исплетеним и мокрим канапом. Прво је почео да туче најстарију, Д., пред другима и пред непознатим особама, затим је тукао три остале жене. После батинања их је отерао а оне су се затим вукле до куће.

Сутрадан је војвода окупио цело село на ливади, узео Д. и рекао јој: „Била си код комита. Дакле ти знаш где су они. Ићи ћеш са мном или ћу убити твоје сестре и задавити твоју мајку." Затим је одвео у планину, обукао јој мушку одећу и натерао је да остане с њим у шуми шест дана. Када је Гаве стигао у село Точане, захтевао је да му се пода. Она то није хтела, али су је његови људи изударали и бацили на његов кревет где ју је напаствовао. Гдегод је Гаврил водио, млада жена била је сведок убистава које је војвода починио. Тако је видела како су обесили за ноге Јосифа из Точана. Запалили су ватру испод његове главе. Ова жртва није мртва али је за свагда унакажена.

Пошто ју је напаствовао, Гаве је послао Д. војводи Танету Николову у Прекадин. Овај ју је питао што јој се десило. Пошто је стигла њена мајка, све је испричала Николову, а он је пустио да иде кући. Тринаест дана касније, како је пао снег, Гаве је у току ноћи послао комите да исцртају трагове око куће породице Каличанин. Ујутро је личио дошао са 50 војника, избацио све из собе осим Д. и њене мајке и упитао мајку, под претњом да ће је убити, ко је долазио у току ноћи. Због њеног одговора да нико није долазио, бацио ју је на под, подигао јој сукње и тукао је све док није пристала да говори. Поновила је да нико није долазио, а он је опет почео да је бије све док се није појавила рана на њеном стомаку. На ивици снаге, Анкаје у том тренутку признала да је долазио српски војвода Дрљевић са своја два друга.

Сада је био ред на Д. Гаве је узео копопац, умочио га у топлу воду, направио два чвора и том направом тукао девојку. Била је потпуно гола и 20 комита је држало на поду. Када је девојка била сва натечена, а крв цурила на њена уста, војвода је пустио да се одмори и почео испочетка. На ивици снаге, и она је признала да је долазио Дрљевић. Међутим по трећи пут је почео да је бије говорећи: „Зашто си ме одала Танету?" Д.* се онесвестила а Гаве је почео да је туче по четврти пут. „Ја хоћу да те бијем, рече он, све док не умреш". Када није тукао жену, пио је и певао. Најзад је оставио на миру пошто је стигао један бугарски учитељ, који је о свему овоме био обавештен. Овај је одвео Гавеа кући и послао мајку и ћерку у Прекадин.

Сведок Александар Стевчић, 29. год., предао ми је следећи документ који садржи „свирепости које су починили војници 25. пука и бугарске комите у Прокупачком срезу". Све особе које сам саслушао у Прокупљу, сложиле су се да је Стевчић један јако храбар човек који одлично зна шта се десило у срезу и који говори истину.

„Потпоручник Микра Фердинанд, војвода бугарских комита, убио је Илију Гешковића из Црне Горе, који је дошао у Србију, са сасвим уредним исправама. Микра гаје позвао због неке обичне ствари, још исте вечери како је стигао и убио га је на свиреп начин, ножем. Његов унакажени леш остављен је у шуми где су га сељаци закопали.

„Исти официр је такође позвао Косту Јовановића из села Статовца, судског писара општине Петровац. У току ноћи одведен је у шуму и избоден ножем. Његов леш нашли су сељаци и они су га сахранили.

„Микра Фердинанд тукао је по голом стомаку ћерку Станије Воскове из Петровца и затим је препустио псу да је напаствује.

„Беху убијени и рањени од војводе Лазе и његових људи: Зора Манчина из села Костанице — убијена, Риста Богдановић из Костанице убијен, Милош Стојановић из Борчинца и Љуба Миленковић, кмет из села Петровца — обешени. Миле Кочор, Јован Петровић, Стојадин Манојловић, сва тројица из Ђимла — убијени, Јован Ивановић и његов брат из Дешилова — убијени, Ђока Миленковић из Мале Плане, преживео иако су му ноге пробушили ножем, Бошко Манојловић — убијен, Весну, жену Лазара Поповића из села Тмаве, свукли су, претукли и затим живу спалили.

„Аркадије Марковић из Баната, који је живео у Прокупљу, био је рањен ножем за време евакуације. Подлегао је ранама.

„Трајка Стефановића из Горње Топонице, 80 год., убио је штапом војвода Гаврило (Гаве) а његовог сина су обесили. Урош Михаиловић, писар општине Доња Топоница — обешен, Бошко Атанасковић, из села Горњег Кординца, убијен.

„Војвода Гаврило имао је обичај да убија секиром све оне који су му сметали, не испитујући њихов случај.

„Убијено је 60 мушкараца из села Мачковца под изговором да је Пећанац стигао у село.

„Сви мушкарци из Прокупља од 15 до 60 година морали су да оду у планину с војницима, по хладном и снежном времену да траже српске комите и да им кажу да се предају Бугарима. Младићи из села били су распоређени по путевима као стражари. Свако је морао да стражари 24 сата. Када су ови млади људи у току ноћи пропуштали бугарске војнике, јер нису могли да их зауставе, били су испребијани под изговором да исто тако пропуштају српске комите. Терали су сељаке да леже у снегу више сати да би их натерали да признају где се крију комите. Грејали су пијуке и њима спаљивали тела сељака. Затим су их тукли по ранама. До пола су закопавали живе људе и затим их вадили из земље уз помоћ канапа. Друге су тукли по голом стомаку и затим пуштали на њих посебну врсту паса, пола вукове пола псе, који су им чупали месо. Напаствовали су жене и потом их убијали одсецајући им прво дојке. Вешали су људе за ноге и у том положају их тукли корбачима. Трудне жене су доживеле такво мучење. Све породице комита, то јест побуњеника, биле су интернриране или убијене.

„Ове свирепости починиле су бугарске комите и то по наредби пуковника штаба, Звинкова (право име му је Дрвников или Дарвинков) и потпуковника Атанасова који је у дому Милана Николића изјавио „да једе само печено српско месо".

„Чим су стигли, Бугари су убили Сретена Лукића, Миљушка Лукића, Станоја Ристића, Милутина Белића и Милана Вуксановића.

„Војвода Тане Николов убио је, за време повлачења побуњеника, Филипа Ђурића и Евдакија Лазаревића из Колудра; овог последњег су обесили. У Колудри су претукли, затим спалили на усијаном гвожђу, Милана Миленковића, Никодија Симића, Јелу, жену Лукићеву, Косту Ристића и његову мајку и жену и Петрију Вукосављевић (жену).

„Војвода Павле Минчев обесио је браћу Илију и Милију Лекић из Алабана, убио је Милана Дудовића и Јеротију Минића из Алабана као и жену Милана Дудовића; Дудовићеву мајку и сестру је спалио гвожђем. У селу Међухана, исти војвода је свукао шест девојака, тукао их по голом стомаку и задржао ихје целе ноћи у својој соби. Војвода Минчев је још обесио, у једном једином дану, 67 сељака из села Товрљани. Један од њих звао се Видоје Брадић.

„Да би спасили своје животе, сељаци су морали да плате поручнику Кисианову 1.000 динара, секретару Попову, 160 лева а подофициру Деда Ризи, 320 динара.

„Официри 25. пука убили су ножем у селу Ресији, Цветка Косовца и 15 других сељака као и Светозара, команданта села Барбатовца. Војницима 25. пука обећана је награда од 2 до 10.000 лева за сваког убијеног мушкарца.

„Пуковник Дрвинков обесио је Лазара Поповића и његовог нећака из села Тмаве и опљачкао њихову кућу.

„Тедора Милачић спаљена је усијаним гвожђем. На исти начин су поступали са сасвим малом децом, која су још сисала. Често се догађало да су Бугари свлачили целу породицу, мушкарце и жене, везали их заједно и терали их да се гледају.

Прокупље, 4. X 1918. Александар Стевчић".

Прокупље је био један од центара побуне Срба, 1917. године. Искази сведока показују како су се Бугари држали у овој области.

Треба нарочито истаћи садизам поданика Фердинанда де Кобурга. С тешком муком верујемо у призоре о којима нам прича Анка Каличанин. Ипак, ожиљци на стомацима жртви доказ су тога. У целој овој области батинање по голим женским стомацима

било је уобичајено. А нису само комите упражњавале то крајње варварско средство да би казниле несрећне жене или добиле од њих признања, редовни војници су га такође упражњавали. Старо средњевековно обележје ватре поново је стекло част захваљујући Бугарима. А шта рећи о сахрањивању и псима које су пуштали на жртве скоро мртве од батинања о чему нам је причао сведок Стевчић? Житељи Прокупља процењују да број жртава које су Бугари убили у срезовима Прокупље, Куршумлија, Добрић и Лебане износи 25.000. На основу онога што сам видео у току своје истраге и према ономе што су ми у Солуну рекли сведоци, тај број не изгледа уопште претеран. Још пре побуне, Бугари су „бугаризовали", истребљењем српског елемента. После побуне њихов убилачки бес више није знао за границе. Треба забележити такође и концентрацију комита у овом делу освојене Србије. Нису људи из Софије забадава доводили војводе Гаврила Гавеа, Минчева, Николова и др. Знали су да ови добро обављају свој посао.

Моја истрага у Прокупљу издваја низ имена бугарских војника и чиновника одговорних за оно што се догодило у овом граду и његовој околини. Прво, констатујемо да је опет 42. пук глобио у овом крају. Заменио га је затим 25. пук који нимало није био блажи. После побуне „казненим операцијама" управљао је пуковник штаба Дрвенков, неки га зову и Дарвинков. Дошао је у ову област, у јесен 1917. године из Ниша. Овај пуковникје изјавио „да не жели да чује за милост већ да жели насиље". Помагао му је потпуковник Сотир Атанасов, командант „планинског батаљона" („Планинска дружина") са седиштем у Куршумлији. Овај планински батаљон сачињавало је 65 дружина. Свака од њих имала је свог војводу, другим речима, у саставу овог батаљона изгледа да су биле комите које су се придружиле регуларној војсци.

Поред ове двојице великих вођа ту је још пуковник Исак Кесиаков, командант 25. пука, који је после побуне наређивао многа зверства. Потпоручник Роштанов из 42. пука, потпоручник - војвода Микра Фердинанд (из планинског батаљона), наређивали су, или сами извршавали многа погубљења. Исти је случај с комитским војводама, Ичком, Гаврилом Гавеом, Танетом Николовим, Лазом и Павлом Минчевим.

По свом обичају Бугари су се наравно богатили отимањем новца од становника. Истрага је истакла следеће људе који су отимали новац: капетан Матов из 42. пука, поручник Петков из 42. пука, поручник Иванов из 11. пука, поручник Кисианов, мајор Марков из 25. пука, мајор Деда Риза, председник општине Прокупље, Димитри Шетарев из Тартар Пазарчика, његов помоћник Хаџија из Видина, срески начелник Стојан Медаров и секретар Попов.

Београд, 3.јануара 1919. Р. А. Рајс

Град Врање

Дана 3/16. октобра 1915. године, бугарска коњица је ушла у град. Био је пазарни дан. У Врању није више било српских јединица. Млади људи из града латили су се оружја и на пијачном тргу убили једног Бугарина, а другог заробили. Младићи су затим заузели положај и држали га све до следећег дана, до 10 часова пре подне. Становништво је у међувремену побегло из града. Увече, 4. октобра Бугари су већ опљачкали све радње и домове. Под изговором да трагају за комитама, хапсили су грађане и под претњом да ће их побити изнуђивали им новац. Убили су Ђорђа Мининчића, старог 45 година, оца седморо деце и сина Петра Погачаревића, старог 16 година. Првом су војници одсекли језик, ископали очи и поломили руке. Затим су узели 30 грађана као таоце, затворили их у хотел у Врању и држали их седам дана без хране. Неки од њих, који су имали пара, потплатили су стражаре па су били пуштени. Но њих су Бу-

гари опет похватали и поново затворили. Хапшења су настављена и даље, све док се грађани, који су били побегли, нису вратили на своја огњишта, негде око 18. октобра. Од тада па све до 1. новембра Бугари су оставили становништво на миру.

1. новембра позвани су сви мушкарци од 18 до 50 година у општину, где се налазио командант Илков из 3. батаљона 48. пука. Између 400 грађана који су били тако сакупљени у општини, Илков је по неком списку издвојио 300 имена. Ти људи су интернирани у Пловдив. Истога дана увече убили су: Ђорђа Антића - Ђикића, старог 55 година, бившег посланика, Ристу Ђорђевића, старог 45 година, фабриканта ципела, Ристу Димитријевића, старог 25 година, произвођача рубља и учитељицу Милеву Шкрљић, стару 45 година. Њу су ноћу дигли из кревета, у спаваћици и одвели ван града и тамо је убили.

Два дана после тога убили су поп Аксентија Собинског и Воју Бунушевца, старог 16 година, под изговором да је код последњег нађена пушка. У исто време Бугари су убили једног наредника српске војскс, који се био спасао. Два или три дана после ових убистава такође су убили попа Аксентија Мишића кога су бугарски војници шчепали док је лежао у кревету.

Око 15. децембра почела су хапшења људи по граду. Та хапшења увек су вршена ноћу, а ухапшенике су трпали у затвор и остављали их без хране. Око 20. децембра извели су из затвора и убили попа Поповића, из Врањске Бање, старог 55 година и касапина Трајка Талимата, старог 50 година. После Божића позвали су поново мушкарце од 18 до 50 година, да би их интернирали. Једна комисија је одабирала људе за интернацију. У тој комисији су били: капетан Димков из 3. батаљона 42. пука и два лекара, др. Сапунцијев, сресни лекар и др. Васиљев, лекар батаљона. Грађани који су имали пара били су интернирани. Међу овим последњима било је слепих, глувих и туберкулозних. Из града је интернирано око 500 особа. У том временском раздобљу су Бугари ухапсили и Љубицу Јовановић, стару 55 година и жену команданта Бађевића. Прва од њих је тако претучена да је од тога боловала два месеца.

28. децембра отерали су прву групу интернираца пешке преко Трна за Софију. Када су ови људи стигли у Сурдулицу, Бугари су од њих издвојили 17 виђенијих људи и потом их убили. Тада су убили: Миту Милића, шефа управе монопола, Ђорђа Петровића, трговца, Јанчу Вучковића, трговца, Аритона Пантазијевића, благајника банке, Миту Ложичковића, службеника монопола, Душана Калчића, отправника, Ђорђа Цупару, Манета Чаше, шегрта, Тому Момчиловића, кројача, Миливоја Стаменковића, Аритона Милковића, сви из Врања и Благоју Илића, фабриканта из Власотинца и три попа из околиие Врања: попа Тоту, попа Манојла и попа Стаменка Стојковића.

23. јануара 1916. дошао је пуковник Петар Калканџијев из 42. пука и наредио да се исте вечери интернирају још шест грађана од којих је четири убијено у Сурдулици, и то: Тома Микић, стар 54 године, судија, туберкулозан, Тома Ђурђевић, председник суда у Смедереву, Тома С. Михајловић, трговац и Тома Зафировић, посланик из Врања, срчани болесник. 9. фебруара позвани су по трећи пут сви мушкарци од 18 до 100 година старости. То је био почетак масовне интернације становништва из целе околине Врања. Људи позвани из града, били су по групама затварани, а агенти пуковника Калканџијева захтевали су од њих новац, да би их пустили. Помоћници овог злогласног пуковника били су капетаи Димков и поручник Аранов, обојица из 42. пука. Тада су такође ухапшени: Ђура Хич, Мијалко Кичић и Коста Стамболија, фризер. Сва тројица су убијена. Тада су у Сарајини масакрирали и 11 попова. Становници овог дела града су у току ноћи чули крике тих несрећника, а ујутро су тамо нашли локве крви и поповске капе.

Месеца марта 1917. године Бугари су почели да регрутују. Тада је регрутовано 500-600 младића од 18 година, који су одведени у рудник Перник, где су многи од њих помрли. Они су тамо аргатовали као радници на присилном раду. Бугари су у месецу јуну такође интернирали Луку Петровића и две бабице, Милеву Борисављевић

и Душку Солдатовић, коју су одвели са њеном ћеркицом, старом 3 године. У априлу 1918. интерниран је Михаило Рошевић са ћерком, Драга Микић и Мица учитељица. На 15 дана пре него што ће се повући, Бугари су интернирали још и Љубицу Јовановић и њене две кћери.

За време своје окупације, Бугари су пљачкали и уцењивали становнике злостављајући их и тукући непрекидио. За то време у Врању су се променила 3 бугарска председника општине: Михаило Попов из Софије, Иван Марков из Прилепа и Неслетников из Рушчука. Ова тројица су отимали све што су могли. Тако су отимали брашно које су препродавали изгладнелом становништву по веома високим цснама. За све време окупације вршили су реквизицију. Бонови за реквизицију нису уручивани сопственицима реквирираних добара већ председнику општине, које је овај уновчавао и трпао новац у свој џеп. 1917. и 1918. године, Бугари нису ништа платили за реквирирана добра па нису чак ни бонове издавали. Школе су претворене у бугарске а српске књиге су спаљиване. Строго је била забрањена употреба српског језика. Цркве су претворене у шизматичке а презимена су људи морали да мењају на тај начин што би се завршавала са „ов" или „ео". Ишло се затим да се становници под принудом изјашњавају да су бугарске народности. Сем два попа и четири службеника општине, нико није потписао у Врању ту изјаву.

И приликом напуштања окупиране српске територије, Бугари су злостављали становништво. Између осталих и Луку Петровића. Покупили су и потерали сву стоку. Немци су узимали намештај из кућа и до последњег комада уништавали. У салонима су држали своје коње, а собе загадили вршећи нужду у њима. Село Ушевце је потпуно опустошено од Бугара. У том селу су побили све жене, децу и старце.

Исказе су дали: Стојан Спасић, стар 35 год., председник општине у Врању, Димитрије Микић, стар 42 године, Лука Петровић, стар 25 година, Таса Стајић, стар 58 година и Олга Кушаковић, стара 28 година из Београда, избеглица у Врању.

У свом досијеу имам известаи број бугарских докумената који се односе на збивања у Врању и његовој околини. Преносим у француском преводу њихов тачан садржај:

„Срез Врање
Број 199
19. II 1916. Врање — Доставити исленику Вардара
Доставити једну копију среском начелнику у Врању

Част ми је да вас, господине иследниче обавестим да су у месту Корбевцу, селу овог среза које ми је поверено, пронађена два леша попова, бачених на обалу реке. У једном од лешева попадија из горе поменутог села препознала је свога мужа. Манасију Попова. Други леш није идентификован. С тога вас молим за потребна упутства у погледу сахране оба леша.

За начелника среза: Ив. Тричков
За секретара: Асчеријев Шеф одсека:
Димитров."

„Срез Врање
Број 175
13. II 1916.
Врање — Доставити среском начелнику у Врању

Част ми је да вас известим, госп. поглавару да су немачке војие власти стре- љале јучер у подне следећа лица: Јову Димића, Ивана Ђулчића и Диму Николића.

Дима Марковић је био осуђен на затвор у трајању од 10 година. Сва четворица су из Криве Феје, у срезу у којем имам част да управљам.

Начелник среза: З. А. Бојацијев
Секретар: Ив. Тричков“

„Округ Врање
Бр. 2046
15. II 1916
Врање Доставити поглавару врањског округа Врање

Част ми је да вас обавестим, господине поглавару, да је 24. овог месеца у овдашњу комнду из Гњилана приведено седам попова, један резервни официр и два цивила – сви Срби – који су у току исте ноћи били одведени, под командом дежурног официра потпоручника Коена, северно од града, у близини тврђаве. Ту су стрељани од стране два вода бугарских војника. Пуцњава је заплашила становнике, због чега су целу ноћ провели у страху.

Поглавар среза: З. А. Бојацијев
Секретар: Ив. Тричков“

„Општина Ратаје
Број 714
12. II 1916.
Врање Доставити поглавару врањског округа Врање

Част ми је господине поглавару да вас известим о следећем:

Према наређењу команде подручја у Врању, од 26.X 1916. под бројем 3538, дотични Спасе Стошев из села Црни Луг, које припада општини Ратаје, спроведен је 29. X 1916. у Врање где је ухапшен.

Исти Спасе је дошао у зграду општине и захтевао је да види слику царева. Када му је председник општине објаснио да су те слике Његовог Величанства цара Фердинанда, Његовог Величанства предстолонаследника Бориса итд., он је изјавио да ови нису наши краљеви и цареви, већ ће једном доћи прави господари: краљ Петар и његови синови и да ће васкрснути Србија. Спасе је револуционар.

Председник трочлане комисије: М. Ст. Стошев
Секретар – порезник: Ив. Манасијев“

Ови бугарски документи су занимљива аутентична сведочанства. Други показују да у врањском крају нису само Бугари били свирепи, већ су такви били и Немци. Из писма се не види зашто су били побијени Димић, Ђулчић и Николић и зашто је Марковић кажњен са 10 година затвора. Али све што знамо о понашању Бугара и Немаца у српској земљи према тим људима, наводи нас на претпоставку да су ти људи постали сумњиви својом одношћу према Србији, због чега су их лишили слободе и живота.

Трећи документ нам приказује Бугаре у њиховој омиљеној улози, као пљачкаше приватних добара. С којим правом у ствари могу они захтевати да конфискују добра српских министара? По ком праву се та добра, без обзира што припадају државним министрима, могу сматрати државним добрима? Овај документ представља само доказ више о потпуном ниподиштавању са којим се Бугари односе према сваком праву и свим конвенцијама установљеним уз општу сагласност међу свим цивилизованим народима.

Четврто писмо потврђује исказе мојих сведока из Врања у вези убиства гњиланских попова на месту Сарајин у Врању. Ту налазимо међутим, на извесно неслагање. Моји сведоци говоре о 11 попова, а у писмује реч о седам попова, једном официру и

двојици цивила. Грешка мојих сведока у вези броја попова лако је објашњива. Они су видели попове, а нису обраћали пажњу да су ту биле још три остале особе. Нашавши сутрадан капе попова, они су по томе закључили да су све жртве биле свештена лица. Осим тога, може бити, с тога што у фебруару рано пада мрак, па им се у сумраку причинило да су сви спроведени били попови. Писмо говори о десеторици стрељаних, а моји сведоци о њих једанаест. То је рачунска грешка. Прихватамо тачност бугарског извештаја у односу на број жртава. Било их је 10, а не 11. У сваком случају извештај потврђује кроз меродавно бугарско сведочење, стварност о масакру људи из Гњилана.

Коначно последњи документат служи као типичан пример за какве „злочине" су многи Срби изгубили живот под бугарском окупацијом.

Једно друго писмо начелника округа Врање, упућено шефу војне инспекције Моравске области, пружа нам занимљиве појединости о интернирању људи из Врања и његове околине. Текстовогвеомаважногдокументагласи:

„ОкругВрање
Број 273
2. II 1916. Доставити господину шефу војне инспекције Моравске области Ниш

Господине генерале,

Одмах по доласку у Врање и по преузимању дужности, обратио сам пажњу на мноштво жалби, писаних и усмених, упућених од стране становништва, у вези пнтернирања без повода и разлога, и морао сам са жаљењем да установим, да се је свашта дешавало пре мог доласка. Након краћег времена примио сам вашу наредбу број 2 до 5. јануара ове године, која говори да су учињене многе грешке приликом интернирања људи, и у којој се саветује како начелницима срезова тако и бригадирима, да убудуће избегавају такве грешке, на пример, да се не интернирају инвалиди, болесници, богаљи који представљају само терет бугарској држави. Упркос ове наредбе, и супротно њој, настављеноје са интернирањем без ваљаног повода, па сам био због тога оптерећен жалбама. Стога сам 16. јануара ове године под бројем 107 доставио писмо командапту подручја, чију копију имам част да вам пошаљем у прилогу, да би се лично уверили да говорим истину.

У жељи да вам докажем да се не служим празним речима, у наставку вам достављам имена са подацима иако сам их већ навео у телеграму који сам вам упутио под бројсм 185, дана 16. јануара 1916. године. Тиме желим да вам пружим доказе, да би ви коначно наредили да се у смислу мога захтева поведе истрага.

1. Лазар Таксидар Јакимов, 60 година, одведен иако је стар и обневидео, због тога што је он, када су му реквирирали 36.000 кг вина, молио да му оставе мало за личне потребе. Својумолбуупутиоје у веомаучтивомоблику;
2. Трифун Аврамов, 60 година, био је одведен ноћу. Стар је и такође скоро слеп;
3. Георгије Никитов, инвалид, без једне ноге коју је изгубио у балканским ратовима;
4. Тома Микић, стар 55 година, туберкулозан - у поодмаклој фази обољења, одведен ноћу зграбљен из постеље;
5. Ђуро Илијев, 70 година, стар и оболео од сенилности;
6. Поп Анто из села Жабско, 82 године, миропомазан од бугарског епископа у Скопљу за време Турака;
7. Јеврем Иванов, 70 година, пензионисан због изнемоглости и живео од милостиње суседа;
8. Милан Павлов, 65 година, командант у пензији, као и претходно наведени;
9. Трифун Митров, преко 50 година стар, скоро слеп и болестан. Извучен из по-

стеље иако веома болестан и остављен да лежи, чим је доведен у Сурдулицу;

10. Трајко Николов, стар 52 године, лева рука парализована. Одведен, иако је остало за њим четири нејачи без средстава за живот;

11. Васа Младенов, око 53 године, оставио код куће малоумну сестру стару 90 година и троје мале деце од 3 до 10 година. Располагао уверењима, издатим од општипе, о својој оданости и поштењу, јер је био бугарски магационер у кожарским радњама у Врању;

12. брат бугарског посланика Наумова. Интерниран због тога што је тражио признаницу за реквирирано вино, јер није имао друга средства за живот. Имао јевишеод 70 година;

13. интернирано је десет лица који су имали ваљане исправе оверене у општини, а који нису никада служили у српској војсци, нити су икада били кажњавани, од којихје један био млађи од 17 година;

14. супротно вашем наређењу интернирани су председници трочланих комисија, чланови ових комисија и њихови секретари, без икаквог претходпог проверавања, а искључиво на основу анонимне клевете. Натајначинсуинтернираниследећи:

1) председник Иван Стојков и његов секретар (убирач пореза) Данаил Антонов из села Буштрања, округ Пчињски;
2) Владимир Трајков, секретар (убирач пореза) из села Ћуковца;
3) Тома Станков, сеоски одборник из села Кумарева, Кристе Георгијев, председник трочлане комисије села Тесовиште, итд. Овде никада нећемо имати стабилну бугарску власт, јер исувише често смењују сеоске комисије и секретаре (убираче пореза) и то без знања и одобрења надлежних административних власти, иако је у овим тешким временима управо та бугарска власт одговорна за одржавање реда, реквизије, одржавање путева итд.

15. Ђикић Кс. Антић, богат и угледан трговац, милионер, одан и исправан човек, одведен је ноћу у команду подручја, где је опљачкан до голе коже. Имао је код ссбе око 6 до 7.000 лева у папирнатим новчаницама. Сада је нестао. За српско време исти Ђикић био је протеран из Призрена зато што је био бугарофил. Он је избавио једног бугарског официра заробљеног од Срба, поручника Ивана Маркова из 41. пука, убивши српског војника који га је чувао.

16. Тома Зафиров је добио своје исправе лично од команданта Илкова, а од бугарске лекарске комисије проглашен је за тешког болесника, без наде за оздрављење. Само три месеца су га оставили на миру. Командант Илков је навраћао у Томину кућу и често је говори његовој жени: „Ви сте госпођо богати и немате чега да се плашите док сам ја ту."

17. Командант Илковје наредио да се интернира руски лекардр Милованов. Сутрадан по одласку лекара дошла је нека бабица и рекла супрузи лекара, кога су претходног дана интернирали: „Госпођо, уколико желите да се ваш муж врати идите код команданта Илкова и учините све што буде од вас захтевао, јер је он овде цар и може да чини све што хоће." Мада остављена без икаквих средстава за живот са дететом од четири месеца, одговорила је: „Била сам са својим мужем у изгнанству у Сибиру. Пре ћу да се отрујем него што бих удовољила командантовим жељама".

18. У Врању је живела жена српског команданта Бађевић-Николић са својом маћехом Љубицом Ивановић-Ганетовицом, која је имала две или три врло лепе кћери. Командант Илков је бацио око на госпођу Бађевић и наредио маћехи ове госпође да распреми кревет оне за којом жуди. Обе жене су то одбиле и због тога су спроведене у команду подручја, где су маћеху жестоко истукли. Жена команданта се спасила, јер се онесвестила, па су је поливали водом да би се повратила. Маћеха поседује уверење од бугарског лекара у коме пише да је била претучена као и на који начин.

19. Биће занимљиво да сазнате како је командант Илков имао у исто време три стана, од којих је један недељама служио за склањање поменутих или осумњичених затвореника. Овде је задржаван, на пример бивши председник смедеревског округа судија Тома Гермевић. Он је доведен исте вечери када је Илков предао дужност команданта подручја своме наследнику. У разговору упитао сам га једном: „Господине команданте зашто сте држали овог човека у свом стану недељу дана, мада сте га могли интернирати као српског државног функционера са звањем судије, поготово што је био млађи од 50 година и уз то савршено здрав?" Он ми је одговорио: „Испитивао сам га." Препуштајући вама да протумачите прави смисао ових речи, молим вас господине генерале размислите о томе као и свим мојим пруженим доказима.

20. Поп Живојко Цветков, стар 85 година, миропомазан од бугарског епископа у Ћустендилу, извучен је из кревета и интерниран упркос његовим годинама. Био је стар и кретао се са муком, сав сед и погрбљен услед старости. Многи су људи изашли да га испрате и поздраве се са њим. Сви су му љубили руку и плачући питали војнике: „Зашто то чините? Турци нису тако поступали, а чиме би вам он могао наудити?" Војницисуслегалираменманеодговорившиништа.

Господине генерале, мислим ова 20 конкретна и типична случаја у довољној мери објашњавају разлоге због којих сам захтевао уздржавање од неоправданих интернирања. Кажем, треба се уздржавати а не одустати уопште од интернирања, не намеравајући при томе нипошто да критикујем ваша уважена наређења. Таква интернирања без повода и разлога иду на штету угледа Бугарске и бугарске армије. Да би се заштитили, злостављени становници се обраћају немачким властима, које отпремају ове будуће поданике Бугарске на аустријски део Србије. Није могуће да је све то промакло вашој пажњи, господине генерале, вама који сте стари бугарски родољуб, храбри војни старешина и генерал са толиким заслугама за Бугарску, па се надам да ћете уважити мој захтев за испитивање ових чињеница, како би се све поставило на своје место. Проверавање исказа мојих сведока може само олакшати ваш толико тежак и одговоран гувернерски задатак. Такви сведоци су на пример др. Павел Велчев, санитетски потпуковник, др. Петковић, пуковник, др. Башев, командант, др. Марков, капетан и неколико официра из првог пука подручја, на пример потпуковник Атанасов, капетан Михајлов итд.

Потпуно је разумљиво да би истрага, какву ја захтевам, открила и друге чињенице, јер је све што сам описао само делић онога што се дешавало, а ове нове чињенице поткрепиће још више моје тврдње и њихову веродостојност. Не очекујем прекор због свсга тога. Једино следим вашим примером, господине генерале; ви сте један од оних који раде у корист државе. Оно што сте ми наложили својом наредбом бр. 2 упућује ме поново на то да вам изиесем само истину и да вас редовно обавештавам, како би се престало са свим неделима и преступима.

Примите господине генерале, и тд...
Начелник округа: Димитров."

Ово писмо је написао исти бугарски начелник о коме сам говорио у мом извештају о догађајима у Сурдулици. То писмо упућеио шефу војне инспекције Моравске области је нови доказ тешке оптужбе једног Бугарина против понашања својих земљака. Оно потврђује такође исказе мојих сведока из Врања.

Они су изјавили: „Међу интернираним било је слепих, глувих и туберкулозних." Бугарин Димитров се позива на генерала, да је овај у својој наредби број 2 од 5. јануара већ упозорио да се више не интернирају инвалиди, болесници и богаљи, који представљају само терет за бугарску државу. Али начелник потврђује да нису послушали то упозорење и наводи случајеве: интерниран је Таксидар Јакимов, скоро слеп, Трифун Аврамов, скоро слеп, Георги Никитов, инвалид, Тома Микић, туберкулозан, Ђура Илијев, оболео од сенилности

итд... Он у исто време указује на брутални поступак од стране Бугара при одвођењу својих жртава. Димитров је истакао како је туберкулозни Тома Микић био у последњој фази болести и случај оног судије, о коме говоре сведоци из Врања, а који је убијен у Сурдулици.

Случај број 15. је помало невероватан, јер је чудно да су Бугари наводно наишли у Врању, у чисто српском крају, на човека који је, да би спасао бугарског официра заробљеног од стране Срба, убио српског војника и остао некажњен. А према изјави тог начелника - перјанице Фердинанда Кобуршког који је стремио ка бугаризацији свих имена управо носи чисто српско презиме - Ђикић-Антић. У ствари Ђикић је бивши српски посланик, што чини још мање вероватним начелникове наводе. Зар није то спашавање бугарског официра, по цену убиства неког српског војника, измишљена легенда ради прикривања злочиначких поступака Бугара, легенда која је промашила свој циљ, јер је Ђикић убијен у Врању.

У том писму налазимо такође забелешку о жалосној судбини несрећног посланика Зафировића, на кога сам се већ осврнуо у мом извештају о догађајима у Сурдулици.

Димитров потврђује оно што су моји сведоци говорили о случају Бађевић и Јовановић, само што је госпођа Јовановић названа Ивановић по бугарском. Он не открива повод за тај нечовечни поступак. То је још једно недело за које треба да одговара командант Илков.

Димитров помиње као жртву Илкова, смедерсвског судију под именом Гермевић, приписујући му звање бившег председника округа Смедерево. Према исказу мојих сведока из Врања он се уствари зове Тома Ђурђевић и био је председник суда у Смедереву.

Остали део писма начелника не изискује никакав коментар. Такав какав је овај документ у свему представља страшну оптужбу против поступака Бугара у окупираној Србији, а оптужба потиче управо од Бугарина. Ипак требало би да се укаже на пасус који се односи на пребацивање становништва од стране Немаца у део земље под аустро-угарском окупацијом. Моја лична истрага ми је показала да су Немци, својом политиком на територији окупираној од Бугара, желели да се прикажу српском становништву као заштитници, који их бране од Бугара. Можда су мислили да на тај начин стварају себи неки алиби. У сваком случају они су врло брзо променили тон после бугарске капитулације, када су постали исто што и Бугари.

Осим пустошења, лошег поступања са становништвом, отимања и пљачке од стране војника и цивилних функционера, што је свуда установљено где год је било Бугара, моја истрага о свему што се догодило у Врању - потврђена бугарским документима, омогућила је да се установи поуздано:

1. Бугари су побили 30 становника града Врања. Међу побијеним је било жена. Овипокољиизвршенису у градуСурдулици.
2. 10 особа, од којих 7 попова, одведених из Гњилана убијено је у самом Врању.
3. Бугари су у околини града опустошили села убијајући у њима жене, децу и старце.
4. Одведено је на стотине становника града, у сваком случају више од 500 ради интернирања. Неколицина од одведених, убијено је у Сурдулици. Судбина осталих је непозната. ЉудиизоколинеВрањасумасовноинтернирани.
5. Међу интернираним било је болесника извучених из постеља, богаља, безмало слепих итд...
6. Одговорни за злочине у Врању су: пуковник Калканџијев, командант 42. пука, капетан Димков из 3. батаљона истог пука, поручник Хранов из истог пука, др. Сапунџијев, срескилекар и др. Васиљев, лекарбатаљона.
7. Регрутовано је 500-600 младића из Врања и одведено на принудан рад у рудник Перник.
8. Три бугарска председника општине у Врању: Михаило Попов, Иван Марков и Неслетников злоупотребили су свој положај и обогатили се пљачкајући становништво.

9. Бар у 1917. и 1918. години Бугари нису ништа платили за безброј извршених реквирирања.
10. Вршили су притисак, уосталом без успеха и присиљавали становништво на потписивање изјаве да је бугарске народности.
11. Супротно условима капитулације, Бугари су при повлачењу злостављали становништво и отерали сву стоку.
12. Немци су такође пљачкали и рушили куће и убијали људе.

Београд, 25/12. децембра 1918. год. Р. А. Рајс

Варош Ћуприја

Саслушани сведоци: Милан Цветковић, 39 год., деловођа суда; Аранђел Брзаковић, 67 год., заменик председника општине; Ђоко Лазић, 67 год., Михаило Миленковић, 50 год., Миле Радојковић, посланик; Милоје Радојковић и Драгутин Корта.

Погубљења

Сведоци сматрају, да су у околини вароши, Бугари убили око 200 особа. Често су одводили сељаке у Ћуприју, понекад тридесетак одједном, кобајаги су им судили, поново одводили и убијали успут. Зато се може, на путу за Деспотовац наћи у државној шуми, један бунар пун лешева. 1917. године, Бугари су стрељали Десанку, ћерку Грегорија Милосављевића и Косаву, жену Љубе Николића, обе из Ћуприје. На пијаци у Ћуприји обесили су такође Ђорђа и Радета Попадића и једну жену. Радету је нога била ампутирана. Бугари су фотографисали ово погубљење. У свом досијеу имам осам различитих снимака овог погубљења. Браћа Попадићи били су из села Вирине. Убијени су из тог села Благоје и Васа Антић. Ђока Белић из Ћуприје био је такође погубљен. У селу Исакову, Бугари су убили Илију Милосављевића, Пауна Јанковића, Ранка Симеуновића, Маријана Лазаревића и Симеуна Адамовића. Међу убијенима из села Сења, близу манастира Раваница, је Милош Врбић, који је убијен пошто су му претходно опустошили кућу и напаствовали жену. Командант Кулчин убиоје два Грка из Кавале (интернирци) и узео им 100.000 франака.

Погубљења при одласку

Бугари су, када су полазили, убили једног сељака и његовог сина близу Вашаришта и бацили лешеве у Мораву. Мештани из Ћуприје су их пронашли.

Злостављање, отимачине

Командант Петев из 32. чете XI или XII пука био је командант места у Ћуприји. Тукао је стаиовнике и отимао им новац. Бугари су тукли житеље, без разлике, како оне угледне тако и све друге. Петев никада није излазио без корбача којег је стално користио. Командант Кулчине који је замењивао Петева, је другог дана по доласку, ишибао Радојковића, посланиковог брата. Хтео је да узме Р. (Радојковићеву, прим. прев.) кућу у року од два сата, како би у њој боравио. Р. (Радојковић, прим. прев.) му је одговорио да то није могуће пошто мора да пресели своје ствари. Кулчин га је одмах претукао. Једног дана, око поноћи, командант Петев је дошао код сведока Лазића да би га опљачкао. Старац и његова жена, обоје болесни, били су у кревету. Петев их је избацио и претукао. Сава Димитријевић, архитект из Београда, добио је од Кулчина 25 удараца штапом, зато

што у ходнику Радојковићеве куће није одмах устао да поздрави команданта. Радован Петровић је добио батине од Кулчина зато што га није поздравио на улици. Уосталом командант Кулчии је тражио овакве прилике како би злостављао становништво. Шетао је улицама да би га поздрављали. Уколико га неко не би поздравио, наређивао је војницима или жандармима да га одведу у његову кућу, где би га ударао 25 до 50 пута по голој задњици, како мушкарце тако и жене. Тако је Наталија, ћерка проте Аврама Петровића, добила 52 ударца по голој задњици. Када би жртве плакале, претио би им убиством. После оваквог поступања, жене би побациле и озбиљно би се разбољевале.

Председник општине Ћуприја био је Атанасије Робев из Битоља, који је раније био председник општине у Свилајнцу. Под претњом да ће интернирати људе, отео је становништву најмање 200.000 лева. Најзад су га чак Бугари осудили у Нишу на једну и по годину затвора. Никада ништа није плаћао, али је под разним изговорима узимао онолико новца колико је могао. Тако је једног дана тражио сведоку Лазићу позајмицу од 600 лева. Када је овај тражио да му врати дуг, Робев га је избацио под претњом да ће га интернирати. Свакога дана су биле вечере код Робева, али он није никада плаћао оно што је јео и пио. Сведок Лазић је био први председник општине под бугарском окупацијом и то у трајању од два месеца. Никола Волчанов из Софије га је замењивао. Овај није отимао новац али никада није плаћао своје свакодневне вечере које је поклањао проституткама које је водио са собом. Благајник Петар Стефанов из Сливнице био је највећа битанга на свету. Од сваког је отимао новац. Одузимао је производе са пијаце и продавао их у своју корист. Узимао је новац људима претећи им да ће их туђи или интернирати. Командант Петев је такође отимао новац али на уврнути начин. Тако је узео 4380 лева следећим особама, под изговором куповине једног авиона „про Моравиа": Милету Радојковићу, госпођи Љубици Симић, госпођи Војислави Ристић, Михаилу Симићу, Ђоки Лазићу, Михаилу Миленковићу, Љубомиру Миленковићу, Владимиру Петровићу, Чедомиру Глишићу, Радовану Петровићу, Драгутину Јаначковићу, Кости Стојковићу, Добривоју Радосављевићу, Драгутину Корти, Свети Шошићу и другим угледним особама. Тај новац предат је команданту бригаде, пуковнику Стојанову и његовом заповеднику Штаба, команданту Каназиреву. Сувишно је рећи да авион никада није купљен. За тај авион је у целој вароши сакупљено 13.000 лева. Када је умрла бугарска царица Елеонора, варош је морала да плати 3000 лева куповину венца. Командант Петев дошао је једног дана код Драгутина Атанацковића и наредио му да да 200 лева његовој љубавници, Даници, ћерки тесара Видоја Петровића. Та заповест дата је под претњом интернације. Исти командант узео је Драгутину Корти 1000 круна да га не би интернирао, али је ипак то учинио. Петев је Корти такође отео златан сат који је био на оправци у Парађину. Уједном предграђу вароши, у Соњаку, један бугарски војник био је рањен или се сам ранио. Због тога је варош морала да плати казну од 3000 лева. Сведоци кажу: „Бугарски чиновници и војници дошли су голи и боси, а два дана касније били су пуни новчаница и накита".

Реквизиције, пљачка

Бугари су пуно реквирирали. Током ове три године окупације, узели су у Ћуприји најмање 150 вагона житарица.

Све до 1917. године, плаћен је био мали део намирница, међутим, коње и стоку су увек реквирирали без плаћања, чак нису издавали ни потврде о реквизицији. 1918. године Бугари више ништа нису плаћали. Намештај, тепихе и др., варошана и општине отели су и послали за Бугарску. Полазећи Бугари су још украли све што су могли: канабеа, тигање, разнолику робу и др. Војници и официри упадали су у куће и узимали су све што су желели, не плаћајући. Робев је код Мике Симића и двојице других варошана узео одећу.

Интернирање и регрутовање

Када је Румунија објавила рат, интернирано је 104 варошана. Међу њима су били посланик Радојковић, сведок Цветковић, Сима Симић, садашњи председник општине и други. Ово прво иитернирање десило се 29. августа 1916. године. Сутрадан интернирани су још: Миодраг, син Јанка Радојковића, Драгољуб Ерић, Јаков Караобланović, Жика Николић, Јован Тодоровић и други, сви млади људи, студенти и гимназијалци. Бугари су укупно интернирали око 200 варошана и варошанки из Ћуприје. Свештеници су наравно такође били интернирани. Међу интернираним женама биле су: Војислава Ристић, трговкиња и свастика пуковника Милоша Пауновића, госпођа Ђурашковић и њене две ћерке, Милева Крстић (интернирана је марта 1917. године зато што је Робев хтео да узме њену кућу и њен намештај), Јела, жена трговца Николе Ристића и њена унука (зато што су хтели да јој узму кућу како би у њој сместили штаб Бригаде) и др. Два пута је „Наберна Комисија" (комисија за регрутацију), регрутовала, 1917. и 1918. године. Тако је око 200 мушкараца од 18 до 40 година било регрутовано. Мушкарци су године 1917. послати у Бугарску; у пролеће 1918. године, послати су да раде на путевима и железници.

Порези

Порези су били огромни. Они који су порез плаћали пре окупације 200 динара, под Бугарима су га плаћали 1500 лева и више.

Пропаганда

Председник Робев звао је људе у општину и хтео је да их убеди да су Бугари.

Црква

У цркви су службу вршили бугарски свештеници. Бавили су се трговином. Продавали су воштане свеће: по цени од једног суа до 1 лева; од 20 пара до 6 лева; и од 1 динара до 20 лева. Таксе су биле превелике за крштења, сахране и свадбе. Деца сиромашних била су раније крштена о трошку општине, сада су крштења плаћали 40 и 50 лева. Ако родитељи нису могли да плате, дете је бивало некрштеио а родитељи новчано кажњавани са најмање 25 лева.

Држање Немаца и Аустроугара

Пошто су ушли у Ћуприју, Немци су развалили врата радњи и затим пљачкали. Њихови официри узимали су веш и намештај који су уништавали уколико нису могли да га однесу. Посланику Радојковићу су отели из вагона 5000 кг вина. Пошто су пили вино, запалили су бурад. Спаљивали су намештај искључиво да би нанели зло. Два немачка војника су с прста оца посланика Радојковића, силом скинули златан прстен, претећи му да ће му одсећи прст уколико не дозволи да му скину прстен. Михаилу Миленковићу, трговцу сукном, Немци су развалили врата његове радње, опљачкали је и узели му још 3500 кг вина. Украдена роба вредела је 80.000 динара. Срушили су кошнице. Немци су одводили коње из кућа. Никада нису плаћали за своје реквизиције. Прве ноћи када су дошли, Немци су обили радњу Димитрија Сибиновића и можда, случајно, запалили петролеум који се ту налазио. У експлозији су страдала два војника, кућа је изгорела, а оштећенаје кућа до ње, која је припадала Николи Јошићу.

Сведоци кажу да нема куће коју Немци нису опљачкали када су пролазили. Прекјуче, (16. октобра 1918.), додају они, развалили су још врата куће Владана Маринковића, на смрт га претукли и узели му 10.000 круна. Истог дана један немачки официр са шест војника дошао је испред радње посланика Радојковића, развалио врата и узео оно што јс преостало од претходне крађе. Немци су последњих дана окупације ухватили као таоце, Милоја Радојковића, Светисава Јошића, Љубу Миленковића и Панту Марјановића. Још су захтевали да им варош у року од једног сата да 20.000 круна и то под претњом да ће запалити варош, Видео сам и преписао садржину признанице која гласи:

„Потврда дана 19. 10. 18.

К. 20.000 - словима двадесет хиљада круна од општине Ћуприја као залог и једноструко давање ради испуњења услова предочених од стране надпоручника Хајнекеа од 18. 10. 18. - оверено.

Команда места

954

Мајор и командант места."

Осим тога Немци су наредили да се до 5 сати увече донесе пет свиња у противном ће запалити пет најбољих кућа у вароши.

24. октобра 1918. Немци су опљачкали следеће радње: Катариие Б. Јанковић, Александра Мирковића, Саломона Караоглановића, Радоја Рајића, Драгољуба Петровића, Мице Гајићке, Драгољуба Аранђеловића, Томе Стефановића, Косте Стефановића, Магрдића Поповића. Скоро све куће, без изузетка, Немци су опљачкали када су полазили, потпомогнути Аустроугарима, који су упадали код људи с бајонетима на пушкама.

Искази мојих сведока доста су јасни, не траже додатна тумачења и то с тога што је понашање Бугара исто као и у другим варошима освојене Србије. Као и у другим варошима, Кобургови поданици релативно су мало убили људи у Ћуприји али су то надокнадили на селу. Већ сам јавио о фотографисању погубљења браће Попадић. Ове фотографије делом су умножене и могле су се наћи у излозима радњи у другим варошима, на пример у Нишу. Чинећи на овај начин своја недела и уз помоћ дописница, Бугари су само следили пример својих савезника Аустроугара који су направили стотине и стотине таквих дописница. Треба истаћи такође да су Бугари, када су одлазили, убили још два сељака, дакле после закључења примирја.

Поступање са становништвом у Ћуприји слично је ономе у другим варошима. Био је то режим батине и отимања новца. Само у Ћуприји, један виши официр, командант Кулчин је са задовољством само тукао жене и мушкарце по голим стражњицама. Какве ли свирепости и каквог садизма! У Ћуприји налазимо чувеног комиту Робева, већ поменутог у извештају о „Преступима и др." на Солунском фронту, као једног од оних који су чинили многа зла у Битољу. Треба истаћи такође и бугарски начин отимања пара под изговором куповине авиона и венаца. Венац од 3.000 лева за царицу Елеонору више је него скуп.

Немци су се у Ћуприји показали као достојни савезници Бугара. Њихов начин деловања нимало није био цивилизованији од понашања „Пруса са Балкана". Уосталом у свим крајевима у којима сам био, у току победоносног напредовања, прошле јесени, и куда су Немци прошли, установио сам исте чињенице. Свугде пљачкање и крађе од стране официра и војника и често праћених погубљењима. За један народ који је тврдио да је на челу „културе", ово је држање које мора да зачуди чак и оне најмање обавештене.

Београд, 13/27. јануар 1919. Р. А. Рајс

Ражањ

Искази: Благоја Брачинца, 36 год., кмета вароши; Милутина Станојевића, 30 год., председника општине; Алексе Жарковића, 60 год.; Ђорђа Петровића, 32 год., Јосифа Стефановића, 62. год., Јеврема Живковића, 64 год., Драгутина Милосављевића, 58 год., и Тодора Стојановића, 41. год.

Погубљења

Дванаесторо младих људи из села Вароши (поред Ражња и из исте општине) нису хтели да се представе пред регрутном комисијом. Бугарски војници су их тражили у шуми где су се ови склонили, прво су их тукли штапом све дотле док нису пали на земљу а затим су их докрајчили мочугама и бајонетима. Били су то следећи млади људи: 1. Тодор Стоиљковић, 2. Добросав Стоиљковић, 3. Јован Стоиљковић, 4. Миливоје Величковић, 5. Коста Величковић, 6. Ранђел Величковић, 7. Стојан Ђорђевић, 8. Светомир Радовановић, 9. Божидар Тимић, 10. Василије Марковић, 11. Живота Ракић и 12. Светозар Милетић.

Тела ових младих људи, од којих је неколико још било живо, бацили су у јаму за креч и у једну рупу коју су ископали и још проболи бајонетом. Три жртве иако тешко рањене, успеле су да се спасу. То су Драгољуб Стоиљковић, Милан Ђорђевић и Божидар Стоиљковић. Куће породица ових младих људи, који су се сакрили у шуми, биле су спаљене а породице интерниране. Тако су спалили десет кућа у селу Вароши. У Ражњу су Бугари стрељали Миодрага Зелића, 20 год. из села Вароши. Бугари су кућу његове породице јавно продали. Јеврема Ракића, 66 год., обесили су у Ражњу. У селу Црни Као, жандарми су тешко ранили кмета Манојла Матића. Одведен је у Ражањ, да би га прегледао лекар. Међутим, жандарми су то спречили, а рањеника одвели у команду позадине. После тога је Матић нестао. Светозар Милетић, из села Вароши, требало је да се појави пред комисијом ради интернирања. Командант места, подофицир, Камен Томов (из „ополченског пука") узео му је 800 лева да га не би интернирао. Петнаест дана касније, Томова је заменио на положају жандармеријски наредник Ботев. Да се случајно не би сазнало да је узео паре Милетићу, Томов је овога убио бајонетом, бацио леш у једно поље где су пси већ почели да га прождиру када су га житељи пронашли. У селу Шетки, стрељане су биле жена и снаха Станојла Томића, под изговором да су биле у вези са побуњеницима. Драгутин Милетић био је стрељан у селу Ђунису. Две жене стрељане су у селу Јошју. Немци су стрељали Јована Илића, наводно шпијуна, из Топонице, за кога су тврдили да је виђен у немачкој униформи. Петар Цветковић и још један човек, чије име сведоци не знају, такође су погубљсни под изговором да су убили једног немачког поручника. Када би Бугари неког стрељали у селу, то село морало је још да плати казну од 50.000 до 60.000 лева.

Злостављања, отимачине

Становништво је било јако злостављано. У селу Послону, Живко Павловић је тако био претучен по голом стомаку да је остао убогаљен. Његову жену Савету су такође тукли по голом стомаку и по табанима. Сава Радисављевић из истог села, био је претучен на исти начин. Ове људе су тукли јер су наводно држали у својим кућама пушке. Поручник Стефан Николов из 29. планинског пука и његови војници су у сслу Вароши ухватили 20 деце које су затворили у једну собу. Војници су ту донели мокру сламу и запалили је како би присилили децу да кажу где су српски побуњеници.

Ово се одиграло по наређењу поручника Драгијева, команданта армије. Председник општине био је прво Тодор Вашаров, затим Методије Шолочев. Окружни начелници су били, прво Стеван Сливински или Сливенски, затим Алекса Чарлијев, најзад Мицко Дужаков. Сливински је отео пуно новца становништву. Представљао се као мењач и давао 50 лева за 200 динара. Дужаков је отео 500 динара Радану Мојсиловићу да би га пустио из затвора. Светозар Брачинац и Добросав Брачинац платили су поручнику Христову 500 круна да их не би интернирао. Светозар Брачинац је ипак био ухапшен, а за своје ослобађање морао је да плати још 1750 динара и 250 лева, износ који је уплатио у Бугарску националну банку у Ћуприји. Ова Банка му је издала признаницу (коју сам видео) на 1000 лева, рачунајући динар само 0,50 лева.

Љубисав Живковић, 25 год., био је магационер Одбора за снабдевање вароши. Када су полазили, Бугари су хтели да га поведу са собом, а он је, да би могао да остане, морао да да 1808 лева. У Ражњу и околини су биле бугарске комите. Ту су боравили као регуларни војници и наносили пуно зла становништву. Људе су тукли и пљачкали им куће.

Реквизиције и пљачкање

Бугари су прекомерно реквирирали и нису за то плаћали. У 1916. години су још плаћали али по врло ниској цени. Уопште за неки предмет који вреди 1.000 динара, плаћали су 250 динара, 1917. и 1918. године више ништа нису плаћали. Немци су почели да пљачкају радње а Бугари су их следили. Немци су узимали све што су хтели а нису плаћали ниједан сантим. Тако су узели 270.000 кг житарица, 60.000 кг сена и 20.000 кг сламе. Све су то прво реквирирали Бугари, наравно без плаћања, а Немци су им касније то одузели (1918. године). Када су пошли Бугари су узели још 30 кола од којихје самоједан број био враћен.

Интернирања и регрутовање

Воја Филиповић, Алекса Жарковић, 60 год. и Добросав Брачинац, 48 год., били су интернирани, овај последњи, иако је, као што сам већ рекао дао 500 круна поручнику Христову. Држим у свом досијеу, оригинални списак људи из Ражња које су Бугари хтели да интернирају као „опасне по јавну сигурност". На том списку били су: Добросав Ј. Брачинац, трговац, 48 год., Светозар Ј. Брачинац, трговац, 50 год., Милија Ћабров (Ћабрић), трговац, 32 год., Каја Димитрова (Димитријевић), 50 год., Полка Васа Брачинова, 50 год., раднице, Воја Попов (Поповић), учитељ, 31 год., Никола М. Иванов (Јовановић), трговац алкохолних пића, 50 год., Стојан Петров (Петровић), учитељ, 50 год. и Љубисав Живков (Живковић), трговац, 25 год. Осим Добросава Брачинца, ови људи су могли, плаћајући, да избегну интернирање.

50-60 мушкараца из Ражња били су регрутовани у војску као регрути радне обавезе.

Порези

Порези су били врло високи. Ко је пре окупације плаћао порез 100 динара, под Бугарима је плаћао 400.

Црква

Свештеник из Ражња, Ђорђе Милетић одведен је у Ниш, али се после три дана вратио. У цркви је служио бугарски свештеник. Он је с времена на време допуштао српском свештенику да врши службу, али је узимао новац од службе. Овај бугарски

свештеник тражио је за венчање до 48 лева или 70 до 80 круна уместо 6 до 12 динара, колика је била српска такса. Погребе је наплаћивао 20 лева, крштења 5 лева.

Бугарска пропаганда, денационализација

Арнаудов из „Моравског гласника" дошао је у Ражањ да натера становнике да потпишу декларацију која тврди да су они Бугари. Српске књиге су биле уништене и било је строго забрањено говорити српски. Бугари су такође забрањивали прославу Славе. Прославу овог нарочитог српског празника забранио је поручник Терзијев. Презимена су била бугаризована. Имам у свом досијеу сведочанства издата од бугарске школе, сведочанства која су ми уручили људи из Ражња и у којима су презимена била бугаризована, а деца уписана као да припадају бугарској народности.

Као што видимо, Бугари су у малој вароши, у Ражњу, поступили исто као и у другим крајевима овог дела освојене Србије. Био је то режим терора и отимања новца. Као и у другим местима, Бугари су и у Ражњу хтели да регрутују Србе у своју војску. Неколицина ових регрута - из ссла Вароши, које припада Ражањској општини - нису хтели да трпе такву увреду те су се сакрили у шуми. Тамо су их Бугари убили на дивљи начин. Треба истаћи такође да су ови људи спалили куће породица својих жртви и да су интернирали њихове родитеље. Непотребно је задржавати се на варварству и на апсолутној незаконитости овакве радње.

У Ражњу такође, као свугде у Србији под бугарском доминацијом, бугарска пропаганда се много труди да приреди комедију „о бугарском карактеру Моравске области", комедију која ће на крају рата послужити код сила Антанте. Велики мисионар овог бугарског моралног и етничког сједињења Срба из Србије био је Арнаудов. Али у Ражњу Бугари иду тако далеко да бране прославу Славе. Овај скоро детињасти гест показује добро менталитет ових људи, али је такође доказ да су људи из владе у Софији и њихов народ били савршено свесни комедије коју играју.

Београд, 11/24. јануар 1919. Р. А. Рајс

ИЗВЕШТАЈ
ГОСПОДИНУ ПРЕДСЕДНИКУ МИНИСТАРСКОГ САВЕТА

Господине председниче,

Задужили сте ме, 18/31. XII да одем у Пожаревачки округ, а нарочито у село Рановац, Кладурово и Кобиље ради испитивања шта су Бугари учинили у овом делу освојене Србије. Упутио сам се тамо и од 22. децембра 1918. (5. јануара 1919.) до 31. децембра 1918. (13. јануара 1919.) био на лицу места у пратњи свог сарадника, поручника Владимира Вујића, који ми је, већ више од годину дана, на Солунском фронту чинио драгоцене услуге у току истраге у овом делу Краљевине, који ми је Ваша влада поверила.

У току обиласка Пожаревачког округа, посетио сам следеће вароши и села: Пожаревац, Божевац, Кобиље, Рановац, Кладурово, Петровац, Манастир Горњак, Жагубицу, Лазницу, Крепољин, Велико Село. Успут сам још прикупио бројне податке о другим селима које нисам имао времена да лично посетим и да се у њима задржим ради истраге. На више места сам успут такође видео гробове жртава страдалих од Бугара, чија сам имена могао утврдити.

Сасвим сам свестан да би у циљу потпуног истраживања било потребно прећи цео округ и задржати се у сваком селу да би се констатовало сво зло које су Бугари нанели. То би било нарочито потребно у Хомољском срезу и у околини других срезова, зато што верујем, ослањајући се на резултате мог истраживања да нема ниједног села где поданици Фердинанда де Кобура нису убили најмање десетак особа. То нисам могао да учиним пошто време притиска а Ви желите извештај што је брже могуће. Морао сам дакле да се задовољим да одем на неколико места која се могу одредити за центре бугарских свирепости. Ипак истрага коју сам тамо водио омогућила ми је да тачно замислим све врсте погубљења које су Бугари починили у овом делу Србије.

Желели бисте да добијете садашњи извештај што је могуће брже. Како сам са свог истраживачког пута донео врло важну грађу, и да би могао удовољити Вашој жељи, морао сам да одступим од свог уобичајеног начина истраживачког извештавања. Нећу разврстати у посебним одељцима повреде закона и ратне и хуманитарне уговоре, као што сам то чинио у својим ранијим извештајима, али ћу описати у целини оно што сам затекао у разним местима које сам обишао а на крају свога рада ћу коментарисати оно што сам констатовао у току своје истраге. Сваки пут ћу цитирати своје сведоке који су потписали моје записнике о саслушању, али напомињем да су ми њихови искази били, тако да кажем, потврђени од стране свих житеља вароши и села кроз која сам прошао. И заиста, пуно људи које нисам навео као сведоке, присуствовали су саслушању и потврђивали оно што су ми сведоци рекли. Имао сам још прилику да се сусретнем с пуно становника из области које сам посетио иако нису биле предвиђене да испитујем и увек би ми они говорили исте чињенице као и сведоци који су потписали записнике са саслушања.

Пожаревац

Погубљења

Изгледа да је само један човек из Пожаревца убијен у овој вароши. Та жртва Бугара је Никола Живковић. Његов отац, Јеротије Живковић, 51 год., кројач, прича о смрти свога сина на следећи начин: Са својим сином Николом пратио је српску војску до Крагујевца. Ту су обојицу ухапсили Немци, који су оца предали Аустроугарима да би га интернирали, док су сина Николу вратили у Пожаревац. Јеротије Живковић био је интерниран у Хајнрихсгрину двеипо године. Син Никола није поздравио команданта места, команданта Јабинског из 57. пука и због тог „злочина" је командант наредио да младића туку. Тако је пребијен, да је неколико дана касније издахнуо у затвору. Бугари су касније изјавили да је младић умро од пегавог тифуса, и под изговором предузимања мера заштите, запалили су кућу. Све ово десило се месеца априла 1916. године. Ово је изјава оца, који наравно није био у Пожаревцу у време смрти свога сина. Испитао сам још и друге сведоке из Пожаревца о судбини овог младића. Сви су ми изјавили даје син кројача Живковића одведен у Забелу, у Казнену колонију и да је тамо био злостављан. Нико га није поново видео а није био међу интернираним. Кућу његовог оца заиста су спалили под изговором да не дође до епидемије. Ако Бугари нису убијали пуно људи из саме вароши, убијали су често оне из непосредне околине Пожаревца и доносили њихове лешеве у Пожаревац ради аутопсије. Тако је Светозар Михаиловић 46 год., трговац из Пожаревца, изјавио да је лично присуствовао стрељању Михаила Ерића из Петке. Овог младића од 26 година регрутовали су Бугари али он није дошао када су регрути полазили. То је био разлог његовог погубљења. Истога дана стрељан је кмет из Брежана, Влада Првуловић, под изговором да је помагао регрутима да избегну

војну службу. Сведок Лазар Албахари, 50 год., трговац из Пожаревца, који се слаже с претходним сведоком, сматра да су Бугари у непосредној околини вароши, стрељали двадесетак младих људи који су хтели да избегну регрутовање. Јован Стоиљковић, 65 год., црквењак и чувар гробља сведочи: „1917. године, Бугари су скоро свакога дана доносили лешеве сељака из околине, који су погубљени зато што су комите. Понекад су доносили 5 до 6 лешева одједном. Остављали су их у капели породице Ристић, где су их бугарски лекари сецирали. Понекад су лешеви ту остајали и до 15 дана. Тако су у капелу донели више од 100 лешева, опљачканих и делом без одеће. Жене, које су дошле из Кобиља да би однеле двоје мртвих у своје место, испричале су да су Бугари украли с лешева 19.000 лева. Тридесетак убијених сахрањено је на гробљу у Пожаревцу. Лично сам отишао на гробље и тамо установио да стварно постоје анонимни гробови, зато што Бугари никада нису хтели да одају имена својих жртви. Аутопсија је изгледа вршена да би се тим погубљењима сељака дао један привид законитости.

Поручник Драган Драганов из IV пука, треће класе, наређивао је погубљења, о којима су сведочили Михаиловић и Албахари. У Пожаревцу су биле још и бугарске комите и по казивањима разних сведока, многи од убијених који су донети у капелу Ристића, били су жртве тих комита. Убиства су се често догађала на стрелишту, близу Пожаревца.

Злостављања, силовања

Поручник Радев из IV пука, треће класе, злостављао је становништво као и шеф Полицијског одсека, поручник Топонички. Страхимир Керемекцијев, био је први заповедник у Округу, после окупације. Отимао је новац и злостављао становништво. Захтевао је тако од свих поздрав и наређивао је да људе туку или их је лично тукао уколико га нису поздрављали. Жандарми су следили његов пример. Обућара Љубу Јовановића из Јаке тако је претукао један официр кадет, 46 пута по голој стражњици да је чак бугарски лекар наредио жртви 15 дана одмора у болници. Једну жену из села Раброва су војници у Пожаревцу тако претукли да није више могла да седне. Послата је у болницу, где јује, као и рањеног обућара, видео сведок Милорад Андрејевић, који је ту био запослен. Сведок тврди да су официри били ти који су наређивали ова батинања.

Типичан пример како су поступали са становништвом је оно што се догодило Милеви Н. Т. Јовановић, 60 год., из Пожаревца. Ова госпођа била је у Скопљу, на почетку окупације а вратила се у Пожаревац тек марта 1916. Одмах се пријавила Гуранову, окружном начелнику и команданту места, Јабинском. У њеној кући се сместио капетан Касанцијев помоћник команданта места. Касанцијев, који је био с двема српским девојкама, које су се презивале Томовић, изјавио је госпођи Јовановић да она више не може да живи у својој кући, те је она била принуђена да се смести код свога брата. На Ускрс 1916, Касанцијев је отишао одневши део намештаја из куће. Његов одлазак био је изазван жалбама поднетим против њега као и по личној заповести Јабинског. Отишао је у Кучево а бугарски лекари су односили мало по мало остатак намештаја. 1. јуна 1916., чиновник Тодоров дошао је код сведока, да би му, у име заповедника округа, Кокинова, тражио кључеве од куће. Сведок их је лично донео у Начелство. Ту су злостављали госпођу Јовановић и на силу јој узели кључеве зато што „је чекала француску и енглеску војску". Бугари су затим испразнили њену радњу и затворили сведока. Остала је у затвору све до доласка окружног начелника Керемекцијева, до 7 сати увече, који је од њених родитеља тражио, да би је ослободио, прво 4000 лева, а затим је суму смањио на 2000 лева. Госпођа Јовановић је тако стигла кући, али је сат касније један жандарм поново одвео у Начелство где је остала целу

ноћ. Сутрадан је начелник пустио кући изјавивши јој да: „уколико чује још једном сличне приче на њен рачун да ће је натерати да пређе Мораву" (читајте: наредиће њено убиство). 9. јуна, нови командант места, Пастранцијев дошао је код ње с једним бугарским адвокатом, испитивао је три сата и вратио јој 2000 лева које су дали били њени родитељи. После су је оставили на миру, али као и све друге, хтели су да је натерају да посећује предавања, балове и „вечеринке" којеје организовала бугарска пропаганда. Госпођа Јовановић се жалила чиновнику Управе пореза на огромне порезе који су јој наметнути (само је један део пореза био уписан, као и код других, у пореску књижицу, остатак је завршавао у џеповима чиновника). Он јој је отворено изјавио: „да Бугари нису дошли да дају већ да узимају".

Један од команданата Пожаревачког округа, Карађозев силовао је жене а нарочито девојке.

Ружа Тасић, 29 год., сведочи поводом силовања и злостављања пред војним судијом Пожаревца следеће:

„На почетку бугарске окупације, била сам болничарка у овдашњој болници. Напустила сам је 1917, месеца новембра. 1916. године довели су у болницу, извесну Радојку из Села Б... Мала, која је живела код Милице Радисављевић. Толико је била претучена да је труло месо падало с ње. После смо имали пуно сличних случајева. Доводили су колико мушкарце толико и жене, „претучене на смрт". Имали смо такође пуно силованих девојака, а међу њима је било и заражених. Тако су нам једног дана довели једну девојку из области Млаве, којој није била одузета невиност али која је међутим била заражена. Више се не сећам њеног имена. Имала је највише 16-17 година. Сећам се да су једног дана довели извесну З* из Великог Градишта. Њу је силовао лекарски помоћник Чернајев који се налазио у В. Градишту. Девојка је поднела жалбу против Чернајева, али ми није познат исход. Додајем да су највише девојака послали у болницу, поручници Порацанов и Сираков и да су они највећи број тих девојака и силовали. Сећам се да су нам једног дана из села Пољане довели четири девојке, две су се звале Љубица и Даница (не сећам се више имена других) и да је поручник Порацанов желео да их има. Али како су девојке знале да се бране, пуштене су из болнице, после три дана".

Отимачине, крађе

Поручник Радев из IV пука, III класе пуно је отимао. Поручник Сираков из 9. резервног пука, замењивао је једно време команданта места. Оње јавно крао. Тако је сведок Албахари желео да пошаље једну депешу у Скопље. Сираков му је наплатио 1000 лева. Сви сресни заповедници међу којима се један звао Илијев, из Шумене, отимали су новац и накит од становника. Илијев је на пример Милици Милатовић отео прстен који је вредео 5000 динара. Други један окружни начелник, Мрдаров, украоје сведоку Албахарију златан сат. Због тога је дошао код сведока да му тражи његов сат под претњом да ће га интернирати. Александар Мечков, шеф безбедносне полиције, узео је 1000 круна Албахаријевом брату и то да не би интернирао његову децу. Керемекџијев је био после окупације први окружни начелник. После осмомесечног боравка у Пожаревцу, однео је пола милиона. Бавио се куповином злата. Плаћао је 12 лева, 1 наполеон. Претио је интернирањем онима који му нису радо давали злато које је тражио Против овог чиновника подносили су тужбе чак и Бугари. Било је 140 тужби против њега. Као карактеристику онога што су Бугари чинили у Пожаревачком округу, моји сведоци наводе: „У Пожаревцу су отимали новац, а интернирали су оне који нису хтели да га дају. Убијали су у Петровцу и околини".

Интернирања

Пуно људи из Пожаревца било је интернирано. Сведок Петар Антић и други су ми причали какав је био живот ових интернираца. Тако је Петар Антић, 53 год., из Пожаревца био ухапшен, у јесен 1915. У затвору су га жандарми тукли говеђом жилом, и то тако да су га четворица држала док га је пети ударао. Одбио је био да потпише честитку за принца Бориса поводом „његове победе". У затвору је био 10 дана, затим је железницом послат с групом интернираца у Ниш а одатле у Софију. У Софији су Антића одвојили од групе и одвели, с једним француским војником код команданта позадине. Бугарски социјалистички посланик, Димитријев га је тамо срео и упитао зашто је дошао. Посланик је ушао код команданта а сведок је чуо из собе галаму. После неког времсна изашао је и рекао двојици интернираца да иду у логор.

Сведок је касније дознао да су сви они који су доведени у Команду позадине били одређени за погубљења у планини Витоше, где су Бугари имали обичај да убијају интернирце и ратне заробљенике. Антић је послат у логор Хасково где је много интернираца умрло од глади. Када је у Логор стигла Америчка контролна мисија, Бугари су брзо купили 20 кг шећера и изложили га у кухињи са воћем како би показали Американцима „добру храну". У овом Логору се такође налазила и једна група румунских официра. Сведок је видео својим очима како су терали ове официре да носе свој измет голим рукама. Срби су затим послати у Горње Панчарево, где је командант логора, поручник Самарџијев, смештао у болницу оне који су имали новца, да би их тамо отровао (о оваквом случају сам већ писао у свом извештају о догађајима у Власотинцу). У почетку је у овом Логору било 4000 интернираца, након шест месеци било их је само 2000, остали су били мртви. Прво није било болнице. 700 до 800 особа било је затворено у једној бараци, без сламе. У Логорује владало пуно епидемија а лешеве покојника опљачкали су болничари. Антић је у Панчареву видео поручника Самарџијева како лично убија три мушкарца из Алексиначког среза. Убио је и једног дечка од 15-16 година такође из Алексинца, и то на очи његовог оца. Једанпут је сведок видео како су једног француског официра, богаља, тукли кундаком.

Српске књиге, преписка, држање Бугара после капитулације

Бугари су све српске књиге покупили и однели или су их спалили. Писма која су стизала посредством Црвеног крста у Женеви била су спаљена или бачена у клозете. Бугари су када су полазили повели коње, кола, стоку, а да би све то превезли, повели су и мушкарце. Неколико ових мушкараца се вратило. Ове податке добио сам, редовним испитивањем сведока: Јеротија Живковића, 51. год., кројача; Светозара Михаиловића, 46 год., трговца; Лазара Албахарија, 50 год. трговца, Милеве Н. Т. Јовановић, 60 год., Петра Антића, 53 год., Милорада Андрејевића, 48 год., запосленог у болници, Јована Стоиљковића, 65 год., чувара гробља и црквењака. Њихове исказе су ми потврдили други становници вароши с којима сам имао прилике да разговарам.

Село Ореовица

Дуго сам испитивао Чедомира Милетића, 20 год., из Жабара, који је све време бугарске окупације био судски писар у општини Ореовица. Дао ми је следеће податке о догађајима у овој општини:

Бугари су убили у Ореовици, Михаила Марковића, 60 год., осумњиченог да је, августа 1917. давао храну српским побуњеницима. Убили су још Милана Станојловића, око 26 год., зато што је продавао намирнице Немцима и зато што их је својим колима пратио све до Мораве. После одласка Немаца, Бугари су га убили а његов леш тако плитко закопали да

су га пси извукли из земље. Михаила Марковића убио је одред под комаидом поручника Слате Георгијева из IV батаљона, III класе, II чете. Станојловића су убили војници 51. пука. Кмет села, Добросав Стокић, био је интерниран зато што је хтео да пошаље дописницу свом брату на Солунском фронту. Ту дописницу је за кмета написао сведок Милетић. Бугари су дознали за то и претили су му да ће га интернирати уколико то поново учини. Сви млади људи преко 18 година из Ореовице били су регрутовани и употребљени у борбеној поворци.

Бугари су злостављали становништво. Тако су пребили Владимира Петровића, близу 60 год., и Лазара Милошевића, око 30 год., зато што су продавали намирнице Немцима. Милева Марковић је била претучена зато што је доносила храну и веш једном затворенику којег су Аустроугари утамничили.

„Да би одржавали ред" у Ореовицу су из Пожарсвца стизали војници 51. пука и IV батаљона III класе. Ове војнике је становништво морало да храни. Исто је било и са војницима – намерницима.

У селима се пуно реквирирало: коње, говеда, поврће, житарице и др. Плаћали су само један мали део. 1916. године плаћали су на пример 25 лева, 100 кг пшенице, 1917-18, плаћали су 100 лева. Међутим, Бугари најчешће нису уопште плаћали. Сведок ми показује, том приликом неплаћене потврде о реквизицији 23.750 кг пшенице у општини Миријево. Остављали су становницима, дневно по особи, 200 грама брашна. Када су Бугари делили брашно, крали су на мери и давали увек много мање него што су узимали. Сено је кошено под надзором а Бугари су становницима остављали само малу количину.

1917. и 1918. године комите су пљачкале куће под изговором да траже сакривене намирнице.

У школи у Жабарима, у коју су ишла деца из Ореовице, имена су била бугаризована. Српска школа у селу била је затворена. Долазиоје бугарски свештеник да врши службу у цркви. Био је то један „прота" по имену Атанасије Попов. Наплаћивао је венчања по цени од 500 до 1.000 лева. Жандарм Анте Симеонов хтео је да убије сведока под изговором да овај врши српску пропаганду. Симеонов га је позвао у 9 сати увече, претио му револвером и рекао му: „живот једног Србина не вреди ни 10 сантима. Ми желимо да створимо једну нову генерацију с дванаестогодишњом децом".

Сви чиновници и војници трудили су се да зараде новац преко становништва али су им такође отимали новац претећи им интернирањем. Тако је командаит места у Жабарима, поручник V пука, у три наврата отео Обрену Марковићу, 15.000 лева, да га не би интернирао. Овај исти поручник узео је његовом нећаку, Шишку Марковићу, исту количину новца из истог разлога.

Анђел Рашев, командант Моравског среза (срески начелник), наредио је скупљање прилога ради куповине аутомобила и помоћи сиромашнима. У селу Ореовици скупљено је 1.000 лева. Али срески начелник није био задовољан овим резултатом. Окупио је сељане и саопштио им да му у року од 24 сата треба 20.000 лева, у противном ће их све интернирати. Поводом тога ми је сведок Милић уручио следећи оригинални документ потписан од стране помоћника среског команданта Субева, у којем овај опорезује, ради скупљања прилога, становнике по класама:

„Секретару Чеди.

У присуству трочлане комисије саставите списак лица од којих ће се, на име помоћи, тражити новац, на следећи начин: прва класа ће дати 500 лева, 2. класа - 300 лева, 3. класа - од 200 до 50 лева, 4. класа - 30 лева. На тај начин ћемо скупити 8000 лева. Већ имам 5318 лева, сакупљених овде у Александрову,* а списак ће нам обезбедити 8000 лева. Вечерасћудоћизбоговога и решићемопитање.

25. II 1918.

село Александрово Полицијски чиновник Субев."

И даље, због истог скупљања прилога, Субев поново шаље једно писамце које ми је сведок доставио:

„Пошаљи ми сутра целокупан износ, сакупљен на основу спискова, јер знаш, ово село је богатије од Александрова. Ствар је хитна, немој одлагати.

Полицијски чиновник
Субев."

Срески начелник Рашев силовао је једну девојку из Влашког Дола, а када је она остала трудна, послаоје три жандарма и своја два члана, Србина, да је убију а њен леш баце у Мораву. Срески начелник је лично водио истрагу о овом убиству и закључио да су убице непознати српски разбојници.

Секретар Министарства просвете, Арнаудов (уредник „Моравског гласника" у Нишу) стигао је у Ореовицу да би држао предавања „о бугарском ослобађању народа Моравског краја од српског јарма".

Писар општине Топоница, Ненад Стојановић, 43 год., препричао ми је неколико епизода о немачкој и бугарској окупацији у његовом селу. Немци су га изабрали за председника општине, али се нису задовољили тиме да све реквирирају, већ су желели још и да добију девојке из села. Наравно да су се сељаци успротивили таквој жељи и да су их Немци због тога тукли. Сведок је стао у заштиту својих мештана и због тога је био принуђен да се склони у Пожаревац. Међутим, вратио се у село, премда су ту били Бугари. Ови нису били нимало бољи од Немаца. Тако, непосредно после удаје Стане за Радомира Грујића, један бугарски жандарм, Крсто хтео је да има девојку. Стојановић је то забранио али су га војници због тога ухапсили. Одвели су га ван села, претећи му да ће га убити. Ипак нису остварили своју претњу те су га вратили у село, добро га претукли и затим га интернирали у Сливен. Бугари су у Великом Селу убили Владислава Живковића, 36-40 год., из Топонице. Пошто више није могао да трпи бугарски режим био се сакрио у шуму.

Случај младе невесте опширноје описан у изјави коју су мештани Топонице упутили свом бившем председнику. Како је овај догађај типичан за понашање Бугара у освојеној Србији, њихову изјаву верно ћу пренети у овом извештају. Документ гласи:

„Ненад је спасио од Бугара, жандарма Крсте и војника Асана, младу жену Љубомира Р. Грујића. Бугари су је на дан венчања, ухватили и стрпали у општински затвор, да би је тамо силовали. Када је Ненад обавештен о овоме, брзо је отишао у апсану и захтевао да му отворе врата. Жандарм Крсто је то одбио. Међутим млада жена је плакала у затвору. Ненад је опсовао бугарском војнику мајку и ударио ногом у врата. Војници су отворили и напали Ненада који се затим склонио у згради општине. Војници су хтели да ухапсе Ненада, али он није пристао да иде с њима. Рекао им је да имају своје пушке и да могу да га убију али не и да га затворе. Војници су свима наредили да изађу из канцеларије. Али, када је помоћник Ч. Милетић хтео да послуша ову наредбу, Ненад је свима наредио да не мрдају. Рекао је тада: „Ако треба да будем убијен, бићемо то онда сви. Али видећемо сутра ко је кривац и да ли су ови војници овде ради службовања или ради силовања младих жена као у време Турака." На те речи су Крста и Асан изашли из општине и почели да звижде и пуцају. После неколико тренутака дошло је још дванаест бугарских војника са жандармом Василом. Ненад им је испричао случај а Бугари нису хтели у почетку да поверују те су га оптужили да лаже. Али, најзад нам је жандарм Васил рекао да идемо сви а што се тиче Ненада, они ће ићи с њим у неку кућу на крају села да изравнају рачуне. Очигледно да су имали намеру да га убију, али се нису усудили јер су се бојали одговорности."

Потписани: Јанко И. Грујић, Радомир Грујић, Владимир Миличић, Стојко Манојло-

вић, Радован Грујић, Владимир М. Грујић. Потврђено од стране садашњег председника општине, Милана Симића и општинских саветника, Димитрија Радосављевића и М. Милошевића,

*Вероватно се ради о селу Александровцу у Пожаревачком округу.

Село Божевац

Саслушани сведоци: Милан Рајковић, 54 год., председник општине, Жика Дачић, 63 год., посланик, Јован Костић, 55 год.

Петра Ц. Велића, убили су Бугари месеца априла 1917. године, зато што су код њега пронашли две пушке. Пријавио га је био један сељак. Мушкарце и жене су тукли сваком приликом. Такође, на пример, двадесетогодишња ћерка Светозара Гавриловића била толико претучена да је од последица умрла. Нарочито су војници тукли људе да би им отели новац. Потпоручник Волов био је срески начелник и отимао је новац сељанима под претњом да ће их интернирати. На тај начин је од Радована Бојкића отео 1.600 динара, од Мике Нешића, 400 динара. Од бугарских чиновника из Пожаревца, Стојана и Стојадина Милановића узели су 3.000 круна да их не би интернирали. 48 младих људи из села, регрутовани су у радне јединице. Бугари и Немци су реквирирали стоку и житарице; Немци су нарочито узимали стоку. Издавали су потврде о реквизицији али их нису плаћали. Међутим, сву стоку и коње узели су без издавања потврда. Војници су из кућа крали све што су хтели а нарочито вунене ствари. Бугари су остављали само 80 кг жита по особи годишње. 1917. године су оставили 200 кг сена по домаћинству годишње и 80 кг кукуруза по особи годишње. Сведоку Дачићу су Бугари тако узели 25 вагона жита и 6 волова, а Немци 6 волова. Рајковић је морао Бугарима да да 1700 кг жита а Немцима једног коња и два вола. Интернирали су Живана Срдојевића и Жику Дачића, свештенике из села. Српску школу су затворили. Бугари су отворили бугарску школу али је она такође, после 20 дана, била затворена. Све српске књиге као и оне црквене биле су украдене. Службу је вршио бугарски свештеник. Како није било сталних војних одреда у селу, само је прошло, при повратку кроз село неколико бугарских војника. Они су узели 4 кола и волове.

Село Кобиље

Кобиље је било, пре рата, једно од најбогатијих, ако не и најбогатије село у овом крају. Данас је, захваљујући бугарској окупацији, разорено. Сведоци Јанко Траиловић, 65 год., Јанко Спасовић, 65 год., Јован М. Стефановић, 62 год., Жилија Здравковић, 62 год., с којима је био велики број других сељака, причали су ми шта се одиграло под бугарском доминацијом:

Погубљења:

Бехустрељани:

1. Ђорђе Јовановић
2. Петар Стевић
3. Маријан Стевић
4. Живко Ј. Ивановић
5. Марко Мате Делић
6. Влајко Ј. Павловић
7. Алекса Јанковић
8. Милован Грујић
9. Петар Лекић
10. Илија И. Митровић
11. Маријан Ј. Траиловић
12. Траило Ђ. Јовановић
13. Траило Т. Јовановић
14. Илија Ђ. Јовановић
15. Марија, удова Маријана Илића
16. Злата, ћеркаМатеДелића
17. Стана, жена Димитрија Стевића
18. Стана, жена Марина М. Јовића.

Разлози ових погубљења били су двојаки: један број жртви, и то већина, имала је родитеље у српској војсци; друге су убили да би им узели новац и то Петра и Маријана Стевића, Влајка Ј. Павловића, Илију Ј. Митровића, Маријана Ј. Траиловића, Милована Грујића и Алексу Јанковића. Следећи сведоци који су присуствовали покољу Алексе Јанковића, Влајка Павловића, Милована Грујића и Маријана Траиловића, Трајан Јанковић. 73 год., његов син Трајко Јанковић. 40 год., Цветко Траиловић, 48 год., Јанко Спасевић, 65 год., и Аксентије Пауновић, описују ми убиство на следећи начин: пет сведока било је затворено са четири жртве у првој кући села (из правца Божевца), у кући коју су Бугари касније запалили. Све су претресли и узели им сав новац. Војници су им говорили: „Ако даш паре, нећемо те убити". Војници су новац који су проналазили, трпали у своје џепове, али сваки се трудио да сакрије од другог шта је узимао. Све време док су претресали сељаке, тукли су их кундацима. Трајана Јанковића су чак тукли бајонетом. Један војник је хтео да гађа његовог сина Трајка али метак није опалио и тако је овај остао жив. Војници су Јанковићима узели 1000 динара, Траиловићу, 500 динара, 300 лева, 12 златних дуката, 12 талира и 100 динара у сребру, Спасевићу, 500 динара и Пауновићу, 700 динара и пар нових опанака. Четворо других није имало при себи новца. Одвели су их на једно место, близу села, поред пута за Божевац и ту их стрељали. Војници су затим њихове лешеве положили на сламу и запалили.

Овом списку стрељаних треба још додати следеће жртве које су умрле од последица злостављања (батинања) од стране Бугара:

18. СтоимирЈованРистић
19. Јован Ј. Илић
20. Иван Петровић
21. Никола Р. Траиловић
22. Цвета, жена Петра Манџукића
23. Пауна, жена Илије Манџукића
24. Наталија, жена М. Радовановића
25. Ана, жена Мите Стокића
26. Ружа, ћерка Стевана Павловића

Једна жена, М. С. П.*, обесила се, након што су је злостављали војници Фердинанда де Кобура.

Бугари су регрутовали у селу. Неколицина регрутованих побегла је у шуму, где су их бугарски војници убили. Међу њима је била једна жена која је пошла за својим мужем. (Он није убијен).

27. Јосиф, син Траила Ђ. Јовановића (није био српски војник)
28. Стеван, син Јована Стајића, српски војник, 32 год.
29. Петар, син Илије Јанковића, српски војник, 32 год.
30. Цветко, син М. Делића, српски војник, 28 год.
31. Драгутин, син М. Делића, " 24 год.
32. Трајко, син Јована Јанковића, српски војник, 34 год.
33. Јован, син Димитрија Јанковића, " 34 год.
34. Маријан, син Пауна Петровића, "
35. Маријан, син Јована Видулијевића, " 34 год.
36. Митар, син Жике Стевића, српски војник, 36 год.
37. Стеван, син М. Предића, " 35 год.
38. Јанко, син Јаноша Јанковића, српски војник,
39. Ружа, жена Петр а Живуловића.

Ових 13 жртава ухваћено је у шуми и стрељано изван села. 25 до 30 кућа које су припадале породицама регрута, било је спаљено као и сви њихови мајури (салаши)

изван села. Чак су и породице биле интернициране а неколико њихових чланова било је убијено. Имовина свих оних који су побегли у шуму, као и оних који нису убијени, била је одузета. Убиства је наређивао потпоручник - комитски војвода Христо Цветков, Македонац који је живео у селу. Он сам је добијао наређења, преко Рановца, од једног команданта који је био у Пожаревцу. Војници који су убијали и отимали новац били су из IV планинског пука чији је штаб био у Петровцу. Сведоци су ми предали фотографију једне групе људи међу којима се налазио један бугарски војник, за кога су рекли да је каплар, али мени више личи на обичног војника, и да је најактивније учествовао у покољима у Кобиљу. Могао сам да га идентификујем у Петровцу уз помоћ његове веренице Загорке Топаловић. Зове се Петар Минчев и припадао је ловачком војном одреду. У истој групи се налазио још један други Бугарин, Јанко Божијев, који је припадао истом ловачком војном одреду као и Минчев, одреду који је дејствовао у Кобиљу.

Укратко: У Кобиљу су Бугари убили 26 мушкараца и 5 жена. Треба још додати 4 мушкарца и 5 жена убијених батинањем.

Злостављања становништва

Све време окупације, Бугари су тукли сељаке. Већ сам дао списак мушкараца и жена који су умрли од последица ових злостављања, као и име жене која се обесила након што су је испребијали. Сведок Траиловић, на пример, тако је претучен штапом, пре бих рекао буџом, да још увек данас има ожиљке које сам испитао: два неправилна ожиљка 10 цм дубине, на задњици. Трајан Јанковић, 73 год., већ помињан, злостављан је кундаком и једним бајонетом. На прегледу, констатујем стари прелом шестог и седмог ребра, с леве стране, а на левом рукаву његовог сељачког „гуња" две рупе пробушене неком оштром справом. Децу, дечаке и девојчице, тукли су да би признали где се налазе комите. Тако су Душана Митровића, дванаестогодишњака, жестоко претукли.

Отимачине, крађе

Као што смо већ видели, један број жртви из Кобиља убијен је зато што ништа нису имали при себи када су их војници претресали. Други су могли да спасу свој живот новцем који су носили у одећи. Секретар бирник из села био је Бугарин Пужијев. Он је све узимао: житарице, сир и др... Уписивао је у пореске књиге само половину или четвртину траженог износа, а остатак је стављао себи у џеп.

Интернирања

Породице регрута, које су побегле, биле су интернициране а њихова имовина заплењена. Месеца септембра 1917, сви становници села били су интернирани близу Неготина, једни 4 месеца а други седам месеци. Њихова имовина је заплењена. Интернирци су понели са собом покретности које су Бугари спалили на изласку из села.

Реквизиције

Све је било реквирирано. Али пре интернирања целог села, становницима је остављано, зависно од доба, 200-400 гр жита и исто толико кукуруза по глави на дан.

Школа и црква

Бугари су затворили школу. Узели су црквени поцинкован кров. Скинули су такође звоно и однели га у Петровац. Ту су га Бугари продали сељацима из Кобиља.

Становницима ссла била је ускраћена верска служба све време окупације. Њихов поп служио је у српској војсци као свештеник 9. пука.

Село Кладурово

Саслушапи сведоци: Илија Гајић, 53 год., Петар Коковић. 60 год., Никола Пауновић. 59 год., Михаило Савић. 51 год. Искази ових сведока били су ми потврђени од стране многих сељака који су присуствовали саслушању.

Беху убијени од Бугара:

1. Атанаско Женић
2. Његова жена Јана
3. Адам Траиловић
4. Таита Копилан
5. Петар Магујевић
6. Милан Женић
7. Илија Мерић
8. Ана Стевановић
9. Стана Жордаковић
10. Смиља Адамовић
11. К. Л.* (силована пре смрти)
12. Мита Билановић
13. Павле Стојановић
14. Јована Рајић
15. Илија Лазаревић
16. Његова жена Иконија
17. Калина Лазане
18. Миладин Негрић
19. Марија Демић
20. Јована Демић
21. Иконија Демић
22. Иконија Петровић, I
23. Иконија Петровић, II
24. Милева Петровић
25. Иконија Петровић, III
26. Марица Петровић
27. Петар Женић
28. Његова жена Марија
29. Његова ћерка Иконија
30. Стана Адамовић
31. Петар Марић
32. Митар Милановић
33. Димитра Марић
34. Петар Станојевић
35. Његова жена Савета
36. Илија Будић
37. Славко Будић
38. Адам Димитријевић
39. Јовица Мартиновић
40. Милутин Тодоровић
41. Његова жена Иконија
42. Петар Агаце
43. Јанко Голубовић
44. Петар Пауновић
45. Његова жена Марица
46. Марко Адамовић
47. Тодор Рајић
48. Илија Голубовић
49. Митар Стројић
50. Павле Стројић
51. Милан Лазаревић
52. Сава Лазаревић
53. Милан Траиловић
54. Никола Стојановић
55. Љуба Траиловић (жена)
56. Митар Копилановић
57. Мартин Билановић
58. Иконија Трајић
59. Божана Стројић
60. Злата Траиловић
61. Њенсин Адам
62. Јован Перић
63. Драгутин Јанковић
64. Јован Новаковић
65. Стеван Милковић
66. Трифун Лазаревић
67. Илија Лазић
68. Вујица Мерић
69. Илија Драгомировић
70. Сима Веселиновић
71. Божидар Стројић
72. Марица Марић
73. Живота Марић
74. Иконија Лазаревић
75. Марко Легић

Међу ових 75 жртава, било је 26 жена. Ове људе су Бугари убили да би им узели новац или је разлог био тај што су жртве биле у сродству са регрутима који су побегли били у шуму, о којима ће бити речи касније. Углавном су жртве свлачили пре него што ће их убити. Убијали су их у селу, испред кућа, чак у собама или успут када су одводили сељаке у интернацију. Људе су убијали ватреним оружјем или бајонетом. Сви су погубљени 1917. године, осим Атанаска Женића и жене му Јане који су убијени 1916. Сведок Гајић видео је како убијају Божану Стројић. Била је трудна а пре него што ће умрети, донела је на свет једно дете, које је, како тврди сведок, живело и плакало 2 сата (?) Поручник Петар Величков из 32. пука, наређивао је сва ова убиства. Овај поручник рекао је председнику општине Петру Јефтићу да је на снази наредба Министарства рата, издата од стране команданта Христова у Петровцу, да се убију сви људи из Кладурова. Додао је да је вољан да остави у животу њих неколико уколико му се дају паре. Поручник је објаснио да ће новац који прима, бити послат команданту Христову који ће га предати влади. Ово се догодило месеца августа 1917. у време покоља.

Регрути су са женама побегли у шуму. Бугари су тамо убили:

76. Ђорђа Петровића
77. његову браћу, Божу и
78. Божидара Петровића
79. Петра Петровића
80. његову жену Ружу
81. Стевана Трујића
82. Димитрија Мерића
83. Манојла Траиловића
84. Аницу Петрову Марић
85. Жарка Лазаревића
86. Васила Женића
87. Ану Траиловић.

Укупно 9 мушкараца и 3 жене. Убио их је „бугарски ловачки војни одред". Њихови лешеви нису били сахрањени.

Злостављања, отимачине, силовања.

Тукли су свакога, мушкарце, жене и децу. Подофицир Величков позвао је у општину Петра Пауновића и саопштио му да је осуђен због тога што је држао пушку у кући. Затим га је тукао, држао му нож на потиљку, отимао му паре „да га не би убио". Овај исти подофицир је затворио све жене из села уједну собу у „Кафани" и наредио им да му дају сав новац и накит који су имале на себи. Величков им је онда изјавио да ће од њихових ниски од новца направити себи тањире.

Деца од 13 и 14 година силована су у кафанама. Тако је Д. П.* силовало 15 војника. Д. П.*, 14 година и П. Т.*, 14 година, силоване су у кафани.

Интернирања, регрутовања

Сви становници села били су, крајем августа 1917, интернирани у околини Неготина. Тамо су остали три месеца. Када су полазили у интернацију, узимали су кола и неколико стварі. Све су им то касније отели Бугари који су им још узели и новац. 84 младих из села регрутовани су од стране Комисије из Петровца у радне јединице

Реквизиције

Све је реквирирано. 1916. године су мало плаћали: 100 кг жита 25 лева. Кукуруз нису никада плаћали као ни стоку за коју су издавали неплаћене потврде о реквизицији. 1917. и 1918, више ништа нису плаћали. Бугари су остављали становништву 250 кг жита (кукуруз и пшеница) по особи, годишње.

Рушења, спаљене куће

Школа је била затворена а Бугари су однели сву њену дрвенарију – прозора, врата, крова и др... Зграда је уништена а каса однета. Спаљене домове имало је 60 сељака. Фарме (салаши) ван села, биле су уништене.

Принудни рад, исхрана војника

Сељаци су свакога дана морали да раде у Петровцу, без надокнаде и хране. Војнике који су боравили у селу, хранили су становници. Били су то војници из ловачког одреда а међу њима је било Албанаца и Турака.

Школа, књиге, јавна предавања

Школа је била затворена. Српске књиге и слике биле су спаљене. Бугари су долазили из Петровца да би држали испред скупштине јавна предавања. Ова предавања служила су да убеде становнике да су Бугари.

Село Рановац

Саслушани сведоци: Ђорђе Коларевић, 56 год., Светозар Стефановић, 33 год., Јоца Протић, 70 год., Милутин Рајић, 38 год., председник општине. Њихове исказе потврдили су бројни сељаци који су присуствовали саслушању.

Погубљења:

1. Јован Јанковић, 60 год.
2. ВлајкоСтефановић, 34 год.
3. Цвета, његово важена, 28 год.
4. Марица Коларевић, 56 год.
5. Сима Коларевић, 24 год.
6. Димитрије Коларевић, 20 год.
7. Петра Богдановић, 60 год.
8. Љубомир Сулимановић, 36 год.
9. Илија Сулимановић, 37 год.
10. Илија Германовић, 68 год.
11. Павле Радановић, 67 год.
12. Илија Стефановић, 60 год.
13. Сима Радовановић, 64 год.
14. Трифун Лалић, 60 год.
15. Дема Кринуловић, 57 год.
16. Јанош Кринуловић, 57 год.
17. Павле Будимировић, 64 год.
18. Александар Благојевић, 38 год.
19. Јован Д. Новаковић, 34 год.
20. Петар Живановић, 30 год.
21. Јован Сулимановић, 20 год.
22. Марија Ст. Драгулић, 58 год.
23. Јана М. Кринуловић, 22 год.
24. Марија П. Драгулић, 65 год.
25. Ђорђе Кринуловић, 70 год.
26. Иконија Траиловић, 40 год.
27. Димитрије Мартић, 50 год.
28. Алекса Ђурић, 70 год.
29. Митар Страјиновић, 70 год.
30. Ружа Коларевић, 30 год.
31. Ружа Јефтић, 80 год.
32. Ђорђе Петровић, преко 70 год.

33. Марија Солдатовић, око 80 год.
34. Драгољуб Младеновић, 18 год.
35. Јована Малокић, 30 год.
36. Јован Кросајиљевић, 50 год.
37. Његова жена Иконија, 50 год.
38. Богосав Симеоновић, 30 год.
39. Милева Јошић, 30 год.
40. Јана Јошић, 16 год.
41. Алекса Секулић, 80 год.
42. Марија Прејић, 50 год.
43. Марица Прејић, 20 год.
44. Сима Бранковић, 50 год.
45. Рака Спасовић, 18 год.
46. Михаило Михаиловић, 22 год.
47. Симка Трајић, 40 год.
48. Милош Тафлага, 54 год.
49. Димитрије Тафлага, 70 год.
50. Стеван Драголић, 43 год.
51. Ђорђе Бранковић, 70 год.
52. Његова жена Иконија, 70 год.
53. Пауна Симеоновић, 30 год.
54. Петар Тодоровић, 60 год.
55. Његова жена Марија, 60 год.
56. Томанија Богдановић, 30 год.
57. Стана Јелић, 35 год.
58. Трифун Недељковић, 60 год.
59. Ђорђе Трашиловић, 50 год.
60. Смиљана Рајић, 40 год.
61. Јана Јефтић, 40 год.
62. Петар Сулимановић, 18 год.
63. Илија Бабуловић, 35 год.
64. Његова жена Петрија, 35 год.
65. Јован Барбуловић, 45 год.
66. Илија Балановић, 60 год.
67. Петар Перић, 50 год.
68. Јован Ј. Барбуловић, 55 год.
69. Јерина Трајић, 30 год.
70. Алекса Јефтић, 40 год.

Овим жртвама треба додати још следеће особе, умрле од последица удараца које су добили успут, када су ишли у интернацију. Тукли су их кундацима, штаповима, корбачима, ножевима и бајонетима:

71. Паун Петковић, 70 год.
72. Петар Лалић, 80 год.
73. Јован Павловић, 70 год.
74. Трајан Фасуљевић, 80 год.

Троје убијених: Иконију Траиловић, Драгољуба Младеновића и Петра Сулимановића убили су Немци, у јесен 1915; остале су убили Бугари. Покољи су се одиграли марта и априла 1917.

Све ове људе су убили да би им отели новац или зато што њихови синови или мужеви нису хтели да се пријаве регрутној комисији. Убијени су у самом селу или на путу када су ишли у интернацију у Доњи Милановац. Тако су војници, под командом Лазара Христова, убили жену као и једног од синова сведока Коларевића, и то у његовом одсуству. Његов син Димитрије убијен је у Доњем Милановцу. Поручник који је командовао војним одредом који је извршио покоље, био је Беркалов или Бракалов, потпоручник 32. пука. Помагао мује комитски војвода Ђунишев. Највише су ова двојица чинила зла у Рановцу. Шефови полиције били су Дежанов и Димитрије Иванов. Извесни Павле био је секретар општине, али ови цивили су чинили мање зла него војници.

Младићи као и некадашњи српски војници побегли су у шуму да би избегли регрутацију. ТамосуихБугаријурили и убили. То су:

1. Милија Јошић, 24 год.
2. Ђорђе Г. Бранковић, 30 год.
3. Алекса Гичић, 20 год.
4. Добросав Костић, 34 год.
5. Петар Драгољевић, 28 год.

6. Јован Печијановић, 30 год.
7. Стојадин Јоновић, 30 год.
8. Петар Јоновић, 24 год.
9. Тома Јефтић, 30 год.
10. Славко Марковић, 20 год.

Укупно је дакле у Рановцу убијено 84 особа, од којих су Немци 1915. убили 3, а Бугари 1917. године 81 особу. Међу убијенима било је 57 мушкараца и 27 жена.

Злостављања и отимачине

Становништво села било је испребијано и злостављано. Марко Перић је тако претучен да данас више не може да хода, а то су му урадили због тога да би му узели новац. Трговца Петра Стефановића ранили су војници бајонетом и узели му 36.000 динара. Овим војницима је командовао Берколов а он је тај који је отимао новац. Од последица јаког батинања умрли су: Марко Митровић, Милосав Павловић, Ђорђе Трујић, Илија Младеновић, Никола Богдановић и Илија Богдановић. Увек су их мучили да би им узели новац. Војина Јанковића, кога сам прегледао, тукли су бајонетом и најзад га спалили тако што су му на груди просули жар а на потиљак му прислонили ужарено дрво. На прегледу констатујем да има трагове старих опекотина на грудима, два ожиљка у облику круга на потиљку а од бајонета један рецкасти ожиљак величине 6 цм између палца и кажипрста на десној руци. Након што су га тако мучили, Бугари су му узели још 3.000 динара. Јеремију Секулића су такође тукли три пута да би му отели 2.100 динара. Као и мушкарце, тукли су подједнако жене и децу.

Интернирања и регрутовања

Месеца августа 1917. године, Бугари су интернирали сеоско становништво и одузели им добра. Сељаци су били четири месеца у Неготинском округу. Када су полазили у интернацију, Бугари им нису дозволили да понесу своје ствари. 214 младих људи регрутовано је у радне јединице.

Реквизиције и уништавања

Све је било реквирирано. Остављали су само 2 кг жита по особи за 10 дана. Бугари су спалили 200 кућа из самог Рановца и засеока Злана и Црни Врг (које су припадале мештанима из Рановца). То сам лично констатовао. У Злани је, на пример све било уништено осим две или три куће. Бугари су продали врата и прозоре.

Школа, црква и пропагандна предавања

Школа је била затворена а Бугари нису отворили ниједну другу. У Рановцу су била два учитеља од којих је један био у војсци а други интерниран извесно време у Пловдиву, а касније је био у Петровцу. Лепа и велика зграда школе, служила је за смештај грчких и турских интернираца који су је потпуно оштетили. То су учинили по бугарској наредби. Црква није радила. Повремено је долазио један бугарски свештеник да би склапао бракове и др... Тражио је за једно венчање 400 лева. Мађари и Немци, који су окупирали село, однели су црквена звона. Бугари су држали предавања да би доказали да овај предео има бугарско обележје.

Идући пешице од Рановца до Петровца, наишао сам, лево од пута на брежуљку,

на један велики гроб. Сељанке које су дошле да га уређују објасниле су ми да су ту сахрањене следеће особе из Ражањца:

1. Јован Голубовић, 80 год.
2. Никола Голубовић, 70 год.
3. Паун Јанковић, 80 год.
4. Ружа Станковић, 25 год.
5. Смиљана Милосављевић, 28 год.
6. Нуца Маринковић, 30 год.
7. Јован Марковић, 45 год.

Бугари су их, септембра 1917. године, одвели из села и убили на путу.

Варош Петровац

Саслушани сведоци: Милана Марка Московљевић, 55 год., Илија Миковић, 66 год., учитељ, Стеван Новаковић, 51 год., председник општине и бивши посланик, Стеван Живковић, 41 год., судија, Драгољуб Живковић, 45 год., гостионичар, Живка Цветковић, 31 год., учитељица, Живка Радовић, 40 год., учитељица.

Догађаји пре бугарске окупације

Прва окупација била је немачка. Немци су пуно пљачкали али нису убијали људе из Петровца. Међутим убили су у вароши два човека из Хомољског среза, под изговором да су код њих пронашли оружје. Командант места, капетан Кеферштајн, у грађанству лектор или професор на Универзитету у Хамбургу, наредио је након редовног суђења, да их убију. Полицију су сачињавали Аустријанци. Приступила је интернирању више од 30 грађана Петровца, старијих од 50 година. У највећем броју су још интернирани људи из околине вароши. Немци су систематски реквирирали стоку не плаћајући и не издајући потврде. 2. јануара 1916. заменили су их Бугари, међутим један немачки командант остао је у Петровцу све време бугарске окупације.

Бугарска погубљења

Када су ушли у варош, Бугари нису одмах убијали људе, али су почели то да раде када су приступили тражењу оружја. Први покољи десили су се 2. фебруара 1916. на путу за Свилајнац. Убили су 7 мушкараца из села Крвије, зато што су наводно сакрили оружје. Међу убијенима били су: Илија Новаковић и Митар Максић. Истог месеца, на „Караули", убијени су још, из истог разлога, Илија Благојевић, 25 год., Јеремија Благојевић, 50 год. и Маринко Благојевић, 32 год., из села Стамнице, као и Иван Сперлић, 32 год. и син Илије Станкуљевића из истог села. Ухваћен је Илија Стевановић, такође из Стамнице и од тада му се губи траг. Месеца марта, убијени су Милутин Станковић, 32 год., из Каменова, под изговором да држи оружје и Милија Томашевић, 50 год., из Бистрице, који је Немцима плаћао порез за свог пса али је то одбио да плати Бугарима. Био је председник општине Бистрица. Сведок Драгољуб Живковић, је у то време видео како Бугари одводе десетак особа у „Караулу", затим је из тог правца чуо паљбу из пушака или револвера. У исто време је Милутин Станковић видео како убијају 9 особа, од којих 3 жене које су носиле колевке с децом. Сведоци их нису познавали. Командант места, поручник Бојаџијев из 51. пука, професор гимназије у грађанству, и

два члана Комисије, Љубен Данилов, адвокат из Софије и резервни поручник Василије Митев, поручник, такође из 51. пука, наређивали су погубљења људи. После Бојаџијева, командант у Петровцу био је капетан Ђорђе Петров. Никога није убио. Затим је дошао потпуковник Тујиков из Софије из 32. пешадијског пука, трговац у грађанству. Он је убио око 8 особа из околине, месеца маја 1917. године. Затим је дошао поручник Бркалов који је наређивао убиства у Кобиљу, Кладурову и Рановцу. У самом Петровцу није убијао. Наређивао је ова убиства под изговором да тражи саучеснике комита. 32. пешадијски пук, чији је командант био В. Христов, снабдевао је ловачке војне одреде ради покоља. Био је у Петровцу још један комитски војвода, Македонац, Риста Цветков, али је он више штитио становништво. Убијали су људе у свим околним селима вароши. Често су доводили људе у затвор у Петровцу да би их касније убили. У њему је било најмање 80 становника из околине, који су скоро сви били убијени осим неколико њих који су успели да се ослободе јер су дали новац. Тада је срески начелник био СтеванБогожијев, који је активно сарађивао са војницима. Капетан Минчев, командант 31. пука наредио је у Петровцу погубљење Петра Тацића, 30 год., из Великог Лаола, под изговором да поседује оружје. Шутуљ из Бусура, 55 год., оптужен је за саучесништво с комитама. Такође су оптужеии за саучесништво са комитама: кмет Митар, Влада Нунин и Благоје. Минчев је био последњи командант места. Месеца октобра 1917, сви сведоци су видели како су бугарски војници, на челу са поручником Карачовим, донели на својим бајонетима по 4-5 глава побуњеника, убијених у околним срезовима. Војници су шетали с њима по улицама да би показали „пример". Сведоци Илија Јанковић, Милана Московљевић и Милица Јанковић нису могли да спавају зато што су целе ноћи слушали урлике затвореника. Било је у затвору и жена и деце. Димитрије Парев, у грађанству професор у Софији, у рату, комита, убио је, без икаквог разлога, Проку из Трновча. Изјавио је Илији Јанковићу, шећерџији из Петровца, да не може да живи а да не убије бар једну особу месечно.

Злостављање и отимачине

Све време окупације, Бугари су тукли становнике. Саву Стоилевића, 30 год., из Петровца тако су претукли жандарми да је од последица умро. Касније ћу детаљно описати преглед појединих особа које су претрпеле овакво батинање. Војници и цивили су отимали новац становништву, на пример: Милану Тасићу, кафеџији је потпуковник Попов из 32. пука, узео 2.000 динара у сребру, од којих је 1.000 отео из руку кафеџијине жене, и још 1.000 динара у новчаницама. Славку Тасићу је „Meldewebel" Доно Бончев, из 9. пука узео 6.000 круна. Брани Јовановић, у више наврата су отели 30.000 лева. Тај новац су узели командант Христов из 32. пука и потпоручник Бркалов.

Интернирање и регрутовање

Поручник Бојаџијев је одмах приступио интернирању и скупљању оружја. Интернирао је свештенике, учитеље, државне чиновнике и све способне људе од 21 до 45 година. Међу интернираним били су суци: Стеван Живковић, Војислав Карановић и Владимир Антонијевић, затим адвокат Ђорђе Бањанин, учитељ Јеша Балић, писар Михаило Димитријевић, полицијски писар Љубомир Милинковић, свештеник Андреја Стефановић, свештеник из Мелнице, Михаило Ђурић, укупно око 50 особа. Бојаџијев је лично, по наређењу из Софије, саставио списак. После овог првог интернирања, друге особе из Петровца биле су интерниране. Укупно је интернирано више од 200 становника вароши. 170 младих регрутовани су у радне јединице.

Пљачка, уништавање српских књига

Бугари су пљачкали куће и узимали све што су желели. Српске књиге биле су уништене.

Преглед особа које су Бугари злостављали

Стана, жена Стевана Манојловића, 34 год. Билаје сумњива Бугарима. Са својом децом и још 58 других особа била је у Белим Водама где су је убили. Добила је 230 удараца корбачем. Овихдругих 58, убили су пушком. Сведокје видео како је у затвору, потпуковник и шеф полиције Виче Писамов из Котела силовао З.* из Раброва у присуству њене мајке. Прегледом констатујем болне трагове на стражњици и озбиљно увећање желуца изазвано вероватно злостављањем.

Северинка, Богосав Животић, 50 год. Пребили су је Бугари заједно са Савом Стоиловићем који је подлегао од оваквог злостављања. Претучена је зато што је сакрила маст. Тукли сује у Полицији. Један човекјој је ногама притиснуо обе руке, а својим рукама јој је запушио уста. Два друга човека су је тукла. Два пута су је тукли корбачем. Други пут се онесвестила. Крварила је, међутим полицајци нису хтели да позову лекара. Превијена је код апотекара Милана Илића. Два ожиљка на стражњици. Један, полукружни, од 10х4 цм, други елипсоидан од 4х5 цм. Мисирка, жена Василија Богдановића, 50 год. Сведока су тукли жандарми Цветко, Петар и Симеон, они исти који су претукли претходног сведока. Разлог је био исти – зато што је сакривала маст. На прегледу констатујем 2 кружна ожиљка на 20 цм од 7. кичменог пршљена и други на 2 цм с леве стране. Повреда на левом оку, јако слабљење очног вида. Болови на додир у пределу леве бутине.

Марица, жена Саве Илића, око 50 год. Претукли сује на Божић, 1917. године Никола Ђунишев и његова три војника под изговором да је давала дуван побуњеницма. На стражњици још видљиви трагови бичевања а на непцу, с леве стране танки ожиљци, изазвани некаквом оштром справом, по наводима сведока настали услед тога што су јој гурали бајонет у уста. Госпођа Илић се жали због опште слабости.

Иван Обрадовић, 23 год. Месеца августа 1917, жандарм Цветко Карабаш и други жандарми тукли су сведока кундацима, бајонетима и клештима с којима су му чупали месо с листа леве ноге. Жандарм Цветко га је питао да ли је Србин или Бугарин, а на његов одговор да је Србин, ударио га је бајонетом испод браде. Жандарми су му кундацима поломили леву ногу а бајонетима му распарали леву руку. На прегледу констатујем коминутиван прелом леве потколенице.[22]

На средини потколенице, ожиљак пречника 0,5 цм са отвореном раном у средини. Велики ожиљак, дубок, овалан, величине 6х10 цм на горњем делу левог листа. Испод браде, ожиљак величине 3 цм, од оштре справе. Ожиљак величиие 1,5 цм на трећем чланку малог левог прста. Ожиљак величине 2 цм између малог и домалог прста леве руке, са спољне стране. Дугачак ожиљак од 4 цм између кажипрста и средњег прста са спољне стране.

Све ово сам констатовао у присуству др Андре Брлића из Брода на Сави, лекара Петровачког среза.

Манастир Горњак

Идући од Петровца ка Жагубици, прошао сам кроз кланац Горњак као и поред манастира који се налази у истом том кланцу. Искористио сам прилику да видим шта су

22 Кост разбијена на више одломака.

Бугари учинили у овом манастиру, који је данас потпуно напуштен. Прво сам констатовао да су сви прозори двеју зграда отворени и да су стакла већином поломљена. Недостају крила многих прозора. Улазна врата манастира су разваљена. У свим собама у приземљу зграда за становање нашао сам крављу балегу и овчије брабоњке. Очигледно је да су те просторије служиле као штале. На вратима нема квака. Пећи су срушене. На првом спрату, исто пустошење и унеколико соба сам опет видео овчије брабоњке.

У више соба на првом спрату под је био дигнут као да су тражили сакривене ствари. У двема зградама нема ниједног комада намештаја. Прозори цркве су разбијени а верске књиге поцепане.

У селу Крепољин, чија је ово управо црква, могао сам добити додатна обавештења о пустошењу Горњака. Тако сам сазнао да је део сребрнарије манастира украо бугарски свештеник Велко Попов из Видина. Ова сребрнарија сакривена је уједној шуми изнад манастира. Међу тим стварима налазио се један велики сребрни крст, непроцењиве вредности. Спаљена је велика и богата библиотека манастира. Коста, калуђер цркве који је овде остао на служби, такве је батине добио од Бугара да су му поломили руку. Хтели су на тај начин да га натерају да каже где је сакривена сребрнарија.

Варош Жагубица

Саслушани сведоци: Павле Дунић, 60 год., Петар Н. Радуловић, 67 год., Стеван Филиповић, 58 год., трговац, Јован Милојевић, 63 год., Јован Аврамовић, 62 год., сви из Жагубице. Искази су потврђени од многобројних грађана вароши.

Беху убијени у Жагубици:

1. Илија Ж. П. Кекић, 60 год.
2. Илија Р. Миленић, 18 год.
3. Милан Стевић–Грбић, 70 год.
4. Милка Грбић, 24 год.
5. Димитрије Станисављевић, 46 год.
6. Миладин П. Рајковић, 22 год.
7. Јеврем Дунић, 70 год.
8. Петар П. Петковић, 18 год.
9. Петар Аврамовић, 33 год.
10. Павле Грбић, 23 год.
11. Драгутин Јеркић, 23 год.
12. Даница С. Рајић, 19 год.
13. Милосава Р. Милошевић, 23 год., сабебомод 6 месеци
14. Пауна Ж. Ружић, 18 год.
15. Новак Ж. Радуловић, 30 год.
16. Јанко Д. Марјановић, 30 год
17. Светозар Ж. Дулкан, 23 год.
18. Јован Ж. Жерановић, 26 год.
19. Јован Т. Јоновић, 24 год.
20. Станоје Ж. Јовановић, 25 год.
21. Илија М. Пацић, 30 год.
22. Петар Д. Стојковић, 18 год.
23. Јован Ж. Кекић, 26 год.
24. Лазар М. Лупшић, 28 год.
25. Миленко П. Јанковић, 19 год.
26. Илија С. Јоргановић, 28 год.
27. Илија П. Јаношевић, 30 год.
28. Радојко С. Аврамовић, 25 год.
29. Маријан Ж. Кекић, 27 год.
30. Јанко С. Новачикић, 47 год

Дакле 28 мушкараца и 4 жене жртве су Бугара. Адам Кекић из Жагубице, који је био „хајдук", убијен је у једном сукобу с Немцима. Жртве су убијене ван вароши, пушкама и бајонетима. Једино је Аврамовић убијен ван вароши, на извору реке Млаве.

У непосредној околини Жагубице, Бугари су бајонетом убили више од 200 сељака из села у срезу. Међу жртвама је било пуно жена. Људи из Жагубице убијени су зато што су били у вези са „лоповима". Ови „лопови" били су они који су побегли у шуму да би

избегли регрутовање. Међу жртвама је био само један хајдук из Жагубице, Адам Кекић, већ споменут, кога су убили Немци. Бугари су доносили на својим бајонетима главе оних које су убили у околини. Шетали су своје трофеје по вароши и изјављивали становницима да ће сви они који буду одржавали везе с побуњеницима, исто тако завршити.

Сва ова убиства чинили су команданти места у Жагубици. Први је био Илија Иљуцов или Илуцов, поручник 9. пешадијског пука. Један сведок је тврдио да је он из 51. пука. Затим је дошао Александар Радев, поручник 9. пука. Овај официр је у грађанству био професор гимназије. Под његовом влашћу се мало смањио број убистава. Затим је то био капетан Димов, такође из 9. пука. Најзад четврти, био је потпоручник Демиров из Добруџе (други кажу из Пловдива), из истог 9. пука. Од све четворице, он је био најгори.

Злостављања, отимачине, силовања

Јако су тукли жене и мушкарце, великим мочугама. Тукли су такође и затворенике. Пауну Бајкић, 40 год., тако су претукли, да је умрла од последица батинања. Бугари су пребијенима отимали паре. На пример, код Мартина П. Јорговића нашли су пушку, тукли га, узели му 1.000 динара и затим га интернирали. Једне вечери, вршећи службу полицајца, војник Стеван Данев дошао је код сведока Филиповића и изјавио му да ће бити стрељан зато што је причао против Бугара, али додао је да би могао бити спасен уз помоћ новца. Филиповић је овим војницима платио 7.000 круна и лева. Ово се десило под командом Демирова. Бугарски војник Милијев нашао је код Илије Јовкића један „лични завој" који је припадао Јовкићевом сину, војнику српске војске. Бугарски војник је хтео због тога да пријави Илијину везу са побуњеницима. Овај је морао да плати војнику 50 лева да га не би пријавио. Један други војник дошао је код сведока Дунића и саопштио му да је одређен да одведе сву Дунићеву стоку код команданта места у Жагубици, за потребе војске. Дунић није хтео да је да а војник се задовољио са 100 лева. Бугари су скупљали прилоге за Црвени крст, за аероплане и аутомобиле, и терали народ да даје паре. Терали су такође људе да пишу дописнице, које би наводно биле послате авионом на Солунски фронт, а паплаћивали су им 30 пара сваку реч. Наравно ови аероплани никада нису полетели. Тукли су људе у затвору или полицији. Мало даље може се прочитати извештај о прегледу тела неколицине људи које су Бугари испребијали. Жене су биле силоване.

Пљачка и реквизиције

Нарочито је Демиров са својим војницима пљачкао. Да не би био препознат, потпоручник се за тај посао обукао у обичног војника. Пљачкао је ноћу. Све је било реквирирано осим 6 кг житарица које су остављали месечно по особи. Мало тога је плаћено и то по врло ниској цени. Бугари нису издавали потврде о реквизицији али су у својим књигама уписивали количине реквирираних ствари. У Хомољском срезу су војне власти узеле, а да нису платиле, 8.600 кг вуне.

Цивилне власти и комите

У Жагубици су се смењивала четири среска начелника. Један је био из Ћевђелије и звао се Пашев. Цивилне власти, иако су узимале новац од становништва, биле су мало боље од војних власти. Трајков из Криве Паланке био је комитски војвода и командовао је једним „ловачким одредом". У Жагубици није много наносио зла. Био је ту још један други војвода, Албанац, који је 1912. године био војник у српској војсци. Његов центар био је Крепољин.

Пожари и уништавања

У Жагубици је у пожару уништено 10 кућа. У општини је спаљено 220 кућа и фарми. Спаљено је дакле у целој општини Жагубица укупно 230 кућа. У том збиру урачунате су само зграде у којима су живели људи а не и штале, житнице и др...

Интернирање и регрутовање

Око 100 мушкараца, жена и деце из Жагубице било је интернирано. Бугарска регрутна комисија регрутовала је 160 младих од 18 до 21 год., од којих је 60-70 упућено у Дубравицу, да би под Аустријанцима, радили као регрути радне обавезе.

Школа и црква

Школа је радила само четири месеца и то с једним бугарским учитељем. Када су одлазили, Бугари су потпуно уништили школску зграду, што сам лично констатовао. Такође су, када су полазили, делимично опљачкали цркву. Била су четири свештеника у Жагубици. Скупо су наплаћивали верске свечаности: 100 лева венчање, рачунајући 1 лев 2 динара. Сваке године су свештеници скупљали прилог за бугарског митрополита. Увек би на силу скупили 200 лева.

Преписка, предавања, свечаности

Није стизала преписка Црвеног крста из Женеве. Бугари су држали предавања да би доказали да предео има бугарско обележје. Приморавали су људе да посећују бугарске свечаности („вечеринке").

Преглед неколико особа из Жагубице које су Бугари злостављали

Мирослава Маријановић, 40 год. Била је испребијана и рањена у тренутку када су Бугари одлазили. Пошто су они крали, хтела је, заједно са својом ћерком да сакрије стоку у планини. Бугари су је ухватили и тукли је кундацима по глави. Пустили су је затим да иде, али један од њихју је гађао и ранио. Констатујем на стомаку – 10 цм десно од пупка, ожиљак од метка. На десној страни стражњице, други ожиљак (отвор од метка). Сведок је у моменту пуцња држао десну руку на том делу тела. Констатујем да је та рука пробијена метком који је направио дубок ожиљак на надланици између кажипрста и средњег прста и откинуо први чланак на палцу.

Сава Јеремић, 38 год. Остао без десне руке услед рањавања у рату 1914. Сведок ми је рекао да је био у вези са побуњеницима. Бугари су га позвали у Начелство, тукли су га четири сата корбачем и кундацима да би им дао обавештења о побуњеницима. Свукли су га, бацили га на леђа, ставили му један тежак камен на бедра, а у уста му угурали три марамице. Затим су га тукли по стомаку. Констатујем јасне трагове бичевања по стомаку. Јеремић је претучен, августа 1918. године.

Станија Аврамовић, 45 год. Претукли су је Бугари, неколико дана после Ускрса 1918, због њеног мужа (касније убијеног), који је у том тренутку био у шуми. Претучена је у школи, два пута у току недеље. Сваки пут је добила 25 удараца. По наредби потпоручника Демирова, претукао је „feldwebel" (наредник) Антоније. Држала су је два војника док су је тукли по голој стражњици. Констатујем на стражњици модре трагове од бичевања.

Стојка Божић, 45 год. Претукли сује априла 1917, зато што је наводно изјавила да

ће Бугари напустити земљу. Претучена је у Команди места (у школи) а добила је од војника, међу којима је било и Албанаца, више од 70 удараца. Ово батинање наредио је поручник Радев. Констатујем на левој страни стражњице, велики дубоки, разгранати ожиљак, величине 10x3 цм. На десној страни стражњице, сличан ожиљак, али мањи, величине 5x2 цм. Стојка данас још увек лежи у кревету, ту сам је и прегледао.

Село Лазница

Саслушани сведоци: Јанко Припуловић, 65 год., Јанко Голубовић, 76 год., Станоје Никуцић, 60 год., Мартин Поцан, 57 год., Сима Телић, преко 60 год., Петар Грујић, 54 год., Јанко Војновић, 68 год.

Погубљења

Били су убијени:

1. Благоје Сурдуловић, 18 год.
2. Иван Дервић, 34 год.
3. Рака Ђорзић, 52 год.
4. Илија Војновић, 28 год.
5. Јован Голубовић, 60 год.
6. Илија Гочић, 18 год.
7. Виор Радовановић, 55 год.
8. Петар Јеремић, 30 год.
9. Дамјан Николић, 27 год.
10. Никола Глишић, 34
11. Илија Јанцув, 18 год.
12. Сима Пајкић, 30 год.
13. Мартин Жотуловић, 19 год.
14. Марта Симе Мартиновић, 60 год.
15. Паун Мартиновић, 55 год.
16. Сима Марелић, 76 год.
17. Марица, удова Дамјана Рче, 32 год.
18. Петар Михајловић, 29 год.
19. Јанко Михајловић, 24 год.

Убијено је дакле у Лазници 17 мушкараца и две жене. Већина жртава убијена је 1916. Међу њима су били они који нису хтели да се одазову позиву Регрутне комисије, као и њихови родитељи. Полазећи, Бугари су убили: Марту Мартиновић, Пауна Мартиновића, Симу Мателића и Марицу Рчу. Бугари су их повели ради рада али су их успут убили. Неколико њих, као на пример Николу Глишића, су убили да би могли да им узму паре. Глишићу су, на пример, Бугари узели 300 динара. Петра Јеремића убили су у планини. Војници су се шетали кроз село, носећи главу Илије Јанцува набодену на бајонету „као пример". Убили су бајонетима пуно жртава у самом селу. Њихови лешеви били су прекривени с мало земље а забрањено је било породицама да приступе њиховом сахрањивању. Командант одреда који је убијао био је поручник Иљуцов, из 51. резервног пука. Помагао му је „feldwebel" Михаило, из истог пука. Скоро сва погубљења дешавала су се ноћу.

Злостављања, отимачине, силовања

Становништво је било претучено. Сведоци кажу да „су жене тукли свакога дана". Љубомира Петријара, 30 год., тако су претукли да данас више не може да ходе. Сведока Јанка Голубовића јавно су претукли кундаком и штапом. Не зна зашто су Бугари на такав начин поступали с њим, мисли да је то зато што је био један од угледнихљуди у селу. Мартин Панкаловић, 57 год., добиоје 50 удараца а узели су му 1.030 динара. Чиновници и војници су за сваку ствар отимали новац сељацима. Тако је потпоручник Симиров, из 9. пешадијског пука, последњих дана окупације, узео 200 динара Стојану

Трукићу, да му не би узео свињу. Да не би интернирао Павла Мотића, 30 год., срески начелник Пашев му је узео 4.000 динара. Да му не би узели његове свиње, Траило Шербан дао је 400 динара. Војници и официри, као и жандарми захтевали су да их сељаци поздрављају. Претучени би били они који их не би поздрављали. Месеца јуна 1918, Љ. П.*, 18. год., силовало је 7 бугарских војника 32. пешадијског пука под командом поручника Карађова.

Интернирање и регрутовање

17 мушкараца од преко 50 год., било је интернирано: Траило Гочић, 73 год., Недељко Димитријевић, 79 год., Павле Јеремић, 75 год., Петар Страјић, 62 год., Марко Петровић, 60 год., Милутин Јеремић, 54 год., Паун Панкаловић, 63 год., Илија Здравковић, 54 год., Стојан Гајновић, 60 год., Јован Бузејић, 59 год., Јанко Котојић, 57 год., Паун Јован Панкаловић, 59 год., Петар Дервиш, 54 год., Илија Николић, 60 год., Радивоје Стевановић, свештеник, 77 год., Петар Васић, 62 год., Јован Илијенкар, 54 год.

Више од 200 сељака, жена и деце, млађих од 50 година, били су интернирани. Многи од њих умрли су у Бугарској. 158 мушкараца од 18 до 40 година регрутовани су у радне јединице. Једни су отишли у Ђумулчину, други, као радници на фронт. Пола њих се вратило, други су умрли.

Реквизиције

Све житарице биле су реквириране, а Бугари су остављали по глави становника само 5 кг месечно. Ништа није било плаћено а нису чак издавали ни потврде о реквизицији. Стока је такође била реквирирана, али су је делимично плаћали. Председник Комисије за реквизицију био је Стаменко Пашев из Ђустендила, срески начелник у Жагубици. Овај чиновник одлазио је код људи да би им рекао шта ће бити реквирирано и коју би цену требало одредити. Међутим пре завршетка посла морали су да му дају „бакшиш".

Школа и црква

Школа није радила за време окупације, а српске књиге биле су јавно спаљене. Бугарски свештеник из Жагубице је наплаћивао венчања по истој цени као и у Жагубици.

Спаљене куће

Бугари нису палили куће у самом селу али сви салаши (фарме) становника били су уништени.

Порези

Порези су били велики. Када су уписивали порезе у свеске, чиновници су их увек умањивали а разлику задржавали за себе.

Пропаганда

Командант Иљуцов и други држали су предавања у „кафани" а сви сељаци морали су да буду присутни. Оне који нису хтели добровољно да долазе, војници су си-

лом доводили и тукли. Бугари су такође организовали „вечеринке" на којима је становништво морало да присуствује.

Село Крепољин

Погубљења:

76. Паун Јовановић, 65 год.,
77. његов син Милутин, 25 год. Обојица су убијена испред куће. Бугари су тврдили да крију побуњенике.
78. Јован Бололајић, 25 год., убијен као дезертер, фебруара 1917, заједно с претходном двојицом.
79. Јован Николић, 56 год., убијен на путу, када су га, ради интернирања водили у Петровац.
80. Петар С. Радисављевић, 25 год., убијен на путу када су га одводили као регрута радне обавезе (рудара) у Сењски Рудник.
81. Никола Р. Илић, 48 год., и
82. Стојан М. Илић, 40 год., обојица убијени у затвору у Жагубици. Сведоци не знају зашто су и како убијени.
83. Јован Степановић, 60 год., из Брезнице, у Крепољину га је убила оружана пратња.
84. Илија Пауновић, 50 год., прво одведен у Петровац, затим враћен у Жагубицу. Убијеннапуту.
85. Јанко Ј. Младеновић, 35 год., убио га је један бугарски војник у равници Крепољина.
86. Љубомир Мирковић, 30 год.
87. Стојан Веселиновић, 30 год.
88. Паун Здравковић, 30 год.
89. Симеон Здравковић, 20 год.
90. Павле Радовановић, 30 год.
91. Александар Пенонић, 25 год.
92. Ђорђе П. Ђорђевић, 30 год.

Ових последњих седам интернирани су у Ђумерђину, у Бугарској, где су и убијени.

Овом списку треба додати још Стевана Лазића, 45 год., који се убио тако што се бацио с једне велике стене док су га спроводили у Жагубицу. Грујица Голубовић, 30 год., је нестао, али сељаци мисле да је у бугарској служби.

Злостављања и отимачине

„Нема ниједне особе у селу која није била претучена", кажу ми сведоци. Председнику општине Јеначку Мирковићу, Бугари су, када су полазили, узели 1.600 динара. Следећи војници и чиновници били су у селу и чинили многа злодела: капетан Антоније Димов из Старе Загоре, поручник Иљуцов, полицијски комесар Петко Забев из Софије, жандарми, Александар Хаци Арзо из Велеса, Стојча Ђорђијев Гијев из Младог Нагоричана код Куманова, Ферад Веселов из Горње Трнавче, Печо и Трајко из области Радомира. Осим војника који су убијали, ови жандарми су чинили највише зла у Крепољину. Сваком приликом су отимали новац а нарочито су тражили српски новац. У свим околним селима, Бугари су убијали, пљачкали, палили, отимали паре и интернирали.

Интернирање и регрутовање

30 особа из Крепољина, од којих су 4 жене, било је интернирано. 50-60 мушкараца регрутовано је у радне јединице.

Спаљене зграде

Бугари су спалили кућу, споредне зграде и две шупе Антона Миленковића. Они су тврдили да је Миленковићев син Јован био бугарски дезертер. У ствари он је био интерниран у Бугарској. Исту судбину задесило је имање Јеремије Урошевића. Следећим сељацима су спаљене фарме (салаши): Мити Максимовићу, Јакову Најдановићу, Пауни Питић, Ђорђу Радовановићу, Стевану Савићу, Светозару Урошевићу, Симеуну Удрићу. Бугари су правдали ове пожаре тиме што су се у овим фармама сакривали побуњеници – дезертери.

Школа, српске књиге

Од школе у Крепољиу остали су само зидови и кров. Спаљене су клупе, столови, прозори, врата, књиге и др. Бугари су уосталом претресали све куће у селу да би нашли српске књиге и затим их спалили. Опрема Пољопривредног друштва такође је била потпуно уништена.

Село Велико Село

Саслушани сведоци: Васа Миленковић, 66 год., кмет села, Паун Алексић, 58 год., Радован Ђакић, 65 год. Њихови искази били су потврђени од стране великог броја других сељака који су присуствовали саслушању.

Погубљења

Беху убијени у селу:

93. Милутин Жоњевић, 38 год.
94. Живко Богдановић, 62 год.
95. Владислав Живковић, 40 год. изТопонице

Први је био стрељан, други убијен кундаком, трећи, пошто више није могао да подноси бугарски режим, побегао је у шуму. У шуми су били убијени још следећи становници Великог Села:

1. Здравко Петровић, 36 год.
2. Миленко Петровић, 32 год.
3. Милић Петровић, 23 год.
4. Владислав Тодоровић, 40 год.
5. Станојло Игњатовић, 32 год.
6. Милутин Јанковић, 40 год.
7. Тома Петровић, 36 год.

Ови људи су се сакрили били у шуму како би избегли интернирање. Милутина Жоњевића убио је подофицир Ђорђе Палилула и војвода и командант одреда Атанас Мурђијев из 58. планинског одреда. Близу општине су била вешала. Бугари су „да би показали другима пример" обесили особе за ноге али их нису убијали.

Злостављања и отимачине

Мушкарци и жене били су претучени. Смиљана Петровић, 36 год., умрла је у ноћи после батинања. Од последица батина, умрли су још: Стојан Симић, 38 год., (ударци кундаком) и Василије Грунић, 18 год. Василија су претукли у његовој кући. Умро је после 20 дана. Бугари су на систематски начин тукли људе у затвору. Користили су штап пречника 2,5 цм. Најчешће су жртве још морале да дају својим џелатима паре. Жене су тукли по голом стомаку. У свом досијеу имам списак од 129 становника Великог Села које су Бугари претукли, са напоменом шта су им узели, бројем удараца, доказима и именима оних који су наредили батинања. Батинања су наређивали: Атанас Мурђијев, Ђорђе Палилула, Велко Мандарђијев, Аферат Салимов, Златанов из Комисије за реквизиције, Ређеб, Илија Голубовић, агент за безбедност, Русе Новевић из Дебра, поручник Пожарев, Милан Ђурић, агент за безбедност, Стева, жандарм, Цане –feldwebel (наредник). Касније ћу изложити појединости прегледа неколико тела оних које су Бугари претукли. Војници су захтевали да их сељаци поздрављају. Уколико их не би поздрављали, тукли би их. Подофициpи и војници, отимали су новац становништва. Стојана Арсић претучена је у Топоници зато што је наводно у својој кући држала сакривене пушке. Обесили су је голу за ноге и тукли је штапом.

Интернирање и регрутовање

Интернирано је било 18 мушкараца, жена и деце. Били су чланови оних породица које су биле убијене. Њихове куће биле су спаљене. Тако су биле запаљене куће: Чедомира Маринковића, Томе Петровића, Милутина Јанковића, Здравка Петровића, Милића Петровића, Стојана Грујића. 1917. год., 70 мушкараца од 18 до 45 година, а 1918, 25 мушкараца примљени су у бугарску војску као регрути радне обавезе.

Реквизиције, пљачка

Све је било реквирирано. Бугари су остављали само 9 кг житарица месечно по глави становника. У прво време су Бугари још понекад плаћали своје реквизиције, нпр. 7 лева — 100 кг сена. Затим су издавали потврде које нису плаћали. Најзад, 1918, нису чак издавали ни потврде. Цена робе коју су плаћали увек су биле јако ниске. Тако је крава, која је коштала 2.000 динара, била плаћена само 400 лева. Сељаци су морали да хране 60 војника који су били стационирани у Великом Селу и који су пљачкали по кућама и узимали све што су желели.

Школа и црква

Српска школа је била затворена а Бугари другу нису отворили. Свештеник Светозар Ђукић био је принуђен да врши шизматичку верску службу.

Преглед неколико особа које су Бугари претукли

Илија Петровић, 52 год. Претучен је месеца маја 1918, да би признао где су побуњеници. Скинули су га и бацили на земљу. Констатујем врло велики, разгранат ожиљак, елипсастог облика, величине 15x8 цм на левој страни стражњице.

Живојин Ђурић, 50 год., претучен је заједно са Илијом Петровићем, из истог разлога. Констатујем с леве и с десне стране стражњице округао ожиљак, мало разгранат, пречника 15 цм.

Милован Микић, 50 год., претучен је с претходном двојицом, из истог разлога. Дугачак ожиљак величине 6x2,5 цм, на левој страни стражњице, близу бутине. Код све тројице су ожиљци дубоки.

Ката Илић, око 30 год., претучена маја 1918. године, под изговором да је хранила побуњенике. Војници Мурђијева су јој у затвору подигли сукње и тукли је. Држала су је четири војника док су је друга шесторица тукла. Добила је више од 100 удараца. На левој страни стражњице, дубок уздужни ожиљак величине 8x2,5 цм. У том делу, жена на додир осећа болове.

Станина Јанковић, 23. год., претучена маја 1918, из истог разлога као и претходна. Претучена је у својој кући, а војници Мурђијева су јој отели дете. У два наврата је добила 150 батина. На десној страни стражњице, дубок, округао ожиљак, неправилних ивица, пречника 19 цм.

Михаило Весић, 38 год., тукли су га пет дана, месеца маја 1918. Оптужили су га да је убио једног бугарског војника, Циганина. Укупно је добио 250 батина. Бројни округли ожиљци пречника 1 цм на стражњици и левом слабинском делу.

Мало тога може да се дода исказима мојих сведока. Ови искази увек сами говоре и не треба им коментар. Као што сам већ рекао на почетку овог извештаја, да би се тачно утврдило шта су Бугари чинили у Пожаревачком округу, требало би обићи сва села и приступити истом оном послу који сам обавио у неким варошима и селима. Само би на тај начин могли да утврдимо тачан број жртава страдалих од поданика Фердинанда Кобура, број који би сигурно у овом округу достигао неколико хиљада. И заиста, понављам, да у Хомољском срезу нема села у којем зверски освајачи нису убијали на десетине особа. У местима кроз која сам прошао – било их је дванаест, од којих три вароши – установио сам даје укупно убијена 431 особа. Већину њихових имена сам објавио. Знајући да су Бугари нарочито убијали становнике села, мислим да је у многобројним селима у којима нисам могао да спроведем истрагу, број убијених на хиљаде. Ту нисам урачунао безброј интернираца који су умрли у Бугарској.

Очигледно је да су се сва ова погубљења догодила са знањем и одобравањем људи из владе у Софији. Без тог одобрења, бугарски војници и чиновници не би могли да врше некажњено такве покоље. Међутим пада такође у очи, као и у току мојих претходних истрага, да су их војници и чиновници са задовољством удвостручавали, с једним циљем да извуку личну корист, пљачкајући лешеве својих жртава или отимајући им новац пре него што ће их убити. Други су се задовољили тиме да отимају паре под претњом смрти или интернирања. Уосталом, држава је такође извлачила корист од погубљења Срба тако што је незаконито присвајала њихову имовину. Јасно је да је циљ владе било настојање да истреби што је више могуће Срба да би касније могли да подрже, пред светом, своју обману „о бугарском карактеру овог краја". Ово треба да се запамти приликом оцене држања владе у Софији и не би требало такође заборавити огроман број официра, војника и цивилних чиновника који су се обогатили тако што су гомилали лешеве.

Јасно се види, из исказа мојих сведока, на какав су варварски начин Бугари убијали. Ипак треба истаћи нарочито њихове „шетње" кроз варош и села са главама погубљених на бајонетима. Да ли се може замислити ишта суровије? А шта рећи о батинањима којима је било изложено на стотине и хиљаде Срба? Нису ли то средства из најмрачнијег средњег века, која усред 20. века користи народ који има намеру да наметне своју „Културу" на немачки начин, људима који је с разлогом не желе?

Само да се не каже да су мучитељи били реткост. Скоро су се сви официри, војници и чиновници понашали на исти начин. Да ови војници нису били истог менталитета као и они који су командовали, да ли би поступали на такав начин? Могао сам да нађем само једног официра о којем су сви лепо говорили. Журим да истакнем да

је то капетан (или командант) Петров, који је боравио у Петровцу. У Великом Селу су ми такође истакли председника општине Калиште, „Руса" Нелидова из Дебра, који је заједно са председником општине Топонице, једним Македонцем из Битоља, све чинио што је могао, наравно кришом, да би мало помогао становништву.

Бугари су били свесни својих грешака зато што су се, како ми је потврдио бивши посланик из Великог Села, Нешић, често облачили као српски „побуњеници", када су вршили своја недела, а да би касније могли за њих да оптуже Србе.

Бугари сами су принуђени да признају своје злочине. Тако сам присуствовао у Пожаревцу саслушању резервног потпоручника Михаила Шоилева, у грађанству професора цртања и рођеног у Велесу. Овај официр дао је следеће интересантне податке:

„Војни обавештајни бирои били су у ствари Биро полиције за безбедност. Његов шеф био је капетан Драган Драганов. Његов помоћник био је Христо Тепонички, потпоручник, који је починио нечувене грозоте. Потпоручници Христо Филипов, Илија Попов и Анђел Радев поступали су на исти начин. Нарочито је Тепонички тако тукао мушкарце, жене и децу да им се месо одвајало од тела. Један војник Тепоничког по имену Тодор Аридев признао је Шоилеву да је његов шеф чинио многе грозоте и у Жагубици.

„Драганов је наредио Шоилеву да стреља. По наређењу генерала из Ниша, регрутовани су сви мушкарци од 19 до 40 година, способни за војску. Поручник Радев (већ навођен у овом случају) држао је посебна предавања о начину паљења сеоских кућа, намењена бугарским официрима. Лекарски помоћник Чернајев испричао је Шоилеву, да је Радев покупио новац који су ови подофициpи отели од људи. По мишљењу Шоилева, Радев је један „прави разбојник". Поручник Чавареларов, починио је многа зверства у селима Рановца, Кладурова и др. Дневно је убијао 10 до 20 особа. Поручник Карађијев и Радев наређивали су војницима, зараженим венеричним болестима, да напаствују жене како би раширили ове болести."

Ето шта ми је испричао један бугарски официр о понашању својих земљака. Непотребно је коментарисати његов исказ. Он потврђује оно што сам констатовао у току своје истраге у Македонији, Старој Србији као и ових дана када сам обилазио Пожаревачки округ.

Београд, 21/8. јануар 1919. Р. А. Рајс

АВИИ, П 3, к. 20, рег.бр. 3/1

ТРЕЋИ ДЕО
ЗЛОЧИНИ БУГАРА И АУСТРО-МАЂАРА ЗА ВРЕМЕ ТОПЛИЧКОГ УСТАНКА 1917.

Бугари у Ћуприји вешају ратног инвалида, старију жену и младића

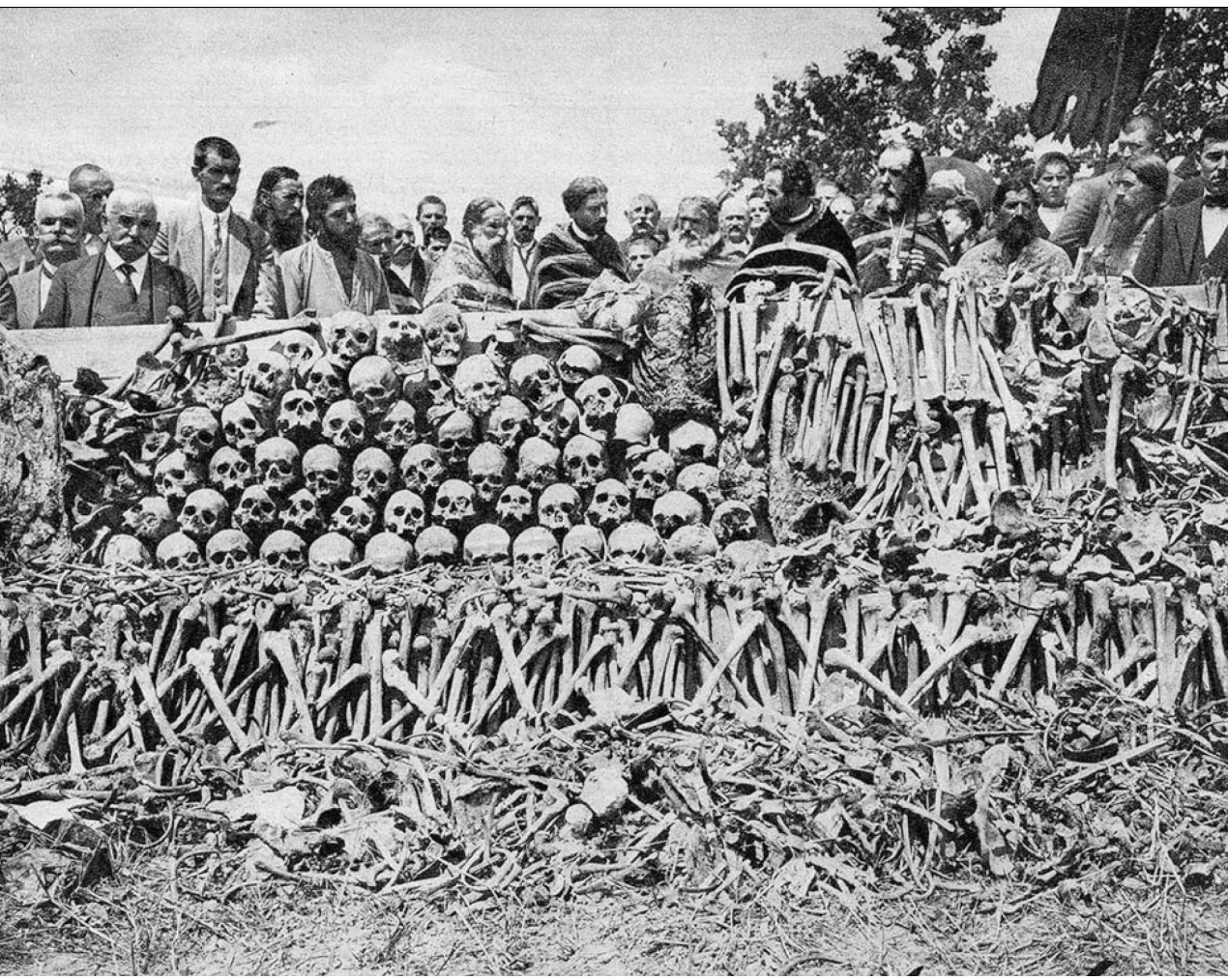

Чин парастоса у присуству мештана:
Лобање и кости 3.000 Сурдуличана зверски поубијаних Срба

183.
Машо Стајовић – Војводи Кости Пећанцу

Господине војводо сада добих писмо да је команданство…. поточно и куршумлисko ноћас у 12 сати побегло из житног потока за прокупље у статовац. Јуче секли наше људе на парчад.

Машо Стајовић
15/II 8 сати

АВИИ, П 7, к. 78, рег.бр. 1/42

184.
Капетан I кл. Мил. В. Влаховић, командант Четничког комитског одреда - Војводи Кости Пећанцу, шефу Централног комитета

ЧЕТНИЧКИ КОМИТЕТСКИ ОДРЕД
Капетана М. ВЛАХОВИЋА
Бр. 17 27/II 1917.

Господину Кости Пећанцу војводи
шефу Централног комитета

Овамо је стање хрђаво. Бугари направише зверства, пале, пљачкају, стрељају и кољу народ. Пробијају како изгледа за Гаитан. Устаници попустише, многи је четовођа остао без чета, Сваки за себе прави чету у поток или у шуми или у неком прикрајку, бацају се пушке пада у руке непријатељу. Шпијунажа се распростире, (нешто из страха а нешто из незнања) сваки нерадо узима пушку у руке, једва чека да се од ње одкачи. Реке су велике те како сметају да се и покушај изведе за напад.

Имамо нешто у току прошлог дана и ове ноћи нешто заплењених коња и волова. Бугари су узели правац Петровац отпор му се веома слабо дава. дошли су до близу Орана на Каменицу.

Изгледа ми да ће устаници сви да попусте, и опет ће се купити комите, ал народа тада ће мало да буде.

Командант Капетан I класе
Мил. В. Влаховић

АВИИ, П 7, к. 78, рег.бр. 9/3

185.
Пешадијски капетан I кл. Мил. В. Влаховић, командант Четничког комитског одреда – Војводи Кости Пећанцу

ЧЕТНИЧКИ КОМИТЕТСКИ ОДРЕД
Капетана М. ВЛАХОВИЋА
Бр.
Господине Војводо,

Данас 28. ов. мј. престала је устаничка борба, а само се продужава четничка. Непријатељ је заузео град Лебане концентрацијом са три стране, починио је чуда од нар(ода) правећи зверства.

Премда народ све то заслужује, шпијунима нема краја, наши су их предводили против нас и сваки су наш корак пратили. (На) неприлику ставили.

И ако нисмо могли остати у слободи и задржати освојене крајеве све ово што вреди остаће и даље да буде Горским царем и да душманину из Горе суди и да паше свијетло оружје.

Не клоните, нека вас не буни ово мало промена, ово неће имати никакве промјене, на нашу општу ствар.

Не знам кад ћу имати прилику да Вам поново јавим и да се допишемо, дошао бих да живим у Вашој слободној Кнежини, али нећу све донде док и ова моја поново не буде слободна или останем у њој да вечно живим.

Примите поздрав и загрљај од Вашег Ратног друга
Мил. В. Влаховића пеш. кап. 1 кл.

АВИИ, П 7, к. 78, рег.бр. 9/3

186.
Војвода Коста Пећанац – Команданту бугарске дивизије Ниш

Српски комитет
…….
Топлица
Бр. 132
… април 1917. г.

Команданту Дивизије Ниш

Нечовечно поступање и Варваризам и даље се продужава над овим напаћеним и невиним народом, коме је судба доделила да привремено искуси тобожњу „братску слободу“ односно ослобођење своје браће, како ви Бугари у вашој фантазији стварате према елементу чистога Српског порекла. Па и тако као што рекох, ако би се претпоставило, односно како ви претпоставите, ако сте дошли као ослободиоци овога бедног и напаћеног народа, зар се сада нисте показали прави „Варвари“ и у правој боји показали ваше „Татарско“ порекло, за које сте стално порицали да сте словенске крви.

Словенин и злотвор, звер и тиранин бити према невиним словенским нејачима: женама, старцима, децом, (…) девојкама, не може бити, већ се звер и тиранин може бити само у „Татарско-Варварској“ крви, а не словенској.

У томе ратујасно се је посведочило, каква (…) има словенин а најбољи вам пример даје „Српски Комитет“, заузећем Куршумлије, Прокупља и других околина, који уместо да баци под нож заробљених својих непријатеља око 1000 хиљаду на броју, који

су не само били ратни непријатељи његовог народа већ и злотвори. Уместо да баци рањенике под нож који су се противу нас борили, ми смо их чували, хранили, према њима се братски понашали и као брата испратили, а другима – рањеницима поред свега овога указали лекарску помоћ, а у оскудици лекара и лекарије за помоћ се њихову Вама обратили.

А ви, шта сте урадили 21 наше рањенике из болнице извели и на најгрозније начине убијали, па не само њих, већ и остале мирне грађане убијали на најгрозније начине ставивши их предходно на најгрозније муке. Па и то није довољно било. Ви сте и на лешевима зверства чинили онакажавали их и оставили тако несахрањене дуго нити дозволили породици да их сахрани. (….)

Поред тога толико сте далеко ишли да сте дозволили Вашој храброј војсци, да ради шта хоће са овим невиним народом, силује женске од десет година па на више затим им секу руке, ноге, дојке па тек онда одсеку главу и тако оставе труп, децу по колевкама убијају-невино анђелче, које је са блескавим очицама и радошћу посматрало блистајући нож над њим не знајући да му он носи смрт а не радост. Па и тиме се нису задовољили већ су ишли још даље затварали фамилију у кућу а затим кућу упалили и тако цела породица са децом изгорела.

Опљачки пак, која је вршена од ваших војника и тучи не треба ни говорити, она је превазишла све. Новац је отиман на све могуће иачине: тучом под претњом убиства чељади, под претњом паљења зграда паљењем и гашењем исте, одузимањем стоке за новац или продајом и друге разне начине.

Ради уверења овога видите код официра, подофицира и војника који су у овоме походу били са коликим силним новцем располажу. Дознао сам поуздано и то да би све ово оправдали ваши подчињени нагнали су силом грађане и грађанке испод ножем да потпишу да је све ово извршено од стране „Српског Комитета“, а зар сте смели толико далеко ићи да сте ово учињено од ваше војске, оправдате српским комитетом који је био великодушан према сваком заробљеном непријатељу и злотвору а камо ли своме народу за кога је једино и дошао да га заштити од зулумћара и дахија.

Поред свега сад сте пошли даље објавили сте и тражите грађане одведене од нас из Куршумлије, Прокупља и околине с тобожњим опроштајем живота односно помиловањем (као да су они били кривци овоме) у противном да ћете им интернирати породицу. Па зар смо ми толико наивни или луди да вам пустимо људе који су радили и били противу нас и нашега рода а радили за нашег непријатеља-Вас и били у вашој служби. Зар можете тражити предају оних који су у нашим рукама и чија воља зависи од наше и међу којима има већина већ одавна и покојних, јер су се одрекли српства, било милом било силом и грабили за новац и положаја ваших.

Коста Пећанац

АВИИ, П 7, к. 79, рег.бр. 21/12

187.
Војвода Коста Пећанац – Свим општинским судовима и кметовима села округа топличког

Свим општинским судовима и кметовима свих села округа топличког да се саопште свима обавезницима да нико на позив бугарске регрутне комисије не иде јер ће сваки бити интерниран за Софију и Немачку. Помогућству сви способни да набаве оружје, да образују чете и да чекају даље наређење.

војвода Коста Пећанац

АВИИ, П 7, к. 79, рег.бр. 21/12

188.
Војвода Коста Пећанац – Команданту бугарске дивизије Ниш

….јер ваш рад не могу продужити али и против вашем и њихову већ чувајте те остале отпаднике српства које имате да и они не оду једнога дана… првим да продуже ваш даљи рад.

Сав ваш рад, па и купљење регрута и осталог народа и против Међународног права и воље народа, из окупације оне Српске територије, јасно нам показује ваш план и недостатак. Све је то узалудно, јер је данас противу вас цео културни свет, наравно изузев вас Бугара као и ваших неприродних савезника: Немаца, Аустријанаца, Мађара и Турака против којих сте до тад урликали и тражили помоћ од ваших ослободиоца Руса и Срба. Данас као што рекох пљунувши на крст и образ свој удружени с њима и осталим савезницима Вашим пошли сте противу својих ослободиоца а једино из грамзљивости, егоизма и фикс идејом Велике Бугарске. Па зар би ви могли замислити у случају победе (што се бар сад види очито да је немогуће) Велику Бугарску? Чуди ме да сте толико наивни или фантастични, да не можете себи претпоставити кад би Немачка постала „Диктатор Света“ да не би трпела чак ни Бугарску поред ње, већ би је прогутала после годину дана и начинила својом провинцијом тим пре што је на вашем престолу човек њене крви. Заблуделе овце где сте пошле? Пођите правим путем, јер вам се и у последњем минуту…. Извршите преврат у земљи ради спасења вашег и вашег потомства.

Мој долазак и мојих другова у окупационој…. територији не треба да вас буни. Наклоњен одмалена угњетеним и слабим привукло ме је тим пре…. мога народа ако вам је исто што одкуда је то дошло ма да сам уверен да су вам све ствари познате ипак ћу вам изнети у неколико:

Ваша данашња власт преставља ми власт из последње Турске царевине. Јер код вас данас бар у окупираној територији Српске Државе у самој ствари не постоји власти ни закона.

Чиновници свих надлештава нарочито полициске и војне – команданства раде по својој вољи и убеђењу, грабе и пљачкају где год стигну и где год могу и за новац готови су учинити све, и тако мало по мало не стојећи том нико на пут покварили поредак и створили хаос у народу, створили су то да је народ изгубио веру у власт, јер ју је почео сматрати као зло без којег се не може. Полицијске власти нарочито околинске на чело са околинским начелником, прво им је било да својом влашћу нагнају женске да са њим проводе блуд, која би се одупрела кривица јој је подметнута-измишљена, затворена и у затвору силована редом од начелника до жандарма. Затим подметали кривице грађанима, наравно богатијим и тукли их у затвору док им не изнуде новац, конфисковали све што им се допадне у дућану кога трговца реквизиције нити плаћали нити признаницу издавали на узету робу. Од сељака такође конфисковали сав производ, жито, сено, масти, стоку ни пет пари плаћали нити колико напред рекох признаницу на…. А што је нај…. тај производ продавали по варошима или Германима преко ког лица или трговца а новац у свој џеп остављали. А порезу и друге дажбине ипак тражили од грађана који је сав производ који за исхрану и друге потребе служи одузели без паре. Пример Стојан Медаров околински начелник из Прокупља а сада премештен за Врац. Даље кривична ислеђења по тужби приватног тужиоца као и грађанске парнице за које је искључиво надлежан сресни, градски или првостепени суд, решавали жандарми или пристави корбачима по апсанама узевши им новац од обе стране, изрекли пресуду и то усмено у корист оне стране која више плати а другу страну добро истукли батинама да јој више не падне на памет тужити се код власти и водити спор. Нигде пресуде ни решења није било, по ма ком било предмету, па наравно

ни изјављеној жалби. Видите код Првостепеног суда у Нишу колико има изјављених жалби по пресудама-решењима из Топличке околине и уверићете се да их нема, а зашто? Зато што су пресуде и решења били корбачи жандарма и пристава па према томе природно је да ни жалба нема. Даље, грађани по пијаци тучени од жандарма до Начелника из разних измишљеиих узрока, као и жене по канцеларијама, нпр. жена капетана Лукића тучена од Г. Ничкова пристава у Прокупљу, што му жена није удесила кецељу и то тако грозно да је од батина лежала 15 дана, жена Илије Илића адвоката и народног посланика, која је у затвору толико тучена и злостављана да је од тога полудела у којем се стању и данас налази. Војници.... вршили суна примере износити било.... и не би се могли сви одједном.... ашто ће бити у своје време.

Командант је јурио ноћу по кућама и тражио качаника вршећи претресе куће у пола ноћи са војницима да га ухвати на дело где проводи блуд с неком присиљеном трговачком женом и то помоћу своје власти. Начелник пак јури и чини то исто с командантом пример Куршумлија и Прокупље које носе рекорд од осталих. Највећи рекорд односи у овоме командант г. Петков и началник Медаров највећи пљачкаш који ми сретно одмаче и однесе од народа упљачканих (500.000) пола милиона динара.

Команданти такође реквирирали где год су стигли нешто маст, сира (који је толико реквириран да се усмрдео) кромпира, кожа, штофа за одело, цица за блузнице и др. потребне ствари не плаћајући и не давши им признаницу за то. А кад би се ко усудио да потражи, корбач не избегне улогу своју у апсана. Подмећу кривице и новац отимају на разне начине, пример г. Петковић.

Финансиске власти наплаћују порез златним стварима: сатовима, ланчевима, прстењем, и другим стварима, остале власти опет на своје начине врше дужност само како би се дошло до пара, а ову срамну улогу врше на жалост и ваши свештеници.

Па да је ово само у једном.... округу које како, али се ово зацарило готово у целој окупираној територији од Бугара где јаче где слабије а нај.... у Куршумлији и Прокупљу. Све ово и др. што је овде немогуће изнети, а о чему сам ја већ известио где треба... је мене и моје другове, да би стали овому на пут пошто ви нисте у стању.

Изневши вам све ово тражим од Вас, односно вас молим да наредите својим потчињеним у вашем подручју, а за оне који не подлежу вашој власти, предузмете корак код надлежних те да се престане:

1. С тиранисањем овог много напаћеног народа, узимањем народа за војску и војне сврхе а узети врате.
2. Да се престане са силовањем женскиња које су силоване без обзира на узраст од 10. год. па на више.
3. Да се престане са пљачкањем новца, покућства и других ствари – еспапа, паљењем кућа, тучом и отимањем купљених ствари за домаћу употребу: гас, со, опанке и др.
4. Да се престане са реквизицијом хране до нове жетве и не оставља народ да умре од глади.
5. Да се престане са одузимањем стоке а одузета врати, коју војници чувају по околини да ја то не чиним.
6. Да се престане са интернирањем даљим, а интернирани врате.
7. Да се престане са даљим убиствима јер је довољно 6000 шест хиљада жртава убијених од ваших војника међу којима има маса: жена, деце, стараца, баба и девојака.
8. Да се престане са одвођењем жена и девојака као што је ономад пристав Георгев из Прокупља одвео ћерку п.пуковника у пензији г. Конзировског са собом. Да исту врати оцу, да га ја не тражим сам.
9. Да се сахране сви до сада несахрањени лешеви (убијени од ваших војника) да се не би окужила околина а из река подављени изваде и сахране.

10. Да се полицијским, војним и осталим властима забрани блуд са женскињама, за које они употребљавају своју власт.

11. Да се престане са затварањем, мучењем и тучом по апсанама, нарочито женског пола и остале нејачи.

Дакле, једном речју молим да се чиновници и преставници власти придржавају законских прописа и по њима раде као што у вашој старој територији раде.

Не учинили се ово, ја ћу и даље још жешће продужити свој рад; ајединог дана када савезничка војска уђе на вашу територију (а то ће ускоро бити) ја ћу први ући са својим четама као и моји другови са њиховим четама у вашу земљу, бацићемо под нож и бајонет све што нам падне шака, јер невино проливена крв мора се дупло платити.

Око за око, зуб за зуб.

Војвода
Централног Комитета
Коста Пећанац

АВИИ, П 7, к. 79, рег.бр. 21/12

189.

Комитски војвода, резервни потпоручник Коста Војиновић, командант Ибарско-Копаоничког комитског одреда – Врховној команди српске војске

ИБАРСКО-КОПАОНИЧКИ КОМИТСКИ ОДРЕД
ВОЈВОДЕ К. ЈОВ. ВОЈИНОВИЋА-КОСОВЦА
Бр. 120 23-VII-917.

СРПСКОЈ ВРХОВНОЈ КОМАНДИ

После евакуисања српске владе и војске из миле нам отаџбине 1915. године а по окупацији од стране непријатеља Аустро-Угарске и Бугарске, одпочео је наш српски живаљ који је остао, да преживљује најтеже и најгоре тренутке.

Од првих дана окупације непријатељ је најактивније настао да прво интернира и отера у ропство све српске војнике рањене и болесне, официре пензионере, свештенике, просветне раднике, народне прваке, који припадаху владиној странци, пријатеље династије и све оне у које су посумњали да ће бити опасни по њих, да их неће моћи тако лако покатоличити и придобити за своје привржeнике и извршиоце гадних циљева.

Одмах у почетку Аустријанци су са призивањем напредњачких и либералних првака које већим делом одмах придобише уза се и посташе им слепо оруђе. Исте они поставише на виднија места у њиним командама, даваху им ливерације, за председнике општина и кметове и што год они жељаху исти слепо извршаваху. Помоћу тих несавесних бедника, њине власти почеше постизавати значајније успехе. Прво потказаше закопане топове и муницију. Затим ко је шта био и какав је глас у земљи уживао, ко је којој странци припадао, где има закопаног оружја, ко је у српској војсци служио и.т.д. Настала су одмах хапшења и малтретирања без обзира пола и године старости. У томе доведоше и жандармерију која са својом познатом бездушношћу пређе сваке границе. Наста вешање првака, Арнаутима и Турцима дадоше неограничена права и ови га почеше одмах искоришћавати, примењујући

своје урођенеметоде грозног убиства, силовања жена и девојака, мештана и избеглица, паљењем српских села у Колашину, Косову и селима покрај старе границе и.т.д.

Бугари исто тако одмах у почетку побише масу слабих и рањених наших војника, свештеника, учитеља, чиновника, вићених грађана, сељане и забранише српски говор. И једни и други силом тераше српску децу да иду у њине школе, у којима се предавање завршавало са најпогрднијим и бруталнијим псовкама Њ. В. Краља Петра и Српске Владе. Апсане беху пуне, новцу вредност сведена на минимум, а зеленаши то искоришћаваху, примајући српску банкноту од 10 динара за 3-5 лева или круна и наш народ и материјално и морално поче пропадати и изгуби сваку наду на повратак свога Краља, независности и слободе.

Да би овом предстојећем злу стао у неколико на пут и да би наш народ у неколико спречио да не срља бесвесно у очигледну пропаст, оптужујући једне друге и том свесрдно послужити непријатељу да дође до потребног циља, повео сам се идејом да и ако под најтежим околностима организујем комитску чету и да герилским четовањем народ убедим да Србија није за навек пропала, да ће она још већа бити, да ће наш Краљ опет доћи, да се за нашу праведну идеју највеће царевине боре и.т.д.

И благодарећи Богу и појединим правим и искреним Србима, могао сам да у кратком времену повратим народ из заблуде, који непријатељски плаћеници у њега унеше. После неколико месеци појавио се и војвода, резервни поручник Коста Миловаиовић-Пећанац, који је по његовом причању, тврђењу, дошао аеропланом као изасланик Српске Врховне Команде. У томе пристизаху из Црне Горе официри и војници, који не хтеше ићи у ропство, као и војвода-свештеник г. Димитрије Димитријевић, као заробљеник у Бугарској. Сви ми споразумно извршисмо организацију у народу, кога је доста било нарочито војних способних обвезника у Косаоничком, Копаоничком и Топличком крају.

Народ нас свуда беше одушевљено дочекивао и сваку нашу реч гутао са највећом радошћу. Све спорове око крађа и других дела одпочесмо расправљати ми, забранисмо саборе, венчања код бугарских свештеника и ма какве тужбе код непријатељских власти.

Председницима и кметовима појединим, који са непријатељем несавесно пљачкаху народ спречисмо то задовољство да не малтретира народ и све је то вршено до дана устанка тајно, кога је се дана наша мисија морала обелоданити. Народ оптерећен великим реквизицијама а по том револтиран наређењем бугарске врховне команде односно регрутовањем способних људи и шиљањем на фронт у бој против своје рођене браће немогаше више лојалан бити и мало и велико одрече непријатељу послушност и букну општи устанак у неколико округа.

Немогући народну вољу не извршити и ми војводе са активним комитским четама узесмо учешћа. Зауземо варош Куршумлију, Прокупље, Лебане, Рибарску Бању, непријатеља истерасмо из целог Косаничког, Копаоничког и Топличког краја. Дођосмо до Ниша и са оне стране Мораве, Врање, Лесковца и Алексинца, поробисмо многе официре, чиновнике, војску и оружане спреме. Али немајући довољан број спремних официра и услед велике навале непријатеља, који је у јачини са неколико дивизија, са великим бројем топова и митраљеза пошао на нас, морали смо се после двадесето-пето дневне огорчене борбе и држања у поседи целе територије и вароши повући у планине.

Наравно да је затим било рђавих последица по наше становништво које су Бугари и Аустријанци на најгрозније начине мучили и тирјанисали (али само старце и бабе јер младеж сва беше избегла у планине и склонила се) али ипак циљ постигнути нису могли, јер их ми по планинским висовима дочекивасмо и тукосмо тако да

су веома много жртве имали и не могаше се ограничити само на села, у томе су се морали нагло и за фронт повући. И тако ни у пола није се извршило са пљачком и паљевином колико се то очекивало. Дакле то је била воља целога народа и за то ни један не оплакује своје страдање, већ се и даље са пушком у руци планине придржава.

Али пошто је непријатељ окренуо другу политику, нудећи нама војводама велике суме новаца само да се предамо, опраштајући свима четницима живот и грешке само да се предаду и ако га после неколико дана тера у ропство и још много што шта, као на пример Бугари дајући народу оружје противу Аустријанаца, то је народ почео колебати и поједини предавати.

Дакле народ је почео губити сваку наду и мада чује са фронта топовске пуцње ипак вели: „бар је наш Краљ могао аеропланом послати нека писма, да видимо шта се ради и шта ће бити од нас."

За то смо решили да испошљемо војводу г. Димитрија Димитријевића и потпоручника г. Александра Пипера са пет четника да у име Бога пробију кроз Македонски фронт и да Врховну Команду детаљније известе и цело стање опишу. Пошто видим да Врховна Команда није о догађајима у Србији потпуно информисана била. И поред најенергичнијих потера и огорчених борби са непријатељем ја и војвода Пећанац продужићемо и даље енергично без обзира на предстојеће тешкоће рад као и до сада и очекиваћемо моменат да непријатељу још један пут загрозимо када буде одступао. А ако Српска Врховна Команда жели повести рачуна о српском народу који се сада пати овамо и који још у њој и нами гледа спасиоце; онда нека једино изволи испунити ова неопходно потребна наша тражења:

1,- Да се одмах почну аеропланима у маси разбацивати по селима и свима местима агитационе плакате у корист Србије.

2,- Да се један од г.г. официра испошље аеропланом на места која будем под 1/3 означио да исти донесе извесну већу суму новца да се помогну фамилије ратника који се данас тамо и овамо боре као и сељани који су пострадали и фамилије чиновника. Да се од исте суме издрже чете које свакодневно расту те да се подигне углед у народу и код четника.

3.- Да се аеропланом испошље један спреман хирург и лекови као и остали завоји и материјали.

4,- Да се путем канала кроз Албанију испошље једна чета добровољаца из свију крајева са оружјем и муницијом, ради уверења народа и вршења агитације.

5,- Да нам се даду инструкције о даљем раду као и знакови аероплана. Само под овим условима моћи ће се спасти наш народ коначне пропасти и организовати у већем броју, као и осетни удар задати непријатељу приликом одступања. У том би случају и Арнаути пришли к нами са којима водимо преговоре.

А у противном ће се наш иарод под Аустријом потпуно покатоличити и постати највећи аустрофил, а наш народ под Бугарском бољи Бугари него они у Софији.

Места на која треба да сиђе официр са аероплана су:

1. .- Ливадице-Букова Глава више Доњег Левића и Трећака.
2. .- Кула Ливада између села Сеоца и Бабице код Треске.
3. .- Мадљика караула код Пардуса.

По могућству испослати пешадијског поручника г. Момчила Бајаловића, који би био подесан за овдашње прилике и још неког г.г. официра за које Врховна Команда нађе за сходно.

Част ми је ставити Вам до знања да поред мога одреда и Војводе Пећанца постоје и Јабланичко-Комитски одред војводе црногорског капетана I класе Милинка Влаховића, Пиротски Комитски Одред војводе Јована Радовића професора, Крајин-

ски Одред војводе Тошка Влаховића, правника са много одељења и сеоских чета. Такође и одељења Студеничка и Расинска.

Командант Шарског Копаоничког Одреда
Ком. Војвода рез. п.поручник
Коста Војиновић Косовац с.р.
У осуству осталих војвода сагласан са извештајем и радом
Ком. Војвода Димитрије Димитријевић с.р.
Свештеник.

АВИИ, П 16, к. 32, рег.бр. 4/1

190.
Пуковник Петар Пешић, помоћник начелника Штаба Врховне команде српске војске - Команданту Прве армије

ШТАБ ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
Пов. О. Бр. 18.234

КОМАНДАНТУ I АРМИЈЕ

Част ми је доставити вам саслушање четника ИБАРСКО-КОПАОНИЧКОГ ОДРЕДА: наредника ПРОКЕ ПЛАНИЋА и поднаредника ВЛАЈКА ВЛАДИСАВЉЕВИЋА и ВЛАСТИМИРА ВУКОВИЋА, који су успели 28. пр. мца да пређу непријатељске линије на фронту 4. руског пука и од стране одржача веза при Источној Француској Армији, упућени 4. септембра Врховној Команди а који су изјавили следеће:

.- Зове се ПРОКА ПЛАНИЋ, родом из с. ЗЕМАНИЦЕ, срез копаонички, округ крушевачки, стар 30 година, није писмен, жењен, ступио у кадар 1. маја 1909. год. у 3. чету 1. батаљона 2-ог пешадијског пука. Учествовао у Српско-Турском рату, рањен код Битоља, није учествовао у Српско-Бугарском рату, био је привремено неспособан. У овоме рату био је редов 4. чете 2. батаљона 2-ог пука. Са својим пуком одступао је до Призрена. Пошто се више од половине из његове чете вратило својим кућама, то се и он вратио.

Бугарима се предао на Белом Дриму, преноћио код Бугара једну ноћ и са 7- 8 својих другова успео је да побегне из ропства у своје село Земаницу, у коме је пробавио до В. Госпође 1916. године за то време крио се по шумама и по селу. Аустријске власти нису много тражиле, већ су одводили у ропство и интернирали само оне, које нађу у селу. Њихове патроле ретко су крстариле по селу.

Око В. Госпође (15.-VIII-1916. године) аустријске власти почеле су да скупљају све људство од 18-60 година ради одвођења у ропство. Мушкарце од 18 до 30 година су отерали, а старије оставили код кућа, дајући свакоме од њих легитимације. ПРОКА је побегао на територију, коју окупирају бугарске војне власти у општину Блажевску, где је имао једну сестру удату за поч. Уроша Агатоновића, у селу Домишевини.

У Домишевини пробавио је месец дана. Пошто су и Бугари почели да интернирају и врше детаљне прегледе по селима, побегао је у планину „ЧИР“ (Копаоник) ту се пријавио војводи КОСТИ ВОЈИНОВИЋУ, који је тада био скупио комитску чету. То је било септембра 1916. године. У чин наредника произведен је фебруара 1917. године (за време устанка).

2,- Зове се ВЛАСТИМИР ВУКОВИЋ родом из села Комарића, срез рађевски округ подрински, стар 19 година, писмен, нежењен, по занимању свршени ђак 6. раз. гимназије у Прокупљу. Војску није служио, но био четник у 1914. години, учествовао је

у борбама на Мачковом Камену у четничком одреду пок. мајора Воји. Танкосића. Са одредом одступао до Сувобора, где се разболео и био отпуштен из одреда и отишао у Прокупље где је учио гимназију. Отац му је тада био у Прокупљу на служби у 2-ој пуковској окружној команди (као аудитор) иначе отац му је био судија првостепеног суда у Прокупљу. Изјављује да се његов отац налази у Солуну, зове се Драгомир Вуковић и послао је два пута новац из Солуна, који је породица примила. Адресу је дао: Солун, ул. Игнација бр. 3 (није сигуран у број). Незна на какву се дужност сада налази у Солуну. У Прокупљу је свршио 6 разреда гимназије.

Пред оступање 1915. године уписао се за ученика 7. раз. гимназије у Ваљеву, но услед одступања наше војске вратио се у Прокупље код оца. Кад је његов отац пошао са војском звао га је, но он није хтео поћи и остао је у Прокупљу.

Првих 10 дана по уласку бугарске војске у Прокупље, никоме ништа није учињено. Но затим су интернирани и одведени у ропство сви способни војни обвезници, који су тамо затечени и које су Бугари тамо ухватили; и Властимир је 29. новембра 1915. године био интерниран и одведен у Трн у заробљенички логор.

У Трну је пробавио 10 дана одатле је са још двојицом својих другова побегао и око 10. децембра стигао у Прокупље. У Прокупљу је остао 3 месеца. Бугари су и даљс вршили интернирање и добошом позивали да се сви јаве од 18 до 60 година, а ко се буде крио, да ће бити стрељан. ВЛАСТИМИР се крио у почетку у кући својих родитеља не излазећи нигде. Од фебруара 1916. године крио се у винограду среског начелника Боже Ристића, где је и радио. Доцније после 2 месеца био је у с. Драгошу (околина Прокупља), где се крио по шумама, а хранили га сељаци из околних села. Са њиме је био ђак Божидар Павловић из с. Бериља (код Прокупља) и Мика Миловановић ђак из Прокупља, сва тројица имали су оружје, крили су се по брдима и по селу а долазили кришом у Прокупље; радили сељацима земљу и прскали винограде. У околини Драгоша провео је све до месеца новембра 1916. године.

У то време у околини Драгоша, Прекупце, Г. Јошанице (испод Јастрепца) био се појавио војвода КОСТА ПЕЋАНАЦ, он је ишао по народу и држао говоре, причао је да је са аеропланом дошао са Солунског фронта, говорио је да га је упутила Врховна Команда (о овоме видети даље). Образовао је чете и за четовођу Јастребачког Одреда одредио је Јеротија Ценадића (резервног потпоручника), Пећанац га је произвео у овај чин, (а раније је био наредник у жандармерији). Јеротије је родом из Врбовца (код Блаце). Око 20. новембра 1916. године кад је Властимир чуо о образовању ових чета, јавио се Кости Пећанцу у селу Прекупце и био одређен у чету Јеротија Ценадића, свега их је било 10 четника, а код Косте Пећанца било је тада 12.

У тој чети био је децембра 1916. и јануара 1917. год. 13. јануара 1917. године ВЛАСТИМИРА са још једним наредником узео је у своју чету војвода КОСТА ВОЈИНОВИЋ, која је дејствовала у околини Копаоника и Голог Брда. У чети Војиновићевој било је 30-40 четника, ту је већ затекао ПРОКУ ПЛАНИЋА и ВЛАЈКА ВЛАДИСАВЉЕВИЋА. Због храбрости 7. јуна 1917. године произведен је за поднаредника.

3. – Зове се ВЛАЈКО ВЛАДИСАВЉЕВИЋ родом из села Родеља, срез дешевски округ рашански (Нови Пазар), стар 45 година, није писмен, жењен, по занимању земљоделац. На објаву мобилизације 1914. године чувао је мост код Вучитрнске железничке станице. Кадје побуна била у Журу марта 1915. год. упућен је са још 100 другова у Призрен и одређен у 11. кадровски пук. Кадје 11. кадровски пук отишао на бугарску границу, он је као болестан остао у Љум-Кули где је боловао 4 месеца од тифуса. У Љум Кули је заробљен у болници од стране Бугара.

Бугари су га спровели до Феризовића и ту га пустили својој кући, јер је одвећ био ислабио. У селу боловао је још три месеца.

Око Духова 1916. године аустријске власти издале су и по његовом крају мушкарцима објаве ради слободног кретања и то онима који су се затекли тамо, иначе су они раније одвели у ропство све оно за које се доказало да су били војници.

Око В. Госпојине 15-VIII-1916. год. позвали су све оне, којима су били дали објаве, одузели им исте и почели да интернирају. Тада су интернирали све од реда кога су год од мушких ухватили, народ се почео да крије и бега у планине и ВЛАЈКО побегне у планине око свога села и крио се 15-20 дана, но буде ухваћен и отеран у Нови Пазар, где је био у тамници два дана из које је успео да побегне са својих 12 другова, у планину Облик (ово је било почетком септембра 1916. год.).

Месеца септембра или октобра 1916. год. почео је Коста Војиновић да скупља четнике. Коста је био у селу Блажеву у планини Чиру где је ВЛАЈКО отишао сам и пријавио му се у чету (остали 11 растурили су се, неко се вратио у село). Произведен је за поднаредника 23. јула 1917. годин.

СТАЊЕ И ПРИЛИКЕ У СРБИЈИ ПО ОДСТУПАЊУ НАШЕ ВОЈСКЕ 1915. ГОДИНЕ

Чим су Бугари ушли у Прокупље прво што су учинили, успели су да покупе неколико људи, који су постали њихови повереници. Ови повереници проказивали су војнике и официре који су се били посакривали и обукли цивил. Помоћу тих повереника проналазили су где је било закопано оружје и муниција. Тако су нашли муницију у Вукању и другим местима. Кроз Прокупље скоро сваког месеца вожена је муниција која је била нађена по околним местима. Ови повереници давали су податке о појединим личностима, којој је ко политичкој партији припадао. Међу њима био је Богдан Кокотан (обешен доцније од стране војводе Косте Војиновића у Прокупљу), Стојан Хаџи Томић трг. из Прокупља и Александар Лозанић, армоникаш у Прокупљу. Вељко и Вилимон из Блаца, код којих је ухваћен списак оружја и муниције, који су они проказали Аустријанцима, зашта су добили и награде у новцу и орден за ревносну службу.

Граница окупације од стране Аустријанаца и Бугара ишла је: (колико они знају) од Рибарске Бање – Гребеном Јастребца старом Српско-Турском границом до Црне Чуке – Качапор – језеро Блацко – Стубаљ – Канавар – к. 1124 (код Рашице) – к. 1354 – к. 1119 – Локвеник (северно од Жарева-пл. Огледна) – к. 1420 (западно од Блажева) – Чир – Пилатовица – стара Српско-Турска граница код Подујева (незнају докле) и између Митровице и Вучитрна код Новог села излази на Ситницу, даље тачно незнају.

У Прокупљу су покупили све ствари из кућа официрских (ствари г. Војводе Мишића), (кућа до начелства) покупили су све и отерали у Бугарску. Ствари избеглица, који су били избегли из Прокупља такође су однели на пр. Љубомира Бусарца секретара првостепеног суда, Васе Филиповића директора гимназије, Јелене Ђорђевић наставнице и другима.

Први командант места био је капетан Матев, тај је био правичан и добро је поступао са народом. Због тога је ухапшен и место њега је после месец дана дошао резервни поручник Петков (адвокат), који је кињио народ. Ово одношење ствари извршио је он.

У почетку је био председник општине Стојанче Павловић (који је био и раније) после су постављени бугарски чиновници за председника општине и остало часништво, одборници су били из места: Дојчин Н. трг. Стојанче Н. (обућар), Кркић трг.

По селима је исто тако поступљено. У селу Земанци Аустријанци су одмах почели да пљачкају, узели све коње, сву стоку што год су могли наћи, многи су стоку крили по Копаонику. Било је много случајева силовања нарочито је било тога код избеглица, које су се враћале. Убистава није било.

Било је људи, који су и по селу, одмах почели служити нспријатељу на пр: из Црнатова Прока Величковић добијао као повереник месечно плату од Аустријанаца 120 кр, у Блацама Вучко Чоновић постао је аустријски наредник (борио се против четника, његову мајку четници су убили) у селу Лијешку (срез Дежевски) Јефтимије Вукомановић примао 220 кр. као повереник.

За председнике општина постављали су мештане сељаке и то од људи који су њихови привржсници били. До појаве четничке акције ови општински часници су заједно са аустријским и бугарским властима пљачкали. Одузимали су од народа храну, дуван, стоку и уцењивали, да би кога ослободили од интернирања.

По већим селима било је по неколико бугарских жандарма, као патрола.

ИНТЕРНИРАЊЕ СТАНОВНИШТВА У ЈЕСЕН 1915. ГОДИНЕ

У почетку су одводили у ропство само војне обвезнике и то било да су имали уиформу или у грађанском оделу, па их неко проказао да су наши војници. Газде велике успеле су помоћу новца да се откупе, на пр.: Сибин Максимовић, Стојан Аритоновић, Дојчин Н. итд. трг. из Прокупља.

На територији поседнутој Аустријанцима поступано је исто тако, само што се нико није могао откупити.

Овом интернирању и одвођењу избегла су доста војних обвезника, који су се били из наше војске вратили својим кућама. Они су се крили по селу, вароши или мењали места становања или се крили по планинама.

Било је случајева да је неко побегао од ових интернираних, из ропства. На Прокупачкој пијаци стрељано је 6 таквих бегунаца, у Житорађи три.

Из ропства из Бугарске побегли су: поп Димитрије Димитријевић, прота Глиша свештеник у Зајечару, родом из Скадра са још петорицом, доцније су ступили у четничку организацију.

Бугари су сем војних обвезника одмах интернирали све виђеније прваке, без обзира на доба старости на пр. Ђорђа Брзаковића (стар 80 година) апотекара из Прокупља и многе друге, затим апсолутно све свештенике, све учитеље и учитељице, све су отерали у Бугарску. За Брзаковића породица ништа незна, изгледа да су га убили. Његова је жена ишла у Бугарску Врховну Команду и ништа није могла дознати. Свештеници и учитељи, који су интернирани, такође се не јављају својима.

По селима, на окупираној територији од стране Аустријанаца, такође је све интернирано што је било виђеније.

Овако је трајало 3-4 месеца па је настало једно затишје у коме су престали са интернирањем.

ИНТЕРНИРАЊЕ СТАНОВНИШТВА У ЛЕТО 1916. ГОДИНЕ

На бугарској и аустријској окупираној територији почетком 1916. године престало је са интернирањем и то је трајало до месеца маја, кад су народу давате објаве за слободно кретање. На бугарској и аустријској окупираној територији давали су објаве сваком од 18 до 60 година (именовани изјављују да су при пријему тих објава признавали да су били војници и говорили из које су јединице и да им ипак ништа није било и нико није диран). Ове објаве Аустријанци су сваке недеље оверавали. Бугари су мењали месечно. ПРОКА и ВЛАЈКО имали су такве објаве а ВЛАСТИМИР се није ни јављао за објаву.

Око В. Госпојине 1916. године одузимали су Бугари објаве свима за које један одређени лскар нашао да су способни и давали место тога „Сведитељство за Н.Н., који

има да подлегне наборној (регрутној) комисији за 41. набор 23. септембра 1916. год.“ Привремено неспособни нису узимали старе објаве, већ само их оверавали. Ове објаве одузимане су од људе старости 18-35 година. Ово уверење „Сведитељство“ давали су и онима, који су се раније крили и нису се били јавили властима. Који се год јављао за ово „Сведитељство“ издавано му је.

Пошто су у околини Врањској и Лесковачкој почели да прегледају у наборној комисији оне са овим уверењима и да их терају у Бугарску на вежбу, то су многи почели да бегају из Топлице, околине Јастребца, у планине.

На аустријској окуп. територији месеца јула, позвале су власти да се сви са објавама јаве (из села Дешевет имали су се јавити у Нови Пазар). Сви су се одазвали овоме позиву, но кад су видели да су прве похапсили, многи су се вратили. ПРОКА побегао из Новог Пазара у Домишевину, а ВЛАЈКО у шуме.

Што год су аустријске власти успеле да ухвате отерано је за Немачку и Аустрију. Из Новог Пазара отерано је око 1000 и то од 20 до 60 година старости. После су издали нову наредбу, по којој су само позвати да се јаве од 18-35 година старости и опроштено је свима, који се нису одазвали првоме позиву.

Кућа ВЛАЈКОВА и ПРОКИНА попаљене су крајем 1916. год. од стране Аустријанаца због тога, што ова двојица нису хтела да се одазову позиву власти. Тада је попаљено много кућа. Породице отеране у Нови Пазар и ухапшене.

ОРГАНИЗАЦИЈА ЧЕТНИЧКЕ АКЦИЈЕ

Коста Војиновић остао је као рањен у Митровици (како им је он причао). Једно време био је као лиферант аустријске војске у околини Митровице и ишао по свима местима ради трговања. Куповао је стоку. Пролазећи у Србију од Скопља до Београда говорио је народу, да се крије по шумама, да се не предаје Аустријанцима и Бугарима. Он буде проказан у селу Ливађу (округ Крушевачки) Аустријанцима од Обрада Гарчића, оптужили су га, да он под фирмом лиферације за аустријску војску иде по народу и говори му, да се не јавља властима, да је шпијун, да је био српски официр (ово је било у пролеће 1916. године). Ухапшен, одведен је у Крушевац, где су га на најтеже муке ставили. Ставили су га и на електричну струју 5 минута, да призна шта је и у ком циљу он говорио народу и је ли истина да је био српски официр. Није признао ништа. Са њиме је био мучен Славко његов момак. Пуштени су обојица јула месеца 1916. год. Поново буде осумњичен и једна жена му рекла, да ће бити опет ухапшен и он побегне на бугарску окуп. територију у село Белопоље, где се крио месец дана, ту је било одбегло још људи са окуп. аустријске територије и то: Јован Н. из Митровице Црногорац (био поднаредник у 11. пуку), Александар Пипер. Црногорац, живи у Митровици, био наредник у српској војсци, Стева Вукомановић из Добраве; даље из села Гњезда било 5; Михаило и Милорад Н. из села Крушице, све из среза дешевског, округа рашанског. То су први четници.

Од ове десеторице месеца септембра Коста је образовао своју чету, оружје је имао сваки, јер је било маса оружја посакривано по околиии Ибра. Ова је чета била у планини Чиру. Имала је своју заставу, тробојку са натписом „СЛОБОДА ИЛИ СМРТ“. Од пребеглих први је ступио у ову чету ВЛАЈКО са 3 друга. Доцније и ПРОКА.

Четници су по селима испод Јастребца говорили народу, да се предаје, убијали су шпијуне, у опште подизан је дух код народа: да Србија није пропала, да не нападају и тужакају један другога, да наша војска постоји и да ће доћи да ослободи Србију.

Коста је од свога новца хранио сву чету купујући нешто по околним селима. За ову чету у то време нико није знао. Борбе и потере није било.

Ништа се у месецу септембру није знало, бар ова тројица то незнају, да је било каквих других чета у другим крајевима.

Месеца октобра 1916. године једно због тешкоће исхране, а друго зима, а и да би били ближе својим кућама, јер су Арнаути почели да пљачкају њихова села – ова чета војводе Косте Војиновића била се растурила на више мањих група; војвода Коста са 6 друга остао је у планини Чиру. Доцније је дошао у Ћеловицу, а поједине групе од 2-3 отишле су близу својих села. Пре Митров-дана чуло се за долазак Косте Пећанца и војвода Коста Војиновић отишао је са 4 друга у с. Г. Спанце (око Куршумлије) на договор са Пећанцем.

После овога, Пећанац је остао и даље у косаничком срезу, а Војиновић се вратио у Ћеловицу.

После Митров-дана, у Ћеловицу долазиле су поједине војводе као: Урош Рудинац (Костић) из села Рудине, срез митровички, он је био и раније комитски војвода, број четника повећао се на 20.

Док је чета војводе Косте Војиновића била у Ћеловици, била је чета проказана од сељака и потерана од Бугара и Аустријанаца, но чета оде у планину.

У половини новембра 1916. године постојале су две чете „1.ва ЧЕТА“ била је Косте Пећанца, она је била у косаничком срезу око Пасјаче „2-га ЧЕТА“ војводе Косте Војиновића око Копаоника. Одред Јеротија Ценадића (испод Јастребца био је под командом 1. чете).

После Св. Николе 1916. год. 2. чета отишла је 1-ој чети у Вишеселске планине код села Церовице.

За то време ове две чете ишле су по околини хватале шпијуне и оне који су пљачкали народ. Било је случајева да су поједини наши Срби кињили народ (на пр. пеки Богдан жандарм одметнуо се био у хајдуке и убијао становнике као жене и децу пљачкао, ово је било у Топличком крају) и ове две чете штитиле су народ од оваквих људи.

О УСТАНКУ СРЕДИНОМ ФЕБРУАРА 1917. ГОДИНЕ.

Почетком 1917. године биле су сакупљене у с. Косанчићу ове војводе: Коста Пећанац, Коста Војиновић, капетан Црногорски Лаловић, професор Радовић и поп Димитрије Димитријевић. Ту су биле и обе чете.

Војводе су често већали, а главни командант међу њима био је Коста Пећанац. Слати су поједини мали одреди по 10 до 15 по селима Топлице, по Добричу, лебанском срезу да поручују народу да се не предаје, да се не туже код Бугара, да се не венчавају код бугарских свештеника, да бегају у планине Јастребац или Копаоник, говорено им је „место што ће те ићи у Немачку бегајте у велику касарну Јастребац или Копаоник“, овако су сви одреди поручивали народу.

За то време наборна/регрутна комисија, која је била у врањском округу, почела је да се приближује Топлици. Народ је бегао испред ове регругне комисије.

Чете су постајале све веће и веће.

Кад су се војводе налазиле у Косанчићу, већали су да ли да се дигне устанак или не. Војвода Пећанац и професор Радовић никако нисудавали да се дигне устанак, јер су се бојали да непријатељ не попали села и мучи народ. Поп Мита Димитријевић и капетан Радовић били су за то, да се дигну на оружје. Но Коста Пећанац се томе противио.

Чета је било две врсте: комитских и сеоских.

Чета је било повише, тако, да је више села имало своју чету. Топова и митраљеза нису имали у почетку.

1-ва и 2-га чета биле су у Косанчићу, одред Ценадића испод Јастребца и још је више одреда било.

Почетком фебруара отишле су 1-ва и 2-га чета из Косанчића у село Гојиновац, а

капетан Лаловић за Лебански срез. Сваки је имао своју чету од 20 до 30 људи, по нека и више. Професор Радовић отишао је за Књажевац, а поп Димитрије за Лебански срез.

Тада су Бугари довели у Куршумлију Арнауте као жандарме, да би хватали оне, који неће да предстану наборној комисији.

Ови жандарми почели су да пљачкају по Куршумлији и околним селима. Куршумљичани су избегли из вароши. Једне ноћи било је сукоба између жандарма и Бугара, који су као патрола крстарили и ових Куршумљичана, које је предводио Ица Карајџија. Први сукоб је био у Мачковцу у коме су погинула 2 Бугарина. По том је Ица са својим људима, коме су пришли и остали одбегли, и тако се дигло и мало и велико из Куршумлијског краја, ударио на Куршумлију, опколио је и борио се са Бугарима и Арнаутима, који су тамо били. Борба је трајала три дана, првог дана предали се Бугари а трећег Арнаути. Бугара је заробљено око 180 а Арнаута око 100 који су сви побијени. Једна бугарска чета (можда из 10. опол. пука) била је пре тога побегла из Куршумлије. Колико је било губитака код Бугара и Арнаута незнају. Код Куршумљичана је било 20 убијених и доста жена и деце по вароши. Рањеника је било у великом броју.

Бугари су разоружани, а после два дана дошла је у село Мачковац и она чета, која се била склонила и предала се са својим официром.

Тада је из Гојиноваца Коста Војиновић са својом четом дошао у Куршумлију. Пећанац је са четом био у Пасјачи. Сав онај народ што је избегао био у планине и четници, захтевали су од војвода, да се објави општи устанак противу Бугара и Аустријанаца. Војводе су најзад пристале и 13. фебруара 1917. године објављен је народу устанак.

Коста Пећанац је наредио свима четама, којих је било по свим селима Топлице, Лебане, Косанице испод Јастребца ка Лесковцу да четовође саопште кметовима, да се сви дигну на оружје и прикупе у њихове чете и да свако имао или немао оружје има да се овом позиву одазове.

Биле су разаслате писмене прокламације свима војводама. У прокламацији је стајало да је Коста Пећанац упућен од стране српске Врховне Команде, да одврати народ од предаје и дигне устанак да се народ ослободи. Наша војска долази са југа. Позивао је, да се сваки који је Србин, ко славу слави, узме оружје или без оружја ако га нема, пријави војводама, а ко би се противио овоме позиву, да ће бити стрељан као издајник. Наша ће војска ударити од југа, Талијани од Призрена, а устаници да пресеку одступницу непријатељу, покваре телефоне, железнице (ово прича поднаредник ВЛАСТИМИР).

Народ је тврдо веровао, да ће се овим устанком ослободити и сваки је потрчао да се пријави. Трговци су помагали новцем и храном. Сељаци су давали храну и опанке устаницима.

(Поднаредник ВЛАСТИМИР и ВЛАЈКО причају, да је Коста Пећанац говорио четницима, како га је послала Српска Врховна Команда да 3 месеца одвраћа народ, да се сам не предаје и да спрема комитске чете и да ће кроз три месеца доћи наша војска и савезници и бити Велика Србија. Сам је говорио, да не само, да су прошла три месеца, него шест па нема ничега, жалио се што бар аеропланом нема да се дотури народу ма какав глас о нашој војсци, да ће се чете растурити ако се не дигне устанак).

Пећанац и Војиновић су одређивали старешине, производили поједине за потпоручнике, наредника итд.

Од 13. фебруара почело је повећавање чета, упућиване су чете у разне крајеве, свега је било устаника 6-10.000 (незнају тачно) нису сви били наоружани.

Ка Прокупљу ишле су чете Косте Војиновића и Пећанца.

Ка Брусу чете под командом Ђоке Ћамиловића из Вучитрна и Јеврема Студеничанина.

Ка Блацима чете под командом Милоша Милошевића (из Мачковца) са њиме су били Јеротије Ценадић и Вучко Пантић (из Лазаревца код Куршумлије).

Ка Рибарској Бањи потпоручник Аца Пипер.

Ка Нишу црногорски капетан Раде Влаковић.

Ка Лебанима чете под командом поп Димитрија Димитријевића.

Професор Радовић је био око Соко Бање и пиротског краја (не знају тачно где).

Било је издато наређење, да све чете отпочну борбу и то 15. или 18. фебруара у 4 часа изјутра (незнају тачно кога дана, али на 4-5 дана по устанку), да се пресеку телефонске везе, ћуприје поруше и нападну на бугарске власти. Кога дана је отпочела борба не сећају се или 15. или 18. фебруара.

Тога дана заузето је Прокупље, Лебане, Блаце, Рибарска бања, опкољен Брус, који није узет никако.

а.- У Прокупљу је било око једног батаљона Бугара са 4 митраљеза и 2 ескадрона. После борбе по околним висовима, Бугари су побегли у варош и из ње се бранили. У вече се предали. Заробљено је 800 пешака, 4 митраљеза и 200 коњаника. Губитке су имали велике. Народ и становништво је тражило, да се поједини од ових заробљеника, који су кињили раније становништво, побије, што је и учињено; билоје доста убијено нарочито жандарма.

Убијено је неколико чиновника Бугара, знају за једног кмета, заплењене су касе, нађено је два вагона жита и остале хране и одела, што је све раздато народу, као и новац подељен по селу и варошима, онима који су били сиромашни.

На пијаци у Прокупљу подигнута су вешала и обешени су: Богдан Гугутан, пиљар, као бугарски детектив, један кмет изједног села (Н.), убијеноје повише Срба, који су служили Бугарима или који се нису одазвали устанку.

У Прокупљу постављен је за председника општине Милан Жигар, ревизор сточни (овај Жигар помагао је раније сиротињу и давао помоћи и чиновничким породицама).

Штаб усташки био је у Прокупљу. За команданта Прокупља био је постављен Коста Војиновић. Постављене су телеграфске станице, пошта суд, војна станица.

У Прокупљу су скупљени сви заробљени Бугари, ту су доведени и они из Куршумлије.

Заробљеници су храњени, давана им је храна као и устаницима. Заробљеници су се хвалили да су боље храњени но раније.

Међу њима био је мајор Попов (раније командант батаљона у Прокупљу) и још један официр. Био је још један официрски кандидат, но он је због ранијег глобљења народа убијен. Устаници су бугарском мајору дали објаву, да се може слободно кретати по Прокупљу и да га нико не узнемирује.

Над Прокупљем у то време летео је два пута аероплан и бацао бомбе, побивши доста Бугара заробљеника.

б.- Тога дана 15. или 18. фебруара била је борба и код Блаца са Аустријанцима, који су имали 7 топова и 10 митраљеза. Блаце је заузето у 8 часова у вече, а Аустријанци одступили ка Крушевцу. Што је од Аустријанаца заробљено све је побијено, убијен је један капетан. Аустријанци су били оставили 4 митраљеза у једној кући у Јанковој Клисури и један сељак натоварио их на кола, покрио сеном и преко Расине однео их Аустријанцима. Кад се вратио отуда буде ухваћен, признао дело и буде убијен од устаника (име му незнају).

У Јанковој Клисури заплењено је 90 кола шећера, која су раздата делом народу, а један део упућен у магацин војне станице, која је образована у Блацама (начелник станице био је Радош Црногорац из села Драгоша). У Блацима је заплењено доста гаса.

Ка Расини нису могли устаници да продиру, јер је сам народ бегао ка Аустријанцима, проказивао ове устанике, жене су носиле митраљезе противу устаника и био и народ уз аустријске војнике.

Са Аустријанцима на Блацама, борио се противу устаника и Вучко Нововић, који је постао аустријски наредник. Његову мајку, којаје носила нека поверљива акта, да

пренесе Аустријанцима, устаници су убили.

в.- У борбама око Бруса изгинуло је и побивено много Аустријанаца, више од 1000. Заробљен је један аустријски лекар, Србин, са болницом. Народ око Бруса није хтео да приђе устаницима, већ заједно са Аустријанцима борио се противу устаника.

г.- У Житном Потоку после кратке борбе, предао се устаницима командир бугарске чете, поручник са целом четом.

д.- Око Лебана такође бугарска посада одмах се предала, од њих је много побивено, а многи су и пуштени са објавама, да се врате бугарској војсци.

е.- Око Ниша вођене су борбе код Мрамора. Ту су дошле чете Војиновића, Косте Пећанца и капетана Лаловића и из околних села. Устаници су прешли Мораву. У овим борбама изгинуло је доста устаника (од пребеглих није нико учествовао у овим борбама). Ка Нишу наступао капетан Влаковић са својим људима.

Бугари су евакуисали све из Ниша.

Добричани нису хтели да приђу устаницима, оружје које је њима раздавато предавали су Бугарима. Да су они били пришли устаницима, рачунале су војводе да би Ниш био заузет. Борбе су трајале око Ниша 15 дана. Незнају да ли је била покварена железничка пруга.

(О судбини капетана Влаковића незнају ништа. Чули су да се сада налази са Пећанцем у Пасјачи).

УГУШИВАЊЕ УСТАНКА

Устаници су држали у поседу и својој власти околину Прокупља, Бруса (сем вароши), Куршумлије, Топлицу, Пусту Реку, Лебане, Рибарску Бању 25 дана. Тада је непријатељ са великим снагама напао на устанике са свију страна. Први су напали Арнаути са старе српско-турске границе и почели су да пале села око Куршумлије. Аустријанци са јаком артиљеријом продрли су код села Качапора и заузели Блаце. Бугари су наступали са истока палећи села.

Аустријанци су спалили Разбојну, Равни, Златаре, Пребрезу, Попово. Бугари су попалили по селима поједине куће и кошаре, куће испод шуме. Народу су узимали новац, пљачкали, убијали жене и децу и старце. Кога су од устаника ухватили мучили су на разне начине, док га нису убили. Устаници и народ бегао је по шумама. Војводе су рачунали да их је напало неколико дивизија, већином Аустријанаца а мање Бугара.

Чете су се почеле повлачити ка Копаонику и Јастребцу. Чета војводе Косте Војиновића одступила је од Гл. Карауле ка Јастребцу-Мачковцу-Куршумлије ка Копаонику и дошла у село Сеоце. Ту су затекли све чете Косте Војиновића. Било је свега око 300 људи. Потпоручник Јеврем Студеничанин отишао је једне ноћи са својим људима ка Чачку.

Војвода Коста Пећанац тада је распустио своје четнике и наредио им да оду у своја села, да се крију по околним планинама како умеју, а он са још два четника крио се по Пасјачи. О судбини Косте Пећанца дуго ништа нису знали. О капетану Влаковићу, попу Димитрију и професору Радовићу ништа није се знало, шта се са њима било. Ово је све бивало месеца марта 1917. године.

Бугарске власти издале су наредбе после овога, позивајући да се сваки од устаника преда, обећавајући, да ће му бити живот опроштен. Многи из сеоских чета предали су се одмах. Многе од њих Бугари су употребили за гоњење осталих усташа, који се нису били предали; друге су побили одмах чим су се предали; многе су пустили у слободу.

Многи од усташа нису смели да се предаду. Онда су се Бугари довили, тражили су од кметова да им пошаљу списак таквих, који желе да се предаду и њима преко кме-

това давали су објаве, да слободно могу остати код својих кућа. На објавама је стајало „за Н. Н. четника."

Позивали су неколико пута усташе, да се предаду. Увек у тим позивима наглашавано је, да ако се не преда за 10 дана, да ће му породица бити интернирана, куће попаљене. Но ово нису извршивали; увек су продужавали рок за 10 до 20 дана.

Гувернер из Београда упутио је писмо војводи Кости Војиновићу, позивајући га, да се преда са својим четницима, обећавајући му, да никоме неће ништа бити, да од њих неће бити узимано оружје (сем од Косте), да ће Аустријанци платити сву одштету народу, што су аустријски војници починили за време гоњења усташа. Кости је нуђено 150.000 круна. Оваквих порука (писама) било је неколико. Костаје на прво одговорио, но незнају што је одговорио.

Чета Косте Војиновића отишла је из села Сеоце у село Гргур, шума Каљаје у Топлици и ту је била 1/2 месеца. Бугари су знали да је чета у тој шуми и није нападана. Свега је било око 200 људи у чети са једним митраљезом.

На Благовести 1917. године буде чета нападнута од Бугара; после краће борбе чета је отишла на аустријску окуп. територију у село Жуњу. Потерана од Аустријанаца и Бугара имала је борбе код Црне Чуке где је велики део устаника побегао у планину, а остало са војводом око 50-60 људи. Чета се била растурила и доцније се тек прикупила.

Војвода Коста са 20 људи отишао затим ка Жупи, остали се вратили са комором ка Копаонику. Имали су борбе са Аустријанцима код Златара, Стубала, Александрова, близу Врњачке Бање (31. марта 1917. године) одакле се вратили натраг у Копаоник.

Из Жупе одвојио се (потпоручник Ђока Ћамиловић Вучитрнац са својим водом у с. Удовицу. Како је код себе имао много новаца, буде убијен од својих четника.).

Дошавши у с. Липовац (Копаоник) чета се почела сакупљати и била јачине око 100, дошла у Луково у пл. Јаворје, где је ова чета пробавила 3 месеца шаљући патроле на све стране да ухвате везу са осталим четама. Са свима четама ухваћена је веза и то са Ценадићевом четом око Г. Јошанице, Милошевићевом код с. Спанце, Вучка Пантића око Лазаревца итд. а никаква се веза није могла ухватити са војводом Костом Пећанцем.

АКЦИЈА КОСТЕ ПЕЋАНЦА У БУГАРСКОЈ,

У то време маја месеца т. г. Коста Пећанац налазио се у планини Видовачи код Шарене Букве (Пасјача) где је позвао, ко хоће да са њиме иде у Бугарску. У мају месецу чула се и у Топлици топовска паљба са јужног фронта, мислили су да се то наша војска приближује и зато је и Пећанац и позвао људе да иду у Бугарску у позадину Бугарске војске.

Код Шарене Букве скупиле су се чете Косте Пећанца око 300 људи од којих 100 коњаника. Пошли су на Ристовац где су порушили железнички мост побили 2 чете Немаца (наших погинуло око 40) прешли су у Босиљград, попалили села и спалили варош Босиљград.

Палили су и секли све што су нашли, војвода Коста Пећанац издао наређење да сваки може учинити што хоће „да врате Бугарима жао за срамоту".

Побивено је много жена, деце, спаљено много села, опљачкано је све што се могло. По овом Коста Пећанац се вратио понова у Пасјачу и поново растурио све четнике оставши са 12 људи.

Бугари за ово време од априла до јуна крстарили су по селима, често палили поједине куће, интернирали кога ухвате, интернирали и оне, којима су давали раније објаве „За четника Н. Н."

Но после спаљења Босиљграда престало је са паљсњем кућа од стране Бугара,

престало са убијањем. Ово је било по наређењу Бугарске Врховне Команде.

Почетком месеца јуна 1917. године чета Косте Војиновића отишла је из пл. Јаворје ка Пасјачи (Шарене Букве) и састала се са војводом Костом Пећанцем, који је имао 50 људи. Војводе су већале шта даље да раде. Чета војводе Косте Војиновића имала је да иде левом обалом Топлице а Пећанчева десном обалом и да се састану у Добрићу (незнају ради чега; мисле да би Добричане одвратили од Бугара, а и осветили се шпијунима, који су их издавали и нису пошли уз устанике. Мисле да је на томе договору решено, да се неко пошаље ка Солуну да извести Српску Врховну Команду шта се све у Србији дешава). Но чета Војиновићева буде нападнута 7. јуна код Драгоша од Аустријанаца, вративши се код Шарене Букве буде нападнута од две чете Бугара (били су проказани) и склонила се код Г. Топанице. Доцније чета се вратила у Копаоник у село Сагоњево, а доцније код села Бабице у шуму „Кула“.

УПУЋИВАЊЕ ЧЕТНИКА СРПСКОЈ ВРХОВНОЈ КОМАНДИ

Четници су често питали војводу Косту Војиновића је ли истина да је Војвода Пећанац послат од Врховне Команде и дошао аеропланом, Коста је говорио:

„Шта ти ја знам: он вели да је послат али никакво писмо није донео“. И сам је Коста чисто сумњао да је послат од Врховне Команде.

Народ је почео да бега од четника. Више волео Бугаре но њих. И четници почели да се предају бугарским и аустријским властима. У опште народ је изгубио веру у повратак Србије и у победу српске војске. Војвода Коста Војиновић реши да упути неколико четника са писмом Врховној Команди и да је извести о стању. За ово су се пријавили војвода поп Димитријевић, потпоручник Аца Пипер, Ратко из Мијоковца и Пера Грк из Митровице и ова тројица.

Наређено им да писма предаду, но на случај да не могу, имају их послати. Одређена им је била маршрута ка Црном Дриму и даље ка Талијанима. Кренули су се из села Бабице 23. јула и то на Чир – Мајдево – Ибар – Сеоце – Војимирци – Придворица – дол. Дрима – Дрен – Бања – Кострец – Дреник – Ореховац – Р. Оча – пресекли друм за Призрен – манастир Св. Тројице – Силениц – Шар пл. (Љуботрн) – између Тетова и Гостивара (имали борбу са Арнаутима и Бугарима) – Суха Гора – Извор – планинама југо-западно од Кичева ка Охридском Језеру и 29/29. пр. мца у 6 час. јутра предали се 4. руском пуку између Охридског и Преспанског Језера.

За време овог пута имали су путовође до Шар планине мењали их на сваком преданку. Ове путовође узимали су негде и силом. Даље путовође нису имали. Док су дошли до Шар планине хранили су се по селима, куповали хлеб а даље само кукурузом. Борбе су имали између Тетова и Гостивара. Случајно су наишли на Арнаутску патролу и бугарске војнике. Четници их нападну. После борбе одвоје се поп Димитрије, Пипер, Ратко и Пера а ова тројица сакрију се у кукурузе. Тражили су ову четворицу но немогавши их наћи продуже сами пут даље ка југу.

Чарку су ова тројица имали са сељацима Турцима на Сухој Гори (можда код села „Турско“ или „Форино“).

Како је војвода поп Димитрије рекао раније да ће преданити на Сухој Гори и показао са планине то село и како су ови били на Сухој Гори нападнути, то рачунају да су поп Димитрије и остала тројица вероватно пре њих ухваћени или побијени у овом селу од ових сељака Турака. Јер кад су ова тројица наишла на то село у Сухој гори, сељаци су их звали да дођу, да су и они Срби, но ови нису смели прићи, већ се сакрише и тада 30 до 40 њих пошло је било за њима у потеру, но ова тројица су измакли.

Кад су прешли непријатељске линије и пријавили се 4. руском пуку покушали су да их обезоружају, сумњајући у њих да су Срби из Србије. Саслушавани су код бригадног штаба I дивизије. Говорили суда немају никаквог писма. Тује одузета објава Властимирова и више му није враћена.

Дошавши у Лерин у француски штаб узели су им објаве и како је у објави стајало да носе писмо за Врховиу Команду, то је један капетан француски тражио одњих то писмо велећи да имају једног српског поручника и да ће то писмо њему предати. После овога они су дали писмо.

НАПОМЕНА.
.- Објавегласе:
ИБАРСКО-КОПАОНИЧКИ-КОМИТСКИ ОДРЕД
Војвода К. Јов. Војиновић-Косовац
Бр. службено
23-VII-1917. г.

О Б Ј А В А

За поднаредника четника ВЛАЈКА ВЛАДИСАВЉЕВИЋА, који се у споразуму са свимаг.г. официрима упућује са г.војводом ДИМИТРИЈЕМ ДИМИТРИЈЕВИЋЕМ ради ношења извештаја Врховној Команди, као храбар, поуздан и способан за овај тешки задатак. Путује са оружјем.

Војвода рез. п. поручник,

Коста Војиновић-Косовац с.р.

Исту овакву објаву има и наредник четник ПРОКА ПЛАНИЋ.

1 .- Пошто су и они били упознати са садржајем писма за српску Врховну Команду знају места која је војвода Коста Војиновић предложио као погодна за спуштање аероплана.

а.- Ливадице-Бурова Глава више Доњег Левића, 5,1139 (аустријска караула); то место не познају добро.

б.- „Кула“ ливада између села Сеоце и Бабице, више самог села, то је једна чистина, ливада, око које је шума, дужине и ширине по 1 км.

в.- Мадлика караула више Пардуса. Ово на самој старој граници, место голо без шуме неколико км. у ширини и дубини висораван. Врло погодно за спуштање аероплана.

Као најпогодније место изгледа им, да је Мадлика, јер у близини нема села и погодно је за спуштање аероплана.

У селу Лукову било је посаде око 2 бугарске чете.

3.- Пребегли четници имали су и писма за пуковника г. Панту Грујића, пот- пуковника (мајора) Свет. Ђукнића и поручника Момч. Бајаловића.

4.- Призват г. Драгомир Вуковић, секретар Касационог Суда сада обвезник чиновничког реда у војно дисц. суду изјавио је да му је Властимир синовац, од брата му Степана Вуковића из Комирића срез рајевски округ подрински, да је свога синовца довео у Прокупље код себе док је тамо био судија, где је Властимир са његовом децом учио нижу гимназију (чини му се 6 разред гимназије). Па га је после превео у Шабац јер у Прокупљу није било више гимназије. Поштоје Шабачка гимназија била затворена због операција отишаоје у Ваљево. Кадје била општа евакуација побегао је код г. Вуковића у кућу 28. или 29. октобра 1915. године где је остао са породицом његовом.

Част ми је послати вам овај извештај са упућеним писмом Врховној Команди, у препису, које су ови четници донели с тим, да се са овим упознају само виши команданти.

11. септембра 1917. год.
Солун

По Заповести Начелника Штаба,
Помоћник-Пуковник,
Пет. Пешић с.р.

АВИИ, П 16, к. 32, рег.бр. 4/1

191.
Снискови убијених и опљачкних

(.....)	Лука Петровић		500
Ристо Шепић	3000	Сако Красић	8000
Вукшан ШЂепић	2000	Лука Красић	500
Зеко Шепић	2000	Млађен Шиљак	4600
Невенка Алексића	1000	Каја Милије Рајко	5600
МилићБрајковић	12000	Тодосија Рајковић	6000
Радко Брајковић	5500	Милетакрасић	1000
Киро Шмигић	3500	Ђунка Вукићевића	1500
Радосав Шмигић	2000	Јока Красић	2600
Дано Шмигић	3500	Милосав Красић	5000
Петко Шмигић	1000	Петар Красић	6500
Радоје Мактић	1000	Р Радоје Красић	3000
Радосава Бојова	1000	Новак Красић	5500
Милосава Ђукића	200	Ђорђе Красић	3500
Црногорци Дуња Кабо…	1000	Микица Красића	1000
Сеничани Давид Петровић	4500	Арсо Бојовић	600
Т Тијана Гавра Красића	1500	Даница Бојовића	450
Станица Алексића	5500	Бојана Дробњака	3000
Милева Мрдака	500	Милица дроб.	400
Боги Мрдак	2000	Стеван дроб.	3500
Обрад Мрдак	400	Јеротије Јемић	1500
(….) Пековића	1300	Сретен (..)	200
Радоје Пековић	500	Синђа Чунбра	300
Токо Пековић	700	Рисантије Бојовић	9000
Миљко Дамњановић	800	Перо Бојовић	1000
Станко Петровић	1500	СевкаБојовић	1500
сретенПетровић	1400	ЈованаБојовић	1000

1.Радоња Шековић

1 глигорје
2 милосав
3 влаја
4 Јоксим алексић
5 Јорго шапић
6 милан Ђукић
7 недељко милетић
8 спасоје мрдак
9 санко Пековић
10 микан (…)
11 љубомир мрдак
12 тодор Петровић
13 Петар Чикбур
14 Ђорђије пешић
15 Богић Красић
16 саво шикић
17 Крстије Вукићевић
18 Крестина Бојовића
19 Дина рајкова жена

АВИИ, П 7, к. 79, рег.бр. 24/14

192.
Миљенко Живаљевић, кмет сеоске општине Крушевица

Списак
Оштете и пљачке и материјално и новчано села Крушевица општине крушевичке

тек број	Име и презиме	Ч е г а	
1	Микаило Сретковић	паљевине и новца	2000 динара
2	Томо Маслаковић	паљевине и новца	9500
3	Марко Маслаковић	паљевине и новца	330
4	Вукомир Нешковић	паљевине и новца	3330
5	Душан Ерић	паљевине и новца	3000
6	Павле Живаљевић	паљевине	5000
7	Мирко Андрић	паљевине и у новцу	35100
8	Новица Сретковић	паљевине и новца	3500
9	Миљко Сретковић	паљевине и новца	32000
10	Мара Каличанин	паљевине	500
11	Видосав Матовић	паљевине и новца	151.540
12	Радица Ашанин	паљевине и новца	100.300
13	Јеша Ашанин	пљачке и новца	100.300
14	Алекса Маслаковић	пљачке и новца	100.300
15	Мартин Маслаковић	паљевине и новца	100.100
16	Вељко Живаљевић	паљевине и новца	800.060
17	Зарија Живаљевић	паљевине	520.000
18	Јерина Пејчиновић	паљевине и новца	12000
19	Тодор Чапрић	паљевине и новца	81.500
20	Богдан Живаљевић	пљачке и новца	8000
21	Милинко Живаљевић	пљачке и новца	25.500
22	Милан Сретковић	пљачке и новца	30.700
23	Радосава Лукића	пљачке и новца	1.500
24	Драгомир Ђурић	пљачке	1.000
25	Игњат Живаљевић	пљачке	300
26	Танаско Вељовић	паљевине и пљачке	101.300
27	Семеун Вељовић	паљевине и новца	154.500
28	Милутин Јакшић	пљачке и новца	60.000
29	Мустава Куртић	новца	300

Да је ово истинито оверавају.
Оценитељи што
Семеун Вељовић
Милан Сретковић
Танаско Вељовић

Присутни кмет
Миљенко Живаљевић

АВИИ, П 7, к. 79, рег.бр. 24/14

193.
Четник Мих. Ђ. Миљковић – Команданту Јастребачког одреда

Списак
лица погинулих у региону Четовође Вел… оделења

ред. бр.	Име и презиме погинулог	Одакле је	год. старо.	Датум погиб.	Кога је убио	Зашто је убивен
1.	Милорад Малетић Мршељ		38	1-III-17	Бугари	зановац
2.	Крсто Савић	“	40	“	“	“
3.	Томо Цветић	“	25	“	“	“
4.	Драго Бијалић	“	20	“	“	каочетник
5.	Величко Миловановић	Д. Бресница	35	9-VII-917 “		зановац
6.	Тодор Миленковић	“	55	“		“
7.	Милун Милутиновић	“	25	“		“

Г. Команданту Јастреб. Одреда
Према наређењу Шефа Цент. Комитета учтиво Вам подносим спискове погинулих.

Четник
Мих. Ђ. Миљковић

августа 1917 г.
АВИИ, П 7, к. 79, рег.бр. 24/14

194.
Списак лица из арбанашке општине које су опљачкали Буīари

Списак
сељана села Арбанашке којима су погореле куће зграде штале и којима је новац опљачкан од стране Бугара

		Сагорело			опљач. у новцу		свега	
		Кућа Дин	Зграда Дин	Штала Дин	Дин	п	Дин	п
1	Милун Миљевић	вреди 5000	вреди 2500	вреди 500	2000	-	10000	-
2	Милета Мијатовић			400	9600		10000	
3	Лука Чапрић			500	600		1500	
4	Мијаило Секулић				1000		1000	
5	Манда Ђорђевића		1000	500	1000		2500	
6	Велими Спасић				3000		3000	
7	Радосав Грујовић				2000		2000	
8	Ђорђе Грујовић				2500		2500	
9	(…) Ђурчић				500		500	
10	Страхиња Јерковић				3000		3000	
	Станисава Ђорђевићка	500		200	500		500	
	(…) Јоић		100		300			
	(…) Ђорђевић				1000			

	(...) Милетић				800			
	(...) Ђурчић			1800	1000		1500	
16	Димо Ковачевић				1000		1000	
17	Лука Јоић				3500		3500	
18	Рада Мил. Божовића	1000	500		1000		2500	
19	Милун Чаирић	500		1000	1000		2500	
20	Ђерасим Божовић				500		500	
21	Јован Ковачевић				2400		2400	
22	Лазар Ристић	2000			2500		4500	
23	Цветко Чапрић		2500		2500		5000	
24	Димитрије Грујовић				1500		1500	
25	Саида Сл. Ковачевић				500		500	
26	Марта Ник. Ковачев				1500		1500	
27	Милован Саковић		1000	1000	1500		3500	
28	Димитрије Чапрић				2000		3000	
	Света	9000	8500	5600	45600		68200	
29	пренето Аранђел Мил. Чапрић	9000	8000	5600	45600 4800		68200 4800	
30	Миросава Мијовић				1000		1000	
31	Марица Драговић				1000		1000	
32	Милунка Мијатовић				1000		1000	
33	Мијаилко Грујовић		2000		2500		4500	
	Петар Ђорђевић				1500		1500	
	Радисав Чапрић		2000	300	700		5000	
	Илија Ђурчић		2000	2000	1500		1500	
	Негосава Крстова				800		800	
	Свега	9000	14000	7900				

АВИИ, П 7, к. 79, рег.бр. 24/14

195.
Милан Лазаревић, председник суда општине косанчићске - Начелнику среза јабланичког

СудопштинеКосанчићске
Бр. 1672
29. Јуна 1919.
КОСАНЧИЋ

Начелник среза Јабланичког

На основу вашег наређења Пов. Бр. 175 од 18. ов. мца. част је суду учтиво поднети следећи извештај.

Побуна у 1917. год. а за време Бугарске окупације наше земље избила је из разлога што у Бугари наше становништво принудили да се одрекну Српства и ступе у редове њихове војске том приликом Бугари су починили ова дела пљачку и паљевину

1.	убијено је од 15 до 50 год	34	Душа
2.	упаљеноје	450	Кућа
3.	“	390	Штала
4.	“	400	Салаша
5.	“	500	Остал. зграда
6.	Отерано-опљачкано	1100	Коња
7.	“	950	Волова

8.	“	1200	Крава
9.	“	500	Телад
10.	“	7000	Свиња
11.	“	10000	Оваца
12.	“	3000	Коза
13.	“	400	Коњ. кола
14.	“	450	Вол. кола
15.	“	800	Плугова
16.	“	500	Дрљача
17.	“	975000	Жито пшеница
18.	“	894000	Кукуруз
19.	“	772000	Јечма
20.	“	154000	Раж
21.	“	356000	Овас
22.	“	945000	Кромпир
23.	“	154000	Пасуљ
24.	Опљачкано женског одела	3800	Пари
25.	” Мушког”	4900	“
26.	Изнуђено од грађанства	1300000 Динара	

27.Силовања, 13 жена и ударено од 25 до 100 батина више од 500 душа,
и том приликом сво покућанство упропашћено и опљачкано-упаљено. Општинска зграда, развадаљена школа Косанчићска, две кафане планско у селу Косанчић и (Фрталица)- Све ово најбоље се може видети из пријаве поднете посебице од стране грађана које се налазе код општ. суда с молбом ако је потребно да се исте пошаљу или се предају Анкетном одбору кад буде дошао за извиђање у место.

Све ово вршено је од стране Бугарске војске под командом Бугарског Пуковника Ненова, Мајора Шапова, Поручника Кешова, Мајора Попова, Поручника Димова, Усикова, Недељкова, Иванова, и вазда још Бугарских официра.

Деловођа
Влај. Ивановић
АВИИ, П 7, к. 77, рег.бр. 3/1

Пред. општ. Суда
МиланЛазаревић

196.

А. Илић, председник суда општине оругличке – Начелнику среза јабланичког

Суд општине Оругличке
Пов. Бр. 48
30. Јуна 1919. год.
Оруглица

Начелнику среза Јабланичког

На основу Вашег наређења Пов. Бр. 175 од 18. јуна тек. год. част је суду поднети следећи извештај:

За време четничког устанка бугари су учинили месеца Марта 1917. године над народом ове општине следећа зверства:

I Поубијали су и стрељали:
1. Људи 16 мужа
2. Женске 1 девојчица.

Приликом окупације у 1916. год. отеран је свештеник Оруглички Димитрије Антанасијевић и убивен.

II Батинано је; вешано на разне начине мучено и злостављано и то:

Људи	29	душа
Жена	29	”
Деце	6	”

Међу овима има повише број повређених, мучених и бешених који сада болују.

III Попаљено је кућа и осталих зграда:

Кућа	29
Осталих зграда	60
амбара	11

IV Изнуђено је у готовом новцу 43.747 динара, покућанство, покретност, одело, храна људска и сточна све је попаљено и опљачкано, а потребно су му узели за свој рачун.

Приликом овога зверства бугари су отерали и то:

Коња	80
Говеда	363
Оваца	3052
Коза	569
Свиња	304

Ова недела вршили су бугарски чиновници и официри и то: Мајор Танев, поручник Панчев, поручник Јордан Спасић и Нака звани Даскал.

Учтив извештај.

Председник општ. суда.
А.Илић

Деловођа,
Дим. Младеновић

АВИИ, П 7, к. 77, рег.бр. 3/1

197.
М. Божиновић, заступник председника суда општине оранске - Начелнику среза јабланичког

Краљевски срп.
суд општине Оранске
Бр. 1151
30 Јуна 1919. г.
ОРАНЕ

Начелнику ср. Јабланичког

Према Вашем наређењу од 18 Јуна 1919 год. Пов. Бр. 175. Суд ово општински учтиво Вам подноси извештај у следећем.

1.	Убијених има од стране Бугара			23	лица	
2.	Силованих има од стране Бугара			6	”	
3.	Батинаних	”	”	490	”	
4.	Изгорелих кућа има		”	285	”	
5.	”	Штала	”	283	”	
6.	”	Кошева	”	109	”	
7.	”	Амбара	”	156	”	
8.	”	Плевња	”	146	”	
9.	”	Појата	”	124	”	
10.	”	Казаница	”	28	”	
11.	”	Соба	”	27	”	
12.	”	Шупа	”	98	”	
13.	”	Колиба	”	10	”	
14.	Отерано од стране Бугара има			62	коња	
15.	”	”	”	324	говеда	
16.	”	”	”	3130	овца	
17.	”	”	”	747	козе	
18.	”	”	”	3240	јагњета	
19.	”	”	”	500	јарета	
20.	”	”	”	590	Свиња	
21.	”	”	”	76.000	кгр	пшенице
22.	”	”	”	20.200	”	кукуруз
23.	”	”	”	10.000	”	раж
24.	”	”	”	29.600	”	јечма
25.	”	”	”	6.000	”	кромпир
26.	”	”	”	1.000	”	пасуља
27.	”	”	”	25.000	киларакије	
28.	”	”	”	4.660	”	сира
29.	”	”	”	4.100	”	масти
30.	”	”	”	4.500	”	вуне
31.	”	”	”	490.000	”	сена
32.	Отерано од стране Бугара има			191.000	киласлама	
33.	”	”	”	2	колакоњска	
34.	”	”	”	50	” воловска	
35.	узето	”	”	70	комадседла	
36.	”	”	”	15	”	самара
37.	”	”	”	150	”	бакрача
38.	”	”	”	2	” казана	
39.	”	”	”	330	кошнпчела	
40.	”	”	”	740	џакова	
41.	”	”	”	795	пољава	
42.	”	”	”	490	пари мушког одела	
43.	”	”	”	500”	женскогодела	

44.	”	”	”	660”	женског веша	
45.	”	”	”	1015”	мушког веша	
46.	”	”	”	1330 ”	”	чарапа
47.	”	”	”	770”	женских чарапа	

Учтив извештај.

За
Пред.оп.
суда
чл.
М. Божиновић

Деловођа
П. Ј. Митровић

АВИИ, П 7, к. 77, рег.бр. 3/1

198.

Г Ивковић, председник суда општине бањанске – Начелнику среза јабланичког

Суд
општине бањанске
Пов. Бр. 40
30. јуна 1919. г.
Бањане

Начелнику среза Јабланичког

Према наређењу Вашем Пов. бр. 175. од 18-VI- т. г. суд ово општински учтиво подноси Вам следећи извештај:

За време наше побуне у 1917 години противу бугара Бугарска војска и војне власти учиниле су следећа убиства, пљачке и зверства у овој општини и то:

I убиства.

На дан 8-III 1917. убили су 16. мушких лица од 30-70. г.
” ” ”55. ” од 16-30. г.
” 3. ” ” 1.једну жену од 35 год

Или укупно 72. лица као просте и невине.

Ово убиство извршено је у месту зв. Исар-арапова долина, где су их извезли један за другим и тако везане убили плотунском паљбом, који су пали у шанцу, и једни од ових били су још живи, те су бугари са бајонетима на пушкама прошли крај шанца и изболи их, да не би нико остао жив.

Сва ова убивена лица остала су не сахрањена те их пси разнели.

Тога дана када је ово убиство вршено били су везани и уврштени у врсту погинула и следећа лица: Јосиф Профира Живковића стар 33 год, Светозар Горче Спасића стар 35 г. и Јосиф П. Стојановића стар 33 год. сви из Цекавице ове општине. Васиљко Станка Здравковића из Великог Војловца стар 31. год. и Љубомир Т. Благојевић из Врановца, који су случајно лако рањени и са оном врстом погинулих пали у шанцу, и затрпани мртвима, те тако јадни и обливени крвљу погинулих, ћутали су и трпели муке испод оне мртве, да их неби приметили бугари, но за њихову несрећу бугари су поред оног убиства прошли крај шанца и боли све редом како оне мртве, тако и оне живе, само да неби неко жив остао, те их при том бодењу, на по неколико места изболи, али су ови опет живи остали, и чим су бугари отишли гледали су да се најпре одвежу, који

су нашли неки мали нож, отсекли конопце, и онда онако избодени, тешко им је било док су са себе одбацили оне мртве, и кад су их одбацили једни ходећи а други лазећи отишли су преко ноћи својим кућама.

Сва ова лица и данас су жива, и налазе се сада на војну дужност, али док су оздравили од оне тешке ране, месо је са истих отпадало, а једни од ове имају и недостатке.

II. Моткама су тучени и то:

Мушких	1020. лица
Женских	800"
укупно	1820 "

од који су 50 лица дуго боловала, и од тога умрла. Затим су интернирани 350. лица старих од 18-50. год. те и од ових умрли су у Бугарској 25 лица од велике глади.

III. Паљевина

Попаљено је од стране Бугара и то:

Приватних зграда	228.
Црквених "	6.
Општинских "	2

Свега 236. зграда

које су до земље сагорелезаједно са неким покретностима и сточном храном, не дајући ником да нешто спаси, којом приликом су разбили и општинску касу од које и данас стоји један део на самом месту, спалили општинску архиву, и на школској згради обили врата, прозоре патос и изнели из ње сву покретност, како школску, тако и учитељску.

IV. Наступила је општа пљачка.

Скупили су све грађане ове општине из следећих села: Бошњаца, Персилата, Ћеновца М. војловца, В. војловца,.... и Лугара засебно у сваком селу узевши имсву покретност: кућне ствари, одела, сукна, чарапа, итд. и изнудили их са 559.520 динара, обећавајући им, да ће им ову стоку вратити, или ако им новац не буду дали, да ће беду и њих убити.

Чим је све ово свршено, одмах од оног њихово страха избегли су у шуми сви домаћини села Лугара, и Великог Војловца, и тамо живели два (2) мца са својим породицама не смејући да се натраг врате.

Поред тога има и данас породице које се мувају по селу, и немају себи ски… или пара да би зграде направили.

Сва ова дела извршена су по наређењу месних Бугарских чиновиика и то:

1. Поручник Никола Николаев – Командант места у Лесковцу бив. командант Картечне роте, непознато одакле је.
2. Стојков војни иследник при Лесковачком командаитству, непознато одакле је.
3. Златан Велинов б. општ. председник…. из Ћустендила.
4. Георги Наков-Конев из Сливена метогебел 3/5 балканске војне болнице.
5. Масленков подпоручик 3/5 балканске болнице непознато одакле је.
6. Сва ова лица познаје, и допуниће њихова имена и презимена лице под бр. 3 овог акта.

С. Пов, бр. 175

Деловођа
Христо. Циганович Председ. суда.
Г. Ивковић

АВИИ, П 7, к. 77, рег.бр. 3/1

199.

Јован Станковић, председник општинског суда вароши Лебане
- Начелнику среза јабланичког

Суд оп. варош. Лебана
Пов. Бр. 57
2. Јула 1919. г.
Лебане

Начел. ср. Јаблаиичког

Према вашем наређењу од 18. пр. мес. Пов Бр. 175, част је Суду учтиво поднети вам свој извештај у следећем:

У 1916. г. Бугари су заклали Петра Цветановића свешт. из Прекопчелице и то Нака старшија и Цеков војник редов. учитељ из 4. роте 42. пеш. пука.

За сво време докле су Бугари овди седели тукли су и мушко и женско и мало и велико.

У 1917. год. од Бугара је стрељано 180 мушких и 4 женских.

Од уласка Бугара, па до поласка извршили су пљачку стоке и реквезицију без да су платили и то:

отета стока 126	глава говеди	б. реквезицијомузели	
		2.827	глава говеди
47	коња	86	Коња
6	магараца	10.382	оваца
150	оваца	2.332	коза
10	коза	1.097	свиња
13	полу-угојених	свиња 884	јагњади
28	јагањаца	584	јарета
5	јарета	148	прасади.
57	прасади		

У 1917. год. попалили куће и остале зграде и то:

168	кућа	
150	плевње	коша од прућа
14	”	” летве
132	штала	
46	амбара	
43	салача	
63	појила	
2	воденице	
86	кокошара	
1	ваљавицу	
5	казанице.	

Исте године опљачкали Су народ преко 200.000 дин. те да зграде не пале, узели новац и паљевину извршили.

Поред паљевина исте године однели су све алате и то:

Качарскина	21	мајстора
Коларски”	16	”
Столарски”	2	”
обичних тишлера	17	”
Ковачки”	7	”
Шлосерски”	3	”
Дунђерски”	5	”

Паљевином и пљачком покућанства, Бугари су оштетили народ и то:
Од попаљених свих зграда
" оштећених држ. зграда
" " школ. "
У покућанству по селима
" " у ову варош
" пољоприврд. имањима
" " справама

Сва злочинства вршили су војници Бугарски по наређењима њихових официра, па и сами официри и њихови цивилн и чиновници и то:

1. Неновпуковник I опол. пука
2. Симонов п. пуковник I опол. пука
3. Бојов п. пуковник са ађутантом из X опол. пука
4. Табаков капетан 16. доп. друж.
5. Петков-Попов капетан 16. доп. друж.
6. Попов мајор I опол. пука
7. Димитријев поручник 16. доп. друж.
8. Ил. Стојанов поручник 16. доп. друж.
9. Милан Иванов поручник 16. доп. друж.
10. Огњановпоручник I опол. пука
11. Момчиловпоручник X опол. пука
12. Маневпоручник 16. доп. друж.
13. Генчев коњич. п. поручиик – 1916. г.
14. Крајев п. поручник 16. доп. дружина
15. Г. Величков војвода контра шајке 1917. г.
16. ДанаМартинов " " " 1918. г.
17. СпиранаредникизШтипа
18. Зарко наредник 16. доп. друж. 1918. г.
19. Милан Иванов п. наредник 42. пеш. пук.
20. Стева Кузманов редов 16. доп. друж. из Крушева-Битољ са друговима
21. Ђуров редов. учитељ – 42. пеш. пук.
22. Марковсврејинвој. тајниполицајац
23. Ангел Пехливанов Начел. срески родом из Орхане
24. Коста Скалин финан. агент родом из Софије, без десне руке
25. Ђорђе Христов жандарм. наредник, а пред евакуацијом Бугара био је полициски пристав у Свилајнац
26. Рашко редов, 16. доп. друж. са златним зубом и мало патравим ногама
27. П. Шурков из Софије као мандражија није платио народу млеко 1918. г. преко 50.000 дин.
28. Чучуков поручник у 1918. са фронта послат за стоку, народу не платио преко 10.000 д.
29. Карапанџов поручник из III Балканске дивизије за сено и воће узимао у безцење и тукао народ.
30. Тодор Ганчов пред евакуацијом Бугарском као председник ове општине опљачкао 2 коња са колима, родом је из Видина по занимању тамошњи професор.

Деловођа, Председ. суда,
А. Радосављевић Јован Станковић

АВИИ, П 7, к. 77, рег.бр. 3/1

200.

Милић Димић, председник суда општине медвеђске – Начелнику среза јабланичкоī

Суд општине Медвеђске
1520
3. Јула 1919. г.
МЕДВЕЂА

Началнику Среза Јабланичког

Према вашем наређењу од 18. пр. мца. Пов. Бр. 175 част је Суду овом поднети вам тражени извештај у име грађана и грађанка ове општине због чега је узрок побуне био противу бугара 1917. год. јер податци о моралној и материјалној штети подпуно су немогући описати их јер то није учињено једном лицу или кући, већ је учињено колико има кућа у целој општини и колико је људи, младића, жена и девојака.

Бугари су у овој општини наступили 3 Новембра 1915. год, чим су ушли одмах су приступили пљачки тако да за 10 дана опленили су целу општину, нпр.покупили су по кућама и зградама све што су нашли као разна одела мушка женска дечија девојачка вуне, конопље, бакра, масти сланине меса сира кајмака, ракије а оно што им није било од вредности односили бацали ломили и палили, по том је наишла комора која је све жито на што је нашла одузела однела просула итд да после месец дана наш грађанин који је имао све и сва остао је без игди ичега хлеба и соли, голи и боси.

Отерали су коње, волове, краве, овце, козе, свиње итд. да који је имао толико стоке остало му је 1 крава или 5 овце што је моро и њих одкупити за свој новац, перната живина као и пчеле подпуно су уништене да их за 2 године није било.

Новац су под бајонетом изнуђивали за кога су посумњали да има, за сваки учињени немио случај жалбе нису вредиле, пошто су и сами официри или чиновници ишли војницима на руку. Стогајесвакимораогледати и трпети.

Није се нико смео назвати, Србином, славу своју, српски говорити, читати или писати или ма шта од српске ношње носити као шајку итд. Ко би противно овоме урадио био је тучен хапшен и уцењиван. Највише су српске шајкаче цепали кога виде да носе овдашњи арнаути примљени за жандаре бугарске са речима маику вам српску нема више Србија сада је Блгарија.

Нико није смео бити господар своје жене, сестре итд. но се то прикрива због части што је морало да буде.

Убили су два грађанина једног од 70 год. а једног од 45 и то првог што није знао бугарски да им одговори а други што није дозволио да му жену силују.

Сагорели су две куће у селу Медвеђи само ради њиховог шенлучења.

Реквизиција је била редовна прво ти узме јагње потом, узме вуну па млеко сир и ондак да се плати беглик 1 дин од брава па напослетку и овцу тако је свакој врсти стоке било и није плаћато. Узимали су жито, кромпир, пасуљ сено сланину некакве џакове, каце, пољаве па чак и асуре а о свињама већ изреда само ако је имала 20 кила као и маст ако је кило било било је реквизиција редовних и нередовних- насилних тако да сваки које шта имао волио би да нема јер није његово.

власти су биле и војне и полицијске једни данас у општини дођу сазову грађанство и ондак дај то и то ако каже нема одмах се обара немилостиво туче затвара, тера даље уцењује и пуста, тако једни па други и све редом.

Било је стално интернирање грађана, од којих су неки протеривати у Бугарској тамо затварати по логорима гладовали и већина помрла, а неки су отерани и по чувењу поубијани пут Сурдулица, од чега је народ преплашио и волио је код своје куће погинути него да га терају ножевима, што је то изазвало, да и кад су позвати на некакву

наборну комисију, одрекли одлазак и скривали се у близини своје куће до дана устанка кога је народ једва ишчекао јер и онако морало се је мрети а овако не жали као што је и било, једном речју стално мучење, гоњење отимање и убијање.

Све ово дешавало се је до дана устанка 10 фебруара 1917. г. после је опет продужено све до уласка српске војске када су бугари на оступању опљачкали и оно ресто што је остало у овој општини.

Пријавне листе о учињеној штети налазе се код ово општинског суда према постојећим наређењима а које износе у штети неколико милиона динара.

Учтив извештај смолбом на надлежност.

писар
Јосиф. Р. Поповић
АВИИ, П 7, к. 77, рег.бр. 3/1

Пресед. суда
Милић Димић

201.

Кр. Николић, председник суда општине бичуметске – Начелнику среза јабланичког

Суд Општине Бичуметске
Бр 935
7. јула 1919 год
Бичумет

Начелнику ср. Јабланичког

За време четничког устанка противу Бугара у 1917 год. Бугари су извршили над народом ове Општине следећих зверста.

а. Побили су и стрељали

Људи	24
Жена	5
Деце	1 и 30 лица

Међу овим побијенима има стараца и баба од по 80 год а међу децама има од 3 мца па до 15 год својих старости.

б. Батинато је и вешано и на разни начин мучено и злостављано и то:

Људи	150
Жене	120
Деце	160 – 430 лица

Међу овим има повиши број повређених из пушке, и са моткама који и сада болују.

в. Попаљено је кућа и осталих зграда и то:

Куће	202
осталих зграда	779
Амбара	150
Салаша	200
Воденица	10

г. Приликом паљевина кућа ради откупљивања исте да се не пали, Бугари су од народа изнудили у готовом новцу137 374 динара покућанство покретност одело, храну људску и сточну све су попалили, а што им није било потребно то су узели за свој рачун.

д. Приликом овог убијања народа и паљења домова Бугари су запленили народу сву домаћу стоку, што нису поклали и појели тосу отерали у Бугарској и то:

1. коња	69	комада
2. говеда	575	”

3. оваца 5108”
4. коза 1068”
5. свиња 667”

Сва ова злочинства извршили су Бугарски војници под командом следећих бугарских војних старешина и то:

1. ПуковникСимеунов 1. опоченскипук
2. пуковникНеновкомандбатаљ ” ”
3. мајорКулчинкомандчете ” ”
4. војводаДанеМартинов 15 планински вод
5. ” СтојанЂорђевић” ”

Што се тиче тог устанка отомеће најбоље знати, капетан Влаковић и Коста Пећанац,

Учтив извештај.

С Пов бр 175

Деловођа, Преседник суда
М. С. Видановић Кр Николић
АВИИ, П 7, к. 77, рег.бр. 3/1

202.

А. Ђустовић, председник суда општине бањске – Начелнику среза јабланичког

СУД ОПШТИНЕ БАЊСКЕ
970
8 Јули 1919.

Начелнику Ср. Јабланичкога

На основу Вашег наређења Бр 11026 од 5 Јула 1919 год. част је суду поднети следећи извештај:

За време четничког устанка, бугари су чињели месеца Марта 1917 год. над народом ове општине следећа зверства:

I Поубијалису и стрељали

1. Људи 48
2. Жена 2

Приликом окупације 1915 год. интернирали су многе грађане ове општине у бугарску, од којих се нису неки ни до данас вратили.

II Батинано је, вешано и на разне начине мучено и злостављано грађанство из ове општ. ито:

Људи 150 батинаноивешано
Жена 45””
Деце 15 ””

Међу овима има повиши број повређених, мучених и вешаних који и сада болују.

III Попаљене су куће и остале зграде.

Кућа 56 домова
Амбара 25
Осталих зграда 174

IV Изнуђено је у готовом новцу 45150 дин. Покућанство, покретност, одело, храна људска и сточна све је попаљено и пљачкано, а потребно су узели за свој рачун.

Приликом овога зверства Бугари су опљачкали и отерали

Коња	150
Говеди	6560
Оваца	5045
Коза	2630
Свиња	875

Ова недела вршили су бугарски војници под командом њихових чиновника и официра ито по наређењу.

Поручник Цекова, Поручник Разова, поручник Златева, војводу Величкова, Мартинова војводу, жандарског старшије Златана Великова, коњичког наредника Маркова, команданта из Лебана Волка Ташева из Орхана, и још много њих имачиновника и официра, Младшија и старшија који су чињели насиља над женскињама.

Учтив извештај.

Деловођа,
Вук Плавшић

Председник суда
А. Ћустовић

АВИИ, П 7, к. 77, рег.бр. 3/1

203.

Илија Пајновић, председник суда општине Туларске – Начелнику среза јабланичкоī

Суд Општине Туларске
Бр. 2416
22- јула 1919. год.
Туларе

Начелнику ср. Јабланичког

На основу вашег наређења Бр. 175 од 18. Јула тек. год. част је суду поднет следећи извештај.

За време четничког устанка противу бугара месеца марта 1917. год., Бугари су извршили над народом ове општ. следећа зверства и то:

1. Побили су и стрељали

Људи	120
Жена	30
Деце	7

Међу поубивеним људима и женама има стараца и баба од по 100 година и више, а међу поубивеном децом има их и од 10 дана па до 15 год. старости.

Овај народ поубиван је већином из пушака а има их и од батина.

2. Батинато је и на разне начине мучено и злостављано и то:

Људи	340
Жена	200
Деце	80

Међу овима има и повиши број повређених из пушке и мотикама који и сада болују.

3. Попаљено кућа и осталих зграда и то:

Кућа	284
Амбара	149
Кошева	277
Мљекара	220
Плевна	43
Казаница	18
Воденица	18

4. Приликом паљевине кућа ради одкупљивања истих да се не пале; бугари су од народа изнудили у готовом новцу по 100. динара; покућанство, покретност, одело, храну људску и сточну, све су попалили, што им није било потребно што су узели за свој рачун.

5. Приликом овог убијања, народи и палење домова, бугари су запленили народу сву домаћу стоку што нису поклали и појели што су оћерали у бугарску и то:

Коња	93
Говеди	1600
Оваца	4000
Коза	1775
Свиња	800
Пчела	1240

6. Сва ова злочинства извршили су бугарски војници под командом следећих бугарских војних старешина, и то:

1. КуртовПоручник
2. ОрозовПоручник
3. ПејовКапетан
4. МартиновВојвода
5. ПоповКапетан
6. ТаневВојвода
7. ПоповПоручник
8. ЦековПоручник
9. ДелиГеоргијевПоручник

Суд учтиво шаље тражени списак Г. Начелнику на употребу.

Деловођа
Ј. Поповић

Председ. Суда
Илија Пајновић

АВИИ, П 7, к. 77, рег.бр. 3/1

204.
Стојан М. Живојиновић, писар начелника среза прокупачког - Начелству округа топличког

Начелник среза Прокупачког
Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца
Бр. Службено
Августа 1919.

Начелству окр. Топличког

По усменом захтеву анкетног одбора од данашњег за извиђај Бугарских злочина и узрока побуна у овом крају, част ми је поднети Начелству следећи извештај.

По прибављеним податцима грађана који су се приликом окупације ових крајева затекли у месту утврђено је: Да су бугарске војне и цивилне власти по доласку у овај срез по налогу бугарске владе одмах одпочели пропаганду у корист Бугар-Мораве, држећи наш народ у заблуди, како српство више постојати неће. Зату цељ Бугарска влада упутила је нарочита лица, која су радила без икаква обзира, само за извесне награде, одличја и унапређења. Наш народ и ако је донекле веровао ипак је у души својој друкчије мислио и наду нашу ослањао на наше моћне савезнике. У првом раду бугари су одмах увидели да ће претрпети фијаско због чега су одмах одпочели терор који је постепено створио код нашег живља највеће огорчење а на име: Бугарски чиновници и официри вршили су силовање над женскињама, завели су своја училишта и под притиском нагнали нашу младеж да њихове школе похађају, приповедајући како је ово земљиште Бугар-Морава, Бугарска била и Бугарска мора остати; вршили су реквезицију сваког добра које је на српском земљишту родило и оплодило се, за реквезицију добијали су извесне суме новца а народу нису плаћали ни једне кршене паре а све жалбе наших грађана по овоме одстрањивали су бајонатима својим ополченаца и комита.

Најзад, највеће огорчење изазвало је код нашег народа то што је Бугарска наборна комисија по налогу своје владе дошла у овај срез, у намери да регрутује сав мушки живаљ од 17-50 година, у циљу да створи једну силну армију од Топличана која би имала задатак да нанесе смртни ударац источној војсци у којој би било брат противу брата.

У томе баш моменту појављује се у овоме крају Коста Пећанац са задатком народу непознатим који издаде наређење да се сваки Србин Бугарској Наборној Комисији одупре, да оружје прикрива и непредаје и чека даље наређење.

Када је терор достигао свој врхунац народ је се српски дигао на оружје и већина народа захтевала је устанак који је и избијо предвођењем Косте Пећанца. Тај устанак донео је српском живљу слободу (коју Срби увек воле) а која је трајала тринајест дана и задивила цео свет, али услед мале снаге усташа, устанак је пропао доласком Бугарских јаких контигената, а нарочито 11. ополченског, 25. партизанског пука и планинских комитских зборова у којима су били све људи без срца и душа и којима је бугарска влада одобрила да чине шта хоће само да усташима реванширају.

По доласку ових бесних татара на територији овога среза, одпочео је такав терор који се у историји описати неможе. Злогласне Бугарске војводе Тане Нихоловић из Дуња – Прилепског, Лазар Кљунка и Љуба Н. из Штипа, Александар Миндрата из Орида, Тодор Горчев из Велеса, Крун Ђорђевић из Ђевђелије и Тодор Ровчанов професор из Трна са својим комитским разбојничким бандама и 25. бугарским пуком 11. ополченским пуком починили су следећа казнена дела:

Силовања преко 200 женскиња,

Тешких телесних повреда преко 5000 (туча је вршена над лицима оба пола све по голом телу нарочито по трбуху).

Паљевина преко 3000 кућа и осталих зграда.

Насилних изнуда у новцу са оштетом ствари у вредности преко 20.000.000 динара.

Када је устанак са свим ослабио и Пећанац остао само са неколико четника у шуми, јер су се сви остали морали предати да своје фамилије спасу. Настало је огромно интернирање мушког и женског живља које је упућивано чак у Малу Азију и по Бугарским лагерима где је налазило наумитну смрт од глади и терора и од целокупног броја интернираног људства сумња се да је дошла једна трећина својим домовима и то све бедно и за живот неспособно.

По казивању интернираца Бугарски чиновници по лагерима измишљавали су најгоре муке за наше људе трудећи се да што мање Срба остане у животу, нарочито су утамањивали наше просветне раднике и остале угледне личности зашта су добивали од њихове владе унапређења. Бугарски адвокати бивши министри Такев и Лабеов опљач-

кали су нашим иитернирцима преко 100.000 динара да их пусте у слободу из Нишког казненог заведења о чему је команда за извиђај Бугарских злочина у Скопљу добила и писмено документа о томе са потписима ових Министара.

По
Наредби Начелника среза
писар,
Стој. М. Живојиновић

АВИИ, П 7, к. 77, рег.бр. 3/1

205.
Представници општине добродолске – Анкетном одбору Народне скупштине

Анкетном Одбору Народне скупштине

Поводом тражених података за узроке и последице побуне у овоме крају 1917. године част нам је у име своје и у име народа општине Добро Долске поднети Одбору следеће податке:

Бугарске војне и цивилне власти, још од дана окупације ових крајева понашали су се према нашем народу као и према свему, што нам је по националним и традицијоналним обичајима најсветије било без обзирно и у сваком погледу штетно и недостојно по нас и нашу народну, српску ствар. На пример: забранили су да се српски говори; отворили су школе у којима се морало само бугарски учити; у црквама и на парохијама одређени су њихови свештеници, који су народ немилосрдно пљачкали, а наши свештеници уклоњени су, од којих су многи, као и други виђенији људи из народа убити; казали су да је моравска област Бугарска земља; да смо ми бугари, да су они нас „ослободили“ од Срба и да неке армије не постоји на Солунском фронту; узимали су огромне реквизиције, које народу нису плаћали, у народу су увукли силну корупцију и за новац било је дозвољено да сваки шта хоће ради итд.

Овакви поступци стварали су огорчање и мржња према бугарима расла је све више и више. Овојесвебилопреустанка.

У септембру месецу 1916. год. када је са Солунског фронта дошао Коста Пећанац, народ је прихватио његов долазак са највећим одушевљењем; к њему је потрчало и старо и младо, и мушко и женско. Сваки се је распитивао о њему. Сваки је желео да га што пре види. Једном речју у очима народа Пећанац је у оном времену оличавао и Владу и Врховну Команду нашу. Реч његова била је свемоћна. Пећанац је посећао извесна места и к себи призивао пријатеље своје ради саветовања. Једном приликом позвао је на састанак и прво подписатог (на овом акту) кога је одредио за повереника општине Добро Долске, остављајући му у дужност, да извести људе у своју општину, да буду у сваком времену спремни за борбу противу непријатеља, јер за то моменат може у брзо наступити, пошто се верује, да ће наша војска пробити Солунски фронт и у року од два месеца доћи у Србију. По селима је држао ноћу зборове и сакупљеном народу говорио је да не клоне духом и да се не плаши непријатеља, јер ће наша војска у скором времену донети слободу нашем народу. Разуме се, у току овог времена Пећанац је организовао Централни Комитет, као и неколико комитских одреда и више комитских чета. Дисциплина у народу, а такође и у организованим комитским четама била је доста јака.

Када су Бугарске власти сазнале за Пећанца, оне место, да упуте у потеру за њима своју војску, они упућују Арнауте, који у огромним масама дивљачки нападну наш народ. Случај је у општини Добродолској, где су 15. новембра 1916. год. напали на с. Трпезе и Мачу стену и убили 4 лица, тешко ранили пет лица и у робство одвели 12 лица. Ми који смо у оно време били код својих кућа, према оваквом догађају нисмо могли

оставити равнодушни, већ смо узели оружје и још од оног дана више смо се налазили у шуми, него код своје куће, јер смо видели, да заштите од Бугара немамо и да смо предати на милост и немилост арнаута.

За овим су се ствари из дана у дан погоршавале и стање је било све више очајно. У неко време Бугарске војне власти наредиле су, да сво људство од 18 до 40 година старости престане њиховој регрутној комисији ради регрутовања и упућивања у команду. Ово наређење погодило је душу сваког Србина као стрела у срце и нико се није желео одазвати таквом позиву и упутити своје синове у борбу противу својих синова и својих савезника на Солунском и другим фронтовима. Наравно, да се са овим ни Пећанац није сложио; Стога је поводом тога и један акт под својим подписом упутио свима општинама и наредио, да се саопшти народу т.ј. онима, који се позивају пред регрутну комисију да нико не следује позиву, јер ће сваки такав бити осуђен на смрт и убит. Једно времено са овом наредбом долази у општини Добро долској и наредба од Јабланичког комитетског одреда, у којој се каже, да се одмах изврши подпуна организација, у право мобилизација свију војних обвезника, као и коморе и да се чека наредба за ступање у борбу противу непријатеља, а одмах на три до четири дана доцније, а то је 11. фебруара 1917 год. сазива се у Коњувце у срезу Јабланичком конгрес скоро свију четовођа и великог броја четника и тамо се дефинитивно решава, да се одмах подигне устанак и ступи у борбу противу окупаторске војске, о чему је и прокламација написата. Једну од таквих прокламација, под потписом Косте Пећанца примио је првопотписати.

На основу таквог решења борбе су још истог дана отпочете. Прва борба са Бугарском војском била је у Кремену близу Лебана. ЗатимјебилаборбанаЖитномпотоку, Куршумлијиитд.

Неможе се казати, да народ изазван неуредном управом Бугарских власти није био за устанак, с тим пре, што је као вођу пред собом видео Косту Пећанца, човека кога је са Солунског фронта упутила влада и Врховна Команда наша, а неможе да се пореч да ово и Пећанац није хтео. Дакле, и народ и Пећанац били су за устанак, с тога би овај устанак -по мишљењу потписатих требало сматрати као њихово заједничко дело.

Сваки устаник ступајући у борбу противу непријатеља сматрао је, да тиме чини драгоцену услугу својој народној ствари и да у великом степену олакшава положај оних који се на Солунском фронту боре.

Потписати као учасници устанка, сматрају, да је овај устанак витештво првога реда и да би устанике требало наградити и накнадити им изгубљену материјалну имовину.

За време устанка и поводом устанка у општини Добро долској има убитих 68 лица, бивених и на разне друге начине мучених 130 лица, жена и девојака силованих 15-20; кућа запаљених 230 а зграда штала-воденица итд. 720, као и друга упропашћена и опљачкана имовина, која износи огромну вредност.

3. август 1919 год.
Куршумлија

Понизни:
Радош Ракочевић
Радивоје Ђуровић
Милован Бојовић
Раде Ђорђевић
Алемпије Мићовић
по. Милован Бојовић
из Доброг дола
оп. Добродолске

АВИИ, П 7, к. 77, рег.бр. 3/1

206,
Група грађана из Лебана – Анкетној комисији за извиђај узрока побуне у Топличком округу

Реферат

За Анкетну Комисију за извиђај узрока побуне и посљедице њене

I период

1. При првом уласку у област овога среза а то је у међу времену од 27-29 октобра нису чинили никакве испаде а на терену су оперисале 1 софиска и 8 тунџанска дивизија.
2. Пошто су разбијени на Пустој Реци и повукли се на сев. крилу иза реке Мораве а на јужном иза Копиљака и Веље главе, при поновном уласку између 3-5 новембра, већ су показивали знаке варварства и почели чинити зверства и убијања у чему се одликовала 7 рилска која је дошла као појачање и 8 тунџанска, јер су делови 1 софиске дивизије која је претрпела пораз повучени ради попуне и остављени за гарнизоне по појединим местима, па и овде 2 чета 42 пука. Правило је код бугарске војске кад се осигурају са окупацијом освојеног терена да допуштају пљачку својим војницима од 3 до 7 дана. У те дане све куће морају бити отворене за овакву пљачку и после тог рока нареди се да се грађанство не удаљује од своје куће без велике нужде. Пљачкањејеизвршеноза 3 дана.
3. После овога наступа постављање привремених власти и подношење спискова грађана који су код својих кућа.
4. Читавмесец и по дана пролазиле су избеглице наше које бугарске власти враћају почев од Љум-Куле па све до Приштине. Делови тих јадника делимично су пропали од Арнаута кроз Косово и Лаб а делимично по апсанама на терену Србије у старим границама а остало при интернирању. За ово су постојале раскрснице, која су била нека врста бугарских чистилишта, а то су према овоме срезу Сурдулица, Владичин-Хан, Џеп, Прибој, Грделица, Лесковац и Ниш. Кроз та чистилишта од целокупног броја избеглица мучно да је прошло 15-20% у животу.

II период

~~1.~~ Власти војне и цивилне тражиле су у месецу новембру 1915. спискове способних грађана за војску од 19 до 50 год. и наредили су да сви по списку имају предстати војним властима месним. Командантству, које је бирало људе по спољнем изгледу, отреситости, здравствености и одвајало на страну оне, који се имају интернирати по групама. Разуме се да је и овде било од стране њихових органа пазара- уцењивања итд. Проценат оних који се имају интернирати зависио је од Команданта лично, он је већи или мањи према томе какав је где човек био русофил или аустрофил. Ова прва партија отишла је 4 децембра и од исте није остао ни један у животу. Ово јеунело у народу први страх и сваки је гледао да се спасава према парама или у крајњем случају бегством у шуми -где је се крио и чекао тренутак да ако би једном прошла криза. За овим је наступило друго интериирање на овај исти начин само мањи проценат. Ово интернирање пада у међу времену од 13 до 20 децембра. Од ове групе осталоје у животу 5-10%. Трећа група пада у међу времену од 28 децембра 1915 до 7 јануара 1916 год. Од ове групе остало је од 20 до 30%. После овог било је делимичног интернирања по казни, по сумњи, по неком ислеђењу које је вршеио по њиховом методу са тортуром

и батинама, па је и од овог броја има побијених око 50%. Све ово створило је у народу велико незадовољство и отерало прве људе у шуму, не у намери да буду одметници, но само да сачувају главе. Разуме се да су им овим пресечене све одступнице ка кући и породици и да је у главама ових невољника створена мисао прва о начину одмазде или само-одбране. На крају крајева изашло је наређење да интернирање престаје 28 фебруара 1916 год.

2. Овоје морало наступити уследтога што су већ морали приступати наплати порезе, реквизицији стоке и жита, вуне, коже, плодова воћарских, ћумура, жира, горива-дрва, што им је требало кулука за баште, превоза и у опште да што више искористе снагу народа и материјалне изворе за исхрану своје армије на солунском фронту, пошто су свакако у том времену очекивали офанзиву или су мислили на свој напад.

3. Период кулучења био је исто тако тежак као и дани тортуре, радило се и дању и ноћу, носило се све без прекидни транспорти жита, вуне, дрва, пресованог сена и то је трајало целог лета. Било је уцена и око реквизиције. Свако краде за свој рачун и ником не одговара почев од војника и жандарма до највећег цивилног чиновника и официра. Средства се небирају. Још се могло наћи излаза ако су цивилне и војне власти биле у завади крало се на мало да се не чује, а ако су у сагласности краде се ан гро. Ово је била још једна горка чаша коју је српски народ мученички испијао, трпео и шкргута зубима чекајући моменат одмазде. Ово је створило друго незадовољство које је отерало још известан број у шуму.

4. Наступа у јуну или јулу концентрација трупа према Румунима, у место пешадије 1 чете пуног састава долази коњички одред у јачини једног вода од 50-60 људи из III коњичког тунчанског пука. Прави татари-груби осиони. Наступају нова злостављања у Туларима, Медвеђи, Бањи којом је приликом било батинано маса људи у тим општинама и том приликом убијен Мирко Кривачевић. Од једном у шуми избегло је преко 50 људи све отреситијих. Кад су видели да су тим створили једно зло приступили су неком компромису небили створили неко измирење. Успели су у томе, вратили су се кући, али као што је све код Бугара лажно и превртљиво тако је и у овом случају било. Од батина прешло се на апшење у горњим општинама у маси, и заменили систем, пре су били јавно а сада у апси и по подрумима. Настала су батинања у доњим општинама. Ово је отерало у гору поново 50-100 душа, али се они више нису враћали и овим почиње прво организовање како оних првих из првог периода, тако и ових других.

5. У овом времену у Септембру друге половине одлази коњички одред на Румунски фронт, а долази одред ополченаца од 50 душа са резервним поднаредником, који постаје командант места; са овим једновремено јављају се организације и из других срезова, спајају се и на челу истих стаје капетан Влаховић и Поп Мита Димитријевић.

6. У времену командантства овог подофицира одигравају се најинтересантнији догађаји. Пљачкања необична. Начелник срески потпуно стоји у дослуху са командантом, што се упљачка дели се, то је трајало 2 месеца. Четници су у том времену крстарили слободно од Косанчића до старе границе, где су хтели, долазили по селима где су хтели, па по често спавали у истом селу са војницима. Четници нису дирали војнике из простог разлога да Бугари неби довели веће војничке јединице а војници нису покушавали да што чине, гледали су само по селима да се добро нахране и напију, јер су у месном гарнизону, готово рећи, били без хране. Месни пак у Командантству пазили су само на прваке и њихово кретање, да се неби удаљавали из места и имали састанке са четницима.

7. Долази за Команданта поручник Николчов, прост официр из резерве, глуп и ограничен. Појачавају гарнизон са 30 људи ополченаца. Настаје јаче уцењивање.

Верзија целокупног рада четника у том времену, циркулисала је по народу овако: ми смо ту да уклањамо несавесне кметове и десетаре од наших људи, који пактирају са бугарима у крађи и отимању, а народ нека слуша што му се наређује, нека даје реквизицију која се тражи, јер никако није далеко време ослобођењу, зато ми не нападамо њихове војнике, нити њихову власт. Једновременосаовимпочињуапшењаја ка.

8. Почетком јануара од ухапшених извесан део се интернира а други део тера у казамате у Нишу, на некакво суђење, што су одржавали везе са четницима. Противу четника не предузимају никакве мере. Наступа моменат неке кризе, с једне стране пречишћују Бугари, с друге стране наши четници одводе неке кметове, грађане, жене, неке убијају неке пуштају. Настаје вртоглавица, народ се не може оријентисати. Што је било трезвеније отерано је у Бугарску или је по апсанама, по шумама избегло, што је још остало и могло упутити народ на прави пут, или није смело, или није имало начина да са народом дође у додир а да бугари то не опазе, јер су добро на све мотрили. Овимсезавршуједруги и настаје

III Период

1. Војне власти Бугарске наређују да се одмах израде регрутни спискови за сва мушка лица од 18 пуних година до 46 год. Приступа се раду, сачињавају се спискови и у првој половини месеца фебруара готови су. За ову врсту рада имали су они стално лице у рангу фетфебела или официра, који је искључиво у срезу отправљао дужности око уписивања лица у овакве спискове, контролисао ове спискове како су их попуниле општинске власти. Овакве спискове прикупио је и дан регрутовања одређен је у другој половини месеца фебруара 1917 год. Грозничаво стање у народу, које је у почетку било слабо, овим је постало акутно. Четници у шуми и сами су се нашли у неком безизлазном стању, саветовало се преговарало се, да ће се само на списковима свршити и ништа више, други су мишљења да ће их стварно узети у војску и да ће доживети још то чудо, да ће морати дићи оружје противу брата, оца, сина, кума, сродника. Страшна претпоставка испунила се-комисија за регрутовање дошла је. Чаша горчине преливала се, стрпљењу беше крај, требало је кидати окове који више од годину даве, требало је дати одушке боловима и мукама које су се више од годину дана као мора гомилале, требало је на неки начин скинути терет да би се олакшало измученој души и телу и скинуто је. Уместо пред комисију за регрутовање избегло се у шуму, сем једног врло малог дела.

2. Комисија је се вртела два-три дана у месту овом незнајући шта ће, па је отпутовала, њихове власти цивилне и војне уплашене овим поступком нашле су се у запари, која их је давила несавладљивом мором, шапутали су, договарали се а из шуме ништа није предузимато но се само чула пригушена претња органима угњетача, чуо се шкргут ојађених да је крај већ дошо стрпљењу. И….њихове власти цивилне и војне….једне тавне ноћи 23 фебруара изгубиле су се у правцу Лесковца и већ су сена домак овог среза појавиле хорде крволока на домак првих општина у Косанчићу и Турековцу. Високи пламенови ватре од попаљених кућа и зграда високо се одизао до у небо, претећи страховито незадовољницима угњетеним и мученим, показујући им начин, како ће крволоци поступити са домовима нашим у срезу нашем. Пале су и прве жртве у Лесковцу и Турековцу у Печењевцу и Пуковцу. Пукао је и први топ као весник обесних крволока, као јерихонска труба, да ће доћи у свом своме бесу са огњем и мачем.

3. Четници и народ који су сишли за избеглим властима и војском у Лебане и околину и чекали развој догађаја без борбе, тражећи начина да се да отпора варварству

или да се мирно кући разиђу, али ужас се приближавао, шапат погинулих допирао је до ушију мученика, изгинули су и они који су послушали власти и одвели регруте из бошњачку општину. Нема се шта више чекати. Народ а не четници дадоше први отпор на атару прве општине. Прва најезда је одбијена крваво. Борбе на косама бојничким, поповачким и Голо ридским вратила је зверове натраг, да би се поново вратили још крволочнији сајачом снагом. Једновремено гиљански, приштински, лабски арнаути врше напад с леђа. Силне најезде старих крволока пет дана се разбијају од шаке јада наших хероја, али шта се може противу силе. Пожар варвара оцртава докле су дошле хорде Бугара. Од Врања маршира 2 пука бугара и 2 пука немаца. Уз пусту реку и јабланицу по 2 пука са по батеријом топова. Снага избеглих топи се, малодушни иду кући, мало јачи остају у шуми бацајући оружје, крепки и јаки душевно остају под оружјем и склањају се по гудурама и непрегледним шумама, склањају се са овог терена и преносе снагу преко Кукавице планине све до Владичиног Ана.

4. Настаје слика крвавог терора, слика страшна и ужасна ватра обузима цео срез, пламенови се до неба дижу, дим је попао ова брда као страшна магла, кроз коју се чуо само врисак и плач и прасак пушака. Оне које су нашли код својих кућа мирне измасакрирали су варвари а у местима као што су Гајтан и Туларе варвари убијају и жене и девојке, децу и одојчад.

5. Крвави терор траје 15 дана а домови непопаљени без мушке главе остали су пуних седам дана пљачки и порузи варвара. Хапсане се пуне мученицима, који дупке стоје без сна и одмора, јер се ни на патосу није могло сести. Чим настане страшна ноћ, чујеш удар варварске мотке писак јадника или шкргут јунака, док му и глас не изумре, а кроз ту ноћну тишину чујеш тешки бат чизме варвара, звекет чутурица и видиш блесак бајонета, који ће се кроз минут два зарити се у месо мученика, који су већ полумртви од батина. Гомила црних мученика полусавијених, пребијених, видиш где се креће кроз ноћну тишину а за њима блесак оштрице варвара иде води их у какав поток или шуму да дотуче и оно ресто убијеног бића. Често по двојица варвара вуку каквог мученика, који ни на ногама неможе стати од варварског мрцварења. Апсане се овим празне и пуне. Пазара има и у овим приликама. Команданти опљачкају новац оних који ће те ноћи на Голготу, војници их свуку голе и одузму и последњу пару ако је што прикрио. Пазар је у толико бољи што и они који се пуштају кући као малољетни или престарели или без кривице, јер и они имају да плате, ако нису ради да после неколико дана плате копом попут оних, који су на дан два или пре два сата изведени у пољану, шуму или поток и остављени измрцварени да их пси развлаче и искидају и оглодају измучену снагу, напаћено тело.

6. Кроз ову прву стругу ко прође, спроводи се на чистилиште у Лесковцу где варварин школован Стојков чисти на буљуке у арипову долину, Св Илијски бунар и Синковце. И тамо опет није без пазара. Ко не плати ту главом иде на вечито мучеништво и тортуру у лагере варвара, као радник по жељезничким путевима и мајданима, и насипима.

7. Кад су видли да је маса још оних у шуму и да стоје под оружје и да им иста снага може кад тад угрозити позадину прибегли су другом методу, издали су амнестију и позвали избегле у шуму да у року од месец два дана сваки има да се властима преда у противном после тог рока интернирају породицу целокупну у лагере у Бугарској. Рачун је био добар, јер што нису могли учинити пушком учиниће овим путем. Родитељи, браћа жртвовала су се ради драгих малишана, предали су се, непријатељ-варварин је постигао успех, што није пушком и варварством и угарком, овим путем отерао је масу у изгнанство и мучеништво где ће батина, напоран рад, гладовање, болест учинити више но пушка и топ. Наше снаге замениле су у дубокој позадини њихову живу снагу на рад и своју живу снагу извели су у борбу противу наше браће и савезника.

Иза свију остала је још извесна снага, коју су парирали Бугари својим планинским водовима, који су вршили највеће тероре почев од деце од 10 год. па до немоћне старце и жене. Неки су четници изгинули, већина се предала у мају 1918 год., а врло мали незнатан део остао у шуми до ослобођења.

Овим се свршује ова страшна и крвава епизода у периоду робовања једном од највећих варвара.

Да ли је организација била шира и каква у исту нисмо могли ући, чули смо да је душа тог покрета војвода Пећанац и ништа више. Чули смо да ће покрет бити много доцније и да ће истим руковати неки од наших виших официра који ће доћи аеропланом и ако се не варам означавали су Алимпија Марјановића пуковника. Покрет је дошао неочекивано изазван приликама и околностима напред изложеним, стрпљење је изцрпљено, напон мука је био велики и експлозија је морала доћи не онда кад се предвиђала, него кад су исту околности изазвале.

7 августа 1919 год
Лебане.

Васа Т. Поповић свештеник
Петар Давеџић
пол. писар
Јорга̄ћ Марјановић
Алекса Стевановић
Михаило Митровић
Светозар Цветковић

АВИИ, П 7, к. 77, рег.бр. 3/1

207.
Група̄ ӣрађана из Лебана – Анкета̄ном одбору Народне скупшта̄ине

Рађено 8 Августа 1919 год.
у Лебанима

Записник
Анкетног одбора Народне Скупштине о узроцима побуне народне противу бугара 1917 год. у округу Топличком и осталим окрузима:

Ђорђе Маријановић и Тодор Тошић из Вел. Војловце, Јован Миленковић из Тогочевца Атанас Стојиљковић из Ћеновца, Милан Спасић из Мало Војловце општ. Бошњачке казаше:

По доласку бугара 1915 г. било је стање сношљиво у почетку. У месецу децембру бугарске власти наредиле су интернирање. Кад је прва партија интернираних отерана сва је побивена. Потом је интернирана и друга партија народа која је такође побивена преко половине. За овим интернирана је и трећа партија од које је скоро половина побивена а ресто помрло у лагерима у бугарској. Настало је од бугарских власти и њених органа права пљачка и убијања као и силовање женскиња.

Због овога се је народ ускомешао и почео да разговара шта да ради и предузима. После Ђурђева дана 1916 год. чуло се је да у шуми има наших комита међу којима и неких који су дошли са Солунског фронта.

Бугари су после овога наредили и регрутовање наших становника од 18-45 год. старости. Кад је народ и ово чуо узрујаност је још више нарасла. Народ је дознао да је Пећанац са друговима у шуми и да издаје наредбу и саветује народ да подноси све што

може и даје што бугари траже али да у војену бугарску нико не иде.

На позив наборне-регрутне бугарске комисије нико није хтео да иде већ су спискове поцепали па један део крио се а други део народа отишао у шуми и придружио се комитама.

После овога букнуо је устанак народни и дошло већ оно што је било.

Да народ није чуо и знао да наше комите на челу са Пећанцем нису у шуми он би на силу бугарског терора и власти морали отићи у бугарску војену.

Кад је буна угушена настало је паљење кућа зграда и убијање становништва у толикој мери да је било право пустошење и уништавање народа. Силоване су женске пљачкана стока, изнуђивање новца једном речју узимато све што се код народа нашло.

Колико је народа побивено зграда попаљено и остала злочинства у нашој Бошњачкој општини извршено види се из извештаја општ. суда који се овом саслушању прилаже.

То је све што по овој ствари имамо да кажемо.

Ђорђе Марјановић
Атанас Стојиљковић
Милан Спасић
потписао први
Тодор Тошић
Јован Миленковић

Оверавају

Под председник

за секретара члан
Михаило Јовановић

Прот. 8 – VIII – 919 г.
Бр. 81

АВИИ, П 7, к. 77, рег.бр. 3/1

208.
Властимир Вуковић, судија Окружног суда у Охриду

Пов 284
Завед 26-V 1933. год.

Подаци о Топличком устанку дати од стране Властимира Вуковића судије окружног суда у Охриду.

Подаци су дати према тражењу Оделења Пов.Ђ.И.Бр. 219 од 25 априла 1933 год.

Свега 1

НВ У подацима су изнети подаци о узроцима устанка и појединим борбама а нарочито су истакнуте особине војводе Косте Војиновића и његов рад.

Подаци се састоје из 14 страна писаних руком.

Топлички Устанак:

Одмах по окупацији Србије, Бугарска је у оном делу који је окупирала, свим силама прила да првенствено поубија сву српску интелигенцију, што је и урадила. Аустро Немци и Мађари извршили су хиљадс интернирања људи, жена и деце. Бугари у мањој мери интернирали су сељаке. То са разлога, да би тај народ, по уклањању интелигенције, могли лакше, претворити у Бугаре.

Бугари су одмах по извршеној окупацији и стрељању интелигенције у масама, организовали општинске управе. У свакој већој општини, била она сеоска или варошка, претседник општине био је човек из Бугарске, а остало општинско особље Бугари су рекрутовали из наших људи. За општинске деловође и благајнике, Бугари су отворили нарочите курсеве за учење бугарског језика. У свакој општини Бугари су истакли табле са натписом: „говорите и пишите, само бугарски". Тако исто Бугари нису занемарили ни просвету. Отворили су основне школе, а негде у неком месту, ко у Лесковцу, Пироту, Зајечару итд. и гимназије. У овим школама ништа се друго није учило до писања, читања и певања бугарских песама. Чак шта више. Бугари су преводили и наше народне песме, присвајајући их за бугарске. Куриозма ради, навешћу један превод из наших народних песама. Тај превод гласи: „Блгарске народне песме из околије пришт-ске", Превод почиње, „Пошетале три српске војводе, једно беше Марко Прилепченец, на глави му самури калпака, Шедба шета по зеленаta родна итд." Преводили су наше народне песме на брзу руку, те им се је ова грешка поткрала.

Но војска бугарска није седела скрштених руку, она је вршила бугарску пропаганду на тај начин, што је сваке недеље и сваког празника са војном музиком приређивала игранке под ведрим небом. На ове и овако приређене оргије морао је доћи сваки Србин са својом породицом, јер ко не би дошао, сматран је за непријатеља Бугара и био би интериран. Бугарске новине и то: „Утро, Зариа, Камбана и Папагал", продаване су по општинама обавезно. У прва три листа свакодневио је доказивано, да је „Поморавље" бугарско и да ту живи чисто бугарски елеменат, који је једва дочекао слободу после толико векова. У последњем листу, путем карикатура исмијавана је наша Династија, Војска наша и Савезничка.

Кад су Бугари сами себе убедили, да у „Поморављу" живе Бугари, онда су почели оснивати разна друштва, у која су увлачили Србе. Тако у Нишу су основали друштво „Моравски Орен", а у Пироту друштво за подизање споменика ослободиоцима, а то само да би убедили страни свет како је тобож народ уз њих -како за Бугаре купује аероплан и како подиже споменик Бугарима као својим ослободиоцима.

Све је ово Бугарима било мало, те су приступили и другом ефикаснијем средству, -почели су рекрутовати Србе за бугарску војску. Рекрутна комисија по завршеном раду у Јужној Србији, дошла је у Врање и Ниш, те да спроведе рекрутацију на целој територији, која је припала Бугарској по подели са Аустријом. Наш народ примио је овај гест Бугара са великим револтом, јер му национална свест није дозвољавала да служи Бугарима и ратује противу своје рођене браће. У оном делу окупиране Србије од Бугара народ на позив војних власти није хтео ићи на рекрутовање, већ је почео да се крије од бугарских власти.

Мора се са жаљењем признати, да су Бугари својим радом, које милом, које силом, успели да придобију за себе и своју ствар и по некога од наших људи, и већином од оних који су били изгубили сваку наду у ослобођење, те су се доцније формиране комитске чете морале борити и противу наших људи који су били у служби Бугара, јер су знатно ометали четничку акцију, а често пута су предавали Бугарима по читаве десетине четника.

Српски народ у Топличком, Крушевачком и Врањском округу, као сиров народ, национално свесан, поносит и частољубив, није могао трпити ропство завојевача и денунцирања од наших људи, већ је тако рећи голорук, али са вером у Бога предузео страшну борбу противу свих својих непријатеља, противу непријатеља Српства, и тако је пошао у сигурну смрт. Као што сам казао народ у овом крају у место да иде у бугарске касарне, образовао је своје касарне у шуми, да одатле брани своју част, своје српско име и своје право. Прве борбе од ових неорганизованих чета у већини случајева биле су потајне и састојале су се: у отимању наших интерниpаца испред бугарских

спроводника и уништењу свега што има обележје бугарско. Тако се та борба постепено претворила у прави устанак.

(…)

АВИИ, П 7, к. 79, рег.бр. 11/9

209.
Боривоје Гоīић, чеīник добровољац из Рибара - Исīоријском одељењу Главноī Ђенералīаба

Списак

изгинулих, поубијаних и стрељаних четника и добровољаца у устанку 1917. год. из општине Рибарске у срезу Расинском састављен на тражење Историјског оделења Главног Ђенералштаба од стране четника-добровољца Гогић Боривоја из Рибара

1.	Младен Поповић	свештеник	из Рибара	убијен
2.	Младен Петровић	зем.	”	”
3.	Драгољуб Петровић	”	”	”
4.	Богомир Крстић	”	”	”
5.	Чедомир	”	”	”
б.	Милош Митић	”	”	”
7.	Јеврем ”	”	”	погинуо
8.	Агатон Ђокић	”	Росије	убијен
9.	Драгољуб ”	”	”	”
10.	Живојин Стаменковић	”	”	”
11.	Милија Станојловић	”	Биволца	”
12.	Милета Стојановић	”	”	”
13.	Станисав Ђорђевић	”	”	”
14.	Смиљко Павловић	”	”	”
15.	Драгасн. Мих. Павловића ”		”	стрељана
16.	Милорад Илић	”	Зубовца	убијен
17.	Христивоје Илић	”	”	”
18.	Светомир Басаиловић:	зем	Зубовца	убијен
19.	Јован Стаменковић	”	”	”
20.	Аранђел Милосављевић	”	”	”
21.	Иван Милосављевић	”	”	”
22.	Васа Јовановић	”	”	”
23.	Васа Костић	”	”	”
24.	Обрен Антић	”	”	”
25.	Влајко”	”	”	”
26.	Рака Басаиловић	”	”	”
27.	Вељко”	”	”	”
28.	Игњат Милојевић	”	”	”
29.	СветиславАрсић	”	”	”
30.	Станисав Арсић	”	”	”
31.	Стојан Басаиловић	”	”	”
32.	Милосав Филиповић	”	”	”
33.	Живадин Пауновић	”	”	”
34.	Милева Пауновић	”	”	”

29.	СветиславАрсић	”	”	”
30.	Станисав Арсић	”	”	”
31.	Стојан Басаиловић	”	”	”
32.	Милосав Филиповић	”	”	”
33.	Живадин Пауновић	”	”	”
34.	Милева Пауновић	”	”	”
35.	Светислав Стојадиновић	”	”	”
36.	Милан Басаиловић	”	”	”
37.	Милорад Мисић	”	Кручуице	”
38.	Миладин”	”	”	”
39.	Радоица Ђурић	”	Јовица	”
40.	Богоје Станојловић	”	”	”
41.	Милорад Милосављевић	”	”	”
42.	Живојин Милосављевић	”	”	”
43.	Светозар Стевановић	”	”	”
44.	Видоје Ђокић	”	”	”
45.	Живадин Качановић	”	”	”
46.	Димитрије Качановић	”	”	”
47.	Гаврило Стевановић	”	”	”
48.	Љубомир ”	”	”	”
49.	Јаћим Ристић	”	”	”
50.	Александар Ристић	”	”	”
51.	Драгутин Марковић	”	”	”
52.	Живојин С. Качановић	”	”	”
53.	Драгутин Миленковић	”	Фидова	”
54. Драгутин	”	”	”	

15 – III – 1935 г.
Рибаре

оверава
Председ. Управе

извео
Боривоје Гогић
чет. добровољац

АВИИ, П 7, к. 79, рег.бр. 14/9

210.
Драг. С. Димић, председник општинске управе вароши Велики Шиљеговац, – Анкетној комисији Народне скупштине

ОпштинаВар. Вел. Шиљеговца
Срез Расински
Бановина Моравска

Списак

лица учесника у Топличком устанку 1917. год. и грађанских лица која су Бугари у устанку или после устанка а због устанка поубијали и повешали из општине Вар. Вел. Шиљеговца, СрезаРасинског, БановинеМоравске

ред. бр.	Презиме и име од Бугара убијених или обешених лица	одаклеје	Шта је по занимању	Убијен или обешен од Бугара, када и где
1.	Јовановић Аврам	ВЕЛИКИ ШИЉЕГОВАЦ	Протојерej	убијен од Бугара на мосту Мораве код Алексинца у устанку 1917. као грађанско лице а учесник у устанку
2.	Додић Љубомир		Земљоделац	убијен од Бугара после устанка у месецу јулу 1917. као четник и четовођа у шуми В. Шиљеговачкој
3.	Тодоровић Милан		Земљоделац	убијен од Бугара после устапка 1917. год. као четник у шуми у близини села Срнедата
4.	Миловановић Ј. Светолик		Земљоделац	обешен од Бугара у устанку 1917. као четник у селу Корнаку
5.	Миловановић Станисав		Земљоделац	убијен од Бугара у устанку 1917. год. као четник у Вел. Шиљеговачкојшколи приликом саслушања
6.	Митрић Војислав		Земљоделац	обешен од Бугара у устанку 1917. год у Вел, Шиљеговцу као грађанско лице а учесник у устанку
7.	Миодраг Богићевић		Земљоделац	убијен од Бугара у устанку 1917. год. на мосту Мораве код Алексинца као учесник у устанку
8.	Горановић М. Коста		Земљоделац	убијен од Бугара у устанку 1917. год. на мосту Мораве код Адексинца као учесник у устанку
9.	Бесић М. Радомир		Земљоделац	убијен од Бугара у устанку 1917, год. на мосту Мораве код Алексинца као учесник у устанку
10.	Чабрић Милош		Земљоделац	убијен од Бугара у устанку 1917. год код своје куће у Вел. Шиљеговцу као грађанско лице
11.	Јовановнћ Миладин		Земљоделац	убијен од Бугара у устанку 1917. год код своје куће у Вел. Шиљеговцу, као грађанско лице
12.	Миладиновић П. Сима		Земљоделац	стрељан од Бугара после устанка 1917. год. у Вел. Шиљеговцу као сеоски кмет а помагач четника
13.	ДуринићСанко		Земљоделац	стрељан од Бугара после устанка 1917. гол. у Вел. Шиљеговцу, као грађанско лице а помагач четника
14.	РаденковићМилета		Земљоделац	стрељан од Бугара после устанка 1917. год. у Вел. Шиљеговцу, као грађанско лице а помагач четника
15.	Јулкажена Митрића Светислава		Земљоделац	стрељана од Бугара после устанка 1917. год. у Вел. Шиљеговцу, као грађанско лице а помагач четника
16.	Љубицакћи Пешића Стајка		Земљоделац	стрељана од Бугара после устанка 1917. год. у Вел. Шиљеговцу, као грађанско лице а помагач четника

Пов.Но 138 4-XII-1935. год.
Деловођа
Б. М. Данаревић
Драг. С. Димић

Претсед
. оп. упр.

АВИИ, П 7, к. 79, рег.бр. 14/9

211.

Анкетни одбор за извиђај узрока побуне у Топличком округу – Народној скупштини

(….)

Власти непријатељске и кад су објективне и неправне, домороцима су непријатне и недопадљиве а бугарско чиновништво је брутално и према својим грађанима неприступачно. Какви се онда могу очекивати резултати, кад се из таквог суровог и неваспитаног кадра издвоје најгори, ми ћемо видети у редовима који следују.

Рад бугарских власти износимо хронолошким редом.

Убиства.

По уласку у наше области, Бугари су вршили једновремеио разна зверства: убиства, злоставе, силовања, разбојништва, паљевине и то у свима местима подједнако. Прво по варошима, затим по селима. Отпочели су са интелигенцијом, а завршили са сељацима и надничарима. Злочинства су вршена самовољно без икаквих пресуда, по ћуди официра и административних власти. Обично позову масу грађана, неке затворе, а друге упуте у оближње вароши па их негдје у потоку или каквом скровитом месту стрељају, премлаћују, кундацима и моткама. Било је одређених станица где су заустављали грађане, па их онда мучили и затим убијали, пошто су их претходно опљачкали. Једна од најважнијих таквих станица је варошица Сурдулица, где је смештена 5. и 41. регимента бугарске војске. Команданти Нестор Симеонов и Стојан Ђуров потпоручници, по наредби из Софије, масакрирали су 2500 до 3000 Срба у времену од 25. новембра 1915. до априла 1916. Већиномсвештеника, учитеља, судскихчиновника и трговаца. Наводимо:

1. Миле Милосављевић, председник општине куршумлијске;
2. Милентије Радивојевић, председник општине сварчанске;
3. Ђока Брзаковић апотекар из Прокупља, председник управног одбора прокупачке задруге.
4. Ранђел Маринковић, тежак из Петровца, општине петровачке, срез Добрички.
5. Ђорђе Милановић, из Девча, исте општине.
6. Тома Ђурђевић пређашњи посланик; судија у Врању и члан Народне Одбране.
7. Тома Зенфировић, народнипосланик.
8. Ђорђе Антић, пређашњи народни посланик.
9. Тома Микићсудија.
10. Вучко Јосиповићпрофесор.
11. Аритон Пантазоровић, књиговођа.
12. Милан Стојковићземљоделац.
13. Аритон Миљковићсарач.
14. Алекса Трајковић пређашњи народни посланик.
15. Ануфрије Антић, трговац из Власотинаца.
16. Димитрије Антић, трговац из Књажевца.
17. Живко Петровић, трговац из Зајечара.
18. Живојин Тасић свештеник из Краљевог Села.
19. Ђорђе Живковић, свештеник из Врбице.
20. сањеговомпопадијом.
21. Љубица и Милош Милошевић из Бучја.
22. Маријан Никодијевић земљорадник из Бучја.
23. Војислав Никодијсвић земљорадник из Бучја.
24. Павле Јовановић свештеник из Велике Јасикове срез крањски.

25. Лазар Мартиновић, свештеник из Житковца.
26. Никола Ранђеловић пређашњи народни посланик из Личја, срез нишки.
27. Јосип Поповић, свештеник из Гркиње.
28. Аврам Јовановић, прота из Великог Шиљеговца.
29. Милан ИвковићизТешице.

ИНТЕРНИРАЊА.

Бугарска штампа у неколико пута донела је вести о интернирању Срба. „Народно Право“ од 25. јануара 1916. јавља, да је опет стигао један воз од 500 Срба, већином свештеника и интелигенције. То исто чини „Јутро“, „Канбана“, „Мер“ и друге.

Међународно право забрањује интернирањс појединачно и у масама. Полицијске власти могу прогонити лица за одређене поступке и то по образложеном решењу. Поступање мора бити благо и човечно. Противно свему овоме бугарске власти моментано у року за два, највише за четири часа позивају множину грађана, одмах их спроведу не казујући им ни куда, ни зашто, не дајући им времена да се спреме и да се опросте са својима.

У новембру 1915. српско становииштво потписује се од 19-50 године, групишу се у три класе и од 15. новембра до краја фебруара, постепено се интернира. Из прве групе нико се не враћа, из друге групе неколико њих успело је да се врати али помоћу великог откупа. Репортирани су у маси свештеници, учитељи, просветни радници, трговци, земљоделци и сви народни прваци.

Богослов Поповић намесник из Куршумлије, Таса Урошевић, прота из Прокупља, Пецић прота из Пирота, Захарије Константиновић из Жит-Потока, Горње Коњуше, Стојан Поповић из Бојиновца и још хиљадама других, које овде не можемо наводити.

Бугаризирање.

Истовремено са злочинствима извршено је и спаљивање књига, новина, брошура, мапа, акта судских и административних. Порушени су споменици а неки су однети у Софију. Затваране су школе, читаонице и добротворне установе. Из српских школа и црквава однесене су све ствари од вредности, све драгоцености, школске зграде, црквене порте и конаци разрушени су и спаљени, ни светиње нису поштоване. У опште трудили су се да обришу све трагове српске културе и просвете.

Забрањен је српски говор. Молбе и жалбе на српском језику одбијане су. Сва презимена на ић, замењена су са оф, као што су српске фирме премазане и исписане бугарским словима. Све приватне библиотеке спаљене су.

Забрањена је српска народна ношња и све одлике као што су: шајкаче, кајиши, на опанцима, празнично рухо итд.

За негативним долази њихов позитиван рад на пропагирању бугарске идеје. Отварали су бугарске школе, основне и гимназије; даље, читаоницу, хигијенска и добротворна друштва. Кад им је у Прокупљу на збору за читаоницу примећено: да су они уништили српску књигу и писмо и да немају интереса да постоји такова једна установа, збор је растурен. По варошима поставили су бугарске учитеље и учитељице. По селима нису могли да отворе школе. Свештенике су постављали и по варошима и по селима. У основним школама, нису држали предавања из наука, но су децу учили бугарској азбуци и бугарском језику. У цркви, на забавама, на бесплатним предавањима држали су дуге беседе. Посећивање је било обавезно. Цензор је строго водио рачуна о осутнима и кажњавао их. Предмет говора је био свудаједан исти, сиже је од прилике

овај: јужна и источна Србија не постоји, по предањима и историји, били су и остаће бугарски. Наводили су цитате, разних писаца искоришћавали су наречје у околини Књажевца и Зајечара, као што су и зајечарску буну тумачили као протест бугарског народа против српских власти. На завршетку су грдили српску владу, краља и српске државнике.

Бугарско собрање вотирало је велике суме на школе, које као буктиње треба да озаре ум њихових нових саплеменика. По буџету од 24. новембра 1916. изгласана је сума за 270 основних школа, за 450 бугарских учитеља и 350 професора, 100.000 лева вотирано је за новине и књиге, које би се имале бесплатно растурити по народу.

Још један одвратан куриозум: становништво је натеривано, да узме учешће у свима бугарским свечаностима и глорификацијама, за заузеће Приштине, Призрена, Цетиња Сењ-Кантену; да се радује победи своје браће на солунском фронту. А међутим забрањивали су наше светковине о св. Сави, као и наше обичаје; свадбама и друго. Најзад да допуне своју агитацију, долазили су њихови професори, академичари и књижевници, да објашњавају бугарски језик, њихову књижевност, науку и уметност.

Сав тај напорни рад бугарских пропагатора и политичара демантован је изјавама, насилно изнуђених од грађана у Неготину, Књажевцу и Зајечару и другим местима.

Укидање закона.

Противно међународном праву, Бугари су применили свима приватно-правним и јавно-правним односима своје законе онде, где су сматрали да их могу применити без уштрба, по своје државне и националне интересе, али и њих су погазили, кадгод је затребало да се сломи отпорна снага српскога народа.

Међународно право прописује примену домаћег законодавства ради континуитета у народним навикама. Страно законодавство готово увек гази стечена права, што изазива поремећај у правним појмовима. Бугарска је власт одмах у своме почетку објавила, да су заузете области биле њене и да она по разлогу ослобођења, распростире владавину њеним законом и на те крајеве. Ово је најјаснији доказ, писмо Гешова председника бугарског црвеног крста упућено интернационалном црвеном крсту у Женеви које гласи 26 априла 1916. године, Софија.

Интернационалном одбору црвеног крста.

Господо, ми смо примили из Женеве писмо Женева са заглављем српског црвеног крста датирано 31. марта у коме нам се траже потпуне листе српских заробљеника и интернираних грађана у Бугарској, као и детаљи о пошиљкама и кореспонденцији грађана некадашње Србије.

Ми би вам били веома благодарни, ако би хтели да обавестите ту господу, који се потписују за српски црвени крст, да ми са њима не можемо општити, нити им давати информације о становништву бивше Србије, које је постало бугарско и које се сада третира по бугарским законима.

Председник Гешов

Прелазимо на специјалне законе да потврдимо горње наводе. По члану 48 хашког правилника окупационе власти врше разрез порезе по домаћем законодавству. Бугари су унели њихове пореске стопе и њихове пореске облике и наплаћивали су беглук, порез на стоку. Лични порез су подигли на 20 лева. Скупа један порески обвезник плаћао је три до 5 пути већу порезу, но по српским законима. Било је и контрибуција од 500-30.000 лева, као и других намета у виду добровољних прилога.

Закон о окружној и среској самоуправи укинули су, као и закон о општинама. За општинског председника поставили су своје људе, тако исто и секретаре.

У споровима и кривицама примењивали су њихово казнено и грађанско законо-

давство и ако има кардиналних разлика. Наше је законодавство самостално у главним линијама изведено из народног живота – бугарско је пресађено са стране. Бугари су до 1908. године имали капитулизацију. Западни народи романске расе, нису налазили гаранције за своје суграђане ни у органима ни у законима бугарским. Првостепени судова са надлежношћу по нашем грађанском поступку није било. Имали су неку врсту среских судова налик на француски а у Нишу био је апелациони суд, коме су ишли сви интересовани за парнице и кривице и колико их је онда било.

Реквизиција од месеца марта 1916. године. Бугари су нагло отпочели да реквирирају све намирнице за људе као и сточну храну: жито, стоку, дрво, шуму, живину, поврће и све што је потребно за солунски фронт.

Кулучење.

Кулук је ишао узастопце са реквизицијом. Требало је пренети одузете ствари као и дотурити потребе војницима на фронту, копати шанчеве и друга војна постројења. Кулучили су жене, деца и старци. Ишли су по неколико месеца далеко, без икаквог снабдевања, јер је бугарска интендантура била и сувише слаба, за своје, а камо ли за туђе грађане.

Монета.

Да се допуни материјалио исцрпљивање, министар финансија смањио је курс нашим новчаницама на пола њене вредности и ако се знало да она на европској пијаци има већу вредност, зато су Бугари наше новчанице врло радо примали и на пијаци је толерирали. Са подцењеном монетом, наш свет је морао да купује све сопствене артикле са тродуплом ценом. Из општине Жучке, држе да су плаћали један килограм жита 5 лева.

Тоговина.

У гранама трговине и индустрије, извршен је дубок поремећај. Малаксала народна снага у пољопривреди умањује продукцију у занатима и индустрији а и оно мало производа и артикала тешко је било донети на пијаце. Долазак је био оптерећен таксама и био је условљен „открит листом“. Трговина је била дозвољена бугарским удворицама, помоћу којих су бугарске власти водиле криумчарску трговину. Слабо женскиње употребљавано је у замашним куповинама, бугарских, трговачких агената, а то су већином били виши и нижи чиновници.

У друштву Германаца и Аустријанаца, Бугари су примили све рђаве одлике њихове цивилизације. Између осталог примили су коруптирање подчињеног становништва, завођење лакоумног женскиња. Сталан и јогунаст напад на чедност домова до преваре. Метод је језуитских аустријских политичара. За чудо је да се у народу, који је по своме пргавом темпераменту брз, напрасит, врло груби манира, никад довољно учтив ни угледан, далеко од сваког комплементирања одомаћи интелигенција скроз хипокритска, умејући да се пред светом постави као отмен и да двосмисленошћу и ласкавошћу, придобије женскиње за своје пљачкашке намере; да по упуству Германаца за лашну монету извуку наше сировине за своју пијацу. За то је за све време бугарске владавине права трговина застала, а било је развијено криумчарење помоћу бугарских власти, које су стајале у вези са извесним, њима омиљеним личностима и на тај начин постизали двоје „корумпирали грађанство и себе обогатили.“ Примере нећемо износити, јер су довољно познати.

Полицијске власти.

Аферe.

Измишљене су велеиздајничке афере. Из четири округа: врањског, нишког, топличког и косовског, дотерали су у Ниш стотинама невиних душа, затворили их у тврђаве и држали их 20 месеци без ислеђења и саслушања. Тек на интервенцију господина Станева, министра у кабинету Малинова, ослобођени су за добру суму новца. Међу оптуженицима били су: Васа Андрић из Велике Плане и Гаша Костић из Крчмара.

Из свега до сада изложеног види се да је рад бугарских власти негативан. Рушење у свима правцима: у просвети, у привреди, правди унутрашњем поретку и саобраћају. Бугари су напустили прави државни задатак, јавну безбедност и суђење, а одали се ширењу бугаризма и пљачки. Грађани остављени сами себи, међусобно су уређивали своје имовинске и трговачко-правне послове.

Овакав рад бугарских власти, инаугурисан из престонице, одговара интенцијама њихове спољне политике, да прошире државу, појачају нацију и распростру своју хегемонију. Али да то изврше, требало је се сударити са српском нацијом већ формираном, снажном и јаком, која је у своје јединство унела већи коефицијенат физичке и моралне снаге, но сви народи на Балкану. Заједничка власт и правна свест, један језик и верски обичаји, још више успомена на ратне примере и порази на Марици и Косову, стално су утицали да се створи и прецизира свест о солидарности свих Срба и да се у почетку прошлога века манифестује у устанак за ослобођење своје браће.

Парадоксално је и противно свима законима друштвене еволуције, да држава туђом снагом ослобођена и туђим умом ор(га)низована, сломи и претопи здраве елементе, који сами у себи садрже основе свога народнога бића.

Ми знамо за спајање и претапање племенских разлика, сливање дијалеката, напуштање обичаја и групирање у географске целине. То је било у средњем веку. Сада је отпочето а у XIX веку завршено формирање и групирање народности у посебне државе: Енглеза, Француза, Италијанаца, Немаца и других. За нас мале народе, овај је рат био последњи беоруч у великом ланцу. На развалинама феудализма утемељен је национализам. До сада су народности јачале и напредовале. Зна се да су се племена и мале нације груписавале а историја не памти да су изрођени народи изчезавали са светске позорнице или се фузионисали и претопили у друге народности. Можда ће расне и историјске индивидуалности нестати полако путем прилагођавања, али у данашњсм стадијуму развића немогуће је, да се људи вековима навикнути једним обичајима и научени једном језику, придруже сасвим другој средини, имену, језику и традицијама.

Бугари су баш ту немогућност

То нам сведочи и Никола Трпезић председник суда, како је командант места у 1916. год. у Прокупљу рекао: „идите што пре, ми морамо ове крајеве брзо ма и силом побугарчити“.

Бугари у својим намерама нису успели. Отворен је бескрајни низ уништених борби, у којима је сарањено хиљадама Срба. Следују примери.…

Докази.

За све наводе изнесене у овом првом одељку имам безброј примера.

По доласку наше војске биланс је овај: Материјална и духовна уништена је, а људство је толико прорећено, да се по готову потврђује Макензенова изрека, да је Србија до

преко пола без живота. Топлички округ је у истини то. Ми смо у побуњеним крајевима изгубили мноштво света, а штета се не може никад накнадити у стоци и храни и осталим намирницама и покретности. Српске школе су биле затворене, а по варошима смо затекли бугарске основне и гимназије. У црквама су богослужења вршили бугарски свештеници грамжљиво за новац. Нисмо нашли ни један административни ни судски акт, нити пак какву српску књигу или штампарију, ни једно српско слово. Трговачке фирме и списак су на бугарском језику. Неки су грађани под сугестијом страха понављали презиме на ов, већ су морали да науче бугарски језик, што су за дуго понављали бугарске речи.

Ми се позивамо на сведоке из општине: бањске, куршумлијске, иванкумске, добродолске, грабовачке, рачанске и лукавске у срезу косаоничком, медведске, туларске, лебанске и осталих у срезу јабланичком. По имену ми смо сведоке навели у одељку под III наслов имена сведока.

Овде правимо један кратки извод из докумената штампаних у Пироту и поднетим конференцији мира у следећем:

1) Шеф војне инспекције за Мораву Купинчев и секретар Мустаков упутили су: команданту III бригаде I дивизије у Нишу команданту Ниша и команданту III бригаде VI дивизиона у Зајечару, начелницима окружним у Нишу, Врању, Пожаревцу, Пироту, Зајечару и Ћуприји писмо следеће садржине:

„Ослањајући се на наредбу Главног Генералног Штаба оперативне војске Нро: 7438 од маја 1916. год. ја вам наређујем да покупите из свог надлештва, књижара и приватних кућа: књига, слика и карата. Изаберите најважнија дела и пошаљите их Министру Просвете, а остале спалите. Књижари могу продужити продају писаћег материјала, Бугарска и страна деле али не на српском језику. Ово извршите у најкраћем року и известите ме.“

У Ћуприји познат је са својих злих дела тиран Димитријев, који је из разних села стрељао 85 по наредби виших војних власти. Помињемо 4 сељака, 2 из војске, 2 из Радошина убијени у школи глочанској и Дим. Димитријев из Багренице убијен јер није имао ни 4 динара откупа.

У срезу власотиначком највише је пострадало село Шишаво. Чувени су: командант Аврамов, полицијски комесар Бенко Бранков. Сељани су опљачкани, село запалили сви: поред команданта, начелник срески Стеван Иванов-Ројтшев, полицијски комесар Никола Бајкучев, Теодор Сторев.

У општини Иванкеској, среза косаоничког познати су: Мончов Н. Танс Николов војвода, потпоручник Гозов потпуковник 25. регименте Коцев, Ацко Н. Крум Валаров, потпоручник Главов, Петков и Димитријев.

Српске књиге које су припадале цркви у Грачаници као и школи и појединцима, спалили су. Приморавали су људе, да презиме ић, замене са ов. Шеф комитетски Милан Ђургуков забранио је српски говор, приморавао је, да се говоре и уче бугарске песме као и да се дају поклони бугарском црвеном крсту. То је било на Косову.

Илија Димов из Хаскова, Томо Николов, Раста Чауш, Риста Аризасов, комита и поручници бугарске војске били су верни извршиоци воље својих команданата и бугарске владе у општини грабовачкој срез косаначки.

Поручник Орозов, потпоручник Папозов Х. регименте потпоручник Теодоров, вршили су разна насиља у општини Доброгорској срез косанички.

Командант места у Алексинцу Георгијев и начелник Чапрачиков, издали су 13. новембра наређење да се интернирају прота Аврам Миловановић из Алексинца са масом свештенства из околине и код Јелашнице стрељани су 18. истог месеца.

Команданти Василије Ненков са наредником Заријем Гурком убили су 1917. масу сељака и сељанки из околине Алексинца. Потпуковник Стеван Русов наредио је нареднику Ђорђу Абацирићу те су из села Врeза, Вакуље, Белог Брега убијали много сељака.

Команданти места у Соко-Бањи и Житковцу, наредили су војницима да у околини

похватају, вежу и дотерају људе и поубијају их без суђења. Командант 25. батаљона Теничедијев такође је убијао.

Од 22. октобра 1915. до 27. септембра 1918. старешине у Соко Бањи мучили су, гонили, убијали и интернирали невине грађане. Убили су 188 лица а по наредби бугарског водног команданта Маклобошева и начелника среског Ивана Мохакова.

Благоје Јеремић, Милован Микић, Анђелија удова Милоја Павловића из Црненце, срез Млавски, округ пожаревачки изјављују, да су сељани села Црненце тучени од војводе бугарског Ђунићева, наредбом Васова.

У срезу голубачком округ пожаревачки, убиства су вршена по наредби Васоња Видинског и капетана Станојева и наредника жандармеријског Милана без икаквог претходног ислеђења.

Власти, бугарски војници, жандарми и комите вршили су поред показаних злочинстава још и много других. Батинање је вршено над становништвом од оба пола од 8 до 90 година. Односили су силом све што налажаху у кућама: Храну, стада, вуну, живину, сир, маст, сланину, покриваче, застираче и тепихе. Они су претресали, одузимали новац који су налазили у злату и банкнотама. Вршили су истинску пљачку, претећи грађанима интернирањем и смрћу. Установили су најразноврсније таксе, ако се иде из једне вароши у другу, ако се сахрањује мртвац, ако се кућа купује, ако се поправља ограда. Таксе ове врсте биле су многобројне и имале су за циљ да становништво исцрпе. Они су исекли државне шуме „Добре“ и „Кукурека“ као и шуме манастира Тумана. Тако исто однели су из државних шума Добре 10.000 кубних метара и 3000 шлипера за жељезничке путеве. Они су продавали покретност оних лица, која су била напустила своје куће (начелник среза г. Јовковић).

Листа официра и чиновника бугарских, који су радили на извршењу злочинстава у општини Блажевској: Генчов Спасоје, поручник из Разгреда, наредио интернирање грађана у 1917. години, Момчилов Тодор, потпоручник радио је, да се врше убиства и наређивао је пљачкање. Николов Никола, потпоручник радио је батинаџс и злостављао становнике. Илијев Димитрије, потпоручник наређивао је батинање и злостављао је становнике. Младенов С. потпоручник наређивао је да се убијају људи. Димов Дина, потпоручник вршио је масакрирања. Саказов Иван, потпоручник, Стојанов Панчев, поднаредник из Руца вршио је масакрирање. Копанов Н. поручник из Руца масакрирао је и пљачкао поданике српске.

У Пироту вршили су зверства потпуковник Каранђулов, командант округа, поручник Алфандари командант вароши и потпоручник Јачев његов ађутант.

У варошици Рањењу вршена су убиства по наређењу артиљеријског поднаредника Димитријева и поднаредника Пенчев Екроманова из Великог Тернова и потпоручник Кунеф.

У Шишару су пљачкали официр: Велча Брасков, старешина жандармеријски Никола Најтичев из Трна. Међу највеће злочинце бугарске, који су на разним местима извршили разна кривична дела спадају и ђенерал Протогеров, пуковник Дервингов, начелник штаба моравске дивизије Тане Николов војвода, Крум Завгрофов, војвода, Теодор Ропчинов војвода, Лазар Клинков војвода, Ишко Димитријев војвода, Дио Мандијев војвода, Вељко Мандачов војвода, Гале Стојилов војвода, Павле Минчев војвода и Лазар Бугарски. Бујуклијев и Каризанов у Куршумлији, капетан Гедев у општини Александровачкој и азбресничкој, војвода Тане Илија Димов, официри 25. регименте Нестор Симеонов у Сурдулици, Степчев у Добром-долу, Павле Милчев, Јован Бугарчић поручник, Ђиро Пауновић из Струмице, наредник Филип у Иванкулској општини и многи други мучитељи народа.

( )

Н И Ш К И.

Општа буjица и необична драж слободе, повукла је неке општине из Заплања да пођу ка Хаџином Хану, али су се одмах вратили кад им нитко није следовао нити им дошао у помоћ. У округу Нишком није било сукоба. Кад 1915. год. неки непознати људи напали на немачки воз, који је пролазио кроз Сичевачку клисуру, онда су многи грађани из Нишког среза пострадали. Незадовољство због бугарских дахијабило је силно, али како није било везе између народа и војвода, то ни устанак није могао бити организован.

У Лесковачком срезу није било сукоба, а поједине општине давале су четнике. У Власотиначком срезу било је побуне у селу Шишави.

У срезу Јабланичком, на месту званом „Ђаци“ наши су побили једну чету Бугара.

А у Широким Њивама среза Прокупачког такође је био напад на бугарске чете и тује било заробљено 50 бугарских војника. Било је још незначајних судара, али наше није да улазимо у детаљно излагање свих борби.

ОДЕЉАК ДРУГИ.

ПОСЛЕДИЦЕ ПОБУНЕ.

Тако је отпочела, развила се и завршила борба за народно ослобођење у средини једне милитаристичке и централистичке државе. Четници су се повукли у планине и ту остали до уласка српскс војске.

Побуна је угушена у крви многих невиних жртава. Мучења су била безпримерна за век у коме живимо. Изгледа, да се морално мало корачало, кад се у XX. веку понављају свирепости из шнанске инквизиције. Наше наводе покрепићемо неколиким случајевима.

Срез Косанички.

~~1.~~ Наредник Филип и војвода Тане тукли су Љубицу, жену Ђуре Радовановића из Свињишта у марту месецу 1918. год.

2. Вучко В. из истог села четири пута је бијен троструком мокром канџијом; његов синчић од 8. година обешен је главом окренут ка земљи; жена С. и свастика Р.* упрегнуте су у плуг, бијене и силоване.

3. Златана Савића Мрделића из Доброг Дола тучена је по голом трбуху док није онесвеснула, бачена је у реку, па је извађена и поново тучена и онда је остављена 4 сахата у снегу па су јој потом ударили 30 батина. Мучење је вршиокомита Тодоров.

4. Војислав и Радисав Савић из Мрђа, општине Луковске, прво су ножевима избодени, а затим стрељани.

5. Тихомир, 9-годишњи син Младена Илића из општине Луковске, избоден ножевима и после неколико дана спаљен, марта 1917. год.

6. Глиша Недељковић из Косначе, његова снаја Пелагија и Борка, жена Перса и кћерка Криста, Савка и унука Кристина све су тучене од Ивана Динова и Тома Николова 1918. год.

7. Јосиф Филиповић из Доњег Точана, жена му Стамена, син Дамјан и снаја Јулка и Босиљка, тучене су по голом телу на најсвиретнији начин, све док нису обамрли од бијења. Неки Гаврило Стојковић из Владимирца, округа Штипског са 8 војника

тукли су великим концем по голом телу Јосифа Филиповића, кад су приметили да је жив они су му метнули сламу на груди и лице, па је запалили. Понова га кундацима ударили, а затим га бацили у снег, где је остао целе ноћи. Изнуђевалисумуновац, тражилидаимпрокажекомите.

8. Поручник Илија Динов наредиоје, да се пред општинском судницом скупе сви грађани, наредио да се сви свуку голи и онда их је тукао. 557 лица из општине Граховачке, тучени су, злостављани, силовани и неки убијени.

9. Милан Ђокић 8. јануара 1917. год. тучен је по голом трбуху затим су га живог закопали, откопали, злостављали га до 15. јануара, по том га обесили.

10. Вукомир, 10. годишњисинчићСретенаГинићаизМрче, избоден јеножевимана 10 места, затимјекарбонизиран и издахнуо јеунајвећиммукама. Ово јеизвршила 39. регимента.

11. Стана, кћерка Сретена Гинића из Мрче, кундацима је избијена и избодена 11. марта 1917. год.

12. Персида, жена Василија Савића, из Мрче, пошто сује кундацима избили, на неколико места исекли јој неколико делова тела, стрељана је пред својом кућом 11. марта 1917. год.

13.Новица Бојовић, кмет села Пљакова затворен је и мучен ископали су му очи, боли ножевима, тукли га, а Лазар Бугарски војвода испалио је на њега 16 метака.

14. Риста Локетић из Дегумена натеран је да једе печено срце свог сина Александра.

15. У селу Заграђу сакупили су чељад из неколико породица силовали их, по том упалили кућу, а да их угуше бацили су у ватру љуту паприку.

16. Недељко Милосављевић, Веселин Милетић, Радоје Мољковић, Глиша Катић, сецкани су на комаде, док у страховитим мукама нису издахнули.

17. Пред децом су свукли мајку Неду Панте Ђорђевића и ударили јој 46 батина.

СРЕЗ ПРОКУПАЧКИ

1. Радоњи Дедићу и жени му Милосави из Обрионца ископали су очи извадили мозак.

2. Трајко Стевановић из Г. Тополице бајонетом је пробушен на 20 места, а жени Негосави секиром су разбили главу. Узелиим 3000 динара.

3. Гаврило, шеф комита бугарских зашиљеним коцем кроз уста приковао је за земљу Борику удову Марка Нешевића из Д. Бејашнице.

4. Милицу жену Петра Количанина из Г. Коњуше тукли су троструком канцијом.

5. Мајку Петра Стаменковића из Ж. Потока живу су одрали па је онда обесили.

6. Аврама Тодоровића из Гргура стрпали у казан пун вреле воде, па га бајонетима измрцварили.

7. Јоца Ђорђевић из Г. Тополице досељеник из Трнског краја, хвалио је српско уређење, за то су му одсекли један комад меса испод слабине.

8. Петронија Нешића из Б. Бајаштице стрељали су као упорног Србина, а жену му исчеречили на комаде.

9. Василију Антићу свештенику из Концеља отели су 11.000 динара, тукли га и стрељали 8. I 1917. год.

10. Стоју жену Вучете Јоковића из Меровца мучили су, гасом је намазали десну страну тела, осакатили је и кад су намазали другу страну, одкупила се са 8000 динара.

ОКРУГ ВРАЊСКИ.

11. Фамилија Дмитре Беговића из Гајтана, жени са 4 детета, најстарије 10 година, убијени су на најгрознији начин. СрезЈабланички.

12. Доктор Кадија лекар из Лесковца прегледао је и оверио сведоџбе, силовање девојчица у Калиње, Р. С.* из Лознице и Т. З. П.* изКадњестаре 7-8 година.

13. Видак Жугић из Реткоцера доставља да су 1917. год. тучени сви његови сељани.

14. Јелена жена Ђорђа Ђ. из Бабичке, прича да су јој сина тукли, опљачкали га, да су јој запалили кућу и дућан, силовали кћерку М.*, запалили јој три амбара, шталу, 6 споредних кућа. Синасујојубили и снајусиловали.

15. П. кћерка Ђорђа С.* из Д. Локошнице, среза Лесковачког, прича да ју је поручник Кондо силовао, војници су јој однели 100 динара, 10 оваца и све рубље.

16. Ђурђа удова Прокопа Поповића из Бабичке доставља, да су је затворили у основну школу сина Светозара, тукли га, избили му зубе, исчупали језик, сутрадан га пред школом убили као и мужа јој и бацили на буниште у селу Барбежу.

17. Тешман Динић из Прибоја, стар 81 годину доставља да су га војници тукли, изнуђивали му новац.

18. У селу Петровцу, среза лесковачког, Бугари су увлачили под нокте зашиљене цевчице девојчици Ивана Петровића да би казала где се налазе комите.

19. У Црној Трави, среза власотиначког, силовали су девојчице од 7-8 година, спалили су живе људе и масакрирали жене. Милована Павловића тукли су док није издахнуо и бацили га у нужник. СелоЦиховојесвепобијено и опљачкано.

20. У селу Борје, среза лесковачког повезали су у групи 42 лица, међу којима је била једна жена од 40 година и 10 дечака од 13 до 14 година и у једној кровињари запалили их.

Округнишки.

1. Из Панковца Бугари су однели у Ражањ Обрена Миленковића и Живадина Стошића под оптужбом да су Срби.

2. Љубу, сина Милоша Стевановића из Паоника, одвели су у Ђунић, затим у Алексинац, оптужујући га да сања о великој Србији.

Срез Добрички.

1. Лазар Костић из Доњег Црнтова, прича да су бугарски војници сакупили сво ово село и из гомиле од 25 лица пошто су их изболи јатаганима, наредили да марширају напред, и онда их пушкарали. Ово је било у месецумарту 1917. год.

2. Љубица Павла Бојића из Бабиног Потока, 26. новембра 1918. год. враћао се њен муж из планине, Бугари га пресрели и узели му волове, затим га отерали у Гарич, где је нашао и још 100 лица из разних места. Бугари су све бајонетима потукли, бацили их у поток, исчупали им језике, исекли носове, очи, уши и у таквом стању је нашла свога мужа.

3. Никола Станковић из Крајовца наводи да је у јулу 1917. год. капетан Гедо ударио 100 батина његовом сину, у Александрову га је поново тукао, у Нишу такође, затим је враћен у Азберницу везан за једно дрво пред црквом и стрељан.

4. Кад су устанци код Мрамора савладани 25. опоченски пук у дивљем бесу јурио је из села у село пљачкао и рушио куће кундацима кочевима, моткама су тукли и премлаћивали све које су нашли на путу, везивали их у групе, стрељали као оне у Шагиновцу, али од свих призора најстрашнија је судбина 17 сељака из Бреска и Мерошине спојних у Александрову у земуници сграђеној од блата. Са запаљеног крова пламенови су падали на лице и одело јадних заточеника, који су постепено горели и

гушили се у диму и гару и најзад су изданули у највећим мукама. Плач се је до неба чуо, али је остао глас вапијућег у пустињи. Ни одакле помоћи. Кућа је била опасана наоружаним војницима. Нико није смео да им се приближи. Њихови укућани су јецали и гушили се у сузама. На челу је био Таса Миловановић председник општине Болајновачке.

5. Мучење породице Милачића из Беле Воде веома је карактеристично и свирепо. Из те куће један младић Братомир био је ађутант Пећанчев. У циљу изнуђивања архиве Пећанчеве Бугари су извршили мучење целе породице, које је текло овако: војвода Мицко Димитријев са четом четника извршио је мучење, прво су увели у собу Љубу младића од 19 година, пошто није могао ништа признати, они га свукоше, везаше и затим почеше тући кундаком од пушке и моткама, нарочито за то спремљеним, а ударац је толики био, да је од једног ударца кожа морала прснути. Тукли су га дотле, док га полу мртва нису избацили на снијег. Затим долази Стана од 30 година, њу су прво тукли, па скинули голу и везали и усијаним ашовом по голом трбуху пекли. Док се је ашов по други пут жарио, тукли су је моткама по горетинама. Полу мртву избацили су је на снег. Затим долази Даница девојчица од 13 година, потом Цвета од 14 година; па онда Тода старица од 64 године, затим Јована од 45 година и онда Милена девојчица од 15 година: све су их тукли моткама и пекли ужареним ашовима и батинама по горетинама као цвету. И после мале паузе настављајући мучење понова истим редом као и први пут а истим начином. Само су Љубу (Љуба је остао жив) после поновног мучења, одвели пред војнички јаз и ту га пред полу мртвом мајком из револвера убили и бацили под лед. Мучење је извршено и по трећи пут на некима истим редом и начином. Трајало је од 8 сати ујутру до 4 часа послије подне. Од силних мука и болова, подлегле су обе старе жене, баба Тода и Јованка.

6. С. жена Симе А.* стара 30 година везана је и ударана 75 батина, затим су је увели у кућу и покушали да је силују, како се је бранила, то су јој спалили вагину. Село Дубово срез Добрички.

7. 2 брата Милоје и Илија браћа Лекића из Лебана обешени су, Милосав Марковић из општине (….)

АВИИ, П 7, к. 77, рег.бр. 3/1

212.

Царска и краљевска Команда округа Рековац – Списак талаца из округа Рековац

Команда округа Рековац
Предм. Бр. 71/1918.

С п и с а к

цивила којима је суђено у округу Рековац

Године 1916.
Војин Николић из Слатине због поседовања оружја

Године 1917.
Мијушко Панић из Пољне због поседовања оружја

Године 1918.

Стојан Бркић из Уршуле
Рака Илић
Михајло Ђорђевић
Драгољуб Милојевић
Михајло Савић
Ранко Јефтић из Тешића
Владимир Антић
као таоци и саучесници злочина.

Рековац, 20.
Априла 1918.

АВИИ, П 7, к. 78, рег.бр. 20/4

213.
Командашт Царске и краљевске Комаиде округа Александровац

Предм. Бр. 52/18

С п и с а к
лица која су имала сакривено оружје

Име	Стрељан датума	Разлог пресуде	Место становања
1. Божидар Николић	5. децембра 1916. у 6 с.	Због сакриве- ног оружја	Ратаје
2. Радован Станић	10. априла 1917. у 4 с пополне	„	Трнавци
3. Ранко Николић	10/IV 1917 у 4 с пополне	„	Грчак
4. Радош Богаљевић	2/IV 1917 у 4 с пополне	„	Студеница
5. Љубомир Лазаревић	13/II 1917 у 5 с пополне	„	Јелакии
6. Радомир Лазаревић	27/III 1917 у 5 с пополие	„	„
7. Миладин Лазаревић	13/II 1917	„	„
8. Пантелија Лазаревић	13/II 1917 у 5 с пополне	„	”
9. Драгугин Лазаревић	13/II 1917 у 5 с пополпе	„	„
10. Милош Живановић	2/IV 1917 у 4 с пополне	„	„
11. Станоје Вуковић Александровац 21. Априла	20/V 1917 1918.	„	Г. Ступањ Командант округа

АВИИ. П 7, к. 78, рег.бр.20/4

214.
Команданта Царске и краљевске Команде округа Трстеник

Списак таоца
за месеце август, септембар и октобар
Трстеник, 1. августа 1918.

р.бр.	Општина	Место	Таоц	Командант округа Прим.
1.	Трстеник	Трстеник	Симић Радомир Јовановић Васо Вучковић Мика Симоновић Вељко Цветковић Мирко Радовановић Пава Јовановић Станко	
2.	Врњ. бања	Врњ. Бања Врњци Руђинци	Раденковић Тодор Брђовић Милоје Ристић Петар Обрадовић Стојан Вељновић Милун Вучетић Владимир Клиндовљевић Гвозден Сташић Чедомир Благојевић Светолик Максимовић Радослав	
3.	Богдање	Богдање	Ђокић Никодија Весић Михајло Катић Владимир Палић Радојица Апостоловић Коста	
4.	Велуће	Велуће Округлица Пасјак Ријевштица	Смиљковић Бошко Колић Стојан Сарић Радомир Миладиновић Милосав Илић Милен Атанасковић Милисав Егарић Љубомир Пантелић Ранко	
5.	Станишинци	Станиш.	Серовић Милош Чеперковић Лазовић Милен Иричанин Мијат Радуловић Радомир	
6.	Стопања	Стопања Бресно поље	Витковац Милисав Јелић Здравко Мрмошанин Мијат Радивојевић Влад. Савковић Драгут. Милосављевић Милан Марко Станко	
7.	Јасиковица	Јасиковац Камењача Бучје	Вукојичић Миладин Вукчевић Постол Мијодраговић Јован Недељковић Јовица Раковац Мирко Жуњанин Аранђел Смиљковић Богдане Левић Драгутин Милојковић Обрен Цветковић Тодор Вучковић Димитрије	

р.бр.	Општина	Место	Таоц	Прим.
8.	Милутовац	Милутовац Орловац Лазаревац Страгаре	Игњатовић Љубомир Марковић Драгутин Лукић Драган ЛукиАлекса ВучићЧедомир ПавловићБогдан МилошевићЉубомир ПанићМомир МомировићЉубомир МиладиновићМиланБрзаковићДушан ЂурићАксентије ЋиријаДрагомир	
9.	Дубље	Дубље Стулац Пољина	ЈаковљевићЈосија СавићЛазар ТопаловићМихајло ЈеремићМиладин СтаменићМијушко ПајовићРадомир КрстићРадосав	
10.	Љубостиња	Грабовац Лободер Планиница Угљарево Лозна Прњавор	Мартеновић Драгомир Раденковић Недељко Стојковић Радоје Обрадовић Исаило Милуновић Јован Симић Чеда Недељковић Витомир Милетић Милован Јаковљевић Аксентије Николић Ранко Станојевић Миливоје Антић Милосав Ђурић Милун Богдановић Богић	
11.	Брезовица	Брезовица Стублица	Бабић Јован Миодраговић Сретен Благојевић Божидар Аћимовић Константин Мијаиловић Радивој Трифуновић Радаш	
			Еркић Стеван Драшковић Мијушко Рисимић Радоје Топличић Ранко Миловановић Ранко Градиштанац Милан Катић Мијат Ђукић Вукашин Брадић Влајко Бајић Анта Здравић Душан	

р.бр.	Општина	Место	Таоц	Прим.
12.	Медвеђа	Медвеђа	Ковачевић Марко Ђорић Милосав	
13.	Почековина	Почековина Дл. Рибник Лопас Ст. Трстеник	Младеновић Љубомир Милутиновић Станко Петровић Мирко Симић Душан Танић Велисав Баточанин Милија Марковић Душан Пантелић Станојло Марковић Миладин Томић Живојин	
14.	Чајири	Чајири Осаоница Гр. Црнишава Бељаци	Манђокић Драгомир Трошић Воислав Димитријевић Драгомир Павић Тихомир Микић Милун Оротић Милосав Лапчевић Стојан Лазаревић Обрад Палић Бошко Манцукић Драгомир Трошић Војислав	
15.	Оцаци	Оцаци Гр. Рибник Дл. Црнишава	Младеновић Борисав Филиповић Александар Бачевић Радослав Радуловић Пана Стефановић Станоје Раденковић Радош Живковић Вићентије Јевђић Ранко Максимовић Станоје	
16.	Мала Сугубина	Мала Сугубина Михајловац Рујишник Божуревац	Лукић Милан Лукић Милан Станојевић Јовица Милуновић Милоје Јовановић Драга Вуксановић Живко Тодоровић Љубомир Ковачевић Благоје Николић Благоје Стефановић Богић Јанковић Ранђел	
		Омашница	Дорнишевац Јаћим Стојић Коста Ђурић Станко Вукојевић Стојадин Павловић Михајло Бајић Владен Бинић Агатон	

р.бр.	Општина	Место	Таоц	Прим.
17.	Омашница	Голубовац Тоболац	Мрчић Милен Стефановић Светолик Тошић Милутин Мутавџић Антоније	
18.	Велика Дренова	Вел. Дренова Селиште	Ћосић Б. Љубиша Спасојевић Лазар Ђулак Драгоје Ступљанин Ј. Живојин Трипковић С. Драгутин Дамјановић Душан Недић М. Живојин Коларовић Л. Милан Вучковић Бранко Ћосић Драгутин Кесегић Сибин Чилић Рела Пантић Светислав Спасојевић Божин	
19.	Стубал	Стубал Чајина Грн. Лучица	Плаковић Милан Ђорковић Јован ЈанковићМијушкоДреноваковић Вељко Тересић Коста Зарић Благоје	
20.	Ново-село	Новосело Липово Рсавци	Гочанин Станоје Брђанин Милија Маринковић Благоје Ђорђевић Јован Севћенац Воислав Перковић Тимотије Лазаревић Симон Брђанин Петро Лекић Милован Бисерчић Андрија	
21.	Ново-село	Гоч	Бовчанин Анђелко Јањић Димитрије	
22.	Рајинац	Рајинац Г.Комиџор Г. ПањакДокл. Дубић	Петровић Тома Игњатовић Гвозден Агатоновић Љубисав Митровић Живојин Петровић Милутин Јаковљевић Власта Дачић Милен	

АВИИ, П 7, к. 78, рег.бр. 20/4

215.
Командант Царске и краљевске Команде округа Брус

Команда округа Брус
Предм. Бр. 74/18

С п и с а к
лица из округа Брус које је команда округа Брус преким судом осудила на стрељање
због неовлашћеног поседовања оружја 1917.

Ред. бр.	Презиме и име	Место станов.	Старост	Примедба
1.	Живковић Радомир	Општина Брус Општина Дупци	38	
1.	Ђорђевић Живојин	Разбојна	28	
2.	”Светозар	”	40	
3.	Милановић Милан	” Општина Лепенац	46	
1.	Чукурановић Анка	Лепенац	35	жена
2.	Васић Круна	”	40	
3.	Чукурановић Драгић	”	45	
4.	Кнежевић Василије	Брђани Општина Пребреза	65	
1.	Цветковић Миленко	Пребреза	30	

Рекапитулација

Општина Брус 1
” Дупци 3
” Лепенац 4
” Пребреза 1
” укупно 9

Командант округа

АВИИ, П 7, к. 78, рег.бр. 20/4

216.
Команданта Царске и краљевске Команде округа Брус

Команда округа Брус Предм. Бр. 74/18.

С п и с а к
лица које је преки суд осудио на смрт стрељањем због помоћи у борби и изван борбе јединицама за време комитског устанка

Р.бр.	Презиме и име	Место стан.	Старост	Примедба
	Општина Блаце			
	- Мушкарци -			
1.	Агатоновић Зарија	Блаце	18	
2.	Милутиновић Душан		18	
3.	Симоновић Данило		18	
4.	Чамагић Драгољуб		18	
5.	Башић Радован		18	
6.	Судимац Обрен		18	
7.	" Радисав		18	
8.	Пауновић Радивоје		18	
9.	Степановић Љубомир		18	
10.	Милетић Душан	Врбовац	18	
11.	Секулић Иван	Блаце	19	
12.	Крстојевић Душан	Блаце	20	
13.	Максић Милутин		20	
14.	Васовић Новица	Врбовац	30	
15.	Марковић Световид	Попова	35	
16.	Крстојевић Нићифор	Блаце	38	
17.	" Јевтимије		40	
18.	Милутиновић Миљко		40	
19.	Чамагић Петроније		40	
20.	Чоловић Алекса		40	
21.	Симић Драгомир		40	
22.	" Александар		40	
23.	Чамагић Ратко	Врбовац	40	
24.	Симић Божидар	Блаце	43	
25.	Крстојевић Аврам		45	
26.	Грнић Никита		45	
27.	Илић Стеван		45	
28.	Вуксановић Михаило		45	
29.	Дачковић Никодије		45	
30.	Крстојевић Јеврем	Блаце	50	
31.	Михаиловић Анђелко		50	
32.	Ивковић Сибин	Врбовац	50	
33.	" Драгутин		52	
34.	Милутиновић Доброније	Блаце	55	
35.	Груић Милан		55	
36.	Павловић Никола		55	
37.	Груић Љубомир	Попова	55	

р.бр.	Презиме и име	Место стан.	Старост	Примедба
38.	Ваљаревић Стојадин	Блаце	60	
39.	Крстојевић Вуица		60	
40.	Ивљанин Павле		60	
41.	Мијатовић Гмитар		60	
42.	Стошовић Огњен		60	
43.	Грбић Вуица		60	
44.	Карацић Јован		64	
45.	Агатоновић Петар		65	
46.	Симоновић Андрија		66	
47.	Крстојевић Јанићије		70	
48.	Спасић Тодор		70	
49.	Чамагић Радоица		80	
50.	Симић Мата		80	
		Жене -		
1.	Ваљаревић Станка	Блаце	30	
2.	Илић Перса		30	
3.	Крстојевић Сидорка		35	
4.	"Милева		40	
5.	Видосављевић Рисима		40	
6.	Симић Јуца		50	
7.	Нововић Трњина		50	
8.	Ваљаревић Гвоздена		60	
9.	Крстојевић Станојка		60	
	ОпштинаБрус			
	- Мушкарци -			
1.	Урошевић Костантин	Тршановци	7	
2.	Стојковић Живко	Кочине	15	
3.	"Арсеније		17	
4.	Ђокић Владан	Липовац	18	
5.	Дељанин Љубисав		18	
6.	Радосављевић Драгомир	Дренова	18	
7.	" Ћирко	Дренова	20	
8.	" Драгић		22	
9.	Алексић Лазар	Липовац	23	
10.	Дељанин Добросав		24	
11.	Петровић Богдан		25	
12.	Стојковић Светислав	Кочине	26	
13.	Ђокић Совроније	Липовац	27	
14.	Дељанин Милосав		28	
15.	Живковић Радивоје		30	
16.	Петровић Михаило		30	
17.	Дељанин Милан		30	
18.	Ђокић Тодосије		5	
19.	Ракић Богић		35	
20.	Радосављевић Милан	Дренова	5	
21.	Живковић Радомир	Липовац	38	

р.бр.	Презиме и име	Место стан.	Старост	Примедба
22.	Дељанин Милентије	Липовац	38	
23.	Живковић Станисав	Кочине	38	
24.	Ракић Михаило	Липовац	40	
25.	Радмановић Благоје	Радмановци	48	
26.	” Аранђел		50	
27.	Стојковић Драгутин	Коцине	50	
28.	Радмановић Радоица	Радмановци	53	
29.	Радосављевић Крсман	Дренова	53	
30.	Миљојковић Милан	Липовац	58	
31.	Радосављевић Спасоје	Дренова	60	
32.	Дељанин Јевтимије	Липовац	65	
33.	Павловић Коста	Кочине	70	
34.	Живковић Симион	Липовац	80	
		-Жене -		
1.	Миљојковић Тијана	Липовац	55	
2.	Живковић Велика		80	
		Општина Дупци - Мушкаоии -		
1.	Пурић Станимир	Разбојна	18	
2.	Јелић Цветко	Дупци	25	
3.	Ерић Владимир	Равни	26	
4.	Јевтић Радош	Разбојна	28	
5.	Виријевић Радивоје	.	30	
6.	Обрадовић Љубомир		5	
7.	Крпић Ранко	Равни	35	
8.	Вучковић Лазар		40	
9.	Богдановић Драгољуб		43	
10.	Обрадовић Васа	Разбојна	45	
11.	Јевтић Радоје		45	
12.	Филиповић Стеван	Равни	45	
13.	Обрадовић Василије	Разбојна	48	
14.	Антић Светозар	Равни	48	
15.	Вучић Живан	Разбојна	50	
16.	Јовановић Обрен	Равни	50	
17.	Ђорђевић Веселин	Разбојна	50	
18.	Шиљић Миљко	Дупци	50	
19.	Јевтић Бранко	Разбојна	53	
20.	Предолац Вукоица		55	
21.	Ђорђевић Аврам		60	
22.	Јевтић Бранко		60	
23.	Топаловић Радослав	Дупци	60	
24.	Марковић Вучић	Равни	64	
25.	Филиповић Благоје		70	
26.	Костадиновић Риста	Дупци	80	

р.бр.	Презиме и име	Место стан.	Старост	Примедба

Општина Крива Река

Нема података.

Општина Лепенац

- Мушкарци -

1.	Лукић Милић	Брђани	18
2.	Јовановић Радош		18
3.	Радовановић Борисав		18
4.	Минић Душан		25
5.	Лукић Радослав		25
6.	" Радоје		25
7.	Чукурановић Станимир	Лепенац	30
8.	Лукић Радован	Брђани	30
9.	Милутиновић Светозар	Игрош	30
10.	Савић Стојан	Батоте	35
11.	Лукић Радивоје	Брђани	35
12.	Јочић Светислав	Батоте	40
13.	Радослав Радонић		45
14.	Здравковић Радојко		45
15.	" Милан		45
16.	" Ђорђе		45
17.	Кнежевић Чедомир	Брђани	48
18.	Милосављевић Андреја	Лепенац	50
19.	Здравковић Владислав	Батоте	50
20.	Минић Воин	Брђани	50
21.	Лукић Урош		50
22.	Тодоровић Лазар	Лепенац	55
23.	Милошевић Милорад	Батоте	55
24.	" Недељко		55
25.	Лукић Тиодор	Брђани	55
26.	Јовановић Огњан		55
27.	"Вучић		55
28.	Савић Живан	Батоте	60
29.	" Никита		63
30.	Милосављевић Василије	Лепенац	65
31.	Савић Милорад	Батоте	65
32.	Здравковић Новица		65
33.	Јеремић Исаило	Лепенац	70
34.	Милосављевић Ђорђе		70
35.	Раденић Коста	Батоте	70
36.	Здравковић Павле		70
37.	Миљковић Аврам	Игрош	80

- Жене -

1.	Радонић Милка	Батоте	60
2.	Николић Велика	Брђани	60

р.бр.	Презиме и име	Место стан.	Старост	Примедба
		Општина Пребреза		
		- Мушкарци-		
1.	Миладиновић Петар	Пребреза	15	
2.	Ђошић Ђорђе	Чучале	17	
3.	Јовановић Драгослав	Цепница	18	
4.	Милосављевић Павле	Сибница	18	
5.	Филиповић Тодосије		18	
б.	Дачовић Јевтимије		18	
7.	Скоковић Радивоје	Пребреза	18	
8.	Панић Живојин	Чучале	19	
9.	Обрадовић Александар	Цепница	20	
10.	Ковачевић Воислав	Чучале	20	
11.	Кричак Боривоје	Сибница	20	
12.	Стевановић Тимотије		20	
13.	Папуџић Милутин		20	
14.	Милановић Богдан	Пребреза	25	
15.	Обрадовић Алексије	Цепница	28	
16.	Панић Миливоје	Чучале	30	
17.	Ђорђевић Антоније		30	
18.	Макрагић Добросав		30	
19.	Павловић Сибин	Сибница	30	
20.	Кричак Сибин		35	
21.	Бачар Рафаило		35	
22.	Живковић Светолик	Пребреза	35	
23.	Марковић Милорад	Цепница	40	
24.	Стевић Миленко	Чучале	50	
25.	Алексић Милан	Сибница	50	
26.	Бабић Миленко		50	
27.	Панић Милутин	Чучале	54	
28.	" Јанићије		55	
29.	Кричак Илија	Сибница	55	
30.	МијатовићЈ овица	Цепница	60	
31.	Панић Младен	Чучале	60	
32.	Павле Вучетић	Цепница	65	
33.	Ђуришић Никита	Пребреза	65	
34.	Јовановић Милан	Чучале	65	
35.	Марковић Илија	Цепница	70	
36.	Ђорђевић Новица	Чучале	70	
		- Жене -		
1.	Павловић Божана	Цепница	30	
2.	Обрадовић Рада		55	
		ОпштинаТрбуље		
		- Мушкарци -		
1.	Максимовић Александар Трбуње		16	
2.	Милосављевић Радосав		16	

р.бр.	Презиме и име	Место стан.	Старост	Примедба
3.	Лукић Антоније	Трбуње	17	
4.	Кнежевић Милоје		17	
5.	Атанасије Аздејковић	Ђуровац	17	
6.	Богићевић Радосав		17	
7.	Лукић Обрен	Трбуње	18	
8.	Аздејковић Антоније	Ђуровац	18	
9.	Чурчић Миладин		18	
10.	" Огњан	Ђуровац	18	
11.	Недељковић Владимир		18	
12.	Милосављевић Богосав	Трбуње	20	
13.	Јовковић Тихомир	Ђуровац	20	
14.	Ђурчић Божидар		27	
15.	Миљковић Бошко	Трбуње	28	
16.	Максимовић Радул		28	
17.	Стевановић Станоје		28	
18.	Поповић Добросав		30	
19.	Ђорђевић Светомир		30	
20.	" Чедомир		30	
21.	Максић Милутин		30	
22.	Минић Богољуб		30	
23.	Јовковић Милан	Ђуровац	30	
24.	Ђорђевић Агатон		30	
25.	Тимотијевић Воислав	Трбуње	35	
26.	Вучичевић Радомир		35	
27.	Лукић Радоје		35	
28.	Шелмић Јанко		38	
29.	Радовановић Риста		45	
30.	Алемпијевић Радосав		45	
31.	Лапчевић Рафаило		45	
32.	Бановић Новица	Ђуровац	45	
33.	Павловић Аранђел		47	
34.	Вучковић Богољуб	Рашица	50	
35.	Милинчић Воислав	Ђуровац	50	
36.	Веселиновић Новица	Рашица	60	
37.	Радивојевић Вуица	Ђуровац	60	
38.	Ђурчић Стојадин		60	
39.	Савић Светозар	Трбуње	65	
40.	Кнежевић Божидар		65	
41.	Аздејковић Михаило	Ђуровац	67	
42.	Бановић Крста		70	
43.	Поповић Мата	Трбуње	80	
44.	Судимац Милан		80	
45.	Ђукић Крсман	Ђуровац	80	

Општина Влајковци
- Мушкарци -

1.	Радуловић	Ливаће	7
2	Бучић Радомир	Грашевци	22
3.	Симоновић Илија	Паљевштица	24

р.бр.	Презиме и име	Место стан.	Старост Примедба
4.	Симоновић Вујадин	Паљевштица	26
5.	Максимовић Радоица	Влајковци	35
6.	Груић Драгић	Грашевци	48
7.	Марковић Живојин		48
8.	Бучић Јован		50
9.	Марковић Владимир		55
10.	Павличевић Драгутин	Влајковци	55
11.	Марковић Аранђел	Грашевци	68
12.	Гавриловић Богоје	Паљевштица	75
		Жене -	
1.	Гавриловић Христина	Паљевштица	35
2.	Мијатовић Стоја	Ливађе	50
3.	Максимовић Романија	Влајковци	55
4.	” Круна		60
5.	Гавриловић Ђурђија	Паљевштица	60

Команда округа Брус Командант округа

Рекапитулација

Општина Блаце	50 мушкараца	9 жена
” Брус	34	2
” Дупци	26	-
” Крива Река		-
” Лепенац	37	2
” Пребреза	36	2
” Трбуње	45	-
” Влајковци	12	5
Укупно	240 мушкараца	20 жена

АВИИ, П 7, к. 78, рег.бр. 20/4

217.
Франц Ломер, командант Царске и краљевске Команде округа Јагодина

Команда округа Јагодина
Предм. Бр. 58.

Обавештење
о стрељаним лицима у области округа од почетка примене одлуке преког суда

ПопредметуБр. 788
1916.

!.	1. Дец.	Стојана Јована Павловић	30	7	из Ловци	Поседовање оружја
2.	6”	Драгутин Васић	38	”	Мишевић	”
3.	6”	Станисав Милић	38	”	”	”
4.	6”	Божин Милосављевић	16	”	”	”

1917.

5.	5 Април	Расић Јевта	96	7	Из Остриковац	Поседовање оружја
6.	27 Јуни	Арсеније Стаменковић	22	”	Корман	”
7.	27 ”	Бранко Радовановић	17	”	Комарице	”
8.	2. Јули	Богдан Јарчевић	26	”	Мишевић	”
9.	29 Јуни	Лепосава Маленовић	35	”	Ланиште	”

1918.

10.	22 Март	Никола Здравковић (отац комите Вукадина Здравковића)	72	7	Из Дол. Ступље	таоц
11.	22	Сретен Јанковић (брат бандита Цветка Јанковића)	31	”	Црнућа	”

1917.

5.	5 Април	Расић Јевта	96	7	Из Остриковац	Поседовање оружја
6.	27 Јуни	Арсеније Стаменковић	22”		Корман	”
7.	27 ”	Бранко Радовановић	17	”	Комарице	”
8.	2. Јули	Богдан Јарчевић	26	”	Мишевић	”
9.	29 Јуни	Лепосава Маленовић	35	”	Ланиште	”

1918.

10.	22 Март	Никола Здравковић (отац комите Вукадина Здравковића)	72	7	Из Дол. Ступље	таоц
11.	22	Сретен Јанковић 31 ” (брат бандита Цветка Јанковића)			Црнућа	”

(Франц Ломер)

АВИИ, П 7, к. 78, рег.бр. 20/4

218.

CONFIDENTIEL

Etat-Major
de l'inspection militaire des régions de Morava.
№ 1983
» № 1223
16-V -1916.

Au Commandant de la 3' brigade, 1" division, Nisch.

Au Commandant de Nisch et au Commandant de la 3* brigade, 6ᵉ division, Zajetchar.

Aux Préfets des départements de: Nisch, Vrania, Pojarévats, Pirot, Zajetchar, Tchoupria.

En se basant sur l'ordre de l'état-major de l'armée des opérations № 7438 du 3 du mois courant, je vous ordonne de confisquer dans les institutions publiques, les librairies cl les maisons privées tous les livres serbes, les tableaux et les cartes. Choisissez ce qui est le plus important de ces choses et cnvoyez-les au Ministère de l'instruction Publique; le reste brûlez. Les commissions formées, selon la possibilité, des personnes compétentes, doivent exécuter la révision des livres. Les livres qui peuvent être utilisés et ont pour nous une valeur historique, doivent être envoyés au Ministère de l'instruction Publique. On doit finir ce travail vite et avec attention. Les librairies peuvent continuer à faire des trafics, mais exclusivement avec du matériel à écrire, des livres bulgares, des imprimés, et avec des livres en autre langue étrangère, sauf en Serbe.

Informez-moi de l'exécution de cet ordre.

Le Secrétaire: MOUSTAKOV.

Le chef de l'inspection militaire des régions de Morava, général-lieutenant: KOUTINTCHEV.

On envoie ceci en copie à MM. les Sous-Préfets pour leur orientation.

Vrania, 19. V. 1916.

Le Préfet: Dʳ I. DIMITROV.

Le Secrétaire: A. KRISTOV.

*Преузето из: DOCUMENTS, relatifs aux violations des conventions da la Haye et du droit international en general, commises de 1915-1918, per les Bulgares enSerbieoccupee, tom I, Paris 1919, документа 63-65

218а.

ПОВЕРЉИВО

Особљу војне инспекције Моравског рејона.

№ 1983
№ 1223 16-05-1916.

Команданту 3. бригаде 1. дивизије Ниш.

Команданту Ниша и команданту 3. бригаде 6. дивизије Зајечар.

Префектима департмана: Ниш, Врање, Пожаревац, Пирот, Зајечар, Ћуприја.

На основу наредбе Оперативног Генералштаба Копнене војске број 7438 од 3. текућег месеца, наређујем вам да одузмете све српске књиге из јавних установа, књижара и приватних домова, табеле и карте. Од ових ствари изаберите

оно што је најважније и пошаљите их Министарству народне просвете; остало запалите. Комисије надлежних лица које су образоване, тамо где је то могуће, морају извршити ревизију књига. Оне књиге које се могу користити и које за нас имају историјску вредност треба послати Министарству народне просвете. Овај задатак морамо извршити брзо и пажљиво. Књижаре могу да наставе са радом, али искључиво писаним материалом, бугарским књигама, штампаним материалом и књигама на свим страним језицима, осим на српском.

Известити ме о извршењу овог наређења.

Секретар:
МОУСТАКОВ

Начелник војног инспектората Моравског рејона генерал-лајтнант: КОУТИНЧЕВ

Ово наређење шаљемо копирано по субпрефекту ММ. који је одговоран за извршење истог.

Врање, 19, 05,1916.

Префект: Др И. ДИМИТРОВ
Секретар: А. КРИСТОВ

219.

PROCES-VERBAL (Acte).

En se basant sur la dépêche du président du conseil M. le Dr V. Rados- lavov № 17762 du 21 du mois courant, aujourd'hui le 28 novembre 1916, on a fait ce Procès-Verbal que les antiquités et les valeurs de l'église qui appartiennent à la ville d'Ohrid, ont été ramassées, emballées et envoyées à Sofia où elles seront gardées provisoirement au musée national. Ces antiquitées sont les suivantes:

1. Une icône de Jésus-Christ avec un laurier d'épines, don de l'archevêque d'Ohrid DimitriéHomatian du XIII siècle, et
2. Une pierre tombale avec enseigne, et un chandelier en bronze, donnés comme cadeau, par l'archevêque de Justiniana Prima du 15° siècle.

Ce procès-verbal est écrit en 4 exemplaires et signé par les assistants: un pour le.ministre président Dr V. Radoslavov, le second pour la préfecture d'Ohrid, le troisième pour la sainte archevêché d'Ohrid et le quatrième pour le Musée

National de Sofia.

Ohrid. — Le Préfet du département d'Ohrid: R. Petrow; Le Métropolite d'Ohrid: Boris; Le Sous-Préfet, d'Ohrid: P. Tchaoulev; Le Secrétaire de la Préfecture: D. Ognénov; Un citoyen d'Ohrid: S. Saradjov.

219/1.

ЗАПИСНИК (Акт).

На основу депеше председника савета др В. Радославова бр. 17762 од 21. текућег месеца, данас 28. новембра 1916. године, сачињен је овај записник (акт) да се антиквитети и хартије од вредности цркви које припадају граду Охриду покупе, спакују и пошаљу у Софију где ћесе привремено чувати у Народном музеју. Ови антиквитети су следећи:

1. Икона Исуса Христа са лавром од трња, дар архиепископа охридског Димитрија Хоматијана из 13. века и
2. Надгробни споменик са натписом и бронзани свећњак, поклон архиепископа Јустинијане Прима из 15. века.

Овај записник је написан у 4 примерка и потписан од помоћника: један је за министра председника др В. Радославова, други за Охридску префектуру, трећи за Свету архиепископију Охридску и четврти за Народни музеј Софија.

Охрид-Охридском департману: Р. Петрову; Митрополиту Охридском: Борису; Субпрефекту охриридском: П. Чаулеву; Секретару префектуре: Д. Огненову; охридском грађанин: С. Сарађову.

220.

Le département de Vrania, № 3991
Le 6 décembre 1916, Vrania.
V. № 5583.
Le 6 décembre 1916.
A MM. les Sous-Préfets:

La section administrative et policière du Ministère de l'intérieur et de l'hygiène, annonce par son acte № 17961, du 25 novembre de l'année courante.que tous les Sous-Préfets dans les régions de Morava ont oublié la langue bulgare et se sont approprié la langue serbe, car ils se servent dans leurs actes des mots serbes.

220/1.

Департман Врање, № 3991
Дана 6. децембра 1916. Врање.
В. № 5583.
6. децембра 1916. године.
За подпрефекта ММ.:

Административно-полицијски одсек Министарства унутрашњих послова и хигијене својим актом број 17961 од 25. новембра текуће године саопштава да су сви подпрефекти у крајевима рејона Мораве заборавили бугарски језик и усвојили српски језик, јер у обраћању користе српске речи.

Резиме

Геноцид над српским народом у Србији 1914-1918.

Рат који је Аустроугарска започела у лето 1914. године против Србије, постао је суштински геноцидан од његовог самог почетка. Масовним погубљењем српског цивилног становништва и огромним материјалним разарањем, Аустроугарска је учинила све да изазове тешки демографски, политички и друштвени слом Србије.

Цвојим првим продором у Србију августа 1914. Аустроугарска војска је дуго припремала начин којим ће водити рат против Србије и њеног становништва, чинивши притом страшне злочине и сејући смрт Мачвом и Подрињем, убијајући без милости недужне и ненаоружане цивиле, палећи и уништавајући све пред собом.

Суочена са масовним страдањима свог становништва, Влада Србије је настојала да нађе начин и о томе обавести европску и светску јавност. Тада је позвала Арчибалда Рајса, судског криминолога немачког порекла и истакнутог универзитетског професора, да дође у Србију, потврди аутентичност њених тврдњи и да као човек од чињеница, истражи и непристрасно утврди и провери шта се заиста догодило у Србији и исто обелодани целом свету.

Рајс је врло брзо доказао да је Аустроугарски рат вођен против Србије, који превазилази све њене војно-политичке циљеве формулисане јулским ултиматумом Србији, као и њену деструктивност и геноцидну позадину у сваком смислу. Резултате својих истраживања пренео је преко новина штампаних у Лозани, Паризу и Амстердаму, успевши да промени негативно мишљење о Србији и српском народу засновано на аустроугарској антисрпској пропаганди и да преобрати део европске јавности, посебно оне антисрпске.

За време аустроугарске, немачке и бугарске агресије на Србију у јесен 1915. почињени су страшни масовни злочини над српским народом, посебно од стране бугарских окупационих трупа. Након повлачења српске војске на Крф, Бугари су учини све у њиховој моћи да Србима оспоре њихово право на националну индивидуалност, успостављањем окупационог система који карактерише затирање српског језика, вере, писма, школа, односно свега што је српско и немилосрдно пљачка Српске природне и привредне изворе.

Бугари су били посебно брутални према Србима током народне буне у Топлици 1917. године када је стрељано неколико хиљада људи, а бројна села у Топлици, Жупи и на Копаонику спаљена су и уништена.

Од свих учесника у Првом светском рату, Србија је, као савезник Антанте, претрпела највише људских губитака. Имајући тада око 4,5 милиона становника уочи рата, Србија је изгубила 1.247.435 људи, односно 1.330.000 према неким истраживањима, што је у том тренутку чинило скоро трећину њеног становништва. Више од половине жртава, 54 одсто, била је мушка репродуктивна популација старости између 18 и 55 година.

Сакупљени и припремљени документи за објављивање, укупно њих 217, дају аутентичну слику о размерама и начинима страдања српског народа у Србији током Првог светског рата 1914-1918. Она припадају архиви Краљевске српске војске, Краљевског српског Министарства иностраних послова и Краљевског српског Министарства унутрашњих послова.

Записи о учињеном геноциду над српским народом 1914-1918 нису обимни, делом због тога што је, приликом припреме евиденције за објављивање, сваки појединачни документ који садржи податке о злочиначком деловању аустроугарских, немачких и бугарских трупа и њихове окупационе власти на територији Србије су биле издвојене

из разлога њеног војног порекла као извора. Истовремено, издвојеним документима којима се допуњују и потврђују оригинални извештаји, а са друге стране дају податке о дипломатско-политичким настојањима Владе Србије да својим непобитним доказима о страдању српског народа разбије информативну блокаду, су такође издвојени.

Издвојени документи до сада нису коришћени, осим дела Р. Рајса, која су, имајући у виду концепт књиге, њихов нераскидиви део. Документа која потичу из Првог светског рата су се састојала од оригиналних извештаја, телеграма, шифрованих депеша, белешки, циркулара, меморандума и др. Достављани су надлежним институцијама, командама Војске и краљевским српским министарствима официри Војске Србије, припадници локалне цивилне власти, Краљевске српске владе и њених дипломатских мисија, Главног истражног савета као и српског свештенства, учитеља, медицинског особља, чланова разних комисија које су истраживале почињене злочине. Што се тиче тематике, документи су састављени из три одвојена дела.

У првом се налазе подаци о злочинима аустроугарских војника, у другом о злочинима Бугара и Албанаца, док се у трећем делу, имајући у виду специфичност самог догађаја, налазе документи о злочинима коју су бугарске и аустроугарске окупационе трупе починиле против српског народа за време и после народне буне у Топлици 1917. године.

Ради лакшег коришћења, зборнику докумената прилажемо: њихови апстракти, резимеи на енглеском, француском и руском језику, регистри имена непријатељских војника и географски појмови. У посебном прилогу налази се низ фотографија које приказују страдање Срба 1914-1918.

Resume

Suffering of the Serbian people in Serbia 1914-1918

The war which Austria-Hungary started in summer 1914 against Serbia, became genocidal at its very beginning. By mass executing of the Serbian civil population and tremendous material destruction Austria-Hungary did its best to provake heavy demographic, political and social collapse in Serbia.

During their first penetration in Serbia in August 1914, the Austria-Hungarian soldiers and officers, having been prepared for a long time how to wage war against Serbia and treat its population, committed horrible crimes spreading the death in Mačva and Podrinje, killing the unarmed civilians, burning and destroying everything.

Faced with the mass suffering of its population, the Serbian government strove to inform the European and world public about it. Simultaneously, it invited Archibald Reiss, the Suiss criminologist of German origin and prominent University professor, to come to Serbia to check the authenticity of its claims and accusations and, as the man of fact, to investigate and impartially find out what really happened in Serbia, making it public worldwide.

Investigating committed crimes Reiss very soon proved that the Austria-Hungarian war waged against Serbia exceeded all its military-political goals formulated in the July ultimatum to Serbia as well as it was destructive and genocidal in every respect. Reporting the results of his investigations through the newspapers printed in Lausanne, Paris and Amsterdam he succeeded to change the negative opinion about Serbia and Serbian people based on the Austria-Hungarian anti-Serbian propaganda and to convert a part of the European public, especially the anti-war one, to Serbia.

Horrible massive crimes against the Serbian people were being committed during the Austria-Hungarian, German and Bulgarian aggression on Serbia in autumn 1915, particularly by the Bulgarian occupational troops. After the Serbian army had retreated to Corfu, the Bulgarians did their best to challenge the Serbs their right to national individuality, establishing the occupational system characterized by extermination of the Serbian language, religion, alphabet, schools – i.e. everything that is Serbian and merciless robbery of the Serbian natural and economic sources. The Bulgarians were especially brutal to the Serbs during the national revolt in Toplica in 1917 when several thousands men were executed and numerous villages in Toplica, Župa and Kopaonik burnt down and destroyed.

Out of all participants in World War One, Serbia, as the Entanteally, suffered the most concerning the human losses. Having about 4,5 million inhabitants in the eve of the War, Serbia lost 1.247.435 men, i.e. 1.330.000 according to some investigations, what was almost one third of its population. Over one half of the victims, 54 %, were the male reproductive population of age between 18 and 55.

The documents that were collected and prepared for publishing, 217 in total, give the authentic picture about the proportions and ways of suffering of the Serbian people in Serbia during the World War One 1914-1918. They belong to the Royal Serbian Army, Royal Serbian Ministry of Foreign Affairs and Royal Serbian Ministry of Internal Affairs record groups. The records regarding the genocide committed against the Serbian people 1914-1918 are not voluminous. Due to that fact, while preparing the records for publishing, every single document containing the data about the criminal acting of Austria-Hungarian, German and Bulgarian troops and their occupational authorities on the Serbian territory, has been selected. The documents are mostly of military provenance. At the same time, the documents that supplemented and confirmed the original reports and at the other side give the data about the diplomatical-political efforts of the Serbian govern-

ment to break the informational blockade by its irrefutable proof about the suffering of the Serbian people, were selected as well.

The selected documents haven't been used by now, with exception of the works of R. A. Reiss, which, having in mind the concept of the book, are their unbreakable part. Originating from the World War One, the documents consisted of original reports, telegrams, enciphered dispatches, notes, circulars, memorandums, etc. submitted to the competent institutions, Army Commands and Royal Serbian ministeries by the officers of the Serbian Army, members of the local civil authorities, of the Royal Serbian Government and its diplomatic missions, of the Main Investigation Council as well as the Serbian clergy, teachers, medical stuff, members of various commissions that investigated committed crimes.

Regarding their subject, the documents are composed in three separate parts. The first one contains the data about the crimes committed by Austria-Hungarian soldiers, the second about the crimes of the Bulgarians and Albanians, while the third part, having in mind the specificance of the very event, contains the documents about the crimes committed against the Serbian people by the Bulgarian and Austria-Hungarian occupational troops during and after the national revolt in Toplica in 1917.

To make their use easier, the following is enclosed to the collection of documents: their abstracts, resumes in English, French and Russian language, the registers of personal names, the enemy soldiers and geographic terms. One special annex offers a number of photographs presenting the suffering of the Serbs 1914-1918.

Résumé

Soufrances du peuple Serbe en Serbie 1914 – 1918

La guerre que l'Autriche-Hongrie a imposée à la Serbie en été 1914 avait, dès son commençement, un caractère de génocide. Par un massacre en masse de la population civile et par d' énormes destructions matérielles, l'Autriche-Hongrie faisait tout le possible au but de provoquer en Serbie des perturbations démographique, politique et sociale difficilement à surmonter.

A long préparés à guerroyer contre la Serbie, les soldats et les officiers austro- hongrois ont commis méfaits terribles déjà à la première pénétration en Serbie au mois d'août 1914. introduisant la mort en Macva et dans la Vallée de la Drina, tuant des civils innocents, incendiant et dévastant tout ce qu'ils y avaient trouvé.

Confronté à une telle souffrance de sa population, le gouvernement serbe s'efforçait d'en informer la publicité européenne et mondiale. En même temps il s'est adressé au Suisse d'origine allemande Archibald Reiss, spécialiste en criminalistique et professeur distingué, en le priant d'arriver en Serbie et vérifier la véridicité de ses affirmations et accusations et, après cela, en spectateur et chercheur impartial, constater la situation réelle et en informer le monde.

Arrivé en Serbie et examinés les crimes en peu de temps, Reiss s'est persuadé à la véridicité des accusations serbes en démontrant que la guerre que l'Autriche-Hongrie a conduite contre la Serbie dépasse tous les buts militaires et politiques, formulés dans l'ultumatum du mois de juillet, remis à la Serbie, et qu'elle était, sous tous les rapports, destructive et prête au génocide. Communiquant les résultats de ses recherches par les journaux de grand tirage qui étaient publiés à Lausanne, Amsterdam et Paris, Reiss a réussi à faire changer l'image très désagréable sur la Serbie et le peuple serbe qui régnait depuis le commencement de la guerre, image qui se fondait sur la propagande antiserbe de la presse austro-hongroise. Par son activité Reiss a réussi à changer l'opinion d'une partie de la publicité européene, surtout celle neutre, au profit de la Serbie et du peuple serbe.

Des crimes cruels en masse sur le peuple serbe étaient effectués aussi au temps de la triple agression allemande, austro-hongrois et bulgare contre la Serbie en automne 1915, en premier lieu de la part des troupes d'occupation bulgares. Après la retraite de l'armée serbe, les Bulgares faisaient tout le possible de contester le droit du peuple serbe à son indi- vidialité nationale dans les territoires occupés. Ils ont appliqué un système d'occupation dont le caractère se fondait sur l'intention de réprimer la langue serbe, l'église, les lettres, les écoles, c' est- à -dire toute Γ identité serbe. En outre, les forces d'occupation bulgares ont pillé sans égards les richesses naturelles et économiques de la Serbie. Les Bulgares ont démontré une cruauté spéciale pendant la révolte populaire en Toplica en 1917. A cette occasion ont été tuées quelques dizaines de milliers de personnes et en même temps incendiés et détruits de nombreux villages en Toplica, en Zupa et au Kopaonik.

Entre tous les Pays participants à la Prèmiere guerre mondiale et en particulier entre les Pays alliés, c' est la Serbie qui supporté les plus grandes pertes en victimes humaines. D'un nombre totale de se population d'à peu près 4,5 millions quevla Serbie comptait à la veille de la guerre, elle a perdu 1.247.435 victimes, respectivement 1.330.000 d'après quelques recherches. Ce chiffre présente presque un tiers de la population totale de Serbie, dont plus d'une moitié – 54% était la population reproductive virile en âge entre 18 et 55 ans.

Les documents recueillis et arrangés à être publier d'après tous les principes des disciplines historique et archivistique, en total 217, offrent une image authentique et origi-

nale sur les proportions et les formes de souffrances du peuple serbe en Serbie au cours de la Première guerre mondiale 1914-1918. Il s'agit des documents qui font partie des Fonds archivistiques de l'Armée et du Ministère des affaires intérieures du Royaume de Serbie. Les matériaux archivistiques relatifs au génocide sur le peuple serbe 1914-1918 ne sont pas surtout riches. En préparant les matériaux à publier on a mis à part tout document qui contienne la moindre donnée concernant l'activité criminelle des troupes austro-hongroises, allemandes et bulgares et de leurs organes d'occupation dans le territoire de la Serbie. Les documents sont en général de provenance militaire. En même temps, on a fait le choix des documents qui complètent et confirment les rapports originaux arrivés du terrain qui parlent aussi de l'activité spéciale, diplomatique et politique, du gouvernement serbe et de ses nombreuses tentatives de rompre la blocade informative de la Serbie par leurs arguments irréfutables sur le calvaire du peuple serbe.

Les documents qu'on publie maintenant n'ont pas été utilisés sauf les oeuvres de A. Reiss qui présentent, soit par le contexte du contenu soit par la conception du livre, une partie inséparable. Il s'agit des documents originaux, devanus au temps de la guerre, effectués en forme de communiqués, rapports, télégrammes, dépêchés chiffrées, notes, circulaires, préyentations etc. Les auteurs des documents sont avant tout chefs de l'armée serbe, puis réprésentants d'organes locaux d'autorité, membres du gouvernement serbe et représentants diplomatiques du Royaume de Serbie, membres du Conseil de recherches suprême, prêtres, instituteurs, personnages du service de santé, membres de diverses commissions quit ont participé à la constastation des crimes commis. Tous ces documents étaient envoyés aux institutions compétentes, aux commandes de l'armée du Royaume de Serbie et à ses ministères.

D'après leur contenu, les documents sont rangés en trois intégrités particulières suivant l'ordre thématique et chronologique. La première partie inclut les documents contenant les données sur les crimes que les soldats austro-hongrois ont effectués sur les Serbs; la deuxième partie offre les documents relatifs aux crimes commis par les Bulgares et les Albanais, tandis que la troisième partie présente, ayant en vue la specifité de l'événement, les documents regardant les crimes commis sur le peuple serbes par les forces d'occupations bulgares et austro-hongroises et par leurs organes d'autorité pendant et après la révolte en Toplica en 1917.

Le livre est enrichi de regestes des documents, puis des résumés en langues anglaise, française et russe. En outre, il contient le registre de noms personnels et dénominations géographiques. Un annexe spécial offre les photographies présentant le calvaire serbe 1914-1918.

Резюме

Страдание серпского народа в Сербии 1914-1918

Войне, развязанной Австро-Венгрией летом 1914 г. против Сербии, с самого начала был свойственен геноцидный характер. Массовым истреблением сербского гражданского населения и крупномасштабными разрушениями, Австро-Венгрия всячески стремилась вьзвать в Сербии труднопреодолимые демографические, политические и социальные нарушения.

После длительной подготовки к войне против Сербии австро-венгерские солдаты и офицери, уже при первом вторжении в Сербию в августе 1914 г, учинили жестокую расправу над мирным населением областей Мачва и Подрине (у реки Дрины), уничтожая и сжигая все на своем кровавом пути.

Сербское правительство, перед лицом массовых страданий своего гражданского населения, попыталось поставить об этом в известность мировую общественность. Одновременно отправлено приглашение швейцарцу немецкого приосхождеиия Арчибальду Райсу, эксперту по криминалистике и профессору с мировым именем, приехать в Сербию и проверить на месте справедливость ее обвинений против Австро-Венгрии и в качестве независимого наблюдателя и исследователя оповестить весь мир об истинном положении дел.

После прибытия в Сербию, Райс в ходе своих расследований быстро удостоверился, а потом неопровержимо доказал, что война, развязанная Австро-Венгрией против Сербии, превосходит все ее военно-политические цели, сформулированныие в июльском ультиматуме Сербии и с любой точки зрения является геноцидной, имея разрушающие последствия. Извещая о результатах своих расследований со страниц наиболее влиятельных газет Лозанны, Амстердама и Парижа, ему удалось изменить мнение мировой общественности о Сербии и ее народе, базировавшееся на донесениях австро- венгерской антисербской пропраганды. Таким образом Райсу удалось повернуть часть европейской общественности, в особенности антивоенной, лицом к Сербии и ее народу.

Ужасные массовые зверства совершались над сербским народом в ходе тройственной – немецкой, австро-венгерской и болгарской агрессии на Србшо осенью 1915 г, причем особенно отличились болгарские оккупационные войска. Болгары, после отхода сербской армии, на оккупированных территориях Сербии всеми способами старались затереть сербский язык, религию, письменность, школы – одним словом все что является сербским. Отличительной чертой оккупационной системы является попрание права сербской национальной идентичности. Кроме этого, болгарские оккупационные войска беспощадно грабили экономические и природные богатства Сербии. Особую суровость булгары проявили во время народного восстания в Топлице в 1917 г. когда уничтожено несколько десятков тысяч сербов и сожжены десятки сел в Топлице, Жупе и Копаонике.

Среди всех стран-участниц Первой мировой войны, в особенности средн странсоюзнип, Сербия понесла самые большие человеческие потери. Из 4,5 миллионов человек населения Сербии погибло 1 247 435 человек, т.е. по другим данным 1 330 000 человек.Иными словами, Сербия потеряла почти одну треть всеобщего населения, из которых свыше половины – 54%, составляло мужское население возраста от 18 до 55 лет.

Документы, собранные и подготовленные к публикации с учетом всех принципов исторической науки и архивоведения, всего их 217, дают подлинную и достоверную картину о масштабах и способах страдания сербского народа в Первой мировой войне

1914-1918 гг. и принадлежат Архивним фондам Армии, МИД, МВД Королевства Сербии. Архивные материалы о геноциде над сербским народом в 1914-1918 гг. не очень многочисленны. В подготовке материалов к публикации собраны все документы в которых содержится хоть малейшее упоминание о зверствах австро-венгерских, немецких и болгарских войск и их оккупационных органов на территории Сербии. Документы в основном военного происхождения. Также отобраны те документы, которые дополняют и подтверждают подлинные донесения из Сербии, а с другой стороны свидетельствуют об особой дипломатической и политической деятельности сербского правительства и об его многочисленных попытках путем неопровержимых доказательств о страданиях сербского народа прорвать информационную блокаду Сербии.

Все опубликованные документы до сих пор не использовались в исследовательских работах, за исключением работ А. Райса. Речь идет о подлинных документах, созданных во время войны, в форме донесений, телеграмм, шифрованных депеш, нот, писем, циркулярей, докладных записок и т.п. Среди авторов документов фигурируют полководцы сербской армии, представители местных органов власти, члены сербского правительства и дипломатические представители Королевства Сербии, члены Главного следственного комитета, сербские священнослужители, учителя, медицинский персонал, члены разных комиссий, расследовавшие совершенные зверства. Все они направляли документы в компетентные учреждения, штабы вооруженных сил Королевства Сербии и ее министерства.

Документы, с учетом их содержания, сгруппированы по тематико- хронологическому принципу в три отдельных целых. В первой группе находятся документы, содержащие данные о зверствах австро-венгерских солдат над сербами, во второй – документы о зверствах болгар и албанцев и в третьей, из-за специфики самого события (Топлицкого восстания) – документы о зверствах болгарских и австро-венгерских оккупационных войск и органов власти, причиненных сербскому народу во время и после Топлицкого восстания 1917 года.

Книга дополнена описями документов, а также резюме на английском, французском и русском языках. Кроме того, она содержит и реестр имен и географических понятий, а в особом приложении публикуются фотографии о страданиях сербов в 1914- 1918 гг.

РЕЦЕНЗИЈА Рукописа књиге (други допуњени садржај)
др Милоја Пршића,
Рат против Србије 1914 - 1918.
Геноцид над српским народом

Књига др Милоја Пршића под наведеним насловом има 700 страна (фонт величина 9). Структуру саджаја, осим предговора чине: предговор; увод; регеста докумената; индекс личних имена и географских назива места. Основне целине у овој књизи су:

1. Геноцидаустроугарскевојске;
2. ГеноцидБугараи Арнаута(1915-1918);
3. ГеноцидБугараи АустроугаразаврemеТопличког устанкаи
4. Фотографије-сведочанствоо геноциду.

Методолошки, тематско-хронолошко интерпретирање садржаја, од актуелног (Предговор о Резолуцији) ка минулим историјским догађајима аргументовано одбацује, како аутор пише, инструментализацију једног догађаја из времена грђанских ратова у Југославији у дипломатске сврхе. Наравно, односи се на Резолуцију коју је Немачка иницирала да се нађе на ГШ ОУН о наводном геноциду у Сребреници који су починиле јединице Војске РС, избегавајући при томе планетарно познате чињенице да је баш Немачка изазвала оба светска рата у којима су њене јединице извршиле геноцид, поред осталих и над српским народом. Овакав приступ тумачењу историјских догађаја представља политизацију и потврђује да се континуирано врши ревизија историје (Кристофер Кларк, Месечари). Но, објављивање докумената изворне архивске грађе о геноциду над српским народом у ратовима XX века представља непремостиву брану покушајима ревизије историје, а то управо у континуитету чине западне историографије, нарочито немачка. Осим тога, овакве књиге, не само да олакшавају спознају минулих времена него пре свега помажу младим генерацијама да разумеју савремене међународне догађаје. Исте методе агресори су примењивали у оба светска рата, исти садржај пропагандног рата против Србије и српског народа. Исте пропагандне апаратуре су, деведесетих година прошлога века изазвале голготу и геноцид над Србима у грађанским ратовима 1991-1995. и у агресији НАТО земаља 1999. на СРЈ у нешто модификованој кореографији. То недвоснислено упућује не закључак да масовни прогони и геноцид над српским народом нису биле само епизоде ратова, него планска, осмишљена политика вођена из једног центра тј. запада.

Чињеница да је у геноциду над српским народом у Великом рату Србија изгубила 1.247.535 људи, да је претрпела 402.435 војничких жртава и 264.000 инвалида рата – показује стравичне размере геноцида на Србима.

Несхватљива је и неопростива грешка да оваква архивска грађа – докумената нису била много доступнија и не само научној и стручној домаћој јавности, него и истраживачима оних земаља које континуирано чине ревизију историје. Последице тога су, а на то указује злонамерна резолуција Немачке, трагичне, а то је да медијском кампањом српски народ буде преобраћен од жртве у злочинца.

Зато, упознавање најшире јавности (српске, европске и светске) са огромним страдањем српског народа и патње које су му нанеле агресорске и окупационе јединица Немачке, Аустроугарске и

Бугарске – може постати и треба да постане снажан аргумент за интензивније ангажовање свих релевантних снага српског друштва на превазилажењу подела и проналажења решења против историјског ревизионизма. Избор докумената као извора за спознају геноцида је изузетан. Предговор, увод приређивача и описи (регеста) докумената значајно олакшавају читаоцима сналажење у садржају. У све три целине доминирају ратни извештаји српских органа власти и команданата јединица, дописи страних извештача са терена, телеграми, депеше, ноте српске владе европским земљама, посебно наређења и инструкције окупационих команди и њихових органа власти. Сва документа заједно, уз посебну тематску целенину фотографија са ратишта и терена, чине богатство садржаја књиге без које није могуће да се темељито изучи српска историја и геноцид над српским народом. Књига је савремена, адекватно опремљена низом помагала за лакше коришћење и анализирање садржаја. На крају, како се ради о књизи изузетног садржаја и након пажљивог ишчитавања, издавачу ове књиге – Архиву Војводине, са задовољством препоручујем да се објави под насловом – РАТ ПРОТИВ СРБИЈЕ 1914-1918 – ГЕНОЦИД НАД СРПСКИМ НАРОДОМ.

У Пироту 10.07.2024 године.

Академик Љубодраг Димић

ОДГОВОР НА ИСТОРИЈСКИ РЕВИЗИОНИЗАМ – КАКО СПРЕЧИТИ ДА ЖРТВЕ ГЕНОЦИДА БУДУ ПРЕТВОРЕНЕ У ЏЕЛАТЕ

Поновно појављивање књиге професора Милоја Пршића под насловом „РАТ ПРОТИВ СРБИЈЕ 1914-1918 –ГЕНОЦИД НАД СРПСКИМ НАРОДОМ» представља историјско „освежење“, што се на први поглед чини апсурдним, с обзиром да је реч о већ објављиваним историјским догађајима старим више од једног века, и поновном приказивању тих историјских садржаја, за које се мислило да су на адекватан начин и у довољној историјској мери већ приказани. Могли бисмо рећи да је историја „историчнија“ што су догађаји о којима се пише у временском смилу старији, и од аутора и његових читалацва удаљенији, а по својој суштини све актуелнији и могу да пруже одговоре на многа актуелна друштвена питања која ће тек постати историја.

Дело професора Пршића нас враћа у важан историјски период страдања српског народа, могли бисмо рећи од стране наших „архинепријатеља“, који се и у данашње време на исти начин односе према српском народу, који за њих може бити само „џелат“, а никако „жртва“. Угледни српски аутори са поља историјских, правних и друштвених наука су већ раније ово дело окарактерисали као изузетно научно дело са свим прерогативима историјске науке и архивистичке струке, које нам је омогућило потпун увид у друштвене структуре и друштвене процесе који су се одвијали у српском друштву разматраног историјског времена. Оригиналност и аутентичност коришћених докумената омогућило је сериозно изучавање српске ситорије, превенствено с почетка 20. века.

Ратови које је водио српски народ у 19. и 20. веку били су ратови против поробљавања, ратови за слободу и то против истих непријатеља, појединачних или удружених (Турска, Аустроугараска, Бугарска, Немачка, и њихови помагачи, српске комшије – Хрвати. Албанци, Муслимани, а на крају 20. века и рат против бивших савезника - САД и велики број чланица НАТО). Оно што ову књигу чини актуелном и посебно вредном у данашње време јесте што нас она опомиње и од нас захтева да будемо потпуно опрезни у нашој данашњој борби за одбрану своје државе, свога народа, слободе и права на постојање, јер смо поново угрожени углавном од истих старих, а делимично и нових непријатеља. Неко ће можда рећи да је претерано у данашње време говорити на овај начин и карактерисати друге нама ближе или даље суседне земље, као непријатеље. То може да се чини тако само на први поглед. Ако су се наши историјски непријатељи, које смо поменули, против којих смо некада ратовали, са некима касније живели у истој држави, са некима били добре комшије, са некима савезници, поново устремили на српски народ кроз нове форме непријатељстава, иако неоражане, али врло опасне, јер им је основни циљ ревизија историје, претварање „српских жртава у џелате“, српског народа у „геноцидни народ“, и гурање српских жртава у заборав или их приказујући као „заслужене и потребне“. Новим методама и облицима напада на српски народ након скоро 30 година од завршетка ратова на постјугословенском простору, настоје се оправдати ратови који су вођени против српског народа током 20. века, јер су наводно били неопходни ради заустављања српске агресије и хегемоније, ради пацификације српског елемнта и главног реметилачког фактора на Балкану. Зато се у том смсилу желе пореħи, умањити, обесмислити српске жртве и страдања

која су нанета српском народу, посебно у Првом светском рату, а и у Другом, као и у ратовима 90-тих година. Жртве и страдања о којима утемељено, на чињеницама и кроз документе гововри професор Пршић, као врстан историчар, вешт аутор, представаљају данс снажну брану историјком ревизионизму, враћајући у „историјски живот“ све српске жртве наведеног периода.

Велики је научни допринос овог дела историјској науци, посебно савременој историји српског народа, а посебно је велики његов друштвени значај. „Обрана жртава“ је важна због њих самих, али је важна и због живих. Оставити жртве забораву, значи њихово поновно убијање, а данашње генерације изложити сличним опасностима, кроз које су прошли њихови преци. Након деценијског живота у заједничкој држави јужних Словена, коју је створио српски народ, прво монархији, а затим у једном комунистичком - идеолошки острашћеном и репресивном политичком систему, живота у „братству и јединству“, истраживање страдања српског народа је било остављено за нека „потоња времена“, која су изгледа напокон наступила. Згуснуло се историјско време, што је и сам аутор одлично препознао и пред општу јавност изложио важан историјски период страдања српског народа и „наметнуо“ обавезу не само историчарима, него и свима нама да се према нашим жртвама односимо са пијететом, а не „реактивно“, само онда када њих почну да скрнаве потомци њихових целата, или када се српском народу настоји наметнути колективн акривица и колективна осуда, која сеже до „геноцидне одговорности“.

Добре међудржавне, међунационалне и добросуседске односе не можемо градити на порицању српских жртава, истицању српских “злодела“, указивањем на „српску опасност по остале“, која је као таква инхерентна српском роду. Ако је „историја учитељица живота“, послушајмо шта та „учитељица“ поручује кроз дело професора Пршића. Реч је о савременој књизи, научно, стручно и технички одлично припређеној и опремљеној и као таква представља вансеројско историјско дело.

Са великим задовољством и пуном научном одговорношћу подржавам поновно ,(друго допуњено)објављивање књиге.-изворних докумената о геноциду над српским народом у Првом светском рату.

Проф. Др Винко Пандуревић

Извод из рецензија

Изворна грађа о страдању српског народа 1914-1918, коју су сакупили и обрадили: Слађана Бојковић и Пршић Милоје представља продужетак рада истих аутора…Упорност и висока стручност коју су аутори испољили у овом другом раду заслужује безрезервну похвалу. Кроз изузетно прецизну анализу сваког појединачног документа аутори су успешно систематизовали грађу у три целине…

Савремена збивања на тлу Југославије сама по себи наводе на закључак о неопходности рада на изворној грађи из наше трагичне прошлости. Међу примарне узроке сатанизације и крајње неповољног третмана српског народа спада несумњиво недостатак научно утемељених расправа о нашем страдању. Сувишно је доказивати да се без емпиријске грађе не могу вршити теоријске синтезе. Ћутање о злочинима, стратегија заборава, која је била уграђена у нашу званичну политику последњих пет деценија, имала је катастрофалне последице у двоструком правцу: с једне стране довела је до фрустрације народа, разарања националног бића, а с друге стране охрабрила је противника и омогућила њиховој пропаганди манипулацију и замену теза. На још један моменат треба указати, не мање значајан: на сва страдања српског народа изостала су извињења и накнада штете за разорену имовину. Немачка се извинила Јеврејима, Британија Ирцима, Канада домородцима, итд. за геноцид.

Зашто смо само ми Срби бачени у подземље?

Одговор треба тражити у интелектуалној инерцији која је код нас завладала као последица једне погрешне политике.

Без историјског контекста немогуће је дати целовито објашњење данашњег страдања српског народа и критичног периода у који управо улазимо.

(Из рецензије првог издања проф. др Смиље Аврамов)

* * *

Вишегодишња агресивна спољна политика Аустро-Угарске према Балканском полуострву, посебно према Србији и српском народу у целини суочила се на крају са Сарајевским атентатом, који је онда узет као поручени изговор за напад на Србију и све што је српско на економском, војно-политичком и културно-просветном плану. У античкој борби Србије и српске војске, која борба је поиримила размере Првог светског рата, Србија је имала огромне људске и материјалне губитке. Делегација Краљевине СХС изнела је на Конференцији мира у Паризу 1919. године да су људски губици Србије 1.247.435 људи, али ако се има у виду да је Србија имала 402.435 војничких жртава и 264.000 инвалида рата, онда се тек види какве су биле последице ратних дејстава окупације Србије по њен потоњи развој. Претрпевши демографску катастрофу, сељаштвоје у рату (а оно је чинило 83%) и материјално упропаштено…

У заједничкој држави СХС, касније Краљевини Југославији, није било систематских напора да се истражује и прикупља грађа о злочинима Аустро-Угарске и њених савезника по Србији…. Злочини су остављени за нека потоња времена, а затим је дошао Други светски рат и поновни још већи злочин над Србима. Све је то још више усложило проблем испитивања ратних злочина над Србима, без кога се не може објаснити много чега што се односи на српску историју 19. и 20. века…

Књига „Страдање српског народа у Србији 1914-1918" – Документа, коју су у организацији Историјског музеја Србије истражили, обрадили и за публиковање припремили вредни и упорни истраживачи Слађана Бојковић и Милоје Пршић, открива намере Музеја да иде даље у истраживању и презентирању рецентне архивске грађе, без које се не може објаснити и разумети ни једна битна појава из српске историје 19. и 20. века.

Документа су прикупљена и приређена по свим начелима историјске науке и архивистичке струке. Донето је укупно 217 докумената, који и појединачно и у ланцу у коме се дају, пружају верну – изворну слику о размерама и начинима страдања српског народа у Србији у Првом светском рату 1914-1918. године… Ради се првенствено о оригиналним документима (уз све доказе спољне и унутрашње критике документа) која су већином настала у време на које се односе и као таква носе све ознаке пуне аутентичности… Сви они заједно чине арсенал грађе без које није могуће сериозно изучавање српске историје. Коришћење докумената олакшава чињеница што су она сређена хронолошко-проблемски…

Књига је савремена, јер је опремљена низом помагала за њено шире коришћење: регистрима, регестима, фотосима, а за страног читаоца постоје најосновније информације на енглеском, француском и руском језику.

Укратко ради се о књизи ванеридског карактера коју предлажем за објављивање са пуном научном одговорношћу, јер сам уверен да је она и научно и друштвено корисна.

(Из рецензије првог издања проф. др Здравка Антонића)

ФОТОГРАФИЈЕ

НЕОБОРИВИ ДОКАЗИ О ГЕНОЦИДУ НАД СРБИМА

Бројне фотографије се објављују по први пут

Први заробљеници са Цера, август 1914.
Снимио Ристо Марјановић

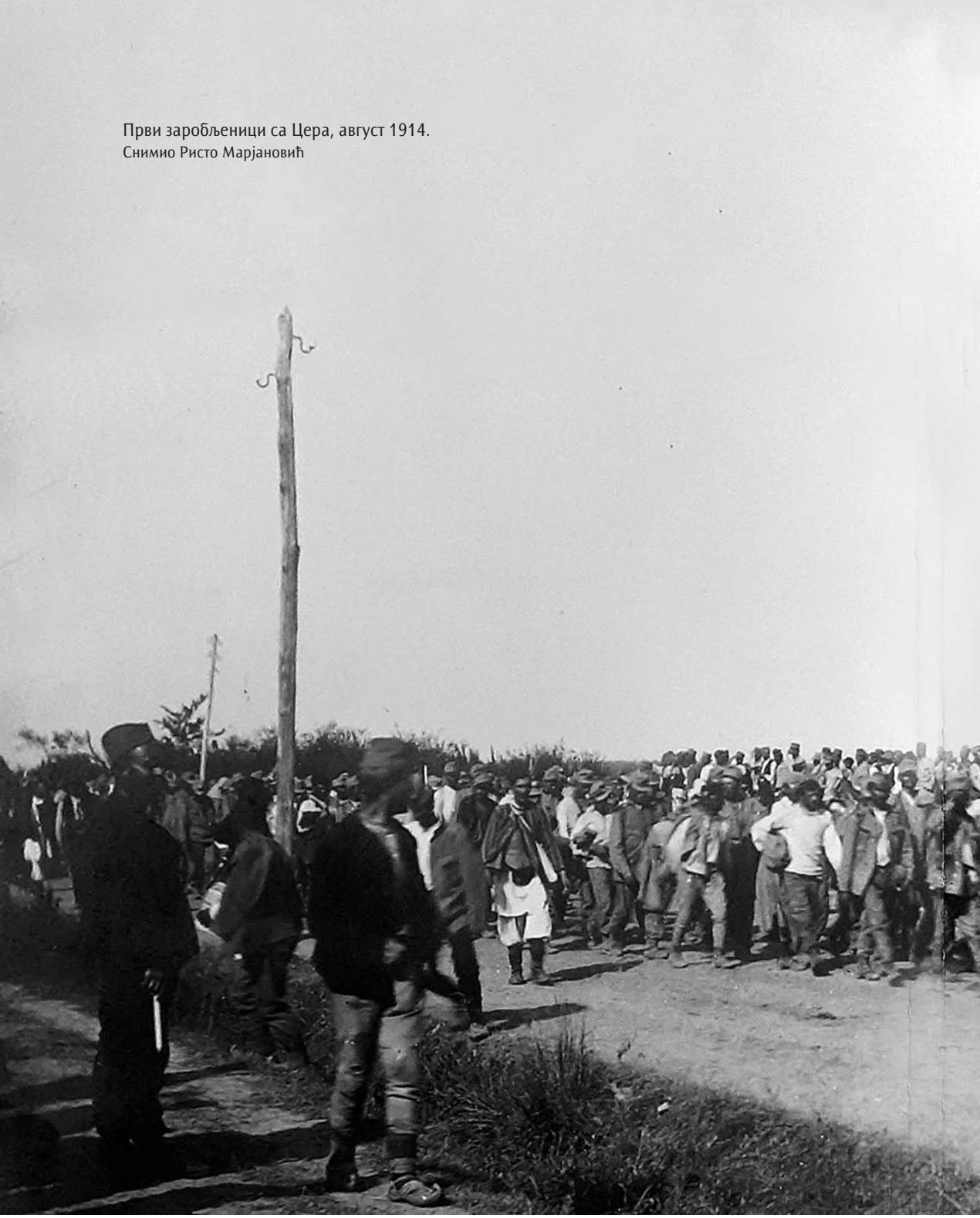

Аустроугарски војници вешају српске цивиле
за време окупације Србије у Крушевцу

бешена жена је српска сељанка, мајка
четворо деце из села Добрић у Мачви

Аустријанци стрељали децу од 13 до 15. година пред родитељима у Лешници код Лознице

Аустроугари стрељају везане српске сељаке

Село Јовановац код Шапца: Побијени рањеници 14. пука у дворишту апотекара Гошића

Аустроугарски војници вешају српске цивиле за време окупације Србије

Аустроугарски војници побили цивиле у Лешници код Лознице, 1914.

Побијени рањеници XIV пука у дворишту апотекара Гошића у Јевремовцу код Шапца, 1914.

Лешеви Српских сељака које су Аустријанци побили 2.августа 1914.год.у селу Грушићу близу Шапца(23 леша).Снимио 4.августа 1914.год.резервни капетан II кл.Жив.М.Савић.

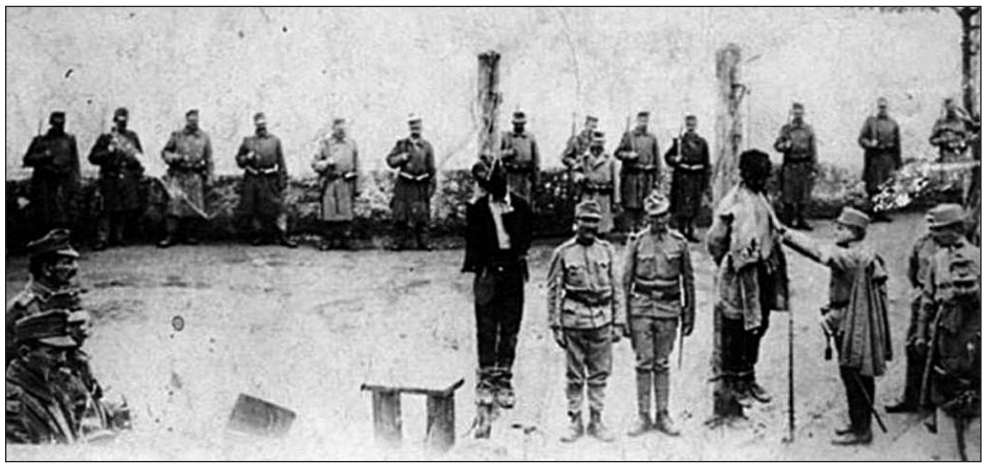

Аустроугарски злочини у Чачку: др Краус прегледа жртве

Масовне екзекуције српског становништва у Херцеговини, Требиње 1914.

Злочин аустроугарске војске над женама и децом у селу Клупци, Подрињски округ, 1914.

Аустроугарски ратни злочини у Србији 1914. године

Село Кривајица, Шабачки округ: побијени цивили 1914. године

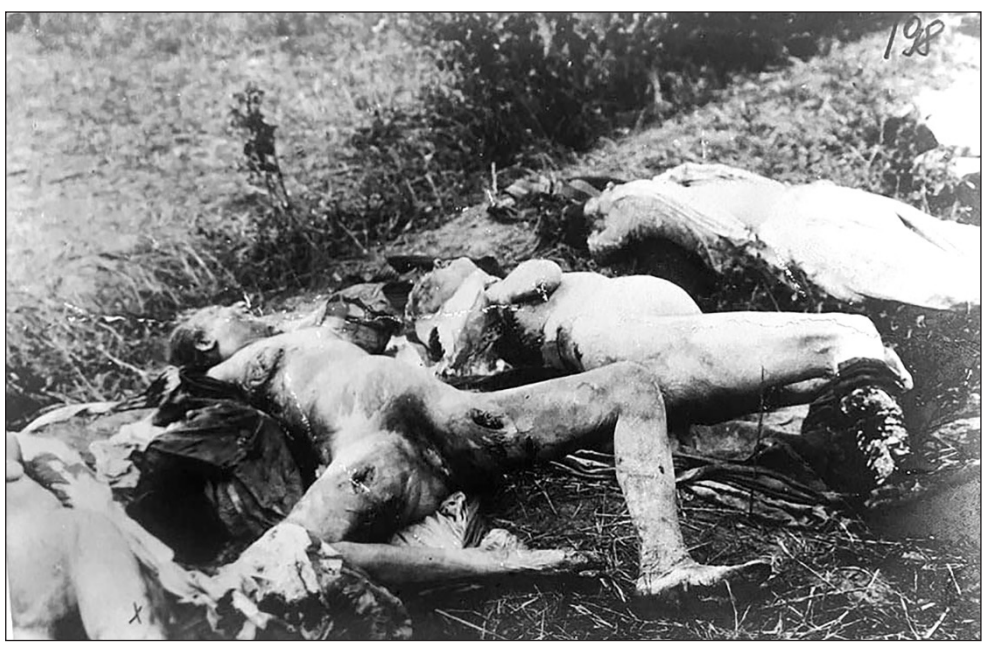

Аустроугарски војници масакрирали жене у Кривају код Завлаке

Над ратним заробљеницима – војницима 8. и 9. пука, извршен је злочин
у шабачком предграђу Јовановац, 1914.

Аустријски мајор Балзарик (други с лева)
са члановима мешовите комисије поред жртава побијеиих у Мачви

Зверски побијени Срби - чин парастоса у присуству мештана

Јосип Броз Тито, лево, пуца из рова у Србији 1914. у присуству двојице својих аустрроугарскких ратних другова, одевен у лагану подофицирску блузу. Био је припадник 42. домобранске ,,вражје дивизије" 10. чете 25. пуковније из Загреба. Она је нанела велике губитке јединицама српске Дринске дивизије другог позива. Тито је у овом рату добио орден за храброст, за злодела над Србима

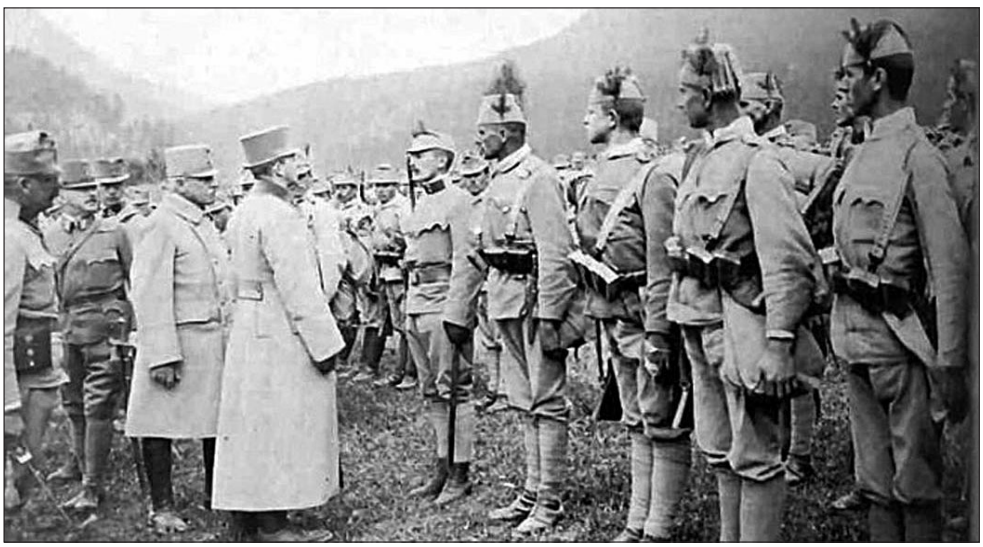

Цар Карло I одликује 2. босанско-херцеговачки муслимански пук,
рекордер по броју добијених златних медаља 42. за злодела над Србима

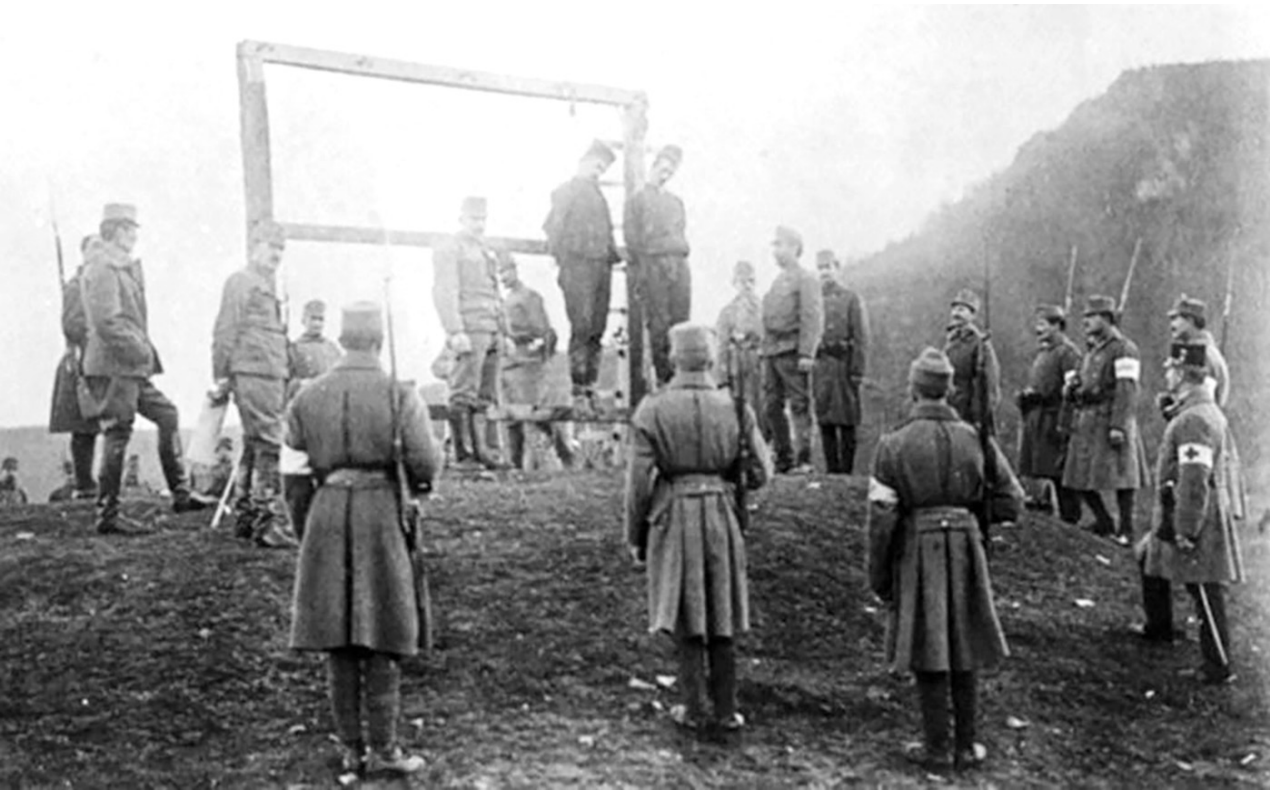

Вешање недужних грађана у Србији од стране Аустријанаца у Ужицу

Село Калуцково чије су становнике бугарски четници протерали у Бугарску. Сељаци спремни за ратарске послове морали су да напусте и куће и стоку и да пођу са комитама у Бугарску. (горе)

Српске жртве бугарских злочина

Караула Плауша у којој је бугарска војска убила српску посаду од 10 војника, а потом је срушила караулу

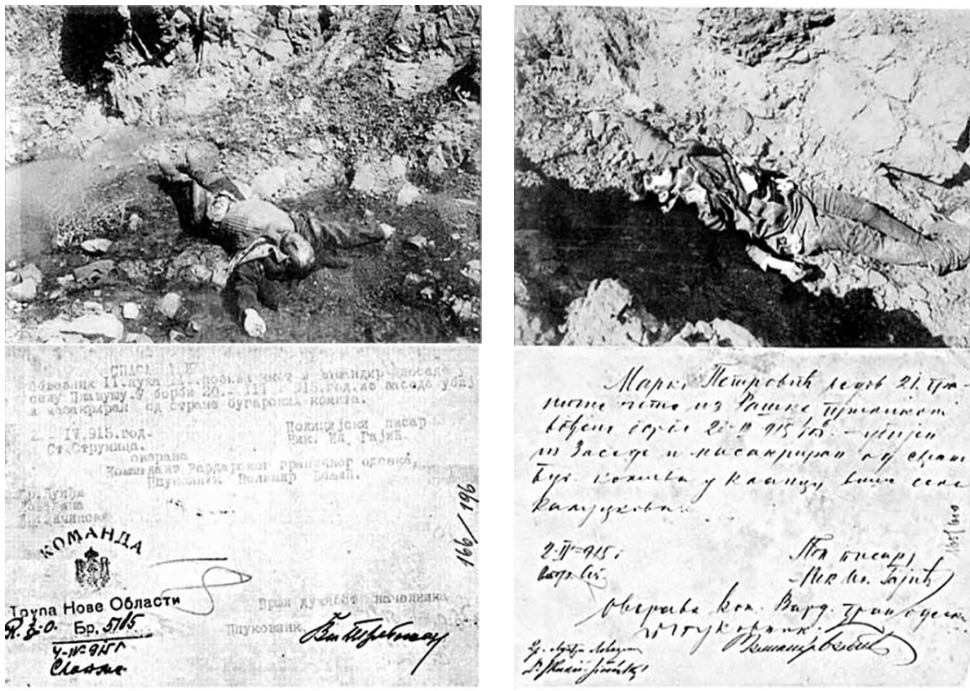

Српске жртве бугарских злочина

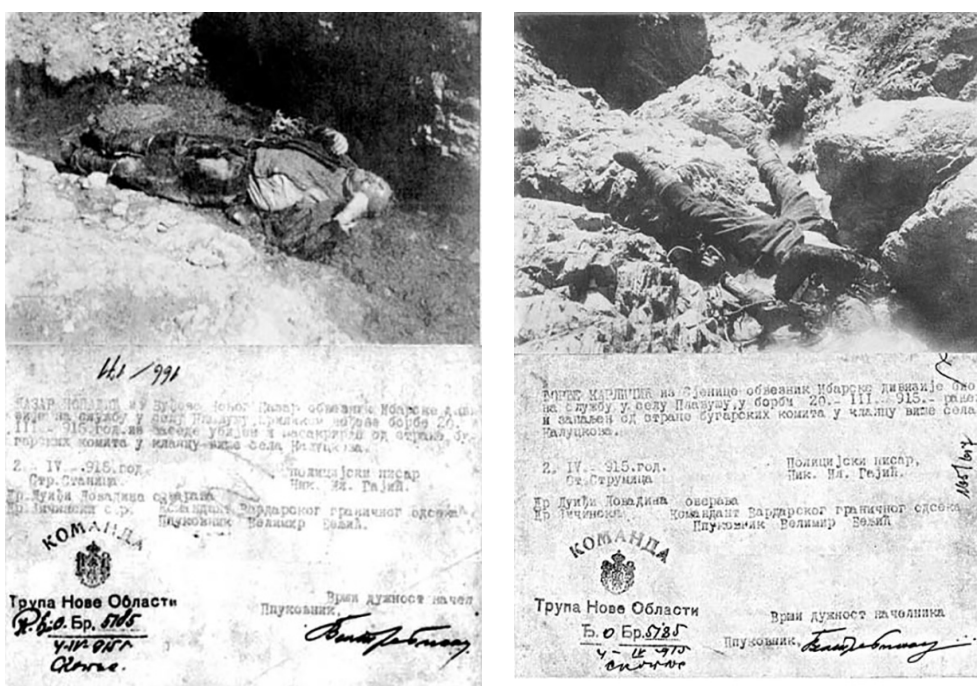

Српске жртве бугарских злочина

Српске жртве бугарских злочина

Српске жртве бугарских злочина

20 марта 1913 год.

1. Сотиран Миленко, редов 4 чете II батал. XIV пешч. пука
2. Милан Урошевић редов 2 чете I бат. I пука III див.
3. Панаћије Пешић " " " " "
4. Раденко Николић " " " " "
5. Јован Миланчић " " " " "
6. Влада Петић " " " " "
7. Велимир Димитријевић редов 2 чете 2 бат XIV пука

Бр. 1, 2, 3, 5 и 6 су рањени сатницом и ножем непознатог рањеника по коме зададоше исто писмо на стр. 106.

Бр. 4 убијен по коме зададоше у џепови коју књижицу на стр 108.

Бр. 7 рањен по коме зададоше на колошњу чапу Капцуревић

2 - IV - 913 г. Команданат пук[ови]ја

Струмица Велимир [illegible]

Српске жртве бугарских злочина

Српске жртве бугарских злочина

Жртве бугарског упада, војничко гробље крај Старе Струмице -15 гробова.
Гробље код сола Валандова (125 гробова), Гробље код Калуцкова (21- гроб).

Аустроугарска артиљерија је разорила Шабац, који је због страдања назван „Српским Верденом”, 1914.

Шабац после аустријског повлачења: Разорена Шабачка црква у којој је три хиљаде жена и деце држано без хране и воде три дана

Шабац после аустријског повлачења

Жене и деца на разрушеним огњиштима у Мачви

Београд је један од градова који су претрпели највећа уништавања током Првог светског рата. То је чињено војним разарањем и пљачкаем. Од офанзивних дејстава град је страдао у раздобљу од почетка рата до октобра 1915. године, када је освојен у заједничком нападу немачке и аустроугарске војске.

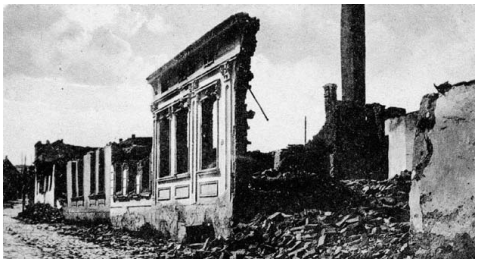

Београд: Душанова улица после бомбардовања

Београд: зграда Викторовићеве апотеке

Пустош и рушевине после аустријског повлачења

Срби први логораши у Европи
Аустроугарски логор у Добоју био је део геноцида над Србима у 20. веку

Аустроугарски логори		
НАЗИВ	БРОЈ СРБА	УБИЈЕНО
Арад	15.000	4.500
ДобоЈ	46.000	8.000
В. Међер	21.000	6.000
Нежидер	15.000	10.000
Болдогасоњ	12.000	7.000
Шопроњек	25.000	6.000
Маутхаузен	15.000	8.500
Ашах	11.000	5.500
Јандриховице	40.000	9.000
УКУПНО	200.000	76.500
Арад	15.000	4.500

У логору Араду било је заточено око 15.000 српских интернираца, од њих је 4.500 изгубило живот

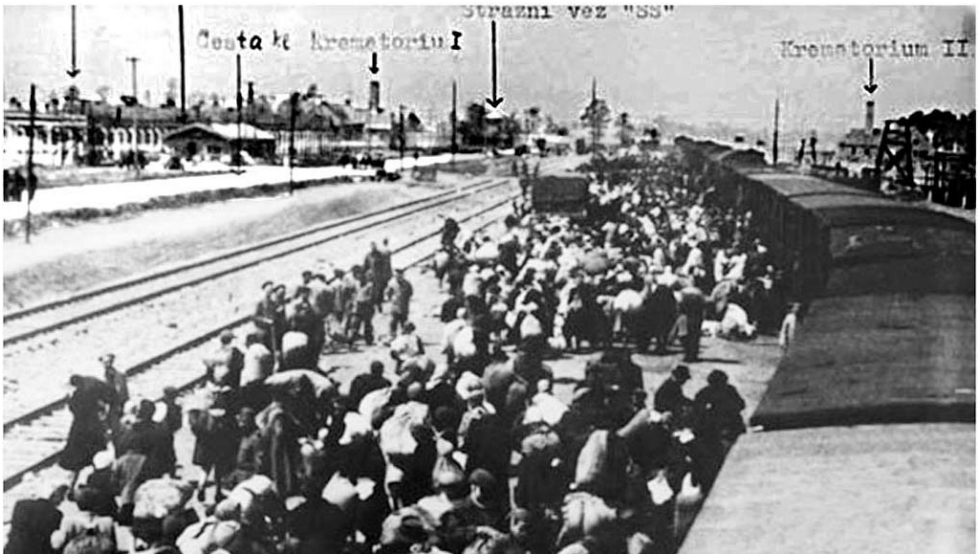

Аустроугарски логор у Добоју био је део геноцида над Србима у 20. веку

Логори за Србе: Арад, Нежидер, Болдогасоњ, Шопроњек, Маутхаузен, Ашах, Јиндриховице...

Аустријски војници одводе заробљене Србе у конц логоре

Велика група српских сељака, већина је боса, заробљена је у Креки, у близини ТузлеТузле

Аустроугарски војници одводе заробљене српске жене и дјецу

Избеглице на моравском путу, октобар 1915.

Егзодус цивилног становништва 1914. године

Спештеници-радикали из округа чачанског интернирани од окупационих власти у Нежидеру: Јовак Ајдачнћ, прота у Ивањици; Коста Бунарџић из Рођевића; Стеван Миличић из Врдила; Неофит. М. Симић из Гуче; Исаило Маџаревић из Жиче; Никола Серафимовић из Трнаве; Владимир Протић из Прилика; Урош Оцокољић из Каоне; Арсеннје Ђендић из Горачића и Богдан Максимовић из Градца.

Мађари су после мучења у затвору обесили шездесетогодишњег старца г. Јов. Д. Поповића, свештеника из Крушевца

Звона са цркава непријатељ је скидао па од њих лио чауре и зрна

Портрети историјских личности Краљевине Србије
ТВОРЦИ ВЕЛИЧАНСТВЕНЕ ПОБЕДЕ У ВЕЛИКОМ РАТУ

Краљ Петар I Карађорђевић

Престолонаследник Александар Карађорђевић, врховни командант српске војске 1914-1918.

Никола Пашић,
миинистар иностраних дела Србије

Стојан Протић, министар унутрашњих дела Србије

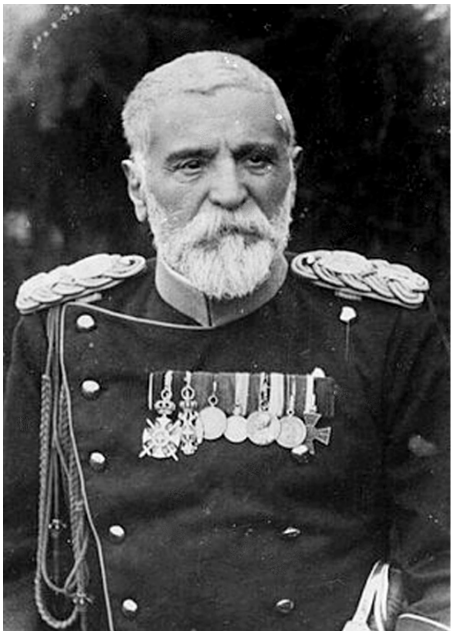

Војвода Радомир Путник

Војвода Живојии Мишић

Војвода Степа Степановић

Војвода Петар Бојовић

Генерал Павле Јуришић-Штурм,
командант III српске армије

Пуковник Живко Павловић,
помоћиик начелника Штаба
Врховне команде

Пуковник Петар Пешић,
помоћник начелника Штаба Врховне
команде на Солунском фронфу

Пуковник Душан Стефановић,
министар војни

Генерал Милош Божановић
командант Ужичке војске ’

Генерал Илија Гојковић,
командант Тимочке војске

Генерал Владимир Кондић
командант Тимочке дивизије I поз.

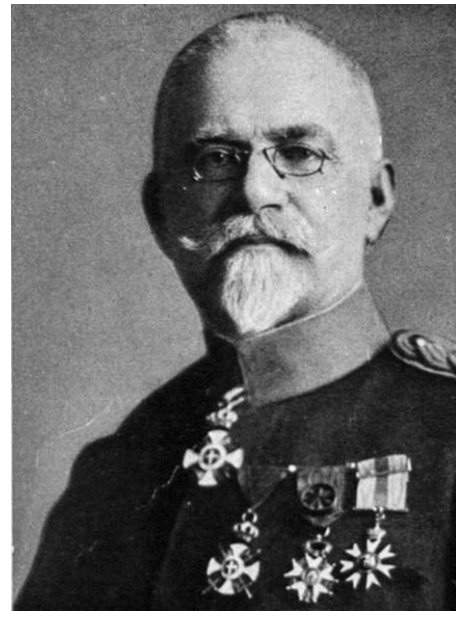

Генерал Михајло Рашић командант
Комбиноване дивизије

Пуковник Крста Смиљанић,
командант Дринске дивизије I поз.

Пуковник Миливој С. Анђелковић,
командант Дунавске дивизије I поз.

Пуковник Милош Васић, командант
Дунавске дивизије II поз.

Пуковник Ђорђе Ђорђевић,
командант Коњичке дивизије

Пуковник Душан Пешић,
начелник Штаба III српске армије

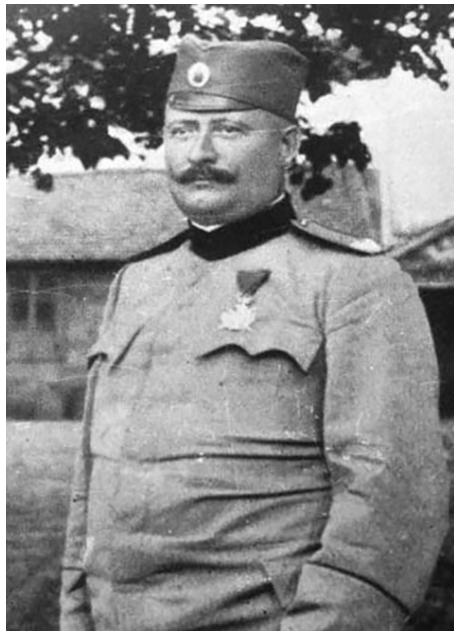

Пуковник Стева Миловановић,
командант Моравске дивизије
на Солунском фронту

Пуковник Емило Белић, начелник
Штаба I армије на Солунском фронту

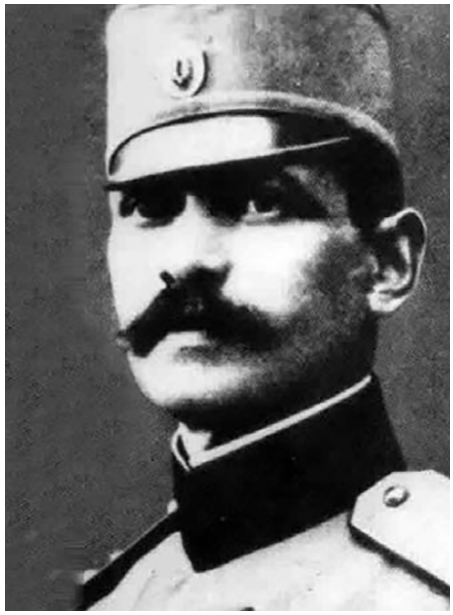

Пуковник Михајло Јовановић,
начелник Штаба III армије
на Солунском фронту

ПОГОВОР

Геноцид – трагање за правдом или политичка злоупотреба

Без жеље да овом приликом улазим у ширу анализу комплексне проблематике дефинисања појма геноцида, односно сродних одредница попут етноцида, хомоцида и других појмова, пробаћу да у најкраћим цртама укажем само на поједине ововремене, тенденциозне импликације везане за усвојену резолуцију о сребреници у УН 23. маја 2024. у оквиру полтичког дискурса. Полазећи од различитих теоријских поставки социолога и антрополога у првом реду, формално-правно гледано, ратни злочин у Сребреници није могуће квалификовати термином.„геноцид", с обзиром на то да се злочин десио искључиво над припадницјма мушке популације, а не над свим припадницима бошњачког народа.

Уједно, усвајањем резолуције, овом ратном злочину, за који се неутемељено користи термин „геноцид", вештачки и тендентиозно је конструисан специфичан ексклузивитет, и то не само у односу на све друге ратне злочине почињене током грађанског рата на простору бившеЈугославије и територији БиХ већ и у односу на стотине аналогних злочина почињених током 20. века у различитим просторним и хронолошким контекстима који су се десили током сукоба различитих етничких група. Дакле, не спорећи ни у једном тренутку ратни злочин који је фактички извршен, уз апсолутно уважавање и одавања.моралног и етичког пијетета према страдалим Бошњацима, сматрам да постоји одговорност појединаца у контексту извршеног ратног злочина и да мора постојати утемељена култура сећања апропо истог. Међутим, уз прихватање трагичног догађаја, мора се узети у обзир и читав низ ратних злочина током грађанског рата на простору данашње Босне и Херцеговине које су починиле све три зарађене стране!

Формална логика поставља питање због чега је једино Сребреницу, где су српске снаге 1995. убиле до 8.000 Бошњака, потребно издвојити ако се зна да су бошњачка муслиманске снаге од 1992. до 1995. на подручју Братунца и Сребренице убиле више од 3.000 Срба. Такође, намеће се и питање због чега је иницијатива за доношење и усвајање резолуције иницирана управосада?

На послетку, да ли је термин геноцид у контексту почињеног ратног злочина заиста адекватан, односно да ли по својои,етимолошкој равни може бити изједначен са фрапантним пропорцијама и зверским карактером Холокауста? Или пак са систематским геноцидом над Јерменима? Или са злочинима САД над Вијетнамцима и другим народима? Или када су Немци од 1939. до 1945. убили шест милиона Јевреја? у совјетском савезу Немци су директно убили или изморили глађу између н и 17 милиона цивила. Турци су 1915. убили милион и по Јермена цивила. Американци су убили два милиона Вијетнамаца цивила. ранили 5,3 милиона и прогнали око 11 милиона до 1975. године.

Амерички официри и војници су тада користили израз „убиј све што мрда". сетимо се масакра у Ми Лају 1968. Да би мотивисали америчке војнике да убију што више људи, команданти су организовали такмичења међу јединицама. Награде за највиши збир тела, излагане на ,,таблама с убиствима" - слободни дани или гајба пива. Цивили,

међу којима жене и деца, убијани су само зато што беже од војника или војних хеликоптера који су пуцали без упозорења, или зато што су се налазили у селу за које се сумњало да скрива Вијетконговце.

Д а ли одредница „геноцид" приписана ратном злочину у Сребреници може бити постављена у раван или чак уздигнута у односу на систематска зверско истребљивање Срба, Јевреја, Рома и антифашиста различитих националности које је пропагирано и имплементирано од стране расистичког и антицивилизацијског усташког режима Независне Државе Хрватске, у току Другог светског рата!? само на основу ових неколико констатација, намеће се питање због чега је било потребно да догађаји у сребреници у коме су страдали бројни припадници армије БиХ, дакле не доминантно цивили, већ учесници ратних дејстава са проблематичном личном прошлошћу, заслужује ексклузивитет!? Тенденциозна политизација и злоупотреба термина везана за ратни злочин у Сребренци и доношење спорне резолуције, уколико се узму сви тренутни односи на турбулентој глобалној геополитичкој сцени у овом тренутку, апсолутно има за циљ да индиректно подрива базичне темеље опстанка Републике Српске као ентитета у оквиру БиХ, с обзиром на то да се њен настанак везује, од стране западних медија, управо за тзв. геноцид у Сребренци.

Медијска хиперболична дифамација Срба, која је у западним медијима успешно фабрикована током деведесетих година и чије конскеквенце још вишеслојно осећамо, усвајањем спорне резолуције добија једну нову димензију чији је могући циљ даље блаћење Републике српске, са недвосмисленом намером њеног потенцијалног укидања у скоријој будућности! у том контексту, фабриковани ексклузивитет ратног злочина у сребренци, односно конкретно доношење спорне резолуције, апсолутно треба посматрати у оквиру геополитичког фундуса у првом реду земаља Квинте, односно тзв. колективног запада с једне стране, али и у оквиру креирања савремене политичке митологије и идеолошких идиома који чине хабитус новонасталог синтетичког бошњачког националног идентитета. у складу са претходно наведеним, више је него јасно да присуствујемо још једном парадоксу и искључивости колективног запада као главног покровитеља одговорног за усвајање спорне резолуције. Индиректна осуда српског народа вешто упакована кроз текст резолуције која не помиње колективну одговорност, упркос семантичкој благости, недвосмислена представља неутемељена гносеолошко дифамирање српског народа према·матрици осмишљеној још почетком деведесетих година 20. века у пропагандним круговима западних политичких естаблишмената.

Констатујмо још један парадокс у свему овоме, а то Је да су Срби, који су се једини залагали за опстанак мултиетничке Југославије, постали и једини кривци за њена крваво распадање. Или пођимо даље и констатујмо чињеницу да су земље запада прве признале и максимално подржавале самопроглашења независности бивших југославенских република, под изговором права на стварање националних држава, а притом су уједно и покровитељи нефункционалне Босне и Херцеговине - својеврсне Југославије у смањеним пропорцијама!

Коме толико смета Република српска као издвојени ентитет, а не смета му Босна и Херцеговина као монолитна држава, са наглашеним бошњачким националним префиксом? Или пак новонастала Хрватска из чијег су устава Срби најпре избачени као конститутивни народ, а затим и буквално физички протерани са територије новонасталог политичког националног устројеног државног субјекта Хрватске, који је, узгред. официјално пропагирао усташку иконографију и делом идеологију током раних деведесетих година прошлог века!

Управо овде опет долазимо . до новог питања у вези , са највећим етничким чишћењем на тлу Европе након Другог светског рата. Да ли етничка чишћење Срба, најпре из градова на простору Републике Хрватске, а затим и са подручја РСК, не

представља исто геноцид уколико је већ ратни злочин у Сребреници геноцид!? Могли бисмо у овом контексту да поменемо етничка чишћење од стране Албанаца над Србима, извршено након НАТО агресије у јужној српској покрајини Косову и Метохији 1999. године! Дакле, уколико као дефиницију геноцида употребљену у контексту одреднице за ратни злочин у Сребрници 1995. наведемо „да циљ геноцид представља физичко истребљење или протеривање једне религијске, националне и етничке групе", зашто нису усвојене ,,резолуције" о геноциду над Србима у Хрватској у контексту злочиначких војних операција „Бљесак" и „Олуја" 1995, геноциду над Србима у контексту етничког чишћења на КиМ 1999. и многе друге из најновије прошлости!? о карактеру немачких злочина над српским народом у србији 1941. до 1945. (,,сто за једнога") систематских зверских егзекуција у Јасеновцу,. Јадовну, односно на простору НДХ у току Другог светског рата, које су извршиле хрватске усташе од 1941. до 1945, заиста је излишна и говорити у контексту селективног коришћења и злоупотребе наведеног термина!

Поменимо још једну индикативну чињеницу везану за усвајања спорне резолуције у тренутном глобалном и друштвеном политичком контексту. Резолуцију су предложиле Немачка и Руанда, а спонзорисале су још 34 државе, међу којима су се у лобирању за њена усвајање истакле земље Квинте, као и све бивше југословенске републике. И управо чињеница да су иницијатори доношења резолуције у првом реду Немачка, са страшном нацистичком и расистичког ·прошлошћу, као и Руанда (данас у потпуности под контролом. • неолибералне економије и западних коорпорација), где су већински Хути током непуна четири месеца углавном хладним оружјем на зверске начине масакрирали између 800.000 и милион цивила. Да ли ове две државе, без обзира што су процесуирале одговорне за ратне злочине, или боље речено делимично процесуирале, заиста имају морално и етичка право да говоре о геноциду, без обзира што у оквиру сосптвених друштвених хабитуса конструишу наратив да управо зато што су биле одговорне за исте током сопствене прошлости имају „цивилизацијску" обавезу да спрече потенцијално нове?

Д а ли велика Британија, Немачка, Белгија, Холандија, Француска, шпанија, Португал, Италија, као бивше колонијалне силе одговорне за незамисливу патњу и милионе мртвих у њиховим ранијим „колонијаним поседима" у Африци, Азији, Јужној и северној Америци, уопште смеју да говоре о ратним злочинима? знам, ова питања су илузорна и парадоксална у девијантном времену у којем живимо и у тренутку када тзв, међународно право не представља ништа изузев подругљивог мртвог слова на папиру. Ипак, то не значи да треба ћутати на неправду рна политичке тенденције које раде не само против наших националних интереса већ и против самог појма истине, правде и здравог разума.

Управо у том контексту, упркос усвајању спорне резолуције, желим да похвалим успех наше дипломатије и политичког водства, с председником Републике г. Александром вучићем на челу, с обзиром на то да је једна мала Србија уз надљудске напоре успела својом дипломатском офанзивом да издејствује да огроман број земаља остане неутралан или до гласа против. И да, на крају, као што су НАТО агресија и самопроглашење тзв. Косова отвориле Пандорину кутију чије консеквенце гледамо свакодневно, тако ће и ова резолуција отворити нову, далеко већу и проблематичнију „кутију" из које ће испливати све само не тзв. тежња ка „суочавању са прошлошћу у правцу помирења".

Тврдимо да су догађаји у сребрници представљали ратни злочин који треба јасно осудити, али да не постоји епистемолошка утемељено коришћење термина „геноцид" за наведене догађаје. Негирање ротног злочина у Сребрници 1995. представља злочин, али називати исти „геноцидом" представља девалвацију и релативизирање

немачких, турских, британских, америчких и других геноцида у прошлости. И анулирање пропорција и карактера истих.зато истичемо да су у сребреници извршена масовна убиства припадника једне етничке групе од стране припадника друге групе, али и да постоје стотине и хиљаде таквих случајева кроз историју, од неолита до садашњег тренутка. На крају јасно и гласно желим да кажем да ми је жао страдалих бошњачких младића и људи у Сребреници који су починили припадници мог народа. Као што ми је жао и хиљада страдалих Срба које су у селима око Сребренице побили Бошњаци, предвођени ратним злочинцем Насером Орићем.

С амо свеобухватна и универзална истина и правда могу да донесу опрост и мир у душама свих напаћених људи. И зато кажемо јасно и гласно: Правда за све!

Др Небојша Кузмановић,
директор Архива Војводине

Регистар личних имена

Абадин Јумет 365
Авдулић Зујеј 323
Аврамов Трифун 428, 430
Аврамовић Илија 180, 187, 191, 197, 201
Аврамовић Јован 387
Аврамовић Лепосава 191
Аврамовић Павле 381
Аврамовић Петар 387, 456
Аврамовић С. Радојко 388, 456
Аврамовић Станија 390, 458
Аврамовић М. Стеван 121
Агакалић Никола 98
Агатоновић Зарија 535
Агатоновић Љубисав 533
Агатоновић Петар 536
Агатоновић Урош 477
Агаце Петар 448
Адамовић Андријана 123
Адамовић Апостол – Акан 154
Адамовић Вуица 379
Адамовић Драгиња 123
Адамовић Живан 127
Аламовић Јаков 99
Адамовић Јелика 124
Адамовић М. Јован 381, 382
Адамовић Катарина 379
Адамовић Љубица 123
Адамовић Марко 448
Адамовић Милева 124
Адамовић Милка 123, 124
Адамовић Милко 124
Адамовић Милутин 123
Адамовић Мирко 124
Адамовић Михаило 127
Адамовић Наталија 124
Адамовић Никола 127
Адамовић Павле 127
Адамовић Петар 123
Адамовић Симеон 432
Адамовић Смиља 448
Адамовић Стана 448
Аздејковић Антоније 540
Аздејковић Атанасије 540
Аздејковић Михаило 540
Ајдачић Јован 154
Аксентије /поп Цане 287
Алановић Владисав 62
Алановић Гаја 117
Алановић Загорка 62
Алановић Илија 117
Алановић Љубомир 117
Алановић Мара 117
Албахари Лазар 440, 441, 442
Алексић Алекса 101
Алексић М. Бор. 313
Алексић Веселин 404, 407
Алексић Живојин 154
Алексић Илија 82, 84, 87, 89, 102, 138
Алексић Ивко 123
Алексић Јоксим 489
Алексић Коста 258
Алексић Лазар 161, 536
Алексић Љубисав 126
Алексић Милан 366, 539
Алексић Милојко 154
Алексић Милорад 154
Алексић Невенка 489
Алексић Павле 123
Алексић Паун 394, 462
Алексић Сретен 119
Алексић Станица 489
Алексић Стеван 316
Алексић Тодор 119
Алемпијевић Радосав 540
Алимпић Иван 105
Алимпић Илија 98
Алимпић Софронија 98
Аловић Мемед-Алија 76
Алфонсо, шпан. краљ 289
Амар Исак 187
Аметовић Мурат 106
Андоновић Алексије 365
Андоновић Ђорђе 154
Андоновић Коне 366
Андоновић Ленка 367
Андоновић Санда 367
Андоновић Стеван 367
Андрејевић Ђ. Вуле 311
Андрејевић Милорад 440, 442
Андрић Андрија 100
Андрић Васа 522
Андрић Добросав 97
Андрић Драгомир 419
Андрић Драгутин 97
Андрић Живан 102
Андрић Јоја 419
Андрић Ката 84, 88
Андрић Коста 102
Андрић Љубинко 126
Андрић Љубомир 97
Андрић Милан 296
Андрић Мирко 490
Андрић Михаило 97
Андрић Стојана 97

Анђелић Јулка 127
Анђелић Кена 127
Анђелковић Јован 154, 305
Анђелковић Миливоје 27, 28, 39, 111, 129, 132, 262, 263, 590
Анђелковић Милован 385
Анђелковић Тодор 341
Анђеловић Јеврем 364
Анић Предраг 154
Аничић Драгутин 114
Аничић Живан 104
Аничић Живојин 114
Аничић Милутин 114
Аничић Станоје 104
Антанасијевић Димитрије 494
Антић Алекса 409
Антић Ануфрије 518
Антић Васа 301, 305, 419, 432
Антић Василије 526
Антић Владимир 529
Аптић Глиша 344
Антић Димитрије 518
Антић Добросав 38, 261, 271
Антић Живан 101
Антић Јован 304
Антић Манасије 408
Антић Маца 251
Антић Милосав 531
Антић Мита 409
Антић Никола 83, 88
Антић Обрен 515
Антић Пера 380
Антић Петар 442
Антић Светозар 537
Антић Стеван 384
Антић Стојан 409
Антић Ћикић Ђорђе 425, 429, 431, 518
Антонијевић Владимир 454
Антонијевић С. Остоја 381, 382, 383
Антонијевић Светолик 303
Антонић Драгиња 124
Антонић Јовица 100
Антонић Лука 127
Антонић М. Милева 100
Антонић Милисав 100
Антонић Мићан 252
Антонић Никола 96, 124
Антонић Светомир 102
Апостоловић Коста 530
Аранђеловић Драгољуб 435
Аранђеловић Жив. 44
Аранђеловић Живко 349, 384
Аранђеловић Ј. Мих. 35, 233
Аранђеловић Пера 297
Аризановић Милутин 261, 271
Аритоновић Стојан 480
Арнаутовић Драгић 121
Арнаутовић Ивко 124
Арнаутовић Нинко 124
Арнаутовић Петар 121
Арнаутовић Станко 121
Арсенић Нед. Живана 97
Арсеновић Живко 83, 88
Арсеновић Госпава 104
Арсеновић Јелена 122
Арсеновић Љубинко 100
Арсеновић Љубица 122
Арсеновић Маринко 122
Арсеновић Милица 122
Арсеновић Петар 105
Арсеновић Рајко 105
Арсеновић Симона 122
Арсеновић Стана 122
Арсеновић Цвеја 126
Арсић Јован 367
Арсић Митар 125
Арсић Риста 154
Арсић Светислав 515,
Арсић Станисав 515,
Арсић Стојан 231, 273
Арсић Стојана 395, 463
Арсић Тома 306
Атанасковић Александар 366
Атанасковић Бошко 422
Атанасковић Милан 366
Атанасковић Милисав 530
Атанасковић Павле 154
Атанасковић Стојан 387
Атанасовић Влајко 409
Атанасовић Душанка 387
Атанацковић Драгољуб 154
Атанацковић Драгутин 433
Атанацковић Иван 386
Атанацковић Рајко 97
Атанацковић Риста 306
Аћимовић Аћим 252
Аћимовић Богољуб 154
Аћимовић Дамјан 102
Аћимовић Константин 531
Аћимовић Степан 102
Ацковић Ацић Неша 303
Ашанин Јеша 490
Ашанин Радица 490
Аштари др. 279, 280

Бабић Владимир 125
Бабић Даринка 127
Бабић Живојин 125
Бабић Иван 124
Бабић Јован 115, 531

Бабић Маринко 115
Бабић Миленко 539
Бабић Милован 115
Бабић Станка 127
Бабуловић Илија 451
Бадер Станојло, инж. 180, 187, 191, 201
Бађевић, кал. 425, 429, 431
Бајаловић Момчило 476, 488
Бајић Анта 531
Бајић Влада 97
Бајић Милутин 177
Бајић Младен 532
Бајић Никола 97, 119
Бајић Риста 417
Бајић Тома 101
Бајкић Пауна 388, 457
Бајровић Ако 76
Бакић Владимир 101
Бакић Душан 128
Бакић Радован 101
Бактић Павле 99
Балановић Илија 451
Балић Јеша 454
Балшић Душан 154
Баља Тома 257
Банковић Стеван 122
Бановић Крста 540
Бановић Новица 540
Барби Анри 11, 23, 56
Барбуловић А. Д. 42, 355, 356
Барбуловић Јован 451
Барбуловић Ј. Јован 451
Барић Милан 176
Барјактаревић М. Љуб. 27, 30, 107, 141, 142
Басаиловић Милан 516
Басаиловић Рака 515
Басаиловић Светомир 515
Басаиловић Стојан 515
Басарић Велимир 37, 234, 244
Батановић Јован 118
Батинић Јелена 196
Батинић Милија 184
Батинић Светозар 184
Баточанин Милија 532
Бањанин Чеда 154
Бањановић Богосав 105
Бањановић Михаило 105
Бањановић Никола 105
Бачановић Љуба 184
Бачар Рафаило 539
Бачевић Радослав 532
Бачић Миајло 98
Башић Радован 535
Беговић Дмитра 526
Бели Марковић, ппук. 37, 244
Белић Гаврило 162
Белић Ђока 432
Белић Емило, пук. 40, 41, 293, 300, 591
Белић Јаков 127
Белић Коста 419
Белић Милутии 423
Белић. проф. Унив. 296
Беловић, благ. окр. ужич. 241
Бељаковић Ђурђи 182
Бељуревић Михаило 119
Беочанин 172
Бесић М. Радомир 517
Бећировић Асан 337
Бећировић Ф. Еко 337
Бећировић Фаза 337
Бећировић М. Санда 337
Бећировић Цуна 337
Бијалић Драго 491
Билановић Мартин 448
Билановић Мита 448
Бинић Агатон 532
Бирманчевић Добросав 134
Бирманчевић Стеван 134
Бирчанин Лукијан 154
Бисерчић Андрија 533
Бисић Илија 302
Бисић Петар 303
Бицић Илија 381, 382
Бицић Паун 382
Бицуљевић Манојло 383
Бичанин Јован 419, 420, 421
Бјелић Лазар 154
Благић Софроније 99
Благојевић Александар 450
Благојевић Божидар 531
Благојевић Ж. Војка 368, 386
Благојевић Данило 382
Благојевић Драгутии 338
Благојевић Живан 119
Благојевић Живана 101
Благојевић Живко 99
Благојевић Живојин 102, 338
Благојевић Илија 377, 453
Благојевић Јеремија 377
Благојевић Коста 101
Благојевић Крсманија 65, 72, 91, 101
Благојевић Т. Љубомир 496
Благојевић Маринко 377, 453
Благојевић Милан 119
Благојевић Милана 91
Благојевић Милић 379
Благојевић Миљана (Милијана) 65, 72, 101
Благојевић Миодраг 154
Благојевић Светолик 530
Благојевић Станко 101
Благојевић Стојадин 65, 91, 101
Благојевић Стојан 315

Благојевић Цвета 338
Благојевић Цветко 65, 72, 91, 101
Блажић Владислав 99
Блатезовић Сотир 297
Бовчанин Анђелко 533
Богаљевић Радош 529
Богатинчевић Тодор 199, 201
Богдановић Богић 531
Богдановић Василије 455
Богдановић Димитрије 333
Богдановић Драгољуб 537
Богдановић Живан 190
Богдановић Живко 394, 462
Богдановић Ж. Ивана 126
Богдановић Илија 452
Богдановић Марко 381
Богдановић Мисирка 455
Богдановић Никола 452
Богдановић Петра 450
Богдановић Риста 422
Богдановић П. Светозар 38, 258, 259
Богдановић Станоје 233
Богдановић Томанија 451
Богдановић Цветко 303
Богић Јелена 123
Богићевић Миодраг 517
Богићевић Радосав 540
Богићевић Светозар 377
Богичевић Ђенадија 128
Богичевић Марица 128
Богичевић Срећко 125
Божановић, ген. 26, 77, 589
Божиновић М. 46, 494, 496
Божић Андра 386
Божић Јоко 76
Божић Стојка 390, 458
Божовић М. Блага 331
Божовић Вукајло 154
Божовић Вуко 332
Божовић Глигорије 154
Божовић Дамњан 247, 269
Божовић Ђерасим 492
Божовић Ђорђе 154
Божовић Јордан 154
Божовић Коста 154
Божовић Марица
Божовић Мијат 154
Божовић Мића 330
Божовић Рада 492
Божовић Саватије 154
Бојанић Иван 103
Бојаџић Петар 279
Бојић Живко 97
Бојић Љубица 527
Бојић Обрад 96
Бојић Сретен 291
Бојковић Зарије 154
Бојковић Сава 319
Бојовић Арсо 489
Бојовић Вукало 181
Бојовић Даница 489
Бојовић Јована 489
Бојовић Крестина 489
Бојовић Милован 507
Бојовић Новица 526
Бојовић Перо 489
Бојовић Петар 26, 33, 41, 71, 176, 177, 225, 226, 241, 300, 301, 587
Бојовић Рисантије 489
Бојовић Севка 489
Бојчић Живко 96
Бололајић Јован 392, 461
Бољански Светозар 312
Боранијашевић Милосав 169
Борисављевић Алекса 76
Борисављевић Михајло 154
Борисављевић Милан 76
Борисављевић Милева 425
Боричић Драгиша 154
Боричић Мулета 330
Борковић др. 154
Боско Пол Фернан 265
Боцановић Ђурђе 379
Боцановић Илија 379
Бошковић Влада 311
Бошковић М. Живана 118
Бошковић Живко 122
Бошковић Живојин 122
Бошковић Јаков 118
Бошковић Нуша 410
Бошковић Светозар 118
Бошковић Стефан 122
Брадић Видоје 423
Брадић Влајко 531
Брадић Новак 420
Брајковић Милић 489
Брајковић Радко 489
Браловић, браћа 172
Бранковић Богдан 376
Бранковић Ђорђе 451
Бранковић Г. Ђорђе 451
Бранковић Иконија 451
Бранковић Јован 339
Бранковић Милан 154, 386
Бранковић Мита 375
Бранковић Пауна 376
Бранковић Петар 262
Бранковић Сима 451
Броз Јосип – Тито 571

Васиљевић Д. Бојана 97
Васиљевић Божидар 118

Васиљевић Добрије 83, 88
Васиљевић Иван 117
Васиљевић Милинко 118
Васиљевић Милисав 97
Васиљевић Марко 97
Васиљевић Михајло 118
Васиљевић Павле 293
Васиљевић Светомир 96
Васиљевић Тодор 83, 88
Васиљевић Трајко 381
Васић Александар 243
Васић Анта 361
Васић Данче 349
Васић Драгутин 542
Васић Душан 317
Васић Л. Душан 120
Васић М. Душан 121
Васић Ђока 121
Васић Ђорђе 154
Васић Живко 121
Васић П. Косара 105
Васић Круна 534
Васић Лазар 154
Васић Љубинко 120
Васић Максим 84, 89, 104
Васић Матија 121
Васић Рад. Милева 105
Васић Милош 30, 143, 590
Васић Митар 104
Васић Младен 261, 271
Васић Пантелија 105
Васић Петар 120, 392, 460
Васић П. Рајко 105
Васић Свегозар 121
Васић Цветко 105
Васковић Зона 410
Васковић Јован 115
Васковић Лепосава 116
Васковић Милева 115
Васковић Станка 115
Васовић Новица 535
Везовић Андра 419
Велисављевић Стева 311
Велић Ц. Петар 445
Велић Војислав 419
Величковић Живота 154
Величковић Коста 409, 436
Величковић Миливоје 436
Величковић Михајло 311
Величковић Прока 480
Величковић Ранђел 436
Вељковић Димитрије 306
Вељковић Јанко 336
Вељковић Кузман 340
Вељковић Р. Марија 340
Вељковић Мија 340
Вељковић П. Милан 379
Вељковић Прокопије 154
Вељковић Радован 340
Вељковић Стојица Стајић (Перић Стојан) 154
Вељковић Т. Цветко 361
Вељновић Милун 530
Вељовић Семеун 490
Вељовић Танаско 490
Верић Л. Матија 114
Верић Л. Милан 114
Вермеш Золтан, мађ. посл. 290
Веселиновић Драгослав 154
Веселиновић Ђурађ 119
Веселиновић Т. Живко 119
Веселиновић Јаков 98
Веселиновић Миленко 340
Веселиновић Милоје 155
Веселиновић Милосав 340
Веселиновић Мита 106
Веселиновић Младен 98
Веселиновић Новица 540
Веселиновић Ранко 118
Всселиновић Сима 448
Веселиновић М. Симона 119
Веселиновић Стана 119
Веселиновић Стојан 393, 461
Веселић Милан 105
Веселић Миливоје 105
Веселић Радован 105
Весић С. Љубица 118
Весић Михаило 396, 464, 530
Весић Степан 118
Веснић Миленко 11, 25, 67
Вешковић Петар 303
Видаковић др Јосиф 314, 317, 325
Видаковић Љуба 155
Видановић М. С. 502
Виденовић С. Васка 338
Виденовић С. Владимир 338
Виденовић П. Јованка 338
Виденовић Петар 338
Видић Милутин 126
Видојевић Борисав 127
Видосављевић Рисима 536
Видулијевић Јован 446
Видулијевић Маријан 446
Видуљевић Т. Катарина 368, 386
Видуљевић В. Стана 368, 386
Видуљевић К. Томанија 368, 386
Вилотић Милка 100
Винтровић 193
Виријевић Радивоје 537
Витковац Милисав 530
Виторовић Владимир 155
Вићентије владика Скопље 302
Вићентијевић Михајло 155

Виђентијевић Чедомир 155
Вишњић Ј. Смиљана 101
Владеновић Бранко 419
Владеновић Драгомир 419
Владисављевић Влајко 288, 477, 478, 488
Влајић Сава 197
Влајић Цветко 197
Влаковић Раде 484, 485, 502
Влаховић В. Милинко 15, 45, 469, 470, 476, 509
Влаховић Периша 317
Влаховић Тошко 477
Војиновић Косовац Коста 15, 45, 289, 474, 477, 478, 479, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 513
Војиновић Милосављевић Милорад 155
Војновић Илија 391, 459
Војновић Јанко 390, 459
Војновић Милорад 197
Војновић Трајко 287
Волић Божидар 249, 269
Враголић Милисав 99
Враголић Милоје 99
Врањанац Риста 169
Врапчевић Васа 243
Врбић Милош 432
Вуић Т. Јован 383
Вуић Станко 315
Вуичић Владисава 380
Вуичић Димитрије 382
Вуичић Кадивка 380
Вујаловић Милан 155
Вујанац Милорад 155
Вујевић Владисав 112
Вујевић Даница 114
Вујевић Ж. Драгиња 114
Вујевић Зорка 114
Вујевић Милица 112
Вујевић Никодије 112
Вујић Владимир 438
Вујић Мијаило 376
Вујић Рад. К. 155
Вујић Светозар 172
Вујић Станоје 97
Вујић М. Стојадин 376
Вујичић Живојин 184
Вујичић Милован 184
Вујичић Михајло 184
Вујковић Драгољуб 155
Вујчић Светозар 118
Вукашиновић Љубомир 155
Вукашиновић Маринко 125
Вукашиновић Петар 332
Вукић Никодије 420
Вукић М. Стана 340
Вукићевић Ђунка 489
Вукићевић Крстије 489
Вукичевић Младен 155
Вуковић Андрија 119
Вуковић Богосав 102
Вуковић Властимир 47, 288, 477, 513
Вуковић Драгомир 488
Вуковић Живан 102, 119, 126
Вуковић Б. Живана 102
Вуковић Живко 126
Вуковић Б. Лепосава 102
Вуковић Марија 128
Вуковић А. Милица 119
Вуковић С. Нинко 119
Вуковић Симеун 117
Вуковић Станоје 529
Вуковић Степан 488
Вукоичић Сибин 347
Вукојевић Стојадип 532
Вукојичић Миладин 530
Вукомановић Василије 155
Вукомановић Јефтимије 480
Вукомановић Јован 120
Вукомановић Стева 481
Вукосављевић Петар 100
Вукосављевић Петрија 423
Вукосановић Коста 101
Вукотић Милић 197
Вуксановић Живко 532
Вуксановић Милан 423
Вуксановић Михаило 535
Вуксановић Радомир 332
Вукчевић Постол 530
Вучевић Љуба 155
Вучетић Владимир 530
Вучетић Вучета 124
Вучетић Драгутин 126
Вучетић Ђорђе 124
Вучетић Живан 124
Вучетић Илија 155
Вучетић Михаило 127
Вучетић Милић 124
Вучетић Милица 125
Вучетић Павле 539
Вучетић Пантелија 124
Вучетић Спасоје 124
Вучетић Стоја 125
Вучинић Јагош 331
Вучинић Машан 332
Вучинић Милан 120
Вучинић Милуша 331
Вучинић Младен 120
Вучинић Радивоје 305
Вучић Живан 537
Вучић Живојин 117, 380
Вучић П. Илија 381, 382
Вучић Јана 381
Вучић Јована 380

Вучић Чедомир 531
Вучичевић Радомир 540
Вучковић Богољуб 540
Вучковић Бранко 533
Вучковић Димитрије 530
Вучковић Јанча 287, 351, 425
Вучковић Лазар 537
Вучковић Мика 530
Вучковић Петра 122
Вучковић Томанија 122

Гавриловић Богоје 541
Гавриловић Глиша 124
Гавриловић Драгољуб 319
Гавриловић Ђурђија 541
Гавриловић Јанићије 348
Гавриловић Мих. 26, 68
Гавриловић Милорад 346
Гавриловић Павле 124
Гавриловић Светозар
Гавриловић Христина 541
Гаврић Филип 100
Гагић В. Андрија 115
Гаговић Никола 419
Газибарић Марко 117
Гаић Дима 346
Гајић Драгољуб 238, 254, 268
Гајић Ђенадија 123
Гајић Илија 123, 448, 449
Гајић Милева 123
Гајић Ј. В. Милева 96
Гајић Милинко 125
Гајић Милован 102
Гајић Мица 435
Гајић Пантелија 123
Гајић Светислав 98
Гајић Станица 123
Гајић М. Станко 98
Гарабиљевић Влајко 115
Гарабиљевић Коста 115
Гарабиљевић Марта 116
Гарабиљевић Нинко 116
Гарабиљевић Ранко 116
Гарабиљевић Сека 116
Гарић Љубомир 184
Гарчић Обрад 481
Гачић Недељко 197
Гвозденовић Ангелина 114
Гвозденовић Анђа 114
Гвозденовић Ж. Даринка 121
Гвозденовић Димитрије 121
Гвозденовић Живан 113, 121
Гвозденовић Илија 114
Гвозденовић Јелена 114
Гвозденовић Јован 113
Гвозденовић Ката 114
Гвозденовић Косана 114
Гвозденовић Милан 113
Гвозденовић Милутин 121
Гвозденовић Пантелија 114
Гвозденовић Перса 114
Гвозденовић Петар 114
Гвозденовић С. Ружа 113
Гвозденовић Смиљана 114
Гвозденовић Станимир 113
Гвоздић Живан 382
Гвоздић Ж. Миливоје 382
Генкић Тодор 311
Германовић Илија 450
Гермевић Тома (в. Ђурђевић Тома) 295, 351, 425, 431, 518
Гешевић Стојан 258
Гешковић Илија 422
Гилић Богдана 345
Гилић Вукомир 344
Гилић Драгојло 345
Гилић Зарко 345
Гилић Јевтимије 345
Гилић Јелика 345
Гилић Милан 345
Гилић Милица 345
Гилић Милутин 345
Гилић Наста 345
Гилић Ратко 345
Гилић Софијана 345
Гилић Сретен 344
Гилић Стана 345
Гилић Стојанка 344
Гилић Цана 345
Гинић Вукомир 526
Гинић Сретен 526
Гинић Стана 526
Гичевић Наца 365, 366
Гичић Алекса 451
Глазања Мил. 37, 249
Гледовић Фр. Тад. 37, 242, 243
Глигорић Милош 125
Глигоријевић Прока 347
Глинић Спасоје 100
Глишановић Обрад 102
Глишић Антанас 341
Глишић Веселин 376
Глишић Драгољуб 155
Глишић Живан 100
Глишић Милетије 340
Глишић Милица 376
Глишић Никола 391, 459
Глишић Симо 100
Глишић Сретен 103
Глишић Чедомир 433
Глишовић Чедомир 155
Гогић Боривоје 47, 515, 516

Гојић Миленко 304
Гојковић Владимир 129
Гојковић Илија 589
Гојковић Младена 420
Гојковић Никола 420
Гојковић Савко 128
Гојковић Симона 420
Гојковић Цветовит 420
Гојковић Чедомир 420
Гојковић, ђен. 34, 228, 229
Гојовић Божа 329
Гојовић Љубомир 330
Гојовић Милић 329, 330
Голија Фердинанд 327
Голубовић Благоје 310
Голубовић Грујица 393, 461
Голубовић Живка 181
Голубовић Илија 448
Голубовић Јанко 390, 391, 448, 459
Голубовић Јован 380, 391, 453, 459
Голубовић Магдалина 383
Голубовић Миленко 315
Голубовић Милија 310
Голубовић Никола 380, 453
Голубовић И. Петар 383
Голубовић Симо 100, 310
Голубовић Стеван 310
Гонемовић Н. Павле 155
Горановић М. Коста 517
Горданић Мија 99
Госпић В. Јован 155
Гочанин Станоје 533
Гочић Илија 391, 459
Гочић Траило 391, 460
Гошић 564, 565
Градиштанац Милан 531
Гранић Драгомир 122
Гранић Иван 122
Гранић Ивана 122
Гранић Срећко 122
Гранић Цвета 122
Грацић Драгутин 123
Грбић Вуица 536
Грбић Милка 387, 456
Грбић Павле 388, 456
Гргуровић Станисав 101
Гредингер Јозеф 188, 192
Григоровић Ванко 280
Григоровић Хрисула 280
Грковић Љуб. 33, 43, 219, 362, 363, 364
Грковић, начел штип. окр. 33, 219
Грнић Никита 535
Гроздимовић Никола 231
Грол Милан 11, 137, 174
Груић Драгић 541
Груић Милан 535
Груић Љубомир 535
Грујић Андреја 378
Грујић Аћим 97
Грујић М. Владимир 445
Грујић Даринка 368, 386
Грујић Живко 155
Грујић И. Јанко 444
Грујић Јован 245, 246, 270
Грујић Р. Љубомир 444
Грујић Милан 383
Грујић Маш. 31, 146
Грујић Милован 445, 446
Грујић Панта 488
Грујић Перса 378
Грујић Петар 118, 390, 459
Грујић Радован 445
Грујић Радомир 444
Грујић Стефан 306
Грујић Стојан 155, 160, 395, 463
Грујић Тодор 383
Грујичић Драгић 126
Грујичић Милутин 254
Грујичић Миљко 155
Грујичић Михајло 155
Грујичић Станимир 104
Грујовић Димитрије 492
Грујовић Ђорђе 491
Грујовић Мијаилко 492
Грујовић Радосав 491
Грунић Василије 394, 463
Гугутан Богдан 484

Дабетић Никола 155
Давецић Петар 512
Давидовић Василије 251
Давидовић Гавра 155
Давидовић Лука 375
Дакић Ђура 244
Дамаскин, јеромон. 157
Дамјановић Драгутин 533
Дамјановић Рада 182, 184
Дамњановић Аврам 121
Дамњановић Алекса 126
Дамњановић Александар 121
Дамњановић Ј. Живко 121
Дамњановић С. Јаков 121
Дамњановић Јанко 120
Дамњановић Миљко 489
Дамњановић Павле 126
Дамњановић Радован 155
Дамњановић Д. Стеван 121
Дамњановић Тодор 126
Данаревић Б. М. 517
Данило, јеромон. Св. Марко 305
Даниловић Тодор 126
Данић др 198

Даничић Живан 106
Дановић Богдан 190
Дачић Василије 155
Дачић Жив. 65
Дачић Жика 445
Дачић Милен 533
Дачковић Никодије 535
Дачовић Јевтимије 539
Дебељковић Дена 305
Деда Константин 155, 199
Деда Никола 199
Деда Ризи 423, 424
Дедић Милосава 526
Дедић Радоња 526
Дејановић Стеван 118
Делић Драгутин 446
Делић М. Злата 445
Делић М. Марко 445
Делић Цветко 446
Дељанин Добросав 536
Дељанин Јевтимије 537
Дељанин Љубисав 536
Дељанин Милан 536
Дељанин Милентије 537
Дељанин Милосав 536
Дељановић Новица 249
Демир Таир 365
Демир Хусеин 279
Демировић Рецеп 365
Демић Иконија 379, 448
Демић Јована 448
Демић Марија 448
Демуш Шериф 366
Денић Крста 421
Денчић Владимир 169
Дењин Благоје 231, 273
Дератић Стеван 100
Дервић Иван 390, 459
Дервиш Петар 392, 460
Деспотовић (Јакшић) Александар 155
Деспотовић Нинко 125
Деспотовић Б. Цвета 102
Дижарац Зафир 288
Дикановић Ивко 115
Дикановић Марко 115
Дикановић Никола 115
Дикановић Петар 98
Дикановић Тешо 98
Диковић Жив. 243
Димитријевић Адам 448
Димитријевић С. Александар 308, 309
Димитријевић Ана 382
Димитријевић Влад. 41, 300
Димитријевић Груја 382
Димитријевић Димитрије 476, 477, 480, 482, 484, 487, 488
Димитријевић Драгомир 155, 243, 532
Димитријевић Драгутин 30, 93, 143, 144
Димитријевић Душан 199
Димитријевић Каја 437
Димитријевић Милан 155
Димитријевић Миленко 339
Димитријевић Михаило 454
Димитријевић Мита 482, 509
Димитријевић Недељко 392, 460
Димитријевић Петар 303
Димитријевић Риста 425
Димитријевић Сава 432
Димитријевић Станко 304
Димитријевић Таса 411
Димитријевић Темелко
Димитријевић Тодор 155
Димитријевић Трајко 405
Димитријевић Трифун 333
Димитрић Јеврем 103
Димитрић Милорад 103
Димитрић Милош 103
Димитрић Петар 103
Димић С. Александар 242
Димић С. Драг. 47, 516, 517
Димић Јова 426
Димић Милић 46, 500, 501
Димовић Серафим 365, 366
Динић Василије 105
Динић Добривоје 340
Динић Драган 341
Динић Милојко 326
Динић Милосав 377
Динић Младен 303
Динић Павле 337
Динић Тешман 527
Динчић Милоје 342
Динчић Стојан 155
Дирнбергер 202
Дичић Александар 184
Добрић С. Владимир 120
Добрић Мартин 155
Добрић Милољуб 120
Добрић Милосав 120
Добрић Ж. Стеван 120
Добриловић Н. Милован 103
Добриновић Михаило 103
Добриловић Цвијо 103
Добросављевић Драгић 102
Добросављевић Ката 383
Добросављевић Лазар 99
Добросављевић Лука 383
Добросављевић Никола 99
Добросављевић Н. Томанија 99
Додић Александар 409
Додић Љубомир 517
Дојчиновић Здравко 38, 257

Дојчиновић С. Милена 338
Дончић Милоје 190
Дорнишевац Јаћим 532
Дорославац Милан 127
Доситеј, епископ 158
Доситеј, владика 300
Драгић Сретен 124
Драгичевић Марко 103
Драгичевић Милан 103
Драгичевић Милован 104
Драгичевић Михаило 103
Драгичевић Никола 103
Драгичевић Рајко 103
Драговић Марица 492
Драговић Тала 410
Драгојевић Милутин 121
Драгојевић Паун 381, 382
Драгојевић П. Сима 377
Драголић Стеван 451
Драгољевић Петар 451
Драгомировић Илија 448
Драгулић П. Марија 450
Драгулић Ст. Марија 450
Драгулић Стеван 376
Драгуљевић Станојло 384
Драгутиновић Божа 180, 186, 201
Драјић Стеван 124
Драшковић Мијушко 531
Дренаковић Мијушко 533
Дринковић Андрија 155
Дрљевић Милан 422
Дробњак Бојана 489
Дробњак Милица 489
Дробњак Стеван 489
Дудић Петар 126
Дудовић Милан 423
Дукић М. Драга 339
Дулић Тихомир 191
Дулкан Ж. Светозар 388, 456
Дунић Јеврем 387, 456
Дунић Павле 387, 456
Дуринић Санко 517
Дурцић Милен 310
Душманић Мијајло 358, 360

Ђакић Радован 394, 462
Ђаковић Петар 155
Ђаковић Трајко 304
Ђашић Мане 287
Ђекић Панта 125
Ђелић М. Анка 98
Ђелић Михајло 98
Ђелић Роза 98
Ђенић Арсеније 155
Ђерасимовић, трг. 167
Ђерић Видоје 155
Ђерић Љубомир 123
Ђиндић Тома 112
Ђиновић Р. Марија 118
Ђиновић Митар 118
Ђокић Агатон 515
Ђокић Видоје 516
Ђокић Владан 536
Ђокић Глиша 117
Ђокић Драгољуб
Ђокић Душан 128
Ђокић Миладин 119
Ђокић Милан 526
Ђокић Никодија 530
Ђокић Сврониje 536
Ђокић Тодосије 536
Ђорђевић Аврам 537
Ђорђевић Агатон 540
Ђорђевић Александар 197, 586
Ђорђевић Антоније 539
Ђорђевић др Б. 24, 25, 61, 62
Ђорђевић Век. 253
Ђорђевић Веруша 330
Ђорђевић Веселин 537
Ђорђевић Владимир 101
Ђорђевић Владисав 106
Ђорђевић Вучко 165
Ђорђевић Денчо 419
Ђорђевић Димитрије 338, 381, 415
Ђорђевић Драгољуб 169
Ђорђевић Драгомир 83, 88, 155
Ђорђевић Ђорђе 30, 143, 590
Ђорђевић П. Ђорђе 188, 253, 393, 461
Ђорђевић Живојин 534
Ђорђевић Илија 121
Ђорђевић Јелена 479
Ђорђевић Јован 533
Ђорђевић Јоца 526
Ђорђевић Китан 381
Ђорђевић Косара 406
Ђорђевић Коста 351
Ђорђевић Крун 505
Ђорђевић Н. Љубица 338
Ђорђевић Љубомир 83, 88
Ђорђевић М. П. 25, 26, 65, 66, 71, 73, 78, 128, 129
Ђорђевић Манда 491
Ђорђевић Марјан 381
Ђорђевић Милан 303, 311, 406, 436
Ђорђевић Миливој 121
Ђорђевић Милош 144
Ђорђевић Михајло 529
Ђорђевић Неда 331, 526
Ђорђевић Никодије 340
Ђорђевић Новица 539
Ђорђевић Панте 526
Ђорђевић Петар 277, 492, 586
Ђорђевић Пуниша 331

Ђорђевић Раде 330, 332, 507
Ђорђевић Риста 425
Ђорђевић Светозар
Ђорђевић Светомир 540
Ђорђевић Станисав 491, 515
Ђорђевић Станоје 374, 421
Ђорђевић Стеван 155
Ђорђевић Ж. Стеван 380
Ђорђевић Стоја 331
Ђорђевић Стојан 311, 436, 502
Ђорђевић Трифун 96
Ђорђевић Чедомир 155, 540
Ђорђевић, посланик 291
Ђорзић Рака 391, 459
Ђорић Илија 351
Ђорић Милосав 532
Ђорић Митар 419
Ђорковић Јован 533
Ђошић Ђорђе 539
Ђукановић Алекса 98
Ђукановић А. Драгољуб 98
Ђукановић Васа 102
Ђукановић Коста 105
Ђукановић Лаза 103
Ђукановић Недељко 105
Ђукановић Никола 105
Ђукановић Светислав 105
Ђукановић Срећко 105
Ђукановић Станисав 105
Ђукановић Цветко 105
Ђукић Вукашин 531
Ђукић Јанко 112
Ђукић Јован 305
Ђукић Крсман 540
Ђукић Милан 489
Ђукић Милосава 489
Ђукић Светозар 395, 463
Ђукић Стеван 172
Ђукић Трифун 155
Ђукнић Илија 98
Ђукнић Свет. 488
Ђулак Драгоје 533
Ђулић Страшимија 305
Ђулчић Иван 426, 427
Ђурашковић, мајка и ћерка 300
Ђурђевић Алекса 361
Ђурђевић Велимир 118
Ђурђевић Јелица 102
Ђурђевић Марко 125
Ђурђевић Милан 83, 88
Ђурђевић Милорад 88
Ђурђевић Милош 119
Ђурђевић Симеун 83
Ђурђевић Тома/ в. Гермевић 295, 351, 425, 431, 518
Ђурђић Гајо 103
Ђурђић Илија 83, 88
Ђурђић Љубомир 103
Ђурђић Милорад 83
Ђурђић Радо 103
Ђуриновић Милутин 118
Ђурић Аксентије 531
Ђурић Алекса 450
Ђурић Владан 102
Ђурић С. Грозда 377
Ђурић Драгомир 490
Ђурић Драгослав 155
Ђурић П. Живан 120
Ђурић Живко 104
Ђурић Живојин 395, 463
Ђурић Илија 102, 125
Ђурић Јеремија 119
Ђурић Јосиф 255
Ђурић Коста 342
Ђурић В. Марко 120
Ђурић Милан 155, 395, 463
Ђурић Милојка 103
Ђурић Милун 531
Ђурић Михаило 454
Ђурић С. Михајло 120
Ђурић Осман 351
Ђурић Перо 196
Ђурић Радојица 122, 131, 516
Ђурић Светомир 121
Ђурић Срећко 306
Ђурић Станко 125, 532
Ђурић Степан 125
Ђурић Тихомир 377
Ђурић Филип 423
Ђуричић Богдан 312
Ђуричић Стеван 155
Ђуришић Никита 539
Ђурковић Владимир 155
Ђурковић М. Ката 339
Ђурковић Милош 381
Ђуровић Радивоје 507

Егарић Љубомир 530
Енглезовић Алекса 411, 412, 414
Ерић Владимир 537
Ерић Драгољуб 434
Ерић Душан 490
Ерић Михаило 439
Еркић Стеван 531

Жакић Рада 127
Жамбо Рене 327
Жарде Огист 265, 266
Жарковић Алекса 310, 436, 437
Женић Атанаско 448, 449
Женић Иконија 448
Женић Васил 449

Женић Јана 448
Женић Марија 448
Женић Милан 448
Женић Петар 448
Жерановић Ж. Јован 388, 456
Живаљевић Богдан 490
Живаљевић Вељко 490
Живаљевић Зарија 490
Живаљевић Игњат 490
Живаљевић Милинко 490
Живаљевић Миљенко 46, 490
Живаљевић Павле 490
Живановић Анка 127
Живановић Д. Благоје 380
Живановић Божидар 383
Живановић Борисав 106
Живановић Будимир 106
Живановић Владимир 102
Живановић М. Воја 31, 148, 151
Живановић Живан 127
Живановић Рад. Живана 97
ЖивановићЧед. Иконија 102
Живановић Илија 128, 380
Живановић Јеврем 102
Живановић Љуба 97
Живановић Милан 155
Живановић Милош 112, 127, 380, 529
Живановић М. Милутин 376
Живановић Мирка 98
Живановић Петар 450
Живановић Ј. Ранисав 118
Живановић Ранко 127
Живановић Станко 105
Живановић Стеван 115
Живановић Степан 127
Живковић Велика 537
Живковић Вићентије 532
Живковић Владислав 394, 462
Живковић А. Данча 361
Живковић Драгољуб 453
Живковић С. Драг. 30, 144, 145
Живковић Ђока 120
Живковић Ђорђе 518
Живковић Живојин
Живковић Зорка 120
Живковић Јанаћије
Живковић Јеврем 436
Живковић М. Јелена 361
Живковић Јеротије 439, 442
Живковић П. Јосиф 496
Живковић Љубисав 437
Живковић Максим 374
Живковић Милорад 155
Живковић Милош 361
Живковић Мита 375
Живковић Никола 439
Живковић Петар 35, 236, 237
Живковић Радомир 534, 536
Живковић К. Радосав 374
Живковић С. Рад. 226, 536
Живковић Саватије 76
Живковић Светолик 539
Живковић Симион 537
Живковић Софија 120
Живковић Стана 114, 155
Живковић Станимир 245
Живковић Станисав 537
Живковић Станко 114
Живковић Стеван 453, 454
Живковић Филип 120
Живоборац Радисав 311
Живојевић Данило 155
Живојиновић Велимир 155
Живојиновић М. Стој. 47, 504, 506
Животић Јелена 380
Животић Северинка 455
Животић Станимир 380
Живуловић Петар 446
Живуловић Ружа 446
Жигар Милан 484
Жоњевић Милутин 394, 462
Жордаковић Стана 448
Жугић Видак 527
Жугић Илија 258
Жујовић Јован 11, 137
Жутић Адрија 118
Жутић Драгић 118
Жутић Живко 118

Загорчић Бож. 254
Зарић Благоје 533
Зарић Добривоје 199
Зарић Миладин 155
Зарић Милан 255, 256, 271
Зарић Милован 105
Зарић Мићо 103
Зарић Панта 380
Зарић Станко 118
Зарић Тешо 105
Зафировић Тома 288, 295, 351, 354, 425, 431
Захаропулос др Иван 315, 317, 320, 323
Здравић Душан 531
Здравковић Ана 381
Здравковић Анђелија 377
Здравковић С. Васиљко 496
Здравковић Владислав 538
Здравковић Вукадин 542
Здравковић Даница 410
Здравковић Диза 420
Здравковић Димитрије 303, 308, 309, 415, 417
Здравковић Ђорђе 538
Здравковић Жилија 445

Здравковић Илија 383, 460
Здравковић Милан 155, 538
Здравковић Ђ. Мил. 38, 256
Здравковић Младен 304, 337
Здравковић Никола 542
Здравковић Новица 538
Здравковић Павле 381, 538
Здравковић Паун 393, 461
Здравковић Радојко 538
Здравковић Светозар 377
Здравковић Симеон 393, 461
Здравковић Стојан 420
Здравковић Урош 155
Зебић Сибинка 100
Зекић Н. Тодор 411, 414
Зеленковић Милинко 128
Зелић Миодраг 436
Зенфировић Тома, в. Зафировић Тома 518
Зечевић Мил. 39, 264
Златановић Димитрије 340
Златановић Жика 163
Золић Милан 180, 186, 201
Зрнић Лука 155

Ибрић А. Суља 106
Иванић Живан 99
Иванић Рада 117
Иванов Јеврем 428
Иванов Лазар 301
Иванов Ристо 348
Иванов Стеван – Баиташев 310
Иванов Никола 437
Ивановић Алекса 126
Ивановић Андон 365
Ивановић М. Велика 340
Ивановић Л. Видоје 105
Ивановић Влај. 336, 341, 342, 343, 493
Ивановић Драгутин 118
Ивановић Р. Душан 155
Ивановић др Живан 155
Ивановић Ј. Живко 445
Ивановић Јован 422
Ивановић Љубица Ганетовица 429
Ивановић Љубодраг 156
Ивановић Милош 106
Ивановић Милча 339
Ивановић М. Миља 340
Ивановић Никола 180, 187, 201
Ивановић Радивој 118
Ивановић Сретен 156
Ивановић Станко 85, 90, 156
Ивановић С. Цветко 105
Ивић Дикомир 346
Ивић М. Живко 242
Ивић Миладин 346
Ивић Милица 346
Ивић Сенија 346
Ивковић Г. 46, 496, 497
Ивковић Драгутин 535
Ивковић Јован 368, 386
Ивковић Д. Лалко 385
Ивковић Р. Љубица 377
Ивковић Милан 519
Ивковић Милутин 339
Ивковић Рајко 123
Ивковић Сибин 535
Ивковић П. Стојан 379
Ивковић Тихомир 310
Ивљанин Павле 536
Игњатовић Велимир 76
Игњатовић Гвозден 533
Игњатовић Драгољуб 226, 227, 249, 269
Игњатовић Љубомир 531
Игњатовић Михаило 411
Игњатовић Михајло 303
Игњатовић Милорад 121
Игњатовић Миодраг 122
Игњатовић Митар 126
Игњатовић Петар 121
Игњатовић Станојло 394, 462
Игњатовић Стратије 421
Икановић Илија 100
Икановић Славко 100
Икић Рајко 125
Иконић Милорад 120
Илијев Ђуро 428, 430
Илијенкар Јован 392, 460
Илијић Станко 307
Илијић Трајко 337
Илијић Б. Цветко 339
Илић А. 46, 493, 494
Илић Алексија 348
Илић Александар 361
Илић Атанасије 386
Илић Богољуб 237, 240
Илић С. Богосав 376
Илић Благоје 119, 337, 351, 352, 413, 415, 418, 425
Илић Видосав 361
Илић Вићентије 101
Илић Глигорије 337
Илић Димитрије 43, 370
Илић Драгомир 156
Илић В. Драгољуб 336
Илић Ђока 127
Илић Ђорђе 337, 419
Илић Т. Ергата 340
Илић Н. Живан 106
Илић Живојин 101, 317
Илић Илија 473
Илић Јанићије 156
Илић Јеремија 119

Илић Јездимир 119
Илић Јелена 413
Илић Јован 119, 311, 436, 446
Илић Јулка 407
Илић Ката 395, 464
Илић Ч. Јулија 106
Илић Лазар 127
Илић М. Марија 337, 445
Илић Маријан 445
Илић Марица 455
Илић Матија 106
Илић Мика 311
Илић Милен 530
Илић Милан 156, 412, 455
Илић Милица 376
Илић Милинко 101
Илић Милоје 156
Илић Милорад 515
Илић Милија 377
Илић Милосав 105
Илић Милутин 419
Илић Михаило 315
Илић Мита 183, 184
Илић Митробран 156
Илић Младен 341, 361, 525
Илић Ј. Никола 156
Илић Р. Никола 393, 461
Илић Ж. Пера 18, 42, 327, 328, 329
Илић Петар 348
Илић Н. Перса 340, 536
Илић Радован 250, 252
Илић Рака 529
Илић М. Романица 381
Илић Сава 455
Илић Светозар 302, 407
Илић Сима 384
Илић Среја 311
Илић Срећко 105
Илић Станко 127, 336
Илић Станоје 172
Илић П. Станко 336
Илић Стеван 405, 535
Илић С. Стеван 23, 54
Илић М. Стојан 393, 461
Илић Тихомир 525
Илић Б. Тодор 36, 239
Илић Христивоје 515
Илић С. Цветко 100
Илић М. Чедомир 156
Илић, посланик 291
Илић Стојановић Тодор 337
Иричанин Мијат 530
Исаија, стар. ман. Витовнице 333
Исаиловић Андрија 97
Исаиловић Дамњан 333, 334
Исаиловић Драгић 124
Исаиловић Савко 125
Исаиловић Стеван 118
Исаковић Игњат 123
Исић Милија 125
Исић Степанија 125
Искић Деспот 126
Искић Цанко 126

Јагић Петар 98
Јадрановић Живослав 123
Јадрановић Иконија 123
Јадрановић Јеврем 123
Јакимов Таксидар Лазар 428, 430
Јаковљевић Аксентије 531
Јаковљевић Бранко 121
Јаковљевић Василије 101
Јаковљевић Влада 326
Јаковљевић Власта 533
Јаковљевић Драгомир 120
Јаковљевић Јеврем 102
Јаковљевић Јосија 531
Јаковљевић Марко 97
Јаковљевић Милисав 99
Јаковљевић Михаило 105, 156
Јаковљевић Ненад 123
Јаковљевић Пантелија 104
Јаковљевић Радомир 97
Јаковљевић Рајко 121
Јаковљевић Цветко 296
Јакшић Димитрије 117
Јакшић Миајло 117
Јакшић Милутин 490
Јакшић Митар 190
Јанаћ(ч)ковић Драгутин 433
Јанић Алекса 112
Јанићије, јеромонах ман. Раинац 156
Јанићијевић Александар 181
Јанићијевић Ђорђе 187, 204
Јанићијевић Илија 197
Јанковић Алба 374
Јанковић Алекса – Аца 226, 227, 249, 269, 349, 445, 446
Јанковић Андра 184
Јанковић Андреја 29, 131, 136
Јанковић Бајо 103
Јанковић Бетика 188
Јанковић В. Бож. 37, 249, 254
Јанковић Велимир 166, 167
Јанковић Војин 452
Јанковић Даринка 167, 368
Јанковић М. Даринка 386
Јанковић Димитрије 117, 385, 446
Јанковић Драгутин 378, 448
Јанковић Ђока 125
Јанковић П. Ђорђе 381
Јанковић Живко 116

Јанковић М. Живојин 311
Јанковић Захарије
Јанковић Иван 125
Јанковић Л. Иван 156
Јанковић Илија 124, 446, 454
Јанковић Јанко 103, 105, 302, 446
Јанковић Ђ. Јанко 296
Јанковић Јанош 446
Јанковић Јеремија 378
Јанковић Јован 446, 450
Јанковић Б. Катарина 435
Јанковић Коста 172, 349
Јанковић Крстина 116
Јанковић Ј. Лепосава 116
Јанковић Маринко 116, 156, 378
Јанковић Н. Маринко 381
Јанковић Марко 116, 124, 242, 302
Јанковић Ђ. Марко 296
Јанковић Мијушко 533
Јанковић Милан 116, 310
Јанковић Милева 116
Јанковић П. Миленко 388, 456
Јанковић Миливоје 103
Јанковић Милица 454
Јанковић др Милорад 131
Јанковић Милован 374
Јанковић Милосав 123
Јанковић Милутин 377, 394, 395, 462, 463
Јанковић Михаил 308, 309
Јанковић Михајило 99, 156
Јанковић Наталија 156
Јанковић Ненад 125
Јанковић Павле 321, 324
Јанковић Паун 380, 432, 453
Јанковић Пера 167
Јанковић Петар 446
Јанковић Петрија 376
Јанковић Ранђел 532
Јанковић Б. Светолик 156
Јанковић Смиљко 361
Јанковић Сретен 115, 542
Јанковић Стана 378
Јанковић Станимир 386
Јанковић Станина 395, 464
Јанковић Ј. Станка 383
Јанковић Станоје 103
Јанковић Стеванија 116
Јанковић Танасије 376
Јанковић Тодор 35, 119, 234, 235
Јанковић Трајан 446, 447
Јанковић Трајко 446
Јанковић С. Трајко 361
Јанковић Цветан 125
Јанковић Цветко 542
Јанковић, др 198
Јаношевић П. Илија 388, 456
Јаношевић Јанко 384
Јаношевић Марија 384
Јаношевић Ружа 376
Јаношевић Траило 376
Јањић Димитрије 533
Јањић Радосав 98
Јарчевић Богдан 542
Јаћимовић Драгомир 347
Јашар Џафер 365
Јашић др. 80
Јевђевић Вукола 156
Јевђевић Јосиф 156
Јевђевић Михајло 156
Јевђевић Никола 156
Јевђеновић Марко 156
Јевђић Ранко 532
Јевременовић М. Живорад 156
Јевремовић Гаврило 365
Јевремовић Добросав 166
Јевремовић Ђорђе 379
Јевремовић Сава 378
Јевтић А. Адам 377
Јевтић Антоније 104
Јевтић Бранко 537
Јевтић Добросав 106
Јевтић Драгутин 97
Јевтић Живан 102, 124
Јевтић П. Живана 102
Јевтић Живојин 100
Јевтић Ката 102
Јевтић Лазар 100
Јевтић Љубомир 348
Јевтић А. Марија 104
Јевтић Милан 118
Јевтић Н. Милија 382
Јевтић Милинко 126
Јевтић Милутин 156
Јевтић Никола 105
Јевтић Радоје 537
Јевтић Радош 537
Јевтић Спасоје 97
Јевтић, јеромон. 303
Јегдић Станоје 114
Јегдић Стеванија 114
Јежекић Милутин 334
Јездић Аница 66, 92, 96
Јездић Владисав 106
Јездић Живко 106
Јездић Н. 92
Јездић Павле 100
Јездић Сима 66, 92, 96
Јездић Цветко 96
Јекић Будимир 115
Јекић Јован 115
Јекић Лука 115
Јекић Милорад 115

Јекић Панта 114
Јелесић Марко 126
Јелић Здравко 530
Јелић Милорад 122
Јелић Стана 451
Јелић Тодор 100
Јелић Цветко 537
Јелић др 188
Јеличић Јован 100
Јеличић Сибин 172
Јемић Јеротије 489
Јенић Паун 377
Јенић Сава 378
Јенић П. Танаско 376
Јеремић Благоје 524
Јеремић Д. Благоје 380
Јеремић Исаило 538
Јеремић Миладин 531
Јеремић Милосава 180
Јеремић Милутин 392, 460
Јсремић Обрад 376
Јеремић Павле 392, 460
Јеремић Панта 180
Јеремић Петар 391, 459
Јеремић Сава 390, 458
Јеркић Драгутин 388, 456
Јерковић Страхиња 491
Јеротић Милош 156
Јефтић Алекса 451
Јефтић Јана 451
Јефтић Никодије 315
Јефтић Петар 449
Јефтић Ранко 529
Јефтић Ружа 450
Јефтић Тома 187, 191, 452
Јешанић Андрија 116
Јешанић Анђа 116
Јованић Милан 124
Јовановић Аврам 517, 519
Јовановић Алекса 79
Јовановић Алекса Занга 302
Јовановић Антоније 103
Јовановић Благоје 368, 386
Јовановић Богосав 105, 314
Јовановић Божа 156, 200
Јовановић Боја 226
Јовановић Брана 326, 454
Јовановић Василије 79
Јовановић Васа 197, 515, 530
Јовановић Витомир 124
Јовановић Владимир 341
Јовановић С. Владимир 124
Јовановић Вучко 421
Јовановић Дамњан 120
Јовановић М. Данило 156
Јовановић Димитрије 361
Јовановић Дина 341
Јовановић Дмитар 331
Јовановић Мил. Добрија
Јовановић Добросав 224
Јовановић Драга 120, 532
Јовановић Драгомир 184, 302
Јовановић Драгослав 539
Јовановић Драгутин 161, 164, 165
Јовановић М. Душан 371, 372
Јовановић Ђорђе 156, 303, 445
Јовановић З. Ђорђе 303, 404, 406
Јовановић Ђурђе 156
Јовановић др Ђ. 315, 316, 319
Јовановић П. Живојин 97
Јовановић Зорка 123, 124
Јовановић Р. Зорка 120
Јовановић Илија 118, 385
Јовановић Ђ. Илија 445
Јовановић Јаков 125
Јовановић Јања 338
Јовановић Јелена 99
Јовановић Јелисије 156
Јовановић Јован 156
Јовановић Л. Јован 151
Јовановић Ј. Јоца 125
Јовановић Коста 98, 305, 422
Јовановић Крста 311
Јовановић Крстина 115
Јовановић М. Кузман 156, 159
Јовановић В. Кулушје 377
Јовановић Лука 97
Јовановић Љуба 440
Јовановић Љубица 425, 426
Јовановић А. Љубодраг 156
Јовановић Љубомир 124
Јовановић М. 25, 27, 67, 95
Јовановић Маринко 116
Јовановић Ј. Мара 337
Јовановић Милан 120, 341, 539
Јовановић Милан Спањор 419
Јовановић П. Мил. 368
Јовановић Н. Т. Милева 440, 442
Јовановић Мина 156
Јовановић Мирко 310
Јовановић Мирче 164
Јовановић Михаило 312, 513
Јовановић В. Мих. 32, 176
Јовановић Љ. Мих. 39, 41, 273, 274, 298, 299
Јовановић М. Михајло 42, 312, 316, 317, 327, 591
Јовановић Недеља 419
Јовановић Недељко 97
Јовановић Никодије 179, 186
Јовановић Никола 99, 241
Јовановић М. Никола 437
Јовановић Обрен 537
Јовановић Огњан 538

Јовановић Р. Пава 120
Јовановић Павле 304, 377, 518
Јовановић Пане 367
Јовановић Пантелија 97
Јовановић Паун 392, 461
Јовановић Петар 99
Јовановић Продан 79
Јовановић Раде 419
Јовановић Радован 274
Јовановић Радош 538
Јовановић Т. Рајко
Јовановић Ранђел 341
Јовановић П. Ружа 368, 386
Јовановић Сава 156
Јовановић Савка 406
Јовановић Светозар 100, 104
Јовановић Сима 304, 379
Јовановић Симона 128
Јовановић Слободан 55, 69, 78
Јовановић Ј. Смиљана 106
Јовановић Соња 124
Јовановић Спаса 368
Јовановић Срета 314, 317
Јовановић Сретен 197
Јовановић Станија 368, 386
Јовановић Станко 126, 530
Јовановић Ж. Станоје 388, 456
Јовановић Стев. 75
Јовановић Стојадин 103
Јовановић Стојан 304
Јовановић А. Стојка 125
Јовановић Стојко 125
Јовановић Тодор 316
Јовановић Т. Траило 379, 445
Јовановић Ђ. Траило 445, 446
Јовановић Чедомир 419
Јовић Аритон 258
Јовић Василије 103
Јовић Велимир 98
Јовић Вељко 380
Јовић Владислав 377
Јовић Горча 361
Јовић Димитрије 98
Јовић Драгић 123
Јовић Драгомир 102
Јовић Ђуро 103
Јовић Ивко 123
Јовић Јован 123, 156
Јовић Криста 307
Јовић Д. Љуба 337
Јовић М. Марин 445
Јовић Микаило 347
Јовић Милија 318
Јовић Милојко 327
Јовић Т. Никодије 379
Јовић М. Никола 156
Јовић Петар 304, 307, 377
Јовић Стана 445
Јовић Станко 337
Јовић Тодор 156
Јовичић Аврам 119
Јовичић Богољуб 156
Јовичић Велимир 411
Јовичић А. Гвозда 384
Јовичић Душан 125
Јовичић Матија 102
Јовичић Милинко 104
Јовичић Ђ. Милица 125
Јовичић Светислав 102
Јовичић Сима 104
Јовичић Стојко 104
Јовичић Тихомир 231, 272
Јовкић Илија 389, 457
Јовковић Јов. 386, 524
Јовковић Милан 540
Јовковић Тихомир 540
Јововић Мил. 31, 151, 153
Јоић Лука 492
Јокановић Петар 156
Јокић Сергије 156
Јоковић Вучета 526
Јоковић Марко 411
Јоковић Стоја 526
Јоковић Тихомир 156
Јоксимовић Живко 411
Јоксимовић Петко 65, 72
Јоксимовић М. др Хран. 25, 64
Јоновић Јован 376
Јоновић Т. Јован 388, 456
Јоновић Петар 452
Јоновић Стојадин 452
Јоргановић С. Илија 388, 456
Јоргановић П. Мартин 388, 457
Јоргић Теодосије 156
Јорговановић Ник. 38, 261, 262
Јосиповић Вучко 518
Јосиповић Драгомир 104
Јосиповић Лука 104
Јосиповић Рада 105
Јосиповић Спасоје 104
Јосиповић Тихомир 253, 268
Јосић Живка 376
Јосифовић Фотије 156
Јоцић Милисав 156
Јоцић П. Видоје 98
Јочић Светислав 538
Јошић Илија 382
Јошић Јана 382, 451
Јошић милија 451
Јошић Милева 451
Јошић Никола 434
Јошић Светислав 435

Јошковић Милош 97
Јувковић Ђорђе 303
Југовић Василија 104
Јуришић Коста 127
Јуришић Павле Штурм 24, 58, 588

Кадија др 527
Казановић Ивко 100
Казановић Јаков 100
Казановић Милан 100
Калабић Александар 117
Калабић Анђа 117
Калабић Вукосава 117
Калабић Десанка 117
Калабић Драгиња 113
Калабић Живорад 113
Калабић Илија 113
Калабић Јулка 113
Калабић Станисава 113
Калабић Стојко 117
Калајџић Марко 124
Калиманчевић Мита 409
Каличанин Анка 421, 423
Каличанин Иносава 421
Каличанин Мара 490
Каличании Миља 421
Каличанин Мирослава 421
Калчић Душан 351, 425
Канабић Милорад 98
Кандић Лазар 112
Кандић Марко 117
Кандић Милорад 117
Кановић из Ниша 326
Капетановић Велимир 104
Капетановић Јован 104
Капетановић Степан 105
Капетановић Тодор 104
Кара Матијевић Јован 156
Карађорђевић Александар 223, 278, 586
Карађорђевић Ђорђе 223
Карађорђевић Петар 77, 84, 90, 139, 277, 427, 586
Карајџија Ица 483
Каралић, мајор 258
Карановић Војислав 454
Караоблановић Јаков 434
Караогдановић Саломон 435
Карапанџић Живојин 99
Карапанџић Лазар 98
Карачић Тома 419
Караџић Јован 536
Караџић Милан 76
Карио Хаим 411
Карић Сава 240
Карталис др 314, 315, 317, 318, 323
Катић Александар 156, 271
Катић Владимир 530
Катић Глиша 526
Катић Живко 115
Катић Коста 28, 111, 112
Катић Љубомир 156
Катић Мијат 531
Качаник Панта 172
Качановић Димитрије 516
Качановић Живадин 516
Качановић С. Живојин 516
Качаревић Ђока 125
Качаревић Милорад 249
Кевић Д. Ангелина 116
Кевић Ивана 116
Кевић Јеремија 116
Кевић Станија 116
Кекић Адам 388, 456, 457
Кекић Ж. П. Илија 387, 456
Кекић Ж. Јован 388, 456
Кекић Ж. Маријан 388, 456
Кесегић Сибин 533
Кесић Душан 126
Кијаметовић Мијајло 156
Киријак, јеромон. 302
Китић Александар 255
Клајић Петар 156
Клајн Дамњан 117
Климић Спасоје 306
Клиндовљевић Гвозден 530
Кнежевић Божидар 540
Кнежевић Василије 534
Кнежевић Живан 122
Кнежевић Б. Жив. 250
Кнежевић Милоје 540
Кнежевић Станија 122
Кнежевић Трифун 127
Кнежевић Чедомир 538
Книнић Сава 156
Кобиљанин Јанко 358
Ковановић Андра 122
Ковановић Божидар 122
Ковановић Даринка 122
Ковановић Живана 122
Ковановић Стана 122
Ковановић Станислава 122
Ковач Мемед 365
Ковачев Ник. Марта 492
Ковачевић Ангелина 128
Ковачевић Благоје 532
Ковачевић Бошко 105
Ковачевић Воислав 539
Ковачевић Димо 492
Ковачевић Ђока 126
Ковачевић М. Илија 119
Ковачевић Јован 492
Ковачевић М. Ката 119

Ковачевић Марко 532
Ковачевић Милоје 125
Ковачевић Мирка 128
Ковачевић Павле 105
Ковачевић Петар 120
Ковачевић Радојка 128
Ковачевић Сл. Саида 492
Ковачевић Станојло 156
Ковачсвић Стеван (Себастијан Ковачевић) 156
Ковачевић Д. Стоја 118
Ковачевић Стојан 125
Ковачевић Тихомир 120
Ковачевић Трајко 303
Кожетинац Бранислав 164
Којић Виђентије 119
Којић Добросав 126
Којић Драгић 119
Којић Живан 120
Којић Живојин 197
Којић Лазар 197
Којић Иван 120
Којић Илија 303
Којић Коста 120
Којић Милан 296
Којић М. Радивоје 224
Којић Сава 303
Којић Светозар 132
Којић Тихомир 180, 186, 201
Којовић Лепосава 338
Кокановић Сава 96
Кокановић, кап. 227
Коковић Петар 448
Коконовић Радосав 420
Кокорић П. Милан 377
Кокотан Богдан 479
Коларевић Димитрије 450, 451
Коларевић Ђорђе 450
Коларевић Марица 450
Коларевић Ружа 450
Коларевић Сима 450
Колеровић Ђорђе 381
Колеровић Марица 381
Колеровић Сима 381
Колић Стојан 530
Комарац Н. Милорад 100
Комарац Милош 100
Комарчић Драгомир 304
Коменовић Стева 411
Комесаровић Прока 117
Комненовић Стефан 303
Коморан Цветко 100
Конабић Крсман 96
Кондић Влад. 24, 59, 589
Константиновић Захарије 192, 519
Коњевић Таса 306
Копилан Таита 448
Копилановић Митар 448
Корта Драгутин 432
Косанић Живко 99
Косић Петар 28, 131, 132
Косић Свил. 27
Костадиновић Љубомир 114
Костадиновић Риста 537
Костадиновић Цвијо 102
Костић Аксентие 347
Костић Алекса 366
Костић Гаша 522
Костић Васа 515
Костић Влајко 347
Костић В. Димитрије 376
Костић Добросав 451
Костић Драг. 29, 137
Костић Душан 409
Костић Ђорђе 411
Костић Зафир 409
Костић Ивко 128
Костић Јован 445
Костић Коста 303
Костић Лазар 527
Костић Манасије 361
Костић Маца 191
Костић Миладин 347
Костић Милан 409, 411
Костић В. Милан 376
Костић М. Милојко 361
Костић М. Милош 361
Костић Мирко 348
Костић Младен 409
Костић Радивоје 377
Костић Ратко 409
Костић Реља 409
Костић Рудинац Урош 482
Костић Д. Сотир 310
Костић Станика 348
Костић Станко 302
Костић Стојан 190, 366
Костић Трајко 409
Котојић Јанко 392, 460
Коцевић Васа 367
Коцевић Тиме 367
Коцић Василко 417
Коцић Веселко 415
Коцић Михаило 411
Коцић Трандафил 303
Коцић 296
Кочас Наум 279
Кочовић Јован 156
Кочор Миле 422
Кошанин Недељко 156
Краговић Петко 156
Крајничевић Крста 417
Крамарш 26, 68

Красавчевић Живан 102
Красић Богић 489
Красић Гавра 489
Красић Ђорђе 489
Красић Јока 489
Красић Лука 489
Красић Микица 489
Красић Милета 489
Красић Милосав 489
Красић Новак 489
Красић Петар 489
Красић Радоје 489
Красић Сако 489
Красић Тијана 489
Красојевић Јанићије 65, 72, 90, 92
Крејаковић Младен 120
Кретијен, ген. 302
Кречковић Радомир 156
Криваћевић Мирко 509
Криловић Алекса 117
Криловић Анђа 113, 117
Криловић Владисав 117
Криловић Даринка 117
Криловић Драгиња 117
Криловић Живојин 117
Криловић Јела 113
Криловић Јелина 117
Криловић Ката 117
Криловић П. Марина 113
Криловић Милева 117
Криловић В. Милева 113
Криловић Митар 113
Криловић Младен 113
Криловић Перса 113
Криловић Смиљана 117
Криловић Н. Роксанда 116
Криловић А. Цаја 116
Кринуловић Дема 450
Кринуловић Ђорђе 450
Кринуловић М. Јана 450
Кринуловић Јанош 450
Кричак Боривоје 539
Кричак Илија 539
Кричак Сибин 539
Кркић Душан 251
Кркић Светомир 132
Кркић, трг. 479
Крњајић Никола 119
Кросајиљевић Иконија 451
Кросајиљевић Јован 451
Крпић Ранко 537
Крсманић Владимир 115
Крсманић Св. Драгомир 117
Крсманић Душан 117
Крсманић Живојин 117
Крсманић Ж. Ката 115
Крсманић Миајло 117
Крсманић Милош 117
Крсманић Паја 115
Крсмановић Данило 250
Крсмановић М. Марија 101
Крсмановић Милован 100
Крсмановић Михаило 118
Крсмановић Степан 116
Крсмановић Цвијо 102
Крсмић Ивко 119
Крсмић Милан 119
Крстић Анђелко 181
Крстић Богомир 515
Крстић М. Бож. 43, 375, 384
Крстић Бојко 361
Крстић Драгутин 106
Крстић Занка 351
Крстић Јован 157
Крстић Ф. Јован 361
Крстић Љубомир 103
Крстић Максим 112
Крстић Манојло 157
Крстић Милева 434
Крстић Радосав 531
Крстћ Риста 351
Крстић М. Соња 101
Крстић Д. Станојка 106
Крстић Стојан 308, 309, 361
Крстојевић Аврам 535
Крстојевић Вуица 536
Крстојевић Душан 535
Крстојевић Јанићије 536
Крстојевић Јеврем 535
Крстојевић Јевтимије 535
Крстојевић Милева 536
Крстојевић Нићифор 535
Крстојевић Сидорка 536
Крстојевић Станојка 536
Крупешевић Влад. 36, 241

Лазаревић Александар 157
Лазаревић Анђа 101
Лазаревић Атанасије 197
Лазаревић Госпава 99
Лазаревић Дамјан 113
Лазаревић Добросав 341
Лазаревић Драгољуб 157
Лазаревић Драгутин 529
Лазаревић Евдакија 423
Лазаревић Ђорђе 294, 310, 312
Лазаревић Жарко 449
Лазаревић Јанко 381
Лазаревић Јелица 99, 128
Лазаревић Јована 381
Лазаревић Јосифа 380
Лазаревић Ката 381

Лазаревић Коста 381
Лазаревић Ј. Константина 382
Лазаревић Кузман 319
Лазаревић Љубомир 529
Лазаревић Лазар 346
Лазаревић Иконија 376, 448
Лазаревић Илија 376, 381, 448
Лазаревић Маријан 432
Лазаревић М. Миладин 143, 529
Лазаревић Милан 42, 46, 336, 341, 342, 343, 380, 448, 492, 493
Лазаревић Милица 99
Лазаревић Мића 113
Лазаревић Михаило 341
Лазаревић Младен 99
Лазаревић Т. Младен 98
Лазаревић Никола 60
Лазаревић Никон 157
Лазаревић Обрад 532
Лазаревић Пантелија 529
Лазаревић Радивоје 97
Лазаревић Радомир 529
Лазаревић Сава 378, 448
Лазаревић Симон 533
Лазаревић Станица 99
Лазаревић Стеван 125
Лазаревић Трифун 448
Лазић Војислав 126
Лазић М. Драг. 43, 373, 375
Лазић Ђоко 433
Лазић Живан 79, 103
Лазић А. Жив. 28, 106, 112, 121, 122, 128
Лазић Илија 448
Лазић Лепосава 65, 72
Лазић Марко 126
Лазић Милован 157
Лазић Милутин 126
Лазић Петар 105, 126
Лазић Радован 119
Лазић Стеван 393, 461
Лазић Цвија 101, 102
Лакић Димитрије 105
Лакићевић Вучић 330
Лакићевић Љубица 330
Лакићевић Перко 330
Лакићевић Петко 330
Лакушић Станиша 329
Лалић Петар 451
Лалић Трифун 450
Лаловић, кап. 482, 483, 485
Лапчевић Рафаило 540
Лапчевић Стојан 532
Лаушевић С. Милорад 118
Лачковић Муча 330
Лашић, нач. Шабач. окр. 26, 78
Лебло, кндт Франц. Ист. вој. 265
Леваић Свет. 26, 69, 70
Левајић Живко 114
Леви Морис 199
Левић Драгутин 530
Легић Марко 448
Лекић Илија 528
Лекић Милија 423
Лекић Милован 533
Лекић Милоје 528
Лекић С. Мина 157
Лекић Обрад 101
Лекић Петар 445
Леко М. др Тома 28, 129
Лековић Јован 363
Лепенац Милен 172
Лецевић Левка 365
Лешников Ђорђе 411
Ликарић Димитрије 115
Ликић Мујо 100
Лилик, ппор. 327
Литић Милан 412
Ловчевић Алексија 123
Ловчевић Госпава 124
Ловчевић Ивана 124
Ловчевић Јован 124
Ловчевић Лепосава 124
Ловчевић Марија 123
Ловчевић Тома 128
Ложичковић Мита 351, 425
Лозанић Александар 479
Лозанић Симо 11, 29, 135, 137, 139, 140, 141, 174, 175
Локетић Риста 526
Локић Риста 306
Лукановић Милисав 100
Лукетић Јаков 333
Лукић Алекса 531
Лукић Антоније 540
Лукић Божа 119
Лукић Богдан 157
Лукић Добривоје 124
Лукић Драган 531
Лукић Драгојло 121
Лукић М. Драгомир 98
Лукић Р. Драг. 34, 231, 232
Лукић Живко 122
Лукић Игњат 157
Лукић Јела 423
Лукић У. Лика 100
Лукић Милан 532, 538
Лукић Миливој 123
Лукић Милорад 347
Лукић Милутин 119
Лукић Миљушко 423
Лукић Наталија 124
Лукић Обрен 540

Лукић Олга 122
Лукић Радивоје 538
Лукић Радован 538
Лукић Радоје 538, 540
Лукић Радосава 490
Лукић Радослав 538
Лукић Светозар 129
Лукић Севастијан 306
Лукић Сретен 423
Лукић Стана 124
Лукић Тиодор 538
Лукић Урош 538
Лукић Чедомир 123
Лукић, кап. 473
Луковић Борисав 419
Луковић Иван 97
Луковић Кузман 34, 231
Луковић Недељко 97
Лупшић М. Лазар 388, 456
Лурти Виктор 265, 266
Лучић Станоје 105

Љешевић Аврам 386
Љотић Павле 157
Љубеновић Вучко 340
Љубић Ј. Јелена 336
Љубић Л. Јелена 336
Љубић Јован 336
Љубић Лазар 336
Љубичић Андра 333
Љуца Адем 76
Љубишљевић Јанко 361

Магазиновић Петар 157
Магдаленић, ген. у пенз. 165
Маглајчевић Макерије 99
Магујевић Петар 448
Мађаревић Живко 96
Мађаревић В. Љубомир 96
Мађаревић Матија 125
Мађаревић Обрад 97
Мађаревић Станоје 96
Маић Живојин 122
Мајсторовић Андра 62, 84
Мајсторовић Драги 62
Мајсторовић Глиша 123
Мајсторовић Никола 114
Мајсторовић Степан 114
Мајсторовић Чедомир 157
Макрагић Добросав 539
Максимовић Александар 539
Максимовић Анђелија 124
Максимовић Богдан 157, 585
Максимовић Владимир 157
Максимовић Димитрије 103
Максимовић Ђурађ 125
Максимовић Илија 381
Максимовић Јован 125
Максимовић Круна 541
Максимовић Лазар 382
Максимовић Ј. Лепосава 157
Максимовић Љубомир 97
Максимовић Миајло 118
Максимовић Ср. Милан 97
Максимовић Милева 98, 381
Максимовић М. Милева
Максимовић С. Милица 115
Максимовић Мита 393, 462
Максимовић Новак 125
Максимовнћ Павле 97
Максимовић Петар 101
Максимовић С. Радивоје 115
Максимовић Радоица 541
Максимовић Радослав 530
Максимовић Радул 540
Максимовић Романија 541
Максимовић Сибин 419, 480
Максимовић Смиљана 115
Максимовић Ст. 359
Максимовић Станко 105
Максимовић Станоје 532
Максић Милутин 535, 540
Максић Мита 376
Максић Митар 453
Максић М. Радомир 378
Максић Сава 157
Мактић Радоје 489
Макуљевић Петар 376
Макуљевић Ружа 386
Маленовић Лепосава 542
Малетић Живан 118
Малетић Лазар 101, 118
Малетић Милорад 491
Малетић Остоја 118
Малетић Цвета 101
Малешевић Драгутин 120
Малокић Јована 451
Манасијевић Мирко 361
Мандић Иван 96
Мандић Мита 311
Манђокић Драгомир 532
Манојловић Бошко 422
Манојловић Душан 288
Манојловић Стана 455
Манојловић Стојадин 422
Манојловић Стеван 455
Манчина Зора 422
Манцукић Драгомир 532
Манцукић Илија 446
Маицукић Пауна 446
Манцукић Петар 446
Манцукић Цвета 446

Марелић Сима 391, 459
Маријановић Ђорђе 512
Маријановић Мирослав 390, 458
Маринковић Благоје 533
Маринковић Васа 125
Маринкович Владан 435
Маринковић Гаја 128
Маринковић Драгомир 81
Маринковић Драгутин 121, 124
Маринковић Живојин 197
Маринковић С. Јован 120
Маринковић Марко 120
Маринковић Милева 104
Маринковић Милета 104
Маринковић Михаило 120
Маринковић Нуца 453
Маринковић Петар 97, 119
Маринковић Н. Радомир 253
Маринковић Ранђел 518
Маринковић Ружа 120
Маринковић Станко 128
Маринковић Теодосије 120
Маринковић Трифун 180
Маринковић Христодор 411
Маринковић Чедомир 395, 463
Мариновић Драгомир 88
Мариновић Марко 88
Мариновић Ружица 88
Мариновић Тодор 88
Марић Аница 449
Марић Антоније 169
Марић Василије 157
Марић Димитра 448
Марић Душан 118
Марић Живан 126
Марић Живота 448
Марић Љубисав 184
Марић Љубомир 118
Марић Марица 448
Марић Милан 118
Марић Милош 334
Марић Петар 448
Марић Радија 184
Марић Станојло 118
Маричић 287
Маричић Ђурђе 379
Марјановић Алимпије 512
Марјановић Веселин 115
Марјановић Владимир 103
Марјановић Воја 188
Марјановић Дамњан 118
Марјановић Драгутин 35, 187, 232
Марјановић Душан 251
Марјановић Евђеније 317
Марјановић Јаблан 311
Марјановић Јанко 382
Марјановић Д. Јанко 388, 456
Марјановић Јован 101, 115
Марјановић Јоргаћ 512
Марјановић Јевђеније 318
Марјановић Лука 296, 302
Марјановић Љубомир 311
Марјановић Миливој 105
Марјановић Панта 435
Марјановић Петар 304
Марјановић Р. Радивоје 383
Марјановић Радослав 157
Марјановић Станисав 103
Марковић Анта 124
Марковић Аранђел 541
Марковић Аркадије 422
Марковић Атанасије 404
Марковић Благоје 157
Марковић Богосав 128
Марковић Будимир 99
Марковић Василије 101, 311, 436
Марковић Велимир 119, 157
Марковић П. Видосава 101
Марковић Вићентије 157
Марковић Владимир 157, 541
Марковић Воја 157
Марковић Војислав 303
Марковић Вучић 537
Марковић Димитрије 361
Марковић Д. Димитрије 377
Марковић Дмитра 332
Марковић Добросав 296, 302
Марковић Драгојло 119
Марковић Драгољуб 419
Марковић Драгутин 99, 516, 531
Марковић Душан 532
Марковић Живана 99, 127
Марковић Живко 105
Марковић Живојин 541
Марковић Илија 83, 88, 127, 366, 539
Марковић Иван 106
Марковић Јанићије 346
Марковић Јелена 105
Марковић Јован 101, 349, 453
Марковић С. Јован 380
Марковић Ђ. Јо. 363
Марковић Косана 99
Марковић Кристина 99
Марковић др Лазар 11, 137, 174
Марковић Лука 382
Марковић Љубица 128
Марковић Љубомир 127
Марковић Миладин 532
Марковић Милан 106
Марковић И. Милан 100
Марковић Ј. Мил. 238
Марковић М. Милан 101

Марковић Милева 443
Марковић М. Миливој 100
Марковић Миливоје 99
Марковић Милоје 380
Марковић Милорад 539
Марковић Милосав 386
Марковић Милутин 128, 300
Марковић Михаило 157, 324, 442, 443
Марковић С. Мих. 373
Марковић Никола 118
Марковић С. Никола 118
Марковић Обрад 98
Марковић Обрен 443
Марковић Павле 126, 128
Марковић Петар 104, 126
Марковић Радоје 332
Марковић Рафајло 157
Марковић Д. Савка 368, 386
Марковић Световид 535
Марковић Славко 452
Марковић Станија 383
Марковић Стеван 118
Марковић Танасије - Таса 157, 312
Марковић Тодосије 348
Марковић Цвија 104
Марковић Шишко 443
Маројевић др Св. 33, 222, 224, 225
Мартеновић Драгомир 531
Мартиновић Владимир 101
Мартиновић Јовица 448
Мартиновић Лазар 519
Мартиновић Марта 391, 459
Мартиновић Паун 391, 459
Мартић Глигорије 157
Мартић Димитрије 450
Мартић Душан 121
Мартић О. Јелена 118
Мартић Нико 102
Мартић Петар 126
Мартић Станислав 121
Масаловић Милош 251
Маслаковић Алекса 490
Маслаковић Марко 490
Маслаковић Мартин 490
Маслаковић Томо 490
Матејић Глигорије 421
Матејић Д. Филип 382
Матић Алекса 126
Матић Благоје 123
Матић Видоје 102
Матић Витомир 103
Матић Војислав 102
Матић Живко 103, 127
Матић Јанко 103
Матић Косана 123
Матић Манојло 436
Матић Марко 103, 113
Матић Мијалко 98
Матић Миладин 121
Матић Миливој 103
Матић Михаило 103
Матић Недељко 103
Матић Раја 103
Матић Светозар 157
Матић Станислава 84, 88
Матић Стојадин 127
Матић Танасије 113
Матић Цветко 105
Матић Чедо 103
Матковић Д. Душан 157
Матковић Петар 364
Матовић Видосав 490
Мацаревић Исаило 157, 585
Меденица Р. 332
Мелентије, јеромонах из Студенице 157
Мерић Вујица 122, 448
Мерић Димитрије 449
Мерић Илија 448
Мерић Смиљана 122
Мешовић Мелентије 157
Миајиловић Иван 125
Миајиловић Марко 125
Миајиловић Нинко 124
Мијаиловић Радивоје 531
Мијаиловић Траило 381
Мијалковић Милорад 129
Мијатовић Ангелина 113
Мијатовић Борисав 338
Мијатовић Василије 113
Мијатовић Даница 112
Мијатовић К. Драгић 113
Мијатовић Гмитар 536
Мијатовић Грујица 126
Мијатовић Гвоздена 346
Мијатовић Жарко 113
Мијатовић Живан 116
Мијатовић Зорка 113
Мијатовић Игњат 113
Мијатовић Илија 113
Мијатовић Јовица 539
Мијатовић Јулка 113
Мијатовић Ката 113
Мијатовић Лепосава 113
Мијатовић Љубомир 346
Мијатовић Мара 113
Мијатовић Марко 113
Мијатовић Мил. 39, 264
Мијатовић Милан 112
Мијатовић Милета 491
Мијатовић Милка 113
Мијатовић Милунка 492
Мијатовић Мирко 116

Мијатовић Профил 346
Мијатовић Рада 346
Мијатовић Ранисав 113
Мијатовић Симона 112
Мијатовић Софроније 99
Мијатовић Стана 346
Мијатовић Станисав 117
Мијатовић Стеван 113
Мијатовић Стеванија 112
Мијатовић Стоја 541
Мијатовић У. Стеван 120
Мијодраговић Јован 530
Мијовић Ката 117
Мијовић Миросава 492
Микарић И. Арсеније 258
Микић Димитрије 351, 426
Микић Драга 426
Микић Милован 395, 464, 524
Микић Милун 532
Микић Тома 287, 295, 351, 425, 428, 430, 431, 518
Миковић Илија 453
Миковић Љуба 162
Миладиновић Алексије 365
Миладиновић Андон 365, 367
Миладиновић Васка 365
Миладиновић Данило 97
Миладиновић Ж. Даринка 339
Миладиновић Живадин 339
Миладиновић В. Љубица 339
Миладиновић Милан 531
Миладиновић Милосав 530
Миладиновић Петар 539
Миладиновић П. Сима 517
Миладиновић М. Стојна 338
Милановић Александар 411
Милановић Богдан 539
Милановић Богић 311
Милановић Гвозден 346
Милановић Драгослав 240
Милановић Ђорђе 518
Милановић Лена 410
Милановић Микаило 344
Милановић Милан 534
Милановић Милија 344
Милановић Митар 448
Милановић Навка 344
Милановић Недељко 344
Милановић П. Ник. 251
Милановић Радослав 233, 344
Милановић Светозар 180, 187, 201, 204
Милановић Станимир 233
Милановић Станисава 344
Милановић Стојадин 445
Милановић Стојан 445
Милановић Тиосав 344
Милановић Тодора 344
Милановић Цвета 344
Милард 327
Милатовић Милица 441
Милачић Братомир 528
Милачић Даница 528
Милачић Јована 528
Милачић Јованка 528
Милачић Љуба 528
Милачић Милена 528
Милачић Стана 528
Милачић Тедор 423
Милачић Тода 528
Милачић Цвета 528
Милашевић Мијат 347
Милашевић Тодосије 347
Милекић Крсман 419
Миленарић Милутин 302
Миленић Р. Илија 387, 456
Миленковић М. Алекса 36, 240
Миленковић Антон 393, 462
Миленковић Василије 308, 309, 393, 462
Миленковић Глигорије 411
Миленковић Добросав 303
Миленковић Драгутин 516
Миленковић Ђока 422
Миленковић Ђорђе 272
Миленковић Ј. Ђорђе 307
Миленковић Т. Ђорђе 310
Миленковић Ђурђе 36, 237
Миленковић Злата 348
Миленковић Јован 393, 462, 512, 513
Миленковић О. Кана 339
Мнленковић Љуба 422, 435
Миленковић Љубомир 270, 433
Миленковић Миладин 348
Миленковић Милан 423
Миленковић С. Милица 337
Миленковић Михаило 157, 433, 434
Миленковић Михајло 157
Миленковић Обрен 527
Миленковић Радован 197
Миленковић Светозар 303, 415
Миленковић Станија 174, 340
Миленковић Станица 348
Миленковић Стеван 336
Миленковић Тиосав 348
Миленковић Тодор 491
Миленковић Тома 351
Миленковић Урош 308, 309
Миленковић Чедомир 174
Миленовић Љубомир 422
Милетић М. Босиљка 386
Милетић Веселин 344, 526
Милетић Дамаскин 157
Милетић П. Драгиња 119

Милетић Драгић 126
Милетић Драгутин 310, 436
Милетић Душан 535
Милетић Ђорђе 437
Мнлетић Живан 126
Милетић Јордан 304
Милетић Милан 160
Милетић Милица 119
Милетић Милован 531
Милетић Милорад
Милетић Мира 344
Милетић Недељко 126, 489
Милетић Петар 126
Милетић Радоје 344
Милетић Светозар 310, 436
Милетић Танасије 119
Милетић Чедомир 442, 444
Миливојевић Борисав 118
Миливојевић Драгољуб 349
Миливојевић Игњат 157
Миливојевић Јулка 310
Миливојевић Манојло 310
Миливојевић Милосава 384
Миливојевић Станимир 272
Милијашевић Милан 157
Миликовић Милан 302
Милинковић Аксентије
Милинковић Андрија 112
Милинковић Вида 112
Милинковић Вићентије 134
Милинковић Добросав
Милинковић Драгић 114
Милинковић Иван 115
Милинковић Илија 114
Милинковић А. Живан 117
Милинковић Д. Живка 116
Милинковић Живко 115
Милинковић Ј. Живко 115
Милинковић Љубомир 454
Милинковић Милева 112
Милинковић Милисав 114
Милинковић А. Никола 114
Милинковић Ђ. Никола 115
Милинковић Ж. Никола 117
Милинковић Ж. Павле 114
Милинковић Ј. Светозар 114
Милинковић Д. Стана 116
Милинковић Ј. Стеван 114
Милинковић П. Стеван 114
Милинчић Воислав 540
Милисављевић Благоје 349
Милисављевић Миливоје 184
Милисављевић Петар 347
Милић Василије 408, 410
Милић В. Дим. 38, 46, 260, 261
Милић Јеврем 378
Милић Јован 197
Милић Милентије 347, 348
Милић Мита 311, 351, 425
Милић В. Радојка 377
Милић Роса 348
Милић Станисав 542
Милићевић Андреја 157
Милићевић Вукоје 349
Милићевић Драгић 100
Милићевић Душан 157
Милићевић Живота 187
Милићевић Игњат 348
Милићевић Милутин 252
Милићевић др Мита 296
Милићевић Михајло 157
Милићевић Никола 157
Милићевић Обрад 197
Милићевић Стојадин 197
Миличевић Миладин 118
Миличић Владимир 444
Миличић Стева 157, 585
Милкић Ж. Бојана 106
Милкић Живко 106
Милковић Аритон 425
Милковић Стеван 448
Миловановић Аца 40, 292, 293
Миловановић Аврам 303, 404, 523
Миловановић Борис 157
Миловановић Бошко 157
Миловановић Будимка 379, 382
Миловановић Величко 491
Миловановић М. Даринка 341
Миловановић Добросав 99
Миловановић Драгутин 123, 419
Миловановић Ј. Живојин 106
Миловановић Живота 197, 379, 382
Миловановић Иван 375
Миловановић Јоца 96
Миловановић К. Лазар 157
Миловановић Мика 478
Мнловановић Миладин 123
Миловановић Милан 106, 167
Миловановић Милосав 382
Миловановић Милош 305
Миловановић Никола 97
Миловановић Огњан 349
Миловановић Радован 268
Миловановић Ранко 531
Миловановић Ј. Светолик 517
Миловановић Станисав 517
Миловановић Стева 30, 145, 146, 581
Миловановић Таса 528
Миловановић Хранислав 173
Миловановић Чедомир 123
Милојевић Анисије 346
Милојевић Благоје 180, 182

Милојевић Драгољуб 529
Милојевић С. Драг. 29, 30, 136, 141
Милојевић Игњат 157, 515
Милојевић Јован 387
Милојевић Матија 98
Милојевић Станимир 232
Милојевић Станислав 35
Милојковић Вуица 384
Милојковић В. Катарина 407
Милојковић Обрен 530
Милорадовић Александар 226, 249, 269, 375
Милорадовић В. Душан 157
Милорадовић Михаило 375
Милорадовић Петар 377
Милорадовић Стеван 383
Милошевић Ана 380
Милошевић Божидар 376
Милошевић Василије 381
Милошевић Витомир 310
Милошевић Вељија 377
Милошевић Даринка 114
Милошевић М. Добривоје 158
Милошевић Драгољуб 248
Милошевић Гаврило 158
Милошевић Ч. Живојин 383
Милошевић Јован 114
Милошевић Јанко 114
Милошевић Лазар 443
Милошевић Лука 97
Милошевић Љубомир 114, 404, 531
Милошевић Љубица 518
Милошевић Илија 128
Милошевић Марија 100
Милошевић Маринко 380
Милошевић Марко 114, 315
Милошевић Милан 381
Милошевић С. Милоје 338
Милошевић Милорад 341, 538
Милошевић Р. Милосава 388, 456
Милошевић Милош 484, 518
Милошевић Св. Милош 158
Милошевић Милча 341
Милошевић Мита 336
Милошевић Михајло 201
Милошевић Недељко 538
Милошевић Никола 114
Милошевић Паун 381
Милошевић Радосав 376, 382
Милошевић Ранђел 341, 383
Милошевић Ранђелко 379
Милошевић Светозар 98
Милошевић Станко 311
Милошевић Стеван 374
Милошевић М. Стојадин 384
Милошевић Стојан 158
Милошевић Трајко 415
Милуновић Јован 531
Милуновић Милоје 532
Милутиновић Алекса 100
Милутиновић Добронијe 535
Мнлутиновић Драг. 29, 134
Милутиновић Душан 535
Милутиновић Ивко 70, 74
Милутиновић П. Јован 101
Милутиновић Коста 158
Милутиновић Марина 113
Милутиновић Милан 24, 61, 83
Милутиновић Миливоје 373
Милутиновић Милић 383
Милутиновић Милка 100
Милутиновић Милорад 131, 158
Милутиновић Милун 491
Милутиновић Миљко 535
Милутиновић Михајло 113
Милутиновић Светозар 538
Милутиновић Симана (Симона) 70, 74
Милутиновић Станко 532
Милчић Давид 415
Миљековић Милутин 404
Миљковић Аврам 158, 538
Миљковић Аритон 287, 518
Миљковић Бошко 540
Миљковић Влатко 167
Миљковић Вукосава 377
Миљковић Дима 340
Миљковић Илија 359
Миљковић Костадин 340
Миљковић Лазар 383
Миљковић Миладин 359
Миљковић Д. Милан 158
Миљковић Милутин 184
Миљковић Ђ. Мих. 46, 491
Миљковић Симон 307
Миљковић Стојан 340
Миљковић Стојанка 339
Миљковић М. Чедомир 380
Миљковић Т. Тодор 340
Миљковић Трајко 340
Митровић С. Богомир 347
Митровић Василије 348
Митровић Велимир 128
Митровић С. Вујица 261
Митровић Глиша 341
Митровић С. Данче 348
Митровић Душан 447
Митровић Живојин 533
Митровић И. Илија 445
Митровић Ј. Илија 4465
Митровић Јеремија 100, 386
Митровић Јока 97
Митровић Љуба 197
Митровић Љубомир 158

Митровић Макарије 104
Митровић Марко 452
Митровић Милан 169
Митровић Мирон 158
Митровић Ј. Михаило 31, 154, 160, 512
Митровић Нача 419
Митровић Недељко 97
Митровић П. Ј. 496
Митровић Радисав 105
Митровић Радосав 99
Митровић Рајна 378
Митровић Ранко 99
Митровић Светозар 105, 158
Митровић Станисав 378
Митровић Стеван 348
Митровић Теодосије 105
Митровић Ц. Тома 308, 309
Митровић Трифун 409
Митровић Фил. 363
Митровић Христина 386
Мићановић Витомир 122
Мићановић Марко 97
Мићановић Милић 124
Мићановић Михаило 122
Мићановић Обрад 104
Мићановић Петар 123
Мићановић Стеван 122
Мићић Драгић 172
Мићић Јан. 24, 59, 60
Мићић Миладин 158
Мићовић А. 42, 329, 332
Мићовић Алемпије 507
Мићуновић Јагош 330
Мићуновић Михаило 330
Михаиловић Анђелко 535
Михаиловић Воја 158
Михаиловић Драгић 158
Михаиловић Љубомир 129
Михаиловић Милан 158
Михаиловић Милован 411
Михаиловић Мита 366
Михаиловић Михаило 451
Михаиловић Светозар 439, 442
Михаиловић Стеван 129
Михаиловић Урош 422
Михајловић М. Васка 339
Михајловић др Жив. 25, 63, 64
Михајловић Жика 172
Михајловић Јанко 391, 459
Михајловић Јован 197
Михајловић Манојло 125
Михајловић Мита 339
Михајловић Петар 391, 459
Михајловић Славко 310
Михајловић С. Тома 351, 425
Михајловић Тренча 339
Мичић Данило 100
Мичић Недељко 103
Мичић Петар 123
Мичић Сава 103
Мичић Сретен 411, 413
Мишевић Видоје 412
Мишић Аксентије 304, 425
Мишић Горче 307
Мишић Ђорђе 308, 309
Мишић Живојин 23, 40, 41, 56, 292, 295, 587
Мишић Прокоп 307
Мишић Славко 379
Мишковић Јанко 290
Мишковић Милинко 125
Мишковић Милован 36, 238
Младенов Васа 29
Младеновић Борисав 532
Младеновић Владисав 119
Младеновић Дим. 494
Младеновић Драгић 104
Младеновић Драгољуб 451
Младеновић Драгутин 308, 309
Младеновић Ђорђе 409
Младеновић Живана 99, 119
Младеновић Живојин 99, 119
Младеновић Илија 452
Младеновић Ј. Јанко 393, 461
Младеновић Јован 408
Младеновић Љубомир 532
Младеновић Жив. Мара 99
Младеновић Ж. Марија 119
Младеновић Мика 351
Младеновић Милоје 419
Младеновић Милошин 347
Младеновић Митар 409
Младеновић Михајло 304
Младеновић Младен 34, 232, 254
Младеновић Обрен 161, 164
Младеновић Санда 410
Мојашевић Милорад 117
Мојсиловић Миладин 125
Мојсиловић Радан 437
Молтедић Милинко 127
Мољковић Радоје 526
Момировић Крста 311
Момировић Љубомир 531
Момировић Милић Мита 311
Момировић Станоје 384
Момировић Стојан 383
Момчиловић Милан 342
Момчиловић Михаило 349
Момчиловић Петко 419, 420
Момчиловић Тома 425
Моравац Милутин 197
Морвук Јелена 125
Морвук Милан 125

Московљевић М. Милана 453, 454
Мотић Павле 391, 460
Мрав Јефтан 158
Мрдак Богић 489
Мрдак Љубомир 489
Мрдак Милева 489
Мрдак Обрад 489
Мрдак Спасоје 489
Мрделић Златана 331, 525
Мрделић Савић 331, 525
Мрковић Живан 123
Мрковић Радивој 123
Мрмошанин Мијат 530
Мрчић Милен 533
Мусић Јова 106
Мутавџић Антоније 533
Мучиловић Јосиф 382
Мушицки Сава 127

Најдановић Јаков 393
Насковић Александар 366
Насковић Наум 366
Натцканов Нахапета 288
Наумов 429
Нацевић Мина 366
Негрић Миладин 448
Недељковић Аћим 128
Недељковић Борка 525
Недељковић Витомир 531
Недељковић Влада 102
Недсљковић Владимир 540
Нсдељковић Глиша 525
Недељковић С. Здравко 147
Недељковић Јовица 530
Недељковић Коста 147
Недељковић Криста 525
Недељковић Кристина 525
Недељковић Миајло 97
Недељковић Милован 226
Недељковић Пелагија 525
Недељковић Перса 525
Недељковић Савка 525
Недељковић Трифун 451
Недељковић Т. Трифун 381
Недељковић др 200
Недић М. Живојин 533
Недић Б. Мил. 40
Недић Ђ. Миленко 40, 286, 292
Недић Сима 105
Ненадовић Драгутин 222
Ненадовић Љ. Илка 386
Ненадовић Радивоје 158
Ненчић Јордан 302
Несторовић Милутин 101
Нешевић Борика 526
Нешевић Марко 526
Нешић Алекса 158
Нешић Анђелко 303
Нешић Бранко 199
Нешић Вукадин 349
Нешић Илија 180, 182
Нешић Маринко 246, 270
Нешић И. Маринко 239
Нешић Мика 445
Нешић Петроније 526
Нешић Чедомир 158, 196
Нешковић Вукомир 490
Никетић Љуба 158
Никић Јулка 100
Никитов Георгије 428, 430
Никодијевић Војислав 518
Никодијевић Маријан 518
Николајевић др Д. Т. 316
Николајевић др Светислав 65, 72, 90, 92
Николић Аврам 121
Николић Александар 254, 268
Николић Ахило 289
Николић Благоје 319, 532
Николић Богосав 106
Николић Божидар 529
Николић Велика 538
Николић Владимир 105
Николић Влајко 415
Николић Воја 317, 318
Николић Војин 528
Николић Гаврило 43, 369, 370
Николић Гаве 411
Николић Гора 381
Николић Грује 315
Николић Дамјан 391, 459
Николић Даница 116
Николић Даринка 116
Николић Дима 426
Николић Димитрије 197, 361, 377, 382
Николић Доброније 349
Николић Добросав 314
Николић Драг. 363, 364
Николић Драга 117
Николић Драгић 121
Николић Драгомир 184
Николић Душан 116
Николић Ђорђе 381
Николић Жика 434
Николић Живан 120
Николић Живко 381
Николић Илија 392, 460
Николић Јана 331
Николић Јован 393, 461
Николић Кр. 46, 501, 502
Николић Љуба 432
Николић Марко 116
Николић Милан 340, 423

Николић М. Милан 337
Николић Милија 381
Николић Милисав 98
Николић Милован 116
Нниколић Милоје 420
Николић Милосија 64
Николић Миља 381
Николић Мирко 331
Николић Михаило 337
Николић Михајло 197
Николић Младен 158, 360
Николић Ј. Никола 120
Николић Николија 116
Николић Обренија 116
Николић М. Павле 35, 235
Николић Панта 124
Николић Петар 279
Николић Радован 98
Николић Ранко 529, 531
Николић Риста 121
Николић Стојан 312, 334
Николић Танасије 119
Николић Тодосије 311
Николов Трајко 429
Никуцић Станоје 390, 459
Нинковић Милић 98
Нинковић Степан 98
Ничић Зорка 302
Ничић Петар 158
Нишевић Павле 98
Нишић Вук 331
Нишић Марија 331
Нишић Милица 331
Нишић Радоје 331
Нишић Цветко 302
Нишлић Милутин 191
Новаковић Ј. Алекса 377
Новаковић Александар
Новаковић Вићентије 104
Новаковић Драгутин 312
Новаковић Илија 453
Новаковић И. Јанко 378
Новаковић Јован 448, 450
Новаковић Љуба 180, 186, 201
Новаковић Михајло 158
Новаковић Мил. Милоје 99
Новаковић Петар 100
Новаковић Савина 312
Новаковић Станисав 99
Новаковић Станоје 106
Новаковић Стеван 453
Новаковић Тихомир 183, 184
Новаковић Триша 100
Новачикић С. Јанко 388, 456
Новисић Глиша 112
Нововић Вучко 484
Нововић Трњина 536

Обрадовић Александар 539
Обрадовић Алексије 539
Обрадовић Антоније 70, 74
Обрадовић Борисав 97, 103
Обрадовић Васа 537
Обрадовић Василије 537
Обрадовић Грује 327
Обрадовић Драгомир 158
Обрадовић Живота 158
Обрадовић Иван 455
Обрадовић Исаило 531
Обрадовић Јован 97
Обрадовић Лепосава 186
Обрадовић Љуба 296
Обрадовић Љубомир 537
Обрадовић Милија 104
Обрадовић Милисав 96
Обрадовић В. Никола 97
Обрадовић Рада 539
Обрадовић Рајо 310
Обрадовић Ранисав 70, 75
Обрадовић Стеван 158
Обрадовић Стојан 530
Околичани Александар 298
Опанковић Неша 123
Ордевић Сана 365
Орловић Радивоје 158
Оротић Милосав 532
Остојић Живко 97
Остојић Јанко 118
Остојић Милутин 127
Отрал Жил 92
Оцокољић Урош 158, 585

Павић Спасоје 182
Павић Тихомир 532
Павковић А. Драгољуб 158
Павлићевић Вој. 32, 41, 168, 170, 172, 174, 294, 295, 298
Павлов Милан 428
Павловић Ангелина 66, 73, 92
Павловић Андрија 118
Павловић Анђелија 524
Павловић Аранђел 540
Павловић Богдан 531
Павловић Божана 539
Павловић Божидар 478
Павловић Борисав 123
Павловић Будимка 123
Павловић Вељко 158
Павловић Ј. Влајко 445, 446
Павловић Властимир 103
Павловић Гавро 120
Павловић Гаја 158

Павловић Гвозден 147
Павловић Глигорије
Павловић Доситеј 158
Павловић Драгиња 98
Павловић Драгић 66, 73, 92
Павловић Драгутин 33, 222, 224
Павловић Живан 102, 147
Павловић Живко 27, 28, 110, 130, 310, 405, 436, 588
Павловић Загорка 123
Павловић Зорка 96
Павловић Иван 129
Павловић Иконија 378
Павловић Илија 126, 158
Павловић Јеврем 98, 102
Павловић Рајка Јелена 102
Павловић Јован 451
Павловић Т. Калина 380
Павловић Коста 104, 159, 537
Павловић Лазар 383, 419
Павловић Љубомир 158
Павловић Маринко 378
Павловић Милан 122, 158
Павловић Ст. Милан 158
Павловић Милован 527
Павловић Милорад 103
Павловић Милосав 452
Павловић Милош 132
Павловић Милутин 60
Павловић Михаило 103, 415
Павловић Михајло 532
Павловић Миша 121
Павловић Никола 98, 535
Павловић Пера 419
Павловић Радован 104
Павловић Ружа 446
Павловић Сава 296
Павловић Светозар 97
Павловић Сибин 539
Павловић Симеун 102
Павловић Смиљко 515
Павловић Станица 96
Павловић Стеван 446
Павловић Ст. Стојадин 379, 381
Павловић Стојана 542
Павловић Стојанче 479
Павловић Цветко 96
Павловић Цвија 96
Павловић С. Чедомир 98
Павловић Јовановић Кузман 159
Паић Смиљана 124
Пајић Живан 105
Пајић Живојин 119
Пајић Матија 105
Пајић Милован 180
Пајић Степан 105
Пајкић Милен 310
Пајкић Сима 391, 459
Пајновић Илија 47, 503, 504
Пајовић Радомир 531
Пајчић Живко 101
Пакљанац Макерије 122
Паламаревић Тодор 305
Палић Бошко 532
Палић Радојица 530
Паневић Јордан 362, 363
Панић Вида 119
Панић Добросав 96
Панић Живојин 539
Панић Живота 383
Панић Јанићије 539
Панић Мијушко 528
Панић Миладин 120
Панић Миливоје 539
Панић Милосав 121
Панић Милутин 539
Панић Младен 539
Панић Момир 531
Панић Петар 83, 88, 96
Панић Риста 305
Панић Тихомир 96
Панић др 198
Панкаловић П. Јован 392, 460
Панкаловић Мартин 391, 459
Панкаловић Паун 392, 460
Пантазијевић Аритон 351, 425
Пантелић Андрија 124
Пантелић Аћим 98
Пантелић Љубинко 127
Пантелић Марија 123
Пантелић Милан 106
Пантелић Ранко 530
Пантелић Светозар 106
Пантелић Спасенија 124
Пантелић Станојло 532
Пантелић Стеван 384
Пантелић Тимотије 123
Пантић Владимир 101
Пантић Вучко 484, 486
Пантић Коста 191
Пантић Милан 124
Пантић Милош 380
Пантић Вл. Пеладија 101
Пантић Светислав 533
Папанајоту др Атанас 180
Папуџић Милутин 539
Парлановић Драгослав 118
Парлановић Јанко 118
Парлић Давид 158
Парлић Илија 158
Паунковић Лазар 158
Пауновић Аксентије 446

Пауновић Даница 378
Пауновић Живадин 515
Пауновић Игнат 184
Пауновић Иконија 378
Пауновић Илија 393, 461
Пауновић Јеврем 342
Пауновић Крста 378
Пауновић Марица 381, 448
Пауновић Милан 158
Пауновић Милева 515
Пауновић Милош 300, 434
Пауиовић И. Миљко 381
Пауновић Никола 448
Пауновић Павлија 368, 386
Пауновић Петар 448, 449
Пауновић Радивоје 535
Пауновић Сава 380
Пауновић Сика 342
Пауновић Симана 380
Пауновић Стева 378
Пауновић Траило 311
Пауновић Филип 184
Пахомије, јеромон. ман. Дивља 333
Пацић М. Илија 388, 456
Пашић Никола 24, 25, 26, 28, 33, 57, 62, 67, 68, 69, 74, 75, 133, 193, 217, 220, 586
Пеић Д. Дева 115
Пеић Драгомир 115
Пеић Живан 115
Пеић М. Живка 115
Пеић Никола 115
Пејић Богосав 79
Пејић Љубомир 106
Пејић Р. Милан 114
Пејић И. Сока 103
Пејић Петар 258
Пејковић М. Видосав 361
Пејковић Миладин 361
Пејовић Вучина 331
Пејчиновић Јеринја 490
Пековић Адам 326
Пековић Радоје 489
Пековић Санко 489
Пековић Токо 489
Пенонић Александар 393, 461
Перић Александра 380
Перић Андрија 118
Перић Мил. Анка 101
Перић Антоније 380
Перић Богдана 380
Перић Добросав 104
Перић Живан 380
Перић Јевта 106
Перић Јован 448
Перић Јордан 409
Перић Лазар 97
Перић Л. Марија 118
Перић Марко 380, 452
Перић Мијалко 409
Перић Милица 380
Перић Милош 106
Перић Михаило 380, 419
Перић Петар 451
Перић Радоје 158
Перић Спасоје 104
Перић Стојана 380
Перишић Милица 331
Перишић Радивоје 146
Перишић, ген. у пенз. 165
Перковић Тимотије 533
Перовић М. Милка 338
Перовић Д. Милуша 338
Перовић Радован 337
Перовић Невесињски Радован 181, 188
Перовић Н. Стана 338
Перовић Трајка 338
Петковић Алекса 158
Петковић Атанас 409
Петковић Велимир 105
Петковић Димитрије 333
Петковић Драгутин 96, 310
Петковић Коста 337
Петковић Љубиша 158
Петковић Мика 411
Петковић Милан 158, 310
Петковић Милева 310
Петковић Милоје 304
Петковић Милутин 161, 163
Петковић Нацко 421
Петковић Недељко 104
Петковић Паун 451
Петковић П. Петар 387, 456
Петковић С. Петар 158
Петковић Рад. 245
Петковић Радован 158
Петковић Срећко 104
Петковић Цвија 97
Петријар Љубомир 391, 459
Петрић Живојин 99
Петричић Милан 114
Петровић А. 186
Петровић Аврам 433
Петровић Алекса 114, 158
Петровић С. Алекса 24, 60
Петровић Александар 261, 262
Петровић Ана 96
Петровић Ангелина 91
Петровић Андра 179
Петровић Атанасије 303
Петровић Богдан 536
Петровић Божа 449
Петровић Божидар 449

Петровић Василије 378
Петровић Велимир 105, 182, 184
Петровић Видоје 433
Петровић Владимир 433, 443
Петровић М. Даница 337
Петровић Давид 489
Петровић Димитрије 102
Петровић Добрија (Добрила) 96
Петровић Доја 91
Петровић Драгомир 106
Петровић Драгољуб 515
Петровић Драгутин 376, 377, 382
Петровић Ђорђе 287, 304, 351, 425, 436, 449, 450
Петровић М. Живан 147
Петровић Живка 376, 377, 382
Петровић Живко 518
Петровић Живота 374
Петровић Здравко 394, 395, 462, 463
Петровић Иван 446
Петровић Ивана 120, 527
Петровић Иконија I 448
Петровић Иконија II 448
Петровић Иконија III 448
Петровић Илија 121, 395, 463
Петровић Јован 97, 116, 378, 422
Петровић Лазар 66, 73, 91, 96, 303
Петровић Лука 351, 425, 426, 489
Петровић Маријан 446
Петровић Марко 392, 460
Петровић Т. Марко 120
Петровић Матија 118
Петровић Милан 121, 158, 376, 377, 382
Петровић Милева 448
Петровић Миленко 394, 462
Петровић Милисав 104
Петровић Милић 383, 394, 395, 462, 463
Петровић Милица 91, 96, 190, 448
Петровић Милован 38, 124, 260
Петровић Милосав 383
Петровић Милутин 376, 377, 382, 533
Петровић Мирко 532
Петровић Михаило 147, 536
Петровић Младен 146, 515
Петровић Никола 105
Петровић Паун 446
Петровић Петар 449
Петровић А. Петар 158
Петровић Р. Петар 158
Петровић Прокопије 158
Петровић Радован 147, 433
Петровић Ранђел 341
Петровић Ружа 449
Петровић Л. Румена 337
Петровић Сава 302
Петровић Светозар 158
Петровић Смиљана 394, 463
Петровић Р. Софроније 158
Петровић Сретен 158, 489
Петровић Станисава 97
Петровић Станка 96, 341, 489
Петровић Станоје 337
Петровић Станојка 91
Петровић Стеван 116, 376, 377, 382
Петровић Стојадин 314
Петровић Стојан 437
Петровић Стојилко 341
Петровић Стојко 381
Петровић Тодор 489
Петровић Тома 394, 395, 462, 463, 533
Петровић М. Цвета 337
Петровић Цветко 134, 158
Петронић О. Радомир 245
Пећанац Коста в. Миловановић Коста 15, 16, 45, 419, 423, 470, 471, 472, 474, 475, 476, 478, 482, 483, 485, 486, 487, 505, 506, 507, 512,
Пецић, прота 519
Печијановић Јован 452
Пешић М. Владимир 158
Пешић Гаврило 337
Пешић Драгутин 302
Пешић Ј. Душан 25, 27, 63, 67, 79, 80, 591
Пешић Ђорђе 302
Пешић Ђорђије 489
Пешић Г. Живко 337
Пешић Љубица 517
Пешић Мане 409
Пешић Миљко 337
Пешић Никола 103
Пешић Петар 30, 34, 40, 45, 145, 230, 286, 291, 477, 489, 588
Пешић Радисав 304
Пешић Стајко 517
Пешорић Обрен 419
Пипер Александар 15, 476, 481, 484, 487
Порић Кипријан 159
Питић Пауна 393, 462
Питовић Боривоје 362
Питовић Ђоше 362
Плавшић Вук 503
Плавшић Љубица 122
Плавшић Милоје 159
Плаковић Милан 533
Планић Прока 15, 477, 478, 488
Плашић Никола 279
Погачаревић Петар 424
Половина Никола 159
Пољак Сета 287
Понић Никола 181
Попадић Даринка 113
Попадић Драга 113
Попадић Драгутин 113

Попадић Ђорђе 432
Попадић Живана 113
Попадић Јордан 113
Попадић Крстина 113
Попадић Лепосава 113
Попадић Мара 113
Попадић Миладин 113
Попадић Петар 113
Попадић Раде 432
Попадић Радојка 113
Поповић Аксентије 104
Поповић Алекса 159
Поповић Анастас
Поповић Богосав 519
Поповић Божа 159
Поповић Божидар 159, 197
Поповић Бора 412
Поповић А. Борисав 104
Поповић С. Бранко 159
Поповић Васа 159, 512
Поповић Весна 422
Поповић Владимир 304
Поповић Воја 437
Поповић Војин 159, 161, 163
Поповић Вуле 162, 164
Поповић Глигорије 413
Поповић Димитрије 333
Поповић Добросав 540
Поповић Драгољуб 333
Поповић Душан 302, 303
Поповић Ђорђе 304
Поповић Ђурђа 527
Поповић С. Жара 117
Поповић Жарко 351
Поповић Живан 250
Поповић Живојин 123
Поповић Здравко 305
Поповић Иван 123
Поповић Љ. Иван 159
Поповић Илија 159, 302
Поповић Ј. 504
Половић Јанићије 304
Поповић Јован 38, 159, 255, 256, 296, 304, 333
Поповић Д. Јован 159, 585
Поповић З. Јован 302
Поповић Јордан 290
Поповић Јосип 411, 413, 519
Поповић Јосиф 303, 501
Поповић К. Јосиф 304
Поповић Коста 304, 306
Поповић В. Коста 305
Поповић Лазар 304, 422, 423
Поповић Љуба 312
Поповић Љубомир 159
Поповић А. Љубоир
Поповић Љ. Љубомир 159
Поповић М. 33, 227, 228
Поповић Магрдић 435
Поповић Манасије 304
Поповић Манојло 304
Поповић Мата 540
Поповић Милан 304
Поповић Ј. Милета 159
Поповић Милија 123
Поповић Милосав 104
Поповић Милош 122
Поповић Милутин 159
Поповић Мића 333
Поповић Михајло 159
Поповић Младен 190, 305, 515
Поповић Обрад 159
Поповић Онуфрије 303, 415, 418
Поповић Павле 305, 333
Поповић Петар 124, 304, 333
Поповић Прокоп 527
Поповић Радоје 159
Поповић Риста 306
Поповић Сава 59, 102, 304, 305
Поповић Светозар 159, 411
Поповић Светолик 165
Поповић Сергије 159
Поповић Г. Сотир 415, 417
Поповић Стеван 159
Поповић Стојан 519
Поповић Страхиња 166
Поповић А. Тих. 23, 27, 56, 69, 74, 80, 81
Поповић Тодор 303, 415
Поповић Трајко 411
Поповић Харитон 159
Поповић Христифор 415
Поповић Цветко 303
Поповић др 129
Поповић Кулацић Коста 305
Порић Кипријан 159
Пормингис др Харал. 317
Постоловић Газдовић Ћира 365
Поцан Мартин 390, 459
Праизовић Љубомир 115
Праизовић Никола 115
Прајс Крафорд 26, 44, 69, 398, 399
Првуловић Влада 439
Првуловић Коста 305
Првуловић Радомир 225
Предић Стеван 446
Предолац Вукоица 537
Прејић Марија 451
Прејић Марица 451
Прешић Никола 126
Прориновић П. Душ. 291
Припуловић Јанко 390, 459
Проданић Велимир 98
Проданић Ј. Милан 98

Прокић Секула 348
Протић Васко 419
Протић Владимир 159, 585
Протић Глигорије 172
Протић Зарија 159
Протић Јоца 450
Протић Паун 159
Протић Спасоје 159
Протић Стојан 25, 26, 28, 29, 33, 65, 78, 111, 128, 137, 219, 586
Протић Тома 304
Протић Чед. 37, 243
Прстоловић Ванђа 363
Прстоловић Мане 363
Пулетић Ж. Марко 252
Пупара Ђорђе
Пурић Антоније 105, 159
Пурић Владимир 159
Пурић Илија 159
Пурић Љубомир
Пурић Михаило 105
Пурић Светозар 159
Пурић Станимир 537
Пурић Филип 159
Путник Радомир 28, 133, 587
Путник Себастијан 159
Пух-Мајер Никола 127
Пушкаревић Ђока 117
Пушкец Срећко 123

Радаковић Стана 381
Радановић Влајко 99
Радановић Павле 450
Раденковић Данило 378
Раденковић Драгољуб 341
Раденковић Лазар 341
Раденковић Милета 517
Раденковић Михаило 341
Раденковић Недељко 531
Раденковић Радош 532
Раденковић Тодор 530
Раденковић М. Цветко 341
Радивојевић Божидар 127
Радивојевић Влад. 530
Радивојевић Вуица 540
Радивојевић Јефта 97
Радивојевић Милентије 518
Радивојевић Петар 387
Радисављевић Веселин 348
Радисављевић Милица 441
Радисављевић Милош 311
Радисављевић Недељко 347
Радисављевић С. Петар 393, 461
Радисављевић Сава 436
Радичевић Живко 104
Радишић С. Драгиња 101
Радмановић Аранђел 537
Радмановић Благоје 537
Радмановић Радоица 537
Радовановић Алимпије 102
Радовановић Арсен 102
Радовановић Борисав 538
Радовановић Бранко 542
Радовановић Васа 127
Радовановић Видоје 332
Радовановић Виор 391, 459
Радовановић Глигорије 419
Радовановић М. Драгутин 376
Радовановић Ђорђе 394, 462
Радовановић Ђура 525
Радовановић Јулка 346
Радовановић Љуба 200
Радовановић Љубица 525
Радовановић Љубомир 159
Радовановић Милорад 346
Радовановић Михајло 127
Радовановић Настас 159
Радовановић Наталија 446
Радовановић Нинко 101
Радовановић Пава 530
Радовановић Павле 393, 461
Радовановић Радосав 346
Радовановић Риста 540
Радовановић Роса 346
Радовановић Ружица 167
Радовановић Светозар 159
Радовановић Светомир 436
Радовановић Стевка 346
Радовановић Тихомир 159
Радовић Живка 453
Радовић Јован 196, 476
Радовић М. Стојан 36, 239, 240
Радоичић Бадан 347
Радоичић Мил. 344, 349
Радојевић Ранђел 311
Радојевић Тома 384
Радојичић С. Горча 337
Радојичић Маринко 122
Радојичић Михаило 337
Радојичић С. Тома 337
Радојковић Андрија 159
Радојковић Јанко 434
Радојковић Миле 432, 433
Радојковић Миливоје 179
Радојковић Милоје 432, 435
Радојковић Миодраг 434
Радојковић Р. 432
Радојковић Станко 383
Радојчић Живојин 121
Радојчић Никола 98
Радонић Милка 538
Радонић Радослав 538

Радоњић М. Лука 330
Радоњић Марко 330
Радоњић Милан 159
Радоњић Ћула 331
Радосављевић А. 499
Радосављевић Василија 381
Радосављевић Василије 332
Радосављевић Димитрије 445
Радосављевић Добривоје 433
Радосављевић Драгић 536
Радосављевић Драгомир 536
Радосављевић Илија 126, 159
Радосављевић Јован 380
Радосављевић Крсман 537
Радосављевић К. Марија 368, 386
Радосављевић Милан 536
Радосављевић Милорад 311
Радосављевић Сава 310, 332
Радосављевић Спасоје 537
Радосављевић Танасије 381
Радосављевић Тодор 180
Радосављевић Ћирко 536
Радујковић Миливоје 184
Радуловић Михајло 159
Радуловић Нова 332
Радуловић Ж. Новак 388, 456
Радуловић Пана 532
Радуловић Н. Петар 387, 456
Радуловић Радомир 530
Радуловић Филип 159
Радуновић Ново 332
Рађевац Никола 118
Раичевић Михаило
Раичевић Младен 126
Рајић С. Даница 388, 456
Рајић Илија 99
Рајић Јована 379, 448
Рајић Милутин 450
Рајић Радоје 435
Рајић Смиљана 451
Рајић Станко 243
Рајић Тодор 448
Рајић И. Христина 368, 386
Рајичић Миладин 379
Рајковић А. Анта 377
Рајковић Видна 419
Рајковић С. Дим. 41, 306, 310
Рајковић Илија 125
Рајковић Мијаило 381
Рајковић П. Миладин 387, 456
Рајковић Милан 445
Рајковић Тодосија 489
Рајс Арчибалд 31, 32, 33, 39, 42, 44, 106, 148, 178, 205, 219, 264, 275, 284, 349, 354, 397, 399, 401, 404, 408, 411, 415, 419, 424, 432, 435, 438, 465, 546, 547
Ракић Ангелина 113
Ракић Богић 536
Ракић Гавра 124
Ракић Драгиња 113
Ракић М. Драгољуб 159
Ракић Драгутин 113
Ракић Н. Живана 117
Ракић Живко 113
Ракић Живота 436
Ракић Загорка 113
Ракић Зорка 113
Ракић Илија 376
Ракић Јеврем 310, 436
Ракић Јосиф 159
Ракић Костадин 34, 228, 229, 271
Ракић Манојло 310
Ракић Мара 113
Ракић Маријан 105
Ракић Матија 101
Ракић Милан 99
Ракић Милева 113
Ракић Милорад 159
Ракић Милутин 113
Ракић Михаило 537
Ракић Михајло 119
Ракић Ненад 113
Ракић Ранко 312
Ракић Стеван 99
Ранђеловић Н. Антанас 340
Ранђеловић Крста 336
Ранђеловић Никола 519
Ранђеловић Цветан 336
Рашић Владимир 304
Рашић Михајло 23, 28, 34, 57, 131, 180, 228, 589
Рашковић Јован 100
Рашковић Никола 100
Рељић Драгић 65
Рељић Милан 65
Реновчевић Милан 126
Реновчевић Сима 126
Реновчевић Стеван 126
Рибић Тома 112
Ристановић В. Богољуб 104
Ристановић Б. Живко 104
Ристивојевић Милисав 102
Ристивојевић Цветко 102
Ристић Александар 516
Ристић Божа 478
Ристић Божидар 252
Ристић Влајко 114
Ристић Војислав 433, 434
Ристић Војислава 382, 383
Ристић Димитрије 338
Ристић Ј. Драгут. 37, 244, 245
Ристић Душан 409
Ристић Ј. Живана 338

Ристић Живко 114
Ристић Живојин 159
Ристић Здравка 419
Ристић Здравко 409,
Ристић Иван 114
Ристић Јаћим 516
Ристић Т. Јован 287
Ристић Коста 423
Ристић Лазар 492
Ристић П. Милан 117
Ристић Миливоје 38, 259
Ристић Милорад 114
Ристић Никола 434
Ристић Перса 419
Ристић Петар 530
Ристић Сава 311
Ристић В. Сока 100
Ристић Сп. 42, 327, 329
Ристић Станоје 159, 423
Ристић Ј. Стоимир 446
Ристић Стојан 326
Ристић Тихомир 191
Ристић Тодор 351
Ристовић Војислав 376
Ристовић Милија 311
Ролетић М. Лепосава
Росић Живорад 246, 270
Росић Ј. Живорад 239
Росић Миливоје 96
Росић Михаило
Росић Сава 96
Росић Сретен 96
Росић Стана 96
Рошевић Михаило 96
Рудић Љубица 127
Рудић Милица 127
Рудић Тереза 127
Ружичић Глиша 128
Ружичић Љубица 128
Ружичић Милева 128
Ружичић Радисав 159
Ружичић Смиљана 128
Русковић Панта 180, 187, 191, 201

Сабов Јаков 80
Савић Александар 128
Савић Будимир 104
Савић Василије 345, 526
Савић Велимир 159
Савић Војислав 344, 525
Савић Гвозден 345, 347
Савић Десанка 116
Савић Драгољуб 382
Савић Драгутин 104
Савић Живан 538
Савић Живко 104
Савић Живојин 71
Савић Ж. Јела 116
Савић Јеросима 345
Савић Јован 112, 118
Савић Кадева 345
Савић Крсман 345
Савић Крсманија 101
Савић Крсто 491
Савић Лазар 531
Савић Љубица 116
Савић Марија 344
Савић Ж. Милија 118
Савић Мика 311
Савић Милорад 538
Савић Милутин 104
Савић Михаило 383, 448
Савић Михајло 529
Савић Нада 112
Савић Наталија 345
Савић Никита 538
Савић Павле 124
Савић Перса 116
Савић Персида 345, 526
Савић Раденко 345
Савић Радисав 344, 525
Савић Сара 345
Савић Светозар 540
Савић Станисава 112
Савић Ј. Станка 340
Савић Стеван 394, 462
Савић Стојан 538
Савић Султана 345
Савић Урош 344, 347
Савић Љ. Цвета 340
Савић Цветко 314
Савковић Драгут.
Савојски Емануел
Саковић Милован
Самарџија Илија
Самарџић Матија
Самуровић Ангелина 116
Самуровић Василија 114
Самуровић Десанка 116
Самуровић Драгић 131
Самуровић Жарко 116
Самуровић Живана 114
Самуровић Јелка 114
Самуровић Јефта 114
Самуровић Ж. Милан 117
Самуровић Милош 116
Самуровић Минка 116
Самуровић Наталија 116
Самуровић Павле 114
Самуровић Петрија 116
Самуровић Цвета 114
Сарај, ген. 278, 425, 427

Свилкосић, конзул у Букурешту 95
Севић Алекса 115
Севић Дамњан 115
Севић Живојин 115
Севић Н. Иван 115
Севић Милутин 115
Севић Нинко 115
Секулић Алекса 451
Сскулић Аћим 159
Секулић А. Гвозден 100
Секулић Иван 535
Секулић Јеремија 452
Секулић Мијаило 491
Серафим, калуђер у Темској 303
Серафимовић Никола 159, 585
Сергије, владика 300
Серкић Антоније 122
Серкић Мирко 122
Симеоновић Богосав 451
Симеоновић Пауна 451
Симеоновић Ранко
Симеуновић Живко 123
Симеуновић Илија 100
Симеуновић Милован 125
Симеуновић Сава 102
Симић Александар 535
Симић Аранђел 183, 184
Симић Божидар 535
Симић Бранко 346
Симић Влајко 197
Симић Драгомир 535
Симић Душан 532
Симић Живојин 97
Симић Иван
Симић Јуца 536
Симић Љубица 433
Симић Мата 536
Симић Мија-Крчар 419
Симић Мика 433
Симић Миладин 127
Симић Милан 79, 311, 445
Симић Милинко 99
Симић Милка 100
Симић Милован 197
Симић Милутин 169
Симић Миодраг 131
Симић Михаило 433
Симић Неофил 160, 585
Симић Никодије 423
Симић Петар 126
Симић Радомир 530
Симић Светолик 183, 184
Симић Сима 434
Симић Стојан 394, 463
Симић Теодосије 160
Симић Трајко 231, 273
Симић Чеда 531
Симовић Божидар 36, 240
Симовић Д. Т. 31, 39, 146, 147, 275, 284, 286
Симовић Драгутин 160
Симовић Миливоје 227
Симоновић Андрија 536
Симоновић Вељко 530
Симоновић Вујадин 541
Симоновић Данило 535
Симоновић Димитрије 409
Симоновић Илија 540
Симоновић Мил. 36, 237, 238
Симоновић Милан 172
Симоновић Никола 160
Смиљанић Живота 187
Смиљанић Илија 123
Смиљанић Крста 40, 293, 294, 590
Смиљевић Богдан
Смиљковић Богдан
Смиљковић Бошко
Собински Аксентије
Сокољански Даринка 115
Сокољански Драгиња 116
Сокољански В. Драгиња
Сокољански Драгић
Сокољански Зорка 116
Сретковић Милан 490
Сретковић Миљко 490
Сретковић Новица 490
Стаић Јован 446
Стаић Стеван 446
Стајић М. Бранко 361
Стајић Величко 311
Стајић Младен 361
Стајић Стева 311
Стајић Таса 350, 426
Стаменковић Алекса 338
Стаменковић Арсеније 542
Стаменковић Богдан 337
Стаменковић Божа 339
Стаменковић Р. Влајко 336
Стаменковић Вукашин 339
Стаменковић Гаврил 339
Стаменковић Гаврило 340
Стаменковић Дана 365
Стаменковић М. Даница 339
Стаменковић Г. Динка 337
Стаменковић Д. Ђорђе
Стаменковић Живојин 515
Стаменковић П. Зојка 337
Стаменковић Јован 515
Стаменковић Г. Кева 339
Стаменковић Крста 409
Стаменковић С. Марија 339
Стаменковић Миливоје 351, 425
Стаменковић Н. Миља 336

Стаменковић П. Милорад 336
Стаменковић Б. Мирко 337
Стаменковић Ђ. Мирко 308, 309
Стаменковић Михаило 308, 309, 421
Стаменковић М. Перса 339
Стаменковић Петар 526
Стаменковић Првул 338
Стаменковић Станко 409
Стаменковић Р. Станоје 342
Стаменковић Стојан 302, 408
Стаменковић Стојиљко 339, 340
Стаменковић Стојмен 409
Стаменковић Стојна 410
Стаменковић Таса 415
Стаменковић Тодор 307
Стаменковић А. Трајко 338
Стаменковић Урош 409
Стаменковић Филип 340
Станарчић М. Божидар 119
Станарчић М. Иван 119
Стаиарчић П. Марија 119
Станарчић М. Милка 119
Станарчић Павле 119
Станимировић Младен 361
Станимировић Петра 102
Станимировић Стојилко 361
Станисављевић Димитрије
Станић М. Драгутин 115
Станић Илија 378
Станић Калина
Станић Ђ. Милоје 250
Станић Недељко 122
Станић Радован 529
Станишић М. Анђелија 341
Станишић Милица 121
Станишић Милорад 341
Станишић Михаило 118
Станишић Остоја 120
Станковић Ј. Алекса - Аца 160
Станковић Благоје 102, 122
Станковић Васа 120
Станковић Ђ. Васа 99
Станковић Вукосава 406
Станковић Димитрије 303, 323, 404
Станковић П. Драгутин 308, 309
Станковић Златко 339
Станковић Иван 311
Станковић Јеленко 259
Станковић Јован 46, 160, 380, 498, 499
Станковић М. Коста 361
Станковић Лазар 315
Станковић Љуба 409
Станковић Љубомир 127
Станковић Маринко 349
Станковић Марица 310
Станковић Милан 409, 419
Станковић Милутин 453
Станковић С. Милутин 308, 309
Станковић Михајло 385
Станковић Младен 316
Станковић Никола 527
Станковић Обрен 340
Станковић П. Петар 308, 309
Станковић Ружа 380, 453
Станковић Спаса 338
Станковић Станко 231
Станковић Стојан 319
Станковић Стојанча 341
Станковић Стојинко 337
Станковић Таса 305
Станковић И. Тодор 99
Станковић Цаја 361
Становић Велимир 339
Станојевић Ј. Атан. 310
Станојевић А. Божидар 308, 309
Станојевић П. Божидар 383
Станојевић Владимир 341
Станојевић Војислав 385
Станојевић Глиша 122
Станојевић Дина 341
Станојевић Живојин 100
Станојевић Јовица 532
Станојевић Т. Лепосава 341
Станојевић Манојло 99
Станојевић Миливоје 531
Станојевић Милутин 436
Станојевић Петар 102, 131, 378, 448
Станојевић А. Петар 308, 309
Станојевић Радивоје 377
Станојевић Савета 448
Станојевић Т. Свет. 252
Станојевић Сима 169
Станојевић Спаса 341
Станојевић Б. Стана 339
Станојевић Стеван 120
Станојевић М. Стојадин 308, 309
Станојевић Стојан 361
Станојевић Угрин 382
Станојевић С. Цвета 341
Станојловић Богоје 379
Стапојловић Милан 379
Станојловић Милија 379
Станојловић Митар 125
Станојловић Р. Станисав 379
Стевановић Аксентије 304
Стевановић Алекса 512
Стевановић Ана 448
Стевановић Богосав 105
Стевановић Ж. Будимир 115
Стевановић Витомир 124
Стевановић Гаврило 516
Стевановић Давид 338

Стевановић Ђорђе 361
Стевановић Живан 124
Стевановић Живојин 123
Стевановић Илија 376, 453
Стевановић Коста 160
Стевановић Крунија 126
Стевановић Љуба 527
Стевановић М. 43, 370, 371, 372
Стевановић Милева 123
Стевановић Милош 65, 72, 101, 527
Стевановић Ж. Милутин 115
Стевановић Мита 312
Стевановић Михајло 372
Стевановић Павлија 124
Стевановић Петар 160
Стевановић Радивоје 392, 460
Стевановић Радосав Раша 333
Стевановић Сава 102
Стевановић Светозар 516
Стсвановић Стана 124
Стевановић Станимир 124
Стевановић Станислав 160
Стевановић Станоје 540
Стевановић М. Стевка 104
Стевановић Ђ. Стојан 38, 257
Стевановић Тан. 253
Стевановић Тимотије 539
Стевановић Трајко 526
Стевановић Филип 102, 196
Стевановић Жив. Цвета 98
Стевић Ј. Дева 118
Стевић Жика 446
Стевић Јован 118
Стевић Маријан 382, 445, 446
Стевић Миленко 539
Стевић Митар 446
Стевић Петар 382, 445, 446
Стевић Стана 445
Стевић Станислав 126
Стевић–Грбић Милан 387, 456
Стевчић Александар 419, 420, 422, 423
Степановић Вујадин 343, 344, 349
Степановић Т. Иван 119
Степановић Јован 393, 461
Степановић Т. Јован 119
Степановић Љубомир 535
Степановић Л. Ката 119
Степановић Л. Марија 119
Степановић Милинко 100
Степановић Стеван 117
Степановић Степа 55, 73, 74, 587
Стефановић Андреја 454
Стефановић Богић 532
Стефановић Вида 405
Стефановић Влајко 172, 450
Стефановић Десанка 406
Стефановић Драгиша 42, 356, 357
Стефановић Драгутин 405
Стефановић Душан 25, 26, 68, 75, 77, 588
Стефановић Р. Ђорђе 336
Стсфановић Животије 160
Стефановић Илија 450
Стефановић Јован 374
Стефановић М. Јован 445
Стефановић Јосиф 436
Стефановић М. Јулка 338
Стефановић Милан 91, 127, 419
Стсфановић Милета 303, 404
Стефановић Милорад 315
Стефановић Мирон 160
Стефановић Митра 419
Стефановић Младен 180
Стефановић Петар 405, 452
Стефановић Самуило 160
Стефановић Светозар 169, 450
Стефановић Светолик 533
Стефановић Сретен 197
Стефановић Станоје 532
Стефановић Стеван 160
Стефановић Теша 127
Стефановић Теофило 160
Стефановић Тома 435
Стефановић Трајко 231, 273, 422
Стефановић Цвета 450
Стириновић, судија
Стоиљковић Божидар 436
Стоиљковић Добросав 436
Стоиљковић Драгољуб 436
Стоиљковић Јован 436, 440, 442
Стоиљковић Тодор 436
Стојадиновић Велимир 184
Стојадиновић Владислав 348
Стојадиновић Ј. Вукашин 120
Стојадиновић Ј. Вукосава 120
Стојадиновић Драгиња 120
Стојадиновић Драгутин
Стојадиновић Живана 119, 405
Стојадиновић Јанићије 348
Стојадиновић Јанко 119, 347
Стојадиновић Јован 361, 374
Стојадиновић Јоксим 379
Стојадиновић Марија 120
Стојадиновић Ј. Марко 120
Стојадиновић Милан 358
Стојадиновић Савета
Стојадиновић Савка 374
Стојадиновић Светислав 516
Стојадиновић Стојана 348
Стојановић П. Александар 337
Стојановић Аритон 361
Стојановић Ј. Арса 308, 309
Стојановић Божидар 308, 309

Стојановић Вељко 408
Стојановић Влада 405
Стојановић Владимир 361
Стојановић Владисав 191
Стојановић Добросав 336
Стојановић Драгомир 160, 197
Стојановић Глигорије 338
Стојановић Ђорђе 338
Стојановић М. Ђорђе 308, 309
Стојановић Р. Ђорђе 308, 309
Стојановић Живојин 160
Стојановић Јован 124, 132
Стојановић П. Јока 341
Стојановић П. Јосиф 496
Стојановић М. Криста 308, 309
Стојановић Љубомир 240
Стојановић Манасије 160
Стојановић Марко 101
Стојановић Мика 349
Стојановић Милета 515
Стојановић Т. Милица 338
Стојановић Милорад 33, 226, 308, 309
Стојановић Милош 100, 127, 422
Стојановић Милутин 383
Стојановић Мита 181
Стојановић Митар 101
Стојановић Ј. Митка 339
Стојановић М. Михаило 308, 309
Стојановић Младен 409
Стојановић Н. Младен 339
Стојановић Настасије 413
Стојановић А. Наталија 338
Стојановић Наум 341, 342
Стојановић Ненад 112, 444
Стојановић Никола 448
Стојановић Павле 160, 376, 448
Стојановић Пет. 35, 233
Стојановић Г. Петар 307
Стојановић Ранђел 370
Стојановић Стамена 410
Стојановић Тодор 337, 436
Стојановић С. Трајко 308, 309
Стојановић Цвета 101
Стојиловић Ј. Сава
Стојиновић Јован
Стојиљковић Атанас 512, 513
Стојиљковић Гаврил 308, 309
Стојиљковић М. Драгутин 308, 309
Стојиљковић Мита 307
Стојиљковић М. Светозар 308, 309
Стојиљковић Ц. Таса 308, 309
Стојиљковић Тома 304, 339
Стојиљковић Ф. Урош 308, 309
Стојиљковић Филип 307
Стојковић Арсеније 536
Стојковић Бора 174
Стојковић Василије 341
Стојковић Д. Веселин 120
Стојковић Ђ. Добривоје 308, 309
Стојковић Добросав 342
Стојковић Драгутин 341, 537
Стојковић Живко 536
Стојковић М. Живко 120
Стојковић Д. Загорка 120
Стојковић Јован 307
Стојковић Јоца 125
Стојковић Коста 433
Стојковић Ж. Лазар 338
Стојковић Марко 120, 122
Стојковић Милан 361, 518
Стојковић Миленко 374
Стојковић Д. Милутин 120
Стојковић Петар 308, 309
Стојковић Д. Петар 388, 456
Стојковић Радоје 531
Стојковић Светислав 340, 536
Стојковић Т. Светозар 160
Стојковић Сретен 340
Стојковић Стаменко 304, 351, 425
Стојковић Станимир 122
Стојковић Станко 341
Стојковић Стеван 361
Стојковић Стојмен 327
Стојковић Таса 416, 418
Стокић Ана 446
Стокић Анђелко 379
Стокић Димитр. 311
Стокић Добросав 443
Стокић Мита 446
Стројић Божана 448, 449
Стројић Божидар 448
Стројић Митар 448
Стројић Павле 448
Судимац Милан 540
Судимац Обрен 535
Судимац Радисав 535
Сулимановић Т. Ђорђе 381
Сулимановић Илија 450
Сулимановић Н. Илија 381
Сулимановић Јован 381, 450
Сулимановић Јована 381
Сулимановић Љубомир 381, 450
Сулимановић Петар 451
Сулимановић Смиљана 381
Сурдуловић Благоје 390, 459
Сурдуљевић Т. Анђелко 379

Тадић Живко 99
Тадић Игњат 104
Тадић Марко 122
Тадић Стојадин 104
Тадић Стојко 122

Тадић Филип 101
Танасић Драгомир 115
Танасић Илија 115
Танасић Јован 115
Танасић Миливој 115
Танасић Станисав 115
Танасковић Владислав 184
Танацковић Јован 119
Тасић Аритон 409
Тасић Живојин 305, 518
Тасић Јован 290, 303
Тасић Милан 454
Тасић Михаило
Тасић Ружа 441
Тасић Славко 454
Терзић Јеремија 291
Терзић И. Младен 105
Терзић Пантелија 102
Терзић Станимир 102
Тешић Драгутин 160
Тешић Павле 103
Тешић Петар 105
Тимовић Кона 366
Тинховен Ариус 139
Тодоровић Аврам 526
Тодоровић Анђелко 253, 268
Тодоровић Бер. 64
Тодоровић Божа 201
Тодоровић Бранислав 160
Тодоровић Владисав 122, 394, 462
Тодоровић Влајко 317
Тодоровић Данило 101
Тодоровић Драгољуб 160
Тодоровић М. Драгомир 252
Тодоровић Живан 106
Тодоровић Јован 333, 335, 434
Тодоровић Лазар 538
Тодоровић Љуба 184
Тодоровић Љубомир 532
Тодоровић Марија 451
Тодоровић Марко 160
Тодоровић Милан 160, 517
Тодоровић Милинко 122
Тодоровић Милорад 413
Тодоровић Милутин 378, 448
Тодоровић Миољуб 160
Тодоровић Нађко 320
Тодоровић Павле 101
Тодоровић Петар 451
Тодоровић Р. Сава 160
Тодоровић Радић 70
Тодоровић Рајко 125
Тодоровић Сотир 413
Тодоровић Тодор 413
Тодоровић Чеда 411
Томашевић Михајло
Томић Аксентије 349
Томић Даринка 174
Томић Жива 340
Томић Живојин 532
Томић Јелка 96
Томић Јован 348
Томић Јулија (Јула) 66, 73, 92
Томић М. 88
Томић Петар 378
Томић Сава 98, 121
Томић Светомир 96
Томић Светозар 96
Томић Станојло 310, 436
Трифуновић Аврам 349
Трифуновић Марко 127
Трифуновић Љубомир 125
Трифуновић Миајло 127
Трифуновић Милева 125
Трифуновић Михаило 100
Трифуновић Радаш 531
Трифуновић Сава 125
Тричковић Светозар
Трифуновић Станија 127
Трифуновић Станко 97
Трујић Ђорђе 452
Трујић Стеван 449
Трукић Стојан
Тршић Коста 127
Тумбашевић Цветан 127
Турек Вацлав 186, 190, 201
Турубатовић Лазар 160
Туцовић Ј. Влад. 33, 226, 227

Ћабрић Милија 437
Ћамиловић Ђока-Вучитрнац 483, 486
Ћебићи 168
Ћирић Драгомир 531
Ћирић Живко 103, 120
Ћирић Илија 165
Ћирић Јосиф 160
Ћирић Манојло 120
Ћирић Милан 121
Ћирић Ј. Митар 121
Ћирић Михаило 121
Ћирић Тихомир 365
Ћириловић Милорад 252
Ћириловић Јов. Милорад 250
Ћосић Вељко 119
Ћосић Драгољуб 96
Ћосић Драгутин 533
Ћосић Л. Јелица 120
Ћосић Б. Љубиша 533
Ћосић Марко 101
Ћосић Милорад 119
Ћосић Мирка 65, 72, 91
Ћосић Споменка 65, 72, 91, 101,

Ћосић Станка 119
Ћосовић, студ. 168
Ћурчић Божидар 540
Ћурчић Стојадин 540
Ћурковић Марко 115
Ћустовић А. 46, 502, 503
Ћућић Живан 293

Удрић Симеун 394, 462
Урошевић Јеремија 393, 462
Урошевић Костантин 536
Урошевић Милован 346
Урошевић Светозар 394, 462
Урошевић Танасије 42, 332, 335, 519

Фасуљевић Трајан 451
Феризовић П. Живана 125
Феризовић Иван 125
Феризовић Танасије 125
Филиповић Алекса 98
Филиповић Александар 345, 532
Филиповић Благоје 537
Филиповић Благомир 345
Филиповић Д. Бранислав 385
Филиповић Васа 479
Филиповић Воја 310, 437
Филиповић Вујка 345
Филиповић Глигорије 102
Филиповић Димитрије 126
Филиповић Јак. 332
Филиповић Јован 126
Филиповић Јосиф 525, 526
Филиповић Лука 102
Филиповић Макарије 116
Филиповић Милан 98, 126
Филиповић Милентије 345
Филиповић Милован 98
Филиповић Милосав 515
Филиповић Милош 98
Филиповић Обрен 101
Филиповић Петар 126
Филиповић М. Петар 126
Филиповић Радош 345
Филиповић Ранђел 345
Филиповић Станија 345
Филиповић Станка 345
Филиповић Станојка 345
Филиповић Стеван 387, 456, 537
Филиповић Султана 345
Филиповић Тодосије 539
Филиповић Тома 100
Флорић Димитрије 132
Футијади Маноил 317

Хамедовић Мустафа 351
Хаџи Васиљевић Јован 41, 299
Хаџи Ђокић Прока 417
Хаџи Манић Александар 419
Хаџи Томић Стојан 421, 479
Хилендарац Агатангел 333
Хич Ђура 425
Хрисанте, свешт. Св. Илија 303

Цакић Душан 420
Цакић Илија 419
Цакић Јанко 338
Цакић Јован 336
Цакић Милева 340
Цакић Стојилко 340
Цакић Трајко 340
Цалић Вуле 332
Цвејић Јован 116
Цвејић Радосав 123
Цветановић Горча 415
Цветановић Петар 498
Цветановић Станоје 126
Цветић Душан 123
Цветић Иван 127
Цветић Марко 118
Цветић Милан 123
Цветић Томо 491
Цветков Живојко
Цветковић Живка 453
Цветковић Живојин 83, 88, 160
Цветковић Илија 417
Цветковић С. Јован 308, 309
Цветковић Јованча 253, 268
Цветковић П. Љубинка 339
Цветковић Милан 303, 432
Цветковић Миленко 534
Цветковић Мирко 530
Цветковић Михаило 361
Цветковић Петар 305, 311, 436
Цветковић Светозар 512
Цветковић Стојадин 339
Цветковић С. Стојадинка 339
Цветковић Тодор 530
Цветковић Христифор 351
Цветојевић Нинко 160
Ценић Прокопије 380
Цермановић др Миливоје 200
Цероване Цветко 100
Церовац Срећко 100
Церовчевић Лазар 65, 72
Церовчевић (Терочевић) Сара 65, 72
Церовчевић Тома 65
Циганович Христо 497
Цонић Петар 411, 412
Црвендлакић Војислав 98
Црвендлакић Љубомир 98
Црниловић Прока 415, 417
Црногорац Радош 484

Црногорац Риста 327
Црномарковић Јован 100
Црнчевић Јован 160
Цупара Ђорђе 351

Чабрић Милош 517
Чакаревић Јеврем 165
Чакаревић Љубица 31, 162, 165
Чакаревић Чеда 160
Чамагић Драгољуб 535
Чамагић Петроније 535
Чамагић Радоица 536
Чамагић Ратко 535
Чапрић Мил. Аранђел 492
Чапрић Димитрије 492
Чапрић Јован 103
Чапрић Лука 491
Чапрић Радисав 492
Чапрић Тодор 490
Чапрић Цветко 492
Чаркић Милан 112
Чачић Живан 127
Чачић Станисав 117
Чебић Велко 127
Чевдоревић Јевтим 306
Челичић Никола 96
Чембић Митар 127
Чолак Антић Бошко 25, 33, 62, 220
Чолаковић Марко 184
Чолаковић, пук. 39, 263
Чолић Јован 117
Чолић Савета 191
Чолић Цветан 118
Чурчић Миладин 540
Чурчић Огњан 540

Џамбасевић Недељко 101
Џенадић Јеротије 478, 482, 484, 486

Шакић Љубомир 96
Шаулић Јованка 340
Шаулић Јулка 340
Шаулић Коста 340
Шаулић Радоје 340
Шашић Марјан 259
Шековић Радоња 489
Шелмић Јанко 540
Шендић Арсеније 160
Шепић Вукшан 489
Шепић Зеко 489
Шепић Ристо 489
Шикић Саво 489
Шиљак Данило 160
Шиљак Миљко 489
Шмигић Киро 489
Шмигић Петко 489
Шмигић Радосав 489
Шмит Јулијус (Смит Жил) 65, 72
Шопић Владислав 303
Шошић Света 433
Штекуђ Богосав 302
Штол Пол 188, 190, 192
Шубарашевић Радосав 99

Регистар имена непријатељских војника

Абаџијев, пук. 287
Абаџирић Ђорђе, пар. 523
Аврамов 310, 523
Адемов Демир 374
Алексијев Константин 368, 385
Алтипармаков 278
Алфандари, пор. 524
Амедов Амед, ред. 384
Андонов Нака, кап. 371
Анђел, војв. 227, 397, 465
Антанасов Петко 371
Антониев М, мај. 371
Антонов Данаил 429
Антонов, кндт. 352
Антов Рафаило 384
Апсанов, ппор 378
Аранов, пор. 425
Аридев Тодор 397, 465
Аризасов Риста 523
Арнаудов 311, 359, 417, 438, 444
Асчеријев 426
Атанасов (Атанасев) Сотир, ппук. 402, 403, 423, 424, 430

Баиташев Иванов Стеван 310
Бајев, ппор. 371
Бајић Милутин 177
Бајкушев А. Алекса 310
Бајкушев Иван 403, 416
Бајкушев Никола 310
Бајчев 359
Бајгошев Станој 416
Бакрџиев Ив. 317
Балабанов, мај. 339, 402, 416
Балабановић 362
Балев 294
Балзарик Јозеф, мај. 90, 570
Балтов 402, 412
Барић Милан 176
Барнеков Белче 307, 308
Баруснов 359
Батушев Коста, фелдфебел 379
Башев др 430

Бек Едмунд, ппук. 185, 186, 190
Белов Стефан 368, 385
Белчов 372
Блогорас Јанев Дињо 374
Богожијев Стеван 454
Богојев Стеван 382
Бодмер, ген. 194
Божијев Јанко 447
Бознов Атанасије, нар. 379
Бојациjев З. А. 427
Бојациjев Иван, пор. 278, 279, 376, 404, 453, 454
Бојациjев Лазар, ген. 277, 297, 397, 403
Бојациjев, ком. 280, 311
Бојов, ппук. 499
Бонев Никола 404, 405, 406
Бончев Доно 454
Борис, буг. прест. 418, 427, 442
Борисов Мите, жанд. 409
Боснић Али, капл. 176
Ботев 436
Браколов 311
Бранеков Белча 310
Бранков Бенко 523
Брасков Велча 524
Брзован Иван 177
Бркалов (Бракалов), ппор. 359, 377, 378, 404, 454
Брло Јован 362, 363, 364
Бубел др 186, 191
Бувков 413
Бугарчић Јован 524
Бугарски Лазар 524
Бујуклијев 524
Булаић Јован 348
Буљубашић Ахмед 130
Бучински Михаило 347
Бушвалд Коломан 195

Вагнер, кап. 194
Важаров Јованча 371
Вајнграбер, пук. 200, 201
Валаров Крум Н. Ацко 523
Ванов Герасим 364
Варашев Иван 403
Варбинов, свешт. 287
Василијев др 402
Василијев, ппор. 403, 416, 417, 418
Васиљев др 353, 354, 425, 431
Васов 524
Вашаров Иван 411
Вашаров Тодор 437
Вебер, пор. 192
Веверинч Бернхард 148
Великов Златан 503
Величков Г, војв. 499
Величков Јордан 383
Величков Петар 379, 380, 449
Величков, војв. 503
Велков Георге 331, 332
Велчев др Павел 430
Велчек, лор. 401
Веселов Ферад 393, 461
Видински Васиљ 368, 385
Видински Васоња 524
Видман Винћенцо, кап. 188, 189, 192, 193, 198, 199
Витанов Тодор, нар. 350, 354, 402
Владимиров, мај. 297, 403
Владов Наум 279, 280
Власади Карло, кап. 184
Волов, ппор. 445
Волчанов Никола 433
Врбанов Врбан, свешт. 305
Вукадиновић Вук, пук. 176
Вурм, ген. 76

Габровски, пор. 378
Гаве Гаврил, војв. 403, 421, 422, 424
Ганчов Тодор Симеунов, пук. 499
Ганев, кап. 311
Гебл, нар. 108
Гедев 524
Гелинек фон, ппук. 192, 194
Генов Крста, пор. 416
Генов Христо, пор. 403, 404, 418
Генчев, ппор. 499
Генчов Спасоје, пор. 524
Георгиев Иван, ред. 382
Георгијев Дели, пор. 504
Георгијев Иван, капл. 409
Георгијев Кристе 429
Георгијев Слате, пор. 443
Георгијев Стаја 402
Георгијев Стојан 350
Георгијев Ташо 401
Георгијев, полиц. чин. 352, 353, 407, 523
Германов Н. 374
Гешов 520
Гизл, ген. 110
Главински Младен 374
Главов, ппор. 523
Глигоров Харалампије 403, 416
Глобочник Едлер фон Војка 178
Гозов, ппор. 523
Голубовић Илија 394, 463
Горов Пантелија 385
Горчев Тодор 505
Гоцев Никола, капл. 381
Грапчев 278
Гребенаров, мај. 322
Гуранов 440
Гурко Зарије, нар. 523
Гуршић, пор. 194

Гутић Осман 130
Гуцев Мита 371

Давидков 413
Данев Стеван 388, 457
Данилов Љубен 454
Дарвинков Петар 297, 403, 423, 424
Дебарац 41
Дебрев, пор. 287
Дева Ибрахим Бег 194
Дегел 194
Дежанов 451
Деликредић Прока 142
Демиров, ппор. 388, 389, 390, 457, 458
Денчев 413
Дернеј, вахтмајстер 188
Дикић М. Жика 374
Димитријев Иван 397, 442
Димитријев Ишко, војв. 524
Димитријев Мицко 528
Димитријев, пор. 499, 523, 524
Димитров Иван 352, 353, 354, 544
Димитров Јордан 372
Димитров, кап. 376, 426, 430, 431
Димитров, полиц. 371
Димков, кап. 352, 353, 354, 401, 425, 431
Димов Антоније, кап. 393, 461
Димов Дина, ппор. 524
Димов Илија 523, 524
Димов, кап. 388, 459
Димов, пор. 339, 340, 341, 342, 347, 493
Динов Иван 525
Динов Илија 526
Динулов, пук. 371
Динчев 402
Добриков Никола 356
Доминич фон, мај. 195
Дончев, пор. 378
Дорев 278
Доцев Христо 371
Дочев 402, 412
Драга Нечи Бег 194
Драганов Драган, пор. 396, 397, 440, 465
Драгијев, пор. 404, 437
Драгић, кап. 192, 419
Драшић др 199
Дрвингов пук. 219, 301
Дропиев 310
Дужаков Мицко 404, 437
Думев Вељко, шк. инсп. 296

Ђаконовић Васиљ, ппор. 355, 356
Ђеорђиев Иван 371
Ђеорђиев, пор. 371
Ђери фон Вилхелм 142
Ђетов Иван, нар. УП 379
Ђорђев Никола 338
Ђорђевић Димитрије, кап. 338
Ђорђевић Крун 505
Ђорђевић Стојан, војв. 502
Ђорђијев 337
Ђорђијев Стојча 393
Ђумишев Никола, војв. 374, 375, 379
Ђургуков Милан
Ђурић Милан 395
Ђуров Стојан 499, 518
Ђуруков (Ђурков), ппор. 353

Елек, полиц. 190
Елеонора, буг. царица 433
Емид бег, начелник из Јање 130
Ерхек фон, ппук. 186, 189, 190, 204
Есгра, војв. 403, 416, 417
Ешфага из Јање 130

Жеков, ппор. 359, 378
Живков 359

Забев Петко 393, 461
Завгрофов Крум, војв. 524
Зарко, нар. 499
Захаров Андон 342
Звинков в. Дрвингов 423
Зеч Дима 383
Златанов, пук. 394, 463
Златев, пор. 503
Зурев 352

Ибраим, син Емид бега 130
Иванов Димитрије 451
Иванов Јанча 375
Иванов Јордан, нар. 374
Иванов Лазар 301
Иванов Милан 499
Иванов Јанко Н., нар. 382
Иванов Раја 379
Иванов Ристо 348
Иванов Стеван Ројтшев 523
Иванов, пор. 331, 332, 337, 403, 421, 424, 493
Ивков 397
Ивчић, кадет 176
Идрис Пашо Оглу 201
Илијев 441
Илијев Димитрије, ппор. 524
Илков М, мај. 352, 353, 354, 371, 401, 425, 429, 430, 431
Иљевски Марко, војв.
Иљуцов Илија, пор. 391, 392, 393, 459, 460, 461
Иса Рамадан, ред. 382
Исовић Густав, кап. 190
Ичко, војв. 336, 337, 338, 339, 340

Јанакиоски Таке Илов 279
Јанков Сима, капл. 381
Јарков Нинко 350
Јачев, ппор. 524
Јелић др, пор. 188
Јованов Матеја, ред. 382
Јовичић Милан, пор. 176
Јозеф Х., фелдмар. 109
Јончев, ппор. 371
Јучев И. 416
Јучев Ј. 403
Јуруков Стојан, ппор. 303, 304, 350, 402
Јушт, пор. 194

Кајшев, нар. 287
Калачов 417
Калинов 371
Калкацијев Петар, пук. 351, 352, 353, 371
Каназирев 433
Канев Иван 289
Караџијев, пор. 397, 465
Караџов 353, 391, 460
Караџозев 441
Карабаш Цветко, жанд. 455
Карапанцов, пор. 499
Карацов Ћира 379
Карацов, пор. 303
Каризанов 524
Карло, цар 142, 571
Касабов 312
Касанцијев, кап. 440
Каучић, кап. 176
Кафеџијев Петар 311
Кацарев 402, 412
Кади Крдша 375
Кашов (Кешов), пор. 336, 338, 339, 340, 341
Кенев Стојан 163
Кершнав, пук. 193, 194
Керемекцијев Страхимир (Кермекчијев Страшимир) 440, 441
Кесиаков Исак 403, 419, 424
Кеферштајн, кап. 453
Кирамицијев 357
Кирилов, пук. 353
Киров Борис, ред. 382
Киров Димитрије 413
Кисианов, пор. 423, 424
Клем, пук. 189
Клинков Лазар, војв. 524
Клобучарић 198, 199
Кљунка Лазар 505
Коен, пор. 427
Кокинов 440
Колчев 298
Конаск, кап. 67
Конев Илија 161
Конев Наков Георги 497
Константинов Најдан 351, 353, 402
Константиновић, чувар музеја 192
Копанов Н, пор. 524
Космић, кап. 198
Костов Коста, ред. 382
Коцев, ппук. 523
Крајев, ппор. 499
Крамер др 199
Краус, кап. 190, 566
Краус, пор. 181
Крачунски, пор. 377
Кревато, пук. 198
Кремаков 322
Кристов Иван 279
Кристов Павле 278
Крум Н, ппар. 372, 523
Крум, војв. 301, 524
Кузманов Стеван 499
Кулчин, мај. 404, 432, 433, 435, 502
Кундаковић Латиф 130
Кунеф, ппор. 524
Купинчев 523
Куртов, пор. 504
Курц, пор. 192, 194
Кутинчев, ген.

Лабеов, мин. 505
Лаза, војв. 401
Ланг др Микаел, пор. 192
Лантош, пор. 200
Лесов Петар, војв. 401
Лехнер фон Вилхелм 142
Ломер Франц 44, 48, 541, 542
Лоренц Емил, пор. 190, 194
Лукачић фон Геза 142

Мавдаров 359
Магаров Никола 383
Маждраков Јован 371
Мазлов Христо 368, 385
Мајданжаров Вељко 380
Макензен 411, 522
Маклобошев 524
Малданер 180
Малинов, предс. владе 522
Манасијев Ив. 427
Мандарџијев Велко 394, 463
Мандарчев, војв. 374
Мандијев Дио, војв. 524
Мандовски 358
Мандорчев Вељко 331
Манев, ппор, кндт Сливен логора 316, 317, 318, 320, 321, 326, 329
Манев, пор. 499
Манолов Хане Батпазарски 352

Марапчијев, кап. 355
Марков Ангел, ред. 382
Марков др., кап. 352, 430
Марков Иван 402, 426, 429, 431
Марков Радисав, војв. 341
Марков Сврејин 499
Марков, мај. 421, 424
Марковић Радисав, војв. 337, 341
Маркоулин Јосип 176
Мартинов Дана, војв. 499, 502
Масленков, ппор. 497
Матев, кап. 479
Матов, кап. 403, 420, 421, 424
Матов, војв. 401
Медаров Стојан, ппор. 403, 421, 424, 472, 473
Меков Крста 350
Менков Крсте 402
Мечков Александар 441
Мечков Стеван, капл. 381
Микра Фердинанд 422, 424
Милчев Павле, војв. 524
Миленков Танасије, нар. 372
Милијев 389, 457
Миљков, кап. 287
Миндрата Александар 505
Минчев Велко, војв. 332
Минчев Павле, војв. 331, 420, 423, 424, 524
Минчев Петар, ред. 447
Минчев, кап. 454
Мисирлић Сарко 176
Митев Василије, пор. 359, 454
Миховија Мурат, заст. 151
Мицев Иван 330
Мицков 360
Младенов С, ппор. 524
Младенов, заст. 312
Момчилов Тодор, ппор. 524
Момчилов, пор. 499
Мохаков Иван 524
Мрдаров 441
Мујевски 416
Мурђијев (Муржев) Атанас 394, 295, 462, 463
Мустаков 523

Најданов Вељко, ред. 382
Најтичев Никола 524
Нака зв. Даскал 494
Нанов Велимир, ред. 384
Наслетников (Неслетников) 402
Наум Михајил 265, 266
Начев Петар 254, 268
Неделков, ппор. 403, 415, 416, 418, 419
Недељков, пор. 339, 341, 493
Нејков Петар 293
Нелидов 396, 465
Ненков Василије 523
Ненов, пук. 493, 499, 502
Неофит, буг. владика 302
Нехман Александар, кап. 187, 190
Ников Никола, капл. 381
Николов Илија, капл. 381
Николов Никола, капл. 381, 524
Николов Стефан, пор. 310, 404, 436
Николов (Николовић) Тане, војв. 301, 330, 331, 403, 422, 423, 424, 523, 524
Николов Тома ,403, 416, 523, 525
Николов, кап. 402, 416
Николчов, пор. 509
Ничков 360, 473
Новевић Русе 394, 463
Ноне Ванча 228
Нунин Влада 454

Огњанов, пор. 499
Озкеј Едлер фон, пор. 194
Оризанац Анастас 401
Оризанов Петар 372
Орозов, пор. 329, 330, 331, 504, 523
Орофчанов (Оровчанов) Тодор, војв. 403
Осман, син Емид бега 130
Осмекић Мухарем 130

Палилула Ђорђе 394, 462, 463
Панчев Стојан, пнар. 524
Панчев, пор. 494
Пантев 404
Папазов, ппор. 329, 330
Парев Димитрије 454
Пастранцијев 441
Пастровић, кап. 198
Паунов Крачун, ред. 382
Пауновић Ђира, војв. 347, 348
Пашев З. 389, 391, 403, 416, 457, 460
Пашев Стаменко 392, 460
Пашев Тодор 372
Пежиов, болн. 402
Пејов, болн. 350, 504
Пејчев Васиљ, нар. 375
Пеливанов Ангел 402, 412
Пенчев др 278
Пенчев Екроман 524
Пермингов Атанас 379
Петев, мај. 371, 404, 432, 433
Петера Максимилијан, ппук. 182, 183, 185, 186
Петков Г, пор. 316, 403, 421, 424, 473, 479, 523
Петков Никофор 334, 335
Петков Попов, кап. 499
Петров Ђ. Димитрије 288
Петров Ђорђе, кап. 454
Петров Пандил 404
Петров, кап. 376, 396, 465
Пешев Ђорђе, пнар. 380

Пинтах, нар. 187, 190
Писамов Виче 455
Писанов, ппор. 359
Подхорански, ген. 109
Пожарев, пор. 395
Пох др 201
Поп Димитрије, војв. 380
Попов Алекса, фелдвебел 352, 353
Попов Атанасије, прота 443
Попов Илија 397, 465
Попов Коста 383
Попов Михаило 402, 426, 431
Попов Пристав 404
Попов Трајко, војв. 350, 402
Попов Христо 385
Попов, кап. 278, 312, 499, 504
Попов, мај. 342, 371, 484, 493, 499
Попов, пор. 504
Попов, ппор. 378
Попов, ппук. 454
Попов, секр. 423, 424
Поповић Вељко (Попов Велко), поп 387, 456
Поповић, мај. 343
Порацанов, ппук. 441
Праников Белчо 412
Протогеров, ген. 289, 524
Прстина Хасан Бег 194
Пужијев 447
Пујев Јота 383
Пунцуков Петар 312

Радев Александар, пор. 388, 390, 397, 440, 441, 457, 459, 465
Радев Анђел 397, 465
Радославов 25, 44, 279, 545
Радославов, војв. 62, 358
Рајић, комесар 198
Ракасовић, кап.198
Раков Таса 312
Ратков Ре, пор. 371, 402, 411, 412, 415
Рашев Анђел 443, 444
Раштанов (Роштанов), ппор. 420,
Рејов 354
Риза Деда 424
Ризанов, пор. 330
Ризов 278
Рисмондо др 199
Робев Атанасије 404, 433, 434, 435
Ровчанов Тодор 505
Рогулиа Милан 194
Ројтшев Иванов Стеван 523
Русев Тинча. пнар. 294, 380
Русев, кнт. логора Ст. Загора 300
Русев, ппук. 404, 405

Савов, ппор. 316, 325, 328
Саказов Иван, ппор. 524
Салимов Аферат 394, 463
Самарџијев Христо, пор. 403, 417, 418, 442
Сапунџијев др 353, 354, 402, 425, 431
Сарафов, кап. 371
Семерџијев Ристо. пор. 334, 335
Серафимов, пук. 402, 416
Симеонов Анте, жанд. 443
Симеонов (Симонов) Нестор 518, 524
Симеунов, пук. 502
Симиров, ппор. 391, 459
Симонов, ппук. 350, 402, 499
Сираков 441
Скалин Коста 499
Сливински Стеван 404, 437
Смилианов/ Смиљанов 413
Смоланецев Димев Никола 279
Собота фон Карло 142
Соколов Стеван 370
Солиа Салис де, пук. 189
Спасић Јордан, пор. 489
Стаглијар, полиц. 194
Станев, кап. 368
Станев, мин. 513
Станков Таса 350, 392
Станков Тома 419
Станојев Вељко 366, 513
Станојев, пор. 336
Станчев, кап. 312, 396
Стефанов Никола 395, 405
Стефанов Петар 396, 425
Стојанов Алекса 403
Стојанов Антон, ппор. 375
Стојанов Захарија 302
Стојанов Ил, пор. 499
Стојанов Јања 382
Стојанов Сава 367, 384
Стојанов Трајко 374
Стојанов, пук. 414
Стојилов Гаврило 300
Стојилов Гале, војв. 515
Стојков Иван 421
Стојков Христо 370
Стојковић Гаврило 515
Стојчев Тодор 310
Сторев Теодор 512
Стошев М. Ст. 418
Стрбанов Христо 395
Субев 435, 436

Табаков, кап. 490
Такев, мин. 496
Талаланов 347
Танев, мај. 486, 496
Тасев, ген. 219
Тауб, пор. 200

Таџер Менахем, ппук. 370
Ташев Волко 192
Теничедијев 512
Тепонички Христо, ппор. 456, 457
Толчов Дамен 311
Томов Камен 396
Топалник Ђуро. ппор. 176
Трајков Владимир 421, 449
Трандафилов Димитрије 380
Триски. кап.176
Трифунов Роман, нар. 383
Тричков Ив. 418, 419
Трнски, пор. 192, 198, 199
Тројчевић Таса 365
Туврадчински Димитрије374

Усиков 493

Фарџанов Ж. Димча 383
Фаћиров Тодор 371
Фегете, кап. 194
Ферар Ферад, пиар.373
Фердинанд, буг. цар 209, 258, 275, 288, 290, 400, 415, 417,
425, 429, 436, 454
Фертиг Лазар 364, 365, 366
Филипов Христо 457
Филиповић Ване360
Фишбах Волф, пор. 185
Фрања Јосиф 82, 87, 166, 190
Фулановић, пор. 198

Хајнеке, нпор. 196
Хасан бег 128
Хаџи Арзо Александар 452
Хаџи Имамовић Омо 130
Хаџидимиов, пук. 395
Хација 410, 413
Хертле, мај. 145
Хинов С. Геро 368, 385
Хопов Георги 352
Хорват др 198
Хортштајн, ген. 86, 109
Храмов, пор. 352
Хранов, пор. 354, 425
Храсница Али Беј 176
Христев Светозар 311
Христов В. 445
Христов Денчо 348
Христов Ђорђе, нар. 490
Христов, ген. гувер. Мораве 299, 395.
Хрничек др Јозеф 199
Хусеин Хасан 199

Цветанов, пук. 297, 393
Цеков, пор. 487, 492, 494
Ценков, пор. 336
Цветков Христо, ппор. 376, 437, 443

Чавареларов, пор. 457
Чанаков Гаврило 373
Чапрашиков, гувер. Мораве 378, 438, 444
Чарлијев Алекса 429
Чауловић Петар 226
Чауш Раста 512
Ченков, пор. 338
Черњајев 431, 455
Чилнигарев, ген. 333
Читрекес 357
Чолаков 296
Чучуков, пор.499

Шапов, мај. 483
Шатожијев 392
Шатојев Михаило 369, 402
Шафранек 192
Швофрер Јосиф 174
Шел др, пук. 196
Шетарев Димитрије 393, 411, 414
Шијан Петар, капл. 174
Шниарић Лука, ген. 179
Шоилев Михаило, ппор. 454, 455
Шолер, кап. 192
Шолочев Методије 427
Шопов Иван 393, 402, 406, 407
Шопов, мај. 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 369, 370
Шот Русо 176
Шпецлер Мици 188, 190, 192
Шранов, пор. 392
Шулц, пор. 179
Шурков П. 489
Шутуљ 454

Регистар географских појмова

Аврузовића Јабука 111
Азања 182, 196
Ајчар 380
Алабан 423
Албанија 294
Александровац 47, 529
Александрово 443
Алексинац 299, 303, 304, 326, 404, 406
Аранђеловац 28, 71, 121,
Арапова Долина 299, 496
Арзем 294
Асан Канда 288
Аслбеглија 385
Аустрија 266

Аустро-Угарска 10, 12, 13, 17, 66, 69, 73, 75, 96, 136, 140, 173,
Ашах 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 583

Бабаић 129
Бабија 251
Бабин Поток 516
Бабица 345, 346, 466, 477, 478
Бабичка 401, 516
Бабичко брдо 345, 346
Бабуна 161, 245, 269
Бабуша 304
Бабушница 317
Баговчев бријег 127
Багрдан 157
Багреница 512
Бадања Горња 103, 104
Бадања Доња 95, 96
Бадовинци Г 29
Базар 24I
Базерник 226
Бајина Башта 67, 72
Бакарно Гумно 246
Балван 361
Балинац 302
Балкан 207, 356, 388, 389, 426, 511
Бамгава 84
Банат 242, 412
Баница 394
Баничина 182, 194
Бања 153, 303, 477, 499
Бањане 180, 302, 485
Бањска 492
Бањска (Бугарска) 219
Бар 66
Барбарево 362, 363, 365
Барбатовац 413
Барбеш 301, 516
Баре 152, 386
Барје 401
Барошевац 157
Бастава 65, 80, 83, 88, 127, 137
Батоте 527
Бачевац 156
Бачевци 67, 68, 72
Бачић 344
Башчелевци 98
Бегаљица 154, 387
Бегове Воде 109, 127
Бејашница Д. 515
Белановица 154
Бела Паланка 210, 301, 331, 396, 397
Бела Река 62, 80, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 118, 119, 137, 158, 386
Бела Слатина 403
Бела Црква 157, 175
Белгија 191, 200
Беле Воде 357, 444, 517
Бели Брег 398, 400, 512
Бели Дрим 467
Бели Поток 130, 302, 386
Белилук 409, 411
Белица 290
Бело брдо 361
Беловиште 233
Белоградчик 379
Бело Поље 379, 471
Белопуће 231, 253
Белотинац 288
Белушић 153
Бељаци 521
Бељолин 300
Београд 26, 28, 29, 32, 37, 42, 43, 44, 65, 67, 70, 88. 130, 138, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 172, 176, 179, 180, 182, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 244, 277, 349, 352, 365, 367, 382, 387, 398, 401, 405, 408, 414, 416, 422, 423, 426, 428, 455, 471, 476
Беране 152, 250
Бериље 409, 468
Берлин 200
Берн 198
Берово 217
Беч 66, 68, 72, 73, 158, 176, 190, 191, 192, 193, 199, 200, 201, 203
Бечкерек 175
Биволац 504
Биљача 392, 398
Биначка Морава 247, 269
Бискупље 372
Бистрица 80, 82, 84, 86, 443
Битољ 140, 156, 157, 213, 226, 264, 265, 275, 276, 278, 279, 280, 282, 283, 304, 310, 317, 373, 394, 423, 425, 454, 467, 489
Бицам 255
Бељина 386
Бјељина 52, 53, 128, 129
Блажево 468, 469
Блаце 160, 468, 469, 473, 474, 475, 524, 525, 530
Бобивчев биљег 109
Бобија 53
Бобовиште 158
Богатић 237
Богдановац 137
Богдање 519
Боговађа 387
Богомиг 304
Богосавац 59, 80, 81, 82, 84, 86, 87, 121, 122
Богословац 80, 81, 82, 84, 86
Божевац 429, 435, 436
Божинци 292

Божица 293
Божуревац 521
Божурна 409
Бозјаник 257
Бојана, р. 242
Бојиновац 508
Бојић 80, 82, 84, 86
Бојник 336
Болдогасони 152, 153, 154, 155, 156, 158
Бољевац 313
Бор 156
Борања 104
Борје 358, 516
Борчинац 412
Босиљград 476
Босна 73, 75, 77, 78, 79, 274
Ботуња 168
Бошњак 54
Бошњане 301
Бошњаци 487
Браганиотика 143, 237, 241, 242, 243
Брадић 104
Брајле 157
Браничево 383
Бранковина 153, 156
Брасина, р. 77
Браунау 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158
Брађевац 372
Брдица 242, 251
Брђани 154, 523, 527
Брегалница 244
Брежани 430
Брежђе 158
Бреза 517
Брезјак 61, 64, 65, 70, 71, 76, 80, 84, 85, 88, 89, 90, 136
Брезна 251
Брезовица 520
Бресак 516
Бресница 155, 157, 313, 451
Бресница Д. 481
Бреснопоље 519
Брестовац 242, 252, 267, 268
Брешница 386
Брза Паланка 303
Брзница 290
Брисић 247
Брњац 104
Брод 290, 304
Брод/ на Сави 445
Бродарево 157
Брус 160, 163, 170, 473, 474, 475, 523, 524, 525, 530
Брусник 385
Бугарска 13, 19, 42, 207, 208, 209, 213, 215, 218, 219, 220, 247, 267, 276, 277, 278, 279, 287, 289, 296, 298, 299, 300, 302, 309, 310, 311, 316, 326, 331, 332, 333, 334, 349, 350, 351, 352, 357, 358, 363, 364, 365, 366, 367, 370, 372, 384, 398, 400, 401, 407, 420, 421, 424, 425, 427, 451, 454, 462, 464, 465, 466, 469, 470, 476, 483, 486, 490, 491, 494, 495, 496, 497, 499, 500, 501, 503, 504, 509
Будимпешта 199, 200, 201, 203
Бујаиовац 230, 303, 304
Буквица 157, 250
Букова Глава 253, 268, 466
Буковик 166
Буковица Г. 109
Букурешт 60, 72, 93, 275
Булачане 302
Булчица 248
Бунуша 303, 401
Буреловац 287
Бурова Глава 478
Буровац 377, 378
Бусур 374, 444
Буђин 162
Бучје 401, 507, 519
Бушинац 317
Буштрање 419

Ваганеш 235, 271
Вакуља 512
Валандово 218
Ваљево 25, 26, 27, 28, 65, 66, 69, 73, 74, 77, 90, 92, 93, 111, 128, 132, 155, 156, 157, 158, 159, 488,
Варварин 155, 157
Вардар 233, 416
Варна 80, 82, 84, 87, 123, 310, 373, 374
Варош 308, 309, 394, 426, 427, 428
Варош Хаса 155
Варшава 287
Васијанци 231
Васијати 253
Васић 138
Васјат 255, 259
Везичево 375, 378
Велес 33, 41, 157, 219, 239, 240, 2457, 271, 272, 288, 301, 304, 332, 364, 372, 373, 385, 392, 393, 398, 453, 456, 497
Велика Бресница 372
Велика Британија 388
Велика Јасиковица 303, 507
Велика Крсна 180
Велика Морава 210
Велика Плана 177, 182, 184, 187, 189, 193, 194, 195, 320, 387, 511
Велика Пчелица 387
Велика Ротова 303
Велики Бошњак 52
Велики Врх 168

Велики Извор 303
Велики Поповац 378, 381, 382
Велики Поповић 232
Велики Црљени 143
Велики Шиљеговац 154, 303, 316, 505, 506, 508
Велико Божинце 313, 315
Велико Градиште 365, 371, 372, 373, 431
Велико Лаоле 374, 381, 444
Велико Орашје 156, 184, 194, 387
Велико Село 104, 371, 429, 434, 452, 454
Велико Трново 377
Велико Шење 247
Веља Глава 226, 249
Верден 266
Вертекоп 146, 147, 148
Веселово 358
Видин 308, 331, 356, 358, 366, 374, 375, 380, 381, 394, 410, 414, 445, 489
Видовача, пл. 476
Видровац 315
Вина 302
Винарце 401
Винковци 174
Винча (Краг.) 250
Вирина 422
Витанац 232
Витежево 310
Витина 304
Витовница 332, 374, 376, 379
Витоша, пл. 432
Вишеград 75
Вишеселске пл. 472
Владимирци 69, 154, 514
Владичин Хан 292, 302, 303, 498, 500
Влајковци 529, 530
Влаоле 311, 326
Власе 303
Власина, с. 293, 325
Власотинце 42, 154, 212, 300, 304, 307, 308, 309, 310, 349, 351, 354, 385, 393, 402, 405, 406, 409, 410, 417, 435, 509
Влахово 409
Влашки До 242, 312, 348, 352, 434
Водањ 194
Водена 261
Војимирци 477
Војловац Велики 486, 487, 502
Војловац Мали 487, 502
Волуја 80, 84
Вођњак 98
Вошановац 377, 379, 380, 381
Воштаран 274
Вражогрнац 303
Вранић 156, 386
Врановац 486
Враново 155
Врање 41, 44, 155, 157, 210, 286, 287, 289, 294, 295, 299, 302, 303, 304, 305, 313, 331, 348, 349, 350, 351,352, 353, 354, 357, 385, 387, 388, 392, 401, 403, 404, 408, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 465, 500, 504, 507, 512
Врањска Бања 351, 415
Врањска Горња 125
Врањска Мала 123
Вратце 366, 383
Врац 462
Врбени 264, 276
Врбић 65, 80, 83, 84, 88, 137
Врбица 302, 507
Врбичани 159, 160
Врбовац 194, 246, 468, 524
Врбово 293
Вреза 512
Врело 166
Врла Река 302, 303, 348, 352
Врњачка Бања 186, 476, 519
Врњци 162, 163, 171, 185, 519
Врсаково 361
Врчин 152, 178, 386
Вршац 310
Вукања 314, 469
Вучитрн 154, 156, 158, 387, 469, 473

Габрово 299
Гајтан 309, 459, 500, 515
Галапинте 262
Гара 355
Гиљан/Гњилан 229, 230, 272, 303, 304, 315, 317, 318, 417, 418, 421
Главиница 152
Глибовац 156, 187
Глишић 79, 138
Глоговица 267, 385
Гложан 310
Глухо 302
Гњездо 471
Говино 230, 235, 236, 239
Гогљево 243
Годалица 386
Годачица 153
Гојиновац 472, 473
Голема Глава 253, 268
Големо Село 303, 370
Голо Брдо 468
Голубац 383, 387
Голубовац 522
Горачић 153
Горичица 156
Горња Конуша 300, 411, 508, 515
Горња Шаља 252
Горњак 429, 445
Горњани 152

Горње Бријање 335, 336, 337
Горње Паничарево 299, 332, 333, 393, 407, 408, 432
Горњи Милановац 155, 157, 158, 180
Гостивар 286, 305, 385, 477
Гостуша 314
Гоч 160, 163, 522
Грабова 309
Грабовац 520
Грабовица 329
Градац 155
Градешница 279
Градиште 317, 358
Градња 257
Грачаница 160, 512
Грашевци 529, 530
Грбица 154
Гргур 476, 515
Грделица 403, 406, 498
Грдовци 153
Грединг 152, 153, 154. 155, 156, 157, 158
Грејач 303
Гриц 152
Гркиња 508
Гркуња 302
Грљан 303
Грнчаре 99, 100
Громиље 75
Гроцка 157, 178, 184, 185, 188, 189, 193, 199, 202
Грошница 168
Гружа 158
Групшин 233, 244
Грушић 52, 53, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 124, 137
Грчак 518
Грчка 275, 276
Губеревац 158, 402
Гуњаци 127
Гуњетина 406
Гура-куће, с. 251
Гусарица 141
Гусиње 174
Гуча 156, 158
Гучево 77, 78

Давидовац 287, 303
Дадинац 406, 408
Далмација 174
Даница 293
Двориште 365, 366, 384
Дворска 80, 82, 84, 87, 102, 103
Дебар 248, 269, 278, 279, 294, 452, 454
Дебело Брдо 67, 72
Девич 237
Девче 321, 507
Дегумен 515
Делиблат 182
Делиград 302
Демир Хисар 257
Дервена 237, 385
Дерићат 242
Десина 372, 373
Дссић 53, 80, 82, 84, 86, 124
Деспотовац 310, 394, 411
Дечани 155
Дешевет 470
Дешилово 412
Добој 162
Добрава 471
Добри До 194, 233, 328, 329, 330, 495, 496, 513, 514
Добрић 59, 62, 80, 81, 84, 86, 103, 104, 120, 121, 122, 123, 409, 414, 477
Добрич 304, 472
Добрње 374, 375, 376, 380, 381
Добро Поље 160, 313, 405
Добровиш 354
Добротић 409
Добруџа 290, 372, 446
Дојран 213
Долгавци 290
Долговек 304
Долница 226
Домишевина 467, 470
Доморовац 303
Доња Белица 304
Доња Каменица 313
Доња Локошница 370
Доња Сугубина 169
Доња Тополница 309
Доње Бријање 309, 334, 335, 338, 340, 341
Доње Души 232
Доњи Ђуђанац 362
Доњи Милановац 288, 385, 386, 441
Доњи Ступањ 170
Драганов Вис 254, 271
Драгинац 80, 83, 84, 88, 89
Драгичани 95
Драгово 387
Драгојевац 124
Драгоманци 146, 149
Драгош 468, 474, 477
Драгуша 300
Дражањ 178
Драмње 258, 271
Драч 66, 232, 237, 242, 249, 253
Драча 155, 156, 387
Драчић 157
Драшковац 401
Дрен 132, 477
Дреник 477
Дренова 525, 526

Дренова Вел. 522
Дренова Глава 254, 255
Дреновац 119
Дрим 248, 269, 477
Дрина 55, 67, 68, 72, 77, 91, 266, 387
Друговац 187, 237
Дружетић 154
Дубић 522
Дубље 520
Дубље Поље 109
Дубница 247, 310
Дубово 517
Дубок Поток 152, 153
Дубока Долина 348, 349, 350, 351, 352
Дубочица, р. 141
Дубочка 376
Дубрава 348, 352
Дубравица 447
Дубровник 174
Дунав 178, 191, 199
Дуњ/Прилепски 495
Дупци 523, 526, 530

Ђаковица 256, 257
Ђевђелија 153, 213, 218, 447, 495
Ђеновац 487, 502
Ђимле 412
Ђумерђин 451
Ђумулчин 450
Ђунис 156, 309, 426
Ђунић 516
Ђураково 317
Ђуровац 529
Ђушница 300

Европа 265, 275
Елбасан 237, 248, 251, 305
Енглеска 191, 275
Епископијана 232, 234
Еска Џумаја 299, 331, 332, 333

Жабари 153, 312, 381, 432, 433
Жабско 418
Жагубица 310, 311, 326, 384, 411, 429, 445, 446, 447, 448, 450, 451, 455
Жарево 469
Жарково 156
Жбаће 304
Ждрело 376, 377
Железник 152
Жељево 345
Женева 158, 160, 396, 398, 432, 448, 509
Житковац 303, 383, 384, 508, 512
Житни Поток 459, 475, 497, 508, 515
Житорађа 159, 410, 470
Житоша 372
Жича 152, 154
Жљебови 75
Жужица 57
Жуњ 476
Жупа 476
Жур 468

Забела 429
Забзун 244
Заблаћа 142
Забрдица 237
Забрђе 310, 376, 380, 381
Забрежје 106
Завлака 56, 63, 76, 80, 82, 84, 86, 88, 95, 96
Заграђе 260, 515
Загреб 174, 188, 190
Зајача 98
Зајечар 156, 212, 302, 303, 304, 314, 324, 331, 357, 365, 470, 503, 507, 509, 512
Залужањ 401
Заплан 513
Засавица 119
Звечан 153
Звечка 157
Зворник 174
Зекин Поток 74
Зеленика 384
Зелениково 218
Земаница 467
Земанци 469
Земун 162, 192
Злана 442
Златари 288, 475, 476
Златово 374, 375, 376, 379, 381
Змињак 115, 116, 132
Зопић 157
Зркле 160
Зубовац 504, 505
Зунић 252, 267

Ибар 179, 471, 477
Иван кула 330
Ивањица 152, 174
Иверак 104
Игрош 527
Извор 237, 245, 269, 301, 309, 477
Исаково 422
Исток 249, 252
Италија 151, 191

Јабланица 303, 305
Јабучје 252
Јавно Поље 253
Јаворје, пл. 476
Јаглић 301

Јагњило 157, 387
Јагодина 143, 144, 152, 153, 157, 158, 159, 161, 317, 324, 530
Јадар 97, 266
Јадар, р. 65, 81
Јадран 266
Јака 430
Јаловик 301
Јамбол 304, 376, 380
Јанкова Клисура 163, 474
Јанково 309
Јања 128
Јањево 385
Јаребице 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 98, 99, 136, 156
Јарушница 168
Јасиковац 519
Јастребац 159, 182, 300, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 475
Јевремовац 79, 80, 82, 84, 86, 107, 125
Једрене 288
Језава, р. 246
Језеро 316
Јелакци 518
Јелашница 287, 512
Јеловик 154
Јовање 155, 386
Јовац 305, 505
Јошаница 156, 161
Јошаница Горња 410, 468, 476
Јошево 104
Јошиње 309, 426
Југовић 102
Јухор 161

Кавадар 286
Кавакли 372
Кавала 422
Кавказ 287
КадинаЛука 127
Казанлик 299
Каленић 155, 158, 387
Калиманац 345
Калиник 160
Калифер 348, 352
Калиште 371, 454
Кална 354
Каљаја 476
Каменица 104, 157, 229, 230, 272, 315, 459
Каменово 374, 377, 381, 443
Камењача 236, 519
Канавар 469
Капорин 157
Карловац 190
Карлово 332, 351, 385
Карлштајн 152
Катун 157, 309, 387
Кацабоћ 338, 339, 340
Каценау 153
Кача 300
Качаник 233, 238, 270, 301, 304, 405
Качапор 469, 475
Кик 55, 57, 82, 87, 109, 127
Киновац 399
Кисиљево 373
Кичево 477
Кладероп 144
Кладово 309
Кладурово 310, 357, 374, 376, 377, 378, 379, 428, 429, 438, 439, 443, 455
Клеве 156
Кленак 107
Клењ 384
Клина 314
Клисура 301
Кличевац 372
Клупци 79, 98
Кључ 309
Кнежица 357, 374, 377, 380
Књажевац 248, 269, 288, 301, 302, 331, 348, 386, 472, 507, 509
Кобиље 357, 374, 376, 377, 378, 380, 428, 429 430, 435, 437, 443
Ковачевац 180, 181, 182, 194
Ковиљача Бања 77, 78, 104, 154
Ковин 242
Кожиљ 289
Кожух 287
Козице 270
Козјак 99, 100
Кокарча 370
Кокорово 127
Колапница 154
Колашин 152, 174, 230, 253, 288, 464
Колудра 413
Комарић 467
Комарице 531
Комирић 478
Комицор Г. 522
Комка 301
Конђеље 300, 304, 409, 515
Коница 233
Копониште 302
Кончулски Теснац 247, 269
Коњарник 410
Коњувце 496
Копаоник 182, 186, 288, 467, 468, 469, 471, 472, 475, 476, 477
Копашница 304, 401
Копиљак 286, 497
Копорин 387
Корбевац 157, 303, 416

Кординац Горњи 412
Коре 99
Коренита 253
Кореница 100, 101, 102
Коретим 230
Корман 531
Кормињан 303
Корнак 506
Косаница 304, 473
Косанчић 334, 336. 337, 338, 339, 340, 341, 472, 482, 483, 499, 500
Космај 109
Космача 313
Косово 199, 247, 288, 464, 498, 511, 512
Косовска Митровица 152, 154, 155
Костадиновац 411
Костаница 412
Кострец 477
Котел 444
Кочани 153, 217, 252, 267
Кочетин 179
Кочине 525, 526
Кошутица 141
Крагујевац 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 35, 53, 54, 56, 61, 65, 66, 67, 68, 73, 108, 128, 131, 134, 138, 139, 145, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 161, 166, 167, 168, 173, 174, 181, 182, 248, 290, 387, 429
Краишници 98
Крајина 301, 303
Крајинци 245
Крајна 238, 270
Крајовац 516
Краљева Кућа 303
Краљево 152, 155, 161, 250, 251
Краљево Село 302, 304, 507
Крапа 290, 304
Кратово 217
Крвије 376, 443
Кремен 309, 497
Кременица 396
Крепољин 429, 445, 447, 450, 451, 452
Крива Паланка 294, 447
Крива Река 259, 271, 527, 530
Крива Феја 417
Криваја 63, 70, 84, 86, 88
Кривајица 56, 79, 80, 99
Кривача 304, 365, 384
Кривељ 181, 182
Кривогаштани 226
Криволак 246
Кришкумхолош 152
Крније 374
Крњево 155, 182, 194
Крснита 230
Кртово 362
Кручуица 505
Крушевац 32, 156, 157, 158, 159, 161, 166, 170, 171, 172, 186, 187, 190, 290, 301, 315, 471, 474, 504
Крушевица 302, 386, 405, 406, 480
Крушево 226, 489
Крушица 471
Крф 143, 229, 231, 236, 239
Крчмари 511
Крцалија 331
Кудреш 383
Кузмичево 387
Кукавица, пл. 500
Кукова Липа 168
Куманово 152, 153, 156, 161, 294, 302, 303, 304, 385, 451
Кумарево 419
Кумодраж 130
Курјача 155, 386
Куршумлија 211, 300, 304, 316, 348, 393, 409, 414, 460, 461, 463, 465, 471, 472, 473, 474, 475, 497, 508, 513
Куршумлијска бања 163
Кусадак 156, 178, 180, 182, 194, 239
Кусача 75
Кутлово 249
Кучевиште 317
Кучево 156, 288, 304, 365, 366, 430
Кушиљево 317, 374, 380

Лаб 498
Лазаревац 155, 157, 242
Лазаревац (Куршумлија) 473, 476
Лазаревац (Трстсник) 520
Лазарица 172
Ланиште 531
Лапотница 338, 340
Лапово 152, 153, 158, 182
Лебане
Лебина 309
Левић Доњи 466, 478
Лепенац 523, 537, 530
Лерин 477
Лесковац
Лесковик 542
Лечевци 308
Лешка 233
Ливаће 303, 471, 529, 530
Ливадс 80, 84
Ливадица 466, 478
Лијешко 469
Лика 165, 174
Ликодра 80, 83, 84, 88, 137
Лимана Брдо 90
Линц 153, 154
Липе 194
Липинце 99

Липљан 159, 304
Липовац 476, 525, 526
Липово 522
Липолист 79, 86, 118, 119
Лиса 248
Лисица 223, 235, 236, 259, 271, 272
Личје 508
Лободер 520
Ловци 530
Лозана 146, 176, 264, 390
Лозна 520
Лозница 55, 63, 70, 77, 78, 79, 80, 84, 85, 88, 89, 91, 98, 132, 158, 222, 386, 429, 448, 449
Лозовик 157, 193, 194
Локвањи 141
Локвеник 469
Локошница Доња 516
Ломница 305, 306, 307, 308, 354, 355, 393, 405, 406
Лондон 388
Лопас 521
Лоћика 154
Лугавчина 182, 194
Лугари 487
Лукарац 303
Луково 341, 344, 345, 346, 347, 476, 478
Лукомир 409, 411
Луцерн 186, 188, 189
Лучани 246, 247, 268
Лучица 522

Љеш 232, 249, 251, 253
Љешница 55, 57, 58, 65, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 93, 97, 104, 132
Љубић 168, 386
Љубичево 156
Љубовија 67, 68, 72, 80, 84
Љубостиња 157, 520
Љуботрн 477
Љум Кула 468, 498
Љутова 345

Магарево 317
Мађардиоцеј 154
Мађари 309
Мађарска 92, 175, 289, 503
Мајдан 158
Мајданпек 290
Мајковић 88, 137
Мајур 124, 125
Макдеш 364
Македонија 79, 165, 207, 213, 214, 217, 236, 275, 276, 289, 290, 298, 347, 388, 455
Макрешане 157
Мала Азија 288, 495
Мала Крсна 194, 246
Мала Плана 194, 412
Мали Видојевци 55
Мали Пожаревац 178
Мало Лаоле 374
Малча 301
Манастирица 375, 377, 379, 380, 381
Манојловац 401
Маово 80, 81, 82, 84, 86, 87
Маргаре 290
Марица, р. 511
Марковац 156, 194
Мартинеш 248
Масурица 302, 305
Мат 248
Матарушка бања 155
Матијас 230, 232, 254
Матхаузен 153
Маћа, р. 242, 249
Махова 123
Мача Стена 330, 496
Мачва 58, 59, 66, 69, 70, 84, 138, 176
Мачкате 166
Мачков Камен 467
Мачковац 156, 316, 413, 472, 473, 475
Мађарско брдо 109, 127
Медвеђа 159, 386, 490, 499, 521
Међухана 413
Међуречје 158
Мезонги 248
Мејдево 477
Мелинген 189
Мелница 310, 375, 381, 382, 444
Меровац 515
Мерошина 516
Мерћез 225, 345
Месуљ 180
Метковић 80, 84, 123
Метлић 124
Мечкујевац 363
Мецидија/Добруџа 294
Мигово 308
Милетине 305
Милешево 152, 154
Миличинац 386
Милошевац 194
Милутовац 520
Миљевић 383
Миоковић 84, 86, 477
Мионица 157
Миочић 344
Миријево 433
Мирковац 255, 302, 309
Мирница 304
Миросаље 231, 272
Мирошевац 401
Митровица 119, 153, 155, 177, 179, 192, 256, 303, 304, 386, 469, 471, 477

Михајловац 182, 194, 521
Мишар 123
Мишевић 530, 531
Мишовић 161
Млава, р. 431, 446
Младеновац 231
Млекарево Село 381
Млечево 381
Мозгово 302, 394
Мојковић 56, 65, 80, 81, 82, 83
Мојсиње 154
Морава, р. 211, 247, 252, 267, 287, 289, 303, 355, 357, 358, 393, 422, 433, 434. 465, 475, 497, 506, 512
Моравска област (окупациона) 207, 208, 211, 213, 214, 215, 288, 297, 404, 411, 418, 428, 494
Мостар 162
Мрамор 475, 516
Мраморац 233
Мрђеновац 120
Мркаљ 75
Мровска 80, 84
Мрђ 342, 343, 344, 345, 514, 515
Мрчајевци 158
Мршељ 481
Мутивода/Мутне воде 235, 252, 271, 272
Мутница Горња 156
Мухајна 240

Нагоричани 156, 451
Надрља 186
Наталшши 156
Наупаре 155, 157
Неготин 153, 154, 155, 156, 212, 301, 303, 317, 331, 385, 437, 439, 509
Недељица 94, 95
Нећмећер 153, 154
Нежидер 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 197, 198, 386
Немањица 363, 364
Немачка 151, 183, 461, 462, 471, 472, 503
Неменикуће 110, 129, 130
Нерадовац 392, 398, 399, 400
Неродимље 304
Нешковац 84
Нешковица 80
Никољача 386
Ниш 53, 65, 66, 67, 74, 78, 105, 131, 133, 135, 138, 139, 140, 155, 157, 208, 210, 218, 255, 275, 287, 288, 289, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 309, 313, 324, 331, 348, 350, 351, 355, 357, 385, 386, 393, 396, 397, 411, 414, 418, 423, 425, 428, 432, 434, 455, 462, 465, 473, 475, 498, 499, 504, 510, 512, 516
Нишава 210, 331
Нова Варош 66, 74, 155, 157, 158, 163
Нова Загора 377, 379, 380, 381
Нови Кастел 162
Нови Пазар 152, 153, 157, 199, 288, 303, 468, 470, 471
Нови Сад 174
Новиадзбег 152, 194
Ново Село 55, 96, 97, 313, 469, 522
Ноћај, салаш 119, 132

Обилић 335, 336
Облик, пл. 468
Обреновац 53, 72
Обрионац 515
Обртинци 300
Овче Поље 305
Овчиња 72, 73
Огледна, пл. 469
Оклетац 72
Округлица 519
Омашница 521, 522
Оране 459, 484
Ораовица на Дрини 387
Орашац 53, 72, 120, 392
Орашје 120
Ореовица 432, 433, 434
Ореховац 477
Орловац 520
Орљане 304
Оруглица 256, 483
Орхан 489, 492
Осаоница 521
Осечина 54, 56, 63
Осијек 155
Осипаоница 194, 355
Осларе 247, 268, 303
Остриковац 531
Острилце 226
Острово 372
Охрид 120, 284, 288, 304, 477, 495
Оча, р. 477
Оцаци 521

Павловце Горње 398, 399, 400
Павловце Доње 398, 400
Паланка 152, 177, 178, 180, 181, 183, 184, 187, 188, 191, 195, 199, 202
Палиград 244
Паљевштица 529, 530
Панковац 516
Пањак Г. 522
Паоник 516
Параћин 156, 158, 212, 309, 365, 423
Пардус 466
Париз 65, 66, 163, 203, 217, 388
Пасијевић 153
Пасјак 519
Пасјача 472, 473, 475, 476

Паскаван 98
Патетина 362
Паучина 249
Пашин Хан 245
Перистер 275
Перник 415, 422
Персилат 487
Перушница 369
Петка 308, 430
Петковица 61, 80, 82, 83, 84, 86, 88, 116, 117, 118, 137, 152
Петловача 115, 116
Петроварадин 197, 289
Петровац 258, 303, 310, 316, 325, 357, 358, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 381, 382, 394, 412, 429, 432, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 444, 445, 450, 451, 454, 459, 507, 516
Петрово Село 174
Пећ 161, 199, 230, 231, 237, 239, 242, 249, 252, 253
Печењевац 156, 312, 336, 370, 401, 500
Пецка 127
Пешта 175, 176
Пилатовица 469
Пиносава 130
Пироман 153
Пирот 153, 158, 210, 254, 271, 301, 302, 303, 331, 357, 387, 396, 503, 508, 512, 513
Пискаље 300
Плав 252
Плавна 303
Планиница 520
Плевна 393, 406
Плеш 155
Пловдив 297, 298, 310, 369, 384, 386, 394, 415, 442, 446
Плоча 98
Пљаково 515
Пљевља 74
Поблаће 386
Побусреје 302
Подгорица 162
Подине 410, 411
Подујево 237, 469
Пожаревац 54, 153, 155, 157, 198, 212, 324, 355, 356, 357, 372, 374, 382, 384, 411, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 437, 454, 512
Пожега 387
Полом 180, 182
Полчиште 160
Пољана, с. 242, 431
Пољина 517, 520
Поморавље 211, 212, 213, 214, 215
Попино 232
Попова 288, 524
Поповац 258, 386
Попово 475
Порада 345, 346
Пореч 160. 161, 290, 303, 304
Поскок 309
Послон 427
Потпећ 166
Поцерина 59
Почековина 521
Прахово 154, 387
Прворека 303
Пребреза 288, 475, 523, 528, 530
Прекашница 300
Прекадин 412
Прекопчелица 304, 487
Прекупци 468
Пређина 153
Преполац 160, 163
Преспа 278
Преспанско језеро 477
Престовац 401
Претрешња 410
Прешево 152, 303, 380
Прибој 74, 152, 154, 158, 386, 498, 516
Придворица 152, 239, 410, 477
Призрен 152, 158, 247, 258, 260, 271, 286, 289, 302, 303, 304, 332, 348, 385, 403, 419, 467, 468, 473, 477, 509
Пријепоље 73, 74, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 163, 386
Прилеп 155, 160, 162, 278, 279, 286, 290, 304, 309, 348, 363, 364, 392, 416
Прилепско Поље 260, 270
Прилуши 304
Причиновић 80, 84, 107, 123
Приштина 153, 159, 160, 163, 220, 223, 235, 236, 252, 268, 300, 303, 304, 348, 363, 386, 498, 509
Прњавор 59, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 93, 97, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 128, 129, 132, 136, 137, 161
Прњавор (Трстеник) 520
Провадија 383
Прокупље
Пролом 409, 410
Просече 109
Прохор 303
Прњиловица 158, 315, 316
Пударци 178
Пуки 228, 240, 242, 257, 258
Пуковац 252, 267, 401, 500
Пуста Река 475, 497
Пуста, р. 252, 267
Путилски Вис 268
Пчиња 303, 388

Раброво 373, 430, 444
Рабс на Ткаји 152
Раваница 422

Равни 288, 475, 526
Радинац 194
Радићева бара 348, 352
Радмановци 526
Радовање 181, 182
Радовашница 80, 84, 125, 126
Радовиште 217, 233, 243
Радомир 366, 383, 388, 451
Радошин 512
Радујевац 154, 317
Рађевци 157
Ражањ 301, 308, 309, 394, 426, 427, 428, 516
Ражањац 442
Разбојна 288, 475, 523, 526
Разгојна 368, 370
Разград 279, 513
Разимба 160
Раиновац 154
Рајетић 386
Рајинац 522
Рајно поље 405
Ракар 220
Ракинац 177, 182, 194
Ракова Бара 366
Раковица 156, 387
Ранилуб 303
Ранковица, пл. 345
Рановац 310, 357, 374, 376, 379, 380, 428, 429, 437, 440, 441, 442, 443, 455
Ранчево 129
Ранчинац 362
Расина 309, 474
Расница 302
Расовача 411
Раставница 335
Ратаје 398, 400, 417, 518
Ратаре 155
Рача 72, 304, 329
Рашанац 378
Рашица 469, 529
Рашка 155, 156, 158, 251
Рековац 155, 169, 517
Ресан 278, 304
Ресија 413
Реткоцер 309, 516
Рготина 153, 156, 303
Рибаре 80, 83, 84, 88, 116, 137, 156
Рибари (Крушевац) 504, 505
Рибарица 102
Рибарска Бања 304, 465, 469, 473, 474, 475
Рибница 250, 251, 398, 399, 400
Рибник 521
Рињевштица 519
Рипањ 129
Ристовац 289, 398, 400, 476
Ритопек 386
Ритошићи 158
Робовац 315
Рогачица 154
Рогови 258
Рогојевац 153, 249
Рогљево 268, 301
Родељ 468
Рожаје 199, 230, 231, 234, 250, 251, 253
Ропатово 290
Ропочево 110
Росија 504
Рсавци 522
Рударе 302, 329
Рудине 472
Рудна Глава 288, 303
Рудник 158, 182
Рудник, с. 386
Руђинци 519
Рујишник 521
Рујно 303
Рума 107
Румска 80, 84, 124
Румунија 191, 195, 196, 197, 200, 220, 424
Румчук 310
Руњане 99
Русија 151, 161, 191, 220
Руц 513
Рушка 309
Рушчук 392, 416

С. Фримите 302
Сава 70, 91, 92, 105, 106, 199, 266
Савојница 305
Сагоњево 477
Сакапи 259
Салаш 385
Салцбург 152, 153, 154, 155, 157, 158
Самаиле 156
Самариновац 313
Санџак 163, 290
Сапона 79
Сарајево 68, 73, 80, 84, 91, 140, 174, 197, 198
Сарајина 415, 417
Сараорци 182, 194
Сархамзалина 364
Свети Илија 302
Свети Никола 362, 363, 364, 392
Свилајнац 309, 313, 385, 394, 423, 443, 489
Свињиште 304, 514
Свиштов 366, 383
Свођ 354
Седлари 310, 381
Секирача 328, 329, 330
Селевац 141, 182, 187, 194
Селиште 522
Сељани 155

Сенковић 75
Сеновац, р. 109
Сењ 422, 451
Сеоце 345, 346, 466, 475, 476, 477, 478
Сеона 141
Серез 315, 388
Сибница 179, 528
Силениц 477
Силистрија 381
Симино Брдо 63, 70, 83, 88, 96, 99
Синковац 401, 501
Сипуља 80, 82, 84, 86, 87, 96
Ситница 303, 469
Сићево 513
Сједињене Америчке Државе 140, 191
Сјеница 152, 158, 234, 249, 386
Скадар 228, 234, 241, 251, 470
Скадарско језеро 234
Скала, пл. 160
Скобаљ 194
Скопље 153, 154, 155, 157, 158, 192, 233, 269, 286, 289, 294, 301, 302, 317, 326, 348, 353, 354, 364, 372, 384, 388, 392, 405, 418, 430, 431, 471, 495
Скуланово 304
Славковица 156
Слатина 52, 53, 94, 142, 303, 401, 517
Слепчевић 115
Сливен 310, 311, 314, 316, 320, 321, 323, 324, 325, 332, 434, 487
Сливница 423
Смедерево 152, 153, 155, 156, 157, 158, 177, 183, 184, 242, 349, 387, 415, 421
Смрдан 301, 370
Собин 287
Собиње 303
Сојна Горња 233
Сојна Доња 233, 269
Соко Бања 304, 316, 385, 473, 512
Сокол 160
Соколов вис 329
Солун 143, 148, 182, 220, 275, 290, 291, 292, 298, 325, 372, 392, 393, 406, 407, 414, 467, 477, 478, 496
Сончилац 362
Соњак 423
Сопина 226
Сопот 109, 110
Сорович 286
Софија 60, 192, 207, 218, 219, 278, 287, 294, 297, 299, 301, 305, 310, 311, 317, 321, 325, 331, 340, 349, 350, 355, 366, 369, 376, 377, 381, 382, 383, 388, 390, 392, 393, 397, 401, 402, 406, 414, 415, 416, 423, 428, 432, 443, 444,451, 454, 461, 466, 489, 507, 508, 509
Спанци Г. 471, 476
Сплит 174
Србија 23, 24, 55, 60, 64, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 77, 83, 91, 110, 120, 128, 134, 135, 138, 140, 144, 150, 152, 159, 161, 165, 166, 172, 173, 175, 176, 177, 179, 180, 182, 183, 187, 191, 192, 194, 196, 200, 201, 202, 203, 207, 208, 213, 215, 220, 232, 249, 250, 252, 253, 262, 265, 266, 267, 275, 277, 281, 286, 287, 289, 297, 298, 299, 300, 308, 311, 325, 334, 347, 354, 357, 372, 384, 389, 390, 392, 397, 398, 412, 414, 417, 420, 421, 425, 428, 429, 434, 465, 466, 469, 471, 473, 477, 490, 496, 498, 503, 504, 508, 509, 511, 516
Срем 174, 274
Сретково 385
Срмзалина 364
Срнедат 506
Ставе 65, 80, 84, 127
Стајковац 405
Стајчевци 405, 406
Стаменица 375
Стамница 374, 377, 443
Станишинци 519
Стара Бугарска 213, 214, 215
Стара Загора 290, 299, 393, 407, 451
Стара Србија 79, 236, 400, 404, 455
Стари Адзбег 194
Старо Момчилово 313
Старчево 378, 379
Статовац 412, 459
Стелча 155
Стенавка, р. 127
Стојкова шума 348, 352
Стојковац 261, 401
Столице 168
Столови, пл. 250
Стопања 156, 186, 386, 519
Страгаре 154, 520
Стражари 168
Страцин 294
Стрелиц 229
Стриж 309
Стрмово 68, 72, 73
Строваеац 304
Стронгили 238, 244
Струга 251, 304
Струмица 219, 347, 513
Стубал 303, 337, 338, 341, 476, 522
Стубаљ 469
Стублино 135
Стублица 520
Студенац 409, 411
Студеница 155, 387, 518
Стулац 520
Ступањ Г. 518
Ступница 80, 84, 95
Суботинац 302, 396

Сува Река 159, 160
Суве воде 109
Суводол 249
Суводор 187, 303, 467
Сугубина Мала 521
Сукове 301
Суково 303
Султанија Кулбелери 145
Сурдулица 153, 155, 210, 287, 294, 299, 302, 303, 305, 325, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 388, 392, 405, 408, 415, 419, 420, 421, 490, 498, 513
Сурукли 255, 257, 258, 259, 260
Суха Гора 477
Суха Река 226
Сушија 316
Сушица 159, 364

Табановац 375, 381
Танда152, 385
Тартар Пазарчик 393, 411, 414
Тахтанџе 302
Текериш 80, 83, 84, 88, 96
Текија 290
Темска 302
Терзиски Мост 256
Тесовиште 419
Тетово 152, 154, 158, 159, 160, 233, 286, 304, 305, 373, 385, 477
Тешић 517
Тешица 508
Тиквеш 218, 290
Тимок, р. 210, 252, 267, 302, 303, 304
Тмава 412, 413
Тоболац 522
Товрљани 413
Тогочевац 502
Тодорин До 127
Тожево 290
Толерци 361
Томисавци 80, 84
Томичавци 65
Топлица 299, 300, 304, 323, 460, 470, 472, 473, 475, 476, 477, 504
Топола 153, 168
Тополица Горња 515
Топоница Горња 412, 426, 434, 452, 453, 454, 477
Топоница Доња 412, 426, 434, 452, 453, 454
Точани 300, 411
Точани Доњи 514
Тракија 372
Трбосија 96
Трбуње 528, 529, 530
Трбушничка река 77
Требиље 344, 346
Требиње 174
Тресина 285
Треска 344, 466
Трескавица 154
Трећак 466
Трешница 344
Трн 292, 303, 308, 328, 331, 336, 348, 349, 392, 393, 405, 406, 415, 468, 495, 513
Трнава 157
Трнавци 157, 518
Трнавча Горња 451
Трново 264, 265, 299, 513
Трновча 194, 377, 378, 380, 382, 444
Трњани 303
Троглав 141
Трпез 315, 328, 329, 330, 496
Трстеник 156, 163, 186, 518, 519, 512
Трућевац 232
Тршановци 525
Тршић 101, 102
Тузла 174
Тулари 159, 220, 223, 235, 271, 493, 499, 500
Туман 365, 513
Тунча 393
Тунџа 325, 327, 406
Тупалски вис 240, 253, 258, 268
Тураковац 401, 500
Турковац 325
Турска 213, 462

Ћафа Сана 251
Ћелавица 346, 471, 472
Ћићевац 157
Ђовдин 380, 382
Ћуковац 339, 340, 419
Ћуприја 154, 299, 394, 411, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 512
Ћурлине 302
Ћустендил 348, 349, 373, 392, 420, 450, 487

Уб 54, 154, 157
Увац 74, 154
Угљарево 520
Удовице 182, 476
Ужице 54, 132, 156, 158, 159, 163, 165, 166
Умка 156
Умчари 178, 185, 188, 195, 202
Урошевац 142, 224, 231, 272
Уршула 517
Усије 383
Ушевци 257, 416
Ушће 155, 161, 174, 175

Феризовић 286, 325, 468
Фидово 505
Филиповић 96
Флорин 264, 392
Француска 191, 360

Хаг 88, 137, 282
Хајнрихсгрин 152, 153, 154, 156, 157, 197, 198, 199, 429
Хамбург 443
Хасково 331, 333, 432, 512
Хацин Хан 513
Херцеговина 174
Холандија 63, ‘70
Хоринхем 70
Хранин-лук 372
Хрватска 175

Царево Село 217
Царић 109
Цариброд 350
Цариград 288
Цеглед 154, 155, 157, 158, 387
Цекавица 486
Цер 53, 72, 79, 91, 266
Церница 318
Церовица 472
Цетиње 66, 74, 162, 274, 509
Цикоте 57, 80, 82, 84, 85, 86, 87, 100, 136
Цирих 186, 189
Цихово 516
Цонови 62
Црвена Јабука 247, 269
Црвена Река 331, 396
Црепуља 304
Црешњево 290
Црковница 367
Црљенац 316, 325, 377, 378, 379, 380, 381, 513
Црна Бара 406
Црна Гора 412, 465
Црна Река 276
Црна Трава 313, 354, 516
Црна Чука 225, 276, 469, 476
Црнатово 405, 469
Црни Врх 74, 161
Црни Дрим 477
Црни Као 426
Црни Луг 417
Црнишава Горња 521
Црнишева Доња 521
Црно Коло 308
Црно Море 354
Црнолевац 302
Црнољево 386
Црнућа 531
Црнча 161
Цуљковац/Чуљковић 62, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 125, 126, 136, 137

Чајина 522
Чајири 521
Чачак 142, 152, 157, 158, 168, 174, 387, 475
Челопек 304
Чепура 242, 309
Червен брег 369
Чешка 66
Чилшевац 301
Чир в. Копаоник
Читлук 304
Чифлук 317
Чокешина 62, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 97, 137
Чучале 528
Чучер 302
Чурица 100

Џеп 304, 498
Џепница 528
Џумаја 373

Шабац 11, 12, 26, 82, 86, 87, 90, 91, 92, 107, 116, 121, 122, 136, 137, 138, 140, 155, 156, 157, 158, 174, 290, 385, 387, 478
Шавац 309
Шагиновац 516
Шар планина 160, 477
Шаранац 286
Шарена Буква 476, 477
Шаторња Горња 223
Швајцарска 88, 137, 146, 164, 176, 179, 186, 192, 198, 199, 298
Шеварица 152
Шетка 426
Шетоња 375, 376
Шимановци 105
Шишава 305, 306, 307, 308, 405, 406, 512, 514
Шишар 513
Шјака 241
Шљивовица/Шљивова 61, 65, 80, 84
Шпанија 72, 191
Шпиљски мост 248, 269
Штава 345, 346, 347
Штимље 159, 160, 258, 271
Штип 217, 243, 244, 359, 360, 361, 362, 363, 392, 489, 495
Штитар 154
Штитково 158
Штубик 385
Шујице 80
Шумадија 208, 211, 223, 390
Шумен 333, 431
Шурице 82, 83, 84, 86, 87, 88, 137
Шутракан 372

БЕЛЕШКЕ О ПРИРЕЂИВАЧУ

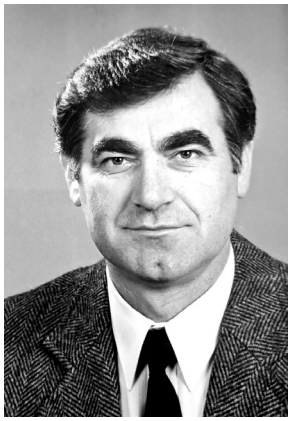

Др Милоје Пршић (1944) рођен у Александровцу. Поред Војне академије-смер ПВО и Командноштабне академије КоВ у Београду завршио . 0сновне студије на Филозофском факултету у Београду - група за историју , магистрирао и на матичном факултету докторирао.Од завешетка ВА радио је на командним и наставничким дужностима у ВА ПВО и ВА КоВ. По завршетку основних студија на ФФ радио је у Војноисторијском институту (ВИИ) на свим изборним местима истраживача.У ВИИ био је уредник Војноисторијског гласника, начелник Архива оружаних снага СФРЈ (данас Војни архив) начелник катедреи уједно наставник Војне историје. Радну каријеру завршио је као директор ВОЈНОИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА.- Уз редовне послове обављао је дужност Генералног секретара Међународне комисије за упоредну Војну историју. Уоквиру тих послова био је уредник међународног часописа “Revue internacionale militare d historie, и уредник међународних библиографија са најзапаженијим радовима из историје ратовања -националних историографија. Био је члан државне комисије за сукцисију.архива; и члан Комисије за сарадњу са Хашким трибуналом за бившу Југославију (сарадња на припреми и издвајању докумената архивске грађе за потребу одбране наших људи) а, уједно је , као експерт учествовао у припреми и одбрани српских официра пред Тужилаштвом Хашког трибунала. Биран је у сва научна, односно настваничка звања-од доцента до редовног професора (три пута). Бави се изучавањем пердмета Историје ратова, нарочито историјом ратова у XIX и XX веку, историјом војног школства у Србији, а посебно историјом ослободилачких ратова српског народа, односно, Србије и Црне Горе. Од 1987 се доминантно посветио истраживању тема о злочинима и геноциду над српским народом у XIX и XX веку. Из ових области објавио је преко сто научних и стручних радова и књига, а учествовао је у бројним радио и ТВ емисијама (теме историографске или актуелна дешања-ратови широм света).Из богате библиографије радова наводимо само неке: „Штампа НОП-а у Југославији 1941-43”; Ратник-тематска бибилографија; Друга српска армија у рату 1914.године; Официри у високом школству Србије; Војноисторијски институт – од идеје до институције

националног значаја; Војна историја основа ратне вештине-војних наука; Споменица погинулих и умрлих старешина српске војске у Великом рату 1914 до 1918.; О злочинима аустроугара, бугара и немаца у Србији од 1914. До 1918.; „Р. А. Рајс о злочинима Аустро-Угаро-Бугаро-Немаца у Србији 1914-1918" (са С. Бојковић). Наставнички кадар Артиљеријске школе и Војне академије; Лист Војска-фељтон о злачинима над српским народом у Великом рату;Мојковачка операција; Сабрани радови Арчибалда Рајса, књига 1 прва и друга (приредио); Рецензент и стручни редактор бројних радова; члан комисија за одбрану магистарских и докторских радова, од којих издваја књиге о страдању Срба у грађанском рату у БиХ 1992-1995; Генереал са ореолом мученика-Арса Јовановић; едиција о Краљеву у велико рату (четири књиге); итд. Коаутор је више изложби из историје ратова; изложбе о А, Рајсу; Београдска операција ; Ослобођење Врања.Члан је Евроазиског форума .

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР 5
УВОД 7
РЕГЕСТА докумената 21
ПРВИ ДЕО - Геноцид аустроугарске војске (1914–1918) 49
ДРУГИ ДЕО - Геноцид бугарске војске и Арнаута (1915–1918) 207
ТРЕЋИ ДЕО - Геноцид Бугара и Аустро-Мађара за време Топличког устанка 467
Резиме - Геноцид над српским народом у Србији 1914–1918. 546
Resume - Suffering of the Serbian people in Serbia 1914–1918. 548
Résumé - Soufrances du peuple Serbe en Serbie 1914–1918. 550
Резиме - Страдание серпского народа в Сербии 1914–1918. 552
Извод из рецензија 555
ФОТОГРАФИЈЕ. 561
ПОГОВОР - Геноцид – трагање за правдом или политичка злоупотреба 592
Регистар личних имена 597
Регистар имена непријатељских војника 641
Регистар географских појмова 648
Белешка о приређивачу књиге 663

Милоје Пршић

РАТ ПРОТИВ СРБИЈЕ 1914-1918
ГЕНОЦИД НАД СРПСКИМ НАРОДОМ – Документа

Издавач
Архив Војводине
Нови Сад, Жарка Васиљевића 2А
www.arhivvojvodine.org.rs

За издавача
Др Небојша Кузмановић, директор Архива Војводине

Превод резимеа:
Слађана Бојковић, на енглески језик
Мирјана Савић, на француски језик
Сава Росић, на руски језик

Лектура и коректура
Слађана Грба

Технички уредник
Никола Цветковић

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Тираж
300 примерака

ISBN 978-86-6178-200-8

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

94(497.11)"1914/1918":341.485(=163.41)

ПРШИЋ, Милоје, 1944-
Рат против Србије 1914-1918 : геноцид над српским народом / Милоје Пршић ; [превод резимеа Слађана Бојковић на енглески језик, Мирјана Савић на француски језик, Сава Росић на руски језик]. - 2. допуњено изд. - Нови Сад : Архив Војводине, 2025 (Нови Сад : Сајнос). - 663 стр. : илустр. ; 24 cm. - (Библиотека Посебна издања / Архив Војводине, Нови Сад)

Тираж 300. - Resume ; Résumé ; Резюме. - Регистар.

ISBN 978-86-6178-200-8

а) Први светски рат 1914-1918 - Срби - Страдање

COBISS.SR-ID 165806089